OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII VI-VIII

ARGONAUT

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII
VI-VIII

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII
VI-VIII

Ediţie îngrijită de:
dr. George-Bogdan Tofan

Prefaţă de:
Prof. univ. dr. Ioan Bolovan

Apare cu binecuvântarea *Preasfinţitului Părinte † Ignatie*, Episcopul Huşilor

Argonaut
Cluj-Napoca
2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TĂSLĂUANU, OCTAVIAN C.
Spovedanii / Octavian C. Tăslăuanu ; apare cu binecuvântarea Preasfinţitului Părinte Ignatie, Episcopul Huşilor. - Cluj-Napoca : Argonaut, 2020

3 vol.
ISBN 978-973-109-981-1
Vol. 2 : VI-VIII / ed. îngrijită de dr. George-Bogdan Tofan ; pref. de prof. univ. dr. Ioan Bolovan. - 2020. - ISBN 978-973-109-983-5

I. Tofan, George-Bogdan (ed. şt.)
II. Bolovan, Ioan (pref.)

821.135.1

Volumul a fost tipărit cu sprijinul financiar al Primăriei şi Consiliului Local din Comuna Bilbor şi Editura Argonaut.

Coperta: Andrea Jánosi

Imaginea de pe coperta I reprezintă *Biserica de lemn „Sf. Nicolae"* din Bilbor, monument istoric, construită între anii 1795-1801, de şase meşteri bucovineni, în stil ştefanian. La altarul acestui sfânt lăcaş a slujit timp de 51 de ani preotul Ioan Tăslăuanu. Este locul drag, pe care fiul acestuia, Octavian îl menţionează şi la care se raportează în momentele de cumpănă ale vieţii sale.

Pe clapeta I este transpusă imaginea bustului lui Octavian C. Tăslăuanu, operă realizată de sculptorul mureşean Florin Gherendi, în anul 2006. Coperta IV ilustrează ţintirimul satului, cu mormântul familiei Tăslăuanu (părinţii şi fratele mai mic Cornel) şi o parte din sat. Fotografia portret cu Octavian C. Tăslăuanu datează din anul 1927.

Ilustraţia coperţilor reproduce o pictură în ulei pe pânză, special realizată pentru această serie memorialistică, având semnătura dlui George Moldovan, căruia doresc să-i mulţumesc şi pe această cale.

Tehnoredactare: lect. univ. dr. George-Bogdan Tofan
Corectura: prof. Gheorghe Tofan
Cartografia: lect. univ. dr. Adrian Niţă

© Autorul & Argonaut

Editura Argonaut
Str. Ciucaş, nr. 5/15
Cluj-Napoca
Tel. 0730.015.485
e-mail: edituraargonaut@yahoo.com
www.editura-argonaut.ro
Consilier editorial atestat: Emil POP
Editura Argonaut este acreditată CNCSIS/CNCS din anul 2002

C U P R I N S

Îndemn către cititor – prof. univ. dr. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române..... 17

S P O V E D A N I I VI

D I N V Â R T E J U L R Ă Z B O I U L U I
S U B F L A M U R I L E H A B S B U R G I C E
T R E I L U N I P E C Â M P U L D E R Ă Z B O I

Prefaţă la ediţia a II-a..... 23

Introducere..... 25

I. *Mobilizarea*..... 27

Atentatul din Serajevo — Luptele sufleteşti de acasă – Plecarea la Făgăraş – Controlul şi echiparea soldaţilor – Înjurăturile ofiţerilor unguri – Indignarea ţăranilor – Formarea companiilor – Planul unei revoluţii – Exerciţiile – Credinţa ţăranilor români – Soldaţii şi camarazii – Aşteptarea României – Babilonia limbilor – Camaraderia între ofiţeri – Plecarea batalionului de honvezi – Jurământul – Neutralitatea României – Prăbuşirea visurilor noastre – Importanţa unei răscoale a armatei româneşti din Ardeal – Trecerea Principelui Carol prin Făgăraş – Armata fără suflet – Datoria blestemată

II. *Spre Galiţia*..... 37

Vestea plecării – Reînvierea visurilor frumoase – Întunecimea de soare – Puhoiul de neveste şi de copii – Banchetul de adio – Slujba – Drumul până la gară – Despărţirea – Prin Valea Oltului – Hora din Sătmar – Sărutatul unguroaicei – Întâlnirea cu trenurile de răniţi – În Sighetul Marmaţiei – Rămas bun pământului românesc – Rutenii – Libertăţile naţionale din Galiţia – Spionii – Sosirea în Stanislau

III. *Pe câmpul de război*..... 41

Boieria de-acasă – Neorânduiala şi nemulţumirea în oştire – Apărarea oraşului Stanislau – Marşul până la Halici – Pomana soldaţilor – Primele bubuituri de tun – Teama de necunoscut – Nistrul – Morţi de oboseală – Retragerea din Halici – Cei dintâi răniţi – Demoralizarea noastră – Fuga de la Meducha – Lupta cu bucătăriile proprii – Satele pustii – Bunătatea cazacilor

IV. *Cele dintâi lupte – Retragerea în Carpaţi*..... 51

Retragerea – Îndrăzneala ruşilor – Nimicirea trupelor de linia întâi – Ţăranii ruteni şi evreii din Galiţia – Femeile în război – Vitejia comandanţilor evrei – Împărţirea Austro-Ungariei – Planurile ruşilor –Neîndreptăţirea rutenilor – „Porumbeii” – Laşitatea de la Meducha – Simpatia locuitorilor faţă de români – Pe urmele ruşilor – Cunoştinţa cu comandantul regimentului – Lupta de la Roswadow – Cei dintâi răniţi ai regimentului – Bestia umană – Lupta de la Horbacze – Ardelenii şi bucovinenii împotriva basarabenilor – Rolul ofiţerilor în linia de foc – Ardealul în Galiţia – Corespondenţa soldaţilor – A doua armată: refugiaţii evrei – Cel dintâi mort de holeră – Rugăciunile pe câmpul de luptă – România a intrat în Ardeal – Ura saşilor faţă de români – Drepturile polonilor în Galiţia – Gospodăriile din Galiţia – Comandantul regimentului împuşcă doi soldaţi – Exerciţii pe câmpul de război – În plină holeră – Două pâini şi jumătate în trei săptămâni – Sfârşitul retragerii

V. *Wola-Michowa*..... 69

Slujba în şură – Ordinul despre statariu – Hărţile în război – Cântece poporale – Holera – Incendiul – Podul peste Oslava – Cum se luptă ruşii – Sufletul românului

VI. *Urmărirea ruşilor până la Chyrow*..... 73
Plecarea din Wola-Michowa – Marşuri grele – Pe urma ruşilor – Vânătoarea de cazaci – Spionul – Trecerea Sânului pe luntri – Ospăţul cu cartofi – Zâna codrului – Cultura şi civilizaţia – Uitaţi pe câmp, în furtună – O zi de sărbătoare – Codul războiului – Cetina de brad, semnul armatei învingătoare – Un regiment de strigoi – Îndobitocirea războinicului – Prima zăpadă – La Cryrow – O noapte pe câmp

VII. *Laszki-Murowane*..... 83
În zona artileriei – Ţarul împarte pământul boierilor poloni, rutenilor – Descoperirea ruşilor – Împuşcaţi în spate de-ai noştri – Începutul luptei de trei zile – Situaţia generală – Poziţia noastră – Sufletul soldatului român – Atacul ruşilor din 14 octombrie – În întăritura castelului – Înjurăturile ofiţerilor străini la adresa românilor – Mercenarii austrieci – Luptele de artilerie – Moartea regelui Carol I – Castelul contelui Raşia Olşaninski – Palatul meu – Din viaţa noastră de soboli – Plăcerea spălatului – Formaţiunea de luptă a bateriilor ruseşti – Spionii – Jocuri de cărţi în tranşee – Grenade de mână – Românii pe câmpul de luptă – Ştiri asupra situaţiei – Barbariile ofiţerilor străini – Cel dintâi păduche – Ura dintre ofiţeri şi soldaţi – Influenţa războiului asupra sufletului – Instalaţiile pentru iarnă – Foaia militară a Armatei a II-a – Trei săptămâni în tranşee – Risipa de muniţie – Ordinul de retragere

VIII. *A doua retragere în Carpaţi*..... 111
Inocularea împotriva holerei – O fabrică de cherestea devastată – Regimentele de glotaşi din Ardeal formează un singur regiment – Apărarea Sanului împotriva cazacilor – Fuga până la Zahoczewie – Pictură bisericească cu motive populare – Madona mizeriei – Cele din urmă lupte cu cazacii – Distrugerea podurilor – Sforţări nebune – Intrarea în Ungaria – Înapoi spre Galiţia

IX. *Luptele din Carpaţi*..... 119
Valoarea militară a românilor – Recucerirea tunurilor luate de ruşi – Între răniţi – Mişelia inamicului – Lupta cu foamea şi cu frigul – Păduchii – Atacul ruşilor – Problema pâinii – Întâlnirea prietenilor – Ţintaşii ruşi – Vitejia – Mijloacele de abrutizare – Serviciul de santinele învăţat de la ruşi – Atacul lui Kralicek – Hindenburg a învăluit armata rusească în Polonia – Retragerea în Ungaria – Jaful soldaţilor – Ataşaţii Regimentului 1 de honvezi – Importanţa lopeţii – Cum judecau ţăranii saşi situaţia şi intrarea în acţiune a României – Tunuri fără proiectile – Cum înaintează ruşii – Rolul ofiţerilor pe câmpul de luptă – Pregătirea ofiţerilor de rezervă – Naţiunea înarmată – Desfiinţarea companiei mele – Cele din urmă lupte – Serviciul sanitar – Părăsirea câmpului de luptă

X. *Acasă*..... 137
Farmecul cuvântului acasă – Boala – Ofițerii simulanți – Știrile din România – Așteptarea românilor din Ungaria – Pe câmpul de exerciții – Nu mai aveam dreptul de a ne numi români – Chinuirea soldaților care nu știau ungurește – Planul meu – Lipsa de arme – Disperarea noastră – Plecarea la Mehadia – Trecerea peste Carpați

S P O V E D A N I I VII

S U B F L A M U R I L E N A Ţ I O N A L E

– Note şi documente din istoria Războiului de Reîntregire a neamului –
Vol. I

Prefață..... 145

I. *Calvarul neutralității*..... 147
În România..... 147
Intrarea Italiei în război..... 150

Dezertor şi trădător ... 157
Chemări la luptă ... 161
Momente pierdute ... 165
Prăbuşirea Serbiei ... 181
La adunări ... 183
Orfelinatul din Ardeal ... 185
Cântece fără ţară ... 185
Un an de pribegie ... 187
Trădătorul ... 189
Tigrii Carpaţilor ... 190
Încheiere ... 190

II. *Zile de glorie* ... 193
Sună goarnele ... 193
La Ministerul de Război ... 196
Trecerea Carpaţilor ... 197
Turtucaia ... 204
Memoriul către Consiliul de Miniştri ... 205
Pe portiţa din dos ... 207

III. *Pe Valea Trotuşului* ... 211
Spre front ... 211
La divizie ... 213
O zi bogată ... 214
Prizonierii ... 215
Împăratul ... 217

IV. *Apărarea capitalei* ... 219
Spre capitală ... 219
Privitor ca la teatru ... 219

V. *Pe drumul durerii* ... 223
Pe Bărăgan ... 223
În Vaslui ... 225

VI. *Iarna suferinţei* ... 229
În Roman ... 229
Spre Munţii Vrancei ... 232
La cerşit ... 234
La Pralea ... 237
Plecarea ... 245

La Corpul IV de Armată

Vol. II

VII. *Comandamentul de la Oneşti* ... 249
Primele cunoştinţe ... 249
Biroul de informaţii ... 251
Revoluţia rusească ... 255
Vizite. Inspecţii. Banchete ... 258
Organizări şi dezorganizări ... 264
Rebeliunea ruşilor ... 267

La şcoală ... 269
Zile tulburi ... 270
Necazuri personale ... 273
În aşteptarea ofensivei ... 276
Au sosit ardelenii ... 278
Pleacă generalul ... 280
Începerea ofensivei ... 281
Ruperea frontului inamic ... 284
Contraofensiva inamicului ... 288
Stingerea luptelor ... 302
Legiunea ardeleană ... 310

VIII. *Triunghiul morţii* ... 315
La Iaşi ... 315
Războiul manifestelor ... 317
Tot organizarea ardelenilor ... 328
Autonomia Basarabiei ... 329
Pe front la inspecţie ... 332
Armistiţiul ... 339
Mişcarea ucraineană ... 342
Sfatul Ţării din Chişinău ... 344
Prietenia rusească ... 347
Anarhia creşte ... 349
La mormântul lui Ion Grămadă ... 354
Părăsirea Moldovei ... 358
Brest-Litovsk ... 364
Ultimele zile ... 370

Postfaţă ... 376

Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni
Vol. III

XI. *Tribulaţiile unui proiect născut mort* ... 381
Memoriul şi regulamentul din Oneşti ... 381
Intervenţia statului român ... 389
Situaţia prizonierilor români din Rusia ... 395
Neglijenţa românească ... 399
Istoricul tratativelor din Rusia ... 404

X. *De la intenţii la fapte* ... 415
Acuzaţii şi apărări ... 415
Un glas de prieten ... 426
O confuzie ... 428
Decepţii ... 430
Desfiinţarea corpului de voluntari ... 439
Reînfiinţarea corpului voluntarilor ... 440

Postfaţă ... 444

Activitatea românilor emigraţi din Austro-Ungaria la Iaşi
Vol. IV

XI. *Sub robia Puterilor Centrale* 451
Orientări 451
Plecarea ardelenilor pe frontul apusean 453
Comitetul naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria 457
O rază de lumină 468
Răscoala schilozilor 471
Note zilnice 473
Pacea de la Bucureşti 478
O organizaţie temerară 479

XII. *Zorile libertăţii* 483
Cronica evenimentelor militare 483
Ştiri şi fapte 484
Rapoarte către Comitetul Naţional din Ardeal 514
Declaraţia românilor ardeleni şi bucovineni din Iaşi 522
Comitetul Naţional din Iaşi 525
Trecerea a doua a Carpaţilor 533
Înfrângerea Puterilor Centrale 540

Concluzii generale 542

S P O V E D A N I I VIII

H O R A O B U Z E L O R

– Scene şi icoane din război –

Nota autorului la ediţia I 551
Nota autorului la proiectata ediţie a II-a 551

I. *În Galiţia* 553
Hora obuzelor 553
Sora de caritate 559
Vedeta 565
Castelul 570
Răzbunarea laşului 573
Paiele 580
Lupta răniţilor 582

II. *În România* 589
Zburătorii 589
Cruciuliţa 591
Crai de verde 596
Tatiana 601
Caraiman 610

CONTENTS

Advice for the reader – prof. PhD. Ioan Bolovan, correspondent Member of the Romanian Academy..... 17

CONFESSIONS VI

FROM THE HELL OF WAR
UNDER HABSBURG STANDARDS
THREE MONTHS ON THE BATTLEFIELD

Preface to the second edition..... 23

Introduction..... 25

I. *Mobilization*..... 27

The Sarajevo assassination. — Ties to home – Leaving for Făgăraş – Soldier control and equipment – Profanities of Hungarian officers – Peasant anger – Company formation – Plan of a revolution. Drills – Faith of Romanian peasants – Soldiers and brothers – Romania's anticipation – Babel of languages – Camaradery among officers – Departure of the Honvez battalion – Oath – Romania's neutrality – Collapse of our dreams – Importance of a mutiny of the Romanian Ardeal army – Prince Charles passing through Făgăraş – Soulless army – Cursed duty

II. *Towards Galicia*..... 37

News of departure – Ressurection of beautiful dreams – Blackened sun – Stream of wives and children – Farewell banquet – Ceremony – Road to the station – Parting – In the Olt Valley – Dance from Sătmar – Kiss from the Hungarian woman – Trains filled with wounded – In Sighetul Marmaţiei – Goodbye to Romanian soil – Ruthen –National liberties of Galicia – Spies –Arrival in Stanislau

III. *On the battlefield*..... 41

Home comfort – Disorder among the ranks – Defense of Stanislau – March to Halici – Soldier charity – First gun roars – Fear of the unknown – The Nistre – Exhausted – Retreat from Halici – The first wounded – Demoralized – Escape from Meducha – Fight with our kitchens – Empty villages – Khazak kindness

IV. *The first battles – Retreat in the Carpathians*..... 51

Retreat – Russian audacity – Annihilation of the front line – Ruthenian peasants and jews in Galicia – Women in the war – Bravery of Jewish commanders – Division of Austria-Hungary – Russian plans – Injstices towards Ruthenians – „The Pidgeons" – Cowardice at Meducha – Local sympathy towards Romanians – Tracking the Russians – Meeting the regimental commander – Battle of Roswadow – The firsdt wounded – Human beast – Battle of Horbacze – People from Ardeal and Bukovina against people from Bassarabia – Role of officers on the front line – Ardeal in Galicia – Solddier mail – A second army: Jewish refugees. – The first casualty of cholera – Prayers on the battlefield – Romania entered Ardeal – Saxon hatred towards Romanians – Polish rights in Galicia – Galician households – The commander shoots two soldiers – Exercises on the battlefield – Cholera outbreak – Two and a half breads in three weeks – End of the withdrawal

V. *Wola-Michowa*..... 69

Ceremony in the barn – Orders – War maps – Peasant songs – Cholera – The fire – Bridge over Oslava – How Russians fight – Soul of the Romanian

VI. *Chasing Russians to Chyrow*..... 73
Leaving Wola-Michowa – Hard marches – Chasing the Russians – Kazak hunt – The spy – Crossing the Sânului on rafts – Potato feast – The wood fairy – Culture and civilisation – Forgotten on a field, in the middle of a storm – A day of celebration – The code of war – Fir branch, the mark of a victorious army – A regiment of ghosts – The brutification of the warrior – The first snow – At Cryrow – A night in the field

VII. *Laszki-Murowane*..... 83
Near the artillery – The czar distributes lands to Polish nobility and Ruthenians – Discovering the Russians – Friendly fire – The start of the three day battle – General situation – Our position – The soul of the Romanian soldier – Russian attack on 14th October – The castle's fortifications – Officer invectives towards Romanians – Austrian mercenaries – Artillery bombardments – Death of Charles I – The castle of Count Raşia Olşaninski – My palace – Our rat lives – The pleasure of bathing – Russian battery battle formation – Spies – Card games in the trenches – Hand grenades – Romanians on the battlefield – News on the situation – Foreign officer atrocities – The first louse – Hatred between officers and soldiers – Influence of war on the soul – Winter installations – Military plans of the Second Army – Three weeks in the trenches – Waste of ammo – Order to retreat

VIII. *The second retreat into the Carpathians*..... 111
Shots against cholera – A devastated lumber mill – Foot soldiers from Ardeal form a single regiment – Defence of San against the Khazaks – Run to Zahoczewie – Church pictures with motives – Madonna of misery – The last fights against the Khazaks – Destruction of bridges – Foolish attempts – Entering Hungary – Back towards Galicia

IX. *Fighting in the Carpathians*..... 119
Romanian military value – Retaking the guns from the Russians – Among the wounded – Enemy villainy – Struggle with hunger and cold – Lice – Russian attack – Problem of bread – Meeting friends – Russian snipers – Courage – Means of brutification – Sentry duty – The attack of Kralicek – Hindenburg envelops the Russian army in Poland – Retreat to Hungary – Soldiers pillaging – Regimental attachés – The importance of the shovel – How saxon peasants viewed the situation and Romania's joining the war – Cannons without projectiles – How Russian advance – Role of officers on the battlefield – Reserve officer training – Armed nation – Dissolution of my company – The last battles – Field hospitals – Leaving the battlefield

X. *Home*..... 137
The wonder of the word home – Sickness – Malingerer officers – News from Romania – The wait of Hungarian Romanians – On the training field – We no longer had the right to call ourselves Romanians – Torture of soldiers who did not know Hungarian – My plan – Lack of weapons – Our desperation – Leaving for Mehadia – Crossing the Carpathians

CONFESSIONS VII

UNDER NATIONAL STANDARDS

– Notes and documents from the history of the War of Reunification –
Vol. I

Preface..... 145

I. *The hell of neutrality*..... 147
In Romania..... 147

Italy's joining the war ... 150
Deserter and traitor ... 157
Calls for battle ... 161
Lost moments ... 165
Serbia's collapse ... 181
At gatherings ... 183
The orphanage from Ardeal ... 185
Songs without country ... 185
A year of wandering ... 187
The traitor ... 189
The tigers of the Carpathians ... 190
Ending ... 190

II. *Days of glory* ... 193
The horns are blowing ... 193
At the War Ministry ... 196
Crossing the Carpathians ... 197
Turtucaia ... 204
Memo to the Council of Ministries ... 205
Through the back gate ... 207

III. *On the Trotuş Valley* ... 211
Towards the front ... 211
At the division ... 213
A rich day ... 214
Prisoners ... 215
The emperor ... 217

IV. *Defence of the capital* ... 219
To the capital ... 219
Spectator ... 219

V. On *the road of pain* ... 223
In Bărăgan ... 223
In Vaslui ... 225

VI. *The winter of suffering* ... 229
In Roman ... 229
Towards the mountains of Vrancea ... 232
Begging ... 234
At Pralea ... 237
The departure ... 245

At the Fourth Army Corps
Vol. II

VII. *Command headquarters at Oneşti* 249
The first meeting 249
The information bureau 251
Russian revolution 255
Visits. Inspections. Banquets 258
Organisation and disorganisation 264
Russian rebellion 267
At school 269
Dark days 270
Personal trouble 273
Wainting for the offensive 276
The Ardelen are here 278
The general is leaving 280
Start of the offensive 281
Breaking the enemy front 284
Enemy counteroffensive 288
Fight subsiding 302
The Ardeal legion 310

VIII. *Triangle of death* 315
At Iaşi 315
War of manifets 317
Organisation 328
The autonomy of Basarabia 329
Inspection 332
The armistice 339
The Ukrainian movement 342
The Country Council of Chişinău 344
Russian friendship 347
Increase in anarchy 349
At the tomb of Ion Grămadă 354
Leaving Moldavia 358
Brest-Litovsk 364
The last days 370

Postface 376

Volunteer corps
Vol. III

XI. *Tribulations of a stillborn project* 381
The memo and rulebook of Oneşti 381
Intervention of the Romanian State 389
Situation of prisoners in Russia 395
Romanian negligence 399
History of treaties with Russia 404

X. *From intentions to deeds* 415
Accusations and defence 415

A friendly voice..... 426
A confussion..... 428
Deception..... 430
Dissolution of the volunteer corps..... 439
Reestablishment of the volunteer corps..... 440

Postface..... 444

Activity of Romanian Austro-Hungarian expats at Iaşi
Vol. IV

XI. *Under the boot of the Central Powers*..... 451
Orientations..... 451
The departure of Ardelen to the Western front..... 453
The national committee of Romanians migrants to Austro-Hungary..... 457
A ray of light..... 468
The cripple rebellion..... 471
Daily notes..... 473
The Peace of Bucharest..... 478
A daring organisation..... 479

XII. *The dawn of libery*..... 483
Chronicle of military events..... 483
News and facts..... 484
Reports to the National Committee of Ardeal..... 514
The declaration of Romanians from Ardeal and Bucovina at Iaşi..... 522
The National Committe of Iaşi..... 525
The Second crossing of the Carpathians..... 533
Defeat of the Central Powers..... 540

General conclusions..... 542

C O N F E S S I O N S VIII

D A N C E O F T H E S H E L L S

– Scenes and icons from the war –

The author's note to the first edition..... 551
The author's note to envisioned second edition..... 551

I. *In Galicia*..... 553
Dance of the shells..... 553
Charity sister..... 559
The star..... 565
The castle..... 570
Coward's revenge..... 573
The straws..... 580
The fight of the wounded..... 582

II. *In Romania* 589
The fliers 589
The little cross 591
Green king 596
Tatiana 601
Caraiman 610

ÎNDEMN CĂTRE CITITOR

Recurența asupra lucrărilor generațiilor anterioare de intelectuali este nu numai o datorie a contemporanilor pentru a aprecia corect nivelul de la care trebuie pornit în cercetarea științifică viitoare sau în exprimarea artistică, ci și o așezare firească a înaintașilor în Panteonul culturii naționale. Prin urmare, reeditarea integrală a operei lui Octavian Codru Tăslăuanu nu poate fi decât benefică pentru cultura românească în general, pentru națiunea română din prezent în special. Aceasta fiindcă opera literară și națională a lui Tăslăuanu, în ciuda scurgerii a mai bine de un secol de la primele elaborate, nu și-a pierdut deloc valoarea și mai ales actualitatea. Lucrările incluse în prezentul volum se concentrează asupra Primului Război Mondial, relevând o scurtă (circa trei luni) dar bogată experiență personală a autorului ca și combatant în armata austro-ungară pe frontul din Galiția, în cadrul Regimentului 23, alături de mai mulți români, dar și alături de sași și maghiari mobilizați ca și el la Făgăraș, în vara anului 1914. Cartea a apărut la Bucureşti în anul 1915, având un impact enorm asupra opiniei publice din România, contribuind plenar la explozia sentimentelor antantofile în rândul românilor din Țară. Nu întâmplător ea a fost tradusă imediat și în limba franceză, la Paris, fiind utilizată de Antanta ca un foarte eficient mijloc de propagandă împotriva Puterilor Centrale. Intitulat „ziar" al unui român „ofițer în armata austro-ungară", cu titlul *Trei luni pe câmpul de război*, volumul lui Tăslăuanu „descria pentru prima oară ororile războiului de care au avut parte, încă din 1914, românii din Transilvania, Banat şi Bucovina".

Drama trăită de către soldaţii ardeleni din armata austro-ungară pe frontul de Est a fost descrisă cu talentul scriitorului care, aşa cum am afirmat, i-a şocat pe români, dar şi pe parizieni. Cartea lui Tăslăuanu avea să cunoască trei ediţii în limba română, cu sprijinul financiar al Ministerului de Război, la propunerea lui Nicolae Iorga[1]. În volumul de față mai este inclusă o altă lucrare a aceluiaşi autor, o culegere de nuvele intitulată *Hora obuzelor*, în care Tăslăuanu reia cu mult talent literar numeroase episoade de pe frontul galițian, scene de război descrise cu o bogată încărcătură emoțională. Experiența anterioară a lui Octavian C. Tăslăuanu de la redacția *Luceafărul* și a altor publicații periodice românești de până la izbucnirea Marelui Război l-a impus pe autor ca un veritabil mânuitor al condeiului, știind cum să-și impresioneze cititorii și cum să le declanșeze stări de efuziune. Așa cum se cunoaște, Tăslăuanu a dezertat din armata austro-ungară la sfârşitul lunii noiembrie 1914, după ce venise la Sibiu pentru a-și trata rănile primite pe frontul din Galiția, iar regimentul său format majoritar din români (Regimentul numărul 23 Sibiu), aproape că a fost decimat. În România a fost preluat de „unioniștii" Octavian Goga și Vasile Lucaciu, integrându-se rapid în tabăra celor care militau deschis pentru intrarea României în război alături de Antanta, pentru eliberarea Transilvaniei și a Bucovinei. Impactul așteptat de autor, după apariția celor două volume, a fost unul pe măsura speranțelor lui și ale altor români transilvăneni, generând o uriașă mișcare de solidaritate cu frații de peste Carpați la București și în întreg Vechiul Regat.

În august 1915, în *Prefața* la ediția a II-a, Tăslăuanu își avertizează cititorii că ororile războiului descrise de el, ca participant direct la operațiile militare din Galiția împotriva armatei țariste nu trebuie să aibă o finalitate demoralizatoare asupra românilor din Țară. Dimpotrivă, vrea să atragă atenția factorilor politici responsabili de la București *„că războiul nu e o jucărie, ci un lucru foarte serios şi foarte greu. Dacă românii din armata austro-ungară s-au ferit de moarte şi au întrebuinţat toate mijloacele ca să scape de primejdie şi de mizerie – se explică. Ei n-aveau pentru ce muri, căci nu luptau pentru cauza românească. Ostaşii Ţării Româneşti, însă, trebuie să fie pregătiţi pentru jertfe mari şi să-şi dea seama de uriaşele greutăţi ce-i aşteaptă într-un război. Jerfta conştientă pentru întruparea unui ideal e cea*

[1] Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război, 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 175.

mai sublimă jertfă de pe acest pământ. Cu preţul ei trebuie răscumpărată demnitatea şi neatârnarea neamului românesc întreg". În aceste rânduri ni se relevă, cu luciditatea tragismului asumat conştient, dimensiunea obligatorie a jertfei pentru realizarea unui mare ideal, a celui naţional.

În viziunea lui Tăslăuanu, *„Ana"* pe care trebuia să o jertfească naţiunea română în viitor însemna atât multe vieţi omeneşti cât şi alte „uriaşe greutăţi". Din nefericire, acestea toate le-au dat din plin românii începând cu 15 august 1916 şi până la 4 august 1919, confirmându-se încă o data că un obiectiv măreţ nu se poate împlini fără jertfă pe măsură. Cu atât mai regretabilă este peroraţia relativ recentă a unui istoric eseist român, Lucian Boia, care aprecia într-o carte dedicată Marelui Război că nu trebuia să se intre în război în vara anului 1916 pentru eliberarea Transilvaniei, deoarece România s-ar fi prezentat la sfârşitul conflictului mondial cu o armată intactă şi ar fi avut la îndemână toate mijloacele pentru a înfăptui unirea tuturor provinciilor româneşti. Această neutralitate deplină a României pe durata războiului ar fi scutit ţara, în opinia lui, de cumplitele pierderi pricinuite de război, deopotrivă materiale şi mai ales umane. Autorul nu ne luminează însă în scenariul respectiv cum o Românie care şi-ar fi păstrat neutralitatea până la sfârşitul războiului, ar fi putut să-şi dubleze teritoriul şi populaţia?! Serbia bunăoară, care a luptat alături de Antantă cât i-a stat în putinţă încă din vara anului 1914, ar fi obţinut definitiv în 1918 şi mai ales la conferinţa păcii ce ar fi urmat războiului tot Banatul, până la Mureş, teritoriu pe care de altfel l-a şi ocupat în toamna-iarna anului 1918 – 1919. De aceea, cred cu tărie, precum a anticipat şi Tăslăuanu că ***dacă*** România nu ar fi intrat în luptă în vara anului 1916, sud-vestul ţării noastre de azi, respectiv Banatul cu judeţele Timiş şi Caraş Severin, ar fi fost al Serbiei! Mai mult, vestul Crişanei şi Maramureşului, din Sătmar până-n Arad (inclusiv oraşele Carei, Oradea, Salonta, Chişineu-Criş şi Arad, cu tot hinterlandul lor) ar fi putut rămâne integral Ungariei ***dacă*** Ionel Brătianu şi România nu s-ar fi alăturat Antantei în 1916 şi în noiembrie 1918!

Cine dintre fostele imperii sau state succesorale vecine ar fi fost de acord ca România mică să alipească, fără să fi tras un foc de armă între 1914 – 1918, atâtea teritorii care s-au unit totuşi în mod democratic cu Vechiul Regat în anul 1918? Interogaţia lui Lucian Boia despre „câţi oameni merită să moară fie şi pentru împlinirea unui ideal naţional?", şi afirmaţia că „ironia istoriei stă în aceea că l-ar fi dobândit, poate, şi *gratis*", referindu-se la teritoriile din fosta Austro-Ungarie unite cu România în noiembrie-decembrie 1918, nu sunt decât speculaţii cliometrice pernicioase, istorie contrafactuală care nu ajută nici la progresul istoriografiei şi nici la educaţia corectă a generaţiilor actuale şi viitoare! Să ne amintim cu toţii, inclusiv istoricul Lucian Boia, că tocmai aceste teritorii pentru care România, nepregătită militar, a intrat în război în vara anului 1916, au rămas, **sper pentru vecie,** în componenţa statului român (excepţie jumătate din Bucovina răpită arbitrar în 1940 de Uniunea Sovietică)! Şi mai cred că, nu este etic, corect, să punem acum, azi, în balanţă cliometrică sutele de mii de victime căzute pentru împlinirea idealului naţional în 1918-1919 cu un scenariu ipotetic, de laborator, fiindcă o atare antiteză poate induce percepţii greşite în rândul cetăţenilor României prezente, atât de dezbinaţi de orgolii regionaliste şi politicianiste!

Tot Tăslăuanu ne mai oferă o lecţie admirabilă despre responsabilitatea naţiunii în general, a clasei politice conducătoare în special. Aşa cum naţiunea nu este un construct imuabil, ci ea suferă modificări, reconfigurări pe măsura trecerii timpului, de aceea impunându-se mereu educaţia şi mobilizarea corespunzătoare a acesteia, nici realităţile geopolitice nu sunt fixate o dată pentru totdeauna. Tocmai de aceea el i-a avertizat pe cei care uitau acest lucru că împlinirea obiectivului unităţii naţional-statale a fost numai un succes de etapă (este adevărat că unul magnific), că Unirea din 1918 trebuia consolidată în interior prin omogenizarea realităţilor economico-administrative din diferitele provincii, printr-o democratizare reală, prin unificarea legislativă, printr-un uriaş efort de integrare a tuturor românilor, dar şi a tuturor celor care trăiau în cuprinsul statului român. În egală măsură, Marea Unire trebuia apărată şi în exterior, prin diplomaţie, printr-o abilă propagandă culturală şi politică, prin implicarea tuturor factorilor

responsabili din statul nou creat: *„Dibuim mereu pe întuneric şi improvizăm. Generaţiile trezite în România Întregită să nu creadă că pot dormi liniştite pe laurii biruinţei dobândite de martirii războiului. Hotarele ţării nu sunt pe veci fixate, iar ele vor trebui apărate cu jertfe grele şi... lărgite"*. Câtă premoniție în aceste cuvinte scrise de Tăslăuanu la mijlocul deceniului patru al secolului trecut, fiindcă anul 1940 a confirmat, din păcate, temerile ilustrului cărturar și patriot!

Iată, prin urmare, numai câteva reflecții pe marginea actualității operei lui Octavian C. Tăslăuanu, gestul domnului dr. George-Bogdan Tofan fiind unul cu totul remarcabil, demn de prețuirea noastră, gratitudine exprimând în același timp și celor care au asigurat resursele financiare pentru editarea integrală a operei lui Tăslăuanu.

Cluj-Napoca, 5 mai 2020

Prof. univ. dr. Ioan Bolovan,
Membru corespondent al Academiei Române

SPOVEDANII

VI

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

SUB FLAMURILE HABSBURGICE

TREI LUNI PE CÂMPUL DE RĂZBOI

–ZIARUL UNUI ROMÂN, OFIŢER ÎN ARMATA AUSTRO–UNGARĂ, CARE A LUAT PARTE, CU GLOTAŞII ROMÂNI DIN ARDEAL, LA LUPTELE DIN GALIŢIA–

PREFAŢĂ LA EDIŢIA a II-a

De la întâia ediţie a acestei cărţi, tipărită 6 000 de exemplare, abia au trecut trei luni. Faptul că s-a desfăcut într-un timp neobişnuit de scurt, dovedeşte că ea a răspuns unei necesităţi şi mai dovedeşte că sufletul românesc, pe ambele coaste ale Carpaţilor, e unul şi nedespărţit. Suferinţele şi zbuciumările unei părţi trezesc ecouri adânci în sufletul celor ce aşteaptă clipa sfântă a jertfelor pentru întruparea României Mari. Dorinţa de a o pune la îndemâna tuturor, mă îndeamnă să scot o nouă ediţie, care apare revăzută şi întregită, în forma ei definitivă. În cea dintâi ediţie, fiind scrisă şi tipărită la repezeală, în preajma intrării Italiei în acţiune, s-au strecurat mai multe greşeli, care în această nouă ediţie au fost înlăturate, iar în unele locuri am adăugat părţi noi, pe care sau le suprimasem din carnetul meu scris pe câmpul de luptă sau le-am crezut necesare pentru lămurirea evenimentelor povestite.

În prefaţa acestei ediţii simt nevoia unei mărturisiri. Autorul acestei cărţi nu este militar de profesie. Prin urmare n-a avut şi nu a putut avea intenţia de a descrie campania din Galiţia, la care a luat parte, din punct de vedere militar fiindcă îi lipsea pregătirea pentru o asemenea lucrare. Intenţia autorului a fost să descrie sincer şi cinstit ceea ce a văzut şi a trăit un intelectual român din Ardeal, pe care soarta l-a blestemat să fie ostaş în armata austro-ungară. A zugrăvit credincios icoana unui suflet, care a răbdat trei luni de zile osânda grea de a se lupta, în fruntea unei companii compusă din români ardeleni, sub flamurile habsburgice.

El şi-a scris impresiile zi cu zi pe câmpul de luptă şi la redactare, când putea face pe strategul şi pe tacticianul, a schimbat numai stilul impresiilor notate fără să schimbe faptele. Nu le-a schimbat, deoarece intenţia lui a fost să spună ce simţea un român şi să arate ce ştia un ofiţer din armata austro-ungară pe câmpul de luptă.

Această carte e deci adevărată şi sinceră. Nu cuprinde exagerări şi nu ascunde faptele nici atunci când ele nu sunt măgulitoare pentru români. Ce uşor i-ar fi fost autorului să facă pe români viteji şi singur să se constituie într-un erou!... În repetate rânduri a pomenit despre valoarea militară a românilor şi a descris faptele săvârşite de ei, dar nu s-a lăsat răpit de fanfaronadele şi de minciunile celor ce vorbesc despre lupte. Autorul a privit războiul printr-o prismă omenească şi aşa l-a povestit. Groaza, frica, spaima şi teama, care străbat, ca un fir roşu, paginile acestei cărţi, sunt sentimente omeneşti pe care nu e om pe lume să nu le încerce în faţa morţii. Cei ce afirmă contrarul, nu spun adevărul. Iar cei ce vorbesc mereu de vitejie, să poftească pe câmpul de luptă spre a se convinge ce înseamnă fala de acasă, de la adăpost.

Autorul a zugrăvit realitatea, nu ca să înspăimânte pe cei ce se pregătesc pentru întruparea prin arme a idealului lor naţional, ci spre a arăta, că războiul nu e o jucărie, ci un lucru foarte serios şi foarte greu. Dacă românii din armata austro-ungară s-au ferit de moarte şi au întrebuinţat toate mijloacele ca să scape de primejdie şi de mizerie – se explică. Ei n-aveau pentru ce muri, căci nu luptau pentru cauza românească. Ostaşii Ţării Româneşti, însă, trebuie să fie pregătiţi pentru jertfe mari şi să-şi dea seama de uriaşele greutăţi ce-i aşteaptă într-un război. Jerfta conştientă pentru întruparea unui ideal e cea mai sublimă jertfă de pe acest pământ. Cu preţul ei trebuie răscumpărată demnitatea şi neatârnarea neamului românesc întreg.

August, 1915.

AUTORUL

I N T R O D U C E R E

Valurile războiului european m-au rupt din mijlocul preocupărilor mele intelectuale şi m-au aruncat pe câmpul de luptă din Galiţia. Mi-a trebuit o mare putere de voinţă să-mi calc pe suflet, să suprim glasul şi îndemnurile credinţelor şi idealurilor pentru întruparea cărora mi-am jertfit toată energia tinereţii. Am plecat pe câmpul de luptă şi m-am războit cu ruşii pentru Monarhia Habsburgică. În fruntea unei companii de plugari de vârsta mea, din Ţara Făgăraşului, am străbătut pământul blestemat de Dumnezeu al Galiţiei, am stat trei luni de zile în mijlocul celor mai mari primejdii, am răbdat de foame şi am îndurat cele mai cumplite mizerii de care este capabilă o fiinţă omenească. Le-am suportat pe toate de dragul soldaţilor români, al tovarăşilor mei, pe care i-am iubit ca un frate mai mare şi pe care i-am ocrotit cât am putut. Primejdiile şi greutăţile războiului au fost, însă, mai tari decât noi. Ne-au nimicit aproape pe toţi, desfiinţându-ne Regimentul 23 de glotaşi, cu sediul în Sibiu.

Celelalte regimente de glotaşi din Ardeal: 21, cu sediul în Cluj, 22, cu sediul în Târgul Mureşului, şi 24, cu sediul în Braşov au avut cam aceeaşi soartă. Înfrânt de boli şi îngheţat de frig, eu am părăsit câmpul de luptă la sfârşitul lui noiembrie 1914, fiind cel din urmă ofiţer de trupă, dintre cei plecaţi cu batalionul al III-lea din Făgăraş. Dumnezeu a vrut să scap cu zile şi să redactez însemnările ce le-am scris zi cu zi, pe câmpul de luptă, uneori mort de oboseală, alteori în şuierul gloanţelor. Sunt multe pagini triste şi mărturisesc că le-am scris cu adâncă durere sufletească, dar m-am simţit dator să o fac, pentru neamul meu şi pentru adevăr. Cei ce vor citi aceste impresii, să nu caute în ele distracţii şi artă, căci n-am avut asemenea intenţii când le-am aşternut pe hârtie. Am vrut numai să redau chinurile, mizeriile, înfrângerile, demoralizarea şi monotonia zilelor trăite, în cele dintâi trei luni ale războiului, de oştirea austro-ungară, compusă din români. Sper că acei ce se pregătesc de luptă, pentru întruparea idealului nostru naţional, vor învăţa din aceste pagini.

Octavian C. Tăslăuanu în uniforma de ofiţer al Armatei Austro-Ungare.

Experienţele cuprinse în ele sunt plătite cu mult sânge românesc şi cu amare suferinţe, care trebuie răzbunate.

Mai 1915

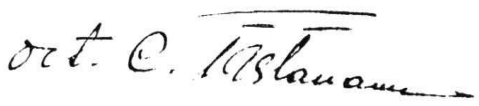

I. MOBILIZAREA

Atentatul din Sarajevo – Luptele sufleteşti de acasă – Plecarea de la Făgăraş – Controlul şi echiparea soldaţilor – Înjurăturile ofiţerilor unguri – Indignarea ţăranilor – Formarea companiilor – Planul unei revoluţii – Exerciţiile – Credinţa ţăranilor români – Soldaţii şi camarazii – Aşteptarea României – Babilonia limbilor – Camaraderia între ofiţeri – Plecarea batalionului de honvezi – Jurământul – Neutralitatea României – Prăbuşirea visurilor noastre – Importanţa unei răscoale a armatei româneşti din Ardeal – Trecerea principelui Carol prin Făgăraş – Armata fără suflet – Datoria blestemată.

1-25 august 1914

Bombele ce-au explodat, la 28 iunie 1914, în Sarajevo, au căzut ca un trăznet, izbit de fanatismul poporului sârbesc în inima Monarhiei Habsburgice. Revolverul tânărului Gavro Princip a ucis, deodată cu principele moştenitor Francisc Ferdinand, singura nădejde într-un viitor mai bun al popoarelor din împărăţia dualistă. Moartea acestui sfinx al viitorului, de aceea a şi stârnit valuri adânci de durere în sufletele credincioşilor casei de Habsburg. Ei au bocit o nenorocire, prăbuşirea unei iluzii, ce făgăduia multora o soartă mai dreaptă. Lângă catafalcul lui au îngenuncheat toate popoarele monarhiei, preoţii lor s-au rugat pentru odihna de veci a marelui său suflet, presa i-a cântat osanale în toate limbile şi deputaţii, din toate colţurile împărăţiei, i-au acoperit cu cununi sicriul. Cele mai multe lacrimi erau sincere, izvorâte din inimă, căci erau egoiste. Nu jeleau nenorocirea monarhiei, ci soarta lor proprie, legată de viitoarea lui domnie.

Dar toţi câţi se cerniseră de durere prevedeau că această catastrofă e numai solia altora, ce fatal trebuiau să urmeze. Popoarele, care îngenuncheau la căpătâiul împrejmuit de făclii al viitorului împărat, simţeau că se clatină însăşi temeliile monarhiei, iar coroana habsburgilor, purtată de paşnicul şi bătrânul împărat, e ameninţată de vijelii, care-i vor jumuli multe pene vulturului cu două capete. Printre boabele de lacrimi, ce udau groapa unui viitor mare, întrezăreau vijelia unor zile de pierzanie... Toţi aşteptau enervaţi desfăşurarea evenimentelor...

Urile dintre popoare au început să-şi ascută colţii răzbunării, zvonurile cele mai înspăimântătoare zburau pe aripile minciunii, ca stolurile de ciori cobitoare în preajma furtunii. Toţi întrebau, ştiriceau şi spionau chiar şi pe cei mai paşnici oameni din lume. Noi românii din Ardeal eram bănuiţi, ameninţaţi şi urmăriţi de jandarmi şi de detectivi.

Atmosfera aceasta otrăvitoare ne-a înăduşit o lună de zile, până am citit nota Austro-Ungariei adresată Serbiei. Pentru gestul îndrăzneţ al unui băiat fanatic, se pedepsea o ţară întreagă. Diplomaţia austriacă încerca o operaţie grea: voia să-şi asigure liniştea graniţei de sud şi domnia în provinciile de curând anexate prin desfiinţarea Serbiei ca stat independent. După citirea acestei note, numai naivii credeau în pace. Furtuna se dezlănţuise. Ceasul răfuielilor sosise. În lumina flăcărilor ce ameninţau să învăluie pământul, figura principelui moştenitor Francisc Ferdinand creştea. Lua proporţiile unui erou ce apărase cu viaţa lui pacea, părea un Atlas pe umerii căruia se odihniseră duşmăniile dintre popoare. A căzut, şi în urma lui s-au descătuşat furiile războiului în toate părţile. A devenit un adevărat om mare! Mai mare de cum ar fi putut ajunge cu coroana habsburgică pe cap. Lumea întreagă aştepta cu răsuflarea oprită răspunsul Serbiei. L-a dat.

A urmat, fireşte, mai întâi mobilizarea parţială, apoi cea generală a armatei austro-ungare. Bătrânul împărat făcea apel „către popoarele mele", de astă dată grăindu-le la toate în limba lor şi chemându-le să-i apere ţările de potopul slavismului. Afişele care vesteau mobilizarea erau şi ele tipărite în toate limbile. Noi, cetăţenii Ungariei, nu mai trebuia să ştim limba oficială a statului. Ni s-a îngăduit chiar şi purtarea de cocarde şi de steaguri tricolore. Capii noştri bisericeşti şi cei politici, la invitaţia guvernului, au îndemnat obştea românească să-şi facă datoria. În români, totuşi, n-avea nimeni încredere. Prin cabinetele statului major din Viena se temeau că „valahii" nu se vor prezenta sub steaguri, iar cel mai bun corp de armată, cel din Ardeal, se va pierde.

În Budapesta, ţâţâiau de spectrul unei revoluţii în Ardeal. Contele Tisza a şi spus şefilor noştri politici că va face un lac de sânge întreg Ardealul, de vom îndrăzni să ne împotrivim.

Prin Sibiu şi prin satele învecinate, furnicau detectivii trimişi din Budapesta, care căutau pretutindeni conspiraţii şi agitatori, dar nu reuşeau să găsească. Poporul nostru, la brutalităţile şi ameninţările guvernului unguresc, a răspuns prezentându-se sub steaguri înainte de termen şi într-un număr mai mare de cum a fost aşteptat.

În primele zile ale lunii august, comandantul Corpului al XII-lea de armată din Sibiu a raportat Vienei că valahii au rămas loiali şi credincioşi casei de Habsburg. Da, au rămas credincioşi şi elemente de ordine, ca şi în epoca persecuţiilor ungureşti, pe care le-au primit de la dinastie ca o răsplată pentru vitejia lor de la '48. Înainte cu câţiva ani, guvernul unguresc ne închisese peste 400 de şcoli poporale, ne scosese deputaţii din Cameră şi ne împuşcase alegătorii, iar de curând, ne înfiinţase Episcopia de Hajdúdorogh şi ne dăruise o adorabilă arondare a cercurilor electorale pe baza votului universal. Cu toate acestea, românii şi-au făcut *datoria*. Acum, însuşi contele Tisza, într-un articol, s-a pocăit; a avut curajul să spună că s-a înşelat, deoarece românii s-au dovedit buni patrioţi. Nenorocitul de el n-a simţit ce clocotea în sufletele celor ce se duceau să îmbrace hainele împărăteşti, n-a priceput că numai porunca împărătească şi sila i-au îndreptat pe toţi spre cazărmi.

*

În seara în care am citit nota monarhiei adresată Serbiei, am avut clipe grele. Toată noaptea n-am închis un ochi. Îmi dădeam seama că neamul nostru a ajuns la o răspântie. Ce va face România? E oare destul de înarmată? Cum se va strecura biruitoare şi prin vremurile de grea cumpănă ce vor urma? Răspunsul, la aceste întrebări, m-a chinuit toată noaptea. Simţeam că întruparea idealurilor noastre se apropie. Evenimentele le vor face neaşteptat de actuale şi că numai de la puterea şi înţelepciunea noastră va atârna *fapta* de multă vreme visată. Mă temeam că vom fi surprinşi şi că vom ajunge la o mare strâmtoare. Mă frământam în aşternut şi-mi venea să alerg în toate părţile, să spun ce presimţeam şi ce prevedeam; să îndemn pe toţi să se pregătească repede, ca să săvârşim în câteva zile ce n-am făcut atâţia amar de ani. Îmi fulgerau prin minte planurile unei organizaţii straşnice, a unei acţiuni mari şi precise, care, la un semn dat, să facă o volbură de răzvrătiţi din întreg poporul nostru. Blestemam pe toţi eroii vorbelor, care au furat vremea şi în pasivitate şi în activitate. Ce n-am fi putut face noi în atâţia ani de zile? Ce ...? ...

Dimineaţa, m-a alungat o ucigătoare durere de cap în pădure. Căutam cele mai ferite locuri, înconjuram oamenii, mai ales pe români, mi se părea că în fiecare văd un vinovat – şi, departe de oraş, într-o poiană, m-am trântit în iarbă şi am adormit. M-am visat în fruntea unei cete de români, luptând pentru întruparea idealului ce-mi încălzise sufletul din tinereţe, m-am trezit târziu şi, cu ochii roşii, m-am furişat în oraş. Vedeam că răzvrătirea mea e o imposibilitate, o nebunie! În cele câteva zile, cât am mai stat în Sibiu, am ascultat chiotele de stradă, cântecele „patriotice" din cafenele şi zvonurile din oraş. Mă enervau. Din România, nu primeam nimic demn de crezare. Scrisorile din ţară mi se pierdeau pe drum, iar eu nu ştiam cum să ajung peste Carpaţi, fiindcă detectivii se ţineau ca umbra după mine. Eram ofiţer în rezervă. În urma ordinului de mobilizare, trebuia să iau o hotărâre. După multe lupte sufleteşti – numai cu un browning în buzunar – petrecut de un detectiv până la gară, am plecat spre Făgăraş, unde eram chemat sâmbătă după prânz, la 1 august. Prin urmare la termen, nu ca mulţi „patrioţi", cu întârziere de zile.

La gară lume multă, răcnete, suspinuri şi plânsete. Despărţirea unui ţăran de nevastă m-a făcut şi pe mine să plâng. E de necrezut ce greu se despart doi oameni care se iubesc, mai ales când presimt că despărţirea poate e pentru vecie. Ţăranca tânără plângea de i se rupea pieptul plin, ce-i sălta ca nişte valuri biciuite de furtună. Bărbatul voinic se uita la ea şi cu o furie sălbatică se cobora mereu din tren, o lua de după cap şi plângeau amândoi ca nişte copii. La plecare, l-au ţinut cu putere în tren tovarăşii de suferinţă. Voia să se dea jos la nevastă, care acum se bocea

îngenuncheată, cu faţa în pământ, ca după un mort. Trenul porni greu, oftând şi el. Chiote, răcnete, cântece din frunză, din fluier, din clarinet şi din gură, umpleau văzduhul, iar din gară s-auzea un cor de suspine, care slăbea, pierea din ce ne depărtam. Un ultim şuierat al sirenei de la locomotiva ce ne ducea:

Sub steagu-mpăratului
În pierzarea capului,

– cum cânta unul dintr-un vagon vecin – şi toţi se liniştiră ca la poruncă. Fiecare se coborâse în sufletul lui şi se lăsa sfâşiat de durerea plecării.

Dinspre apus, soarele revărsa o purpură de foc peste Sibiul nostru, în care lăsam atâtea planuri şi atâtea visuri. Mă uitam la turnurile bisericilor, ce dispăreau în zarea aprinsă de lumină. Îmi părea nişte braţe uriaşe ce se rugau pentru nenorociţii de noi, care ne duceam să ne înrolăm sub flamuri străine. Planul unei revoluţii îmi încolţise în suflet. Era singura rază de lumină ce-mi mai putea însenina sufletul tulburat de batjocura sorţii. Să mă lupt şi poate să mor, ca „soldat ungur", cine ştie pe unde... Mă cutremuram de indignare. Mă vedeam mort, cu o cocardă tricoloră unguresacă pe piept şi auzeam cum îmi cântă *Szozatul* în loc de *Odihneşte Doamne…*

Ce batjocură! Toată viaţa mi se părea o enormă neghiobie. Mă pomeneam strângând browning-ul în buzunar şi eram chinuit de cele mai urâte gânduri...

Suferinţa te face mai bun şi mai blând. În fiecare sat, la gări, auzeam tânguirile şi suspinele femeilor. Nu-mi mai scoteam capul pe geam, fiindcă nu mai puteam suporta atâta nenorocire.

Dar durerea mulţimii m-a potolit. Războiul e ca o catastrofă a naturii: nu alege victimele. Mă simţeam şi eu om, ca toţi ceilalţi, peste care a dat năpasta războiului. Cum vor îndura ei, de ce să nu îndur şi eu blestemul sorţii? La fiecare staţie ne înmulţeam, trenul gemea şi scârţâia de povară. Tot mai e ceva de încercat cu atâţia români. Nădejdea asta îmi mângâia sufletul.

Aşa ne-am dus până la Făgăraş, ca un convoi de morţi, petrecuţi de lacrimile şi de bocetele celor rămaşi acasă. Nicăieri nicio însufleţire şi nicio bucurie... Ca o ceată de slugi, de robi ai datoriei, mergeam la porunca stăpânului... să murim. Dar în sufletele noastre mijea nădejdea unei răzbunări înfricoşate. Şi Dumnezeu va plânge de mila stăpânilor, când va lovi braţul descătuşat al robilor... Pe cei slabi numai speranţa îi mai ţine.

*

În Făgăraş am sosit noaptea, cu o întârziere de câteva ceasuri. Nu ştiu cum s-a nimerit de-am ajuns tot pe întuneric în acest oraş. Mai fusesem de două ori pentru nişte împăcări. Ceapa şi împăcările sunt specialitatea făgărăşenilor. Dar acum, nu mă mai interesa Făgăraşul. Aveam alte gânduri, care abia s-au odihnit într-o cameră, mobilată cu gust dubios, a hotelului Mercur. Dimineaţa m-am trezit, împotriva obiceiului meu, deodată cu răsăritul soarelui. Cineva dintr-o odaie vecină cânta, ca un bou pe care-l strânge ştreangul de gât: *Megàllj, megàllj, kutya Szerbia*[2]*…* Cânta sau mai bine zis răgea şi bătea tactul. Am fugit din odaie fără să mă spăl. Era primul urlet al bestiei războinice pe care-l auzeam şi mă făcea să sufăr. Cum bătea tactul cântecului, parcă mă izbea în cap...

Venisem prea devreme. Cunoscuţii se mirau de graba mea. Eu nu le spuneam nimic de detectivi, ca să nu-i sperii şi ca să am cu cine sta de vorbă... Îmbrăcat în haine de turist, mergeam în fiecare zi în cetate, care era cazarma noastră. Într-o cancelarie se adunau livretele oamenilor şi vreo trei doctori cercetau pe cei bolnavi. Lumea ieşea şi intra ca la târg. Nu era nicio rânduială militărească. După multă trudă, s-a făcut selecţia. Am venit noi ofiţerii la rând. Un sublocotenent ne-a trecut şi pe noi într-un conspect, întrebându-ne de sănătate. Cei mai mulţi eram cu defecte.

[2] *Aşteaptă, aşteaptă, Serbie căţea…* Era un cântec pe care-l produsese mobilizarea.

A sosit ziua organizării batalionului. M-am îmbrăcat în uniforma mea nouă de sublocotenent şi mi-am început slujba ostăşească. Curtea cazărmii era numai capete de ţărani, între ei haine nemţeşti presărate ca neghina într-un lan de grâu curat. Feţele tuturora erau posomorâte. Cei mai mulţi dormiseră în cazarmă, numai cei cu protecţie şi cei isteţi au putut rămâne în oraş. Învăţaţi cu libertatea şi cu tihna lor de acasă, nu se puteau împrieteni cu noua lor situaţie de soldaţi. Bănuiau ce-i aşteaptă, dar niciunul nu credea serios că vor fi îmbarcaţi. Ţăranii glotaşi credeau că pe ei i-a chemat aşa de formă, pentru control. Numai când au văzut sosind hainele şi întreg echipamentul militar din magazie, au început să clatine, oftând, din cap.

Acum îi împărţeau în companii. Vedeau deci că nici pe jumătate nu-i glumă. Durerea lor din suflet se prefăcuse într-o groază. Se citea din privirile, din atitudinea lor, că se gândeau cum ar putea scăpa. Mişunau în toate părţile, şopteau cete-cete, intrau în cantină să-şi potolească necazul, se îndreptau spre poartă de unde-i întorceau străjile, se trăgeau spre colţuri... ca o turmă adusă de la păşune şi închisă într-un ocol. Deodată, răsună comanda căpitanului Patakfalvi. Se făcu o linişte de mormânt. S-au început lucrările. S-au ales pionierii şi ceilalţi soldaţi cu pregătiri speciale, apoi gradele şi, pe urmă, s-au format patru companii, iar restul a rămas pentru compania suplinitoare. Erau peste 2 000 de oameni; se prezentaseră peste număr.

Erau acolo şi ofiţeri activi, încredinţaţi cu organizarea batalionului. Noi glotaşii stam şi ne uitam, numai adjutantul batalionului şi comandanţii de companii aveau de lucru. Ei făceau listele. Era firesc ca ofiţerii activi, ei înşişi fără experienţă, să întâmpine greutăţi la organizare. Doi dintre ofiţeri, fiind unguri, nu ştiau nici româneşte, iar al treilea – mi se pare român – ajungea foarte rar la vorbă. Căpitanul Patakfalvi de la batalionul de honvezi 23/III, din Făgăraş, care conducea, vorbea ungureşte sau dădea porunci într-o limbă românească greu de priceput. Oamenii nu-l înţelegeau şi încurcătura era gata. Nervos, cum era, şi-a pierdut repede răbdarea; a început să lucreze cu palmele, cu picioarele şi cu înjurăturile ungureşti: *disznó oláh, büdös oláh*[3] şi aşa mai departe.

Între ofiţeri eram şi câţiva români. Când l-am văzut cum tratează oamenii şi l-am auzit înjurându-ne neamul, am încremenit. Al doilea ofiţer ungur, sublocotenentul Gödri, pe urma lui. Mi se suise sângele la cap. Indignat, am spus unui camarad, că aşa nu merge să fie batjocoriţi şi insultaţi nişte oameni bătrâni, nişte cetăţeni care au venit să-şi facă datoria faţă de patrie. Ofiţerul, şi el ungur, îmi dăduse dreptate şi umflă din umeri. Cu sforţări uriaşe, m-am stăpânit şi am plecat în curtea vecină. Acolo am zărit doi ţărani din Bran, care nu ştiu ce rost aveau. Nu mă cunoşteau dacă sunt român ori străin. Mi-am aprins o ţigară şi mă plimbam adânc mâhnit. În treacăt am prins crâmpeie din vorbele lor şoptite:

– Or vedea ei cine-i olahul, numai de-ar da Dumnezeu să vie...

– Câinii, şi acum ne batjocoresc.

– Doamne, Doamne...

N-am mai înţeles ce-a spus ţăranul. L-am văzut numai întorcându-se spre Carpaţi şi făcându-şi cruce.

M-am dus la organizatori, hotărât să-i ajut. Spuneam oamenilor ce trebuie să facă. Mă pricepeau, simţeau că sunt român, şi îndată mergeau lucrurile altfel. S-au domolit şi ofiţerii unguri, încercând să repete, după mine, vorbele româneşti. Când se poticneau lucrările, mai strecurau printre dinţi câte o sudalmă de surugii. Am terminat. Fiecare companie avea 267 de oameni, iar la cea suplinitoare au rămas peste 800. Din această zi, din indignat şi disperat cum eram, m-am făcut un *revoluţionar*.

*

Revoluţionar! Ce vorbă mare şi înspăimântătoare! Noroc că nu-i tot aşa de primejdioasă, când o rosteşti în Ardeal. Aici asemenea planuri se îneacă în vin şi încălzesc sufletele până ţin

[3] Porc de valah, valah puturos. E înjurătura cea mai obişnuită a ungurilor la adresa noastră.

cântecele. A doua zi, „revoluţionarii" devin iarăşi oameni cuminţi şi prevăzători. De astă dată părea, însă, că sufletele sunt mai hotărâte şi mai aprinse. În jurul nostru se încingea hora morţii, în care trebuia să intrăm şi noi. Eram prea tineri, ca să ne însufleţim sincer pentru idealul naţional, vrednic de orice jertfe. Acest *ideal* ne chema la fapte. Nu mai aveam multă vreme de pierdut.

Fapta, întruparea idealului, împlinirea gândului, executarea îndrăzneţelor planuri până la cele mai mici amănunte, – iată ce ne aştepta.

Aşadar, la lucru!

*

În zilele următoare, am distribuit echipamentul soldaţilor. Fiecare companie avea o odaie în cetate. Comandanţii companiilor alcătuiseră listele oamenilor şi primiseră, în afară de arme, tot ce trebuia unui soldat gata de război. De la magazie, ne trimiseseră toate mărunţişurile prevăzute în regulament. Mi-a plăcut administraţia militară austriacă şi mi-a făcut impresia că aşteptam bine pregătiţi acest război.

Mai întâi am îmbrăcat câţiva gradaţi, ca, în hainele militare, să aibă autoritatea cuvenită şi să ne poată da o mână de ajutor. Chemam oamenii în grupuri de 10 sau 20 şi, începând cu mantalele, care se aşterneau în faţa fiecăruia, distribuiam, pe rând, toate efectele până la obiele.

Unii dintre ofiţeri purtam evidenţa şi supravegheam gradele, care scoteau lucrurile din odaie, – destinată să fie cancelaria şi magazia companiei, – iar alţii ajutam la împărţirea efectelor. Oamenii se uitau chiorâş la echipament, oftau, îl luau în spate şi plecau. Toate mergeau strună.

A 4-a zi de mobilizare, toţi glotaşii erau îmbrăcaţi milităreşte. Ne sosiseră şi bucătăriile noi, nouţe, trăsurile de muniţii şi câte un car de bagaje şi de aprovizionare. Numai caii ne lipseau. O ordine într-adevăr de admirat.

În seara zilei a 4-a de mobilizare, am trecut prin odăile destinate companiei a 11-a, la care eram repartizat. Când am intrat, m-a primit un *Să trăiască!*, care m-a surprins. O parte dintre ţărani se îmbrăcau milităreşte, alţii erau îmbrăcaţi. Credeau că eu sunt comandantul companiei şi le părea bine. Mulţi îmi cunoşteau numele din *Biblioteca poporală a Asociaţiunii*. Spunându-le că eu sunt acela, care le trimite cărticelele şi calendarul, mi-au strâns mâna cu un vădit respect. A fost cea mai mare răsplată ce-am primit-o în viaţa mea, pentru o muncă săvârşită. Când am ieşit dintre ei, strigătele de *Să trăiască!* au fost şi mai puternice. Un ofiţer ungur m-a întrebat: *De ce urlă ăia?* Nu i-am răspuns. Am ridicat din umeri şi am ieşit din cazarmă.

Planurile mele îmi ardeau sufletul. Vedeam că oamenii îmi vor asculta cuvântul şi mă vor urma. Nu eram deci un visător nebun, ci un erou în perspectivă. Totul atârna de la mine, de la noi românii care eram ofiţeri. Am început să mă gândesc serios, cum s-ar putea face o revoluţie. Visătorul a fost înlocuit cu omul practic şi real, care vede şi ştie ce-i de făcut. Am ispitit pe câţiva ofiţeri, prieteni mai intimi şi, spre marea mea mirare, ne-am înţeles uşor de tot, fără să intrăm în amănunte. În adâncul sufletului, toţi ascundeam aceleaşi dorinţe şi nu aşteptam decât prilejul să le înfăptuim. Nu mai eram copii, ci oameni în toată firea, care ne dădeam seama ce vorbim. Cu toate acestea, îmi părea curioasă starea sufletelor noastre. Până când rămâneam la generalităţi, ne uneam în păreri, ne însufleţeam, dar când căutam să ne gândim la un pas spre *faptă*, să discutăm *executiva*, tăceam cu toţii şi ne codeam. Nu aveam niciunul curajul iniţiativei sau cel puţin al planurilor concrete. Ne închipuiam numai că suntem revoluţionari, dar nu eram. N-aveam niciunul sufletul pregătit pentru fapte. Strămoşii noştri iobagi ne îndemnau la precauţie şi la aşteptarea fatalistă.

Pregătirile sunt împreunate cu primejdii, căci puteam fi trădaţi sau descoperiţi, iar atunci, totul se sfârşea... Deodată, cu noi îngropam şi idealurile noastre. Căutam să ne mângâiem că nu trebuie să facem nicio pregătire. Simţeam că atunci, când va suna ceasul, când se va mişca România, ne vom ridica toţi deodată, ca o volbură. Clipa ne va învăţa ce trebuie să facem. Vom porni ca un uragan şi vom zdrobi tot ce ne va sta în cale. Eram doar stăpâni pe strălucita şi

strămoşeasca ţară a Oltului şi pe întreg pământul dintre Tisa şi Carpaţi. Nu ne-am tulburat, deci, visul cu socoteli reale. Întruparea lui era să vină ca dezlănţuirea unei furtuni... Aşa ni se părea mai măreţ, mai sublim.

*

Ce brutală e realitatea! Visurile noastre au fost repede potolite de viaţa şi de disciplina soldăţească. Am început exerciţiile. Ne întorseserăm iarăşi la vârsta de recruţi. Toată ziua *la dreapta* şi *la stânga* şi desfăşurări în linie de trăgători pe câmp. Soarele de august lucea vesel, parcă ar fi voit să râdă de noi, că oameni bătrâni ne jucam de-a cătănia. Ţăranii învăţau greu comanda honvezească. Cei mai mulţi erau obişnuiţi cu comanda nemţească.

Exerciţiile aveau farmecul lor. Când era senin, noi orăşenii am fi stat tot pe câmp. Aerul curat şi mişcările fizice ne dădeau viaţă. Repede ne-am deprins şi ne-am făcut soldaţi în toată legea. Mai aveam şi distracţii. La companie se pripăşiseră şi câţiva unguri, puţini de tot. Era unul ce fusese finanţ şi care se lăuda că a prins mai mulţi spioni, prin părţile Zărneştiului, unde dânsul profesa cizmăria. Pe lângă această profesie onorabilă, mai era şi poet. Aveam, deci, între noi un Hans Sachs. Mărunţel, încovoiat de spate şi cu pieptul supt, era numai gura de el. Într-o zi, am reuşit să-l înduplecăm la citirea unei inspiraţii cu un subiect de actualitate. Şi-a luat o poză marţială şi ne-a citit poezia, pe care o păstrez în original, ca o amintire caraghioasă a acelor zile.

Poetului nostru nu-i plăcea armata compusă din valahi. Visa la o armată neaoş ungurească, pe care o cânta. Când am plecat pe câmpul de război, nu ştiu ce s-a făcut, căci nu l-am mai văzut. Amintesc cazul lui *Hegy Kàlmàn, csizmadia és iró* (Kàlmàn Hegy, cizmar şi scriitor), fiindcă e caracteristic pentru ungurii cu gura mare, pe care, când e vorba de laude şi de tirade patriotice, nu-i întrece nimeni, iar la primejdie se risipesc ca potârnichile.

Ţăranii noştri erau tăcuţi şi îşi îndurau soarta cu o resemnare de martiri. Oltenii şi brănenii, dintre care era recrutat batalionul nostru, aveau o conştiinţă naţională vie. Cei mai mulţi ştiau carte, citeau gazete şi, oameni umblaţi prin România şi America, îşi dădeau seama de rostul lor în lume ca neam. Mulţi erau gospodari cu dare de mână, care aveau drepturi de alegător şi luaseră parte la luptele politice din cercurile electorale ale Făgăraşului şi Arpaşului. Ei credeau în *idealul naţional* propovăduit de conducătorii politici şi de presa românească din Ardeal. Credeau şi simţeau că a sosit vremea întrupării lui. Aşteptau intrarea oştirii româneşti în Ardeal şi întrebau mereu când vin cei din ţară şi când se pun domnii în fruntea lor, ca să se răfuiască cu asupritorii de veacuri?

Ţăranii români erau chinuiţi de dorul libertăţii naţionale şi nu ştiau cum să scape din situaţia grea în care se găseau. Inteligenţi şi isteţi, cum erau, încercau prin fel şi fel de minciuni şi de tertipuri să fie scutiţi. Se anunţau bolnavi, luau tot soiul de leacuri, unii se făceau chiar şi nebuni, numai să fie trimişi acasă sau să fie împărţiţi la compania suplinitoare. Ungurii, saşii şi evreii, cu mai multe protecţii, erau împărţiţi la servicii auxiliare, la tren şi la serviciul sanitar. Dintre români, nu puteau scăpa decât cei într-adevăr bolnavi şi de aceea, cei mulţi s-au resemnat şi şi-au pus nădejdea în Dumnezeu.

Într-o zi, făceam exerciţii de atac. Ajunsesem pe cei doi soldaţi care erau în patrulă. Începurăm vorba, mergând alene pe coastele dincolo de Olt. Ştiindu-mă ofiţer român, au îndrăznit să mă ispitească: *Ce face România de nu vine?* Am încercat s-o încurc, spunându-le că situaţia României e grea, că nu ştie de partea cui să se dea, deoarece nu poate ghici cine va ieşi învingător ş. a. m. d. M-au ascultat şi au tăcut. La o vreme, unul îmi spuse apăsat: *Toate bune, domnule, dar dacă e vorba să ne batem, să ne vărsăm sângele, cel puţin să ştim pentru ce?* I-am mângâiat, spunându-le că noi, glotaşii, nu vom ajunge în foc. Mă credeau şi nu mă credeau. Simţul lor practic le spunea că nu facem noi de flori de măr atâtea deprinderi.

*

După împărţirea Ministerului de Război, eu trebuia să fiu comandantul plutonului al 4-lea la compania a 11-a. Între comandanţii de companie nu figura niciun român. Toţi erau străini, evrei din Budapesta şi un proprietar din comitatul Hunedoara, şvab de origine. Cea mai mare parte a ofiţerilor nu ştiau româneşte, iar făgărăşenii nu înţelegeau o boabă din ungureasca lor. Un ofiţer ungur a voit să însufleţească pe soldaţi. Le-a ţinut un discurs, care se sfârşea cu următoarea frază: *Hazànk egére sotét vész felhök tornyosultak* (Cerul patriei noastre e acoperit de norii negri ai primejdiei).

După discurs a întrebat: *Priceput?* Soldaţii au clătinat din cap: *Nu! Care a priceput?* a întrebat din nou. A ieşit un căprar sfătos: *Eu! – No, spune la toţi, ce spus eu!* Căprarul a tălmăcit: *Mă, Domnu' Laitnan' o zis, să-şi iee fieştecare om chepeniagu (mantaua), că va fi ploaie*. Ne-am tăvălit de râs. Rezultatul înţeleptei dispoziţii a ministerului a fost o încurcătură ridicolă şi o ură ce fatal trebuia să se nască între ofiţerii străini şi soldaţi. O parte a ofiţerilor străini aveau nevoie de tălmaci, dacă voiau să vorbească cu ei. Cei mai sangvinici şi-au pierdut de la o vreme răbdarea, au început să înjure, să bată şi să chinuie soldaţii. Abia prin intervenţia ofiţerilor români, s-a putut crea o situaţie suportabilă.

Comandantul companiei mele era un suflet naiv, un băiat bun, dar făcea pe militarul cazon şi pe naţionalistul tulburat de presa şovinistă. În faţa mea înjura: *Disznó şi büdös oláhok* şi n-a încetat până nu i-am spus că asemenea apostrofări nu cuprind niciun regulament militar. Nu putea suferi mai ales pe învăţătorii români, pe care îi socotea agitatori şi de care se temea. La compania noastră n-a rămas decât unul singur. Pentru maltratarea soldaţilor a fost dojenit de comandantul batalionului în repetate rânduri.

Boldogh Lajos, căci aşa îl chema acum, mai era şi poet, deci al doilea la companie. Norocul meu. A aflat că sunt redactor şi ne-am împrietenit. El îmi citea poezii, şi eu, fireşte, i le lăudam.

Nu erau tocmai rele. Despre politică, la început ne feream să vorbim. Rezultatul prieteniei a fost că am ajuns comandantul plutonului întâi, pe care mi l-am ales pe sprânceană. De altfel, întreaga companie asculta mai bucuros de mine. Comandantul batalionului, maiorul Hettinger de la Regimentul 31 de infanterişti mi se prezintă ca un om amabil şi cult. Era singurul ofiţer activ între noi. Avea însă un cusur: nu ştia decât nemţeşte. El vorbea şi comanda nemţeşte, dându-ne şi nouă voie să comandăm în limba pe care o ştiam. Cei mai mulţi dintre soldaţi şi ofiţeri, servind în armata polonă, erau obişnuiţi cu comanda nemţească. Eu nu comandasem în viaţa mea ungureşte şi nici nu cunoşteam terminologia militară unguresc ă. De aceea mi-a părut bine de permisiunea maiorului. Ungurii respectau legea şi ţineau la drepturile limbii lor. Românii şi unii dintre saşi nu le luam în seamă. La exerciţii, se năştea un galimatias şi o încurcătură de care trebuia să râzi.

Camaraderia dintre ofiţeri se reduce la forme convenţionale. Tutuitul austriac nu reuşea să desfiinţeze toate barierele naţionale. Noi nu ne prea făceam de lucru cu ceilalţi; ungurii şi saşii se separau şi ei. Ofiţerii activi de la batalionul de honvezi se uitau la noi peste umăr şi vorbeau cu noi cam în batjocură. Corpul ofiţeresc nu era străbătut de spiritul de solidaritate şi de frăţie ce trebuie să existe între conducătorii soldaţilor. Pe aceştia din urmă îi despărţea o prăpastie de ofiţeri. Numai frica şi pedeapsa menţineau ordinea şi disciplina în oştire, căci soldatul nu avea nicio dragoste pentru cauza ce o servea. Dresajul era factorul principal în educaţia militară.

Am început repede tragerea la ţintă şi nimereau bătrânii noştri, de i-au impus maiorului, căruia nu-i părea tocmai bine că ajunsese comandantul unui batalion de glotaşi. După 17 ani, am tras şi eu. Rămăsesem bunul ţintaş din tinereţe. Acest fapt, la aparenţă neînsemnat, mi-a dat un impuls să mă gândesc la planurile mele. Pe ţintaşii cei mai buni mi i-am însemnat şi pe cei mai voinici i-am împărţit la plutonul meu. Am făcut şi tragerea la figuri pe câmp şi a reuşit splendid, deşi am avut o vreme ploioasă şi cu ceaţă.

Pe drum o femeie frumoasă, care ne primise pe doi ofiţeri în căruţă, se tânguia şi-mi spunea:

De s-ar aduna toate lacrimile câte s-au vărsat cu mobilizarea asta s-ar face un râu cât Oltul, Domnule. Dumneavoastră nu ştiţi câtă jale e pe la vetrele oamenilor.

– Lasă, nevastă, că ne-o feri Dumnezeu pe toţi de primejdie şi ţi se va întoarce şi al dumitale.

Bătrânul ce mâna caii, îşi scoase pipa din gură, scuipă una şi întorcând o faţă posomorâtă către noi, zise cu un glas de profet: *Am trimis trei feciori împăratului şi aş fi bucuros de mi s-ar întoarce măcar unul acasă*. Gemu şi dădu bice cailor, descărcându-şi durerea din suflet.

*

Eram gata cu toate exerciţiile. Batalionul de honvezi[4] din Făgăraş al Regimentului 23 a primit ordinul de plecare. Lacrimi şi flori i-au petrecut la gară. Ne-am despărţit de prieteni şi de tovarăşi de gânduri, simţind emoţiile despărţirii de veci. Vedeam cum plâng cei rămaşi acasă cum se despart flăcăii şi însurăţeii tineri de ai lor şi mă gândeam ce-o fi când vom pleca noi bătrânii.

De ziua împăratului, am jurat pe toţi glotaşii. A slujit numai un preot catolic. Întâi, au jurat ungurii, apoi saşii, al căror număr n-a trecut peste 100. Restul, românii, peste 1 500 de oameni, au rostit după mine următorul jurământ, pe care l-am tradus din ungureşte:

Înaintea Atotputernicului Dumnezeu, jurăm sărbătoreşte, că ne vom purta cu credinţă şi cu ascultare faţă de Majestatea Sa, Domnul şi Stăpânul nostru, Francisc Iosif I, din mila lui Dumnezeu Împăratul Austriei, Craiul Bohemiei ş.a.m.d. şi Regele apostolic al Ungariei, – şi faţă de legile întărite ale patriei. Jurăm că vom asculta de Majestatea Sa, de generalii Majestăţii Sale, de conducătorii şi mai marii noştri, că îi vom cinsti şi-i vom apăra, că le vom împlini ordinele şi poruncile în orice slujbă împotriva oricărui duşman, oricine ar fi el, pe apă şi pe uscat, ziua şi noaptea, în bătălii, în atacuri, în ciocniri şi în orice alte împrejurări, – cu un cuvânt pretutindeni, în orice vreme şi cu orice prilej vom lupta vitejeşte şi bărbăteşte; la nicio întâmplare nu vom părăsi trupele, flamurile şi tunurile noastre; nicicând nu vom intra în niciun fel de înţelegere cu duşmanul nostru, – ne vom purta întotdeauna amăsurat legilor de război şi în chip vrednic de luptători bravi. Vom trăi şi vom muri cu cinste. Aşa să ne ajute Dumnezeu! Amin.

Juram credinţă Stăpânului, care ne-a uitat de multe ori şi făgăduiam că vom respecta legile întărite ale ţării, pe care însuşi guvernul le călca în picioare. Ce rost au asemenea jurăminte? Eu le socotesc o bătaie de joc, în care se ia numele lui Dumnezeu în deşert.

*

În vremea asta, atenţia noastră era îndreptată spre România. Aşteptam un semn de nădejde, cum aşteaptă orbul o rază de lumină. A sosit vestea despre hotărârea Consiliului de Coroană, prin care s-a decretat neutralitatea României. Vestea ne-a izbit ca un trăsnet din senin. Ne simţeam ca o turmă fără păstor, care în fiecare zi poate fi pornită pe câmpul de măcel. Toate planurile noastre s-au prăbuşit precum cetăţile clădite de copii, ni s-a întunecat sufletul şi ne-a sângerat inima.

---

[4] *Honvezii* (în româneşte: apărătorii ţării), erau armata naţională a Ungariei şi corespundeau Landwehr-ului din Austria. Regimentele de honvezi aveau cadre şi stagiu activ. Regimentul 23 de honvezi îşi avea sediul în Sibiu. Un batalion era staţionat în Deva, iar altul în Făgăraş. Tot honvezimii aparţineau şi gloatele, formate din toţi cetăţenii Ungariei ce-au servit ca soldaţi, fie la infanteria comună, fie la honvezi şi aveau vârsta de la 23-42 de ani. Regimentele de gloate n-au cadre active, ci se formează numai în caz de mobilizare generală şi, până la 1908, puteau fi întrebuinţate numai pentru apărarea Ungariei, nu şi a Austriei. În afară de teritoriul ţării, nu puteau fi duse în luptă. Regimentul nostru, 23 de glotaşi, avea batalionul I în Sibiu, al II-lea în Deva şi al III-lea în Făgăraş. Comandantul regimentului, locotenent-colonelul Draskoczy, şi audiantul său, locotenentul Vida, unguri amândoi, erau ofiţeri activi. Comandantul batalionului I din Sibiu a fost locotenent-colonelul Voicu, român, ofiţer activ de la Regimentul de Infanterie 51; comandantul batalionului al II-lea a fost căpitanul Abraham, iarăşi ofiţer activ, mi se pare de la acelaşi regiment. Comandantul batalionului al III-lea, maiorul Hettinger, de la Regimentul 31 de Infanterie din Sibiu. Toţi ceilalţi ofiţeri au fost de rezervă şi de gloate (adică trecuţi de 32 de ani). Chiar şi ofiţerii de aprovizionare şi de tren.

Carpaţii erau aproape şi nu era greu să trecem frontiera. Ne-a ispitit gândul, dar niciunul nu ne-am putut decide să părăsim Ardealul, să lăsăm pe mâna străinilor atâtea mii de români, punându-ne la adăpost numai scumpa noastră piele. Ne ademenea mai mult ideea de a trece cu batalionul întreg peste munţi, dar ţăranii, ştiind că nu se mişcă România, şi-ar fi părăsit cu greu gospodăriile, nevestele şi copiii, lăsându-le pradă răzbunării oficialităţilor statului unguresc.

De-am fi ştiut că România nu ne va părăsi, ne-am fi mişcat; de ne-ar fi spus cineva din ţară că revoluţia noastră ar putea hotărî intrarea armatei româneşti în Ardeal, cred că nicio clipă n-am fi stat la îndoială, căci ostaşii ţărani erau gata să-şi răzbune suferinţele de veacuri. Am rămas părăsiţi şi în voia sorţii. Nu învinuiesc pe nimeni pentru acest moment pierdut. Suntem toţi de vină, şi noi, ardelenii, şi cei din România. Sforţările şi hotărârile unei clipe nu atârnă numai de la prezent, ci sunt rezultatul trecutului, al muncii sistematice şi al pregătirii conştiente. Totuşi, cred că e o datorie a noastră a fixa greşelile, spre a sluji de învăţătură urmaşilor.

În primele zile ale lui august, eram cel puţin 250 de mii de români înarmaţi cu puşti Manlicher. În regimentele de infanterie de pe teritoriul locuit de români din Ungaria, noi românii eram în majorităţi covârşitoare. Stăpâneam cu numărul şi câteva regimente de artilerie. Oraşele de-a lungul frontierei erau în mâinile noastre şi anume: Sighetul-Marmaţiei, Bistriţa, Târgul-Mureşului, Odorheiul-Secuiesc (în acestea două, românii erau 50%), Braşovul, Făgăraşul, Sibiul, Orăştia, Caransebeşul, Lugojul, Timişoara şi Becicherecul Mare (români numai în parte, restul erau sârbi). În unele puncte mai aproape de frontieră, aveam garnizoane mai mici. După aceste oraşe de linia întâi, tot ale noastre erau: Sătmarul, Baia-Mare, Dej, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, Deva, Aradul şi Oradea-Mare. Pe teritoriul locuit de români, oştirea română înarmată era stăpână. Aveam depozite de muniţii şi de arme, aşa că la nevoie s-ar mai fi putut înarma câteva zeci de mii de oameni. În 24 de ceasuri, puteam distruge căile de comunicaţie spre Ungaria. Mă gândesc, de pildă, la distrugerea podurilor peste Tisa şi la câteva noduri de căi ferate, ca Seghedinul şi Solnocul. Armata românească din Transilvania, condusă de ofiţeri superiori din România, ar fi putut ocupa, alegându-şi poziţile strategice corespunzătoare, linia care pleacă din Baziaş de lângă Dunăre şi trece prin Vârşet, Timişoara, Arad, Oradea-Mare, Careii-Mari, Sătmar şi ajunge la Sighetul Marmaţiei. Prin urmare, întreg teritoriul locuit de români ar fi ajuns în dosul frontului.

În urma acestei armate formată din ardeleni, ar fi venit armata României, ar fi întărit linia ocupată, prefăcând-o în linie de apărare până când ruşii ar fi ajuns să ameninţe Budapesta şi Viena.

Efectivul acestei armate s-ar fi urcat aproape la 1 milion de ostaşi (socotind 600-700 de mii pentru România, restul din Ardeal), iar problema defensivei ar fi fost sigură de reuşită, căci ambele aripi ale armatei româneşti s-ar fi rezemat pe pavăza Carpaţilor, iar centrul ei pe Munţii Bihorului şi pe cei Apuseni. Cu o rezervă de cel puţin 400 de mii de ostaşi, care s-ar fi putut recruta ulterior de pe întreg teritoriul locuit de români, am fi fost în stare să ţinem în loc şi doi ani o armată îndoit de mare. Armata austro-ungară ar fi primit o lovitură mortală, căci după români s-ar fi răsculat şi alte naţionalităţi, de pildă cehii şi croaţii, iar armata germană de pe frontul oriental, ar fi ajuns în mare încurcătură. Sub administraţia românească, în Ardeal s-ar fi trezit toate forţele pasive şi toate bogăţiile lui ar fi ajuns în mâini româneşti. Pe lângă uzinele de fier, s-ar fi putut instala arsenale, fabrici de muniţii şi de alte efecte necesare unui război de durată. Chestiunea Dardanelelor, piedica cea mai serioasă pentru aprovizionarea cu materiale de război şi pentru instalarea de arsenale, s-ar fi rezolvat de la început şi în favoarea noastră. Iată minunatul moment al întrupării idealului nostru, pierdut pentru veci-pururea.

*

Am văzut o singură zi senină: trecerea prin Făgăraş a principelui Carol spre Sinaia. Ne-ar fi plăcut să-i oprim automobilul şi să-l facem comandantul oştirilor româneşti din Ardeal. Am fi vrut să-i spunem lui:

Împărate, împărate,
Vino de ne fă dreptate!

Dar s-a dus ca un vis frumos, ce ne-a luminat şi încălzit abia o clipă sufletul. Ţăranii ziceau: *Aha, de aceea nu s-a mişcat până acum România. Doar nu era să-şi lase moştenitorul în mâinile ungurilor*.

*

Stăteam gata de plecare şi ca să alungăm vremea şi să ne potolim necazul, trăgeam nişte chefuri ca pe la 1400. În special ofiţerii unguri, pe care eu îi încurajam cât puteam, cântau seară de seară, doina lui Kossuth, iar către miezul nopţii răsuna piaţa de toasturile patriotice, întrerupte de aplauze şi de sughiţuri. Maiorul nostru, pe lângă multele calităţi de bun ostaş, era şi un mare adept al lui Bachus. Figura lui frumoasă, inteligenţa, manierele lui alese şi cultul pentru zeul veseliei, făceau dintr-însul cel mai ideal superior pentru glotaşi. Îl şi iubeam fără deosebire de naţionalitate.

Într-o seară m-a prins pe stradă şi, din vorbă în vorbă, am ajuns la politică. Era convins că România nu poate intra în acţiune decât alături de Puterile Centrale. I-am spus că noi, românii din Ardeal, nu ne putem însufleţi pentru o Ungarie care vrea să ne maghiarizeze şi că numai nădejdea într-o monarhie federalistă ne duce la luptă. Ne-a „dăruit" autonomia naţională cu dragă inimă, dar numai nouă românilor, la care vedeam că ţinea, dar slavilor nu.

Ăştia sunt nenorocirea monarhiei – îmi spunea cu un fel de ciudă. *Ăştia de n-ar fi*. I-am dezvoltat toate teoriile lui Karl Renner, Otto Bauer şi Iàszi Oszkàr, încercând să-i dovedesc că dualismul e o formă de stat nenorocită, iar constituţionalismul o minciună; amândouă au înduşmănit popoarele monarhiei şi au slăbit-o în afară. Numai forma de stat pe baze federaliste, cu cele mai largi libertăţi naţionale, pentru toate popoarele şi cu un parlament central în Viena, mai poate, pentru un timp, mântui împărăţia habsburgilor de pieire. Nu se poate face excepţie cu slavii, dacă monarhia vrea să-i rămână cetăţeni credincioşi. *De n-ar fi primejdia iredentismului, cine ar avea ceva împotrivă?* Mă întrerupse dus pe gânduri. Ştiam că federalismul poate numai amâna şi pregăti dizolvarea împărăţiei noastre, de aceea n-am mai lungit vorba, ci i-am spus apăsat: *Situaţia de astăzi e insuportabilă, trebuie să se schimbe. Nu vezi dumneata că şi armata noastră e bine organizată, bine pregătită, dar e o armată fără suflet? Toţi trag în toate părţile. Sunt foarte curios să văd ce isprăvi va reuşi să facă*. Maiorul meu s-a oprit din mers şi s-a uitat cam ciudat la mine. Mă luase gura pe dinainte, uitând cu cine stau de vorbă. Noi vom ieşi biruitori, despre asta poţi fi sigur – încheie maiorul conversaţia şi ne despărţirăm. Parcă aş fi auzit pe Kaizerul Wilhelm: *Wir Deutschen fürchten nur Gott* (Noi, nemţii, nu ne temem decât de Dumnezeu).

*

Ziarele ungureşti şi austriece cântau mereu osanale armatelor aliate ale Puterilor Centrale. Ungurii şi nemţii credeau presa lor şi se veseleau. Noi mai prindeam câte-o foaie din ţară, în care citeam ştiri tocmai contrare. Nu era român care să creadă sau să dorească victoria noastră, dându-şi cu toţii seama că o înfrângere a ruşilor înseamnă robia noastră pe veci. *Ne încalecă Tisza şi ne rupe capul, Domnule* – îmi spunea îndârjit un ţăran dat dracului! Alt ţăran s-a despărţit de feciorul său care plecase cu batalionul de honvezi: *Să te întorci cu bine, dragul meu, numai de-ar da Dumnezeu să vă bată!* Aceasta era starea sufletească a celor mai mulţi români mobilizaţi.

Ne-am prezentat sub drapelul străin din *datorie*, am plecat pe câmpul de luptă, scrâşnind din dinţi, din *datorie*, am răbdat de foame, am fost decimaţi de epidemii, am îndurat cele mai cumplite mizerii, ne-am bătut cu ruşii, am rămas schilozi şi am îngrăşat cu sânge românesc pământul Galiţiei, tot din *datorie*. Blestemată să fie soarta ce ne-a osândit la împlinirea unei asemenea *datorii de robi*!

II. SPRE GALIŢIA

Vestea plecării – Reînvierea visurilor frumoase – Întunecimea de soare – Puhoiul de neveste şi de copii – Banchetul de adio – Slujba – Drumul până la gară – Despărţirea – Prin Valea Oltului – Hora din Sătmar – Sărutul unguroaicei – Întâlnirea cu trenurile de răniţi – În Sighetul Marmaţiei – Rămas bun pământului românesc – Rutenii – Libertăţile naţionale din Galiţia —Spionii – Sosirea în Stanislau.

26-28 august

Ştiam că se modificase legea privitoare la rolul honvezimii şi al gloatelor în caz de război, ştiam că puteam fi duşi peste hotarele Ungariei, dar credeam că noi, ostaşii bătrâni, vom face numai serviciu de siguranţă pe câmpul de luptă. Ştirile din cercurile ofiţereşti ne spuneau că armata noastră e la graniţa rusească şi că în câteva puncte a şi pătruns în împărăţia uriaşă a lui Nicolae al II-lea. Trupele de linia întâi înaintează, iar gloatele trebuie să le urmeze, ne făceam noi socoteala. Aşadar, o călătorie în Rusia, pe cheltuiala statului, ne ademenea şi ne înveselea. Aşteptam să plecăm cât mai curând.

N-am aşteptat mult. În 23 august, seara, maiorul a primit o telegramă, prin care batalionului nostru i se ordona să plece în curs de 48 de ore, prin Körösmezö, în Galiţia. Vestea plecării nu ne-a surprins, dar ne-a întristat. Am simţit o teamă faţă de necunoscut. Cine ştie ce-o fi în Galiţia? Socotelile noastre se risipeau ca nişte baloane de săpun.

Mai aveam două zile până la plecare. Câte n-am făcut în două zile! Am încărcat carele de muniţii, trăsurile de bagaje şi de aprovizionare, ne-am cernit săbiile şi baionetele, ne-am scris testamentele şi ne-am spovedit, cum se cuvine înainte de-a pleca la nunta morţii. Când am împărţit soldaţilor cele 120 de cartuşe reglementare, iar m-au obsedat planurile revoluţionare. Acum, eram oşteni întregi. Ce-ar fi să ne dăm jos din tren la podul Oltului şi să ocupăm culmile Tălmaciului?

Cele din urmă pâlpâiri ale visului meu se stinseseră, când mi-am adus aminte de neputincioasa *neutralitate* a României. Bănuiam că ea nu poate fi decât o mascare a dezorientării şi a nepregătirii fraţilor din Regat. M-am lăsat în voia sorţii: *Am păţit atâtea în viaţă, să vedem ce va mai ieşi şi din asta*. Dar în sufletul meu tot mai licărea o nădejde. Cine ştie, poate vom ajunge în Bucovina şi poate până atunci se vor mai răzgândi şi cei din ţară... Ce greu renunţă omul la visurile frumoase!

În cursul preparativelor, ni se arătase un semn rău: întunecimea de soare din 24 august, dacă nu mă înşel. Nu sunt superstiţios, ştiu prea bine să-mi explic o eclipsă de soare, dar de astă dată fenomenul cosmic m-a pus pe gânduri. Nu-mi dau seama de ce-mi plăcea să suprim orice explicaţii ştiinţifice şi să cred ce spuneau soldaţii: *Semn rău, domnule, ne întunecă Dumnezeu până şi sfântul soare. Nu-i a bună tocmai acuma, când să plecăm la drum*. Mulţi şi-au luat de pe cap chipiele şi s-au închinat cu faţa spre răsărit, iar unul mai evlavios a îngenunchiat şi a făcut trei mătănii, tot spre răsărit. De-acolo venea şi întunecimea sufletelor noastre. Alţii glumeau: *Uită-te, mă, cum mănâncă vârcolacii soarele! Să ştiţi c-aşa au să ne mănânce şi pe noi muscalii*. Toată ziua am fost abătut şi morocănos; mă făcusem şi eu superstiţios.

Vestea plecării noastre s-a răspândit ca purtată de vânt în toate părţile. Au început să curgă, potop, nevestele şi neamurile glotaşilor. Să fi auzit cântece de jale şi chefuri înainte de plecare. Nu era putere omenească să înfrâneze durerea înnecată în băutură şi să potolească sufletele sfâşiate de durerea despărţirii. Ne-am adunat şi noi ofiţerii la un banchet de adio, la care am văzut pentru prima oară pe toţi ofiţerii batalionului. Banchetul a fost plicticos. Ni s-au împărţit cocarde cu tricolor unguresc trimise de unguroaicele din Făgăraş. Pe a mea am vârât-o în buzunar şi, mai târziu, am aruncat-o cu scârbă. La banchet, maiorul, la sfârşitul toastului, a strigat: *Hoch, Die Romänien* (*Sus, românii!*). A fost singurul dintre ofiţerii străini, care şi-a adus aminte că pleacă în luptă cu români.

A sosit şi ziua plecării, miercuri, în 26 august. Ne-am sculat cu noaptea în cap şi totuşi abia am fost gata către orele 6 dimineaţa. În faţa cazărmii, părintele protopop Borzea ne-a făcut slujba şi a ţinut o cuvântare potrivită soldaţilor. Rugăciunile aveau accente de o adâncă evlavie şi ne trezeau în suflet ecouri misterioase, pline de tristeţe. La îngenunchieri, întreg batalionul plângea şi suspina, parc-am fi fost o ceată de osândiţi la moarte. Femeile în jurul nostru se boceau şi se tânguiau frumos şi încet, de s-auzea ca un răsunet de departe al jalei noastre. Am plâns şi eu, şi m-am rugat lui Dumnezeu. Atâta mai puteam face. Aghiasma, cu care ne-a stropit părintele protopop, ne-a curăţat sufletele de păcate. Dintre firele de busuioc ale pământufului zburau stropii de apă sfinţită, legănaţi pe aripile melodiilor şi ne atingeau faţa, ca nişte mângâieri ale Tatălui Ceresc. Nu voi uita în viaţa mea această slujbă.

Habtacht! Marschieren, Batallion Marsch! (*Drepţi! Mărşăluiţi, batalion, marş!*) s-auzi comanda maiorului. Abia am făcut o sută de paşi şi batalionul s-a făcut întreit de mare. Bătrânii şi-au luat copiii în braţe şi nevestele lângă ei, de nu era nici comandă, dar nici inimă omenească să-i poată despărţi. Aşa ne-am dus până la gară, unde doamnele şi domnişoarele din Făgăraş ne-au împodobit cu flori şi au împărţit soldaţilor ţigări. Despărţirea nici nu încerc să o descriu, e uşor de închipuit. Frumoasele din Făgăraş, în societatea cărora am petrecut atâtea clipe senine, mi-au înflorit cingătoarea cu trandafiri albi. Două petale le-am purtat cu mine prin Galiţia şi le păstrez ca o scumpă amintire a zilelor din Făgăraş.

S-a urnit trenul, s-au pornit chiotele, bocetele şi lacrimile, că nu era chip să nu tremuri de emoţie. Până la podul de peste Olt, lângă Tălmaciu, a fost numai un plânset şi un răcnet. Ieşeau satele înaintea trenului şi despărţirile se repetau cu accente noi de duioşie. Piscurile Carpaţilor se uitau şi ele a jale după voinicii Ţării Oltului, clipeau din creste şi-şi legănau coamele împădurite, ca în semn de binecuvântare. Cum am ieşit din Valea Oltului, s-au potolit toate sufletele. Îmi aduc aminte că Boldogh, comandantul companiei mele, la o gară, arestase pe sergentul Măsariu din Porumbac, pentru „agitaţie". Soldaţii erau nemulţumiţi că nu se opreşte trenul în fiecare sat, să-şi mai poată strânge o dată în braţe pe ai lor, şi băuţi cum erau, protestau. Ungurul, cu gărgăuni în cap şi cu banda tricoloră unguerească peste piept, şi-a închipuit că patria este în primejdie. Scena a fost violentă. Să fi dat un semn soldaţilor, s-ar fi început răzvrătirea visată de noi. La intervenţia noastră, sergentul a fost eliberat şi primit cu *Să trăiscă!* de compania lui.

Acest incident mi-a arătat ce uşor s-aprinde sufletul ţărănimii ca dintr-o scânteie. I-am spus viteazului Boldogh: *Mă, nu e cuminte să provoci pe valahii sălbatici, căci o poţi păţi.* A îngălbenit şi s-a căit. *Ai să vezi cum se vor domoli după ce vom trece Oltul*, am adăugat. Şi aşa a fost. Cum am ajuns dincolo de Olt, în tren se făcu o tăcere de mormânt. Fiecare se gândea la casă, la copii şi la viitorul tainic. *Ce fericit eşti tu* – îmi zise Boldogh mai târziu – *că eşti între români de-ai tăi, pe care îi cunoşti atât de bine. – Orice ţăran e aşa, chiar şi ungurii voştri, dar voi nu-i cunoaşteţi şi nu-i iubiţi. Voi nu vedeţi în ţărani decât slugi, bune să vă îngraşe lenea şi îngâmfarea budapestană*.

Credeam că în Sibiu ne vom opri şi că vom pleca întreg regimentul deodată. Dar ne-am înşelat. Abia am avut vreme să mâncăm în gară. Eu mi-am văzut câţiva prieteni şi mi-am trimis hainele civile acasă. Cât aş fi dat să-mi mai pot vedea încă o dată cuibul meu, să-mi iau rămas bun de la el!...

Drumul a fost destul de plicticos până la Sighetul Marmaţiei. Buchetele de flori şi ghirlandele cu care ne împodobeau unguroaicele la gările mari ni se păreau tot atâtea batjocuri. Osândiţi la moarte eram întâmpinaţi cu flori de femeile călăilor noştri. A doua zi, seara, văzându-ne în Sătmar, la o margine a românismului, i-am dat toboşarului Zosim o coroană, să ne cânte de joc. Am încins nişte hore şi nişte sârbe în faţa gării, de răsuna pământul, şi-am cântat un *Deşteaptă-te, române*, de s-au speriat ungurii. M-am dus cel dintâi între soldaţi şi am cântat şi am jucat cu ei. După mine au intrat în horă şi alţi camarazi români. Camarazilor unguri nu le-a plăcut demonstraţia. Nouă, însă, ne-a priit, căci ne-am răzbunat în chipul acesta nevinovat împotriva şovinismului unguresc, care voia să

facă din noi *erdély népfelkelö ezred* (*regiment de glotaşi din Ardeal*), adică secui. Am ţinut să ne accentuăm caracterul românesc, pe care ungurii voiau să-l falsifice şi-acum. Când cântam *Deşteaptă-te române*, am văzut câţiva unguri scrâşnind din dinţi şi încercând să ne oprească a cânta, dar n-au reuşit. Unguroaicele erau mai amabile şi îi lăudau pe români; ziceau că-s voinici şi frumoşi. Una *Erzsike*, un drac de fată, m-a luat în braţe, m-a sărutat, şi mi-a înfipt în chipiu o cocardă cu inscripţia: *Szivem téged szeret – Vàrlakmint hös. Erzsike* (*Inima mea e a ta – să te întorci erou*). Cocarda am luat-o din chipiu şi am aruncat-o mai târziu, dar obrajii trandafirii şi ochii ei mari şi frumoşi, îi văd şi acuma. Sufletul ei de femeie tânără, nevinovată, m-a îmblânzit. În zadar, femeile sunt ca florile; de orice neam ar fi, te îmbată cu frumuseţea şi parfumul tinereţii lor.

Noaptea pe drum ne-am întâlnit cu primele trenuri de răniţi. Între ei erau şi soldaţi de la batalionul de honvezi din Făgăraş, care plecase cu o săptămână înaintea noastră. Spuneau că după ce s-au dat jos din tren, a doua zi au şi intrat în luptă şi că s-a nimicit întreg batalionul. Dar nu ştiau să spună unde a avut loc lupta, în Galiţia sau în Rusia. Noi, ofiţerii, bănuiam că lupta trebuie să fi fost în Galiţia şi un fior de groază ne-a furnicat trupul. Dacă luptele sunt în Galiţia, ce căutam noi glotaşii pe câmpul de luptă? Doar n-au de gând să ne arunce şi pe noi în foc? Gândurile negre şi necunoscutul spre care alergam, iar ne-au înnorat sufletele. Dimineaţa, în 28 august, ne-am trezit în Sighetul Marmaţiei. Ajunsesem la altă margine a românismului. În gară, am aflat că ne ducem până în Stanislau. Unde va fi? Ni s-a spus că diseară vom sosi.

M-am dat jos din tren şi am căutat să văd vreun cunoscut din ţara lui Dragoş-Vodă, în care fusesem înainte cu doi ani, când am înfiinţat cel dintâi despărţământ maramureşan al *Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român din Ungaria*. Mi-ar fi plăcut să strâng mâna unui român, să-l întreb despre procesul rutenilor, despre situaţia politică şi culturală a românilor, despre prieteni şi cunoscuţi. N-am găsit însă pe nimeni. Era numai armată şi iarăşi armată, în toate părţile. A trebuit să mă despart de pământul locuit de români, fără să văd şi fără să întâlnesc măcar unul dintre cei ce rămâneau acasă. L-am sărutat plângând... Inima mea simţea nevoia unui rămas-bun, a unei despărţiri de pământul care mi-a fost întotdeauna aşa de drag.

Era Sfânta Ana Prorociţa, zi de sărbătoare, cu cer senin. Am intrat în regiunile carpatine, locuite de ruteni, cu feţe sănătoase, cu femei frumoase, care se poartă foarte asemănător cu femeile noastre din Bucovina şi din ţinuturile muntoase ale comitatelor Mureş-Turda, Ciuc şi Trei Scaune. Poporul, instigat şi organizat de îndrăzneţul panslavist Bobrinsky, a început să mă intereseze şi, cu ajutorul tălmacilor, am încercat să mă apropii de el, să-l ispitesc, dar prudenţa ţărănească m-a întâmpinat cu *ne ruzumim* (*nu înţeleg, nu ştiu*). Un singur rutean mi-a spus, pe nemţeşte, că muscalii sunt mulţi şi tari şi că au să vie ca potopul. Ruteanul umblase pe la Kiev, ca să cumpere icoane şi cărţi sfinte, după cum spunea dânsul.

După ce am trecut Carpaţii şi am ajuns în Galiţia, m-a surprins faptul că nici slujbaşii de la gări nu ştiau toţi nemţeşte. Toate inscripţiile de la gări şi chiar firmele erau scrise în limba slavă, ruteană şi polonă. Limba de conversaţie a populaţiei civile, pretutindeni, era cea slavă. Ajunsesem în marea de slavi şi nu mă puteam îndeajuns mira de libertăţile naţionale de care se bucurau.

De-ar fi aşa şi la noi în Ardeal! Pe drum, ni s-a spus că trebuie să fim foarte prudenţi, fiindcă populaţia Galiţiei nu ni-e prietenă şi e plină de spioni. Nu înţelegeam cum pot exista acest soi de oameni într-un stat poliţienesc ca al nostru. Bănuiam, însă, că propaganda rusească trebuie să fi fost foarte puternică şi darnică în ruble, dacă a izbutit să se facă. Un român bucovinean de la o gară ne-a şi spus, că *potlogarii ăştia toţi sunt vânduţi ruşilor*. Pe mine mă interesa organizarea lor şi aş fi dat mult să aflu amănunte despre ea. Dar n-am reuşit să am informaţii decât târziu, după ce mâncasem nişte bătăi straşnice de la ruşi.

Noaptea, la orele 12, am sosit în gara Stanislau. Era întuneric beznă şi o încurcătură înspăimântătoare. După mult chin, ne-am coborât din vagoane şi, cu armele în piramidă, am aşteptat, tolăniţi în ţărâna şi murdăria gării, o poruncă. Târziu de tot, a sosit maiorul şi ne-a dus pe

un câmp din apropiere, unde trebuia să rămânem. Am început să înjurăm cătăneşte şi ne-am aşezat orbecăind pe jos, care pe unde am nimerit. Eu am dat ordin sanitarilor să desfacă o targă şi m-am întins pe ea. Nu-mi venea să mă culc pe jos, de teamă să nu mă îmbolnăvesc de moarte. Am aţipit câteva ceasuri, învăluit în ţoale şi blestemând pe toţi făcătorii de rele care provocaseră războiul.

Prinţul Carol de Habsburg cu statul său major, în Galiţia.

III. PE CÂMPUL DE RĂZBOI

Boieria de-acasă – Neorânduiala şi nemulţumirea în oştire – Apărarea oraşului Stanislau – Marşul până la Halici – Pomana soldaţilor – Primele bubuituri de tun – Teama de necunoscut – Nistrul – Morţi de oboseală – Retragerea din Halici – Cei dintâi răniţi – Demoralizarea noastră – Fuga de la Meducha – Lupta cu bucătăriile proprii – Satele pustii – Bunătatea cazacilor.

29 august

Dimineaţa, îmi scot capul de sub ţoale şi mă uit împrejur să văd unde am poposit. Era un câmp, la marginea oraşului, lângă gară. Câmpul putea fi un târg de vite sau un loc părăginit. Soldaţii forfoteau în toate părţile ca furnicile. Numai puştile se odihneau grave în piramide, arătând mulţimea şi puterea oştirilor ce apărau monarhia. În fund, spre oraş, stăteau înşirate carele trenului, fiecare cu steagul lui, iar mai aproape bucătăriile cu hornuleţele învăluite de fum.

Mă ridic de pe targă, mă şterg la ochi şi mă uit mai bine primprejur. Vedeam pentru prima oară un lagăr ostăşesc. Soseau şi plecau mereu trupe noi. Carele veneau şi mergeau ca într-un bâlci. Soarele apăru misterios de după culmile munţilor cu faţa lui luminoasă şi caldă; nici nu-i păsa de necazul nostru. Eu eram grozav de ursuz şi de furios. Nu înţelegeam de ce ne-au lăsat să dormim afară, ca pe nişte dobitoace, când alături de noi se zăreau palate. În tot oraşul ăsta, nu s-a găsit o odaie pentru ofiţeri? Asta era întrebarea ce o auzeam din gura tuturor camarazilor. Soldaţii, oameni dedaţi cu mizeriile de tot felul, râdeau de noi, întrebându-ne, cu zâmbete pe buze, dacă am avut visuri frumoase peste noapte.

La o fântână din vecini, ne-am spălat. Pe la case, erau numai femei, care ne serveau cu destulă prevenire, deşi ne înţelegeam cu ele numai prin semne. Am cerut un lighean; tot nu-mi venea să mă spăl altfel. Boieria de acasă nu voia să mă părăsească. Nu ne puteam închipui că omul poate trăi şi fără cafea dimineaţa şi de aceea, rând pe rând, ne-am furişat până la restaurantul gării, destul de murdar şi de scump. La gară numai vorbă străină, poloneză sau ruteană, şi mutre suspecte. Toţi care nu vorbeau nemţeşte, mi se păreau spioni. Îmi venea să-i iau de guler şi să-mi descarc furia pe ei, pentru că am ajuns în ţara asta păcătoasă. Ce căutam aici? Ce aveam eu cu Galiţia, cu Rusia şi cu toţi duşmanii monarhiei?... Dar nădejdea, vechea nădejde, tot nu m-a părăsit; revenea mereu, ca soarele pe bolta cerului, şi-mi încălzea sufletul. Cine ştie, poate vom lua-o spre Bucovina! Şi atunci... da, eram hotărât să calc în picioare toate poruncile şi toate jurămintele.

Ce înseamnă un jurământ rostit în silă şi împotriva tuturor convingerilor şi simţămintelor tale? Dumnezeu nu-i ministru unguresc, ca să ne pedepsească, dacă nu ne vom ţine de un contract încheiat fără voia noastră. Visul meu mă înşela mereu, deşi îmi dădeam seama că e o nebunie, însă mă lăsam furat de el şi-mi cădea bine.

Alte trupe plecau mereu, numai noi nu ne mai urneam din loc. Ne plictisisem. Nu aveam încă o destinaţie. Venisem prea devreme şi comanda din Stanislau nu ştia ce să facă cu noi.

Toţi cârteam şi ne miram grozav de neorânduiala şi de lipsa de atenţie cu care am fost întâmpinaţi. Se trezise în noi ambiţia ostăşească. Deşi eram convinşi că monarhia nu va ajunge cu noi la Moscova, totuşi aveam haine ostăşeşti, arme şi nu ne venea la socoteală dacă eram socotiţi a cincea roată la car şi priviţi peste umăr, cu un fel de milă! Omul în orice rol s-ar găsi, chiar şi atunci când simte că nu i se potriveşte şi n-are chemare pentru el, îi place să fie luat în serios, şi să se ia în serios. Ostaşul bătrân, mai ales! Ne examinam pe furiş unul pe altul, căutându-ne cususrurile şi înfăţişarea ridicolă. Nu le puteam descoperi.

Cea dintâi brumă de nemulţumire şi de demoralizare se aşternuse peste sufletele noastre. Veştile rele de pe drum, încurcătura de la sosire, dezordinea care ne întâmpină în prima zi, nu ne puteau înveseli. Stăteam trişti, resemnaţi şi aşteptam. Deodată, apăru un căpitan de la statul major, mândru şi poruncitor. A vorbit scurt cu maiorul nostru şi a plecat, bătându-şi în tactul mersului

turecii noi cu o cravaşă ce avea mânerul de argint în forma unui cap de cal. Oare al lui de la ce animal era împrumutat?

Ne dăduse porunca să apărăm oraşul Stanislau. Curios! Noi care am venit „pregătiţi" să nu ne oprim până la Kiev, acum trebuia să apărăm oraşul, în care ne dădusem jos din tren, şi care era aşa de aproape de Carpaţi. Şi să-l apărăm noi, glotaşii! Va să zică tot avea dreptate maiorul, când ne spunea că vom intra negreşit în foc. Acum, am început să-l credem, dar nu ne puteam închipui deloc cum ne vom lupta, căci nu eram pregătiţi, nici ostăşeşte şi nici sufleteşte pentru vitejii.

Batalionul s-a înşirat, gata de plecare. Trebuia să trecem prin oraş. Călcam cât puteam de mândri. Ne simţeam ostaşi care plecăm la luptă şi nu ne puteau fi indiferente privirile cetăţenilor din Stanislau şi mai ales ale tinerelor cetăţene, care se uitau cu jind la mutrele noastre de bărbaţi în toată legea. Surprindeam şi priviri de neîncredere pe care nu le înţelegeam. Noi nu ştiam precis însă situaţia din Galiţia şi, probabil, cei ce se uitau la noi o cunoşteau.

Am ieşit repede din oraş, fără să-mi pot face vreo idee despre el. Am apucat pe o şosea bună şi, haide-hai, glotaşi bătrâni, unde-o vrea Dumnezeu. Mergeam în ordine şi tăcuţi. Tuturora le zbura gândul acasă, în Ardeal. Soldaţii îşi trimiteau dorul la copii şi la neveste, iar eu îmi încălzeam sufletul la văpaia unei perechi de ochi frumoşi, care simţeam că mă urmăresc şi aici.

Mă închinam, în gând, stăpânei lor, ca unei Pallas Athene, rugând-o să mă ocrotească de primejdii. Îmi trecuse tot necazul; în ritmul marşului mă duceam, legănat de vraja amintirilor, ca un flăcău de 20 de ani. Plecam la moarte şi iubirea mă mângâia cu farmecele vieţii. Nici nu ştiu când am trecut prin satul Polduze. Cum pluteam pe altă lume, m-am pomenit numai dincolo de el, sub o coastă, unde ne-am oprit. Marşul fusese scurt, aşa că nu-l simţisem. Ne-a chemat maiorul să ne explice situaţia şi să ne împartă poruncile. Să fi văzut mutrele noastre sărbătoreşti. Îl ascultam, parcă era un apostol ce ne descoperea taine, pe care numai noi le puteam afla. Duşmanul era undeva pe la Colomea şi avea de gând să vină spre Stanislau. Noi trebuia să ocupăm culmile de-a lungul râului şi să-l oprim, când se va apropia; de-abia mai respiram, căci eram numai urechi. La urmă, ne-a comunicat că ruşii sunt încă departe şi că putem fi deci liniştiţi. Ne arătă pe hartă poziţia ce trebuia să o ocupe fiecare companie şi salută.

Salutarăm *stramm* (*semeţ, robust*) şi, repede, începurăm executarea ordinelor. Toate mişcările le făceam gravi şi ceremonioşi de nu ne mai cunoşteam. La marginea drumului ce ducea spre Iezupol, am întâlnit trupe de ale noastre, care ocupau şanţurile săpate gata. Vedeam pentru prima oară şanţuri. Ofiţerii ne spuneau că au auzit tunurile. Acum era linişte. Noi am ocupat muchia colinei la dreapta drumului. În faţa noastră erau lanuri de grâu şi cucuruz, în dreapta Valea Warona, la care puteam să ne coborâm pe-o coastă prăpăstioasă acoperită cu fag şi aluniş. Ne-am căutat locurile potrivite şi am aşezat patrulele de observaţie.

În tinereţele mele, mi-a plăcut foarte mult milităria. Când eram băiat de 16 ani, visul meu era să port o sabie la şold şi să slujeasc pe un împărat. Regii n-aveau nicio consideraţie în ochii mei. Chiar şi mai târziu, la vârsta de 20 de ani, după anul de voluntar, voiam să rămân în armată, dar nu-mi plăcea opreliştea de-a nu avea o părere şi de a tăcea în faţa superiorului chiar şi atunci când n-avea dreptate sau când spunea o neghiobie. Acum mă simţeam iar la 20 de ani şi se treziseră în mine toate virtuţile militare. Mi-am aşezat repede plutonul, am cerut calul comandantului de companie şi, în trap voinicesc, am cutreierat împrejurimile şi m-am orientat auspra situaţiei.

Făceam socoteli, de unde ar putea veni atacurile ruseşti şi cum aveam să le respingem. Am mutat santinelele şi am făcut corecturile poziţiilor, pregătindu-mă pentru orice eventualitate. Devenisem un tactician, nu glumă, cum se şi cuvenea unui om ce poartă în suflet planuri mari.

Bucătăriile au sosit destul de târziu, fiindcă suişurile, pe muchia colinelor ce le ocupaserăm, erau piezişe şi fără drumuri. Am luat prima masă pe câmp, din farfurii de aluminiu. Trântiţi pe o arătură, mâncam în silă, fără să ne putem închipui, cum vom duce o aşa viaţă. Numai maiorul era vesel. Glumea şi ne îndemna să ne obişnuim, că de aici înainte tot aşa vom trăi. Ne-a făcut un ceai

pe samovarul lui portativ, îngrijindu-se de noi ca un frate bun. Tolăniţi pe iarbă şi adăpostindu-ne de căldura soarelui la umbra calului, a trecut ziua. Pentru variaţie, eu mă coborâi în vale şi luai o baie în valurile verzui ale râului Warona. Răcoarea undelor mă făcuse şi mai tânăr. Deodată, auzii nişte ţipete pe apă în sus. Credeam că-i vreun atac de cazaci. Cât ai bate din palme am fost îmbrăcat. „Cazacii" erau doi pescari care se încăieraseră.

Auzim că în sat a fost arestat un preot, care spiona trupele noastre. A fost condamnat la spânzurătoare. Era prima ştire pozitivă, care ne confirma veştile despre duşmănia rutenilor din Galiţia. Îmi plăcea organizarea şi spiritul lor de jertfă. Mă gândeam iar la Ardeal. Ce organizare am avut noi şi de ce nu ne-am împotrivit poruncilor împărăteşti?

Seara ne-a învăluit cu umbrele ei pline de mistere. Afară, pe câmp, nu ştiu ce farmec au nopţile de vară! În copilărie, îmi plăceau ca şi mângâierile mamei. Acum, nu mă puteam obişnui cu gândul să dorm pe câmp. Toţi am fi dorit să mergem în satul din apropiere, să ne odihnim ca oamenii, dar veni porunca să tragem mai aproape santinelele şi fiecare să rămână unde este.

Am început să mă plâng soldaţilor prieteni, că viaţa asta are să mă omoare. Râdeau şi mă îmbărbătau, făgăduindu-mi un culcuş ca acasă. Au şi adus căpiţe întregi de fân, le-au împrăştiat într-o curmătură, ca să fim adăpostiţi de vânt şi aşezându-ne unii lângă alţii, ne-am aşternut odihnei. Pe cerul albastru, strălucea luna, ca o seceră a morţii, închizându-ne pleoapele cu razele ei reci.

30 august-1 septembrie

Când s-a crăpat de ziuă, ne-am trezit. Somnul fusese un chin. Am visat povestea lui Andrei din Taras Bulba al lui Gogol. Parcă asediam Kievul şi nobila frumoasă era o domniţă Movilă, care-mi trimisese vorbă să o scap. Ce de vitejii n-am făcut peste noapte cu valahii mei pentru ochii frumoasei copile. Trădarea şi luptele cu husarii ar fi vrednice să rămână, de n-ar fi fost numai un vis îndrăzneţ.

Mai mult beţi decât treji, adunam oamenii şi, încălziţi de o cafea neagră, plecăm la drum lung – până la Halici. Calul trânteşte pe comandantul companiei mele; – semn rău, spun oamenii. Noroc că i s-au spart numai ochelarii. Am luat drumul spre Iezupol pe calea ce trece prin Hanusovce, două companii, a 11-a şi a 12-a. Celelalte două, a 9-a şi a 10-a, aşezate mai departe spre răsărit, primiseră ordin să vină după noi. Pe drum, soldaţii cu merinde de-acasă şi cu două-trei pâini în traistă împărţeau pomană copiilor de ruteni ce ne ţineau calea. Le dădeau pâine şi creiţari, unii alegându-şi copii de vârsta celor pe care îi aveau acasă. Ieşeau din rând şi le puneau creiţarul în palmă, netezindu-le pletele. Mamele rutene plângeau. Un rutean cu cizme şi cu chipiu de husar, păzea o ciurdă de vite. M-am uitat lung la el şi sunt aproape sigur că a fost spion. Prea avea mutră inteligentă şi prea se chiora la noi, parcă ar fi vrut să numere, deşi stătea rezemat de un ciomag, uitându-şi gura căscată. Pe lângă el, avea o droaie de copii, mai ales fetiţe, care au primit cele mai multe daruri de la soldaţii noştri. Ruteanului însă, i s-a aruncat o pâine, dar n-a vrut să se apropie s-o ia. Când l-am strigat, s-a făcut că întoarce o vacă, depărtându-se la 50-60 de paşi de drum.

Credinţa ţăranilor noştri în pomeni, spre a le ajuta Dumnezeu, nu mi-a plăcut. Dumnezeul care se poate cumpăra, mi-a fost întotdeauna nesimpatic. La noi, obiceiurile pomenilor şi praznicelor poate au rămas de pe vremea zeilor romani, care erau mai aproape de oameni şi deci de păcatele lor. Iehova al evreilor i-a înlocuit, fiind mai accesibil tuturora, atât săracilor, cât şi bogaţilor, dar felul de a-l adora nu s-a schimbat. Credincioşii l-au înconjurat şi de sfinţi, cu ajutorul cărora pot ajunge mai uşor în graţia lui. Stăpânul din ceruri îi lasă pe toţi să i se închine cum vor şi nu se supără nici chiar pe cei ce nu i se închină deloc după ritualurile consacrate de religii. Credinţa e totul – forma e omenească şi vremelnică.

Căutam să justific pomenile ţăranilor noştri, când sergentul Ienciu striga de la spate: *Auzi, dle laitenant? – Aud!* – Îi răspund. Auzeam departe bubuituri de tunuri. Era zi de duminică, tocmai

vremea slujbei. În loc de clopote, sunau tunurile. Oamenii s-au descoperit şi-au început să-şi facă cruci, de m-a apucat şi pe mine un fel de evlavie în faţa necunoscutului. *Timor fecit Deum* – a zis Cicero sau nu mai ştiu care strămoş latin. Când m-a apucat o furtună pe mare şi când am pierdut-o pe fiinţa cea mai scumpă de pe lume, am avut acelaşi sentiment ciudat... Nu-l pot fixa. E un fel de teamă faţă de o putere supra-omenească, un fel de umilire în faţa unei forţe, care face din noi o jucărie şi un fel de întrezărire, într-o fulgerare a minţii, a zădărniciei vieţii omeneşti. Mi-am făcut şi eu cruce.

Trip-trap, trip-trap – înaintam mereu. Soarele se urca pe boltă. Ne trimitea raze tot mai fierbinţi. Drumul se văita sub talpa bocancilor cu ţinte şi îşi aşternea pulberea pe pleoapele şi pe feţele noastre. Mergeam întins, aproape patru ceasuri, în arşiţă. Picioarele se târăsc obosite, ochii sticlesc abia întredeschişi, capul ne vâjâia şi se înclina obosit spre piept. Umerii soldaţilor bătrâni duc cu greu povara. *Îmi tună turturelele prin umeri* – aud de la spate, smucindu-şi raniţa din curele. La un popas scurt, unii nu pot să se mai ridice din şanţurile drumului.

Ajungem în faţa podului de lemn de peste râul Bystryca, din faţa târgului Iezupol. Ne aşteaptă o surpriză. Ofiţerul de pază ne spune că un obuz rusesc a căzut la o sută de paşi. Trecem podul, cum scrie în regulament: unul câte unul şi în pas alergător. Noutatea şi apropierea primejdiei ne înviorează. Fug bătrânii ca cerbii. Dincolo de pod, unde aşteptăm pe cei din urmă, văd numai feţe speriate şi ochi care se învârtesc măriţi în toate părţile. Semănăm cu o turmă de fiare ce simte vrăjmaşul în apropiere. Nu se mai plânge niciunul de oboseală. Pornim din nou cuprinşi de o teamă ascunsă. Unde-or fi ruşii? Artileria lor nu ne va lua la ţintă? Erau întrebări ce chinuiau pe fiecare. Începem să ne ferim, să ocolim pe căi lăturalnice, să trecem prin păduri şi să o luăm peste câmpuri. Trecem straşnicul pod de fier peste Nistru, spre Wodniki. Spun soldaţilor: *„Ăsta-i Nistru, măi băieţi!"* Toţi îl vedem pentru prima oară...

De la Nistru pân' la Tisa...

Ne gândeam la versurile lui Eminescu. Cuvintele poetului trezeau un ecou nou în sufletele noastre. Simţeam că au un farmec şi un înţeles atât de adânc şi atât de trist.

Da, de-o fi să ne batem cu fraţii din Basarabia, ce ne facem, dle laitnant? îmi şopteşte unul la ureche. Nu-i răspund. Aceeaşi întrebare mi-o pusesem singur şi eram copleşit de gânduri. Cine ştie ce blestem ne mai aşteaptă?!

Dincolo de râu ne oprim, toropiţi de căldură. Ne răcorim cu apă din valurile verzui ale Nistrului. Îi bem apa şi pe undele lui ne trimitem jalea inimii departe, departe...

Pe coasta din stânga fluviului, erau aşezate tunuri de ale noastre. Doi ofiţeri se urcaseră pe stâlpii podului şi făceau semne cu steguleţe. Vedeam pentru întâia oară acele signale.

Nu înţelegeam nimic, mai ales cum se pot dirija tunurile de la spate. Eram prea obosit şi prea tahui de cap, ca să gândesc. Poate m-am înşelat. Ştiu numai că înaintea noastră, în jurul podului, erau săpate şanţuri, ocupate de nişte soldaţi tineri; pe dinaintea şanţurilor, obstacole de sârmă. De acestea încă vedeam pentru prima oară. Dar noutăţile nu m-au putut scoate din toropeală. M-am trântit pe ţărână, alături de nişte bălării, cu faţa în sus. Mă uitam în adâncurile bolţii albastre, stând într-un fel de aiurare. Soldaţii căzuseră şi ei grămadă pe lângă piramidele de puşti. Ne îmbătaseră de cap razele soarelui şi, cu pleoapele abia deschise, zăceam amorţiţi. Tot ce era în jurul nostru: râul, podul, dealurile, pădurile, tranşeele cu soldaţi, parcă pluteau în văzduh, se duceau spre împărăţia odihnei. Pământul se prefăcuse într-o corabie uriaşă, care ne legăna încet prin valurile albastre ale aerului; copacii din apropiere se clătinau ca nişte catarge înfrunzite, în vârful cărora fluturau aripile păsărilor din înălţimi, ca nişte steguleţe...

Abia aţipiserăm... Auzim, ca prin vis, gura maiorului! *Vergatterung!* (*Adunarea!*)

Ne ştergem la ochi şi, gemând, ne mişcăm oasele înţepenite. Ne trosnesc încheieturile şi tremură carnea pe noi. Cu greu ne înşirăm şi mergem pe sub coastele dealurilor, de-a lungul liniei ferate spre Halici. Soarele ne potopea cu suliţi de raze... soldaţii înjurau, se plângeau că nu mai pot şi blestemau... abia târându-se. Mulţi cădeau fără cunoştiinţă... Drumul parcă era talpa iadului căptuşită cu jar; ne ardeau picioarele, de călcam ca pe ouă... Mergeam mereu, legănându-ne ca nişte umbre prin norii de praf, care ne luau răsuflarea. Când am poposit, mi se pare în Vodniki, nu ne mai cunoşteam. Ni se lungiseră feţele, ni se discordaseră muşchii şi ne gârboviserăm. Eram suri de colb, parcă măcinaserăm pietre la moara lui Scaraoţchi. Soldaţii şi-au aruncat raniţele şi armele în mijlocul drumului, adăpostindu-se, pe jumătate morţi, la umbra gardurilor. Disciplina se dusese dracului. Comenzile sunau în pustiu. Am căzut şi eu grămadă pe prispa unei case... credeam că mă sfârşesc.

În sat, am întâlnit soldaţi de la batalionul de honvezi din Făgăraş. Ne-au istorisit cum au fost bătuţi şi sfărâmaţi în cea dintâi luptă. Câţi au mai rămas s-au risipit ca făina orbului, umplând Galiţia. În Iezupol, se pripăşiseră vreo 10-12 inşi. Un voluntar din Orăştie mi-a spus că prietenii Goga şi Gabor au fost răniţi, dar nu ştia ce s-a ales de ei. Până la Halici, mai aveam câţiva kilometri. Pornim din nou, dar nu mai mergem ca o armată, ci ca o turmă. Vai de zilele armatei austro-ungare, de va fi întreagă ca noi.

În Halici, iar nu ne găsim locul. Maiorul pleacă să ştiricească, unde să poposim, iar pe mine mă trimite să caut cele două companii rămase în urmă, care nu erau nicăieri. Pe calul lui Boldogh, trec podul peste Nistru şi ajung la Halici, un târguşor înghesuit între Nistru şi nişte coaste de deal, în vârful cărora se zăresc urmele unor ruine de cetate. Mi-ar fi plăcut să văd în alte împrejurări vechea cetate a Principatului Halici şi scaunul episcopilor de pe vremuri.

Străzile erau pline de soldaţi de la toate armele. Unii se duceau în coloane, urcându-se pe colinele deasupra târgului, alţii treceau prin piaţă spre Kalusz. Grupuri, grupuri, risipiţi în toate părţile, prin case, pe lângă ziduri, prin şanţuri, stăteau şi se uitau miraţi la învălmăşeala de pe uliţi. Ofiţeri-adjutanţi, serioşi şi îngrijiţi, galopau în toate părţile, ducând ştiri şi împărţind porunci. Locuitorii, mai ales evreii, îşi adunau lucrurile de prin case şi le încărcau pe cai, în căruţe şi în telegi. M-am oprit în mijlocul acestui furnicar răscolit, căutând companiile pierdute. Întreb un ofiţer: *N-ai văzut două companii de glotaşi de la 23?* Se uită la mine şi râse răutăcios: *Or fi la ruşi, dragă*. Îl întreb repede: *Da, ce-i aici? – Retragere. Adio!*

Am încremenit pe cal, în mijlocul drumului. Noi plecasem din Făgăraş, să nu ne mai oprim până în Rusia, şi a doua zi, de când suntem în Galiţia, o tulim din Halici, de care auzisem că este întărit. *Bravo, armată austro-ungară*, zisei în gândul meu. Dă peste mine adjutantul batalionului nostru, care căuta şi el companiile pierdute. Mai dăm o raită pe acele uliţi, dar nici poveste să le găsim. Ne întoarcem şi încercăm să trecem podul. Abia răzbim, era să fim striviţi de căruţele de ambulanţă şi de tunurile ce veneau amestecate cu coloane de infanterie. Artileria era de plâns. Tunuri trase de trei cai, în loc de şase; soldaţii cu feţele negre de fum, brăzdate de şiroaie murdare de sânge, îşi holbau ochii speriaţi, ca nişte nebuni. Unii dormeau duşi, palizi la faţă, ca nişte cadavre, pe cai şi pe tunuri... Era o încurcătură babiloniană. Un căpitan disperat striga răguşit, dădea cu biciul în ei şi-i mâna pe unii peste pod, iar pe alţii pe ţărmul apei, unde desprindeau caii şi îndreptau tunurile spre duşman.

Vedeam cea dintâi icoană de pe câmpul de luptă, care m-a umplut de groază şi m-a făcut să tremur ca varga. Oboseala, furia că nu pot scăpa din şuvoiul nebun al retragerii şi spaima îmi răscoliseră nervii. Am început să strig şi să-mi tai drum cu puterea prin coloană. Am ieşit, cu greu, la larg, înrourat de sudori reci şi apucat de friguri. De-abia mă mai ţineam pe cal.

Caut pe maiorul cu cele două companii, – nu era nicăieri. Alte fioruri de disperare mi-au furnicat trupul istovit. Un ceas întreg am colindat până când, în sfârşit, i-am găsit pe ai noştri. Mi-am făcut cruce şi m-am rugat de soldaţi să mă coboare de pe cal. Nu mă mai puteam mişca; înţepenisem şi eram aproape fără simţire. Ordonanţa m-a dezbrăcat, m-a spălat cu apă rece pe

picioare şi pe cap. Sosind bucătăriile, am mâncat şi am băut câteva pahare cu vin, care m-au înviorat. După un ceas, m-am simţit recreat. Făcusem cel dintâi marş greu şi, neobişnuiţi cu sforţările, credeam că ne prăpădim. Dintre ofiţeri, s-au şi anunţat cei dintâi bolnavi, iar ofiţerul ungur cu aprovizionarea, când a auzit tunurile, a luat-o la sănătoasa, înapoi spre Stanislau. Era un ungur din neamul viteaz al lui Arpad. Nici nu l-am mai văzut pe câmpul de război.

Alături de noi, zăresc pe un general cu adjutantul său, un căpitan de la husari care umbla crăcănat că trebuia să râzi de el. Călărise prea mult băiatul... Se auzeau lupte crâncene înspre Rohatyn şi ne soseşte vestea că trupele noastre au fost respinse. Văd pe general că se uită cu ocheanul în toate părţile, observând mai ales exploziile de şrapnele de lângă satul Meducha. Mă târăsc lângă el, aşa ca din întâmplare şi mă aşez în şanţul drumului, ca să aud ce spune şi cum gândeşte un general.

– *Bestiile iar vor cădea în cursă*. Aici a spus numele unui comandant austriac, care avea misiunea să înconjoare aripa dreaptă a ruşilor la Rohatyn şi să-i atace pe la spate.

– *Dar nu pot înţelege, ce şrapnele sunt cele de colo*, – şi arătă spre pădurice de deasupra satului Meducha. *Trebuie să fie tunurile noastre, dar cum au ajuns ruşii până acolo?*

Mă făcusem numai urechi şi nu mă puteam mira îndeajuns, cum un general nu ştie ce-i la câţiva km de dânsul! S-apropiaseră rând pe rând şi alţi camarazi, dar la o distanţă mai respectuoasă. Aflu că generalul e chiar comandantul brigăzii noastre, 103 de glotaşi din Ardeal.

M-am uitat bine la el, străduindu-mă să descopăr o licărire de inteligenţă în ochi, căci vorbele şi felul ţanţoş de-a se purta, nu-mi impuseseră. Avea o faţă bleagă şi o privire vagă de om ramolit. Observând că-l fixez de aproape, s-a uitat cu dispreţ la steaua mea de sublocotenent şi a dat ordin adjutantului să mă îndepărteze. N-am aşteptat porunca, ci m-am cărăbănit repede. Credeam că am săvârşit o necuviinţă, vârându-mă în sufletul excelenţei sale. M-am şi roşit de ruşine. Dar în urmă, nu mi-am putut suprima antipatia ce-am simţit-o faţă de secăturile închipuite care ne conduceau armata. Un dobitoc trebuie să fie şi ăsta! Nu eram doar singurul care mă apropiasem, veniseră mai mulţi camarazi, şi el, în loc să ne spună o vorbă bună, o glumă – ne alungă. Armată austriacă, – fără suflet!...

Pe drum treceau răniţi, murdari şi istoviţi de oboseală şi durere. Se duceau la ambulanţa din Halici, târându-se ca nişte umbre scăpate din iad. Hainele de pe ei erau numai pete de sânge, sânge omenesc închegat, negru... Dintr-unul greu rănit, purtat pe o targă de doi inşi, curgea sângele prin bandaj, prin pânza aşternutului şi stropea la fiecare pas, drumul cu picături roşii; erau lacrimile de purpură ale vieţii ce se stingea într-însul... Vedeam cei dintâi răniţi...

Schilozii ce defilau pe dinaintea noastră, vuietul luptelor de primprejur, veştile că suntem bătuţi, învălmăşeala retragerii din Halici, zăpăceala şi dezorientarea ce-o observam pretutindeni – ne-au *demoralizat* cu desăvârşire, înainte de a fi dat faţă cu duşmanul. Şi arta cea mai mare a războiului e să ştii ţine duhul, adică, însufleţirea în trupe.

Pe înserat, am primit poruncă să ocupăm nişte tranşee din apropiere, făcute pentru apărarea şoselei ce duce la Rohatyn. Nu ne-am aşezat bine în tranşee şi am primit altă poruncă: să punem sentinele şi să dormim liniştiţi pe iarba livezilor. Ne-am adus fân, ne-am făcut culcuşuri pe câmp, dar n-am apucat să închidem pleoapele şi ne sosi a treia poruncă, să fim gata de plecare.

Sfârşiţi de oboseală şi înjurând toate poruncile din lume, ne înşirăm în coloană de marş. Dar nu era chip să ne urnim din loc. Coloanele de tren, de artilerie şi trupe veneau neîntrerupt dinspre Rohatyn şi Stanislau şi se întâlneau pe singura şosea care duce, peste pod, în Halici. Era întuneric beznă şi o încurcătură ce nu se poate nici imagina, nicidecum scrie. Am adăstat vreo două ceasuri, împinşi în dreapta şi în stânga de coloanele care nu mai aveau sfârşit. Maiorul, de teamă să nu sosim prea târziu la destinaţie, a oprit o coloană de tren cu cravaşa şi ne-am furişat, cum am putut, prin mulţimea enervată şi disperată.

Trebuia să ne ducem la Meducha. Maiorul ne conducea, iar noi ne târam după el, ca nişte oameni beţi. Am trecut printr-un sat întărit şi apărat de ai noştri. *De ce trecem noi, glotaşii, dincolo de această poziţie apărată de trupe de linia întâi?* – ne întrebam îngrijoraţi şi indignaţi. În curând, am părăsit şoseaua şi am luat-o peste câmp, tot în coloană de marş, dar fără să ne asigurăm. Am înfipt numai baionetele pe arme, după cum scrie la regulament. Copacii şi snopii, adunaţi în clăi, ni se păreau ruşi, care stau la pândă. Înaintam cu poticneli, căci rătăcisem drumul. Maiorul mergea înainte şi, până se orienta, stăteam pe loc, tremurând de frica unei surprinderi. Am colindat o arătură, ne-am vârât într-un lan de cucuruz, apoi într-o mocirlă şi după multe greutăţi am ajuns, către miezul nopţii, iar pe şosea. Înaintea noastră, se zăreau siluete de case, în care s-aprindeau ochiuri de lumină, luminau o clipă şi se stingeau. *Cine să fie în case?* mă întrebau soldaţii. *De bună seamă sunt cazaci*, ne asigură unul ce abia se ţinea pe picioare. În şanţurile drumului şi pe câmp, am descoperit raniţe, mantale şi arme aruncate. Unul se coborî în şanţ şi scutură o raniţă, crezând că sub ea e un mort. Nu era. Ghiceam că aici trebuie să fi fost o luptă, în care ai noştri au fost bătuţi. Abia mai puteam călca de groază. Oboselile zilei şi demoralizarea retragerii, făcuseră din noi nişte soldaţi îngroziţi, care sunt duşi la moarte sigură, fără luptă. Înaintea noastră mergea compania a 12-a. Înaintam tăcuţi, îngroziţi şi frânţi de oboseală.

Deodată aud: Zbrrr… şi mă pomenesc, zburând prin aer, dincolo de şanţ, într-o păpurişte. Am căzut pe umărul stâng, julindu-mi nasul şi vârându-mi mâinile, până la coate, în mlaştină.

Ce-i mă? – Cazacii… mă scol repede şi fug după ceilalţi prin papură. Fuga era însă grea, căci ne afundam, până în genunchi, în mlaştină, cădeam pe brânci, plini de apa mocirlei, de abia ne ridicam şi cădeam iar. Cu chiu, cu vai am ieşit pe o arătură. Strig: *Nu într-acolo, oameni buni; haideţi după mine!* Am întors un grup de vreo 12 inşi, am trecut în pas alergător şoseaua, tulind-o spre satul întărit din care ieşeam. Ne-am înnămolit iar într-o mlaştină până în brâu şi, fără să vrem, ne-am oprit. Amuţisem de spaimă. Trăgeam cu urechile în toate părţile. Auzeam fâşâit de iarbă, dar niciun vaiet şi niciun strigăt. *Unde-i maiorul? – Nu ştiu, domnule*. *– L-or fi omorât cazacii*. *– Să nu-l lăsăm singur, domnule laitnant*. Vorbeam pe şoptite, în mlaştină, unde unii se scufundaseră până la şolduri şi stăteau zguliţi, tremurând de groază şi de frig. Aş fi vrut să mă întorc, să merg la Meducha, dar nu ştiam unde e. Ne-am hotărât repede să ne retragem în satul prin care trecusem. Ne-am scos unul pe altul din mocirlă, ne-am scuturat de apă şi, cu o patrulă înainte, hai, tiptil-tiptil, spre sat. Am reuşit să găsim din nou şoseaua. Ne-am oprit şi ne-am desfăşurat —vorba vine – în linie de trăgători, de-o parte şi de alta a drumului şi aşteptam să vedem ce va mai urma. Nu-mi venea să intru în sat.

Deodată, aud tropot de pas pe drum şi văd nişte umbre negre. Iau puşca unui soldat şi mă trag după un copac de la marginea drumului. Cine să fie? De-s români făgărăşeni, îmi vor răspunde, îmi fac repede socoteala, căci ceata de umbre venea tot mai aproape. Strig româneşte: *Cine-i acolo?* – Niciun răspuns. Groaza morţii mi-a furnicat întreg trupul şi un nod îmi taie suflarea. Câţiva soldaţi s-au tras mai aproape de mine. *Cine-i acolo?* – strig din nou. Vocea îmi vibra de spaimă şi sfâşia tăcerea întunericului ca un chiot al morţii. Umbrele s-au oprit, dar n-au răspuns. Soldaţii cu care eram, s-au îngrămădit lângă copacul ce mă adăpostea. Toţi ţineam armele îndreptate spre umbre. Sângele mi se revărsa în valuri calde prin întreg trupul, inima zvâcnea pripită, de frică se ghemuise şi ea sub coşul pieptului, tâmplele ne ardeau şi ochii, ieşiţi din orbite, sfredeleau întunericul, fixând grupul de umbre duşmane. Mai strig o dată: *Cine sunteţi, că tragem? … – Noi*. *– Făgărăşenii? Da, da!*… Ne-au căzut armele din mâini, ca la comandă, şi muşchii ni s-au discordat. Ne-am făcut o sfântă cruce şi ne-am trântit în şanţurile drumului, doborâţi de toropeala mântuirii. Au sosit vreo 40 de inşi, în frunte cu comandantul companiei mele, Boldogh, şi cu medicul batalionului, dr. Schuller. I-am întrebat, *Ce s-a întâmplat?* Unii dintre soldaţi jurau c-au văzut pe doi cazaci sărind din trestie şi străpungând pe maior, care doar atâta a putut striga: *Vai!* Ne-am hotărât să ne retragem în satul din apropiere care se numea Tuslan.

Sosiţi, ne-am prezentat la un maior, comandantul poziţiei, care ne-a înjurat, ne-a făcut laşi şi ne-a trimis într-un şanţ de la marginea satului. Alături de doctor, întins pe nişte paie, am aţipit vreo două ceasuri. În revărsatul zorilor, m-am trezit tremurând de frig. Hainele de pe mine erau ude, iar până la brâu năclăite cu noroi de mlaştină. Aşa eram cu toţii. Am intrat într-o casă, ne-am uscat hainele, stând numai în izmene şi ne-am încălzit cu ceai, pe care ni l-au oferit nişte săpători cehi. Ordonanţa mea dispăruse, aşa că nu mă puteam schimba. Mă simţeam aşa de slăbit şi aşa de demoralizat, încât mi-ar fi plăcut să intru în pământ aşa pe jumătate mort. Dimineaţa, când ne-am adunat soldaţii să plecăm la Meducha, vreo trei dintre ei s-au prezentat răniţi în coaste şi la braţe de baionetele celorlalţi tovarăşi. Ne strânseserăm vreo 70 de inşi. Ne-am înşirat şi am luat-o pe şosea. Era o dimineaţă frumoasă de toamnă. Soarele se ivi de după dealuri şi ne învălui cu razele calde, ca pe nişte copii rătăciţi şi necăjiţi. Ajunşi la locul cu năpasta din noaptea trecută, ne-am oprit. Coasta întreagă era presărată cu efecte de echipament lepădate. Ai noştri, se vede că au fost respinşi de ruşi şi, ca să poată fugi mai uşor, şi-au aruncat raniţe, traiste şi arme. Soldaţii noştri făcuseră deja tot aşa. Ne-am oprit, ca să-şi completeze echipamentul, căci unii rămăseseră numai cu hainele pe ei. Toboşarul Zosim a găsit şi o tobă nouă, iar alţii ocheane şi săbii ofiţereşti. Morţi sau răniţi n-am văzut niciunul. Cei ce fugiseră au fost honvezi, dar, neaflând nicio capelă, n-am putut constata numărul regimentului de viteji. Ei tot vor fi văzut duşmanul, avuseseră deci motiv să o ia la sănătoasa; dar noi?...

La marginea satului Meducha, două case erau pline până în grindă cu raniţe şi alte efecte, lepădate de fugari sau culese de la morţi. N-am putut şti ce se întâmplase cu o zi, două înainte de a sosi noi în acest loc de primejdie. Ruşinaţi, ne-am prezentat maiorului, care ne-a primit zâmbind şi ne-a întrebat dacă am petrecut bine pe unde am fost. Ne-a ordonat să ne încvartirăm. Dar, în curând, au început şrapnelele să ţiuie prin văzduh, spărgându-se cu un râs isteric deasupra unei coloane de landwehr (glotaşi) austriac, care apuca pe nişte coaste din dreapta, probabil, spre întăritura Lisa Gora. În scurt timp, am ocupat şi noi parapetul Kopany, din faţa satului Meducha, am intrat în tranşee şi-am început să ne povestim fiecare păţaniile din noaptea trecută. Cum n-aveam de mâncare, fiindcă bucătăriile Dumnezeu ştie pe unde rătăceau, era singura distracţie, ca să ne omorâm vremea.

Ce se întâmplase? Maiorul mergea la o distanţă de 20 de paşi, în fruntea coloanei. Doctorul Schuller, sas din Sibiu, nu ştiu cum ajunsese în capul coloanei, şi auzind zgomot şi schimb de vorbe în preajma maiorului, a spus celor din jurul lui: *Jetzt kommt etwas!* (*Acum vine ceva!*). Atât a trebuit ca să potenţeze frica celor ce mergeau înainte. Maiorul când a ajuns la santinelele ce păzeau satul şi a fost oprit, cei din frunte au crezut că l-au atacat cazacii. Au dat să fugă înapoi şi cum erau cu baioneta pe armă, s-au izbit armele şi-au făcut un zgomot, care pe noi, cei de la spate, ne-a băgat în groază. Oprindu-se brusc coloana de marş şi cei din faţa noastră năvălind înapoi pe şosea, ciocnirea, până a ajuns la noi, s-a făcut aşa de puternică, încât am zburat prin aer. Din cele două companii câte eram, afară de vreo şapte inşi, au fugit toţi în toate părţile, umplând câmpurile.

Unii s-au întors până la Halici, iar vreo trei inşi nu s-au oprit decât în... Făgăraş! Maiorul şi mulţi ofiţeri şi-au pierdut aproape toate lucrurile. Un cal cu corfele de muniţie nu s-a mai găsit; era chiar al nostru de la compania a 11-a. Iată, prima noastră vitejie de pe câmpul de luptă, pricinuită de demoralizarea retragerii fără cap, pe care o văzuserăm cu ochii în Halici. În această fugă, am pierdut peste 40 de oameni, dintre care parte răniţi, parte dispăruţi.

Noi, în aceste poziţii, făceam parte din Corpul al XII-lea, care avea menirea să apere regiunea Haliciului. Informaţii precise şi amănunţite n-am putut afla, oricât am întrebat. În întăritura de la Kopany, aveam şi două tunuri, iar la dreapta noastră a operat Regimentul 21 de glotaşi, atacând poziţiile ruseşti de la marginea unei păduri. Au fost respinşi cu mari pierderi.

Noi n-am avut decât o singură luptă. În seara zilei dintâi, s-a pornit un foc în toate şanţurile ocupate de noi, să ne asurzească nu alta. Urechile nu ne erau dedate încă cu muzica gloanţelor. Pe

deasupra capetelor noastre, au şuierat vreo zece gloanţe, iar dintr-o întăritură de-alături ni s-a luminat câmpul cu rachete. La început, nu ştiam ce sunt şi soldaţii s-au speriat de moarte. Socoteau că-i un nou neam de şrapnele, cu care ne bombardează ruşii. Lupta s-a dat între noi şi bucătăriile proprii, care aflaseră unde am ajuns şi veniseră la noi cu gulaş cald. Santinela, auzind tropote de cai, a crezut că sunt cazaci şi a deschis focul asupra lor, aşa de capul lui, ca să atragă atenţia comandei asupra primejdiei. Cei din şanţuri s-au luat după ea, fără să mai aştepte vreo comandă. Bucătarii înarmaţi s-au speriat şi, crezând că au ajuns între ruşi, s-au ascuns în cucuruz şi au răspuns cu vreo zece împuşcături. După cinci minute, am încheiat tratatul de pace cu ei, lângă căldările pline şi calde, bucuroşi că n-am avut nici răniţi, nici morţi.

Satele din împrejurimi erau pustii. Un suflet de om nu rămăsese în ele. Vitele şi galiţele pribegeau pe câmp. Neavând de la cine cumpăra, am trimis pe soldaţi în satul Meducha să „rechiziţioneze". S-au întors cu găini, raţe, gâşte, purcei şi fructe, iar de pe câmp am adunat cinci viţei. Zilele de 1 şi 2 septembrie au fost cele mai îmbelşugate în hrană, din întreaga campanie. Rutenii fugiseră toţi, fiindcă mai ales în aceste părţi erau bănuiţi de spionaj. Nici în satul Tuslan, n-am văzut locuitori. Cine ştie unde se vor fi dus bieţii, lăsându-şi gospodăriile pustii şi toată averea pradă armatei ce-i apăra.

La 1 septembrie, a apărut o patrulă de cazaci, cinci călăreţi, la o distanţă de 3-4 km. Cele două tunuri au deschis focul asupra lor şi au rănit pe unul, care a şi rămas pe câmp. Mă uitam la el cu milă, cum se leagă şi mi-am adus aminte de-o scenă înduioşătoare, povestită de un rănit de-al nostru, găsit într-o vale din apropiere. Soldatul român fusese greu rănit la picior şi ne spunea că ieri l-au găsit doi cazaci pe câmp. S-au apropiat de el şi unul, care ştia rău româneşte, i-a spălat rana, l-a legat, i-a dat pâine din traista lui rusească, i-a scuturat pere dintr-un pom şi l-a întrebat dacă vrea să fie dus la ambulanţa lor. Românul s-a rugat să fie dus la ai săi. Cazacii l-au ridicat pe un cal şi l-au adus până în apropierea satului Meducha, unde l-au aşezat lângă un pârâu şi s-au despărţit de el, strângându-i mâna şi urându-i noroc. În sat, n-au voit să-l ducă, deoarece acolo era expus şrapnelelor ruseşti, iar ei, gloanţelor noastre. Mă uitam la bietul cazac rănit şi aveam de gând să trimit la noapte doi oameni să-i lege rana şi să-l scape de moarte. De va trăi şi de i se va vindeca rana, va zice un *Tatăl Nostru* pravoslavnic pentru iertarea crimelor pe care le săvârşeam fără voia noastră.

Artileria ruşilor.

IV. CELE DINTÂI LUPTE – RETRAGEREA ÎN CARPAŢI

Retragerea – Îndrăzneala ruşilor – Nimicirea trupelor din linia întâi – Ţăranii ruteni şi evreii din Galiţia – Femeile în război – Vitejia comandanţilor evrei – Împărţirea Austro-Ungariei – Planurile ruşilor – Neîndreptăţirea rutenilor – „Porumbeii" – Laşitatea de la Meducha – Simpatia locuitorilor faţă de români – Pe urmele ruşilor – Cunoştinţa cu comandantul regimentului – Lupta de la Roswadow – Cei dintâi răniţi ai regimentului – Bestia umană – Lupta de la Horbacze – Ardelenii şi bucovinenii împotriva basarabenilor – Rolul ofiţerilor în linia de foc – Ardealul în Galiţia – Corespondenţa soldaţilor – A doua armată: refugiaţii evrei – Cel dintâi mort de holeră – Rugăciunile pe câmpul de luptă – România a intrat în Ardeal – Ura saşilor faţă de români – Drepturile polonilor în Galiţia – Gospodăriile din Galiţia – Comandantul regimentului împuşcă doi soldaţi – Exerciţii pe câmpul de război – În plină holeră – Două pâini şi jumătate în trei săptămâni – Sfârşitul retragerii.

2 septembrie

Noaptea am primit ordinul de plecare. În cea mai mare tăcere, am ieşit din tranşee şi am pornit spre Halici. Aproape de Halici, a trebuit iar să adăstăm mult, fiindcă o coloană de tren fugea de frica ruşilor. Ofiţerul comandant, fără să aştepte vreun ordin, s-a retras de teamă să nu fie surprins de cazaci, deşi aceştia nu-i aveau grija. Aici am văzut şi primul tren panţerat[5] ce se ducea spre Stanislau. Semăna cu un balaur de oţel, cu solzi mari, ce sufla jăratec pe nări şi se furişa, şerpuind, să apere oraşul ameninţat de Feţi-Frumoşii ţarului.

Am trecut prin Halici, care iarăşi gemea de trupe în cea mai mare dezordine. Un ofiţer de stat major, un băietan fără mustăţi, desigur, vreo odraslă de conte, nu ştiu ce aştepta la marginea târgului, ţinându-şi calul de frâu. Soldaţii, în înghesuială, i-au dat câteva ghionturi cazone şi l-au împins în şanţ. Nici nu era chip să ţii seama de superiori, că te striveau tunurile dacă nu te fereai de ele. Locotenentul s-a înfuriat şi a început să înjure din şanţ şi să ameninţe pe soldaţi, cu revolverul. Pe unul l-a şi lovit peste cap cu cravaşa. În aceeaşi clipă, s-au speriat caii de la un tun şi au împins pe glotaşi peste viteazul ofiţeraş. S-a pomenit, bietul, răsturnat cu picioarele în sus, trăgând cu revolverul în Dumnezeu, care-l pedepsise. Pe deasupra noastră, la o înălţime de câteva sute de metri, zbura un aeroplan, sistem austriac. L-am văzut coborându-se la marginea unei păduri. După cum am auzit pe urmă, în el era un general rus cu adjutantul lui, care urmăreau retragerea trupelor noastre. Întâmplarea a vrut să li se strice motorul aparatului şi să fie siliţi să aterizeze. Când am ieşit din Halici, am văzut un cerşetor cu medalii austriece pe piept şi cu o mutră de Dostoievski. Avea o frunte lată şi o privire ageră, încât numai orbii nu vedeau că-i spion. I-am atras atenţia maiorului asupra lui. S-a uitat la el şi mi-a răspuns că n-avem *dovezi* împotriva lui. L-am lăsat în ştirea Domnului, trăgându-mi seama: *Şi dacă-i spion, ce-mi pasă mie? Doar n-am venit în Galiţia să o mântui eu!*

În curând, am părăsit şoseaua ce duce la Zalukiew şi am luat-o prin păduri, de-a lungul râului Lomnica, pe care l-am trecut aproape de Podhorki, în care am poposit. Am făcut un marş de 12 ore fără întrerupere, iar râul l-au trecut cei mai mulţi soldaţi, vârându-se în apă şi udându-se până la genunchi. Ajunsesem iar într-o stare de plâns.

La orele 2½ p. m., am făcut lagăr în Bania, lângă Kalus. Aici, ne-am întâlnit cu cele două companii pierdute şi, pentru prima oară, cu întreg regimentul şi cu întreaga brigadă. Până seara, am aranjat companiile, fiindcă se prezentaseră mulţi pierduţi la fuga din Meducha şi am ascultat exploziile din Halici. Se spunea că ai noştri, neputând transporta toate alimentele din depozite, le-au aruncat în aer. Numai preţul făinei, astfel nimicite, se urca la peste o jumătate de milion de coroane. Calea ferată şi minunatul pod de fier de peste Nistru, la Halici, de asemenea au fost

[5] Blindat [Gelu Voican Voiculescu].

distruse. Pentru prima oară, ne înspăimântau furiile de distrugere ale războiului. Numai cu preţul celor nimicite în această zi, câte opere de cultură nu s-ar fi putut face! Ce cheltuială şi ce trudă omenească vor cere să se repare şi să se agonisească cele distruse cu câteva kg de ecrasită! Barbaria războiului m-a pus pe gânduri.

Întreaga ofiţerime era dezgustată şi vorbea în termeni aspri despre înfrângerile suferite. Greşeala cea mai mare a fost dispreţuirea duşmanului şi atacarea lui după normele regulamentului de instrucţie. Fiecare batalion, cum sosea în Galiţia, era aruncat în foc, soldaţii atacau după cum învăţaseră la exerciţii şi la manevre, desfăşurându-se în linie de trăgători, înaintând toţi deodată. Ruşii, îngropaţi de obicei la marginea pădurilor, îi lăsau să se apropie până la 3-400 de paşi.

Ai noştri treceau la atac cu baioneta, strigând: Hurah!… şi alergau buluc spre poziţiile duşmane. Ruşii îi primeau cu mitralierele şi cu un foc înteţit, nimicindu-i în câteva secunde. Cei ce scăpau se risipeau în toate părţile şi pribegeau de capul lor prin Galiţia, fără să aparţină vreunei trupe. Cam asta a fost soarta celor mai multe regimente şi batalioane de linia întâi ale armatei austro-ungare. Când discutam mai înverşunat, apare un stat-majorist. Ne-am uitat toţi la el cu cel mai adânc dispreţ, întorcându-i spatele. Au trecut vreo doi generali şi câţiva ofiţeri de stat-major, îngâmfaţi şi mândri, de credeai că se întorc de la cine ştie ce izbândă. Până şi soldaţii se chiorau la ei cu neîncredere. *Ăştia ne vor pune capul*, – zise unul mai îndrăzneţ, arătând călăreţii ce scăpătau după nişte case. Soldaţii stăteau grămadă foarte abătuţi şi obosiţi. Se gândeau acasă, la Ardeal, de care ne depărtam tot mai mult. Fără să vreau mi-am adus aminte de planurile mele, de nădejdile mele, de a nu muri tocmai degeaba, ca nişte robi ai datoriei – şi-am început să râd. Planurile mi se păreau acum ridicole, iar noi nişte neputincioşi, care ne meritam soarta. Mi-am luat adio de la ele.

Pe înserat, broaştele dintr-un lac vecin îşi băteau joc de noi. Făceau: *Hu-hu-hu!* şi *Bre-che-che*. Ne huiduiau şi râdeau în cor de isprăvile noastre...

3 septembrie

Sub cortul căptuşit cu fân, am dormit bine până târzior. Am început să ne obişnuim cu viaţa destrăbălată de nomazi. Numai cei slabi s-au îmbolnăvit şi au plecat. Eu mă lupt ca un catâr tătăresc, dar mă ţin, simt chiar un farmec în primitivitatea traiului de pribeag. La orele 8 dimineaţa, eram gata de plecare spre Dolina. Ordinea de marş era, însă, aşa de încurcată, încât abia ne-am putut urni la 10½. La început, păstram formaţiunea de coloane în marş, dar după un ceas, alte coloane de tren, de artilerie şi de infanterie, cu prizonieri, ne-au ajuns sau le-am ajuns şi ne-am amestecat, de nu ştiai ce-i pe şosea, o armată ori o turmă. Mergeam grupuri, grupuri, fără să ştim unii de alţii. După prânz ne-am oprit lângă o pădure. Pădurarul era polon şi avea trei fete drăguţe, cu care m-am împrietenit repede, deşi nu ştiam decât limba maicii lor. Erau ca trei zâne ale pădurii; mai ales cea mijlocie era aşa de drăguţă şi de veselă, că fremătau şi frunzele stejarilor bătrâni, când râdea. M-au ospătat cu miere şi cu plăcinte. Am ciocnit un mied pentru poloni şi pentru independenţa regatului înmormântat de şleahta polonă. Mezina s-a înduioşat, i s-au înnourat ochii şi în faţa părinţilor m-a luat în braţe şi m-a sărutat. Buzele ei fierbinţi, obrazul aprins şi ochii ei albaştri, adânci ca cerul după ploaie, m-au făcut să uit toate necazurile războiului. Cum şedea lângă mine, am luat-o de mână şi i-am strâns-o cu atâta dragoste spontană, încât am făcut-o să se rezeme de mine, ca o mireasă dăruită de-o clipă norocoasă bietului meu suflet pustiu. M-au petrecut câte-şi trei fetele până aproape de batalion, urându-mi noroc şi izbândă. Ce n-aş fi dat să rămân acolo în pădure şi să trăiesc alături de Clara, departe de lumea păcătoasă şi rea!

Pădurarul îmi spune că întreaga populaţie din împrejurimi e ruteană, *porusky*, cum se numea ea, şi că e duşmana armatei noastre. În satul Podhorki, intrasem la un ţăran şi când l-am întrebat dacă nu-i este frică de ruşi, s-a plecat închinându-se până la pământ, şi mi-a răspuns: *Ruşii ne vor tăia capul, vai de noi şi de zilele noastre*, dar vorbea liniştit şi din ochii-i umiliţi strălucea

şiretenia ţărănească. Niciunul nu se mişca de acasă, numai evreii, vestiţii evrei galiţieni, îşi încruntau sprâncenele şi *Ai-vei* se cărăbăneau pe jos şi în căruţe, trase de gloabe de cai. O evreică frumuşică, pe care am chemat-o să vină cu noi, ne spuse: *De-aş şti că veţi învinge, aş veni, dar nu vreau să fiu martoră la un dezastru ruşinos*. Se răsuci pe călcâie şi dispăru după taraba crâşmei. După un ceas de odihnă, ne-am urnit şi fă-i, nene, drum de *Ruckwärtskonzentrierung* (concentrare îndărăt) austriac. Degeaba, cu *Beamteri* (funcţionari) şi cu *Vorschrift-uri* (prescripţii) nu se pot câştiga războaie. Mai trebuie ceva pentru a învinge: – *suflet*.

Pe drum, auzeam veşti rele de tot, cum că oştirea noastră la Lemberg e strâmtorată şi respinsă. Unii spuneau că ruşii vor da o lovitură grea armatei de sub comanda lui Aufenberg şi că ne vor tăia retragerea peste Carpaţi. Soldaţii, cu care vorbeam mai bucuros, îmi spuneau foarte convinşi: *Se pare c-a sunat ceasul de pierzare al împărăţiei noastre*. Iar unul mai îndrăzneţ: *Ce vă supăraţi, mă, de-abia ne-om întoarce în România, de-o fi să mai ajungem acasă*. Pe drum, ne întâlneam cu multe coloane; în toate se vorbea româneşte. Ziua grea de marş ne-a fost înseninată de chipul unei femei frumoase. Era într-o căruţă la sfârşitul unei coloane de artilerie. Stătea în fundul căruţei, cu faţa îmbujorată de soare şi cu ochii mari, sticloşi şi pierduţi în zare. Cum o hurducase căruţa, i se desfăcuseră bogatele plete blonde şi-i căzuseră pe umeri. Semăna cu un heruvim al armatei noastre bătute. Era soţia tânără a unui ofiţer de artilerie, care şi-a urmat bărbatul şi pe câmpul de luptă.

Şi la batalionul nostru aveam un caz analog. Nevasta unui ţigan din Ţara Făgăraşului venise cu noi în tren până la Stanislau, fără să fie observată de nimeni. Iar din Stanislau, ţinuse la marş cu noi, alături de bărbatul ei. Spăla rufele soldaţilor, mai deretica pe la bucătărie şi se ospăta şi ea cu ce aveam. A mers cu noi până la Stryj, de unde a fost trimisă acasă cu trenul, căci picioarele i se făcuseră numai sânge. Înainte de a pleca şi-a jurat bărbatul, că nu o va înşela cu „târfele" din Galiţia. De la o vreme, am amuţit de oboseală. Marşul nu se mai isprăvea. Unii blestemau vaca ce a fătat viţelul care le apasă umerii, alţii spuneau că de-ar fi ştiut ce-i aşteaptă în Galiţia, n-ar fi fost putere omenească să-i scoată din Făgăraş. *He, hei, de-am fi ştiut!* Da, de-am fi ştiut şi de-am putea face vremea întoarsă…

La orele 10 seara, am sosit şi ne-am culcat pe undeva pe lângă Dolina... nu mai ştiu, că eram sfârşit de oboseală...

4 septembrie

Ne-am dus până la Bolechov, făcând sforţări mari. Cam un sfert din întreg regimentul n-a suportat marşul. La jumătatea drumului, comandantul brigăzii şi-a inspectat trupele. A făcut două observaţii: să nu mănânce soldaţii când trec prin faţa excelenţei sale şi *Die Spielleute sollen eine Doppelreihem bilden (Toboşarii şi gorniştii să formeze o grupă de patru*). Comandantul companiei mele, evreul maghiarizat Boldogh, era obsedat prin visuri urâte. Îl chinuia frica de ruşi şi de moarte. Îmi spunea mereu: *Să vezi că vei rămâne comandantul companiei*. Râdeam de el, profeţindu-i că ne vom prăpădi cu toţii prin zăpezile Siberiei.

Alt evreu din Budapesta, Schwarz, comandantul companiei a 10-a, la retragerea de la Halici, rămăsese în urmă cu compania. Înainte de a trece podul, a ordonat soldaţilor să-şi pună batistele în vârful baionetelor. Se temea că-l vor ajunge cazacii şi se gândea că-i mai bine prizonier decât mort. Aşa, cu steguleţe albe pe arme, a intrat în Halici, iar când s-a văzut scăpat de primejdie, tot el către pădure a început să înjure şi să batjocorească soldaţii, făcându-i valahi laşi. A şi plecat de pe câmpul de luptă, înainte de a vedea picior de rus.

La compania mea era un sas, Streitfeld, originar din Sebeş, care trăia la Bucureşti, ca reprezentantul firmei Frank din Germania. Ştia perfect româneşte şi era un om bine crescut şi cult. M-am angajat cu el în discuţie, împărţind imperiul austro-ungar şi spunându-i că România nu poate veni decât împotriva noastră, ca să elibereze Ardealul. Anexarea părţilor germane din

Austria la împărăţia lui Wilhelm o admitea, dar Ardealul nu voia să-l cedeze, cu niciun preţ, României. Ce vor face saşii din Ardeal? Ce se va alege de bogăţiile şi de privilegiile săseşti? – erau întrebările lui, la care nu i-am dat niciun răspuns. *România să ia Basarabia* – stăruia dânsul, *iar voi, românii din Ardeal, să vă înţelegeţi, ca noi, cu ungurii*. – *Bine, bine* – i-am strigat de pe cal, despărţindu-mă de dânsul ca să curmăm discuţia.

Oraşul Bolechow mi-a făcut bună impresie. Avea aspectul orăşelelor din ţară, cu grădiniţe în faţa caselor şi cu vile frumoase. Numele şi-l păstrează de la românii bolohoveni din veacul al XI-lea, care erau aliaţii regilor unguri. Nu le-au rămas decât numele, căci s-au înnecat în marea slavă.

Cantonăm în satul Woloska wies, nume rămas tot de la valahi. Soldaţii dorm pe câmp şi în şuri. Noi, ofiţerii, ne găzduim prin case. Maiorul a nimerit tocmai la un profesor rutean de limbi clasice de la liceul din Lemberg. Seara, a mâncat şi a băut cu noi, povestindu-ne nemulţumirile rutenilor din Galiţia. Puterea politică din Galiţia o aveau polonii, care nu recunoşteau drepturile rutenilor în administraţie şi justiţie. În toată Galiţia boierii latifundiari erau poloni, limba oficială era cea polonă, iar cea ruteană, numai tolerată. Evreii îmbogăţiţi aici se făceau poloni. Profesorul rutean vorbea cu adânc dispreţ de *polnische Wirtschaft* (*gospodărire poloneză*) şi tot el ne-a spus că întreaga preoţime şi învăţătorime din Galiţia stă în serviciul propagandei ruseşti, conduse de Bobrinski.

Dimineaţa, ne-am dus să luăm cafeaua la el şi, înainte de a ne despărţi, a scos o hartă şi ne-a arătat ce teritorii vor cuceri ruşii: toate provinciile din nordul Monarhiei Austro-Ungare, locuite de slavi. Mai târziu, maiorului i-a părut rău că nu l-a arestat, căci, fără îndoială, făcea spionaj.

Pe drum, s-ataşaseră la batalionul nostru câţiva pribegi de la Regimentul 23 de honvezi. Glotaşii noştri, îmbrăcaţi în haine vinete, îi numeau „porumbei" după hainele lor sure. Feciorii tineri ne-au povestit că au fost de patru ori în foc în jurului Haliciului, că s-au luptat vitejeşte, dar i-a nimicit artileria rusească. Porumbeii, după ce au mâncat şi au primit pâine, iar dispăreau, ataşându-se altor trupe. În Woloska, am avut fericirea de a dormi noaptea într-un pat.

5 şi 6 septembrie

Din nou un marş greu, cu încurcături de care şi cu poticniri de alte coloane, lung de 22 km, până la Stryj. Dintre soldaţi, rămân mulţi în urmă. Stryjul era evacuat de jumătate. Pe acasă, rămăseseră numai cei nevoiaşi. Înaintăm spre nord-est vreo 4-5 km, asigurându-se în toate părţile împotriva duşmanului. Se împrieteniseră şi comandanţii noştri cu grija şi cu prudenţa. Pe la orele 5 p. m., după ce am aşezat sentinelele, am cantonat într-un sat, care, în lipsă de hărţi, nu ştiam şi nu ştiu cum se cheamă. Soldaţii nu primiseră pâine de două zile. Cerşeau de la săteni câte o felie, pe care o plăteau şi cu o coroană. Dar sătenii săraci aveau prea puţină şi aceea neagră şi cleioasă.

Am văzut la un soldat pâine de ovăz, cumpărată de la un ţăran. Era neagră şi cu hoaspe, când o mestecai şi se lipea de dinţi, iar când dădeai s-o înghiţi, ţi se oprea în gât. Foamea îşi creează o morală şi un drept special. Stomacul gol te face să furi şi să jefuieşti tot ce-ţi cade în cale. Soldatul se preface într-o fiară răpitoare, care respectă numai necesităţile lui.

Într-o jumătate de ceas, satul fu pustiit de tot ce se putea mânca. Ţăranii veneau cu jalbe, dar intervenţia ofiţerilor nu folosea. Soldaţii tăgăduiau şi furau mai departe. Erau cele dintâi deprinderi cu morala războiului, încă timide şi cu mustrări de conştiinţă. Seara, unul dintre colegi a adus un butoi de bere şi ne-au găsit şi bucătăriile. Am discutat, lângă halbe pline, situaţia armatei noastre. Maiorul ne spunea că armata noastră de sud se va uni cu cea din centru în regiunile Lembergului, unde se va da o luptă decisivă. De la orele 5-8 p. m., am auzit lupte de artilerie violente la o depărtare mare. Ne mai spunea că aripa stângă a armatei noastre s-a întâlnit cu aripa dreaptă a armatei germane pe la Cracovia şi că acolo se va da lupta hotărâtoare. Mângâieri slabe... în care nu credeam niciunul. Am adus în discuţie demoralizarea şi dezordinea din armata noastră în retragere, pe care nu o mai putea justifica nici maiorul. Venind vorba de fuga de la Meducha, el

susţinea că a fost un act de laşitate din partea soldaţilor noştri, iar noi câţiva ofiţeri spuneam că spaima, oboseala, foamea şi demoralizarea din Halici au fost cauzele fugii. Laşitatea presupune conştiinţa şi prezenţa unui pericol – spuneam eu. Noi n-am văzut pui de duşman şi nici n-am fost atacaţi. Celor din fruntea coloanei li s-a năzărit, numai pe întuneric, că văd mutre de cazaci. Nervii slăbiţi erau accesibili nălucilor şi incapabili de reculegere. Chiar şi leul fuge, când se sperie. Spaima şi laşitatea sunt două stări sufleteşti deosebite, explicam maiorului şi camarazilor. *Hai noroc, filosofule* – închină simpaticul maior, zâmbind. Am curmat bucuros discuţia, căci în casă intrase o fată tânără şi frumoasă cu două mătuşi, care trebuiau omenite soldăţeşte...

Noaptea, am rămas de serviciu. Abia am aţipit două ceasuri la uşa tinzii, pe un snop de paie, alături de gazda şi găzdoaia casei. Dimineaţa, ne-am întors în Stryj, pe care l-am găsit şi mai pustiu. Pe acoperişul caselor şi pe pereţii din afară erau atârnate icoane sfinte. Maica Precista, Iisus Hristos sau Sf. Nicolae, ca să vadă ruşii că locuitorii sunt pravoslavnici. Astfel de icoane, am văzut şi pe case evreieşti. Toate trupele, adică regimentele de glotaşi din Ardeal, au înaintat spre nord-vest. Bătea un vânt rece de ne curma, abia puteam merge. Pe mine mă chinuia şi catarul; respiram ca din nişte foi de faur. Camarazii erau abătuţi, iar soldaţii flămânzi şi cu gândul acasă. Ne-am oprit pe un câmp, luând poziţie de apărare, fără să ştim unde suntem, căci n-aveam hărţi. Ne-am continuat drumul încă un ceas şi, la prânz, ne-am oprit pe alt câmp în apropierea satului Brigadau. Am mâncat, ne-am înviorat cu un pahar de vin şi am dormit vreo două ceasuri mângâiaţi şi încălziţi de razele soarelui.

Noi, cei de la compania a 11-a, suntem trimişi pe la orele 4 p. m., ca susţinere de artilerie, pe creasta 317 deasupra satului Brigadau. Admirăm un splendid apus de soare. Peste păduri se aşterneau valuri de purpură care ni se păreau înroşite de sângele oştirilor noastre înfrânte şi risipite. Dormim într-un şanţ, învăluiţi în fân, ca vai de noi. Peste noapte a dat bruma, răscolindu-ne junghiurile din încheieturi. Camaradul Grecu s-a încălzit, în vis, la văpaia dragostei întâi, iar biata mea inimă toată noaptea a fost înghimpată de dureri... Dimineaţa tremuram de frig. Murărescu, ordonanţa camaradului Streitfeld, îmi spuse: *Domnule, ăsta-i traiu curăţit de piele*.

7 septembrie

Zi însemnată pentru mine. Dimineaţa, la orele 8, am luat comanda companiei a 11-a. Adjutantul batalionului s-a îmbolnăvit, frigul de astă noapte i-a înţepenit o mână, iar Boldogh al nostru i-a luat locul. Se bucura bietul om, crezând că a scăpat de primejdia de a intra în foc şi de răspunderea ce-o avea pentru atâtea suflete de creştini. Ofiţerii ne prezentăm colonelului de la artilerie, un neamţ nervos, care ne spune că ruşii sunt la o depărtare de 30 km, şi că vom avea de furcă cu ei. Trimit ordonanţa în sat să-mi spele rufele murdare, pe care le întindeam pe trifoi ca să se usuce. Mai mulţi soldaţi se duc în sat, să cumpere pâine. Locuitorii germani şi ruteni, auzind că sunt români, le vând pâinea cu plăcere. Toboşarul Zosim a vorbit cu ei ungureşte şi, crezând că e ungur, n-au vrut să-i dea nimic; numai după ce a adus martori că şi el e român, a reuşit să pună mâna pe câteva felii.

Soldaţii Meiu şi Fătu citesc: *Visul Maicii Domnului şi Octoihul*. Se roagă să trecem cât mai curând Carpaţii. Retragerea ni se pare mai pe placul inimii noastre, decât o înfrângere a ruşilor, cu care n-aveam nimic de împărţit. Ne odihnim toată ziua. Soarele ne învăluie cu căldura lui toamnatică şi ne mai dezmorţeşte oasele. Artileriştii îşi îngroapă tunurile mai adânc, lucrează dezbrăcaţi până la cămaşă, iar ai noştri se aprovizionează cu napi şi cu cartofi, căci în lipsă de pâine foamea e greu de alinat. Seara, ne facem un cort şi cu amicul Grecu ne învăluim în fân, dezmierdaţi de luna somnoroasă care ne privea, ca o fată trezită dintr-un vis de dragoste şi legănată de suspinele pădurii. Când era să adormim, s-au speriat caii de la o baterie şi-au umplut câmpul. Artileriştii după ei. Hăuleau: ho, ho şi se văitau, căci pe vreo doi îi stâlciseră. Soldaţii de

sub cerul liber şi noi de sub cort, am sărit ca muşcaţi de şarpe în picioare. Vechea spaimă de cazaci iar ne băgase în boală.

8 septembrie

În revărsatul zorilor, artileriştii se pregătesc de ducă. Nouă nu ne spun nimic, parcă nici nu suntem acolo. Tremurăm de frig. Soldaţii aprind grămăjoare de fân, ca să ne mai încălzim oasele. Pâlpâiau focurile şi fumul se înălţa stâlp spre cer, ca o jertfă de mulţumire Celui de Sus pentru odihna de o zi. Primim ordinul să ne adunăm întreg batalionul în cursul marşului. Jumătate din batalion ocupa o poziţie dincolo de Brigadau, la un colţ de pădure. O altă companie, a 10-a, era susţinere de artilerie, ca şi noi. Plecăm fără să ştim unde. Intrăm în pădurea frumoasă din dreapta văii Letnianka. Aerul dimineţii ne deschide ochii nespălaţi şi soarele ne înviorează. Începem să uităm spălatul şi traiul regulat. Feţele tuturora iau altă expresie, murdăria şi foamea ne schimonosesc şi ne abrutizează. Viaţa sufletească dispare încetul cu încetul, simţirile ni se tocesc şi mintea slăbeşte. Mergem, tuşind de frigul brumei, ca nişte blestemaţi de soartă. Soldaţii spun că războiul e o bătaie a lui Dumnezeu pe capul omenirii, ca şi potopul de pe vremuri. Dar e o cruce largă, ce şi-o fac cu adâncă smerenie, îi împacă repede şi se duc înainte să împlinească voia lui Dumnezeu şi să-şi ispăşească păcatele. De-ar fi întrebate milioanele de soldaţi care poartă războiul, desigur, ar hotărî încheierea păcii.

În satul Königsau (Rovine) ne întâlnim cu întreg regimentul şi, în marş forţat, ne luăm pe urma ruşilor. Vedem şi un escadron de husari, înaintând în formaţiune de atac. Am şi *vorbit* cu trei „diavoli roşii", care aveau mare respect de lancea căzăcească. Pe câmpurile din faţa satului Bilcze, dăm peste gropile ruşilor, căptuşite cu paie. În sat ne oprim, ne ajung bucătăriile şi mâncăm la repezeală, mirându-ne de sărăcia populaţiei. Femeile semănau cu strigoaicele, cu părul nelăut şi nepieptănat, iar în creştet cu un fel de colac de pânză; hainele de pe ele erau scârbos de murdare şi numai flenduri. Primim vestea că ruşii sunt pe şoseaua dintre Stryj şi Mikolajow. Desfăşuraţi în linie de trăgători, trecem repede peste râuri, mlaştini şi străbatem o pădure de 5-6 km. La dreapta noastră, înainta un regiment de cavalerie. Marşul a fost o adevărată luptă cu tufele, cu ierburile, mai mari ca noi, şi cu bungeacul, care ne punea mereu piedici. După odihna de ieri, mergeam voiniceşte şi în cinci ceasuri, la orele 7 seara, am ieşit la şosea... prea târziu. Un civil ne spuse că, la orele 4 p. m., vreo două regimente de cazaci au trecut spre Stryj, s-au încvartirat în cazărmi şi acum benchetuiesc, chiuind şi hăulind pe străzile oraşului.

Înainte de a se înnopta, maiorul discuta cu doi ofiţeri în mijlocul şoselei, unde să se aşeze santinelele. Neavând de lucru, m-am dus şi eu la dânşii. Unul dintre ofiţeri, care credeam că-i un camarad, arăta mai multe puncte de păzit. Mă amestecai repede, tăindu-i vorba şi spunându-i că, noapte fiind, trebuie să aşezăm santinelele mai aproape şi mai dese. Deodată, s-a răstit la mine un glas necunoscut şi-mi spuse să nu mă amestec unde nu-mi fierbe oala. Mi-am cerut scuze, deşi nu ştiam cine-i, dar el mă apostrofă şi mai şi, terminând: *Ia vezi de te cară de-aici*. Era comandantul regimentului, locotenent-colonelul Draskoczy de... nu ştiu ce nobil. Bună recomandaţie, mă gândeam eu, retrăgându-mă plouat în pădure.

Seara la un ceai, în frunte cu maiorul, am constatat că evacuarea Stryj-ului a fost o greşeală din partea noastră, că nu trebuia să-l lăsăm fără lupte în mâinile ruşilor. Am criticat aspru comanda supremă şi serviciul nostru de recunoaştere. Eu, cu mintea mea, nu înţelegeam cum am ajuns noi glotaşii în prima linie de foc şi cum poate să iasă o armată învingătoare aşa de prost condusă. Mi se părea foarte ciudat că nici maiorul nu ştia cărei armate aparţineam şi cine-i comandantul ce ne purta de-a baba oarba. În întunericul nopţii plutea un cântec:

Codrule, Măria ta,
Lasă-mă sub poala ta,
Să mă culc cu faţa-n sus
Şi să dorm, dormire-aşi dus.

Ne-am retras în pădure, am aprins focuri haiduceşti, ne-am tolănit lângă ele şi, neam de ciobani, am tras un somn de vreo cinci ceasuri, legănaţi de freamătul codrului bătrân... Ne-am visat cu toţii acasă.

9 septembrie

Ajunsesem în zona primejdiei, care îi alege pe voinici de cei slabi. Patriotismul ofiţerilor străini scade, eroii vorbelor încep să se îmbolnăvească şi să plece. Şi dintre soldaţi, mulţi se îmbolnăvesc. Marşurile şi mizeriile celor 11 zile, de când suntem pe câmpul de luptă, au fost şi mai grele. Am pierdut un sfert dintre soldaţi, fără să facem nicio ispravă. Bolnavilor li se şi dădea uşor drumul. Doctorului Schuller, cu care rămăsesem, i-ar fi plăcut să expedieze întreaga „bandă" acasă, numai să poată pleca şi el. Se plictisise şi sasul de halul în care ajunsese armata noastră.

În dimineaţa acestei zile, m-a părăsit şi sergentul Ienciu, mâna mea dreaptă la companie, omul cu care cumpăneam toate treburile şi cu care stăteam mai bucuros de vorbă. M-am despărţit cu greu de dânsul şi l-am petrecut cu ochii ca pe un frate bun, care avea să vadă iar pământul scumpului nostru Ardeal. Soarele strălucea printre vârfurile copacilor mai aprins ca în alte dimineţi, făgăduindu-ne o zi senină şi bună. Nici nu bănuiam ce ne aşteaptă. Ne spălăm şi mâncăm liniştiţi, crezând că vom rămâne toată ziua ascunşi în pădure, spre a pândi pe cazaci.

Ne bucuram că vom avea ceasuri de odihnă la adăpostul pădurii, al sfintei păduri, care ne ferea de ochii duşmanului. Ne-am înşelat, căci am primit ordinul să înaintăm spre Nistru şi să-i atacăm pe ruşi. În cele dintâi secunde, am încremenit, ni se oprise răsuflarea şi ne îngheţase spinarea. *Să-i atacăm pe ruşi?* mă întreba un evreu. – *Da, da!* – îi răspund. – *Va să zică plecăm la moarte sigură?* – *Cam aşa!*... Soldaţii îşi scot şepcile, îşi fac cruci, şi, fără să vreau, mă descopăr şi eu, mă întorc spre răsărit şi zic: *Doamne ajută!*... *Doamne ajută!*... oftează în cor întreaga companie după mine. Sunt trimis prin satul Czernica, ca să apăr aripa dreaptă a regimentului. Norocul companiei mele. Direcţia ce-am luat-o a fost greşită, am pierdut legătura cu batalionul, am rămas izolat, ieşind din sus de satul Nadiatycze, pe malul Nistrului, pe care l-am ocupat, fără să ştiu încotro au apucat ai noştri. La stânga era satul Roswadow, bombardat cu artileria rusească. Din dosul bisericii răspundeau două tunuri d-ale noastre în direcţia orăşelului Mikolajow. Am trimis patru oameni dincolo de ţărm, ca să nu fim surprinşi de vreun atac, până să mă orientez asupra situaţiei.

Patrulele de pândă s-au vârât până la brâu în apă, fără să cârtească, şi s-au ascuns în tufele de dincolo de ţărm. Bătrânii mei îşi căutau adăposturi bune şi se mişcau iepureşte. Mi-au plăcut. Aripa dreaptă mi-am apărat-o cu un pluton întreg, iar un pluton îl ţineam ca rezervă pentru toate eventualităţile. Ce se petrecea la stânga mea, dincolo de sat, nu puteam şti, căci nu vedeam nimic de case şi de sălcii. Auzeam numai împuşcături şi vedeam trupe de-ale noastre înaintând mereu spre sat. Pe coastă, dincolo de râu, am descoperit poziţiile artileriei ruseşti, pe care le-am fi putut ataca în flanc, trecând Nistrul şi înaintând paralel cu şoseaua, dar, neştiind ce-i dincolo de apă, n-am îndrăznit să mă urnesc din loc. Dar gândul unei bravuri mă ispitea. Am început să cercetez ţărmul, căutând o trecătoare potrivită. Un camarad de la batalionul al doilea, pe care l-am găsit sub o râpă cu câţiva soldaţi, mi-a spus că n-avem voie să trecem Nistrul. M-am întors iar la companie, frământându-mă şi întrebându-mă: Ce-i de făcut?

Deodată zăresc pe şoseaua de dincolo de Nistru o coloană de tren, înaintând spre noi, iar pe culmile dealurilor călăreţi. Erau ruşi. *Pe ăştia o să-i prindem*, mă hotărăsc repede. Trimit un om la cele două tunuri, rugându-le să ne sprijine atacul şi, furişându-mă pe sub râpe, trec la aripa

dreaptă a companiei. Coloana trenului rusesc înainta greu şi era învăluită de praful drumului, ca într-o negură ocrotitoare trimisă de vreo sfântă pravoslavnică. Tunurile noastre tăceau de vreo jumătate de ceas. Mă bucuram. Ruşii nici n-au să bănuiască ce-i aşteaptă. Îi voi lăsa până în dreptul nostru, unde şoseaua ocolea până aproape de râu; vom deschide nişte salve ucigătoare, plutonul din dreapta le va tăia calea de retragere, tunurile îi vor zăpăci cumplit şi... şi vor fi ai noştri.

N-am terminat bine visul bravurii, când a trăsnit un tun, trimiţând o şrapnelă înspre poziţiile artileriei ruseşti. Coloana s-a oprit şi s-a întors la o distanţă de 2-3 000 m departe de noi, lăsându-ne cu gura căscată şi cu visul vitejiei neîmplinit. Nu mai era de stat, unde ne găseam; rămăsesem singuri fără niciun rost. Am înaintat spre sat, am trecut prin casele pustii, păzite numai de câţiva bătrâni şi de o ceată de copii, care urmăreau şrapnelele şi băteau din palme când explodau. Tunurile ruseşti trăgeau des în satul plin de oştile noastre. Exploziile erau prea înalte şi ploaia de gloanţe găurea numai şindrilele sau paiele acoperişurilor fără să facă alte pagube. Câte o şrapnelă vuia mai aproape de pământ, venea vâjâind ca o strigoaie, se oprea în câte un vârf de casă şi crăpa de ciudă, scuipând şi ţăndărind acoperişul care ne adăpostea pe noi, vrăjmaşii.

Eram pentru prima oară în foc de şrapnele; tremura carnea pe noi şi săream dintr-o casă într-alta, făcând mătănii şi cruci repezi de spaimă. Am înaintat, cu chiu cu vai, până la marginea satului, unde am găsit batalionul al II-lea din Deva al regimentului nostru.

De la ofiţeri, am aflat că celelalte trei companii ale batalionului meu sunt în prima linie de foc, iar batalionul I Sibiu e la stânga lui, de-a lungul liniei ferate. Îmi era teamă că maiorul iar ne va face laşi şi că de astă dată nu ne va mai zâmbi. Întreaga răspundere cădea asupra mea. M-am dus repede, înaintând prin gloanţe rătăcite de puşcă, fără să le bag în seamă, şi m-am anunţat la comandantul batalionului al II-lea. Mi-a ordonat să mă desfăşor, ca cea din ultimă companie a regimentului. Liniştit m-am întors la marginea satului şi mi-am astâmpărat foamea şi setea cu nişte castraveţi muraţi, pe care i-am găsit într-o oală, sub un capac. Cine ştie ce soldat îi rechiziţionase şi, neputând duce oala în linia de foc, îi aruncase!

Regimentul nostru înainta pe un câmp între calea ferată şi între Nistru, ca frontul spre Mikolajow. Mergea companie după companie, în salturi. Pe ţărmul Nistrului erau sălcii înalte, care acopereau aripa dreaptă a liniilor; cea stângă însă, de lângă calea ferată, era descoperită şi bine văzută de artileria rusească din coasta de peste râu, şi de aceea n-o slăbea din şrapnele. Multe explodau deasupra liniilor... soldaţii se văitau şi fugeau înapoi. Din liniile dintâi, se întorceau răniţi, loviţi la mâini şi la picioare. Mai aveau să înainteze două companii... focul de arme creştea... giulgiul morţii ne cernise la toţi sufletul. Aşteptam să ne vină rândul într-o linişte de mormânt...

Primesc alt ordin, să ocup cu compania întăriturile din dosul artileriei noastre. Se răspândise vestea că ruşii ne atacă pe la spate. Trecem prin sat şi vorbim cu cei dintâi răniţi ai regimentului. Ni se strânge inima de durere, când găsim la ambulanţă soldaţi schilozi din batalionul nostru. După o jumătate de ceas, veni ordinul de retragere. Încerc s-adun compania şi să plec cel dintâi în ordine. N-a fost chip. Soldaţii au început să fugă, care încotro, umplând câmpul.

Artileria rusească ne-a observat şi-a început să ne petreacă cu şrapnele, care explodau tot în urma noastră. Conform ordinului, trebuia să ne întoarcem în pădurea din care plecasem azi dimineaţă. Un maior de la Regimentul 21 de glotaşi îmi spune că în pădure se ospătează două regimente de cazaci. Am luat deci singurul drum liber spre Drohobytz. Rămăsesem iar singur cu compania, fără să ştiu unde e batalionul şi regimentul.

Lângă satul Rudniki, am fost opriţi de un ofiţer de la brigada noastră, pe care îl întrebasem, întâmplător, dacă ştie unde-i Regimentul 23 de glotaşi. Am rămas pe câmp, aşteptând. Ca să treacă vremea, am dat voie soldaţilor să taie varza ce ne căzuse în cale şi să o ducă bucătăriilor, care ajunseseră. Au sosit, rând pe rând, şi celelalte companii ale batalionului şi întreg regimentul. Numai compania mea rămăsese întreagă, celelalte toate avuseseră pierderi. Camarazii mi-au povestit că au stat câteva ceasuri în foc, aproape de Mikolajow. Ruşii se ascunseseră în case şi-i

primiseră cu o mitralieră din turnul bisericii. Maiorul spunea că, în linia de foc, a mâncat slănină şi a tras şi un pui de somn. După ce i-am raportat pe unde am umblat şi ce-am făcut, nu mi-a zis nimic, dar nu i-a părut bine că pierdusem legătura cu batalionul. Dintre ofiţeri am avut trei răniţi: Horwath, un evreu simpatic, Nasta, notar român din Zărneşti, greu lovit în fluierul piciorului şi Kvasnovski, un polon maghiarizat, notar într-o comună din Ţara Făgăraşului, căruia un glonţ îi rupsese degetul cel mic de la mâna stângă. Al dracului glonţ! Stegarul Varga, profesor ungur, dispăruse. În tot cursul războiului n-am mai auzit de dânsul. Adjutantul batalionului, Boldogh al meu, a fugit şi, nimerind într-o mlaştină, s-a nămolit până la brâu, scrântindu-şi un picior. Dintre soldaţi am pierdut mai mulţi decât credeam.

După această luptă, soldaţii ţineau şi mai mult la mine. Răniţii ajunşi acasă în Ardeal au răspândit vestea că Tăslăuanu face ce face şi apare după luptă, cu compania întreagă. Adevărul e că, deşi purtam grijă de soldaţi şi căutam să-i feresc, de astă dată, mai mult întâmplarea şi norocul mă făcuseră mântuitorul lor. Până ne-am aranjat batalionul şi până ne-am potolit foamea, s-a înserat. Jur-împrejur poposeau numai trupe respinse. Ruşii ne descoperiseră şi ne-au trimis câteva obuze. Nişte gâşte dintr-un lac vecin s-au speriat şi-au început să ţipe, parcă şi ele ar fi fost aliatele ruşilor. *Gâştele astea sunt cumpărate cu ruble, să ştiţi că ne trădează* – zise glumeţul Schuller, doctorul. După o odihnă scurtă, am primit ordinul de plecare. Ne-am dus prin Medenice până la Ugartsb (Wyputzki). Trupele şi carele iar mergeau val-vârtej. Am făcut sforţări nebune, rătăcindu-ne şi risipindu-ne. Înaintam tot grupuri-grupuri, orbecăind noaptea pe acele drumuri necunoscute.

O mai mare dezordine şi zăpăceală nici că se poate închipui. Sleiţi de puteri, mai mult târându-ne decât mergând, am ajuns la orele 2 noaptea la marginea satului şi am căzut grămadă unii peste alţii. Ziua aceasta, în care am trecut prin botezul de sânge, a fost una dintre cele mai grele. Niciodată n-aş fi crezut că omul poate suporta asemenea oboseli. E drept că jumătate din regiment a şi rămas pe drum.

10 septembrie

Până dimineaţa, ne-am mai adunat şi am plecat peste Nistru la Nikula. Pe drum ne-am întâlnit cu mulţi prizonieri ruşi şi cu şiruri neîntrerupte de răniţi. Pe câmp, stăteau ţăranii din satele evacuate. Privelişti triste, ce ne dezvăluiau barbariile războiului. Ni se spune că armata austro-ungară şi cea germană e învingătoare pe toată linia şi că Wilhelm dictează pacea. Vestea ne lasă neîncrezători şi trişti. Se mai zvoneşte că vom avea o zi de odihnă, ceea ce ne mai înveseleşte.

După prânz, ne-am dus la Ryczichow. N-am intrat în sat, fiindcă era în zona artileriei ruseşti, ci am rămas pe o arătură. În ţinutul acesta trebuie să fi fost lupte crâncene. Nu vedeai decât morminte proaspete, cu mici cruci de crengi la creştet, arme ruseşti distruse, grămezi de muniţii şi cadavre ruseşti neîngropate. Mi s-a părut că morţii ruşi au fost cu intenţie uitaţi pe câmp şi prin şanţurile drumului. Ei aveau să ne îmbărbăteze şi să ne dea iluzia biruinţei. Noi am descoperit, însă, o grămadă de arme de ale noastre, ascunse între nişte case, pe o culme. Erau la vreo 1 000 – şi nu ne-am însufleţit deloc.

Aici am văzut ce josnică e bestia umană. Trei paşi de la drum, întins pe spate zăcea un cadavru în uniformă rusească. Faţa-i era neagră-vânătă, cu spume la colţurile gurii, cu ochii holbaţi spre cer şi cu braţele răstignite. Era un flăcău de vreo 25 de ani, frumos şi voinic, blestemat de soartă să putrezească aici, pe câmp, ca o jertfă a sălbăticiei omeneşti. Viermii îi sfredeleau nările, încordându-şi trupurile de şuruburi elastice; balele din gură i se scurgeau în şiroaie de spumă murdară pe bărbie; tunica de pe piept îi era ruptă şi numai o baltă de sânge închegat în straturi groase, prin care râmau şi forfoteau insectele hiene, ce-i dezgropau inima; o cioară i se aşezase pe frunte şi, chiorându-se hoţeşte în toate părţile, îşi izbea ciocul, când într-o orbită, când într-alta, îşi întindea gâtul şi înghiţea bucăţelele de pleoape rupte de pliscul ei flămând...

Moartea încremenise pe buzele cadavrului un zâmbet sarcastic, dispreţuitor. Îşi bătea joc de omenire, de cultura şi de morala ei. Buzunarele hainelor erau scoase afară şi la adierile vântului se clătinau ameninţător... Stârvul parcă vorbea celor ce se apropiau: *Bestii nemernice, m-aţi ucis, m-aţi jefuit şi m-aţi lăsat pradă corbilor şi viermilor... Plecaţi, nu vă mai uitaţi la mine, căci nu am ce să vă mai dau*. Lângă el era aruncată o spadă pătată de sânge uscat. Am luat-o şi o păstrez ca o amintire a scârbei şi a groazei trăite în această zi.

Am pomenit că populaţia ruteană ne era ostilă. În unele sate, patrulele noastre de recunoaştere erau primite cu gloanţe de arme şi ucise. Husarii au şi masacrat sate întregi din această cauză. În Ryczichow am făcut şi noi cunoştinţă cu ura rutenilor împotriva armatei austro-ungare. Medicinistul Bogdan, ducându-se la o parte, într-o pădurice, a fost atacat de un civil rutean şi a fost străpuns cu un cuţit în braţ. Ruteanul a fugit prin pădure, fără să poată fi prins de patrulele noastre care l-au urmărit.

11 septembrie

Ne găsesc bucătăriile. Bucuria noastră. Ne ospătăm zdravăn, căci cine ştie când le vom mai vedea. Primim ordin să înconjurăm pe ruşii din Mikolajow. Eu sunt trimis cu două plutoane pe înălţimea Lubiana, în locul cel mai primejdios. Pornim cu capetele în pământ, înaintând prin şanţurile drumului, ca să nu fim văzuţi. Trecem pe lângă artileria noastră, care vărsa ghiulele din peste 16 guri de tun. Făceau o gălăgie infernală. Ne mirăm că tunurile stau neacoperite şi că soldaţii se plimbă pe câmp cu muniţiile, ca la manevre.

Pe drum, aflăm că ruşii s-au retras. Ne întoarcem la Dmytrze. Cum ajungem în sat, ne desfăşurăm în linie de trăgători şi înaintăm, întreg regimentul, companie după companie, spre Horbacze. În faţa satului, trecem printr-un cumplit foc de şrapnele ruseşti, bine ţintite, care ne rup multe linii. Moartea urlă pe deasupra capetelor noastre şi noi mergem înainte fără să ne pese de ea. O şrapnelă explodează deasupra capului meu şi presiunea aerului mă clatină de pe picioare, zvârlindu-mă trei paşi la dreapta. Cad în brânci, dar mă ridic repede şi conduc mai departe compania. Merg în fruntea ei, iar comandanţii plutoanelor, la distanţe după mine. În plutonul întâi, ne izbeşte o nebună, omoară pe camaradul Streitfeld şi pe câţiva soldaţi, dar mergem tot înainte... Ajungem în sat sub coastă şi ne oprim. La stânga noastră, sunt bucovinenii de la Regimentul 41 de Infanterie. Înaintează şi ei voiniceşte, dar muşcă mulţi în iarbă. Răniţii se vaită şi se târâsc pe brânci, pe buci, care cum poate, spre ambulanţă.

În sat şuieră gloanţele... soldaţii se pitulă prin case... ofiţerii îi mână înainte cu săbiile şi revolverele. Plecăm şi noi, trecem coasta peste nişte arături... moartea ne suieră tot mai aproape de urechi... soldaţii îşi smâncesc capetele spre piept, la dreapta şi la stânga, s-apleacă, făcând mătănii. Companiile s-amestecă... În jurul meu rămân vreo 20 de inşi..., nu mai ştiu unde e maiorul, unde sunt comandanţii plutoanelor mele... Celor din jurul meu le strig: *Înainte!...*

Dau peste o linie de honvezi, care nu vor să iasă din gropi... Scot revolverul şi-i ameninţ... Cei ce erau să fie împuşcaţi de mine sunt doi ofiţeri... şi de ruşine o iau în altă parte... Zăresc o pădure şi aud că ai noştri strigă: hurrah! *Înainte, băieţi!…*, strig din nou... Coborâm coasta, mulţi şi în dezordine... De pe un deal din stânga ne iau ruşii la ţintă, din flanc... cad mulţi dintr-ai noştri... Strigăm toţi: hurra-a-a-h!… văile şi pădurea ne îngână strigătele de vitejie.

Mă opresc într-un şanţ bun, făcut de Dumnezeu, la 200 de paşi de pădure, care nu ştim cât e de mare... Focul din flanc al ruşilor mă silise să mă adăpostesc. În stânga noastră, nicio mişcare. Într-un târziu, aud pe camaradul Michaelis, librarul din Sibiu, strigând într-o ungurească caraghioasă: *Elöre!...* (*Înainte!…*). Gornistul sufla, toboşarul bătea toba, iar el, însoţit de vreo 20 de oameni, mergea orbeşte înainte, strigând mereu: *Elöre! Elöre!…*

Îl văd că intră în pădure... La marginea ei s-aprinde o casă; limbile de foc pârlesc crestele copacilor, care sfârâie şi trosnesc. Vaierul morţii, amurgul însângerat ne trezesc în suflete înfricoşata viziune a odihnei de veci... Deodată, se face tăcere... În şanţul meu s-adunaseră vreo 40-50 de soldaţi glotaşi, de rezervă şi activi, de la diferite companii şi regimente. Aştept... Înserează... Văd venind spre noi nişte umbre. Sunt ai noştri, care se întorc din pădure. Îi întreb: *Ei, ce-aţi văzut pe-acolo? – Copaci!* – răspund soldaţii.

Între ruşi erau mulţi români basarabeni, după spusa unor prizonieri. Ne luptaserăm deci ardelenii şi bucovinenii împotriva basarabenilor. Am blestemat şi pădurea şi soarta ce ne-a silit să ne ucidem frate pe frate... Rând pe rând, s-au întors din pădure camarazii Michaelis, Comănescu şi Fincu, aceşti doi din urmă de la batalionul I al regimentului nostru. Ne adunaserăm până la 150 de oameni în şanţ. De la comandantul regimentului, primim ordin să rămânem în poziţiile ocupate. Punem sentinele şi aşteptăm. Ne găseşte o patrulă trimisă de maiorul nostru, care ajunsese la aripa stângă, aproape de poziţiile ruseşti, însoţit numai de câţiva oameni. Pe întuneric era să-i prindă cazacii... Ne-am hotărât să stăm până dimineaţa aici, toţi 150. S-a întâmplat însă un lucru de necrezut, care ne-a risipit.

La aripa dreaptă, auzim o goarnă de-a noastră sunând, „adunarea". La o distanţă de câteva sute de paşi de duşman, signale de goarnă! Nu ne credeam urechilor. Comănescu şi Fincu au crezut că se adună batalionul lor. Au plecat cu jumătate dintre oameni. Peste 10 minute, ruşii au deschis un foc violent asupra noastră, să ne prăpădească, nu alta. Am tăcut chitic. Pe cei ce plecaseră să găsească batalionul i-au împrăştiat gloanţele ruşilor, ca pe o ceată de potârnichi. Mie îmi era teamă de ai noştri din dreapta şi de la spate, că vor răspunde. Am fi ajuns între două focuri. Peste o jumătate de ceas, când au încetat ruşii, am şters-o repede înapoi, până după coama arăturilor. Ne-am zgulit într-o gaură largă în formă de pâlnie, unde-am rămas până dimineaţa, dârdâind toată noaptea de frig. Neamţul Michaelis mă tot mustra că am călcat porunca. *Dacă vrei, te poţi duce înapoi*, îi spuneam, bătându-mi joc de disciplina lui fără raţiune.

12 septembrie

În revărsatul zorilor, ruşii au deschis un foc violent asupra noastră, silindu-ne să ne retragem în cea mai mare dezordine. Când am ieşit din groapă, un glonţ mi-a şuierat pe la urechea stângă. Credeam că sunt rănit, îmi simţeam tâmpla şi urechea arzând. Am scăpat teafăr. Acelaşi glonţ a rănit doi soldaţi din fundul gropii, unuia perforându-i mâna şi celuilalt piciorul. Adjutantul batalionului, Boldogh, s-a ales cu un deget împuşcat. Gurile rele spuneau că s-a împuşcat singur.

La retragere, am trecut prin sat. Într-o casă, erau vreo 47 de răniţi, care au rămas în grija ruşilor. Curtea casei era plină de arme şi de muniţii de-ale noastre. De aici, mi-am ales un Manlicher, pe care l-am purtat cu credinţă până am plecat de pe câmpul de luptă. Aici, amintesc că sabia şi revolverul, cu care eram înarmaţi ofiţerii, n-au nicio valoare pe câmpul de luptă. Sabia, mai ales, e o armă cu totul de prisos, un balast. Cei mai mulţi ofiţeri au aruncat-o, înarmându-se cu puşti. Numai cei ce băteau soldaţii au păstrat-o. S-ar putea face obiecţia că ofiţerul nu e chemat să lupte, ci să conducă şi să observe mersul luptelor. Aşa se spune şi în regulamentele de instrucţie.

În teorie, pare un adevăr, dar în realitate, lucrurile se petrec cu totul altfel. Cea mai mare parte dintre ofiţeri, îndată ce intră în zona luptelor, încep să-şi păzească pielea; în poziţii se ascund şi nu-şi mai bat capul cu ce se întâmplă în jurul lor. Soldaţii se iau după ei. Trag cu capul vârât în pământ, fără să se uite unde trag şi dacă nimeresc. Ofiţerii care într-adevăr îşi fac meseria în lupte, nu pot rămâne pasivi, căci, omeneşte e cu neputinţă să stai să te uiţi la duşman, fără să tragi în el.

De aceea, mulţi luau puşca soldatului vecin şi trăgeau. Trăgând singur, luând parte activă la luptă, atenţia îţi rămâne mereu încordată, eşti cu ochii în toate părţile şi te simţi direct interesat în dobândirea biruinţei. Pentru soldaţi, asemenea ofiţeri nu mai sunt comandanţi, ci tovarăşi şi

conducători, de care ascultă. În multe cazuri, izbânda sau înfrângerea în primele linii atârnă de la latitudinea ofiţerului. Un comandant care dă dovezi soldaţilor că pretutindeni e alături de ei, că-i conduce cu inimă şi cu minte, nu e nevoie să se expună. Se îngrijesc soldaţii să-l păzească. Astfel de comandanţi pot să rămână şi dinapoia frontului şi totuşi să fie stăpâni pe soldaţi.

Retragerea noastră în cea mai completă dezordine şi fără nicio orientare, urmărită de focul artileriei ruseşti, s-a îndreptat întâi spre vest, apoi, a cotit spre sud-vest. Am mers în continuu, până la miezul nopţii, când am ajuns în Hruszow. Pe drum ne-am adunat şi ne-am orânduit companiile. Am făcut sforţări uriaşe, cu care începeam să ne obişnuim. Soldaţii nespălaţi, asudaţi şi plini de noroi, puţeau ca nişte hoituri. Am dormit alături de ei într-o şură.

13 septembrie

Marş toată ziua până seara la 10, când am poposit în Kulczycze, aproape de Sambor. Oraşul învăluit într-o aureolă de lumină electrică părea o feerie. Nu mai văzuserăm de mult oraşe şi ne chema civilizaţia. Ce n-aş fi dat pentru o baie şi pentru un pat moale şi cald? Noaptea ne-am rătăcit; trei companii au rămas în urmă. Am sosit numai eu cu o parte din companie şi cu maiorul. Locuitorii erau urâcioşi; a trebuit să batem cu paturile puştilor în uşile caselor, ca să ne deschidă. Am dormit într-o odaie pustie, pe aşternut de paie.

14 septembrie

Stăpânul casei fugise la Cracovia, rămăseseră numai slugile acasă. În acest sat am văzut o ruteancă frumoasă, – o raritate.

La orele 8 dimineaţa, ne adunăm întreg regimentul. Ne înjumătăţiserăm. La batalion, mai rămăseserăm şapte ofiţeri, iar compania mea se compunea numai din 133 de oameni. Primim ordin sever să batem şi să împuşcăm pe cei ce rămân în urmă. Comandanţii de companie trebuiam să mergem la sfârşitul coloanei şi niciun soldat nu avea voie să iasă din rând fără permisiune.

Am trecut prin Sambor-Bereznica, ducându-ne până la Straszevice. Drumul grozav de greu. Toată ziua a plouat, la început ca prin sită, mărunt şi des, iar după prânz, vărsând cu găleata. Seara la orele 5, ne-am oprit în Straszevice mai mult morţi, decât vii. Cu toată tusea ce mă chinuia, luasem hotărârea să fac până la sfârşit calvarul armatei austro-ungare. Eram curios, cum se va sfârşi această retragere, unde ne vom opri?

Seara ne-au ajuns bucătăriile cu o mulţime de bunătăţi. Ne-am adunat toţi ofiţerii şi ne-am ospătat boiereşte. Auzim vestea că ruşii au ajuns la Körösmezö. Criticăm strategia şi tactica austriacă, lângă pahare, umplute cu fel şi fel de vinuri, rechiziţionate din pivniţele boierilor poloni. Blagoslovite pivniţi... Dormim dezbrăcaţi şi liniştiţi... Mâncare, băutură şi odihnă bună, – eram fericiţi, nu mai aveam nicio dorinţă.

15 septembrie

O zi cu soare şi de odihnă. Ne uscăm hainele, ne spălăm ca oamenii şi ne radem. Adevărate evenimente în campanie. Eu, cu compania mea, sunt trimis să ocup înălţimea 348, spre sud de Straszevice. Plec numai după prânz. Ne-am săpat gropi şi seara, pe lângă focul bucătăriei, am golit câteva sticle de vin cu soldaţii, stând cu ei de vorbă până noaptea târziu. Ţiganul Zosim ne-a tras în surdină şi câteva doine de jale din fluier. Soldaţii se plângeau de foame, deşi trăiseră bine ziua întreagă. E adevărat că pâine nu aveau. Am dormit sub un cort, într-o curmătură. Soldaţii sub cerul liber.

În satul ce-l părăsisem erau pe-acasă numai femeile. Ţi se rupea inima, când le vedeai plângând cu suspine. Gardurile dispăruseră în bucătăriile companiilor, iar puţinul ce-l aveau trebuiau să-l împartă cu soldaţii. Ca să le mângâiem, le-am ospătat cu un blid de supă cu carne, de care s-au bucurat foarte mult. Ele m-au răsplătit cu două ouă prost fierte. Seara, soldaţii au adus paie de la o curte boierească şi proprietarul ne-a ameninţat că ne va reclama. Drept răspuns, am mai trimis o dată soldaţii, de astă dată înarmaţi şi cu ordin să tragă, dacă-i va împiedica cineva să ia paie. Nu voiam ca bogaţii să aibă privilegii şi în război.

16 septembrie

Plecăm spre Staremiasto. Pe drum, întâlnesc pe prietenul dr. Alexandru Bogdan, profesor în Braşov, călare, cu barba tunsă, mergând ca adjutant după maiorul Dumitru Florian, alt prieten, care comanda un batalion al Regimentului 24 de glotaşi. Ne bucurăm şi începem să glumim. *Ce-i mă, ţi-ai trimis barba plocon ţarului?* – îl întreb pe Sandi. Florian vede un ţolişor verde pe şaua mea, pe care îl moştenisem de la iertatul camarad Streitfeld, căzut în lupta de la 11 septembrie, şi-i spune lui Bogdan: *Uite că ăsta şi-a adus masa verde la „Asociaţiune*[6] *pe câmpul de luptă*. Mă întâlnesc şi cu alţi români, care toţi fuseseră în luptă.

În faţa comunei Staremiasto, ne oprim. Ne ajunge Regimentul 5 de glotaşi din Seghedin, toţi unguri neaoşi, cu panglici tricolore la chipiu şi peste piept. Nu fuseseră în nicio luptă. De la Halici până aici, am întâlnit numai români; se mutase Ardealul în Galiţia. Acum vedeam pentru întâia oară şi un regiment unguresc, intact. Tisza, împreună cu conducerea armatei austro-ungare, se vede că îşi practică şi pe câmpul de luptă politica de exterminare a naţionalităţilor. Nu putea fi numai o întâmplare că Galiţia, străbătută de noi, gemea de români. Mergem cu întreg regimentul la Starasol, unde poposim şi facem lagăr. Ni se dau ordine straşnice pentru menţinerea disciplinei, care slăbise; se interzice jaful şi vagabondarea. Comandantul regimentului face reproşuri aspre ofiţerilor, care nu-şi îndeplinesc datoria, nici în linia de foc şi nici în cursul marşurilor. Se întorc la regiment sute de rătăciţi. Efectivul companiei mele sporeşte iar la 189 de soldaţi. Se anunţă multe cazuri de dizenterie, doctorii încep să se teamă de epidemii.

17 septembrie

Somnul, sub cort, m-a recreat şi mai aveam să ne odihnim o zi întreagă la Starasol. În acest târguşor, am început să cumpărăm cu bani articolele de mâncare. Sătenii vindeau bucuros tot ce aveau. Numai o bătrână plângea lângă o clăiţă de fân, plătită cu 100 de coroane în bani. Eram foarte darnici din visteria statului. Toate trupele noastre săpau şanţuri şi le întăresc cu obstacole de sârmă. Noi săpam pe coasta dinspre Twary. Am învăţat şi noi de la ruşi, cum se poartă luptele. Maiorul e indignat că soldaţii şi-au aruncat lopeţile şi acum n-au cu ce lucra. În faţa camaradului Dejenaru înjură: *Diese Romänen sind alle Schufte! (Aceşti români sunt toţi nişte otrepe!*). Din această zi, nu m-am mai putut uita cu ochi buni la el.

Seara, discutam situaţia. Optimismul maiorului era înveselitor. Nu vorbea decât de biruinţa Puterilor Centrale. Pe România îi era necaz că n-a intrat în acţiune şi n-a împiedicat pe ruşi să ne atace cu corpurile de la Odesa. *Germania ar ceda bucuros Basarabia României, mai ales că e locuită de români* – zicea dânsul. *E uşor să cedezi ce n-ai*, mă gândeam eu. Comandanţii de companii primim ordinul să cenzurăm scrisorile soldaţilor şi să le iscălim. Pentru mine, la început, a fost o distracţie să urmăresc corespondenţa ţăranilor. Cele mai multe scrisori erau adresate nevestelor de acasă sau rudelor, unele în România. Deşi porunca îi oprea, mulţi soldaţi îşi povesteau necazurile şi descriau

[6] Autorul acestor rânduri e secretarul *Asociaţiunii pentru literatură română şi cultura poporului român* cu sediul în Sibiu.

stările din Galiţia cu multă isteţime. Din toate se desprindea o jale adâncă, uneori cu accente de revoltă, blestemându-şi soarta. Eu le iscăleam pe toate, mai ales pe cele ce mergeau în România şi cereau veşti. În cursul campaniei, mulţi soldaţi au şi primit ştirea de la rudele din Regat, că oştirea română e gata de plecare. Scrisoarea cu ştirea trecea din mână în mână şi soldaţii se sfătuiau între ei, cum să dezerteze şi să se întâlnească cu armata eliberatoare. Unul dintre soldaţi m-a rugat odată să iau eu conducerea batalionului întreg şi să ne retragem tot pe munţi până în Bucovina, unde trebuia să-i găsim pe-ai noştri. O colecţie de scrisori de pe câmpul de luptă ar constitui cea mai preţioasă dovadă despre zbuciumările sufletului românesc sub steagurile habsburgice.

Primim veşti că patrulele de cazaci sunt în apropiere şi că la Sambor s-au început luptele. De teama unei alarme, ne grăbim să ne odihnim câteva ceasuri.

18 septembrie

Dimineaţa la orele 6, plecăm la Starzava. Drumul fiind liber, am mers cu spor. În Starzava, dăm de Cartierul General, instalat într-o casă frumoasă, cu două etaje. L-am cunoscut după ceata de automobile ce aşteptau în curte şi după steguleţele negre-galbene ce fâlfâiau pe poartă.

Câte frunţi încreţite şi enervate se adăposteau în palatul boieresc, n-am putut afla. Tot aici, am văzut şi staţiunea de etapă, pe care am înjurat-o, fiindcă nu ne dădea pâine.

Pe drum, alături de noi mergeau refugiaţii, mai ales evrei. O fată tânără ne spune că ei sunt a „doua armată" şi pribegesc de trei săptămâni, fără să ştie unde se duc. De mai multe zile, vedeam pe şosele numai evrei care luaseră lumea în cap, cu calabalâcul în spinare şi cu câte o vacă dusă de ştreang. Înainte de a intra în Starzava, găsim pe câmp un lagăr întreg de evrei refugiaţi, stând în ploaie şi în cea mai mare mizerie. Un tablou trist şi înduioşător. Sute de evrei, cu mutre urâte, cu caftanele murdare şi cu feţele lungite de spaimă şi de foame, mişunau în toate părţile printre carele încărcate cu haine, cu mobile, cu găini, cu femei şi cu copii. Numai feţele copilaşilor nevinovaţi, cu buclele vâlvoi, şi câte un chip frumos de fată mare înseninau ceata acestor nenorociţi. Ploaia ne sileşte să ne oprim şi noi la marginea cealaltă a satului. Uzi până la piele, ne adăpostim într-o cârciumă plină de evrei fugiţi. Soldaţii intră în şură şi în grajd, mulţi rămân pe câmp, în ploaie.

După prânz, primim ordinul să ne întoarcem în sat şi să cantonăm. Drumul gemea de coloane de tren, de artilerie şi de trupe ce mergeau în cea mai mare dezordine. Ne vârâm până la genunchi în noroi şi străbatem 1 km şi jumătate în două ceasuri. Locul nostru îl ocupaseră soldaţii ataşaţi corpului de armată. Ne întoarcem, înjurând, de unde plecasem. Soldaţii fac corturi pe un câmp. Cumpărăm paie şi fân. Evreul cu cârciuma ne cere 200 de coroane pe un car cu fân.

Noi ofiţerii ne adăpostim în odăiţa de serviciu a cantonierului. Eu singur dorm în locuinţa lui, împreună cu o familie de evrei cu opt copii. O mizerie cumplită, care nu mă mai impresionează. Astăzi, am îngropat pe cel dintâi mort de holeră al batalionului, un soldat de la compania a 9-a.

19 septembrie

Când m-am deşteptat, evreii dormeau toţi. Numai o fată mare de vreo 16 ani se întindea pe canapea, trezită de cine ştie ce visuri ale tinereţii ei pribege. Peste noapte se umpluse casa de ţărani şi se făcuse o putoare ca într-un grajd. Un moşneag rutean îşi făcea rugăciunile de dimineaţă, boscorodind în limba lui şi înclinându-şi mereu capul în faţa unei icoane a Mântuitorului. Ridicat într-o mână, mă uitam la sânul fetei fecioare ce palpita în ritmuri de patimi şi la bătrânul care se ruga în cadenţele evlaviei primitive şi naive. Credinţa şi iubirea se îmbrăţişau într-o armonie a nenorocirii, pe care ceilalţi o secundau într-un cor de respiraţii potolite.

Când m-am dat jos din pat, mi s-a izbit sabia de podele. Întreaga casă a sărit în picioare şi armonia odihnei s-a prefăcut într-o tresărire a spaimei care aţipise câteva ceasuri. Plecăm la 7 dimineaţa şi ne ducem, în 12 ore, până la Ustrzyski, un târg pustiu pe jumătate. Ne încvartirăm la evrei, o parte din companie la un şahter cu o droaie de copii, între care, Ruja de 19 ani, o adevărată frumuseţe!... Eu dorm împărăteşte într-un pat, la un cârciumar din vecini, care nu vrea să-mi dea nimic de mâncare nici pentru bani. Rugăciunile au o deosebită importanţă în război. Primejdia te face să-ţi cauţi un protector şi să te rogi mereu de dânsul pentru ocrotire. Când am sosit în Ustrzyski, evreii îşi făceau rugăciunile de sâmbătă. Citeau habotnicii bătrâni din Talmudul lor, fără să se uite la noi, deşi le năpădisem casele. Unul n-a voit să ne deschidă o şură. A trebuit să-i dau cu cravaşa peste foile soioase ale cărţii de rugăciuni, ca să se îndure să-şi ridice ochii la mine şi să mă asculte ce vreau.

Se zvoneşte că România a intrat în Ardeal. Vestea îmi încălzeşte sufletul şi mi-l împodobeşte din nou cu planuri frumoase şi îndrăzneţe. Mai auzim şi noi că nu ne vom opri până în Ungaria. Le comunic soldaţilor, care se îmbată de bucurie, în cârciuma evreului.

20 septembrie

Toată noaptea şi înainte de prânz a plouat neîntrerupt. Nici nu ne puteam gândi la plecare. Nevasta şahterului noaptea a copt pâine, vânzând-o cu preţ convenabil soldaţilor. Mă împrietenisem cu evreicele, care îmi spuneau că ţăranii ruteni de doi ani îi ameninţă: *Lasă că veţi da voi marfa şi degeaba, când vor veni muscalii*. Evreii de la cârciumă înşelau fără ruşine pe soldaţi. I-am şi tratat în consecinţă. Văzându-mă, evreii, că stau de vorbă cu ei, mai bucuros decât ceilalţi ofiţeri – legasem o mulţime de cunoştinţe cu pribegii şi mai ales cu pribegele – veneau mereu la mine să mă întrebe ce să facă: *Să plece ori să rămână?* Eu le spuneam să rămână, căci mă înspăimânta convoiul lor ce se îndrepta spre Ungaria. Ce se va alege de fericita noastră patrie, când vor mai năpădi în ea şi aceste lăcuste?! Vorbeam cu evreii, ca să-i cunosc şi m-au înspăimântat cu lipsa lor de scrupule morale chiar şi în cele mai sfinte sentimente. Pentru bani puteai să cumperi şi fata de la părinţi ori de la fraţi. O pleavă de oameni scârboşi şi ajunşi la ultima treaptă a ticăloşiei.

Mai bine de-o săptămână, eram singurul ofiţer la companie. Aici în Ustrzyski a venit, de la batalionul I, Iulius Weindl, mare negustor sas din Sibiu, în chip de comandant de pluton. Un sas înalt, om liniştit şi de treabă, dar fără virtuţi soldăţeşti. La orele 1 p. m., am plecat pe ploaie şi prin noroi. Am învins greutăţile, căci ne duceam spre Carpaţi. La orele 7 seara, am sosit în Uherce.

Marşul a fost cu oprelişti, încurcături şi cu greutăţi la încvartiruire. Dăm afară dintr-o casă ţărănească pe nişte ofiţeri de la Regimentul 22 de glotaşi, care ne luaseră locul, şi ne odihnim omeneşte. Soldaţii au dus-o mai greu prin şură şi prin podurile grajdurilor. Azi, am făcut politică cu doctorul Schuller. El îmi spunea despre cucerirea Ardealului că ar fi o nenorocire pentru saşi, fiindcă i-ai deznaţionaliza pe toţi, dându-le toate libertăţile. Din discuţia avută cu dânsul, am văzut ura saşilor faţă de români. Toţi saşii cărturari erau de părerea doctorului.

21 septembrie

O zi revoltătoare. Dezordinea marşurilor şi a încvartirărilor ne-au supărat şi până acum; dar ziua de astăzi a fost o nebunie şi o chinuire de neiertat a bieţilor soldaţi. La 8 dimineaţa, ne-am înşirat pe drum, gata de plecare, dar din cauza coloanelor de tren, am stat prin şanţuri aproape două ceasuri. Până dincolo de oraşul Lisko, am mers bine. Regiunile muntoase ne înveseleau, iar razele soarelui ne înviorau şi ne netezeau drumul. În Lisko, numai inscripţii polone, cu litere latine. Până aici citeam alături de ele şi pe cele rutene cu cirilice. Locuitorii stăteau liniştiţi, se uitau

mai bucuroşi la noi şi ne dădeau de-ale mâncării. Femeile ne petreceau cu ochii şi ne zâmbeau cu simpatie. Erau frumoase şi senine la chip.

Încep greutăţile marşului, dar până la Zagorz, unde am poposit să mâncăm prost, a mers cum a mers. La 5½ p. m., într-o încurcătură de nedescris şi de neînchipuit, plecăm în puterea nopţii spre Czaszyn. Mereu oprelişti, încurcături, întuneric beznă şi frig. Ne blestemam zilele în care ne-am născut. Cei câţiva kilometri, îi făceam până la orele 11 din noapte. Marşul de astăzi, cu poticnirile neîntrerupte, a fost o adevărată batjocură, iar încvartirarea, pe întuneric, un chin.

Am căzut grămadă de oboseală pe nişte paie într-o casă puturoasă; soldaţii prin alte case şi prin şuri. Holera se lăţeşte tot mai tare între soldaţi şi nu se iau măsuri de apărare împotriva ei. Vai de zilele noastre!

22 septembrie

O zi urâtă de odihnă, cu ploaie şi cu vânturi. Împărţim soldaţilor soldă, mâncare şi vin. Ne spălăm rufele şi trupurile. Clocim toată ziua prin casele ciudate ale urâţilor şi urâcioşilor săteni.

În toată Galiţia, sub un singur acoperiş e casa, şura, grajdul şi tot ce trebuie unei gospodării. Odăile cele mai mult n-au horn, fumul iese printr-o gaură tăiată în tavan. În fiecare gospodărie, e o moară de mână, făina o cern prin site de lemn, prin care se strecoară destulă tărâţă. Hrana locuitorilor e proastă: cartofi şi lapte. Pâinea e neagră şi se mănâncă numai la zile mari. Nu cred să existe ţară mai ticăloasă, ca aceea din Galiţia. Soldaţii spun că pământul e bun, dar nu-l ştiu lucra şi că sunt leneşi. La prânz, amicul Dr. Ghiţă Măcelar, avocat în Miercurea, ofiţer împărţit la aprovizionare, ne cinsteşte cu vin de Tokaji. Încep să mă simt bolnav. Minunatul meu stomac protestează împotriva salamului şi slăninei cu care îl îndopasem mereu. Nu mai mănânc aproape nimic de zile întregi, numai cu laptele de la săteni îmi mai ţin zilele. Maiorul ne-a spus la masă că Germania ne va veni într-ajutor cu 12 corpuri de armată, că România a intrat în Ardeal, ca prietenă şi că Italia a atacat Franţa. Eu nu credeam nimic.

23 septembrie

Facem un marş lung şi greu până la Oslawica, aproape de graniţa Ungariei. De trei zile, prin şanţurile şoselei, vedem numai cai morţi. Din trecere de vreme, pe o distanţă de 3 km, unul număra 30 de hoituri de cai. Nici bietele animale nu mai puteau suporta torturile „retragerii tactice". Soldaţii morţi de foame îşi adunau puterile şi frământau bărbăteşte glodurile Galiţiei, mânaţi de nădejdea că-şi vor revedea ţara. Mă simţeam slăbit şi mă târam după companie – conform ordinului – fără să mă gândesc, fără să mă pot gândi la nimic. Toate funcţiile intelectuale adormiseră, mă prefăcusem într-un automat, care mânca, bea, fuma şi mergea. Deşi aveam cal, mergeam mai bucuros pe jos, fiindcă pe cal amorţeam şi îngheţam. La orele 11 noaptea, sosim, risipiţi şi prăpădiţi. Drept sălaş ne-aşteapă un câmp plin cu apă. Soldaţii rup gardurile, fac focuri şi se trântesc în noroi. Noi, câţiva ofiţeri, dormim în podul unei case, în turişte de paie şi de fân, într-o murdărie scârboasă, a cărei amintire îmi face rău.

24 septembrie

Comandantul regimentului, care aseară împuşca cu revolverul după soldaţii care rupeau gardurile să-şi facă foc, ne cheamă de dimineaţă şi ne pedepseşte, pe nedrept, numai pe batalionul al treilea, punându-ne să facem exerciţii. Am săvârşit şi minunea asta, în plin război, am comandat: *Capul la dreapta! La umăr arm!* ş. a. m. d. Cazurile de holeră se înmulţeau îngrozitor. Ni se spune să ne ferim mai ales de Regimentul 24 de glotaşi, la care se îmbolnăvesc în fiecare zi cu sutele. Toate

patru regimentele de glotaşi din Ardeal eram împreună. Nu ne cruţă şi nu ia nimeni nicio măsură pentru a izola pe bolnavi; de vaccinuri împotriva bolii, nici vorbă. Doctorii, indignaţi şi revoltaţi împotriva comandei supreme, s-au dus in corpore la brigadă şi au cerut să se ia măsuri de apărare împotriva bolii. Căpitanul de Stat-Major Homolya, un ungur îngâmfat şi prost, le-a răspuns că e tot una, dacă regimentele de glotaşi din Ardeal pier de gloanţele ruşilor sau de holeră.

Azi, au îngropat pe o coastă, lângă râul Oslavica, nouă soldaţi. Murmurul apei a fost prohodul bieţilor adormiţi întru prostia şi câinia comandei cu care ne-a bătut Dumnezeu. O căruţă încărcată de bolnavi a rămas pe drum, îmbolnăvindu-se şi soldatul vizitiu. A trecut cu automobilul chiar excelenţa sa generalul pe lângă dânşii şi i-a văzut. A dat ordin să fie transportaţi în sat. Cine şi cum să-i transporte, n-a spus. Un soldat bolnav a fost predat într-un sat primăriei, care a doua zi l-a trimis la trupă, zicând că n-are cine-l îngriji. După prânz, la orele 4, se îndură comanda de noi şi ne încvartirează. Am nimerit la un gospodar bogat şi primitor. Fericiţi, ne ospătăm cu ouă şi lapte, dar fără pâine, pe care nu o mai avem nici noi ofiţerii. Camaradul Rotschild, ofiţerul de aprovizionare al batalionului nostru, mi-a spus că soldaţii n-au pâine, fiindcă gloatele n-au cuptoare ambulante. Au raportat că fără pâine se prăpădesc oamenii şi li s-a răspuns că sunt la mijloc piedici de neînvins. În cele trei săptămâni din urmă, soldaţii au primit în total două pâini şi jumătate pe cap.

25 septembrie

Peste noapte, au mai murit opt soldaţi de holeră şi s-au îmbolnăvit 10 inşi. Pe unul de la compania mea a trebuit să-l transporte cu targa. Am adunat compania şi le-am ţinut o cuvântare oamenilor, spunându-le să nu bea apă şi să nu mănânce fructe şi coceni de varză. Le-am adus aminte de copii şi de neveste, care îi aşteaptă să se întoarcă acasă, rugându-i ca de dragul lor să se păzească de primejdia bolii. Mulţi plângeau, ca la prohod. Prea puţini îmi urmară, însă, povaţa, fiindcă foamea îi sfătuia altfel. Plecăm din Oslavicza pe drumul ce sosisem astă noapte. Comandantul regimentului ne opreşte şi ordonă ca întreg regimentul să facă exerciţii. Probabil a vrut iar să ne pedepsească, cine ştie pentru ce.

La Komancza ne oprim, neavând niciun ordin încotro să apucăm. Calea întoarsă sperie pe soldaţi, îşi întoarnă mereu capetele spre graniţă. Ni se ordonă să mergem la Czystohorb şi să apărăm retragerea Corpului al VII-lea de armată. Noi credeam că suntem puşi la carantină şi ne părea rău că o facem în Galiţia. Satul era încă nepustiit, aşa că ne-am putut aproviziona cu de toate.

Ţăranii ruteni ne priveau cu teamă, dar nu cu duşmănie, şi ne dădeau din prisosul ce-l aveau. Portul ţăranilor semăna cu al slovacilor din Ungaria. Aveau copii mulţi şi frumoşi. Compania mea primeşte ordinul să aşeze santinelele de câmp, într-un semicerc de 5-6 km, de la cătunul Puste până la Iawornik. Oftăm cu toţii din greu şi ne ducem, luând şi bucătăria cu noi. Până am aşezat santinelele s-a înnoptat. Pe o culme, lângă Iawornik, am călărit după nişte femei, să le întreb pe unde să mă cobor mai de-a dreptul în Czystohorb. Când au prins de veste că merg după ele, au început să ţipe şi să fugă.

Rătăcisem drumul. M-am cutremurat la gândul că voi pribegi toată noaptea pe câmp singur. Într-un pârâu, am zărit o umbră, care s-a vârât în şanţ, când m-a văzut că mă apropii. Era un ţăran rutean. Neştiind decât câteva vorbe ruteneşti, nu-i puteam spune ce vreau, iar el, cu toporul în mână, nu se mişca din şanţ şi nu răspundea. M-a apucat o furie că eram în stare să-l împuşc. M-am aruncat cu calul asupra lui amenințător. În sfârşit, m-a priceput ce vreau şi de voie ca de silă, s-a îndurat să mă conducă până în sat.

Dimineaţa, m-am dus să schimb sentinelele. Mulţi soldaţi se îmbolnăviseră de holeră şi de frig, iar sergentul Werner, un biet sas din Sibiu, cu şapte copii acasă, a fost transportat de sanitari. A şi murit, sărmanul! Întreg batalionul ne apucăm să săpăm şanţuri, dar la orele 10, primim porunca să mergem peste Komancza-Radosyce-Oslavicza la Zubensko. Am rămas în urmă să-mi adun sentinelele, iar pe cele două plutoane de rezervă, schimbate azi dimineaţă, le-am trimis cu camaradul Weindl, deodată cu batalionul. Ţăranii, văzându-ne plecând, au început să plângă. Un rutean, care ştia ungureşte, ne spunea că ruşii le vor arde casele şi că-i vor pustii.

În sat, lăsăm şi câţiva morţi de holeră, între ei şi pe cel mai voinic om din întreg batalionul, pe sergentul Măsar din Porumbac. Ştirea că a pierit şi acest om puternic mă întristează. Holera e mai tare decât ruşii, ne seceră rândurile fără milă. La marginea satului, în faţa unei şuri, vedem un soldat mort, lăsat neîngropat pe nişte paie. Evreul dintr-o cârciumă de alături îşi răsuceşte nervos perciunii şi boabe mare de lacrimi îi cad în barba albă. Ne ducem ca împietriţi, uitându-ne numai spre graniţă. Pe drum, întâlnim români din Becicherech într-un regiment din armata comună. Şi cei de la marginea românismului sunt aici ca să lupte pentru biruinţa pajurei habsburgice!

Trecem pe lângă cartierul general din Komancza şi ne uităm la nişte soldaţi, cum se chinuie să golească un butoi de vin în nişte sticle... Generalii, probabil, aveau de gând să se veselească... să serbeze biruinţele... Cu soldaţii mă înţeleg frăţeşte, cum să mergem şi unde să ne oprim. De frica nopţii, întindem pasul, dar foamea ne curmă puterile. Toată ziua n-am mâncat nimic, iar soldaţii de cinci zile n-au primit nicio bucţică de pâine. Oslavicza e plină de cruci proaspete şi de cai morţi.

Un cal îngheţase cu gâtul răsucit şi cu capul îndreptat spre cer, în ultima sforţare de a se ridica. Un doctor mă opreşte şi-mi spune să iau cu mine pe-un holeric. Sanitarii se uită la el. Era de la Regimentul 21. Trecem mai departe, fără să ne mai batem capul cu el. Era de la alt regiment! Ne părea bine că ne putem târî bieţii de noi. Pe drum, primesc ordinul să mă duc la Wola-Michowa. Facem ultimele sforţări şi, înnoptând la Smolnik, orbecăiam pe drumuri ca nişte stafii. Am ajuns la orele 11 noaptea, sfârşindu-ne pribegia retrgerii. Ni se spune că aici vom sta o săptămână sau două. Ne facem cruci largi şi cădem de oboseală... visându-ne acasă!

Octavian C. Tăslăuanu în campania din 1914.

V. WOLA-MICHOWA

Slujba în şură – Ordinul despre statariu – Hărţile în război – Cântece poporale – Holera – Incendiul – Podul peste Oslava – Cum se luptă ruşii – Sufletul românului

27 septembrie

Azi e sfânta zi de duminică şi noi, creştinii, de o lună de zile n-am auzit nici liturghie şi nici glas de preot. Simţeam cu toţii nevoia de a ne închina şi de a mulţumi lui Dumnezeu că ne-a ocrotit viaţa până acum. Neavând niciun preot cu noi, soldaţii s-au adunat într-o şură şi un diac de la cine ştie ce biserică a făcut slujba. Şura era tocmai lângă casa în care locuiam. După ce m-am spălat, curăţit şi primenit ca oamenii, am ieşit pe afară, căci era o zi senină. Aud melodiile tânguitoare şi dulci ale bisericii noastre şi m-apropii. Diacul ţinea în mână un octoih cu pereţii roşii şi citea, iar vreo 30 de soldaţi, câţi au încăput în şură, cântau după el. Câţiva pe lângă uşa şurii ascultau rugăciunile în genunchi. Mă rezem de gard şi-i ascult şi eu, cu lacrimi în ochi. Îmi trece prin suflet fiorul tainic al credinţei. Parcă niciodată în viaţa mea n-am simţit aşa de limpede ca acum necesitatea unei credinţe într-o putere ce se îngrijeşte de viaţa oamenilor. O credinţă oarbă, un fel de fanatism s-a aşternut peste fiinţa noastră obosită. Când simţi că te părăsesc puterile, că ţi se destramă nervii şi că se toceşte organismul, atunci apelezi, fără să vrei, la Dumnezeu, la fiinţa atotputernică şi atotstăpânitoare, singura de la care mai poţi nădăjdui un ajutor. Iluzia unei mântuiri sugestionează sufletul, îi stoarce ascunsele rezerve de forţe, care regenerează şi recreează organismul fizic. Prin credinţă, întreaga fiinţă a omului se primeneşte.

Când făceam aceste reflecţii ascultând slujba din şură, un oftat adânc îmi întoarce capul. Unde stăteam eu era o ulicioară. Dincolo de celălalt gard, sub un copac, îngenunchia soldatul Reit din Bran. Se ruga şi se închina cu atâta evlavie, încât mi-a fost milă de el. Faţa i se lungise de sentimentul umilinţei, trupul i se încovoiase, iar capul îi căzuse în piept. Numai buzele i se mişcau şoptind rar rugăciunile, pe care braţul drept le întărea cu câte o cruce... Lângă el erau bălţi de sânge proaspăt şi măruntaie de vită ce abureau încă... Măcelarii tăiaseră o vacă, fără să-ngroape resturile... Se grăbeau, căci stomacul ne era şi mai flămând ca sufletul. Mă uitam la bietul Reit şi-mi ziceam: *Viaţa ta n-are mai mult preţ ca o frunză de pe copacul care-ţi ascultă rugăciunile. Roagă-te să ţi-o scape Dumnezeu*.

Am amintit că foamea îşi creează un cod special, întru nimic deosebit de al omului primitiv, care nu cunoaşte dreptul proprietăţii. Mulţi soldaţi, ca să scape de mizeriile războiului, s-au răzleţit şi s-au predat ruşilor. Adeseori, s-au auzit glasuri ameninţătoare din rândurile lor, că nu se mai luptă fără pâine. Comanda noastră, ca să înlăture toate aceste mizerii, ne-a trimis următorul:

Ordin pentru statariu sau judecarea momentană

În urma ordinului comandamentului suprem al armatei, se pedepsesc îndată (cu spânzurătoare sau împuşcat) toţi acei soldaţi, care provoacă răscoale, care dezertează, care nu se ţin de cele cuprinse în jurământ, care aţâţă la revolte, care se recrutează pentru altă armată, pentru spionaj contra armatei, care săvârşesc crima de les-majestate, care tulbură liniştea, jefuiesc şi omoară, iar cei ce vor fi prinşi de ofiţeri prădând şi furând (prin sate şi prin case) vor fi ucişi numaidecât la faţa locului.

Comanda a uitat să spună că vor fi ucişi şi cei ce pier de foame şi se îmbolnăvesc de holeră.

Toată ziua ne-am odihnit. O singură companie a trimis sentinele la 4 km, pe culmile dinspre Baligrod. Râdeam de prudenţa noastră. La începutul războiului, cele mai multe batalioane de linie întâi au fost nimicite, fiindcă înaintau fără să se asigure, iar acum, când duşmanul e la o depărtare de 50 km de aici, dormim păziţi de santinele de câmp. Nu înţelegeam nici obiceiul

maiorului de a ne arăta locul santinelelor pe hartă, când ni le putea arăta cu degetul, căci dealurile se vedeau. În cursul campaniei, am observat că ofiţerii superiori stăteau tot cu nasul în hărţi şi, când era să ocupăm o poziţie, totdeauna ne-o arătau pe hartă. Ofiţerii de rezervă şi de gloate, nedeprinşi cu asemenea călăuze, rătăceau de multe ori drumul. Aveam numai hărţi generale vechi (1: 200 000), care nu se mai potriveau cu terenul. Erau drumuri care lipseau din hartă, iar în loc de pădure era câmp. O vreme, am crezut că ofiţerii activi sunt mai meşteri ca noi în citirea hărţilor, dar ne-am înşelat, căci cei mai mulţi, neavând spirit de orientare, se rătăceau cu harta în mână.

De aceea, nu pot sfătui îndeajuns pe cei ce pleacă în război să se prevadă cu hărţi bune şi să facă multe deprinderi practice de orientare, iar când se vede terenul să lase în ştirea Domnului harta. Multe dintre înfrângerile de la început ale austriecilor se datoresc şi acestei scăderi în educaţia ofiţerilor.

Seara, s-au adunat soldaţii lângă focul bucătăriilor şi au început să doinească. Vocea lui Doicu din Sebeşul Mare, suna clară şi melodioasă şi întreg corul, însoţit de fluierul lui Zosim, străbătea liniştea nopţii din Galiţia, ca tânguirea unui neam întreg:

Nu bate, Doamne, lumea
Cum mi-ai bătut pădurea,
De-i cade toamna frunza –
Şi m-ai bătut şi pe mine
De-s străin şi vai de mine.
Vai săraci copiii mei
Că i-am lăsat singurei;
Vai săraci fetele mele
Că le-am lăsat singurele;
Vai săraca mândra mea
C-am lăsat-o singurea
Cu cinci copii lângă ea...

Cântau şi plângeau bieţii soldaţi bătrâni... Eu îi ascultam şi plângeam cu ei alături, fără să fiu observat de dragii mei glotaşi. Oftau şi iar începeau:

Ştii tu mândră ce ziceai
Către mine şi plângeai,
Când lângă mine şedeai,
Că nu este om pe lume
Pe noi să ne despreune.
Iacă omul s-a aflat:
Blestematul de-mpărat!
.....
Mândruţo de m-ai vedea
Ai plânge de jalea mea:
Numai bunul Dumnezeu
Ştie de biet traiul meu
O zi bună, zece rele
Şi-amar de zilele mele;
Vai şi-amar de-a mele zile
Ce le duc prin ţări străine...

Ne-am adunat toţi ofiţerii în casa plină de fum a maiorului şi ne-am libovit cu bunătăţile ce le adusese sergentul Hersch din Ungaria. Ne-am libovit şi am cântat până noaptea târziu.

28 septembrie

Toată ziua săpăm şanţuri pe-o coastă spre apus pentru apărarea satului. Lucrăm greu, neavând unelte. Vântul rece ne îngheaţă sângele. Aud că ştirea despre intrarea României în Ardeal e falsă. Îmi pare rău, deşi n-o crezusem. În ordinul brigăzii, ni se spune că în curând vor zbura Zeppelinuri pe deasupra armatei noastre. Cât am stat în Galiţia n-am văzut niciunul. Ni se spunea că în Caşovia e armată germană, şi că o parte vine în ajutorul nostru. N-am întâlnit-o nicăieri.

De departe, s-auzeau bubuituri de tunuri, dar nu ştia nimeni unde se dădea lupta. Seara, trimit de la companie două plutoane ca santinele de câmp. Soldaţii neodihniţi pleacă gârboviţi şi necăjiţi. Noaptea a fost o furtună prăpădenie. Bieţii mei soldaţi! Se trimit şi două patrule de ofiţeri în recunoaştere la o distanţă de 25 km. N-au văzut nimic, dar era să-i omoare furtuna.

29 septembrie-2 octombrie

Ne-am bucurat că am scăpat de ruşi, dar am dat de un duşman cu mult mai primejdios, de hidoasa şi îngrozitoarea holeră. Aici în Wola-Michowa expediam în fiecare zi câte 100 de bolnavi din întreg regimentul. Dimineţile erau înfricoşate. Oamenii pe care de cu seară îi lăsam sănătoşi îi găseam a doua zi negri-vineţi, cu cearcăne pe sub ochi zăcând pe lângă garduri şi prin şuri.

Unii înţepeneau, nu-şi puteau mişca mai ales picioarele; alţii stăteau cu ochii holbaţi, chinuiţi de convulsii cumplite. În sfârşit, s-au luat măsuri ca cei bolnavi să fie izolaţi şi trataţi cu picături de tinctură de iod. Cei grav bolnavi se trimiteau în Ungaria. De injecţii împotriva holerei nici vorbă. Boala asta mă pusese pe gânduri. Posibilitatea de a pieri de o moarte stupidă, precum cea de holeră, mă cutremura. M-am apărat împotriva ei cum am putut. Şase săptămâni n-am băut apă. Înainte de mâncare îmi spălam mâinile cu sublimat şi nimeni n-avea voie să se atingă de tacâmurile şi de articolele mele de mâncare. La urmă se molipsiseră şi sătenii de boală, dintre care unul a şi murit.

În noaptea de 28-29 septembrie, am fost alarmaţi. Jarul de la o bucătărie aprinsese o casă din vecini, în care era tocmai cancelaria batalionului al II-lea din Deva. Gazdele din casele din apropiere îşi scoseseră avutul pe uliţă şi în grădini. Femeile plângeau, copiii ţipau, soldaţii căscau gura şi se încălzeau la flăcările ce încinseseră acoperişul de paie şi podul umplut cu fân. A trebuit să intervină comandantul regimentului ca să hotărască pe soldaţi să izoleze focul. Norocul a fost că toată noaptea a plouat şi incendiul a izbucnit spre revărsatul zorilor. Au ars numai două gospodării. Cine va despăgubi pe bieţii oameni rămaşi pe drumuri? Maica Domnului ori ţarul Nicolae?!

Câte nu face omul în război! Maiorul mi-a ordonat să durez un pod peste Oslava, ca trupele noastre să poată trece mai uşor spre întăriturile ce le săpam zi de zi. Mă constituisem în inginer de poduri; într-un sfert de ceas m-am gândit la toate podurile ce le ţineam minte şi mi-am făcut planul pe care l-am comunicat soldaţilor şi m-am apucat de lucru. În trei zile, a fost gata un pod lung de vreo 25 de metri şi lat de vreo 8 m peste apa destul de repede. Materialul a fost rechiziţionat, fără plată, de la săteni, care în zadar protestau şi se boceau. Mai ales pe doi, unul cu nişte bârne pentru o şură şi pe altul cu nişte scânduri groase, i-am pustiit fără milă. Ni se citeşte o poruncă a armatei (Armeebefehl Nr. 6 210) în care ni se spun mijloacele de luptă ale ruşilor. Ei se suie prin podurile caselor, prin copaci şi astfel, surprind trupele noastre.

Se ştiu întări mai bine şi repede, apărându-şi poziţiile cu îndărătnicie. Sistemul lor de întărire ni se recomandă şi nouă. Ni se atrage atenţia că ruşii fac adeseori şi şanţuri înşelătoare, că pe tufe ori pe copaci mărunţi pun chipie ruseşti spre a ne păcăli. Ni se spune că soldaţii ruşi au ordin să ţintească asupra celor cu pulpare galbene, care suntem noi ofiţerii. La urmă, ne informează că ruşii sunt zdrobiţi şi că se retrag din Galiţia, că Germania s-a întărit în Franţa şi acum îşi îndreaptă forţele principale împotriva Rusiei. Singur maiorul nostru se părea a crede; noi

ofiţerii însă ne uitam neîncrezători unul la altul, în special eu rămâneam Toma necredinciosul. Toţi facem un chef straşnic până noaptea târziu şi ne jucăm în cărţi, 21. Noi cântam în casă, iar pe sub streşini se văitau şi gemeau holericii. Vreo doi trăgeau de moarte. Ne abrutizasem aşa de mult că nu ne mai impresiona moartea.

Plec în serviciu de santinelă în pădure. Într-un desiş de brad, îmi fac cortul şi noi cei de rezervă aprindem focuri. Lângă cortul meu se îmbolnăveşte un soldat de moarte. Îşi pierde cunoştinţa şi se face negru. Unii tovarăşi de-ai lui îmi spun că a mâncat nişte bureţi. De-abia l-au putut transporta doi soldaţi în sat. Mă duc să inspectez santinelele. Pe culmi, bătea un vânt, să te ia în slavă. Toţi îşi făceau serviciul conştiincios. La ultima sentinelă, de pe cea mai înaltă creastă, mă opresc. Soldatul român se învăluise în foaia de cort, trăgându-şi un colţ de glugă pe cap. Sta rezemat ciobăneşte pe puşcă şi privea departe... fără să se mişte. Era ciobanul din Carpaţi, care din moşi-strămoşi stăpâneşte munţii. Era craiul plaiurilor şi voinicul codrilor, care şi în hainele împăratului rămăsese cioban. Amurgul serii îl învăluia într-o aureolă de lumină şi-l prefăcea într-un martir. El simboliza, prin atitudinea lui, mândria neamului nostru, care veacuri de-a rândul numai în munţi şi-a găsit mântuirea şi libertatea... Numai în munţi, departe de nedreptatea din văi, se simţea şi el stăpân. Sufletul lui sângera, că n-are şi el o ţară, care să fie a lui, numai a lui...

M-am apropiat de el, spunându-i să rămână aşa cum era, şi l-am întrebat: *Ce-i, frate Oarza, la ce te gândeşti? – Păi, la ce să mă gândesc, ia mă poartă şi pe mine doru pe-acasă... că-mi pare prea lungă bătălia asta a împăraţilor. Mă mir şi de-al nostru, de ce nu pune pace. Nu vede el că-i mai slab? Hei, de s-ar urni şi bălaurii ăia din ţară, s-ar întoarce... Ştie-i pământu şi pe ăia ce tot aşteaptă... Ar fi vremea să răsuflăm şi noi odată...* Nu m-am înşelat în ciobanul meu. I-am dat ţigări şi l-am mângâiat.

Cazacii – pictură de Georges Scott, august 1914.

Lângă focul de la gura cortului, stau de poveşti cu ordonanţa mea, Victor Chichernea din Grid. Îmi spune viaţa lui din America şi chinurile ce le-a îndurat într-o turnătorie de fier.

Zosim îmi mai trage din fluierul lui fermecat, iar Caţaveiu, un pădurar din Ţara Făgăraşului, îmi aduce vestea că prin apropiere e un cerb de vânat. Nu s-a astâmpărat până nu l-a împuşcat. Adorm, gândindu-mă la ei, la sufletul lor plin de poezie. La miezul nopţii mă trezesc cu mâna stângă amorţită de frig.

VI. URMĂRIREA RUŞILOR PÂNĂ LA CHYROW

Plecarea din Wola-Michowa – Marşuri grele – Pe urma ruşilor – Vânătoarea de cazaci – Spionul – Trecerea Sanului pe luntri – Ospăţul cu cartofi – Zâna codrului – Cultura şi civilizaţia – Uitaţi pe câmp, în furtună – O zi de sărbătoare – Codul războiului – Cetina de brad, semnul armatei învingătoare – Un regiment de strigoi – Îndobitocirea războinicului – Prima zăpadă – La Chyrow – O noapte pe câmp.

3 octombrie

Abia ne întoarcem din serviciu şi primim ordin de plecare la Dolzyca. O mică încurcătură. Sunt două sate Dolzyca în direcţii opuse. După scurte discuţii şi lămuriri, plecăm spre cel de pe valea Solinka. Podul meu trosnea în încheieturi de tropotul atâtor perechi de picioare. Ca orice om, mă interesez de soarta operei mele şi mă opresc să văd cum suportă trecerea carelor. Până să sosească carele, o evreică tânără îmi ţine de urât, mă întreabă dacă ruşii sunt într-adevăr aşa de răi şi de sălbatici, cum se spune. O încurajez, aruncându-i un compliment de-a călare, cum eram:

O fată atât de frumoasă ca d-ta, cred că va îmblânzi chiar şi pe cel mai furios cazac. Sunt sigur că ruşii au să ţi se închine, ca unei sfinte pravoslavnice. Evreicuţa a râs şi a roşit toată, făcându-se şi mai frumoasă. Sosesc carele. Trec unul câte unul. Podul meu scârţâie, strigă, hodorogeşte din lătunoaie, îşi înfige picioarele caprelor în nisipul Oslavei şi rabdă vitejeşte povara. Vesel, că las în urma mea un lucru de folos în Wola-Michowa, strâng mâna simpaticei fete a lui Israel, care abia se putea despărţi de *so ein feiner Mensch, wie der Herr Leutenant* (*aşa un om fin, ca domnul locotenent*) şi plec în trap să ajung trupa. Când ieşeam din satul ce ne adăpostise o săptămână, se însera. Aveam de făcut iarăşi un marş de noapte, pe drumuri rele, înguste, pline cu noroi, cu suişuri şi coborâşuri şi cu trecători pe punţi primitive. Ni se dezmorţesc oasele şi ne ducem, înşiraţi unul după altul. Ne apucă noaptea şi drumul se face tot mai rău. Nu mai alegem, ne vârâm în noroi până la genunchi. De după perdelele norilor cerniţi, ca şi sufletele noastre, se mai iveşte din când în când luna, povăţuindu-ne paşii. Ştiam că ne ducem să urmărim pe ruşi, şi fiecare dintre noi se gândea dacă se va mai întoarce şi cum. Sosim, după un marş de şase ceasuri, noaptea la 11, într-un sat prăpădit. Batalionul nostru avea iarăşi numai opt case. Compania mea primeşte două hrube aşezate pe o dâlmă piezişă, de trebuia să te urci pe brânci până la ele.

Rupţi de oboseală, plini de noroi şi de apă, intrăm într-o odaie puturoasă şi murdară, rară chiar şi în Galiţia. Locuitorii erau urâţi, cu cămăşile negre şi cu feţele schimonosite de spaimă. Ordonanţele mătură şi ne aştern paie pe jos. Dăm s-aprindem focul, dar îl stingem repede, întrucât casa nu mai avea nici obişnuita gaură pentru fum, în tavan. Fumul ieşea pe uşă. Cu ouă, slănină şi cu ceai ne astâmpărăm foamea şi ne întindem pe paie. Când să adormim, băgăm de seamă că pe sub laiţă, la capetele noastre, mişună şi ţâţâie ceva. Erau iepuri de casă. Ce era de făcut? Ştiam că nu muşcă, şi ne-am aşternut din nou pe odihnă. Noaptea mi-a fost foarte rău, căci mă chinuia un catar de plămâni cătănesc. Dimineaţa mi-a spus Victor: *Domnule, am crezut că te prăpădeşti as-noapte, aşa gemeai şi tuşeai de vrăjmaş*. – *Ei, las că-mi trece, Victore!* – *Bine, bine, da acu ruşii-s cam departe şi graniţa, uite-o ici* – şi-mi trase una cu ochiul. Nu mă înduram să-mi părăsesc compania, deşi eram binişor răcit.

4 octombrie

Dimineaţa, la orele 9, plecarea. Urcăm mereu pe dealuri şi mai mult pe poteci decât pe drumuri. Ploaia cernea mărunt şi pâlcuri de neguri pluteau pe coaste. Frigul şi umezeala ne făceau să ne adunăm ca aricii şi să mergem tăcuţi ca un convoi de umbre negre. Deasupra satului Lopienka, poposim. Repede ne adăpostim în pădurea de aluniş, de alături, şi în câteva clipe focurile aprinse din crengi umede fumegau în toate părţile. Soarele era spre amiezi, iar soldaţii

voiau să-şi fiarbă câte un cartof, să-şi potolească foamea. Porunca straşnică de-a stinge toate focurile zădărniceşte dorinţele sfântului stomac. Eu, cu o gură de rachiu şi cu o bucată de slănină, îl împăcasem pe-al meu şi-mi venea greu să fiu sever cu soldaţii, care potoleau, dar nu voiau să stingă focurile.

Înainte de-a pleca mai departe, generalul ne trimite vorbă să spunem soldaţilor că ruşii se retrag în dezordine, că trebuie să înfrângem ultima lor rezistenţă şi să ne întoarcem triumfători acasă. Prietenii Chirilovici şi Comănescu ţin câte-o oraţie celor două batalioane (II şi III), care mergeam împreună. Un slab *Să trăiască!* tulbură liniştea văilor şi un adânc oftat fu înăbuşit în piepturi. Vorba „acasă" ne înfioră pe toţi şi fără să vrem ne zbură gândul spre Ardeal. Ce-o mai fi pe-acolo? Ce fericiţi sunt cei ce pot sta sub un acoperiş pe lângă vatră cu foc!

Plecăm mai departe. Când ne coborâm în sat, ţăranii ruteni ne privesc cu o curiozitate prostească, parcă n-au mai văzut soldaţi de-ai noştri. Un evreu se plânge că soldaţii l-au jefuit, furându-i banii. Nu-l asculta nimeni. Noi ne băteam capul, cum să coborâm mai uşor tihărăile şi cum să înconjurăm noroiul ce ne încleia picioarele de pământ. Mergeam mereu, fără întrerupere. Străbăteam o pădure uriaşă, care, cu frunzişul ei de toamnă, ne cântă prohodul morţilor şi ne aghesmuieşte cu lacrimile crengilor tânguitoare. Mergeam tot mai greu şi tot mai risipiţi. Pe mulţi îi părăsesc puterile şi rămân în urmă. După un marş de 13 ceasuri, sosim, seara la 10, în satul Bereznica wiez. Ne oprim la capul satului să aşteptăm pe cei răzleţiţi. Ne întindem în noroi, ca să ne odihnim oasele. Maiorul adună, cu patrule, de prin case, soldaţi de la alte trupe, care se încvartiruiseră singuri. Adunăm vreo 40-50, oameni de toate neamurile, cu care nu ne putem nici înţelege. Îi ducem cu noi, după ce ne-am adunat cam jumătate din câţi am plecat dimineaţa.

La cealaltă margine a satului, ne adăpostim în nişte şuri. La mâncare nici nu ne gândim. Ne învelim cu fân şi dormim cum putem, împreună cu maiorul şi cu alţi ofiţeri. Am avut o zi grea şi nu ne aşteptăm la altele mai uşoare. Pe drum am auzit bubuituri de tun, ca un ecou slab al tunetelor de vară. Ne duceam spre ele cu o iuţeală de nebuni, parcă ne-ar fi chemat aproape, tot mai aproape ispitele morţii, dorul de a ne găsi odată un loc de odihnă...

5 octombrie

Dimineaţa, când am văzut ce plini suntem de noroi, am început să râdem. Nici n-am încercat să ne curăţim. Peste un ceas şi-aşa aveam să înnotăm prin alte noroaie. Mă uit prin împrejur să descopăr o casă, ca să putem fierbe un ceai. Erau la depărtări mari. Ne găseam pe o fostă moşie boierească, acum parcelată şi împărţită între săteni. Pe moşie erau numai şuri, grajduri şi o fabrică, toate părăsite. Pun pe Victor să-mi aprindă un foc lângă sălaşul de noapte. Până îl pregăteşte, cercetez pivniţa şurii, în care avem pe câţiva dintre prizonierii de aseară. Ies trei inşi; ceilalţi fugiseră peste noapte. Îi trimitem şi pe ăştia în ştirea Domnului, să-şi caute trupa. Se duc aţă la o casă, să-şi dezmorţească oasele şi să caute ceva de-ale gurii. Ai noştri se coboară de prin poduri, din iesle, şi mişună în toate părţile după cartofi. Reuşesc să descopere un neam bun şi trag un banchet, mai rar. Unii atacă şi conservele călcând porunca. Focul meu adună pe câţiva ofiţeri, chiar şi pe maior în jurul lui. Ne uscăm şi ne ospătăm cu conserve şi cu ceai. Bubuiturile de tun s-aud tot mai desluşit, deşi e vreme umedă şi ceţoasă. Veneau dinspre nord, de lângă San, care nu era departe. Neavând niciun ordin şi nicio informaţie, ne tolănim mai departe, lângă foc, şi, dogoriţi de simpaticele flăcări, aţipim.

La 11 a. m., plecăm spre Wola Matyaszowa. Ne-adunaserăm iarăşi, aproape complet, dar după marşul de ieri, lăsăm mulţi bolnavi în Bereznica. În Wola, o ruteancă spunea, pe ungureşte, unor husari că înainte cu două zile umblaseră cazacii pe aici. Cum ieşim din sat, luăm formaţiuni de luptă. Noroiul e de speriat, pe drumuri sunt adevărate râuri de smoală, iar pe coaste un lunecuş, mai rău ca iarna. Urcăm, foarte încet şi foarte greu, coasta dincolo de sat, oprindu-ne pe o

muchie învăluită de o pădure tânără. Aşteptăm să ne ajungă ceilalţi şi, ca să treacă vremea, culegem porumbele. Deodată, se dezlănţuie un vifor, ploaie amestecată cu bobiţe de zăpadă măruntă, ce ne înţeapă obrazul ca nişte vârfuri de ace. Vai de zilele noastre, oftează bieţii soldaţi, şi se zgulesc după câte-un tufiş mai de nădejde.

Înaintăm prin curmături şi văgăuni, acoperite de o pădure deasă, prin care străbatem greu. Se făcuseră orele 4 p. m. Răzbim deasupra, spre culmile Bania şi Berezka. De departe, auzim ropotele de puşti ale patrulelor. Pe culmi, ne taie un vânt de toamnă şi sufletul din noi. Trimitem patrule tari spre Bereznica, ocupăm coastele, iar rezervele ne tragem în pădure, unde trântim un foc haiducesc. Stăm aşa multă vreme şi ne mai orânduim, fiindcă pădurile ne cam încurcaseră.

Pe-nserate, călăuziţi de un sătean, ne coborâm, printr-un desiş de pădure, în Bereznica. E o lună splendidă şi o tăcere, care îţi aţâţă nervii. Negurile plutesc în jurul nostru, ca nişte duhuri necurate, iar pădurea e plină de taine. Mergeam în fruntea coloanei şi o clipă n-am slăbit călăuza din ochi. Patrulele cu care ne întâlnim ne spun că ruşii au trecut, după prânz, Sanul, în luntri.

La marginea satului, ne oprim neîncrezători. Dar dacă ne surprind duşmanii, ai dracului cum sunt ei? Vin veşti dinainte, că nu e nicio primejdie şi înaintăm mai liniştiţi. Casa a două rusoaice, cu copii mici, ne adăposteşte binişor. Jumătate din companie o încvartirez într-o casă pe deal, spre San. Aşez străji şi fac atenţi soldaţii, că primejdia-i aproape. Am avut o seară fericită. Victor a găsit un budâi de lapte acru, admirabil. Mănânc un blid întreg, de se sperie camaradul Weindl. Ne ospătăm cu toţii şi, dezbrăcat, am adormit bine pe nişte paie. Soldaţii au mai găsit câte ceva de-ale gurii şi s-au cuibărit prin cele poduri cu fân.

6 octombrie

Ne alarmează la orele 2 noaptea. Batalionul nostru trebuind să ocupe satul Zwierzyn de la cotitura râului San. Urcăm înălţimea 560, printr-o pădure deasă cu tufişuri. Mergem unul după altul, luptându-ne cu crengile şi cu iarba la fiecare pas. Povârnişul e mare şi truda aşa de grea, încât fiecare dintre noi trebuie să-şi adune toate puterile, ca să răzbească. Albiturile de pe noi se fac o apă de sudori, bruma ne umezeşte încălţămintea, iar hainele de pe noi, până la brâu, sunt leoarcă. Gâfâiam toţi, când am ajuns în vârf. Deşi luna îşi trimetea razele argintii printre desimea copacilor, totuşi orientarea era foarte grea. De la o vreme, am zărit, în vale, la stânga, apa Sanului, care lucea ca un şarpe uriaş. Aveam un punct de orientare, care ne înlesnea înaintarea sigură.

Un scurt popas, ca să se adune întreg batalionul deşirat. Trântiţi pe lângă tulpinile copacilor groşi, semănam cu nişte haiduci ce aveau să facă o pradă. Valurile Sanului îşi îngânau cântecele monotone, frunzele fremătau în tăcerea nopţii şoapte de melancolie, iar luna se uita mirată la stafiile negre ce mişunau în tăcere prin pădure. Toţi eram stăpâniţi de farmecul unui mister, de fiorul sublim ce ţi-l inspiră o noapte cu lună în mijlocul naturii. Clipele de popas ne-au făcut să dârdâim de frig şi să tuşim pe-nfundate.

Pornim şi ne asigurăm din toate părţile, ca-n apropierea duşmanului. Spre zori de zi, suntem pe colina deasupra Zwierzyn-ului, în linie de trăgători. O companie ocupă satul, iar eu, cu a mea, ţărmul înalt al râului, acoperit de copaci. La dreapta mea, altă companie. Una rămânea rezervă. Negurile plutesc deasupra apelor ca nişte pânze albe de păienjeniş, iar de după crestele pădurilor se ivesc, sfioase, razele soarelui de toamnă, prevestind o zi senină. Soldaţii, cu ochii lor de vulturi, descoperă primii călăreţi ruşi, care se furişau, la adăpostul ceţei şi pe marginea pădurilor, spre noi. Într-o padină din faţa noastră, se opreşte un călăreţ rus şi se uită în toate părţile. Stă nemişcat, ca încremenit. Învăluit de negură, pare o statuie de piatră.

Când se luminează mai bine şi încep să se desprindă pânzele negurilor de la pământ, patrulele cazacilor roiesc în toate părţile. Eu mă trag la aripa stângă a companiei, care se cobora la cea dintâi clădire a satului, o şură lângă ţărmul apei. Deodată, pe drumul din faţă, zărim 6 cazaci,

în frunte cu un ofiţer sau subofiţer. Vedeam pentru prima oară de-aproape, la 1 000 de paşi, ruşi vii şi înarmaţi. În cele două lupte din 9 şi 11 septembrie, n-am reuşit să văd nici pui de soldat rus.

Mă muncea o dorinţă ciudată: să mă întorc din război cu un cal căzăcesc. Acum, puteam să-mi îndeplinesc visul, prinzând pe toţi şapte cazacii. Dau ordin soldaţilor să se ascundă bine şi să nu tragă niciunul, fără comandă. La cei din sat, le fac semn să se pitule şi ei şi să nu împuşte. Aveam lângă mine câţiva oameni, cu care puteam face isprava. Cazacii vin spre noi; sunt 5-600 de paşi. Mă uit la calul celui dintâi. Admirabil! Tremuram de bucurie. Cazacii se opresc brusc.

Comandantul trimite pe unul dintre ei la singura casă ce era peste apă. Se întoarce cu un ţăran, pe care mi-ar fi plăcut să-l gâtui, ca să nu spună nimic. Dar el ne-a trădat, căci comandantul arătă cu mâna toată linia ce o ocupam; îşi ridică ochianul şi se uită liniştit. S-a terminat, rămân fără cal căzăcesc. Le observ fiecare mişcare, cu respiraţia oprită, uitându-mă pe o gaură a şurii, cu puşca ochită spre ei. Comandantul îşi întoarce calul... Camaradul Luther, din uşa unei case, îşi pierde răbdarea şi trage. Cât ai clipi din ochi cazacii îşi întorc caii şi, tupilaţi pe gâtul lor, fug, ca mânaţi de furtună. Ochesc şi trag după ei, ai noştri deschid un foc nebun. Nu cade niciun cazac; zboară ca rândunelele... Necazul nostru. Ne-am ales cu cartuşierele goale şi cu poziţia trădată. Glotaşi neîndemânatici!

Soarele răsare cu faţa aprinsă, luminează împrejurimile, alungând şlepurile negurilor ce se mai leagănă leneşe prin văi. Sanul apare întreg, cu apele umflate, parcă ar fi simţit că trebuie să despartă două armate duşmane. Pădurile se înfioară de căldură, tremură din creste şi lăcrimează, ca femeile când se întind şi cască după câte o noapte cu furtuni de patimi. O privelişte încântătoare, o rară dimineaţă de toamnă feerică. Ca din pământ, răsar câteva sotnii de cazaci, trec în galop pe drumul ce duce la Orelec. Toţi pe cai albi şi aleargă ca viforul. Doi sunt răniţi de gloanţele noastre. Cad, dar tovarăşii îi ridică, din fugă, fără să se oprească. Au fost ca nişte arhangheli călări, frumoşi şi voinici ca-n poveşti. De pe colina din faţă, dintre Zwierzyn şi Uherce, cavaleria rusească descălecată deschide un foc slab asupra noastră. Distanţa e mare, peste 2 000 de metri. Nu nimeresc. Noi nici nu le răspundem. După aceste hărţuieli, un ţăran rutean voinic vine dinspre ruşi şi trece Sanul.

Îl arestăm, crezând că-i vreun spion. El ne spune că e jandarm rutean în serviciul austriecilor. Din tivitura mânecii de la suman scoate un bilet de liber parcurs, în regulă, de la autorităţile noastre militare. Ne mai spune că vine de la Lisko şi Olsanica, unde a văzut cazaci şi artilerie rusească. După câteva ceasuri, îl lăsăm să plece, fără să-i dăm vreo informaţie. Acum nu mai avem încredere în nimeni. Locuitorii păreau că se bucură de venirea noastră. Dădeau soldaţilor mâncare din puţinul ce-l aveau şi râdeau, când au văzut patrulele de cazaci apropiindu-se de primejdie. Nu se plângeau împotriva ruşilor, spuneau că înainte cu o zi soldaţii ruşi au dormit în sat şi au cerut numai de-ale mâncării, ca şi noi. Satul era, de altfel, mai mult un cătun şi locuitorii trebuie că-şi agoniseau cu greu pâinea cea de toate zilele.

La orele 10, primim ordinul să trecem Sanul. În curs de două ceasuri, patru săteni ruteni ne trec, în trei luntri primitive, scobite din câte un trunchi de brad. Deodată nu puteam trece mai mult de 15-16 inşi. Bieţii ruteni au trebuit să facă 30 de ture, ca să ne vadă întreg batalionul pe celălalt ţărm. Trecerea nu era uşoară. Luntrea, la cea mai mică balansare a pasagerilor, se răsturna.

Soldaţii noştri flămânzi şi năuci de cap, cum erau, se tot cuibăreau în luntre de frică să nu se scalde. Cu toate instrucţiunile şi supravegherile ofiţerilor, am păţit două naufragii. Norocul a fost că luntrea s-a răsturnat la urcare, aproape de ţărm, altfel, am fi avut şi câţiva înnecaţi, soldaţii fiind greu încărcaţi, cu raniţa şi cu cartuşe. Pentru noi, Sanul era un fel de Styx, iar luntraşii ruteni trei Charoni, care ne treceau în iadul slavilor. După ce nu ne mai despărţeau apele acestui râu de duşmani, ne-a cuprins pe toţi o tăcere tristă, un fel de melancolie a morţii. Câţi ne vom întoarce şi când? – era întrebarea ce se citea pe feţele tuturora.

Ordinul de plecare ne-a trezit din visurile cernite. Am înaintat pe culmile, spre răsărit, pe care le-am ocupat. Ajunseserăm într-o pădure de brad, amestecată cu stejari. Ne răzbise foamea. Era a treia zi, de când nu mai văzuserăm bucătăriile. Soldaţii nu mai aveau acum nimic în traistă. Cerşetoriile de la săteni dădeau recolte slabe. *Niema-niema* – era refrenul ce ne umplea de deznădejde. *„Urlă foamea în gâtul tuturora, domnule!"* – îmi spune Victor şi-l cred, fiindcă nici eu nu mai aveam decât conserve şi o bucăţică de pâine în sac. Dar Dumnezeu nu ne-a părăsit nici de data asta. Alături, la poalele pădurii, trăiau vreo trei gospodari, care pe coaste cultivau binecuvântata plantă a cartofilor. Cuiburile de pe coasta cea mai apropiată, într-o jumătate de ceas, au fost pustiite, iar în pădure boboteau focurile şi clocoteau căldăruşele, de-ţi era mai mare dragul.

Cu cartofi fierţi şi copţi ne-am ospătat împărăteşte, nici să fi avut fleici de berbece! În unele căldăruşi, se zvârcolea şi câte o găină jupuită la repezeală. Găinile primiseră bine pe ruşi şi, prin urmare, trebuiau decapitate. Soldaţii glumeau pe lângă focuri, uitându-şi de necazuri.

Soarele scăpăta după coaste şi aurise întreaga pădure. Trântit lângă tulpina unui stejar, zburam cu gândurile departe, visam cu ochii deschişi. Se făcea că dintr-o poiană apare o fiinţă frumoasă, îmbrăcată în haină albă – o zână a codrului. S-apropia şi spunea versuri cu glas argintiu.

O ascultam şi-mi părea că nu sunt pe pământ, ci în rai. Pe pletele pieptănate pe tâmple ale copilei se oprea un mănunchi de raze ce-i luminau fruntea cuminte şi faţa inspirată. Părea o sfântă coborâtă din cer, împrejmuită de o aureolă... Am închis ochii şi am simţit-o cum s-a furişat lângă mine şi m-a sărutat fierbinte, cu pasiune şi cu dragoste de fată mare. Nu ştiu cât am stat sub farmecul acestui vis... dar ştiu că scoarţa stejarului îi păstrează iniţialele numelui, dacă nu-l va fi răsturnat vreun obuz brutal. Pe culmile ce le ocupam, sosiserăm prea târziu. Ni se ordonă să plecăm în altă parte, spre Orelec. Dar suntem întorşi din drum şi opriţi la nişte case, unde am stat până seara târziu. Vremea se schimbă brusc şi începu o ploaie straşnică. Asta ne mai lipsea! Câţi am încăput, am intrat în cele câteva case murdare şi pline de fum. Eu m-am tras într-una care avea şi lampă să-mi pot scrie impresiile zilei. Furtuna se înteţea şi alunga pe toţi sub acoperiş. După câţiva camarazi, în frunte cu maiorul, toţi ca nişte motani plouaţi, au năvălit şi soldaţii, umplând casa gospodarului. Cei ce n-au încăput în casă s-au urcat în pod şi s-au ghemuit sub streşini.

Nişte blestemaţi au rupt lacătul celarului şi au pustiit tot ce au găsit de-ale mâncării. Într-o vreme înghesuiala a luat proporţii îngrijorătoare. Focul pârâia zdravăn la gura cuptorului şi îi striga pe toţi la căldură. Afară vâjâia vântul, alungând pe cei de sub streşini în tindă. Şi-au început ghionturile, pe lângă cuvenita pomenire a sfinţilor, de era mai-mai să se huruie casa pe noi. Bietul gospodar se refugiase, cu întreaga familie pe cuptor, holbându-se îngrozit la potopul de umbre negre ce-i năpădiseră în casă şi îngâna pe şoptite: *Boje moia, Boje moia!* (*Doamne, Doamne!*)

Numai maiorul ne-a scăpat de primejdie, curăţind casa de musafirii de prisos. Se făcuse un fum şi o putoare în odaie, că ne-au apucat nişte dureri de cap ameţitoare, deşi gingăşiile simţurilor noastre se tociseră de mult. M-am lungit pe laiţă şi-am încercat s-adorm, să-mi adorm conştiinţa în ceasurile acestea de aşteptare disperată. Dar ce ciudat este sufletul omenesc, cu toţi judecătorii şi paznicii lui! Când vrei să-ţi scapi fiinţa, condamnată la asemenea mizerii, încuind porţile conştiinţei, atunci din adâncurile sufletului apar lumini noi, care ţin să te chinuie şi mai mult, să mărească suferinţele fizice şi cu torturi morale. Vânătoarea de oameni de azi dimineaţă, la care luasem şi eu parte, îmi răscolea sufletul. Ce ne foloseşte toată educaţia, dacă te poţi lepăda aşa de uşor de ea, luând arma în mână, stând la pândă, bucurându-te că semenul tău s-apropie şi că-l poţi trimite pe lumea cealaltă?

În asemenea situaţii, descoperi mai bine pe omul primitiv, pe care numai mannlicher-ul îl trădează că-i din veacul al XX-lea, din veacul culturii. *Cultură!* Ce ridicolă şi ce goală e vorba asta! Tu, cogeamite om, care ţi-ai petrecut toată viaţa între cărţi, care ai citit filozofiile şi literaturile lumii; tu, care ai cultivat, în sufletul tău, sentimentul binelui şi frumosului, care te-ai entuziasmat de *idealurile omenirii* – acum ajungi să ucizi oameni, să simţi chiar o plăcere că poţi trage în nişte

bieţi cazaci. Ce valoare mai are cultura? Mustrarea conştiinţei, că te-ai dedat la asemenea fapte?! Da, da, ucizi oameni şi pe urmă ai remuşcări de conştiinţă, iar dacă nu-i ucizi, îţi pare rău c-au scăpat teferi, fiindcă mâine, poimâine te pot ucide ei pe tine. Ce morală mai poţi admite în faţa morţii? Cultură, conştiinţă, morală, şi tot neamul lor sunt... *minciuni*, nişte vorbe de paradă, sub scutul cărora omului primitiv îi place să se creadă şi să se numească cult, civilizat, uman ş. a. m. d.

Târziu, am primit ordinul de plecare. Am adunat cu greu compania pe întuneric. Lângă tulpina unui copac zăceau nişte matahale, le-am auzit sforăind şi m-am apropiat de ele. Erau soldaţi de-ai noştri, care dormiseră şase ceasuri în furtună... Ce admirabile animale din veacul culturii!...

Pornim spre Orelec, străbătând printr-o pădure şi înfundându-ne până în glezne în lutul coastelor fără drumuri. Şi de data asta, ne călăuzeşte un civil. Sosim în Orelec, noaptea, la orele 12 şi jumătate. Încvartirăm cu greu oamenii, străbătând prin noroiul de pe uliţă. Ochim o cârciumă jefuită de cazaci, cu uşile încuiate, dar cu blănile sparte; pe cele întregi le spargem noi.

Subţirel, cum sunt, trec cu uşurinţă prin spărturi şi ajung într-o odaie de lângă bucătărie. Camaradul Weindl, mare cât un uriaş, nu poate intra. Trebuie să-i facem loc, deschizând uşa întreagă. Trântim un foc straşnic în cuptorul evreului, aprinzându-l cu nişte foi soioase dintr-un Talmud. Îmbucăm la repezeală resturile din traistă şi ne încălzim cu un ceai fără rom şi fără zahăr. Eram cu toţii indignaţi, deoarece comanda supremă ne lăsase să stăm de pomană şase ceasuri în furtună. Torturile de felul acesta demoralizează trupa întreagă şi o sleiesc de puteri.

La orele 2 după miezul nopţii, ne-am întins la odihnă pe nişte snopi de paie răsfiraţi şi, cârtind mereu împotriva celor de la brigadă, am adormit şi morţi am fost până dimineaţa la orele 8.

7 octombrie

Avem o zi de odihnă şi de hrană, deci o zi sfântă, întreruptă de o scurtă plimbare igienică. Amănuntele ce le însemn aici, pentru noi au mai mare importanţă, ca orice eveniment mondial. Le înşir deci cu o scrupulozitate, care mai târziu, mă va mira şi plictisi poate şi pe mine.

Cumpărăm un purcel şi, într-o tavă, îl vârâm în cuptorul ars, cum se cuvine. În casa evreului, găsim mobile fărâmate, cărţi de rugăciuni ebraice risipite şi butoaie sparte. Numai într-un colţ se pitulase sfios un scaun rănit la picior şi o măsuţă întreagă, în pupitrul căreia descoperim gulere şi manşete de-ale stăpânului. Ruşii, ca şi noi, nu erau amatori de asemenea articole de lux. Ne coborâm prin dugheana evreului, în pivniţă, cu nădejdea că vom găsi o duşcă de băutură. Batem doagele câtorva butoaie, toate ne răspund, într-un bas de ecouri: *n-i-e-m-a*. Ciocănim pereţii şi scormonim pământul, doar-doar vom descoperi şiretenia evreului. Dar, spre adânca noastră părere de rău, recunoaşterile n-au avut niciun rezultat. Ne întoarcem lângă purcel, care începea să se îmbujoreze şi să ne gâdile nările cu mirosuri, care ne făceau să jucăm brâuleţul în jurul cuptorului. Găsim, cu de-a sila, şi lapte închegat, la o săteancă spurcată şi cu ochii urduroşi, urâtă ca o mamă a pădurii, care se bocea, în gura mare, că-i spargem oalele de lut legate cu sârmă. N-am scăpat de ea, până nu am dat-o afară. Pe urmă, hai la purcel! Ce mai ospăţ şi ce mai veselie pe noi!

Sosesc şi bucătăriile pe care nu le mai văzuserăm din sâmbăta trecută, iar azi e miercuri. Nu mai interesează pe nimeni ce fac ruşii, unde sunt. Deşi îi urmăream, i-am uitat cu totul. Nu vor fi nebuni să se oprească, ne gândeam, ci-şi vor vedea de drum, cum am făcut şi noi de la Mikolakow până în Carpaţi. Soldaţii noştri se gândeau şi ei numai la mâncare, toată fiinţa lor striga după hrană. Când să intre bucătăria noastră în curtea cârciumii, pe la orele 10 dimineaţa, ne alarmează. Să fi auzit murmure şi protestări. Norocul nostru, că în cazanele bucătăriilor erau conserve încălzite. La repezeală, băieţi! În cinci minute, fiecare avea câte o conservă – dacă nu mai multe – în traistă şi la drum, printr-un noroi până la genunchi. Se zvonise că ne atacă ruşii. Dar din fericire ştirea nu era adevărată şi ne-am întors la marginea satului în cvartirele vechi. Un sublocotenent

văzuse nişte patrule de cazaci şi anunţase comanda că ne cotropesc ruşii. Era un viteaz din Debrecen, cu numele Szöllösy.

Abia ne aşezasem în crâşma noastră şi popâc, prea cinstita comandă a regimentului cu „ştabul" ei, ca să ne cărăbănim, unde-om pofti. Încerc să mă rog şi să protestez chiar – dar locotenent-colonelul Voicu, comandantul batalionului I, îmi astupă gura cu *Befehlu' (ordinu')*, spunându-mi că tot aşa au păţit-o şi ei cu comanda brigăzii. – *Bine, foarte bine, da purcelul nu vi-l lăsăm* – zic eu în gândul meu şi, punând mâna pe tavă, în care mai rămăseseră câteva bucăţele, trec cu ea pe dinaintea duşmanilor ce ne goneau. Când îi văd cum îşi întorc nasul după tavă şi cum se uită cu jind la purcel, o tulesc, în pas alergător, ca nu cumva să-mi mai poată da vreun nou *Befehl*.

Ne-am adăpostit într-o casă ţărănească de-alături, în care nu mai rămăseseră decât doi copii. Până când au curăţit-o ordonanţele, noi, cu tava subsuoară, ne-am dus să prânzim la maiorul nostru. Friptură de raţă cu cartofi, purcel, compot şi câte-o cupă cu vin. Splendid prânz! Soldaţii au căpătat pâine, pesmeţi, a doua conservă, tutun şi o porţie de vin. La împărţirea acestor bunătăţi se sporise compania cu vreo 30 de inşi, care pe urmă au dispărut, parcă ar fi intrat în pământ.

Stam în uşa casei şi supravegheam pe bucătari, care se pregăteau de cină. Deodată, văd că se îmbulzesc vreo cinci soldaţi în jurul unui foişor, şi-i aud: *Asta-i curată, asta ba! Uite-o bucăţică curată!* – Ce dracu fac ăştia acolo?! Şi plec spre ei. Îi văd cu bucăţele de hârtii în mână, uitându-se la mine râzând: *De necaz ce nu face omul, Dom-le!* Foişorul era closetul din curte al evreului... şi soldaţii căpătaseră tutun, dar n-aveau hârtie de ţigară... Am râs cu hohote...

Seara, maiorul ne comunică situaţia: Corpul al VII-lea urmăreşte pe ruşi de către nord-vest spre sud-est, a ocupat înălţimea 491 şi cotitura drumului din sus de Olsanicza. Corpul al IV-lea înaintează dinspre sud. Scopul urmărit de aceste două armate e să atace inamicul din două părţi. Noi înaintăm la mijloc, ca legătură a celor două aripi ale corpurilor. Ascultam pe maior şi bem vin. Bun vin şi bun plan, numai de ne-ar da voie ruşii să-l executăm. Seara, avem sărbătoare, şi eu, şi camaradul Weindl; primim pachete de acasă. Bunul casier al *Asociaţiunii*, domnul Ion Banciu, mi-a trimis albituri de iarnă, 500 de ţigări – ce bucurie! – şi compot. Să-ţi răsplătească Dumnezeu, dle Banciu, bunătatea sufletului d-tale. M-am bucurat ca un copil, uitându-mă mereu la lucrurile primite şi învârtindu-le ca pe nişte fiinţe vii, ce veneau din Ardeal şi care ştiau desigur multe noutăţi, fără să mi le poată spune.

Seara, am stat de vorbă, lângă o cină boierească. A venit şi bunul prieten dr. Ghiţă Măcelar, cu o sticlă de vin în buzunar şi cu ţigări *dames*. Am povestit despre câte toate şi mai ales despre săteni, care sunt rusofili. În satul Myczkowcze, ai noştri au spânzurat opt inşi. Se spune că satul întreg ar fi ieşit înaintea ruşilor cu prapori. Sătenii din Orelec se uitau cu ochi răi la noi, se căinau, se boceau şi nu voiau să ne dea nimic. Aşa a trecut seara cu vin, ceaiuri, poveşti. Am adormit, uitând cu desăvârşire de ruşi. Iarăşi ne fură farmecul clipei, a cărei filozofie am predicat-o adeseori fără să fi crezut că am să ajung vreodată să mă bucur aşa de intensiv de mrejele ei ţesute din fire de funigei.

8 octombrie

Ni se raportează că în Ustrzyki, unde am dormit împărăteşte şi unde am lăsat pe Ruja cea cu ochii frumoşi, sunt ruşi, o divizie de cavalerie şi artilerie, iar în Ustyanowa s-au văzut numeroase patrule de cazaci. Plecăm în direcţia sud-est, spre înălţimea 762 (Holica). În stânga, între Stefkowa şi Ustyanowa, s-aud focuri de puşti şi focuri de artilerie. Eu merg înainte cu compania, de astă dată vesel şi odihnit. La marginea satului Stefkowa, văd focuri de tun, fără să pot distinge, de pâclă, direcţia ghiulelelor. Două şrapnele explodează, pe neaşteptate, la 6-800 de paşi de mine. Mi-e necaz, că nu pot avea nicio orientare; la plecare mi se dăduse numai direcţia. Aud că, în dreapta mea, înaintează Regimentul 24 de glotaşi, dar nu văd nimic. Iau toate măsurile pentru a nu da prosteşte în vreo primejdie şi mă duc singur înainte, cu puşca-n spate. Deodată, mă

strigă ai mei înapoi. Primisem ordinul să ne întoarcem şi s-aşezăm străji pe înălţimile de lângă Orelec, fiindcă astăzi întreaga brigadă are zi de odihnă. Râdem de zăpăceala comandamentului şi fluierăm, că ne ducem iar sub acoperiş, căci se pornise o lapoviţă ce-a ţinut până către seară.

De data asta rămânem la marginea satului. Toţi ofiţerii ne adăpostim în casa unui evreu, cu o soacră bolnavă, învelită în blănuri. Soldaţii mănâncă bine, primesc pâine şi rachiu. Rutenii se plâng pentru nimica toată. Un ţăran, îmbrăcat ca mujicii lui Tolstoi, vorbeşte ca un actor, cu gesturi largi şi aplecându-se cu fruntea spre pământ, când zice *proşe pane*. Se plângea că a fost prădat, dar el avea în picioare bocanci de-ai noştri. Evreul se văita că soldaţii i-au furat o pereche de cizme, pentru care cerea 20 coroane. Am făcut percheziţie soldaţilor din compania mea, dar n-am găsit nimic. Primarul satului, un rutean voinic, era foarte abătut. Fetele lui, trei caricaturi de graţii, când am vrut să-mi aşez un pluton în podul casei, au început să urle, de credeam c-au înnebunit.

Nenorocitele îşi ascunseseră toată bogăţia în podul casei. Capete de ruteni! Cinstiţii săteni ne-au furat peste noapte doi cai. Furătura, bineînţeles, a mers pe socoteala lor. Seara, nu ştiu pentru a câta oară, ni se comunică o poruncă aspră în ce priveşte disciplina: cei ce vor rămâne în urmă vor fi pedepsiţi cu glonţ sau cu şţreang; tot cu aceeaşi pedeapsă sunt ameninţaţi şi cei ce se prefac bolnavi. S-a constatat – zice porunca – că dintre 2 000 de holerici, abia 20% au fost într-adevăr bolnavi. Norocul armatei noastre, ne gândim noi şi ne culcăm devreme pe paie, îmbrăcaţi, în aşteptarea unei alarme.

9 octombrie

Plecăm dimineaţă, la 7¾, peste dealuri, la Ustyanowa, pe o vreme grea, când cu lapoviţă, când cu zăpadă măzăriche şi mai bătea şi un pui de vântuleţ, ca prin februarie. Eram întreg regimentul. Batalioanele I şi II trec înainte, ne pare bine că ne mai putem vedea prietenii, căci ne întâlneam destul de rar. O companie a batalionului II din Deva iese din biserică. Soldaţii îşi făceau cruce, c-au pângărit casa lui Dumnezeu cu trupurile lor păcătoase o noapte întreagă. Ce era să facă oamenii, dacă n-au găsit loc în altă parte?

Ne-am făcut oameni practici în toate privinţele. În cursul zilei de ieri, am reparat cu cizmarii companiei, vreo 30 de bocanci, dar mai erau tot pe atâţia numai flenduri. Cei mai isteţi şi-au făcut rost, cum au putut, învelindu-şi pulpele cu pânză de saci, astupând găurile bocancilor cu piei găsite prin podurile rutenilor. Pe unul l-am văzut în opinci de piele crudă, care erau potrivite peste bocanci. Soldaţii se plângeau împotriva furturilor. Foamea şi mizeria desfiinţase dreptul proprietăţii. Îmi aduceam aminte de vorba lui Proudhon *La propriété c'est le vol!* (*Proprietatea e furt!*) şi acum îmi părea grozav de adevărată. Proprietatea cea mai preţioasă a soldaţilor erau articolele de mâncare şi tutunul. Se furau mai ales conservele şi pâinea, iar tutunul – îmi spunea unul – nu-l poţi păzi nici cu baioneta pe puşcă. Dar nici albiturile nu erau tocmai la adăpost.

Aici, pe câmpul de război eram oamenii naturii şi ne simţeam descătuşaţi de orice ordine socială. Fiecare se gândea numai la fiinţa lui şi la conservarea ei. Sentimentele de altruism, de solidaritate şi de sprijin mutual veneau numai după scumpul *Eu*. Era firesc ca fiecare să se gândească la pielea lui, dar mie nu-mi plăceau virtuţile naţionale izvorâte dintr-un egoism sălbatic al soldaţilor mei. Furturile unul de la altul mă revoltau. Îi certam şi eram foarte sever cu ei, dar morala şi ameninţările le intrau pe-o ureche şi le ieşeau pe alta.

Mergeam întins, peste dealuri adormite de linişte. Înainte de-a apuca pe drumul ţării, la Ustyanowa, poposim pe-o coastă. Primim ordinul să punem cetină de brad în chipie.

Ne împodobim şi ne întrebăm: Ce-o fi însemnând fudulia asta? Nouă, glotaşilor bătrâni, ce ne putea trece prin minte, decât pacea şi casa. O clipă, ne-am legănat nădejdea, că vom scăpa de ţara asta blestemată. Ofiţerii români am început să cântăm, soldaţii s-au adunat în jurul nostru şi s-a

pornit un hăulit de răsunau, speriate, pădurile ofilite de adierile morţii. Când colo, maiorul ne spune râzând că cetina e semnul armatei învingătoare. Am tăcut şi am aprins focuri, am fiert şi prăjit cartofi, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Unii şi-au pârlit şi semnul biruinţei din chipiu.

Soseşte Regimentul 21 de glotaşi, în frunte cu simpaticul şi inteligentul lt.-colonel Spiess, vestit vânător. Înfăţişarea acestui regiment din Cluj ne-a făcut să râdem cu lacrimi. Cei mai mulţi dintre soldaţi n-aveau mantale, ci se înveliseră cu foile de cort, cu ţoale, cu fel de fel de stofe, pe care le găsiseră în pribegia lor de prin Galiţia. Purtau jachete de iarnă femeieşti, în fel de fel de culori, caftane evreieşti cu poalele retezate, cojoace şi sarici ţărăneşti, iar unul furase pânza verde de la un biliard, şi cususe nasturi şi-şi croise o mantaluţă de-i dârdâiau ciolanele în ea. Pionierii n-aveau decât lopeţi, pe care le aşezau în piramidă, în locul puştilor. Era un adevărat regiment de strigoi, căci frigul şi foamea le schimonosiseră şi mutrele încât nu mai semănau a oameni.

Păţania acestui regiment e următoarea. Într-o luptă din jurul Haliciului, văzând că ruşii aveau numai un sac în spate, pe care adeseori îl lăsau în lagăr, mergând în linia de foc numai cu traista, s-au rugat şi ei de comandant să-i lase numai cu raniţa de cartuşe, ca să fie mai sprinteni. Au mâncat însă o flocăială straşnică, de-au fugit care încotro, fără să mai aibă vreme să-şi adune raniţele lepădate, pe care îşi aveau şi mantalele. Ieşim la drumul ţării, care era un râu de noroi. Populaţia ne primeşte bine, mai ales evreii. Evreicele ne zâmbesc mai prieteneşte şi ne dau tot ce au. Locuitorii ne ieşeau înainte cu pâine şi cu cartofi, soldaţii se înghesuiau şi se îmbrânceau – să se omoare. Nici cu tăişul sabiei nu puteam menţine ordinea. Pe sătenii darnici, de regulă, îi conducea câte un evreu şi-mi făceau impresia că sunt aduşi cam cu sila. Se plângeau împotriva cazacilor, care ziceau c-au jefuit populaţia şi le-au spus că nu mai umblă banii austrieci. Noi ne dădeam aere de mântuitori, călcând mai mândri şi mai vitejeşte prin puhoiul de tină. Soldaţii erau şi ei mai voioşi şi mergeau foarte bine. Un general i-a lăudat şi a întrebat dacă sunt români. I s-a răspuns: da şi încă de cei bătrâni, iar dânsul s-a uitat cu drag după ai noştri, zicând: *Na, natürlich, nur die Rumänen können so marschieren!* (*Fireşte, doar românii pot să mărşăluiască aşa!*). Podurile drumurilor erau aruncate în aer, dar nu toate. Unele erau distruse numai pe jumătate, ca să nu dea prea mult de lucru repararea lor. *Să vedeţi, băieţi, că pe astea le-om mai arunca şi noi în aer* – zic celor din jurul meu. – *Da, dar vorba e, câţi le-om mai trece la întors?* – aud pe unul de la spate, iar cei de primprejur oftează în cor. Ajungem la Ustrzyki, de-a lungul liniei ferate, pe unde mergeam mai bine ca pe drum. La marginea târgului ne adăpostim în nişte case ţărăneşti. Gazdele ne primesc foarte bine; ne dau unt, ouă, smântână, iar soldaţilor le fierb cartofi. Erau numai femeile acasă. Singurele fiinţe din toată Galiţia, care ne-au găzduit cu vădită dragoste.

Seara m-am simţit foarte obosit şi, nu ştiu de ce, stors de puteri. Pe dealurile de primprejur, se aşternuse un giulgiu subţire de zăpadă proaspătă. Gândul că vom îngheţa prin pustiurile Galiţiei ne înspăimânta şi ne întuneca sufletul. Afară vecuia o vreme cumplită, viforul de zăpadă amestecată cu ploaie rece a ţinut toată noaptea, de-a trebuit să adăpostim şi iapa în tinda casei.

10 octombrie

Conştiinţa iar începe să mă chinuie. Simt cum mă împrejmuiesc umbrele morţii şi o cucuvea îmi prevesteşte zile rele. Fumez neîntrerupt, să mă tâmpesc, să nu-mi mai pot da seama de situaţia disperată în care mă găsesc şi de mizeriile pe care trebuie să le îndur. Am momente, când mi se întunecă înaintea ochilor şi atunci o duc mai uşor. Îndobitocirea e starea cea mai fericită a războinicului. Deşi maşinăria mea fizică se văita, nici nu-mi trece prin minte să mă anunţ bolnav şi să părăsesc câmpul de luptă. Mă duc înainte, mânat parcă de o soartă rea. La şase dimineaţa, pornim spre Chyrow. Facem un marş monoton şi obositor. Noroi, frig şi vânt. E greu şi pe jos şi călare. Pe cal, într-o jumătate de ceas, sunt îngheţat gata, de aceea merg în rând cu soldaţii şi ne bucurăm când putem călca întruna. În Starzawa, poposim pe un câmp, iar soldaţii, cu aprobarea

noastră, ard toate dranițele celui care la retragere ne ceruse 200 coroane, pe un car de fân şi 1 coroană 20 fileri pe un snop de paie. Acum întreaga sa gospodărie era pustie. Fiind vremea prânzului, ne ospătăm iar cu cartofi fierţi şi copţi, pe care îi găsim cu greu prin cuiburile goale.

Pe drum, aflăm că ruşii sunt numai cale de o zi înaintea noastră. Ieri artileriştii lor s-au zăpăcit şi au tras unul asupra altuia. Pe un deal au lăsat câteva tunuri, dintre care pe două le îngropaseră. Semn că au de gând să se mai întoarcă. În Chyrow, ne găzduim la un localnic, care nouă ne spune că-i polon. Întreaga companie are sălaş bun. Noi am dat de-o odăiţă, cu două paturi, pe care o fetiţă cochetă, de 14 ani, ni le primeneşte cu vădită simpatie. Tunurile noastre deschid focul împotriva ruşilor, băgându-ne o straşnică groază în oase. *Nu vom avea linişte la noapte*, zic bătrânii mei păţiţi. Mă culc devreme, dar abia am aţipit două ceasuri, dezbrăcat, ca oamenii, în patul curat al fetiţei, când, la orele 10 seara, ne alarmează. Ploaie de sudalme, ca în război; ne pare rău după odihna împărătească, dar n-avem încotro şi plecăm, în puterea nopţii, pe şoseaua înnoroită. Oraşul Chyrow nu era de nasul nostru glotăşesc, ne ducem să dormim în satul Polena. Soldaţii, care s-adăpostiseră în casa unui evreu vecin cu noi, îmi spun că seara trecută, la gazda mea, au rămas doi ofiţeri ruşi. Polona era ruteancă şi împreună cu fetiţa ei boboc, se liboviseră cu musafirii, iar ca răsplată, pe lângă ruble, soldaţii ruşi îi mai umpluseră pivniţa şi cămara cu lucruri jefuite de la evrei. Ajungem în sărăcia de sat şi ne blestemăm ceasul în care ne-am născut. Întreaga brigadă era cantonată în el şi ceilalţi ne luaseră pe dinainte. Batalionul nostru rămâne pe câmp. Chiar şi maiorul, om calm şi soldat din creştet până în tălpi, îşi pierde răbdarea şi se revoltă împotriva acestei dezordini. Ne-aşezăm în coloane şi facem focuri. Necăjiţi cum erau, românii noştri trântesc nişte focuri de credeai că s-a aprins pământul. Până dimineaţa, au ars toate gardurile de primprejur, chiar şi îngrăditura cimitirului. Unii îmi spuneau că, de-ar mai fi ţinut noaptea, ar fi pus pe foc şi bârnele de la biserică. Soldaţii n-au dormit toată noaptea, ci şi-au prăjit oasele pe lângă foc. Noi ofiţerii am scos dintr-o casă nişte soldaţi de la Regimentul 21 de glotaşi. Între ei era şi prietenul dr. Alexandru Ciura[7], avocatul din Abrud, pe care l-am recunoscut după voce şi i-am strâns mâna. În casă, trăgea de moarte o femeie. Ruteanul o învelea în ţoale murdare şi-i dădea mereu rachiu. Ne înghesuim unul într-altul şi cu greu încăpem. Dormim ca vai de noi! Gemetele femeii ne-aduc aminte de moarte, dar nu ne impresionează. Bănuim că mâine vom intra în foc şi mulţi dintre noi se roagă în gând să fie aşezaţi sub glie şi să scape de chinuri.

Artileria austro-ungară, piesă de câmp.

[7] Numele, transcris după ortografia cipariană, se pronunţă *Ţura*. El a figurat fictiv, în conducerea revistei *Luceafărul*, numele lui Octavian C. Tăslăuanu, directorul real, neputând să apară tipărit, fiindcă activa la Consulatul României din Budapesta [Gelu Voican Voiculescu].

VII. LASZKI-MUROWANE

În zona artileriei – Ţarul împarte pământul boierilor poloni, rutenilor – Descoperirea ruşilor – Împuşcaţi în spate de-ai noştri – Începutul luptei de trei zile – Situaţia generală – Poziţia noastră – Sufletul soldatului român – Atacul ruşilor din 14 octombrie – În întăritura castelului – Înjurăturile ofiţerilor străini la adresa românilor – Mercenarii austrieci – Luptele de artilerie – Moartea regelui Carol I – Castelul contelui Raşia Olşaninski – Palatul meu – Din viaţa noastră de soboli – Plăcerea spălatului – Formaţiunea de luptă a bateriilor ruseşti – Spionii – Jocuri de cărţi în tranşee – Grenade de mână – Românii pe câmpul de luptă – Ştiri asupra situaţiei – Barbariile ofiţerilor străini – Cel dintâi păduche – Ura dintre ofiţeri şi soldaţi – Influenţa războiului asupra sufletului – Instalaţiile pentru iarnă – Foaia militară a Armatei a II-a – Trei săptămâni în tranşee – Risipa de muniţie – Ordinul de retragere

11 octombrie

Azi, e sfânta zi de duminică. Ne sculăm de dimineaţă şi, în loc de clopote, auzim bubuitul tunurilor, iar în loc de toacă, mitralierele. Până aproape de Berezow, mergem în coloane. În faţa satului, aşteapta Regimentul 24 de glotaşi, tot în coloane. Văd pe bunul meu prieten Sandi Bogdan. Mă întreabă: *Mă, ai notiţe pentru „Transilvania"? – că eu n-am putut scrie nimic – iartă!*[8] *– Te dau pe mâna secţiilor* – îi răspund, primind sticluţa de rachiu ce mi-o întinsese. Trag o duşcă cătănească îi strâng mâna, ne urăm noroc şi sănătate, şi *ghii* Roji! (numele iepei mele). A fost ultima oară, când l-am văzut pe acest suflet distins. A căzut mai târziu la Szumina, lovit de o şrapnelă, după cum am auzit.

După câteva sute de paşi, primim ordinul să trecem în formaţie de luptă, luând direcţia spre Szumina, la dreapta şoselei. Înaintăm iar prin foc de şrapnele, care spre norocul nostru nu ne-a nimerit niciun rând. Suntem întorşi şi opriţi lângă biserica din Berezow, într-o pădure de brazi. Artileria noastră ocupa coastele de-a dreapta râului Strwiaz. Grenadele şi şrapnelele ne dădeau mereu bineţe. De şrapnele nu ne păsa, căci ne apărau crengile de brazi; dar câte-o nebună de grenadă venea, ca un buzdugan de balaur, şi frângea brazii, ca pe o jucărie. Răniţi n-am avut prea mulţi, căci eram adăpostiţi de jghiaburi şi de trunchiurile copacilor. Aici, am văzut pe tunari, urcând coasta piezişă pe-o sărăcie de potecă de m-am minunat. Trăgeau cei şase cai numai la tun, de li se încovoia spinarea şi împingeau tunarii de le ieşeau ochii din cap.

Ne coborâm într-un pârâu şi, pe sub coastele de-a lungul râului Strwiaz, ne furişăm până în Laszki-Murowane. În dreapta trosneau mereu puştile, iar la stânga grenadele ruseşti băteau şoseaua ce trece prin Felsztyn şi satul Gradowice. Artileria noastră răspundea harnic. Şi ghiulelele ruşilor şi ale noastre zburau peste capetele noastre. Ajunşi în sat, o ruteancă îmi spune că ruşii se poartă foarte bine cu sătenii; şi asigură că ţarul le va împărţi pământul boierilor poloni şi le va da maşini pentru lucrul pământului. Pe la orele 2 p. m., ocupăm ţărmul râului, de sub castelul Laszki-Murowane, dar nu vedem nimic. De la comandă avem informaţia despre Corpul al IV-lea că atacă din dreapta şi într-adevăr auzim lupte spre Stari-Sambor, iar la stânga noastră înaintează Corpul al VII-lea, dar nu vedem şi n-auzim nimic.

Unde anume sunt ruşii, nu ştie nimeni. Mă urc în podul unei case şi printre şindrile văd, în fundul văii, nişte case şi câţiva ruşi, furişându-se pe sub mal spre noi. Cu plutonul al 4-lea deschid focul, singur din întreg regimentul, fără să mai aştept nicio comandă şi fără să raportez. Comandantul regimentului a trimis pe maiorul Hettinger să vadă cu cine ne batem. Maiorul încă din gura podului mă întreabă, cam răstit: *Auf was schiessen sie, Herr Leutenant? – Auf die Russen, Herr Maior. – Wo sind die?* (*Asupra ce trageţi, dle locotenent? – Asupra ruşilor, dle maior. – Unde se află aceştia?*) Îi arăt, tocmai atunci căzuse unul pe brânci, probabil nimerit de un glonţ de-al nostru, deşi

[8] Revista *Asociaţiunii* redactată de mine, împreună cu un comitet de redacţie numit de secţiunile ştiinţifice-literare ale Asociaţiunii, din care făcea parte şi dr. Al. Bogdan.

distanţa era 2 600-2 800 de paşi. Isprava mea i-a plăcut şi comandantului regimentului, care, auzind ce-am făcut, a zis: *Az ügyes ember!* (*Ăla-i om isteţ!*). Mă simţeam grozav de mândru, că i-am luat pe toţi pe dinainte.

Peste noapte, jumătate din companie o las în linia de foc, iar pe cealaltă jumătate o adăpostesc în casa din podul căreia împuşcasem. Bieţii oameni erau sălbăticiţi de foame. Toată ziua nu mâncaseră nimic. Pe drum, începuseră din nou cu cocenii de varză şi cu napii. Mă temeam de holeră şi trebuia să-i opresc de la o asemenea hrană, deşi îmi era milă de ei! În sat, şi-au săpat cartofi cu baioneta şi acum, noaptea, se băteau de la focul din vatră, făcând o gălăgie ca-n crâşmă, fără să le pese de patrulele ruseşti care îi puteau auzi. Cei de strajă fugeau mereu de la post, aşa că a trebuit să-mi calc pe inimă şi să întrebuinţez cele mai drastice mijloace spre a menţine ordinea. Îmi era frică de vreo surpriză peste noapte şi nu mi-ar fi păsat de m-ar fi prins, dar ştiam că noaptea se fac numai măceluri şi bieţii soldaţi toţi erau cu copii pe-acasă.

Noi, ofiţerii, ne-am fiert un ceai într-o odăiţă de-alături şi ne-am culcat târziu, fără nădejde de odihnă, decât poate cea de veci. Pe coasta dintre Laszki-Murowane şi Zasadki erau la un capăt şanţuri de-ale noastre, iar la celălalt, cam la 1 800 de paşi, din jos de poalele unei păduri, şanţurile ruseşti. Cei din şanţurile noastre toată noaptea ne-au prostit cu împuşcături.

Ce va mai fi mâine? Vom ajunge să trăim şi ziua de poimâine? Ce înţeles adânc are acum vorba de *mâine*. Între o zi şi cealaltă parcă e o veşnicie întreagă şi ceasurile ni se par aşa de importante ca altădată anii.

12 octombrie

Începe zilele grele de luptă. De dimineaţă se porneşte un foc straşnic în toate părţile. Noi din podul casei, în care am dormit, golim peste 2 000 de cartuşe, fără să putem constata efectul. Aveam acelaşi ţel ca şi ieri. Ruşii ieşeau mereu din şanţ şi se furişau la casele din vale, probabil să se încălzească şi să mănânce. Frigul şi ploaia îi răzbise şi pe ei, ca şi pe noi. În muchea râpei era o casă şi o şură, iar mai în vale vreo trei case dintre care una foarte frumoasă; îi invidiam pe potrivnici. Dar până la prânz, nu le-am dat nicio clipă de odihnă, îndesându-i mereu cu salve, când cu focuri de ţintaşi. Sălciile de pe malul râului ne acopereau, aşa că ei nu ştiau unde să ne găsească. Pe la prânz, a început un foc de artilerie de credeam că se prăpădeşte pământul. Nu eram învăţaţi încă cu asemenea muzică wagneriană. Şrapnelele explodau cam tot primprejur. Numai în casa noastră n-au nimerit. E adevărat că am tăcut chitic, dându-ne jos din pod. Aici am văzut precizia tunurilor ruseşti. Nimereau exact în tranşeul nostru din coastă şi, după câte-o grenadă, vedeam zburând prin aer picioare de oameni şi mantale în bucăţi. Cruzimea războiului m-a înfiorat.

Dar groaza a fost învinsă de indignare. Vedeam că artileria noastră trage pe nimerite, că noi nu ştiam exact poziţiile ruseşti. Fire pornită cum sunt, am împrumutat un ochian Zeiss, m-am urcat din nou în pod şi-am început să mă uit prin toate părţile. Pe coastele dinspre nord, în satul Slochynia, am descoperit, la colţul unei păduri, trupe de-ale noastre. Mai departe, în faţa lor, tranşee ruseşti, iar pe înălţimea Wegrzeliska, la marginea unei păduri, era desigur artileria rusească ascunsă. Am văzut pe-o coastă doi ofiţeri, care nu puteau fi decât observatori. Mai târziu, am auzit că artileria rusească are şi femei pe lângă tunuri şi ofiţerii îşi petrec cu ele fără să le pese de obuzele noastre, care nu băteau mai departe de 5 km, iar ei trăgeau de la o distanţă de 6-7 km. În faţa noastră, vedeam bine tranşeele ruşilor. Dar nu puteam vedea nimic ce-i în satul Felstyn. Credeam că-i liber, de aceea am făcut planul să ne furişăm pe sub malul râului şi să-i luăm pe ruşi din coaste.

Când mi-am terminat recunoaşterile, am şi primit ordinul să trec apa cu compania şi să înaintez cât voi putea. Am trecut unul câte unul, ascunzându-ne între sălciile şi răchiţele de pe malul celălalt, pe care se aflau şi două case. Voiam să rămân aici, dar nu vedeam nimic.

M-am hotărât să înaintez cu vreo 800 de paşi. În mijlocul câmpului mai era o casă, iar la stânga ei un şir de sălcii ce se întindea, paralel cu satul Felstyn, până la marginea râului. Am învăţat de la ruşi cum se înaintează, unul câte unul. Dar ne-au simţit şi-au deschis un foc asupra sălciilor, de se văitau şi frunzele de şuieratul gloanţelor – cum îmi şopti Victor al meu la ureche. Deşi gloanţele ruseşti curgeau ploaie, am avut puţini răniţi, vreo 2-3, dintre care unul mai greu, nimerit în spinare, de nu-şi mai putea mişca picioarele. În cele două case de pe malul râului, locuitorii stăteau ascunşi după cuptor. Ferestrele erau găurite de gloanţe, iar o grenadă rupsese hornul uneia dintre ele.

Un rutean îmi dădu lapte şi ouă, uitându-se cu milă la mine; se vede că eram prăpădit din cale afară, de alergăturile şi de zbieretele multe după soldaţi, pentru ca să înainteze cu grijă şi să se ferească să nu fie văzuţi. Au încercat să înainteze şi alte companii din batalionul nostru pe sub coasta din dreapta, dar n-au putut. Cum ieşea unul, cum explodau în jurul lui câte trei şrapnele ruseşti. Se vede că ruşii aveau muniţii din belşug. Până pe-nserat, înaintase aproape toată compania mea. Mai aveam, între răchiţele din dreapta, vreo câţiva inşi. Mă dusei la ei, să le arăt unde să se aşeze şi-n acelaşi timp, am trimis un om la maior, să-i raporteze înaintarea făcută şi să-mi dea ordine. Deodată, m-am pomenit de la spate c-un foc înteţit, îndreptat tocmai spre răchiţele, în care eram ascunşi. A fost o spaimă în întreaga companie. O bună parte din cei ce înaintaseră au fugit înapoi, iar dintre cei ascunşi în răchiţi, am avut vreo 8 răniţi. Văzând că nu mai încetează focul, mi-am luat inima în dinţi şi, printre sălcii, m-am furişat până la punte, strigând: *Feuer einstellen!*, *tüzet szüuntess!* (*Încetaţi focul!*). Gloanţele zburau pe lângă mine, izbindu-se de trunchiurile sălciilor, iar eu zbieram de-mi spărgeam pieptul. Un glonţ rupse coaja salciei după care stăteam ascuns şi era cât p-aci să-mi ducă umărul.

Ruşii, auzind împuşcăturile, au deschis focul din nou. Asta ne mai lipsea. M-am trântit pe burtă într-o mocirlă. Strigam, dădeam signale din fluiere şi înjuram toată armata şi prostia austro-ungară. Toate au fost în zadar; gloanţele zbârnâiau mereu. După un sfert de ceas, în sfârşit, s-a făcut linişte. Indignat şi furios, m-am dus la maior, care împreună cu comandantul regimentului erau într-o casă de cărămidă dincolo de râu şi l-am întrebat: *Ce neghiobie-i asta, de suntem împuşcaţi de la spate?* Mi s-au plâns, că un pluton de la nu ştiu ce regiment unguresc era să-i omoare şi pe ei. Le-am raportat până unde am înaintat şi-am cerut porunci. S-au mirat că m-am dus aşa departe şi mi-au ordonat să rămân peste noapte acolo unde sunt şi să sprijin eventuala înaintare din dreapta, pe coastă, a trupelor noastre. Adjutantul regimentului, locotenentul Vida, mi-a întins o lopată, ca să ne săpăm şanţuri. Le spusei că, fără rezervă, e riscant să rămân; mi-au promis o rezervă, compania a 12-a, comandată de Luther. Necăjit, mă întorc cu lopata în mână la companie, adun oamenii fugiţi şi-i aşez, luând două fronturi, unul spre satul Felstyn, unde nu ştim ce-i, şi unul spre şanţurile ruseşti pe care le ştiam. Pământul era ud şi noaptea friguroasă, iar soldaţii rupţi de foame. Se codeau bieţii glotaşi să ocupe linia şi să-şi sape gropi, dar n-aveau încotro. Neavând unelte, decât foarte puţine – cei mai mulţi soldaţi îşi aruncaseră lopeţile – nu ne puteam gândi la şanţuri. După ce şi-au terminat gropile, le-au umplut cu paie din şură şi, fără să le pese de ruşi, au adormit toţi, deşi tot al doilea primise ordinul să rămână treaz. Voiam să trimit patrule în Felstyn, dar îmi dădeam seama că nu voi găsi trei oameni care să fie capabili de un asemenea serviciu.

Ofiţeri eram trei: eu, Weindl, comandantul plutonului 1 de la compania mea, şi Dejenaru, comandantul companiei a 10-a, pe care l-au pus păcatele să treacă şi el cu vreo 10 oameni apa şi să vină într-acest loc primejdios. Ne înţelegem să veghem pe rând. Mie îmi venea rândul la orele 2½ după miezul nopţii. Mă trântisem în şură pe nişte paie, dar era aşa de frig că abia am putut aţipi două ceasuri. La miezul nopţii, m-am sculat, l-am trimis pe Weindl să se culce şi am inspectat linia. Toţi dormeau. Îmi era milă de ei şi i-am lăsat să doarmă; numai pe cei care sforăiau i-am trezit, ca să nu ne trădeze. La orele 3, am primit următoarea poruncă de la maiorul nostru:

1 Bon I.R. 23 u. II/23 npf. zlj. rücken jetzt südlich gegen gelbe Haus vor. III/23 bleibt Aufstellung, deckt Vorrückung. Daher nicht an gelbe Haus schiessen. Hettinger, Mr.[9]

Până dimineaţa tot la *„gelbe Haus"* m-am gândit; care-o fi, unde-o fi? Pe întuneric am tot înconjurat casa, dar toate ferestrele şi toate uşile erau zăvorâte. Atâta am tot meşterit, până am scos din ţâţâni un rând de ferestre şi am pătruns în casă. Am trezit pe Victor şi pe Murărăscu, am astupat ochiurile cu cârpe şi am trântit un focşor care ne-a mai dezmorţit, iar un ceai ne-a înviorat.

Spre zori de zi, am trezit toată compania şi am arătat fiecărui soldat locul unde să stea. Le-am îndreptat poziţiile, am urcat pe nouă inşi în podul casei şi am luat toate dispoziţiile pentru apărare. A fost o noapte grea, dar nu mă simţeam obosit. Nu voi uita, însă, niciodată energia nervoasă ce-am cheltuit-o de la miezul nopţii până dimineaţa. Eram numai urechi şi fiecare zgomot mă făcea să tresar şi să străbat întunericul cu privirile. Nu pot să spun că-mi era frică. Îmi era mai mult groază de răspunderea ce o am pentru atâţia părinţi de familie. La gândul că am putea fi respinşi, se trezea în mine şi un fel de ambiţie, de mândrie, că suntem numai români şi vom fi numiţi laşi şi ticăloşi. Multele înjurături, pe care le auzisem la adresa bieţilor soldaţi români, făcuseră din mine un ostaş întreg, care nu se lupta însă din convingere, ci numai să le arate neghiobilor de străini că neamul nostru îi întrece şi pe câmpul de luptă. Mândria asta se înrădăcinase aşa de adânc în sufletul meu, încât toate celelalte păsuri şi raţionamente cădeau în umbră. Chiar şi în războiul lor, voiam să ne distingem, voiam să le arătăm că ne sunt inferiori.

13 octombrie

Zilele de 13 şi 14 octombrie, au fost cele mai primejdioase din întreaga campanie, de aceea, le voi descrie amănunţit. Graiul omenesc nu poate reda, însă, decât o foarte palidă icoană a realităţii. Dar îmi voi da toată silinţa să zugrăvesc chinurile acestor zile, care nu pot fi întrecute nici de torturile iadului. Regimentul 23 de glotaşi ajunsese în Valea Strwiazului. La dreapta noastră, spre Starasol, erau celelalte regimente de glotaşi din Ardeal şi Corpul al IV-lea; la stânga trebuia să fie alt corp şi o divizie, dar nu se vedeau decât detaşamentele mici. Brigada noastră, a 103-a, era comandată de generalul Henner, om slab şi o păpuşă în mâna adjutantului său, căpitanul Homolya, o mediocritate ambiţioasă şi răutăcioasă. Se vede că dorea cu orice preţ să ne prăpădească, altfel nu-mi pot explica poruncile ce le dădea. Aşa de prost tot nu era, ca să aştepte victorii de la nişte glotaşi necăjiţi care nu erau nici echipaţi şi nici înarmaţi după toate rânduielile ostăşeşti. Fără să se facă cuvenita pregătire cu artileria, ne-a dat poruncă să înaintăm. Noi, care vedeam numai ce era înaintea nasului nostru, nu ştiam situaţia generală, nu cunoşteam nici întinderea şi nici puterea poziţiilor ruseşti. Omul când nu cunoaşte primejdia în care se află e totdeauna mai îndrăzneţ. Ieri, când cu toate recunoaşterile mele, nu-mi dădeam seama că ruşii se găsesc în mai multe rânduri de şanţuri şi că sunt hotărâţi să ne oprească urmărirea, îmi băteam capul cu fleacuri, cu înaintări repezi şi cu surprinderi, acum, însă, vedeam limpede şi simţeam că n-avem de-a face cu detaşamente duşmane care apără retragerea, ci cu poziţii puternice de defensivă. Tocmai pe noi glotaşii ne-au găsit să ne-arunce în prima linie de foc la o ofensivă aşa de grea şi fără sprijinul şi pregătirea artileriei? Asta era întrebarea ce-mi ardea sufletul şi mă făcea să mă revolt împotriva călăilor neamului nostru.

Dar n-am avut multă vreme pentru zbuciumări. Cum s-a risipit ceaţa, s-a deschis focul. La început somnoros şi pe dibuite, căci nu se vedea încă bine. Peste noapte, o companie din regimentul nostru înaintase binişor pe coasta din dreapta, dincolo de râu. Era cu vreo 200-300 de paşi mai avansată ca mine. Coasta era întretăiată de curmături acoperite cu arbori, aşa că se puteau bine adăposti. Când s-a luminat de ziuă, stăpâna casei a venit să-şi ducă vaca şi viţelul din grajd

[9] Bon R. de I. 23 şi II/23 bon. gloate înaintează acum spre sud de la casa galbenă III/23 rămâne pe poziţii şi sprijină înaintarea. De aceea, să nu se tragă asupra casei galbene. Hettinger, Mr.

încolo şi-a lăsat tot ce-avea în casă. Eu m-am uitat jur-împrejur să văd unde ne aflăm. Eram într-o poziţie destul de proastă şi-acum îmi părea rău că n-am chemat pionierii să ne sape tranşee. Necăjit de împuşcăturile de la spate de aseară, uitasem.

Stăteam pe câmp deschis, în mijlocul căruia era numai casa noastră. Şura era încheiată din scânduri, care nu constituiau nicio apărare. Am scos deci pe toţi oamenii de-acolo şi o parte i-am urcat în pod, o parte i-am împărţit în gropile libere. Casa făcută din bârne groase, noi, era acoperită cu paie. Am dat ordin soldaţilor să-şi facă găuri prin snopi, iar sub paie, spre apărare, să aşeze lătunoaie groase din tavan, care nu era încă încheiat. Casa avea o tindă şi o odaie. Din tindă se deschidea o uşă spre ruşi, pe care am întărit-o cu nişte bucăţi de fag, bătute cu cuie pe dinăuntru, ca să nu pătrundă aşa uşor gloanţele prin ea. Altă uşă din tindă răspundea în grajd, care avea o ieşire tot spre ruşi. Casa, grajdul şi şura aveau un singur acoperiş. În peretele din dosul tindei era tăiată o ferăstruie dreptunghiulară, pe care putea intra, cu greu, un trup omenesc subţiat de necazuri. Am aşezat în faţa ei capra de tăiat lemne şi ne-am făcut ieşire din casă. Bietul Weindl n-a putut nici de astă dată intra, a trebuit să stea pe sub straşina peretelui din dos. Râdeam de necazul sasului, că l-a croit maică-sa pentru garda împărătească. Odaia avea trei ferestre. Una spre ruşi, iar două spre coasta din dreapta. Pe cea dinspre ruşi am umplut-o cu cărămizi, luate de la cuptorul din casă încă neterminat; pe cea dintâi, spre coastă, am astupat-o cu scaune, bucăţi de scânduri şi cu lemne, iar pe cea dinapoi am lăsat-o liberă, pentru observare. Ne întăriserăm ca într-o cetate, noi cei din casă, adică: sublocotenentul Dejenaru, Victor şi Murărescu, ordonanţele mele, şi eu.

În Victor intrase groaza, căci dereticând prin casă, un glonţ rătăcit pe fereastra dinspre ruşi îi găurise chipiul. *Nu te teme, Victore, că scăpăm şi de-aici!*, căutam să-l mângâi. *De-am scăpa numai cu şăpcile găurite, dau un sărindar, domnule laitnant*. Murărescu citea Visul Maicii Precista, după cuptor; citea şi prăjea cartofi.

Când s-a limpezit bine şi am văzut că ruşii se tot plimbă din deal în vale, am tras câteva salve zdravene. Dracul m-a pus! Victor îmi spunea: *Vrăjmaş om mai ieşti şi d-ta, de ce nu-i laşi să se încălzească, doar şi lor li-e frig ca şi nouă*. Eu voiam să stabilesc exact distanţa. Dar n-am apucat să tragem a treia salvă, când ne-au luat ruşii în primire şi dă-i, nenişorule! Răsunau gloanţele în pereţii casei şi fâşcăiau prin paiele acoperişului, de parcă bătea grindina. Am tăcut... şi o vreme s-au mai domolit şi ei, dar n-au încetat. Fără jertfe, de-aici, nu putem scăpa. Pe unul îl aşezasem în uşa grajdului şi i-am spus să o crape niţel şi să-mi spună de-o vedea vreun rus apropiindu-se de noi. Un glonţ i-a trecut prin piept şi se văita de moarte. I-am dat rom, pâine şi salam, să-l mai înviorez, iar cele două ordonanţe i-au bandajat rana. Camaradul Weindl, din dosul casei, nu ştiu prin ce minune, s-a ales cu-n glonţ deasupra şoldului. Se vede c-a fost un glonţ ce s-a abătut din cale, căci n-a avut putere să iasă din trup. Cât a fost sasul de mare, a căzut grămadă, dar, om tare, s-a sculat repede, s-a legănat şi a plecat. Mă uitam după el şi m-a apucat o tristeţe pentru că rămâneam iar singur la companie. Ştiam că se duce în Ardeal, în ţara binecuvântată de Dumnezeu şi nu-i putusem spune la despărţire: *Pământul ţării să-l săruţi şi pentru mine!* Ce înţeles adânc şi simţit de întreaga mea fiinţă aveau acum aceste cuvinte din *Rugăciunea din urmă!*

Da, *cea din urmă*. Simţeam o toropeală, o sleire a puterilor. Flacăra vieţii abia mai pâlpâia în mine. Ascultam gemetele rănitului din grajd şi pentru prima oară în război aveam halucinaţia morţii, pe care o aşteptam liniştit, clipă de clipă. Fumam ţigară după ţigară şi mă rugam din convingere. Parcă eram în faţa altarului bisericuţii de lemn din satul meu natal, stăteam în genunchi şi mă închinam cu smerenie ca-n copilărie. Cu genele întredeschise vedeam cum se învârte totul cu mine. Mi se părea că mă înalţ cu linia de foc cu tot în slavă şi plutesc spre cerul albastru; gloanţele ce şuierau mereu în preajma noastră mi se păreau nişte păsări cu pliscul de oţel ce roiesc, ca în poveşti, în jurul nostru prin acele vămi ale văzduhului ce duc la împărăţia raiului. Pământul şi cerul cântau imnuri de laudă, melodii pe care le auzisem de la un cor rusesc, mi se

pare al lui Slavianski. Viaţa din mine adormise, semăna c-un râu cu valuri domoale înainte de a se vărsa în mare, în veşnicie. Eram într-un extaz, ca în pragul morţii.

Îmi făcusem loc lângă fereastra deschisă, stam cu capul rezemat în palme şi visam la fericirea odihnei de veci. Un glonţ rătăcit s-a izbit de oglinda din perete şi o ţandără de sticlă m-a lovit în umărul obrazului stâng. M-am uitat liniştit la oglinjoara ţărănească, făcută bucăţele. Căzuse din perete cu ramă cu tot şi în cioburile de pe masă se frângeau câteva raze de lumină. Glonţul o sfărâmase, o rănise. Am adunat bucăţelele şi am încercat să o fac la loc şi observai că lipsea numai ciobul care-mi zgâriase obrazul. Am îndrăznit să-mi examinez faţa. O fiinţă cu sufletul înfrânt se căuta într-o oglindă sfărâmată. Am văzut o stafie care semăna cu mine.

M-am sculat de la locul meu de veghe, am rugat pe tovarăşul Dejenaru să poarte el de grijă şi m-am trântit pe un divan aşezat de-a lungul peretelui din faţă, în care băteau mai vrăjmaş gloanţele. Am dormit un ceas întreg, un somn adânc, fără să-mi pese de primejdie. Când m-am trezit, m-aşteptau la ferestruia din dos o ceată de răniţi, cei mai mulţi la mâini. Trebuia să le dau adeverinţă, c-au fost răniţi în linia de foc, altfel doctorii din sat îi legau şi-i alungau înapoi, bănuind că s-au schilodit singuri. În viaţa mea nu mi-a plăcut să mă uit la oameni morţi şi la răniţi. Mai ales rănile m-au impresionat întotdeauna până la lacrimi. Durerea celui suferind o simţeam tot aşa de intensiv ca şi dânsul. Când eram elev în clasa a VIII-a la liceul din Blaj, un coleg necăjit din Banat s-a aruncat înaintea trenului, lângă Teiuş. La înmormântare, l-am văzut zdrobit de roţi şi am ameţit. Acum, trebuia să mă uit la răni, eram dator. Spre mirarea mea ele nu mă impresionau, nu-mi trezeau dureri, ci un interes. Mi se opreau ochii asupra degetelor frânte, mă uitam cu o ciudată atenţie la culoarea purpurie a sângelui ce se scurgea în şiroaie, la osul alb spumă, împrejmuit de carne şi la feţele vesele ale răniţilor. Doi dintre ei mi-au mărturisit că s-au împuşcat singuri. Nu le storceam această mărturisire, dacă nu se văitau şi nu se schimonoseau. Cum trădează conştiinţa sufletul vinovat! Cei răniţi de gloanţe ruseşti se bucurau că scapă de calvarul războiului, fără să se vaite, iar cei ce se împuşcaseră singuri nu se puteau bucura de mişelia lor, credeau că sunt obligaţi să se bocească. I-am trimis, în ştirea Domnului, împreună cu ceilalţi răniţi, fără să-i trădez. Pentru mişelia lor îi dispreţuiam, dar şi în această mişelie era un curaj şi o înţelepciune dictată de instinctul de conservare al ţăranului român.

Aici e poate mai potrivit să lămuresc problema sufletească a soldatului român din armata austro-ungară. Cât am umblat pe câmpul de război, n-am întâlnit suflet de român care să fi fost sincer entuziasmat de cauza pentru care luptă. Toţi au venit pe câmpul de luptă siliţi de poruncă.

Omul soldat e o fiinţă foarte interesantă. În el se întâlneşte instinctul de conservare al vieţii şi sublima jertfă morală de a muri pentru împlinirea unei datorii, a unui ideal. Războiul din acest din urmă punct de vedere e cea mai înaltă şcoală a individului pentru o desăvârşire morală superioară. Un organism social moleşit de rafinamentul civilizaţiei şi de scepticismul culturii fără credinţă, într-un război renaşte şi întinereşte. Noi, românii din Ardeal, n-am avut nevoie de această primenire sufletească, deoarece viaţa noastră a fost întotdeauna munca, suferinţa şi lupta grea pentru trai. Noi n-am avut nici vreme şi nici bogăţii, care să ne îngăduie luxul oboselii şi rătăcirii sufleteşti. Cu toate acestea, noi am fost cei dintâi trimişi pe câmpul de luptă galiţian. Ne-am dus, fiindcă n-am avut încotro. Ca soldaţi trebuia să ascultăm de poruncă.

Soldatul român, ajuns pe câmpul de luptă, se zbătea necontenit între două primejdii. Datoria şi porunca îl mâna la moarte, iar instinctul de conservare îl făcea să se păzească, să scape teafăr; dar teama de pedeapsa cu moartea pentru neîmplinirea poruncii îl speria de la spate. Aşa s-a zbătut în întreg războiul. Când se putea, ne feream, dar niciodată nu am neglijat complet datoria. Când n-aveam încotro, înfruntam moartea cu o îndrăzneală de admirat. Soldatul român, când vedea că trebuie să lupte şi că prin lupta lui dobândeşte un rezultat, nu-şi împlinea numai datoria, ci în el se trezeau virtuţi reale de ostaş. Uita blestemul sorţii care l-a sorocit să lupte pentru cauza altora şi intra în primejdie. Dar pe urmă regreta, îşi dădea seama că a făcut o

prostie. De aceea, soldaţii păţiţi recurgeau la tot felul de apucături ingenioase, ca să scape cu viaţă. Din aceste apucături făceau parte şi împuşcăturile prin mână. Ca să nu-i prindă, când căpătau pâine, o puneau între ţeava puştii şi mână şi aşa se schilodeau, astfel iarba de puşcă nu înnegrea rana. De soldaţii români nu mă miram că recurg la asemenea fapte, ca să-şi scape viaţa, căci n-aveau pentru ce lupta. Dar acelaşi lucru îl făceau ungurii şi saşii, chiar şi ofiţerii. Unul dintre cei doi care se schilodiseră singuri astăzi, era sas pe care nu vreau să-l ucid, numindu-l. Mişelia acestora nu o poate explica şi justifica decât laşitatea omenească, mult mai familiară sufletului omenesc ca vitejia. În faţa noastră, puţin la stânga, la 3-400 de paşi, erau nişte arbori şi nişte tufe, care ne împiedicau vederea şi care mă nelinişteau. Într-un rând am zărit doi ruşi, care parcă ar fi intrat într-un tranşeu. Se vedea o fâşie de pământ, care nu ştiai de-i drum sau tranşeu. Doi dintre soldaţii mei, George Mandean din Arpaşul de Jos şi Ion Anghel din Vlădeni, s-au angajat să facă recunoaşterea. Era drum de câmp şi ruşii se vede că s-au furişat prin şanţ în satul Felstyn. Vitejia acestor doi soldaţi, asupra cărora inamicul a tras zece focuri ochite, am răsplătit-o cu tutun.

Pentru neam de neamul lor, acum le tipăresc numele în această carte. Altă decoraţie nu le pot da. Când îmi scriam la masă însemnările, mă pomenesc că din podul casei îmi cade un om în spate, izbindu-mă cu pieptul de masă, să mă stâlcească nu alta. A fost bietul Vărşogea, un ţăran tăcut, serios şi cuminte, ca un filozof. Prin ferăstruia ce şi-o făcuse pentru puşcă, a intrat glonţul şi l-a nimerit în piept. Mi-a fost mai mare spaima, mai ales văzându-l căzut cu capul în jos printre scândurile podului neîncheiate. L-au luat ordonanţele şi l-au legat, i-am dat mâncare şi băutură, mângâindu-l că va scăpa cu viaţă. I-am făgăduit că îndată ce se va întuneca, voi chema sanitarii să-i transporte pe amândoi. Întâmplarea a vrut ca cei doi greu răniţi să fie din acelaşi sat, din Sâmbăta de Sus. Înveliţi în fân şi acoperiţi cu ce-am avut, zăceau lungiţi unul lângă altul şi cu câte-o vorbă gemută îşi aduceau aminte de sat, de neveste şi de copii. M-au năpădit lacrimile...

Când eram mai trist, aud de la fereastra din dos: *Dom-le laitnant, Dom-le laitnant! – Ce-i mă?* – îl cunoscusem pe toboşarul Zosim după glas: *Ia uite ce-am păţit*. – *Ce-ai păţit, Zosime?* Credeam că l-o fi schilodit şi pe ţigan vreo împuşcătură şi-mi părea rău după el, că mult m-a mai mângâiat cu fluierul şi cu glumele lui. Îmi arătă toba găurită şi o trâmbiţă cu clape, pe care o furase şi o purta legată cu grijă de raniţă – spartă. Se uita ţiganul la ele cu atâta jale, de mă pufni râsul. – *Bine, măi Zosime, nu-ţi pare bine că ai scăpat tu teafăr? Dă-o dracului de tobă că şi-aşa nu ne mai trebuie*. – *Da m-a sărutat şi moartea, dom-le laitnant; uite, mi s-a suit în spate ca o zgripţuroaică şi era cât pe-aci să-mi are spinarea*. Se dezbrăcă şi-mi arătă cum îl julise un glonţ de la umeri şi până la partea la care ţine ţiganul cel mai mult. *Nu-mi pare rău de spinare, da mi se rupe inima după tobă şi mai ales după trâmbiţă, domnule laitnant. Te pomeneşti că acum mi-i da şi mie puşcă şi nu ştiu umbla cu ea, zău nu ştiu, dom-le laitna-a-ant* – lungea vorbele şi scâncea, de mi se făcu milă de acest artist al naturii.

I-am dat o ţigară şi i-am făgăduit că va rămâne tot toboşar – care avea prilejul de-a sta mai la adăpost – numai să-şi cârpească toba. *Că bine zici!* – şi o şterse, rânjind de bucurie.

Lupta a ţinut până la orele 4 după prânz, când mai potolită, când mai aprinsă. Atunci a intervenit, în sfârşit, artileria noastră, deschizând focul asupra tranşeului rusesc şi asupra caselor de adăpost ale ruşilor. De astă dată, artileria ţintea foarte bine. A izbutit să vâre câteva obuze tocmai în tranşeul duşman şi a aprins două case. Văzându-le arzând şi observând că ruşii tac chitic, am prins curaj şi am mai tras asupra caselor câteva salve de adio. Ruşii nu ne-au răspuns.

Pe-nserate, am trimis pe sergentul Fröhlich, un sas de nădejde şi foarte cumsecade, să ne aducă cartuşe, căldările cu mâncare, căci cartofii prăjiţi nu ne mai lunecau pe gât, şi porunci de la maior. Am primit cele din urmă lăzi cu cartuşe din trăsura de muniţii, am hrănit bine întreaga companie, am transportat răniţii şi, primind porunca să rămân în poziţia ocupată şi aflând că şi satul Felstyn e ocupat de ruşi, am cercetat poziţiile, am întărit frontul dinspre sat, am dat ordin tuturor să-şi sape gropile mai adânc, am aşezat pe şapte inşi în gropi noi, în faţa casei şi celor două ordonanţe le-am spus că până dimineaţa să sape un şanţ pentru noi, ofiţerii, la 20 de paşi în dosul

casei. Îmi era teamă de grenadele ruseşti, care ne puteau aprinde casa. Mă făcusem un tactician din creştet până-n tălpi, mă gândeam la toate eventualităţile, calculând totul până în cele mai mici amănunte. Prevedeam că la noapte sau a doua zi, va fi trânteală mare. Am trimis după pionieri să ne facă peste noapte un şanţ de legătură între noi şi rezervă şi aveam de gând să întăresc întreg frontul cu şanţuri. Dar pionierii n-au venit, nu ştiu din ce cauză. Aşa că a trebuit să renunţ la orice nădejde de scăpare.

M-am culcat liniştit, cu gândul să mă scol la orele 12. Dar nu m-am trezit până la orele 2 după miezul nopţii. Am inspectat din nou linia şi de data asta posturile vegheau, se vede că şi soldaţii simţeau primejdia mare în care ne găseam. Noaptea, am primit următoarea poruncă în scris, de la maior, pe care am citit-o la zarea focului: *Artileria întreagă va bombarda toată noaptea şoseaua spre Starasol. Regimentul 23 de Infanterie va deschide focul asupra duşmanului la revărsatul zorilor. Toate trupele vor trage un sfert de ceas, un foc înteţit asupra vrăjmaşului din faţă, de aceea, linia de trăgători să fie întărită. La orele 11 dimineaţa, va repeta focul cu aceeaşi intensitate. În restul zilei, să se tragă asupra duşmanului un foc rar şi bine ţintit*. Porunca îmi întărea presimţirea că vom avea o zi grea. Am băut vreo cinci ceaiuri şi, pentru prima şi ultima oară în timpul războiului, am îngenuncheat în faţa unei icoane sfinte în casa ţărănească şi am rostit, cu cea mai adâncă evlavie, rugăciunile pe care le mai ţineam minte din copilărie. Mă cuprinsese un sentiment religios, ce nu se potrivea cu întreaga mea fire şi cu tot sufletul meu de om răzvrătit, dar mă lăsam furat şi legănat de iluzia credinţei.

Îmi cădea bine. Eram ca un naufragiat în mijlocul furtunii ce se agăţa de o luntre neputincioasă. Nu mă rugam eu, scepticul, ci strămoşii din mine, cele cinci generaţii de preoţi, care s-au închinat pentru turma lor credincioasă din creştetul Carpaţilor. De-ar fi trebuit să intru singur în primejdie, aş fi făcut-o fără nicio părere de rău şi fără nicio închinare, dar aveam răspunderea pentru atâţia părinţi de familie şi parcă vedeam pe toţi copilaşii lor cum îi aşteaptă să se întoarcă acasă. N-aveam nicio putere să-i ajut şi să-i apăr şi de aceea m-am rugat lui Dumnezeu pentru ei.

14 octombrie

Pentru înţelegerea mai uşoară a luptei din 11-14 octombrie, alătur o schiţă, făcută din memorie, neavând la îndemână decât harta generală, de care, în lupte, nu te prea poţi folosi mult, mai ales dacă e veche. Înainte de a se crăpa de zi, soldaţii au mai primit două căldări de cafea, aşa că şi-au mai încălzit trupurile îngheţate peste noapte. Câţiva inşi s-au anunţat bolnavi şi s-au uitat lung la mine, când le-am spus că în linia de foc nu există decât: vii, morţi şi răniţi. Comanda noastră nu mai recunoştea niciun soi de boală, dacă soldatul se ţinea pe picioare.

Dimineaţa, o negură groasă învăluia împrejurimile, aşa că nu puteai vedea nici la 100 de paşi. Capetele austro-ungare se ţineau de litera poruncii, ca orbul de gard. La revărsatul zorilor au deschis focul ordonat, aşa pe nimerite. A fost o risipă de cartuşe fără niciun rost. Eu am socotit, cu mintea mea de laic, că nu putea să se prevadă negura, deoarece am aşteptat până s-a împrăştiat şi, cam pe la orele 8, le-am dat drumul la bătrânii mei. Trăgeau românaşii ca la nuntă. N-am putut constata nimic, am văzut însă, urcându-se, în pas, pe râpă, o matahală de rus, care mergea parcă şi-ar fi făcut plimbarea de dimineaţă. Al dracului neam de oameni, mă gândeam; nici că le pasă de focul nostru, deşi scopul nu putea fi altul decât să-i speriem.

Dar tot am avut un rezultat îmbucurător: am băgat groaza în nişte găini, ce-şi legănaseră visurile prin apropiere. Când au auzit trozniturile armelor, s-au speriat, văitându-se în limba lor, s-au zăpăcit şi au ajuns în faţa liniilor noastre de foc. *Pe ele, băieţi!* – dădui comanda. Erau la 20-50 de paşi de ţeava puştilor. *Poc, poc* – noi; *Cot-cot-daci* – ele. Am reuşit să vânăm două. *La frigare cu ele, Victore! – Am înţeles, domnule laitnant!* A făcut ce-a făcut şi le-a adunat de pe câmp, le-a dus într-o casă de lângă râu, căci noi, de frica tunurilor, ţineam numai sufletul în foc şi n-aveam nici

unt, nici rânduieli pentru o friptură cum se cade. Ruşii ne-au lăsat în pace până s-a luminat bine şi pe urmă ne-au dat şi ei o bună dimineaţa, ştiţi colea, muscălească. Soldaţii s-au făcut una cu pământul, iar noi cei din casă ne-am pitulat după cuptorul de cărămidă. Acum, băteau şi cu mitraliere, pentru care aveam mare respect. După bineţe, ne-am hârjonit aşa pe-ndelete, ca să nu uităm unul de altul.

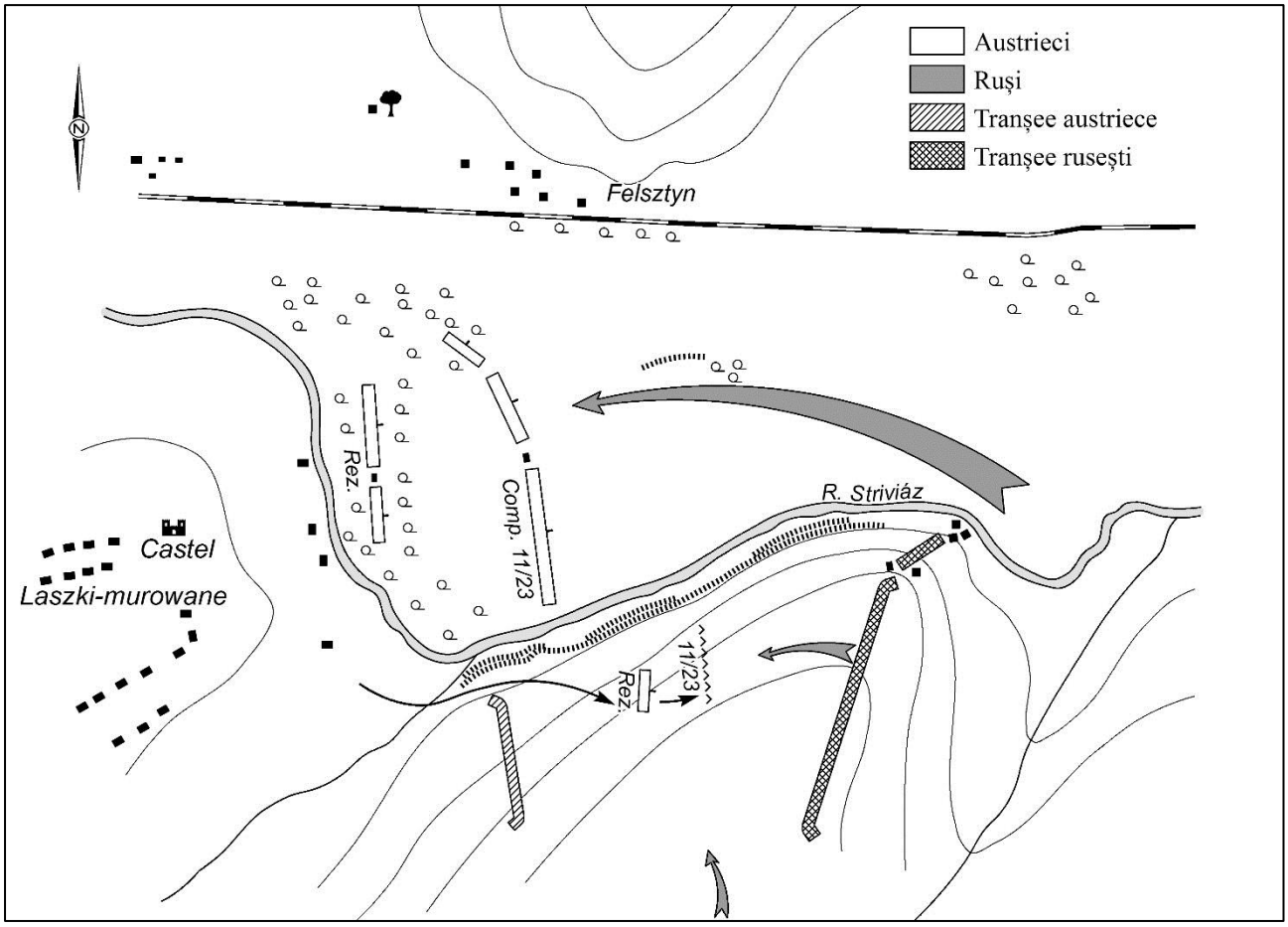

Pe la orele 10, veni unul în casă şi mă rugă să-l las după apă, că vrea să-şi fiarbă nişte cartofi. Îi spun că nu-i dau voie, fiindcă poate să fie împuşcat, deşi focul se potolise, dar dacă vrea să-şi pună viaţa în pericol, pe răspunderea lui, pentru o oală de cartofi, n-are decât să încerce.

Om neajutorat cum era, în loc să se ducă printre sălciile din dosul casei, a apucat-o spre vale pe dinaintea liniei noastre. Când l-am zărit pe fereastră, am strigat după el, dar a fost prea târziu. Cu o singură împuşcătură l-au trântit la pământ. Oalele din mână i-au zburat cât colo, iar el a început să se vaite, ca din gura şarpelui şi să se bocească: *Vai, copiii mei, săracii de ei!* – mă rog, spunea versuri întregi. O clipă l-am ascultat, îmi plăcea bocetul lui.

Ar fi fost în stare să se tânguie ziua întreagă. Nu s-a mişcat până nu i-am strigat: *Târăşte-te încoace, dobitocule!* Era greu rănit prin şolduri, dar tot bocindu-se s-a târât până în dosul casei. L-au dus în şură, unde mai erau câţiva răniţi de azi dimineaţă şi apoi, ţine-te, băiete, a început mai întâi el şi după el ceilalţi să se bocească, de credeam că suntem la înmormântare. Nici cu bine, nici cu răul n-am putut să-i domolesc – şi ne demoralizau şi pe noi. De transportat la ambulanţă nici vorbă nu putea fi. Am amintit acest caz, ca să arăt iscusinţa ruşilor de a ţinti. Tot aşa o păţeam şi eu la fereastră. Cum îmi scoteam capul să văd mai bine cu ochianul, cum îmi zburau la ureche câte 2-3 gloanţe şi se izbeau în blana ferestrei. Şi asta nu o dată, ci de nenumărate ori. Prietenul şi camaradul Comănescu venise ieri să-mi facă vizita. El era la compania a 12-a de rezervă, între sălciile de pe malul râului. Voia să vadă mai bine tranşeele ruseşti.

Când îşi potrivea ochianul după ochi, l-am făcut atent la primejdie, dar se pare că nu mi-a dat crezare, căci şi-a scos şi umerii pe fereastră. După câteva secunde: *Sbrr!* – trecu un glonţ printre capul lui şi blana de dinainte a ferestrei, găurind peretele din dos. *Ia-l de suvenir, mă!* – îi spusei râzând, scoţând glonţul din perete. Faţa i se făcuse palidă ca de mort. În vremea asta, s-a întors Victor cu ştirea că la prânz vom avea o friptură de găină clasa întâi. Găsise unt şi cartofi şi le încredinţase unei gospodine, dintr-o casă de la spate să le pregătească.

Am găsit şi o oală cu lapte acru, dle laitnant – mai adăugă ştiind ce bucurie îmi face. *Să ştii, Victore, că am să te recomand pentru decoraţie, de-om scăpa şi din dandanaua asta. – De-om scăpa...* – îngână el dus pe gânduri şi neîncrezător. Conform poruncii, la orele 11, a. m., am deschis din nou un foc violent asupra poziţiilor ruseşti din faţă. Împuşcam ca nebunii, fără să ne gândim că ni se isprăveşte muniţia. Greşeală care s-a răzbunat amar. Mi-am dat repede seama, că mai e mult până diseară şi am dat de ştire din om în om câte cartuşe mai are fiecare. Cei mai mulţi aveau 5-6 cartuşe. Repede, am pornit doi oameni la maior să-mi trimită muniţie, fiindcă trăsura mea era goală.

Patrula nu s-a întors. M-am pomenit, însă, cu altă patrulă condusă de un evreu. Îl întrebai ce caută şi când mi-a spus că s-a angajat de bunăvoie să cerceteze grupul de arbori din faţa noastră, l-am măsurat de sus până jos. Nu mai văzusem în viaţa mea evreu viteaz. *Şi ai să te duci?* – îl întrebai. *Mă duc!* – îmi răspunse hotărât. *Câţi copii ai?* Nu-mi aduc aminte câţi a spus că are, trei ori patru. *Hm!* – tot nu credeam. Îl pusei la încercare: i-am arătat pe unde să se furişeze până la arbori şi până unde să meargă el cel dintâi, angajându-mă că voi trimite pe ceilalţi trei după el. L-am mai rugat ca la întoarcere să se oprească pe la mine. Voiam să-l cinstesc de-o fi om de cuvânt. După un moment de ezitare, în care bietul om desigur îşi va fi adus aminte de femeia de-acasă şi de copilaşi, a plecat. *Mare minune!*, am zis, făcându-mi cruce. La întors, bineînţeles, nu l-am mai văzut, dar a scăpat cu oameni cu tot, şi în luptele din Carpaţi era întotdeauna loc de primejdie. Trebuie că în vinele lui curgea şi sânge altoit, care amuţise pe cel ebraic.

Cam pe la amiază înnebunise artileria rusească. A deschis un foc asupra coastei şi mai ales asupra râpei de la cotitura râului, unde presupunea că stau rezervele noastre, de-am crezut că se năruie cerul pe noi. Bubuiturile de departe ale tunurilor, vâjâitul prin aer şi exploziile grenadelor şi şrapnelelor ne asurzeau. Din când în când, răspundeau şi ai noştri de după castel. Întreg văzduhul era un huet şi norişori de fum. Grenadele se izbeau în râpă şi aruncau pământul la o înălţime de 200 de metri în forma unei pâlnii uriaşe. Şi nu mai voiau să înceteze. O grenadă şi câteva şrapnele s-au apropiat de linia noastră. Pe cei de la aripa dreaptă i-a aghesmuit de-a binelea cu apa Strwiazului. *Uite cum sare apa, mă!* – glumi unul din pod. *Pentru crumpenele de cină!* – bombăni altul.

Dau ordin lui Victor şi lui Murărescu să împacheteze lucrurile şi să se adăpostească în şanţul din dosul casei. Aşteptam în fiecare clipă fulgerul unei grenade în vârful casei, deşi noi, de la începutul focului de artilerie, tăceam molcom, ca să nu fim descoperiţi. Eu am rămas în casă spre a observa ce va urma; îmi dădeam seama că nu se veselesc de pomană tunurile ruseşti. Îmi făceam socoteala: cea dintâi grenadă nu poate nimeri tocmai colţul în care stau eu, poate că va trăsni în şură sau lângă casă şi, după cea dintâi, tot îmi mai rămâne vreme să o şterg şi eu în şanţ, de-o fi să scap teafăr. De teama unui atac rusesc, repede, mai trimit doi oameni după muniţie şi la rezervă, vestind-o să ne vină în ajutor, când îi voi face semn cu batista sau cu capela. Le spun celor din pod să-şi deschidă ochii şi să-şi ţină cartuşele la îndemână, dar să tragă numai ţintit, când le voi comanda. Lângă fereastra mea era căprarul Cocoş, bine întărit şi ascuns în pământ. *– Nu-i a bine, domnule laitnant! – De ce, frate Cocoş? – Uite, domnule, cum se furişează ruşii unul câte unul spre tufele din faţa noastră.* Am voit să mă uit şi, dintr-o ochire, am zărit şi eu pe unul alergând spre drumul dinaintea noastră, dar numai cât am apucat să-mi întorc capul de la fereastră, căci deodată ne-am pomenit cu un foc de infanterie şi de mitraliere ca grindina. Ce-a urmat, timp de un ceas şi jumătate, nu se poate reda prin niciun mijloc omenesc. Voi încerca, doar să spun că nici pe departe nu voi reuşi să zugrăvesc groaza şi nebunia acestei lupte.

Vreo zece minute, am mai rămas în casă, de unde vedeam mai bine şi de unde stăpâneam pe cei din pod, pe cei din faţa casei şi întreaga linie până în apă. Pe camaradul Dejenaru, îl rugasem să iasă în dosul casei şi să ia comanda celor de la aripa stângă. Profit de-o clipă de linişte, vâr ochianul pe fereastră şi văd că ruşii ies din tranşeul de pe coastă şi înaintează, în dezordine, spre linia batalionului nostru al II-lea din faţa lor. Din pod, dinaintea casei şi din aripa dreaptă, aud pe mai mulţi deodată: *Vin ruşii, dom'le laitnant!* În glasul lor vibra fiorul groazei. Tot atunci, de pe celălalt ţărm al râului, de la spate, ai noştri deschid focul, peste aripa mea dreaptă, asupra ruşilor.

Ştiam că am muniţie puţină, de aceea, voiam să las pe ruşi să se apropie la o distanţă mai mică. Am dat ordin soldaţilor să nu tragă până nu voi comanda. Soldaţii trimişi în două rânduri după muniţie nu se mai întorseseră. Pornesc din nou la drum pe unul, să aducă negreşit muniţie şi să spună companiei a 12-a de rezervă să se apropie. Viforul de gloanţe creştea mereu... gloanţele au început să străbată prin peretele din faţa casei, câteva au trecut şuierând pe lângă mine; o ţandură ruptă dintr-o bârnă m-a izbit în piept, iar glonţul a spart o ulcică din cuier. Cei din pod îmi spun că ruşii ne atacă şi pe noi, că vin mulţi dinspre fundul văii. Doi mai fricoşi se dau jos din pod şi vor să se ascundă în grajd. Mă răstesc la ei şi-i trimit la loc. *Ne prăpădesc ruşii, dom-le!*, îmi răspund, galbeni de spaimă. Gloanţele se izbesc tot mai violent în casă, ţiuie pe deasupra noastră în roiuri tot mai dese, răniţii se sporesc şi se vaită cumplit... Soldaţii strigă tot mai stăruitor: *Vin ruşii, dle, ne omoară pe toţi...* Glasurile se desluşesc tot mai greu din vuietul obuzelor, şrapnelelor şi gloanţelor... Simt că nu mai sunt stăpân pe soldaţi, că scap frânele din mână, de aceea dau comanda: *Pe ei, băieţi! Ţintiţi bine!* Cei din apropiere m-aud şi deschid focul, ceilalţi se iau după ei, trosnetul puştilor noastre măreşte urletul morţii. Răniţii din şură se bocesc întruna, gem şi-şi pomenesc nevestele şi copiii... Peretele din faţă al casei e ciur, nu mai rezistă gloanţelor. Îmi iau puşca şi ies din casă pe ferestruia din dos. Când am văzut numărul răniţilor, m-am îngrozit...

Pe coastă, ruşii veneau ca o turmă, cei din vale s-apropiaseră până la tufele din faţa noastră. Ai mei trăgeau din greu şi bine. Cădeau ruşii ca muştele, dar veneau-veneau, ca potopul mării, mulţi din cale-afară. De la rezervă sosesc vreo şase soldaţi şi aduc muniţii în buzunare. Nimica toată. Numai cu sudalme grele reuşesc să-i aşez în gropile goale şi în pod. *Am copii, dom-le laitnant, fie-ţi milă de ei!* – se roagă cel din urmă. Mi-a vârât un cuţit prin inimă. Îmi fulgeră prin suflet durerea şi nenorocirea atâtor familii din Ardeal. Câţi părinţi şi soţi mureau sub ochii mei... Dar eram comandant în vijelia luptei. Într-o clipă, îmi treceau sute de gânduri prin minte, sentimentele s-alungau ca vânturile... În suflet simţeam un vârtej de gânduri şi de sentimente... Nu mai ştiam ce să fac. Durerea pentru soldaţii români mă muncea, mă sfâşia; mândria de român mă îndemna să lupt până la sfârşit, orice s-ar întâmpla...

Pe coastă, ruşii înconjoară batalionul al II-lea şi-l dezarmează, cei de la spate, rezerva mea întreagă, trece apa şi fug înapoi. Numai compania mea lupta... Tunurile ruseşti bubuiau întruna, obuzele vâjâiau pe deasupra capetelor noastre, mitralierele ruseşti ne cotropeau, gloanţele pătrundeau prin amândoi pereţii casei, cei din pod muriseră aproape toţi, răniţii din şură închideau ochii unul după altul, loviţi de gloanţe noi, soldaţii speriaţi fugeau din gropi, când se sculau cădeau morţi, iar cei ce scăpau se îngrămădeau în dosul casei; din toate părţile auzeam: *Vin ruşii, ne omoară ruşii!... N-avem gloanţe!... Daţi-ne gloanţe!...*

Ca ieşit din fire, am început să înjur pe cei ce-şi părăsiseră poziţiile, ameninţându-i că-i împuşc de nu se întorc la loc, iar tuturor le strigam: *Nu vă lăsaţi, români! Trăzniţi, băieţi! Pe ei, mă!* – plimbându-mă furios de după casă. Eram cu ochii holbaţi, cu toţi muşchii încordaţi. Energia mea a străbătut ca un curent electric prin toţi soldaţii. Bătrânii mei au început din nou focul, golind cele din urmă cartuşe. Câţiva inşi de la aripa stângă, între care amintesc pe bravul căprar Misica, văzându-mă disperat şi auzindu-mă strigând, ne-au venit într-ajutor. Bravura lor a vârât duh şi în ceilalţi. Răspundeam nebuneşte, ucigând şi rănind o mulţime de ruşi. Trăgeam şi eu şi Dejenaru în plin, scrâşnind din dinţi... Pe cei din faţa noastră, i-am silit să se oprească un moment.

Lupta ajunsese la punctul culminant. În aceste clipe grele m-am simţit mândru că sunt român şi că lupt cu români. Străbuna vitejie a neamului nostru îmi clocotea prin vine şi strigam mereu: *Trăzniţi, băieţi! Nu vă lăsaţi!* Soldaţilor care trăgeau de pe malul râului, peste capetele noastre, le-am făcut semn, întâi cu batista, apoi cu capela, să înainteze. Nu s-a mişcat niciunul.

Infanteristul Vichentie Pop, un bărbat frumos şi deştept, la care ţineam foarte mult, se coboară din pod şi-mi spune că cei de-acolo sunt toţi morţi şi că ruşii s-au apropiat la 150 de paşi de noi. Căprarul Misica e rănit. Învăţătorul Comşa vine cu propunerea să ne predăm. Vedeam că suntem pierduţi. Nervii mi se încordaseră şi erau aşa de biciuiţi de emoţii, încât aşteptam să-mi pleznească, să înnebunesc. M-am rezemat de încheietura bârnelor, să nu mă nimerească gloanţele ce zbârnâiau ca un roi de viespi de oţel în jurul nostru şi mi-am închis ochii. Nu puteam să mă gândesc; simţeam că se învârte pământul cu mine, că-mi pierd mintea.

Camaradul Dejenaru s-a apropiat palid de mine. M-am uitat lung la el, ca la un străin. Mă întreabă: *Ce-i de făcut?* Ridicai din umeri şi tăcui. *Ştii ce* – zise el – *hai să bem o gură de rachiu* – şi zâmbind scoase o ploscă de rachiu din buzunar. Am tras o duşcă românească şi el alta. Gestul fericit al tovarăşului meu de suferinţă mi-a redat prezenţa de spirit. M-am hotărât să nu părăsesc poziţia. Dar trebuia să mă adăpostesc în şanţul din dosul casei, căci nu mai era chip de stat după bârnele găurite. Am pornit spre şanţ, în fundul căruia tremurau Victor şi Murărescu, ordonanţele mele. Când m-au zărit soldaţii depărtându-mă de casă, s-au luat după mine fără nicio comandă. Au crezut că mă retrag. Ajuns în dreptul şanţului, îmi şuieră un glonţ pe lângă şoldul drept; dădui să intru, dar un glas de la spate mă îndemnă: *Înainte!...* Era al lui Vichentie Pop. Acest *Înainte!* a fost rostit cu atâta putere de sugestie, încât am strigat: *Hai, Victore!* – şi-am luat-o la fugă spre râu, prin grindina de gloanţe. Dar n-am putut fugi mai mult de 100 de paşi. Mă înăduşeam, mi se uscase gura şi mi se curmau picioarele. Voiam să mă trântesc jos, dar gloanţele scormoneau pretutindeni pământul... Când mă ispitea gândul de-a mă opri, îmi vâjâiră două gloanţe aproape de tâmple, unul ce zbura de-a berbeleacu', îmi asurzi urechea dreaptă, alt glonţ se vârî în pământ, pe sub talpa ghetei de la piciorul stâng.

Nu mai e chip de scăpare... mă gândeam. Sunt pierdut. Mergeam în pas, agale, ca la plimbare, gata de moarte în fiecare clipă. Îmi trecu prin minte toată viaţa ce-am trăit-o până acum, îmi veneau în minte cele mai ciudate întâmplări trăite... fiecare clipă era o veşnicie, de care mă bucuram ca un copil... Gloanţele îmi treceau printre picioare, pe lângă trup şi pe lângă cap... Capul nu mi l-aş fi mişcat în dreapta ori în stânga, nici să fi căzut cerul pe mine... *Numai de nu m-ar nimeri în inimă sau în cap*... borboriseam cu glasul şoptit.

Cum mergeam mereu prin ploaia de gloanţe, cu puşca în mână, mi-am adus aminte de o scenă din copilărie... Venise în sat la noi un comediant ce-şi punea nevasta răstignită pe o scândură, iar el, de la zece paşi, arunca cuţite asupra ei, împlântându-le toate pe lângă trupul ei, galben ca ceara... Şi-atunci, ca şi acum mi se oprise răsuflarea... poate de nu mă va nimeri niciun glonţ... Deodată, mi se întunecă înaintea ochilor... nu mai vedeam şi nu mai auzeam nimic... m-am şters cu mâna la ochi şi mi-am dat chipiul pe ceafă, fără să mă opresc... mergeam ca o maşină fără simţire, fără să-mi dau seama că merg... fruntea îmi era strânsă de un cerc de gheaţă, de sudorile reci ale morţii...

La o distanţă de 50 de paşi, spre stânga, se izbeşte o grenadă, rupe pământul şi-l aruncă în slavă... presiunea aerului mă ameţeşte, ţărâna şi praful mă învăluie şi-mi împroaşcă întreg trupul; o bucăţică de pământ îmi intră în gura deschisă... o scuip şi mă opresc... Mă trezesc, simt că nu sunt rănit... merg mai departe... Ajung la 200 de paşi de ţărmul râului... văd pe-ai noştri culcaţi pe brânci şi împuşcând spre noi... le fac semn cu mâna... nu se mişcă... o iau spre sălciile din dreapta... după 20 de paşi, iar îmi arunc ochii spre ţărmul râului... nu mai era nimeni... mă întorc şi, râzând, ajung între sălciile de pe malul râului... văd o groapă de trăgător şi mă trântesc în ea, vârându-mi faţa în ţărână... *Am scăpat! Am scăpat!...* Mă pipăi... Nu sunt rănit... Văd pe-ai mei cum vin spre râu

şi cum cad... Printre sălcii vâjâie gloanţele... unul nimereşte în trunchiul sălciei deasupra capului meu... *Aici tot nu-i bine... Hai la punte!...* O tulesc repede printre sălcii, mă furişez la adăpostul ţărmului până la punte... Când pun piciorul pe ea, un glonţ rupe sârma – puntea era legată cu funii de sârmă şi avea împletituri tot de sârmă pe margini – şi-mi atinge pantalonul de pe genunchiul stâng... Izbitura a fost puternică şi mi-a zguduit toţi nervii... nu ştiu cum am trecut-o...

M-am pomenit căzut grămadă, fără conştiinţă, în pridvorul casei, din podul căreia deschisesem focul asupra ruşilor înainte cu trei zile... Când m-am trezit am văzut lângă mine un singur soldat... pe sergentul Fröhlich... *Was ist, Fröhlich? Bin ich verwundet? – Nein, aber die Russen kommen! (Ce e, Fröhlich? Sunt rănit? – Nu, dar vin ruşii!*) M-am sculat şi sprijinit de dânsul, m-am târât până în castel, în bucătăria căruia m-am oprit. Pe drum, în întăritura castelului, l-am văzut pe maiorul Hettinger adunând şi oprind soldaţii care fugeau în dezordine; fusese singurul comandant care nu şi-a pierdut capul. Mi-a făcut şi mie semn şi m-a strigat, dar nu i-am răspuns...

Stăteam în castel, să-mi vin în fire... Deodată, intră un locotenent de la artilerie cu cal cu tot, împachetându-şi repede ochianul şi ce mai ştiu eu ce. Îl întrebai: *Ce-i? – Trebuie să lăsăm tunurile şi să fugim, vin ruşii!* – îmi răspunse speriat. M-am sculat şi am plecat pe aleea castelului spre sat. Un colonel de la statul major, călare, care oprea trupele noastre risipite, îmi ţinu şi mie calea.

Mă întrebă răstit: *Ce-i cu d-ta, domnule sublocotenent? – Am fost patru zile în linia de foc dincolo de râu, ni s-a isprăvit muniţia şi am fost respinşi. – Dar unde-i onoarea armatei noastre? – Asta n-o ştiu, domnule colonel!* – îi răspunsei, holbându-mă la el. S-a uitat lung la mine şi trebuie c-aveam o figură ieşită din groapă, căci m-a lăsat în pace, tăbărând pe locotenentul de la artilerie... Am mers mai departe şi am dat peste lt. colonelul Draskoczy, comandantul regimentului nostru. I-am spus ce am păţit şi că m-am retras... *Foarte bine, foarte bine! Odihneşte-te niţel* – mi-a răspuns bătrânul cu bunătate. Maiorul Hettinger reuşise să reţină destui soldaţi, ca să ocupe întăritura castelului şi să deschidă focul asupra ruşilor, care se opriseră de altfel. Peste o jumătate de ceas, m-am simţit mai recreat, m-am întors şi eu în întăritură şi am început să-mi adun oamenii. Din întreaga companie mai rămăsesem cu 46 de inşi. I-am aşezat în găurile săpate în creasta întăriturii şi am început să tragem asupra ruşilor care alergau prin faţa fostei mele linii de foc. Eu singur am golit 20 de cartuşe. Ruşii din deal coborâseră în vale cu prizonierii batalionului al II-lea şi se întorceau pe sub râpă, spre tranşeele lor. O baterie de lângă castel, comandată de un ofiţer ungur, a tras mai multe şrapnele în grămada de ruşi şi de prizonieri. Am auzit mai târziu că a comandat foc cu intenţia de a mai pustii din „porcii de valahi", care s-au predat.

La colţurile casei în care fusesem, am văzut fluturând două steguleţe albe. Credeam că le-au pus ruşii care ne atacaseră şi acum se refugiaseră în casă. După ce s-a înserat, ne-am dus în sat şi ne-am adăpostit într-o casă, alături de răniţi. Pe soldaţi i-am aşezat într-o şură. Cei ce scăpaserăm ne îmbrăţişam ca fraţii. Prietenul Dejenaru a fost rănit, la retragere, de un glonţ de mitralieră; îi rupsese braţul drept, din jos de umăr, cu os cu tot. M-am dus să-l văd la ambulanţă. Până s-a întunecat a zăcut pe câmp, iar după ce s-a liniştit focul şi s-a aşternut noaptea, a venit, împreună cu Murărescu şi câţiva răniţi, în sat. Victor, ordonanţa mea, cu toate lucrurile ce le aveam la dânsul, s-a predat ruşilor.

Auzim că şi generalul Henner şi adjutantul regimentului nostru, locotenentul Vida, au fost răniţi de şrapnele. Mulţi ofiţeri şi soldaţi au fugit spre Chyrow. De ce-a reuşit atacul ruşilor? Pentru că şi de astă dată a lipsit unitatea în acţiune. Generalul nostru ne trimisese înainte spre tranşeele duşmanului; în poruncă se spunea că la dreapta noastră va ataca Regimentul 23 de infanterie, care, în realitate, în aceeaşi zi, primise de la comănduirea lui zi de odihnă. Batalionul II de la regimentul nostru, 23 de glotaşi, a văzut numai atacul din faţă, a tras până a avut cartuşe, iar când s-a pomenit înconjurat de ruşi din dreapta, de după creasta dealului, soldaţii din linia de foc s-au ridicat cu batistele în mâna stângă şi s-au predat. O parte a rezervei a fugit, scăpând abia vreo 80 de oameni. Comandantul batalionului, căpitanul Abraham, a căzut trăznit în cap de un glonţ,

iar prietenul dr. Chirilovici, avocat în Ilia, lovit în inimă. Vreo 5 ofiţeri au fost prinşi, între ei şi prietenii dr. Toma Vasinca, avocat în Puiu, şi Augustin Blăjan, agricultor. Dintre toţi ofiţerii batalionului, a scăpat unul singur, inginerul Weindl, care mi-a spus că ruşii aruncaseră armele şi veneau spre ai noştri să se predea. Tot el mi-a povestit că focul artileriei ruseşti, îndreptat asupra coastei, a fost aşa de violent, încât e o minune că s-au întors cu zile.

Noi cei din vale, compania a 11-a, ajunsesem între patru focuri. Ruşii ne împuşcau din tranşeul de pe coastă, cu mitralierele, cei din faţa noastră înaintau trăgând, iar din satul Felstyn ne înconjuraseră, ajungând până la sălciile din stânga casei, în care am trăit atâtea clipe de groază.

O companie de la batalionul I-23 glotaşi, comandată de ungurul Glosz, a trecut Strwiazul şi din sălciile de pe ţărmul apei, au început să tragă peste noi, în ruşi. Cine a fost în lupte ştie că cei mai mulţi soldaţi nu ţintesc, ci-şi vâră capul în pământ şi trag la întâmplare. Gloanţele rezervei de la spate nimereau în noi. Camaradul Comănescu mi-a spus că el a avut doi răniţi, împuşcaţi de la spate. Eu, când am trecut pe lângă şanţul în care stăteau ordonanţele mele, Victor şi Murărescu, am strigat: *Hai, Victore!*, dar ei nu m-au auzit. Au simţit însă compania că se retrage. Victor a ieşit şi a vrut să fugă spre apă – printre sălcii. Când a văzut ruşii, venind dinspre Felstyn, s-a întors, a scos batista şi, împreună cu alţi 15 inşi, s-au predat ruşilor, care au venit până în apropierea casei. Înainte de a-i duce, i-a pus să lege rănile mai multor răniţi din gropile din faţa casei. Când am vizitat pe prietenul Dejenaru la ambulanţă, s-au prezentat doctorilor doi răniţi, unul la cap, altul la picior, bandajaţi chiar de ruşi. Omenoşi pravoslavnicii!

Murărescu a rămas în şanţ până noaptea târziu, iar un alt soldat în casă. Ei mi-au spus că ruşii au venit numai în apropierea liniei noastre de foc. După această luptă, efectivul batalionului nostru a scăzut la 160 de oameni. Cei mai mulţi au fost răniţi. Eu eram vesel că au scăpat Boţoman şi Şerban, căprarii cei mai buni din compania mea. La orele 1 noaptea, am fost treziţi din somn de un foc straşnic de infanterie şi de artilerie. Şrapnelele şi obuzele explodau ca nişte rachete ale morţii pe deasupra şi în preajma caselor în care ne odihneam bietele oase trudite de zilele de luptă.

Ziua de 14 octombrie, m-a încărunţit. De atunci mi-au rămas tâmplele albe şi sufletul lipsit de sentimentul fricii. *De-acum nu mai murim niciunul, băieţi!* – le-am spus soldaţilor mei bravi, care toţi ar fi meritat să fie decoraţi. Vina că nu ne-am putut apăra poziţia nu a fost a noastră, ci a rezervei şi a comandanţilor care ne-au lăsat izolaţi.

15 octombrie

De la orele 6 dimineaţa până pe-nserat, am stat în întăritura castelului. Ne-am săpat la repezeală nişte găuri şi am stat nemişcaţi şi nemâncaţi toată ziua. Ne gândeam la găinile de ieri ale lui Victor. A fost o zi de groază. Pe deasupra capetelor noastre, au zburat sute de şrapnele şi de grenade, care explodau în sat şi de-a lungul şoselei spre Chyrow. Ghiulelele ne-au omorât o mulţime de cai şi ne-au risipit trenul de luptă. Bucătăria mea s-a pierdut. Vizitiul Filip Petru, un ţăran deştept şi meşter la vorbă, a pierit împreună cu amândoi caii, loviţi de o şrapnelă. Am jelit mult pe acest tovarăş de ispravă, pe care îl pusesem să îngrijească caii de la bucătărie, ca să-l scap pentru cei patru copilaşi de-acasă.

După ce mi-au terminat pionierii groapa din întăritura castelului, îmi aşezam arma, îndreptând-o spre Felstyn. Un glonţ de puşcă mi-a stricat ferestruia ce mi-o făcusem şi era cât pe-aici să-mi rupă mâna dreaptă, pe care o întrebuinţam în loc de lopată. Pe la prânz, am văzut înaintând pe câmpul dintre întăritura castelului şi satul Felstyn o companie de „landsturm" (gloate) austriacă. Era de la Regimentul 3 din Stiria. La înaintare, au căzut cinci inşi din acelaşi regiment de gloate din Austria venit să întărească poziţiile ocupate de noi. Un sergent simpatic mi-a spus că la Lemberg au avut, pe întuneric, o luptă straşnică cu vienezii. Tot după prânz, în şanţul întăriturii a venit, ca rezervă, o companie de la Regimentul de Infanterie 31 din Sibiu.

Stegarul Socaciu mi-a spus că la Grodek, au fugit ca nebunii. Întreaga armată austriacă se împrăştiase, tunarii şi-au părăsit tunurile, iar infanteria a scăpat cum a putut. El mi-a povestit o scenă ce caracterizează înrudirea temperamentului rusesc cu cel românesc.

La un atac cu baioneta, soldaţii români şi ruşi au aruncat armele şi-au început să se bată cu pumnii şi să se ia la trântă dreaptă. Întăritura castelului avea un coridor subteran boltit cu piatră, ce duce la râu. În acest coridor, ne-am adăpostit peste noapte şi tot acolo mi-am scris notele zilei. Soldaţii au dormit în şanţul întăriturii.

16 octombrie

Toată ziua am stat în gropi, îngrozindu-ne de focul violent al artileriei ruseşti, care bătea cu obuze grele în castel şi în dosul castelului, unde era o baterie de-a noastră. Au fost clipe în care ni se oprea răsuflarea şi ni se părea că e cutremur de pământ. Grenadele se izbeau în pereţii solid clădiţi ai castelului, aruncau cărămizi în toate părţile şi stârneau un praf de trebuia să ne astupăm gura şi nările cu batista, ca să nu ne înăbuşe. Bucăţi de cărămizi mai spărgeau şi capete de-ale oamenilor. O singură grenadă căzută în mijlocul unei companii de rezervă a Regimentului 23 de Infanterie, aşezată sub râpa de lângă râu, a ucis 30 de soldaţi, iar pe 70 i-a rănit, desfiinţând întreaga companie.

Ni se spune că ruşii au atacat aripa dreaptă spre Sambor, dar au fost respinşi. Astăzi, aşteptăm sosirea Corpului al III-lea de armată, ca să atace aripa dreaptă a ruşilor spre Przemysl. Noi pândim un atac din Valea Strwiazului şi dinspre Felstyn. Dar n-a urmat, deşi l-am aşteptat treji până la orele 2 noaptea.

17 octombrie

În zori de zi, am fost treziţi de un foc violent pe toată linia. Credeam că ruşii au pornit atacul. A fost numai o spaimă. Lupta de artilerie a ţinut toată ziua. Schije rătăcite au mai rănit pe câţiva dintre ai noştri. La ambulanţă, o şrapnelă a rupt picioarele a doi inşi, uşor răniţi, care voiau să plece la Chyrow. Azi dimineaţă, s-a mutat şi comandantul regimentului, în coridorul nostru. Fostul culcuş al broaştelor şi al şerpilor fu curăţit şi aranjat pentru popotă şi odihnă. Am stat toată ziua în subteran, ascultând plictisiţi vâjâitul grenadelor şi şrapnelelor. Nimeni nu era orientat asupra situaţiei, nici chiar comandantul regimentului. Niciunul nu-şi bătea capul să ia vreo dispoziţie, să ne întărim în şanţul castelului.

După prânz, s-a încins o luptă pe coastele de dincolo de satul Felstyn. Şi şrapnelele noastre, şi cele ruseşti explodau aproape în acelaşi loc şi asta ne încurca. Satul s-a aprins şi a ars toată noaptea. Spre seară castelul de lângă noi semăna cu un conte zdrenţuros. Ghiulelele ruseşti îl năruiseră şi-i dărâmaseră turnul. Azi, n-am mâncat aproape nimic, fiindcă bucătăriile fugiseră la Polena, mi se pare. Pe-nserat, am văzut patrule ruseşti apropiindu-se de ţărmul apei, la 50 de paşi de noi. Ce va fi la noapte?

18 octombrie

E sfânta zi de duminică şi noi ştim că ruşii o serbează cu atacuri. S-aud şi-n dreapta şi-n stânga focuri de puşcă şi tocatul mitralierelor. Mai târziu, încep tunurile, care cu glasul lor zguduie bolta cerului. Se îngână toată ziua, rugându-se fiecare baterie pentru pieirea celeilalte. Cele ruseşti bat din greu în jurul castelului şi amuţesc pe-ale noastre. Le ascultăm o vreme. Pe urmă, ca-n biserică, la o slujbă monotonă, aţipim în coridorul subteran. Dumnezeu n-a lăsat degeaba duminica spre odihnă. Soldaţii au citit toată ziua Visul Maicii Preciste sau Ohtoihul, s-au spălat, s-au păduchiat

şi au dormit pe coasta întăriturii, în care îşi săpaseră gropile de odihnă, căptuşite cu paie. Obuzele şi şrapnelele ce zburau peste capetele lor nu-i mai speriau.

A fost o zi plicticoasă. În zadar am încercat să am informaţii asupra situaţiei. Nu ştia nimeni nimic. În capul meu nu putea intra acest sistem de luptă. Comandanţii superiori vorbeau tot pe ghicite, nu ştiau ce-i în dreapta, ce-i în stânga şi ce fac ruşii din faţa noastră. Toţi ofiţerii, în frunte cu comandantul regimentului, stăteau în subteran şi cu „gehorsamul" austriac ridicul vorbeau de victorii. Eu tăceam şi râdeam cu ochii închişi. După ce s-au săturat de laurii biruinţei, au început să ne înjure poporul, care le dăduse soldaţii pe care îi comandau. Nu-i scoteau din *Gesindel, Schufte* şi *Feige* (pleavă, mişei şi laşi). Ascultându-i, fierbeam de mânie. Dar m-am stăpânit şi m-am făcut că dorm. Maiorul Hettinger era scandalizat, că românii n-au niciun ideal, că nu se însufleţesc pentru eliberarea fraţilor lor din Basarabia. Îi ascultam şi mă întrebam: Ce idealuri au aceşti mercenari, care ne înjură şi care n-au nici măcar virtutea de a-şi cunoaşte şi îndeplini datoria? Niciodată nu mi s-a părut armata austriacă mai caraghioasă. O asemănam cu un organism, în care fiecare celulă e eterogenă şi legată de cealaltă cu aţă habsburgică putredă. Şi aceşti domni cu mintea strâmtă, se mai miră că nu funcţionează strună. Vorbesc de idealuri! Ce oameni mici! Ei nu înţeleg că între soldaţii tăcuţi sunt suflete cu mult mai frumoase ca ale lor, cu o minte mai bogat înzestrată şi cu o inteligenţă scăpărătoare. De unde şi cum să-i cunoască ei? De unde să ştie ei ce idealuri dorm înfrânte în miile de suflete româneşti de sub comanda lor proastă? Puteam să mă revolt şi să protestez împotriva înjurăturilor, cum am făcut-o în repetate rânduri fără niciun rezultat, dar pe mine mă interesa mai mult să aflu părerea lor sinceră despre noi şi sentimentele pe care le au faţă de români. De altfel, nici reclamatul şi protestarea nu mergeau uşor. Îndată, erai bănuit şi denunţat că agiţi pe soldaţi împotriva ofiţerilor, a patriei şi a domnitorului. Aşa a păţit dr. Fabian Bontescu, care a fost şi înaintea tribunalului marţial, şi mulţi alţi ofiţeri români.

Spre seară s-a aprins castelul şi a ars o parte. Jur-împrejur fulgerau tunurile şi ardeau satele. M-am suit sus pe întăritură şi m-am curăţit de otrava ce mi-au strecurat-o în suflet domnii din subteran cu conversaţia lor. Am rămas treaz până la ora 1 după miezul nopţii. La orele 12 din noapte, veniseră bucătăriile, am împărţit mâncare soldaţilor şi-am stat între ei. Nu-i mai puteam vedea în ochi pe „camarazi". Tot noaptea, am primit ţoale şi pâine. Am adormit târziu, adânc mâhnit şi deşteptat mereu de ropotul armelor care n-au încetat până în zori de zi.

19 octombrie

Mă gândesc în subteran, fumând ţigară după ţigară. Mă uit la soarele senin de toamnă ce străluceşte afară şi mă întreb: De ce luptă atâtea milioane de oameni şi de ce trebuie să rabde atâtea mizerii? Oare va fi ştiind cineva adevăratele cauze ale acestui război european? Idealurile popoarelor şi interesele lor de viaţă de ce nu se pot satisface prin alte mijloace în acest veac al culturii? De ce trebuie să decadă omenirea în starea primitivă a sălbăticiei, spre a face un pas înainte, spre progres?

Căutam să dau răspunsuri la aceste întrebări, iar ceata de ofiţeri adunată în jurul comandantului de regiment se certa, care sunt mai bine plătiţi: funcţionarii, civilii sau militarii. Am greşit, când i-am numit mercenari? Nu. Singura lor preocupare e leafa. Cu ce se întâmplă în jurul nostru, dacă poziţia noastră e sigură sau nu, dacă n-ar trebui să se facă întăriturі – nu-şi bate nimeni capul. Dacă războiul ar putea face o dreptate, aceşti oameni ar trebui să piară de o singură grenadă şi să rămână numai soldaţii, ţăranii, elementele cu adevărat productive, iar dintre comandanţi numai cei ce au minte şi inimă.

De când suntem la castel, nu ne-am spălat. Soldaţii plini de păduchi se dezbracă până la piele şi se soresc. Unii se rad şi se tund cu maşina. Feţele soldaţilor s-au schimbat aşa de mult, încât trebuie să te uiţi de două, trei ori la unul ca să-l recunoşti. Mai ales cei raşi par alţi oameni. Un

artist ar putea face aici studii interesante asupra capului şi expresiei feţei omeneşti. Tunurile au cântat toată ziua. Au dărâmat etajul întâi al castelului şi l-au ciungărit rău de tot. Artileriştii s-au refugiat în pivniţa castelului. De ieri, mi s-a sporit compania. Din rămăşiţele Batalionului al II-lea, am primit 54 de oameni, iar de la compania a 10-a, care s-a desfiinţat după rănirea prietenului Dejenaru, 32. Fac trei plutoane. Compania mea plecată din Făgăraş e plutonul întâi, cu un efectiv de 50 de soldaţi. Sunt singurul ofiţer de companie din 13 octombrie. Regimentul rămâne numai cu două batalioane: I şi III.

Seara pe la orele 10, când de obicei începea focul infanteriei în dreapta şi în stânga, auzim glasul maiorului Hettinger să ieşim toţi sus pe întărituri, că vin ruşii. Cei ce erau în poziţii au început un foc violent, cei de jos, din rezervă, strigau şi-şi adunau la repezeală lucrurile. Credeam că suntem pierduţi. Pe întăritură aveam două mitraliere de la Regimentul 23 de infanterie. Au început amândouă să scuipe gloanţe, iar tunul din aripa stângă, aşezat anume în vederea unui atac de noapte, vărsa mitralie după mitralie, de credeam că se prăpădeşte lumea. E sublim de înfiorătoare o luptă de noapte! După 10 minute s-a făcut linişte. Nu fusese niciun atac. Maiorul nostru, obosit, săvârşise o gafă, năzărindu-i-se că ruşii trec apa şi ne atacă. În realitate, atacul rusesc ar fi reuşit, căci noi nu făcusem tranşee pe dunga din afară a întăriturii, care avea deasupra o lăţime de vreo 8 metri şi, deci, duşmanul ar fi putut urca coasta întăriturii fără să fie atins de gloanţele noastre. Lăsasem un loc mort – cum se numeşte în ştiinţa militară.

Din această seară, eu nu m-am coborât cu compania întreagă din vârful întăriturii. Am făcut un plan pentru tranşee şi maiorul l-a aprobat; mi-a pus pionierii la dispoziţie să-l executăm peste noapte. Noaptea am primit şi o ladă de grenade de mână, de care nu mai văzusem în viaţa mea. Astăzi, am trimis următoarea scrisoare:

Draga mea prietenă,

Am ajuns la ultima foaie a carnetului pe care ţi-ai scris numele la plecarea mea. Am citit cu duioşie scrisul tău de la sfârşitul foii ultime: Prietenia mea şi numele meu te vor urmări pe unde vei fi! Am citit aceste cuvinte, am împachetat carnetul şi am scris pe el: Să se desfacă numai în cazul morţii mele!. Tot astăzi am primit cartea ta poştală, în care îmi scrii: Am avut presimţirea că nu ţi se va întâmpla nimic. Ştii că am şi spus-o de multe ori. Sunt aşa de tare în credinţa asta. Mă rog mult la bunul Dumnezeu să îl apere pe Babacul de primejdii şi de orice rău.

Să fii acum aproape, ţi-aş strânge mâna şi te-aş săruta, ca pe-o sfântă, în creştet. Tu nu ştii şi nu-ţi poţi închipui ce înseamnă să-ţi citesc numele şi scrisul aici pe câmpul de luptă, în tranşeu, să văd şi să simt că departe, în scumpul nostru Ardeal, e o fiinţă care se gândeşte şi se roagă pentru mine. De m-ar ucide un obuz în clipa asta, în care inima şi sufletul meu îngenunchează la picioarele tale şi-ţi mulţumeşte pentru prietenia sinceră, nu mi-ar părea rău... Aş închide ochii cu gândul la tine şi cel din urmă cuvânt, pe care l-ar şopti buzele mele ar fi numele tău...

Mă întreb: De ce te gândeşti la mine şi de ce-ţi împreuni mânuşiţele seară de seară, rugându-te pentru mântuirea vieţii mele? Petala pe care o păstrez din trandafirul alb dăruit de tine la despărţire mă lămureşte. O sărut ca pe o amintire sfântă de la prietena mea scumpă.

În clipa asta sufletul meu îl îmbrăţişează pe-al tău şi împreună rostesc o singură rugă: La revedere! Îţi sărută mânuşiţa cel mai recunoscător prieten.

Babacu

20 octombrie

Noaptea a fost destul de liniştită. Am aşteptat atacul ruşilor, dar n-a urmat. M-am cuibărit din jos de companie într-o groapă din coasta întăriturii şi, învelit într-un ţol, am încercat să dorm, dar n-am reuşit nici să aţipesc. Patrulele ruseşti care se strecurau seara până la sălciile de peste râu au tras neîntrerupt, neliniştindu-ne. Santinelele ruseşti aveau bunul obicei să tragă mereu, ca să nu adoarmă, ca să poată fi mai uşor controlate de comandanţi şi ca să nu lase nici pe adversar să se

odihnească. Gloanţele lor de multe ori nimereau. Unul dintre aceste gloanţe a ucis o „vedetă" de-a noastră, pe soldatul Petre Molneag. La schimb a fost găsit mort.

Peste noapte, soldaţii mei, ajutaţi de pionierii regimentului, au lucrat cu sârguinţă şi au terminat şanţurile plănuite de mine. În zori de zi le-am şi umplut de soldaţi. Dimineaţa, am admirat un splendid răsărit de soare. Prin broboadele de neguri şi prin perdelele de nori, soarele se vedea ca o ghiulea aprinsă. M-am uitat lung la el, ca la un duh rău, ce dă viaţă atâtor fiinţe înduşmănite, ce încălzeşte pe oamenii răi şi sălbatici de pe acest nenorocit pământ. Ochii mi s-au rătăcit la casa de peste apă, în care lăsasem atâţia morţi şi răniţi. În dosul casei vedeam cadavre neîngropate. Am plâns ca un copil. Câte vetre din Ardeal, câţi copii nu vor aştepta să se întoarcă cei plecaţi. Îi vor aştepta mamele cu copiii în braţe, la marginea satului, şi se vor boci amar, văzând că nu mai vin... Jalea de la întoarcere va întrece pe cea de la plecare.

Iar s-a încăierat artileria. Înainte de prânz, am crezut că ne năruim în văzduh. Obuzele şi şrapnelele zburau cruciş şi curmeziş, vuind şi explodând, încât nu puteai vorbi cu vecinul de chiotul lor. Presiunea aerului şi puterea exploziilor erau câteodată aşa de puternice, încât încremeneam ca loviţi de apoplexie. Pagubă între soldaţii noştri n-au prea făcut, dar pe câţiva artilerişti din dosul castelului i-a zdrenţuit în bucăţele de carne. Azi, am pus mâna pe câteva numere din Tageblatt-ul (Foaie cotidiană) din Sibiu. În foaia sătească, am citit prima ştire despre moartea regelui Carol I. Pentru mine, acesta a fost evenimentul cel mai important de când mă aflu pe câmpul de luptă. Reproduc textual notele mele din carnet: *„Regele Carol! Acest nume înseamnă cel mai frumos capitol din istoria neamului nostru. Prin personalitatea viguroasă a acestui om, România, şi cu ea românismul, şi-au croit un drum nou, al său propriu, în istoria omenirii.*

În cursul domniei lui, în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, a biruit voinţa poporului nostru prin jerfele de sânge ale războiului de neatârnare, a biruit gândirea şi simţirea românească prin ştiinţa şi arta naţională. În cei 50 de ani din urmă, ne-am trezit conştiinţa, ne-am făcut educaţia individualităţii noastre etnice şi ne-am organizat în stat independent; toate forţele sociale s-au desfăşurat cu un avânt, care a impus tuturora, chiar şi duşmanilor noştri cei mai mari. În întreaga evoluţie ce-a făcut-o sufletul românesc, Regele Carol a luminat ca un far mântuitor. Cu înţelepciunea, prevederea, tactul şi sârguinţa lui, a fost pentru noi o stea călăuzitoare. Îmi aduc aminte de faţa lui energică şi totuşi blândă, de seriozitatea şi bunătatea cu care ne-a primit în 1905, când i-am predat, la castelul Peleş din Sinaia, numărul din Luceafărul, închinat lui. La prânz, fiind oaspeţii lui, ne-a vorbit ca un părinte, întrebându-ne despre Ardeal. A fost un om care a ştiut ce vrea şi care a izbutit întotdeauna să-şi impună voinţa. În acest conflict dintre puterile europene, cred că ochiul lui ager îşi pierduse siguranţa. Am auzit că la Consiliul de Coroană şi-a pus în joc sceptrul şi dinastia pentru Tripla Alianţă. Cred că neutralitatea României a rezultat şi din divergenţa iscată între Coroană şi sentimentul obştesc. Autoritatea regelui a fost, însă, prea mare, sentimentele dinastice prea înrădăcinate în sufletul mulţimii, ca să se poată trece peste voinţa lui. Acum a căzut stâlpul Triplei Alianţe de la gurile Dunării".

Înţeleptul Balcanilor a închis ochii pentru vecie. Cine îl va putea înlocui? Moştenitorul s-a manifestat prea puţin şi despre valoarea lui circulă multe păreri. Va fi el în stare să ducă la izbândă poporul nostru în aceste zile de grea cumpănă? Mă gândesc la rămăşiţele fanariotismului şi bizantinismului, care mai viciază viaţa publică a României şi mi-e frică de otrava acestor buruieni levantine. Vremurile sunt prielnice corupţiilor şi trădărilor. Dar cred aşa de mult în biruinţa poporului nostru, încât toate îndoielile din suflet îmi dispar. Ştiu ce simte, ce aşteaptă şi ce *poate* poporul nostru întreg.

El trebuie să biruiască! Cărturarii devotaţi şi cinstiţi pot face minuni cu acest *Gesindel* (pleavă), cum e numit aici pe câmpul de luptă, de către cei mari. Soarele străluceşte pe bolta albastră. Tunurile urlă cu glasurile lor titanice, prin văzduh. Eu, de aici, din parapetul castelului, îngenunchez cu sufletul la mormântul proaspăt al marelui nostru rege, care se va odihni lângă voievozii de la Curtea de Argeş şi, cuprins de pietate şi de jale, rog pe bunul Dumnezeu să-i

odihnească sufletul în împărăţia celor drepţi şi să păzească poporul nostru de rele. Cerul senin şi vuietul grenadelor îmi par un paznic pentru odihna de veci al fostului nostru domn.

Din acelaşi ziar, aflu că ruşii au intrat pe la Körösmezö în Ungaria. Rămân uimit, citind că au ajuns până la Romuli şi Parva. Ştirile ungureşti spun că oştile austro-ungare i-au bătut şi acum fug înapoi spre Galiţia. Vor fi fugind ca şi ăştia din faţa noastră. Cred că intrarea ruşilor în Ungaria nu poate lăsa indiferentă România. Cred şi aştept ceasul sfânt al mântuirii. Seara, o privelişte tot aşa de frumoasă ca şi cea de azi dimineaţă. Grenadele ruseşti au aprins întreg castelul.

După inscripţia ce-a copiat-o un soldat, castelul, în întăritura căruia ne găseam, era vechi.

NICKOLAS. TARLODES
CE CARZOWICE ET IN
LASKI. HERES VEXILITER
PREMISL. EN. SIS. AVE IVS SACRE
REGIE. MAIESTATIS ANO D. MI
1556 ETATISSVE 39

Actuala zidire părea, însă, nouă. Era aşezat pe un platou, împrejmuit de un brâu de întăriturí în formă şaseunghiulară. Sub întăritură, spre est, curgea, la 20-30 de paşi, râul Strwiaz, la care ieşeau două coridoare subterane. De la castel spre sat, ducea o alee seculară, iar de la castel la râu un drum mai îngust, de brazi. Stăpânul de acum se cheamă, după cum am auzit, Raşia Olşaninsky. Trebuie să fi fost un mare proprietar de cai de curse, căci avea grajduri admirabil aranjate şi acoperite cu tinichea. Mai avea în bibliotecă un lexicon şi multe cărţi din specialitatea asta a bogaţilor. Castelul pustiit mai întâi de ruşi, apoi de noi, acum ardea. Câţi nobili poloni vor fi tresărind oare în morminte la flăcările ce luminau departe? Troznea, se surpa acoperişul şi se năruiau pereţii, iar scânteile sfârâiau şi zburau în toate părţile. În fiecare trosnitură desluşeam glasul câte unui mândru şleahtnic (nobil) polon ce protestează împotriva barbariei, iar scânteile mi se păreau ţipete de contese cu ochi frumoşi, ce ameţesc repede de indignare.

Către miezul nopţii, a început să bocească şi cerul sfârşitul cuibului boieresc. Lacrimile cerului m-au silit să întorc spatele flăcărilor, să le uit poezia şi să mă vâr în gaura pe care mi-o săpasem peste zi, în coasta întăriturii. Scândurile cu care o acoperisem mă adăposteau numai până la genunchi. După două ceasuri de odihnă, ţoalele mi s-au udat, pământul s-a surpat, de era să mă îngroape, alungându-mă în şanţuri lângă soldaţi. Rămăsesem fără adăpost. Soldaţii tremurau de frig şi, cum erau înveliţi cu foile de cort, păreau nişte stafii ieşite din beciurile castelului distrus de flăcări. Am vegheat până dimineaţa fără să vreau...

21 octombrie

În urma ploii de astă noapte, întreaga tabără luă altă înfăţişare. Soldaţii şi-au săpat mai adânc gropile, le-au acoperit cu crengi, cu scânduri, cu uşi, cu tinichea şi cu foi de cort. Coasta dinăuntrul întăriturii avea înfăţişarea unui bâlci. Un colonel simpatic de la artilerie, care a venit la mine să-mi ceară informaţii asupra situaţiei din faţa noastră, mi-a spus că vom sta săptămâni întregi aici. M-am hotărât repede să-mi fac un adăpost cum se cade. Spiritul meu practic şi inventiv a croit imediat planul unei căscioare solide săpate în pământ. Doi pionieri mi-au executat până seara planul, sub cea mai severă supraveghere din parte-mi. Am săpat o gaură dreptunghiulară adânc în pământ, am bătut şase stâlpi de nădejde, pe care am aşezat un acoperiş de scânduri şi de tinichea, peste care am pus un strat de ţărână în grosime de 25 cm. Am podit-o cu cărămidă din castelul dărâmat şi am căptuşit-o pe dinăuntru cu scândură netedă. Numai un sfert din căscioară

ieşea din pământ. Drept uşă i-am pus cadrele aurite ale unui tablou din castel. Mi s-a părut că eu sunt mai preţios ca opera de artă pe care o împrejmuiseră.

Mi-am aranjat un pat de scânduri acoperit cu paie, o măscioară, cuiere şi o poliţă. Eram încântat de coliba mea. Toţi veneau să o admire ca pe o minune. De-acum, aveam unde trăi şi scrie în linişte. Am uitat toate mizeriile. Morţii neîngropaţi de la *landsturm-ul* (gloatele) austriac de pe câmpul din faţă şi înmormântarea lui Petre Moşneag, fără să-l plângă nimeni şi fără să-i citească cineva o rugăciune – înainte de a-l astupa pionierii – mă lasă rece. Câteva amănunte din viaţa noastră de soboli. Mâncarea ne făcea cea mai mare greutate. Noi ofiţerii, de când suntem aici, abia azi, am primit cea dintâi mâncare caldă, o splendidă ciorbă de pătlăgele, trimisă de prietenul Ghiţă Măcelar. Până azi, mâncam o dată pe zi: salam, conserve reci şi slănină cu ceapă. Foc nu puteam face, în sat nu ne puteam duce, aşa că eram siliţi să ne hrănim cum puteam din traistă. Unii dintre camarazi încălzeau ceai şi conserve la flacăra lumânărilor, de care aveam din belşug, pentru brigada întreagă, de la biserica din sat, lumânări groase şi lungi, de cununie şi de botez, înfrumuseţate cu dantele şi cu sfinţi.

Soldaţii primeau mâncare caldă noaptea pe la 11, fiindcă ziua din cauza obuzelor şi şrapnelelor nu ne puteam mişca din şanţuri. Bucătăriile se furişau pe-ntuneric, venind de lângă Chyrow până la castel, de unde soldaţii aduceau căldările, pe umeri, jos în şanţ, unde împărţeam de obicei supă cu orez şi cu carne. Împărţirea mâncării era cel mai greu lucru. Mai întâi, pe întuneric, fiecare companie punea mâna pe atâtea căldări pe câte putea. Când soseau căldările, soldaţii lihniţi de foame năvăleau, ca fiarele sălbatice, asupra lor, se înghesuiau şi se băteau până le răsturnau. Cei mai puţin scrupuloşi adunau orezul şi carnea din ţărână şi din alte murdării şi le mâncau. Cea mai mare parte a companiei rămânea, însă, fără mâncare până în noaptea viitoare. Gradele nu mai puteau ţine ordine şi au apelat la noi ofiţerii. Eu eram singur la companie, prin urmare până după miezul nopţii nu mă puteam gândi la odihnă. N-am reuşit să înlăturăm anarhia decât cu săbiile în mână. Soldaţii erau aşa de îndobitociţi, încât de multe ori nici cu sabia nu-i puteam ţine în frâu. N-ascultau de nicio poruncă şi nu se speriau de nicio ameninţare.

Se prefăcuseră în animale, ce scrâşneau din dinţi pentru o lingură de ciorbă şi pentru o bucăţică de pâine. Săvârşeau cele mai urâte hoţii şi jafuri, fără nicio mustrare de conştiinţă. Se furau chiar şi unii pe alţii. Bătăile erau deci la ordinea... nopţii. De la o vreme, noaptea se furişau în sat, umblau din casă-n casă, cerşeau şi „cumpărau" de-ale mâncării. Doi inşi au descoperit într-o pivniţă câţiva saci de făină şi peste noapte frământau şi o coceau în formă de turte, pe care le vindeau camarazilor cu 1 coroană bucata. Fiecare dintre ei a agonisit peste 100 coroane, cu marfa asta căutată.

Jos, în şanţul întăriturii, murdăria creştea zi de zi. Un miros greu te trăsnea, de câte ori bătea vântul. Ofiţerii îşi întocmeau în fundul coridorului o latrină, care nu era uşor de suportat. Eu, de scârba ei, mi-am durat coliba în vârful întăriturii. Se făcuseră latrine şi pentru soldaţi, dar ce folos, căci în bezna nopţii nu se ducea nimeni la ele, iar ziua se jucau cu viaţa dacă se mişcau din şanţuri. O singură şrapnelă a omorât o dată pe patru inşi pe marginea latrinelor din fundul şanţului. Necazul era că cei mai mulţi soldaţi sufereau de dezinterie, ba a început să-şi scoată capul hidos şi holera. Această boală ne urmărea ca un duh rău. Am avut şi cazuri mortale.

Apa era un articol scump. O aduceam noaptea, pe furiş, din râu sau din fântâna castelului. Ziua muream şi de sete, nu numai de foame. Am vrut să cruţ pe soldaţi şi am propus comandantului de regiment să ne pună din nou pionierii la dispoziţie, să ne acoperim şanţurile. Până acum am avut noroc că nu plouase, dar ploile puteau să vină. Şanţurile fără acoperământ şi fără scursori s-ar fi umplut de apă, decimând şi rămăşiţele regimentului. Comandantul, fără să se gândească mult, mi-a răspuns că de vor fi ploi, soldaţii vor sta în apă până vor pieri toţi. Am tăcut.

În faţa noastră, la o depărtare de 1 600-1 800 de paşi, într-o casă, cu un brad lângă ea, la marginea satului Felstyn, am descoperit un loc de observaţie al artileriei ruseşti. Acum, înţelegeam

de ce trage artileria rusească atât de precis. Cu câteva obuze i-am alungat din casă, dar n-am reuşit să o aprindem. Astăzi, a venit la compania mea un ofiţer nou, Fux Ernö, ajutor de notar din părţile Seghedinului, care, deşi slujbaşul unei comune româneşti, nu ştie nicio boabă româneşte. Aparţinea Regimentului 5 de glotaşi din Seghedin şi nu văzuse încă lupte. Fusese bolnav şi vindecat, iar acum se întorsese pe câmpul de luptă. Sosit la Chyrow, a fost trimis la noi. Noaptea a fost de veghe şi i s-a părut că ne-atacă ruşii. Ne-a alarmat, răscolind toată tabăra degeaba. L-a înşelat jocul de umbră şi de lumină al valurilor ce curgeau somnoroase şi şopteau mirate de spaima vitejilor din şanţurile castelului. Noul camarad era un om timid, modest şi altfel de treabă, n-am ce zice.

22 octombrie

Astăzi, ne-a vizitat colonelul de stat-major Vidali, care luase comanda brigăzii noastre. Cu coliba mea ajunsesem de poveste. Când a văzut-o, m-a felicitat. Dar eu nu l-am felicitat, observând că nu cunoaşte în amănunte poziţiile ruseşti. Tocmai când îi arătam ce ştiam, a trecut pe deasupra capetelor noastre un aeroplan rusesc. În frunte cu colonelul Vidali, câţiva ofiţeri l-au ochit, dar nu l-au nimerit. Soldaţii nu mai aveau voie să tragă asupra aeroplanelor, decât la comandă. Se întâmplase că au doborât câteva de-ale noastre. Statul-major nu ne comunică nimic pozitiv. Auzim veşti incontrolabile, că Przemysl-ul e în mâinile noastre, că ai noştri au prins batalioane întregi de ruşi, că la aripa dreaptă am respins pe duşman spre Sambor.

Seara, arde satul Felstyn şi casa în care lăsasem morţii mei. Se vede că au aprins-o ruşii, ca să scape şi de cadavre şi de casă. Spectacolul e minunat, iar ruşii sunt băieţi de treabă, în fiecare seară ne dau serenade de salve de pe ţărmul râului.

23 octombrie

A fost pace toată ziua. Numai vreo 10 grenade şi şrapnele ne-au tulburat odihna. De la Wola-Michowa, de 20 de zile, nu mă primenisem. Îmi era scârbă de mine însumi. M-am spălat aproape întreg, m-am curăţat şi primenit; mă simţeam renăscut. Numai gura nu mi-o puteam spăla, căci peria şi pasta îmi erau duse cu Victor, la ruşi. Petele de unsoare şi de murdărie de pe haine mă umpleau de dezgust, dar nu era chip să le înlătur. De soldaţi nu mai vorbesc. Bieţii puţeau ca nişte cadavre vii. În „palatul" meu, cum fusese botezată coliba, veneau şi alţi camarazi să se primenească. La popotă, care acum era mulţumitoare, un ofiţer activ de la artilerie ne spune că ei habar n-au unde sunt şanţurile şi bateriile ruseşti.

Toţi ofiţerii lăudau spiritul practic al ruşilor. Ofiţerul de artilerie adoptase de la ruşi poziţia triunghiulară (V) în loc de cea liniară (–) a tunurilor într-o baterie. Poziţia triunghiulară permite schimbarea rapidă a direcţiei şi înlesneşte flancările. Auzim că doi ţărani ruşi au fost arestaţi.

În turiacul cizmei, li s-au găsit hărţi speciale cu desenul poziţiilor noastre. Erau ofiţeri ruşi. Ni se spune că şi locuitorii din Laski-Murowane sunt trădători. Astăzi, o femeie, cu ochi scăpărători, a venit până la şanţurile noastre. La porunca mea, a fost arestată. Ce a făcut comandamentul cu ea, nu ştiu. Aveam ordin să fim fără cruţare faţă de indivizii suspecţi.

24 octombrie

A început plictiseala. E linişte. Ca să omorâm vremea, jucăm cărţi în palatul meu. De ţine mult războiul, învăţ şi meseria asta. La orele 10½ a. m., când aveam, în banca de „ferbel", aproape 1 000 de coroane, au început fără veste să zboare obuzele la 2 metri pe deasupra noastră, explodând în coasta dinăuntru a şanţului. Presiunea aerului a fost aşa de puternică, încât mi-a

sucit coliba din temelii. Am aruncat cărţile şi ne-am refugiat în coridorul subteran. Un obuz a îngropat pe doi inşi în pământ, de-a trebuit să-i dezgroape pionierii. Unul şi-a pierdut graiul de spaimă, încolo au scăpat amândoi teferi. Un pionier a fost omorât, iar vreo trei soldaţi au fost răniţi. Ne împuţinăm şi ofiţerii. După prietenul Comănescu, astăzi, a plecat şi Luther, care în lupta din 14 octombrie intrase până la brâu în apă şi fugise până aproape de Chyrow, de unde l-au adus, împreună cu 40 de soldaţi, o patrulă de husari. Îmi pare rău că s-a dus, fiindcă nu mai am cu cine schimba o vorbă prietenească. Azi, am suferit şi eu de fierbinţeli. Am zăcut după amiaza întreagă.

Seara, a fost o luptă crâncenă spre Sambor, care a ţinut până noaptea târziu. Regimentul 31 de Infanterie din Sibiu a prins peste 100 de ruşi. N-am avut nici noi pace toată noaptea. Regimentul 3 de landsturm (gloate) a plecat şi poziţiile libere de pe câmpul spre Felstyn, le-am ocupat noi.

25 octombrie

E duminică şi ruşii sunt pravoslavnici buni. De dimineaţă, au cântat neîntrerupt obuzele pe deasupra capetelor noastre. Un obuz a rupt un copac gros de 60 cm, răsturnându-l peste şanţul din colţul întăriturii. Biata mea colibă era să zboare cu mine cu tot în văzduh. Pământul ce-o împrejmuia a căscat guri de durere, iar şanţurile soldaţilor s-au surpat în multe locuri. Pe la prânz, se răspândeşte vestea că ne retragem. Maiorul nu voia s-audă de retragere, iar comandantul regimentului lipsea de o zi dintre noi. Am aruncat o glumă: *Până nu-i aici locotenent-colonelul, n-avem de ce ne teme!* Au râs toţi, subliniind ironia. Ne-am împachetat gata de plecare, dar veni un ordin să ne pregătim de luptă, că vom fi atacaţi. M-am dus la fiecare soldat, fixându-i arma spre o anumită ţintă. Întreg teritoriul din faţa noastră, la o distanţă de 200 de paşi, era dominat de focul nostru cruciş. Pe înserat, ruşii de pe ţărmul apei au deschis asupra noastră un foc violent, la care nu am răspuns. Stăteam la pândă, eu cu 2 grenade de mână la mine. Toate grenadele le împărţeam la grade, dar niciunul dintre noi nu încercase să le mânuiască. Ni s-a spus cum trebuiesc aruncate. După o jumătate de ceas s-a potolit focul ruşilor, numai spre Sambor a ţinut lupta toată noaptea.

Seara la cină, ofiţerii străini de neamul şi sufletul nostru, iar ne critică. Spun că s-au aşteptat mai mult de la români. De ce, nu ştia niciunul să spună. Maiorul zicea despre corpul al XII-lea că a fost cel mai bun dintre toate corpurile armatei austro-ungare, de aceea, au şi fost trimişi toţi românii la luptă. Păcat că nu e şi Contele Tisza de faţă, să-i lămurească, de ce a golit Ardealul de valahi. Românii, deşi luptau împotriva convingerilor lor, îşi făceau datoria, uneori chiar din prisos. În genere, se poate spune că se luptau vitejeşte. Era greu până-i băgau în primejdie, căci toţi se gândeau la neveste şi la copii şi nu voiau să moară. Odată ajunşi în vârtejul luptei, se schimbau şi se purtau bine. Dar cine-i de vină, dacă ofiţerii străini le dădeau pilde slabe şi dacă îi maltratau?

Aseară sublocotenentul Semkovici, avocat în Sibiu, a bătut până la sânge pe caporalul Munteanu. A venit la mine, bocindu-se că era să-l omoare. Peste noapte a şi fugit. A fost singurul caz de dezertare. Bucătarul Frâncu mi-a adus vestea că dr. Bontescu a murit de holeră şi că a fost îngropat astăzi. Împărţirea mâncării acum mergea în ordine. Soldaţii primeau şi ceai după ciorba de orez cu carne. În coliba mea am primit pe bunul prieten Măcelar, care se îngrijea cu adevărată dragoste de noi. Toţi ofiţerii îl iubeau şi-l lăudau. Eu i-am strâns mâna ca unui frate bun, când mi-a spus vestea că pe noi glotaşii ne vor duce în Ungaria.

26 octombrie

Lupta a durat toată ziua. Auzim şi citim în foi că frontul nostru e un unghi drept de la Przemysl peste Chyrow spre Stryj. Noi eram în colţul unghiului. S-au dat lupte violente pe linia Chyrow-Stryj, unde au operat Corpurile III şi IV. Pe linia spre Przemysl au fost ciocniri mai mici.

Sosirea Corpului al IV-lea întârzie mereu. Ni se spune că ruşii au de gând să rupă centrul, atacând poziţiile noastre de pe Valea Strwiazului. Slabi cum suntem, nu ne prea bucurăm, mai ales că primim ordin să menţinem poziţiile cu orice jertfe. Comandantul regimentului n-a dat nici azi pe la noi. Pe la orele 10, spre Sambor se încinge o luptă nebună. Se aude numai un huet de focuri, întrerupt de bubuitul tunurilor. Dintre sălciile de peste râu, încep salvele asupra noastră. Aruncăm cărţile – iar jucam – şi ieşim. Semkovici, fiind de serviciu, intră cel dintâi în şanţul în care îmi aveam locul de observaţie.

El îşi scoate capul din şanţ, să vadă mai bine. Cade peste mine trăznit de un glonţ sub urechea dreaptă, fără să zică măcar vai. Totul s-a petrecut în câteva secunde. Pedeapsă divină?

Am dat ordin să fie transportat. Până l-au dus în coliba mea, la cinci paşi, i s-a furat portmoneul din buzunar. Această întâmplare stupidă nu m-a lăsat să dorm toată noaptea. Seara târziu, auzim că la Chyrow au sosit şase trenuri cu recruţi şi mortierele. Ne bucurăm, deşi perspectiva zilelor de primejdie ne furnică şira spinării.

27 octombrie

Sculatul de dimineaţă, a doua zi, mi-a fost răsplătit cu un admirabil răsărit de soare. Roşu ca sângele se urca pe crestele norilor de păcură. Părea un cap rănit şi învăluit în broboade de doliu; jelea crimele de pe pământul pe care-l lumina şi-l încălzea. La ceai, am avut o deosebită satisfacţie. Maiorul a spus că am săvârşit o mare greşeală, când am părăsit poziţiile de peste râu, unde fusesem eu cu compania a 11-a. În ziua de 14 octombrie, când ne-am retras, am susţinut că poziţia noastră, care era o continuare a tranşeelor de pe coastă, trebuia apărată de întreg batalionul şi cu o rezervă puternică. Şanţurile pe care le plănuisem trebuiau săpate de pionieri. Dacă noi am fost siliţi să ne retragem, trebuia ţinut ţărmul râului, unde fusese compania a 12-a a lui Luther. Iată-mă deci şi tactician. Câte nu trebuie să înveţe omul în viaţă!

Tunurile noastre au reuşit să aprindă câteva case din satul Felstyn. Un zburător rus s-a rotit pe deasupra noastră. Eu din pragul colibei l-am chemat cu trei focuri de Manlicher să ne onoreze cu vizita. Dar n-a vrut să-mi primească invitaţia. Duelul de artilerie a durat toată ziua. După prânz, când ne înfierbântasem mai straşnic la jocul de cărţi, ghiulelele ruseşti iar ne-au aruncat în subteran. Ruşi nepoliticoşi! Aseară ne-au ucis un partener, iar azi ne tulbură singura distracţie ce o putem avea. Le-am jurat răzbunare.

Noutatea zilei a fost sosirea unui locotenent de jandarmi, care a cerut să fie trimis pe câmpul de luptă, ca să se bată cu ruşii. Se numea Szinte. Om nou, era tot în şanţuri, se uita în toate părţile şi tresărea şi la tremuratul frunzelor. La noi, căruţaşii, privea cu dispreţ. Noi, ostaşi bătrâni, care ghiceam şi gândurile potrivnicului, râdeam de el. Am amintit în diferite rânduri că ofiţerii străini hulesc mereu pe soldaţii români şi se poartă brutal şi barbar cu ei. Înjurăturile treacă-meargă. Dar nu e zi lăsată de Dumnezeu, să nu-i snopească. Unul fiindcă a intrat în latrina ofiţerilor – acum avem şi de-asta – a fost pedepsit cu 25 la fund; altul fiindcă a refuzat sergentului să-i dea apă a fost izbit în piept cu piciorul. Unul care a fost prins furând cartofi nefierţi a fost bătut şi arestat. Era de la compania mea. Mi s-a ordonat să-i dau şi eu 25, dar s-a ales numai cu două nopţi nedormite şi cu o pereche de palme, aşa de formă, să vadă ceilalţi c-a fost pedepsit. Am constatat că ofiţerii străini au o ură sălbatică faţă de neamul nostru. Bătaia le făcea plăcere. Eu trebuia să stau între ei şi să lupt cu românii pentru triumful lor. Ce blestem!

Seara, bucătarul Budac veni cu un sac de veşti. Îmi spuse că la Stari-Sambor s-au încăierat ardelenii cu basarabenii. Au căzut mulţi dintr-o parte şi dintr-alta; mulţi au ajuns prizonieri. Ai noştri au adus 400 de români în uniformă rusească. Între ei şi un sergent care servise la Regimentul 31 din Sibiu, pe care l-a apucat războiul, cu oile, în Basarabia. În luptă strigau: *Nu daţi, măi, că şi noi suntem români!* Budac mă întrebă: *Doamne, cum o fi şi asta, să ne omorâm noi fraţii între fraţi?"* –

Blestemul lui Dumnezeu, frate Budac. – *Aşa, aşa!* – Sergentul prizonier spunea că basarabenii nu vor să se bată cu românii. S-ar preda toţi dar le e frică de schingiuiri. Aşa au auzit de la ofiţerii ruşi, că noi le scoatem ochii şi le tăiem urechile. Tot bucătarul, meşter la vorbă şi tacticos la împărţitul mâncării, îmi şopti că ruşii vin frunză şi iarbă. Aşa a înţeles el de la prizonieri. Dar şi la noi vin mereu, tineri, fără tulee sub nas, cu sângele cald şi cu oasele odihnite. Dar mai mult se mira Budac de tunurile noastre, în ţeava cărora poate odihni un om. La sfârşitul cinei, ruşii iar ne fac serenade de salve. Nu le mai ascultăm, ci ne plecăm capul spre odihnă.

28 şi 29 octombrie

Vin zile plicticoase. Am completat şanţurile cu acoperişuri de scânduri şi tinichea. Comandantul regimentului nu s-a mai arătat. Aud că şi el joacă şah cu doctorii, în sat. Noi ne apucăm iar de cărţi. Artileria îşi face mereu datoria. Se spune că mortierele noastre au băgat în boală pe ruşi. Le auzim bubuitul uriaş de departe. M-am tuns şi m-am ras. În ziua de 29 octombrie, am descoperit cel dintâi păduche pe gulerul vestei. Era un exemplar de o rară mărime şi cu şea neagră în spate. Nu mai văzusem neamul acesta de lighioane din copilărie, când umblam la stâni şi dormeam între ciobani.

30-31 octombrie

Am avut două zile de linişte, în care am adus paie, saltele, perne şi plăpumi din sat să ne apărăm împotriva frigului care, mai ales noaptea, era tot mai greu de suportat. În ziua de 30 octombrie, jos, în şanţul întăriturii, am văzut o scenă oribilă. Vreo 20 de soldaţi de la compania 1-a, comandată de inginerul Weindl, au fost pedepsiţi, fiindcă şi-au mâncat conservele de rezervă. Făcătorii de rele au fost aşezaţi în rând şi fiecare bătut la fund de sergentul-major. Cel ce nu putea răbda loviturile brutale şi se clintea din loc era lovit peste cap, peste faţă, de rămânea numai sânge. Unii cădeau grămadă ori în genunchi şi se rugau să nu-i omoare. Erau loviţi şi mai barbar. A doua zi jumătate din cei bătuţi s-au dus la doctori, care nu ştiu ce-au făcut cu ei. În vremea asta, jucam cărţi în bordeiul meu. Ofiţerii străini au lăudat pe sergentul energic şi au început să înjure pe soldaţi. M-am certat cu ei şi n-am vrut să mai joc, deşi pierdusem sute de coroane. Aveam bani mulţi, cu care n-aveam ce face. De patru săptămâni n-am cheltuit nicio para.

Rămăsesem singurul ofiţer român la regiment şi mă simţeam tot mai străin de tovarăşii mei de arme, dintre care cea mai mare parte erau oameni inculţi şi fără educaţie. Seara după cină, au început iar să batjocorească şi să înjure pe români. Însuşi maiorul asculta şi tolera aceste necuviinţe; demonstrativ, fără noapte bună, am plecat dintre dânşii şi a doua zi le-am trimis vorbă că n-am să mă mai duc în societatea lor, fiindcă nu am venit pe câmpul de luptă, să aud cum ştiu ungurii să ne insulte.

A venit la mine locotenentul Barna să mă împace, promiţându-mi că în viitor nu se vor mai repeta astfel de necuviinţe. Între ofiţerime şi soldaţi era o adevărată prăpastie şi o ură de moarte. Ofiţerii unguri, auzind că România se pregăteşte să vină împotriva noastră, îşi descărcau ura pe soldaţi. Unii îi băteau cu vine de bou şi seara se lăudau cum ştiu să schingiuiască pe soldaţi. Legatul de stâlp, foamea, serviciul permanent de santinelă – erau pedepsele cele mai uşoare.

Iată viaţa românilor şi a mea, ca soldaţi ai armatei ungureşti. Nu erau destule mizerii şi necazuri trupeşti, trebuia să mai suferim şi torturi sufleteşti. Mai mulţi soldaţi mi-au spus că la cea dintâi luptă vor împuşca pe ofiţerii tirani. Cei ce nu ştiu cruzimea războiului şi asprimea legilor poate se vor întreba: *De ce au suferit românii torturile, de ce nu s-au răsculat?* O încercare de răscoală ar fi însemnat uciderea întregului regiment sau decimarea şi desfiinţarea lui. Eu am protestat în repetate rânduri împotriva barbariei, m-am certat cu camarazii, dar toate au fost în zadar. Un

singur rezultat am avut: în poziţiile cele mai primejdioase şi mai grele era ştiut că merge compania a 11-a, a mea. Ajunsesem proverbial. Camarazii străini râdeau şi, de câte ori mă vedeau scăpat teafăr, se mirau.

1 noiembrie

Azi, se împlinesc trei luni de când am încins sabia, ca să apăr împărăţia habsburgilor. Cât n-aş fi putut citi şi scrie într-un sfert de an! Totuşi, nu-mi pare rău că soarta m-a aruncat pe câmpul de luptă. Aceste trei luni le socotesc ca pe cele mai preţioase din câte le-am trăit şi mai de folos decât toată ştiinţa culeasă din cărţi. Aici, am trăit în vâltoarea cea mai primejdioasă a vieţii reale şi am văzut sufletul omenesc zbuciumându-se şi descoperindu-se până în cele mai intime taine. Urcând aceeaşi Golgotă împreună cu ţăranii şi fiind zi şi noapte în mijlocul lor, i-am cunoscut de aproape. I-am cunoscut şi i-am îndrăgit, găsindu-i superiori altor neamuri. Înţelepciunea ţăranului şi instinctul lui de conservare m-au uimit. Am credinţa nestrămutată că neamul nostru de ţărani va ajunge odată să stăpânească Carpaţii şi să fie francezii Orientului în cultură. Tot ţărănimea asta cuminte, cumpătată şi cu mult simţ de omenie va izbuti să cureţe pălămida păturii de sus, care a învăţat şi adoptat toate blestemăţiile apusului şi ale răsăritului. Ea va crea o nouă viaţă naţională, pe cea *curată* a neamului românesc.

Războiul m-a schimbat temeinic; mi-a schimbat concepţiile despre viaţă şi despre lume, a făcut alt om din mine. *Viaţa*, neîntrerupta luptă, îmi pare acum, mai preţioasă şi mai serioasă. Îmi simt sufletul mai bun, mai curat. Văd limpede că numai *munca ordonată*, fără nicio pretenţie de răsplată şi de privilegii, e şi poate fi singurul scop serios al vieţii. Toate oboselile, mizeriile şi primejdiile de până acum le-am înfruntat cu eroism, nu de dragul războiului şi mai puţin de dragul cauzei ce-o servesc – ci spre a-mi pune la încercare puterea de jertfă pentru tovarăşii mei de suferinţă. Am rămas ostaş şi am de gând să rămân până la sfârşit, fiindcă mă leagă realitatea, care mă surprinde în fiecare zi cu o noutate. Unde puteam eu cunoaşte sufletul omenesc şi urile de veacuri dintre popoare mai bine ca aici?!

La noapte, aşteptăm un atac. Pe coasta întăriturii facem obstacole de sârmă, două rânduri, unul pe la gura puştilor şi al doilea între şanţuri şi rezervă. Avem şi un pistol de rachete, foarte preţios la întărituri. Nopţile cu lună ne ajută şi ele.

2 noiembrie

Văzând că nu ne mai urnim de-aici, începem să ne aranjăm pentru iarnă. Frigul îşi trimite tot mai stăruitor crainicii, amorţindu-ne mâinile şi picioarele. Soldaţii îşi căptuşesc şanţurile cu strate groase de paie şi îşi fac culcuşuri mai calde în pământ. Tot ce-i în sat se mută în întăritura castelului: cofe, cratiţe, farfurii, uşi, ferestre şi tot ce poate fi de folos. Cu câtă invenţie e înzestrat sufletul românului! Fiecare lucru îşi găseşte imediat o întrebuinţare practică. O saltea de fier suportă mai bine paiele cu care sunt acoperite gropile rezervei, o uşă de dulap pentru a astupa intrările. Din stofele găsite, soldaţii îşi fac pulpare, hainele mai bune le îmbracă pe sub tunică, cratiţele le umplu cu jar ca să le ţină de cald, fără să facă fum, de care trebuia să ne ferim. Scândurile pianului din castel făceau cel mai bun jar.

Şi coridorul subteran se preface. Ieşirea spre râu e înfundată cu pământ şi pietre, iar la intrare se fac uşi cu geamuri. Doi soldaţi meşteri instalează o sobă, ale cărei hornuri sunt scocurile de la biserica din sat. Se aduc fotolii, scaune, ligheane, farfurii, căni şi tot ce trebuie la o bună gospodărie. Dar nici „palatul Tăslăuanu" nu rămâne în urmă. Aduc un otoman admirabil, o oglindă împodobeşte peretele din fund, ramele tabloului sunt închise pe dinăuntru cu o uşă cu geamuri. Am trimis patrule prin sat să-mi caute şi o sobiţă pentru palatul meu. Soldaţii îşi fac

hambare pentru iarnă. Găsiseră în sat cantităţi mari de grâu, de miere şi alte alimente. La ce nu învaţă nevoia pe om?!

Primim veşti „îmbucurătoare": Parisul e cucerit, Varşovia e în preajma căderii, Samborul e în mâinile noastre. Nu cred nimic. Comandantul regimentului ia comanda brigăzii. Auzim că din brigada noastră se va forma un singur regiment.

3 noiembrie

Urmează o zi seacă. Un ofiţer de artilerie laudă artileria rusească şi critică pe a noastră. Un ungur se minunează ce ţintaşi au ruşii. Un soldat de-al nostru a scos ţeava puştii din tranşee şi un rus a nimerit-o. Altul şi-a scos palma şi a fost rănit. Soldaţii văzând ce exact trag ruşii, îşi scoteau rând pe rând palmele, ca să fie răniţi şi să scape. Ofiţerii au trebuit să ia cele mai severe măsuri de pază, ca soldaţii să nu-şi mai scoată palmele din tranşee. Maiorul Hettinger pleacă bolnav de reumatism. Comanda batalionului o ia nesuferitul locotenent de jandarmi Szinte. Plecarea maiorului a trezit regrete între saşi. Mai rămânem doi dintre toţi ofiţerii veniţi din Făgăraş: eu şi librarul Michaelis din Sibiu. Noi, cei mai slabi fizic, ne-am dovedit cei mai rezistenţi. Camarazii, între care rămân, îmi sunt cu desăvârşire străini. N-am nicio înrudire sufletească cu ei. Aş pleca şi eu, căci boli am destule, dar nu mă îndur să las soldaţii mei pe mâinile altora. Nu mă pot despărţi de ei. Au venit doi săpători cu un reflector şi cu ochiane minunate. Tremurau de frică când aşezau aparatul. Noi râdeam de ei. Erau austrieci.

4 noiembrie

Dimineaţa primim o foaie bătută la maşină, în trei limbi, să o citim soldaţilor. Pe cea românească o reproduc întreagă:

FOAIA MILITARĂ A ARMATEI A II-A

Starea generală la 3 noiembrie, la armatele din Polonia rusească şi la râul San. Mai cu seamă la Stary Sambor se pregăteşte o izbândă hotărâtoare pentru noi. La oraşul Cernăuţi (Bucovina), care iarăşi l-am câştigat înapoi, au atacat ruşii, cu putere mare, oastea noastră, dar toate atacurile lor le-au înfrânt trupele noastre şi i-a pricinuit duşmanului mari pagube. După mulţi prizonieri ruşi, care au trecut de mult peste vârsta de 40 de ani, se vede că ruşii nu mai sunt în stare să aducă la bătălie glotaşi mai bătrâni, semn că a secat izvorul acela de putere, care la început se părea atât de mare. Pe tot de-a rândul, se arată că în Rusia e o întristare mare, din cauza pierderilor celor mari avute până acum şi din cauză că ruşii au pierdut orice nădejde de izbândă faţă de monarhia noastră.

În Serbia, armata noastră a scos pe sârbi din întăriturile lor, în ziua de 30 octombrie, şi a reluat atacul asupra lor în inima Serbiei. Mulţi sârbi au fost prinşi şi li s-au luat multe tunuri, Maschienengewehre (mitraliere) şi steaguri. Armata germană, care stă cu noi în legătură, după multe lupte sângeroase, în nordul Franţei merge tot înainte şi se apropie de Paris.

Încercările flotei engleze de a împuşca de pe mare în şirurile de bătaie germane de pe uscat au rămas fără izbândă. În Anglia, se tem oamenii foarte mult de o bombardare a aeroplanelor germane. Din cartierul de resbel se spune: „*Din izvorul cel mai vrednic de crezut, se aduc ştiri, care arată modul de luptă al ruşilor atât de josnic. Pentru prinderea sau uciderea a unuia dintre comandanţii noştri au pus premii (răsplată) de 80 000 de ruble. De aici, se învederează vânătoarea asta mare asupra comandanţilor noştri. Dară pofta asta din fericire nu li s-a împlinit*".

Din telegrama aceasta ne putem îndeajuns convinge, cu ce fel de inamici avem de lucru. Uciderea pe sub ascuns a capetelor lor încoronate şi a domnitorilor şi conducătorilor noştri, iată mijloacele lor de apărare. (Aici lipseşte un rând – nota autorului) ... noastre; că se folosesc de signalele noastre şi că se îmbracă în uniformele noastre. Avem dovezi că pun pe jos într-o linie şepcile lor, dar ei se ascund în şanţuri (Schützengraben), mai departe cu vreo 200-300 paşi şi de acolo împuşcă. De când slăbeşte pofta de luptă a ruşilor, se folosesc ei de următoarea modalitate să silească pe soldaţii lor să rămână în linia de foc. În linia

cea dintâi, pun feciorii, iar în a doua subofiţerii şi în a treia ofiţerii. Dacă soldaţii vreau să fugă înapoi, atunci subofiţerii încep să-i împuşte ca să-i silească să stea locului. Dar şi aşa îl păcăleşte pe ofiţerul său, isteţul soldat rusesc. Dacă vede că lupta e zadarnică, se culcă jos şi se predă în mâinile ostaşilor noştri.

Oberstleutnantul (lt. colonelul) rusesc Grodiocsin prins de ai noştri spune că la înconjurarea cetăţii Przemysl au pierit vreo 40 000 ruşi. Comandantul ruşilor la înconjurarea acestei cetăţi era generalul Dimitriev, care a trecut la ruşi din armata bulgară şi s-a aprins de mânie, când a auzit de nimicirea trupelor sale şi a dat porunca să atace din nou cetatea, dar armata noastră a II-a, care ajunsese până atunci la Chyrow, l-a silit să se retragă. Pe când armata a II-a se lupta deja de patru săptămâni la aripa dreaptă, pe atunci sunt lupte mari şi la aripa stângă. Cetatea cea mare rusească Warschau (Varşovia) se bombardează zilnic de sus din aeroplane, ruşii împuşcă asupra acestora cu Maschienengewehre (mitraliere), care sunt aşezate pe turnurile bisericilor, dar fără rezultat.

Un căpitan rusesc prins îşi dă următoarea părere despre infanteria noastră: *„Noi trebuie să admirăm infanteria austro-ungară"*. Dar tocmai admirarea aceasta micşorează valoarea infanteriei ruseşti, căci abia se apropie infanteria austriacă, ruşii se sperie, împuşcă rău şi o iau la fugă. Gazeta rusească „Ruskoie Slovo" scrie următoarele despre cavaleria noastră: *„Trebuie să admirăm şi noi, ca inamici, vitejia armatei austro-ungare. Ea se apropie ca un nor negru. Ai noştri îi împuşcă, dar cu toate acestea ei merg înainte. Două escadroane de cazaci se pun împotrivă şi se face o încăierare groaznică. Maghiarii să luptă împotriva morţii sigure, dar ei se luptă ca leii şi învârtesc sabia ca şi când ar fi săcuri. La doi cazaci le-au retezat capetele până la urechi. Un ofiţer ungar să apără încă şi atunci, când unii cazaci îl ridică sus în lănci. Şi răniţii mai luptau până la ultima suflare. Toţi 400 au căzut. Această purtare ne-a schimbat părerea noastră despre soldaţii unguri"*. Despre reocuparea Cernăuţului de către trupele noastre se spune: *„Când au intrat soldaţii noştri în oraş, locuitorii i-au cuprins în braţe, i-au sărutat ca şi pe mântuitorii lor"*. Zidirile din oraş, pe timpul ocupării ruseşti, au suferit puţină pagubă; ce vor fi suferit însă locuitorii, mare parte români şi alţii, încă nu o putem şti. Cuprinderea fortăreţei Antwerpen (Anvers) în Belgia, de către armata germană a ţinut 12 zile, cu toate că este una dintre cele mai tari fortăreţe din lume. Partea leului la aceasta au avut-o tunurile noastre cele mari, care au fost împrumutate germanilor. Fortăreaţa Przemysl, ruşii nici în patru săptămâni n-au putut-o cuprinde.

Aeroplanele noastre să întorc adeseori ciuruite de gloanţe, fiindcă asupa lor împuşcă din greşeală şi soldaţii noştri. Fiindcă este greu a deosebi un aeroplan de-al nostru de unul duşman, s-a oprit a se împuşca asupra oricărui aeroplan ca nu cumva bravii noştri zburători să fie loviţi de trupele noastre. Numai asupra unui aeroplan rusesc trebuie să împuşcăm. El se poate cunoaşte mai uşor după mărimea lui că poate cuprinde 24 persoane. Un soldat al regimentului de vânători tirolez a căpătat porunca să mâie patru boi la regiment. Vitele mergeau încet şi soldatul rămase înapoi. La marginea pădurii l-a atacat o patrulă de cazaci. Cu pipa în gură se ascunde soldatul într-un şanţ lângă pădure şi, cu sânge rece, începe a împuşca. Deodată, se răstoarnă patru cazaci de pe cal. Ceilalţi o iau la fugă. După aceea urmează un escadron de cazaci; nici de acesta nu se sperie bravul soldat şi, ca să nu fie zărit, se ascunde iute în tufiş la marginea pădurii şi începe focul. Cu una, cu două, şapte cazaci cad de pe cal, iar ceilalţi, neştiind ce se ascunde în pădure, o tulesc la fugă în galop. Tirolezul iese din ascunziş. Un ofiţer cu o patrulă zărise pe acesta din depărtare, se apropie de el şi îl îndeamnă, ca să se grăbească să ajungă la regiment. Atunci îi răspunse infanteristul cu sânge rece: *„La pocnitul ăsta prost de puşcă mi-a scăpat un bou, pe care nu voiesc să-l las ruşilor"*. De fapt, nu s-a depărtat soldatul din locul acela, până ce nu şi-a adunat toţi boii, cu toate că-l înconjuraseră cazacii. Deoarece ofiţerul nostru uitase numele acestui brav soldat, să trudeşte comanda să-l descopere, ca să-l poată răsplăti după merit.

Sergentul (Zugsführer) Ioan Roczaj de la Reg. Inf. 95 s-a purtat cu deosebită vitejie apărând steagul regimentului. Într-un moment critic s-a hotărât să înoate cu steagul în mână pe râul Zlota Lipa şi aşa a salvat steagul. După aceea, iară s-a întors, înotând la celălalt ţărm, ca să scape pe un ofiţer rănit. Pentru această faptă sergentul a căpătat medalia de aur.

Ne soseşte un aviz confidenţial să fim gata de plecare, căci diseară pornim spre Ungaria. Când am citit ordinul, mi-am luat chipiul din cap şi mi-am făcut cruce. Murărescu, ordonanţa mea, a început să împacheteze, plângând de bucurie. La prânz, am golit o sticlă de şampanie, veseli că scăpăm de viaţa de soboli. Toţi credeam că vom fi înlocuiţi cu alte trupe. În preajma plecării, spre surprinderea noastră, am aflat că ne retragem pe toată linia. Biruinţele noastre erau deci minciuni. Ni se spune că ruşii ne vor tăia drumul de retragere.

La orele 5½ seara, plecăm, în cea mai desăvârşită linişte, din şanţurile în care ne-au putrezit oasele 3 săptămâni de zile. Soldaţii semănau cu stafiile şi îşi făceau mereu cruci. Câţiva soldaţi rămaşi în urmă aveau să mascheze, timp de două ceasuri, prezenţa noastră în întăritura castelului. Laski-Murowane, Laski-Murowane, n-am să te uit în viaţa mea! Tu ai scris în cartea vieţii mele cele mai triste şi cele mai îngrozitoare pagini.

La stânga şi la dreapta, s-aud focuri violente. Şuierul gloanţelor ne petrec vreo 2 km. Îmi văd iar calul, pe Roji, după aproape patru săptămâni. Îi îmbrăţişez gâtul şi îl netezesc, ca pe-un tovarăş credincios. Mulţi ofiţeri nu şi-au mai găsit caii. Pieriseră în focul artileriei ruseşti. Ne-am dus până la Starzava, unde am sosit noaptea la orele 11. Încărcaţi de povară şi dezvăţaţi de marş, ni se îndoiau picioarele şi ne înăduşeam de aerul curat. În Starzava ne-am încvartirat în barăcile unei fabrici. Alături de noi erau alte barăci pline de bolnavi de holeră. Soldaţii beau dintr-o fântână infectată. Bem şi noi ofiţerii, fiindcă nu ne-a spus nimeni şi nu ne închipuiam că putem poposi într-un loc plin de bolnavi. Bucuria de-a fi scăpat din Laski-Murowane, ne-a fost alungată de groaza holerei. Companiile au dormit prin podurile barăcilor şi pe câmp, iar noi ofiţerii în odăile pline de murdărie şi de ploşniţe ale barăcilor. Ce ne mai aşteaptă oare de-aci încolo?

Ţinuta glotaşilor pe frontul din Galiţia.

VIII. A DOUA RETRAGERE ÎN CARPAŢI

Inocularea împotriva holerei – O fabrică de cherestea devastată – Regimentele de glotaşi din Ardeal formează un singur regiment – Apărarea Sanului împotriva cazacilor – Fuga până la Zahoczewie – Pictură bisericească cu motive populare – Madona mizeriei – Cele din urmă lupte cu cazacii – Distrugerea podurilor – Sforţări nebune – Intrarea în Ungaria – Înapoi spre Galiţia.

5 noiembrie

Începe iar povestea veche. Până la orele 12 primim patru porunci deosebite: să stăm gata de plecare – stăm; să meargă soldaţii la inoculare împotriva holerei – o parte se inoculează la repezeală, ca vai de lume; să aşteptăm pe câmp – facem focuri şi prăjim cartofi ca în tabără; să ne încvartirăm într-o fabrică de cherestea – ne încvartirăm şi înjurăm. Fabrica de cherestea, mi se pare proprietatea evreilor Grödel, era toată devastată. Instalaţiile în valoare de milioane erau o ruină. Cazanele enorme găurite, atelierele răscolite şi uneltele distruse, pânzele de cherestea risipite, scândurile tăiate şi împachetate, aruncate în toate părţile. Numai butucii de brad se odihneau gravi rezistând furiilor războiului. Felinarele electrice, împuşcate de gloanţe, spânzurau şi se legănau, în bătaia vântului, ca nişte capete de morţi.

Ne facem foc lângă cazan, improvizăm o vatră şi ne fierbem un ceai. Îl bem pe drum, căci la orele 4 p. m., primim ordinul de plecare. O bură deasă ne pătrunde până la oase şi ne întunecă drumul. Prin şanţurile drumului, cai morţi şi soldaţi răzleţiţi. Dezordinea e cu mult mai mare ca la cea dintâi retragere. Probabil că şi importanţa tactică a acestei retrageri e mai mare. Retragerile noastre toate erau „tactice“. Mergem greu şi suntem flămânzi. Bucătăriile cine ştie pe unde pribegesc. Comandant al batalionului I ajunge un căpitan Voereş, de la Regimentul 24, un om fără importanţă; al nostru, al batalionului al III-lea, e locotenentul de jandarmi, grozav de mândru şi de viteaz, de când am ieşit din locul de primejdie. Amândoi se îngrijesc numai de ei, lăsând batalioanele în ştirea Tatălui. Maiorul Hettinger, fostul nostru comandant, niciodată nu se culca până nu încvartira personal companie după companie. Seara, la orele 8, sosim în Berechy dl., lângă Ustrzyki dl.

6 noiembrie

La orele 6½ dimineaţa ne ducem până la marginea târgului Ustrzyki dl. şi ne jucăm de-a războiul, săpând nişte şanţuri de adăpost. Dacă era vorba să ne atace ruşii, ne-ar fi putut împuşca în spate de pe culmea din faţă, ocupată numai de o patrulă de-a noastră. Aici, am întâlnit o pribeagă, o învăţătoare polonă din Lemberg (Liov sau Lvov). Tânără, frumoasă şi instruită. Pribegea de şase săptămâni, fără să ştie unde se duce. Am fost fericit că am putut sta de vorbă cu o femeie. De-ar merge şi femeile la război, cred că l-ar şti face mai frumos...

La orele 12, plecăm la Rovnia, un sat din apropiere. Cantonăm în şurile şi grajdurile unei moşii boiereşti. Slugile tremură de frică, iar fetele frumoase o tulesc la fugă. Seara, ne-ajung bucătăriile. Bine că n-au fugit şi ele! Toate patru regimentele de glotaşi formăm un singur regiment. Regimentul nostru e batalionul al III-lea. Cele patru batalioane poartă denumirea: 21. I, 22. II, 23. III, 24. IV. Eu rămân comandantul companiei a 11, întregită cu 67 de soldaţi. Efectivul companiei mele este de 209. Serviciul de aprovizionare al regimentelor-batalioane se reduce, rămânând numai câte unul de fiecare batalion. Comanda batalionului nostru, 23. III, o ia maiorul Paternos, om cult şi delicat. Comandantul regimentelor contopite, e lt.-colonelul Maetze. Draskoczy al nostru e comandant de brigadă, căci eram şi regiment de brigadă. Cine poate şti ce dracul mai suntem?!

7 noiembrie

La orele 4 dimineaţa, ne sculăm. Ne-aşteaptă un marş lung de peste 30 km. Pe întuneric şi pe negură deasă, o luăm la drum. Soldaţii merg bine, nu se mai plâng de boală şi de oboseală. Pe toţi îi duce dorul de casă. Soarele răsare maiestuos de după culmile cu poalele tivite de pădure veştedă şi cu crestele verzi de brad. E o feerie de culori. De departe, se aud bubuituri de tun. Ne uităm înapoi şi lungim pasul, mai ales, după ce apucăm iarăşi pe şosea.

E o zi senină şi caldă. La marginea drumului, sub o râpă, văd pe o ţărancă cu mâinile împreunate şi cu ochii îndreptaţi spre bolta cerului. Stătea cu coatele rezemate pe loitra carului încărcat cu lucruri de-ale gospodăriei. La car avea înjugate două vaci prăpădite. Ţăranca se ruga cu o evlavie de madonă. Îi mulţumea oare lui Dumnezeu că ne retragem? Pe drum, povestim de pe acasă. Sergentul Butaş şi căprarul Cismaş îmi ţin de urât. Trece vremea ca alungată de cazaci.

În Olsanica, poposim. Ne-ajung bucătăriile şi ne ospătăm. Nouă ofiţerilor, ne fierbe bucătarul Mitropolitului din Blaj. Ne hrănim, deci, popeşte. Trecem prin pitorescul Lisko, lăsând în urma noastră evrei pribegi, trişti şi disperaţi. Se uitau la noi cu dispreţ. Podul de peste San e subminat. Un detaşament de pontoane se pregăteşte de ducă, iar o baterie îşi îndreaptă pe o culme tunurile spre Lisko. În Zagorz, pe la orele 5½, înnoptăm; trupele se amestecă, se naşte o babilonie. Compania a 11-a primeşte ordinul să meargă la Zaslavie şi să împiedice trecerea cavaleriei ruseşti peste San. Ne rupem cu greu din învălmăşeală şi ne ducem orbecăind până dăm de sat. Locotenentul Szinte vine cu mine şi nu-mi pare bine. El se socotea tot comandant de batalion, deşi nu mai era. Tocmai pe mine mă găsise să mă omoare cu dragostea. Ajungem pe ţărmul Sanului, lângă podul de fier al căii ferate. Săpătorii tocmai atunci îl distrugeau. Trimitem un pluton dincolo de San, în satul Zaluz, să ne raporteze, când se va retrage ariergarda Corpului al VII-lea spre Sanok. Încvartirăm oamenii, iar noi ne adăpostim în cârciuma unui evreu. Soseşte un batalion, al IV-lea, de la Regimentul 23 de Infanterie, cu aceeaşi misiune ca şi noi. Batalionul era comandat de maiorul Ludwing Krausse, care, răstindu-se la noi, ne-a dat afară din cârciumă, iar pe oameni din case. Admirăm camaraderia armatei austro-ungare şi înţeleptele dispoziţii ale comandamentului. Trimitem pe un camarad la maiorul nostru, raportându-i ce-am păţit. Răspunsul a venit pe la miezul nopţii. Trebuia să rămânem aici.

Soldaţii rupseseră gardurile şi-şi făcură focuri prin curţile gospodarilor. Noi, ofiţerii, ne-am adunat în bucătăria evreului, plină de fum şi de putoare. Evreul vindea soldaţilor jumătatea de litru de spirt cu 5 coroane. Mie mi-a vândut un litru de vin cu 3 coroane 20 bani. Doctorul Schuller e indignat, a început să-l înjure. Eu i-am jurat răzbunare. Locotenentul Szinte nu putea uita pe maiorul Krausse, care s-a purtat aşa de brutal cu nişte ofiţeri care poartă sabia împăratului, cum zicea el. Maiorul, cu întreg „stabul" lui, sforăia şi nici nu-i păsa de necazul nostru.

La orele 1 din noapte, descoperim o odaie goală în şcoală. Erau numai femeile acasă. Preoţii şi învăţătorii, din Galiţia, aproape toţi, erau fugiţi. Ne pregătim de odihnă. Primim un raport de la plutonul de peste San, despre Corpul al VII-lea că s-a retras, aruncând podurile în aer, iar că temuţii cazaci, ieri după orele 4 după prânz, au fost văzuţi în Tyrawa-Woloska, va să zică la 10 km de noi. Poftim somn! Szinte se duce la maiorul Krausse, îl trezeşte şi-i raportează apropierea duşmanului. Maiorul îi răspunde mânios să-l lase în pace, că pe el nu-l interesează cazacii. Trimitem un raport şi maiorului nostru. Aţipim câteva ceasuri.

8 noiembrie

Mă scol la 5 diminaţa. Pe câmpul de luptă, de câte ori simţeam primejdia prin apropiere, îmi plăcea să mă orientez singur şi să fac planuri. De pe podul de fier, văd că în faţă, la o distanţă de 800 de paşi, era un şir de coline ce predomina satul în care ne aflam; la dreapta, dincolo de San,

era un câmp ce se termina, la depărtări mai mari, cu păduri şi cu dealuri; la stânga, dincoace de San, se întindea un câmp, neted ca masa, până la vărsarea Oslavei în San. Poziţia noastră era deci, rea. Sectorul de apărat era stăpânit de culmile din faţă, apt pentru ocoliri din partea duşmanului şi prea întins pentru puterile noastre. Ca să putem rezolva problema, trebuia să recurgem la o apucătură: să înşelăm potrivnicul, arătând o forţă de patru ori mai mare de cum o aveam. Amabilul maior Klausse ne părăsise de dimineaţă, cu întreg batalionul şi cu statul lui major, fără să ne zică „petrecere bună". Rămăsesem deci cu o companie, cu care m-am hotărât să ocupăm un front de vreo 2 000 de metri.

Plutonul de peste San s-a întors, trecând apa pe luntri. În urma lui au şi apărut şapte cazaci pe culmile din faţa noastră. Puţin mai înainte, sosise un căpitan cu o companie de la regimentul, acum batalionul 21 de glotaşi şi cu 12 husari. Avea misiunea să se ducă până la Tyrawa-Woloska. Nu se grăbea, dar voia să execute ordinul. Eu îi spuneam să raporteze comandantului său situaţia şi să rămână cu noi, căci îndată trebuie să apară patrulele de cazaci. Când mi-am isprăvit vorba, i-am şi văzut pe culmi. Zăpăcitul şi naivul căpitan a silit oamenii să treacă apa până-n brâu şi să apere podul dincolo de ţărm. Pe-un pluton l-a trimis spre satul Bykowce, de la întâlnirea apelor, ca să ocolească pe cazaci. Compania mea a rămas ascunsă. Am deschis focul numai cu câţiva soldaţi, de lângă pod, ca să alungăm patrula de cazaci. Cei de la Regimentul 21 au tras şi ei, deşi de dincolo de apă nu puteau vedea duşmanul. Cazacii, cu capetele lor mătăhăloase, au dispărut repede.

Până acum nu văzusem husari operând. Eram deci curios de vitejia „diavolilor roşii", cum se numeau cu fală. Sfătuiesc pe căpitan să-i trimită dincolo, în recunoaştere. Spre bucuria mea se învoieşte. Pleacă husarii şi eu îi urmăresc de-aproape. Din sus de pod trec apa, se împrăştie pe câmp şi înaintează în pas. Auzim două împuşcături de arme şi în clipa următoare veneau vitejii husari în galop, mâncând pământul. Sunt cel dintâi care-i opresc: *Ei, ce-aţi văzut?* – Comandantul lor, un gradat, îmi raportează speriat că ruşii au împuşcat asupra lor de la o distanţă de 80 de paşi. *Mă, ce minţi?!* – îi tai vorba – *Ce-aţi văzut? Plecaţi înapoi!* Toţi tremurau pe cai. Aşa s-au purtat husarii, vestiţii „diavoli roşii" şi acum înţelegeam de ce serviciul nostru de recunoaştere era nul.

Mai zărisem şi la Felstyn o patrulă lucrând, care s-a întors fără să vadă şi fără să cunoască situaţia. Cine ştie ce va fi raportat şi aceea. Nici nu se putea compara cu cazacii, care întotdeauna veneau aproape şi nu plecau până nu ştiau unde suntem. Uneori se întorceau şi de două-trei ori până constatau poziţiile şi forţele noastre. Căpitanul a şi trimis pe husari de unde veniseră. După un ceas, vedem coborând pe serpentinele drumului dinspre Tyrawa-Woloska un regiment de cavalerie. Avantgărzile se desfăşoară şi deschid foc rar asupra noastră. Evreii din crâşmă fug toţi, lăsându-şi oalele pe foc şi casa pradă soldaţilor flămânzi. Las de nu s-au răzbunat pentru cele 5 coroane plătite pentru litru de spirt botezat cu apă. Tunurile cavaleriei ruseşti îşi îndreaptă ghiulele asupra trupelor noastre din Zagorz, pe care le vedem alergând, iar trenul prietenului Ghiţă Măcelar a umplut de spaimă câmpurile. Ghiulele zburau peste capetele noastre, aveam deci vreme să şi râdem.

Căpitanul de la 21 îşi retrage plutoanele de peste apă. Soldaţii, români din părţile Clujului, se întorc prăpădiţi şi istoviţi. Văd pe prietenul Ciura, avocat în Abrud, şi-l întreb: *Nu v-aţi putut găsi şi voi alt comandant? Ăsta-i lovit cu leuca*. După prânz, pe la orele 3, cei de la Regimentul 21 pleacă şi ne lasă singuri. Noi primirăm poruncă să apărăm, cu orice jertfe, Sanul. Eram 250 de oameni. De la o vreme, răspunde şi artileria noastră. Cele dintâi şrapnele lovesc în noi, rănindu-ne uşor un soldat, pe urmă au găsit şi pe ruşi. Locotenentul Szinte, la fiecare şrapnelă, face mătănii. Soldaţii râd de el. Focul artileriei a ţinut până seara târziu. Noi ne-am săpat pe furiş şanţuri şi am ocupat întreg frontul de 2 000 de metri. Eu ajung la marginea satului, spre confluenţa râurilor, iarăşi în cel mai primejdios loc. Mă instalez la o ruteancă şi dorm liniştit până la miezul nopţii, poruncind santinelelor şi patrulelor să-şi facă conştiincios serviciul.

9 noiembrie

Ziua întreagă a ţinut lupta. Cazacii au descălecat şi ne-au atacat întreg frontul. Pe câmpul din faţa satului Bykowce, au înaintat două sotnii spre noi, pe care le-am măcelărit rău de tot. Ne-a sprijinit şi restul batalionului, care ocupa linia ferată de la spate, spre stânga, până la satul Dolina. Ruşii ajunseseră la 4-500 de paşi de noi şi trăgeau din greu asupra noastră, dar fiind rari n-am avut decât vreo 3-4 răniţi. Şrapnelele noastre de astă dată, nimereau. Auzeam vaietele ruşilor răniţi. Şi ei se boceau, ca şi ţăranii noştri.

Astăzi, iar m-am întâlnit cu moartea. Mă odihneam într-o casă ţărănească de pe ţărmul apei şi vorbeam cu gazdele. Un glonţ a trecut prin perete, a spart o icoană a Maicii Domnului, şi şuierându-mi pe dinaintea ochilor, s-a vârât în peretele din fund, de nu l-am putut scoate. Gazdele casei au căzut în genunchi, scâncind: *Boje moia!, Boje moia!*. În sat, erau şi poloni, care aveau feţe mai senine şi mai inteligente ca rutenii. Ne dădeau tot ce aveau. Nu se plângeau ca aceştia pentru un cartof luat de soldaţi, care, de altfel, nu-i cruţau. Pe-nserat, mă duceam să controlez o poziţie. După un grajd am zărit nişte picioare ce ieşeau din pământ şi se zvârcoleau. Am strigat repede ordonanţa de serviciu, crezând că-i vreun rănit. O ordonanţă a scos dintr-o groapă de cartofi un soldat de-al nostru încărcat de pradă. Am plătit paguba ruteanului care plângea lângă groapă, iar pe soldat l-am pus să păzească de furturile celorlalţi, fără să-i dau voie să-şi fiarbă prada.

Seara, aşteptam retragerea, fiindcă poziţia noastră avansată era cu neputinţă de susţinut. Dar maiorul mi-a trimis vorbă să fim cu băgare de seamă, căci la noapte ruşii vor încerca să treacă Sanul. Am primit şi un pistol de rachete, pentru a lumina la nevoie întunericul beznă. Mi-am împachetat tot ce aveam şi aşteptam să fim prinşi sau măcelăriţi. Eu vegheam de punctul extrem al aripei stângi, pe care-l întărisem, presupunând că de-acolo vom fi atacaţi. Ţineam pistolul în mână şi iar îmi depănam viaţa...

La orele 10½ am primit ordinul de retragere, cu o întârziere de două ceasuri. Un ceas de-am mai fi întârziat, mi-aş fi terminat cariera de soldat. Am lăsat un roi în urmă, ordonându-i să tragă fără întrerupere spre poziţiile ruseşti, iar noi am luat-o la tălpăşiţă în cea mai desăvârşită tăcere. Călcau românii mei, de le sfârâiau călcâiele. Săpătorii tocmai voiau să aprindă fitilul, spre a arunca în aer podul de peste Oslava în satul Zagorz. Am strigat la ei, oprindu-i şi am trecut podul într-un suflet. Am luat-o prin Tarnawa şi ne-am dus până la Serednie wk., unde am ajuns la orele 6 dimineaţa. A fost un marş care a întrecut puterile omeneşti. Am rătăcit drumul, în frunte cu colonelul Maetze, ne-am amestecat, mergând ca nişte somnambuli. De la orele 1-3 noaptea mai ales a fost un chin. Ne dobora somnul de pe picioare. Soldaţii cădeau grămadă şi adormeau imediat. Prin şanţuri erau numai cai morţi şi soldaţi prăvăliţi. Într-o pădure, am văzut oameni dormind în picioare, rezemaţi de copaci. Nici cea mai îndrăzneaţă fantezie de caricaturist n-ar putea iscodi atâtea poziţii caraghioase. Pe lângă alte necazuri, soldaţii erau şi rupţi de foame. De trei zile, nu primiseră decât câte-o lingură de ciorbă. De pâine, nici vorbă. Ne-am hrănit numai cu sfânta buruiană a cartofilor. Binecuvântat să fie cine a sădit-o mai întâi la noi!

10 noiembrie

Până după prânz, am dormit într-o casă ţărănească înspăimântător de murdară. Soldaţii s-au odihnit prin grajduri. La orele 4, după prânz, plecăm din nou spre Chocen, unde înnoptăm şi pierdem legătura cu cei din fruntea coloanei. Era întuneric beznă şi rămăsesem trei companii şi jumătate fără să ştie nimeni dintre noi unde avea să meargă batalionul. Întrebăm pe ţărani, încotro au apucat ai noştri. Nu vor să stea de vorbă cu noi. Îi scoatem din casă cu baioneta pe puşcă şi pe unul îl silim să ne ducă pe şoseaua Baligrodului. Plecăm într-un noroc pe nişte drumuri imposibile. Întâlnim un husar rătăcit care căuta brigada noastră. Primim ordinul ce-l

avea pentru noi şi aflăm că brigada e în Zahoczewie. Noaptea, la orele 11, sosim la marginea satului. Soldaţii au făcut focuri pe un câmp, iar noi ofiţerii ne-am îngrămădit într-o casă plină de gradele unei baterii de munte, boemi bărboşi şi voinici, care n-au vrut să se deranjeze de dragul stelelor noastre de ofiţeri. Ne blestemăm toţi soarta. Lighioanele, ce se sporeau mereu, ne chinuiau şi ne tulburau odihna. Mizeria ne demoralizase şi ne sălbăticise pe toţi.

11 noiembrie

Maiorul Paternos ajunsese la destinaţie cu vreo 14 oameni. În cealaltă margine a satului îl găsim. Vremea ne ocroteşte. Cumpăr, pe seama companiei, doi porci şi cartofi de la ţărani. Primim şi 112 pâini. Trăim boiereşte. Soldaţii îşi fierb singuri mâncarea. Toată ziua, ne-am odihnit şi am mâncat; eram fericiţi. După prânz, s-a pornit un vânt straşnic. Ni se părea că sunt răsufletele mânioase ale Ţarului Nicolae, care vrea să cureţe Galiţia de oştirile noastre.

Seara, în casa ospitalieră a unui ţăran cu stare, cum rar am întâlnit în Galiţia, descopăr o noutate: două icoane, reproduceri în culori, care reprezentau pe Maica Domnului şi pe Iisus Hristos, îmbrăcaţi în haine ţărăneşti. Maica Precistă are pe cap o broboadă, lăsată pe frunte şi aruncată în falduri peste umeri. Seamănă cu broboadele noastre. Marginea broboadei e tivită şi are o cusătură îngustă, ca ale noastre din părţile Sebeşului şi Orăştiei. Cămaşa e cu guler înflorit, cu altiţe şi cu mâneci înguste, precum cele româneşti. Haina ce-i învăluie şoldurile şi picioarele e în stil apusean, albastră deschis, iar pe la glezne, pe dedesubt, se vede alta vişinie. Christos e îmbrăcat în cămaşă ţărănească, gulerul e deschis şi cu cusături ca şi gura cămăşii. Mânecile sunt largi şi cu cusături la capete. Haina ce-i învăluie trupul e iarăşi apuseană, de culoare albastră, pe dedesubt una vişinie. Încercarea noastră din catedrala Sibiului nu e deci nouă sau unică. Pictorul ce-a făcut tablourile trebuie să fie Maliobabo Kyphlac.

Gazdele casei şi locotenentul Szinte se miră că mă interesez de astfel de lucruri în vreme de război. A fost o distracţie, o dragoste de artă, de frumos – de care era dornic sufletul meu abrutizat şi îndobitocit de mizeriile şi de sălbăticia războiului.

12 noiembrie

Ne sculăm târziu şi pe deplin recreaţi, gata să mai străbatem o parte din Galiţia. Vântul şuieră mereu şi boceşte nebunia omenească. Locotenentul Szinte tot jandarm şi aici. Neavând de lucru, s-a apucat să percheziţioneze raniţele soldaţilor. A şi avut o recoltă bogată. La un soldat ţigan a găsit o faţă de masă şi şase şervete, la altul un corset şi o pereche de ghete femeieşti de bal, la altul o bluză cu dantele şi năfrămi, iar la un sas, nişte bijuterii. I-a pedepsit pe toţi şi ne povestea cu mare satisfacţie cum a răcnit unul, când sergentul, la înalta d-sale poruncă, i-a aplicat nişte lovituri de bici, găsit şi ăsta într-o raniţă. Ce înţelegea Szinte din minunata psihologie a acestor fapte? Îl şi urau soldaţii de moarte.

Pe la orele 9 dimineaţa, pornim înapoi spre Chocen. Un general ne face să ocupăm culmile spre şoseaua Baligrodului. Ne îngrozim că iar vom avea lupte. Era frig şi o vreme cumplită. Nu ne era groază de duşmani, ci de îngheţ. Am scăpat. Batalionul s-a dus să se încvartireze, iar cu compania am rămas să apăr o baterie de munte foarte bine ascunsă. Comandantul bateriei, un căpitan, ceh de neam, m-a primit cu prietenie şi m-a invitat la cină. Între ofiţerii de artilerie am observat o camaraderie pe care noi nu o cunoşteam. M-au tratat cu şuncă de Praga şi cu un vin vechi. Splendid! Seara târziu a sosit şi un locotenent-colonel blajin şi mălăieţ, pe care căpitanul, foarte inteligent, îl lua peste picior. A şi adormit bietul bătrân, după ce ne-a spus că noi trebuie să mai încurcăm pe ruşi, până când se vor termina şanţurile betonate din Carpaţi.

Într-o casă murdară, stau de vorbă cu stat-majorul meu, care se alcătuia din: Damaschin Caţaveiu, învăţător în Lisa, Ştefan Cismaş, pădurar în Porumbac şi ordonanţa mea Murărescu. Caţaveiu îmi purta socotelile companiei, iar Cişmaş era curierul meu. Cu camaradul Fux nu prea îmi răceam gura, căci n-aveam ce povesti cu el. Cişmaş mi-a istorisit, între multe altele, că unui român de la Regimentul 22 de glotaşi i s-a urât de marşuri şi de foame prin cea Galiţie pustie.

A văzut că după regimente sunt soldaţi care mână vite de tăiat. Românul nostru s-a gândit că tot e mai bine să aibă omul o vacă şi pe câmpul de luptă. Ce-a dres, ce nu, destul că într-un sat s-a făcut pierdut, a scos vaca unui rutean din grajd şi, hai, joiană, a început s-o mâne singur prin Carpaţi. Seara poposea, o mulgea, cerea de la ţărani cartofi şi se ospăta; dimineaţa, tot aşa, şi hai, mai departe. De era prea cald, îşi punea raniţa şi ţolul în coarnele vacii şi o mâna cu o jordie încet-încetinel, căci n-avea nicio grabă omul. Pe drum se întâmpla să-l oprească vreun ofiţer: *Ce-i cu tine, mă? – Înştiinţez cu supunere că vaca asta-i a regimentului, pe care-l caut de o săptămână şi nu-l găsesc. Nu cumva l-aţi văzut?* Unii îi răspundeau că nu ştiu nimic de el; alţii îl îndreptau pe ce drum s-o ia, ca să-l ajungă. El o lua în altă parte. Aşa a colindat prin Galiţia câteva săptămâni, până l-au prins. Dar n-a păţit nimic, fiindcă spiritul lui inventiv a plăcut tuturora.

13 noiembrie

În urma unui ordin al maiorului, plecăm peste Serednie-Kulaszne-Kozuszne la Wyszoczany. Când ieşim din Chocen, întâlnim prizonieri ruşi, capturaţi în luptele de la Hoczen, lângă San. Era o zi admirabilă cu soare. Câmpurile brumate păreau de argint. Pe crengile copacilor, se legănau frunze veştede; semănau cu nădejdile din sufletul nostru... Ni se spunea că vom fi trimişi acasă. Mergem întins şi la Kulaszne ajungem batalionul. Când vedem trenul, ne năpădesc lacrimile. Ne înduioşează gândul, că după atâtea suferinţe grele, că după atâtea clipe, în care moartea se ţinea de noi ca umbra – vom putea iarăşi trăi liniştiţi, acasă în Ardealul nostru. Dar trecem înainte până dincolo de Wyszoczany, unde auzim lupte violente. Noi eram rezervă.

La orele 4 p. m., o luăm pe şosea, spre Rzepedz. Ne luptăm cu artileria şi cu trăsurile, care mergeau val-vârtej. Sublocotenentul Fux se îmbolnăveşte şi pleacă; iar rămân singurul ofiţer la companie. Astăzi, am făcut un drum de peste 40 km. Noaptea, când am sosit la Rzepedz, ni se ordonă să ocupăm înălţimile dinspre nord. Era să înnebunim de necaz. La toţi ne era groază că nu vom fi capabili de serviciu, mai ales că bătea un vânt rece şi cernea o ploaie măruntă, de te curmau la oase. Pleacă numai companiile 9 şi 12, vai de zilele lor, iar noi, a 10-a şi a 11-a, stăm în sat ca rezervă. Soldaţii şi-au făcut focuri pe o coastă, arzând toate gardurile, iar noi ofiţerii am intrat într-o casă de alături. Gazda casei era o femeie tânără, cu doi copii. Cămaşa de pe ea era neagră, nelăută, iar hainele numai zdrenţe, faţa nespălată şi părul vâlvoi, nepieptănat de săptămâni. Când ne-a văzut s-a retras pe cuptor, strângând la sân pe cei doi copilaşi tot aşa de murdari ca şi ea. Se uita speriată la noi, cu ochii holbaţi ca o smintită, fără să se mişte. La lumina lumânărilor aprinse de noi părea o madonă a mizeriei, pe care n-am s-o uit niciodată. În casa strâmtă, am dormit unii peste alţii, plini de noroi, de păduchi şi rupţi de oboseală. Ce vor fi făcut cei de pe culmile dealurilor?

14 noiembrie

Primim ordin să ne ducem la biserica din sat. Biserica e frumoasă ca aproape toate bisericile din Galiţia, făcute cu ruble ruseşti. Am auzit că sub altarul unor biserici erau îngropate mitraliere ruseşti, pe care ruşii le-au trimis, în timp de pace, credincioşilor pravoslavnici în pachete, pe care era scris: sfeşnice. De câte ori aveam lupte într-un sat, ştiam că vom fi împuşcaţi de mitraliera din turnul bisericii.

Vântul bătea cumplit, de ne îngheţau urechile. Ne-am adăpostit în tinda bisericii şi pe sub îngrăditura de piatră. Ocupăm culmile spre nord-est, săpăm şanţuri şi culegem brânduşe cu care ne împodobim. Pe la prânz suntem trimişi pe coastele de la spate, spre Jawornic, pe unde mai umblaserăm. Mă urc numai eu cu compania şi văd la o distanţă mare un regiment rusesc, care înainta spre Czystohorb. Pe culmile ce împrejmuiau, spre nord-vest, satul Rzepedz, se încing lupte.

Pe şoseaua de la Kulaszne înaintau spre noi cazacii. Vedeam patrulele de cazaci adunând soldaţi de-ai noştri rămaşi în urmă prin şanţurile drumului, dezarmându-i şi trimiţându-i ca prizonieri. Norocul lor. După prânz primesc ordinul să mă cobor cu compania şi să apăr podul de peste şosea, la Rzepedz. Până ajungem, se înserează; trupele noastre încep retragerea.

Noi aşteptăm până e aruncat podul în aer şi pe urmă de pe ţărmul pârâului respingem două patrule de cazaci şi-i silim pe ruşi să se desfăşoare. Salvele lor treceau departe peste capetele noastre. După un ceas, şterge-o, băiete! Ne duceam, ca mânaţi de vânt, în urma noastră podurile zburau în văzduh, iar noi iuţim pasul. Tot aşa de primejdii am avut parte. La înaintare, noi, glotaşii, eram cei dintâi, iar acum tot noi apăram retragerea din Galiţia afurisită. Pe la Komancza, am ajuns batalionul şi, cu sforţări supraomeneşti, am mers toată noaptea. Eu mergeam dormind strigând: *Înainte compania a 11-a!*, deşi noi ne duceam „înapoi" de ne scăpărau călcâiele. Câte un soldat cădea, cei din urma lui se împiedicau, coloana se oprea căzând cu toţii grămadă în noroi. Ciocnirile acestea erau dese. Într-un rând, am căzut şi eu, m-am lungit în şanţul drumului. Sub cap simţeam o raniţă, credeam că-i vreun soldat. Când a pornit coloana şi m-am sculat, am văzut că era un cal mort, cu capul răsucit pe spate. Noaptea de la orele 1-3, marşul a fost un adevărat chin. Ne duceam ca oamenii beţi, dintr-un şanţ în altul. Pe cal, nu puteam sta, căci adormeam şi cădeam între picioarele lui.

Când am ajuns, pe serpentine, în vârful muntelui şi am văzut stâlpul de graniţă, ne-am făcut cruce şi am început să chiuim. Pentru prima oară în viaţă, m-am bucurat şi eu că intru în Ungaria. La orele 6 dimineaţa, am ajuns la Palota. Soldaţii au dormit în noroi, iar noi, ofiţerii, am scos pe nişte artilerişti dintr-o odaie şi ne-am îngrămădit unii peste alţii. A fost cel mai greu marş din întreaga campanie.

15 noiembrie

Dorm toată ziua. Soldaţii stau în noroi. Către seară, suntem mutaţi pe o coastă, neputând fi încvartiraţi. Toate casele erau ocupate. Ofiţerii ne facem loc, cu sila, într-o odaie alături de companie. Aici, mi s-a dat solda pentru companie, 3 000 de coroane. De la 1 octombrie, soldaţii nu primiseră niciun ban. Regulă, nu glumă! La companie, vin doi ofiţeri noi, Kugel de la tren şi românul Sfetcu, avocat în Miercurea, întors din spital. Ne culcăm dezbrăcaţi. Abia aţipim şi la orele 10, ne alarmează. Ne blestemăm zilele în care ne-am născut şi o luăm, pe întuneric, înapoi spre Galiţia. Am mers toată noaptea pe nişte drumuri rele, pe coaste şi pe frig, de nu ştiam ce să ne mai facem. Ne venea să fugim, să luăm lumea-n cap sau să ne tragem câte un glonţ în tâmple. Oboselile fizice întreceau puterile omeneşti. Eram parcă blestemaţi de-o soartă rea, să nu ne mai întoarcem în Ardeal.

Glotaşi mărşăluind prin noroaiele Galiţiei – pictură realizată de Pamizfluss.

IX. LUPTELE DIN CARPAŢI

Valoarea militară a românilor – Recucerirea tunurilor luate de ruşi – Între răniţi – Mişelia inamicului – Lupta cu foamea şi cu frigul – Păduchii – Atacul ruşilor – Problema pâinii – Întâlnirea prietenilor – Ţintaşii ruşi – Vitejia – Mijloacele de abrutizare – Serviciul de sentinele învăţat de la ruşi – Atacul lui Kralicek – Hindenburg a învăluit armata rusească în Polonia – Retragerea în Ungaria – Jaful soldaţilor – Ataşaţii Regimentului 1 de honvezi – Importanţa lopeţii – Cum judecau ţăranii saşi situaţia şi intrarea în acţiune a României – Tunuri fără proiectile – Cum înaintează ruşii – Rolul ofiţerilor pe câmpul de luptă – Pregătirea ofiţerilor de rezervă – Naţiunea înarmată – Desfiinţarea companiei mele – Cele din urmă lupte – Serviciul sanitar – Părăsirea câmpului de luptă.

16 noiembrie

Luptele din Carpaţi, atât din cauza terenului, cât şi a anotimpului, constituie maximul sforţărilor şi suferinţelor de care a fost capabilă oştirea noastră. Cei ce n-au fost pe câmpul de luptă nu pot nici să-şi închipuie câte poate răbda fiinţa omenească. Resursele forţei vitale şi energiile acumulate sunt de o bogăţie uimitoare în minunatul organism omenesc. Cu deosebire soldaţii români storceau admiraţia tuturor prin rezistenţa lor. Tocmai această mare însuşire, în terenul muntos şi-n plină iarnă, făceau din ei soldaţi de mâna întâi. Marele general Napoleon spunea că: *La première qualité du soldat est la constance à supporter la fatigue et la privation … La pauvreté, les privations et la misère sont l'école du bon soldat* (*Prima calitate a unui soldat este stăruinţa de a îndura oboseala şi lipsurile … Sărăcia, privaţiunile şi mizeria sunt şcoala bunului soldat*). Las pe noi de n-am făcut şcoală şi de n-am dat examene. Să fi fost cu noi îndrăzneţul corsican, ne-ar fi numit trupele lui de elită şi de bună seamă, conduşi de dânsul şi având un ideal în luptă, nu l-am fi dat de ruşine, cu toate scăderile noastre. Dar conducătorii noştri numai viţă de Napoleoni nu erau, deşi pe un maior de la Regimentul 22 de glotaşi îl chema chiar Napoleon. Ca înfăţişare era un tip de Moş Teacă, scurt, burduhos, cu părul şi barbişonul cărunt şi foarte grav. Despre geniul lui militar nu am nicio părere, fiindcă nu l-am cunoscut de-aproape, dar n-am prins de veste să aibă nicio scăpărare genială, deşi valurile războiului ne-au întâlnit de câteva ori.

Dimineaţa, când se lumina de ziuă, ne-am pomenit pe-o coastă, între nişte păduri, la graniţa Galiţiei, la stânga şoselei ce se coboară, şerpuind, spre Radoszyce. Comandanţii, în frunte cu Draskoczy al nostru, se tot chiorau pe hărţi, se tot sfătuiau şi ne ţineau pe loc într-un frig de ne meliţau dinţii. Ne-am învelit în ţoale, ne-am trântit, spate la spate, în zăpadă – dar degeaba, burhaiul și vântul ne pătrundeau până la oase, înghețându-ne și inimioara din noi. Trebuia să străbatem pădurea din față, să surprindem pe ruși, să-i atacăm cu baioneta și să le recucerim patru tunuri, pe care ni le luaseră ieri. Noi glotașii hărțuiți de atâtea mizerii și sleiți de puteri, noi umbrele de oameni eram cei mai potriviți pentru o asemenea ispravă. Ne adunaserăm toate rămășițele regimentelor de glotași din Ardeal, ca să oprim puhoiul rusesc la hotarele scumpei noastre patrii.

Harta în război e foarte necesară, dar dacă n-ai și darul de-a te orienta în teren e o călăuză care-și bate joc de tine. Am mai spus-o că nu puteam suferi pe comandanții mei, când își făceau socotelile pe hartă, în loc să se uite la pădurile și dealurile dinaintea nasului. Am plecat după hărți și, firește, am mers greșit, luând altă direcție, după cum mi-a mărturisit singur maiorul mai târziu. Am trecut, suind și coborând, tihărăi împădurite, amestecându-ne toate batalioanele ca oile.

Într-un pârâu pâlpâiau focurile dinaintea colibelor căptușite cu paie și acoperite cu frunze veștede. Dădui de-o sticlă de șampanie cu litere cirilice pe etichetă. La început am crezut c-am stârnit pe ruși din culcuș și mă uitam cu jind la sticla goală ce înviorase stomacurile ofițerilor ruși. Un camarad de la Regimentul 22 m-a lămurit: *Aici a rămas astă-noapte maiorul Napoleon*. – *Ei, să știi că azi face o minune* – mă gândi eu, râzând. De câte ori îmi venea în minte mutra lui, trebuia să râd.

Mai urcăm o coastă și, cu câțiva oameni din compania mea, amestecați cu alți bătrâni, ne pomenim la marginea unei păduri. Vedem șoseaua în vale, la 100 de pași și pe șosea o capelă.

La marginea pădurii găsim frânturi de oști de la nu știu care regiment de linie. Un ofițer neamț, cu doi soldați lângă el, nu-mi poate da lămuriri asupra pozițiilor rusești. În același moment, de ambele laturi ale drumului, soldații în haine sure, de-ai noștri, încearcă să înainteze, dar mitralierele și infanteria rusească îi ucid și abia se-ntorc, fugind, câțiva inși. Gemetele și vaietele celor căzuți s-aud de altfel, prin păduri. Vaietele sunt purtate din deal în deal, răsună prelung și în valuri tot mai în surdină, până se pierd în înfiorarea pădurii ce-și tremură crengile uscate și-și scutură frunzele de groază. Gemetele parcă ies din pământ, au accente misterioase și tonuri adânci. Seamănă cu geamătul înnăbușit al umbrelor osândite la chinuri veșnice de pe alt tărâm. Infernul lui Virgil și al lui Dante îl aud și văd aici. Negurile dese, pădurile, văgăunile, stâncile și umbrele de oameni completează iadul în care am ajuns.

Deschidem focul pe nimerite. Am credința că am împușcat și în trupe proprii. După ce s-a mai luminat, pe coasta de peste drum, am numărat vreo 10 morți de-ai noștri. Era cu neputință să ai o orientare. Nu știam nici unde sunt trupele noastre, nici rușii. Rămăsesem izolat, cu vreo 50 de oameni la marginea pădurii, care de-a lungul șoselei și-n stânga se prelungea Dumnezeu știe până unde. Ne-am tras fiecare după câte un copac și am așteptat. Se vede că rușii ne descoperiseră, căci au început să ne împroaște cu mitralierele și cu puștile. Nici după sunetul armelor n-am reușit să descoperim pozițiile lor; direcția gloanțelor ne arătau, însă, în ce parte sunt. Le-am răspuns tot pe nimerite, cum trăgeau și ei. Gloanțele lor veneau cruciș și curmeziș, așa că arborii nu ne prea adăposteau. Au început să cadă soldații cu duiumul. „Râsul roșu" al lui Andreiew iar se rânjea la noi. Ne numărăm fiecare clipă a vieții, a necăjitei noastre vieți. Eu m-am tras după un trunchi gros de un metru. Prin preajma capului era găunos, dar nu-mi păsa. Un glonț în scăfârlie și amin – am scăpat de nebunia acestui pământ păcătos.

De aceea, nu-mi mai păzeam scumpul lăcaș al minții mele chinuite. Am luat pușca și cu o sălbăticie de fiară îndârjită am golit peste 200 de cartușe. În jurul meu, vedeam cum fețele galbene își răstoarnă ochii peste cap, răsuflă adânc și adorm pe veci. Cei mai mulți nici nu se mai văitau. Cădeau mulți, îngrozitor de mulți. Dinaintea mea se răsturnau de lângă copaci, pe spate, unul după altul, iar răniții se târau schilozi printre arbori spre pârâul de la spate. Pe unul răsturnat l-am văzut făcându-și cruce până la duhul sfânt – așa a încremenit cu crucea neisprăvită. Trupurile slăbite și chinuite se sfârșeau înspăimântător de repede.

Viața în ei era ca o flacără ce abia mai pâlpâia și care se stingea la cea mai ușoară adiere. Camaradul Kugel, la trei pași de mine, e rănit la picior. A fost o singură zi în luptă și a scăpat. Ce om fericit! Doi inși ridică pe un grav rănit să-l ducă la ambulanță, dar un singur glonț trece prin toți trei, ucigându-i pe toți. Cismaș îmi arătă: *Uite tunurile noastre!* Văd două pe lângă șanțul drumului, dar pe sub pod mai zăresc, furișându-se, trei ruși spre noi, la o distanță de 200 de pași. Ai dracului oameni, mă gândeam. Trag în ei. Nu le pasă. Se târăsc pe brânci, prin șanțul drumului mai aproape de noi. *Ăștia vor să ne înconjoare!* – îi spun lui Cismaș, nebăgând de seamă pe comandantul Fleischhacker, un șvab maghiarizat, care ajunsese la spatele meu și-i da întruna în limba lui: *Pentru Dumnezeu, da ce-i acolo?! Ce nebunie! Ce măgărie!* Îl trimit pe Cismaș să caute pe maior sau pe alt comandant și să-ntrebe ce-i de făcut? Nu se mai întoarce. Gloanțele șuieră neîntrerupt, ne rărim mereu. *Va fi rănit și Cismaș!* – îmi fac repede socoteala – și mă uit împrejur.

Să fi fost 10 oameni în viață și cam tot pe atâția morți în jurul meu. Un glonț se izbește de trunchiul găunos tocmai în dreptul capului, de-mi înfundă urechea stângă. Înjur vrăjmaș și tahui, cum eram, plec, sărind de la un copac la altul, până ajung în pârâul de la spate. Valurile pârâului erau roșii de sânge. Mai în sus, sub o râpă, o mulțime de răniți și în două colibe, câțiva muribunzi. Am încremenit, uitându-mă de-a lungul pârâului și văzând soldat lângă soldat, spălându-și și legându-și rănile. Unul îmi face semn. Era viteazul evreu Fritsch de la Laszki-Murowane. Nu știu

în ce vitejii se alesese cu gura strâmbă numai petice cicatrizate, de-avea vreo cinci buze, una mai răsucită decât cealaltă. Îmi arătă că un glonț n-a avut unde să-l nimerească, decât tocmai prin gură, care acum era bandajată. Locul meu nu era însă aici, între răniți, cărora nu le puteam da niciun ajutor, iar vorbele de mângâiere, în asemenea împrejurări, n-au niciun rost.

În luptă, stăpână e numai brutalitatea și egoismul. Ființa omenească se sălbăticește și e stăpânită numai de instinctul de conservare. Mai ales acesta din urmă e tiranul cel mai crud al omului. Necazurile și mizeriile te fac să-ți dorești moartea, dar când stai în fața ei, când seceră viețile în jurul tău, blestemul de-a trăi – căci acest instinct în luptă e cel mai mare blestem – îți dă noi puteri și te silește, ca pe-o păpușă, să te aperi, să te mântui numai pe tine, de s-ar prăbuși lumea întreagă. Câtă dreptate are Schopenhauer când zice că suntem niște marionete ale *voinței*, ale forței vitale din univers.

Avântul vital, „l' élan vital" cum l-a numit Bergson, în clipele acestea de distrugere se vădește mai bine. Fiecare fibră din organismele puse la încercare și triumfătoare în război strigă după viață, făgăduindu-i un nou avânt spre desăvârșire. În egoismul fiecărui individ, în acele clipe, vedeam un fel de întrecere între izvoarele de primenire, de întărire ale vieții. *Eu* să scap, căci eu sunt mai isteț, mai tare, mai bine înzestrat și deci, mai chemat să perpetuez spața umană, – așa mi se părea că argumentează fiecare suflet. Rezemat ciobănește pe gura puștii, stam în mijlocul răniților, al căror sânge îmi trezi în minte această filozofie curioasă, uitând și de gloanțe, și de luptă, și de comandă. Nu știu ce diavol din mine mă făcuse filozof, apologist al egoismului. Blestemată-i firea omenească și stupidă-i întâmplarea. Tocmai atunci dădu peste mine locotenent-colonelul Maetze, un moșneguț mărunțel, slab la trup ca și la minte.

Era comandantul regimentului contopit. *Dumneata ce cauți aici, domnule sublocotenent? – Vă caut pe dumneavoastră!* – îi răspund cinic – fiindcă nu știu ce-i de făcut. Mă fixă cu ochii lui spălăciți și tăbărî pe mine: *Ich werde sie sofort niederschiessen. – Mich?* (*Am să te împușc de îndată. – Pe mine?*) mă răstesc încruntat la el, pândindu-i mișcările. De s-ar fi întins după revolver, să mă sperie, aș fi tras în bietul bătrân. Strângeam țeava puștii, gata s-o îndrept spre dânsul. Se răscolise *avântul vital* în mine! Trebuie că i-am părut fioros și om primejdios, căci îmi porunci mai blând: *Pleacă imediat în front!* Norocul lui, dar și al meu, căci filozofia ce mă zăpăcise, cuminte cum era, mai făcea din mine și un ucigaș. M-am dus iar în fața morții, la marginea pădurii, trecând peste cadavre calde încă și peste muribunzi ce holbau niște ochi îngrozitori la mine. Când treceam pe lângă ei, gemeau și horcăiau a blesteme, mi se părea că mă urmăresc cu privirile și scrâșnesc din dinți după mine, ca și când eu i-aș fi omorât. M-au trecut sudori reci. Mă simțeam sfârșit, prăpădit, numai bun pentru a visa la viața de veci. M-am trântit după un trunchi de nădejde, cu spatele către dușman și mă simțeam ca un fachir înainte de a intra în Nirvana. Am început să mă spovedesc: *Sunt vinovat, un păcătos, iartă-mă Doamne, și primește-mă în împărăția celor fericiți prin suferință*. Mă gândeam la împărăția cerurilor, ca un deznădăjduit, dar o zare de lumină ce tremura sfioasă într-un colț ascuns al sufletului meu întunecat tot mă lega de viața pământească, arătându-mi drumul spre Siberia. Împărăția asta, îmbrăcată în giulgiu de-ngheț, mă ademenea mai mult decât raiul albastru.

Dumnezeu se vede că m-a iertat numai pe jumătate, căci în curând am primit porunca să mă retrag pe-o coastă din dos. Așadar, trebuie să urc mai departe calvarul războiului. Pe coastă, ne adunăm vreo 100 de inși de la toate regimentele de glotași ardeleni. Un căpitan de la Regimentul 24 împarte soldații în trei plutoane și o apucă în altă direcție spre Radoszyce să atace pe ruși. *Să v-ajute Dumnezeu! Hai, Ioane, că vom nimeri noi Ungaria* – zic și plec. O apucăm amândoi prin pădure fără să-mi dau seama unde vreau să merg și ce vreau să fac. N-am fost singurul ofițer care am luat-o așa, razna prin codru. Alți camarazi au fost însă mai norocoși, fiindcă au reușit să meargă dincolo de frontieră, unde i-a oprit comanda supremă pe soldații cu fugari cu tot, făcându-i rezervă. Eu am dat, însă, peste maiorul și comandantul regimentului,

care, cum m-a văzut, m-a întrebat, unde-am fost. I-am spus că lângă o capelă din vale și că am pierdut foarte mulți oameni.

Ai ajuns în cel mai primejdios loc! – mă mângâie bătrânul Draskoczy, zâmbindu-mi c-am scăpat teafăr. Neavând de lucru, dau să-i spun c-am primit ordinul de retragere și acum încerc să-mi adun compania. *Ce ordin de retragere?* mă întrebă, încruntându-și sprâncenele și uitându-se ironic la mine. Am ghicit îndată ce nu-i plăcuse și m-am corectat: *„Pardon, ordinul de nouă regrupare". – Așa, da, bine, foarte bine, nu mai întrebuința cuvântul acela nenorocit. Aranjează-ți compania și mai odihnește-te nițel*. Acum, mă uitam eu ironic la el. Atâta fugisem prin Galiția, încât la hotarul țării nu mai era permis să întrebuințăm cuvântul *retragere*. Blestemații de români încă au prins de veste și, trăgându-mi cu ochiu, mă-nspăimântară. *Da bine am înaintat, dom-le laitnant; iacă, iar suntem în Galiția*. Știau cât am blestemat țara asta și m-au văzut cum mi-am făcut cruce, când am trecut în Ungaria și ne-am coborât în Palota.

Din compania mea, nu găsesc decât vreo 10 oameni, o parte se duseseră cu căpitanul de la Regimentul 24, alții erau sub comanda librarului Michaelis de-alături. Formez și eu un pluton de vreo 40 de soldați de la toate regimentele și primesc porunca să înaintez la stânga lui Michaelis, spre o culme în direcție aproape opusă cu valea din care ieșim. Nu m-am grăbit deloc, am bănuit că iar atacăm orbește. I-am lăsat pe toți să se ducă și pe urmă am început intrarea după sistemul rusesc. A doua oară, în aceeași zi, nu mai aveam nicio poftă să mă bag prostește în gura morții, mai ales că nu știa nimeni, ca de obicei, unde-s pozițiile dușmane. Am trecut la aripa stângă, întorcând soldații ce voiau să fugă. La colțul unei păduri, dădui iar peste comandantul regimentului Draskoczy, tocmai când explodă la 50 de pași o șrapnelă. Veniră și altele mai aproape, rupând crengile uscate, trosnind și vuind de nu știam de unde și cum să ne ferim de ele. M-am vârât între trunchiurile gemene ale unui copac, ca să fiu apărat din două părți, iar comandantul, oprindu-mă să înaintez, se retrase mai spre inima pădurii. Am așteptat un ceas. Când să-mi caut oamenii, i-ai dacă ai de unde.

Se înserase. M-am retras în pădure și câtorva soldați, pe care i-am putut prinde, le-am dat ordinul să rămână la marginea pădurii și să-i oprească pe cei care se vor mai rătăci pe aici. Habar n-aveam unde suntem. M-am așezat cu Ion, căprarul Popa și cu Cismaș lângă un copac, la odihnă, dar n-am îndrăznit să aprindem un focușor ca să ne dezmorțim. Peste noapte a început să ningă, iar până dimineața, am amorțit de frig.

17 noiembrie

Primim știri îngrozitoare. Compania locotenentului Szinte, viteazul ungur, a fost împrăștiată, iar el a fugit în ruptul capului, julindu-și nasul și rupându-și un picior. A rămas și el fără companie. Librarul Michaelis înaintase cu vreo 50 de oameni până la o muchie împădurită. Între ei erau și soldații de la compania mea. Sergentul Comșa îmi povestește că el se pitulase după un copac, la aripa stângă. Era singur, pe un hățaș la vreo 50 de pași și mai la vale decât ceilalți.

A văzut cum s-au furișat în pârâu vreo 30 de ruși, așezându-se în fața liniei lor de foc și strigând: *Feure einstellen!, Tüzet szüntess!* (*Încetați focul*). Ai noștri, când au auzit comanda nemțească și unguréască au încetat focul, s-au ridicat în picioare și au ieșit de după arbori. Rușii au început să șoptească: *Bîstro, bîstro!* (*Repede, repede!*), au tras un foc violent asupra bieților glotași naivi și au fugit. În câteva secunde, ai noștri erau pe jos, morți și răniți. Teferi, abia de s-au întors 15-20 de inși. Librarul Michaelis a fost nimerit în umărul stâng de-un glonț, care a ieșit, rupându-i spinarea, prin celălalt umăr. A murit bietul tovarăș de suferință și a fost îngropat azi, la graniță. Un sanitar român l-a așezat într-o groapă căptușită cu paie și a rostit un „Tatăl Nostru"...

A fost un suflet bun, naiv și un om al datoriei, Dumnezeu să-l ierte! Fratele lui, inginerul silvic, a fost julit de-un glonț de-a lungul frunții. Alți doi ofițeri au fost greu răniți, iar unul s-a ales

cu blana de piele ciuruită; a și murit de spaimă. Dintre ofițerii plecați cu batalionul din Făgăraș, am rămas singurul în viață pe câmpul de luptă. Michaelis fusese cel din urmă tovarăș care m-a părăsit.

Fratele lui îmi spunea cu lacrimi în ochi: *Hast du es gesehen was für Dummheiten wir durchmachen müssen? Unseres Leben ist ein Opfer der Dumheit* (*Ai văzut, pentru ce tâmpenii trebuie să luptăm? Viața noastră e o jertfă pentru prostie*). I-am strâns mâna și l-am mângâiat.

Eu, deși trăiam izolat, camarazii mă respectau, unii mă iubeau, știindu-mă om hotărât și întotdeauna gata pentru cele mai grele servicii. Îmi adun vreo 50 de oameni și stau în pădure, ca rezervă. După prânz, primesc ordinul să ocup o muchie din față, acoperită cu jnepeni. Soldații își sapă, la repezeală, gropi, iar eu îmi fac o colibă de cetini. Noaptea, iar a nins. De foc, nici vorbă.

18 noiembrie

Un giulgiu de zăpadă învăluie împrejurimile. Zăpada albă, feciorelnică ne calmează, ne împacă și ne face să ne gândim mai liniștiți la moarte, pe care o dorim tot mai mult. Ne săpăm șanțuri în formă de sicrie. Soldații inventivi, în peretele de la spate fac vetre cu hornulețe, pentru foc. Seara, când i-am văzut lungiți în gropile acoperite cu jneapăn și cu pâlpâirile de foc la picioare, îmi păreau niște morți îngropați de vii. Bieții soldați români!

Și noi ne-am săpat o groapă, la cinci pași în dosul frontului. Camaradul Sfetcu dispăruse; în locul lui a venit, de la compania a 9-a, uriașul Fothi, probabil, șvab maghiarizat. M-am bucurat, când l-am văzut lângă mine și am lungit cu plăcere groapa cu o jumătate de metru. Un om mare e oricum mai de nădejde. Noaptea am auzit santinelele. Ca să nu adoarmă le-am ordonat să se plimbe pe dinaintea frontului. Am stabilit și legătura cu celelalte trupe ale noastre, ceea ce era un lucru pe cât de greu, pe atât de important.

19 noiembrie

Dimineața, m-am trezit înghețat de țolul întins sub mine și ud până la piele pe partea dreaptă. Nu știu prin ce minune, peste noapte ieșise apă din muchia dealului. Fothi a scăpat numai cu scalda. Murărescu m-a scos cu mare chin din groapă și a trebuit să-mi frece un sfert de ceas mâinile, ca să mi le pot mișca. Am coborât în pădurea de la spate și ne-am făcut un foc haiducesc.

Un ceai cald și flăcările focului ne-au dezmorțit. Aceste două nopți mi-au vârât reumatismul în oase și m-au slăbit de rămăsesem numai o umbră. Nu aveam nici de mâncare, iar aici, nu mai găseam nici blagoslovitii cartofi. De când am plecat din Palota, asta era a patra zi de post. Ofițerii tot am mai avut câte-o cârmoajă de pâine, câte-o rămășiță de salam și ceai, dar soldații nimic. Erau ca niște lupi flămânzi, gata să se sfâșie unii pe alții. Nu mai semănam cu oamenii, ci cu cele mai scârboase dobitoace. Nu ne spălam, nu mâncam, nu dormeam, iar hainele de pe noi numai flenduri, murdare și pline de păduchi. După prânz m-am dus la maior și i-am spus că nu mai suntem capabili de niciun serviciu. Ne-a schimbat cu compania a 12-a și ne-am înțeles că de azi încolo, să facem serviciul, în poziția ocupată, cu schimbul. Pe mine m-a numit comandantul acestui sector. Ne-am retras în pădure și, la repezeală, ne-am construit o colibă din lemne, pe care am acoperit-o cu crengi și cu frunze, căci aici nu mai găseam paie, minunatele paie, care ne-au făcut atâtea servicii în viața noastră subpământeană din Galiția. Dar n-am putut termina coliba, au rămas o mulțime de găuri pentru vântul dușman, care ne stingea focul și ne umplea ochii de fum. Soldații și-au făcut și ei colibe și-au aprins niște focuri, dar cei mai mulți și-au pârlit țoalele și hainele de pe ei. De-altfel, focul te încălzea pe-o parte, iar frigul te înghețа pe cealaltă, așa că odihna era numai un chin. Seara, în sfârșit, au sosit căldările bucătăriilor și am primit pâine admirabilă de grâu.

Zi ce nu se uită, căci scene mai hazlii și mai interesante ca-n 20 noiembrie, doar în povești de se mai pot întâmpla. Mai întâi, se impune o descriere amănunțită, pe care o lămuresc și cu o schiță.

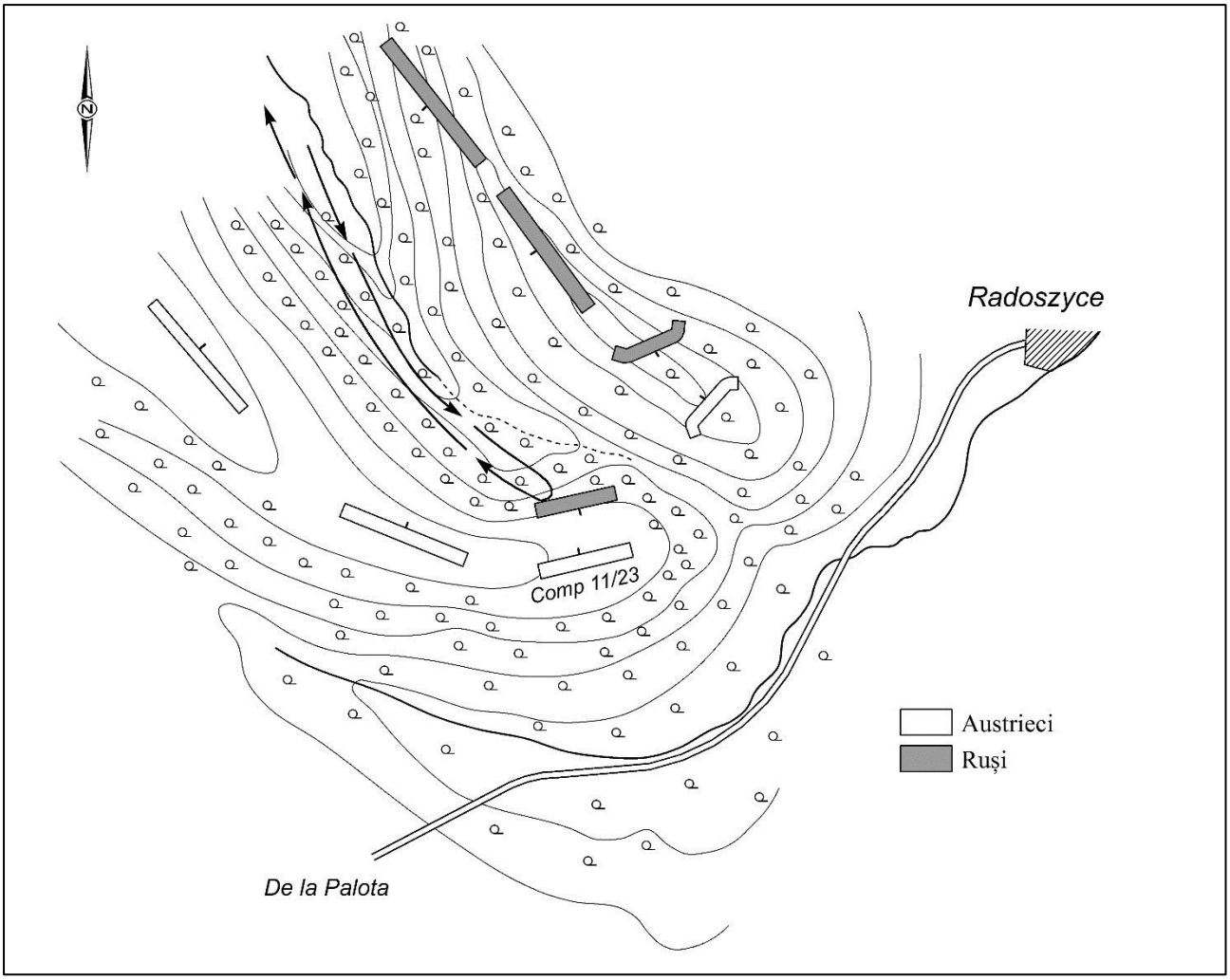

Noi ocupăm culmile dintre șoseaua ce duce din Dolzyca spre graniță. Terenul era foarte accidentat și acoperit de pădure. Ici-colea se mai deschidea câte-o poiană sau câte-o padină, și acestea năpădite de tufe de jneapăn. Jos, în vale, spre dreapta noastră, pe ambele laturi ale șoselei erau trupe de-ale noastre. Linia pozițiilor se prelungea pe o culme împădurită până în fața noastră, așa că noi trebuia să împușcăm jumătate la stânga în pădure, fără să vedem nimic. Din spusele patrulelor, neputându-ne face o idee clară până la ce punct se întinde frontul din fața noastră, ne-am dus, maiorul Paternos și eu, să controlăm rapoartele primite.

În fața poziției noastre, la o distanță de 30-40 de pași, în vale, începea pădurea. Ne-am coborât prin ea și am ajuns într-un pârâu. Terenul era prăpăstios, cu ochiuri mlăștinoase și cu surpături, încât am mers greu de tot. Dincolo de pârâu, pădure și mai deasă acoperea o coastă piezișă, pe care am urcat-o, cățărându-ne pe crengi și pe lăstare. Sub coama dealului, am găsit un batalion de la Regimentul 47 de Infanterie, cu un efectiv de vreo 300 de oameni. Toți erau îngropați în pământ, iar un căpitan ne-a arătat la 30 de pași muchia plină de jneapăn, spunându-ne că acolo erau rușii. Pădurea și tufele erau așa de dese, încât nu se vedea nimic și nici nu puteai străbate prin ele. Căpitanul era disperat și spunea că n-are nicio nădejde de scăpare. Îl înțelegeam, fiindcă situația bietului om era într-adevăr grea. Noi încremenisem, numai ascultându-l. Frontul lui se încovoia spre pârâu, dar nu ajungea până la el, fiindcă nu se putea. Din cauza terenului nu erau în

stare să circule între noi și ei nici patrule de legătură, prevăzute în regulament și de cea mai mare importanță pe câmpul de luptă. Ele mergeau numai spre șosea, de unde primeam informații și despre cei din fața noastră. Sectorul nostru, în dreapta, era întrerupt, până la șosea nu aveam picior de soldat. În stânga noastră, la o distanță de 300 de pași, era alt sector, cu șanțuri bune. Acest sector se prelungea, în linie curbă, până spre drumul de la Dolzyca. Lacunele dintre noi proveneau din lipsă de trupe suficiente.

De dimineață, era de serviciu compania a 12-a, sub comanda lui Michaelis, iar a mea se odihnea în colibele din pădure. Am primit pâini, conserve, albituri de iarnă, bocanci – între care și ghete de copii cu elastic – și o mulțime de alte bunătăți. Soldații mei au început să se dezbrace în frig și să se primenească. Am văzut busturi omenești numai o rană și carne vie de la gât și până la brâu. Erau mâncate de păduchi. Pentru întâia oară am înțeles blestemul românesc: *Mânca-te-ar păduchii!* Unul dintre soldați, când și-a lepădat cămașa a rupt și cruste de sânge închegat, iar pe cămașă erau straturi de păduchi, unii peste alții, mișunând cu trupurile lor scârboase ca într-un furnicar. Bietul om slăbise, de rămăsese numai fălcile și ochii ieșiți din cap. M-am îngrozit de mizeria în care ajunsesem. Decăzusem la cea din urmă și cea mai înspăimântătoare treaptă a vieții omenești. Starea noastră era mai rea și mai de plâns, ca a celui mai ticălos dobitoc de pe fața pământului. De la asemenea ființe sălbăticite și decăzute, ce mai poți aștepta? Mă miram că mai trăiesc și că mai vorbesc.

Și noi, ofițerii, eram stup. Ieri, camaradul Fothi a numărat 50. Pe toți i-a scos numai din crețele de la gulerul cămășii. Erau mari, cât botoșii. El îi număra, îi arunca pe foc, iar noi beam ceai, cafele, fumam, ne scărpinam și râdeam. Pe la prânz, m-am hotărât și eu să mă primenesc, să mai scap de ei. Mai întâi, m-am spălat, căci eram mai soios și mai negru ca un corturar. De la Laski-Murowane, va să zică, după șase săptămâni, azi m-am spălat și în gură. Un curier mi-a adus o perie de dinți și calodont din Ungaria; i-am dat 5 coroane pentru acest serviciu. Ce plăcere e să-ți vezi iar dinții albi și să-ți simți gura curată! În viața de toate zilele de-acasă, nici nu-ți poți închipui că există și asemenea plăceri. Războiul va învăța omenirea să măsoare cu un alt cântar plăcerile vieții în timp de pace.

Tocmai terminasem să-mi îmbrac cămășile cazone – căci purtam câte două, trei – și să mă spăl pe un picior, când aud din toate părțile: *Vin rușii peste noi!*… Soldatul Toma vine la coliba ofițerească și-mi spune: *Domnule laitnant, au năvălit rușii peste cei din deal!* Nu l-am crezut, dar pentru orice eventualitate, l-am rugat pe camaradul Fothi s-adune compania și să plece peste șanțuri. Mi-am tras repede gheata, mi-am luat pușca și am ajuns compania tocmai când ieșea din pădure. Soldații mei de-abia se mișcau, n-aveau poftă și nici putere de hărțuieli.

La marginea pădurii, m-am oprit – am încremenit. Credeam că visez. Ce mi-a fost dat să văd?! În pâcla deasă, pe întreg frontul, ruși amestecați cu soldați de-ai noștri, uitându-se unii la alții, amenințându-se cu baionetele pe arme, stând de vorbă și smucindu-se unii din mâinile celorlalți. În jnepeniș, lângă groapa de serviciu a ofițerilor, săpată de mine înainte cu trei zile, ruși și soldați de-ai noștri trântiți pe jos, claie peste grămadă, bătându-se și împingându-se de la pâinile destinate companiei a 12-a, puse în dosul șanțului spre a fi împărțite. Lupta fiarelor flămânde pentru pâine a durat câteva secunde. Pe urmă, i-am văzut ridicându-se, aruncându-și armele pe umăr sau ținându-le la picior și uitându-se unii la alții. Toți aveau în mână pâine, din care mușcau, căscându-și larg fălcile și mestecând îmbucăturile cu o poftă de animale lihnite de foame, mâncau, se încruntau unii la alții speriați, și se târguiau românește – căci între ruși erau și români din Basarabia – care să se predea.

Dintr-o ochire am numărat pe ruși. Erau mai mulți ca noi. Vedeam cum duc din șanțuri câte doi ruși pe unul de-ai noștri, târându-l de capetele țolului. Ciobanii noștri își făcuseră sarici din țoale cu încheietori peste piept. Câte unul mai isteț își descheiea sarica, scutura din umeri și rușii rămâneau cu țolul. Se mulțumeau și cu prada asta, se duceau râzând mai departe, iar soldatul

nostru se întorcea. Împăcat cu soarta, mă gândeam la Siberia, n-o fi nici acolo mai rău ca aici. Câțiva dintre ruși voiau să ne ocolească. Un băietan tânăr a ajuns lângă mine și de la cinci pași a ridicat arma asupra mea. Deodată cu el am ridicat-o și eu. A fost o clipă înfiorătoare. Nu știu cum mă voi fi uitat la dânsul, căci n-a tras și n-am tras... A luat-o la fugă. Primejdia morții m-a sălbăticit, a răscolit sângele din mine, și, cu o furie sălbatică, am strigat: *Dezarmați-i!* M-am aruncat asupra grupului celui mai apropiat și, împreună cu Fothi, am smuls armele din mâinile a doi soldați. Eram în stare să mă lupt cu toți rușii... Ochii mi se injectaseră de sânge și devenisem un rabiat, tremura și carnea de pe mine...

Toate scenele acestea n-au durat un minut... Rușii s-au predat, ca oile, unul după altul. Numai băietanul care era să mă trimită pe lumea ailaltă, nu voia să depună arma; pe muchie se hărțuia cu soldatul Toma. Strigai: *Trage-n el, Toma!* Și a tras, nimerindu-l în burtă. Rusul a căzut, dar n-a murit. Am primit vreo 60 de ruși. Soldații noștri voiau să plece toți cu prizonierii, lăsând șanțurile goale. Duceau doi pe câte unul, iar al treilea mergea cu pușca rusească în urma lor. A trebuit să-i amenințe, ca să se întoarcă la poziții. Pe ruși i-am așezat perechi-perechi și i-am expediat comandei supreme.

Ce se întâmplase? Pe munți se așterneau adeseori valuri dese de pâclă, care țineau câte o jumătate de ceas, câte un ceas și pe urmă se risipeau. Rușii s-au strecurat tiptil, tiptil pe pârâu dinspre Dolzyca, prin pădurea deasă, fără să fie observați de batalionul de la Regimentul 47 de Infanterie, și au reușit să ajungă în fața noastră. Profitând de negură, au ieșit din pădure și s-au furișat, în tăcere, până în fața șanțurilor noastre. Au fost zăriți numai la cinci pași de-ai noștri, căci mai departe, prin pâclă, nu mai era chip să vezi. Când s-au apropiat, au început să strige nemțește și ungurește: *Feuer einstellen. Ofiziere vor! – Tüzet szüntess. Tisztek elöre!…* (*Încetați focul. Ofițerii înainte!*) Rușii întotdeauna vânau după ofițeri, știind că soldații fără comandant fug sau se predau. Comandantul companiei a 12-a de serviciu, sublocotenentul Michaelis, inginer silvic în Sibiu, frate cu librarul, a căzut în cursă: s-a dus până dinaintea șanțurilor.

Ofițerii erau ușor de cunoscut la glotași, fiindcă erau îmbrăcați în haine sure, iar soldații le aveau vinete-închise. Numai eu purtam manta neagră, care împreună cu pușca, cred, că m-au scăpat azi de la moarte. Rusul tânăr nu mă cunoscuse că sunt ofițer, după cum m-am convins pe urmă. Când a ieșit Michaelis înaintea lor, un rus a tras în el, nimerindu-l în piept. S-a întors, a mai făcut vreo 50 de pași și a căzut cu fața-n jos, la marginea pădurii. Eu l-am văzut mort; un țigan, soldat de-al meu, îl căuta prin buzunare, voia să-i fure banii. Era să-l împușc; de nu m-ar fi atacat băietanul rus, nici n-ar fi scăpat bestia. De frica unei pedepse, s-a și predat rușilor. Scena cu Michaelis a stârnit un schimb de focuri; au căzut vreo trei din ambele părți. Dacă n-ar fi fost pâinile, cred că s-ar fi făcut un măcel strașnic. Așa, rușii când au zărit pâinea albă cu coaja rumenită, flămânzi și înghețați de frig, cum erau, au năvălit deasupra ei. Ai noștri văzând că dușmanul le ia pâinea, au ieșit repede din șanțuri să o mântuie sau să o împartă cu dușmanii.

Iată cum pâinea, sfânta pâine, nu împacă pe oameni, numai în formă de cuminicătură la altarul Domnului, ci și pe câmpul de luptă. Țăranii, care acasă la ei, fie în Rusia, fie în alte țări, muncesc cu sudori de sânge, până văd spicul de aur al grâului copt și din care se hrănesc boierii, pe câmpul de luptă au uitat de poruncile stăpânilor, care i-au adus aici să se omoare unii pe alții și s-au împăcat în fața pâinii. Pâinea muncită de brațele lor i-a făcut frați. După această scenă, nu s-a mai auzit nicio singură detunătură de armă. Unii care rămăseseră cu pâini întregi, le-au împărțit frățește cu prizonierii, care i-au tratat cu tutun. Asta, bineînțeles, în pădure, lângă colibele noastre.

Pe Fothi, l-am trimis la maior să ne aducă trupe în ajutor, iar alt ofițer a transportat pe Michaelis la veșnica odihnă, lângă fratele său. Rămăsesem singur și așteptam un al doilea atac, fiindcă prizonierii ruși spuneau că sunt veniți vreo 400 de inși. N-am așteptat mult. Peste un ceas, la un colț al pădurii stăteau o grămadă de ruși, în picioare, cu armele pe umăr, strigând și făcându-ne semne să mergem spre ei. Un soldat de-al nostru se desprinse dintre ei și ne-a adus știrea că rușii vor

să se predea, dar să-i ocolim. Era, desigur, o nouă cursă, voiau să ne înșele să ieșim din șanțuri – probabil aflaseră de la prizonieri câți suntem – și să ne prindă.

O patrulă compusă din doi soldați, un sas și un român, pe care am trimis-o cu un sfert de ceas mai înainte în pădure, nu se întorsese. Românul s-a predat, iar sasul a fost împușcat. Primisem o întărire de vreo 60 de oameni, de la compania a 10-a, comandată de sublocotenentul Szöllösy, cel care înjura și bătea mai strașnic pe soldații români. Pe un sergent-major, un sas, l-am trimis la aripa dreaptă să înconjoare, cu vreo 20 de oameni, pe ruși. Pe ăștia îi destinasem morții. Dacă rușii vor să se predea, îmi făceam socoteala, atunci nu vor aștepta să mergem în pădure să-i ocolim, ci vor depune armele și vor veni spre noi; de vor trage într-ai noștri, mor toți câți au ieșit – vreo 100 – la colțul pădurii, de gloanțele noastre, ale celor din șanțuri.

Socotelile pot fi cât de bune, dar ce folos că pe câmpul de luptă nu se prea împlinesc. Cei de la aripa dreaptă mergeau spre ruși cu baioneta pe pușcă, dar aceștia nici gând să se predea. Ies în fața frontului, călcând peste un mort, cu creierii zburați din țeastă, și-i amenințai – erau la vreo 100-150 de pași – făcându-le semne să se predea, și-i amenințai cu arma la ochi. Ei ne chemau mereu, fără să se miște din loc. Atunci am comandat foc și m-am așezat într-o poziție să trag. Dar iată, unde nu se potrivise socoteala mea. Românii mei n-au vrut să tragă și nu m-au lăsat nici pe mine să trag; unul mi-a pus mâna pe pușcă, zicând: *Nu împușca, dom-le, că de dăm noi, dau și ei – și de ce să ne omorâm român pe român* (se gândea la cei din Basarabia). N-am tras, dar pornit și furios cum eram, am vrut să mă duc la aripa dreaptă, căci acolo se petreceau lucruri de necrezut. Mi s-a pus în cale învățătorul Cațaveiu și Cismaș, oprindu-mă: *Lasă, nu te expune dumneata!*

Cei de la aripa dreaptă se coborau la ruși, dădeau mâna cu ei, își aruncau armele pe umăr și începuseră iar tânguiala: *Să vă predați și voi, ne predăm și noi – și gata!*. Ai noștri au început să ducă ruși, iar rușii să ducă de-ai noștri. Pe un român din părțile Sălištei l-am văzut îmbrățișând un rus și prinși pe după cap, venind spre noi. Erau doi prieteni, tovarăși de ciobănie, din Basarabia. Noi am prins vreo 90, iar rușii vreo 30. Între prizonieri era și un subofițer rus, care la primul atac venise până la șanțurile noastre, iar când a văzut doi glotași îndreptându-se spre el, și-a scos tabachera și le-a dat câte un pumn de țigări. Soldații noștri, crezând că-i ofițer, i-au mulțumit și l-au salutat, iar el s-a întors în pădure.

Dar tot nu s-au terminat întâmplările acestei zile din povești. Mă temeam de un al treilea atac, mai ales că un moldovean din Basarabia, văzând câți suntem, îmi spusese: *Să hi știut că sunteți numai atâția, vineam cu bățu' la d-voastră*. M-am dus la maior, rugându-l să ceară ajutor și o mitralieră. El trimisese după o companie, care tocmai sosea. Era de la Regimentul 96 de Infanterie, 125 de soldați, sub comanda locotenentului Petras. S-au dus să prelungească aripa noastră dreaptă. Pe mine, m-a trimis maiorul la două mitraliere de pe o coastă din stânga noastră, să le arăt unde să tragă, ca să tăiem retragerea rușilor care mai rămăseseră în pădure. Abia m-am depărtat 100 de pași, când aud: hurrah! în sectorul meu. Strigai maiorului să se uite ce-i și m-am dus mai departe.

Într-o peșteră am găsit pe un ofițer superior, numele i l-am uitat, care m-a trimis cu un locotenent la mitraliere. Când ne-am apropiat de șanțuri, o mitralieră rusească ne-a luat în primire. Gloanțele șuierau strașnic; unul mi-a trecut printre picioare, julindu-mi jambiera stângă, iar când am sărit în șanț, un glonț s-a vârât în țărână la o palmă de capul meu. Rușii aveau secții de țintași, care se furișau în poziții avansate și vânau numai după ofițeri. Ei au pândit și poziția de observare a maiorului Paternos și i-au julit degetele de la mâna stângă cu o împușcătură. Trăgeau cu o precizie de admirat. Teama de ei m-a făcut să rămân o jumătate de ceas în șanț până s-a întunecat. Jertfa vieții mele n-ar fi adus niciun folos armatei, iar cu viața mea am mai adus destule și bune servicii oștirii.

M-am întors la sectorul meu. Mitralierele îndreptate spre mine trăseseră din greu, iar locotenentul Petras ordonase un atac împotriva rușilor din pădure. Aceasta era „hurrah", pe care-l auzisem. Rezultatul atacului a fost că din compania de la Regimentul 96 au rămas 25 de oameni. Pe

cei ce-au intrat în pădure, parcă i-au înghițit pământul. Desigur, i-au prins rușii. Am scăpat teafăr și de primejdiile acestei zile, care va rămâne scrisă pe paginile istoriei, după cum ne-a asigurat comanda supremă într-un ordin special.

Oricât a fost de caraghioasă hărțuiala ce-am avut-o, totuși faptul că am reușit să menținem poziția, constituia un succes foarte important. În război, important e să rezolvi problema ce ți se dă. Misiunea noastră era să menținem muchia dealului, care, dacă ar fi ajuns în mâinile rușilor, linia noastră de lângă șosea ar fi fost amenințată în spate, iar linia din stânga, în flanc. Am reușit să apărăm poziția, scoțând din luptă o companie de ruși și respingând atacurile repetate ale dușmanului. De aceea, maiorul Paternos ne-a cerut să înaintăm o listă a oamenilor, care s-au distins. Au și fost toți decorați, pe dreptate, cu medalia de vitejie cl. II, iar cei trei dintre ofițeri, eu, Fothi și Szöllösy, cu *Signum laudis* cu banda vitejiei. Ultimul a meritat mai puțin decorația. Ungurul obraznic s-a dus la maior, înaintea tuturor, și a spus că pe cei dintâi ruși el i-a prins – deși el nici nu fusese prin apropiere. Venise numai la atacul al doilea, îngenunchease în dosul frontului, ținea revolverul în mână și tremura scâncind: *Griji moi, Griji moi!* Cum am spus, ungurul era un viteaz din Debrecen.

Vitejia, pe câmpul de luptă, nu e așa cum și-o închipuie tacticienii din cafenele și strategii de la mesele verzi. Nu e așa nici cum se descrie în gazete. Cine e om cinstit, trebuie să recunoască un lucru: nimeni nu vrea să moară bucuros. În primejdie, la toți le e frică de moarte. Instinctul de conservare a vieții e mai puternic ca disciplina ostășească. Firile oamenilor sunt, însă, deosebite; cei mai mulți sunt lași, alții au simțul datoriei, alții sunt porniți, violenți și aceștia fac cele mai multe bravuri. Furia trezită de intenția de nimicire a dușmanului, a celui ce vrea să te omoare, excită nervii, întunecă sentimentul fricii și judecata; omul furios e robul impulsurilor voinței, determinate în asemenea cazuri tot de instinctul de conservare a vieții. Puterea de sugestie joacă un rol hotărâtor în clipele de primejdie. Un om pornit duce cu el pe ceilalți.

Acest soi de vitejie e rezultată dintr-o stare excepțională a sufletului omenesc. Ea poate reuși, poate duce la izbândă unitățile, dar le și poate nimici cu ușurință. Alt soi de vitejie e întâmplarea, norocul. Aceasta e cea mai deasă. Nici individul și nici trupa nu are niciun merit.

Vitejia adevărată în război e calculul. Fie când ataci, fie când ești atacat, dacă judeci și lucrezi cu sânge rece, aproape întotdeauna reușești. Firește, trebuie să ai și concursul împrejurărilor. Atacurile cu jertfe de mase, pot să aibă un rost numai atunci când sunt cerute de un plan tactic mai mare, când cucerirea unei poziții e hotărâtoare. Dar și aceste atacuri se pot executa mai bine cu șiretenie și cu calcul. Cei viteji sunt numai cei ce se angajează *conștient* și cu socoteală la rezolvarea unei probleme. Valoarea individuală, educația soldatului e totul, prin urmare, și pe câmpul de luptă. Conștiința națională și însuflețirea pentru cauză – bineînțeles – sunt factorii primordiali, care determină pe om la fapte de vitejie. Acești factori sufletești lipseau la majoritatea armatei austro-ungare.

21 noiembrie

Noaptea, ne-a mai venit într-ajutor un batalion de la Regimentul 47 de Infanterie, sub comanda căpitanului Schönhofer, o figură foarte frumoasă de bărbat. Companiile lui aveau efectivul unui pluton, de câte 50 de soldați. După ce i-am arătat pozițiile și i-am lămurit situația, ne-am retras în colibă și, de teama unui atac de noapte, n-am închis un ochi. Beam ceaiuri, cafele negre din conserve și fumam țigară după țigară. În zilele și nopțile petrecute în aceste poziții, fumam câte 100 de țigări pe zi – aveam din belșug – și beam și câte 25 de ceaiuri. Erau singurele mijloace de a ne tâmpi și de a ne abrutiza pentru a suporta greutățile campaniei de iarnă. Mai ales, când eram de serviciu în șanțuri, noaptea pe frig, credeam că nu se mai isprăvesc cele două ceasuri. Fumam aprinzând o țigară de la alta, ținându-le ascunse în pumn să nu se vadă. Bieții

soldați, stăteau câte 8-12 ceasuri în găuri. Serviciul era foarte greu din cauza frigului și pe lângă frig, toată noaptea curgeau gloanțele santinelelor rusești. Sistemul lor îl introdusesem și noi, dovedindu-se foarte practic. În primele zile, puneam santinelele de noapte să se plimbe pe dinaintea frontului, dar gloanțele rătăcite ne-au rănit pe vreo trei inși. De aceea, am adoptat sistemul rusesc: santinelele să stea în șanț și să tragă rând pe rând, tot la o jumătate de minut.

Astfel, nu adormeau nici sentinelele, controlul comandanților era mai ușor și nelinișteam și pe dușman. Nici în pădure, unde aveam colibele, nu era mai puțin primejdios. Ziua – noaptea, șuierau gloanțele, rănind adeseori. Când ieșeai din colibă, trebuia să te aștepți la moarte. De aceea, eram enervați și veșnic neliniștiți. Un somn mai lung de două, trei ceasuri, nu se pomenea.

În această zi, când ne povesteam pe-ndelete impresiile de ieri, au început și șrapnelele să huie prin pădure. Băteau prea departe, dar făceau o hărmălaie prin crengile copacilor, de credeam c-a tăbărât mama pădurii pe noi. Sectorul îl apăram cu soldații de la toate patru regimentele de glotași din Ardeal. Rămăsesem amestecați de la lupta din 16 noiembrie. Am spus că soldații de la Regimentul 21 de glotași erau fără mantale. Astăzi, l-am văzut pe unul venind în pădure cu o manta înghețată tun. Dezbrăcase pe-un mort din fața șanțului nostru, căzut probabil în lupta de ieri, și-acum se ruga să-l lase să dezghețe mantaua, ca s-o poată îmbrăca. Auzim că la stânga noastră atacă Kralicek pe ruși. Iar atacăm noi – prin urmare e rău.

22 noiembrie

Dimineața, primim ordin să împărțim toate alimentele, de care aveam din belșug, acum veneau și căldările regulat. Știam că urmează retragerea. Criticăm iarăși aspru comanda, în frunte cu căpitanul Schönhofer. Armele rusești luate de la prizonieri erau rezemate de-un copac, iar cartușele adunate grămadă. Nu le puteam lăsa rușilor. Am săpat o groapă, le-am rupt și le-am așezat, cu cartușe cu tot, spre veșnică odihnă, punându-le la cap o cruce de crengi, spre a înșela pe ruși. Toți m-au felicitat pentru această idee. Paturile puștilor rusești le-am pus pe foc. Nu știu din ce pădure vor fi fost, că ardeau admirabil. După prânz, s-a zvonit că Kralicek n-a izbutit să respingă pe ruși, iar seara am primit ordin să strigăm: „Hurrah!" în linia de foc, căci Hindenburg a înconjurat armata rusească din Polonia, într-o circumferință cu un diametru de 25 km. Noi, bineînțeles, am tăcut chitic, ca să nu ne trădăm cât de puțini suntem. Dar în dreapta noastră, am auzit strigând.

La orele 12 noaptea, am primit ordin să ne retragem spre Vidrany, în Ungaria. Am luat-o direct prin pădure, pe întuneric. Eu cu compania mea m-am rupt de ceilalți și-am mers pe-o potecă, după cum aveam ordin de la maiorul nostru. A fost un drum foarte greu. Alături de noi, se retrăgea Regimentul 61 de Infanterie. Era un lunecuș și povârnișuri, când la deal, când la vale, încât soldații cădeau, își scrânteau picioarele și acolo rămâneau. Cred că mai mulți au înghețat de frig. Aproape de Vidrany, am coborât o coastă, trântindu-ne pe jos și lunecând la vale. Unii au fost mai isteți, și-au pus arma dedesubt și așa se săniau.

23 noiembrie

Lângă șoseaua de la Vidrany am ajuns pe maiorul Paternos, care era numai cu pionierii și cu sanitarii. Ne-am dus până la Mezö-Laborczy, unde am ajuns dimineața la orele 6, morți de oboseală. Am intrat în casa elegantă și pustie a unei negustorese, Schönfeld Ilona, și până au sosit celelalte companii ne-am odihnit. Soldații au găsit în pivniță butoaie pline cu vin și cu rachiu. Le-au scos și s-au așezat cu gurile la cep și trage-i, române. Unul ridicase un butoiaș, se rezemase, crăcănat, cu spatele de peretele casei și trăgea niște înghițituri, de-i ieșiseră ochii din

cap. Toți soldații s-au îmbătat. După ce au sosit și celelalte companii, am plecat la Laborczfö, la o depărtare de vreo 3 km. Soldații nu mai puteau merge, de beți ce erau.

Prin apropierea gării era un tren, ticsit cu efecte militare, care nu știu din ce cauză rămăsese înfundat. Soldații de la fel și fel de regimente îl jefuiau. S-au aruncat și dintre ai noștri câțiva asupra pomenii, alegându-se cu bocanci și cu haine noi. În Laborczfö, am fost încvartirați, iar după două ceasuri alarmați și rămășițele regimentului nostru, 23 de glotași, atașate, ca un batalion, Regimentului 1 de honvezi din Budapesta, pe care îl comanda lt.-colonelul Reviczky. Eram deci desființați. Am ocupat coastele spre vest, care dominau satul Laborczy. Ne-am apucat de săpat, dar pământul era înghețat cremene. Acum, aveau însă, soldații unelte. La începutul războiului își aruncau lopețile, fără să se gândească mult – aveau tot doi câte una – dar necazul i-a învățat ce importanță are lopata pe câmpul de luptă. *Arma și lopata nu pot lipsi niciunui soldat!* Cei mai mulți își câștigaseră hârlețe cu coada retezată. Se însoțeau câte 4-5 și purtau pe rând și câte un târnăcop și câte un topor. Fiind deprinși cu săpăturile, le făceau repede. Sfătuiesc chiar și pe ofițerii care pleacă în front să-și atârne de brâu, în loc de sabie, câte o lopată, iar pe umăr să poarte carabină, cum am mai spus. Îi asigur că nu le va părea rău.

Câțiva sași au făcut un șanț admirabil, cu vatră pentru foc, cu horn și acoperit cu scânduri și cu jneapăn. M-am tras în șanțul lor, pentru că era cel mai bun. Unul dintre ei era un țăran așezat cuminte din Cisnădie, îl chema Deutschländer, altul era voiajorul unei firme din Viena, iar ceilalți, țărani și mici negustori din părțile Sibiului. Eu am ațipit – iar ei au început să povestească pe șoptite, ca să nu mă deștepte; oameni foarte cuviincioși. Îi auzeam ca prin vis. Discutau situația și erau foarte supărați că ne retragem mereu. Despre armata austro-ungară aveau păreri rele. Unul zicea: *De-am fi sub comanda germanilor, altfel ar merge toate*. Credeau că soarta Austro-Ungariei e primejduită. Dacă pătrund rușii în Ungaria – șopti altul – va intra și România. *Nouă, de altfel, n-are de ce să ne pară rău că vom ajunge sub stăpânire românească. Românește știm, libertăți vom avea mai multe ca în Ungaria, iar negoțul va fi iar al nostru*. Când spunea un sas din Turnișor vorbele acestea, am făcut urechi și m-am amestecat în poveștile lor. *Bine, măi băieți, dar domnii voștri se tem de România!"*. – *„Domnii noștri – sunt ca și la d-voastră!…* mi-a răspuns liniștit, făcând un gest disprețuitor cu mâna, lăsându-mă să înțeleg că nu vrea să mă jignească. Noaptea a fost un frig, de crăpau lemnele.

24 noiembrie

Dimineața au apărut rușii. Au coborât din pădurile de dincolo de Laborczy. O companie, desigur avangarda, s-a desfășurat în linie de trăgători pe o coastă din stânga. În urma ei, am văzut venind un regiment întreg. Am trimis vorbă artileriei de honvezi din apropiere să tragă. Într-un târziu, a venit și un locotenent și mi-a spus că n-au proiectile. În așa hal ajunsesem. *Bine, dar atunci ce căutați aici?* – îl întrebai. *Așa-i porunca! – Ai dracului să fiți cu poruncă-vă cu tot!* – îi înjurai în gândul meu.

Aici, am văzut mai bine cum înaintează rușii în linie de trăgători. Distanța era peste 3 000 de metri, așa că-i așteptam să vină mai aproape și vă puteți închipui, cum îi urmăream. La ei, înaintează mai întâi unul din mijloc, apoi doi de la aripi, care marchează linia de ocupat. Pe urmă sar din întreg frontul, la distanțe mari unul de altul, câte 5-6 soldați, mai mulți niciodată. Așa înaintau pe rând plutoanele. Uneori nu așteptau până veneau toți din urmă, ci înaintau spre altă poziție. Dezavantajul acestei înaintări, adoptate acum și de armata austriacă, e încetineala, dar avantajele sunt cu mult mai mari. Nu se arată niciodată mai mult de cinci, şase figuri întregi și acelea sunt la distanțe mari unele de altele, prin urmare greu de nimerit. Rușii, când se așezau pe pământ, nu formau o linie, ci tot al doilea rămânea mai în urmă și poziția era neregulată. Aceasta cred că o făceau spre a se feri de mitraliere. E știut că mitraliera, când prinde o linie, ucide pe toți. Așa, fără să se dea un țel prea adânc, scad șansele rezultatelor.

Ofițerii mergeau înapoia frontului. Sistemul de a merge ofițerii înainte s-a dovedit greșit. Ofițerul, fiind în dosul frontului, poate regula și controla înaintarea. La începutul războiului, noi, ofițerii, plecam în fruntea unităților și, la jumătatea drumului, ne pomeneam cu câțiva soldați în urma noastră; ceilalți se ascundeau, se răzlețeau sau se amestecau cu alte unități. Ofițerul mergând cel din urmă e mai adăpostit. S-a constatat că îndată ce cad ofițerii, trupa e pierdută. Soldații își pierd capul și fug. Dar cel mai important motiv e următorul: ofițerul stând în dosul frontului poate *stăpâni* unitatea. O are în fața lui și o poate cârmui cum vrea. Să nu fiu rău înțeles. Rolul ofițerului, în dosul frontului, la înaintări, nu e deloc mai ușor, căci a rămâne în urmă nu înseamnă a fi laș și neglijent, ci a fi mai rațional și mai practic.

În linia de foc, am spus în altă parte, ce cred că trebuie să facă ofițerul: să ia parte activă la luptă. Aici, amintesc și de rolul ofițerilor de rezervă în război. Cine a avut răbdarea să urmărească paginile acestei cărți s-a putut convinge că noi, ofițerii de rezervă, n-aveam nicio îndemânare la început. Numai necazurile războiului ne-au făcut ostași întregi. Ofițerii de rezervă până la 32 de ani, s-ar crede că au fost mai buni, fiindcă exercițiile de la manevre le erau mai proaspete. Dar nu erau, fiindcă manevrele și întreaga pregătire a ofițerului de rezervă era numai formală și superficială. În armata austro-ungară, serviciul militar pentru orice civil era un chin, de care abia aștepta să scape. Ofițerimea activă, cu spiritul ei de castă și cu obișnuita ei îngâmfare, nu s-a ocupat serios de ofițerimea de rezervă, pe care o considera ca o umplutură. S-a dovedit însă, că ofițerimea care poartă războiul e cea de rezervă, iar cea activă e numai un cadru. Maiorul Hettinger a și înțeles acest lucru. Înainte de a pleca, și-a dat toată silința să ne pună la curent cu o mulțime de chestiuni de tactică. Dar timpul a fost prea scurt, ca teoriile să le executăm și în practică, singura care are valoare cu adevărat educativă. Tot așa e și cu educația militară a soldaților. Arta e să instruiești în așa fel pe fiecare ofițer și pe fiecare soldat, ca să poată lucra independent, să-și facă datoria singur, nu de teama controlului și a superiorului, ci dintr-un simț de datorie conștientă.

Sunt aproape sigur că după acest război mondial, va triumfa ideea națiunilor înarmate, că se va introduce o organizație militară din care toți cetățenii vor face parte, după aptitudinile ce le au. Sistemul armatelor cu serviciu permanent și cu selecționări constituie nu numai o mare nedreptate, dar și o slăbiciune. Dacă toți cetățenii ar fi primit educație militară de la vârsta de 16 ani până la 50, ce ușor s-ar fi putut reface armatele diferitelor națiuni. Nu ar fi fost nevoie de atâtea recrutări și de instrucții improvizate. Rușii erau să ne învăluie aripa stângă, căci un regiment nu era acolo unde trebuia să fie. La orele 12, am primit ordinul de retragere. Când am ieșit din șanțuri au început mitralierele rusești toc-toc-toc și după ele infanteria rusească. Până am scăpat după muchea dealului, l-am presărat cu morți și cu răniți. Eu m-am trântit de vreo 20 de ori prin șanțul drumului, pe care apucasem. Alții și de mai multe ori. Bietul ofițer de la mitralieră era să-și piardă mintea de spaimă. Ne-am dus printr-o pădure uriașă până noaptea la orele 11; când am sosit, eram a patra parte din câți plecasem, în Hocsa, unde era comanda supremă, divizia a 20-a. Cădeau domnișorii din Budapesta pe drum, ca muștele. Rămâneau prin pădure plângând. Nu le avea nimeni grija. Și dintre bătrânii noștri au rămas vreo doi, trei inși în urmă, și bun e Dumnezeu de vor fi scăpat de îngheț și de lupi.

25 noiembrie

Toate satele de la frontiera ungară erau pline de evrei refugiați din Galiția. În câte o odaie vedeai dormind 30-40 de persoane, bărbați, femei, copii, fete și printre ei și soldați. O mai cumplită mizerie nici nu se poate imagina. Ofițerii am fost siliți să golim o odaie de evrei, căci n-aveam unde dormi. Să fi văzut cuibul călduros răscolit, evrei bătrâni și femei plângând, iar copiii țipând... ni se rupea inima de mila lor. Dar ce era să facem? Ce-au făcut ei, nu știu... Soldații au dormit prin

poduri, care pe unde s-a putut aciui. Ne ducem la Bukocz, unde găsim bucătăriile. Ne-am săturat ca oamenii, ne-am aprovizionat cu de-ale mâncării și mai ales cu rachiu, care ne mai dezmorțea oasele de frig.

Plecăm la Havaj, unde am împărțit solda pe care o purtam de 10 zile în buzunar. Rămăsesem așa de puțini, încât am fost nevoiți să formăm două companii, o jumătate de batalion, ultima unitate care mai putea avea un serviciu de aprovizionare, căci deși eram detașați Regimentului 1 de honvezi, purtam gospodărie aparte. Aici, s-a desființat compania mea, din care s-a format un pluton, al cărui comandant am și rămas. Erau doi ofițeri mai bătrâni în rang ca mine, amândoi unguri (Szinte și Szöllösy) și, cu toată jalea soldaților și indignarea unora dintre camarazi, a trebuit să ajung ofițer subaltern. Desființarea companiei mele mi-a dat ultimul imbold să plec de pe câmpul de luptă. Rămăsesem o umbră. De-abia mă mai puteam târî.

26 noiembrie

Din Havaj, unde am dormit bine, ne-am dus spre Varchocz. Am stat toată ziua ca rezervă, ascultând bubuiturile de tun. Spre seară, Regimentul 1 de honvezi a plecat, iar noi, glotașii trudiți, cu două companii de-ale lor, am rămas până noaptea târziu pe câmp. Sergentul Grămadă din Țintari mi-a citit Odiseea noastră din Galiția, scrisă în versuri populare. Îmi pare foarte rău că nu i-am luat-o. După ce s-a întunecat și negurile și-au așternut poalele peste noi, am aprins focuri. Un gornist de la honvezi ne-a cântat doine de pe vremea lui Rákoczy, cu știutele motive românești. Nu se poate închipui o seară mai frumoasă. Noaptea ne-am întors iar la Havaj.

27 noiembrie

Plecăm de dimineață spre Stropko-Polena, prin pâclă deasă, umedă și rece, care ne pătrunde până la oase. Mergem greu, fiind obosiți. Ofițerii dormiseră într-o casă murdară, cu geamurile sparte, iar soldații afară, pe sub streșinile casei. În Polena ne oprim. Birocratismul austriac nu ne lăsa în pace nici pe câmpul de război; trebuie să facem conspecte despre hainele care lipsesc soldaților, pe care și așa nu aveau să le primească. Vorba e, ce nu lipsea soldaților? Tot ce aveau pe ei erau zdrențe și înspăimântător de murdare. Pe unii umblau păduchii, ca albinele într-o coșniță. Unul era o curată paiață. Mantaua rămăsese numai fâșii de flenduri, sub care se vedea o fustă de catifea verde cu dantele albe pe la poale. Dantelele late erau murdare de noroi și se târau după el. Într-un picior avea o cizmă, cu turecii de postav, iar celălalt picior era învelit într-o piele crudă de vițel. Sub manta, în loc de tunică, purta un caftan evreiesc retezat la brâu, de sub care ieșeau floacele unei bundițe. În cap avea o cușmă întoarsă și găurită în două locuri de gloanțe. Fața-i era năpădită de barbă și mustățile cleioase de rămășițe de ciorbă. Un soldat mai oribil nu se poate închipui. Am propus maiorului în glumă să-l trimitem casă, că de-l prind rușii, îl expun în Petersburg și ne face de râs toată armata.

Cei mai mulți dintre soldați rămăseseră desculți; își înfășuraseră cârpe peste bocancii găuriți și așa tăpălăgoși de abia se târau. Picioarele unora erau o carne vie și în zadar se duceau la doctori, căci aceștia aveau ordin sever să trimită la spital numai pe cei morți pe jumătate.

Dacă mergeau la doctor și nu erau declarați bolnavi, mâncau și bătaie. Unul a umblat două săptămâni cu mâna stângă ruptă de o șrapnelă, cum spunea el; i-a fost frică să se ducă la medic să și-o arate. Era rupt osul brațului inferior, fără să se vadă sânge. Pe la prânz, ne ducem spre nord-est, către Galiția, urcând pe niște coaste piezișe și râmate de botul grenadelor rusești. Ajungem într-o pădure, prin care ne deșirăm și străbatem cățărându-ne pe copaci. Pe o culme, noi, companiile de glotași, suntem opriți de colonelul Gomboș. Îi spunem că avem ordin de la maiorul nostru să ne ducem pe altă culme. Nu vrea să știe, fiindcă el rămăsese fără rezervă.

Șrapnelele și gloanțele de arme vuiau și șuierau neîntrerupt prin pădure. Ne vârâm în șanțurile pe care le găsim gata. Abia mi-am pus piciorul drept în șanț, o țandără de șrapnelă trecu pe lângă șoldul meu drept și rupse piciorul unui sanitar din fundul șanțului. Șuierul gloanțelor se întețea mereu. Lupta era foarte intensă în toate părțile. Mitralierele melițau nebunește.

Colonelul Gomboș trimite pe locotenentul Szinte să cucerească o casă, care se găsea la 1 000 de metri în dosul frontului rusesc. Pe mine, mă trimite pe o muchie din apropiere să-l pândesc și, de se va întoarce compania, să-i împușcăm pe toți. Îndată am văzut că avem de-a face cu un om nebun. Soldații lui Szinte s-au și dus până în tranșeele rusești, de unde puțini s-au mai întors. Unul s-a înapoiat cu un rus, amândoi cu armele pe umăr. Al nostru spunea că l-a găsit singur într-un tranșeu, s-au ospătat prietenește, au tras un pui de somn, pe rând, ca să nu fie surprinși, iar spre ziuă, au pornit-o spre noi.

Către seară, primim ordinul să ocupăm marginea pădurii. Se zvonea că rușii ne-au rupt frontul și vin spre noi. N-au venit. Eu sunt trimis cu un pluton în ajutorul Regimentului 39 de Infanterie, pe o coastă din stânga. Ne conduce un soldat de la acest regiment. Pe drum, întâlnim soldați răzleți de-ai regimentului, care spuneau că au fost respinși și împrăștiați. Într-un târziu, pe la miezul nopții, îi găsim, după ce urcasem pe brânci o coastă împădurită. Adunăm cu patrule pe vitejii unguri din Debrecen și un sublocotenent Sümegi, un om foarte cuminte, se furișează cu o companie, înaintând pe burtă, și cu un foc violent alungă pe ruși, care erau la 100 de pași de noi.

Fiindcă Regimentul 39 de Infanterie din Debrecen a fost lăudat, mai spun că un batalion întreg își părăsise pozițiile, lăsând patru mitraliere numai cu câte un soldat lângă ele. Lucrurile ce le spun aici, poate să pară ciudate celor ce nu știu ce însemnează luptele în păduri, care se dau de la 50-150 de pași, fiindcă mai departe nici ziua nu se vede. Noaptea e o babilonie și o groază, care nu se poate reda prin cuvinte omenești. Nu vezi nimic, numai focul armelor la câțiva pași de tine, după care te și orientezi cât de puternic e dușmanul și ce front are. Frontul nu e însă continuu, ci rupt; se luptă grupe cu grupe. De multe ori, ajungi la spatele dușmanului, mai la deal sau mai la vale, fără să știi că-i el.

Am văzut un locotenent cu mantaua și cu bluza toată flenduri pe spate. Se apropiase la cinci pași de ruși, pe burtă, și gloanțele îl juliseră pe spinare. Târându-se tot pe burtă, de la un copac la altul, a scăpat. Soldații au stat toată noaptea într-o groapă largă, săpată anume pentru rezervă, iar eu m-am zgulit după un copac, dârdâind de frig. Gloanțele explozive – căci rușii în Carpați, întrebuințau numai de acestea – sunau ca plesniturile biciului pe deasupra capetelor noastre. Dimineața, copacul la tulpina căruia stătusem era ciuruit de gloanțe. Cum ieșeai de după copac sau te ridicai în picioare, te jucai cu viața. A fost o cumplită noapte de groază și de chin. Această noapte m-a și îmbolnăvit definitiv.

Celelalte plutoane, la orele 2 noaptea, au primit ordinul de la colonel să scoată cu baioneta pe niște ruși dintr-un tranșeu. S-au apropiat, tiptil-tiptil, trimițând patrule înainte, care au găsit în tranșeu soldați de la Regimentul 24 de glotași. Norocul lor că n-au urmat ordinul colonelului să-i omoare pe toți. Informația colonelului nu era completă. Rușii ocupaseră numai jumătate din tranșeu. În același tranșeu, erau deci, și ruși și de-ai noștri. Între ei, era o distanță de vreo 20-25 de pași și se împușcau unii într-alții de-a lungul tranșeului. Când s-a crăpat de ziuă, ne-am adunat, câți mai rămăseserăm, în pădurea în care își avea colonelul Gomboș cartierul. Dimineața, am primit ordinul de retragere. Ne-am întors iar în Havaj.

În aceste lupte, a fost rănit și generalul Csanády, comandantul brigării, care într-o pădure la stânga noastră, a ajuns în focul unei mitraliere.

28 noiembrie

În Havaj am intrat iarăși în tranșee. Pe la 4-5 după prânz, rușii erau în Stropașiko-Polena și și-au luat noapte bună cu patru grenade, ce-au explodat în jurul bisericii din Havaj. Ne urmăreau de aproape. Acum, nu mai erau timizi și precauți ca la cea dintâi retragere. În tranșee, făceam serviciul pe rând, tot la două ceasuri. Noaptea, o patrulă de-a noastră ne-a adus trei soldați ruși, oameni tineri, rumeni la față și bine îmbrăcați. Doi erau ruși, iar al treilea evreu, *Lehrer der hebraischer Sprache* (*Dascăl de limba ebraică*), nu știu de unde. El îi îndemnase și pe ceilalți doi să dezerteze. În cursul războiului, am întâlnit mai multe cazuri de acest fel, între prizonieri erau întotdeauna câțiva evrei. Chiar și în linia de foc îndemnau pe ruși să se predea. În oastea austro-ungară făceau tot cam așa, cu deosebire că nu se predau și fugeau. Am convingerea că evreimea e un element demoralizator în armată. Asta nu o spun dintr-un sentiment de ură sau de dispreț față de evrei, pe care nu-l am. Este o simplă constatare pe care am făcut-o și verificat-o de nenumărate ori pe câmpul de luptă. Am amintit cazul evreului viteaz, fiindcă mi-a plăcut și mi-a impus.

Cei mai mulți evrei erau, însă, elemente demoralizatoare; la tren, unde se aglomeraseră mulți, făceau cele mai revoltătoare traficuri, iar ca doctori sunt cei mai coruptibili și mai puțin conștiincioși. Știu multe cazuri. Părerea mea este că evreii n-au loc în armată, nefiind oameni ai datoriei cinstite. Excepțiile rare nu pot schimba această părere a mea, întemeiată pe fapte.

Noaptea, mi-a fost rău. Slăbisem de rămăsese numai pielea pe mine. Nu mai puteam nici merge. Astăzi, ne-a părăsit și simpaticul maior Paternos. Glonțul ce-i julise mâna se pare că i-a înveninat sângele, căci suferea de febră acută. Era al doilea maior ce ne părăsea. Comanda o luase iar simpaticul Szinte. Nu mai puteam rămâne pe câmpul de luptă. M-am hotărât să plec.

29 noiembrie

Dimineața, cu lacrimi în ochi, mi-am luat rămas-bun de la soldați și, după îndeplinirea formalităților, m-am dus pe jos până la Bukocz, de unde, până la Eperjes, am făcut drumul, în două zile, cu trăsura, iar cu ultimul tren la Budapesta. Atât Eperjes-ul, cât și Cașovia erau evacuate.

Doctorii de la regiment și de la coloana sanitară m-au trimis la stațiunea din Cașovia, unde aveam să intru în spital. Cașovia fiind evacuată, la cererea mea, am fost trimis la Sibiu. Când am ieșit din cancelarie cu biletul în mână, nu mai știam ce să fac de bucurie. Plecam spre casă!...

Poate, nu e de prisos să spun câteva cuvinte despre serviciul sanitar pe câmpul de luptă.

La plecare, fiecare batalion de glotași avea doi medici. Sanitarii companiilor erau sub comanda lor, iar în marș, mergeau la sfârșitul batalionului. Pe lângă doctorii batalionului, aveam și un doctor de regiment. Acesta elibera sau viza biletele soldaților bolnavi care erau trimiși în spitale. Doctorul regimentului nostru se ocupa mai mult cu strategia. Starea sanitară a trupei nu-i făcea multă bătaie de cap. Era doctor activ. Batalionul nostru a rămas de la Halici cu un singur doctor, adică, aproape de la începutul campaniei. Altor batalioane le-a mers și mai rău.

Rolul doctorilor, după cum mărturiseau singuri, era foarte redus pe câmpul de luptă. Bolnavilor nu le puteau ajuta mult, fiindcă n-aveau nici timp să-i viziteze amănunțit și nici medicamente cu care să-i vindece. În ranițele sanitare, aveau bandaje, aspirină, chinină, tinctură de iod, sublimat și alte câteva nimicuri. Când intram în foc, ei se instalau în dosul frontului. Dacă găseau o casă prin apropiere, lucrau mai ușor, dar când ajungeau pe câmp și se mai nimerea și o vreme rea sau frig nu puteau face aproape nimic, căci n-aveau corturi de adăpostit.

Soldații ușor răniți se bandajau singuri și se târau cum puteau până la „Hilfsplatz" (punct de ajutor), unde erau pansați din nou și expediați pe jos, până la spitalele din apropiere, care uneori erau la depărtări de zeci de km. Cei grav răniți o duceau mai rău. Sanitarii în cursul luptei nu se puteau apropia de linia de foc și prin urmare nu-i puteau transporta. La început, s-a încercat

să se execute dispozițiile regulamentelor, adică să se adune răniții din front, dar mulți sanitari au fost împușcați. Secțiunea sanitarilor se redusese simțitor după primele lupte și întregirea ei mergea greu, deoarece soldații de pe front nu aveau instrucția necesară pentru a da răniților primul ajutor. Care erau greu răniți se transportau mai ușor noaptea sau când rămâneau departe în dosul frontului, de pildă, la înaintări. În luptele din păduri, iarna, nu mai așteptau pe sanitari, căci în 3-4 ore erau înghețați tun. Iar după înaintări erau greu de găsit.

Sanitarii fiind puțini, transportatul răniților cu targa mergea încet. Treceau ceasuri întregi până se ducea și se întorcea o patrulă sanitară. De aceea, deseori, când ne permitea situația, eram siliți să expediem pe răniți cu ajutorul soldaților de pe front. Doctorii, ca să scape viața răniților, trebuiau uneori să facă operații repezi. Îmi spuneau că nu le pot face, fiindcă sunt îngrămădiți și fiindcă le lipseau instrumentele necesare. Transportul răniților până la spitale era iarăși greu, fiindcă de cele mai multe ori lipseau trăsurile. De aceea, mulți răniți bandajați de doctorii noștri, la retrageri, au fost lăsați rușilor. Am văzut mulți răniți târându-se prin șanțuri în cea mai neagră mizerie și într-o stare că trebuia să le plângi de milă.

Infernul tranşeelor galiţiene – pictură de Pamizfluss.

Cred că soldații ar trebui instruiți să se panseze unii pe alții și să li se țină cursuri practice, cum să dea celor mai greu răniți primul ajutor. Fiecare batalion să aibă o trăsură sanitară, care să transporte răniții la o depărtare de cel mult 10 kilometri de front, de unde să-i poată aduce trăsurile din coloana sanitară. Doctorii să aibă corturi speciale și soldați ajutoare pentru bandajat. Echipamentul lor să fie cât mai complet, atât în ceea ce privește farmacia, cât și aparatele chirurgicale. O deosebită atenție să se dea mijloacelor de a combate epidemiile și insectele, cei mai mari dușmani ai oștirilor în luptă. Serviciul sanitar al armatei austro-ungare, dacă a fost la toate regimentele ca al nostru, lăsa foarte mult de dorit.

Eu am fost cel din urmă ofițer de trupă de la batalionul din Făgăraș, care am părăsit câmpul de luptă. În urma mea a rămas numai doctorul Schuller. Din întreg regimentul de peste 3 500 de oameni, am lăsat astăzi, în Havaj, 170 de inși. Din compania 11-a plecată din Făgăraș, din 267 de soldați au rămas numai cinci, eu fusesem al șaselea, iar Murărescu, ordonanța, al şaptelea. A vrut Dumnezeu să scap cu zile!

X. ACASĂ

Farmecul cuvântului acasă – Boala – Ofițerii simulanți – Știrile din România – Așteptarea românilor din Ungaria – Pe câmpul de exerciții – Nu mai aveam dreptul de a ne numi români – Chinuirea soldaților care nu știau ungurește – Planul meu – Lipsa de arme – Disperarea noastră – Plecarea la Mehadia – Trecerea peste Carpați.

Acasă! Ce cuvânt fermecător și ce înțeles adânc are astăzi pentru mine. Nimic nu e mai sfânt pe lumea asta, decât căminul, vatra ta, în care eşti stăpân și liber. Numai cine a suferit viața de pribeag, de om fără căpătâi, alungat, ca un Ahasver, de furiile războiului – poate înțelege plăcerea de a fi sub un acoperiș, de a dormi într-un pat, de a mânca la masă, de a se spăla în fiecare zi și de a sta seara la gura sobei, în liniște, știind că are să trăiască și mâine și poimâine tot așa...

E o plăcere dulce, de care nu te mai saturi, pe care o savurezi clipă de clipă. Am intrat cu lacrimi în ochi în locuința mea din Sibiu. M-am dus ca un copil, din odaie în odaie, să-mi văd cărțile, florile, tablourile și toate lucrurile mele. Le-am mângâiat și le-am sărutat, ca pe niște ființe vii... Iar când, după trei luni de zile, m-am văzut iar în odaia mea de baie, în patul curat și în dormitorul cald, n-a fost om mai mulțumit ca mine pe întreg rotocolul pământului...

*

Eram cu mult mai bolnav de cum credeam. După două zile de odihnă, au început să mă doară toate încheieturile și să se desfunde un catar de plămâni tătărăsc. Prietenii și cunoscuții s-au speriat de mine, când m-au văzut. Medicul de la comanda honvezească din Sibiu, fără să mă viziteze și fără să se uite la mine, mi-a dat o săptămână pentru *recreație*. Am zăcut trei săptămâni, după împlinirea cărora am stat alte șapte în spital. Organismul meu de fier s-a dres repede, numai reumatismele au rămas îndărătnice. Celor ce suferă de boli prin ipohondrie, le recomand să facă o cură pe câmpul de luptă. Eu m-am vindecat complet. Înainte de august 1914, îmi închipuiam că am fel și fel de boli.

*

Când m-am întors de pe câmpul de luptă, mă gândeam la patru săptămâni de odihnă și de cură. Credeam că într-o lună voi fi iar om întreg, capabil de luptă, dar pentru alte idealuri și sub alte flamuri. Asupra patriotismului ofițerilor din armata austro-ungară întotdeauna, am avut îndoieli. Când am văzut că Sibiul gemea de ofițeri simulanți, mai ales ofițeri activi, m-am convins că o armată cu asemenea ofițeri e menită pieirii. Toți șchiopătau și făceau curte femeilor. Am mai găsit prin cancelarii peste 20 de ofițeri, toți avansați, care nici nu văzuseră câmpul de luptă. Erau de cei cu parale și cu protecții. Se uitau cu un fel de milă la noi naivii, care ne pusesem viața în primejdie pentru „patrie". Ofițerii erau unguri, evrei și armeni.

Indignarea noastră, a „eroilor" – cum ne numeau unii în batjocură – a crescut, când am observat că la companiile de marș ajungeam să fim toți împărțiți, iar ofițerii activi și protejații rămâneau să apere mai departe țara lângă muieri și prin cafenele. Eu eram de mult hotărât să nu mai lupt sub drapel străin și pentru o cauză păgubitoare intereselor noastre naționale. În august, am plecat de silă și fără să știu ce ne așteaptă. Acum știam și nu era putere care să fi fost în stare să mă ducă a doua oară, ca pe un indian sau canadian, pe câmpul de luptă. Eram pregătit pentru orice faptă.

*

Cât am bolit, primeam știri din România. Se spunea că în februarie 1915, va intra și Regatul în acțiune. Toți românii din Ungaria, mai ales țăranii, așteptau ziua sfântă a mântuirii. Așteptam, în tăcere, să vedem cel dintâi dorobanț pe pământul Ardealului, pe pământul viitoarei Românii Mari.

Am așteptat în zadar...

Cei din Regatul liber nu știu, nu-și pot da seama, ce înseamnă *a aștepta*, a pândi fiecare eveniment cu respirația oprită, a tălmăci și răstălmăci fiecare știre, a răbda umilință, mizerie, batjocură și a-ți jertfi mereu sânge din sângele tău pentru biruința tiranilor tăi. Nu, nu știu, căci altfel n-ar fi lăsat să scape atâtea momente prielnice pentru a înrola întreg neamul românesc sub flamurile tricolore.

*

În februarie 1915, am ieșit din spital și am fost împărțit la trupă, la batalionul suplimentar sau de depozit, cum se numește în România, și am început exercițiile.

Organizaţia batalionului suplimentar era încurcată. Cadrele gloatelor au fost desființate și atașate honvezimii. Din răniții vindecați, din recruți, din concediați și rechemați se formau mai multe companii suplimentare, care corespundeau, ca efectiv, unui batalion, având subîmpărțiri de companii, cu efective de 300-400 de oameni. Din aceste companii suplimentare se formau companiile de marș, întotdeauna câte 4-5 gata de plecare. Cei mai sănătoși, fără deosebire de vârstă, erau aleși de la toate companiile suplinitoare și împărțiți la companiile de marș. Efectivul unei companii de marș nu trecea peste 200 de oameni. Aceștia erau echipați din nou, din creștet până în tălpi. Arme nu primeau însă decât pe drum, căci în Sibiu nu erau.

Eu am ajuns la compania a 2-a suplinitoare, subcompania 1, compusă numai din glotași bătrâni. Compania a 2-a mai avea cinci subcompanii, fiecare cu efectiv de 200-300 de oameni. Numărul varia în fiecare zi. Recruții formau companii aparte și primeau o instrucție mai amănunțită. Celelalte companii, cum era cea la care fusesem împărțit, făceau toată ziua exerciții de luptă fără arme, formațiunile liniilor de trăgători, înaintări după sistemul învățat de la ruși și deprinderi de săpături. Regulamentul de exerciții austriac trecuse prin modificări strașnice.

La compania II/1 erau aproape numai români din circumscripția Regimentului 23 de honvezi, care cuprinde comitatele Sibiu, Făgăraș și Hunedoara. Între ei am găsit și doi de la compania mea, care fuseseră răniți. Când am dat mâna cu ei și i-am bătut pe umeri, la toți le strălucea bucuria pe față; nu mai văzuseră de mult ofițer român. M-am împrietenit repede cu ei și, într-o zi, la Șelimbăr, le-am povestit lupta lui Mihai Viteazul. Pe ceilalți ofițeri și pe străini îi trimisesem acasă. După ce am terminat povestirea, câțiva inși s-au apropiat și, cu lacrimi în ochi, m-au întrebat: *Da cât o să mai țină blestemul robiei noastre, Domnule? Domnii noștri nu ne dau niciun semn, că acu-i tot atâta, dacă-i vorba să pierim, să știm măcar pentru ce!*

Planul meu a fost gata...

*

La întrunirea ofițerilor din 19 februarie 1915, ni s-a citit un ordin ministerial, în care se zicea: Prizonierii ruteni din Ungaria spun rușilor că sunt ruși (poruski), după cum și românii spun că sunt români; trebuie instruiți soldații să spună că sunt *cetățeni maghiari, cu buze valahe*. Va să zică, nu mai aveam dreptul de a ne numi români. Vedeam pe mulți camarazi români că se fereau să vorbească românește în fața străinilor. Ziarele ungurești nici nu voiau să știe că în armata ungurească – în viteaza armată întotdeauna biruitoare după ele – există și naționalități. Siliți să citim foi ungurești, în fiecare zi eram jigniți în sentimentele noastre naționale. Foile noastre românești ajunseseră într-o stare de plâns. Repetau ce scriau cele ungurești, îndrăznind din când în când să dea câte o rectificare timidă, când celelalte afirmau de pildă că Regimentul 31 din Sibiu e compus din secui și din sași.

Ziariștii unguri mergeau așa departe, încât spuneau, în conferințe publice, că în întreaga Europă există numai soldați unguri și nemți. Eugen Rákosi, directorul ziarului „Budapesti Hirlap”,

membru al casei magnaților, a spus într-o conferință ținută la Törökszentmiklos, textual, următoarele: *În întreaga Europă nu sunt decât doi soldați: numai soldatul german și numai soldatul maghiar*[10].

Dar cele mai jignitoare și revoltătoare lucruri se petreceau la companii. Soldații, care se prezentau la raport, fie ca noi sosiți, fie pentru vreo cerere, trebuiau să spună tot ce aveau de spus în limba maghiară. Înainte de război, era destul dacă spuneau ungurește începutul: *Domnule căpitan, înștiințez cu supunere* – și pe urmă continuau românește. Acum, în plin război, erau siliți să știe ungurește. Cei ce nu erau în stare să învețe frazele raportului ungurește erau legați două ceasuri la stâlp, iarna. Doi inși au murit, după ce au fost dezlegați. Îmi pare rău că nu le-am însemnat numele. Am văzut ofițeri bătând până la sânge pe români, fiindcă nu vorbeau ungurește.

Un ofițer, un ungur, a oprit pe strada Cisnădiei un soldat român cu cocardă tricoloră la chipiu. I-a smuls chipiul din cap, a rupt cocarda și a călcat-o în picioare, iar pe soldat l-a pălmuit. Soldatul purta cocarda, fiindcă la mobilizare li se dăduse voie soldaților să se împodobească cu tricolorul românesc. La porțile barăcilor, se adunau femei, sosite din depărtări mari să-și vadă bărbații și de multe ori vedeau ce au de suferit soții lor. Se boceau cu fețele în năfrămi și blestemau...

*

Starea mea sufletească și a ofițerilor români e de prisos să o zugrăvesc. În astfel de împrejurări și cu experiențele ce le aveam, nu puteam să mă gândesc decât la cea mai crudă răzbunare. De aceea am și stat în Sibiu, cât am putut... Credeam că pot fi de folos și acolo. De-am fi avut arme, nu mai așteptam intrarea României. Întreaga garnizoană din Sibiu se putea răscula în orice clipă. În Sibiu nu erau, însă, mai mult de 500 de arme și noi eram peste 10 000 de soldați, fără bolnavi. De-ar fi intrat România, am fi apucat topoare și coase, ca-n '48, căci puteam face și cu astea ispravă. Dar au trecut Paștile, ziua *Învierii*, și România tot n-a venit. Așteptarea noastră s-a prefăcut în disperare... Credința țăranilor s-a clătinat și au început blestemele... Azi, întreg Ardealul blestemă... își blestemă soarta. Regimentul 31 din Sibiu a fost dus la Brünn, românii de la honvezi erau trimiși mereu pe câmpul de luptă; în satele românești de la frontieră au venit unguri de pe pustă, iar în locul Regimentului 31, Regimentul 8 de Infanterie din Brünn, compus în cea mai mare parte din cehi care aveau vădite simpatii pentru noi românii.

*

Nu mai era de stat în Ardeal. Jalea și durerea mă înăbușeau. Am reușit să obțin un concediu de cinci săptămâni pentru băile de la Mehadia, deși în trei rânduri m-au chemat la batalion să mă trimită pe câmpul de luptă. În Mehadia, am ajuns la începutul lui aprilie stil nou. Aici, am scris cea mai mare parte a acestui volum și mi-am curat reumatismele. În cele patru săptămâni, cât am stat la băile de pe pitoreasca vale a Cernei, făceam recunoașteri spre frontiera României, voiam să văd pe unde e mai ușoară trecerea. Cu țăranii din satul Pecinișca, de lângă Băile Herculane, nu puteam sta de vorbă, căci toți se fereau să vorbească de România. În sat, era o baterie de munte și în Mehadia un regiment de honvezi din Pozsony (Presburg, Brno), care trăiau din carnea vitelor de contrabandă aduse din țară. În fiecare zi, se aduceau câte 30-40 de capete. Am fost deci silit să-mi fac planul de a trece singur, fără nicio călăuză.

Lui Murărescu al meu i-am dat concediu să meargă acasă, în Scoreiu, sat în Țara Făgărașului, și mi-am lucrat planul până în cele mai mici amănunte. M-am exersat în pădure, trăgând cu revolverul de la diferite distanțe în doi copaci învecinați; asta pentru cazul când voi fi oprit de vreo patrulă de finanți, care făceau serviciul de siguranță la frontieră. În revolver n-aveam, însă, destulă încredere, de aceea mi-am cumpărat o carabină Mannlicher de vânătoare, pe care am

[10] *„…Nics cask két katona Európában! Csak a német katona van és cask a Magyar katona van"* (Budapesti Hirlap, Nr. 54 din 23 februarie 1915).

găsit-o la un bărbier, împreună cu șase cartușe, suficiente pentru înlăturarea eventualelor primejdii ce mă puteau aștepta.

*

Concediul meu se termina la 5 mai 1915 stil nou. La 3 mai, trebuia deci, să plec de la băi. În ultimele zile am început să joc cărți, nu știam ce să fac. Ajunsesem să fiu grozav de nervos și de neliniștit. Nu-mi era frică de pasul ce voiam să-l fac, ci mi se sfâșia inima de durere că mă despart de Ardeal. În preseara zilei de 1 mai 1915 stil nou, am jucat cărți până la orele 12 noaptea. Pe urmă, m-am dus acasă și m-am plimbat enervat până la orele 3 dimineața. Manuscrisul acestei cărți, hărțile și alte câteva mărunțișuri le aveam împachetate într-un săculeț. Sabia, câteva albituri și două cărți le-am lăsat în odaie, ca să nu bănuiască nimeni plecarea mea. Camarazilor prieteni, le arătasem carabina și le spusesem că mă duc, la 1 mai, la vânătoare, spre a o încerca. Toți știau că în ziua următoare voi lipsi. La orele 3 noaptea, mi-am îmbrăcat flanelele pe care nu voiam să le las, mi-am luat sacul în spate, dolmanul pe deasupra, carabina pe umăr și cu mantaua de ploaie le-am acoperit pe toate. Mă făcusem de trei ori mai gros de cum sunt. Am îngenunchiat cu fața spre răsărit, am plâns ca un copil și am zis un *Tatăl Nostru* și un *Doamne-ajută!*

Octavian C. Tăslăuanu (primul din stânga), în convalescenţă la Mehadia, 1915.

Valurile Cernei murmurau pe sub fereastră și doineau a jale, iar pădurea fremăta și mă chema. Mi-am înăbușit sentimentele, mi-am șters lacrimile, mi-am încărcat armele și am ieșit. Portarul somnoros al institutului militar Therezien-Hof s-a uitat lung după mine. I-am plătit taxa de 20 de bani, fără să zic o vorbă.

Când am ieșit pe poartă, mi s-a părut că statuia lui Hercule se întoarce spre mine și-și mișcă măciuca de pe umăr... Era un joc al razelor de lună, care strălucea plină și zâmbitoare deasupra satului Mehadia. Am luat-o repede spre salonul de cură și am ieșit în pădure fără să fiu văzut de nimeni. În codru, de cine era să-mi mai pese? Am urcat fără popas până la crucea albă, pe o înălțime de 500 m, deasupra Băilor Herculane. Când am ajuns sus, se revărsa de ziuă, florile își scuturau roua de pe petalele somnoroase și păsările ciripeau. De lângă cruce, am mai admirat o dată frumusețea naturii de pe valea Cernei, mi-am scos harta și m-am dus până la izvorul

Domogled, unde am mâncat și m-am răcorit. Până aici, cunoșteam drumul. După o recreație de o jumătate de ceas, cu harta în mână, am luat-o spre punctul Sulița.

Am mers bine, fără să întâlnesc suflet de om, până aproape de frontieră, unde se deschide o poiană. Aici, mi-a ieșit în cale un lup, la o distanță de 600 de pași. M-am luat după el, dar l-am pierdut din ochi. Pe o coastă păștea o căprioară, m-am apropiat de ea și am ucis-o cu un glonț de carabină. Nu-mi ardea de căprioară, ci voiam să știu dacă e prin apropiere vreo patrulă de-a noastră, care auzind pocnetul armei trebuia să vină. Am așteptat o jumătate de ceas, pândind-o de după un trunchi. N-a venit. Puteam deci, să-mi continui drumul. Dar de aici, se pierdea poteca. Am auzit un murmur de apă într-o vale și, fiindu-mi sete, am luat-o pe o coastă stâncoasă. Am coborât; era un pârâu ce se formase din zăpada topită. Mi-am astâmpărat setea cu zăpadă și m-am odihnit.

Octavian C. Tăslăuanu, locotenent în Armata Austro-Ungară, la Sibiu, înainte de a dezerta, trecând în România din Mehadia, la 1 mai 1915.

Îmi venea greu să mă întorc în poiană, de unde, după socoteala mea, trebuia să o iau la stânga ca să ajung la punctul Sulița. Mă gândeam că la punctul indicat pe hartă trebuie să fie și vreo colibă pentru grăniceri, cu care voiam să mă întâlnesc numai pe teritoriu românesc. Am pornit-o pe pârâu în deal și am ajuns la niște prăpăstii, cu zăpadă până-n brâu, de care singur nu știu cum am scăpat.

Mi-am adunat toate puterile și toată istețimea de copil al munților, mergând pe trunchiuri de copaci răsturnați, urcându-mă pe brânci pe coastele piezișe și înaintând pe blocuri de stâncă, dibuind la fiecare pas. Mă uitam mereu la culmea împădurită și mergeam voinicește.

După un drum de 4 ceasuri socotit de la poiană, am ieșit în vârf, gâfâind și tremurând de oboseală. Inima îmi zvâcnea de credeam că-mi sparge coșul pieptului. În vârf, era linia de frontieră, acoperită cu zăpadă. M-am răcorit și am stat un ceas întreg, uitându-mă înapoi la Ardeal. Când mă gândeam că poate n-am să-l mai văd niciodată, mi se întuneca sufletul și plângea inima în mine. Își poate oricine închipui câte a trebuit să sufăr, ca să mă hotărăsc să dezertez cu medalia împăratului pe piept, să mă despart de scumpul meu Ardeal. Cu lacrimi în ochi, m-am dus mai bine de 1 km tot pe linia de frontieră, până am zărit un sat și am găsit o potecă... Mă opream mereu și mă întorceam spre frontieră, spre pământul românesc bătut de Dumnezeu. La pichetul din satul Podeni m-am predat grănicerilor, care m-au escortat prin Turnu-Severin la București

.....

Sunt în Țara Românească, dar trăiesc cu sufletul tot în Ardeal și aștept... aștept mereu să aud goarnele sunând și să mă întorc, viu sau mort, acasă, în România Mare...

Mai 1915

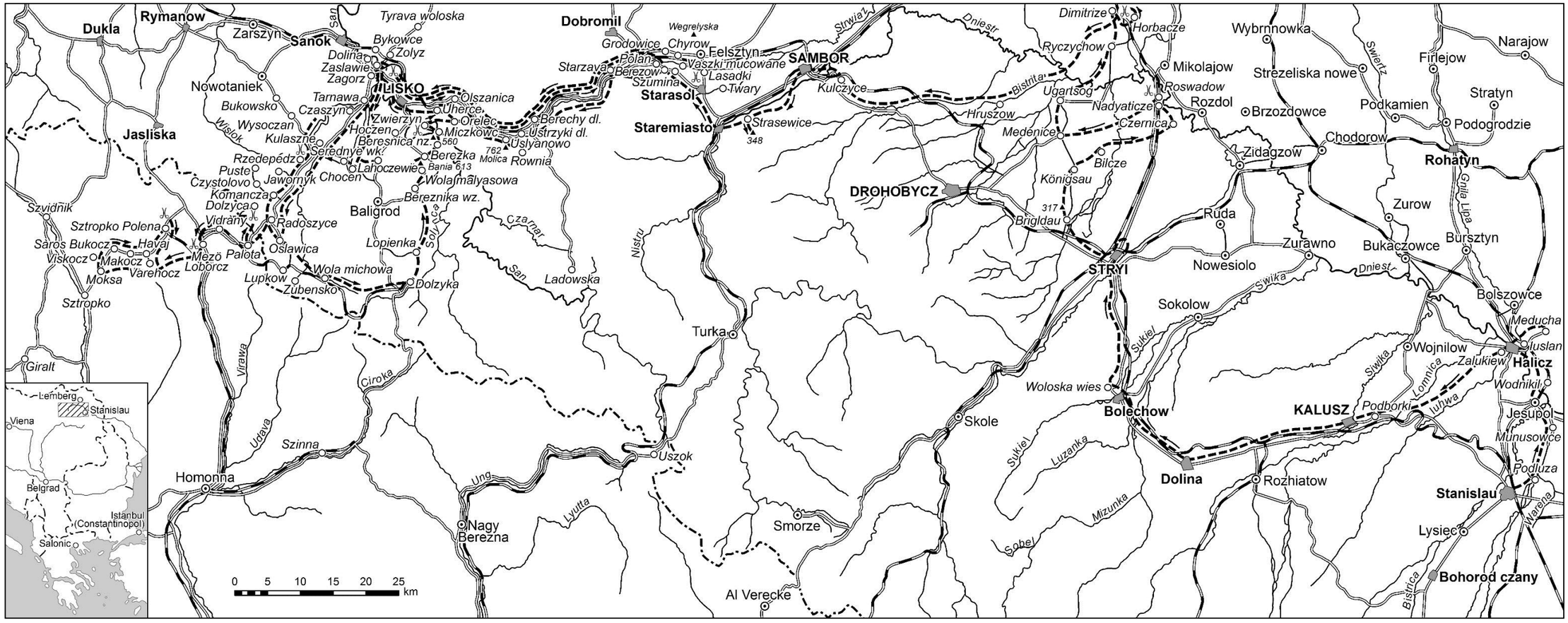

Harta Galiției de sud-vest.

(În medalion este indicată poziția geografică a teritoriului parcurs de Octavian C. Tăslăuanu).

S P O V E D A N I I

VII

D I N V Â R T E J U L R Ă Z B O I U L U I

S U B F L A M U R I L E N A Ţ I O N A L E

– N O T E Ş I D O C U M E N T E D I N R Ă Z B O I U L D E R E Î N T R E G I R E A N E A M U L U I –

V O L. I

Mănunchiul de amintiri cuprinse în volumul I şi II îl depun ca un omagiu pe mormântul neuitatei

T i a

căzută jertfă a datoriei faţă de ţară.

P R E F A Ţ Ă

Am stat multă vreme la îndoială, dacă trebuie sau nu să scriu aceste volume, deoarece războiul de întregire al neamului a avut multe zile mohorâte şi triste şi prea puţine clipe senine. După biruinţa care a încununat calvarul suferinţelor, la ce să mai povestesc mucenicia îndurată? Cui ar fi de vreun folos?

Eram hotărât să las notele mele, troienite de praful uitării, între documentele din vremea războiului, fără să mă preocupe soarta lor. Au trecut mai bine de 10 ani de la Unire, şi nici nu m-am gândit la ele. Începusem un alt război, cu mult mai crâncen decât cel purtat în uniformă: agonisirea pâinii amare de toate zilele...

Ciclul ***Spovedaniilor*** *mi-a adus aminte şi de notele din războiul României. Le-am scos din sertar şi m-am hotărât să le redactez. Adevărul cuprins în paginile acestei cărţi cred că va fi de folos generaţiilor chemate să aşeze statul român pe temelii noi, să creeze o Românie rezemată pe disciplina caracterului, pe cinste şi pe hărnicie. Tăinuirea adevărului privitor la greşelile din trecut ar fi o colaborare tacită la nenorocirile şi dezastrele din viitor. De aceea, m-am hotărât să spun, pe lângă părţile frumoase, şi pe cele urâte; pe lângă marile virtuţi, şi scăderile oştirii române. Care organizaţie militară din cursul războiului nu a avut umbrele ei?*

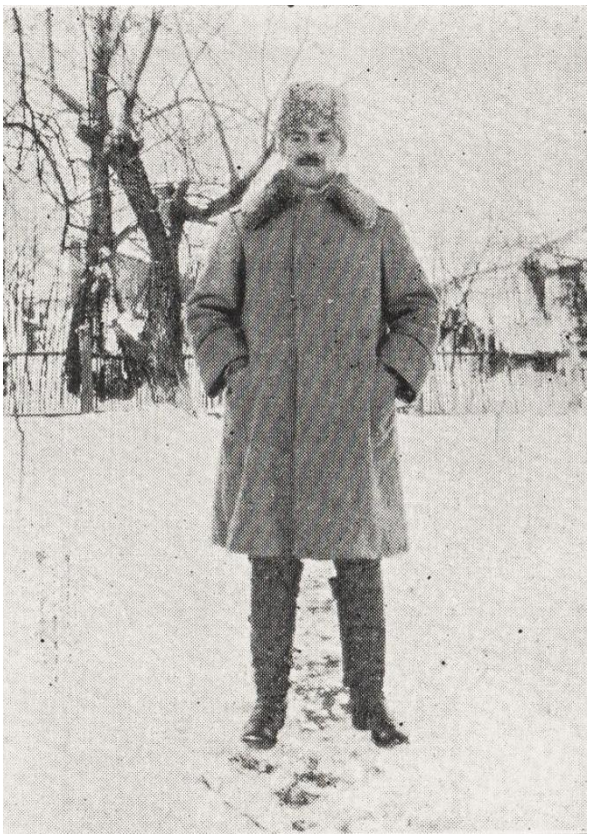

Scriu într-o vreme, când se discută aprins problema înarmării şi apărării noastre naţionale şi constat că războiul nu ne-a învăţat aproape nimic. Urgiile războiului s-au uitat prea repede şi înfrângerile umilitoare nu ne-au deschis ochii. În loc să ne organizăm apărarea cu migăloasă grijă şi cu prevederea omului păţit, spre uimirea celor ce au scăpat teferi din furtunile năpraznice ale morţii, vedem că din înzestrarea oştirii cu scule moderne se fac experienţe şi afaceri.

Dibuim mereu pe întuneric şi improvizăm. Generaţiile trezite în România Întregită să nu creadă că pot dormi liniştite pe laurii biruinţei dobândite de martirii războiului. Hotarele ţării nu sunt pe veci fixate, iar ele vor trebui apărate cu jertfe grele şi... lărgite.

Octavian C. Tăslăuanu în timpul retragerii din Moldova.

Războiul nu e încheiat. Luptele dârze din viitor rămân în sarcina tinerilor şi ei trebuie să fie conştienţi de datoria ce-i aşteaptă. E o datorie cu mari răspunderi în faţa istoriei. Amintirile din Războiul de Întregire le încep cu epoca neutralităţii şi le continui cu ceea ce am văzut şi am trăit pe front. De la 14 octombrie st. v. 1916 utilizez notele mele scrise zi cu zi, cărora le-am dat o nouă redactare, fără să sacrific adevărul şi fără să înfrumuseţez sau să umbresc realitatea.

În volumul ***Sub flamurile habsburgilor*** *se cuprind impresiile mele din primele linii, în care orizonturile sunt înguste. În* ***Sub flamurile naţionale****, operaţiunile de luptă sunt privite de la comandamentele superioare. Sunt două linii care se întregesc. Am scris această carte la o vârstă când omul nu doreşte decât pacea. Totuşi, convingerea mea este că până la dispariţia planetei noastre, istoria vieţii umane de pe scoarţa ei va fi stropită de lacrimi şi de sânge. Lanţul generaţiilor care vin după noi nu vor scăpa de masacrele şi de ororile războaielor. Să aibă, deci, inteligenţa şi energia să se pregătească pentru ele.*

Anii 1934-1935.

AUTORUL

CAPITOLUL I

CALVARUL NEUTRALITĂŢII
Mai 1915-14 august st. v. 1916

În România

Nu pot descrie notele mele din războiul României fără să vorbesc de epoca neutralităţii. Am făcut şi în cursul neutralităţii însemnări, pe care, la plecarea mea pe front, le-am lăsat la Hotel Regal (azi Stănescu), de unde au dispărut sub ocupaţia germană, împreună cu toate lucrurile ce le aveam. După ce am fost ministru, un anonim mă încunoştiinţa, printr-o scrisoare, că e dispus să-mi predea carnetul cu însemnările din neutralitate contra unei sume de bani. Îmi propunea să-i plătesc furtul. Hoţul credea calomniile din ziare şi mă socotea milionar, bun de şantajat.

Avea aerul să spună că notele mele sunt compromiţătoare pentru un fost ministru. De aceea, ţinea la preţ. În realitate, însemnările mele cuprindeau impresii asupra evenimentelor care mi se păreau mai importante. Uneori făceam şi aprecieri asupra lor şi asupra oamenilor, aprecieri pe care, la redactarea definitivă, le-aş fi revizuit. Impresiile zilei adeseori sunt înşelătoare, iar faptele abia în perspectiva anilor apar în lumina lor adevărată.

Octavian C. Tăslăuanu în uniforma Armatei Austro-Ungare.

Astăzi, sunt silit să recurg la arhivele memoriei şi să scriu numai despre ceea ce îmi aduc aminte. Fragmentele reţinute de memorie sunt departe de a reda bogăţia faptelor. Ca să suplinesc lipsurile, am adunat din ziarul *Epoca* articolele pe care le-am scris în timpul neutralităţii. Pe unele le-am lăsat fără de niciun comentariu, iar pe câteva le-am însoţit de cercetări amănunţite întemeiate pe cunoştinţele mele de azi şi pe documente publicate după război. Urmez povestirea întreruptă la sfârşitul volumului *Sub flamurile habsburgilor*.

După ce am trecut Carpaţii, pe la Mehadia, şi m-am predat pichetului de grăniceri de la Podeni, mă găseam pe pământ românesc, fericit că am scăpat de robie.

Abia aşteptam să fiu escortat la Bucureşti şi să dezbrac uniforma ungurească. Îmi ardea carnea. Pângăream pământul ţării cu ea. Pichetul de grăniceri de la Podeni voia să mă plimbe pe la

Baia, să mă trimită din post în post până la Turnu-Severin. După parlamentări şi telefoane, sosi ordinul ca a doua zi să fiu dus de-a dreptul la Turnu, într-o căruţă plătită de mine. La Turnu, soţia căpitanului de grăniceri era o cunoştinţă bună şi simpatică din Sibiu. Norocul meu. Am fost primit şi omenit în casa căpitanului, după ce acesta şi-a încheiat interogatoriul.

Seara am fost urcat într-un compartiment al trenului care avea să mă ducă la Bucureşti. Bucuria mea. Eram însoţit numai de căpitanul de grăniceri. N-aveam voie să comunic cu nimeni în teorie, în practică, însă, am fost lăsat să mă dau jos în câteva gări pentru aprovizionări cu alimente şi cu ţigări. Deşi îmi aruncam pe umeri pelerina căpitanului şi ieşeam cu capul gol, totuşi am trezit curiozitatea călătorilor. La Craiova, mă pomenesc cu Titu Frumuşeanu, vicepreşedintele Camerei, pe care îl cunoşteam mai demult şi-l ştiam om de inimă. După ce m-a luat în braţe şi m-a sărutat, a început să mă certe de ce am trecut Carpaţii, de ce n-am rămas la datorie şi mă sfătuia să mă întorc în Ardeal. A fost cea dintâi deziluzie care m-a amărât în neutralitate. Frumuşeanu nu ştia ce vorbeşte. În Ardeal nu se mai putea face nimic. Nu vreau să stărui asupra zbuciumărilor politice ale românilor din Ungaria Contelui Ştefan Tisza.

Sosit la Bucureşti, dimineaţa, am fost dus întâi la comandamentul Corpului de grăniceri, iar de acolo la Statul-Major, unde mi s-a luat un nou şi amănunţit interogatoriu de maiorul Rosetti. Deşi eram obosit, am dat cele mai precise informaţii despre tot ce ştiam. La cererea mea, mi s-au lăsat şi armele cu care am trecut şi la care ţineam, ca la nişte buni tovarăşi de drum. De la Statul-Major unde era să mă duc? La hotelul nostru, al ardelenilor, unde trăgeam întotdeauna, la Hotel Regal (azi Stănescu). Deşi drumul de străbătut era scurt, îmbrăcat în uniformă ungurească mi s-a părut că nu se mai isprăveşte. Privirile trecătorilor mă întâmpinau cu stupefacţie, unii se opreau şi mă urmăreau, iar nişte haimanale de copii s-au luat după mine, ca după urs. O cunoştinţă din Sibiu – doamna Lucia Cosma – m-a oprit. Dorea să afle veşti de acasă, *Iartă-mă, altădată*, – i-am răspuns, grăbindu-mă să intru pe poarta hotelului. Portarul şi ambasadorul Hotelului Regal era nenea Frăţilă din Boiţa. Când m-a văzut, mi-a urat un inimos: *Bine-ai venit!* – şi, într-un sfert de oră, sus în odaie, m-a pus la curent cu toată politica Ţării Româneşti şi mi-a înşirat lista principalilor ardeleni adăpostiţi în ţară de la izbucnirea războiului. Cât a ţinut neutralitatea, am fost oaspetele lui nenea Frăţilă.

Trei zile, până când mi s-au făcut hainele civile, n-am părăsit odaia, deşi prietenii, mai ales Goga, stăruiau să ies în uniformă ca să facem o demonstraţie împotriva lui Von dem Busche, ministrul Germaniei la Bucureşti, care lua des masa la restaurantul Epurescu, alături de Hotelul Regal. Stăruinţele lor şi sforăriile politice, care mi se povesteau mi se păreau copilării. Eram încă om de război şi, în starea sufletească în care mă găseam, nu mă interesau decât pregătirile pozitive şi practice în vederea războiului. Celelalte mi se păreau vorbe, vorbe şi iar vorbe, cu care ştiam că nu se poate cuceri Ardealul.

De la 1914, când am intrat în război, nu ştiam ce se petrece nici înlăuntrul Monarhiei Habsburgice, nici în România. Acum, după 16 ani, cunosc atâtea şi atâtea fapte din înţelegerile şi conflictele diplomatice, pe care nu aveam de unde să le aflu atunci. Chiar şi în România, le ştia fragmentar un cerc restrâns de oameni, în frunte cu Ionel Brătianu. Dar şi informaţiile acestora aveau multe lacune, deoarece serviciile noastre diplomatice şi cele secrete erau mediocre sau inexistente. În cartea mea *Sub flamurile habsburgilor*, am stăruit asupra zbuciumărilor sufleteşti ale românilor ardeleni, la izbucnirea războiului. Povestirea mea a ignorat intenţionat atitudinea politică a Partidului Naţional, singurul partid românesc din Ungaria. Astăzi, în lumina documentelor publicate şi a informaţiilor culese de sârguinţa mea, activitatea conducătorilor politici apare plină de învăţăminte pentru generaţiile ce vin după noi. Nu pot, însă, să mă opresc

asupra ei în cadrele acestor amintiri[11]. Voi aşterne pe hârtie numai ceea ce ştiam atunci despre politica neamului românesc şi despre interesele marilor puteri încleştate în războiul din 1914-1918. Altfel, ar însemna să nu fiu sincer în aceste spovedanii şi să înşel cititorii. Amintirile nu merită să fie scrise, dacă nu spun adevărul. Cu toate acestea, părţile care n-ar putea fi înţelese, fără o explicaţie a faptelor, vor fi întregite cu informaţii culese mai târziu. Unele capitole le voi sprijini chiar cu documente apărute de curând.

La 1 mai 1915 stil nou, când am trecut munţii, România era împărţită în două tabere. Imensa majoritate a ţării voia un război naţional, adică împotriva Puterilor Centrale, având ca ţintă cucerirea teritoriului până la Tisa. În acest spirit era pregătită pătura intelectuală a ţării prin pleiada de profesori de origine ardeleană în cursul veacului al XlX-lea. Însufleţirea pentru cucerirea Ardealului prinsese rădăcini şi în inima populaţiei rurale, care, de obicei, e precaută şi cu orizonturi înguste. Ţăranii din Vechiul Regat parcă presimţeau că, deodată cu eliberarea Ardealului, li se va îmbunătăţi şi lor soarta. Această speranţă pâlpâia neguroasă în sufletul lor şi se manifesta cu sfială de iobagi. În Ardeal, populaţia românească, de la cărturari până la ciobani, scruta zările Carpaţilor, aşteptând ivirea oastei române dezrobitoare. Se împlinea aproape un an de când îşi pusese nădejdea în fraţii din Regatul liber. În Ardeal, conştiinţa naţională era mai trează şi trăia în mase. O minoritate disparentă milita pentru cucerirea Basarabiei, adică, pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale, de care România era legată printr-un tratat de alianţă.

Aceştia mai sperau şi într-o eventuală retrocedare a Bucovinei, răpită de Austria. România oficial decretase, însă, neutralitatea înarmată, şi şeful guvernului Ionel Brătianu se învălui într-o tăcere misterioasă. Era un sfinx care, în duelul dintre slavism şi germanism, era greu să ia o hotărâre. Rareori a fost pus un om de stat în faţa unei dileme mai dificile. Atât slavii, cât şi germanii se serveau de România numai ca de un pion în uriaşul lor joc de şah. O hotărâre greşită, care ar fi aruncat România în tabăra învinşilor, putea fi plătită chiar cu existenţa ei.

Inima mea îmi spunea că Ionel Brătianu nu poate avea alte gânduri şi alte aspiraţii decât întreaga naţiune. Problema grea şi chinuitoare pentru dânsul era cum să o realizeze?! Purta răspunderea în faţa istoriei pentru pasul ce avea să-l facă. De aceea, agitaţiile ardelenilor refugiaţi, cu care discutam situaţia şi intrarea în război, mi se păreau frământări inutile. Ele nu puteau să tragă în cumpăna hotărârilor guvernului. Ştirile ce le primeam se băteau în capete. Unii spuneau că generalul Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război, a reorganizat întreaga armată, iar alţii pretindeau că n-avem arme şi muniţii, că ne lipsesc sculele pentru a purta un război cu sorţi de izbândă. Înclinam să-i cred pe cei dintâi, fiindcă nu-mi închipuiam că România a stat cu braţele încrucişate pe piept şi că s-a lăsat purtată de valurile fatalităţii şi ale norocului.

Cum eu am trecut Carpaţii ca să lupt pentru întruparea idealului naţional, nu ca să-mi pierd vremea cu agitaţii politice, m-am prezentat, în primele zile la Ministerul de Război, spre a fi repartizat la o unitate din apropierea frontierei, care avea să lupte în primele linii, când va suna mobilizarea. Am fost împărţit la Regimentul de Infanterie 2 Vâlcea. Deşi nu mi s-a dat nicio hârtie din partea ministerului, eram liniştit că situaţia mea militară e aranjată. Când va sosi ceasul, ştiam unde aveam să mă prezint. Cunoşteam bine trecătoarea de la Câineni, Turnu-Roşu şi împrejurimile Sibiului, de aceea, eram încântat că voi putea aduce cele mai bune servicii Armatei Române.

Cât am stat la Băile Herculane, scrisesem cea mai mare parte din impresiile mele de război din Galiţia. Îmi aduc aminte că, în câteva rânduri, comandantul garnizoanei ne-a făcut inspecţii în camerele pe care le locuiam în Theresien Hof. M-a găsit întotdeauna scriind. La a nu mai ştiu câta inspecţie, m-a întrebat: *Ce scrii? – Impresiile de pe câmpul de luptă* – am răspuns, cu cea mai inocentă mutră. A început să răsfoiască filele manuscrisului, dar cum nu ştia limba românească, s-a

[11] Istoria Partidului Naţional şi a fruntaşilor ardeleni în cursul războiului va trebui, însă, scrisă, oricât ar fi ea de dureroasă.

mulţumit să-şi încrunte sprâncenele şi să mă lase în pace. În gândul meu: *Dacă ai ştii ce scriu, m-ai trimite de-a dreptul la Curtea Marţială*. Fusesem, însă, aşa de prudent că părţile mai grave le lăsasem în alb, cu intenţia să le completez după ce voi trece Carpaţii, fiindcă venisem la Mehadia cu acest gând hotărât. De aceea, după ce mi-am aranjat situaţia militară la Ministerul de Război, am plecat la Techirghiol, ca să-mi termin cartea şi să-mi urmez cura pentru tămăduirea reumatismului cu care m-am pricopsit în Galiţia.

Intrarea Italiei în război

Sufletul meu era dornic de mângâierea valurilor. Zbuciumul lor neîncetat se potrivea cu vremurile în care trăiam. Duhul nestatorniciei adumbrise zările zilei de mâine. Sosit la Techirghiol, m-am instalat împărăteşte la Hotelul Regina Maria a prietenului Sever Bocu şi a minunatei sale soţii, care m-au primit cu braţele deschise. Pentru bunătatea lor le port o statornică recunoştinţă.

Hotelul Regina Maria, care nu ştiu cum se numeşte azi şi cui aparţine, îşi are povestea lui, care merită să fie spusă, fiindcă face parte din istoria luptelor politice din Ardeal. Am amintit în alt volum al acestor *Spovedanii* lupta „tinerilor oţeliţi" din Ardeal cu comitetul Partidului Naţional.

Sfârşitul acestei lupte a fost încetarea ziarului *Tribuna* din Arad, organul „tinerilor oţeliţi". Directorul ziarului a primit o despăgubire bănească, mi se pare vreo 20 000 de coroane, cu condiţia să nu mai întemeieze alt organ periodic. Redacţia s-a împrăştiat, care încotro a nimerit.

Soţia prietenului Bocu era fiica primarului Manolescu din Sinaia, femeie rară. Coana Marilina – cum îi ziceam – în tinereţe era de o frumuseţe răpitoare. Când apărea pe la întrunirile ardeleneşti, devenea un centru de curiozitate şi de atracţie. Mai avea şi talent la scris. Dar marea şi nebănuita însuşire cu care o înzestrase firea era spiritul practic de gospodărie, susţinut de o energie care nu cunoştea piedici. Coana Marilina avea nişte rude la Eforie lângă Techirghiol şi mi se pare o participaţie la nişte terenuri. Cu banii primiţi de la *Tribuna*, soţii Bocu au hotărât să înceapă construirea hotelului Regina Maria. Din dărâmarea ziarului din Arad, s-a zămislit cel mai frumos şi cel mai luxos hotel din staţiunea balneară de pe malul Marii Negre. El se datorează mai cu seamă energiei coanei Marilina. Numai cine a văzut-o stând în barăcile de scânduri, cu zidurile abia ieşite din temelie şi cu banii de la *Tribuna* consumaţi, numai cine cunoaşte în amănunte uriaşele sforţări făcute, alergările după credite ale lui Sever, atâtea şi atâtea necazuri şi mizerii până au văzut hotelul gata, îşi dă seama de ce e în stare să facă priceperea şi energia unor oameni. Cu toate datoriile ce-i striveau, n-am întâlnit fiinţe mai mulţumite şi mai mândre de opera lor. Când i-am găsit la Techirghiol, trăiau în nădejdea sezonului ce se apropia, care a şi reuşit, înlesnindu-le plata unei bune părţi din datorii.

Copilăria mi-am petrecut-o în vârful munţilor şi când am văzut întâia oară marea, la Pola, în Istria, unde am făcut anul de voluntar, m-a cuprins o adevărată spaimă. Imensitatea valurilor ce se izbeau furioase de ţărmuri, cufundându-se în adâncuri şi înălţându-se în spinări de dealuri, ce alergau unul după altul, mi se păreau mânate de un duh necurat. Cu greu m-am obişnuit cu farmecul şi cu poezia mării, pe care azi o prefer munţilor. E o trădare faţă de tovarăşii copilăriei mele, dar sufletul omenesc nu e statornic ca muntele, ci veşnic schimbător ca marea. Numai în faţa mării simţi zădărnicia vieţii omeneşti. Valurile te mângâie, trezindu-ţi în suflet filosofia resemnării.

Războiul ce s-a dezlănţuit aproape de un an, aici îmi pare o furtună ce răscoleşte talazurile mării. Vine şi trece. Soarele păcii va răsări din nou şi valurile generaţiilor de oameni se vor perinda, ca şi mai înainte, în ritmul potolit al destinului, pe scoarţa pământului. În liniştea şi frumuseţea de pe malul Mării Negre, mi-am terminat repede amintirile din Galiţia. Lucram intens la ele, fiindcă voiam să le tipăresc cât mai repede, ca acei ce se pregătesc să intre în război să poată profita de păţaniile armatei austro-ungare, pe care le descriam cu o sinceritate necruţătoare.

Abia terminasem manuscrisul celor *Trei luni pe câmpul de război*, când ne soseşte vestea intrării Italiei în război împotriva Puterilor Centrale. Cu cel dintâi tren am plecat, cu Bocu, la Bucureşti, convinşi că, în sfârşit, a sunat şi ceasul României.

*

* *

Fac un popas pentru a stărui asupra Triplei Alianţe, căreia aparţinea şi România. Expunerea e necesară înţelegerii evenimentelor care s-au desfăşurat la izbucnirea războiului mondial. Încep cu o scurtă reprivire istorică asupra veacului al XlX-lea. Sistemul politic construit de austriacul Metternich la Congresul din Viena (1815), după revoluţia franceză, a urmărit restabilirea „echilibrului european" dintre marile puteri: Anglia, Franţa, Austria, Prusia şi Rusia. Restaurarea Europei s-a făcut în spirit despotic, de către prinţi şi de miniştrii lor, fără ca naţiunile să fie întrebate. S-a încheiat chiar şi o *Sfântă alianţă* a suveranilor.

Opera Congresului din Viena a fost dărâmată între 1859 şi 1871, de trei oameni: de italianul Cavur, de Bismarck şi de Napoleon al III-lea. Acesta din urmă ura tratatele din 1815, care i-au înlăturat familia de la tronul Franţei. Bismarck şi Cavur, pe ruinele sistemului Metternich, au făurit Bundul german şi unitatea Italiei. Iar Austria, care dicta pacea Europei la începutul veacului, s-a rupt în două, devenind Austro-Ungaria, după ce şi-a pierdut posesiunile sale din Germania şi din Italia. Tripla Alianţa a fost creaţia lui Bismarck după triumful Germaniei asupra Franţei şi după Congresul din Berlin, care a încheiat războiul ruso-româno-turc. La acest congres a fost recunoscută *România* pentru prima oară sub acest nume, ca stat independent. Prestigiul Germaniei era în continuă ascendenţă, iar Bismarck, cu geniul său politic, domina Europa, punând jaloanele imperialismului german din viitor. Scopul urmărit de Bismarck a fost să asigure operei sale o pace durabilă, ca Germania unită să se poată consolida şi dezvolta în deplină linişte. Alianţele încheiate de cancelarul german aveau un caracter defensiv şi restabileau un nou „echilibru european", care s-a şi menţinut până la izbucnirea războiului din 1914. Atât congresul din 1815, cât şi alianţele făurite de Bismarck au avut în vedere supravegherea Franţei învinse de germanism. Numai că la începutul secolului al XlX-lea, domina Austria, iar în jumătatea a doua a aceluiaşi veac, frâiele hegemoniei au trecut în mâinile Germaniei.

La Congresul din Berlin (1878), Italia fusese maltratată. Crispi se plângea că Italia a fost umilită şi dezonorată prin tratatul din Berlin. Presa italiană spunea că tânărul regat n-a avut la Congresul de la Berlin, un rol mai mare ca Piemontul la Congresul din Paris. Agitaţiile Italiei iredentiste se îndreptau mai ales împotriva Austriei. Politica franceză în Tunisia a aruncat Italia în braţele Puterilor Centrale. Noul regat, care abia îşi realizase unitatea sub Victor Emanuel, a fost silit să-şi caute aliaţi. Italia s-a apropiat de Germania lui Bismark, care a silit-o să treacă prin Viena habsburgilor, stăpânii de ieri ai Italiei de Nord. La 20 mai 1882 a semnat tratatul de alianţă, dând fiinţă Triplei Alianţe[12].

Acelaşi drum l-a urmat şi România lui Carol I şi Ion Brătianu. După ce intrase în sfera de acţiune a Rusiei, ca să scape de influenţa turcească şi după ce Rusia, la Congresul din Berlin, ne-a reluat sudul Basarabiei, şi ne-a făcut greutăţi în chestiunea gurilor Dunării şi după ce Rusia îşi descoperise planurile panslaviste, România s-a hotărât să intre şi ea în sfera de influenţă a Triplei Alianţe. Parlamentul italian abia ratificase noul tratat de alianţă cu Puterile Centrale (27 februarie 1883), şi regele Carol al României avu întrevederi cu împăratul Germaniei la Berlin şi cu împăratul Francisc Iosif la Viena (4-16 august stil vechi, 1883), iar ceva mai târziu s-au întâlnit Ion Brătianu cu Bismarck la Gastein şi cu Kálnoky în Viena (26 august 1883), ca să hotărască alipirea României la

[12] Amănunte interesante se găsesc în Arthur Singer, *Geschichte des Dreibundes*, Verlag dr. Sally Rabinowitz, Leipzig, 1914, cu o anexă: *Der Inhalt des Dreibundes* de Hans F. Helmolt, care pe care o aveam la Sibiu.

Tripla Alianţă[13]. Să nu se uite, că Partidul Naţional Român din Ardeal, în 1881, pusese în fruntea programului său politic: *Autonomia Transilvaniei*.

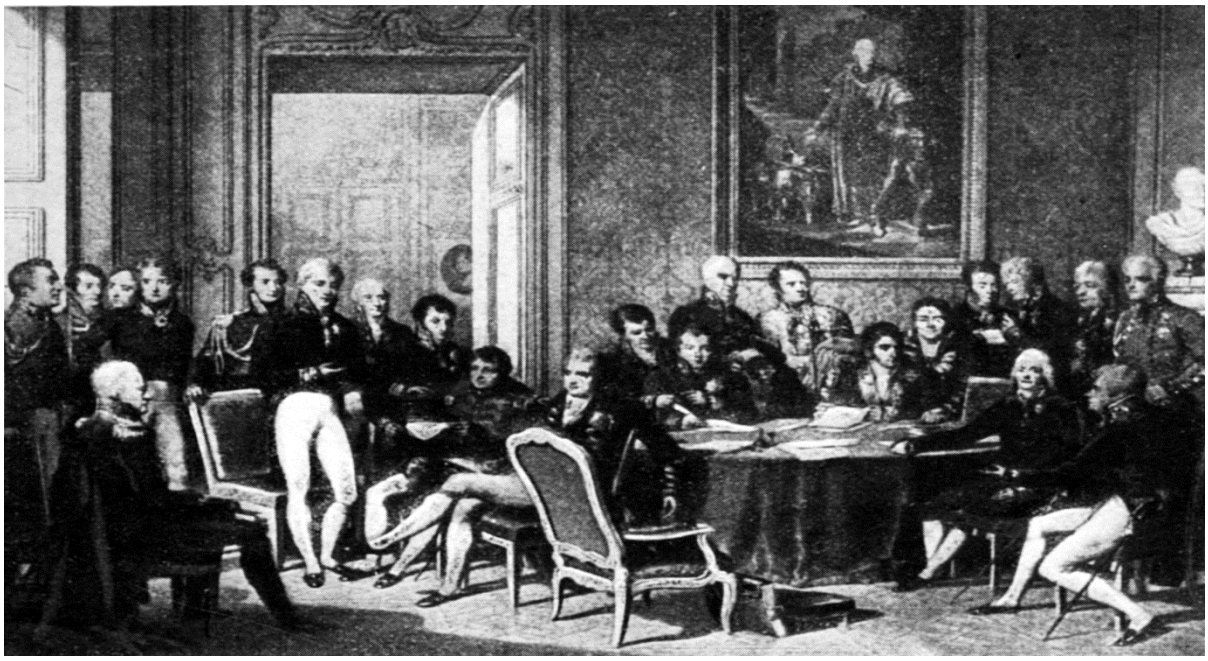

(a)

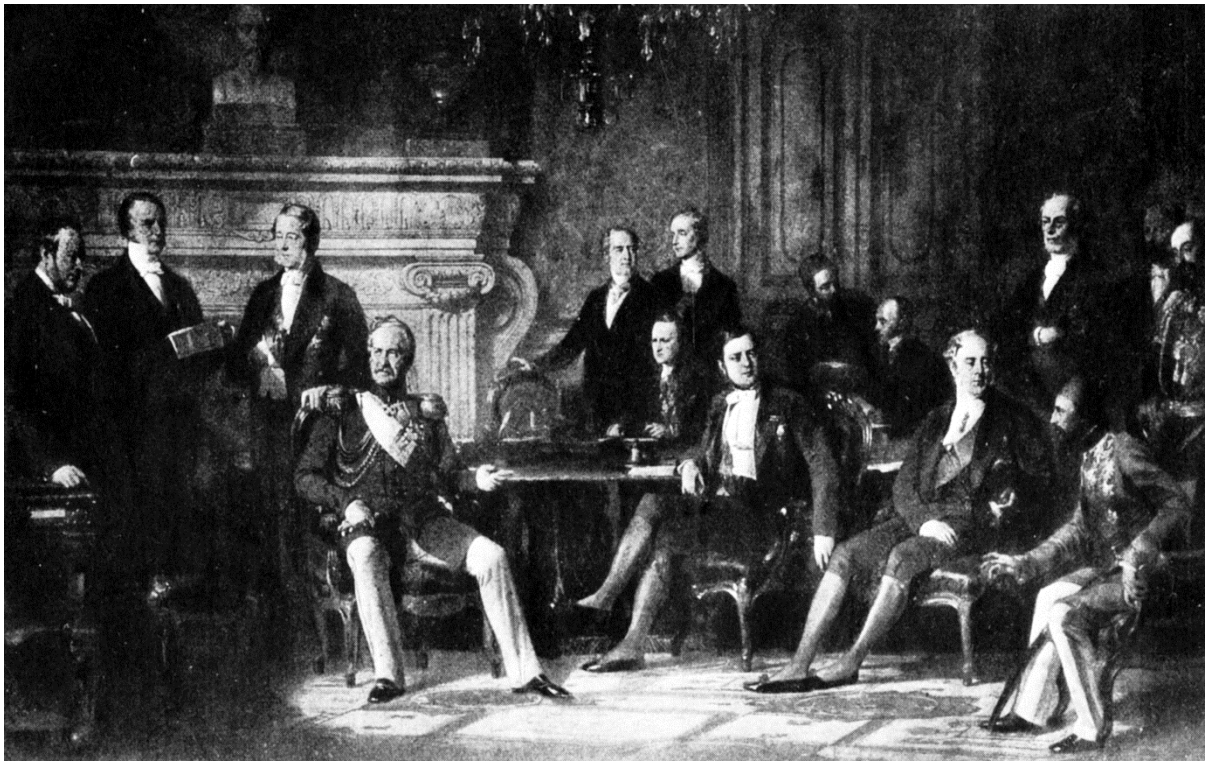

(b)

[13] La încheierea tratatului de alianţă a avut un rol hotărâtor Petre Carp, ministru plenipotenţiar al României la Viena. Conform revistei *Libertatea*, An III, nr. 22 din 20 noiembrie 1935, p. 341 şi urm., pe baza expunerilor inedite ale lui Lupu Kostaki în studiul dlui C. Gane: *Acţiunea lui P. P. Carp în chestiunea Dunării şi alianţa cu Germania*. Conform şi broşurii lui Gheorghe I. Brătianu, *Bismarck şi Ion C. Brătianu*, Bucureşti, 1936, conferinţă ţinută la Berlin, la 22 ianuarie 1936.

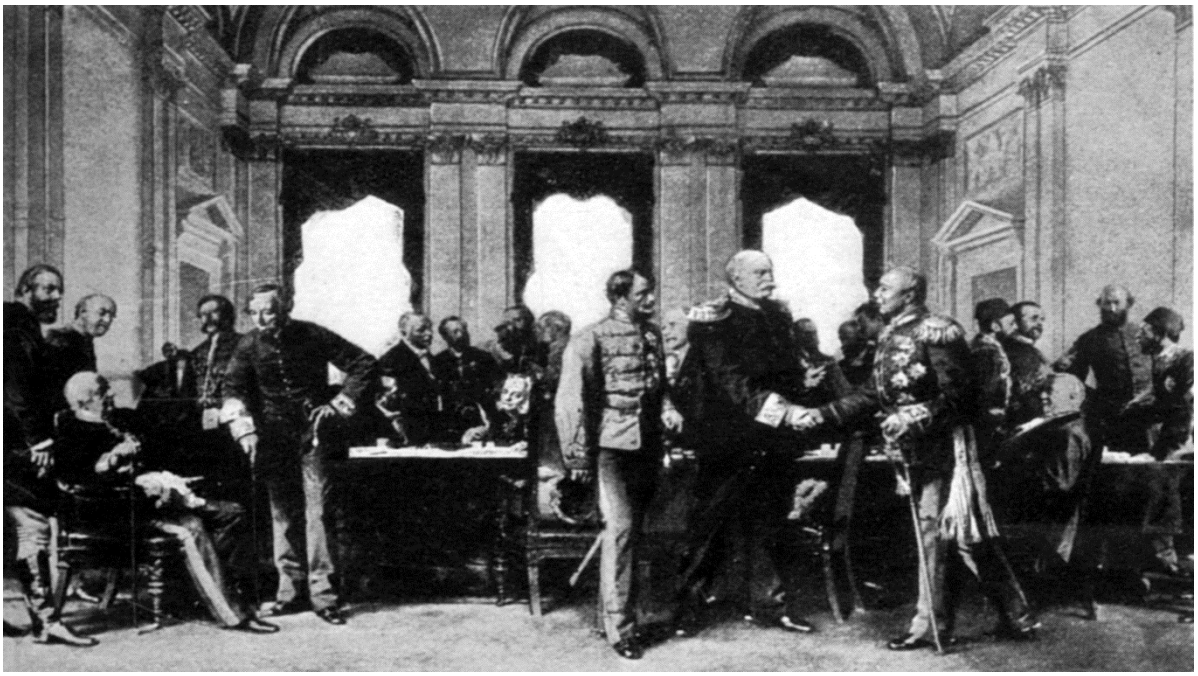

(c)

Congresele de la Viena din 1815 (a), de la Paris din 1856 (b) şi de la Berlin (c) din 1878, care au marcat evoluţia Europei, iar ultimele două mai ales, au fost decisive pentru soarta românilor.

Alianţa celor două ţări latine – a Italiei şi a României – cu Puterile Centrale era dictată de necesităţile politice ale momentului, în care s-a amestecat o bună doză de sentimentalism, dar ea nu corespundea conştiinţei naţionale, care nu se lasă călăuzită de calcule diplomatice şi de supărări trecătoare, ci de robusta intuiţie a instinctului.

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838) şi Clément-Wenceslas Nepomuk-Lothaire, prinţ de Metternich-Winneburg (1773-1859).

De aceea atât alianţa italiană, cât şi cea română au fost mereu suspectate, mai ales de Austria poliglotă, în care atât italienii cât şi românii gravitau spre statele conaţionalilor independenţi. Rivalitatea dintre Italia şi Monarhia Austro-Ungară o cunoşteam din Sibiu, în special din revista *Oesterreichische Rundschau*, care mi se trimitea în schimbul *Luceafărului*. Lucrările

mai întinse sau broşurile scrise în limba germană, pe care ni le procuram cu uşurinţă în centrul cultural şi politic al saşilor, ne permiteau să urmărim evenimentele de după culisele diplomatice, care pe noi, „iredentiştii" de la *Luceafărul* ne pasionau, mai ales după ce am început să facem şi politică în revista noastră culturală şi literară.

Carol Ludovic Napoleon Bonaparte, Napoleon III (1808-1873) şi Otto von Bismarck-Schönhausen, duce de Lauenburg (1815-1898). Artizanii „echilibrului european", care au „croit" configuraţia politică în secolul al XIX-lea.

În neutralitate, am citit şi *L' Italie en guerre*, apărută în Bibiothèque de philosophie scientifique", care mi-a permis să cunosc aspiraţiile italiene prin altă prismă, decât cea a publicaţiilor germane. Am citit şi *Les grands problèmes de la politique mondiale* – problems of power – de Marton Fullerton, apărută în 1915. La notele mele pierdute, mai adăugasem extrase din alte lecturi şi multe tăieturi din ziare, aşa că eram destul de documentat asupra celei dintâi înfrângeri a Puterilor Centrale, provocată de defecţiunea „fraţilor italieni". Politica urmată de Italia arunca o lumină şi asupra politicii româneşti, deoarece luaseră, la început, aceeaşi atitudine faţă de aliatele lor. Documentele publicate mai târziu au arătat că încă din septembrie 1914 şi în februarie 1915, Italia şi România au încheiat un acord secret pentru o acţiune comună. În neutralitate, deşi nu se ştia nimic despre acest pact secret, erau uşor de ghicit.

Îl impuneau împrejurările şi cea mai elementară prevedere diplomatică. Austro-Ungariei îi era clar că alianţa Italiei e nesigură şi lipsită de sinceritate. Deşi la 20 februarie 1887, se încheiase la Berlin pentru a doua oară *Tripla Alianţă*, completată cu un tratat separat între Monarhia Habsburgică şi Italia, totuşi neîncrederea reciprocă nu a putut fi înlăturată, deoarece cele două state, pe lângă tradiţia moştenită, aveau zone de fricţiune şi de ciocniri în Marea Adriatică şi în Balcani. Îmi aduc aminte că în *Oesterreichische Rundschau* se dezbăteau adeseori relaţiile dintre Austro-Ungaria şi Italia. Reprezentantul curentului ostil faţă de Italia era însuşi moştenitorul tronului, Francisc Ferdinand. Specialistul în problemele italiene a politicii de la Belvedere – cum se numea după palatul din Viena al arhiducelui – era Freiherr Leopold von Chlumecky, care, pe lângă articolele din revista amintită, mai publicase şi câteva lucrări, cu intenţia de a dovedi că regatul italian e o piedică în calea expansiunii austriece spre sud-est.

Relaţiile dintre Italia şi Austro-Ungaria din această cauză n-au fost niciodată cordiale, dar ele s-au înăsprit cu ocazia războiului italo-turc din 1911. Sonino, în nota trimisă puterilor, la 23 mai 1915, declară: *„Politica Austro-Ungariei faţă de populaţia italiană s-a dovedit a fi inspirată în mare parte de un sentiment de ostilitate şi de ură împotriva Italiei. E destul să reamintim că, în 1911, când Italia era*

angajată în războiul contra Turciei, Statul-Major din Viena făcea pregătiri intense pentru o agresiune împotriva Italiei şi că partidul militar urmărea activ acest obiectiv. Concentrările de la frontiera italiană aveau un caracter vădit agresiv".

Austria simţea pericolele ce o pândesc din toate părţile. Îşi dădea seama că unitatea Imperiului Habsburgic a fost ruptă prin dualism din 1867 şi că tendinţele centrifuge ale naţionalităţilor – în frunte cu germanii din Austria propriu-zisă – îi ameninţă însăşi construcţia de stat. Moştenitorul tronului, Francisc Ferdinand avea intenţii vagi să încerce reconstituirea Imperiului Habsburgic pe baze federative. Intenţiile sale n-au luat, însă, o formă concretă şi precisă, cu toate memoriile şi studiile ce i s-au prezentat, dintre care merită menţiune *Gross-Oesterreich-ul* lui Aurel C. Popovici. Atentatul de la Sarajevo i-a curmat toate planurile.

Destinul tainic al istoriei a hotărât altfel. Cele patru împărăţii – Austro-Ungaria, Germania, Rusia şi Turcia – interesate în Orient, n-au înţeles nimic din ceea ce se petrece în sânul şi în jurul lor. S-au lăsat târâte de evenimente şi astfel şi-au pregătit singure prăbuşirea. Relaţiile dintre Italia şi Austro-Ungaria s-au înrăutăţit şi mai mult cu prilejul războiului balcanic, în care Viena nu putea să rămână indiferentă. Soarta împărăţiei habsburgice, acest război a pecetluit-o. Îmi aduc aminte de numerele din revista *Luceafărul* închinate acestui război şi de articolele ce le scriam, în care arătam că a sunat ceasul pentru eliberarea tuturor popoarelor oprimate. După acest război, încheiat cu Pacea de la Bucureşti, ne simţeam mândri că suntem români. Atunci am îndrăznit să vorbim în revistă chiar de împărţirea Austro-Ungariei.

Conflictul dintre Austria şi Serbia până la 28 iulie 1914, avea un caracter local. După ce Austria a declarat război Serbiei, conflictul a devenit european şi mai pe urmă mondial. Marile puteri, la care s-a alăturat şi Italia, au încercat o mediaţie pentru a evita conflagraţia generală, dar contele Berchtold, Ministrul Afacerilor Străine de la Viena, a refuzat propunerea (31 iulie 1914), deoarece Austria, rezemându-se pe sprijinul Germaniei, voia să termine cu problema iugoslavă, care îi producea atâtea îngrijorări şi care o stânjenea în politica ei balcanică[14].

În neutralitate, nu cunoşteam tratatul de alianţă care lega Italia de Puterile Centrale, dar, spre bucuria noastră, s-au publicat câteva articole, care ne lăsau să ghicim prin deducţie şi tratatul României, păstrat cu sfinţenie de Carol I şi cunoscut de puţini oameni de stat ai Vechiului Regat în întregime, cu toate anexele lui.

Articolul 3 al tratatului cu Italia prevedea, că în caz când una sau două dintre puterile contractante vor fi atacate, fără provocări din partea lor, de două sau mai multe puteri nesemnatare ale tratatului şi angajate într-un război, *casus foederis* e obligatoriu pentru toţi trei contractanţii, iar articolul 4 preciza că în caz când una dintre puterile contractante ar fi ameninţată în siguranţa ei de o mare putere care n-a semnat tratatul şi cea dintâi ar fi silită să declare război, celelalte două puteri contractante se obligă a păstra o neutralitate binevoitoare, fiind libere să participe sau nu la războiul aliatei. În baza acestor articole s-a declarat Italia neutră la izbucnirea războiului, atitudine care a fost hotărâtoare şi pentru neutralitatea României.

Austro-Ungaria trimisese ultimatul Serbiei, fără să-şi consulte aliaţii, declarând război, fiindcă îşi credea siguranţa periclitată. Războiul Austriei cu Serbia nu intra, deci, în prevederile articolului 3 din tratatul de alianţă. *Casus foederis* nu era obligatoriu pentru membrii Triplei Alianţe, ci facultativ, conform articolului 4, dacă Germania rămânea neutrală, războiul mondial s-ar fi putut eventual evita. Zic „evita eventual", fiindcă în realitate Europa se pregătea demult pentru „marele război". Asasinarea arhiducelui Francisc Ferdinand l-a precipitat, l-a dezlănţuit înainte de vreme, cum recunosc cei interesaţi. Italia şi România s-au declarat pentru neutralitate, deoarece aspiraţiile şi interesele lor naţionale le îndemnau să stea în expectativă. Italia avea şi

[14] Asupra politicii Austriei în Balcani sunt o mulţime de lucrări pe care nu le mai citez. Asupra cauzelor războiului e decisivă lucrarea: Camille Bloch, *Les causes de la guerre mondiale*, précis historique, Paris, 1933.

alte motive să rămână neutră. În 1902, încheiase o convenţie secretă cu Franţa, angajându-se să rămână neutră în caz de război între Franţa şi Germania, iar la 24 octombrie 1909, semnase un acord secret, la Racconigi, cu Rusia pentru menţinerea *statu-lui quo* balcanic, dacă Austro-Ungaria ar lua o nouă iniţiativă[15]. Aceste acorduri dovedesc că Italia făcea o politică de duplicitate, care îndreptăţea neîncrederea diplomaţiei austriece faţă de aliata sa şi, în special, a politicii de la Belvedere despre care am pomenit. Italia, în cursul neutralităţii sale, a negociat cu Puterile Centrale pentru a obţine compensaţii, conform articolului 7 din tratatul de alianţă. Negocierile nu au dus, însă, la niciun rezultat. De aceea, Italia, după ce a încheiat un acord (26 aprilie 1915) cu Franţa, Anglia şi Rusia în vederea participării sale la război, în termen de o lună, a denunţat şi anulat tratatul de alianţă cu Puterile Centrale (4 mai 1915), iar la 23 mai 1915 le-a declarat război[16]. Închid excursul diplomatic şi revin la impresiile mele din neutralitate.

*

Ecourile entuziasmului din Italia, la intrarea ei în război, au trezit un uragan de simpatii şi de aprobări în capitala României. Lumea era convinsă că a sunat ceasul şi pentru noi. Sorţii de izbândă sporeau cu intrarea Italiei alături de aliaţi. Nu se cunoştea acordul secret încheiat de Brătianu cu guvernul italian, dar instinctul popular simţea că neutralitatea României nu se mai poate prelungi fără primejdii. Un atac simultan al Italiei şi al României, pe cele două aripi ale armatei sârbeşti, susţinut şi de armata rusească, ar fi putut fi dezastruos pentru Monarhia Habsburgică.

Cum am sosit la Bucureşti, am avut o surpriză dintre cele mai neaşteptate: vizita domnului profesor Nicolae Iorga, care trăieşte într-o cameră vecină de la Hotel Regal. Amabilitatea şi prietenia ce mi-a arătat-o m-au impresionat, deoarece fostul meu profesor de la Universitatea din Bucureşti m-a nedreptăţit de multe ori, din care cauză polemicile dintre noi au degenerat în reproşuri nemeritate. I-am arătat manuscrisul lucrării pe care o aveam complet terminată, spunându-i că nu ştiu unde s-o tipăresc. Atunci am descoperit în domnul Iorga, pe lângă înţelegerea omului superior, o inimă bună, ocrotitoare. Mi-a luat manuscrisul, ca să-l tipărească pe cheltuiala Academiei Române. În scurtă vreme am fost chemat la Ministerul de Război, unde mi s-a spus că lucrarea mea va fi tipărită pe cheltuiala ministerului. Domnul Iorga vorbise cu Ionel Brătianu, care a dat ordin să fiu ajutat la tipărirea cărţii. În sufletul meu am păstrat o adâncă recunoştinţă acestor doi oameni, care au avut un rol hotărâtor în opera de clădire a României Întregite. Se va vedea în ce măsură.

Cu Ministerul de Război am încheiat o convenţie în baza căreia ministerul primea un număr de exemplare în valoarea cheltuielilor de tipar, iar mie îmi rămânea restul exemplarelor, ca să le vând pe piaţă. Din această lucrare, care s-a tipărit în trei ediţii, am câştigat vreo 10-15 000 de lei, cu care am trăit cât a durat neutralitatea, adică mai bine de un an. După ce mi-am dat lucrarea la tipar, am cerut Ministerului de Război să fiu trimis la unitatea mea, la Regimentul 2 Vâlcea, ca să mă deprind cu atmosfera şi spiritul Armatei Române. În gândul meu, nemărturisit, voiam să am o dovadă, dacă România e hotărâtă sau nu să intre imediat în război. Ministerul a dat curs cererii mele şi grupul refugiaţilor ardeleni au primit vestea cu însufleţire, dobândind convingerea, că în curând, au să sune goarnele mobilizării pentru cucerirea Transilvaniei. Toţi au început să se pregătească şi să stea gata, ca să-şi facă datoria.

La Râmnicu Vâlcea m-am prezentat colonelului Arghirescu, comandantul regimentului, care m-a primit cu o deosebită afabilitate. Era un om distins, cu educaţie germană, şi-mi aduc

[15] Pierre Renouvin, *La crise européenne et la grande guerre, 1904-1918*, Alcan, Paris, 1934, pp. 45, 88 şi 134. E o lucrare fundamentală asupra Războiului Mondial.

[16] Cine vrea să cunoască amănuntele intrării Italiei în război le găseşte într-o lucrare recentă: Mario Toscano, *Il patto din Londra, storia diplomatica dell' intervento italiano, 1914-1915*, Bologna, 1934. La sfârşit se publică textele pactelor încheiate de Italia.

aminte de uimirea mea, când am văzut în biblioteca lui cărţi de Wilhelm Wundt, celebrul profesor de Psihologie. Văzându-l că e un cărturar, am început discuţiile şi am rămas încântat de cunoştinţele acestui ostaş de elită. Cum aveam ordin să rămân în haine civile până în ziua mobilizării, contactul meu cu regimentul s-a redus la câteva vizite, împreună cu colonelul, fără să-mi pot face niciun fel de idee despre pregătirea militară a soldaţilor.

Stăteam la un hotel şi făceam corecturile lucrării mele care se tipărea la Bucureşti. Şi mai aveam o însărcinare de importanţa căreia nu-mi dădeam seama. Ministerul de Război mă rugase să caut mai mulţi informatori din regiunea Sibiului, care să aducă ştiri despre tot ce se petrece dincolo de munţi. Am prezentat ministerului pe Teodor Romul Popescu, recomandându-l pentru formarea unui centru de informaţie demn de toată încrederea. T. R. Popescu era funcţionar la Banca Albina din Sibiu şi cel mai mare turist între români. Cutreierase şi fotografiase munţii şi văile din jurul Sibiului. Într-o excursie etnografică, în vederea unui studiu ştiinţific proiectat de mine, îl luasem ca fotograf. Am străbătut împreună regiunea locuită de românii din Giurgeu şi mă uimise cu priceperea şi îndrăzneala lui. În *Luceafărul* îi publicasem o serie de fotografii de pe Valea Oltului dintre Carpaţi, fotografii pe care le-a întrunit într-un frumos album prezentat Regelui Carol I. Aşa că ştiam cu cine aveam de-a face. De aceea am luat întreaga răspundere pentru el la Ministerul de Război, care se angajase să-i susţină familia în caz că va fi prins, angajament care, după tristul obicei românesc, nu a fost respectat. Popescu s-a achitat conştiincios de însărcinarea pe care o primise, făcând bune servicii armatei noastre. Îmi trimitea ştirile mie şi eu le predam ministerului, fără niciun comentariu. Cât am stat în Râmnicu Vâlcea, îmi aducea ştirile acolo şi a dat preţioase informaţii verbale unui ofiţer din garnizoană, însărcinat cu studierea situaţiei de pe Valea Oltului şi cu concentrarea ştirilor. Numele ofiţerului l-am uitat. Am pomenit de T. R. Popescu, fiindcă siguranţa ungară l-a descoperit şi l-a întemniţat, iar în România Întregită omul care şi-a riscat viaţa, după ce a avut promisiunea Ministerului de Război, că va fi ajutat în caz de nenorocire[17], a ajuns muritor de foame. Au mai păţit-o şi alţii la fel, fiindcă la noi meritele unora şi ale altora se uită uşor. În zadar a cerut Popescu, în 1919, după ce ieşise din temniţă să i se întindă o mână salvatoare, nu voia să-l mai cunoască nimeni. În arhiva Ministerului de Război sunt acte care dovedesc serviciile aduse Marelui Stat-Major al armatei de acest român din Ardeal. După ce mi-am terminat corecturile, văzând că nu am niciun rost la regiment şi că armata noastră stă pe loc, m-am întors la Bucureşti. Nici intrarea Italiei în acţiune nu a putut determina România să declare război Puterilor Centrale din motive pe care nu le ştia decât singur Ionel Brătianu[18].

Dezertor şi trădător

Prima ediţie a lucrării mele *Trei luni pe câmpul de război* apărută în 6 000 de exemplare, pe la începutul lunii iulie 1915, s-a epuizat într-o lună şi m-a făcut eroul unei manifestări cu totul neaşteptată. Cartea a fost primită cu interes de cititorii curioşi să cunoască tragedia românilor din împărăţia habsburgică şi peripeţiile vieţii de pe câmpul de luptă. Era printre cele dintâi cărţi cu impresii de război. Regretatul Nicu Filipescu a pomenit de ea la o întrunire publică, iar domnul Nicolae Iorga a publicat o dare de seamă în *Drum drept*, fapte care au indispus tabăra germanofilă, iar pe reprezentanţii Puterilor Centrale i-a înfuriat. S-au şi grăbit să reacţioneze, insultându-mă.

În ziarul *Moldova* a apărut următoarea notă: *„D. N. Iorga. care făgăduise că va păstra o patriotică tăcere în chestia externă, ne dă totuşi din când în când a înţelege că inima d-sale tot mai mult pentru Ardeal bate. În revista* ***Drum drept****, d-sa inşiră câteva reflexiuni, pe care i le-a sugerat citirea volumului de curând apărut al unui domn, Tăslăuanu:* ***Trei luni pe câmpul de război****. În acele reflexiuni,*

[17] Sentinţa de condamnare a lui Teodor R. Popescu, împreună cu a altora, a apărut în *Dimineaţa* cu data 22 noiembrie 1937.

[18] Astăzi, cunoaştem aceste motive şi voi reveni asupra lor.

d. Iorga manifestă o vădită simpatie pentru fugarul ardelean. Pe noi ne uimeşte acest fel de apreciere a unora dintre fraţi noştri din Ardeal, care-şi fac un titlu de glorie din a dezerta de la posturile lor, în momente ca acestea. Numai zvonul, că pe străzile Bucureştilor, s-ar găsi câţiva agitatori care ar scuza fapta lor – nu îndreptăţeşte un act de trădare. Ţara prin reprezentanţii ei autorizaţi şi cea mai mare parte din opinia publică are o atitudine care se poate dintr-un moment într-altul schimba într-o declarare făţiţă de partea Puterilor Centrale. Stând astfel lucrurile, cum se mai poate tolera moralmente şi încă admira un act de trădare faţă de aliaţii noştri de ieri şi, eventual, de mâine?"

Atacul era violent şi sfidător. Nu eram înfierat ca trădător şi dezertor numai eu, ci toţi ardelenii, care s-au refugiat în România în cursul războiului. De aceea trebuia reacţionat cu energie şi fără întârziere. Am adresat lui Virgil Arion, directorul ziarului *Moldova* o scrisoare, cu data 17 iulie 1915, în care îl făceam „canalie". S-au asociat la această scrisoare a mea şase ardeleni, toţi ofiţeri în armata austro-ungară, care au adresat lui Virgil Arion acelaşi epitet. Fazele conflictului cu Virgil Arion şi cu un martor al căpitanul Liatris, nu merită o expunere. Ei stăteau pe punctul de vedere, că sunt un dezertor, căruia nu i se poate da satisfacţie conform codului de onoare.

E interesantă scrisoarea pe care am adresat-o martorilor mei, Chr. Tomulescu şi George Cair, apărută în *Dimineaţa* din 25 iulie 1915. O reproduc în întregime:

Iubiţii mei prieteni,

Vă rog să primiţi mulţumirile mele cele mai călduroase pentru serviciul şi jertfa morală ce aţi făcut-o punându-vă în legătură cu dl căpitan Liatris, care a avut nemernici să mă numească dezertor şi să considere dezerţiunea mea din Armata Austro-Ungară ca un fapt dezonorant pentru mine, ca om şi ca român. Martorii dlui Liatris au repetat şi consemnat în procesul verbal infamia clientului lor, declarând că noi românii transilvăneni, care am venit în Regat să luptăm în Armata Română pentru eliberarea fraţilor rămaşi acasă şi să răzbunăm robia şi batjocura ce am îndurat-o o mie de ani, suntem nişte oameni descalificaţi. Ura strămbunilor din morminte, răzvrătirea sufletelor noastre chinuite şi glasul fiinţei noastre etnice, una şi nedespărţită în toate vremurile, ne-au îndemnat să călcăm jurmământul faţă de un împărat care ne-a înşelat, care şi-a călcat promisiunile date poporului românesc, care n-a sancţionat legea de naţionalităţi, ce nu s-a executat, şi care ne-a aruncat pradă ungurilor, duşmanilor din 1848, bătându-şi joc de valahii întotdeauna credincioşi şi loiali tronului habsburgic. Da, am părăsit oştirea acestui împărat mincinos, fiindcă noi românii am fost şi suntem insultaţi şi torturaţi chiar pe câmpul de luptă şi fiindcă suntem trimişi ca o turmă în primele linii de foc şi la asalturi, ca neamul din Ardeal să fie stârpit şi deci mai uşor de maghiarizat.

Am venit în Regat să formăm toţi românii o singură armată cu un singur suflet şi un singur gând: „Zdrobirea duşmanilor noştri de veacuri". Românii din această ţară ne-au înţeles şi ne-au aprobat. Ei, pleava levantină, Liatris şi tovarăşii ne numesc trădători şi dezertori, fiindcă am trădat statul unguresc şi am dezertat din armata vrăjmaşilor de moarte ai neamului nostru. Ei, străinii, paraziţii Ţării Româneşti, au obrăznicia să ne insulte în casa noastră – căci pământul acesta e al nostru, al românilor, nu al lor, al lipitorilor lacome pripăşite pe aici din murdăria Fanarului; – au neruşinarea să ne numească, pe noi ardelenii, „oaspeţi" care am trădat cauza românească şi am dezertat de la datorie.

Ei, care veacuri de-a rândul au furat bogăţiile acestei ţări, care au pus la mezat scaunele domnilor noştri şi care s-au strecurat pe acest pământ ca hoţi şi ca samsari. Ce pot ei avea cu sufletul şi aspiraţiile acestui neam? Îşi continuă şi acum meseria strămbună, intrând în slujba stăinilor, îşi umplu pungile vânzându-se ca români, corup conştiinţe nevinovate şi seamănă zâzanie între noi. Ei, fariseii, leprele scârboase, cred că vor mai fi toleraţi multă vreme în sânul neamului românesc, cred că îşi vor putea bate joc de noi fără pedeapsă? Şi răbdarea noastră are margini. Să ştie deci toţi liatrişii că nu vor scăpa numai cu procese verbale. Avem noi şi alte mijloace pentru a le dovedi rostul venirii noastre în Ţara Românească. Pe voi, iubiţii mei prieteni, vă rog încă o dată să mă iertaţi că v-am dat o misiune cavalerească faţă de asemenea lepădături.

Primiţi, vă rog, încredinţarea prieteniei şi stimei mele.

Octavian C. Tăslăuanu

Bucureşti, 23 iulie 1915.

Conflictul cu germanofili a avut urmări. Ofiţerii de rezervă ai României au dat următoarea declaraţie:

Subsemnaţii, ofiţeri de rezervă ai Armatei Române, luând cunoştinţă de revoltătoarea acuzare a ziarului Moldova, prin care noul nostru camarad de arme Octavian Tăslăuanu, e calificat ca dezertor, fiindcă, după ce a luptat trei luni de zile în armata asupritorilor neamului nostru din Ardeal, a venit în rândurile noastre, – declarăm că respingem cu indignare această infamie şi suntem siguri că reprezentăm astfel sentimentul tuturor camarazilor noştri. Veştejim purtarea ignobilă a acelora care aduc învinuirea de dezerţiune românilor, când aceştia urmând îndemnul unei înalte conştiinţe de neam, părăsesc armatele asupritorilor pentru a veni să lupte în rândurile oştirii noastre.

Declaraţia a fost semnată de mii de ofiţeri de rezervă, de la generali până la sublocotenenţi, aşa că s-a transformat într-un *pronunciamento* al Armatei Române. Listele de adeziune se trimiteau Părintelui Vasile Lucaciu şi se publicau aproape în toate ziarele, care nu erau cumpărate de agenţii Puterilor Centrale. Aşa că socoteala nemţofililor a ieşit pe dos. Au provocat o manifestaţie a ţării în favoarea Antantei. A fost cea dintâi pronunţare a ţării, fără deosebire de partide, pentru cucerirea Ardealului. Reprezentanţii Puterilor Centrale aveau o dovadă categorică în ce direcţie se îndreaptă sentimentul opiniei publice. Puterile Centrale făceau o propagandă sfidătoare în favoarea lor, corupând tot ce era de vânzare în Ţara Românească. Au cumpărat oameni, ziare şi cereale. Agenţii mişunau pretutindeni. Refugiaţii din Ardeal şi prietenii lor din România au avut ciocniri dese, prin localurile publice, cu aceşti corupători de conştiinţe. Capitala ţării, în cursul neutralităţii, era teatrul unor spectacole ruşinoase şi demoralizatoare.

Scriitorii de seamă din Ardeal, ca Ioan Slavici şi Liviu Rebreanu, au scos ziarul *Ziua*, plătit din fondurile secrete ale Puterilor Centrale, ca să facă propagandă împotriva idealului naţional. Aceeaşi crimă a săvârşit-o *Institutul de Arte Grafice Minerva* cu ziarele sale. Nemţii au reuşit să corupă chiar pe un ardelean V. E. Moldovan, cu pseudonimul *Drumaru*, care a început să ne insulte şi să facă demonstraţii împotriva aliaţilor. Aceste împrejurări m-au făcut să renunţ la intenţia mea de a rămâne numai soldat şi să mă înrolez în tabăra oamenilor politici, care stăruiau să intrăm în război împotriva Puterilor Centrale. Capii acestei mişcări erau Nicolae Filipescu şi Take Ionescu.

În cadrele *Acţiunii naţionale* şi a *Federaţiei* se ţineau consfătuiri şi întruniri în capitală şi în oraşele din provincie. Noi trădătorii şi dezertorii din Ardeal eram sărbătoriţi pretutindeni. Sufletul românesc cerea într-un glas unirea neamului, cu orice jertfe de sânge. Cei câţiva rătăciţi, care şi-au vândut conştiinţa agenţilor Puterilor Centrale, erau trataţi cu dispreţ şi boicotaţi de solidaritatea naţională. Voi povesti câteva fraze din activitatea noastră din vara anului 1915. Ne-am căutat o tribună de publicitate, care să ne permită o propagandă liberă a ideilor noastre. Am găsit-o la ziarul *Epoca* a lui Nicolae Filipescu, unde am înfiinţat o rubrică *Ardealul vorbeşte*. Epoca de la 15 iunie 1915 publică: *Scrisoarea ardelenilor către directorul ziarului Epoca.*

Un număr de publicişti şi titraţi ai Ardealului, dintre cei mai de frunte, ne adresează scrisoarea de mai jos:

Domnule Director,

Subsemnaţii, o seamă de publicişti din Ardeal, vă rugăm să binevoiţi a ne acorda, cu începere de astăzi, ospitalitatea ziarului ce conduceţi, în ale cărui coloane voim să depunem şi contribuţiile noastre modeste. Ideea unităţii politice a neamului românesc, propagată de noi ani de-a rândul în ziarele din Ardeal, ne călăuzeşte şi acum când credem că a sosit ceasul să se împlinească visul atâtor generaţii. Această credinţă ne-a îndemnat să trecem munţii ca să ne putem pune în serviciul operei de dezrobire a pământului care ne cheamă.

Îndeplinind această datorie cu condeiul până în clipa când conştiinţa ţării ne va da prilejul să luăm arma în mână. Am ales ziarul Epoca fiind adânc convinşi de curăţenia lui morală şi atraşi de atitudinea răspicată cu care cere realizarea aspiraţiilor noastre. Poate nici nu mai este nevoie să o spunem că idealul nostru naţional e singurul nostru program şi că suntem cu desăvârşire străini de orice amestec în chestiunile interne ale partidelor politice din România, – pe care le împărtăşim de un egal respect şi de al căror interes pentru marea noastră durere noi nu ne îndoim.

Primiţi asigurarea deosebitei noastre stime:

Octavian Goga, poet;

Octavian C. Tăslăuanu, directorul revistei Luceafărul (Sibiu);
Ion Moţa, preot, directorul ziarului Libertatea (Orăştie);
Vasile C. Osvadă, director de bancă, directorul revistei Tovărăşia (Hunedoara);
dr. Onisifor Ghibu, inspectorul şcolii primare ortodoxe din Transilvania;
dr. Constantin Bucşan, avocat (Sibiu), fost redactor la Tribuna;
Iosif Şchiopul, fost redactor la Tribuna (Arad);
Gheorghe Pop, fost redactor la Tribuna (Arad);
Iuliu Enescu, funcţ. sup. la Banca Albina, publicist (Sibiu);
Aurel Esca, funcţ. sup. la Banca Albina, publicist (Sibiu);
dr. Sebastian Bornemisa, directorul revistei Cosânzeana (Orăştie);
dr. Avram Imbroane, preot, fost redactor la Drapelul (Lugoj).

Această colaborare a noastră la *Epoca* a indispus cercurile liberale şi în special pe Ionel Brătianu, care a trimis emisari, rugându-ne să nu ne colorăm politiceşte. Declaraţia noastră, că nu ne amestecăm în „chestiunile interne ale partidelor politice" nu era crezută. Adevărul era că şefii conservatori aruncau invective şi vorbe grele la adresa lui Ionel Brătianu, iar noi trebuia să aplaudăm şi să luăm cuvântul alături de dânşii în *Epoca* şi la întruniri. Cât am putut, ne-am ferit să atacăm guvernul. Războiul nostru era îndreptat împotriva nemţofililor şi nu-i cruţam. La 22 august 1915, mulţumeam, în ziarul *Epoca*, oştirii care s-a solidarizat cu mine. Reproduc în întregime articolul.

Vorbeşte Ardealul

Oştirea vrea Ardealul

Avem cu toţii o singură credinţă: mărirea neamului nostru. Această credinţă ne înfrăţeşte voinţa şi ne mână spre împlinirea visului moştenit din părinţi. Avem destui duşmani care ni se pun de-a curmezişul în cale, dar, până când va trăi suflet de român pe plaiurile păzite de paloşul şi de ghioaga strămoşească, nu ne vom odihni. Le vom sfărâma ţeasta celor de peste hotare, vom curăţa pălămida străinilor de acasă şi vom împinge cu armele graniţele ţării până acolo, unde încetează să se tânguie doina ţărănească. Ne vom croi o ţară largă, curată şi a noastră. Aceasta e vrerea noastră şi nu cunoaştem nicio piedică ce ne-ar putea opri din drumul biruinţei. Am îndurat prea mult şi prea pe mulţi, ca să nu avem şi noi odată dreptul răfuielilor şi îndrăzneala de a ne hotărî singuri soarta după vrednicia puterii ce o avem. Ne-am săturat de străini şi de viaţa de slugi. Vrem să fim stăpâni de veci-pururea pe moşia strămoşească de pe plaiurile Carpaţilor.

*

Cum am dat semne de neatârnare, nemţii ne-au trimis pe cap samsari de cunoştiinţe şi cumpărători de tot soiul. Nu s-au sfiit să-şi bată joc de demnitatea şi de mândria acestei ţări. Pe robii din Ardeal şi Bucovina i-au ţinut de la început în primele linii de foc, iar celor ce au rămas acasă le-au pus jandarmi la poartă şi căluş în gură. De ei s-au scăpat mai uşor. Mai rămâneau cei din România. Gestul de independenţă al unui popor tributar – ziceau ei – trebuie prevenit cu urcarea simbriei şi cu corupţia orientală. Şi-au deschis vistieriile şi-au năpădit Regatul cu pungi de aur şi cu agenţi, ca să arvunească şi să cumpere tot, căci ei credeau că la noi totul e de vânzare. Dispreţul lor faţă de noi a mers aşa departe, încât au încercat să cumpere bărbaţi de stat, profesori, studenţi, funcţionari, ziarişti, cum cumpărau cerealele şi dobitoacele produse de binecuvântatul pământ al României. Au încercat să pătrundă la oraşe, la sate, în palatele boiereşti, în casele de editură şi în hambarele proprietarilor. Pretutindeni au bătut la uşi cu obrăznicia brutală a negustorului sigur de câştig. Pretutindeni şi-au arătat aurul lucitor şi au propovăduit perpetuarea slugărniciei, ca cel mai cuminte şi cel mai rentabil crez naţional pentru Regat. Din generozitatea lor negustorească au oferit o fărâmitură chiar şi ţării, făgăduindu-i Basarabia, dobândă curată, câştigată fără nicio osteneală şi fără nicio jertfă, drept răsplată a înţeleptei neutralităţi.

S-au găsit câţiva oameni slabi care au primit târgul. Aceştia după ce şi-au umplut buzunarele, după ce şi-au pângărit trecutul, au început să ţină isonul nemţilor. Slugi credincioase stăpânului cu chimirul ghiftuit şi-au făcut slujba la care se înjosiră. Unii dintre ei, cei mai dibaci, şi-au căutat firme cu credinţa în rătăcirea lor şi sub streaşina

autorității lor au început să cânte osanale Puterilor Centrale. Astfel au zăpăcit şi au otrăvit conştiinţa publică din Regat un an de zile.

*

Vânduţi şi şovăitori la început, când situaţia de pe câmpul de luptă nu le era prielnică, au lăsat-o mai domol; în glasul lor vibra groaza de răspundere şi teama de pedeapsă. Când nemţii au obţinut, însă, succese trecătoare, au crezut că le-a venit apa la moară. Au prins curaj, au ridicat tonul, şi au început să înjure. Numai şvabii de la Mărişel au rămas mai timizi. Astăzi vânduţii au făcut progrese uimitoare. Insultă Marele Stat-Major al armatei şi chiar guvernul. Da, presa vândută apare străjuită de sergenţi, păzită de poliţie, ca să poată înjura guvernul.

Noi ardelenii şi bucovinenii nu puteam fi cruţaţi. Le stăteam în cale, le eram spini în ochi şi nu tăceam nici din gură. Ne boceau mereu, spunându-ne durerea şi cerând mântuirea celor de acasă, osândiţi să moară pentru triumful călăilor neamului nostru. Vânduţii şi-au luat inima în dinţi şi ne-au numit: ***trădători şi dezertori.*** *Tradiţionala răbdare românească a încetat în faţa acestei infamii. Insultătorii au fost scormoniţi, scoşi de chică la lumina zilei din umbra anonimatului şi traşi la răspundere. Din cloaca corupţiei au răsărit numai figuri descalificate, oameni certaţi cu codurile şi indivizi fără răspundere, cei mai mulţi străini de neamul nostru. Nici nu se putea altfel. Numai conştiinţe decăzute, suflete imorale şi pleava încetăţenită a altor neamuri, putea să intre în solda străinilor şi să-şi bată joc de credinţele şi de aspiraţiile noastre cele mai sfinte. Ciocnirea ardelenilor cu şleahta corupţilor a avut darul de a alege pe cei păcătoşi dintre cei mulţi şi buni şi de a urni din tăcerea ei conştientă şi dârză înfricoşata ceată a celor ce stau cu arma la picior pândind ceasul de plecare...*

Aţi venit voi oşteni ai ţării şi aţi înfierat pe netrebnici, rostind sentinţa: până aici cu mişelia. Voi mândri ostaşi ai neamului le-aţi rupt masca de pe faţă şi le-aţi spus hotârât: ***Noi vrem să ne vărsăm sângele pentru dezrobirea Ardealului şi a Bucovinei.***

Voi, fraţi de credinţă şi de arme, nu ştiţi ce sărbătoare am avut, în clipele când ne-am văzut strânşi la pieptul vostru şi ocrotiţi de pavăza voastră. Voi ne-aţi redat nădejdea în biruinţa pe care o aşteptam cu sufletul însângerat de un an de zile. Voi ne-aţi întărit în credinţa de a revedea mormintele părinţilor noştri şi de a-i putea răzbuna. În numele celor osândiţi la moarte pentru duşmani, în numele orfanilor ce-i plâng acasă şi în numele celor ce am venit aici, ca să murim alături de voi pentru România Mare – vă mulţumesc.

Să ştiţi, că toţi suntem gata a ne jertfi în orice clipă viaţa pentru biruinţa flamurilor ce vor fâlfâi măreţe de la Tisa până la mare şi de la Dunărea bătrână la Nistrul cernit. Ostaşii sunt puterea unui popor. Vrerea lor e fapta, iar graiul lor e sângele. De aceea, când se vor mişca miile de braţe de oţel pentru întruparea idealului străbun, în gaură de şarpe să vă ascundeţi voi mişei Iscarioteni, vlăstare de Iuda, împreună cu toţi duşmanii neamului nostru.

Chemări la luptă

În *Epoca* am publicat o serie de articole pe care le reproduc neschimbate. Unele violenţe sunt explicabile. Ele au fost scrise în focul luptei şi cuprind numai adevărul.

Vorbeşte Ardealul

Către Societatea Scriitorilor Români

Îmi aduc aminte de vremurile când s-a întemeiat această societate. Abia sunt câţiva ani de atunci şi totuşi îmi pare că e aşa de mult... Copiii muzelor din întreg cuprinsul pământului românesc, în frunte cu cei mai buni dintre tineri şi-au întins mâna de frăţie şi s-au oganizat în vederea unei lupte: lupta de recucerire a României pentru literatura şi arta românească. Temelia unităţii naţionale pe care s-a clădit Societatea Scriitorilor Români a făcut din ea un templu de credinţe şi de idealuri. În sufletul cântăreţilor din atâtea strune se răsfrângeau zbuciumările şi aspiraţiile neamului nostru: scriitorii erau tot atâtea nuanţe ale sufletului românesc, care e unul şi nedespărţit, erau toţi atâţia ostaşi ai unui crez nou şi al unui viitor mare...

Membrii societăţii, recrutaţi din toate ţinuturile locuite de români, au pornit, în cete de apostoli, să propovăduiască mulţimii credinţa în scrisul şi idealul românesc. Au cutreierat mai întâi oraşele din România, şi de pretutindeni s-au întors biruitori. Lumea a crezut în scrisul şi în sufletul lor; s-a însufleţit şi i-a sărbătorit ca pe nişte soli ai faptelor naţionale. Propaganda lor nu s-a mărginit numai la Regat. Au trecut dincolo de hotare, în Ardeal şi în

Bucovina, căci numele şi scrisul lor trecuseră demult graniţele. Parcă văd şi acum sala ticsită de lume a Muzeului Asociaţiunii din Sibiu. Se adunaseră şi cărturarii de la sate ca să vadă şi să audă pe scriitorii din România Liberă.

După 100 de ani de la Gheorghe Lazăr veneau pentru prima oară o seamă de purtători ai cuvântului să ne plătească împrumutul, să dovedească celor rămaşi în umbra suferinţelor de veacuri, că sămânţa aruncată de dascălul din Avrig a dat roade, că gândirea, simţirea şi vrerea românească a ieşit biruitoare şi că limba românească are alt farmec, când e ocrotită de cerul senin al libertăţii. La acel matineu literar am văzut ochi înlăcrimaţi de bucurie, am văzut preoţi bătrâni şi oameni în toată firea plângând de emoţii încercate. Da, plângeau, căci credeau în visul lor, pe care în acele clipe îl simţeau cu un pas mai aproape de întrupare...

Aşa a lucrat Societatea Scriitorilor Români ani de-a rândul. Şi nici nu putea să facă altfel, căci chemarea scriitorilor, la toate popoarele, e să slujească frumosul, idealul, să întreţină focul sacru al însufleţirii şi al credinţei la altarul culturii naţionale.

*

A urmat anul blestemat 1914. Jumătate din neamul nostru a fost mânat pe câmpul de luptă spre a stoarce biruinţa pentru tiranii ce-l ţin în obezi. Voi, cei de la Societatea Scriitorilor Români, ce aţi făcut în această vreme? Aud că aţi aranjat un bal şi aţi plănuit o bătaie cu flori... Aţi jucat şi aţi petrecut atunci, când sute de mii de români piereau prin toate colţurile Europei, cu ochii aţintiţi spre voi, care, prin scrisul şi graiul vostru, le-aţi semănat în suflete nădejdea dezrobirii şi credinţa în idealul ce l-aţi propovăduit.

Unde aţi fost în nenorocitul an 1914? Şi unde sunteţi, scriitori români, astăzi când jertfa sângelui românesc mai dăinuieşte? Au venit tovarăşi de ai voştri din Ardeal şi din Bucovina, pe care i-aţi cutreierat; au venit şi au strigat în inima Ţării Româneşti, că a sosit ceasul întrupării idealului pentru care aţi luptat şi voi. De ce nu le-aţi întins mâna, de ce nu v-aţi înşirat alături de ei, să prefaceţi întreg pământul ţării voastre o văpaie de însufleţire? Voi, care sunteţi acasă, aveţi alte mijloace şi altă autoritate în ţara voastră. Sunteţi stăpâni pe presa voastră şi aveţi puterea de a o face să scrie aşa după cum vreţi, după îndemnul sufletului vostru, căci e a voastră!

De ce tăceţi? Nu simţiţi că tăcerea voastră e o crimă naţională, o umilire a numelui de scriitor? Nu vedeţi că la toate popoarele Europei scriitorii stau în fruntea mişcărilor naţionale, că ei întreţin în suflete entuziasmul, că ei îndeamnă necontenit mulţimea la jertfe? Nu auziţi glasul lor ce trezeşte delirul biruinţelor? Nu vi se înfioară şi sufletul vostru de datoria sfântă de a lupta alături de tovarăşii voştri pribegi pentru întruparea idealului nostru al tuturora?

Vă chemăm să vă ridicaţi glasul pentru mântuirea pământului în care se citeşte scrisul vostru. Veniţi şi strigaţi, că jumătate din trupul neamului nostru piere. Porniţi o luptă biruitoare, faceţi-vă datoria, dacă vreţi să mai fie cinstit numele de scriitor român!

Epoca, 28 iunie 1915.

<u>*Ardealul vorbeşte*</u>

Corupţia presei

Sunt de două luni în Ţara Românească şi citesc zilnic presa capitalei. O citesc şi roşesc de ruşine. Mi-e ruşine, că neamul nostru, în vremuri de grea cumpănă, ca cele de astăzi, are o presă aşa de puţin demnă şi de conştientă. Mi-e ruşine, că opinia publică o tolerează cu o indiferenţă vinovată şi o citeşte fără să se revolte împotriva ei. Presa oricărui popor reprezintă gradul lui de cultură, puterea lui de voinţă şi valoarea morală a societăţii ce o susţine. O presă inconştientă şi coruptă nu e decât oglinda fidelă a unei stări sociale reale. Măsura cea mai sigură a vredniciei unei ţări e presa ce o are. În zbuciumările şi preocupările ei zilnice, în forţa ei intelectuală şi morală, în principiile ei de care este călăuzită, vei găsi cel mai bun criteriu de judecată despre organismul statului alcătuit de un popor. Prin presă se vădesc calităţile şi prin ea răsuflă toate păcatele lui.

Înainte cu câţiva ani întreaga presă din România vorbea cu entuziasm de „idealul naţional", deplângea soarta „fraţilor subjugaţi" din Ardeal şi din Bucovina, scrâşnea din dinţi şi strângeau din pumni de câte ori înregistra câte o nouă persecuţie şi jura răzbunare când va sosi ceasul răfuielilor. Chiar şi cele mai obscure fituici din Bucureşti cădeau în extazul eroismului, când scriau despre înfricoşata clipă a dezrobirii fraţilor de peste munţi. De Basarabia abia se vorbea. Ceasul răfuielilor, înfricoşata clipă, au sosit de un an de zile. „Fraţii subjugaţi" mor de un an de zile şi aşteaptă mântuirea. Se uită mereu spre crestele Carpaţilor doar vor zări pe eroii vremurilor de pace. Unii şi-au părăsit vetrele strămoşeşti, au luat lumea în cap şi au venit la fraţii liberi, ca împreună cu ei să ducă flamurile tricolore dincolo şi să le înfingă pe graniţele etnice ale României Mari. Au venit şi au rămas cruciţi, când au luat ziarele în mână. Abia două-

trei mai vorbeau de cucerirea Ardealului. Celelalte îşi schimbaseră idealul. Vorbeau şi vorbesc de neutralitate, de cumînţenie, de primejdia războiului şi de... Basarabia.

Cum se explică această schimbare de front? Cei ce pretind a cunoaşte tainele de după culise susţin, că argintul lui Iuda a făcut pe cele mai multe ziare să se lepede de crezul lor naţional. Cele mai multe s-au vândut nemţilor şi ungurilor. Chiar şi publiciştii de origine ardeleană s-au lăsat cumpăraţi, şi-au pus la mezat conştiinţa şi trecutul. Fapt este că cea mai mare parte a presei din capitală astăzi e ostilă idealului naţional ce ţintea cucerirea Ardealului. De ce?...

Puterea cea mai mare a românilor din Ardeal a fost întotdeauna presa. Ea a susţinut cu muncă şi jertfe extraordinare lupta naţională. Ea a fost stânca de care s-au izbit toate încercările statului ungur de a ne desfiinţa ca popor. Îşi poate oricine închipui câte ispite au bătut la porţile ei. Şi dacă o conştiinţă mai slabă de înger a căzut pradă, s-a vândut, opinia publică sănătoasă din Ardeal a înmormântat repede toate foile simbriaşe. Dacă şi presa din Ardeal s-ar fi putut cumpăra, dacă şi ziariştii săraci de acolo şi-ar fi vândut sufletul, viaţa naţională a românilor de peste munţi ar fi adormit, ar fi slăbit de mult. Dar acolo, în nenorocitul Ardeal, există o mândrie şi o demnitate, există o credinţă, care nu se schimbă după bătaia vântului. Ceea ce n-au reuşit să facă duşmanii neamului nostru în Ardeal, au izbutit la Bucureşti. Ce ruşine! Un Slavici, când a vrut să se vândă ungurilor, a fost izgonit din Ardeal. A venit la Bucureşti şi aici a înfiinţat Ziua. Apare în capitală, se vinde în toată ţara şi nu-i are nimenea grija.

Alături de Ziua apar şi alte surori, care îi ţin hangul. Opinia publică le tolerează şi le citeşte. Nu le mai numesc, le ştie toată lumea. Ce demnitate şi ce credinţe poate avea societatea care susţine asemenea presă coruptă? Această presă constituie cel mai ruşinos şi cel mai dureros certificat al decăderii morale a Ţării Româneşti, tocmai în vremea când ar trebui să fie mai tare şi mai sănătoasă. Dacă publicul românesc mai are puterea răzvrătirii morale, să cruţe ţara de această presă ruşinoasă. Să o boicoteze şi să mântuie cinstea ţării.

Epoca, 6 iunie 1915.

Scrisoare poetului George Coşbuc

Iubite bade George,

Acum vreo două săptămâni am avut naivitatea să mă adresez Societăţii Scriitorilor Români. Făceam apel la sufletul lor împodobit de credinţa sfântă în biruinţa neamului nostru şi-i chemam la luptă pentru a întrupa idealul cântat de ei şi de toate generaţiile de scriitori români. Credeam că chemarea mea frăţească va dezlănţui furtuna pe care au zăvorât-o în sufletele lor un an de zile, poate determinaţi de capriciul cumînţeniei cetăţeneşti. Credeam că se vor căi de tăcerea lor vinovată şi vor primi, cu mic cu mare, să pregătească şi să întărească sufletul mulţimii pentru jertfele grele de mâine, că vor semăna în inimi credinţa în triumful armelor noastre, în izbânda puterii şi voinţei româneşti.

În zilele grele de astăzi aceasta e o datorie elementară pentru toţi scriitorii şi pentru toţi intelectualii. Dar, Societatea Scriitorilor Români continuă să tacă şi să savureze beatitudinea impasibilităţii, ca nişte fericiţi aderenţi epicurieni ai neutralităţii, ai aşteptării fataliste. Numai câteva glasuri s-au încumetat să rupă vălul tăcerii, care acoperea misterul fiinţelor mute. Domnii Corneliu Moldovan şi N. Davidescu au dezaprobat atitudinea „Societăţii" din care fac parte şi au îndemnat pe membrii ei la însufleţire pentru idealul propovăduit de tovarăşii lor pribegi din Ardeal.

Cel dintâi ne-a descoperit că Ioan Slavici e şi astăzi membru de onoare al „Societăţii". Trădătorul şi simbriaşul ungurilor, directorul ziarului Ziua, membru de onoare al Societăţii Scriitorilor Români! Un anonim, membru din comitetul „Societăţii", face declaraţii lămurite. Ne spune verde că scopul societăţii trebuie să fie înainte de toate mercantil, că trebuie să înfiinţeze tipografii şi librării, să monopolizeze activitatea scriitorilor pentru a le preface personalitatea şi a le procura plăcerea de a trăi. (Cronica, An. I. nr. 21, pagina 404).

Acum nu mă mai mir de ce tac scriitorii români şi de ce deznădăjduitele strigăte ale Ardealului ce piere nu le trezeşte ecouri de durere în suflete. Sute de mii din trupul neamului nostru se sting pentru triumful călăilor de veacuri, pentru izbânda ungurilor, care voiau să ne fure limba, să ne ucidă sufletul şi să ne şteargă ca neam, de pe faţa pământului, – iar scriitorii români se gândesc la întemeieri de tipografii şi librării, la negustorii, pentru premierea personalităţii lor... Fac socoteli şi stau alături de membrul de onoare Ioan Slavici, care le dă o frumoasă pildă de mercantilism. Ce naiv am fost, când am apelat la scriitorii români constituiţi în societate. Da, am fost un ardelean naiv, căci dacă inima lor nu i-a îndemnat să ridice torţele însufleţirii între hotarele acestei ţări, cum era să-i urnească din odihna neutralităţii chemarea mea, a unui pribeag, a unui om fără de ţară? Dacă nu simt în sufletul lor flacăra entuziasmului, dacă întreg trecutul neamului nostru şi exemplul marilor apostoli ai naţionalismului nu-i cheamă la împlinirea datoriei la continuarea muncii şi dacă nu găsesc ei singuri cărările ce le au de străbătut în aceste vremuri,

atunci... atunci le zic rămas bun. Să facă tipografii, librării, tot ce vor şi – să-i ierte Dumnezeu! Îi rog şi eu să mă ierte, că le-am tulburat, cu naivitatea credinţelor mele, seninătatea liniştii şi a... socotelilor.

Dumneata, bade George, te vei mira de ce le spun toate acestea într-o scrisoare adresată dumitale. Ţi le spun, fiindcă simt nevoia unui suflet care mă înţelege şi care trăieşte cu mine durerea ce-mi sfâşie inima. Dumneavoastră scriitorii mai bătrâni, neconstituiţi în societăţi cu statute, ştiu că aveţi alte strune în suflet, ştiu că v-ati păstrat cu sfinţenie credinţa din tinereţe. Argintul pletelor voastre cărunte nu v-a îmbătrânit şi otrăvit inima şi nu v-a curmat avântul entuziasmului. Dumneavoastră aţi rămas preoţi preacuvioşi în templul artei şi culturii noastre, pe catapeteasma căruia e scris cu litere de foc întregirea neamului românesc. Dumneavoastră slujiţi cu cinste şi cu evlavie acest ideal străbun. Ai spus-o şi dumneata:

Câţi vorbim o limbă şi păstrăm un nume
Toţi s-avem o ţintă şi un singur dor...

Mă adresez dumitale, fiindcă ne eşti mai aproape, eşti un frate mai mare şi mai luminat al nostru. Dumneata care ai înveşnicit Ardealul în minunate cântece şi care ai scris In opressores şi Noi vrem pământ, cunoşti jalea părinţilor şi neamului de acasă şi ştii ce vreau şi ce aşteaptă ţăranii din Ardeal.

Bade, dumneata simţi, ca şi noi, durerea suspinelor de pe Someş, Mureş, Olt şi Crişuri. Sufletul dumitale, aude bocetele Zamfirei, Radei, Subţiricei din vecini, care plâng şi-şi mângâie copilaşii orfani... plâng şi-şi blesteamă soarta. Îţi scriu dumitale, căci eşti al nostru şi prin urmare ne înţelegi. Şi-ţi mai scriu ca să-ţi pot face o rugăminte: Aici, în Ţara Românească sunt puţini care ne ascultă tânguirile şi ne simt cu adevărat durerea; cei mulţi care de bună seamă ar tresări la glasul nostru, nu ştiu citi, şi nici putere n-au să-şi arate vrerea. Nu socoţi c-ar trebui să-ţi rupi şi dumneata fulgerele răzvrătirii din suflet şi să le arunci în largul pământului românesc? Hai, bade, cântă-le celor tihniţi: Noi vrem pământ, pământul întreg al străbunilor noştri, vrem libertate şi mântuirea neamului românesc de pieire.

Epoca, 12 iulie 1915.

Vorbeşte Ardealul

Semne bune

Atmosfera înăbuşitoare a neutralităţii începe să fie tulburată. Pâcla aşternută peste ţară din partea diplomaţiei oficiale e străbătută tot mai des de razele de lumină ale conştiinţei şi vrerii naţionale. Ele indică furtuna ce se va dezlănţui în curând pentru a crea cerul senin al României puternice de mâine. Obrăznicia turanică a ungurilor sapă în ziua mare şanţuri de-a lungul frontierei şi aşează roajbe de tunuri pe şoselele din faţa pichetelor noastre, ca să ne sperie. Autorităţile ungare opresc pe supuşii români în oraşele lor flămânde, împiedică circulaţia şi ne trimit vorbă prin patrule de husari, încălecate pe mârţoage, că ne aşteaptă. În acelaşi timp, tinerimea universitară, întrunită în Galaţi, hotărăşte să-şi ţină viitorul congres în Cluj. Răspunsul tinerimii la provocările ungurilor entuziasmează şi stoarce aprobarea întregii ţări.

După oştire, care a cerut, prin ofiţerii de rezervă, dezrobirea pământului românesc din ghearele pajurei habsburgice, vine lamura intelectuală a Regatului şi, călăuzită de înalta conştiinţă a jertfei, fixează Clujul ca loc de întâlnire pentru sărbătorirea întrupării idealului învăţat de la părinţii şi dascălii lor. Agenţii nemţilor şi ungurilor, care au încercat să pângărească altarul academiilor cu mitinguri, se retrag speriaţi în vizuinile lor de soboli criminali şi poate nu vor mai cuteza să-şi scoată capul spre a dura muşuroaie de aur în calea aspiraţiilor noastre naţionale. De-l vor mai scoate, vor fi striviţi.

Tinerimea universitară, când a adus hotărârea de a ţine viitorul congres studenţesc în Cluj, şi-a luat un angajament care cere grele jertfe de sânge şi multe vieţi. Pentru înfăptuirea acestei hotărâri va să deie piept cu toţi duşmanii neamului nostru, şi cu cei adăpostiţi pe pământul răbduriu al ţării şi cu cei de peste graniţă. Tinerimea va începe lupta fireşte întâi împotriva duşmanilor dinlăuntru, care de un an de zile îndrăznesc să-şi bată joc de demnitatea şi de cinstea României. Aceştia sunt mai aproape şi mai primejdioşi. Speţa lor va trebui stârpită din rădăcină, ca să nu ne mai otrăvească sufletele. Când vom fi curăţit uscăturile, pot să sune goarnele şi să se desfăşoare flamurile oştirii. Vom intra cu toţii în hora morţii, fiind siguri de biruinţă.

*

S-a trezit chiar şi Societatea Scriitorilor Români, spre care ne îndreptasem cele dintâi vorbe de chemare. După o tăcere leneşă a publicat un comunicat, în care se spune că „Societatea" nu poate face politică, fără să-şi primejduiască existenţa, dar membrii ei sunt liberi să-şi propage orice credinţe, chiar şi pe cele mai potrivnice intereselor noastre naţionale. Comunicatul trebuie să fie fătul unui cap şi unui suflet din ceata celor cu o pereche de iţari şi cu alta de nădragi în garderobă. E desigur opera vreunui catone ce pătimeşte de congestii germanofile şi de neutralitatea inconştientă. De aceea, a şi provocat nemulţumirea majorităţii membrilor societăţii, care cer convocarea unei adunări generale pentru a curăţii Societatea scriitorilor de blazaţi şi de vinovaţi şi pentru a scăpa de ruşinea membrului ei de onoare în persoana nenorocitului Ioan Slavici. Ce înseamnă această frământare în sânul „Societăţii Scriitorilor Români?" Sunt semne îmbucurătoare de biruinţă şi de închegare a conştiinţei naţionale. Duhul vremii cheamă la luptă solidară pe vestitorii frumosului pentru izbânda de mâine.

*

De câteva zile se mai simte un fior de nerăbdare în fibrele capitalei. E nervozitatea impulsivă ce prevesteşte dezlănţuirea unui uragan. Pe lângă mulţi alţii ne-am ridicat şi noi împotriva presei vândute, care constituie o ruşine pentru ţară. Prin insolenţa ei jigneşte sentimentele cetăţenilor conştienţi de datoria lor şi provoacă tulburări în ordinea publică. Tinerimea din capitală s-a constituit în Garda demnităţii naţionale, cu scop de a împiedica vânzarea presei corpute şi de veghe asupra acelor aserviţi intereselor străine. Statul, prin organele poliţieneşti, sprijineşte şi alimentează noua manifestaţie a energiei naţionale. Opreşte, de ochii lumii, confiscarea şi arderea ziarelor vândute străinilor şi deci provoacă o acţiune şi mai puternică. Face arestări şi percheziţii pentru a îndârji pe cei hotărâţi a curăţi presa de buruienile otrăvitoare. Chiar şi organele oficiale ale guvernului s-au ridicat împotriva „presei de scandal", cerând boicotarea ei. Acţiunea din capitală e secondată şi în provincie. În capitalele de judeţe şi în oraşelele de seamă s-au constituit comitete filiale ale „gărzii demnităţii naţionale", care distrug ziarele proscrise.

Semne bune, semne bune!... prevestitoare de furtună...

Epoca, 31 august 1915.

* *

*

Aceste articole caracterizează atmosfera din vara anului 1915.

Momente pierdute

Războiul îşi urma cursul, deşi soarta lui fusese hotărâtă în bătălia de la Marna. După această bătălie, Puterile Centrale nu mai puteau spera spre biruinţa decisivă. Frontul din Apus se fixase. Orice încercare de a-l străpunge, dintr-o parte sau alta, cerea prea multe jertfe, fără ca rezultatele obţinute să deschidă perspectivele unor operaţiuni hotărâtoare. Încercările ulterioare au dovedit cu prisosinţă acest adevăr. Frontul din Răsărit, deşi se preta la mari mişcări de manevră, pentru Puterile Centrale era inexpugnabil, deoarece aveau în faţa lor imensitatea invincibilă a Rusiei şi o armată deprinsă cu retragerile în spaţiu.

Aliaţii ar fi putut scurta războiul, dacă ar fi mobilizat noi forţe în Balcani, cu ajutorul cărora ar fi putut obţine rezultate hotărâtoare şi anume: 1) deschiderea Dardanelelor – a fost o neiertată greşeală a aliaţilor că au lăsat să cadă de la început în mâna Germaniei – şi deci posibilitatea de a aproviziona cu armament şi muniţii Rusia; 2) atacarea Austro-Ungariei de-a lungul Carpaţilor până în Alpi şi scoaterea ei din luptă.

Aliaţii nu aveau, însă, un comandament militar unic, iar în calea mobilizări statelor balcanice – Grecia, Bulgaria şi România, alături de Serbia şi Italia – se aşterneau atâtea interese politice potrivnice, încât era greu, deşi nu cu neputinţă de conciliat. Dacă s-ar fi realizat în 1915 aceste operaţii, coordonându-se şi ofensiva ruseacă din primăvara aceluiaşi an, războiul ar fi fost terminat în 1916. Fără să mă fi priceput în arta militară şi fără nicio pretenţie de înaltă strategie, în vara anului 1915, călăuzit numai de bunul simţ, am analizat situaţia şi am scris următorul articol:

Momente pierdute

A trecut un an de jertfe, trupul neamului nostru sângerează mereu, mormântul de cadavre creşte, iar fraţii din Regatul Liber stau cu braţele încrucişate şi aşteaptă... momentul oportun. La împlinirea acestui an, stropit de sânge şi petrecut în împărăţia veşniciei de suspine, bocete şi blesteme, se cade să stăruim asupra momentelor pierdute pentru întruparea sfântului nostru ideal naţional. Cerniţi-vă sufletele şi ascultaţi pomelnicul în cuvinte reci şi potolite, dictate de atmosfera morţii.

Mobilizarea

I. Prilejul cel mai bun pentru cucerirea Ardealului a fost în primele zile ale lui august 1914, când se decretase mobilizarea generală a Armatei Austro-Ungare. În aceste zile n-a fost român în Ardeal, care să nu aştepte dezrobirea de sub jugul milenar. Toate privirile erau îndreptate spre Carpaţi de unde trebuia să ne vină semnul răfuielilor înfricoşate. Femeile, copiii, întreaga suflare românească se pregătea de luptă. Un preot bătrân, de 70 de ani, îmi spunea cu lacrimi în ochi, că în ziua în care va călca cel dintâi dorobanţ pe pământul Ardealului îşi leapădă haina preoţească şi se pune în fruntea moşnegilor din sat. Ura şi setea de răzbunare colocotea în toate sufletele.

În urma ordinului de mobilizare, românii s-au prezentat în număr prea mare sub steagurile împăratului, nu numai de silă să-şi împlinească o datorie, ci au fost mânaţi şi de gândul ascuns şi hotărât să-i găsească răscoala înarmaţi. După cum au venit din România agenţi, care ne-au îndemnat să luptăm împotriva Rusiei, puteau veni şi alţii, care să ne spună limpede: răsculaţi-vă şi intrăm. Întreg Ardealul s-ar fi prefăcut într-o volbură de răzvrătiţi, fără multe pregătiri. Trebuia să avem asigurări serioase, că nu vom fi părăsiţi şi ne mai trebuia conducerea câtorva ofiţeri superiori din România, căci ce ştiam noi atunci cum se face un război.

Răscoala s-ar fi putut face, fiind peste 250 000 de români înarmaţi cu puşti Manlicher. Oraşele de-a lungul frontierei erau în mâinile noastre şi anume: Sighetu Marmaţiei, Bistriţa, Târgu Mureş, Odorheiu Secuiesc (acestea două numai în parte), Braşov, Făgăraş, Sibiu, Orăştie, Caransebeş, Lugoj, Timişoara şi Becicherecu Mare (în parte, restul erau sârbi). După aceste oraşe de linia întâi, tot ale noastre erau: Sătmarul, Baia Mare, Dej, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, Deva, Arad şi Oradea Mare. În toate garnizoanele de pe teritoriul locuit de români – cu excepţii disparente – eram noi stăpâni. Aveam depozite de arme şi de muniţii de rezervă, am fi putut deci forma o armată capabilă de rezistenţă. Şi artilerie aveam, căci în câteva regimente tot noi românii formam majoritatea. În 24 ore am fi putut distruge cu uşurinţă căile de comunicaţie (linii ferate, poduri şi şosele) cu Ungaria. Armata românească ar fi fost deci stăpână şi condusă de ofiţerii veniţi din România, ar fi putut ocupa – alegându-şi poziţiile strategice corespunzătoare – linia ce pleacă din Baziaş, de lângă Dunăre, şi trece prin Vârşeţ, Timişoara, Arad, Oradea Mare, Careii Mari, Sătmar şi ajunge la Sighetu Marmaţiei. Prin urmare întreg teritoriul locuit de români.

În urma acestei armate cuceritoare, ar fi venit armata României spre a întări linia ocupată, prefăcând-o în linie de apărare, până când ruşii ar fi ajuns să ameninţe Budapesta şi Viena. Efectivul acestei armate s-ar fi urcat la aproape 1 milion de ostaşi (socotind 600-700 000 România, iar restul ardelenii), iar problema defensivei ar fi fost sigură de reuşită, căci ambele aripi ale armatei româneşti se rezemau pe pavăza Carpaţilor şi centrul ei pe Munţii Bihorului. Cu o rezervă de cel puţin 400 000 de ostaşi, care s-ar fi putut recruta ulterior de pe întreg teritoriul locuit de români, cred că am fi fost în stare să ţinem în loc şi 2 ani de zile o armată duşmană îndoit şi întreit de mare.

Armata Austro-Ungară ar fi primit o lovitură mortală, iar cea germană ar fi ajuns în mare încurcătură. Sub dominaţia românească în Ardeal, s-ar fi trezit toate forţele adormite şi toate bogăţiile lui ar fi ajuns în mâini româneşti. Pe lângă uzinele de fier s-ar fi putut instala arsenale, fabrici de muniţii şi de alte efecte necesare unui război de durată. Chestiunea Dardanelelor, piedica cea mai serioasă pentru aprovizionarea cu materiale de război şi pentru instalarea de arsenale, s-ar fi rezolvat demult şi în favorul nostru. Nu e locul aici şi acum să spun de ce s-a pierdut acest minunat moment, care nu se va mai întoarce cât va fi lumea lume.

Înfrângerea de la Lemberg

II. Al doilea moment s-a pierdut în toamna anului 1914 când Armata Austro-Ungară era fugărită de ruşi după căderea Lembergului. În garnizoanele din Ardeal mai rămăseseră batalioanele de depozit. Acestea împreună cu populaţia românească, tare şi însufleţită încă, ar fi putut da Armatei Române un sprijin preţios. Armata Română ar fi putut înainta fără piedici serioase până la Dunăre, în sud, şi până la Tisa. Armata Austro-Ungară demoralizată şi în retragere dezordonată din Galiţia, atacată de forţe noi în spate, în bună parte ar fi fost scoasă din luptă. Ruşii ajunşi până în Carpaţi,

primind sprijinul nostru şi eliberându-şi armata de pe frontul carpatic în regiunea Ujocului, şi-ar fi concentrat toate forţele spre Dukla, înaintând spre Budapesta şi învăluind flancul drept al Armatei Germane, ale cărei forţe principale operau atunci în Apus. Refacerea Armatei Austro-Ungare ar fi fost aproape cu neputinţă sau simţitor diminuată.

România ar fi ajuns stăpână pe teritoriul locuit de români, şi-ar fi înmulţit efectivul armatei cu cel puţin 300 000 de oameni, pe care i-a recrutat Austro-Ungaria în Ardeal, după înfrângerea de la Lemberg; ar fi pus mâna pe toate bogăţiile şi avantajele pomenite în puncul I. Pierdută ar fi fost numai armata românească de 250 000 de oameni din Ardeal, dusă în Galiţia. Scăparea acestui moment cade numai în sarcina Regatului, fiindcă noi românii din Ardeal, după mobilizare, adică după august 1914, nu mai eram capabili să facem o mişcare cu sorţi de izbândă.

Ofensiva rusească în Carpaţi

III. Al treilea moment scăpat a fost primăvara acestui an, când ruşii au încercat să rupă frontul austro-ungar şi german din Carpaţi, la Ujoc şi Lupcov. Armata Austro-Ungară se refăcuse peste iarnă. În ianuarie au fost chemate cele dintâi contingente de recruţi, în februarie au urmat altele. În cursul lunii martie au început să fie trimise cele dintâi companii de recruţi – cu o instrucţie de la 6-8 săptămâni – pe câmpul de luptă.

Instrucţia recruţilor de la 17-50 de ani a urmat şi urmează fără întrerupere. Pentru 15 august (stil nou), sunt chemate noi contingente. În primăvara acestui an, garnizoanele din Ardeal au fost pline de soldaţi români fără arme. Regimentele româneşti au început să fie dislocate, duse în Austria şi înlocuite cu regimente străine. Sprijinul ce l-ar fi putut da românii din Ardeal Armatei Române era scăzut. Cu toate acestea, un atac al Armatei Române de cel puţin 500 000 de oameni, căzut în coastele şi în spatele Armatei Austro-Germane, ar fi asigurat izbânda ofensivei ruseşti şi după lupte mai grele ar fi ajuns în stăpânirea Munţilor Bihorului, unde s-ar fi întărit pentru defensivă împotriva forţelor germane concentrate spre Cracovia şi din care o parte desigur s-ar fi îndreptat împotriva noului duşman. Ruperea frontului rusesc pe Valea Dunaieţului, datorată în primul rând trădătorilor, şi respingerea ruşilor din Galiţia nu mai erau cu putinţă să urmeze.

Intrarea Italiei în acţiune

IV. Al patrulea moment pierdut a fost intrarea în acţiune deodată cu Italia. Invazia Armatei Române în Ardeal şi Bucovina ar fi influenţat simţitor reuşita ofensivei germane deplasându-se rezervele acesteia pe un nou front de luptă. Inaintarea Armatei Române ar fi fost mai grea, deoarece din aprilie a. c. Ardealul a început să fie întărit.

Iată momentele pierdute pentru întruparea idealului nostru naţional. Nu le explic şi nu învinuiesc pe nimeni, lăsând pe fiecare să judece singur. Astăzi întreg Ardealul şi Banatul e întărit. L-a întărit populaţia românească silită şi supravegheată de jandarmeria ungurească. Intrarea în acţiune a armatei româneşti acum e condiţionată de refacerea armatei ruseşti şi cucerirea Ardealului e mult îngreunată. Principiul ce l-am auzit aici în Regat: cu minimul de jertfe să obţinem maximumul, în curs de un an de zile s-a întors, căci de acum numai cu maximumul de jertfe vom putea obţine teritoriul locuit de români. Elementul românesc din Ardeal a scăzut cu cel puţin 10%, iar atunci când Ardealul va fi teatru de război va scădea cu 50%. Jertfele Armatei Române vor fi şi ele îndoit de mari ca în vara şi toamna anului 1914 sau primăvara acestui an. Existenţa şi demnitatea unui neam e vrednică, însă, de orice jertfe. Fără Ardeal, statul român şi cu el neamul românesc e primejduit.

Epoca, 20 Iulie 1915.

*

Acest articol a impresionat atât cercurile militare, cât şi pe cele politice. A fost apreciat de regretatul Nicolae Filipescu. Mai târziu aceleaşi păreri au fost susţinute de personalităţi marcante de la noi, iar azi le găsesc confirmate de documentele şi de memoriile privitoare la război. De aceea voi stărui pe larg asupra lor şi le voi examina la lumina cunoştinţelor mele de astăzi, supunând unei examinări critice întreaga pregătire politică şi diplomatică în vederea întregirii statului român.

O întrebare mustrătoare se ridică din capul locului: Cine poartă răspunderea pentru aceste momente pierdute? În neutralitate, când nu ştiam nimic din ceea ce se petrece în culisele diplomatice, era o imposibilitate să se dea un răspuns la această întrebare gravă. Acum, după 20 de ani de la izbucnirea războiului, când scriu aceste rânduri, răspunsul e mai uşor de dat, deşi atâtea

documente n-au văzut încă lumina zilei, mai ales la noi. Răspunsul cel mai bun îl vor da faptele, pe care le voi expune obiectiv, lăsând să se desprindă din ele adevărul. Voi cerceta, pe rând, momentele cele mai potrivite pentru intrarea României în acţiune, fără să mă preocupe gândul de a apăra, cu orice preţ, cele scrise de mine în neutralitate. Voi lăsă faptele şi documentele cernute de mine cu multă grijă şi grupate fără a urmări o idee preconcepută.

Înainte de a mă opri la situaţia din vara anului 1914, e necesar să spun câteva cuvinte asupra evenimentelor preliminare care au indicat României drumul ce-l avea de urmat. Războiul mondial se prevestea de multă vreme şi orice om politic înzestrat cu simţul realităţilor şi cu spiritul de prevedere era obligat să pregătească ţara şi naţiunea pentru toate eventualităţile. Tripla Alianţă exista de mult şi România era una dintre membrele ei. Tripla Alianţă a lui Bismarck şi Ion Brătianu şi-a schimbat, însă, caracterul sub Wilhelm al II-lea; din defensivă a devenit ofensivă.

Germania dorea să devină o putere mondială, să-şi cucerească „un loc sub soare" şi celelalte aliate deveneau sateliţii ei în urmărirea politicii imperialiste germane. Marile puteri europene nu puteau privi pasive la avântul Germaniei şi la necontenitele ei ameninţări, urmate de înarmări mereu crescânde. În 1904, se face apropierea dintre Franţa şi Marea Britanie aranjând punctele litigioase ce tulburau relaţiile lor amicale. În 1907, un aranjament similar a intervenit între Rusia şi Marea Britanie, cele două mari rivale în Orientul Apropiat şi în Asia. Tripla Înţelegere a luat fiinţă, fără niciun alt angajament, prin aceste acorduri. Grupările de forţe se cunoşteau, deci, cu mult înainte de a izbucni războiul. Încercările Germaniei de a tulbura înţelegerea dintre cele trei mari puteri n-au izbutit, dar ele dovedeau îngrijorările Reich-ului, care se plângea de o „încercuire". Una dintre membrele Triplei Alianţe, Italia, după cum am amintit, a încheiat acorduri secrete şi cu Franţa, şi cu Rusia.

Tripla Înţelegere (Antanta), fără niciun pact formal, era vădit mai solidă decât Tripla Alianţa cu tratate semnate şi parafate. România oficială s-a lăsat târâtă de lanţul fidelităţii, fără să încerce gestul unei orientări noi. Din secretele diplomatice ale Ministerului de Externe Român s-au publicat prea puţine documente, dar nu cred că România a cunoscut acordurile secrete ale Italiei, cu care s-ar fi putut înţelege din bună vreme. Fidelitatea slugarnică a României a avut în curând amare decepţii, care ar fi putut-o trezi din letargia alianţei cu Puterile Centrale. Bismarck, când a conceput Tripla Alianţă, se dezinteresa de problema Orientului, care în cursul veacului al XIX-lea a avut un rol preponderent în politica europeană. Bismarck, ca să îndepărteze Austria de la Rin şi de la aspiraţiile ei germane, i-a îndepărat orientarea politică spre Dunărea Inferioară şi spre Balcani, politică pe care a şi inaugurat-o Contele Andrassy, la 1871.

Austria a întâlnit în calea ei de expansiune spre sud-est, pe lângă ostilitatea autohtonilor, şi o mare rivală, pe Rusia, care se proclamase de mult ocrotitoarea ortodocşilor şi a tuturor slavilor, cu scopul mărturisit de a ajunge stăpână pe Ţarigrad. Lupta dintre Rusia şi Turcia a luat caracterul luptelor religioase. Se lupta crucea lui Cristos împotriva semilunii lui Mohamed. Cele două rivale, Rusia şi Austria, se considerau moştenitoarele fireşti ale Imperiului Otoman în descompunere şi, după Congresul de la Berlin (1878), fiecare a făcut câte un pas spre inima „omului bolnav". Austria a ocupat Bosnia şi Herţegovina, iar Rusia, sudul Basarabiei.

În războiul balcanic din 1912-1913, sub patronajul secret al Rusiei s-a înjghebat o confederaţie a popoarelor din Balcani cu scopul de a alunga pe turci din Europa şi de a-şi cucerii completa independenţă. România a reuşit să arbitreze divergenţele dintre sârbi, greci şi bulgari.

Titu Maiorescu, care militase pentru intrarea României în Tripla Alianţă, a avut prilejul să constate valoarea practică a acestei alianţe. Puterile Centrale şi în special Austria i-au pus în cale dificultăţi mai mari decât Rusia. Ca prim-ministru a reuşit să le învingă şi să încheie Pacea de la

Bucureşti (10 august 1913[19]). Realitatea a dat o lecţie preţioasă României pentru întâia oară de la intrarea ei în Tripla Alianţă. Dar n-a profitat de ea, după cum vom vedea. Nu pomenesc de conflictele economice şi de persecuţiile românilor din Transilvania şi din Bucovina, fiindcă ele tulburau prea puţin politica oficială. Opera măiastră a Tratatului de la Berlin, concepută de geniul lui Bismarck, s-a văzut abia mai târziu, când imperialismul economic german îşi căuta debuşee.

Austria, statele din Balcani – între care se numără şi România – au devenit clientele industriei germane, care lucra intensiv pentru asigurarea unui drum Berlin – Viena – Belgrad – Constantinopol – Bagdad, drum cunoscut sun denumirea *Drang nach Osten*. Dacă Bismarck spunea că Orientul nu merită oasele unui grenadier din Pomerania, Wilhelm al II-lea s-a proclamat un ocrotitor al Islamului şi se credea urmaşul lui Fridrich de Barbarossa. Turcia, amenintaţă de Rusia, s-a pus sub tutela Germaniei. Şi România, când a adus un Hohenzollern pe tron, s-a înrolat, cu bună ştiinţă, în orbita politicii de expansiune a imperialismului german, pe care regele Carol I îl credea invincibil. Acestea sunt, pe scurt, evenimentele preliminare din preajma războiului, care interesau de-aproape România. Ce au făcut bărbaţii de stat ai României pentru a se pregăti pentru orice eventualitate? Încărcătura în care s-au găsit la izbucnirea războiului a dat răspunsul. Regele Carol, susţinut de câteva glasuri, a cerut respectarea tratatului de alianţă, iar majoritatea consilierilor săi s-au pronunţat pentru neutralitate, ca să câştige timp, fiindcă pentru altă soluţie nu făcuseră nicio pregătire. Dar mai sunt şi alte evenimente care merită precizate şi care s-au petrecut chiar în anul izbucnirii războiului, în 1914.

Răspunderea lor cade numai pe umerii lui Ion I. C. Brătianu. Guvernul Brătianu a venit la putere în ianuarie 1914, îndată după războiul balcanic. În 5 februarie 1913, se reînoise tratatul de alianţă cu Puterile Centrale, prelungind valabilitatea lui până la 1920. În iarna anului 1913-1914, au avut loc tratativele lui Tisza cu Comitetul Naţional Român din Ardeal, tratative care n-au dus la nicio înţelegere, după cum dovedeşte comunicatul Partidului Naţional Român. Tisza n-a vrut să facă nicio concesiune serioasă românilor din Ungaria. Tratativele Contelui Tisza au fost cerute de Bucureşti, Berlinului, care a intervenit la Viena pentru a repara atitudinea Puterilor Centrale cu ocazia conflictului balcanic şi mai ales pentru a încerca o apropiere de România, căreia planurile de război austro-germane îi atribuiau un rol important, după cum vom vedea.

Brătianu ştia toate acestea. Făcuse o călătorie în Ardeal şi adusese biserica lui Horia la Florica. Inima lui îi spunea că viitoarea politică a României nu mai poate fi alături de Austro-Ungaria. Dar n-a avut energia să inaugureze o nouă orientare politică. A încercat-o timid, fără să aibă îndrăzneala să o accelereze şi să o precizeze, deşi războiul era în aer şi în vederea lui ar fi fost dator să nu se lase surprins de evenimente. Voi aminti câteva fapte extrem de importante.

Rusia dorea să atragă România pe partea Triplei Înţelegeri şi, în martie 1914, Prinţul moştenitor Carol a cerut mâna Marei Ducese Olga Nicolaevna[20], fiica ţarului Nicolae al II-lea. Ministrul de Externe al Rusiei Sazonov a şi anunţat logodna, în mai 1914, ambasadorilor Marii Britanii şi Franţei din Petrograd, iar la 1 iunie 1914 a avut loc vizita ţarului Nicolae la Constanţa.

Sazonov şi Brătianu au făcut împreună[21] o vizită în Ardeal şi azi se ştie precis ce au vorbit. Brătianu ar fi putut formula pretenţiile României şi ar fi putut pregăti alianţa cu Rusia, Franţa şi

---

[19] Amănunte în Memoriile lui Maiorescu din *Convorbiri literare* şi în N. Iorga, *Comment la Roumanie s' est détachée de la Triplice*, Bucureşti, 1932, scrisă după documentele austro-ungare.

[20] Maria, regina României, în *Povestea vieţii mele*, Edit. Adevărul S. A. Bucureşti, 1935, vol. II, p. 459 şi urm., povesteşte vizita la Tzarskoe-Selo şi spune că propunerea de căsătorie între prinţul Carol şi Marea Ducesă Olga venise din partea Rusiei, doar că tinerii „nu arătară vreo dorinţă de a intra în legături mai apropiate".

[21] Conform S. Sazonov, *Les année fatales*, Paris, 1927, pg. 110-123. Despre excursia din Ardeal Sazonov spune: *„Cette excursion fut l' expression non préméditée de la solidarité politique naissant de la Russie avec la Roumanie".*
– Raportul lui Sazonov către ţar despre conversaţia cu Brătianu e publicat în *Constantinople et les Détroits*, vol. I., pp. 316-327.

Anglia, pe care o dorea Sazonov. Brătianu ar fi putut avea îndrăzneala să atingă şi chestiunea Basarabiei şi să ceară desfiinţarea comisiei europene a Dunării. Sazonov ştia că Rusia a făcut o nedreptate României sub bătrânul Brătianu, nerespectând învoiala de la Balta-Liman. Două ţări care vreau să se alieze înlătură întâi zonele de fricţiune, care de obicei se aranjează prin compensaţii. Brătianu ştia că ideea fixă a ţarului Nicolae al II-lea şi a întregii intelectualităţi din Rusia era cucerirea Ţarigradului şi strâmtorilor. Pentru cazul unui război dintre Puterile Centrale şi Tripla Înţelegere putea cere, în schimbul unei colaborări armate, pe lângă părţile locuite de români din Austro-Ungaria şi retrocedarea Basarabiei, promiţând sprijinul României în susţinerea aspiraţiilor ruseşti asupra Constantinopolului. Stăpânirea rusească asupra strâmtorilor nu era să o împiedicăm noi. Ea a fost recunoscută chiar şi de Marea Britanie şi de Franţa în cursul războiului. Sazonov desigur că ar fi primit fără ezitare cererea privitoare la teritoriile locuite de români, aparţinătoare Monarhiei Habsburgice, dar ar fi dat un răspuns evaziv în ce priveşte Basarabia.

În cursul războiului au fost, însă, momente, când Rusia ar fi făcut orice jertfe ca România să-i lase liberă trecerea unui corp expediţionar pentru a ocupa Constantinopolul. Actele diplomatice o mărturisesc. Un om prevăzător şi îndrăzneţ ar fi putut pregăti condiţiile unei astfel de alianţe, care ar fi permis României să intre în război de la început. Brătianu a scăpat momentul cu o lună înaintea izbucnirii războiului, care l-a surprins nepregătit. După această introducere, trec la cercetarea „momentelor pierdute", pe care le-am formulat în neutralitate.

1). Şi astăzi, când se împlinesc 20 de ani de la izbucnirea marelui război, cred că momentul cel mai potrivit pentru atacarea Austro-Ungariei a fost în august 1914. Credinţa mea din vremea neutralităţii se rezema numai pe intuiţie. Azi intuiţia mea e verificată şi sprijinită pe o bogată literatură privitoare la război. Lipsa unei pregătiri diplomatice nu putea împiedica România să intre în război alături de aliaţi de la început, deoarece Franţa, Marea Britanie şi Rusia abia la 5 septembrie 1914, au semnat pactul de la Londra, prin care cele trei mari puteri se angajează să nu încheie pace separată în cursul războiului, iar când se vor discuta condiţiile păcii finale, niciuna dintre puteri să nu ridice pretenţii fără un acord prealabil cu fiecare dintre aliaţi. Prin pactul de la Londra, cele trei mari puteri, unite de fapt de la 4 august 1914, au devenit aliate. Scopul urmărit prin război de fiecare din cele trei puteri n-a fost discutat decât academic. Abia în primăvara anului 1915 începe să se precizeze, când guvernul rusesc pune marea problemă a strâmtorilor. Din punct de vedere al moralei politice, declaraţia de război a României împotriva Austro-Ungariei era tot aşa de justificată în august 1914, ca şi în august 1916.

Pentru a îndreptăţi intrarea în război a României, se putea uşor organiza o revoluţie a populaţiei româneşti din Transilvania în cursul mobilizării. Guvernul lui Tisza şi oficialitatea austriacă se şi temeau de o astfel de mişcare, după cum rezultă din documentele publicate de feldmareşalul Conrad[22]. Revoluţia românilor din Ardeal era necesară şi din punct de vedere al

[22] Feldmareschall Conrad, *Aus meiner Dienstzeit*, 1916-1918, Ricola Verlag, Wien, 1923, vol. IV, p. 45. În Consiliul de Miniştri din 9 iulie 1914, ţinut la Viena, contele Tisza îşi exprimă teama de România, care poate năvăli în Ardeal, cf. şi pp. 54, 56, 89, 135 şi 171. Chiar şi după mobilizarea Armatei Austro-Ungare, teama de România n-a dispărut. Contele Tisza stătea şi sub impresia tratativelor, fără niciun rezultat, pe care le-a avut cu conducătorii Partidului Naţional Român din Transilvania. Contele Tisza, după Consiliul de Miniştri din 7 iunie 1914, a trimis un memoriu împăratului Francisc-Iosif, publicat în întregime în Conrad, vol. IV, p. 57 şi urm. În acest memoriu, cu data 8 iulie 1914, contele Tisza declară că e împotriva războiului cu Serbia.

Iată motivele lui Tisza textual: *„După oricare presupunere omenească, un astfel de atac asupra Serbiei ar determina intervenţia Rusiei şi aşa se va provoca Războiul Mondial, unde eu – în pofida oricărui optimism al Berlinului – ţin neutralitatea României ca fiind foarte îndoielnică. Părerea curentă de acolo, ar solicita pătimaş un război potrivnic nouă, acestei presiuni putându-i rezista foarte greu regimul actual şi chiar regele Carol. La acest atac ofensiv, armatele ruseşti şi româneşti vor trebui să se numere în tabăra inamică, ceea ce ar întoarce şansele războiului în defavoarea noastră"*. Contele Tisza e pentru o amânare a conflictului armat în Balcani, până când va fi o situaţie mai favorabilă, pregătită de o acţiune diplomatică. Tisza voia să câştige de partea Puterilor Centrale

operaţiunilor militare. Că această mişcare s-ar fi putut face o dovedeşte revoluţia de mai târziu, din 1918, când s-au organizat aşa-numitele „gărzi naţionale". Armata Română ar fi putut organiza cete de incursiuni conduse de ofiţeri, cum a încercat să facă Marele Cartier General îndată după declaraţia de război din 1916, despre care voi vorbi mai târziu. Acestei mişcări revoluţionare din Transilvania nu i s-ar fi putut opune nici regele Carol, oricâte promisiuni ar fi făcut Puterilor Centrale, că, până când va trăi, nu se va învoi ca Armata Română să atace Austro-Ungaria.

În ce priveşte pregătirea Armatei Române din 1914, astăzi avem date oficiale în cap. II din vol. I al lucrării publicate de Ministerul Apărării Naţionale, *România în Războiul Mondial, 1916-1919*, lucrare apărută în vara anului 1934. Nu stărui asupra progreselor ce le-a făcut Armata Română în cursul celor doi ani de neutralitate, fiindcă faptele au dovedit că tot nepregătită a intrat în război. Convingerea mea este că, dacă intra de la început în război, s-ar fi putut organiza o armată naţională cu mult mai puternică şi cu mult mai bine înarmată, aşa cum am scris, în neutralitate.

Acum să examinăm planul de război al Puterilor Centrale şi situaţia de pe fronturile de luptă la începutul conflictelor, fiindcă asta e hotărâtoare. Statul-Major german şi cel austriac au hotărât să atace viguros cu forţele principale Armata Franco-Engleză de pe frontul de Apus şi să o scoată din luptă. Până la bătălia decisivă, Armata Austro-Ungară avea misiunea să-şi concentreze grosul forţelor pe frontul răsăritean şi să oprească înaintarea armatei ruseşti. Frontul din Balcani devenea secundar faţă de cele două fronturi principale. Puterile Centrale şi-au executat întocmai planul de campanie, care n-a fost tulburat până la 15 septembrie 1914, când începe bătălia de la Marna, decât de armatele ruseşti de sub comanda generalului Gilinski, care a alungat Armata Germană de sub comanda generalului Prittwitz din Prusia Orientală. Şeful de Stat-Major german, generalul von Moltke, era mulţumit de mersul operaţiunilor. Având siguranţa rezultatelor de pe frontul francez, la 25 august 1914, cu 10 zile înainte de bătălia decisivă, neţinând seama de sfaturile colaboratorilor săi, trimite două corpuri de armată de pe frontul apusean în Prusia Orientală, pentru a opri înaintarea ruşilor. Greşeală fatală. Noul comandant german de pe frontul oriental, generalul Hindenburg, câştigă lupta de la Tannenberg (27-30 august 1914), distrugând armata generalului rus Samsanov şi luând 92 000 prizonieri şi 350 de tunuri. Victoria de la Tanneberg a contribuit la pierdea bătăliei decisive de la Marna, începută la 5 septembrie 1914, în cursul căreia s-a simţit lipsa celor două corpuri de armată trimise de frontul ofensiv din Apus pe cel defensiv din Răsărit.

Dacă ar fi intrat Italia şi România de la început, împotriva Puterilor Centrale, acestea ar fi suferit în primele luni înfrângeri decisive. Feldmareşalul Conrad, într-o discuţie avută cu contele Berchtold, la 23 iulie 1914, o mărturiseşte fără rezerve: *„Dacă ne-am fi temut de italieni, atunci nu ne mobilizam"*. Şi adaugă: *„Acest răspuns corespunde viziunii mele că nu suntem suficient de apţi ca să purtăm un război pe trei fronturi (în Balcani, în Rusia şi în Italia)"*[23]. Această mărturisire preţioasă, confirmată şi de altele, dovedeşte că intrarea Italiei şi României ar fi fost catastrofală pentru Puterile Centrale. Credinţa mea este că numai intrarea României, fără Italia, ar fi răsturnat întreg planul de campanie al austro-germanilor, întrucât ar fi dezorganizat frontul defensiv oriental, care nu putea rămâne fără repercusiuni asupra frontului de Apus. Prelungirea frontului din Bucovina până la Orşova, unde s-ar fi făcut legătura cu frontul sârbesc, ar fi deschis armatelor ruseşti alte posibilităţi de atac şi ar fi creat în Balcani situaţii clare şi hotărâtoare pentru desfăşurarea războiului, asupra cărora voi reveni.

Intrarea Armatei Române în Transilvania trebuia secondată de românii din Corpurile VII şi XII – Timişoara şi Sibiu – ale Armatei Austro-Ungare. Să vedem, dacă o răscoală a acestor corpuri, în majoritatea lor româneşti, era posibilă. Şeful de Stat-Major al Armatei Austro-Ungare, ca să-l

---

Bulgaria, pe care să o mărească în dauna Serbiei şi a românilor. Contele Tisza în Consiliul de Miniştri pentru afacerile comune, ţinut în Viena, la 29 iulie 1914, n-a aprobat nota adresată Serbiei, decât după ce contele Berchthold a declarat, că monarhia nu urmăreşte cuceriri în Serbia (Conrad, IV, p. 90).

[23] Conrad, *op. cit*. IV, p. 108.

liniştească pe contele Tisza, dăduse dispoziţii ca pentru apărarea Ardealului să fie destinate Corpul XII (Sibiu) şi Corpul IV (Budapesta). Contele Tisza luase şi alte măsuri încă de la 19 iulie pentru menţinerea liniştii în Ardeal. La 4 august, şeful de Stat-Major al Armatei Austro-Ungare constata că temerile repetate ale guvernului ungar şi ale nobilimii din Transilvania erau neîntemeiate, deoarece *„zu Unruhen in Siebenbürgen war es trotzdem nicht gekommen"* (la tulburări în Transilvania nu s-a ajuns totuşi)[24]. De aceea, trupele din Transilvania şi Banat au fost transportate până la 20 august. Corpul VII – sosit pe frontul galiţian – a format, împreună cu Corpul XII, aripa dreaptă a Armatelor Austro-Ungare desfăşurate împotriva Rusiei. Problema era ca aceste transporturi să fie împiedicate cu toate mijloacele, între care şi cu detaşamente de incursiuni, la care au recurs toţi beligeranţii, chiar şi Austria. Feldmareşalul Conrad scrie textual, la 3 august 1914: *„Prin căderea României, poziţia faţă de Rusia s-ar fi înrăutăţit simţitor (...) şi pentru Budapesta era necesar să-şi pună problema românilor, în cazul în care acest până nu demult aliat ar fi devenit inamic"*[25]. Am citat anume aceste constatări ale lui Conrad de Hoetzendorf, fiind cel mai competent comandant al forţelor austro-ungare.

La 3 august 1914, acelaşi ofiţer superior, într-o audienţă la împăratul Francisc Iosif, stăruise să se obţină colaborarea activă a României şi adaugă: *„Eram foarte conştient cât de decisivă era comportarea României pentru operaţiunile noastre împotriva Rusiei*[26]. Iar la 4 august 1914, într-o adresă trimisă de Conrad Ministrului de Externe Berchtold, se scrie: *„... pentru noi, e foarte important ca România să rămână deoparte*[27]. Dacă pentru operaţiunile Armatei Austro-Ungare împotriva Rusiei, colaborarea României era *„hotărâtoare"* şi dacă pierderea acestei colaborări – prin atitudinea neutrală a României – a *„agravat"* situaţia Armatei Austro-Ungare, cred, că nu exagerez dacă atribui intrării imediate a Armatei Române în acţiune şi revoluţiei trupelor româneşti din Corpurile XII – Sibiu şi VII – Timişoara tot un rol *hotărâtor* pentru soarta Monarhiei Habsburgice.

Armata Română şi tulburările din Ardeal ar fi înlesnit misiunea Armatei Ruse de a răsturna planul de operaţiuni al Puterilor Centrale. Eventualele represiuni din Ardeal n-ar fi secerat niciun sfert din vieţile româneşti jertfite pe câmpiile Galiţiei până la bătălia de la Lemberg, deşi contele Tisza ameninţa să prefacă ţinuturile locuite de românii din Ungaria într-un lac de sânge, dacă vor îndrăzni să se răscoale. În Ardeal nu era, însă, stăpân Tisza, ci românii înarmaţi.

Brătianu, în discursul ţinut în adunarea deputaţilor, la 16 şi 17 decembrie 1919, mărturiseşte, că în primele zile ale războiului a sfătuit pe preşedintele Comitetului Naţional Român din Ardeal: *„Fiţi liniştiţi, războiul nu se termină fără să vedeţi oştirile române la dumneavoastră, însă vă cer să nu faceţi revoluţie înainte de sosirea noastră. Aceasta pentru două motive vi le cer: unul pentru că nu vreau ca prin iniţiativa voastră fără conştinţa întreagă şi exactă a situaţiei să faceţi necesară intrarea României în război în aşa condiţii încât să nu-i convină; să lăsaţi Regatului să-şi aleagă momentul şi condiţiile. Al doilea, fiindcă cu actuala organizaţie militară modernă, cum sunt astăzi constituite statele şi oştirile lor, o revoluţie nu ar putea avea alt efect decât distrugerea, dacă nu a întregii populaţii, a părţii celei mai viguroase dintrânsa. Noi voim o mişcare naţională în urma oştirilor româneşti, nu o voim în faţa lor"*.

Brătianu în loc să provoace revoluţia din Ardeal, a împiedicat-o. Mărturisirea lui Brătianu e o dovadă preţioasă în faţa posterităţii şi a istoriei. E un teren pe care părerile lui Brătianu se întâlneau cu ale lui Tisza. Amândoi voiau linişte în Ardeal, unul ca să poată trimite cât mai mulţi români la moarte sunt flamurile habsburgilor, iar celălalt ca să-şi aleagă în voie momentul intrării în război. De încheiere, voi examina situaţia ce s-ar fi creat prin intrarea României în război în august 1914. Corpurile de armată pe care le-a mobilizat Rusia în Basarabia puteau înainta prin Moldova de Nord, ameninţând, împreună cu Armata Română, flancul şi spatele Armatei Austro-

[24] Conrad, *op. cit*. IV, p. 330.
[25] Conrad, *op. cit*. IV, p. 328.
[26] Conrad, *op. cit*. IV, p. 172.
[27] Conrad, *op. cit*. IV, p. 175.

Ungare concentrate în Galiţia. Rusia ar fi putut trimite trupe de ajutor şi muniţii Serbiei, iar pe Bulgaria ar fi silit-o să mobilizeze de la început împotriva Austro-Ungariei. Să nu se uite că Bulgaria s-a aliat cu Puterile Centrale numai la 6 septembrie 1915, când a ştiut că soarta Serbiei e pecetluită şi când Armata Rusească părăsise Galiţia, Polonia şi Lituania şi îşi fixase frontul de la Baltică la Nistru.

Turcia, la îndemnul lui Enver Paşa, a semnat, la 2 august 1914, un tratat de alianţă cu Germania, îndreptat împotriva Rusiei. Turcia a rămas în expectativă, cu învoirea Germaniei, şi din cauză că n-a reuşit să se înţeleagă cu Bulgaria, ca să coopereze împreună împotriva Serbiei. Vasele Goeben şi Breslau reuşesc să treacă la 11 august 1914 prin Dardanele. Dar turcii nu închid strâmtorile până la 26 septembie 1914. Dacă intra România şi Bulgaria alături de Puterile Înţelegerii, tratatul de alianţă cu Germania s-ar fi anulat, fiindcă Turciei nu-i putea conveni să aibă pe bulgari în coaste, cărora le-ar fi venit în ajutor şi un corp expediţionar rusesc, aşa cum se proiectase. Chiar dacă Turcia nu s-ar fi putut rupe de alianţa cu Germania – deşi mulţi bărbaţi de stat turci erau împotriva isprăvii lui Enver Paşa – operaţiunile împotriva Turciei ar fi fost mult înlesnite şi cucerirea strâmtorilor asigurată. Trupele germane şi muniţiile, care au trecut prin România pentru Turcia, chiar de la începutul ostilităţilor, ar fi lipsit sultanului.

Intrarea în război a României ar fi fost *hotărâtoare* nu numai pentru soarta Austro-Ungariei, ci pentru întreaga Peninsulă Balcanică, deoarece nici Grecia n-ar fi rămas neutră. N-ar mai fi ezitat nici Italia să atace Austria. Pe lângă colaborarea armată, care ar fi zădărnicit planul de operaţiuni al Puterilor Centrale, *Înţelegerea* ar fi câştigat şi o strălucită biruinţă diplomatică şi morală. Întreg războiul ar fi luat altă întorsătură. Austro-Ungaria ar fi fost scoasă din luptă sau redusă la un teritoriu, care nu i-ar mai fi îngăduit o refacere. Germania, angajată în Apus, nu i-ar fi putut veni în ajutor, fără să dezorganizeze ofensiva din Apus. Tot ce am scris în *Momente pierdute* se confirmă prin documente secrete publicate de ruşi. În comentariile unei publicaţii, apărută în 1928, citesc:

„... dacă România s-ar fi decis să intre în război în primele luni ale ostilităţilor, rezultatele ar fi putut fi enorme. România, rezemându-se pe trupele ruseşti, care în această epocă duceau o ofensivă victorioasă, avea cei mai buni sorţi de reuşită. O scurtă perioadă de succese, poate chiar simplul fapt al intrării în război, ar fi putut schimba complet întreaga situaţie în Balcani, să detaşeze Bulgaria de sub influenţa germană şi eventual să o decidă a se unii cu aliaţii. Or, e superfluu de a insista asupra importanţei morale, politice şi militare a unui front continuu, care ar fi încercuit coaliţia austro-germană"[28]. În acelaşi sens pledează scrisoarea oficială a lui B. Arseniev, consilier la Legaţia Rusiei din Bucureşti[29], precum şi schimbul de note diplomatice dintre Bucureşti şi Petrograd, publicate de bolşevici[30].

Prin urmare eu, simplu publicist, fără nicio informaţie, ajutat numai de intuiţie şi de cunoaşterea realităţilor din Austro-Ungaria, am judecat bine în neutralitate. Cei ce spun, că momentul cel mai potrivit a fost cel din 1916, greşesc, după cum se va vedea[31]. Dacă Ion I. C. Brătianu ar fi avut altă construcţie sufletească, România n-ar fi plătit aşa de scump întregirea hotarelor sale. Mobilizarea sufletească, politică, diplomatică, economică şi industrială trebuia începută din ianuarie 1914, când a venit Partidul Liberal la putere. Generalul D. Iliescu are perfectă

---

[28] *Archieves secrétes de l' empereur Nicolas II*, Payot, Paris, 1928, p. 127.

[29] *Ibidem* pp. 102-126.

[30] *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, Payot, Paris, 1928.

[31] În *Notiţele zilnice din război, 1914-1916* (Neutralitatea) ale Mareşalului Al. Averescu, apărute în aprilie 1937, deci cu doi ani după redactarea lucrării de faţă, pe care nu le puteam cunoaşte în neutralitate, fiindcă nu cunoşteam nici pe generalul Averescu, citesc o confirmare din partea unui ofiţer superior: *„Când a izbucnit războiul, părerea mea făţişă a fost să intrăm şi noi alături cu aliaţii, imediat în acţiune. Intrând chiar de la început în acţiune, defalcăm două corpuri de armată austriece, pe cel din Ardeal şi pe cel din Bucovina şi contingentele lor puteau forma o preţioasă rezervă pentru armata noastră, precum şi toate depozitele austriece din aceste două provincii deveneau de fapt prada noastră de război"* (pp. 22-23).

dreptate când spune: *„Acela care făureşte doctrina războiului unei ţări, nu este Marele Stal Major, ci guvernul acestei ţări"*[32]. Brătianu nu a pregătit ţara pentru orice eventualitate, deşi generalul Iliescu mărturiseşte că, în primăvara anului 1914, guvernul a dat ordin Marelui Stat-Major să lucreze şi ipoteza de război contra Austro-Ungariei.

Brătianu, ca să câştige timp, a declarat neutralitatea, deşi ea n-avea niciun sens politic, deoarece „echilibrul din Balcani", stabilit prin Pacea de la Bucureşti (10 august 1913), după declaraţia de război a Monarhiei Habsburgice şi după conflagraţia europeană, era grav ameninţat. Însuşi I. I. C. Brătianu, în discursul ţinut în Adunarea Deputaţilor, la 16-17 decembrie 1919, declară: *„Nu putea România să stea neutră, din moment ce războiul luase un caracter în adevăr european"*. Şi totuşi a rămas doi ani neutră. Din documentele cunoscute rezultă că Brătianu nu ştia în ce direcţie să apuce. La început, înclina spre Puterile Centrale[33], cărora le-a făcut servicii în întreg cursul neutralităţii, deşi din toamna anului 1914, după bătălia de la Marna, era hotărât să meargă cu aliaţii, după cum voi arăta.

Momentul cel dintâi a fost pierdut, deoarece regele Carol ameninţa cu abdicarea[34], dacă România şi-ar fi trimis oştirea împotriva Austro-Ungariei. Am arătat că o răscoală a românilor din Transilvania era necesară şi pentru a schimba această atitudine a bătrânului rege. A mai fost pierdut momentul, deoarece Brătianu n-avea încrederea în Rusia, care îl păcălise pe tatăl său. Neîncrederea s-a dovedit pe deplin justificată. Niciuna dintre aceste două scuze nu-l pot descărca, însă, de răspundere. Bărbaţii de stat, când stau în faţa faptelor mari, chiar dacă ele i-au surprins nepregătiţi, trebuie să aibă îndrăzneala riscului. Şi astăzi afirm, că riscul din august 1914 ar fi fost mai mic, decât cel din 1916. Evenimentele care urmează să fie cercetate vor aduce o serie de dovezi.

2). Am stăruit pe larg asupra momentului din august 1914, deoarece el e hotărâtor pentru întreaga desfăşurare a fazelor potrivite pentru intrarea în război a României. Îndrăzneala riscului din 1914 avea un adânc rost diplomatic, politic şi militar, cu care nu avea să se mai întâlnească România în cursul războiului. Până la bătălia de la Marna, toţi erau convinşi de superioritatea Armatei Germane pe care o considerau invincibilă. Această credinţă a făcut şi pe regele Carol ca în Consiliul de Coroană, în care s-a declarat neutralitatea României, să ceară intrarea în război alături de Puterile Centrale. Bătrânul suveran era sigur că Armatele Germane vor birui şi că România va lupta în tabăra Puterilor Centrale. A şi intervenit pe lângă Ministerul Instrucţiunii, I. G. Duca, să pregătească opinia publică, prin preoţi şi învăţători, în acest sens[35]. Chiar şi guvernul lui Ion I. C. Brătianu împărtăşea această credinţă, dar aştepta şi dovada faptelor.

Când Ministrul de Externe al Rusiei, Sazanov, a chemat la 6 august 1914, pe ministrul României la Petrograd, Diamandi, şi i-a cerut concursul imediat al României împotriva Austriei, oferindu-i recunoaşterea anexării teritoriilor austro-ungare locuite de români şi garantând din partea Triplei Înţelegeri integritatea teritorială a României, guvernul I. C. Brătianu răspunde abia la 13 august 1914 respingând propunerile ruseşti, sub pretextul că regele Carol e prea vechi şi

---

[32] Generalul D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru Întregirea României*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1924, p. 37.

[33] Din documentele secrete publicate de K. Kautsky, *Die deutschen Dokumente zum Kriesgs Ausbruch*, reiese că Brătianu, în primele zile, a fost pentru participarea la război alături de Puterile Centrale. Conform notei lui Beldiman din Tom I, p. 212, nr. 208, cu data 13/26 iulie 1914. – Apoi telegrama ministrului Germaniei din Sinaia de la 1 august 1914, publicată în Tom II, nr. 582, p. 79. – La 2 august 1914, acelaşi ministru raportează la Berlin, că Brătianu vrea să câştige timp şi că ar prefera să fie atacată România de Rusia. Conform Tom III, p. 161. – La 3 august 1914, acelaşi ministru telegrafiază, că regele Carol I cere energic mobilizarea şi că Brătianu sprijină acţiunea germană, conform Tom IV, nr. 786, p. 35.

[34] Intenţiile şi zvonurile de abdicare ale regelui Carol sunt confirmate de regina Maria în *Povestea vieţii mele*, vol. II, p. 488 şi urm.

[35] I. G. Duca, *Raporturile unui ministru tânăr cu regale Carol I*, Bucureşti, 1933, p. 17.

intim prieten cu împăratul Francisc Iosif[36]. Motivele invocate de guvernul român erau ridicole. Voinţa regelui nu putea constitui o piedică în calea voinţei naţiunii. Dovadă că regele Carol în Consiliul de Coroană din castelul Peleş a cerut intrarea în război şi totuşi s-a hotărât neutralitatea.

Guvernul Brătianu, pentru pierderea momentului din august 1914, nu are nici măcar scuza că n-a fost solicitat de *Puterile Înţelegerii* să intre în război şi că nu i s-a oferit nimic pozitiv. *Puterile Înţelegerii*, prin glasul Rusiei, îi garantau integritatea teritoriului şi îi ofereau Transilvania şi Bucovina, într-o vreme când ele nici nu discutaseră ce urmăresc prin război. Am amintit că pactul de la Londra, se încheie abia la 5 septembrie 1914. România era, deci, în avantaj şi dacă nu era mulţumită cu ceea ce i se oferea, putea obţine cu uşurinţă, în scurtă vreme, tot ce dorea, aşa cum a încercat mai târziu, în primăvara anului 1915, fără să reuşească, după cum vom vedea. Şi în diplomaţie, ca şi în economie, conjunctura joacă un rol hotărâtor.

După bătălia de la Marna, credinţa în invincibilitatea Armatelor Germane s-a prăbuşit. Însuşi regele Carol, a doua zi după victoria de la Marna, a sărutat pe Ion I. C. Brătianu, spunându-i: *„Vă mulţumesc şi îţi mulţumesc, fiindcă în Consiliul de Coroană m-aţi împiedicat să fac o greşeală care ar fi putut fi fatală pentru poporul meu"*[37]. Şeful de Stat-Major al Armatelor Austro-Ungare, Freiherr Conrad von Hötzendorf, la sfârşitul vol. IV al memoriilor sale preţioase şi documentate scrie: *„Bătălia de la Marna trebuia dusă până la limitele extreme, pentru că nu se putea admite o întrerupere, deoarece pe această bătălie s-a clădit* ***decisiva războiului****, de dragul ei s-a angajat Austro-Ungaria, cu forţe inferioare, într-o luptă contra Rusiei, cu scopul de a ţine în loc pe acest inamic până când se va decide campania victorioasă din Franţa. În bătălia de la Marna era exclus un ordin de retragere, deoarece ordinul de retragere, însemna:* ***pierderea războiului****"*[38].

Cu bătălia de la Marna din Apus a coincis şi bătălia, de la Lemberg – Rawa-ruska, pe frontul oriental. Ruşii ocupaseră Galiţia şi Bucovina, iar cazacii patrulau trecatorile Carpaţilor cu intenţia de a ieşi în Câmpia Tisei şi de a înainta spre Budapesta. Dacă în august 1914, intrarea în război a României prezenta riscuri, întrucât nu se ştia pe partea căruia dintre beligeranţi se va înclina cumpăna biruinţei, în toamna aceluiaşi an situaţia se desemna clară pentru orice cap, care nu voia să pescuiască în apă tulbure, ci să meargă îndrăzneţ spre ţintă. La 17 septembrie, Sazonov stăruie din nou pe lângă România să intre în război şi să ocupe Transilvania şi Bucovina[39]. La 21 septembrie 1914, intervin şi Puterile Aliate[40], dar Brătianu se eschivează[41]. La 20 septembrie 1914, Brătianu încheie următoarea convenţie cu Rusia:

1. Rusia se va împotrivi oricărei atingeri a integrităţii teritoriale a României. 2. Rusia recunoaşte României dreptul să anexeze teritoriile austro-ungare cu populaţie românească, precum şi cele din Bucovina. Hotărnicirea se va face de către o comisie mixtă, având ca principiu majoritatea populaţiei locale. 3. România va ocupa aceste provincii, când va găsi de cuviinţa ea însăşi. 4. Rusia va stărui să dobândească pentru aceastea consimţământul guvernului francez şi englez. 5. În schimbul celor de mai sus, România se obligă, până la ocuparea acestor provincii, să păstreze faţă de Rusia o neutralitate binevoitoare. 6. Până la ocuparea provinciilor, acordul prezent trebuie păstrat în taină absolută.

---

[36] M. Paléologue, *La Russie des Tsars*, vol. I, pp. 61 şi 77.

[37] I. G. Duca, *op. cit*. p. 23 – Conform în alt sens şi regina Maria, *Povestea vieţii mele*, vol. II, p. 496.

[38] Conrad, *op. cit.* IV, p. 907.

[39] M. Paléologue, op. cit., vol. I, p. 132.

[40] P. Renouvin, op. cit. p. 227.

[41] Altă mărturisire preţioasă culeasă după scrierea acestor rânduri. La 15 IX 1914, în *Notiţe zilnice din război*, mareşalul Averescu scrie: *„Evident că o intrare imediată,* ***dar în adevăr imediată****, ar prezenta avantaje, căci ar mării dezordinea din flancul şi spatele austriecilor. Nu am avea situaţia pe care am fi avut-o dacă am fi intrat în Ardeal de la început, când s-au angajat primele încăierări în Belgia şi Prusia Orientală, dat totuşi am avea chiar şi acum avantaje, cu care mă îndoiesc că ne vom întâlni în viitor" (p. 27).* La 10 I. 1915, Averescu scrie: *„Ceea ce am fi putut obţine în august-septembrie (1914) repede şi cu puţine sacrificii, este mult probabil ca în primăvară să nu se poată obţine decât cu jertfe mari şi cu o întârziere foarte însemnată. A cui este vina?"* (p. 54).

Brătianu, în discursul ţinut la 16-17 decembrie 1919, în Adunarea Deputaţilor, a spus, că acordul s-a încheiat cu ştiinţa regelui şi adaugă: *„În primele săptămâni ale luptei, în urma invitaţiei ministrului Rusiei, am făcut o primă înţelegere pentru neutralitatea binevoitoare, în schimbul căreia Rusia se angaja ca să ne dea toate teritoriile ocupate de români în Austria şi Ungaria. Domnilor, încheiasem din primele zile acea convenţie, pentru că voiam să fie recunoscute, pe deasupra oricărui serviciu sau în afară de orice alt serviciu ce le-am face, adevăratele drepturi ale noastre într-un război cu caracterul aceluia care se purta"*. România, fără să iasă din Tripla Alianţă, de care era legată până în 1920, se alătură Puterilor Înţelegerii din primele zile ale lunii octombrie 1914, angajându-se să ocupe provincii de la cealaltă aliată când va crede de cuviinţă, iar până atunci convenţia va rămâne secretă şi România va păstra o neutralitate binevoitoare. În toamna anului 1914, când trăia încă regele Carol, România avea două convenţii secrete, una cu Puterile Centrale[42] şi alta cu Puterile Antantei.

Ciudată politică de duplicitate şi de etică politică. Ea nu dovedeşte genialitatea şi dibăcia lui Brătianu – cum s-a spus – fiindcă nu i-a fost de niciun folos. Mai întâi de toate, dacă Brătianu nu avea încredere în Rusia, de ce a încheiat convenţia cu ea? De ce n-a procedat ca Italia mai târziu, care a încheiat Pactul de la Londra din 26 aprilie 1915 cu toţi aliaţii, şi cum a procedat însuşi Brătianu în 1916? Deşi aliaţii nu tratau chestiunile orientale, decât prin intermediul Rusiei, Brătianu s-ar fi putut adresa direct lui Delacassé şi lui Sir Edward Grey, care aveau alte sentimente pentru România şi care ar fi putut obţine alte condiţii la Petrograd. Bratianu, în discursul amintit, mărturiseşte: *„... deoarece cunoaştem din experienţa trecutului încrederea ce se putea pune pe cuvântul Rusiei, chiar scris, am cerut ca tratatul nostru să fie garantat de acele state care au respectul istoric al semnăturii lor şi care chiar Războiul Mondial îl declarase, pentru că voiau, odată pentru totdeauna şi cu jertfele care le comportă, să împiedice ca de azi înainte tratatele între state să fie zdrenţe de hârtie sau hrisoave fără drepturi"*.

Brătianu vorbea de respectul semnării şi de sfinţenia tratatelor, când el însuşi le încălca pe amândouă. Dacă România nu reînnoia tratatul cu Tripla Alianţă în 1913, da, era liberă pe destinele sale şi putea ţine acest limbaj. Dar aşa? Brătianu, cu toată experienţa trecutului, n-a avut garanţia guvernului englez şi francez pentru acordul de la 20 septembrie 1914, încheiat cu Rusia. Deşi prin acest act era legat de Puterile Aliate, care ar fi putut da publicităţii actul, cu toată clauza lui secretă, şi în acest caz, în ce situaţie morală, politică şi militară s-ar fi găsit România?

Prin faptul, că Brătianu a acceptat să ocupe şi anexeze teritorii din Austro-Ungaria, aliata României, însemna că de la începutul războiului a admis dezmembrarea Monarhiei Habsburgice – problemă care în cabinetele apusene s-a pus mult mai târziu şi s-a admis cu destulă greutate – care nu se putea obţine decât prin înfrângerea ei militară. Atunci, de ce n-a admis ca România să colaboreze de la început pentru atingerea acestui scop? Voia, ca, la distrugerea ei, România să rămână o spectatoare neutrală şi să beneficieze de jertfele altora?

Brătianu, în discursul amintit, mai spune: *„... am cerut să ni se lămurească în mod precis şi definitiv, care sunt graniţele statului român viitor şi în ce constă nu numai ca principiu, dar ca aplicare pe harta geografică, drepturile pe care ni le garantau (aliaţii), că trebuia să ne fie acordate în caz dacă victoria va fi a lor"*. Asta în 1916. Brătianu se plângea că Rusia nu voia să cedeze nordul Bucovinei, cu Cernăuţii şi o parte a Banatului. Dar Brătianu de ce n-a precizat din capul locului ce vrea România. Dacă era nemulţumit cu teritoriile oferite de Rusia în toamna anului 1914, de ce a semnat convenţia? Sazonov, mai târziu (în primăvara anului 1915, când Brătianu era hotărât să intre în război), n-a mai voit să revină asupra condiţiilor odată fixate de comun acord şi n-a cedat decât după sângeroasele înfrângeri şi retrageri ale armatelor ruseşti. Este evident că Brătianu s-a făcut vinovat de greşeli greu de priceput şi greu de iertat.

[42] În declaraţia de război din august 1916, trimisă Austro-Ungariei, guvernul Ion I. C. Brătianu afirmă că Tripla Alianţă a încetat să existe numai când Italia a început ostilităţile împotriva Puterilor Centrale.

La 11 octombrie 1914, închide ochii regele Carol I. La 22 octombrie 1914, după victoria armatelor ruseşti în Polonia, aliaţii cer din nou intrarea României în acţiune: *„... acum ori niciodată e momentul pentru România să atace Austro-Ungaria, mai ales că în prezent nu mai e reţinută de scrupulele regelului Carol I. Dar preşedintele Consiliului, Brătianu, care de aici înainte e singurul stăpân al politicii româneşti, se arată din ce în ce mai nehotărât şi mai ezitant"*[43]. De ce? Enigmă[44].

Voi mai stărui asupra unor situaţii pe care n-a ştiut să le exploateze Brătianu. Citind documentele diplomatice şi militare austriece şi ruseşti se poate vedea importanţa ce o avea România pe frontul de luptă oriental şi balcanic. Aripa dreaptă a Armatelor Austro-Ungare din Galiţia era compusă din trupe româneşti, alături de care urmau să lupte corpurile de armată ale României, conform planului de operaţiuni lucrat de Marele Stat-Major austriac din timp de pace. Marele Cartier austro-ungar a făcut toate diligentele să câştige România de partea Puterilor Centrale. I s-a oferit părţi din Bucovina şi un statut autonom pentru Transilvania. Ţarul Nicolae al II-lea şi intelectualitatea rusească se însufleţeau pentru realizarea visului secular de a ocupa strâmtorile şi Constantinopolul. Ideea îi preocupa de la începutul războiului, dar n-a fost mărturisită decât după ce flota turcească a bombardat, la 29 octombrie 1914, Odessa şi Sevastopolul de pe coasta Mării Negre. Ţarul, într-un manifest adresat la 2 noiembrie 1914 poporului său vorbeşte făţiş de soluţionarea problemei istorice moştenite de la străbuni. La 14 noiembrie 1914, ministrul Angliei la Petrograd, Buchanan, comunică lui Sazonov părerea guvernului britanic, că problema strâmtorilor şi a Constantinopolului trebuie rezolvată conform dorinţelor Rusiei[45]. Cererile Rusiei au fost cuprinse într-un acord cu Marea Britanie şi Franţa, semnat în primăvara anului 1915.

Rusia voia să ocupe Constantinopolul şi sunt extrem de interesante proiectele pentru atingerea acestui scop. Brătianu se putea folosi de aspiraţiile ruşilor, storcând orice condiţii de la ei, în schimbul trecerii libere prin România a Corpului expediţionar rusesc spre Constantinopol. Brătianu nu era, însă, omul marilor îndrăzneli. Anul 1914 se încheie, fără ca România să fi trecut la fapte şi fără să-şi dea seama că întârzierea îi agravează situaţia.

3) şi 4). Celelalte două momente din primăvara anului 1915 le voi trata împreună, deoarece sunt în strânsă legătură. S-au disociat numai din cauza tratativelor diplomatice. În realitate era un singur moment potrivit pentru intrarea concomitentă a Italiei şi a României în război; el trebuia să coincidă cu ofensiva armatelor ruseşti spre pasurile Ujoc şi Lupcov din Carpaţii Galiţiei.

---

[43] M. Paléologue, *op. cit.*, I, p. 177.

[44] Când am scris aceste rânduri n-am avut la îndemână documentele diplomatice germane din timpul războiului; mi-au lipsit şi documentele diplomatice române, care cine ştie când se vor publica. – Ulterior am găsit, însă, o carte interesantă, scrisă în limba ungară: Gratz Gusztáv. *A dualizmus Kora*, Magyarország története, 1867-1918, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934, vol. I şi II. Gratz a fost secretar la Ministerul de Externe din Viena şi pe urmă ministru în Ungaria. Lucrarea *Epoca dualismului*, 1867-1918 se reazemă pe documente şi pe însemnări proprii. În vol. II la paginile 303-304, scrie următoarele: *„La 4 octombrie (1914), ambasadorul Tschirschky (ministrul Germaniei la Viena), lansează ideea, dacă guvernul ungar n-ar fi dispus să numească un ministru al naţionalităţilor pentru a ameliora dispoziţia românilor din Ungaria. Tisza respinge această idee naivă şi motivează just, că prin aceasta nu s-ar atinge scopul (adică să câştige intrarea României alături de Puterile Centrale) şi că românii din Ungaria nici nu se gândesc la aşa ceva. Cam în aceeaşi vreme cercurile guvernamentale române – tot prin mijlocirea diplomaţiei germane – au făcut propunerea vicleană să ocupe cu armata lor Ardealul, ca ruşii – care cu o trupă mica pătrunseseră atunci într-o vale a Comitatului Bistriţa-Năsăud – să nu-l poată cuceri. Tisza răspunde contelui Czernin, ministrului din Bucureşti, care îi comunicase această propunere, că românii au făurit acest plan neghiob fără îndoială în înţelegere cu ruşii; să răspundă imediat că un astfel de pas ar fi socotit din partea noastră egal cu o declaraţie de război"*. Am citat acest pasaj din cartea lui Gratz, ca să se vadă la ce apucături se gândea guvernul Brătianu pentru executarea convenţiei din 20 septembrie 1914 încheiată cu Rusia.

[45] M. Paléologue, *op. cit.*, vol. I, p. 192.

După această ofensivă, în Rusia a prins rădăcini demoralizarea, din cauza lipsei de armament şi de muniţii. Otrava disoluţiei a început să se strecoare, încet-încet, în sufletul împărăţiei ruseşti. Ea a mai reacţionat viguros şi a rezistat eroic împotriva răzvrătirii, secerând chiar biruinţe pe câmpurile de luptă, dar n-a putut opri în loc destinul, împletit din atâtea greşeli, păcate şi crime din trecut. România fără sprijinul Rusiei nu putea spera să-şi vadă întrupat idealul naţional. De aceea, cred că cel din urmă moment potrivit pentru intrarea în acţiune a României a fost primăvara anului 1915, deodată cu ofensiva rusească. Naţiunea română, cu toate acestea, a izbândit. E adevărat, dar asta nu mai intră în calculele raţiunii, ci ale hazardului orb, ale norocului, care a vrut ca România să ia fiinţă de la Nistru până în Câmpia Tisei. Norocul e, însă, schimbător şi înşelător. Vai de poporul care îşi încredinţează soarta numai în mâinile lui. Nu vreau să scad vrednicia neamului nostru, nici să-i tăgăduiesc vitejia şi meritele, dar nu pot să cuprind cu mintea mea ocrotirea lui Dumnezeu, care l-a ajutat să iasă biruitor din vâltoarea primejdiilor. Nu mă pot ocupa cu tainele nepătrunse ale ajutorului divin, ci numai cu ceea ce poate prevedea şi pregăti priceperea smerită a omului. De aceea continuu cercetarea evenimentelor din cursul anului 1915, fără să mă închin isprăvilor norocului.

Am arătat, că Puterile Centrale, după bătălia de la Marna, nu mai puteau câştiga războiul. Cu toate acestea, comandantul superior german, nereuşind să scoată din luptă armatele franco-engleze de pe frontul apusean, a hotărât să încerce distrugerea armatelor ruseşti. Anul 1915 e dominat de ofensiva Puterilor Centrale pe frontul oriental, în vederea căreia au făcut cele mai întinse pregătiri. Cum ţarul era hotărât să se retragă până la Volga, încercarea Puterilor Centrale nu avea mulţi sorţi de izbândă, mai ales că ruşii erau maeştrii în operaţiuni de retrageri.

Frontul apusean, fiind fixat şi greu de spart, aliaţii nu puteau întinde o mână de ajutor Rusiei ameninţate de invazia germană. I-ar fi putut trimite armament şi muniţii – a căror lipsă paraliza activitatea armatei ruseşti, ameninţând-o cu înfrângeri catastrofale – dar şi aliaţii, şi în special englezii, sufereau de aceeaşi boală. Aliaţii, de la începutul anului 1915, au reuşit să blocheze Puterile Centrale, închizându-le orice posibilitate de a avea relaţii comerciale cu ţările neutre. Era o armă teribilă, la care, mai târziu, germanii au răspuns cu pirateria submarinelor. Aliaţii aveau, însă, altă posibilitate de a veni în ajutorul Rusiei. Puterile Centrale aveau un punct vulnerabil, şi anume frontul balcanic, unde împreună cu armata sârbă ar fi putut ataca frontierele meridionale ale Austro-Ungariei. Dacă, deodată cu acest atac, s-ar fi produs şi intrarea Italiei şi a României în acţiune concertându-se cu ofensiva rusească din Carpaţii Galiţiei, dezastrul Puterilor Centrale ar fi fost greu de evitat[46].

La Londra şi la Paris s-a şi dezbătut acest proiect. Generalul Lardemelle prezentase Marelui Cartier General francez, în noiembrie 1914, un plan de acţiune în Balcani[47]. Dar cel care a conceput un plan cu vederi largi a fost Lloyd George[48]. Nici bărbatul de stat englez nu era specialist în ştiinţa militară, dar a văzut mai clar decât toate comandamentele militare aliate împreună. Planul lui Lloyd

[46] Din colecţia mea lipseşte vol. V din memoriile Feldmareşalului Conrad, aşa că nu am putut utiliza documentele publicate. Găsesc, însă, în lucrarea citată a lui Gustav Gratz, *Epoca dualismului* (vol. II, p. 310 şi urm., ediţia ungară), că Ştefan Tisza la 16 aprilie 1915 scrie lui Conrad: *„Dacă Italia ne declară război, va interveni şi România şi atunci nu ne rămâne altceva de făcut, decât să cerem pacea"*. Tisza repetă intenţia de a cere pacea şi la 27 aprilie 1915 şi o cuprinde într-un memorandum, pe care-l predă la 1 mai 1915 lui Burian şi Conrad. Cel mai capabil bărbat de stat al Monarhiei Austro-Ungare, contele Ştefan Tisza, în faţa primejdiei atacului simultan din partea Italiei şi României, vedea catastrofa şi propunea să se intervină, prin mijlocirea regelui Danemarcei sau a regelui Spaniei, pe lângă Antantă, ca să încheie pacea şi să salveze ce se mai poate salva. Dacă le-ar fi ştiut toate acestea Brătianu!

[47] P. Renouvin, *La crise européenne et la Grande Guerre*, p. 264.

[48] Conform *Memoriile* lui în limba franceză, vol. I, în special p. 352 şi urm. Memoriul redactat la 1 ianuarie 1915.

George a fost primit şi susţinut de pătrunzătoarea inteligenţă a lui Briand. Şi generalul Gallieni, salvatorul Parisului, stăruia pentru o acţiune în Orient. Generalismul Joffre s-a opus acestor „fantezii", răspunzând: *„Gallieni vrea un comandament"*. Aliaţii, mai târziu, tot în Orient, pe frontul balcanic, au secerat cea dintâi biruinţă decisivă. Guvernul englez a adoptat (28 ianuarie 1915) proiectul lui Winston Churchill de a ataca Dardanelele. Acest atac îşi are cântecul lui. Între aliaţi era o rivalitate surdă din cauza intereselor multiple, care îi ţinuseră în tabere adverse atâta vreme.

Îndată ce guvernul englez, a simţit că Rusia vrea să facă din Constantinopol un oraş pravoslavnic şi din Marea Neagră un lac rusesc, proiect visat încă de Petru cel Mare – a făurit planul de a pătrunde în strâmtori înaintea ruşilor. Atacul general al flotei aliate de la 18 martie 1915, n-a reuşit să cucerească Dardanelele. După această experienţă şi după ce s-au pierdut trei luni, aliaţii au început tratative diplomatice intensive pentru a determina intrarea în acţiune a Bulgariei, României şi Greciei şi astfel, s-a realizat frontul balcanic. Cacofonia tratativelor balcanice n-a avut, însă, niciun rezultat, deoarece se duceau prin intermediul Petrogradului, care urmărea o politică panslavă. Sunt curios să ştiu dacă ministerul nostru de externe cunoştea în amănunte schimbul notelor diplomatice din acea vreme.

La 29 mai 1915, miniştrii Angliei, Franţei, Rusiei şi Italiei au făcut un demers la Sofia, cerând Bulgariei să atace Turcia. Propunerea era în legătură cu debarcarea (25 aprilie) corpurilor expediţionare franco-engleze pe ţărmul Dardanelelor. Aliaţii promiteau Bulgariei: a) cedarea Traciei Orientale până la Enos-Midia; b) asigurarea teritoriului din Macedonia, cu frontiere de la 1912; c) Cavalla; d) regularea chestiunii dobrogene cu România[49]. La 16 martie 1915, Marele Duce Nicolae, în legătură cu ofesiva armatelor ruseşti în Carpaţi, declara lui M. Paléologue, ministrul Franţei la Petrograd, că imediata cooperare a Italiei şi a României este de o necesitate imperioasă. Fără cooperarea imediată a Italiei şi a României, războiul se va prelungi încă multe luni cu riscuri teribile[50]. Sazonov n-a ţinut seamă de acest avertisment al comandantului suprem al frontului rusesc. Ministrul de Externe Rus nu simţea vulcanul ce clocotea în împărăţia autocrată a ţarului şi nu voia să creadă în „riscurile teribile", profeţite de Marele Duce Nicolae. La 9 aprilie 1915, ministrul României la Petrograd, a plecat din Bucureşti cu o hartă, care cuprindea cererile lui Brătianu: Dunărea şi Tisa ca frontieră până la Seghedin, Mureşul până la vest de Macău, apoi o linie ce trece la vest de Bichişciaba, la est de Debrecen, mergând apoi la confluenţa Someşului cu Tisa, după aceea frontiera trecea la nord de Tisa şi intra în Bucovina de-a lungul Ceremuşului şi se oprea la Prut[51]. Brătianu era hotărât să intre în război, deodată cu Italia, conform înţelegerii ce o avea cu Roma. La 1 mai (stil nou) 1915, când treceam eu Carpaţii pe la Mehadia, Brătianu declara din nou lui Poklevski, ministrul Rusiei la Bucureşti, că e gata să atace şi Austro-Ungaria, într-un termen scurt, deodată cu Italia, dacă i se asigură: Bucovina până la Prut, toată Transilvania şi Banatul până la Tisa.

Ministrul de Externe al Rusiei a refuzat cu indignare cererile exagerate şi poruncitoare ale lui Brătianu[52]. Sazonov se ţinea de acordul din 20 septembrie 1914. El voia să pătreze pentru Rusia cea mai mare parte a Bucovinei, cu Cernăuţii şi Maramureşul, iar în Banat oferea României porţiunea muntoasă până la Buziaş, fără Timişoara. În realitate Rusia şi România nu se înţelegeau asupra pieii ursului din pădure[53]. În vederea acestor tratative sterpe, în martie-aprilie 1915, Armata

---

[49] Regina Maria într-o scrisoare, cu data 30 august-12 septembrie 1916, spune: *„Noi eram gata să lăsăm pe bulgari în pace, ba chiar să le dăm înapoi o bucată din pământul ce le luasem în 1913"*. *Povestea vieţii mele*, vol. III, p. 78.

[50] M. Paléologue, *op. cit.*, vol. I, p. 323.

[51] G-l D. Iliescu, *Documente*, p. 40.

[52] Cf. Paléologue, *op. cit.*, vol. I, pp. 357 şi 359.

[53] În *Povestea vieţii mele* de regina Maria, vol. III, p. 41 şi urm., se reproduce în întregime scrisoarea pe care regina Maria a scris-o, la 9 mai 1915, regelul George al Angliei din îndemnul lui Brătianu. În scrisoare se spune: *„Graniţele Dunării şi ale Tisei, precum şi ale Prutului în Bucovina, sunt condiţii esenţiale pentru siguranţa şi*

Rusească a pornit ofensiva viguroasă pentru a trece Carpaţi în Ungaria. Ofensiva a fost respinsă de von Falkenheyn şi Mackensen, iar la 2 mai 1915, germanii trec la contraofensivă şi ruşii, în două luni, pierd toată Galiţia. Spre sfârşitul lui septembrie, frontul rusesc se fixează de la Baltică la Nistru. Italia a intrat prea târziu în război, iar tratativele lui Brătianu cu Sazonov s-au prelungit toată vara, fără să se ajungă la o încheiere. Din această cauză, România n-a intrat în război în primăvara anului 1915. Vina era şi a aliaţilor.

Dacă aliaţii realizau propunerea lui Lloyd George de a participa efectiv la organizarea frontului balcanic, luând chiar comanda supremă a trupelor, întreaga situaţie s-ar fi schimbat. Aliaţii n-au avut o conducere unitară a războiului nici din punct de vedere diplomatic şi nici militar. Când citeşti azi documentele diplomatice, te cuprinde uimirea de meschinăria luptelor ce se dădeau în ascuns între cabinetele puterilor aliate. De aceea „momentele pierdute", pierdute au rămas pentru vecii vecilor, înghiţite de valurile negustoreşti ale prea complicatelor tratative sterile[54]. Sazonov, în memoriile sale, scrie următoarele: *„Colaborarea activă a României ne putea fi utilă în două cazuri: 1) dacă Armata Română ar fi atacat Austro-Ungaria în momentul ofensivei generalului Brusilov, care a sfârşit cu luarea Lembergului şi Przemislului la începutul anului 1915; 2) dacă Armata Română cădea asupra Bulgariei pentru a întoarce atacul acesteia din urmă împotriva Serbiei..."*[55]. Părerea de la punctul 1) e o confirmare a celor scrise de mine în neutralitate". Sazonov mărturiseşte că nu dorea intrarea României în război alături de aliaţi. Este, deci, în contradicţie cu intervenţiile sale diplomatice. Sazonov se mulţumea de la început până la sfârşitul războiului cu neutralitatea României, în schimbul căreia îi recunoştea anexarea teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria. Sazonov, de câte ori e vorba de Rusia şi de slavi, măsoară drepturile cu găleata, iar când se împiedică de români devine zgârcit şi le împarte drepturile cu degetul. Cu asemenea „aliaţi", fireşte că era greu de tratat.

Maurice Paléologue, în memoriile sale, la data de 18 august 1916, când a aflat că Brătianu a semnat tratatul de alianţă, scrie: *„Istoria va spune dacă Brătianu şi-a ales bine ceasul. Eu persist a crede, că, prin exces de prudenţă şi de fineţe, el a lăsat să treacă trei ocazii mult mai favorabile decât conjunctura actuală. Prima ocazie era la începutul lui septembrie 1914, când ruşii au intrat în Lemberg. În această epocă, Austria şi Ungaria, deconcentrate, înnebunite, erau incapabile să apere frontierele Carpaţilor; românii ar fi găsit toate*

---

dezvoltarea României". Regina noastră pomeneşte, în scrisoare, şi de convenţia secretă încheiată cu Rusia în septembrie 1914. Şi adaugă: *„ … ştiu prea bine, că o intervenţie militară ar fi mult mai anevoioasă şi ar cere jertfe mult mai mari decât cele ce prevedeam în septembrie trecut"*. Aceste cuvinte, ca de altfel întreaga scrisoare, regina Maria nu le-a putut scrie decât inspirată de o ciornă a lui Brătianu. Cam aceeaşi scrisoare a trimis-o regina Maria şi ţarului Nicolae al Rusiei. Important e, că Brătianu recunoaşte greşeala pe care o săvârşise în septembrie 1914, când a încheiat convenţia secretă cu Rusia. De ce era intrarea în război a României în primăvara anului 1915 mai anevoioasă şi împrumutată cu mai multe jertfe, ca în septembrie 1914? În aceeaşi scrisoare mai e un pasaj preţios: *„Ar fi primejdios să se dea voie Rusiei să hotărască singură asupra chestiunii româneşti"*. Dacă e aşa, de ce a încheiat Brătianu convenţia din septembrie 1914 numai cu Rusia?

[54] În *Însemnările zilnice din război, 1914-1916*, mareşalul Averescu are câteva observaţii juste în legătură cu tratativele prea scrupuloase ale lui Brătianu, care merită reţinute. La 12 mai 1915, notează: *„Nu înţeleg motivul invocat al garanţiilor sigure. Să admitem că, fiind în mare strâmtoare, aliaţii ne-ar da toate asigurările. Cine poate prevede ce se va întâmpla până la sfârşitul războiului? Cred că garanţia cea mai sigură este o atitudine fermă, hotărâtă, o intrare promptă în război şi apoi încoronarea ei de succese militare de aşa natură, încât să nu se lase nicio îndoială asupra părţii ce ne revine la succesul final al războiului"* (p. 73). Apoi, la aceeaşi dată, în continuare: *„Cred că este o greşeală, în condiţiile actuale, a se da prea multă importanţă convenţiilor scrise şi a crede că acestea pot avea tărie prin ele însele, dacă nu sunt sancţionate şi de fapte militare strălucite, puse în cumpănă la timp"* (p. 74). Iar după căderea Serbiei, la 22 mai 1916, notează: *„Momente sau ocazii pierdute au fost, dar impasibilitatea cu care am asistat la pregătirea şi realizarea distrugerii Serbiei, vor rămâne pentru totdeauna, dacă nu o ruşine, cel puţin o ridiculizare a marelui success obţinut prin Pacea de la Bucureşti din 1913"* (p. 119).

[55] Sazonov, *Les années fatales*, Payot, Paris, 1927, p. 285.

drumurile deschise în fața lor. A doua ocazie era în luna mai 1915. La această dată, Italia intră în scenă. Din punct de vedere politic şi militar, Rusia era în plină putere. Venizelos stăpânea Atena, iar Bulgaria ezita încă de partea cui să se alăture. A treia ocazie era acum două luni şi jumătate, la începutul marei ofensive ruseşti, înainte de a sosi întăriri germane şi turceşti în Galiţia şi Transilvania, înainte ca Hindenburg, „mareşalul de fier", să fi îndreptat spre frontul oriental toate străduinţele virtuozităţii sale strategice"[56].

La o mai mare satisfacţie nu poate râvni un biet intelectual din Transilvania, refugiat în Regat, care îşi vede azi confirmate, din documentele internaţionale, părerile din neutralitate.

Prăbuşirea Serbiei

Ceea ce n-au reuşit să facă aliaţii în primele nouă luni ale anului 1915, au săvârşit Puterile Centrale în ultimele trei luni ale aceluiaşi an. După ce aliaţii au atacat strâmtorile cu flota, fără să reuşească a le cuceri, Puterile Centrale, încă în primăvara anului 1915, au examinat propunerea, dacă n-ar fi oportun să oblige România prin forţa armelor la o atitudine corespunzătoare obligaţiilor sale morale. După respingerea ruşilor din Galiţia s-a examinat din nou ideea, dacă nu ar fi mai avantajos să deschidă drumul spre Orient prin România, în loc de Serbia.

În septembrie 1915, Bulgaria mobilizează şi până la căderea iernii, împreună cu armatele austro-germane zdrobesc rezistenta sârbească. Balcanii şi Constantinopolul – cel râvnit de ruşi – ajung în stăpânirea Puterilor Centrale. În lupta dintre slavism şi germanism pentru dominaţia Orientului, pentru moment germanii au reuşit să iasă triumfători. Intervenţiile disperate ale aliaţilor pe lângă România să sară în ajutorul Serbiei se repetară cu insistenţă. Sazonov, în sfârşit, în faţa retragerii armatelor ruseşti şi a pericolului de a pierde Serbia, a început să cedeze pe toată linia, oferind, prea târziu, lui Brătianu tot ce cerea. Situaţia era, însă, schimbată, de aceea Brătianu răspundea că, deşi are toată simpatia pentru Serbia, nu-i poate veni în ajutor, fără să rişte umilirea României. Brătianu, ca să intre în acţiune, la cererile vechi adaugă una nouă: trimiterea imediată în Peninsula Balcanică a unei armate aliate de 400 000 de oameni.

Dacă aliaţii ar fi avut un comandament unic şi ar fi lucrat de comun acord, ar fi putut trimite forţe suficiente în Balcani, ca să salveze Serbia şi să răstoarne planul Puterilor Centrale. Aliaţii au depus stăruinţa şi pe lângă Grecia. Dar aceasta condiţiona intrarea ei în război alături de aliaţi de colaborarea României, deşi era legată prin alianţa din 1 iunie 1913 de Serbia, în caz când aceasta ar fi atacată de Bulgaria. Pentru a-şi apăra prestigiul în Orient, aliaţii, la stăruinţa Angliei, au continuat cu debarcările de trupe în Peninsula Galipoli, fără să poată obţine vreun rezultat. Spre toamnă, când Serbia era în pericol, au hotărât să debarce trupe şi la Salonic, aşa cum ceruse Lloyd George din capul locului, înainte ca guvernul britanic să decidă atacarea Dardanelelor cu flota. Trupele aliate de la Salonic au sosit prea târziu şi erau prea puţine, ca să aibă un rol important în desfăşurarea operaţiunilor. Ele n-au putut salva Serbia. După prăbuşirea Serbiei, mi se părea că situaţia României s-a înrăutăţit, că însuşi visul de întregire al neamului s-a întunecat. Anul 1915 a fost ultimul, când România mai putea intra în război, fără prea mari riscuri. Frontul inamic se închega acum de sus din Bucovina de-a lungul arcului Carpaţilor şi de-a lungul Dunării, până la Marea Neagră. Deşi n-aveam nicio pregătire militară, vedeam limpede noile şi imensele greutăţi care se aştern în calea intrării în acţiune a României. Frontul de luptă se dublase. Anul 1915 a fost fără de noroc nu numai pentru noi, ci şi pentru aliaţi. Refugiaţii ardeleni şi bucovineni nu puteau privi nepăsători evenimentele. În septembrie 1915, am aderat la *Federaţia Unionistă*, înfiinţată de curând, prin următoarea declaraţie, redactată de Octavian Goga:

[56] *La Russie des Tzars*, vol. II, p. 339.

DECLARAŢIE

Subsemnaţii publicişti din Transilvania, Banat şi Bucovina, ascultând glasul conştiinţei noastre în aceste zile de grea cumpănă prin care trece neamul românesc, simţim datoria să facem următoarea mărturisire de credinţă:

Urmând o linie dreaptă a unei nestrămutate convingeri politice manifestată de trecutul nostru de acasă am văzut de la început în izbucnirea actualei conflagraţii a continentului prilejul de dezrobire a neamului nostru. Încredinţaţi, că în aceste zile istorice condiţiile de existenţă ale întregului românism cer cucerirea prin arme a pământului strămoşesc de sub sceptrul dinastiei de Habsburg, am venit în Regat ca să ne oferim fraţilor noştri sufletul şi braţele pentru biruinţa ideii moştenite din părinţi. Vreme de un an de zile, de când se scurge sângele românesc sub steaguri duşmane, ne-am strigat durerea având deplină încredere în îndemnul frăţesc al României şi în înţelepciunea bărbaţilor meniţi să hotărască destinele noastre. Conştienţi de răspunderea faptelor, ne-am dat seama, că neavând deplina cunoştinţă a situaţiei diplomatice şi militare nu puteam să indicăm noi înşine momentul intrării României în război. De aceea ne-am mărginit numai la o propagandă de principii pentru lămurirea sufletească a ţării.

În timpul din urmă însă evenimentele au dat o dezlegare definitivă raporturilor diplomatice ale Regatului, fixând locul României, alături de grupul de puteri al Quadruplei Înţelegeri, tot în acest timp noua stare de lucruri din imediata vecinătate a ţării a pus în evidenţă în mod elementar şi problema militară a statului român. Prin aceasta s-a desăvârşit opera de orientare a conştiinţei publice. Întemeiaţi pe aceste consideraţii şi având deci factori hotărâtori pentru judecata şi conştiinţa noastră, credem că faţă de noul război ofensiv al Puterilor Centrale împotriva Regatului Serbiei şi faţă de mobilizarea Bulgariei în alianţă cu Austria, menţinerea neutralităţii din partea României încercuite de duşmani este egală cu renunţarea la înfăptuirea idealului naţional.

Considerând, că noua situaţie se înfăţişează ca o mare primejdie pentru viitorul neamului şi uneşte într-un singur mănunchi şi cu un program unic pe toţi oamenii politici care împărtăşesc această credinţă, subsemnaţii suntem convinşi, că ceasul dezrobirii noastre a sunat. Accentuându-se cu acest prilej rezerva asupra problemelor interne, care separă diferitele partide politice din ţară, şi care nu sunt astăzi obiectul preocupărilor noastre, – îndeplinim un act de datorie şi consecvenţă faţă de idealul naţional, când ne declarăm solidari cu înfrăţirea bărbaţilor politici grupaţi în Federaţiunea Unionistă – pentru realizarea unităţii naţionale.

Vom sprijini deci prin toate mijloacele lupta pentru determinarea unei acţiuni militare a ţării, aşteptând clipa mobilizării Armatei Române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre.

Bucureşti, 17 septembrie 1915.

dr. ION GRĂMADĂ, prof. Cernăuţi, fost redactor la Viaţa Nouă
OCT. C. TĂSLĂUANU
GEORGE TOFAN, prof. Cernăuţi, director al revistei Junimea literară şi Şcoala
CASSIAN R. MUNTEANU, redactor la Românul din Arad
I. MOŢA, preot Orăştie
dr. SEBASTIAN BORNEMISA
OCTAVIAN GOGA
dr. EMILIAN SLUŞANSCHI, fost redactor la Gazeta Bucovinei, avocat, Storojineţ
VASILE C. OSVADĂ, director de bancă, Hunedoara
G. ROTICĂ, publicist, Câmpulung, Bucovina
dr. AVRAM IMBROANE, diacon, redactor la ziarul Drapelul, Lugoj
dr. CONSTANTIN BUCŞAN, avocat, Sibiu
dr. DIMITRIE MARMELIUC, prof., Câmpulung (Bucovina)
dr. ONISIFOR GHIBU, inspector şcolar, Sibiu
GHEORGHE POPP, fost redactor la Tribuna Arad
DIMITRIE MOLDOVAN, licenţiat în Drept (Rădăuţi), Bucovina
IOSIF ŞCHIOPUL, fost redactor la Tribuna
AUREL ESCA, publicist, Sibiu
dr. PETRU BUCŞAN, medic, Sibiu.

Încercam să facem o presiune asupra guvernului. Din povestirea evenimentelor s-a putut vedea de ce nu s-a hotărât Brătianu să sară în ajutorul Serbiei. Atunci nu cunoşteam nici tratativele

diplomatice şi nici calculele şefului guvernului. De aceea ardelenii refugiaţi în Regat am avut zile amare. Dar ne-am ascuns durerea din inimă şi am început să propovăduim, cu limbă de foc, lupta pentru idealul naţional. Aşa a trecut iarna şi primăvara. Câte nopţi nu ne-am udat pernele cu lacrimi şi de câte ori n-am dorit să nu se mai facă ziuă... să ne prăbuşim şi noi în întunericul morţii. Dumnezeu milostivul a vrut, însă, să fie altfel.

La adunări

În loc să intrăm în război, am început să colindăm ţara, să ţinem adunări şi cuvântări.

Toamna, 1915, s-a înfiinţat *Federaţia Unionistă*, la care am aderat şi noi ardelenii şi care a fost inaugurată de Nicolae Filipescu pe la începutul lui octombrie 1915, printr-un discurs de o extremă violenţă la adresa politicii lui Ionel Brătianu. Amărâţi, cum eram, am ridicat şi noi tonul. Articolele, pe care le reproduc, redau starea noastră sufletească.

Felinarele din Brăila

Întrunirea Federaţiei Unioniste, ţinută în vigurosul oraş Brăila, a fost o sărbătoare a conştiinţei şi a voinţei româneşti. Miile de cetăţeni, adunaţi în sala Carpaţi şi-au spus hotărât cuvântul, au cerut să-şi jertfească viaţa pentru dezrobirea Ardealului. După întrunire cetăţenii au manifestat pe stradă. Cu o fanfară în frunte au cântat cântece patriotice şi au aclamat pe cei ce le vorbiseră de aspiraţiile şi de visurile lor. A fost o manifestaţie demnă şi impunătoare. Cred că toate întrunirile Federaţiei au reuşit la fel, căci în aceste întruniri s-a ridicat însăşi conştiinţa ţării înăbuşită de odioasa neutralitate. Organele guvernului păcătuiesc când prigonesc asemenea manifestaţii ale sufletului românesc. Păcătuiesc şi îşi dezgolesc slăbiciunile. Povestea felinarelor din Brăila e o dovadă.

*

După terminarea întrunirii, când norodul ieşea din sală şi năvălea pe stradă, cam pe la orele 6 seara, deodată s-au stins toate felinarele electrice. Mulţimea a rămas pe întuneric. Eu însumi am văzut cele din urmă pâlpâiri ale unuia dintre felinare. Semăna cu un ochi rănit care îşi închide de durere pleoapele însângerate. Se părea că ar fi dorit să ia şi el parte, de acolo din vârful stâlpului, la însufleţirea cetăţenilor, care de astă dată se agitau pentru o idee şi pentru o faptă mare.

În viaţa lui luminase cărările aceloraşi cetăţeni, când alergau grăbiţi după afaceri, când se hărţuiau pentru putere ori când se întorceau târziu acasă după nopţi de plăceri vinovate. Ar fi dorit şi el să-i vadă acum, când erau înseninaţi de o credinţă sfântă, ar fi vrut să-şi aprindă luminile mai tare şi să le încingă frunţile cu o aureolă de raze. Planul, bineînţeles, nu a reuşit, căci manifestaţia a luat proporţiile uriaşe şi cucernice ale unei cete de credincioşi prigoniţi pentru dreptate. Melodiile pline de energie ale cântecelor şi uralelor entuziaste se luptau şi străbăteau triumfătoare prin umbrele întunericului, se repetau în ecouri pe străzile învecinate şi se înălţau departe spre cer, acoperit şi el cu nori cerniţi de jale, ca nişte imnuri de slavă ale războiului. Întunericul era luminat de flacăra credinţei într-o Românie Mare.

*

După manifestaţie, felinarele din Brăila s-au aprins din nou. S-au aprins când se risipea lumea, care petrecuse pe dnii N. Filipescu şi B. Delavrancea până la Hotel de France. Felinarele ardeau triste şi sfioase. Le era ruşine de fapta pe care o săvârşise la porunca autorităţilor, iar din sfiala lor se citeau parcă regrete că trăiesc într-o ţară cu opaiţe. Stingerea felinarelor din Brăila, a fost o şicană a partidului de la putere împotriva federaţiei. Mulţi vor zice, poate, că oricare partid la putere se pretează la asemenea persecuţii, când celelalte se mişcă şi râvnesc să-i ia locul.

Nu ştiu dacă obiceiul luptelor dintre partide au consacrat practica tuturor moravurilor meschine şi lipsite de orice demnitate. Ceea ce ştiu eu, însă, e că gestul autorităţilor din Brăila dovedeşte o micime sufletească şi o stare de lucruri cu adevărat sălbatică. Şi mai dovedeşte ceva. El dezvăluieşte întregul sistem nenorocit care sfâşie şi sugrumă avântul ţării. Orice steag, fie el cât de sfânt, e terfelit şi călcat în picioare, dacă nu e desfăşurat şi purtat de partidul propriu. Liberalul nu reprezintă niciodată pe conservator. Nici chiar în aceste vremuri, când conservatorii având mâinile libere, se agită şi luptă pentru un ideal comun, când aceştia încheagă ţara şi o pregătesc pentru biruinţele de mâine, care nu vor fi dobândite nici de liberali şi nici de conservatori, ci de toţi împreună, de neamul întreg.

Ce prăpastie poate fi între cele două partide politice de se duşmănesc aşa de vrăjmaş? Ce vor unii şi ce alţii într-o chestiune de existenţă a neamului românesc? Cazul de la Brăila cred că ne va da răspunsul la aceste întrebări.

*

Înaltul funcţionar, care a dispus să se stingă felinarele, probabil e român făcut, dacă nu născut. Gândul unei Românii Mari e cu neputinţă să nu-i tulbure somnul şi să nu-l însufleţească. Desigur doreşte şi el o Românie mare şi bogată, dar cu o singură condiţie, să o realizeze partidul din care face parte. Altfel ce profită el?!

În sufletul lui utilitarist, sentimentul naţional e subordonat organizaţiei de partid. El e român numai ca liberal. Sentimentul naţional dezinteresat, iubirea de neam idealistă şi credinţa neprihănită într-o Românie Mare, toate acestea sunt bune pentru profesori şi pentru visătorii fără căpătâi, dar nu pentru el, om cu rost şi cu greutate în treburile ţării. E uşor de înţeles, de ce se ridică împotriva federaţiei. El vede în propaganda ei numai lupta împotriva partidului său şi intenţii de răsturnare din partea celorlalţi, care vor să secere şi roadele înţeleptei neutralităţi şi să împartă bunătăţile. El se simte de pe acum înlăturat de la pomana cuceririi Ardealului. De aceea, datoria lui e una singură: să apere interesele de partid, chiar dacă ar jigni pe cele naţionale şi să zădărnicească, prin orice mijloace, reuşita celorlalţi. Iată psihologia felinarelor stinse din Brăila şi răspunsul la întrebările de mai sus. A cere de la asemenea suflete fanatism naţional şi mândria unei independenţe în credinţe este egal cu a pretinde de la un opaiţ să lumineze ca un glob electric.

*

Felinarele stinse din Brăila au chiar şi o semnificaţie simbolică. Eclipsa din regiunea Măcinului a fost un reflex al sistemului solar politic din Bucureşti. Bietul funcţionar al brăilenilor şi-a urmat numai calea pe orbita lui îngustă din provincie, ca să rămână în deplină concordanţă cu legea întunericului din centru, care de 15 luni învăluie în broboade de umbră idealul neamului românesc. E vremea să se pună stavilă păcatelor şi greşelilor şi ţara întreagă să ceară:

Vrem să se facă lumină!

Epoca, 6 noiembrie 1915.

Un templu de credinţă

Gruparea bărbaţilor politici din Regat în jurul unui singur steag şi în numele credinţei neclintite: cucerirea Ardealului – constituie una dintre cele mai înalte manifestaţii ale conştiinţei naţionale din aceste vremuri de grea urgie. Federaţia Unionistă e un templu larg al legii celei noi: înfăptuirea României Mari. Temeliile acestui templu se reazemă pe întreg pământul neamului, el e durat de credinţa obştească în biruinţa sfintelor aspiraţii ale marelui suflet românesc, iar pe catapeteasma lui strălucesc îndemnurile scrise cu sângele eroilor de mâine. Unirea cu Ardealul! – ori moartea.

Glasul de chemare al federaţiei de aceea a şi fost ascultat de covârşitoarea mulţime a ţării. În el a răsunat mândria trecutului, demnitatea prezentului şi nădejdea viitorului. Toţi aceia care nu sunt priponiţi de interese egoiste şi chinuiţi de ambiţii deşarte au venit să se închine la altarul noului templu de credinţă. Pietrele ce s-au aruncat de duşmani asupra lui s-au spart tot în capetele lor mititele. Prestigiul şi autoritatea lui n-au putut fi scăzute şi întunecate nici de noroiul ocărilor urâte. Numărul credincioşilor sporeşte mereu. Ei vin din toate părţile şi se încheagă într-o falangă fanatică şi neînduplecată, care va triumfa, căci neamul românesc trebuie să triumfe.

*

Drept pilde vrednice de urmat pomenesc două cazuri:

La întrunirea federaţiei din Constanţa am ascultat mărturisirile unui socialist. Domnul Traian Bellu a declarat că domnia sa îşi jertfeşte principiile antirăzboinice pe altarul idealului naţional şi că se înrolează în oastea celor ce luptă sub steagul desfăşurat de unionişti. Declaraţiile domnului Bellu n-au fost o pocăire, o renegare a convingerilor din trecut, ci o jertfă dintre cele mai pure. N-a venit în faţa mulţimii un om care se căieşte de o greşeală şi care vrea să se lepede de o rătăcire, ci un patriot care şi-a închinat steguleţul de partid flamurei unioniste.

Domnul Bellu a urmat pe tovarăşii lui din Franţa şi din Germania, înţelegând, ca şi aceia, că orice manifestaţie de viaţă e legată de o grupare etnică, de un neam şi că niciun ideal omenesc nu poate triumfa fără un botez naţional. Da, declaraţiile domnului Bellu au fost o faptă naţională, de aceea au şi făcut o adâncă impresie; a fost momentul solemn şi înălţător al întrunirii de pe malurile Mării Negre. Un caz analog am întâlnit la Brăila. Domnul Leonte Moldovan deputat liberal, nu a luat numai cuvântul la întrunirea federaţiei, ci a fost însuşi organizatorul acesteia. Domnia sa a înfruntat urgia disciplinei de partid şi excluderea din sânul partidului pentru o convingere superioară. A avut puterea morală de a subordona gruparea vremelnică de partid, cauzei naţionale, faptă pentru care vrednic este de admiraţia noastră.

Domnii Bellu şi Moldovan sunt ardeleni, cel dintâi săcelean, iar al doilea oltean din Ţara Făgăraşului. Suferinţele celor de acasă i-au determinat la jertfe. Puterea sângelui a învins în ei. Am amintit aceste două cazuri dar mai sunt multe, tot aşa de înălţătoare. Mulţi s-au desfăcut de cătuşele înguste ale organizaţiilor trecătoare şi s-au înscris în federaţie. Se şi cade ca, în vremuri de primejdie şi în preajma faptelor mari, neamul întreg să fie o singură tabără, o singură armată, cu o singură voinţă: biruinţa. Biruinţa ori moartea pe câmpul de luptă, pentru mărirea şi mântuirea neamului românesc. Iată deviza templului de credinţă al Federaţiei Unioniste.

Epoca, 11 noiembrie 1915.

Orfelinatul din Ardeal

Cei de acasă s-au gândit să înfiinţeze un orfelinat în Sibiu pentru adăpostirea copiilor rămaşi fără părinţi şi pentru îngrijirea schilozilor de pe câmpurile de luptă.

*

Un orfelinat în Ardeal! Ideea e umană şi înduioşătoare. România, săturată de fericirea neutralităţii, nu-şi poate întoarce privirea de la mâna fratelui cerşetor. Ea a dat dovezi că simte durerea şi nenorocirea tuturor neamurilor. A făcut colecte pentru sârbi, pentru muntenegreni, pentru belgieni şi chiar pentru francezi. Da, e o ţară civilizată şi umană, gata în orice clipă să-şi golească pungile pline cu aur pe altarul suferinţelor. Până la jertfa de sânge, pentru cauza sfântă a aliaţilor şi pentru întruparea visurilor ei de mărire, România îşi plăteşte tributul cu bani. Şi mila e o formă a datoriei; e creştinească şi răscumpără multe păcate. Ne aşteptăm, deci, ca pentru orfelinatul din Ardeal, ofrandele să fie mai din belşug, căci şi păcatele de răscumpărat sunt mai grele. Întreg Ardealul este astăzi un bocet de văduve şi un tânguit de orfani flămânzi, care n-au de la cine cerşi. Feţele lor ofilite şi brăzdate de lacrimi se întorc spre „Ţară", mâinile lor secătuite de foame se întind peste Carpaţi rugătoare: Fie-vă milă şi pomană!...

Ascultaţi-le rugămintea lor desnădăjduită, dacă n-aţi vrut şi n-aţi putut să ne ascultaţi, la vreme, strigătele noastre, ale pribegilor din Ardeal. Ajutaţi-i din bogăţia voastră, căci sunt orfanii neutralităţii româneşti. Înţelepciunea voastră a ucis pe părinţii lor. Lăsându-i să moară pentru călăii lor, şi tot ea i-a lăsat pe drumuri. Fie-vă milă şi pomană de ei!

*

Dar nu tuturor. Samsarii de conştiinţe, vânduţi, să-şi ţină gologanii ruşinii în buzunar. Toţi cei ce şi-au bătut joc de credinţa strămoşilor lor, să nu creadă că-şi pot răscumpăra cu bani ticăloşia. Asta se poate numai pedepsi. Ardealul, oricât de nenorocit, are încă atâta demnitate să le arunce în obraz marca germană sau coroana ungurească, pe care i-o oferă o mână pătată de la Bucureşti.

Epoca, 8 februarie 1916.

Cântece fără ţară

O mărturisire. N-am scris până acum despre opera lui Goga, deoarece mi-a fost greu să despart pe poet de vechiul meu prieten, de care mă leagă cele mai frumoase şi mai delicate sentimente cunoscute sufletului meu. N-am scris, fiindcă n-am fost în stare să calc peste iubirea de frate, pe care am purtat-o poetului şi creaţiilor lui. Fără să fi vrut, am fost martor la zbuciumările lui artistice, la straşnicul proces prin care trece fiecare vers până ia fiinţă şi la marile bucurii, când izbuteşte să se cunune cu eternitatea.

Ştiam cuprinsul multor poezii înainte de a fi scrise, pe cele mai multe le-am văzut în scutece, pe când erau în leagăn, le-am urmărit crescând şi, îmbrăcate în haine de sărbătoare, pornind în lume spre a-şi roi drumul de cucerire. Dragostea şi admiraţia mea le-a însoţit întotdeauna şi pretutindeni, biruinţele lor m-au bucurat şi pe mine ca pe însăşi creatorul lor.

Poeziile lui Goga mai făceau parte din familia revistei *Luceafărul*, pe altarul căreia ne-am jertfit, împreună cu alţi prieteni. Tăcerea îmi era impusă, deci, şi de munca frăţească întemeiată pe credinţă, a cărei morală excludea osanalele între ucenicii aceluiaşi ideal.

*

Acum am pe mescioara mea noul volum al lui Goga: Cântece de la ţară. Le-am citit sufletului meu de om pribeag, de om fără ţară şi fără casă, închis într-o odaie tristă de hotel, în care neutralitatea României mă ţine, aproape de un an de zile, mereu gata de plecare. După ce am terminat volumul, un văl de adâncă tristeţe mi s-a aşternut peste fiinţa întreagă. Pustiul din odaie, din suflet a început să plângă şi să cânte melodiile singurătăţii goale fără orizonturi şi fără nădejdi.

În tânguirea lor sinistră şi monotonă, mi se părea că aud un vers, unul singur de mângâiere:

Tu, numai tu, neîmblânzită fiară
Ce-ţi strigi pustiei patima flămândă,
Şi-n prigonirea câinilor la pândă
Îţi plimbi prin codri ura solitară,
Tu înţelegi un suflet fără ţară...
(Lupul)

Pe sub fereastra mea din capitala ţării treceau trăsuri, automobile cu femei gătite, cu negustori de grâne şi de conştiinţe. Lumea veselă şi grăbită căreia nu-i păsa nici de cântecul lupului bătrân, nici de furtuna durerilor din sufletele pribege şi nici de aşteptarea mută a celor ce visează, cu lacrimi în ochi, să vadă „un chip de dorobanţ". Conştiinţa unei datorii superioare acum mă sileşte să scriu. Când vezi un erou aruncându-se în luptă şi sângerând pentru biruinţa obştească, a sta la o parte ar însemna o laşitate. De astă dată, sentimentele de prietenie mă îndeamnă să rup tăcerea. Astăzi toţi pribegii, toţi trădătorii pajurei habsburgice trebuie să cânte cu poetul:

Sunt o mustrare călătoare
De pe tărâmuri fără glas,
Şi dintr-o lume care moare
Sunt strigătul ce-a mai rămas.
.....
Şi printre voi îmi duc povara,
Stropit de râs şi de noroi,
Căci vai de cine-şi pierde ţara
Ca să şi-o ceară de la voi...

Să o spună mereu, în orice vreme şi pretutindeni, în cântece triste, în blesteme şi în satire muşcătoare, fără cruţare. Oamenii, care au lăsat să se prefacă Ardealul într-un ţintirim şi într-un plânset de femei, n-au nici dreptul şi nici puterea să ne oprească a le cânta sub ferestre serenada morţii de acasă. Să asculte ziua şi noaptea, să râdă, dacă pot, să ne înjure, dacă vreau şi să ne închidă, dacă sunt în stare, dar s-o asculte, ca pe o proprie mustrare de conştiinţă pentru crimele săvârşite. Şi să nu le facem această petrecere macabră dintr-un sentiment de răzbunare, ci ascultând de glasul sângelui nostru, de povaţa tradiţiei moştenite de la părinţi. Fraţii din neutralul şi fericitul Regat trebuie să ne înţeleagă şi durerea şi ruşinea ce-o simţim. Noi, care am trecut Carpaţii, am avut dincolo rosturile şi credinţele noastre. Le-am jertfit pe cele dintâi pentru biruinţa celor din urmă. Ne-am părăsit pământul strămoşesc, familia şi averea, şi am plecat cu toiagul în mână, am venit în ţară numai cu sufletul închinat idealului în care noi am crezut. Ne-am spus păsurile pe la toate răspântiile, la adunări şi în ziare.Voiam să răsune glasul Ardealului şi în parlamentul ţării, dar organizaţia de partid, sprijinită de puterea arbitrară a administraţiei, s-a dovedit mai tare decât conştiinţa naţională.

E firesc, ca după toate zbuciumările sterpe, să ne simţim clătinaţi de decepţii amare. Poetul Goga, după căderea de la Caracal, s-a zăvorât în casă şi din durerea lui şi a noastră a tuturora a făurit cele mai triste versuri din câte s-au scris în limba românească. Triste, căci jalea lor e a unui neam întreg. Citiţi o singură strofă din Ţara mea de suflet. România de astăzi:

Azi eşti Canaanul unde nu se plânge,
Platnică cu glume, veselă-n găteală,
Sub belşugul verii spicul tău se frânge,
Darnică la toate, te zgârceşti la sânge,
Ţară fără lacrimi, ţară neutrală!...

Ţară fără idealuri, ţară fără visuri, ţară fără jertfe, ţară fără pieteni, ţară neutrală! Asta-i România, România nădejdilor noastre, a visurilor noastre.

Dezamăgiri sfâşietoare au trebuit să ne tulbure sufletul ca să putem spune şi scrie astfel de cuvinte. A trebuit să trecem prin clipele de îndoială cu murmurul: Ardealul n-are Dumnezeu!, să ne izbim de duşmănia neutralilor, a „câinilor de pândă", să ne înfrângă gemetele şi tânguirile de jale a vetrelor din Ardeal, ca să răsune aceste versuri în capitala neamului. Ele sunt răsărite din deznădejdea stropită de sânge şi de lacrimi. Sunt strigătele unor oameni ajunşi în faţa prăpastiei, ce ameninţă să le îngroape credinţa. Să nu vă supăraţi, dar, cetăţeni ai neutralităţii, dacă odihna voastră e biciuită cu plânsete de durere, împletite din sângele şi din vaierul morţilor din Ardeal.

Pe lângă mizeriile scumpetei mai răbdaţi şi blestemele mormintelor din Ardeal, pe care nu le mai puteţi desfiinţa prin nicio comisie. Iar când, târziu, veţi trece biruitori Carpaţii,

... morţii s-or porni să vie
Şi-n vesel zâmbitor convoi,
Vă vor iubi cu frenezie
C-aţi împlinit o datorie
Nu pentru ei, ci pentru voi...

E şi asta o mângâiere, nu-i aşa, pentru cei ce de 40 de ani au pregătit, printr-o politică înţeleaptă, prudentă şi prevăzătoare, cimitirul de peste hotare. Dinastia, ciocoii şi toţi politicienii Regatului vor fi felicitaţi la congresul de pace, că au cucerit un cimitir, că au ştiut să aleagă „momentul oportun" pentru realizarea „idealului lor naţional". Închipuiţi-vă ce ţară înfloritoare se va înjgheba pe ambele coaste ale Carpaţilor, când vor intra şi morţii din Ardeal sub sceptrul dinastiei româneşti, când se vor bucura şi ei de soarele libertăţii şi când se vor prinde în hora României Mari.

Câtă bucurie, câtă bogăţie şi câtă fericire pentru cei ce au purtat două mii de ani jugul robiei străine pe umerii lor voinici, care au ajuns să vadă clipa sfântă a unirii româneşti. La sărbătoare vor veni şi ei, şi vor închina din potire pline cu nectar adus din împărăţia uitării şi a iertării... Cupele de veselie vor tremura în mâinile cuceritorilor şi, cuprinşi de mustrarea greşelilor, vor rosti pocăiţi: Dumnezeu să ne ierte!

Atunci poate îi va ierta şi Dumnezeul Ardealului. Dacă nu vor fi în stare să se împărtăşească de această zi mare de ispăşire a păcatelor din trecut şi a crimelor din prezent, atunci pot fi siguri că-i va ajunge blestemul profetic al poetului:

Ori vă mutaţi hotarul mai departe,
Ori veţi muri cu trupul frânt în două.

Epoca, 24 martie 1916.

Un an de pribegie

Într-o noapte cu lună plină am plecat din Mehadia spre România. Astăzi, la 1 mai (stil nou), se împlineşte anul. În ziua împodobită de flori şi de verdeaţă, în ziua de sărbătoare a nădejdilor de viitor, am străbătut drumul credinţelor mele din tinereţe. Ziua aceasta pentru mine a fost o zi mare, o zi sfântă, pe care sunt dator să o prăznuiesc. Un sentiment de adâncă pietate mă îndeamnă să închin pe altarul ei jertfa mărturisirilor şi a revizuirilor de credinţă şi să-i aduc, drept prinos, o cunună împletită din florile amintirilor.

Mă întorc cu gândul la povestea zilei plină de lumină, la noaptea de tortură ce am lăsat-o în urmă şi la zorii dimineţii care m-au întâmpinat pe crestele de mezuină ale Carpaţilor. Păräseam pentru totdeauna un întuneric de veacuri şi intram într-o împărăţie nouă, scăldată în raze aurii, vesele şi dătătoare de viaţă liberă. Drumul a fost greu, cumplit de greu, ca toate drumurile de mântuire, de renaştere. Parcă mă văd şi acum, după un an, urcând coastele prăpăstioase ale munţilor, în uniformă austriacă, cu decoraţia de vitejie pe piept, cu carabina pe umăr şi cu sufletul ars de văpaia unui ideal. Simt, ca atunci, povara şi chinurile destinului ce-mi povăţuia paşii, simt puterea neînduplecată a fatalităţii care mă împingea să săvârşesc cea mai frumoasă faptă naţională: fuga din oastea străină în cea românească.

Da, fugeam de la o datorie impusă, pecetluită de un jurământ fals, ca să-mi împlinesc alta, dictată de sufletul, de sângele, de întreaga fiinţă a neamului meu. Cine a trecut prin torturile acestui calvar, trebuie să mărturisească, să aibă cinstea şi curajul să o spună, că fapta nu este aşa de uşoară. Nu e uşoară, căci se încinge o luptă înverşunată între conştiinţa superioară de neam şi între inima născută şi crescută într-un loc, într-un mediu, de care o leagă mii de fibre. Legea sângelui, a rasei, şi cea a obiceiului se încaieră şi îşi măsoară puterile în sufletul oricărui fugar intelectual.

Câţi români din Ardeal nu vor fi gândit să scape de urgia, de blestemul de a muri pentru cauza duşmanilor. Toţi, aproape toţi. Dar cât de puţini s-au putut hotărî să asculte îndemnul sufletului, să urmeze porunca sângelui. Dragostea de pământ, de vatra strămoşească a învins în sufletul lor. Şi a învins uşor, căci peste Carpati nu se arăta niciun semn de făgăduinţă, nu se auzea niciun strigăt de chemare, ca să treacă în rândurile oştirii româneşti.

Îmi aduc aminte de lupta ce s-a dat în sufletul meu; o retrăiesc. Durerea despărţirii de Ardeal îmi întorcea mereu capul şi, îmi stânjenea paşii. Suspinuri îmi săgetau inima şi mă pironeau locului. Ochii mi se umpleau de lacrimi şi mi se împăienjeneau. Numai gândul la primejdiile ce mă pândeau, la fiecare cotitură de potecă, mă silea să mă reculeg, să-mi înstrunez atenţia şi să-mi uit durerea. Porneam înainte şi zorile dimineţii îşi trimiteau solii de lumină peste piscurile stâncilor, prin rariştile pădurii, străbătând în mănunchiuri de raze, care scăpărau, sclipeau în diamante de rouă pe frunzele copacilor şi pe firele de iarbă. Lumina venea de peste munţi, ca o întâmpinare, şi-mi spunea în graiul ei: acesta-i drumul mântuirii voastre. O ascultam, călcam mai voiniceşte, îndreptându-mi privirile spre culmea cea mai înaltă. Mergeam vesel şi hotărât. Graiul luminii era graiul sufletului meu.

După câteva clipe, necunoscutul ce mă aştepta îşi aşternea umbrele de îndoială în cale, nesiguranţa mă tulbura. Dar dacă România nu va intra în acţiune? Întrebarea mi se punea stăruitor, mi se înfigea în creier, mă obseda şi mă chinuia, cerându-mi un răspuns. Şovăiam, mă trânteam lângă o tulpină şi oftam de-mi clocotea pieptul. Nu găseam niciun răspuns la întrebare şi nicio mângâiere. Fără să vreau, mă întorceam cu faţa iar spre nenorocitul de Ardeal. După un răstimp de zbucium, o credinţă fanatică, oarbă se trezea volbură din adâncurile sufletului, mă ridica şi mă îndrepta spre frontieră. Mă împingea de la spate, ca o mână nevăzută, puternică, neîngăduindu-mi popasuri şi poticneli. Era porunca urii strămoşeşti de veacuri, setea de răzbunare şi dorul de libertate. Am izbutit să trec linia de frontieră acoperită cu zăpadă întârziată. M-am oprit lângă un pârâu ca să mă odihnesc şi să mă bucur de cerul albastru şi cald al României. Lungit pe spate, cu braţele căpătâi, m-am uitat, dus pe gânduri, la bolta albastră, adâncă, luminată de soarele primăverii. Pârâiaşul şopotea lângă mine. Ascultam murmurul discret şi mi se părea un basm ieşit din gura pământului românesc, din creştetul Carpaţilor, care, în cursul vremii, au ocrotit mulţi pribegi ca mine, plecaţi din sânul aceluiaşi popor fără noroc. Pentru prima oară în viată, am simţit pustiul ce întovărăşeşte pribegia. Largul lumii se deschidea mai fără hotare, depărtările, cu orizonturile lor necunoscute, se apropiau ca nişte prietene să mă cheme toate deodată. În orice parte ajungeam la aceeaşi ţintă, găseam aceeaşi odihnă. Nicăieri şi pretutindeni eram acasă. Cerul şi pământul ţării îşi dădeau sălaş oricând şi oriunde. Am plecat, fluierând un cântec de haiducie, pe coaste de vale, fără să ştiu unde voi nimeri. Un an de zile în Ţară Românească! Să-mi fi spus cineva atunci, când coboram plaiurile Mehedinţului, că voi aştepta un an, poate doi, până voi ajunge să-mi văd visurile întruchipate, l-aş fi socotit sau nebun, sau trădător. Haiduc, cum mă simţeam, cine ştie ce ar fi păţit cu mine. Abia în tren, când eram escortat spre Bucureşti, mi s-a spus adevărul. Un înalt bărbat de stat, care mă cunoştea din Ardeal, m-a probozit c-am dezertat şi m-a sfătuit să mă întorc acasă. Nu-mi credeam ochilor şi urechilor. Dar el stăruia părinteşte: Tu, dincolo ai fost un om, un erou, aici ce ai să faci?![57]

Mă pălmuia, îmi călca în picioare toate credinţele şi eu răbdam, fără să protestez. A fost prima înfrângere ce-a suferit-o sufletul meu în Ţara Românească. Deziluziile ce-au urmat, la ce să le mai pomenesc? Sunt aşa de mari şi aşa de grele, că nu am putere morală să le înşir. Şi nici nu se cade să pângăresc această zi cu răscolirea cenuşei din mormintele lor fără cruci de amintire. Astăzi, îmi cercetez sufletul din Ardeal şi-l întreb, dacă mai crede în întruparea României Mari. Mărturisesc sincer că aceeaşi credinţă neclintită îmi luminează şi acum sufletul, ca în clipele trecerii peste Carpaţi. Cred, fiindcă şi mintea şi inima îmi spune lămurit, că România fără Ardeal e osândită la moarte. Pribegia de un an m-a convins, că nici Ardealul, nici România nu pot trăi despărţite. Cel dintâi ar fi înghiţit de unguri, iar Regatul expus influenţelor şi stăpânirilor străine.

De aceea, zic, că neamul românesc sau izbuteşte să dureze, în aceste vremuri, temelii noi şi largi de existenţă naţională şi independentă, sau e sortit pieirii. Credinţa mea e aşadar o credinţă de mântuire obştească. Când vreau să închei acest articol, mii de muncitori cântă, strigă şi ameninţă oştirea, ce le taie calea spre palatul regal. Ies la fereastră şi văd placarde roşii, cu inscripţii albe. Citesc: ***Jos războiul! Trăiască pacea şi neutralitatea!*** *Mă cuprinde o adâncă milă faţă de aceşti robi ai muncii, faţă de inconştienţa acestei mulţimi. Eu, prietenul şi tovarăşul lor intelectual, îngrop o nouă iluzie şi pentru binele, pentru dezrobirea lor şi a neamului întreg, închei sărbătoarea acestei zile, strigând:*

Trăiască România Mare!

1 mai (stil nou) 1936
Epoca, 20 aprilie 1916.

[57] Aluzie la Titu Frumuşeanu.

Trădătorul

În vara trecută, ziarele filo-germane din capitală se întreceau în insulte la adresa noastră, a ardelenilor veniţi în ţară pentru întruparea unui vis. Ne aruncau în faţă, cu brutalitate şi cu ură, calificative dezonorante, pe care le repetau şi le sporeau de câte ori surlele agenţilor din Berlin şi Viena vesteau câte o nouă biruinţă. „Dezertori" şi „trădători" erau epitetele cu care ne înfierau zilnic. Coteria politică de sub şefia lui Al. Marghiloman nu se mulţumea numai cu osândirea noastră prin presă, ci ne calomnia şi ne batjocorea pe toate cărările, punând în circulaţie tot felul de infamii. Ne-a ameninţat chiar şi cu darea peste graniţă, ca pe nişte criminali.

Am răbdat resemnaţi puhoiul de ocări, fiindcă eram învăţaţi cu suferinţa şi fiindcă aveam o credinţă, în dreptatea şi biruinţa căreia nu ne-am îndoit nicio clipă. Ne ştiam conştiinţa curată şi sufletul neprihănit şi mai ştiam că va suna odată ceasul de plată şi de răsplată. Însultele rostite din guri româneşti şi prigonirea de către presa scrisă în limba noastră ne-au însângerat inima şi ne-au durut adânc. Dragostea ce o aveam pentru demnitatea ţării ne era tulburată şi de simţul moral jignit. Prestigiul ei, la care ţineam ca la cinstea vetrelor părinteşti, ni se părea coborât, văzând libertatea şi paza ce li-o împrumută puterea de stat. Puterea decepţiilor nu ne-a clătinat crezul nostru. Dimpotrivă ne-a călit voinţa şi ne-a hotărât să ne apărăm. Ne-am convins repede că lupta de acasă trebuie urmată împotriva aceloraşi vrăjmaşi şi pe pământul României libere, pe care au izbutit să-l pângărească, făcându-şi cuiburi de corupţie. Loviturile aveau să fie îndreptate mai ales împotriva cetăţenilor români, care au căzut victimă propagandei lor josnice. Într-o vreme, boala filo-germană şi filo-maghiară ameninţa să se lăţească şi să prindă rădăcini pe trupul ţării. Combaterea ei nu era uşoară, căci Puterile Centrale revărsau mereu valuri proaspete de agenţi, care vesteau cu fală triumful imoralităţii lor asupra omenirii. Dar profilaxia s-a făcut energic şi necontenit din partea presei naţionale. Cu mijloace drastice a reuşit să slăbească puterea de infecţie a agenţilor microbi, trimişi de germani.

Propaganda străină a găsit şi teren prielnic, mai ales în păturile de sus, în cercurile aşa-zise conducătoare. Ce a fost putred şi predispus stricăciunii în ţară s-a molipsit de miasmele epidemiei nemţeşti. Dar organismul neamului nostru sănătos a rămas neatins. Mulţimea a respins cu scârbă încercările de corupţie. Ea a muncit cinstit, a osândit imoralitatea „supuşilor" şi s-a pregătit în tăcere pentru ziua cea mare şi sfântă, când se va răfui cu toţi duşmanii, şi cu cei dinafară, şi cu cei dinlăuntru. Această zi de dreptate s-apropie. Zările se înseninează şi steaua celor ce au crezut şi au suferit străluceşte tot mai luminoasă deasupra întunericului aşternut de neutralitate peste hotarele strâmte ale ţării. Cei din tabăra filo-germană sunt cuprinşi de vedenii urâte. Veninul nemţesc pe care l-au înghiţit începe să le curme răsuflarea. Crimele de lez-naţiune pe care le-au săvârşit îi apropie de ziua de judecată şi de eşafodul pe care l-au pregătit pentru alţii. Cea dintâi lovitură a căzut greu, ca un trăznet în locaşul lor pestilenţios. Ziarul Epoca le-a dărâmat acoperişul sub care se ascundeau. A dovedit că şeful filo-germanilor, domnul Al. Marghiloman, complotează cu contele Tisza împotriva ţării şi a neamului, că se dedă la un ticălos rol de Iuda. Cum aleargă speriate gângăniile din ascunzişurile părăginite şi mucegăite când sunt cuprinse de razele soarelui, aşa mişună partizanii din partidul marghilomanist. Demascarea ziarului conservator le-a răscolit cuiburile în care cântau osanale „providenţialului" lor şef.

De acum s-a isprăvit cu minciuna şi cu făţărnicia. Ştie ţara întreagă, că Al. Marghiloman e un trădator şi că toţi cei ce vor mai rămâne în jurul lui îşi vor iscăli singuri osânda. De astăzi, se ştie că activitatea fracţiunii marghilomaniste nu a fost dictată de o convingere politică cinstită şi românească. Trădarea şefului a dovedit-o. Noi ardelenii, care am fost scuipaţi de presa filo-germană, avem o bucurie, o deplină satisfacţie, căci s-a pedepsit un criminal. Luăm fierul roşu de trădător de neam cu amândouă mâinile şi-l apăsam mocăneştec pe fruntea pătată a lui „Herr Alexander Marghiloman". Sperăm că de astă dată nu ne vor probozi nici ziarele oficiale, că ne amestecăm în luptele interne dintre partidele politice. Deşi până acum şi-au îndreptat săgeţile de hârtie împotriva mişcării naţionale, totuşi credem că vor fi în stare să mai ocrotească, prin tăcere, o politică nefastă ca cea a domnului Marghiloman.

La noi, în Ardeal, trădătorilor li se sapă groapa şi hula obştească îi aruncă de pe arena vieţii publice în bezna boicotului. Numele lor e o ruşine naţională. Dispreţul tuturor le însoţeşte paşii şi blestemele le păstrează amintirea.

Ce va face oare Ţara Românească cu trădătorul Alexandru Marghiloman?...[58]

Epoca, 21 iulie 1916.

[58] Marghiloman avea suficiente motive să se răzbune în *Notele sale politice* împotriva mea.

Tigrii Carpaţilor

Sunt ungurii, care ne făgăduiesc că se vor lupta ca nişte tigri, până la cel din urmă om şi până la ultima picătură de sânge pentru apărarea Ardealului împotriva armatei româneşti. Acest avertisment ni-l trimite parlamentul din Budapesta, convins că ne va băga în răcori şi ne va abate de la gândurile de cucerire. Ameninţările ungureşti nu ne înspăimântă, căci ştim că eroismul maghiar e o fală goală. Ne cunoaştem din trecut. De aceea, răcăduielile lor ridicole ne lasă reci. Le răspundem cu un hohot de râs şi cu un adânc dispreţ. Ar trebui să le plângem de milă, dacă nu şi-ar fi croit singuri soarta, dacă nu şi-ar fi săpat singuri groapa, din gura căreia ţipă astăzi disperaţi. Dar nu sunt vrednici de niciun sentiment creştinesc, căci originea fiinţei lor e barbară, existenţa lor – o rămăşită a sălbăticiei, viaţa lor – o nedreptate, credinţa lor – o minciună şi idealul lor – tirania. Istoria ungurilor e un şir de crime, un lanţ de zvârcoliri neputincioase, o serie de lupte lăuntrice, cu izbânzi trecătoare şi o tânguire de învinşi umiliţi, de „orfani ai Europei", care cerşeau, pe la porţile puterilor, ocrotire şi milă. Rasa lor inferioară nu a fost înzestrată de Dumnezeu cu însuşirile popoarelor alcătuitoare de state. Strămoşii lor barbari au încercat să pună temeliile unui stat, dar n-au izbutit. Dinastia Arpazilor, după mărturia istoricilor unguri, s-a stins lăsând după ea o ţară sfâşiată de anarhia pretendenţilor la tron şi prădată de bandele de tâlhari. Neamul nostru a trebuit să le dea pe cel mai strălucit rege naţional, pe Matei Corvinul, sub domnia căruia Ungaria şi-a trăit epoca de aur. Urmaşii nevrednici au îngropat independenţa Ungariei în mlaştinile Mohaciului, la 1526. De atunci, în zadar s-au trudit ungurii să o reînvie. Toate revoluţiile lor împotriva dominaţiei austriece s-au prăbuşit. Au rămas slugile nemţilor chiar şi în epoca dualistă, cum sunt şi astăzi, când se zbat să iasă din slujba stăpânului învins. Socotelile contelui Tisza de a muta politica de la Viena la Budapesta, de a crea un puternic imperiu maghiar, au dat greş. Acum, când se găsesc la marginea gropii, săpate de grandomania şi de orgoliul lor naţional, încep să vadă realitatea şi să-şi recunoască neputinţa. Se uită cu groază spre Carpaţi, de unde ştiu că vor primi lovitura de graţie şi, de spaimă, ne insultă şi ne ameninţă. Ne trimit vorbă prin parlament şi prin presă, că ne aşteaptă cu colţi de tigri în Carpaţi, că ne vor distruge oştirea, ne vor cuceri şi jefui ţara, cum au făcut cu biata Serbie. Alelei, neam de mişei, neam de vizitii şi de corcituri, de ar suna odată goarnele de mobilizare pe pământul sfânt al Ţării Româneşti! De ar veni odată ceasul luptei, pe care o visăm din moşi-strămoşi!

Să nu credeţi, neam de vizitii şi de corcituri, că ameninţările voastre ne sperie. Ştim noi din bătrâni că gura voastră-i mare, dar nu muşcă tare. Ne cunoaştem bine de pe vremea lui Horia, Avram Iancu şi a vitejilor voievozi români care, de câte ori au trecut Carpaţii, v-au risipit ca pe nişte potârnichi. Ce alta aşteptăm noi de atâta vreme, decât să ne măsurăm puterile, să se încrucişeze odată focosul unguresc cu ghioaga românească şi să ne luăm de piept, la trântă dreaptă. Vom vedea atunci, care din noi va semăna plaiurile Ardealului cu tigve crăpate şi cu măsele rupte. Neamul vostru neputincios, dar nebunit de fală, se pare că a uitat trecutul. Nu e de mirare, căci coastele şi fălcile voastre n-au simţit de mult buzduganul pumnului românesc. Dar îl veţi simţi. Şi să vedem de pe acum, cum veţi fugi, mâncând pământul, când veţi zări baionetele dorobanţilor pe piscurile Carpaţilor. Parcă v-auzim iar ţipând: Vin valahii!, şi tulind-o spre pustă. Dar vă vom goni din urmă, nemernicilor, cu atâtea gloanţe cu câte boabe de grâu v-am săturat în doi ani de zile. Vă vom alunga şi dincolo de pustă, până la Budapesta voastră şi vă vom lega în cătuşele ruşinoase de robi. Ştim de mai înainte, că în drumul vostru veţi ucide moşnegi, femei şi copii, că veţi aprinde sate şi veţi jefui. Dar, pe urmele voastre de ucigaşi şi de fugari laşi, vom veni noi, valul oştirii româneşti şi vă vom plăti dinte pentru dinte. Cuprinsul Ardealului va fi curăţat de sămânţa neghinei ungureşti. Vă vom răsplăti cu vârf şi îndesat pentru tot sângele românesc nevinovat, pe care l-aţi vărsat de 1 000 de ani.

Ţineţi-vă dar de vorbă. Aşteptati-ne în Carpaţi. Urcaţi-vă pe culmile lor, de care nu s-a apropiat neam de neamul vostru. Urcaţi-vă, tigrilor, pe plaiurile munţilor noştri. Să nu ne mai zică lumea pe nume, dacă din tigrii nu vă veţi preface în iepuri.

Epoca, 2 august 1916.

Încheiere

Din acest mozaic se poate reconstrui o icoană a neutralităţii. Am renunţat să povestesc din memorie o serie de fapte, fiindcă, fără să vreau, amintirea lor se confrunta cu prezentul din România Mare după 15 ani de la Unire. N-aş fi putut scrie despre o serie de observaţii, fără să le compar cu cele de azi. Şi unele şi altele deopotrivă de triste. Am preferat să reproduc articolele din *Epoca*. Ele, aşa cum sunt, redau mai fidel calvarul neutralităţii. Ar urma să zugrăvesc situaţia militară din vara anului 1916, când a intrat România în război. Părerile mele personale nu ar avea,

însă, nicio importanţă. Intrarea României a sporit dramele războiului, de aceea generalul Pétin a dat un titlu potrivit cărţii sale *Le drame roumain, 1916-1918*, Paris, Payot, 1932. Pot să spun atât: a fost cel mai nenorocit moment din câte se puteau alege. Şi nu numai din vina noastră.

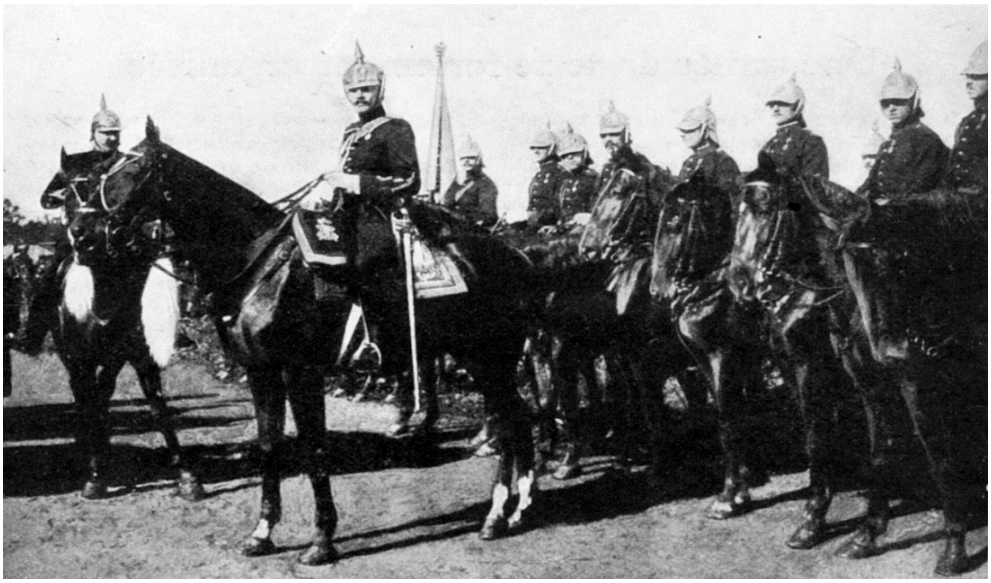

Regele Ferdinand cu garda sa de cavalerişti.

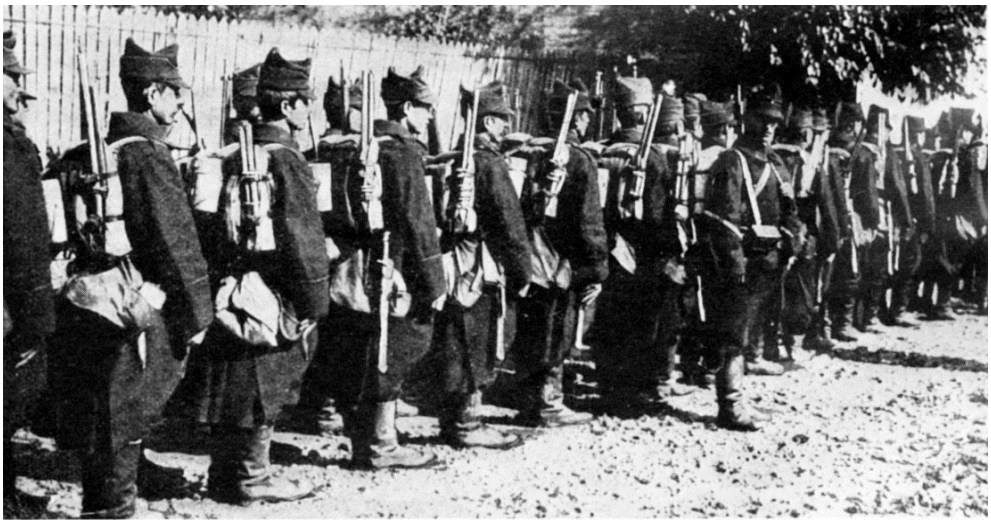

Infanteria română echipată pentru campanie.

Ciclişti militari din cercetarea înaintată, aflaţi la un exerciţiu.

CAPITOLUL II

ZILELE DE GLORIE
14 august-23 octombrie st. v. 1916

Sună goarnele

Doamne, ce zi sfântă a rămas în inima mea duminica din 14 august 1916. Acum, după aproape 20 de ani, când aştern pe hârtie amintirea ei, mă năpădesc lacrimile. Ce deosebire între mobilizarea Armatei Austro-Ungare din iulie 1914 şi între mobilizarea Armatei Române din august 1916! Le-am trăit pe amândouă şi nu le voi uita. La cea dintâi clocoteam de mânie şi de necaz, iar la cea din urmă, oricâtă măiestrie aş pune în descrierea stării mele sufleteşti, simt că nu o voi putea reda. Atunci, la 14 august, în sfânta zi de duminică, închinată rugăciunilor, s-au aruncat sorţii neamului nostru. Toată suflarea românească de pretutindeni s-a cutremurat în faţa faptei hotărâtoare. *Acum ori niciodată! Biruim ori pierim! Doamne ajută!* – şi crucile largi din bătrâni se încheiau, cu evlavie domoală, de la fruntea supusă înţelepciunii până la umerii vânjoasei vitejii. Toţi românii se închinau. Ştirea intrării României în război am aflat-o duminică dimineaţa, după Consiliul de Coroană, ţinut la Cotroceni. În odăiţa mea am îngenunchiat, cu faţa spre răsărit, şi m-am închinat şi eu.

Toţi strămoşii mei, preoţi cu bărbi de patriarhi, stăteau lângă mine şi slujeau. Auzeam glasul fiecăruia, de la popa Toma din veacul al XVII-lea, până la tata. Ne rugam împreună pentru biruinţa neamului. În rugăciunea noastră se amestecau şi închinări păgâne, venite din adâncul vremurilor neguroase, de la geticul Zamolxe şi de la Marte romanul. Neamul nostru, plămădit din sânge dac şi roman, botezat în apele creştinismului, avea să reînvie *Dacia felix*, în toată strălucirea ei, ori să piară ca naţiune. Pe urmă, am ieşit în oraş cu Goga. Am luat o trăsură, ca să putem străbate cât mai multe străzi. Era un cer senin şi un soare cald, cum numai Bucureştiul ştie să aibă, când vrea să ocrotească o zi de sărbătoare. Primul afiş întâlnit – pe care l-am păstrat cu sfinţenie – e următorul:

Români,

Războiul, care de doi ani a încins tot mai strâns hotarele noastre, a zdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că pentru viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor. Pentru neamul nostru el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua Unirii lui. După vremuri îndelungate de nenorociri şi de grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să întemeieze statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională. Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea Românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor.

De voi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi din plaiurile Bucovinei, unde Ştefan cel Mare doarme somnul de veci. În noi, în virtuţile, în vitejia noastră stă putinţa de a le reda dreptul ca într-o Românie Întregită şi liberă, de la Tisa până la mare, să propăşească în pace, potrivit destinelor şi aspiraţiilor gintei noastre.

Români,

Însufleţiţi de datoria sfântă ce ni se impune, hotărâţi să înfruntăm cu bărbăţie toate jertfele legate de un crâncen război, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor care are credinţa neclintită în menirea lui. Ne vor răsplăti roadele glorioase ale izbândei.

Cu Dumnezeu înainte!

FERDINAND

Preşedinte al Consiliului de Miniştri şi Ministru de Război
Ion I. C. Brătianu

Ministrul Afacerilor Străine	*Em. Porumbaru*
Ministru de Finanţe	*E. Costinescu*
Ministru de Interne	*V. G. Morţun*
Ministru de Domenii	*Al. Constantinescu*
Ministru de Industrie	*Al. Radovici*
Ministru de Lucrări Publice	*dr. C. Angelescu*
Ministru de Justiţie	*Victor Antonescu*
Ministru de Culte şi Instrucţie	*I. G. Duca*

Exemplarul păstrat e stropit cu lacrimi de bucurie. Pe la orele 7 seara, când soarele se cobora spre apus, îmbrăcând capitala într-o lumină de purpură, se aud goarnele din toate părţile.

Nu ştiam de ce sună goarnele. Ne apropiem la o răscruce de străzi. Un jandarm sufla în trâmbiţa de alamă, iar un agent anunţa mobilizarea generală cu începere de la orele 12 noaptea. Era un obicei bătrânesc de a vesti astfel mobilizarea. Mi-am adus aminte de *Doina* lui Eminescu:

De-i suna din corn o dată
Ai s-aduni Moldova toată

Un fior ne străbătu întreaga fiinţă. Am înlemnit locului şi în clipa aceea auzeam sunând clopotele şi buciumele în tot cuprinsul ţării. Ziarele, în ediţii speciale, publicau următorul decret de mobilizare, după *Monitorul Oficial*, apărut în ediţie specială:

FERDINAND I,

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,
La toţi de faţă şi viitori, sănătate:
Asupra raportului ministerului nostru secretar de stat la Departamentul de Război sub nr. 11 701 din 1916.
Am decretat şi decretăm:
Art. I. Întreaga armată se va mobiliza.
Art. II. Prima zi de mobilizare va începe la ora 12 în noaptea de 14 la 15 august 1916.
Art. III. Ordinea de bătaie va fi cea hotărâtă prin planul de mobilizare.
Art. IV şi cel din urmă. Preşedintele nostru de Consiliu şi ministru secretar de stat la Departamentul de Război este însărcinat cu executarea decretului de faţă.

Dat în Bucureşti, la 14 august 1916.

FERDINAND

Preşedintele Consiliului de Miniştri şi Ministru de Război,
ION I. C. BRĂTIANU

Străzile huiau de urale şi de cântece. În pieţe se juca hora. Capitala ţării primea intrarea în război cu entuziasm. Pentru noi, ardelenii refugiaţi în ţară, se încheia calvarul neutralităţii. Ori ne întoarcem acasă biruitori, ori ne lăsăm oasele prin cele văi ale Carpaţilor.

Toată noaptea mi-am pus hârtiile în ordine, mi-am împachetat lucrurile, mi-am aranjat echipamentul de război, gata să plec, a doua zi, la Râmnicu-Vâlcea, la regimentul la care mi se spusese că sunt împărţit. După socoteala mea, Regimentul 2 Infanterie, căruia ştiam că aparţin, trebuia să fie în noaptea asta la frontieră, la trecătoarea Turnu-Roşu, şi nu-mi puteam explica de ce nu mi s-a trimis ordinul înscris din vreme? Găseam motive pentru întârzierea lui: guvernul nu voia să-şi descopere intenţiile. Eram, însă, sigur că în prima zi de mobilizare îl voi primi. Nu-mi trecea prin minte nicio bănuială, nu admiteam că ofiţerii superiori de la Ministerul de Război ar fi fost în stare să-mi spună un neadevăr.

A doua zi dimineaţa, nici n-am ieşit din odaie. Aşteptam ordinul, gata de plecare. Aflu că trupele române au trecut frontiera în cursul nopţii, fără să întâmpine rezistenţă serioasă. Declaraţia de război se înmânase Austro-Ungariei în seara zilei de 14 august (stil vechi) 1916.

Ziarele publicau textul declaraţiei, care motiva încheierea epocii Triplei Alianţe în politica externă a Ţării Româneşti. România urma pilda Italiei.

Am citit declaraţia de război ca pe o evanghelie şi o reproduc în întregime:

Alianţa încheiată între Germania, Austro-Ungaria şi Italia nu avea, după chiar declaraţiile guvernelor, decât un caracter esenţialmente conservator şi defensiv. Obiectul său principal era de a garanta ţările aliate în contra oricărui atac din afară şi a consolida starea de lucruri creată prin tratatele anterioare. Numai în dorinţa de a-şi pune politica sa în acord cu aceste tendinţe pacifice, România se alipise la acea alianţă. Consacrată cu totul operei sale de reconstituire interioară şi credincioasă nestrămutatei sale hotărâri de a fi în regiunea Dunării de Jos un element de ordine şi de echilibru, România nu a încetat de a contribui la menţinerea păcii în Balcani. Ultimele războaie balcanice distrugând statu quo-ul, i-au impus o noua linie de conduită. Intervenţia sa a grăbit pacea şi a restabilit echilibrul; pentru ea însăşi, România s-a mulţumit cu o modificare de fruntarie care-i dă mai multă siguranţă în contra unei agresiuni şi care repară, în acelaşi timp, nedreptatea făptuită în paguba sa la Congresul din Berlin. Însă în urmărirea acestui scop, România a avut decepţia de a constata că nu găsise pe lângă Cabinetul din Viena atitudinea la care era în drept să se aştepte.

Când a izbucnit războiul actual, România, astfel precum făcuse şi Italia, a refuzat să se asocieze la declaraţia de război a Austro-Ungariei, de care nu fusese prevenită de către Cabinetul din Viena. În primăvara anului 1915, Italia declară război Austro-Ungariei: Tripla-Alianţa nu mai exista. Motivele care determinaseră alipirea României la acest sistem politic dispăreau în acelaşi timp[59]. În locul unei grupări de state care să caute prin sforţări comune a lucra împreună pentru asigurarea păcii şi păstrarea situaţiilor de fapt şi de drept create prin tratate, România se găsea în faţa unor puteri care luptau între ele tocmai în scopul de a ajunge să transforme cu totul vechile alcătuiri care serviseră de bază tratatului lor de alianţă. Aceste adânci schimbări erau pentru România o dovadă evidentă că scopul ce ea urmărise alipindu-se la Tripla Alianţă nu mai putea fi atins şi că trebuie să-şi îndrepte vederile şi sforţările sale spre noi căi.

Cu atât mai mult cu cât opera întreprinsă de Austro-Ungaria lua un caracter ameninţător pentru interesele esenţiale ale României ca şi pentru aspiraţiile sale naţionale cele mai legitime. În faţa unei modificări atât de radicale a situaţiei creată între Monarhia Austro-Ungară şi România, aceasta din urmă şi-a reluat libertatea sa de acţiune. Neutralitatea ce guvernul regal şi-a impus, în urma unei declaraţii de război făcute în afară de voinţa sa şi contrarie intereselor sale, fusese adoptată în prima linie pe baza asigurărilor date la început de guvernul imperial şi regal că monarhia, declarând război Serbiei, nu fusese inspirată de un spirit de cucerire şi că nu urmărea în niciun fel achiziţii teritoriale. Aceste asigurări nu s-au îndeplinit.

Astăzi, ne găsim înaintea unor situaţii de fapt din care pot ieşi mari transformări teritoriale şi schimbări politice de natură a constitui o gravă ameninţare pentru siguranţa şi viitorul României. Opera de pace pe care România, credincioasă spiritului Triplei-Alianţe, încercase să o îndeplinească, a fost astfel izbită de sterilitate de către aceia chiar care erau chemaţi să o sprijine şi să o apere. Aderând, în 1883, la grupul Puterilor Centrale, România, departe de a uita legăturile de sânge ce aveau populaţiile Regatului cu românii supuşi Monarhiei Austro-Ungare, văzuse în raporturile de prietenie şi de alianţă ce se stabiliseră între cele trei Mari Puteri o chezăşie preţioasă pentru liniştea sa internă, ca şi pentru îmbunătăţirea soartei românilor din Austro-Ungaria.

În adevăr, Germania şi Italia, care îşi reconstituiseră statele lor pe baza principiului naţionalităţilor, nu puteau să nu recunoască legitimitatea temeliei pe care era aşezată însăşi propria lor existenţă. Cât despre Austro-Ungaria, ea găsea în relaţiile amicale ce se stabileau între dânsa şi Regatul României asigurări pentru liniştea sa atât înăuntru, cât şi la fruntariile noastre comune, căci ea nu ignora până la ce grad nemulţumirea populaţiei sale româneşti se reprezenta la noi, ameninţând să tulbure în fiece minut bunele raporturi între cele două state. Speranţa ce noi puseserăm, din acest punct de vedere, pe adeziunea noastră la Tripla Alianţă a fost înşelată. În cursul unei perioade de mai bine de 30 de ani, românii din Monarhie nu numai că nu au văzut niciodată introducându-se vreo reformă de natură a le da măcar o aparenţă de satisfacţie, dar din contră, au fost trataţi ca o rasă inferioară şi condamnaţi să sufere apăsarea unui element străin, care nu constituie decât o minoritate în mijlocul naţionalităţilor deosebite din care se compune statul austro-ungar. Toate nedreptăţile pe care fraţii noştri erau astfel siliţi a le suporta au întreţinut între ţara noastră şi monarhie o

[59] Ceea ce înseamnă recunoaşterea oficială că până la această dată Tripla Alianţă exista şi că România se considera ca făcând parte din ea.

stare continuă de animozitate, pe care guvernele Regatului nu reuşeau să o potolească decât cu preţul a mari greutăţi şi a numeroase sacrificii.

Când a izbucnit războiul actual, se putea spera că guvernul Austro-Ungariei, cel puţin în ultimul moment, va sfârşi prin a se convinge de necesitatea grabnică de a face să înceteze această nedreptate care punea în pericol nu numai relaţiile noastre de prietenie, dar chiar raporturile normale ce trebuie să existe între statele vecine. Doi ani de război, în cursul cărora România a păstrat neutralitatea, au dovedit-o că Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne putând a face mai bună viaţa popoarelor ce guvernează, s-a arătat pe atât de gata a le sacrifica pe cât de neputincioasă a le apăra contra atacurilor din afară. Războiul la care ia parte mai toată Europa pune în discuţie cele mai grave probleme atingătoare de dezvoltarea naţională şi de existenţa chiar a statelor. România, împinsă de dorinţa de a contribui să grăbească sfârşitul conflictului şi sub imperiul necesităţii de a-şi salva interesele sale de rasă, se vede nevoită de a intra în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unităţii sale naţionale. Pentru aceste motive ea, se consideră încă din acest moment, în stare de război cu Austro-Ungaria".

Visurile noastre, îndrăzneţele noastre visuri din Ardeal se împlineau: „înfăptuirea unităţii naţionale". O spunea răspicat declaraţia de război. Stăteam pe jar. Trupele noastre treceau Carpaţii şi eu trebuia să stau la hotel, să aştept ordinul de mobilizare. Îmi cade în mână şi Ordinul de zi către armată, dat de regele Ferdinand, la 14 august 1916. Îl citesc. Mi se părea că-i scris cu litere de foc. Îmi ardea sufletul.

Ostaşi,

V-am chemat ca să purtaţi steagurile voastre peste hotarele unde fraţii noştrii vă aşteaptă cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejde. Umbrele marilor voievozi Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare, a căror rămăşiţe zac în pământurile ce veţi dezrobi, vă îndeamnă la biruinţă ca vrednici urmaşi ai ostaşilor care au învins la Războieni, la Călugăreni şi la Plevna.

Veţi lupta alături de marile naţiuni cu care ne-am unit. O luptă aprigă vă aşteaptă. Cu bărbăţie să-i îndurăm însă greutăţile şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbânda va fi a noastră. Arătaţi-vă deci demni de gloria străbună. De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta şi vă va slăvi.

FERDINAND

Ceasurile treceau mai greu ca zilele. A venit şi seara, fără să primesc nimic. Îmi era ruşine de lume, că mă găseam tot în Bucureşti. Toţi refugiaţii ardeleni eram în aceeaşi situaţie. În noaptea de 15 spre 16 august (stil vechi) a apărut deasupra Bucureştilor un Zepellin şi un avion. Au aruncat bombe. Spectacol nou şi sălbatic.

La Ministerul de Război

Începe un nou calvar de umilinţe şi de aşteptări. Neutralitatea nu umpluse paharul pătimirilor noastre. Marţi, 16 august (stil vechi), dis-de-dimineaţă mă reped la Ministerul de Război. Credeam că întârzierea ordinului de mobilizare e o greşeală. Voiam să vorbesc cu cei ce mă înţelesesem, să iau un ordin în scris, ca să pot pleca. Cunoşteam rânduiala ostăşească, şi ştiam că, în vreme de război, nu poţi umbla aşa în neştire, fără ordine precise şi fără să faci parte dintr-o unitate.

Ministerul de Război era aproape pustiu. Santinele pretutindeni. Mi se spune că toţi ofiţerii superiori, pe care îi cunoşteam eu, sunt plecaţi la Marele Cartier General, la Periş. Nimeni nu-mi putea da nicio lămurire despre soarta ardelenilor, foşti ofiţeri în Armata Austro-Ungară. Eram vreo 75.

Ce era de făcut? Ne-am întrunit să ne sfătuim. Ofiţerii m-au delegat să cer o audienţă noului Ministru de Război, Vintilă Brătianu. M-a primit şi mi-a spus rece: *„Dumneavoastră nu puteţi fi încadraţi ca ofiţeri în Armata Română, fiindcă nu sunteţi cetăţeni români"*. Ştirea am primit-o ca pe-o măciucă a realităţii brutale izbită drept în numele tatălui. M-am roşit până după urechi şi, cu glas tremurând de indignare, am protestat împotriva acestui tratament. Dacă eram consideraţi străini, de ce nu ni s-a spus din vreme, ca să facem formele.

Protestările şi argumentele mele n-au impresionat pe Ministrul de Război. Mi-a răspuns: *„Faceţi cereri individuale, adresate corpurilor legiuitoare, şi vă promit că le voi trece în cea mai apropiată şedinţă"*. Am ieşit cu sufletul pălmuit şi cu inima clocotind de revoltă. Idealul, credinţa, jertfele aduse n-au nicio valoare, fără hârtii timbrate şi fără recunoaşteri publicate în Monitorul Oficial.

Am comunicat camarazilor decizia Ministrului de Război, căreia trebuia să ne conformăm.

La repezeală, am făcut următoarele formulare, pe care fiecare dintre cei interesaţi trebuia să le completeze.

Bucureşti, 20 august 1916

Domnule Preşedinte,

Subsemnatul ..... român din Transilvania, născut în comuna ....., Comitatul ..... la anul ..... luna ..... ziua ..... din părinţi români, de religie ....., vă rog să binevoiţi a interveni pe lângă Corpurile Legiuitoare, ca să mi se recunoască calitatea de cetăţean român.

Subsemnatul sunt bacalaureat la ....., şi am urmat studiile superioare la Universitatea din ....., am fost ofiţer în rezervă în Armata Austro-Ungară, m-am lepădat de protecţia străină şi, voind să-mi servesc neamul, am cerut să fiu primit în cadrele Armatei Române.

Pentru a putea fi, însă, încadrat în acelaşi grad, e nevoie să mi se acorde recunoaşterea din partea Corpurilor Legiuitoare. Actele ce le am sunt alăturate la petiţia adresată Ministerului de Război pentru recunoaşterea gradului de ofiţer. Aici alătur declaraţia altor martori, care certifică exactitatea celor afirmate de mine în prezenta cerere.

Primiţi, vă rog, încredinţarea prea distinsei mele stime.

Domniei sale,
Domnului Preşedinte al Adunării Deputaţilor

Bucureşti

Deoarece cei mai mulţi nu aveam niciun fel de acte, cu autorizaţia ministerului le-am suplinit cu următoarea declaraţie:

Subsemnaţii ..... certificăm că cunoaştem pe domnul ....., şi ştim că este născut în ....., Comitatul ..... (Transilvania), din părinţi români, de religie ....., că a luat bacalaureatul şi a urmat studiile universitare, că a fost ofiţer în rezervă în Armata Austro-Ungară, că se bucură de bună purtare în societate şi că s-a lepădat de protecţia străină.

Bucureşti, ... august 1916

Toate cererile le-am dat Ministrului de Război, care a avut deosebita amabilitate să ne promită cetăţenia română, ca să putem muri pentru idealul naţional. Aşteptam, aşadar, să ne ungă Corpurile Legiuitoare cu mirul cetăţeniei, să fim încadraţi în oştirea română, ca să ne facem datoria. Dispoziţia Ministrului de Război am adus-o şi la cunoştinţa fruntaşilor din federaţie, ca să se intereseze de cererile noastre în cea dintâi şedinţă a Adunării Deputaţilor. Nu mai aveam nicio încredere în promisiunea autorităţilor noastre. Când i-am spus lui Nicolae Filipescu decizia lui Vintilă Brătianu, i-a tras o înjurătură pe care nu o pot reproduce.

Trecerea Carpaţilor

S-a făcut cu un avânt şi cu un entuziasm din poveşti. Tigrii Carpaţilor fugeau mâncând pământul, aşa cum o prevăzusem. Populaţia românească din Ardeal plângea de bucurie. Preoţii şi

credincioşii mulţumeau lui Dumnezeu că, în sfârşit, a sunat şi ceasul libertăţii de sub jugul milenar al stăpânirii străine. În rugăciunile lor pomeneau pe regele Ferdinand al României şi implorau mila cerească pentru biruinţa flamurilor naţionale.

După cele dintâi zile de însufleţire, au început să se ivească norii îngrijorărilor. Până unde va putea înainta Armata Română, fără să întâmpine rezintenţă serioasă şi unde îşi va fixa linia de apărare, când armatele Puterilor Centrale vor reuşi să oprească ofensiva naţională? Se vorbea de linia Mureşului, dar nu se ştia nimic precis. Pe urmă, ce soartă va avea frontul de sud din Dobrogea şi de la Dunăre? Erau întrebări chinuitoare, la care nimeni nu da un răspuns liniştitor.

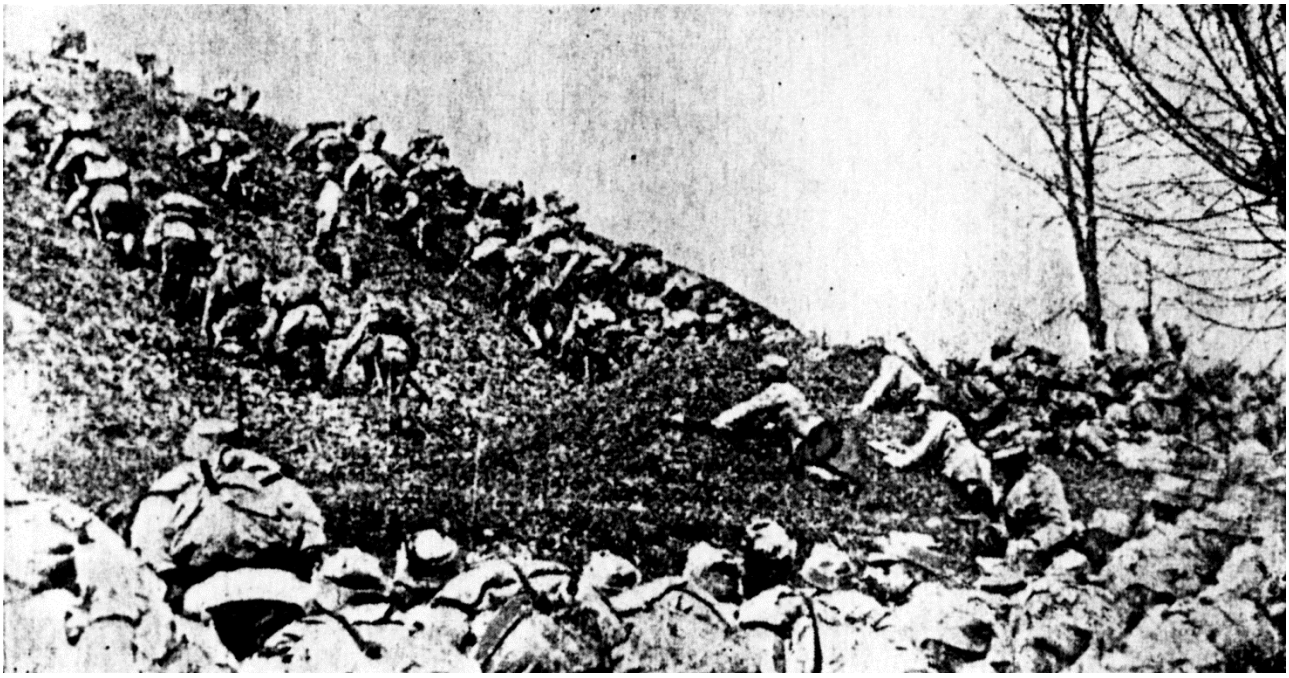

„Treceţi batalioane române Carpaţii!"

Convenţiile cu aliaţii, încheiate de Ionel Brătianu, nu se cunoşteau. Se ştia că în Dobrogea s-au făcut întărituri, că o parte din tunurile şi forturile capitalei şi Năməloasa-Galaţi s-au instalat acolo. Se mai spunea că armata aliaţilor de la Salonic va ataca Bulgaria. Strategii cafenelelor au început să se împartă în două tabere. Unii susţineau că întâi trebuia să atacăm Bulgaria, colaborând cu armata aliată din Salonic, iar după ce am terminat operaţiunile din Balcani să înaintăm pe frontul carpatin. Alţii pretindeau că întâi trebuia să ne asigurăm defileurile Carpaţilor, să eliberăm pe fraţii subjugaţi, că Bulgaria nu va îndrăzni să atace, că va cere chiar pace separată. Dezbaterile dintre cele două tabere erau tot mai aprinse şi, fireşte, că nu puteau fi curmate decât de evenimente. În realitate, puţină lume îşi dădea seama, că Armata Română se găsea în faţa unor operaţiuni militare care întreceau puterile ei, că, fără ajutorul aliaţilor şi fără un plan dinainte stabilit şi executat în cele mai mici amănunte, era cu neputinţă o izbândă. La înfrângeri şi la catastrofe cine ar fi îndrăznit să se gândească? Discuţiile dintre strategii cafenelelor nu erau lipsite de temei, dovadă că ele se urmau şi între comandamentele superioare ale armatei noastre, după cum am aflat mai târziu. Comandanţii de armate nu aprobau planul de operaţiuni conceput de Marele Cartier General. Generalul Culcer şi generalul Averescu erau de părere ca ofensiva, cu grosul forţelor, să aibă ca obiectiv scoaterea din luptă a Bulgariei şi joncţiunea cu armata de sub comanda generalului Sarail de la Salonic, iar pe frontul carpatin să ne restrângem la o defensivă până la terminarea operaţiunilor de miazăzi.

Cei ce au luat parte la campania din 1913 afirmau, că invazia în Bulgaria s-ar fi izbit de obstacole mari şi că operaţiunea era foarte riscantă. Când aşteptam ordinul de mobilizare şi cetăţenia română, la Hotel Regal (azi Stănescu), mă gândeam şi eu la rezultatele ce le poate obţine Armata Română, după ce entuziasmul primelor zile mi s-a potolit, mai ales de decepţia avută cu Ministerul de Război. Ştiam cine concepuse planul de operaţiuni, dar nu înţelegeam bine ce urmăreşte. Colonelul Iliescu, mai târziu generalul Iliescu, conducea în neutralitate nu numai Ministerul de Război, ci şi Marele Stat-Major. Era *factotum*, omul de încredere al lui Ionel Brătianu.

L-am cunoscut bine pe acest ofiţer superior, care mi-a arătat o deosebită afecţiune, deşi nu s-a ţinut de cuvânt, când m-a asigurat că sunt repartizat la Regimentul 2 Vâlcea Infanterie şi că, în prima zi de mobilizare, voi primi ordinul de plecare. Era un om cu o cultură vastă şi o inteligenţă ascuţită. Nici azi nu mă pot dumiri, cum a putut greşi un asemenea cap. Critica *post bellum* e ieftină, oricât ar fi de îndreptăţită. În război, e ca în politică, atunci când reuşeşti, te proslăveşte toată lumea, iar dacă suferi o înfrângere, fără să ai nicio vină, eşti hulit chiar dacă ai fi rupt din soare. Aşa-i firea simplistă omenească. Astăzi se cunoaşte documentar întreg planul de operaţiuni, conceput de Marele Stat-Major[60], precum şi executarea lui. Voi reţine din planul de operaţiuni câteva părţi esenţiale.

„După ce toate trupele şi serviciile armatelor noastre vor fi terminat debuşarea în Transilvania, vom fi în măsură să începem, spre ziua a 17-a de mobilizare, o nouă fază operativă – cea dintâi era pătrunderea trupelor de acoperire prin defileurile Carpaţilor pentru a înlesni concentrarea armatelor în zonele dincolo de munţi – şi anume: înaintarea generală în interiorul Transilvaniei cu scopul de a zdrobi definitiv ultimele rezistenţe ale inamicului, a debuşa apoi – a treia fază – în Câmpia Ungară şi a pune mâna pe zona de hrănire a Armatelor Austro-Ungare, adică pe văile Tisei şi Dunării".

Aceste operaţiuni aveau să le execute Armata I, a II-a şi cea de Nord, care toate împreună reprezentau ¾ din forţele armate ale României. Frontul de sud era apărat de Armata a III-a, un sfert din forţele oştirii. Proiectul de operaţiuni prevedea: *„Operaţiunile Armatei a III-a vor trece prin două faze şi anume: O primă fază defensivă şi apoi, a doua fază în care operaţiunile ofensive vor constitui nota predominantă a activităţii Armatei a III-a. După intrarea în linie a trupelor ruse destinate a opera în*

[60] Conform *România în Războiul Mondial, 1916-1918*, vol. I, Documente şi anexe, documentul 43, p. 111 şi urm.

Bulgaria, forţele aliate româno-ruse vor fi în măsură (spre ziua a 10-a de mobilizare) să înceapă operaţiunile ofensive în Dobrogea de Sud şi apoi în Bulgaria Răsăriteană".

În neutralitate, nu cunoşteam aceste dispoziţii ale planului de operaţiuni. Ştiam, însă, că România avea să dea lupte pe două fronturi, în direcţii opuse, înspre Transilvania şi înspre Balcani.

Era elementar, ca unul dintre aceste două fronturi trebuia să fie defensiv, iar pe celălalt să se treacă la o ofensivă până la atingerea obiectivelor. Întrebarea era: Pe care front trebuia dat atacul şi pe care să rămână armata în defensivă? Din punct de vedere politic şi psihologic, în Balcani nu aveam ce căuta. Noi voiam întregirea României cu Transilvania şi cu Bucovina. În această direcţie ne împingea nu numai entuziasmul armatei, ci sufletul întregii naţiuni. Logica politică şi sentimentală cerea, aşadar, o apărare de-a lungul Dunării şi în Dobrogea şi o ofensivă fulgerătoare prin trecătorile Carpaţilor. A doua întrebare se ridica dictată de prudenţă şi de o prevedere iarăşi elementară: Până unde vom înainta în Transilvania şi ce sorţi avem să păstrăm teritoriul cucerit? Răspunsul se învăluia în norii incertitudinii. Îngrijorări grele pluteau ameninţătoare în zarea viitorului.

La frontul de sud nu ne mai gândeam. Speram, că Sarail va ataca şi noi vom izbuti să ne menţinem pe poziţie în Dobrogea şi că bulgarii nu vor îndrăzni să treacă Dunărea. Părerea unora, că trebuia să atacăm, cu forţele principale, spre sud, să ne unim cu armatele aliaţilor de la Salonic şi, pe urmă, să trecem la o ofensivă în Transilvania şi Banat, secundaţi de ruşi şi de italieni, deşi din punct de vedere militar se părea mai raţională, era abandonată de toţi cei ce judecau cu inima.

Marele Stat-Major a soluţionat, precum se vede azi, greaua problemă, concepând operaţiuni ofensive pe amândouă fronturile. Pe frontul din Dobrogea ofensiva avea să înceapă – a 10-a zi de mobilizare – înainte de a se aduna trupele principale în zonele fixate din Transilvania – a 17-a zi de mobilizare. Fără a avea o armată omogenă, instruită şi înzestrată cu armament modern, am plănuit operaţiuni ofensive pe un front de peste 1 500 kilometri, deci un soldat pe 3 metri, fără a avea resursele cuvenite. La eventuale înfrângeri şi retrageri nu s-a gândit nimeni. Asta a fost greşeala iniţială a generalului D. Iliescu. Dacă România intra în război deodată cu Italia, aşa cum voia Ionel Brătianu în primăvara anului 1915, problema frontului de sud nu se mai punea. Serbia era în picioare şi Bulgaria n-ar fi îndrăznit să ne atace şi chiar dacă ar fi îndrăznit, n-ar mai fi avut pe Mackensen la spate.

A doua greşeală a Marelui Cartier General a fost că a rămas încremenit la planul de operaţiuni conceput, şi după ce a văzut că frontul din Dobrogea e ameninţat. Generalul Iliescu se referă la câteva pasaje din memoriile lui Ludendorff, care dovedesc cum acesta şi-a revizuit planul iniţial în cursul operaţiunilor. De ce n-a făcut şi Generalul Iliescu la fel? Dacă ar fi făcut o altă distribuţie a trupelor, s-ar fi putut ocoli dezastrele din Dobrogea. Cu jumătate din totalul trupelor – mobilizate din vreme – se putea atinge linia Mureşului, primul obiectiv, un sfert din trupe s-ar fi destinat pentru apărarea Dobrogei până la atingerea liniei Mureş, iar celălalt sfert ar fi rămas în rezervă pentru orice eventualitate şi s-ar fi putut îndrepta, la timp, spre punctele primejduite.

A treia greşeală a fost că s-au amestecat contingentele şi unităţile chiar de la începerea operaţiunilor. Contingentele tinere ale unităţilor – deşi mai puţine ca număr, dar mai omogene – ar fi atins linia Mureşului cu mult mai repede; mobilizarea şi adunarea contingentelor bătrâne ar fi urmat în zonele fixate de planul de operaţiuni, iar linia ferată circulară Sebeş-Sibiu-Făgăraş-Braşov-Miercurea Ciuc şi Sânmiclăuşul Giurgeului ar fi rămas în spatele frontului Mureş şi ar fi permis deplasarea rapidă a trupelor din zona de adunare în punctele ameninţate. Această linie ferată era legată de baza de operaţiuni prin trei linii perpendiculare – Ghimeş-Palanca, Ploieşti-Braşov şi Vâlcea-Sibiu, care erau suficiente pentru transportul rezervei generale.

Ştiam toţi, că nu suntem pregătiţi pentru război, ştiam că aprovizionarea cu armament şi muniţii e anevoioasă, dar tocmai fiindcă le ştiam toate acestea, un simţ elementar de răspundere ar fi cerut de la organizatorii oştirii să înlăture alte neajunsuri atârnătoare numai de voinţa noastră şi de spiritul de prevedere. Domnul general D. Iliescu, într-un foarte lung discurs ţinut la senat, la 13

iunie 1924[61] – cum am spus – aduce contribuţii preţioase la pregătirea armatei de la 1914-1916 şi la tratativele diplomatice în cursul neutralităţii. E o pledoarie pentru apărarea activităţii domniei sale ca secretar general al Ministerului de Război şi ca şef al Marelui Cartier General. A săvârşit, într-adevăr, o muncă uriaşă pentru care neamul trebuie să-i fie recunoscător. Domnul general Iliescu mobilizează o serie de argumente şi de documente pentru ca să poată afirma că momentul din august 1916 a fost „cel mai favorabil începerii acţiunii noastre" şi că „alte aprecieri pripite, emise la noi, asupra celui mai bun moment" sunt eronate (p. 98).

În altă parte, domnul general Iliescu mărturiseşte: *„Acest moment a fost deci ales şi hotărât de către toţi marii noştri aliaţi, iar nu numai de ruşi, căci toţi repetă aceleaşi cuvinte: „acum ori niciodată". Toţi însă bazează (sic!) acest moment pe informaţii ulterior probate ca eronate... informaţii care ne-au indus pe noi în eroare din punct de vedere militar şi ne-au hotărât să cedăm acestui ultimatum al tuturor aliaţilor noştri"* (p. 81). Însuşi dl general Iliescu dovedeşte, deci: a) că momentul intrării noastre în acţiune n-a fost cel mai favorabil; b) că momentul din august 1916 nu a fost *ales* de noi, ci *impus* de aliaţi[62]. Am fost, aşadar, jertfiţi.

Ataşatul militar englez, Thomson, când a semnat convenţia militară, a spus colegului său francez: *„Am impresia că sunt un asasin plătit"*. Francezul a răspuns: *„Şi eu la fel"*[63]. Iar când a trecut misiunea franceză spre România, la Marele Cartier Rusesc, în octombrie 1916, şeful Statului-Major,

---

[61] Publicat sub titlul *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, Imprimeria Statului, Bucureşti, 1924.

[62] Ulterior găsesc între hârtiile mele următoarea scrisoare a generalului Iliescu, reprodusă în *Izbânda* din 18/31 martie 1919.

– Declaraţiile generalului Iliescu –

În urma unui articol în favoarea României publicat de domnul Fr. Buré, fostul şef de cabinet al domnului Aristide Briand, domnul general Iliescu i-a adresat o scrisoare de mulţumire publicată în presa pariziană. Extragem din scrisoarea dlui general Iliescu un pasaj foarte interesant, care explică împrejurările în care am intrat în război:

Scumpul meu Buré,

Ca român, ca fost şef de Stat-Major al Armatei Române şi autor responsabil, alături de M. S. Regele Ferdinand şi de amicul meu Ion Brătianu, preşedinte al Consiliului de Miniştri din Bucureşti, al intrării în război a României, îţi mulţumesc pentru sentimentele drepte şi amicale pe care ni le manifestaţi în articolul de duminica trecută: Ce face diplomaţia noastră?

... Şi cu acest prilej, lasă-mă să-ţi amintesc, spre onoarea d-tale, scumpul meu amic că d-ta ai contribuit, în largă măsură, în calitatea d-tale de şef de cabinet al preşedintelui consiliului de atunci, marele amic al românilor, Aristide Briand, la provocarea hotărârii pe care am luat-o noi atunci. Ca şi ceilalţi scumpi prieteni ai mei, Louis Marin, de Kerguezec, Sembat, Bidou, G. Hervé, J. Bainville, F. Engerand, Bienaimé, Albert Thomas, cunoşti faptele şi documentele care ne-au hotărât. Ştii că România a intrat în război în momentul ordonat de Antantă: moment hotărâtor şi cu deosebire bine ales. Rusia militară, în adevăr, după ofensiva oprită a lui Brussiloff, în iunie 1916, îşi pierduse respiraţia. Stânga frontului rus era la discreţia unui atac duşman, în direcţia Kievului, care odată ocupat, ar fi procurat „Rusiei politice" a lui Stuermer motivul ca să facă o pace separată încă din toamna lui 1916, ale cărui consecinţe ar fi fost dezastuoase atunci pentru frontul occidental.

Armata Română trebuia deci să intre în război pentru a susţine aripa stângă, pentru a împiedica pe germani de a pune mâna pe Rusia Meridională, grânarul Europei Centrale, pentru a împiedica în sfârşit slăbirea morală a Armatei Ruse – ori a o amâna cel puţin, – spre a permite Angliei să-şi organizeze şi instruiască armata ei naţională ieşită din serviciul obligator şi a permite Americii să se decidă a interveni în folosul Antantei. Mai mult: România ca şi aliaţii, cunoştea dublul fapt că ţara mea nu era îndeajuns de înarmată şi că Rusia continua să fie răuvoitoare faţă de aliatul ei de la 1877.

[63] Destinul Lordului Thomson, Editura *Adevărul*, Bucureşti, p. 108.

generalul Alexiev i-a spus: *„Încercaţi a face să priceapă pe cei de acolo, că România nu se apără pe Carpaţi, ci pe Siret"*[64]. Însuşi Ion I. C. Brătianu, în discursul rostit în Adunarea Deputaţilor de la 16-17 decembrie 1919, mărturiseşte: *„Noi nu am intrat în război ca nişte solicitatori nepoftiţi. Noi am intrat în război ca nişte aliaţi doriţi şi ceruţi. Noi am intrat bărbăteşte atunci când ambasadorul Franţei la Petrograd spune: «Dacă România nu intră în război, se poate să se compromită frontul occidental». Am intrat în război atunci când ruşii ne spuneau: acum ori niciodată"*. Brătianu mărturiseşte că a lăsat pe aliaţi să aleagă momentul intrării noastre în acţiune. În realitate, aliaţii i-au cerut lui Brătianu în repetate rânduri, începând din vara anului 1914, să intre în acţiune, dar a refuzat. În comentariile articolului *Momente pierdute* din capitolul I, am arătat demersurile ce s-au făcut din partea diplomaţiei aliaţilor pe lângă România să intre în război. În lucrarea oficială a Ministerului Apărării Naţionale, se confirmă adevărul că momentul din august 1916 a fost impus de aliaţi:

„În rezumat, dar, la intrarea României în acţiune, armatele aliate, pe toate fronturile, erau la limita sforţărilor făcute în primăvara şi vara anului 1916 şi în imposibilitate de a ajuta acţiunea militară a României, fixând, cel puţin, forţele Puterilor Centrale, pe care le aveau în faţă. Această situaţie critică a aliaţilor din august 1916, explică insistenţa cu care ni s-a cerut intrarea în acţiune"[65]. Momentul din august 1916 n-a fost, deci, cel mai favorabil[66]. Au fost alte momente pe care le-am scăpat, după cum am arătat. În discursul său de la senat, domnul general Iliescu mai afirmă, că *„... toţi şefii armatei noastre consultaţi, în diferite rânduri, de prim-ministru şi Ministrul de Război, domnii generali Culcer, Al. Iarca, V. Zotta, Averescu, Prezan, Aslan şi C. Cristescu şi alţii, privitor la proiectul nostru de operaţiuni, toţi, fără nicio excepţie, au fost de părere că trebuie să luăm ofensiva la nord, contra Austro-Ungariei, cu majoritatea trupelor noastre şi să ne menţinem în defensivă faţă de Bulgaria, în Dobrogea şi pe Dunăre. Nimeni nu a cerut atunci o defensivă la nord şi o ofensivă la sud contra Bulgariei. (...) Atât Marele Cartier General Rus, cât şi cel francez au recunoscut, în urma unor lungi discuţii cu noi, justeţea şi logica proiectului nostru de operaţiuni"* (p. 39).

Domnul general Iliescu se pare că a uitat proiectul de operaţiuni, când a scris afirmaţiile de mai sus. Proiectul de operaţiuni prevedea ofensiva pe amândouă fronturile, după cum se poate vedea din textele citate. Generalul Culcer, fostul comandant al Armatei I, într-o substanţială broşură[67], după ce spune un mare adevăr, şi anume că *războaiele se pierd din timp de pace*, şi după ce arată lipsurile pregătirii noastre, se desolidarizează de planul de operaţiuni al Marelui Stat-Major. Iar într-un articol din *Adevărul*, intitulat *Un răspuns dlui general Iliescu*, afirmă categoric că n-a participat la stabilirea planului de operaţiuni. Generalul Culcer ştia că se concepuse ofensiva pe amândouă fronturile.

Generalul Averescu, într-un memoriu adresat regelui[68], scrie: *„Din cuprinsul directivelor date, la mobilizarea Armatelor II şi III, rezultă că planul general de operaţiune a fost conceput în ideea de a opera pe două fronturi şi pe ambele ofensiv"*. Pe frontul de nord, operaţiunile aveau a fi îndreptate mai întâi către Valea Mureşului şi apoi asupra capitalei Ungariei; pe frontul de sud, mai întâi spre cadrilaterul bulgar şi apoi dus până la cursul Iantrei"[69]. Pe urmă, generalul Averescu stăruie pentru defensiva pe frontul carpatin şi ofensiva pe frontul de sud. Domnul general Iliescu a susţinut lucruri eronate în discursul de la senat. Din tot ce am citit despre pregătirea diplomatică şi militară, despre zăpăceala din cursul operaţiunilor, se desprinde o constatare: *lipsa de seriozitate*,

---

[64] Generalul Pétin, *Le drame roumain*, Payot, Paris, 1932, p. 23.

[65] *România în Războiul Mondial,* vol. I, p. 143.

[66] În conferinţa aliaţilor din 15 noiembrie 1916 s-a recunoscut greşeala de a fi lăsat România pradă Puterilor Centrale. Vezi Lloyd George, *Mémoires de guerre*, Paris, 1935, vol. II, p. 366 şi întreg capitolul XXXII. Se dovedeşte că momentul din august 1916 a fost cel mai rău ales.

[67] *Note şi cugetări asupra campaniei din 1916*, Tipografia *Tribuna*, Iaşi, 1918.

[68] *Operaţiile de la Flămânda*, Cultura naţională, Bucureşti, Anexa II.

[69] *Ibidem*, p. 119.

cea mai mare scădere a noastră, care, din nenorocire, domneşte şi azi, după 20 de ani de la izbucnirea Războiului Mondial. Războiul nu ne-a învăţat nimic. Am uitat înţeleapta vorbă a generalului Culcer: *„Războaiele se pierd din timp de pace"*. Parcă ne paşte un blestem.

Comandanţii Armatei Române (de la stânga la dreapta, începând cu rândul de sus):
gen. Mihail Ceaur-Aslan; gen. Alexandri Iarca; gen. Vasile Zottu; gen. Dumitru Iliescu; gen. Constantin Prezan; gen. Alexandru Averescu; gen. Ioan Culcer; gen. Grigore Crăiniceanu; gen. Constantin Hârjeu

Turtucaia

Stăteam în Bucureşti şi aşteptam cetăţenia. Îmi era ruşine să mă arăt în lume. Noi, ardelenii refugiaţi, care am cerut un an şi jumătate intrarea în război, ca să cucerim Ardealul, acum ne uitam cum se bate oştirea pe toate fronturile şi cum înaintează prin trecătorile Carpaţilor. Făceam impresia unor mişei, care ne ferim să ne facem datoria. Oribile zile, de o umilinţă morală ucigătoare. Eram aşa de enervaţi, încât ne certam, noi între noi, pentru nimica toată. Cei care eram ofiţeri, nu puteam să ne înrolăm ca simpli soldaţi voluntari. Noi ţineam la demnitatea noastră de ofiţeri şi credeam că Armata Română nu e aşa de bogată în cadre, ca să renunţe la noi. De aceea, stăruiam să ni se dea cetăţenia şi gradul.

Ziua ieşeam rar pe străzi, numai siliţi de treburi, iar seara şi noaptea, fiind stare de asediu, nu prea puteam risca să ne plimbăm, mai ales că noi nu aveam niciun fel de legitimaţie. Eram nişte pribegi fără căpătâi. Ziua şi noaptea apăreau deasupra capitalei aeroplanele Zepellinurile inamice, aruncau bombe şi omorau cetăţenii paşnici. Urmele bombelor care ţinteau casa lui Take Ionescu se văd şi azi pe pereţii clădirii colţ cu Bulevardul Take Ionescu şi strada Athena. Aceste metode de luptă împotriva cetăţenilor capitalei erau cele mai revoltătoare. Mijloacele de apărare împotriva lor, aproape inexistente. Unii dintre ardeleni, care nu fuseseră ofiţeri în Armata Austro-Ungară, se înscriau ca voluntari. Între ei şi fraţii Goga, Octavian şi Eugen. Cel dintâi nu a fost recrutat în Ardeal şi nu ştia să ţină arma în mână. Al doilea făcuse campania din Galiţia ca simplu soldat, nereuşind la examenul de ofiţer de rezervă, ajunsese prizonier în Rusia, de unde, prin intervenţii de la Bucureşti, a fost lăsat să vină în România, în cursul neutralităţii. Amândoi erau repartizaţi la Regimentul 80 Infanterie comandat de colonelul Vlădescu. Lui Octavian Goga, cu care eram prieten, i-am istorisit primejdiile şi greutăţile vieţii de soldat, care sunt insuportabile pentru un om slab de constituţie. Fratele său era voinic şi deprins cu milităria.

Într-o bună zi, Octavian Goga vine şi îşi ia rămas bun. Regimentul avea ordin să plece, pe jos, direcţia Ploieşti-Braşov. În gândul meu sau chiar i-am şi spus-o: *Tu nu ajungi nici până la Ploieşti*. Dar războiul e război, e greu până intri, pe urmă trebuie să joci hora morţii până la sfârşit. A plecat poetul Goga. Peste o zi sau două se zvoneşte că s-au încins lupte crâncene la capul de pod de la Turtucaia. Bulgarii atacă vrăjmaş, susţinuţi de artileria germană. Apare, pârlit de soare şi plin de praf, Octavian Goga.

– Ce-i?

– Ne-am întors de pe drum şi avem ordin să mergem la Olteniţa. Am venit să-mi iau schimburi şi merinde.

– Tu ştii, unde te duci?

– Am auzit că ne atacă bulgarii. Dar umplem Dunărea cu ei.

– Ei, noroc şi Doamne-ajută!

A doua zi mă întâlnesc cu Barbu Delavrancea, încruntat şi moros. Îmi spune, că a fost pe la Ministerul de Război şi a intervenit să dea ordin lui Goga să se întoarcă.

– Scapă-l, nene Barbule, până nu-i prea târziu.

– Asta vreau şi eu, dar urâciosul ăsta de Vintilă nu e chip să înţeleagă că moartea nu aşteaptă înaltele dumisale ordine scrise. Ar putea să telegrafieze, dar nu vrea.

Peste câteva zile mă trezesc cu Goga în Bucureşti. Se întorsese din ordin cu o camionetă plină de răniţi. Îngrozit, îmi istoriseşte că trei batalioane din regimentul său trecuseră Dunărea. Batalionul din care făcea parte era încă în Olteniţa, când a primit ordinul. Olteniţa e bombardată neîntrerupt de artileria inamică, Dunărea e roşie de sânge, că acolo e iad, nu luptă. Ai noştri dau înapoi. E o spaimă, zăpăceală şi încurcătură, care nu se poate descrie. Vestea înfrângerii de la Turtucaia a căzut ca un trăsnet, demoralizând frontul şi ţara întreagă.

– Să ne bată bulgarii, mai mare ruşinea! se auzea în toate părţile. Străzile capitalei clocoteau ca un furnicar răscolit. Numai feţe încruntate, pumni strânşi şi înjurături.

Nicu Filipescu zăcea întins pe o canapea, cu picioarele şi trupul înfăşurat în bandaje. Ne-am dus să-l vedem. Când a auzit vestea, aşa bolnav cum era, s-a ridicat în picioare şi a strigat înălţând braţele:

– Armata noastră bătută? Asta nu se poate! Era transfigurat. Se înălţase ca un Jupiter Tonans, cu fulgere în priviri, parcă ar fi vrut să însufleţească întreaga oştire şi să o ducă la biruinţă. Doctorii l-au aşezat iar pe canapeaua suferinţei, unde a rămas încremenit de durere. Ce om, ce suflet! De ce a fost soarta aşa de vitregă cu ţara? De ce nu i-a dăruit sănătate acestui animator, ca să o ajute în cele mai grele clipe?

Turtucaia a hotărât sorţii războiului. A fost cea dintâi înfrângere după 10 zile de la intrarea noastră în război. Ce a urmat n-a fost decât desfăşurarea unei drame, care s-a încheiat cu retragerea în Moldova, pe linia Siretului, aşa cum o profeţise şeful Marelui Stat-Major rus. Generalul Averescu a încercat operaţiunile de la Flămânda, ca să repare ceea ce se pornise greşit din capul locului. În darea de seamă despre temerara ofensivă de la Flămânda, generalul Averescu scrie: *„ ... o condiţie esenţială era şi aceea ca pe timpul desfăşurării acţiunii la sud, inamicul să fie oprit pe direcţia de la nord, cel puţin până la obţinerea rezultatului propus. Totul concura, deci, la concluzia de a renunţa cel puţin câtva timp, la orice altă acţiune ofensivă, afară de cea hotărâtă pe frontul de sud, la care trebuia să fie pus în balanţă tot disponibilul. De aici, decurgea necesitatea defensivei pe frontul de nord. Aceste consideraţii ieşeau, însă, din cadrul atribuţiilor comandamentului trupelor de sud, care avea căderea să examineze chestiunea numai din punct de vedere al situaţiei locale"*.

Aşa scrie generalul Averescu. Eu întreb, însă, cu puţinătatea priceperii mele, cum poţi examina şi întreprinde o acţiune locală, dacă nu e încadrată şi condiţionată de situaţia generală? Generalul Averescu nu putea încerca trecerea Dunării până când nu avea asigurate toate condiţiile unei izbânzi. Aşa s-au risipit forţe şi s-a pierdut vreme, agravând şi mai mult situaţia. Descrierea luptelor de la Turtucaia e azi la îndemâna tuturor. De aceea, nu mai stărui asupra lor. Zilele de glorie au durat până la căderea Turtucaiei. Pe urmă a început şirul dezastrelor, cu multe şi înălţătoare lupte eroice. Menţin totuşi titlul până la plecarea mea pe front, fiindcă la tot ce a urmat până la 23 octombrie (stil vechi) 1916, n-am fost decât un simplu spectator.

Memoriul către Consiliul de Miniştri

Cererile noastre de încetăţenire nu s-au rezolvat până la catastrofa de la Turtucaia. Iar după Turtucaia, corpurile legiuitoare nu s-au mai întrunit. Atenţia tuturora era absorbită de luptele ce se dădeau pe front. Deschiderea corpurilor legiuitoare ar fi complicat situaţia prin criticile ce s-ar fi făcut împotriva Marelui Cartier şi împotriva guvernului. Germanofilii ar fi ridicat capul şi ar fi semănat vrajba în sânul naţiunii. Aşa, sub starea de asediu, trebuia să tacă şi să se mulţumească a cârti între dânşii.

Despre încetăţenirea şi încadrarea noastră în oştire, ca ofiţeri, nici vorbă nu mai putea fi. Eram disperaţi, nu ştiam ce să facem. De aceea, m-am gândit la organizarea de regimente ardelene şi bucovinene recrutate din prizonierii din Rusia şi din alţi ardeleni aflători pe teritoriul României.

Am alcătuit alăturatul memoriu, scris în întregime de mine şi din iniţiativa mea, pe care l-am semnat cam aceiaşi care am semnat şi declaraţia de colaborare la *Epoca*, în frunte, însă, cu Părintele Lucaciu. Nu ştiu prin ce minune s-a păstrat o copie între hârtiile mele. Îl public în întregime.

ONORAT CONSILIU DE MINIŞTRI,

Înainte de declararea mobilizării şi a ruperii legăturilor diplomatice cu Puterile Centrale, guvernul român nu se putea ocupa de situaţia noastră, a românilor de peste munţi şi din Bucovina, veniţi în România de la izbucnirea

războiului european. Înţelegem, deci, că autorităţile statului nu au luat dispoziţii privitoare la rolul pe care, în interesul cauzei, trebuie să-l avem şi noi în cursul războiului pentru întregirea neamului şi pentru împlinirea idealului nostru.

Glasul conştiinţei, care ne-a povăţuit să trecem Carpaţii şi să venim în Regat, ne îndeamnă acum, în aceste zile mari şi sfinte pentru noi, să ne facem pe deplin datoria şi să căutăm a fi cât mai folositori oştirii româneşti şi statului român. De aceea, ne permitem a supune binevoitoarei judecăţi a Onoratului Consiliu de Miniştri o seamă de propuneri, lăsând la aprecierea domniilor-voastre să le primiţi pe acele, pe care le veţi găsi potrivite şi să aduceţi hotărârile pe care le veţi crede de cuviinţă. Noi românii refugiaţi din Ardeal (Banat, Crişana, Maramureş) şi din Bucovina, voim să luăm parte activă la cucerirea pământului în care ne-am lăsat părinţii şi în care odihnesc strămunii noştri. Credem că e o datorie de onoare pentru noi ca, în acest război, să înscriem pe paginile istoriei fapte, care să arate urmaşilor că şi românii din ţinuturile subjugate au luptat alături de ostaşii Regatului pentru întruparea României Mari şi că, prin sângele lor, au răscumpărat unitatea politică la care au visat ani de-a rândul.

Dorinţa noastră ar fi ca Onor. Consiliu de Miniştri să încuviinţeze organizarea de regimente ardelene şi bucovinene, care să se compună din foştii soldaţi români ai Armatei Austro-Ungare, veniţi în România în cursul războiului, şi din prizonierii români din Rusia, care vor trebui aduşi în România. Înfiinţarea acestor regimente ar face cea mai bună impresie asupra publicului din Regat şi asupra celor de acasă. Ele ar putea fi întrebuinţate cu folos pe câmpul de luptă şi în teritoriile ocupate, pe care fiind leagănul în care s-au născut, le cunosc de aproape. Între soldaţi, toţi foşti tovarăşi de suferinţe, ar exista legături de prietenie şi, prin urmare, ar alcătui unităţi închegate sufleteşte, care ar căuta să se ia la întrecere, în fapte de vitejie, cu celelalte regimente ale oştirii din Regat. Regimentele ardelene şi bucovinene s-ar putea organiza fie în cadrele corpurilor existente, fie în corpuri noi, create ca unităţi suplimentare ale oştirii române. După informaţiile pe care le avem, numărul soldaţilor români şi bucovineni, refugiaţi în ţară se urcă la 10-15 000, iar numărul prizonierilor români din Rusia trece peste 100 000; împreună ar da deci un contingent pentru două corpuri de armată.

Pentru cazul când Onor. Consiliu de Miniştri ar admite organizarea militară a ardelenilor şi bucovinenilor, facem următoarele propuneri concrete:

1). Ministerul de Război să numească un comandament de organizare al acestor regimente, eventual corpuri, care:

a) Să concentreze, prin ordin, pe toţi ardelenii şi bucovinenii recrutaţi în primăvara acestui an de autorităţile militare române;

b) Să ordone noi recrutări pentru toţi aceia care nu au renunţat încă la protecţia străină sau nu şi-au aranjat situaţia militară în oştirea română;

c) Să fixeze garnizoanele regimentelor, care întru cât va fi posibil, se vor alcătui după fostele cercuri de recrutare din Austro-Ungaria;

d) Să se îngrijească de echiparea, înarmarea, întreţinerea şi de instruirea acestor regimente. Încadrarea unităţilor mici, plutoane şi companii, se va putea face cu ajutorul foştilor ofiţeri români în Armata Austro-Ungară, iar unităţile mari vor fi conduse de ofiţeri superiori din Armata Română.

2). Regimentele româneşti, făcând parte din Armata Română, vor purta aceeaşi uniformă şi vor presta jurământul ostăşesc Majestăţii Sale Regelui Ferdinand şi patriei.

3). Comandamentul de organizare al acestor regimente se va ocupa şi va rezolva toate chestiunile militare privitoare la ardeleni şi bucovineni. Va recomanda cartierelor generale ale armatelor de operaţiuni personalul necesar de interpreţi-informatori, care până acum s-au recrutat la întâmplare, şi se va îngriji de tranportarea şi de repartizarea prizonierilor români din Rusia.

Fie că se admite sau nu această organizaţie, rugăm Onor. Consiliu de Miniştri să binevoiască a interveni pe lângă guvernul Majestăţii Sale Ţarului să elibereze prizonierii români (soldaţi şi ofiţeri) din Rusia, care vor să lupte sub flamurile române. Aducerea în România a acestor prizonieri se impune din consideraţii superioare naţionale. Fiind în Regat şi eventual făcând parte din Armata Română, s-ar cultiva în ei spiritul de solidaritate şi li s-ar trezi conştiinţa de unitate şi de mândrie naţională, atât de necesară generaţiilor care vor alcătui România Mare de mâine. De aceea stăruim cu insistenţă ca prizonierii români din Rusia să fie aduşi în ţară.

Dacă Onor. Consiliu de Miniştri găseşte că organizarea acestor regimente ardeleneşti si bucovinene ar întâmpina dificultăţi sau că crearea de unităţi noi ar cere prea mult timp, ne permitem a-l ruga să binevoioscă a dispune ca românii ardeleni şi bucovineni, recrutaţi să fie concentraţi la unităţile existente ale Armatei Române şi ca forurile militare competente să ordone o nouă recrutare pentru toţi care nu au satisfăcut încă obligaţiile ostăşeşti. În orice formă voim să ne îndeplinim datoria de sânge faţă de România Mare. În legătură cu cele de mai sus amintim şi de necesitatea unei dispoziţii unitare pentru reglementarea situaţiei foştilor ofiţeri în Armata Austro-Ungară, care cer să li se recunoască gradul şi să fie încorporaţi în Armata Română ca ofiţeri.

*

Pe lângă acestea, ne permitem a atrage atenţia Onor. Consiliu de Miniştrii asupra următoarelor chestiuni:

1). Prizonierii români, capturaţi de Armata Română, în cursul războiului, să fie adunaţi într-o tabără separată, ca să se poată bucura de un tratament special şi să li se poată face o educaţie naţională. Rămâne la aprecierea Onor. Consiliu de Miniştri, dacă şi aceşti prizonieri vor putea fi sau nu încorporaţi în regimentele ardelene şi bucovinene sau vor fi întrebuinţaţi pentru alte servicii militare;

2). Fiindcă situaţia multor ardeleni şi bucovineni aflători în ţară, precum şi a celor care mai vin în cursul războiului, e nelămurită, credem că ar fi necesară instituirea unei secţii, fie pe lângă Liga Culturală, fie pe lângă Ministerul de Interne, compusă din ardeleni şi bucovineni, sub conducerea unui funcţionar al Ministerului de Interne, care să stea în ajutorul autorităţilor române pentru executarea tuturor dispoziţiilor guvernului privitoare la ardeleni şi bucovineni. În special să primească şi să controleze cererile celor care vreau să-şi regleze situaţia liberei petreceri în ţară, care astăzi sunt expuşi la multe inconveniente şi nedreptăţi.

Supunând aceste propuneri atenţiei binevoitoare a onor. Consiliu de Miniştri, credem că ne-am împlinit o datorie şi nădăjduim, că, conducătorii ţării vor găsi cele mai mulţumitoare soluţii pentru determinarea rolului pe care trebuie să-l avem şi noi ardelenii şi bucovinenii în războiul României Mari.

Primiţi, vă rugăm, domnilor miniştri, încredinţarea preaînaltei noastre stime şi consideraţii.

Bucureşti, 1 septembrie 1916.

În numele românilor refugiaţi din Ardeal şi din Bucovina.

(urmează semnăturile).

*

În *Memoriul Comandamentului Armatei a III-a*, prezentat comandamentului de căpetenie, în ziua de 28 august 1916, semnat de generalul Averescu, s-au propus, între altele, şi următoarele: *„A se face un rezervor de ofiţeri şi subofiţeri, pentru împlinirea golurilor. S-ar putea recurge la prizonierii din Rusia de naţionalitate română"*[70]. Memoriul refugiaţilor ardeleni şi bucovineni, reprodus mai sus, a rămas fără niciun răspuns, din cauza catastrofelor care au urmat. Nici propunerii generalului Averescu nu i s-a dat ascultare. Ideea s-a realizat mai târziu, abia în toamna anului 1917. Tot eu am lucrat atunci un nou memoriu şi un proiect de organizare a Corpului voluntarilor ardeleni, pe care le-am prezentat, prin colonelul Stârcea, regelui Ferdinand. Asupra Corpului voluntarilor români voi reveni pe larg, când voi povesti evenimentele din 1917.

Pe portiţa din dos

Vremea trecea şi situaţia noastră nu se limpezea. Dimpotrivă, se îngreuna zi cu zi. Vrăjmaşul înainta pe amândouă fronturile şi cerul nădejdilor de biruinţă era tot mai întunecat.

Toată lumea se gândea şi se întreba: Ce va fi mâine? S-a scurs aşa toată luna septembrie.

Cei mai mulţi dintre refugiaţii ardeleni intelectuali, pe lângă zbuciumul moral, au început să se lupte cu lipsuri materiale. Nu mai aveau din ce trăi. Slujbele pe care le-au ocupat s-au desfiinţat, aşa că erau ameninţaţi să moară de foame. Eu însumi cheltuisem ultimii bani din onorariul încasat pentru volumul *Hora obuzelor*, care a ieşit de sub teasc în preajma intrării României în război. Unii dintre ardeleni, mai ales cei care n-au fost ofiţeri, au intrat ca interpreţi, cu gradul de ofiţeri asimilaţi, şi au fost repartizaţi pe lângă diferitele unităţi. Mai rămăsesem în Bucureşti un număr restrâns, care nu voiam să renunţăm la drepturile noastre, în nădejdea că totuşi ele ne vor fi recunoscute. În vederea acestui scop am făcut noi demersuri la Statul-Major, dar fără niciun rezultat. Ceream să fim trimişi în primele linii de foc, ca să murim sub flamurile naţionale, şi eram refuzaţi. Alţii din Vechiul Regat făceau intervenţii ca să scape de front şi să fie întrebuinţaţi la servicii auxiliare. Erau aşa numiţii ambuscaţi. Ce ironie!

[70] Generalul Al. Averescu, *Operaţiile de la Flâmânda*, Cultura Naţională, Bucureşti, p. 123.

În primele zile ale lui octombrie, s-a stins Nicolae Filipescu, în care se întrupau toate nădejdile noastre. Am plâns ca nişte orfani şi l-am petrecut la odihna de veci, cu impresia că odată cu prăbuşirea lui s-a prăbuşit o parte din România. La 7 octombrie, regele Ferdinand a dat un ordin de zi pentru apărarea Carpaţilor. După ce am pierdut marea, erau în primejdie munţii, iar după cucerirea lor din partea inamicului se deschideau drumurile spre capitala ţării. Nici nu încerc să zugrăvesc demoralizarea şi disperarea noastră. Intuiţia mea îmi spunea, că oştirea noastră nu va putea rezista. Din Ardeal, odată cu retragerea armatei noastre, au început să sosească noi refugiaţi. Cei veniţi din regiunea Sibiului povesteau nenorocirile retragerii de pe Valea Oltului şi se plângeau că erau bănuiţi de spionaj, unii au fost chiar executaţi din ordinul comandantului care îşi pierduse capul[71]. Se crease o atmosferă ostilă ardelenilor, parcă ei erau vinovaţi de insuccesele oştirii ce avea să cucerească Transilvania.

Cum vremea trecea şi primejdiile se îngroşau ca nişte nori negri din toate părţile, am fost silit să primesc umilinţa de a intra pe portiţa din dos în armată. Voi povesti *cazul*, care caracterizează şi el mentalitatea şi moravurile de la comandamentul superior al armatei. Într-o zi, îmi spun prietenii, că un domn maior în rezervă Grigore Popescu, în civil funcţionar superior la Ministerul de Domenii, ardelean de origine, era însărcinat de Marele Cartier să organizeze cete de incursiuni în dosul armatelor inamice. Am făcut cunoştinţă cu domnul Gr. Popescu care mi-a povestit ce vrea. Proiectele dânsului erau foarte vagi şi cât se poate de simplist concepute. Văzând că omul nu are nicio pregătire pentru asemenea acţiuni, care aveau să se organizeze de-a lungul Carpaţilor, de la Ceahlău până la Vârciorova, şi văzând că n-are niciun proiect precis de organizare, l-am întrebat: *Cum ai ajuns să te însărcineze Marele Cartier cu asemenea misiune?* Răspunsul: *Ei, asta e taina mea, primeşti sau nu să fi însărcinat în regiunea Tulgheş-Bicaz cu o astfel de misiune?*

Ce era să fac? Aveam în faţa mea ultima posibilitate de a îmbrăca uniforma şi de a mă strecura pe front, părăsind iadul din capitala ţării. Am primit şi am fost repartizat pe Valea Trotuşului, la Divizia a 7-a, deoarece la Tulgheş veniseră ruşii. Centrul de informaţii maior Grigore Popescu de pe lângă Marele Cartier General nu avea niciun sens. S-a înfiinţat de hatârul domnului Gr. Popescu. Nu ştiu datorită căror legături personale sau influenţe de sus, cum s-au făcut atâtea altele în cursul războiului. Aşa s-a terminat calvarul meu de la declararea războiului până după mijlocul lunii octombrie 1916[72].

[71] Am citit mai târziu *Bătălia de la Sibiu, 12-16 septembrie 1916. Contribuţii la istoricul războiului national, 1916-1918*. Tipografia Leon Friedman, Roman, 1938, de general Ion Popovici. E un monument de incapacitate.

[72] De aici încolo încep notele mele zilnice din campanie, pe care le-am grupat în capitol, cu subtitluri, povestind numai ceea ce mi s-a părut interesant. Datele sunt pe stil vechi, care era în vigoare în Regat.

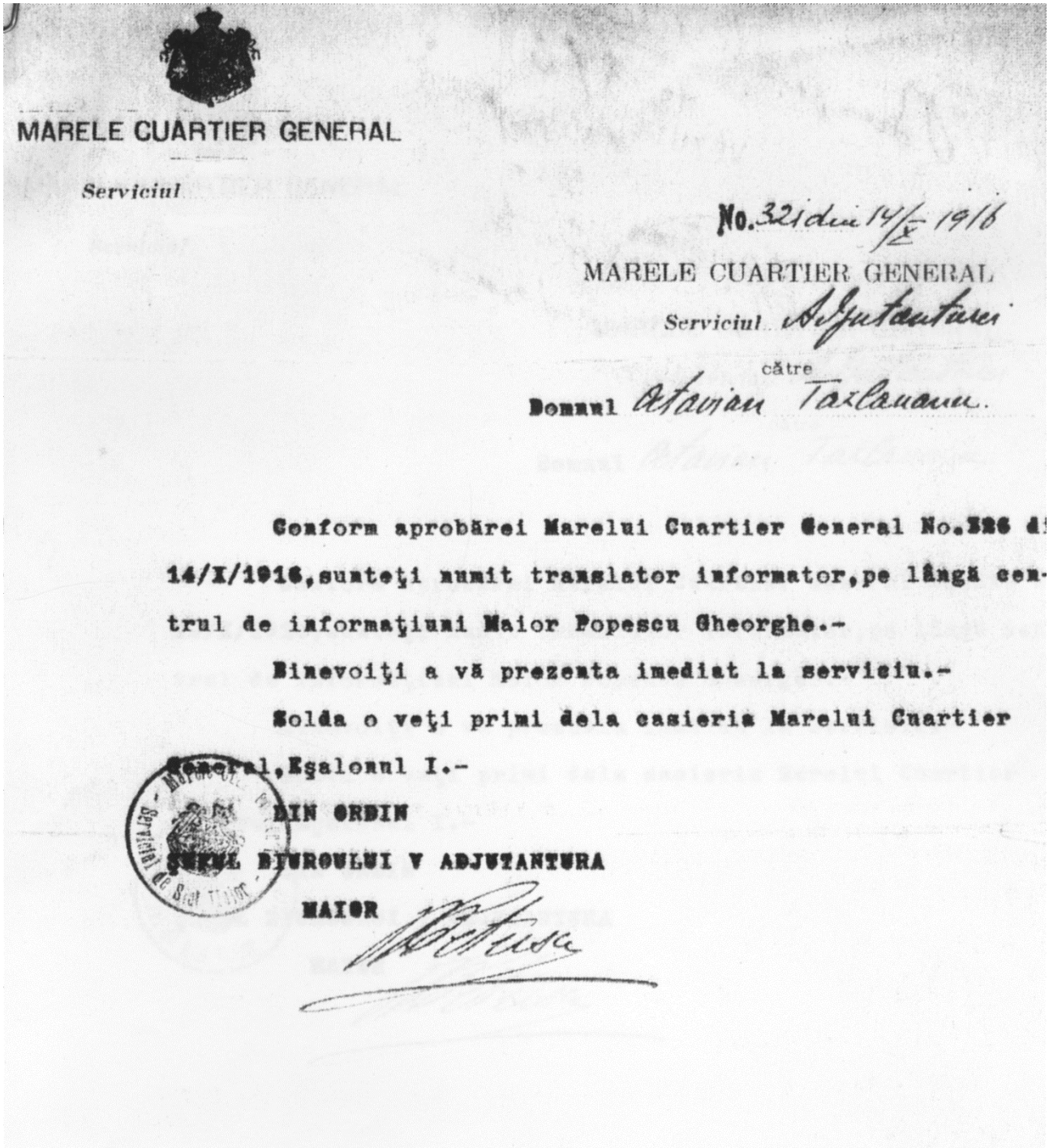

MARELE CUARTIER GENERAL

Serviciul

No. 321 din 14/X 1916

MARELE CUARTIER GENERAL

Serviciul Adjutantura

către

Domnul Octavian Tăslăuanu.

Conform aprobărei Marelui Cuartier General No. 326 d
14/X/1916, sunteţi numit translator informator, pe lângă cen-
trul de informaţiuni Maior Popescu Gheorghe.-

Binevoiţi a vă prezenta imediat la serviciu.-

Solda o veţi primi dela casieria Marelui Cuartier
General, Eşalonul I.-

DIN ORDIN

ŞEFUL BIUROULUI V ADJUTANTURA

MAIOR

Facsimilul numirii lui Octavian C. Tăslăuanu.
(În document apare greşit numele de Gheorghe Popescu, în loc de Grigore).

CAPITOLUL III

PE VALEA TROTUŞULUI
22 octombrie – 12 noiembrie st. v. 1916

Spre front

24 octombrie 1916. Luni dimineaţă, cap de săptămână, zi cu noroc pentru drumeţi. Superstiţiile din bătrâni renasc în vreme de război şi îmbărbătează neliniştea ce frământă sufletul în faţa necunoscutului. Plec la Gara de Nord şi gândurile aleargă departe, pe Valea Trotuşului, cercetând: Ce m-aşteaptă la cartierul Diviziei? Apoi zboară peste Carpaţi şi poposesc o clipă deasupra satului meu natal şi se închină cucernic în bisericuţa de lemn, în care slujea tata. *Doamne ajută!* – şi-mi fac o cruce largă, ceremonioasă cum o învăţasem de la bunica.

Ajuns la gară, mă urc în tren, fără să-mi întorc capul spre Bucureşti. Mi se părea Sodoma Ţării Româneşti. Las capitala învăluită în horbote albe de ceaţă, abia trezită din somn. O asemuiam cu o curtezană răsfăţată, plină de farmec, de strălucire şi de păcate. Mă urmărea o întrebare: Ce soartă o aşteaptă? Oare nu o va pedepsi Cel de Sus, cum a făcut cu cetatea lui Lot din Biblie? Oştirea noastră e respinsă, dar nu zdrobită. Armatele duşmane mai au să dea piept cu stâncile Carpaţilor, păzite de pumnii ciobanilor şi plugarilor, deprinşi să rostogolească bolovani în capul năvălitorilor. Dar războiul fără scule e greu. Greşelile şi neglijenţele din trecut le vom plăti scump. Cine ştie? – poate vom pierde şi capitala ţării. Acest gând m-a cutremurat. Oricât de nesuferită îmi era din cauza umilinţelor îndurate, prăbuşirea ei ar fi însemnat destrămarea tuturor nădejdilor ţesute de visurile noastre de mărire.

În tren, m-am retras în colţul unui compartiment plin de ofiţeri. Pe feţele lor nu citeam durerea dezastrelor şi nici teama de primejdiile ce ameninţau ţara. Lor li se părea că am pierdut vremelnic o cucerire, iar mie mi se înnegura speranţa de a mai revedea căminul părintesc. Eu ştiam cu câte jertfe se redobândesc poziţiile pierdute. O ştiam din Galiţia. Trenul alerga, străbătând câmpiile înţesate de soboare de neguri dese şi posomorâte. Parcă se sfătuiau şi ele cum să apere ţara împotriva vrăjmaşilor ce năvăleau pe jos, pe întinsul pământului, şi pe sus, prin slava văzduhului.

M-am ghemuit în colţul compartimentului şi m-am ascuns după paravanul unui ziar. Voiam să fiu singur, să trăiesc numai cu sufletul meu necăjit. Până la Buzău, mi-am depănat amintirile din Ardeal, am urcat calvarul neutralităţii şi am retrăit ruşinea şi umilinţa din „Zilele de glorie". În Buzău, am aşteptat trei ore. Trenuri încărcate cu materiale de război şi cu soldaţi se scurgeau neîntrerupt. Soldaţii chiuiau, cântau din gură, din armonici şi din clarinete, veseli şi nepăsători de moarte. După două luni de război, energia ţărănimii clocotea plină de viaţă, dornică de biruinţă. Neamul cu asemenea oaste de voinici, trebuie să învingă şi să întemeieze o ţară nouă, mare, liberă şi înseninată de stăpânirea dreptăţii. Mi-am urmat drumul primenit de credinţa într-o renaştere naţională, într-o Românie biruitoare. M-am uitat cu dispreţ spre Albatros, cuibul unui parvenit, care, în viaţa politică reprezenta miopia alianţei cu Puterile Centrale.

O scenă cu haz. O cocoană bătrână, însoţită de una mai tânără, se urcaseră în vagonul rezervat ofiţerilor. Un sergent le invită politicos să treacă în vagonul de alături. Matroana ţâfnoasă se răsti la sergent:

– Să-mi dai om, să-mi ducă bagajul. Altfel nu mă duc. Sergentul îi atrage atenţia că e ordin.

– Ia, auzi, doar n-am să înghit niciun ofiţer, dacă stau aici.

Cea tânără o potolea:

– Dacă nu te cunoaşte...

În aceste vorbe, spuse cu înţelesuri, se reoglindea obiceiul de hatâruri al ţării.

Coana bătrână, ca să-i treacă necazul şi-a aprins o ţigară şi a început să tune împotriva războiului, că cine ne-a pus să ne lăcomim după Ardeal, să ne băgăm în primejdie şi să ne stricăm liniştea. Cum o să batem noi pe nemţi, pe care nu i-a putut bate lumea întreagă?

– Ba nu, zău?! – şi se uită întrebător la ofiţerii din compartiment. Nu i-a răspuns nimeni.

Un ofiţer tânăr a început să povestească vitejiile de la Jiu. Ţăranii au ieşit cu furcoaie şi cu topoare înaintea „ghermanilor".

Luna plutea misterioasă pe cer. Bătrâna adormise, plictisită de poveştile eroice. La Mărăşeşti o surpriză. Din înalt ordin nu mai pleca niciun tren spre Bacău. Trebuia să fac înconjurul Moldovei, prin Iaşi, ca să ajung la Divizia a 7-a de pe Valea Trotuşului. În aceeaşi situaţie se găseau mai mulţi ofiţeri, între care şi colonei. Toţi se întrebau: De ce n-au fost avertizaţi la Buzău?

De Adjud mă despărţeau vreo 20-25 km. Iau hotărârea să-mi urmez drumul, cum voi putea, cu o simplă căruţă ţărănească. Dacă n-aveam bagaj, aş fi luat-o pe jos. Ce erau 20-25 km? Un fleac. Eram obişnuit să calc sute şi mii de kilometri per pedes. Intervenţiile mele la jandarmi şi la o divizie cantonată în sat n-au avut niciun rezultat. Se apropiase miezul nopţii, fără să ştiu cum voi ieşi din încurcătură. Mă plimbam necăjit pe peronul gării, căci n-aveam nici unde mă odihni. Mă vede un funcţionar civil şi mă întrebă:

– Dumneavoastră ce tren aşteptaţi?

– Dacă ar merge, l-aş aştepta pe cel spre Adjud, îi răspund plictisit.

– Iaca, soseşte într-un sfert de oră.

– Care?

– Trenul curier.

– Bine, dar n-am autorizaţia Marelui Cartier să călătoresc cu trenul curier şi sunt ordine severe.

Funcţionarul mi-a râs în nas, spunându-mi:

– Las că vă dau eu autorizaţie. Fiţi numai gata.

Mi-am scos repede bagajele şi am aşteptat sosirea curierului, indignat că trebuie să nesocotesc un ordin militar. Concepţia mea despre ordine nu se potrivea cu mentalităţile ţării. Ce era să fac? Trebuia să calc un ordin de care nu ţinea nimeni seama, ca să pot executa ordinul din buzunar.

Când a sosit trenul, pentru un bacşiş de 5 lei, m-am pomenit cu bagaje cu tot în vagonul poştei, între colete. După mine au intrat şi alţii, probabil fără vama celor 5 lei. În 15 minute, am fost la Adjud, fericit că de aici înainte drumul e mai sigur. Şeful gării îmi spune că numai mâine mă poate trimite mai departe. Aveam, deci, vreme şi pentru somn. Un medic m-a sfătuit să mă instalez într-un vagon al trenului sanitar, care avea să plece mâine dimineaţă pe Valea Trotuşului.

Am nimerit într-un vagon cu marfă, mobilat cu tărgi şi încălzit de o sobă lângă care se prăjeau doi sanitari miliţieni. Cu sfială ţărănească îmi spun că n-au voie să primească pe nimeni în vagoanele sanitare. Ordinul nu mă mai sperie. Încep să mă deprind cu obiceiul ţării. Dar mă uitam îngrijorat la tărgi... vor fi pline de boli, de păduchi de lemn. Ce-o vrea Dumnezeu.

Când mă dezbrăcam, mi-am adus aminte că şi în Galiţia am început războiul dormind cea dintâi noapte tot pe o targă. Coincidenţa asta începe să-mi împuieze sufletul cu credinţe deşarte. Mi se părea că targa e un leagăn al norocului meu în război, un leagăn în jurul căruia s-adună zânele să mă vrăjească, ocrotindu-mă de primejdii. Am adormit visând serbarea intrării regelui Ferdinand în Alba-Iulia, la care luam parte şi eu ca ostaş trecut prin războiul mare ale neamului. Visul mi l-a tulburat un sublocotenent medic, arătându-mi un ordin de la Marele Cartier, că n-am voie să dorm în tren. Îi mulţumesc pentru amabilitate şi-mi exprim părerile de rău că împrejurările m-au silit să încalc un înalt ordin. Soarele era sus şi sublocotenentul avea dreptate, nu mai aveam voie să mai dorm.

Plec spre Comăneşti cu alt tren sanitar condus de un distins şi amabil medic tânăr, al cărui nume regret că nu l-am reţinut. Am admirat împreună frumuseţile naturii de pe Valea Trotuşului.

Verdele brazilor de pe culmi parcă simboliza credinţa nebiruită de bruma decepţiilor ce ofilise frunzişul de la poalele munţilor. Sufletul meu poposea pe culmi, neclintit în credinţă...

La Comăneşti, unde se găsea cartierul diviziei, m-am coborât din tren, vesel că am ajuns aşa de repede. Acolo era aer şi lumină! Era câmpul de luptă, unde, în sfârşit am reuşit să ajung...

La divizie

25 octombrie. Mărturisesc că aveam mare respect faţă de comandantul unei divizii. Mi-l închipuiam cu ofiţeri în faţa hărţilor, cu telefoanele la ureche, cu mintea împărţită în zece părţi, lucrând ziua şi noaptea pentru îndrumarea zecilor de mii de oameni în subordine. Eu, biet ofiţer din tranşee, habar n-aveam cum funcţionează maşinăria complicată a unei divizii. Cunoşteam rolul ei din cărţi, dar nu ştiam tainele mecanismului care-i dă viaţă. Acum aveam s-o cunosc...

Era firesc ca de la gară până la cartierul diviziei să mă copleşească sfiala necunoscutului şi să mă întreb: Voi fi oare în stare să stau cu cinste alături de capetele înţelepte din fruntea diviziei? Mă gândeam la misiunea mea grea, la răspunderea ce o luasem pe umerii mei şi mărturisesc că mă îndoiam de puterile mele. Comandamentul era instalat într-un castel, în mijlocul unui parc îngrijit.

Divizie... strategie înaltă... castel... parc... toate se învârteau în capul meu de ofiţer din primele linii, ca icoane din basme în mintea copiilor. La poarta castelului m-am oprit. Soarele strălucea, culmile de pe Valea Trotuşului erau învrâstate de pete ruginii, iar jur împrejur pace şi linişte. Bubuiturile tunurilor se auzeau departe, ele singure vesteau că lupta e neîntreruptă.

La comandament e tăcerea sfântă şi roditoare a muncii, a biruinţei – îmi ziceam. Am intrat. Milităria învăţată nu se uită uşor. M-am recules repede şi deplin stăpân pe mine, am deschis larg uşa, lăsându-mi galoşii şi sfiala în vestiarul spaţios. Ofiţerii diviziei erau la masă. Am aşteptat. În gândul meu, omul sătul e mai bun şi mai afabil. Aveam nevoie de aceste sentimente, fiindcă nu cunoşteam pe nimeni. M-am prezentat generalului şi statului său major în biroul de operaţii, cu hărţi, cu mese mari de scris şi cu telefoane... Am fost primit protocolar. Altfel, oameni amabili.

Şeful de Stat-Major n-a uitat să-mi spună că am o misiune frumoasă, m-a îndemnat să încep recunoaşterea pentru recrutarea elementelor de care am avut nevoie şi să mă apuc de lucru. Dar nu mi-a scăpat nici sarcasmul ce-i flutura pe buze şi nici ironia din priviri. M-a trimis la ajutorul lui, ca să-mi dea toate lămuririle şi tot sprijinul. Ajutorul, un căpitan gentil, m-a îndrumat mai departe, la şeful biroului de informaţii, un sublocotenent încruntat şi rezervat, care m-a dus într-o cameră de la etaj. Când urcam scările, mă gândeam: Oare ăsta la cine mă mai trimite? Am găsit doi ardeleni translatori, cu care ne-am înţeles să ne întâlnim mâine, miercuri, ca să discutăm mai de aproape ce avem de făcut. M-am instalat în casa părăsită a unui neamţ deportat, unde era pretura căpitanului Armăşescu, administratorul domeniilor coroanei de la Bicaz. Odaie curată şi pat bun.

26 octombrie. O zi de orientare. Odihnit şi dornic de muncă, intru în contact cu comandamentul să mă pun la curent cu situaţia. Spre uimirea mea, întâmpin o răceală care mă doare. Descopăr o atmosferă rigidă, apăsătoare şi o lipsă de camaraderie. Nu e vibraţie sufletească şi căldură, unire frăţească şi entuziasm. Fiecare vrea să se distingă individual, vorbeşte de părerile lui, parcă n-ar servi o cauză comună, la care trebuie să colaboreze toţi armonic şi disciplinat. De la primul contact, am descoperit un spirit difuz, lipsă de unitate în vedere şi acţiune. Boala individualismului românesc trăia şi era dăunătoare. Fac o încordare şi ascult ce mi se spune, cu răbdarea omului care vrea binele. Văd de la început, că voi întâmpina dificultăţi enorme, că nu-mi voi putea îndeplini misiunea cu care am fost însărcinat. Dar nu-mi pierd nădejdea.

Asist pentru întâia oară la o interogare de prizonieri. Mă surprinde starea lor morală şi intelectuală. Un zidar ungur din Budapesta dă cele mai bune informaţii şi spune că nu se mai întoarce, rămâne aici în România. Nu-mi dădeam încă seamă de importanţa biroului de informaţii,

nu ştiam ce rol are în mersul operaţiunilor. Cu spiritul meu de pătrundere îi căutăm rostul. Un presimţ îmi spunea că de rostul lui avea să se lege şi rostul meu pe front. O veste bună. O patrulă de-a noastră, care făcea legătura cu trupele ruseşti de la Tulgheş şi Bicaz, a prins un aeroplan duşman, cu doi prizonieri. Pradă bogată.

Seara mă gândesc la ce mi se spusese la comandament, că divizia, în „Zilele de glorie", fusese până la Praid, deci aproape de Valea Târnavei. De ce a părăsit înălţimile Harghitei? Cum se apără împotriva atacurilor inamice aici, într-o poziţie rea, de ce nu s-ar fi putut apăra pe crestele Harghitei, scurtând întinderea frontului? Cunosc bine regiunea, am străbătut-o pe jos în tinereţile mele, aşa că-mi dau perfect seama de ceea ce spun. Greşeala Armatei a II-a, care avea cele mai bune şi mai omogene divizii, în număr de patru, cu un efectiv de 120 000 de oameni, şi care era centrul operaţiilor, în loc să înainteze viguros cu trei divizii de infanterie spre Sighişoara şi să ocupe fie înălţimile din faţa Văii Târnavei-Mici, între regiunea Sf. Gheorghe de Pădure şi regiunea Blajului, pe o distanţă de 60-80 km, fie înălţimile corespunzătoare din faţa Văii Târnava-Mare, având ca rezervă o divizie de infanterie şi o divizie de cavalerie, iar cu brigada cavalerie ţinând legătura cu aripile Armatei de Nord şi a Armatei I, evident că a avut o repercusiune şi asupra Armatei de Nord, a cărei aripă stângă era legată de mişcarea Armatei a II-a. Dar chiar după atacul ce s-a dezlănţuit asupra coardei formată de Armata a II-a, şi-ar fi putut păstra poziţiile de pe Harghita, concentrându-şi rezervele principale în regiunea Tuşnadului, pentru a preveni un atac de flanc. Poziţiile pe care le ocupa la sosirea mea pe front nu erau nici mai scurte şi incomparabil mai dezavantajoase. Dar acestea erau socoteli de ale mele, a unui biet locotenent, nepriceput în arta războiului.

O zi bogată

27 octombrie. Comăneştii, satul strâmtorat între munţi împăduriţi, străbătuţi de apa sprintenă a Trotuşului, aduce aminte de vechii cumani, seminţie asiatică ce a huzurit pe pământurile Moldovei şi a dispărut. Portul ţărănesc e ca pe la noi, chiar şi tipul fizic al ţăranilor e asemănător. Mă uit cu drag la săteni şi stau de vorbă cu ei, iscodindu-le sufletul. Se feresc să-şi dezvăluie gândurile privitoare la război, dar li se dezleagă limba când e vorba de pământ şi de păşuni. Se plâng împotriva boierului.

Castelul şi latifundiul sunt proprietatea lui Nicu Ghica-Comăneşti, partizan politic al lui Marghiloman, deci germanofil. Oamenii spun, că domeniul se întinde până la Palanca şi că mai demult se cobora până la Adjud, un întreg colţ de ţară. Nu e nicio mărturie că stăpânii pământului au ars făclia credinţei în suflet şi au avut dragostea de moşie. Biserica e modestă, urcăm pe un bot de deal, lângă şosea. Nu seamănă a avea ctitori boieri. Castelul e banal, nou şi pretenţios, cu aer de parvenit. În parc îmi atrag atenţia crucile proaspete de lemn şi un lup legat în lanţ. Crucile erau ale soldaţilor căzuţi în lupte. Prin sângele lor înscriau dreptul ţăranilor de a stăpâni în viitor domeniul părăsit de proprietarul lui. Lupul devenise şi el rob pentru distracţia latifundiarului. Stătea trist în cuşca lui şi spera că noii veniţi îi vor reda şi lui libertatea. Era cel mai bun prieten al meu. Mi-am adus aminte de o poezie a lui Goga, *Lupul*:

Te-am auzit şi-n ceasuri grele
Ce mă gonesc cu vifore turbate,
Am priceput chemarea ta de frate
Şi-am priceput că-n noaptea fără stele
Tu eşti tovarăş visurilor mele...

Ne vizitează generalul Prezan, comandantul Armatei de Nord şi ia masa la popota noastră. Îmi face o impresie excelentă, a unui om întreg, în care se întâlnesc însuşiri multiple: blândeţea,

seninătatea calmă şi energia impetuoasă. În cursul conversaţiei, stăruie asupra unei virtuţi ostăşeşti, a îndrăznelii. Un om îndrăzneţ bate pe doi molăi, chiar mai puternici decât dânsul.

Ochii mari ai generalului scapără lumină când vorbeşte. Ţuguiul din creştetul capului arată că e o fiinţă predestinată să umble pe culmi. După prânz, ni se aduc cei doi aviatori austrieci, capturaţi ieri. Îi însoţeşte sublocotenentul G. Strat, care e argint viu, tânăr, frumos şi inteligent, mândru de isprava săvârşită. Îmi spune că aviatorii, înainte de a se despărţi de avion, au îngenuncheat în faţa lui şi au început să plângă. Românii din patrula lui Strat s-au descoperit şi au lăcrimat şi ei. Pârâul Negru, care curgea alături, nu va mai vedea cât va trăi asemenea scene. Sublocotenentul Strat îşi ia rămas bun de la aviatorii austrieci. Se despart parcă s-ar fi cunoscut de când lumea. Prizonierii sunt încântaţi de ofiţerul nostru, spun că n-au întâlnit un suflet omenesc aşa de frumos. Dacă „valahii sălbatici" sunt toţi ca sublocotenentul Strat şi soldaţii din patrula lui, atunci sunt superiori civilizaţilor germani.

Azi a trecut prin Comăneşti şi regina Maria. Seara am redactat următoarele impresii, pe care le reproduc neschimbate. O zi de toamnă, senină şi frumoasă. O zi de sărbătoare a naturii şi a ostaşilor din Comăneşti. Valea Trotuşului se îmbrăcase de dimineaţă în mantie regală. Coastele brumate străluceau în bătaia soarelui ca nişte hlamide de argint. Pădurea de pe plaiuri ardea în flacăra frunzelor ruginii, închegându-se într-o pavăză de aramă pentru apărarea mândrei crăiese. Baionetele străluceau mai dârze şi tunurile mugeau mai fioros. A sosit aşa cum a fost aşteaptată: senină, fermecătoare şi îndrăzneaţă. Am întâmpinat-o cu dragoste şi cu urale. Bucuria râdea în ochii tuturor şi o admiraţie sinceră o însoţea pas cu pas.

Regina Maria, pe lângă splendoarea coroanei ce-i împodobeşte fruntea, cucereşte prin frumuseţea chipului şi a sufletului, prin graţiile de femeie. Cu acestea din urmă, a robit inimile supuşilor. Românul nici nu şi-ar putea închipui pe tronul regal o femeie, care să nu semene cu crăiesele din poveştile lui. Mă uitam la ea, îi pândeam gesturile şi privirile. Voiam să văd dacă războiul nu i-a profanat faţa cu vreo cută şi dacă vreun nor nu i-a întunecat fruntea. Rămăsese cea de demult. În jurul ei, era numai lumină şi căldură. Pentru fiecare avea un zâmbet, o vorbă de mângâiere sau de încurajare. Deasupra, prin văzduhul senin de toamnă, trecea în zbor un aeroplan duşman. Vuia de durere, căutând pe cel pierdut. Se roti de câteva ori deasupra Comăneştilor, fără să arunce nicio bombă. Regina îl urmărea, nepăsătoare. Numai soldaţii din jurul ei simţeau primejdia la care se expune. Aviatorul austriac, făcut prizonier, nu se putea mira îndeajuns de prezenţa reginei pe front. La plecare parcă i-am întrezărit în priviri umbre de melancolie. Mi s-a părut că se apropie de sufletul nostru al ardelenilor, că poate va gusta şi ea din azima amară a pribegiei.

După ce a dispărut automobilul ei pe şosea, m-am întors acasă mărturisind:

– Da, da, ea e şi regina noastră a ardelenilor.

Prizonierii

28 octombrie. Iau parte, pentru întâia oară în viaţa mea, la ascultarea prizonierilor. În lipsă de altă ocupaţie fac şi eu interogatorul aviatorului sublocotenent Dolezal şi a pilotului sergent Zimmermann, capturaţi ieri. Rezultatul îl raportez diviziei. În sfârşit simt că am şi eu un rost pe câmpul de luptă. În cursul zilei mai ascult pe un român Şomcuteanu Alex. din Baia Mare, un creştin blând şi cinstit, care a dezertat, după ce fusese pe fronturile din Galiţia, Italia şi Serbia. S-ar bucura dacă s-ar uni toţi românii, ca să nu mai fie batjocoriţi de unguri, dar de puşcă nu mai vrea să audă, nici în vis nu doreşte să o mai vadă.

29 octombrie. De pe Valea Uzului, soseşte cadet Sava Răchiţan. Când se vede între români, începe să râdă de „voie bună". Încep să mă interesez de misiunea mea: organizarea de detaşamente de incursiuni în dosul frontului inamic. Informatorii mei îmi spun că populaţia din

sânul căreia s-ar putea recruta asemenea detaşamente e evacuată şi se găseşte risipită în jurul Adjudului. Văd că nu voi putea să-mi împlinesc misiunea.

30 octombrie. Mi se spune categoric la divizie că nu există posibilitate să-mi îndeplinesc misiunea. Apar tot mai mulţi ruşi, tineri, blonzi şi cu ochi de culoarea leuşteanului. Stau de vorbă cu ei. Spun că vin să ne înlocuiască. Între ei unul Hodorogea, căruia nu-i place să mărturisească înrudirea de sânge cu noi.

31 octombrie. Comandantul diviziei, general Istrate, un om blajin şi delicat, mă ia la plimbare şi mă pune să-i istorisesc trecutul vieţii mele. Mi se pare ciudată această spovedanie silită. Cei mici de la divizie îmi spun deschis că n-au încredere în noi. Dincolo n-aveau încredere în noi, fiindcă eram români, iar aici, fiindcă suntem ardeleni. Ştiri rele de la Predeal şi Jiu. Se confirmă ştirea că divizia va fi înlocuită de una rusească.

1 noiembrie. Înaintez următorul raport centrului de informaţii maior Grigore Popescu de la Marele Cartier General:

Conformându-mă ordinului primit de la dumneavoastră, m-am prezentat la Comandamentul Diviziei a VII-a în ziua de 25 octombrie a. c. În curs de o săptămână, am căutat să am informaţii amănunţite asupra situaţiei pe sectorul acestei divizii şi să cercetez mijloacele cu ajutorul cărora mi-aş putea îndeplini misiunea pentru care am fost trimis. În cele câteva zile de când sunt aici, am constatat următoarele:

Divizia a VII-a are un birou de informaţii, care, în împrejurările date, îşi dă toată silinţa să dobândească rezultate mulţumitoare. Mijloace de informaţii asupra inamicului sunt următoarele: a) recunoaşterile făcute de trupele proprii; b) mărturisirile prizonierilor si dezertorilor, soldaţi şi ofiţeri, din Armata Austro-Ungară, care sosesc aproape zilnic şi în număr suficient pentru a urmări situaţia si mişcările de pe frontul inamic; c) mărturisirile prizonierilor români care scapă din captivitate; d) observaţiile persoanelor civile care se trimit în dosul frontului inamic.

Informaţiile cu ajutorul persoanelor civile sunt restrânse din două motive: a) între populaţiunea din ţară de pe Valea Trotuşului se găsesc foarte puţini oameni care să îndrăznească a se furişa peste frontieră, deoarece nu cunosc împrejurările de dincolo şi nu ştiu nici limba ungară; b) regiunea din dosul frontului inamic e locuită exclusiv de secui şi de ciangăi, după cât mi se spune, dintre ei s-au retras foarte puţini deodată cu trupele române şi aceştia sunt elemente suspecte. Am aflat, că refugiaţii români şi străini din Ardeal se găsesc în satele din jurul Adjudului, pe care, dacă îmi vor permite împrejurările, le voi cerceta în curând spre a avea o deplină orientare asupra calităţii lor.

De când sunt aici, am asistat şi am făcut singur interogatorii la câţiva prizonieri din Armata Austro-Ungară. În cele viitoare, după ce voi avea mai multă experienţă, vă voi, înainta un proiect de organizare a cetelor înarmate.

1 noiembrie 1916.

Locotenent Oct. C. Tăslăuanu

Camarazii de la divizie abia au vrut să-mi bată la maşină raportul. Milităria asta e greu de priceput şi de suportat. În nădejdea viitorului, înghit toate amărăciunile.

2 noiembrie. A început să fulguiască. Generalul Crăiniceanu ne inspectează. Soseşte cadetul Vasile Ţibre de la Regimentul 71 Obuziere. E un bănăţean simplu, negustor de meserie, cu puţină şcoală. A dezertat, fiindcă nu vrea să se lupte împotriva Armatei Române. Face declaraţii precise şi se angajează să prindă bateriile a căror poziţie o arată pe hartă.

3 noiembrie. Ruşii vin tot mai mulţi şi studiază poziţiile. Năvala lor în Moldova mă ruşinează. România n-a fost în stare să cucerească singură Ardealul. Ajutorul rusesc poate că îl

vom plăti scump. Soseşte vestea căderii Târgu-Jiului. Pe frontul diviziei noastre lupte pentru Aluniş şi Preotesele.

4 noiembrie. Azi dimineaţă ne-am pomenit cu un strat de zăpadă de-o palmă. Comăneştii în haina albă e încântător. Ţibre vrea cu orice preţ să captureze bateriile austro-ungare. Şeful de Stat-Major, colonelul Samsonovici, nu admite propunerea. O găseşte riscantă.

5 noiembrie. De la Regimentul 71 Obuziere a. u., soseşte un băiat de 19 ani, Iancu Obancea din Bran. Spune că a venit după Ţibre şi anunţă că vor veni şi alţi români.

6 noiembrie. Ruşii năpădesc cartierul diviziei. În curând trebuie să plecăm. Nu ştim unde. Nu pot începe nimic. Amân realizarea proiectelor. Lui Ţibre i s-au luat binoclul Zeiss şi, în batjocură, i s-au oferit 20 de lei. E indignat de această primire frăţească. În gândul meu: Dacă ar şti bietul de el ce-l mai aşteaptă. La un soldat evreu s-a găsit *Război sau neutralitate* de Gherea. A fost bătut la fund de jandarmi.

7 noiembrie. Scene impresionante de la Consiliul de Război. Asist pentru întâia oară în viaţa mea. Soldaţi acuzaţi pentru automutilare, cărora li se aplică § 211 din Codul justiţiei militare, pedeapsa cu moartea. Nicăieri n-am avut o impresie mai clară despre zădărnicia vieţii omeneşti.

8 noiembrie. Veşti rele: după retragerea de la Feteşti, retragerea de la Craiova. Biata Oltenie ajunge iar sub regim nemţesc. O seară cu vin şi cu muzică, la comandamentul preturii, condus de simpaticul şi energicul căpitan Armăşescu. Vinul e de la Tokaj, pradă de război, iar muzica e de la stăpânul casei, un gramofon cu plăci din muzica lui Wagner şi din alţi clasici germani. Nemţii ne atacă ţara, iar noi le ascultăm muzica şi ne place. Paradoxuri sufleteşti. Mă gândesc până noaptea târziu asupra rostului civilizaţiei. Sunt atâtea domenii de activitate care apropie naţiunile şi le încheagă într-o unanimitate cu aspiraţii comune şi totuşi se măcelăresc între ele cu o sălbăticie de fiare.

9 noiembrie. La popota ofiţerilor, discuţii aprinse. Toţi cer primenirea vieţii publice. Se cere pedepsirea crâncenă a celor ce ţin neamul în robie şi a celor ce-au săvârşit crime faţă de apărarea naţională. Se vorbeşte pe faţă de vărsări de sânge. Este ecoul sufletesc al retragerilor şi înfrângerilor. Azi a trecut un batalion de ruşi. Aud pentru întâia oara cântecele lor în cor. E un sunet nou, metalic, larg şi impunător. Din cântecul lor rar şi greoi, ce s-aude de departe, parcă desluşeşti nemărginirea hotarelor ruseşti. E o putere cu resurse inepuizabile.

10 noiembrie. Zi de aşteptare şi de inacţiune. Citesc codul justiţiei militare şi dreptul internaţional cu platonicele convenţii de la Geneva şi Haga. Acestea din urmă mă fac să râd. Ce utopii!

Împăratul

11 noiembrie. Un prizonier ungur îmi spune, că li s-a comunicat, prin ordin de zi, moartea împăratului Francisc Iosif.

În sfârşit!

Domnia acestui habsburg a început în plină revoluţie şi sfârşise în plin război. În revoluţia din 1848, românii s-au luptat alături de trupele împărăteşti împotriva revoluţionarilor unguri de sub şefia lui Kossuth. Totuşi împăratul Francisc Iosif, în loc să răsplătească pe români pentru dinasticismul lor, i-a trădat şi i-a jertfit oligarhiei maghiare, prin dualismul de la 1867. În 1894, când reprezentanţii naţiunii române din Ungaria s-au prezentat la Viena, ca să-i predea plângerile

împotriva persecuţiilor ungureşti, cuprinse în *Memorand*, nici n-a voit să-i primească şi a lăsat ca fruntaşii românilor să fie judecaţi şi condamnaţi de justiţia maghiară. Aşa că noi românii nu avem de ce deplânge moartea lui. Sub domnia lui, Monarhia Habsburgică, în loc să se transforme în stat federativ al tuturor naţiunilor, ţinând pas cu spiritul vremii, şi-a semnat actul de moarte deodată cu actul dualismului, deoarece Ungaria s-a opus reformelor, care i-ar fi putut asigura existenţa. De aceea, viaţa monarhiei sub domnia lui Francisc Iosif, a fost un neîntrerupt lanţ de compromisuri cu forţele care o subminau încet, dar inevitabil. În Austria, au fost bărbaţi de stat, care îşi dădeau seama de acest proces de descompunere şi *Gross-Oesterreichul* a fost ultimul lor strigăt de alarmă. Monarhia Habsburgică a intrat în război împinsă de ambiţiile ei imperialiste şi de poftele de expansiune spre Orient. Bătrânul împărat a murit înainte de a vedea prăbuşirea monarhiei, care, desigur va coincide cu descompunerea „omului bolnav"[73], la căpătâiul căruia îi plăcea să vegheze şi după moartea căruia spera într-o reînviere. Moartea împăratului lasă urmaşilor o moştenire grea, cu neputinţă de salvat.

*

12 noiembrie. Primim ordin de împachetare. Ruşii au început să curgă potop. Spun că în 5 zile vor fi la Miercurea-Ciucului. Întreabă, dacă e departe. Dorm îmbrăcat şi pe furiş, pândind zorile. Oare ce mă mai aşteaptă?

La 18 ani, împărat (1848)...

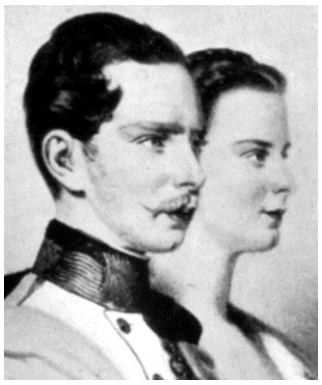

...căsătorit cu Elisabeta, în 1855...

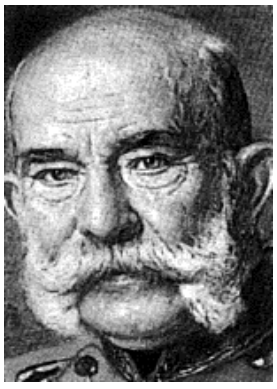

...în 1910...

...birocrat mai mult decât autocrat, la masa de lucru, în 1914.

[73] Denumire de largă circulaţie în jargonul ziaristic şi politic prin care era desemnat Imperiul Otoman [Gelu Voican Voiculescu].

CAPITOLUL IV

APĂRAREA CAPITALEI
12-22 noiembrie st. v. 1916

Spre capitală

13 noiembrie. Zi fără de noroc. Plecăm când se crapă de ziuă. Perdele de neguri ne acoperă retragerea. Bruma a argintat pământul şi frigul ne pătrunde până la oase. Întâlnim ruşi în coloane nesfârşite. La Târgu Ocna, îi aşteptăm mai bine de un ceas ca să ne facă şi nouă loc. Trupele ruseşti fac o excelentă impresie. Un român din Basarabia avea o carte românească în buzunar şi spunea că după război va veni la Bucureşti să înveţe bine limba maicii sale. Altul ne dă bună ziua româneşte. Al treilea pretinde că moldovenilor din Basarabia le place în Rusia şi nu doresc să se alipească la România. Îl întreb: De ce? Fiindcă *ţăranii acolo au pământ şi aici, iaca n-au*, îmi răspunde ţanţoş. Vremea se înseninează. Două aeroplane inamice ne urmăresc de aproape. Seara poposim în Oneşti.

14 noiembrie. Trupele încep să se urce în vagoane. Ni se spune că plecăm să apărăm capitala.

15 noiembrie. Criticismul prinde aripi. Se aud tot mai multe glasuri împotriva organizaţiei de stat şi a pregătirii de război. Moldova năpădită de „amicii" ruşi. Muntenia ocupată de germani, Dobrogea e sub stăpânirea bulgarilor, iar Ardealul însângerat, acum după primirea entuziastă a trupelor române, e strangulat. Situaţia e dezastruoasă. Dar tânguirile n-ajută la nimic. De treabă s-apucă prea puţini. Cârcotelile băbeşti nu ne vor duce la izbânda idealului naţional. Acum nu e ceasul răfuielilor cu cei vinovaţi, ci clipa încordării tuturor energiilor în vederea faptei. Vorbele şi acuzaţiile sunt în slujba neputinţei.

16 noiembrie. Ruşii trec mereu prin Comăneşti. Trupele noastre se îmbarcă, regiment după regiment, cu întârzieri parcă voite. Ştirile din Muntenia ne demoralizează. Se spune că osemintele regelui Carol I de la Curtea de Argeş vor fi dezgropate de nemţi şi duse în Germania, deoarece pământul României nu e vrednic să păstreze rămăşiţele unui Hohenzollern. Bucureştiul a început să fie evacuat. Guvernul s-a mutat la Iaşi.

17 noiembrie. Seara reuşim să ne urcăm într-un vagon vechi de clasa a II-a. Un inspector de căi ferate ne povesteşte dificultăţile ce le întâmpină cu transportul trupelor din cauza lipsei de organizaţie şi de ordine. În sfârşit, plecăm.

18 noiembrie. După un somn chinuit, ne trezim aproape de Ploieşti. Întâlnim trenuri pline de refugiaţi, în cea mai înspăimântătoare mizerie. Trenul nostru e lăsat liber. Sosim, la 4 după prânz, în Bucureşti. Până la debarcare, am vreme să dau o raită prin oraş. Străzile pline cu femei boite şi cu lume simandicoasă Parcă n-ar fi lupte la 40 km. Mă întorc repede la gară. După debarcare, târziu, plecăm la Bragadiru. În puterea nopţii, primim ordin să ne întoarcem la Gara de Nord. Cantonăm în curtea fabricii lui Lessel. Situaţia nu o cunoaştem. Nu ne poate da nimeni nicio lămurire.

Privitor ca la teatru

19 noiembrie. Războiul, aşa cum îl fac eu, mă face să râd şi să plâng. Stau şi aştept ordine să lucrez şi eu ceva. Nu-mi are nimeni grija. N-am niciun rost la divizie. După prânz, plec din nou în oraş. În cafenele feţe vesele şi fără nicio grijă, deşi tunurile bubuie la 20-30 de km. Acolo, pe front,

mor sute de oameni şi în oraş, în capitala ţării, se petrece. Ziarele, în special *Steagul*, îndeamnă populaţia să rămână liniştită. Reproduce sfaturi din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*: *„Şi eu am fost pribeag şi de aceea vă spun că este trai şi hrană cu anevoie probegia. Mai bună este moartea cu cinste, decât viaţa cu amar şi cu ocară"*. Cei mai mulţi bucureşteni vor urma, de nevoie, poveţele din bătrâni. Mi-e dor de acţiune. Pedeapsa pe care o ispăşesc – nu ştiu de ce – de a nu face nimic, e cea mai grea. Îmi pune la încercare întreaga putere morală.

20 noiembrie. Stau toată ziua în fotoliile lui Lessel. De afară, s-aud bubuituri violente şi neîntrerupte până la amurgul serii. Un căpitan ne aduce ştiri de pe front. Se pare că inamicul a trecut Dunărea şi atacă dinspre sud. Bătălia din jurul capitalei se apropie de faza hotărâtoare. Trupele noastre fac sforţări supraomeneşti. Se aude că noi forţe ruseşti se concentrează în regiunea Ialomiţei spre a cădea în flancul şi spatele inamicului ce înaintează de la sud. Seara nu funcţionează electricitatea. Aprindem lămpi şi iau o carte din bibliotecă. Nimeresc *Also sprach Zarathustra* (*Aşa grăit-a Zarathustra*) de Nietzsche. O deschid, la întâmplare, la capitolul *Tablele noi şi cele vechi*. Citesc: *„... Cei mai buni trebuie să stăpânească, cei mai buni vor să şi domnească! Iar unde învăţătura altfel sună, acolo se greşeşte cu prisosinţă*. (p. 306). *Făuritorii sunt tari anume. Desăvârşiţi în tărie-s doar cei mai nobili. Oh, fraţii mei, aşez peste voi această tablă nouă [a Legii]: căutaţi de fiţi tari!* (p. 295, Editura Naumann, Leipzig, 1902).

Ce vorbe potrivite pentru vremurile în care trăim!

Veşti rele de pe front. Trupele noastre bat în retragere, cuprinse de panică. Eu tot nu-mi pierd încrederea în biruinţă. Par un naiv în faţa camarazilor. Primim ordin de plecare la Colentina.

– Ei, acum vezi că situaţia e disperată? mă întreabă căpitanul Paladi, comandantul trenului diviziei. În adâncul sufletului meu tot nu cred, că vom pierde capitala.

Coloana de trăsuri se înşiră şi o pornim încet. Mergem bine până în şoseaua Ştefan cel Mare. Aici încep să ne ajungă alte coloane de trăsuri şi să pufnească pe lângă noi camioane, automobile, cu faruri, ca nişte ochi aprinşi de mânia retragerii. Alături de noi, înaintează şi miliţieni, cu saci în spate. Ne par umbrele mântuirii noastre din viitor. Unui car cu boi i se rupe osia în mijlocul şoselei şi ne opreşte coloana la 500 metri de pod. Vin trăsuri val-vârtej. Se urnesc mahalalele. Pornesc şi ele pe drumul pribegiei, cu oi, galiţe, porci, cu căruţe încărcate, înjurând „spurcaţii de ghermani". O babilonie modernă. Ajungem la orele 3 după miezul nopţii şi ne adăpostim în casa fostului primar. Dormim îmbrăcaţi, în aşteptarea de noi ordine.

21 noiembrie. Ne trezim de dimineaţă. S-aud vreo patru bătăi de tunuri de departe. Circulă fel şi fel de veşti. Pun mâna pe următorul act:

Prefectura capitalei. Ordonanţă. Noi generalul Mustaţă, prefectul capitalei, ordonăm cele ce urmează: La intrarea în capitală a armatelor imperiale germane, toţi locuitorii bărbaţi şi femei vor avea o purtare cuviincioasă, oferind cu bunăvoinţă găzduirea de care vor avea trebuinţă. Porţile şi uşile caselor vor fi deschise. Oricine, bărbat sau femeie, tânăr sau bătrân, care se va deda la acte ce ar aduce o insultă armatelor imperiale, precum: împuşcături cu vreo armă de foc ascunsă, aruncarea de orice fel de lucruri, precum şi ameninţarea cu vorba sau cu gestul, va fi imediat pedepsit cu împuşcarea. Prefectul capitalei: general Mustaţă.

Afişarea acestei ordonanţe e o trădare. Trupele noastre şi ale aliaţilor luptă încă pentru apărarea capitalei, iar prefectul ei o şi predă inamicului. Ce lipsă de demnitate şi de mândrie. Simt cum mi se năruie în sufet credinţele legate de soarta neamului nostru. Azi de dimineaţă făcusem o prinsoare cu căpitanul Armăşescu, că nu pierdem capitala şi acum o văd predată. Ce ruşine!

22 noiembrie. Mă hotărăsc să mă prezint la comandament şi să-mi ofer serviciile. Sunt hotărât să primesc orice însărcinare, chiar şi aceea de a lua o armă în mână şi a lupta alături de soldaţi. Pătrund în capitală într-o trăsură cu maiorul Protopopescu. Pe şoseaua Colentina circulaţie vie, civili şi soldaţi. Grupuri-grupuri citesc afişele numeroase. Un soldat le rupe indignat. Noi îl aprobăm din trăsură. Pe Calea Victoriei, circulaţia mai rară. Se văd destui bărbaţi tineri. La legaţiunea germană fâlfâie steagul imperiului mândru şi biruitor. Doi agenţi de stradă păzesc clădirea în grădina căreia s-au găsit bombele şi fiolele cu culturi de bacili, destinate cetăţenilor capitalei. Înjurăm revoltaţi şi trecem înainte. Pe Calea Griviţei, lume multă, negustori şi mutre suspecte. Într-un automobil, zăresc pe ministrul Angelescu.

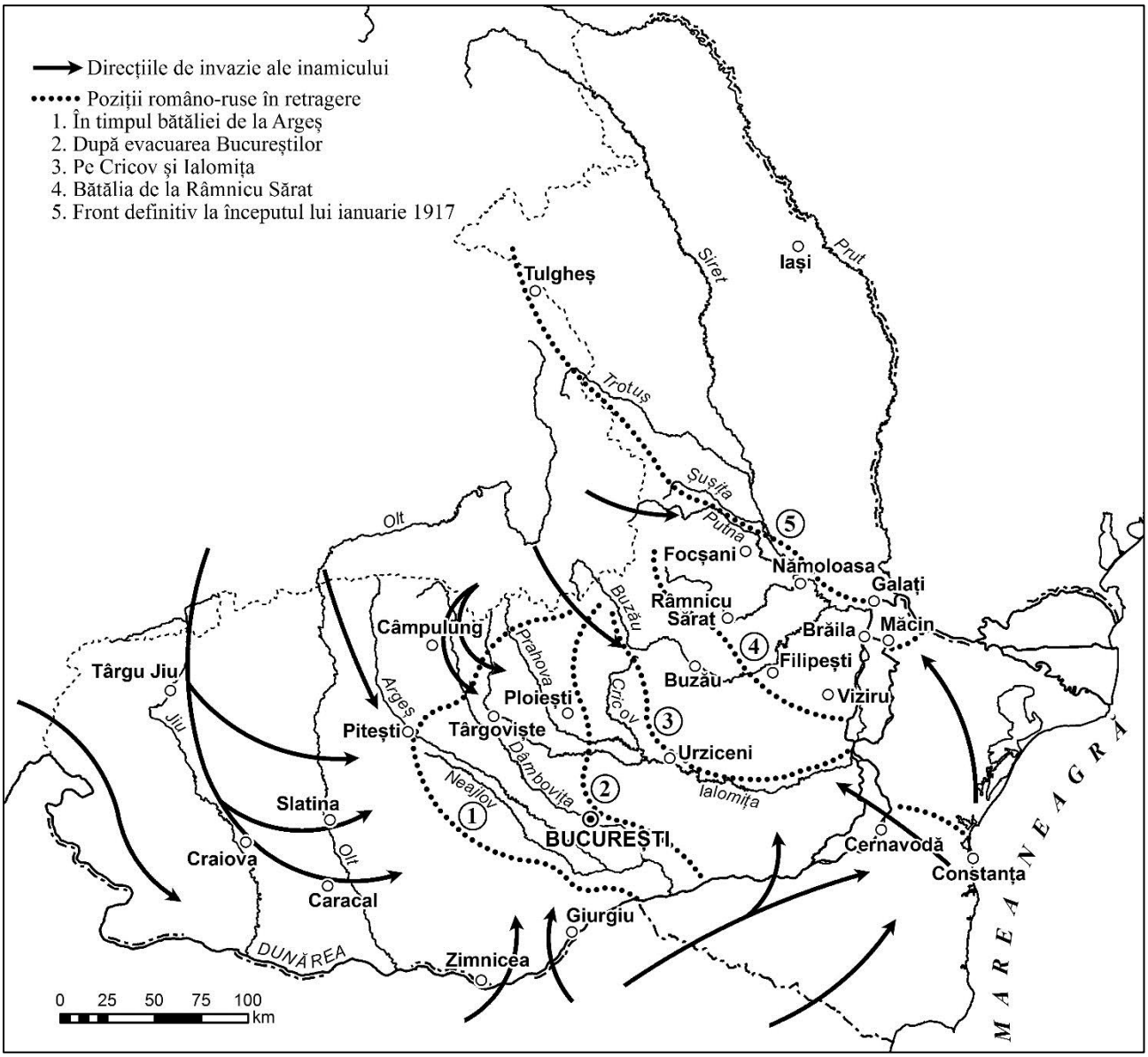

Invaziunea şi retragerea.

La Cotroceni, chem un sergent şi-l întreb: Ce ordine au? *Rămânem pe loc, dezarmaţi şi aşteptăm intrarea germanilor*. De la Cotroceni mă întorc cu un automobil până în faţa palatului regal. În Calea Victoriei, colţ cu Hotel Bulevard, lume pe trotuare, stând pe loc, ca în vreme de pace. Toţi se uită miraţi, parcă ar vrea să ne întrebe, ce căutăm în oraşul predat inamicului. Pe străzi, multe femei frumoase, care ne râd şi ne cheamă cu privirile. Intru la comandament. Colonelul Samsonovici mă întâmpină ursuz: *Ce cauţi pe aici?* Răspund: *Nu pot să vă fiu de vreun folos? Nu mă*

puteţi întrebuinţa nicăieri? – Nu! mă lămureşte scurt şi cu capul în pământ. Generalul îmi întinde mâna, fără să zică o vorbă. Feţele îngrijorate şi abătute de la comandament zugrăvesc situaţia. Plec amărât. Mă întorc la Colentina şi rămân mai departe privitor că la teatru la războiul nostru sfânt. La intrarea în Bucureşti, am zărit pe *Drumaru*, ardeleanul vândut nemţilor. Am întâlnit şi alte mutre de trădători. Ei rămân slugile stăpânilor capitalei de astăzi. Mişelia şi laşitatea Bucureştiului m-au revoltat. Capitala nu e a neamului românesc, ci a străinilor care l-au stăpânit şi şi-au bătut joc de sufletul lui. De la prânz a început o ploaie măruntă şi mocnită. Ne pare bine. Ea ne vine în ajutor. Întârzie mişcările inamicului. Seara, pe la orele 10, primim ordinul de plecare. Coloane nesfârşite pornesc deodată cu noi. Mergem toată noaptea, pe un frig şi pe un vânt, care ne îngheaţă sufletul. Cumplite vremuri!

Patrula, sculptură de Oscar Hahn.

CAPITOLUL V

PE DRUMUL DURERII
23 noiembrie-28 decembrie st. v. 1916

Pe Bărăgan

23 noiembrie. După un popas în Dascălu, dimineaţa la 7, ne urmăm drumul până la Grecii. Ne oprim pe moşia boierească. O casă primitivă, decorată cu litografii după Raffet. Totul e aranjat numai pentru exploatarea pământului şi a oamenilor. Nicio urmă de dragoste pentru căminul de la ţară, de cultură şi de binefacere pentru sat. Stau toată ziua în odăiţa unui cizmar. Mă chinuie o febră uşoară. Situaţia o văd în culorile cele mai negre. Posibilitatea de a ne reface armata e mult îngreunată. Numai aliaţii ne mai pot mântui.

24 noiembrie. Dimineaţa încep iar tunurile, cu bubuituri tot mai violente şi ţin până plecăm din Grecii. Auzim primele veşti despre căderea capitalei în mâinile inamicului. Ieri, la orele 10, au intrat câţiva ofiţeri germani de stat-major şi s-au dus la primărie, unde au luat măsuri ca nimenea să nu părăsească Bucureştii. Trupele inamice n-au intrat, ele ne urmăresc şi vreau să ne taie retragerea. Soseşte generalul cu Statul-Major. Feţe triste şi obosite de muncă. Iau dispoziţii pentru apărarea retragerii. Coloanele şi trupele se retrag, în continuu, pe şoseaua proastă, noroioasă şi spartă. Călăreţii încearcă să facă ordine în coloanele trăsurilor, ca să se scurgă mai repede. Inamicul e aproape şi ne ameninţă retragerea. Ştirea se răspândeşte ca fulgerul. Toţi pleacă, fără să mai aştepte ordine. Plecăm şi noi în învălmăşeala de căruţe până la Fierbinţi, unde ajungem noaptea.

La Fierbinţi se naşte o încurcătură ca la Halici, în Galiţia. Trupele se amestecă şi încep răcnetele. Unii o iau spre Urziceni, alţii spre Adâncata. O ţărancă zice, că-i ca pe vremea potopului.

Mă caţăr pe un camion sanitar, fiindcă n-aveam nicio poftă să cad prizonier în mâinile celor ce m-au condamnat la spânzurătoare, şi ajung teafăr la Adâncata.

25 noiembrie. Dimineaţa, la orele 10, plecăm, în pripă, prin Urziceni, la Glodeanu-Sărat. Străbatem şoselele rele ale Bărăganului, care îmi aduce aminte de pusta Ungariei, unde ar trebui să fim. Fântânile, cu cumpănele lor, sunt singurele care tulbură monotonia şesului nesfârşit. Pământul bogat e lăsat în ştirea Domnului. Nu se vede nicio fermă şi nicio urmă de exploatare raţională. În Urziceni, întâlnim artileria grea care ocupă poziţii. Un aeroplan inamic se coboară din norii de negură şi trage cu mitraliera în trupele îngrămădite în Urziceni. Urzicenii un târguşor modest, e părăsit de locuitori. Acum geme de trupe, care se scurg în ordine. La un colţ de stradă citesc inscripţia: Strada *Ferdinant*. E un semn al culturii. Hambarele de grâu goale, cele de porumb pline. În Glodeanu Sărat găsim un sat măricel, cu oameni neprimitori. Stăm la un bătrân, care ne dă mămăligă cu ceapă. E îmbrăcat bulgăreşte. Îi spun, că sunt din Ardeal, unde pământul e al ţăranilor. Nu mă crede. Arendaşul grec e stăpânul satului Glodeanu Sărat. Funcţionarii statului sunt la dispoziţia lui. Toată nenorocirea ţării îmi apare limpede în bordeiul acestui ţăran inconştient. Aici nu e nimeni care să se gândească la alt ceva, decât la îmbogăţire prin orice mijloace.

26 noiembrie. Schimbări la divizie. Generalul cu statul său major devine comandantul grupului Istrate. Divizia a 7-a trece sub comanda generalului Scărişoreanu de la Divizia a 10-a. Împreună cu Remi Cosma ne continuăm drumul într-o căruţă cu coviltir. Lungiţi pe fân şi acoperiţi cu pături, ne duce fără să vedem nimic. E prima oară când călătoresc în asemenea condiţii. Stăm ca într-o temniţă. Sosim seara la Florica, pe ploaie şi pe vânt. Dormim în casa unei femei calice şi necăjite.

27 noiembrie. Plecăm dimineaţa la 10, prin Brădeanu, la Albeşti. Aceleaşi drumuri imposibile. Satul Albeşti are o înfăţişare mai omenească, deşi e sărac şi primitiv. Stau de vorbă cu un ţăran, care pomeneşte cu cinste numele lui Vodă Cuza.

28 noiembrie. O zi de aşteptare şi de plictiseală. Nu ştim absolut nimic de soarta armatei noastre în retragere.

29 noiembrie. Circulă fel şi fel de veşti incontrolabile despre dezastrele suferite. Un tânăr sublocotenent ne povesteşte aventuri de dragoste din vremea năvalei în Ardeal.

30 noiembrie. Noaptea, la 3, plecăm. Ajungem devreme în Cilibia. În cursul nopţii, sosesc şi trupele Diviziei a 7-a. Până dimineaţa, abia se pot adăposti. Spre seară, un apus de soare aprinde cerul. În el se răsfrânge parcă prăpădul din urma noastră. Bisericuţa din sat e scăldată în lumină. Pare un simbol al unei credinţe în vremuri mai bune.

1 decembrie. O zi cu soare. Ne urmăm retragerea pe jos. Tunurile încep să bubuie şi primejdia e în aer. Un aeroplan inamic ne urmăreşte. Aproape de apa Buzăului, alt aeroplan aruncă două bombe care explodează la câteva sute de metri. Soldaţii şi artileria trag în aeroplan. Trecem apa Buzăului peste două poduri de pontoane. Ajungem, spre seară, în Baniţa. Căruţele rămân pe câmp. Noi ne adăpostim în casa unui gospodar de treabă. O fetiţă de 7 ani, deşteaptă foc, ne recită poezii cu un talent remarcabil. O cheamă *Dafna*[74].

2 decembrie. În zori de zi, îndreptaţi de o călăuză, plecăm, peste câmp, la Slobozia Galbenu. O ceaţă densă şi rece ne stânjeneşte vederea. După o jumătate de ceas, căruţele se înfundă în noroaiele cleioase. O pornim pe jos şi rătăcim pe câmp, când după o coloană, când după alta, până ajungem la Balta Costeiului. În toate părţile trupe risipite, luptându-se cu glodul. Strigate de oameni disperaţi: *Hi, haram; hi, boală*, dar caii îşi încordau spinările, fără să se poată mişca din loc.

În smârcurile Costeiului, căruţe înfundate până peste butucii roţilor, cai răsturnaţi şi oameni cufundaţi până la genunchi în mlaştină. Privelişte tristă. Prindem câte 12 perechi de cai la o trăsură sau la un cheson de artilerie şi ne trudim, de-a valma cu soldaţii, să salvam ce e cu putinţă. Multe rămân pierdute. Tunurile sunt cele după care ne pare mai rău. Plecăm, târându-ne picioarele cu kilogramele de noroi cleios, lipite de ele. Ajungem, cu greu, până la nişte tranşee, cu reţele de sârmă. Ni se spune, că sunt făcute pentru apărarea satului, pe care nu-l vedem. În sfârşit, sosim înfrânţi de oboseală. Soldaţii jefuiesc ce găsesc. E un spirit de distrugere satanic. Pivniţa de vin de la conacul moşiei cade pradă beţiei. Vinul se cară cu cofele. Retragerea coloanelor – între care şi ruseşti – continuă toată noaptea. Dormim pe furiş. A fost o zi grea, cum n-am avut multe nici în Galiţia.

3 decembrie. Plecăm, dimineaţa la şase, spre Galbenu. După noi, s-aud bocete de femei care îşi plâng avutul prădat. Ne ajunge un batalion de ruşi, beţi turtă, cu armele cumpănite din care trag mereu. Frăţia dintre ruşi şi români o stabileşte beţia. Trec perechi-perechi, câte un rus şi un român, prinşi pe după cap, vorbind şi chiuind fiecare în limba lui. Un rus se agaţă de coada unui cal şi se bălăbăneşte vesel, sărind când într-un picior când în celălalt. La Bălăceanu ruşii intră în tranşee cu câte o scândură pe umăr. O iau pe jos până la Socarici, unde fac un popas. Când ne pregăteam să înghiţim o ciorbă, zbârnâie ferestrele. Tunurile noastre sau cele ruseşti deschid focul din apropiere. O pornim, repede, mai departe. Merg, întins, singur, pe marginea drumului prin

[74] Impresionat de nume, Tăslăuanu şi-a botezat *Dafina*, pe fiica sa născută în 1921. [Gelu Voican Voiculescu]

noroaie cumplite. Seara târziu ajung în Obidiţii, frânt de oboseală. Dorm la o babă, care a blestemat cât a fost noaptea de lungă.

4 decembrie. După o rătăcire prin Râmnic, o apucăm pe şoseaua ce duce la Hanul Conache. Drumul e liber, cerul senin şi mergem întins, de astă dată în trăsuri. Ne urmăreşte un aeroplan, pe care nimeni nu-l bagă în seamă. În Cioveşti poposim, ca să aşteptăm restul trăsurilor cartierului, care ne-au trimis veste că sosesc. O ţărancă de omenie ne pregăteşte o ciorbă. Mă surprinde felul de a vorbi al ţăranilor: *Bre, să trăieşti şi de-alde dumneata*. Populaţia din ţinuturile străbătute de la Bucureşti până aici îmi pare săracă şi primitivă.

5 decembrie. Sosesc căruţele. Mare bucurie. Îmi găsesc bagajele cu ţigări şi primeneli. Plecăm până la cătunul Tabacu, lângă Măicăneşti. Dinaintea satului, tranşee bine făcute, cu reţele – la 200 m. Regiunea mai simpatică. Încep iar cârtelile împotriva politicienilor.

6 decembrie. Plecăm la 3 dimineaţa şi la 10½ ajungem la Hanul Conache, unde ne întâlnim iar toţi la Cartierul Diviziei a 7-a. Starea sufletească a tuturora e înnegurată de drumul durerii străbătut în cele două săptămâni din urmă. Totuşi, la popotă, încep glumele frivole.

7 decembrie. Hanul Conache încheie un capitol din viaţa noastră. E şi o răspântie în drama aspiraţiilor noastre naţionale. Facem, deci, un bilanţ al insucceselor. La pasivul greşelilor trecem nepregătirea noastră şi nerespectarea angajamentelor luate de aliaţi. Ruşii nu ne-au trimis nici trupele, nici armamentul făgăduite, iar armata de la Salonic nu s-a mişcat din loc. Am fost lăsaţi să luptăm singuri împotriva unui duşman covârşitor la număr şi cu o bogată experienţă de război. Organizaţia de stat a României a dat un examen pe câmpul de luptă, iar dezastrele suferite au dezvăluit toate insuficienţele ei. În Hanul Conache se iau dispoziţii pentru reorganizarea armatei, în care ne punem toată nădejdea. Armată nouă, o ţară nouă, cu oameni noi, călăuziţi în viaţă de alt spirit şi de altă morală. Iată ce doresc toţi cei ce îşi iubesc pământul, în care s-au născut şi cei ce au tăria de a mai crede într-un ideal.

În Vaslui

8 decembrie. Mai întârziem două zile. Căpitanul Mitilineu aduce ştiri despre discursul rostit de Bethmann-Holweg, care a propus pacea. În cercurile ofiţereşti, ideea păcii se discuta cu simpatie. Nu mai vorbeşte nimeni de cucerirea Ardealului, toţi se mulţumesc cu graniţele vechi ale României. Ascult discuţiile, în tăcere, cu sufletul sfâşiat de durere. O ceată de internaţi, oameni de toate neamurile, popsesc lângă casa în care stau. Ochii mei au văzut multe suferinţe şi multe mizerii în lumea asta, dar nu se pot asemăna cu a acestor nenorociţi. Nici nu încerc să le descriu. Trec peste puterea mea de a le aşterne pe hârtie.

9 decembrie. Pregătiri de plecare. Seara ne instalăm în tren, cu destinaţia Vaslui.

10 decembrie. Dimineaţa ne trezim în Vaslui. Din vale, de la gară, oraşul pare o cetăţuie. Intrăm cu piepturile umflate de aerul curat şi de amintirile vitejilor curcani: *Plecat-am nouă din Vaslui...,* deşi noi ajungem, ca vai de zilele noastre. Dar cine ştie, poate ne vom reface şi atunci versurile lui Alecsandri ni se vor potrivi. În oraş, militari mulţi, electricitate, parc şi străzi frumuşele. Apoi dudui cu ochii aprinşi după ofiţeri ruşi.

Începem goana după odăi. Ajung într-o casă foarte cumsecade, a doamnei Climescu. Întâlnesc cunoscuţi din Bucureşti: familia Delavrancea, domnişoara Tia Petrescu şi pe Brătescu-

Voineşti, acesta din urmă trist şi pesimist. Îmi spune caracterizările generalului Berthelot: *„Ţara dumneavoastră e admirabil dezorganizată”*, iar despre armată: *„E o hoardă*”. Toată lumea critică, înjură şi aşteaptă. Ce?

11 decembrie. Doamna Climescu, gazda mea, e o descendentă a familiei Cârlova. Are în manuscris un volum de poezii semnate Constanţa C. Cârlova – *Filia Doloris* – Vibraţiile sufleteşti ale poetei mă fac să uit războiul.

12 decembrie. Ziua o petrec în atmosfera prietenească a domnişoarei Tia Petrescu, o astronomă, cu o inimă delicată şi cu nişte ochi mari, negri, visători. Începem să sădim cele dintâi flori ale simpatiei.

13 decembrie. La birt, ofiţerii ruşi cântă. Ofiţerii români, risipiţi pe la toate mesele, îi ascultă miraţi. Cânta o ţară, un popor.

14 decembrie. O zi închinată Tiei. Îmi simt inima întinerind şi sufletul prinzând aripi. E ca o rază ce-mi luminează viitorul şi-mi călăuzeşte paşii către o viaţă nouă. Iubirea împleteşte cununi de lămâiţă şi ghirlande de crini mlădioşi pentru noua stăpână a visurilor mele. Păstrez această zi, ca una dintre cele mai curate amintiri din iarna nenorocirilor şi a durerilor obşteşti.

15 decembrie. Cultivăm cu grijă bobocul dragostei înflorit de curând.

16 decembrie. Aud veşti din Iaşi. I. C. Bratianu şi-a remaniat guvernul. Un francez observă: *Ciudată ţară e a dumneavoastră, căderea Bucureştiului a provocat schimbări de guverne în Rusia, Anglia şi Franța, iar la dumneavoastră guvernul se naționalizează.* Pleacă şi generalul Iliescu de la Marele Cartier. Mi se spune, că în Iaşi a început exodul spre Rusia. Panica îşi aruncă valurile până în Vaslui. Seara, Constantin Bucşan îmi povesteşte păţaniile lui. Aceleaşi suferinţe ca ale tuturor ardelenilor. Îmi comunică isprăvile generalului Popovici, care, în retragerea de la Sibiu, a ordonat împuşcarea mai multor ardeleni.

17 decembrie. O zi precum celelalte.

18 decembrie. Delavrancea spune că răsturnarea lui Brătianu e hotărâtă. De la el aflu şi ştirea că Stere a cerut demobilizarea şi a rămas în Bucureşti.

19 decembrie. Nenea Barbu Delavrancea mă iniţiază în tainele culiselor politice de la Iaşi. Priveşte evenimentele prin prisma conservatorilor. Bătrânul trubadur e amărât şi i-e ruşine de umilinţele pe care le îndurăm. Crede în biruinţa neamului şi în înfrângerea nemţilor. Citesc Tiei avântatul discurs a lui Iorga din cameră şi stăm de vorbă o după amiază întreagă.

20 decembrie. Circulă ştirea că plecăm la Dorohoi, pentru refacerea diviziei.

21 decembrie. Domnişoara Cella Delavrancea soseşte cu veşti proaspete din Iaşi. Nemţii înaintează, Moldova e în pericol. Lumea civilă se pregăteşte să plece în Rusia. Când se întâlnesc doi, se întreabă: – Îl ai? – Am. Adică paşaportul. Seara, la popota noastră, se constată un caz de holeră. E al 4-lea în Vaslui. Asta ne mai lipsea. Iau măsuri de apărare, după bogatele experienţe din Galiţia.

22 decembrie. Fac cunoştinţă cu prinţul Albaniei, Albert Ghika. Spune că pleacă în Franţa. Un marinar afirmă, că ruşi rezistă cu îndărătnicie la Măcin-Galaţi.

23 decembrie. Plecarea la Dorohoi se contramandează. E seara de Crăciun. O serbez singur-singurel, închis în odaie. Îmi colindă gândul acasă, la ai mei, la bisericuţa pustie din sat, la lacrimile mamei şi la milioanele de oameni îngropaţi în tranşee. E Crăciunul sângelui, al bocetelor şi al pribegiei. Naşterea unui Mântuitor niciodată n-a îmbrăcat un înţeles mai simţit şi mai adânc. Parcă s-ar naşte pentru întâia oară. Fac filosofia iubirii propovăduită pe pământ de cel răstignit pe cruce, înainte cu aproape 2 000 de ani. Creştinismul, fără sentimentul iubirii, e sămânţă neroditoare.

25 decembrie. Mă duc la biserică împreună cu Tia. Îmbrăcată în soră de caritate, seamănă cu o sfântă. Cântările bisericeşti – cacofonii supărătoare. Îmi aduc aminte de slujbele frumoase ale tatii. E cel dintâi Crăciun, când nu slujeşte în bisericuţa din Bilbor. Aprindem două lumânări, care simbolizează inimile noastre. Ne uităm la ele cum îşi împreună flăcările. Suntem aşa de fericiţi, stând alături. Una din lumânări se stinge. Îmi şopteşte la ureche: *E a mea!* O aprind din nou şi împletesc lumânările, ca să nu se mai desfacă şi să ardă într-o singură flacără. O simt, cum se lipeşte de mine şi se roagă, ea astronoama, care cunoaşte toate tainele cerului. Un preot predică. Începe: *Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace şi între oameni bună învoire*. Vorbeşte de pace, când oştirea noastră e înfrântă. Despre idealul naţional, nu pomeneşte niciun cuvânt. Lipsă de patriotism şi în biserică. La masă, căpitanul Chirilă aseamănă pe Carp cu Bismarck şi spune că trebuie să ajungem sub stăpânire germană. Susţine teoria lui Nietzsche şi crede că aristocraţia ar fi mântuit ţara de dezastru. Printre ofiţeri am întâlnit mulţi filo-germani.

26 decembrie. Vin copiii cu steaua. Îi primesc în cameră. Cântă: *Steaua sus răsare*. Ce colindă potrivită. Seara, petrecere cu doine ardeleneşti.

27 decembrie. Primim ştirea, că plecăm la Roman. Începem pregătirile. Prevăd că despărţirea de Tia va fi dureroasă. Cine ştie, poate va fi fără revedere. În plin război, nu eşti sigur decât pe clipa de faţă.

28 decembrie. Inteligenţa şi sufletul unei femei se trădează şi după felul cum îşi aranjează despărţirile. Dimineaţa, am găsit-o cu cozile pe spate, îndurerată, dar stăpânită şi cuminte. Mi-a spus modestă: *Sunt mulţumită că am stat şi atât cu tine împreună.* Când m-am urcat în trăsură şi am plecat la drum, toate dealurile Vasluiului mă chemau înapoi, simţeam cum braţele ei se întind după mine... Mi-am stăpânit cu greu lacrimile... Mă rog, în gând, lui Dumnezeu să ne scape pe amândoi teferi şi să ne ajute să împletim din vieţile noastre un altar iubirii celei mai curate...

CAPITOLUL VI

IARNA SUFERINŢEI
29 decembrie 1916-19 februarie st. v. 1917

În Roman

29 decembrie. Ieri, abia am ajuns până la Cănţălăreşti, unde am rămas, ca animalele, claie peste grămadă. Pe frig, iubirea de aproapele e mai suportabilă, trupurile îşi împrumută caloriile.

Plecam spre Roman. La prânz, poposim la Negreşti. Un camarad de la o coloană de subzistenţă ne ospătează. Nedreptatea creează privilegii şi în război. Grosul trupelor suferă de foame, iar cei de la coloana de subzistenţă trăiesc împărăteşte. Camaradul ospitalier ia masa în cercul intim al câtorva prieteni şi trei femei. Unde-i belşug, femeile nu lipsesc niciodată. Pornim la drum şi ajungem la Băceşti, înveseliţi de un minunat apus de soare, care îmbracă în purpură regiunea. Tifosul exantematic ne alungă mai departe. Pe întuneric, răzbatem până la Crăieşti şi avem noroc să nimerim într-o casă bună. Noaptea târziu, o zână îmi închide pleoapele...

30 decembrie. Gospodăriile, oamenii, portul şi graiul din sat îmi aduc aminte de Ardeal. De aici, începe Moldova, aşa de asemănătoare cu regiunile de peste Carpaţi. Păcat că târguşoarele moldoveneşti adăpostesc prea multă evreime. Evreii puţini sunt utili unei ţări, dar când foiesc, ca în Moldova, devin o plagă. O recunosc ei singuri. În Poenari, întru în gignea unui meşter faur. Se plânge că soldaţii i-au furat „halaturile" (uneltele). Se grămădesc ţăranii în jurul nostru şi ne spun că nu-şi părăsesc gospodăriile, dacă vin nemţii. Un moşneag de 78 de ani se miră: *Văd că dumneavoastră staţi de vorbă şi cu alde noi; alţii parcă-s muţi, nici nu se uită la noi*. Pe Dealul Mărului, urcăm încet. Se povesteşte că pe vremuri era cuib de haiduci. Clădirea e proprietatea Casei rurale, cumpărată de la un boier scăpătat, Bogdan. Intrăm, de vreme, în Roman. Nu-l mai văzusem. E curăţel, deşi e năpădit de ruşi. Mi se spune că e un cuib armenesc. Însuşi prefectul e de origine armean. Când voi descoperi şi un oraş românesc pe pământul acestei nenorocite ţări? În Roman, găsesc pe cumătra Reli Agârbiceanu, cu cei patru copii şi mulţi refugiaţi ardeleni, plecaţi înainte de retragerea trupelor noastre.

31 decembrie. Oraşele au şi ele cărţile lor de vizită: bisericile şi băile. Baia Romanului e proastă. Totuşi mă hotărăsc să intru, ca să spăl de pe mine toate amintirile anului ce se încheie. Seara de anul nou. Iau *Pescar de Islanda* de Lotti şi-l citesc până noaptea târziu. Vijelia mării se aseamănă aşa de mult cu vijelia vieţii din vreme de război. Îngrop anul, fără nicio părere de rău.

1 ianuarie 1917. Trimit urări telegrafice Tiei şi, pe urmă, mă duc la episcopie să ascult slujba. Biserica, pe dinafară, e modestă. Înlăuntru e plină de români şi de ruşi. Mi-am făcut loc până în faţa altarului. Iconostasul încărcat de icoane de argint, iar odăjdiile preoţilor de un lux bizantin strălucitor. Corul cânta *Carii heruvimi...* fals. Podoabele împărăteşti acopereau o cacofonie sufletească. Episcopul Teodosie îmi place ca înfăţişare, dar ochii lui languroşi îmi dau de bănuit.

Mă impresionează când citeşte pomelnicul voievozilor ctitori, iar, când pomeneşte pe cei căzuţi pentru patrie şi întregirea neamului, mă podidesc lacrimile. Trec la biserica Precista mică, în care slujesc ruşii. Aici e mai multă ordine ca la români. Asist pentru întâia oară în viaţa mea la o slijbă rusească oficială. Diaconul bas, când cântă *Gospodi pomilui*, îmi face impresia că vrea să-l ia pe Dumnezeu de barbă. Cântarea nu e o rugăciune smerită, ci o ameninţare. Afară două rânduri de soldaţi ruşi şi români. Ruşii au o ţinută marţială, au haine şi arme noi, ai noştri mai piperniciţi, au

haine bune, dar poartă arme vechi. Când iese generalul rus din biserică, cele două muzici, cea rusească şi a noastră, cântă, cu schimbul, imnurile fiecărei ţări.

Trupele ruseşti afluind printr-un orăşel moldovenesc.

Începe defilarea. Ruşii defilează frumos, în pas natural, balansându-şi, elegant şi mândru, mâna stângă. Trec ca o volbură de urale. Ruşii îmi fac impresia unei mări uriaşe, veşnic agitată.

Ai noştri păşesc ţeapăn, cu picioarele zvârlite înainte. Rigiditatea nemţească se cunoaşte cât de colo. E o şcoală care nu se potriveşte cu firea neamului nostru mlădios şi armonios în mişcări. Muzica noastră militară e improvizată din copii. Roşim şi tăcem. După masă, când citeam minunata descriere a mării lui Lotti, aud nişte melodii triste sfâşietoare. Le ascult. Sunt de o armonie desăvârşită şi de o frumuseţe rară. Ies în cerdacul casei şi văd un dric cu litere ebraice. Era înmormântarea unui fiu din neamul lui Israel, cuceritorul lumii. Unul cântă plângător, păşind cu capul în pământ lângă sicriu, iar alţii răspund, cu pauze, în cor. Numai un neam pribeag ştie jeli aşa de duios. M-am uitat lung după ei şi pentru prima oară am simţit, că înţeleg acest popor rătăcitor. Pribegia mea se înfrăţea cu a lor.

Ardelenii ne întâlnim la părintele Agârbiceanu. Parohul din Porceşti, Gâlea, al cărui tată a fost împuşcat din ordinul generalului Popovici, ne povesteşte episoade din luptele de la Sibiu, centrul nostru cultural, unde am lăsat atâtea amintiri. Agârbiceanu îmi spune că guvernul din Iaşi cere ardelenilor refugiaţi să se încetăţenească. Cei mai mulţi trăiesc într-o mizerie neagră. Cum ar putea muri de foame fără să fie cetăţeni ai Moldovei? Noi nu primim niciun ordin. Stăm pe loc şi aşteptăm. Nu ştim ce.

2-5 ianuarie. Încep să scriu, ca să treacă vremea mai uşor. Fac planul şi împărţirea lucrării închinate războiului de întregire al neamului. Redactarea notelor merge greu. Condeiul nu alunecă pe hârtie. Fraza nu vrea să se închege. Gândurile îmi fug în toate părţile ca nişte zburătoare împrăştiate. Îmi apare imaginea ei în soră de caritate. Arunc condeiul şi o privesc cu ochii închişi. O simt vie lângă mine... Primesc o telegramă de mulţumiri şi de urări de la ea. Mă înveselesc ca un copil. Ce încântătoare e dragostea şi câte iluzii ţese sufletul omenesc din tortul ei de aur. Pe stradă citesc următorul ordin circular împotriva vagabondajului.

Ordin Circular

Nr. 11 490 1917, ianuarie, 2.

Marele Cartier General prin ordin telegrafic nr. 4 508, ordonă următoarele:

Cu toate ordinele date şi dispoziţiile luate se constată că se mai găsesc încă foarte mulţi ofiţeri şi soldaţi care rătăcesc fără rost prin oraşe şi sate, prin gări şi pe drumuri. Dat fiind această situaţie deplorabilă şi pentru a înceta cu tristul spectacol ce continuăm a da, se fac cunoscut următoarele ultime şi definitive dispiziţii:

1). Până la 6 ianuarie 1917, toţi ofiţerii şi soldaţii, trebuie să fie la postul lor;

2). Scuza dată de unii ofiţeri şi foarte mulţi soldaţi că sunt mereu în căutarea unităţilor, cărora aparţin, nu se admite, fiindcă toate garnizoanele şi toate posturile de jandarmi au primit tabelele cu zonele de reconstituire ale diviziilor. Rătăceşte însă prin ţară numai cine este lipsit de conştiinţa de suflet şi de voinţă, nu ştie unde este corpul, numai acela care nu vrea să ştie;

3). Nimeni nu mai are dreptul să acorde permisii sau concedii ofiţerilor şi soldaţilor, – permisiile se vor acorda, odată pentru toţi, şi numai la data când Marele Cartier General va ordona;

4). Toţi aceşti, care vor fi acordat asemenea permisii, le vor revoca telegrafic;

5). Toţi ofiţerii şi soldaţii, răniţi sau bolnavi, vor fi internaţi în spitale, – nimeni nu are dreptul, – să se caute în familie. Toţi acei care cad în această categorie şi care actualmente se îngrijesc în familiile lor, se vor prezenta imediat la spitale, unde doctorii vor decide dacă trebuiesc internaţi sau trimişi la unităţile respective;

6). Spitalele nu au dreptul să acorde permisii sau concedii. Toţi acei care prin vindecare părăsesc spitalul, cât şi convalescenţii, vor fi trimişi la diviziile respective, unde s-au luat dispoziţii a se organiza centre de convalescenţi;

7). Cu începere de la 6 ianuarie 1917, nimeni nu mai poate călători, prin oraşe, sate, pe drumuri sau cu calea ferată, – decât numai în interesul serviciului; ofiţerii şi soldaţii care călătoresc în asemenea condiţii vor trebui să posede, pe lângă bilete de identitate, un ordin de serviciu, în care se va arăta: scopul în care călătoreşte; – unde călătoreşte; data plecării, – data când trebuie să se întoarcă, – cine a ordonat serviciul;

8). Pentru stricta executare a acestui ordin, sunt direct răspunzători:

a) Comandanţii de garnizoană;

b) Comandanţii zonelor de comunicaţie, comandanţii companiilor de jandarmi şi şefii posturilor de jandarmi;

c) Comandanţii corpurilor de armată partea activă şi partea sedentară;

d) Comandanţii de divizii, partea activă şi partea sedentară;

e) Comandanţii de unităţi.

9). Dacă după 6 ianuarie, se vor găsi ofiţeri sau soldaţi umblând fără rost prin oraşe sau sate, vor fi trimişi înaintea Consiliului de Război, atât cei care au căderea de a asigura strict executarea acestui ordin, cât şi cei care l-au încălcat;

10). Pentru, ca ordinul să poată fi cunoscut de toţi cel interesaţi, comandanţii de garnizoană, comandanţii companiilor de jandarmi şi şefii posturilor de jandarmi vor dispune imediata lui afişare, în cât mai multe exemplare.

Comandantul Garnizoanei

General, Hepites

6 ianuarie. Boboteaza mă apucă tot în Roman. Dimineaţa e o vreme ploioasă şi mohorâtă, desigur asemănătoare celei de pe Valea Iordanului. Mi-e silă să ies din casă, totuşi plec pe străzile pline de bălţi şi de noroi, ca să-mi alung o durere de cap. Nimeresc la episcopie. De departe văd cordoane de soldaţi ruşi, şi le aud corul. Era o procesiune. Ruşii veneau de la biserica Precista şi se duceau la episcopie, ca să sfinţească apa împreună cu preoţii noştri. Doi soldaţi ruşi mergeau în frunte cu icoane suflate cu aur şi argint: Maica Precistă cu fiul ei, botezat în apa Iordanului de profetul Ioan. Urma corul de soldaţi ruşi, care cântau după note. Doi diaconi, îmbrăcaţi în odăjdii portocalii, duceau unul cârja, iar celălalt mitra episcopală. Episcopul rus al Chişinăului, înconjurat de preoţi, păşea evlavios şi în urma lui generalul cu o ceată de ofiţeri, toţi descoperiţi. O muzică militară încheia procesiunea. Pentru mine era o privelişte nouă şi rară. Intru cu ei în curtea

episcopiei, unde se întâlnesc preoţii români cu ruşi. Începe slujba pentru sfinţirea apei, pe care, vreme de un ceas şi jumătate, toată lumea o ascultă cu capetele descoperite şi împodobite de lună, ca o binecuvântare a cerului. Episcopul rus slujeşte ceremonios şi impetuos. Parcă el ar fi gazda şi românii oaspeţi. Se bate lumea după o aghiazmă sfinţită de ruşi şi de români. Episcopul rus ţine o predică şi pe urmă începe să boteze credincioşii. Am fugit. Nu voiam să primesc acest botez străin pe pământul Moldovei. După masă a început un viscol şi zăpada curată a acoperit străzile necurate ale Romanului.

7-10 ianuarie. Gospodăria din Sibiu mi-au sechestrat-o ungurii după ce am trecut Carpaţii. Ce brumă am mai putut aduna în neutralitate a rămas la Bucureşti sub nemţi. După popasul meu din Vaslui încep să mă gândesc iar la un cuib al meu, senin şi liniştit, în care să troneze Tia. Azi cumpăr un vas de aramă pentru flori, foarte frumos sculptat. E cel dintâi dar pe care vreau să-l aibă regina visurilor mele, când ne vom întâlni. Florile n-au să lipsească din el până când îmi vor lumina sufletul ochii ei mari, ca ai unei zeiţe păgâne.

Primim ordin să plecăm la Fundu-Răcăciunii. Gerul e aspru şi ne făgăduieşte o călătorie cumplită. Auzim veşti bune: Focşanii şi Brăila recucerite. Iarna, ce pot face, însă, bietele noastre trupe obosite şi risipite? Vor folosi-o ca să se întremeze şi să se adune. Trupele ruseşti, dacă ar putea, ar alunga pe inamic din ţara lor. De a noastră, ce le pasă?

Spre munţii Vrancei

11 ianuarie. În sfârşit plecăm în direcţia Fundu-Răcăciunii prin Bacău. Gerul străbate blănurile şi flanelele noastre şi, ca să ne încălzim, facem drumul pe jos. Privelişti mohorâte. Câmpurile de zăpadă sunt acoperite cu neguri care ne stânjenesc vederea. Şoseaua largă e plină de trupe care vin şi merg. Întâlnim şi mulţi ruşi îngheţaţi. Trec Bistriţa, cu apele pline de sloiuri ce vin din satul meu natal. Ce-o mai fi pe acasă? Pe drum o descoperire. Un evreu citeşte *Tănase Scatiu* şi *Patima roşie*. Dragostea asta de literatura românească mă surprinde. Intrăm în Bacău şi dormim în cazarma pompierilor, după ce ne-am ospătat la restaurantul păcii.

12 ianuarie. Luăm drumul spre Fundul-Răcăciunii. Întâlnim ţărani din Oltenia în mizerie. Mergeau cete-cete şi aveau însărcinarea să sape tranşee. Se risipesc prin cele sate după ale mâncării. Ne oprim în Cleja, la un han, plin de lucrători pribegi. Beau vin împreună cu jandarmii care îi escortează. Prestigiu autorităţii publice e potopit şi el de mizeriile războiului. Aflu, că satele de prin prejur sunt ceangăieşti. În han găsesc o femeie, nevasta unui ceangău, care vorbeşte o ungurească stricată. Ea îmi spune că Cleja, Satul Mare, Ciocan, Fundu-Răcăciunii sunt sate de ceangăi, unguri cu port românesc, dar cu grai secuiesc. Cei tineri vorbesc şi româneşte. Pe un drum greu ajungem, pe înserat, în Fundu-Răcăciunii. Ne găzduieşte o fată, tatăl căreia e închis pentru furt la Bacău. Fata ştie citi şi scrie româneşte.

13 ianuarie. Satul Fundu-Răcăciunii e aşezat pe o vale îngustă şi e locuit de ceangăi, care ştiu româneşte, cu excepţia femeilor bătrâne. O babă încreţită şi îndărătnică îmi spune: *Nem tanult meg olájul* (*N-am învăţat româneşte*). Stau de vorba cu sătenii în limba lor şi femeile, mai slobode la gură, mărturisesc că nu le pasă, dacă vor veni ungurii, că s-au săturat de *„olájok"* (valahi). Delegatul satului, care mă însoţea, le face semn să tacă. Totuşi nu pot spune, că populaţia avea o ură faţă de români. Chiar şi între ei vorbeau româneşte. E o neglijenţă a statului că nu sunt încă lămuriţi asupra originii lor româneşti. La Magda, gazda noastră, găsesc scrisori de dragoste în româneşte şi versuri de pe front de la ibovnicul ei, Duma Mihai. Reţin o poezie în gen popular:

Frunză verde de cicoare
Am plecat cu mic cu mare
Ziua de Sântă-Mărie
Când e soarele-n chindie
Şi în strigat de flăcăi
Am trecut prin munţi şi văi,
Am alungat pe vrăjmaş
Până-n munţii Făgăraş
Am umblat din casă-n casă
Pui de ungur n-a rămas.
.....
În focu obuzului
În poiana Uzului
Rezistenţă am ţinut
Şi duşmanii n-au trecut,
Dar un glonţ afurisit
Mâna dreaptă mi-a rănit,
M-a pălit aşa de rău
Nu vedeam în jurul meu,
Nişte gloanţe afurisite
Cu otravă otrăvite.

Însă Domnul s-a-ndurat
De dureri mari am scăpat
Şi aştept cu voie bună
Ca în viitoarea lună
Să mă duc pe la ai mei
Că prea mult mi-e dor de ei.

Şeful postului de jandarmi din Hârja, evacuat şi stabilit aici, îmi raportează că o femeie a stat de vorbă cu doi ruşi care vorbeau ungureşte. Sergentul bănuia că sunt spioni. Începem cercetările. Femeia se sperie, dar spune tot ce ştie. Un ţăran ceangău, care vorbeşte amândouă limbile, se laudă că neamul lui e de pe vremea lui Ştefan cel Mare în ţară şi că are trei feciori în oştire.

14 ianuarie. În legătură cu predica preotului din Vaslui, găsesc, în *Albina*, scrisoarea Mitropolitului Moldovei şi Sucevei, Pimen, către preoţii de sub stăpânirea sa. E datată 20 august 1916. Între altele citesc: *„... îndeosebi către voi mă adresez, iubiţii mei preoţi, care moşteniţi un mare câştig de la înaintaşii voştri în istoria războaielor neamului, ca să mergeţi cu crucea în mână, căci oştirea e creştină. E vremea să reînviem acum cu toţii această sfântă zicătoare"*. Cercetarea pentru găsirea spionilor nu dă niciun rezultat.

15 ianuarie. Îmi cumpăr o cergă de la o morăriţă. În vreme de iarnă prinde bine. Mă duc la biserică. Citeşte rugăciuni pe ungureşte un cantor, iar credincioşii le repetă recitativ. În biserică, multe femei şi numai doi bărbaţi. Am înţeles cum a păstrat biserica limba maternă a acestei populaţii. Rugăciunea sfârşea: *„Doamne, scapă-ne pe noi robii din robie şi du-ne în împărăţia raiului"*. – Trec şi pe la învăţătoarea din sat, ca să-mi dea informaţii despre săteni. Găsesc o domnişoară simpatică şi energică. Mă întâmpină speriată. Crede că am venit să-i rechiziţionez farmecele. Nu-mi poate da nicio lămurire. Întrebările mele o surprind. Se vede că nimeni nu i-a vorbit de rolul naţional care trebuie să-l aibă. Seara primim ordin să plecăm la Căiuţi.

16 ianuarie. Plecăm de dimineaţă. Întâi cerne domol, apoi cad fulgi grei şi sfârşeşte cu viscol. Pe drum văd un cal stingher. Seamănă cu un cal care simbolizează războiul în tabloul lui Stuck. Cazacii, înveliţi în cergi negre, galopează mânioşi pe lângă noi. Unii au cojoace şi un pumnal la brâu. Cei de la coloane au ţurţuri de gheaţă-n bărbi. Doi măgari, mânaţi de doi ruşi, încheie tabloul zilei. Ne oprim la Păuceşti.

17 ianuarie. Plecăm, pe viscol, şi ne ducem până la Adjud. Noroc că vântul ne bate-n spate şi ne-ajută să străbatem drumul înzăpezit. Un stol de ciori mişună în jurul unui hoit, ca nişte viermi negri cu aripi. Auzim că satele până la Căiuţi sunt ocupate de ruşi, de aceea ne oprim la Adjud. Ajung în gazdă la duduia Sofia, de 14 ani, care ne ţine de urât cu mandolina şi cu cântece din gură. Ştie multe şi e un talent real. Ne spune că ruşii, care au trecut înaintea noastră, îşi puseseră gând rău pe fecioria ei.

18 ianuarie. De dimineaţă o luăm către Căiuţi. Şoseaua e troienită de zăpadă, mergem pe câmp, pe drumul tăiat de trăsuri. Ninge mereu şi e frig. În Coţofăneşti facem un popas. Caii se ospătează cu „hlujeni" (coceni de porumb). Ne ducem la Blidaru, unde ajungem devreme. Găsim case de o murdărie înspăimântătoare. Se svoneşte, că noi ardelenii vom pleca de la divizie şi vom fi trimişi la regimentele ardelene, care se organizează în Rusia. Ştirea îmi înseninează sufletul. Aici la divizie n-avem niciun rost.

19 ianuarie. Rămân în Blidaru şi scriu toată ziua.

20 ianuarie. Trimit o scrisoare lui Goga la Iaşi şi-i cer veşti. Noi aici nu mai ştim nimic, ne-am îndobitocit.

21 ianuarie. Ziua trece precum celelalte, în aşteptare. Ţes visuri cu Tia, ca să treacă mai uşor.

Mi se spune că e ordin să se taie caii şi să se mănânce. Decât să piară de foame şi să ospăteze ciorile, desigur că e mai cuminte să-i mâncăm noi. Pâinea ce ni se dă e de orz. După patru luni, ţara exportatoare de grâu nu mai are cu ce-şi hrăni soldaţii. Bună organizaţie.

22 ianuarie. Între satul Popeni şi Blidaru e o biserică. Primăria o au în Căiuţi. În comună se găseşte numai un delegat. Fiind duminică, mă duc de curiozitate la biserică. Era plină de soldaţi şi prea puţini credincioşi. În portul femeiesc am zărit şi prigitori, ca pe la noi. Situaţia mea la divizie e ridicolă. N-am nicio întrebuinţare. Mă hotărăsc s-o lămuresc într-un fel.

La cerşit

23 ianuarie. Dimineaţa primesc ordin de la comandamentul diviziei să adun îmbrăcăminte de lână din opt sate pentru a completa echipamentul de iarnă al soldaţilor. Indignat, mă hotărăsc să execut şi acest ordin fără cap.

Textul ordinului merită reprodus.

Divizia VII
Serviciul Intendenţei
Către
Locot. Tăslăuanu C. Oct.

Vi se comunică mai jos în copie ordinul Marelui Cartier General nr. 4 709/1917 şi al Armatei a II-a nr. 8 257/1917, cunoscând că dumneavoastră împreună cu sublt. Cosma Remus, sunteţi numiţi delegaţi de

domnul comandant al diviziei pentru executarea lor întocmai. Avansele de bani ce vă necesită le veţi primi de la Serviciul Intendenţiei şi justifică cu acte în regulă pentru plata obiectelor rechiziţionate, care se vor da în primirea Serviciului Intendenţei. Transportul lor la Comandament se va face cu căruţe rechiziţionate de prin satele unde operaţi prin mijlocirea autorităţilor comunale.

(L.S.)

Din ordin,
Şeful Serviciului Intendenţei,
Intendent maior (ss) *Protopopescu*

Copie după ordinul M. C. G. nr. 4 709 din 29/I 1917

Marele Cartier General este informat că trupele armatei se resimt din cauza lenjeriei, încălţămintei, obiecte de lână. Pentru a remedia în parte acest neajuns se autorizează Comandamentul Armatei a II-a a face rechiziţii în toată zona la vest de Siret, la nevoie forţate, până la completarea stocului necesar. Se va căuta în special la oraşe începând cu magazinele, atelierele şi depozitele şi persoanele particulare care prin situaţia lor materială dispun de o mai mare cantitate. De la această obligaţie nu se va putea excepta nicio persoană şi nu se va ţine seama de calitatea sau fineţea obiectelor rechiziţionate. Proporţia în care rechiziţia se poate întinde asupra persoanelor private este de ⅓ până la ½; se va da cea mai mare atenţie completării echipamentului în obiecte necesare de lână şi cu cojoace rechiziţionate, având la nevoie absolut tot ce ar putea asigura pe soldaţi în contra gerului.

Contra acelor care vor căuta să se opună se va proceda conform legii. Odată cu aceasta, am luat dispoziţii a vă expedia toate disponibilităţile actualmente existente. – Din înalt ordin, şef de Stat-Major general al armatei, general de corp de armată adjutant (ss) PREZAN.

Copie după ordinul Armatei a II-a nr. 8 257/1917.

Comunicându-vă mai sus copie după ordinul M. C. G. 4 709 din 19 crt., rog luaţi măsuri să se rechiziţioneze de urgenţă, la nevoie forţat, din zona acelei divizii, adică din comunele Căpeşti, Jioveni, Vrânceni, Ploeşte, Negoieşti, Gârbovana, Mărceşti, Pralea, toată lenjeria, încălţămintea şi obiectele de lână, menţionate în ordine, nefăcându-se nicio excepţie şi neţinându-se seamă de calitatea sau fineţea lucrurilor rechiziţionate.

Ca procedare delegaţii dumneavoastră, vor umbla din casă în casă însoţiţi de un delegat al comunei luând tot ce este necesar pentru armată în proporţiile menţionate în ordin şi achitând imediat costul. Obiectele se vor distribui oamenilor după nevoie, iar de va figura vreun prisos se va raporta comandamentului pentru a i se da altă destinaţie. Şeful serviciului Intendenţei Armatei a II-a, intent colonel (ss) DIMITRIU. Pentru conformitate, subof. ad. I Ion Anghel.

Numele meu nu ştiu să-l scrie, nu ştiu nici româneşte. Cred că asemenea ordine pot salva armata de frig. Toate sunt ca să nu li se reproşeze lipsa de prevedere. Ordinul e însă, ordin, trebuie executat. Fac următorul raport către şeful centrului de informaţii, maior Grigore Popescu de la Marele Cartier General:

Ca urmare la raportul meu de la 1 noiembrie 1916, am onoarea a vă aduce la cunoştinţă cele ce urmează:

Divizia a 7-a, pe lângă care am fost detaşat, fiind înlocuită de trupele ruseşti, s-a retras de pe Valea Trotuşului şi a Uzului la începutul lui noiembrie 1916. Misiunea mea, de a culege informaţii asupra inamicului şi de a organiza cete înarmate pentru incursiuni în spatele frontului inamic din regiunea Ghimeşului, a încetat deodată cu această retragere. În cursul luptelor pentru apărarea capitalei, la care a luat parte şi Divizia a 7-a, şi în cursul retragerii armatei noastre din Muntenia, acţiunea proiectată de centrul de informaţii de sub conducerea dumneavoastră nu se mai poate nici măcar încerca.

Acţiunea nu se poate începe nici acum, din cauza situaţiei militare schimbate şi mai ales din cauza anotimpului cu totul impropriu circulaţiei pe căi ferate în zona de luptă. Pe lângă acestea, refugiaţii ardeleni dintre care aveau să se recruteze cetele înarmate, s-au împrăştiat în toată Moldova şi nu se mai pot găsi, decât cu multă pierdere de timp. Cu ocazia luptelor din jurul capitalei, v-am căutat la locuinţa dumneavoastră şi la birou ca să vă comunic părerile şi propunerile mele privitoare la o nouă organizaţie mai sistematic pregătită. Dar n-am avut onoarea să vă întâlnesc nicăieri. Conform ordinului dumneavoastră

verbal, primit înainte de a pleca la divizie, îmi voi permite a mă prezenta, cât mai curând posibil, la Marele Cartier General pentru a vă raporta şi pentru a discuta amănunţit planul de organizare mai sus menţionat.

Din acest prilej, după ce voi avea onoarea de a vă da toate lămuririle, veţi binevoi şi asupra rolului meu din viitor.

23 ianuarie 1917 Locot. Oct. C. Tăslăuanu

Acesta era răspunsul meu la jignirea ce mi-o făcea comandamentul Diviziei a 7-a de a mă trimite la rechiziţii şi la cerşit.

24 ianuarie. Trimit raportul pe cale ierarhică. Mă cert cu comandamentul Cartierului ca să-mi pună la dispoziţie o sanie pentru a executa ordinul primit. Ce oameni fără cap şi fără simţul camaraderiei. Plec într-o comună lângă Căiuţi, Mărceşti: sărăcie jalnică. Închei proces-verbal, că nu se găseşte nimic. În România, fără proces-verbal eşti pierdut. Eram însoţit de Remi Cosma din Sibiu, cu care discutam despre spiritism. Seara, primesc ordin să mă prezint la divizie în Pralea. Raportul meu către Marele Cartier General se pare că i-a pus pe gânduri.

25 ianuarie. Mă prezint la Pralea. Sunt bine primit. Dar nu-mi scapă ironia răutăcioasă şi meschină a şefului de Stat-Major, colonel Samsonovici. Mi se dă ordin să ascult trei prizonieri germani. Înainte de a proceda la ascultarea lor, cer să mi se spună situaţia frontului. Divizia a 7-a ocupă poziţiile de la cota 670-711-731-772 până la litera *N* din Drăgan. De aici se continuă direct spre vest, cotele 489-857.

Ascult pe cei trei prizonieri, dintre care numai unul e german. Unul e polonez, iar al treilea alsacian, îl cheamă Albert Kammer, plugar de 22 de ani din Kienzheim, face parte din Regimentul 204 Landwehr. Cei doi s-au predat din cauza foamei, iar alsacianul declară că nu vrea să lupte pentru prusieni, care sunt barbari. Parcă aud pe un ardelean vorbind despre unguri. Îl ascult cu simpatie. De faţă e şi un căpitan francez, care ştie puţin limba alsaciană şi alsacianul câteva vorbe franţuzeşti. Ce deosebire între ei şi noi românii. Noi ne înţelegem de oriunde am fi.

26 ianuarie. Plecăm de dimineaţă iar la colindat prin cele sate. Ger cumplit. În Gârbovana nimic. E un cătun sărac. Curtea boierească – Cerchez – destul de prezentabilă. În Negoieşti adunăm vreo 15 obiecte donate. Întâlnim doi ardeleni de la bateria 5 de munte, pe Şara şi Oaşa, amândoi plini de viaţă. Stăm cu ei seara şi ne petrecem cu vin bun şi cântece. Ne întoarcem noaptea pe lună. Ţăranii din Negoieşti mi-au plăcut. Sunt deştepţi şi cu stare. Am văzut şi ţărani citind.

27 ianuarie. Noaptea era să îngheţ în pat. Dimineaţa o ştergem spre Jioveni. Primarul ne spune că în sat nu se găseşte nimic. Pornim din casă în casă, la noroc. Oamenii sunt mai primitori. Dăruiesc din ce au. Găsesc gospodării bune de podgoreni, cu vinuri excelente. Un ţăran ne ospătează împărăteşte. Are un băiat la liceul din Bacău. Acum e dus la săpat tranşee. Dacă ar fi al unui surtucar, desigur ar fi rămas acasă. Pretutindeni se sapă tranşee sub supravegherea ruşilor, care sunt brutali cu românii. Un basarabean, Teodor Timofte, din Regimentul 14 Artilerie, îmi spune că moldovenii de peste Prut sunt sătui de ruşi şi că vreau să se unească cu România. E cel dintâi caz de conştiinţă naţională pe care îl întâlnesc între basarabeni. Îl cinstesc cu 5 litri de vin. Seara stau de vorbă cu Filip Munteanu din Călăraşii Basarabiei, un român voinic, care îmi spune că a învăţat ruseşte în armată. Nu are conştiinţa unirii. Se gândeşte numai la dânsul. Pretinde că după război va rămâne în ţară, ca să scape de armata rusească. I-e frică de un război.

Muscalii abia isprăvesc o bătălie şi încep alta. Zice că moldovenii sunt cei mai buni soldaţi ai armatei ruseşti, mai ales la atac. Mi-a plăcut când mi-a spus: *Ei, dacă n-ar fi fost războiul ăsta, cum*

am fi ştiut noi de România. – O femeie, căreia îi cer îmbrăcăminte pentru armată, îmi răspunde răstit: *Al meu a fost acasă şi l-am îmbrăcat, că statul l-a lăsat gol. Să dea statul, dacă a făcut război*. Bravo, femeie! – În Vrânceni, nimeresc la un moşier antipatic, Dumitru Ionescu. Se plângea că l-au jefuit soldaţii, nu vrea să dea nimic şi nu vrea să ne primească în casă. În gândul meu: *Praf şi cenuşă să se aleagă de toată averea ta* – şi-l las.

28 ianuarie. Dimineaţa e soare. Coborâm la Negoieşti, unde petrecem la Bateria a 5-a, citată în ordin de zi. Ofiţerii, băieţi simpatici şi veseli. Ne întoarcem noaptea târziu pe lună. O splendoare. La miezul nopţii sosim în Blidaru. Obosit, dar mulţumit că am reuşit să facem ceva pentru bieţii soldaţi, dacă lucrurile adunate vor ajunge până la ei. În orice caz, cei răi de la comandament nu-mi pot reproşa că n-am făcut nicio ispravă.

29 ianuarie. Mă duc la Pralea. Adun câteva lucruri. – Fac cunoştinţă cu comandantul diviziei, colonel Rujinski. Îmi face impresia unui om vioi. La Divizie văd şi trei ofiţeri francezi, al căror rost nu-l ştiu. Probabil ne supraveghează şi ne dau lecţii de militărie. –

Aflu că, colonelul Sturdza, fiul fostului prim-ministru, a trecut la inamic. Mare fierbere la divizie. Nouă nu ni se spune nimic, unii se feresc de noi ca de necuratul, dar totuşi reuşesc să ştiricesc ce s-a petrecut. Colonelul Sturdza voia să dea o lovitura în stil mare, să determine Armata Română să treacă sub comanda lui şi, cu ajutorul Puterilor Centrale, să cureţe Moldova de ruşi, să elibereze România. A făcut şi un manifest în acest sens, pe care l-a aruncat în tranşeele noastre. Are şi complici, pe colonelul Crăiniceanu, fiu tot de ministru. Ascult stupefiat aceste veşti, care îmi par basme. Să fi căzut aşa de jos nişte ofiţeri din clasa conducătoare a ţării? Nu-mi venea să cred, deşi în pribegia mea întâlnisem atâţia filogermani. – Cei de la divizie spuneau, că dacă reuşea planul era să fie prins întreg comandamentul. *„Şi eu dus la spânzurătoare"* – mă gândeam.

Mă întorc de la Blidaru, ca să-mi pun în regulă hârtiile.

La Pralea

30 ianuarie. Mă duc la divizie şi fac formalităţile de predare ale obiectelor adunate. Scriu următorul raport:

Locotenent Octavian C. Tăslăuanu
şi
Sublocotenent Remus Cosma
Către
Divizia a 7-a
Serviciul Intendenţei

Avem onoarea a va raporta, că, în urma ordinului dumneavoastră nr. 7 056 din 22/I 1917, am cutreierat satele Jevreni, Ciopeşti, Vrânceni, Floreşti, Negoieşti, Gârbovana, Mărceşti şi Pralea, în zilele de 24-29 ianuarie a. c., pentru a executa ordinul Marelui Cartier General nr. 4 709 din 19 I. 1917 şi al Armatei a II-a nr. 8 215/1917 şi, după cum se poate vedea din alăturatele procese-verbale, sub 1, 2, 3, 4, am reuşit să obţin obiecte, specificate după comune în lista anexată sub 5, pe care populaţia le-a donat pentru soldaţii de pe front ai diviziei. Numele donatorilor sunt înşirate în listele anexate proceselor-verbale.

30 ianuarie 1917: (ss) Lt. Tăslăuanu
(ss) Slt. Cosma

Am luat de la Intendenţă următoarea:

Adeverinţă

Am primit de la dl. Locot. Oct C.Tăslăuanu treisprezece cămăşi, douăsprezece perechi de izmene, patru perechi călţuni, două perechi iţari, două perechi obiele, una pereche mănuşi, patrusprezece ştergare şi una flanelă adunate pentru soldaţii diviziei a 7-a din satele Jevreni, Ciopeşti, Floreşti, Vrânceni, Negoieşti, Mărceşti, Pralea şi Gârbovana.

1917 ianuarie 30 (L. S.)

Sergent C. Kirculescu

Eram în regulă. Bani n-am vrut să manipulez, fiindcă ştiam că ei puteau constitui o cursă şi fiindcă nu mă lăsa inima să iau lucrurile oamenilor din casă, pe care nu le aveau de vânzare. Pun mâna pe manifestul colonelului Sturdza. Iata-l:

Chemare!

Eu, colonelul Alexandru D. Sturdza, cu care v-aţi luptat cot la cot, vă trimit următoarea vorbă:

În fruntea voastră vreau să fac o oştire nouă, bine înzestrată cu maşinile războiului şi bine condusă de şefi inimoşi. Cu ea vreau să scăpăm ceea ce s-a pierdut, să alungăm din ţară pe jefuitorul rus şi să facem ca mai repede să ne reîntoarcem la vetrele noastre. Ne vor ajuta la aceasta acei două sute de mii de prizonieri români, pe care îi vom scăpa. Repede trebuie să vă hotărâţi, căci iată cum stăm acum: Ţara noastră şi oştirea a rătăcit sub conducerea nepricepută a unor capete slabe, două treimi din ţinutul ei s-a pierdut. Cealaltă treime este prădată de ruşi; ei îşi bat joc de ofiţerii şi de soldaţii noştri şi de sărmanii locuitori; ei necinstesc nepedepsiţi femeile noastre; ei ne răpesc ultimele vite pe care le avem şi ne-au împiedicat să lucrăm pământul. Averea ţării s-a risipit şi înstrăinat; dacă nu ne hotărâm de pe acum, vom muri de foame cu copii şi nepoţi. Ni se pregăteşte pribegia – în străinătatea neagră; este vorba ca armata noastră să treacă Prutul, ca guvernul să fugă ruşinos la Cherson în Rusia, iar celor bogaţi să li se înlesnească aşezarea în oraşe depărtate ruseşti, robiţi de legi asupritoare.

Aţi fost amăgiţi de cei mari prin cuvinte înşelătoare despre un ideal naţional; aţi văzut cum acest ideal s-a prăbuşit din cauza uşurinţei şi ticăloşiei lor. Treziţi-vă şi nu mai credeţi minciunile ce vi se spun. Victoria ruşilor nu vă va scăpa, căci ea nu va putea fi. Dispreţuiţi pe acei care se încăpăţânează a lega soarta noastră de armate străine, care nicăieri nu reuşesc să fie învingătoare. Mai bine să mergem cu cei puţini, dar vrednici, cinstiţi şi tari. Lepădaţi-vă de acei ce v-au înşelat amar. Aţi jurat credinţă Ţării Româneşti, iar nu unor netrebnici care vă conduc la pieire.

Dacă aveţi încredere în braţul nostru, în mintea şi sfatul meu, veniţi îndată la mine. Vă aştept în Munţii Vrancei. Veţi căpăta semne de la mine. Voi elibera pe prizonierii noştri. Totul este pregătit. Cu ei vom forma o oaste nouă şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, vitejească, cu care vom recuceri ce s-a pierdut, vom reîntregi ce s-a stricat şi vom da afară pentru totdeauna pe netrebnicii care ne-au adus în starea de azi.

Treceţi fără întârziere cu arme cu tot spre mine, să scăpăm România. Dumnezeu va binecuvânta fapta voastră.

Colonel Alexandru D. Sturdza

Am încremenit cu manifestul în mână. Ceea ce nu-mi venea să cred ieri, iată că este adevărat. E cel mai ruşinos document pe care l-a putut da clasa conducătoare a ţării. Mă cuprinde o adâncă scârbă faţă de pătura suprapusă a acestui stat. Sturdza fusese profesor şi generaţii de ofiţeri au fost educaţi de dânsul. Ştiu că s-a ocupat şi de cartea mea *Trei luni pe câmpul de război* şi că a scris despre ea un fel de comentariu pentru elevi. Dar n-am reuşit să pun mâna pe această lucrare. Ştiu şi aceea că îşi făcuse educaţia militară în Germania şi că avea întinse legături în înalta societate bucureşteană. Ce au zis nemţii, când l-au văzut dezertând şi ocupându-se cu proiecte fanteziste? orice om cu simţ critic, citind *chemarea* colonelului Sturdza vede că e un om neserios, în cel mai bun caz un ţicnit. Dacă avea trecere în Armata Română, de ce nu a trecut cu unităţi mari la inamic?[75]

[75] Într-o broşură, apărută în 1926 şi intitulată *Cazul fostului colonel Alexandru Sturdza*, comandantul Diviziei a 8-a română – Un episod din Războiul Mondial 1914-1918 pe frontul român – de Baron Valeriu Kapri, ne povesteşte cum a fost primit Sturdza de inamic.

31 ianuarie. Zi de odihnă.

1 februarie. Din nou la Pralea. Vine un dezertor din Regimentul 204, care declară că în noaptea de 10 februarie (stil vechi) au primit ordin să împacheteze şi să înhămeze caii, căci în ziua de 11 dimineaţa, la orele 5, vine întreaga divizie românească să se predea, nemaiputând suferi ocupaţia rusească din Moldova. Aşa i-a asigurat colonelul Sturdza. Au aşteptat până la orele 9 dimineaţa şi, văzând că românii nici gând n-au să se predea, au început să râdă de ordinul ce l-au primit.

2 februarie. Scriu o bucată pentru *Gazeta ostaşilor*, care mi s-a cerut de la divizie. – Aflu că în ziua de 10 februarie (stil vechi), colonelul Crăiniceanu a avut o întâlnire cu colonelul Sturdza, pe Dealul Cârlan, că a adus cu el manifeste. La întoarcere a fost arestat. – Se încinge o discuţie între ofiţeri. Cei mai mulţi apărau pe colonelul Sturdza, nu voiau să admită că e un trădător, ci ziceau că a lucrat din convingere, că a vrut sa salveze ţara. În zilele acelea din iarna anului 1917, nu era om care să mai creadă în eliberarea Ardealului. Toţi se gândeau numai la mântuirea Regatului. Fapta colonelului Sturdza se comenta prin prisma disperării. Firile tari, gata să moară până la ultimul om, erau rare printre ofiţerii superiori. Cei mici se arătau mai hotărâţi, iar soldaţii ţărani din tranşee ziceau: *Ce-o da Dumnezeu!* În gândul lor nemărturisit, pe care-l ghiceai dintr-o vorbă aruncată, erau nemulţumiţi că ţara a intrat în război, fără să fie pregătită.

3 februarie. Duc la Pralea manuscrisul schiţei *Zburătorii* pentru *Gazeta ostaşilor*. – Sosesc doi ţărani, evadaţi din lagărul de prizonieri al nemţilor. Unul, Ifrim George din Moineşti, e deştept şi povesteşte multe. Celălalt parcă a scăpat din „Azilul de noapte" al lui Gorki. Au fost prinşi în luptele de la Bucureşti şi purtaţi până la Craiova. Ifrim a scăpat din Brâncoveni şi a venit pe munţi până la noi. Povesteşte că nemţii au despuiat populaţia. Femeile primesc ¼ kilograme de porumb pe zi şi se hrănesc la cazan. Evreii din armata noastră, ajunşi prizonieri, au fost avansaţi.

Ei comandă prizonierilor români. Căpitanul Pârvulescu îmi spune că la centrul de instrucţie din Bacău, dulgherii regimentului au primit ordin să fie în permanenţă zece sicrie gata. În sfârşit, iată un ordin închinat prevederii. – În Pralea, păduchii sunt oastea cea mai numeroasă. E moştenită de la ruşi, care au fost înaintea noastră aici. E o oaste fioroasă cu exemplare de exantematici, care trimit în împărăţia păcii eterne pe cei ce-i ating. Un ofiţer încerca să înveţe pe un soldat tânăr plin de păduchi cum să scape de ei. Soldatul răspunde cu un zâmbet amar: *Las, domnule locotenent, că noi ne ducem, dar ei rămân; ei sunt contingentul cel mai vechi.*

4 februarie. Mă mut la Pralea. Mi s-a urât să bat mereu drumul de la Blidaru la comandament şi nu mai puteam răbda foamea. Mă instalez într-o odăiţă retrasă, care mi s-a părut potrivită pentru scris. Redactez declaraţia lungă a lui Ifrim din Moineşti. Era cea dintâi informaţie pe care o aveam din teritoriul ocupat.

5 februarie. Citesc articolul de lege prin care ardelenii aflători sub drapel sunt recunoscuţi cetăţeni români. Cam târziu. – La popotă, comandantul diviziei face observaţia justă, că ofiţerii de stat-major să iasă pe front şi să întocmească schiţele la faţa locului. Ceartă pe toată lumea. Îmi aruncă şi mie o săgeată, pe care nu o pricep. Zice, că am lucrat pe camaradul Ştefu, despre care are păreri rele. Cum l-am lucrat nu ştiu. Lucrăturile nu intră în obiceiurile mele. Dar tac, fiindcă în armată tăcerea e cea mai înţeleaptă.

6 februarie. La raportul meu din 23 ianuarie primesc răspuns, că centrul de informaţii Grigore Popescu de la Marele Cartier General e desfiinţat şi că eu sunt numit translator pe lângă Divizia a 7-a. Acum înţeleg săgeata de ieri a comandantului diviziei. Soarta mea, ca ostaş român, îmi pare pecetluită.

Rolul ce mi l-a hărăzit soarta nu mi se pare potrivit cu firea mea. Nu renunţ la speranţa de a-mi îndrepta situaţia, dar o las domol. – Constat că stau într-o casă proastă. Stăpânii unguri din odaia vecină dorm cu porcii împreună, care guiţă de foame şi răspândesc o putoare ameţitoare.

7 februarie. Colonelul Rujinski, comandantul diviziei, e un tip de ostaş. Sever, cu toane, blând şi bun ca un părinte. L-am găsit cu pipa-n gură, pe care o strângea între doi colţi ieşiţi din mijlocul maxilarului de sus. Colţii muşcă la mânie şi râd cu stăpânul lor, când este vesel. Pe umerii trupului, vânjos legal, strălucesc epoleţii laţi. Un guler larg înfăşoară un grumaz, gros, pe care se sprijineşte un cap cărunt, cu o faţă rumenă, sănătoasă, şi cu nişte ochi vii, bulbucaţi. E un suflet dintr-o bucată, care umblă pe cărări drepte. E o fire cu toane, când mânios şi aspru, şi atunci face pe toţi „gogomani", când vesel şi comunicativ. La masă povesteşte ce a păţit la Ministerul de Război din Iaşi, unde se dusese în afaceri de serviciu. În cabinetul secretarului general, cu care era prieten, găseşte doi ofiţeri inferiori, stând picior peste picior, fără să salute. Se înhoalbă la ei, apoi întreabă pe secretarul general: *Da, ăştia cine sunt? Cum îi rabzi să stea aşa aici?* Prietenul îi face semne să tacă şi-l trage de mâneca. Dar el continuă: *Armată-i asta? Să fie la mine, i-aş beli!* Unul dintre ofiţerii inferiori era Dinu Brătianu.

Astăzi înaintez Ministerului de Război următoarea petiţie:

Domnule Ministru,

Zilele acestea am citit articolul de lege, votut în şedinţele senatului şi camerei din 15 şi 16 decembrie 1916 şi publicat în Monitorul Oficial nr. 221 din 23 decembrie 1916, conform căruia guvernul este autorizat a recunoaşte calitatea de cetăţean român celor de origine română care se află sub drapel în timpul războiului actual.

Subsemnatul, român din Transilvania, mă găsesc sub drapel de la 14 octombrie 1916, când M. C. G., prin adresa sa nr. 321 din 14/X 1916, m-a numit translator-informator, cu gradul asimilat de locotenent, pe lângă centrul de informaţii maior Popescu Grigore de la Marele Cartier, detaşat fiind cu o misiune specială pe lângă Comandamentul Diviziei a 7-a, iar prin adresa Marelui Cartier General nr. 1 448 din 1 februarie 1917 către Divizia a 7-a m-a menţinut ca translator pe lângă acelaşi comandament. Întrunind condiţia prevăzută de sus amintitul articol de lege, îmi permit a vă ruga să binevoiţi a interveni pe lângă On. Consiliu de Miniştri să-mi acorde recunoaşterea de cetăţean român şi pe urmă a dispune să fie rezolvată petiţia mea, înaintată departamentului dumneavoastră la sfârşitul lunii aprilie 1915 şi repetată la 6 aprilie 1916, în care ceream să fiu trecut în cadrele Armatei Române ca ofiţer de rezervă, cu gradul de locotenent, avut în Armata Austro-Ungară şi, după numirea mea de ofiţer, prin decret regal, să fiu repartizat la o unitate combatantă sau unde veţi crede de cuviinţă că pot fi de folos armatei noastre.

Locotenent Oct. C. Tăslăuanu
la Comandamentul Diviziei a 7-a

Domnului Vintilă Brătianu, Ministru de Război – Iaşi

Trimit petiţia pe cale ierarhică şi mă întreb ce soartă va mai avea şi asta. Oare nu pot muri şi fără să fiu cetăţean român? Sufletul meu e de mult încetăţenit. Se prea poate ca păduchii exantematici să nu aştepte apariţia în Monitorul Oficial a încetăţenirii mele. Citesc un ordin al generalului Grigorescu, comandantul Corpului 4 de Armată, către soldaţi, în care răspunde demn şi frumos „chemării trădătorului Sturdza". Îl reproduc:

Ostaşi,

Pe o parte din voi vă comand de 6 luni, alţii sunteţi de mai puţin timp sub comanda mea, dar totuşi cred că aţi avut fiecare ocazia să vă convingeţi că am împărţit totdeauna cu voi bucuria ca şi necazurile şi că v-am grăit adevărat şi cinsitit de câte ori am avut să vă spun ceva. Eram obişnuit să vă dau ordine de zi prin care să vă încunoştiinţez că lumea întreagă ştie şi admiră bravura voastră, iar voi eraţi obişnuiţi să auziţi din parte-mi numai veşti bune şi

îmbucurătoare. Astăzi, din nenorocire, cu durerea în suflet îmi îndrept glasul către voi ca să vă aduc la cunoştinţă o faptă scârboasă săvârşită de unul, care până în ziua de 24 ianuarie a stat în mijlocul nostru şi a avut neruşinarea de a se îmbrăca în frumoasa uniformă a Ţării Româneşti, cu un corp şi un suflet străin de ţară şi de neam. Este vorba de un trădător, despre fostul colonel Alexandru D. Sturdza. Născut şi crescut pe pământul României, încărcat de toate bunurile şi măririle pe care ţara i le-a dat din belşug, încărcat de avuţii stoarse din sudoarea voastră, a găsit cu cale ca în timpul de faţă, când scumpa noastră ţară este primejduită, el să-şi uite jurământul către rege, drapel şi patrie şi să treacă în rândurile duşmanului. Fapta fostului colonel Sturdza este o crimă, săvârşită de un descrierat... de un nebun...

Nu s-a mulţumit însă acest criminal că a trecut în rândul duşmanului şi vrea să mărească crima, ameninţând viaţa scumpei noastre ţări şi punând în primejdie viaţa noastră. Nu s-a mulţumit că s-a vândut pe sine, nu s-a mulţumit că a trădat duşmanului planul nostru de luptă, dar vrea ca din prizonierii şi dezertorii români, care se găsesc la inamic, să formeze o armată cu care să lupte contra voastră şi să facă ca pământul României să fie stropit cu sânge izvorât din lupta între fraţi. Vrea ca lupta între fraţii de cruce şi de sânge să iasă biruinţa duşmanului: biruinţa nemţilor, ungurilor, bulgarilor şi turcilor, duşmani de astăzi şi de veacuri ai Ţării Româneşti. În rătăcirea lui, fostul colonel Sturdza, prin manifeste, aruncate pe teritoriul nostru, vă îndeamnă să-l urmaţi; vă îndeamnă să faceţi şi voi fapta scârboasă pe care a săvârşit-o el, părându-i-se că crima lui se micşorează cu cât va avea mai mulţi părtaşi.

Vă cheamă să luaţi armele alături de duşmanii voştri şi vă făgăduieşte marea cu sarea.

***BRAVI OSTAŞI!** Nu vă lăsaţi înduplecaţi de vorbele unui criminal şi unui vânzător de ţară.*

Aduceţi-vă aminte că aţi jurat credinţă regelui, ţării şi drapelului vostru.

FIŢI CREDINCIOŞI JURĂMÂNTULUI!

Făgăduielile ce vă face acel criminal nu se pot îndeplini. Puternicii noştri aliaţi ruşi, francezi, englezi, italieni, belgieni, sârbi, muntenegreni şi noi luptăm pentru dreptate şi libertatea popoarelor; nemţii, ungurii, bulgarii şi turcii luptă numai pentru dorinţa de a ne stăpâni şi a ne batjocori. Nu poate exista România alături de acei care i-au fost duşmani de veacuri. Nu putem lupta niciodată alături de aceia care au săvârşit în ţara noastră cele mai hidoase fapte şi mai ales nu putem lăsa nepedepsiţi pe duşmanii care ne-au cotropit parte din ţară, ne-au luat ogorul, ne-au tăiat vitele şi ne-au necinstit casele.

***BRAVII MEI OSTAŞI!** Nu daţi ascultare îndemnurilor ce vă vin din partea unui criminal şi trădător ca fostul colonel Sturdza. El şi toţi cei de teapa lui care au căzut sau vor cădea în ispită, pe lângă hula lumii şi blestemul unui neam întreg, ştreangul va fi pentru ei cea mai mică pedeapsă. Cel ce trece de partea duşmanului pierde dreptul de a trăi pe pământul sfânt al ţării, atât el, cât şi familia lui. Fiţi la înălţimea încrederii, ce am avut-o totdeauna în voi. Ascultaţi cuvântul meu care v-a dus până acum pe calea gloriei şi a cinstei. Cu credinţa în Dumnezeu şi în puterile voastre, înlăturaţi spiritul necurat ce se îndreaptă către voi.*

Ridicaţi frunţile sus cu conştiinţa împăcată şi cuget curat şi faceţi, ca şi până acum, din piepturile voastre zid la hotarele ţării, iar la îndemnurile ruşinoase ce vă fac trădătorii şi vânduţii voi să răspundeţi cu puşca şi tunul cu care aţi scris în stâncile Carpaţilor renumele vostru, dovedindu-le deopotrivă duşmanilor ca şi trădătorilor, că vitejia şi cinstea voastră nu se poate precupeţii.

Comandantul Corpului IV Armată
General Grigorescu

Dintr-o schiţă rusească aflu, în sfârşit, situaţia frontului românesc, de la Dorna până la Galaţi. Inamicul ocupă şi Bilborul meu. Mă cuprinde un dor nespus de cei rămaşi acasă şi mă năpădesc lacrimile. Pe unde vor fi? Oare trăiesc sau s-au dus?

8 februarie. Pralea! Când am intrat întâia oară în acest sat, pe o vale şerpuită şi accidentată, am zărit în fund, spre Munţii Vrancei, un apus de soare, care prefăcuse zarea într-o mare de jaratic, cu chenare gălbui şi vineţii pe margini. În zarea aprinsă se înălţau brazii de pe creste ca nişte suliţi. La poalele munţilor era întuneric şi pădurea plină de duşmani. Numele satului e frumos şi nu înţeleg cum e locuit de guşaţi, murdari şi cretini. Casele sunt risipite, ca în satele de munte, dar sunt puţine şi sărace. Abia şi-au putut găsi ofiţerii loc în ele. Comandamentul diviziei e instalat într-o curte boierească – chipurile o casă cu pereţii văruiţi şi cu patru odăi, în două birouri, în una popota şi în a patra telefoanele. S-a improvizat o sobă şi s-a făcut rost de electricitate. În capul

satului, pionierii au înjghebat o baie cu vapori. Soldaţii de la trăsuri stau pe afară, în colibe improvizate din crengi de brad.

Noaptea se încălzesc pe lângă focuri. Îi admir cum suportă frigul. Le mai arde şi de cântece. Într-o zi, m-a secat la inimă o voce duioasă care se tânguia: *Of, Ileană, draga neichii Leano!*

Mă cuprinde un dor nebun de Tia şi am fugit să nu mai aud cântecul. În Pralea, duşmanii cei mai cumpliţi sunt păduchii. Umblă pe uliţi lighioane. Luasem obiceiul să mă ung dimineaţa şi seara cu petrol pe tot corpul, ca să scap de ei. Nu era chip. Deşi mă schimbam de câte ori puteam pe zi, uneori de 3-4 ori, tot găseam măcar o pereche pe spinarea cămăşii în fiecare zi. Urmau ceasurile de groază: Au fost sau nu exantematici? Tortura asta mă înnebunea. Groaza de holera din Galiţia nici nu se poate asemăna cu oroarea păduchilor infectaţi. Erau nopţi în care nu închideam ochii. Porcul din odaia vecină guiţa, iar seara târziu începeau să ronţăie şoarecii din pod, parcă muşcau din mine. La divizie e o perioadă de linişte. Nu-i nimic de lucru. Oamenii se distrează, fac glume şi caricaturi. Nu întrebuinţează zilele de linişte pentru a se pregăti în vederea zilelor grele de luptă care vor veni. Lipseşte prevederea şi disciplina sufletească a muncii. Punctul Pralea mi se pare extrem de important. Pătrunderea inamicului până în Valea Trotuşului ar fi o nenorocire.

Azi citesc ziarul *România*, nr. 4, care ni s-a trimis în 1 000 exemplare, că a murit Aurel C. Popovici, vizionarul *Grossösterreich*-ului.

Era bănăţean de felul lui, fugit în România din cauza „Replicii". Avea o instrucţie germană, greoaie şi străină de spiritul şi trecutul neamului românesc. Îi plăcea să se creadă atotştiutor şi să facă pe *Jupiter Tonans*, şi când vorbea şi când scria. Pe ceilalţi muritori îi privea de sus. Îl cunoşteam de mult. Mi-l arătase Chendi, într-o cafenea din capitală, tocmai când zvârlise un jurnal cât colo, de s-au întors toţi vecinii să vadă ce-a păţit.

Aşa făcea când nu-i plăcea vreun articol; lua gazeta şi o arunca în mijlocul cafenelei, chema plata şi pleca furios. Umbla aproape întotdeauna singur, ca eroul lui Ibsen. Mă dusesem odată cu Goga şi la el acasă, să-i facem cunoştinţă. Ne-a ţinut un logos despre primejdia rusească într-un ton declamator trântind cărţile de pe masă, de credeam că până la urmă ni le va izbi şi în cap, ca să ne convingă despre dreptatea teoriilor lui. Avusesem şi un conflict cu el din cauza articolului meu din *Luceafărul*, *Două culturi*, pe care nu l-a priceput. Celebru a ajuns, după ce a publicat *Grossösterreich*, Marea Austrie pe bază federativă, pe care o simpatiza Franz Ferdinand şi politica de la Belvedere.

Aurel C. Popovici.

Popovici voia să anexeze Austriei şi Regatul liber, ca în Reichsrat-ul din Viena, să contrabalanseze influenţa slavă şi maghiară din Monarhia Habsburgică. Cu teoriile lui, a căror axă erau Viena şi habsburgii, făcuse multe victime în Regat, dar mai ales în Ardeal. Alexandru Vaida-Voevod era cel mai însufleţit adept al lui Popovici la Viena şi colabora la *Reichspost*, care era

organul aderenţilor lui Franz Ferdinand. Deosebirea dintre noi era capitală: Popovici din Bucureşti aştepta mântuirea neamului românesc de la Viena, iar noi din Budapesta îndreptam privirile românilor din Monarhia Austro-Ungară spre Bucureşti. România scăpase de toate stăpânirile şi ea era temelia pe care se putea clădi viitorul întregului neam românesc. Popovici pretindea, că România e coruptă şi că numai Transilvania o va putea mântui de pieire, de soarta Poloniei. Deşi Muntenia era ocupată de Austria şi de Germania, iar Moldova de ruşi, ocupaţii care, la închiderea păcii, fără biruinţa decisivă, se puteau definitiva printr-un acord între Rusia şi Austria; deşi aveam proaspătă fapta colonelului Sturdza, care, în rătăcirea minţii sale, voia în fond acelaşi lucru ca şi Aurel C. Popovici – idee pe care a îmbrăţişat-o mai pe urmă şi C. Stere în colaborare cu Alexandru Vaida-Voevod – eu de aici din fundul Munţilor Vrancei, din Pralea, am închis ziarul *România* şi am zis: *A mai murit un rătăcit. Dumnezeu să-l ierte!*

E mare lucru să ai o credinţă răsărită din rărunchii milenari ai naţiei tale şi să o păstrezi curată şi neclintită chiar şi în cele mai grele vremuri de cumpănă. Despre obârşia celor pe care i-am pomenit, eu ştiam unele taine care mă ajutau să le înţeleg rătăcirea. Aveau în ei sânge amestecat sau stricat. Cer permisiunea maiorului Papazoglu să studiez buletinele de operaţii. Îmi făgăduieşte rezumate. Mă mulţumesc şi cu atât. Sunt tot străin la divizie, poate şi din cauza firii mele care nu mă îndeamnă să mă lipesc de cei cu care n-am înrudiri sufleteşti.

9 februarie. Fulgii cad domol, ca nişte lacrimi îngheţate şi nevinovate. Privesc lung fulguiala cerului trist. Văd plângând milioanele de soldaţi îngropaţi în tranşeele de mii de kilometri. Ce blestem a căzut pe capul omenirii? Studiez amănunţit situaţia frontului, de la Dorna până la Galaţi, după schiţa rusească din 26 ianuarie.

10 februarie. Încep să-mi clădesc o sobă în odaia altei case, ca să scap de porc şi de şoareci. Soseşte un nou prizonier scăpat din lagărul de la Piteşti. Spune aceleaşi lucruri ca şi ceilalţi. *România* soseşte regulat. E bine redactată, cu excepţia notelor frivole ale lui Ranetti.

11 februarie. Trebuie să dau o luptă ca să-mi păstrez noua odaie pe care am curăţat-o şi pregătit-o pentru mine. Doctorii voiau să umple toată casa cu bolnavi de tifos. Aveau şi ei dreptate, fiindcă bolnavii erau într-adevăr într-o stare de plâns. – Petiţia mea adresată Ministerului de Război nu e încă înaintată. Vreau să o însoţească de o foaie calificativă, în care să arate serviciile pe care le-am făcut diviziei. Puţine lucruri au să scrie, dar nu din vina mea. – Seara, colonelul Macarovici povesteşte dezertarea lui Sturdza. Ne spune, că acesta, când era comandant de brigadă, trăsese cu carabina în căpitanul Mărculescu despre care aflase că îndemnase soldaţii să dezerteze. Pe urmă a comandat: *Pentru rugăciune, descoperiţi!* Când era să-l îngroape sanitarii, căpitanul s-a sculat. Era grav rănit la umăr. Azi e în spital. Lungi discuţii asupra psihologiei colonelului Sturdza.

12 februarie. Cea dintâi zi fericită de când port uniformă românească. Am fost în primele linii pe Pârâul Sec şi pe Valea Doamnei. Am străbătut prin văi înguste, prin hârtoape şi văgăuni.

Pretutindeni păduri de brad şi fag cu trunchiurile înfipte în zăpada albă. Trec pe lângă poziţiile de artilerie. Două tunuri stau ascunse în bordeie acoperite cu cetină de brad. Nu se văd nici de aproape. Ajung la Comandamentul Regimentului 27, locotenent-colonel Gane, un om simpatic şi primitor, mă tratează cu cafea într-un bordei cu două paturi şi cu sobă, pereţii căptuşiţi cu bârne. Îi cer voie să mă duc în primele linii. După un urcuş greu, ajung în tranşee, şanţuri simple cu reţele de sârmă. În tranşee, ici-colo câte-o santinelă în picioare. Germanii sunt la 200 m. Nu se văd din cauza pădurii. Soldaţii noştri stau în bordeie. Ofiţerii, căp. Teodorescu şi locot. Popovici, au bordeie splendide. Mă tratează cu dulceaţă şi cu ceai. La întoarcere întâlnesc femei, venite să-şi vadă bărbaţii, ori copiii. O mamă, care seamănă cu bunica mea, îmi spune cu ochii

înrourați de lacrimi, strângându-şi băiatul în braţe: *Vi-l iau şi vă trimit pe moşneagul meu în locul lui, că de el nu-i păcat să moară*. Cobor fluierând şi calc voiniceşte, să nu înserez pe drum.

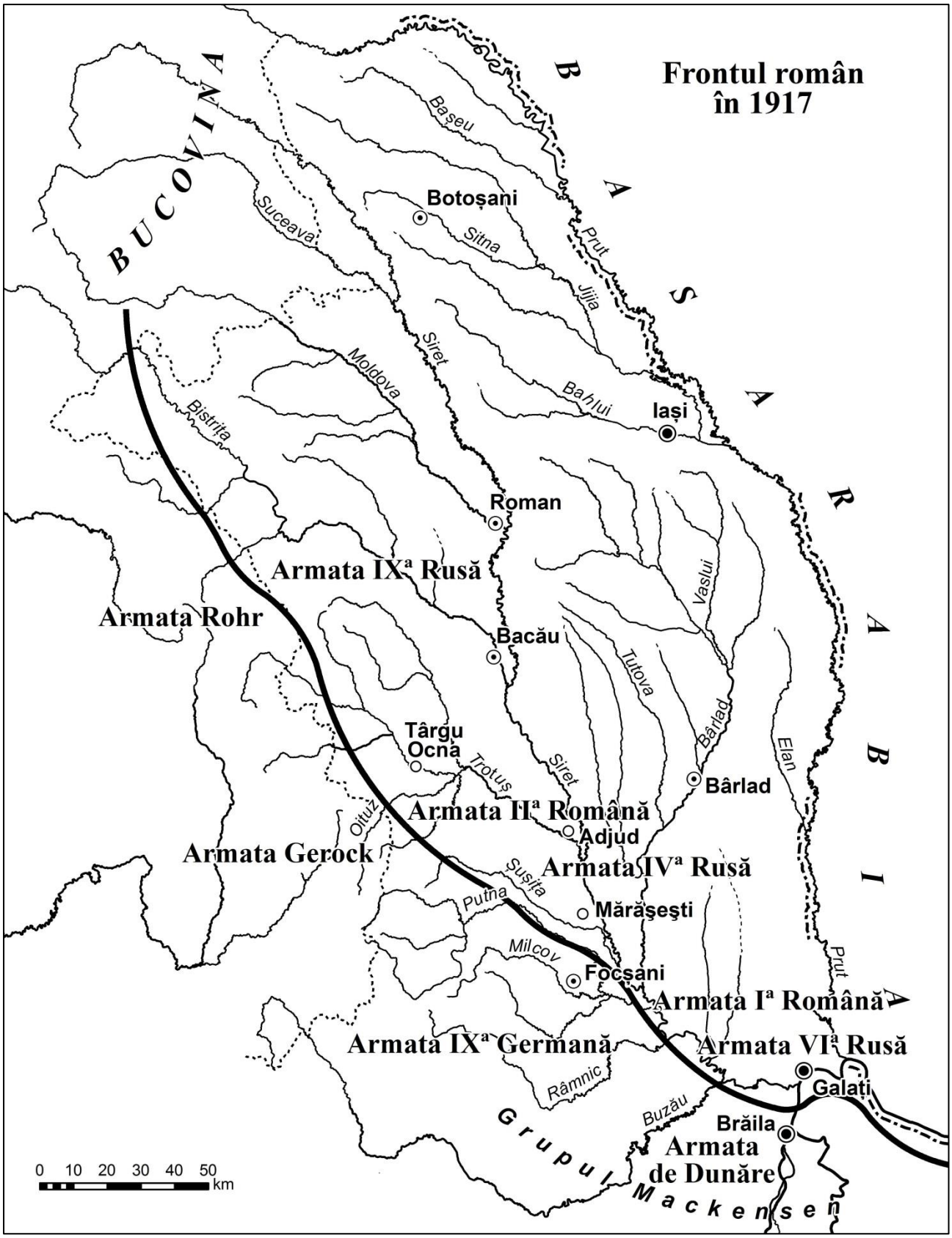

Frontul Moldovei, 1917.

Un amurg superb şi scrisorica de la Tia încheie această zi fericită. – La masă, colonelul Rujinski critică *România*. De Goga şi Locusteanu zice: *Unu-i dă cu peria, celălalt cu ţesala*. Se uită la mine şi aşteaptă un răspuns. Îl evit.

13 februarie. Plec de dimineaţă în sectorul Regimentului 4 Vânători din faţa cotei 711, să asist la executarea soldatului Ciotoi Leon din Regimentul 4 Vânători, de fel din judeţul Botoşani, condamnat la moarte pentru faptul de mutilare în subordonare. Nu văzusem în viaţa mea cum se execută un om. L-am ajuns pe drum, escortat de jandarmi. Bietul ţigan lăutar, care înveselise atâta lume cu cântecele lui, mergea încet, târând după el un suman ţărănesc. Faţa îi era neagră arămie, buzele vinete şi ochii tulburi, pierduţi.

Fusese condamnat la 15 octombrie 1916, dar a fugit din închisoare şi, după luni de zile, a fost prins la el acasă. Acum, se întorcea iar între camarazii lui. Preotul i-a ieşit înainte să-l spovedească. Preotul era mai emoţionat decât dânsul. În ultimele clipe ale vieţii sale susţinea că-i nevinovat. A cerut anafură. Preotul a alergat şi i-a adus o bucată de pâine. Într-o poiană, erau adunaţi soldaţi din unităţile vecine, aşezaţi în careu, cu latura liberă spre pădure. Preotul îi dă binecuvântarea şi îl întreabă pe Ciotoi, dacă mai are vreo dorinţă. Lăutarul a scotocit 7 lei din buzunare, i-a dat părintelui, cu rugămintea să-i trimită acasă la nevastă şi să-i spună să îngrijească de copii şi de bordei. Preotul i-a făgăduit că-i va împlini dorinţa şi-l mai binecuvântă o dată, învăţându-l să rostească *Tatăl Nostru*, când vor trage în el. Ce mângâiere slabă în faţa morţii.

Între două sentinele, Ciotoi s-a vârât în zăpada feciorelnică şi s-a îndreptat liniştit spre un copac uscat, ales de mai înainte. S-a oprit cu faţa spre copac şi cu spatele spre soldaţi. Un grup de soldaţi cu armele încărcate se apropiară. Comisarul regal citi sentinţa. Clipe teribile. Răsună comanda. Ciotoi se întoarse spre soldaţii cu arma la ochi şi le făcu semn s-aştepte, că nu şi-a isprăvit rugăciunea. Soarele apăru de după crestele pădurii şi lumină pentru cea din urmă oară faţa artistului. Vânătorii au tras, apoi au îngenunchiat şi şi-au făcut cruce. Ciotoi căzu pe spate, cu faţa spre cerul albastru. Zvâcni din mâni, parcă ar fi vrut să le adune cruce pe piept. Ne-am apropiat de cadavrul lui. Îşi mişca încet fălcile însângerate, ca o pasăre doborâtă. Se părea că nu-şi ispăvise rugăciunea. Pădurea şi văile vor cânta amintirea artistului naturii.

Pe urmă vizităm tranşeele vânătorilor din faţa cotei 711. Lucrări bune şi practice. În tranşee viaţa, ca şi moartea, sunt mai frumoase. Cota 711, „*La încărcătoarea*" e vestită. Pentru ea s-au dat lupte sângeroase, dar n-a putut fi cucerită din mâinile inamicului, care, prin ianuarie, când eu rătăceam prin Răcăciuni, încercase o spargere a frontului. Lucrările de întărire pe care le-am văzut, când am umblat la cerşit, aveam în vedere apărarea Văii Trotuşului. Comandantul diviziei mă roagă să-i fac un raport cum a decurs executarea soldatului Ciotoi. Atmosfera de la divizie e mai familiară.

Plecarea

14 februarie. Vin veşti de plecare pentru refacere la Gâşteni. Încep să se facă demonstraţii de adio pe front, ca să aibă nemţii distracţii. Primesc ordin să plec înainte pentru încartiruirea comandamentului. Seara, zic rămas bun Pralei, unde am început să simt, că sunt şi eu militar.

15 februarie. Pe un ger tăios, mă duc cu maiorul de jandarmi până la Gâşteni. Întâlnim Divizia a 6-a „refăcută", care pleacă să ne ia locul. Refacerea nu se prea cunoaşte pe feţele soldaţilor. În Gâşteni, e vila ministrului Constantinescu, simplu mobilată şi fără gust. Satul e păcătos, ca şi celelalte din apropiere. Nu se cunoaşte nicio urmă de îngrijire a satului din partea ministrului. Divizia a 6-a îşi lasă bolnavii în sat, locuitorii sunt bolnavi şi ei. Găsesc puţine case curate, dar totuşi reuşesc să fac încartiruirea, după metoda austriacă.

16-18 februarie. Zile de aşteptare în Gâşteni. După zilele cu soare, începe a doua iarnă. – Mă întâlnesc cu un vechi coleg de şcoală, farmacistul Şomlea, care îmi aducea aminte de copilăria noastră. – Discuţii aprinse cu Plesnilă în jurul marii proprietăţi, pe care o apără. Nu ne putem înţelege şi nu ne vom înţelege niciodată. – Mi se spune, că ministrul Constantinescu se îngrijeşte de ţărani şi că e iubit în regiune. – Soseşte Cartierul Diviziei, care nu ţine seama de sistemul meu de găzduire. Oamenii din ţară nu-s învăţaţi cu ordinea.

19 februarie. Soseşte comandantul cu Statul-Major. Colonelul Rujinski îmi spune că generalul Grigorescu m-a cerut la Corpul 4 de Armată. Colonelul Samsonovici mă informează, că mă trimite pe lângă acelaşi corp de armată, ca ofiţer de legătură. Adio refacere. Cei mari se instalează în vilă. Deoarece nu s-a respectat încartiruirea făcută de mine, unii ofiţeri rămân fără camere. Eu stau gata de plecare şi mă gândesc la soarta ce mă mai aşteaptă.

Primesc următorul ordin:

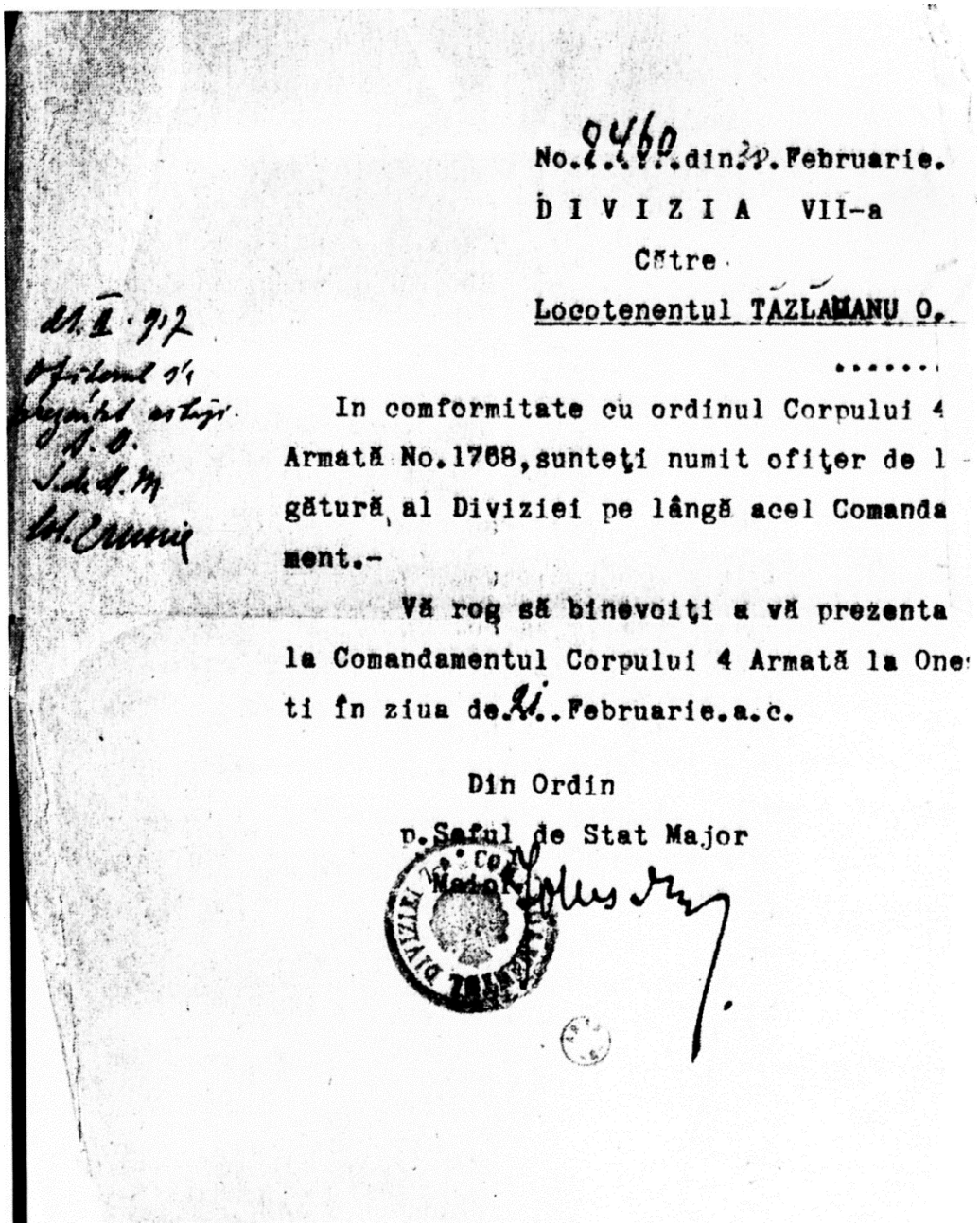

No. 2460 din 20. Februarie.

D I V I Z I A VII-a

Către

Locotenentul TĂZLĂUANU O.

.....

In comformitate cu ordinul Corpului 4 Armată No. 1768, sunteţi numit ofiţer de legătură al Diviziei pe lângă acel Comandament.-

Vă rog să binevoiţi a vă prezenta la Comandamentul Corpului 4 Armată la Oneşti în ziua de 21. Februarie a.c.

Din Ordin

p. Şeful de Stat Major

Începe o viaţă nouă!

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

–NOTE ŞI DOCUMENTE DIN RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE A NEAMULUI–

VOL. II

LA CORPUL IV DE ARMATĂ

CAPITOLUL VII

COMANDAMENTUL DE LA ONEŞTI

Primele cunoştinţe

20 februarie. Luni, cap de săptămână. Poate va fi mai norocos decât cel când am plecat din Bucureşti la Comăneşti. Iau ordin de serviciu şi o şterg repede la Răcăciuni, unde dorm la prietenul Şoculea, după ce ne-am ospătat boiereşte.

21 februarie. Dimineaţa, negură şi ger. În gara Răcăciuni, trebuie să aştept, căci trenul curier era în întârziere cu vreo două ore. În sfârşit, soseşte. E tixit. Un soldat rus, când vreau să mă urc, îmi spune că vagonul e remorcat pentru ofiţerii ruşi, care se tolăneau sfidători pe cele bănci goale. Stau în picioare până la Adjud şi citesc un articol al reginei, scris cu suflet. Cum sosesc la Oneşti, mă prezint colonelului Eremie, şeful de Stat-Major, un om de o gentileţe rară. Mă primeşte de parcă m-ar cunoaşte de când lumea şi-mi spune că mă va reţine la corp şi-mi va încredinţa conducerea biroului de informaţii. Sunt încântat. Doi ofiţeri tineri, Slătineanu şi Aritneanu, gentili şi bine crescuţi, se îngrijesc de mine. La masă, un colonel, al cărui nume nu l-am reţinut, povesteşte scene din război. Un ofiţer voia să mai însufleţească trupa şi o îndemna să lupte cu avânt.

Un soldat şopti vecinilor: *Noi tot în vânt, iar boierii cu pământ...* Aici la corp e altă atmosferă, mai caldă şi mai prietenoasă. Simt că sunt apreciat şi altfel tratat. Abia aştept să mă aşez într-o cameră şi să mă apuc de lucru. Totuşi, păţit cum sunt, mă gândesc îngrijorat la ziua de mâine. Mi-e teamă de o schimbare. La comandamente superioare sunt atâtea intrigi.

22 februarie. La corpul de armată nu cunosc pe nimeni. Locuiesc nu demult în casa colonelului Grigorescu, socrul prietenului meu I. Ursu, dar nu cred că-şi mai aduce aminte de mine. Deşi străin, totuşi mă primesc bine şi mă servesc. Îmi place şi croiesc planuri mari de activitate alături de oamenii în mijlocul cărora m-a aruncat norocul. Mă prezint şi comandantului, generalului Eremia Grigorescu, care acum, avea un mare prestigiu. Mă recunoaşte şi mă primeşte prieteneşte. Aprobă propunerea şefului de Stat-Major de a mă numi şeful biroului de informaţii. Puteai prinde păsări cu mine. Mai am şi alt noroc: găsesc o cameră splendidă – vorba vine – în apropierea comandamentului. Sunt mulţumit.

23 februarie. De dimineaţă generalul mă însărcinează să fac o adresă de mulţumire reginei. Înjgheb la repezeală:

Corpul IV de armată
Către Majestatea Sa, Regina,

Ostaşii Corpului IV de Armată, primind bogatele daruri pe care Majestatea Voastră s-a îndurat prea graţios a le trimite lor, în repetate rânduri, prin graiul meu smerit depun florile recunoştinţei pe altarul inimii, care nu uită să le aline suferinţele în aceste vremuri grele.

Pe culmile Carpaţilor, argintate de troienele de zăpadă, piepturile lor făuresc un zid al moşiei străbune şi braţele lor viguroase înfruntă, cu îndârjire, năvala armatelor duşmane. În munţii noştri, vrăjmaşii îşi găsesc mormântul şi vaietul pieirii lor înfioară liniştea codrilor bătrâni, care le plâng de milă. Ostaşii români luptă, având credinţa nestrămutată în izbânda planurilor ce vor întrupa România Mare şi neştiind că din laurii biruinţei lor se va împleti cununa care va împodobi augusta frunte a Majestăţii Voastre, împărăteasa tuturor românilor.

Pictură de Em. Damian.

I-a plăcut generalului şi a expediat-o imedat. Când i-am citit proiectul telegramei, mi-a spus că el e matematician, spirit pozitiv, care iubeşte pământul, fără să poată contribui la crearea lui.
E generalul francez, care după ce câştiga bătăliile era furios în faţa trupelor. Subalternii îl întrebau: *De ce eşti nemulţumit generale? Bătălia e câştigată*. El răspundea: *Da, da, dar trebuie să fac raportul*. Sunt

fericit că-i pot veni în ajutor cu puţinătatea talentului meu. Azi, încep să fac cunoştinţă în birourile comandamentului cu o mulţime de lucruri noi pentru mine.

24 februarie. Intru pentru prima oară de serviciu de când am îmbrăcat uniforma românească. Dorm îmbrăcat la Corpul IV, lângă telefoane. De la o vreme încetează ţiuitul celui rusesc şi zbârnăitul celui românesc. Subofiţerii aţipesc cu capetele pe mese. E linişte. Dorm telefoanele, ceea ce înseamnă că nu se varsă sânge pe front. Cu cât somnul telefoanelor e mai lung, cu atât se prelungeşte şi viaţa multor oameni din tranşee. Adorm târziu şi mă trezesc devreme. Mi se predau dosarele biroului de informaţii, pe care le găsesc în neorânduială. Sosesc mulţi ofiţeri francezi, care nu-mi fac o impresie deosebită. Iuţeala lor îmi jigneşte mândria de român. Ruşii, obraznici cum sunt, au venit în Moldova cu armată. Francezii numai cu sfaturi.

25 februarie. Un maior francez a primit Legiunea de Onoare. O companie cu drapel dă onorurile şi defilează. Soldaţii fac o impresie excelentă. A urmat un mic banchet, cu discursuri. Generalul Eremia Grigorescu, tip de român, a reprezentat ţara admirabil şi demn. Vorbeşte bine.

Corpul de armată funcţionează abia de o lună şi nu e încă organizat. Amabilitatea colonelului Eremie, şeful de Stat-Major nu e apreciată. Se abuzează de ea. Rar am întâlnit un om mai delicat şi mai fin ca acest coborâtor din ciobanii Săceleni, aşezaţi în regiunea Brăila. Colonelul îmi povesteşte, ca unui prieten, nedreptăţile ce i s-au făcut. Îl cred. Aristocraţia lui din naştere şi firea lui disciplinată de educaţie germană răzbate greu într-un mediu oriental. Îmi spune că, într-o convorbire cu Ionel Brătianu, i-a declarat că nu poate rămâne în armată, dacă vrea să fie om cinstit.

Brătianu a zâmbit. Mă surprind mărturisirile colonelului, căruia i-au luat-o înainte atâţia inşi mai puţin pregătiţi. Sistemul favorurilor este boala Ţării Româneşti. Afirmă că generalul D. Iliescu a ajuns în situaţia pe care a avut-o, fiindcă era prieten cu Brătianu de pe băncile şcolii. Gurile rele mai ştiu şi altă versiune...

Biroul de informaţii

26 februarie. Despre importanţa biroului de informaţii mi-am dat repede seama. Operaţiunile armatei se reazemă, în bună parte, pe informaţiile acestui birou. Cu cât informaţiile asupra inamicului sunt mai precise şi binecunoscute de la comandamentele superioare până la unităţile combatante, cu atât sorţii biruinţei sunt mai mari. Dacă birourile de informaţii îşi fac datoria, se cruţă materialul uman şi de luptă. Răspunderea omului care ia asupra lui însărcinarea de a conduce acest serviciu e poate cea mai grea. De la început, am văzut, însă, că şeful biroului de informaţii trebuie să fie un om harnic, priceput şi cu vaste cunoştinţe, iar apoi, să fie înzestrat cu ceea ce se numeşte *intuiţie*. În nişte foarte bune *Instrucţiuni asupra organizării şi funcţionarii serviciului de informaţii*, date de M. C. A., cu data 20 februarie 1917, am citit că la corpurile de armată, serviciul se compune din: un şef de birou (ofiţer de Stat-Major), un ajutor, un ofiţer cu serviciul cenzurii, 1-2 interpreţi, agenţi de la siguranţa generală minimum trei, un automobil, de este posibil şi mai ales, în timpul operaţiunilor.

La Corpul IV de Armată am găsit un singur căprar, pe Martinescu, care în civil era grefier la tribunalul Ilfov. Eu eram un biet locotenent asimilat. Trebuia să fac, deci, faţă întreg serviciului. Nu mă sperii de muncă. Iau dosarele şi le studiez amănunţit, apoi iau interogatorii şi înaintez Armatei a II-a primul buletin de informaţii. După obiceiul meu, îmi întocmesc un plan de lucru şi mă hotărăsc să încerc a face cel mai bun birou de informaţii al armatei, să trimit buletinele nu numai comandamentelor superioare, ci şi unităţilor inferioare până la batalion. Executarea acestui plan cere timp şi organizare, personal şi avioane de recunoaştere, cu aparate fotografice. Singurul

meu cusur e că nu ştiu desena, nu ştiu să fac schiţe. Dar le voi învăţa şi pe acestea. Câte nu învaţă omul în viaţă, dacă vrea şi să se aşterne pe muncă.

Aici am alte orizonturi. Încep să ştiu ce se petrece pe toate fronturile. E o plăcere să lucrezi în asemenea condiţii, nu ca la divizie, unde se fereau de mine şi trebuia să dibuiesc. Starea sanitară a trupelor şi a populaţiei din zona Corpului IV e îngrijorătoare. Se iau diferite măsuri energice, dar lipsesc medicamentele şi spitalele. Seara, aflăm că Sturdza şi Wachmann au fost condamnaţi la moarte, iar col. Crăiniceanu la 15 ani de muncă silnică. Sentinţa din urmă provoacă un murmur de indignare în rândurile oştirii. Pe un biet soldat – cum a fost cazul lăutarului de la Regimentul 4 Vânători – îl împuşcă pentru mutilare, iar pe un trădător îl lasă în viaţă. Întreaga problemă a favoritismului se oglindeşte în această sentinţă.

27 februarie. Informaţiile despre inamic puţine. Se dă ordin să se facă recunoaşteri ofensive pe front şi să se aducă prizonieri. Ordinul se transmite. Noroc că dezertase un husar. El salvează situaţia. Biroul de informaţii începe să funcţioneze, dar n-are mijloace la dispoziţie. Lucrez până cad jos de oboseală. Simt că trebuie să înving greutăţi, care cer încordare de nervi. Îmi adun toate puterile şi caut să le înving.

28 februarie. Vine ştirea despre căderea Bagdadului (26 februarie 1917), unde operează englezii. Înaintează şi armatele ruseşti dinspre Persia. Toţi ne uităm pe hartă şi ne întrebăm: Cât mai au până la Constantinopol? – luarea căruia ar fi hotărâtoare pentru biruinţa noastră. Dezertează doi unguri de la Regimentul 5 şi 7 husari pedeştri, care spun că mor de foame în tranşee. Unul dintre ei, tip de ungur din Kecskemét, spune tot ce ştie, dar când aude că se va împărţi Ungaria şi că până la Tisa se va întinde România, se roşeşte ca o paprică şi declară mânios: *Decât să piardă Ungaria o palmă de pământ, mai bine să piară toţi ungurii*. Are conştiinţă naţională, deşi foamea l-a făcut să dezerteze.

1 martie. Încordarea din avion m-a obosit. O iau pe şoseaua Caşinului să mai prind puteri. Măgura Caşinului ardea în jăratecul apusului de soare. O văd pentru prima oară în toată splendoarea ei. La spital, o mizerie îngrozitoare. Pe coridor, patru morţi, unul topit până la oase. Doctorii sunt neputincioşi şi abătuţi. Umbrele morţii le întunecă privirile.

2 martie. O zi de lucru neîntrerupt, fără nicio ştire interesantă. Fac o nouă plimbare la spital. Alţi doi morţi. Fiecare zi seceră vieţile soldaţilor noştri şi împuţinează numărul celor ce vor hrăni urgia răzbunării împotriva cotropitorilor.

3 martie. Afară zăpadă şi noroi, care mă supără. Mă împiedică să-mi fac plimbările, fără de care nu e posibilă o muncă întinsă de multe ori noaptea târziu. Biroul de informaţii merge. Colonelul Eremie îmi dă tot sprijinul, ca să-l organizez cum vreau. Are cuvinte de laudă şi de îmbărbătare, dar mă vede obosit şi mă roagă să mă cruţ, fiindcă vor veni vremuri grele. Maiorul Antonescu[76] îmi povesteşte scene din epoca retragerii. Mame urcate în tren şi copii rămaşi pe peron, alergând în ţipete după mamele lor, care urlau şi-şi smulgeau părul din cap. Un ţăran buimăcit întreba pe toată lumea încotro a plecat trenul în care s-a urcat fiul său de 9 ani. Şi-a pierdut minţile de durere.

Altă întâmplare duioasă. Ardeleanul Maxim, ofiţer în Armata Română, trecuse Carpaţii şi înainta spre Avrig, unde era casa lui părintească, pe care nu o văzuse de 19 ani. Sufletul îi ardea de

[76] Nu e vorba de viitorul mareşal, conducătorul României, între 1940-1944, ci de un omonim. Maiorul Ion Antonescu fusese întradevăr, la biroul de operaţiuni al Corpului IV de Armată, până la 1 noiembrie 1916. [Gelu Voican Voiculescu].

dor. Inima lui simţea că maică-sa bătrână îl aşteaptă pe prispa casei, uitându-se în zare, cu palma streaşină la ochi. Cine n-a fost fugar, cine n-a gustat din azima pribegiei, nu ştie ce-i în sufletele celor care-şi revăd vatra părintească după o viaţă întreagă. Dar vârtejul războiului te aruncă cine ştie unde, când crezi că ţi-ai văzut visul cu ochii. Ofiţerul Maxim a ajuns până la 5 km în Avrig. Mai avea un ceas bun ca să poată rosti cu lacrimi în ochi: *Maică dragă, iată c-am sosit!* Luptele l-au silit să treacă pe lângă satul lui, fără să-l vadă.

4-5 martie. Trupele noastre prind doi husari care au adus manifeste bătute la maşină. Amândoi sunt români, unul renegat. Îmi vine o inspecţie de la Marele Cartier General. Se zvoneşte că ţarul Rusiei a abdicat. Ştirea trece ca fulgerul de-a lungul frontului rusesc. Colosul rusesc începe să se primenească sau să se prăbuşească? Ruşii de la Corpul 40, tot în Oneşti, nu ştiu sau nu vor să dea informaţii mai amănunţite. La noi nu se schimbă nimic. Brătianu a fost de curând la Petrograd. Ard de curiozitate să ştiu mai multe, dar aici, pe front, veştile politice vin cu întârziere şi sunt incontrolabile.

6 martie. *România* îmi publică *Zburătorii* după ce un măgar a tăiat părţi esenţiale. Lucrez întins cu prizonierii. Vine o ştire despre o biruinţă şi retragerea germanilor pe linia Hinderburg. Mare bucurie între ofiţerii unităţii franceze. Nu-i dau nicio atenţie. Ştiam că soarta războiului se va hotărî în altă parte.

7 martie. Vine şeful de Stat-Major al misiunii franceze lt. col. Victor Pétin. Îl scrutez. Mare lucru nu-i de capul lui. Ofiţerii francezi seamănă cu ai noştri: aceeaşi voiciune exuberantă şi uşurinţă. Francezii sunt crescuţi, însă, într-o atmosferă culturală şi normală mai înaintată. În onoarea lui Pétin, vine şi generalul Grigorescu la popotă. De obicei, lua masa la d-na Negroponte, unde se mânca împărăteşte. Între ofiţerii francezi, remarc pe doctorul Adain, simpatic şi inteligent. Lucrează la organizarea spitalului. Începe să adie vânt de primăvară. Fac proiecte să vină şi Tia la Oneşti. Iau vasul de aramă şi-l umplu cu ghiocei, în cinstea ei. Mi-e dor de aer, de dragoste şi de viaţă liberă.

8 martie. Biroul de informaţii funcţionează strună. Încep să-l organizez, ca să fie mai util comandamentului. Se răspândesc zvonuri, că guvernul Brătianu va cădea. Pe front se zice că e o imoralitate să cârmuiască ţara autorii dezastrelor. Se aud glasuri tot mai multe şi tot mai hotărâte, care cer pedepsirea vinovaţilor de sus...

9 martie. Vestea căderii guvernului se menţine. Prinde rădăcini convingerea că primenirea trebuie să înceapă şi la noi în cursul războiului. Democraţia biruieşte şi în Rusia aristocrată. Întemeierea unei ţări noi cere oameni noi, cu o nouă concepţie de viaţă. Un căpitan îmi arată nişte copii de pe scoarţa copacilor din dosul tranşeelor. Soldaţii se îndeamnă unii pe alţii la vitejie, dar doresc sfârşitul stăpânirii „boiereşti". Soldaţii îşi scriu păsul pe arbori, îşi încredinţează gândurile codrilor bătrâni, ca să afle şi urmaşii, ce se vor rătăci prin Munţii Vrancei, spovedania sufletului lor. Ei, ţăranii, sunt chemaţi să aşeze temeliile viitoarei Românii.

10-11 martie. Învăţ un meşteşug nou: citirea aerofotografiilor făcute de aviatori. Mă lupt două zile până reuşesc să le descifrez bine şi să dau un nou avânt biroului de informaţii. Mă specializez. Dispoziţii pentru funcţionarea birourilor de informaţii se luaseră demult, dar au rămas, în multe cazuri, pe hârtie. Ca să se vadă rolul acestor birouri, reproduc instrucţiunile de mai jos, date la începutul ostilităţilor.

Nr. 161
1916 septembrie 1
Marele Cartier General
Către
Armata a II-a

Pentru a se putea avea informaţii cât mai precise asupra inamicului, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a dispune următoarele:

1). Birourile de informaţii de la toate comandamentele să caute a urmări prin toate mijloacele tot ceea ce atinge organizarea, dislocarea trupelor inamice, ce au în faţă, să stabilească ordinea lor de bătaie, numele comandanţilor, calculul forţelor, date topografice şi statistice asupra temei în care se operează. Punerea situaţiei inamicului pe hartă şi ţinerea ei la curent, de asemenea, intră în sarcina acestor birouri. Îndatorirea acestor birouri fiind foarte însemnată, pentru acţiunea comandamentelor, ele trebuie să lucreze în strânsă legătură cu biroul operaţiunilor.

Pentru a-şi îndeplini sarcina se cere:

a) ca toţi, în toată ierarhia, în toate corpurile şi serviciile, să fie pătrunşi de ideea că nicio informaţie sigură asupra inamicului nu este de neglijat, şi că este de datoria lor ca acestea să ajungă cât mai curând, foarte clar şi complet, arătându-se şi sursa de unde provine, serviciul de Stat-Major al comandamentului (respectiv) imediat superior;

b) mijloacele de investigaţie ale birourilor de informaţii trebuie să fie de două categorii, directe şi indirecte. Mijloacele directe procură informaţii înainte, sau în urma luptelor din interogatoriile prizonierilor şi dezertorilor. (Pentru care se va da d-vstră instrucţiuni complete, de modul cum trebuie să se facă). Se va cerceta inscripţiile puse pe materialele de război, semnele ce poartă pe uniformă, hărţile găsite asupra patrulelor, ofiţerilor, dezertorilor, cadavrele soldaţilor inamici, căzuţi în luptă, documente, jurnale, proclamaţii şi circulare descoperite în cantonamente şi birouri, documente şi scrieri găsite în birourile poştale şi telegrafice, în primării, în gări etc., înmatriculările şi seriile pe cai, arme, trăsuri, proiectile, materiale de toate naturile, modelele noi de arme şi tunuri întrebuinţate de inamic etc.

De asemenea, se vor lua informaţiii de la locuitori şi mai ales de la notabilii oraşelor şi satelor ocupate. Şi în fine, de la recunoşterile militare ce se ordonă în raport cu instrucţiunea militară. Pentru întrebuinţarea mijloacelor indirecte, vă veţi conforma directivelor Marelui Cartier General, date armatelor la decretarea mobilizării. Cu privire la escadrila, sau escadrilele de aeroplane, ce trebuie să se pună la dispoziţia d-vstră, se va cunoaşte că din cauza lipsei de aparate nu s-a putut da pentru un moment decât un număr limitat, rămânând ca pe măsură ce va sosi materialul cel nou, să vi se completeze;

2). Pentru ca aceste directive să se poată aplica este necesar ca:

a) în fiecare corp de trupă, sau serviciu, serviciul informaţiilor să fie organizat de comandamentul Corpului, sau serviciul, în sensul căutării documentelor, instrucţiunilor, părţilor din uniformă, care servesc la verificarea ştirilor, şi trimiterea rapoartelor şi actelor găsite cât mai curând posibil serviciului de Stat-Major imediat superior, cu indicaţia sumară de: ora, ziua, locul, de la cine şi împrejurările în care s-a predat;

b) la comandamentele de brigadă, divizie, corp de armată, ofiţerii de Stat-Major, însărcinaţi cu serviciul de informaţii, trebuie nu numai să primească documentele, obiect al informaţiilor, dar să le şi exploateze, adică să extragă datele posibile pentru a determina ordinea de bătaie a inamicului, care se opune unităţii interesate. Rezultatul exploatării ştirilor trebuie să dea naştere unui raport de informaţie, care va fi înaintat zilnic autorităţilor superioare, aşa după cum se prescrie în serviciul de campanie. În special serviciului de Stat-Major al armatelor, îi revine sarcina de a aduna, compara şi exploata toate informaţiile, pentru ca să întocmească un buletin de informaţie mai complet pentru ansamblul frontului său, cu privire la situaţia tactică, materială şi morală a inamicului.

Acest buletin va trebui să fie distribuit zilnic statelor majore şi corpurilor de trupă subordonate, iar altul a fi expediat în fiecare zi Marelui Cartier General, prin agenţii de legătură, sau telegrafic. Prizonierii şi dezertorii vor fi obiectul unei atenţii speciale, căci prin interogatoriile şi datele primite cercetate şi văzute la ei, se poate stabili ordinea de bătaie. Aceşti oameni trebuie cercetaţi imediat, la regimente, la brigade, de statele majore ale diviziilor, brigadelor, sau delegaţilor acestora la punctele indicate de divizie, sau corpuri de armată, de ofiţerii anume însărcinaţi, însoţiţi de translatorii respectivi. În cazul când numărul prizonierilor va fi mare, se va selecţiona dintre ei, pentru a fi interogaţi, gradaţii, oamenii inteligenţi (clasificaţi pe naţionalităţi, profesiuni, grad de cultură etc). E bine, ca de multe ori să se îmbrace în uniforma prizonierilor, agenţii noştri, pentru a sta în mijlocul lor, să se afle de la ei date care pe altă cale nu ar fi fost posibil. Prizonierii, cărora li se ia interogatoriul vor fi ţinuţi separaţi unii de alţii, pentru a nu se înţelege între ei asupra răspunsului şi a nu se întârzia interogatoriul lor, căci mai târziu, după ce sunt încazarmaţi, se răzgândesc.

De multe ori comandamentele, pentru a afla ordinea de bătaie a inamicului, atunci când nu au mai avut de mult timp prizonieri, vor organiza chiar pânde, vor stipula prinderea, ori vor propune la recompensă pe soldaţii şi gradaţii care le vor aduce prizonieri. În principiu, dările de seamă asupra interogatoriilor luate de la prizonieri vor fi sau întrunite într-un singur raport, sau în parte, după numărul şi importanţa lor, la care se va mai adăuga şi din uniformă, documente etc (numai părţi din ele). Relativ la datele care interesează ordinea de bătaie se vor interoga prizonierii şi dezertorii nu numai asupra numărului regimentelor, brigăzilor, diviziilor, corpurilor de armată, armate din care ei fac parte, dar se va intra chiar în detalii precum: numărul ce poartă batalionul în regiment, efectivele companiilor, armătura, etc., deoarece regimentele austriece au organizat în timpul războiului un foarte mare număr de batalioane de marş, care atinge la unele cifra de 20-24 batalioane şi e absolut necesar să se cunoască aceasta, pentru a se putea distinge dacă sunt intrate în ordinea de bătaie a unei divizii organizate, sau sunt izolate, întrucât cifra aceluiaşi regiment, apare în acelaşi timp, în mai multe sectoare.

De asemenea, este necesar să se atragă atenţia trupelor asupra organizării Armatei Austro-Ungare, pentru că acestea, când iau interogatorii, să facă distincţie între regimentele armatei comune, landwehr austriac, honvezi, landstrum, şi să treacă în ştirile ce trimit, pe lângă numărul batalionului, regimentului, şi ce fel de regiment era: din armata comună, landwehr, honvezi? Când se primeşte o informaţie din sursă serioasă, care ar modifica ordinea de bătaie, ştiută de mai înainte, se va trimite numaidecât această ştire, fie telefonic, fie telegrafic, Statului Major al Armatei, care va aprecia ce importanţă prezintă şi dacă va fi cazul, va fi transmisă tot aşa de iute şi Marelui Cartier General. Numai când toţi vor fi pătrunşi de necesitatea de a avea ştiri la timp, şi complete pentru interesul operaţiunilor militare, numai când toţi vor respecta principiile regulamentare, numai atunci marile comandamente vor putea să aibă informaţii mai apropiate de situaţia reală. În consecinţă, din Înalt Ordin, vă rog să binevoiţi a lua măsurile d-vstră, pentru ca serviciul de informaţii să fie îndrumat astfel, ca, comandamentele să poată trage cât mai mare folos şi la nevoie chiar a se constrânge pe cei în subordine pentru ca să intre pe calea bună şi sub raportul acesta cel mai eficace mijloc ar fi, ca şeful biroului de informaţii de pe lângă armata d-vstră, să se pună în contact cu Statul-Major al comandamentelor în subordine, pentru a discuta chestiunea, a-i face să se pătrundă de importanţa serviciului, ca şi aceştia la rândul lor să ia contactul cu trupele pentru a se stabili un mod de a vedea şi lucra în această direcţie.

Din Înalt Ordin — *p. c.*
p. şeful de Stat-Major — *Şeful Biroului de Informaţii*
Generalul (ss.) D. Iliescu — *Maior (ss) Grosianu*

Aceste instrucţiuni au fost întregite cu altele la data de 20 februarie 1917 şi la cea de 20 ianuarie 1918.

*

După experienţa pe care am dobândit-o în cursul războiului, birourile de informaţii nu se pot improviza. Atât şefii de birouri, cât şi ofiţerii şi agenţii trebuie instruiţi special în timp de pace şi familiarizaţi cu toate mijloacele de investigaţie. Ofiţerii observatori şi escadrilelor de aviaţie, care fotografiază poziţiile, au iarăşi nevoie de o pregătire specială, altfel iau fotografii care nu se pot utiliza. În cursul naraţiunii evenimentelor, vom reveni asupra biroului de informaţii de la armată şi vom arăta câte greutăţi au trebuit învinse mai ales în timpul luptelor. O armată fără informaţii luptă la întâmplare.

Revoluţia rusească

În aceste note nu cruţ pe nimeni, nici pe mine însumi. Spun adevărul întreg asupra oamenilor şi evenimentelor aşa cum s-au văzut şi simţit pe front. Multe fapte ştiu că au fost altfel de cum le cunoşteam eu la Oneşti. Unele, în lumina numeroaselor documente publicate după război, se dovedesc cu mult mai grave, iar altele, cărora nu le dădeam destulă atenţie sunt de o hotărâtoare importanţă. Adevărul este că istovit cum eram cu munca de la biroul de informaţii, nu puteam – nu aveam vreme – să urmăresc tot ce se petrece în ţară şi în lume, aşa cum eram deprins din tinereţe. De multe ori, mă mulţumeam cu ceea ce auzeam de la unii şi de la alţii în vremea

mesei sau în plimbările ce le făceam. Deşi, când scriu aceste rânduri, am cunoştinţe bogate despre evenimentele pe care le povestesc, deoarece am citit zeci de volume privitoare la război şi la zguduirile politice din ţările beligerante, găsesc că nu mă pot abate de la însemnările din carnetele mele şi de la amintirile pe care mi le reîmprospătează fiecare rând. Am făgăduit că în aceste spovedanii voi fi sincer şi mă ţin de cuvânt.

*

12 martie. Azi am citit următoarele documente: Majestatea Sa ţarul Nicolae al II-e a abdicat în favoarea fratelui său, Marele duce Mihai Alexandrovici. Iată manifestul de abdicare:

În zilele marei lupte cu duşmanul din afară, care de trei ani încearcă să subjuge şi să înfrângă patria noastră, Dumnezeu a vrut să supună Rusia la o nouă şi grea încercare. Agitaţia internă a poporului ameninţă să arunce o lumină dezastruoasă asupra viitoarei desfăşurări a războiului în curs. Soarta Rusiei, onoarea vitezei noastre armate, binele poporului şi viitorului scumpei noastre patrii cer isprăvirea victorioasă a războiului cu orice preţ. – Duşmanul crud întrebuinţează ultimele forţe şi ceasul se apropie când viteaza noastră armată, în unire cu bravii noştri aliaţi, va putea birui cu desăvârşire împotriva duşmanului. În aceste zile hotărâtoare pentru fiinţa Rusiei, conştiinţa noastră ne obligă a uşura poporului nostru unirea intimă şi cooperarea tuturor forţelor sale pentru câştigarea victoriei cât mai repede posibil; şi în acord cu Duma Ţării am hotărât să abdicăm de la tronul Imperiului Rusiei şi să ne descărcăm de suveranitate.

Nevoind să ne despărţim de fiul nostru prea iubit, transmitem moştenirea strămoşilor noştri, fratelui nostru, Marelui duce Mihail Alexandrovici, şi îi dăm binecuvântarea pentru urcarea lui pe tronul Rusiei. Poruncim fratelui nostru de a guverna afacerile statului în plină şi nedesfăcută înţelegere cu reprezentanţii poporului din instituţiile legislative, pe baze fixate de ei, – depunând jurământ inviolabil în numele patriei iubite. Implorăm pe toţi copiii credincioşi ai patriei de a-şi îndeplini sfânta datorie faţă de ea, supunându-se ţarului în aceste clipe de mari încercări pentru tot poporul şi de a-l sprijini împreună cu reprezentanţii poporului întru conducerea statului rus spre victorie, spre izbândă, fericire şi glorie. Dumnezeu să apere Rusia.

3 martie 1917 *Nicolae*

Amănunte despre tot ce se petrecea în Rusia nu aveam, nu ştiam de ce a trebuit să abdice ţarul Nicolae al II-lea. Cunoşteam împotrivirile lui de a da drepturi constituţionale poporului rusesc şi auzisem că la curtea din Petrograd se petrec lucruri ciudate sub influenţa lui Rasputin şi a unei camarile germanofile. Acestea erau, însă, zvonuri pe care nu le puteam controla. Abdicarea ţarului mi se părea un triumf al democraţiei şi mă bucuram din inimă, fiindcă ea avea să aibă repercusiuni şi asupra ţării noastre. Această convingere a mea era întârită de următorul document:

Marele duce Mihail adresează poporului următoarea proclamaţie: O grea sarcină mi-a fost încredinţată din voinţa fratelui meu, care-mi transmite tronul imperial într-o epocă de război fără precedent şi de tulburări populare. ***Însufleţit împreună cu întregul popor de gândul că binele patriei e mai presus de orice, am luat ferma hotărâre de a accepta puterea supremă cu condiţia că aceasta va fi voinţa marelui nostru popor, care prin plebiscit, prin intermediul reprezentanţilor săi, va trebui să stabilească în Adunarea Constituantă, forma de guvernământ şi noile legi fundamentale ale statului rus.***

Pentru aceasta, invocând binecuvântarea lui Dumnezeu, ***rog pe toţi cetăţenii Rusiei să se supună guvernului provizoriu****, întocmit din iniţiativa dumei şi investit cu toată plenitudinea puterii, până în momentul când – într-un termen cât mai scurt posibil şi pe temeiul sufragiului universal, direct, egal şi secret –* ***Adunarea Constituantă, prin hotărârea sa, va rosti voinţa poporului asupra formei de guvernământ.***

Sublinierile sunt ale mele. Aceasta înseamnă căderea vechiului regim şi o prefacere din temelii a Imperiului Rusesc. În carnetul meu notam: *Rusia a făcut cea mai mare revoluţie, cea mai scurtă şi cu mai puţine jertfe.* Aşa credeam atunci...

O singură informaţie din proclamaţia Marelui duce Mihail mă lăsa nedumerit: *tulburări populare*. În vreme de război, tulburările populare sunt primejdioase, ele pot să-şi arunce valurile până la front. Căderea Rusiei din rândurile aliaţilor ar însemna dezastrul nostru. Am mai citit, însă, o ştire, care m-a mai liniştit. Marele duce Nicolae a fost numit generalisim al armatei şi flotei ruse. Capii misiunilor aliaţilor au trimis o telegramă, exprimând încrederea absolută în el. Generalul Alexiev era rugat s-o transmită tuturor fronturilor. Marele duce Nicolae a răspuns misiunilor aliaţilor cu o altă telegramă de mulţumiri. Guvernul provizoriu a adresat un manifest către popor. Stau pe gânduri cu documentele pe masa mea de lucru şi mă străduiesc să ghicesc realitatea, să văd, dincolo de documnetele oficiale, ce se petrece în Rusia. Mi-am adus aminte de profeţiile celor ce spuneau că Rusia nu va scăpa de revoluţie în cursul războiului.

Oamenii guvernului provizoriu sunt necunoscuţi şi întrebarea este: Vor putea ei stăpânii situaţia?

Ţarul Nicolae al II-lea şi Marele duce Nicolae, generalisimul Armatei Ruse.

Vor putea face translaţia de la regimul autocrat la regimul democrat, fără zguduiri? Primele mele impresii că revoluţia rusească a reuşit, au început să fie revizuite de spiritul meu critic, adăpat la izvoarele literaturii ruseşti din care citeam atâtea lucruri. Mişcările revoluţionare, asasinatele împotriva ţarilor şi a reprezentanţilor regimului autocrat, spiritul nihilist al ruşilor, toţi vagabonzii lui Gorki să se potolească, fiindcă li s-a dat *vot universal*, *egal* şi *secret* şi dreptul de a hotărî *forma de guvernământ* într-o adunare constituantă? Pe urmă, duşmanii Rusiei, în orice tabără s-ar găsi, nu vor căuta să exploateze situaţia tulbure pentru a îngenunchea imperialismului rusesc? Ţarul Nicolae al II-lea, în proclamaţia de război, viza Constantinopolul, care nu putea conveni Marii Britanii, cum au dovedit încercările de a pătrunde cu flota în strâmtori şi de a cuceri cetatea bizantină pe uscat, debarcând de la Galipoli. Germania, pe de altă parte, care avea atâtea simpatii şi atâţia agenţi în Rusia, desigur nu va privi cu braţele încrucişate „tulburările populare" din Rusia.

Ştiam că în vreme de război e greu să afli adevărul. Toate ştirile trec prin cenzură. Din ceea ce se transmite pe front, trebuie să ştii alege şi interpreta. În curând, am aflat că toţi membrii dinastiei Romanov, în frunte cu Marele duce Mihail Alexandrovici, au renunţat la toate privilegiile lor, precum şi la dreptul de succesiune la tron, ceea ce înseamnă sfârşitul ţarismului şi înlocuirea lui cu republica. Puterea politică în Rusia o exercită *guvernul provizoriu*. Informaţia oficială mai spunea că elementele reacţionare privilegiate şi germanofile au fost înlăturate nu numai de la cârma ţării, ci din toate domeniile vieţii publice. Opera de purificare şi de democratizare continuă. Cu alte cuvinte, liniştea nu e încă restabilită. Purificarea şi democratizarea unei împărăţii autocrate, care n-a cunoscut libertăţile, se face cu jertfe de sânge. Un popor care a fost guvernat cu cnutul despotic al ţarismului, când se vede fără stăpân, îşi rupe cătuşele vechi şi se răzbună. Guvernul provizoriu? Cine l-a numit? Cine l-a ales? S-a proclamat cu de la sine putere? Ce autoritate poate avea? Erau întrebări chinuitoare.

Citesc şi telegrama lui Miliukov, Ministrul de Externe în guvernul provizoriu, către Brătianu, în care îi mulţumeşte pentru felicitări şi în care vorbeşte de legăturile cu aliaţii. Vorbe.

Ştiam că în ianuarie – abia de două luni – Brătianu fusese la Petrograd, împreună cu Principele Carol. Auzise oare de revoluţia ce se pregăteşte? Dar atunci de ce s-a dus şi principele moştenitor? Se interesează aliaţii la Petrograd, ca să coordoneze acţiunea ofensivă pe toate fronturile în vederea înfrângerii Puterilor Centrale şi trebuie să fie reprezentată şi România? Dar aliaţii, cu serviciul lor de informaţii, nu ştiau nici ei ce se pregăteşte în Rusia?

Am rămas ceasuri întregi cu veştile din Rusia în faţa mea şi frământat de atâtea posibilităţi ce se deschideau ameninţătoare. Nu îndrăzneam să iau nicio decizie, în legătură cu serviciul meu. Ştirile au sosit pe neaşteptate, căzute din bun senin. La comandamentul Corpului n-am putut afla mai multe de câte ştiam şi vedeam, că nimeni nu-i emoţionat sau îngrijorat. Am rugat pe şeful de Stat-Major să ia dispoziţii ca ofiţerul nostru de legătură cu Corpul 40 rusesc să ţină la curent şi biroul nostru cu tot ce se petrece pe frontul rusesc. S-au dat instrucţiunile cuvenite ofiţerului. Am încheiat ziua cu un tradiţional: *Ce-o da Dumnezeu!*

Vizite. Inspecţii. Banchete

13 martie. Soseşte ministrul Greceanu, mare proprietar, om de treabă, dar calic sufleteşte. Generalul Grigorescu îl primeşte cu onorurile cuvenite. Ministrul compară meschinele lor lupte politice cu cele de pe front. E o lipsă de bun simţ. Bănuiesc că are şi o misiune politică, să convingă pe eroul de la Oituz să primească portofoliul războiului. Guvernul ca să se menţină şi să poată domina situaţia, simte nevoia proptelelor din partea oamenilor întregi de pe front. Nu cred că generalul Grigorescu va sări în ajutorul vechiului sistem care îşi trăieşte ultimele zvârcoliri.

14 martie. O zi senină. O sărbătoare a soarelui. Însoţesc pe colonelul Eremie pe câmpul de aviaţie. Vizităm aeroplanele de luptă şi de recunoaştere. Generalul Eremia Grigorescu îmi făgăduieşte să-mi pună la dispoziţie mijloace de locomoţie, ca să pot merge cât mai des până în primele linii şi să controlez poziţiile inamice la faţa locului. Colonelul Eremie îmi spune că generalul Grigorescu va fi chemat să comande o armată. Colonelul îmi declară că, după război se lasă de militărie. Toate elementele bune ale oştirii sunt scârbite de hatârurile şi abuzurile politicianismului.

15 martie. Divizia a 7-a schimbă pe a 8-a. După o lună de odihnă văd aceiaşi soldaţi de la Pralea, slab îmbrăcaţi şi mărunţei, numai casca franceză era nouă. Aveau ordin să cânte. Începeau, dar melodia se stingea repede în răsufletele oboselii şi ale suferinţei. Bieţii noştri ţărani, ţinuţi în iobăgie, duc greul războiului, fără hrană din cauza acelei gospodării a ţării, din cauza regimului oligarhic. Azi, aud o anecdotă: Fiii Brătianu stăruiau pe lângă mama lor, Pia, să plece din Bucureşti. Rugăminţile le-a început Dinu, apoi Vintilă şi la sfârşit Ionel. Bătrâna a răspuns: *Eu sunt văduva lui Ion Brătianu, care a făcut România, nu mama Brătienilor care au distrus opera tatălui lor.* Si non e vero... Noaptea luptă crâncenă de artilerie. Ruşii au pierdut o înălţime. Cea dintâi ispravă sub guvernul provizoriu. Doi ofiţeri de la corp s-au îmbolnăvit de tifos, Joldea şi Mavrodin.

16 martie. Se întorc de pe front trupele diviziei a 8-a în dezordine. Comandantul Corpului dă ordin ca trupele în retragere să ia o atitudine demnă, care să trezească admiraţie, nu milă. Soldaţii sunt de la începutul războiului pe front. Se prezintă bine, mai cu seamă secţiile de mitraliere. Aveam la corp un corsican, aviatorul Mihaletti. E un tip de meridional, vioi, simpatic şi îndrăzneţ. În fiecare zi urmăreşte câte un aviator german. Colonelul Samsonovici regretă că am plecat de la divizie. E răutăcios şi mă înţeapă. De la inteligenţa şi educaţia lui nu mă aşteptam la altceva. Când eram la divizie, regreta că sunt acolo.

19 martie. Se întoarce brigada Diviziei a 8-a, care a purtat greul bătăliilor, condusă de generalul Eremia Grigorescu. Pe vitejia acestor ostaşi se reazemă celebrele vorbe ale generalului: *Pe aici nu se trece!* Generalul iese înaintea brigăzii, mândru, sever, dar cu ochii plini de duioşie. Dă ordin să defileze brigada, ca privirile tuturor soldaţilor să se întâlnească cu a şefului lor.

S-au aliniat voinicii mărunţei, cât ai clipi din ochi, şi călcau de-ţi era mai mare dragul să te uiţi la ei. Cu hainele mânjite şi zdrenţuite, dar cu sufletul cald defilau mândri, că şi-au îndeplinit datoria către ţară. M-au năpădit lacrimile privindu-i. De departe, scrutam feţele aspre ale acestor moldoveni viteji, care au făcut fala ţării. Ce ostaş întreg, înţelegător şi inimos e generalul Grigorescu. Cum ştia să cucerească încrederea şi dragostea soldaţilor. Seara o lună splendidă. Lângă locuinţa mea cânta un lăutar, iar soldaţii frământă pământul veseli şi sprinteni. De trei zile nu am nicio ştire de la Tia. Tăcerea ei mă întristează. Poate e bolnavă. Poate supărată.

Pagini din carnetele de însemnări zilnice ale lui Octavian C. Tăslăuanu.

20-21 martie. Sunt aşa de încărcat de lucrări, încât nu mai ajung să-mi notez impresiile în fiecare zi. Luni a venit un oaspete nou, excepţional, ataşatul militar al Marii Britanii, Thornson. E un om. Din toată fiinţa lui radiază o spiritualitate superioară, un prestigiu şi o stăpânire de sine. Marea Brilanie nu poate fi reprezentată mai bine. E un tip extrem de simpatic. Francezii au amuţit. Ce deosebire între neastâmpărul francez şi calmul dominator al acestui englez. Thornson e reprezentantul unei caste superioare. Generalul Grigorescu l-a întâmpinat cu câteva cuvinte amabile. Thornson n-a răspuns. A trecut pe aici, pe la corp, ca un meteor luminos, dar mut. Goga îmi scrie ştiri din Iaşi. Îl simt politicianizat şi-mi pare rău. Stăruie să fie aduşi din Rusia prizonierii

ardeleni, ca demonstraţie politică împotriva Imperiului Habsburgic. Găsesc că sângele românilor ardeleni trebuie curăţat. Am sângerat destul până acum. Argumentul politic e cu două tăişuri.

În situaţia în care ne găsim, un corp al ardelenilor cred că ar constitui o nouă sarcină inutilă pentru Moldova secătuită de alimente şi lipsită de materiale suficiente de război. Un corp al ardelenilor la începutul războiului era altceva. În noaptea de luni spre marţi, a fost o trânteală pe frontul Diviziei a 7-a. Patrule inamice au atacat linia întâi de-a lungul sectorului. Pe alocuri s-au apropiat până la reţelele de sârmă. Ai noştri au respins atacul. Luna strălucea, tunurile mugeau şi văile clocoteau de şuierul ghiulelelor. Marţi, au venit generalii Arghirescu şi Pătraşcu la corp ca să întâmpine pe regele Ferdinand, anunţat pentru mâine. Pătraşcu închis, posomorât, dar hotărât. Îmi pare cam bătrân. Arghirescu senin şi cu luciri de intelectual în priviri. Nu-l mai văzusem din neutralitate, când am fost la Râmnicu Vâlcea. Grigorescu al nostru e cel mai simpatic. Când vorbeşte, parcă dă ordine. Răspicat şi precis.

22 martie. Regele a inspectat azi trupele Diviziei a 8-a la Răcăciuni. Ferdinand e un rege plin de inimă şi a vorbit deschis soldaţilor care au apărat ţara şi coroana. Le-a spus: *„V-aţi aparat pământul cu vitejie şi să ştiţi că pământul pe care îl apăraţi va fi al vostru. Vă dau cuvântul meu de rege. Vă mai făgăduiesc că veţi lua parte la conducerea ţării”*. Aceste ştiri mi le aduce colonelul Eremie, care s-a întors încântat de la Răcăciuni. Cuvintele regelui înseamnă reforme revoluţionare, în plin război. Soldaţii le-au primit cu urale. Dacă şi ţarul Nicolae al II-lea ar fi avut această fericită inspiraţie poate că nu era silit să abdice şi să lase Rusia fără stăpân. Dar prim-ministrul Brătianu n-a fost la Răcăciuni şi orice act al regelui trebuie girat de guvern. Să fi făcut regele aceste făgăduieli fără ştirea lui Brătianu nu e de crezut. În orice caz, regele Ferdinand a înscris azi o nouă eră în istoria ţării. Divizia a 7-a mă reclamă, cere să mă întorc. Cât am fost acolo nu mă aprecia, iar după ce a auzit că fac treabă la corp, găseşte că i-aş putea fi de folos. Decizia nu o am nici eu, nici divizia, ci corpul, care nici nu vrea să audă de plecarea mea. Primim la corp un maldăr de decoraţii stăine, ca să fie împărţite între ostaşii noştri. Procedeul ni se pare curios.

23 martie. Regele a inspectat întreg frontul. Înfrăţirea comandamentului suprem cu ostaşii din tranşee e primită cu însufleţire. Regele nu e numai admirat ci şi iubit de supuşii săi din linia de foc. Regele inspectă armata nouă, răsărită din pământul apărat de Ştefan Vodă. În această armată nouă, suveranul ţării dădea un suflu nou. Inima soldaţilor simţea că regele e gata să moară sau să biruiască. Sunt fapte care grăiesc răspicat, decât orice discurs. Se înseninează şi cerul. E vremea când gospodarii ies la câmp. Plugarii din tranşee n-au astâmpăr. Le clocoteşte sângele de primăvară în vine. Aşteaptă poruncile să pornească la luptă, să o isprăvească şi să se întoarcă la vetre.

Ca un simbol al acestei zile senine, un aeroplan duşman se încaieră în văzduh cu al corsicanului Miheletti. De când pândesc eu această scenă sublimă a îndrăznelii omeneşti. Se roteau pe sus, se apropiau trăgând din mitraliere şi iar se depărtau, ocolindu-se. În albastrul zării păreau doi vulturi învrăjbiţi.

24 martie. Citesc ştiri noi. Japonia a aderat la pactul de la Londra din septembrie 1914, prin care aliaţii se angajează să nu încheie pace separată cu Puterile Centrale. În Franţa, cabinetul Briand a fost înlocuit cu un nou minister în frunte cu Ribot. Numai la noi nu se schimbă nimic. Statele Unite ale Americii se pregătesc de război împotriva Germaniei. Statele Unite cereau respectarea libertăţii mărilor şi au declarat că cel dintâi vapor american scufundat de submarinele germane va constitui un *cásus bélli*. Germanii au scufundat trei vapoare americane. Congresul american, întrunit la 20 martie (2 aprilie stil nou) a votat rezoluţia de război. Intră deci în luptă şi America. Germania se democratizează şi ea. Anunţă reforma constituţiei şi lărgirea drepturilor

poporului. Situaţia economică a Puterilor Centrale pare disperată. Populaţia celor două imperii este dornică de pace.

25 martie. A sosit ministrul Constantinescu. Grohăie întreg Oneştiul. Generalul Eremia Grigorescu i-a ţinut un discurs. Nici nu l-a ascultat. Politeţea îşi are şi ea limitele ei. Generalul a vrut să mă prezinte – am refuzat. De altfel, corpul întreg stătea cu capul în pământ de ruşine[77]. Azi primesc, în sfârşit, veşti de la Tia. E bolnavă de tifos exantematic, contactat la spitalul din Vaslui, unde îngrijea bolnavii.

26 martie. Banchet pentru înfrăţirea ruso-română. Comandantul Corpului 40 rusesc, generalul Berkmann, un moşneag bun, cu barbă pieptănată în două părţi, vine cu 12 ofiţeri la popota noastră. Îi primim în faţa locuinţei generalului. Doctorul rus e o figură din Cehov. Se mănâncă bine şi se bea vin din viile lui Negroponte. Încep toasturile. Generalul Eremia Grigorescu vorbeşte milităreşte şi aduce omagii de recunoştinţă Armatei Ruseşti. Rusul vorbeşte în limba lui, pe care n-o pricepe nimeni. Unul traduce. Cuvântările traduse sunt ca nişte ciorbe încălzite. Nişte ţigani înviorează masa cu viorile. Cântece şi veselie. Un român şi un rus dansează, pe rând, cazaciocul. Banchetul se termină la orele 4 după amiază. Unii sunt prea veseli... Petrecem pe ruşi la comandamentul lor cu muzica. Sătenii se întreabă miraţi: *Ce-o fi însemnând cheful ăsta?* Apropierea era necesară, fiindcă relaţiile dintre noi şi ruşi erau cam încordate. Seara invită ruşii pe români la petrecere. Unii se şi duc. O ducem tot în serbări.

27 martie. Lucrez toată ziua la hărţi. Fixez frontul inamic după fotografiile aeriene. E o muncă istovitoare. Primim şi noi căşti franceze. Unii dintre soldaţi poartă cască franceză, tunică rusească şi pantaloni româneşti. Nu mai ştii ce neam de soldaţi sunt. Începem injecţiile împotriva holerei, pe care o aşteptăm de-o dată cu sosirea primăverii.

28 martie-1 aprilie. Săptămâna patimilor. Am petrecut-o în rugăciunea muncii. La corp nicio noutate, în afară de împuşcarea colonelului Crăiniceanu, în Vinerea Mare (fusese până la urmă condamnat la moarte.) Au tras în el soldaţii comandaţi de dânsul. Unii ofiţeri de la corp au cuvinte de compătimire. Asta-i educaţia ţării. Pentru cei mari toate sunt permise. Se alătură aliaţilor şi alte state din America. Conflagraţia europeană aprinde întreg pământul. Englezii înaintează metodic şi sigur. Îl văd de pe acum pe Wilhelm al II-lea deportat în cine ştie ce insulă. Regele continuă inspectarea frontului. Repetă făgăduielile de la Răcăciuni pretutindeni. Ţăranii speră că regele se va putea ţine de cuvânt. Ţăranii se tem de „boieri".

2 aprilie. Ziua de Paşti. Noaptea învierii o facem în biserica din sat. Slujesc ruşii. Ascultăm slujba de la 12 la 2. Un Hristos posomorât de pe iconostas se miră de glasurile străine care răsună în biserică. După slujba învierii ne pupăm cu ruşii şi ne ducem să ciocnim ouă roşii la popota lor. Stăm până la 5 dimineaţa. Ai noştri se întrec cu ruşii la votcă şi se îmbată. Toasturi, pupături, cântece şi dansuri. Un rus cântă dumnezeieşte. Eu cu atâta m-am ales. Dimineaţa, fac o telegramă de felicitare regelui, pe care o expediază generalul. În frunte cu comandantul Corpului, mergem la biserică. Se alătură şi generalul Berkmann. Slujesc românii. Un preot ţine o frumoasă predică naţională. La popotă vin şi ruşii şi doamnele Negroponte. O divizie turkestană trimite un admirabil coş cu ghiocei cu un ou roşu la mijloc. Se cântă şi se joacă până seara târziu. E o zi de veselie pentru toată lumea, pentru soldaţi şi pentru săteni. Paşti pribege, Paşti pribege, când veţi aduce şi învierea sufletului meu?

[77] E vorba despre liberalul Al. Constantinescu Porcu [Gelu Voican Voiculescu].

3 aprilie. Odihnă după banchete. O telegramă din Vaslui mă vesteşte că starea Tiei e gravă. Mi-am adus aminte de lumânarea ei stinsă în biserica din Vaslui. Era la Crăciun şi acum este Pastele. Mă rog pentru ea, în genunchi, aşa cum m-a învăţat mama, când eram copil...

4 aprilie. O zi cu ploaie. Picurii se revarsă din cer ca o binecuvântare asupra ogoarelor. Muncesc din greu, să uit durerea de ieri. În muncă mi-am găsit totdeauna alinarea împotriva oricărei lovituri grele.

5-6 aprilie. Nori pe cer şi nori în suflete. La a doua inoculare împotriva holerei, am ameţit. Cei trei ani de război şi de pribegie m-au obosit. Mă simt trist şi sfârşit.

Miercuri, 5 aprilie. Seara, a sosit prinţul Carol. Ne-a făcut să-l aşteptăm. Îmi place, deşi observ gesturi prea libere şi unele umbre de încruntare în priviri. La primire a venit şi noul general, comandantul Corpului 40 rusesc. Generalul Berkmann a plecat a doua zi de Paşti. Prinţul a venit joi (6 aprilie) şi s-a dus pe front până în primele tranşee. Seara, a stat până târziu la popotă, ascultând lăutarii Regimentului 37, care cântau admirabil. Pare un democrat, cum ar trebui să fie toate capetele încoronate.

7 aprilie. Citesc în *România*, necrologul Tiei. Am lăsat să-mi alunece ziarul din mână şi să-mi curgă lacrimile... Telegrama de luni (3 aprilie) anunţa moartea ei. Ştiam. Am simţit că s-a stins atunci. Dar mă amăgeam singur. Nu mi-a fost dat nici să-i aprind o lumânare la căpătâi. Biata Tia. O pribeagă şi ea, care a ştiut să lupte cu noi pentru un vis. La spitalul din Vaslui a ales secţia cea mai primejdioasă, a exantematicilor. Înfrunta moartea. Am voit s-o scap. Am chemat-o la Oneşti, unde promisese să vină după inaugurarea primului spital *Regina Maria*. Aveam şi eu o fiinţă în lumea asta, de care îmi legasem sufletul, pentru iubirea căreia trăiam şi căreia îi închinasem gândurile cele mai frumoase. Primesc lovitura cu resemnare, o socotesc o catastrofă, care a trebuit să mă despoaie tocmai de ce aveam şi eu mai scump. Îi iau scrisorile, le sărut şi le împachetez. Mai închid un mormânt drag. Sufletul ei a rămas cu mine şi el mă călăuzeşte.

8 aprilie. Zi ploioasă şi mohorâtă, ca şi sufletul meu. Prinţul Carol e invitat seara la ruşi. Trebuie să mergem şi noi. Nu pot face necuviinţa să lipsesc. Banchet bogat. Se dansează şi se cântă. Prinţul expansiv se avântă la o sârbă. Mă uit la generalul Eremia Grigorescu. E încruntat. Şi-a păstrat totuşi ţinuta demnă. Ruşii sunt entuziasmaţi. Soldaţii au umplut toate uşile şi ferestrele şi privesc cum joacă un prinţ. Probabil pe-ai lor nu i-au văzut niciodată. Generalul Grigorescu, ca să justifice gestul prinţului Carol, ridică un toast pentru democraţie. Ofiţerii ruşi aplaudă, unii sunt rezervaţi. Observ că cei activi sunt imperialişti, iar cei rezervişti, cu noul regim.

9-12 aprilie. Se anunţă regina. Se fac intense pregătiri pentru primirea ei...

Duminică seara, 9 aprilie, iar petrecere. Pleacă prinţul Carol. E mai scurtă, fiindcă prinţul e grăbit. Se desparte cu părere de rău de Corpul IV. Pe culmile munţilor a nins, florile din grădină sunt triste. Se aşterne o vreme urâtă şi rece.

Miercuri, 12 aprilie, dimineaţa a sosit regina. Era proiectat să treacă printre fete şi femei până la spitalul de barăci pentru inaugurarea căruia venea. Vremea a redus primirea la curtea spitalului, unde s-a ridicat un pavilion. Mie mi-a revenit sarcina de a compune un discurs, pe care avea să-l rostească generalul. Zilele grele prin care am trecut m-au împiedicat să-l fac aşa cum aş fi dorit şi cum ar fi meritat această fiinţă iubită, căreia îi datorăm aşa de mult. Totuşi a ieşit destul de bine.

Regina era senină, îmbrăcată într-o haină albă. A gustat din pâinea şi sarea cu care i-a ieşit în întâmpinare primarul. A ascultat slujba cu adâncă smerenie, iar când muzica cânta la rugăciune, un vultur uriaş se rotea prin văzduh, parcă era o cruce plutitoare. Generalul Eremia a rostit următorul discurs:

Maiestate,

Aţi venit în mijlocul nostru pe câmpul de luptă. V-aţi apropiat de cetăţile munţilor apărate de cei din urmă plăieşi moldoveni ai Armatei Române. Aţi venit între ostaşii care n-au putut fi clintiţi de la hotarele ţării, care au ţinut piept de stâncă potopului urgiei duşmane şi care, cu sânge scurs din vitezele lor inimi, au răscumpărat dreptul de a trăi al neamului românesc şi dreptul de a întemeia o Românie Mare. Aţi venit să inauguraţi un aşezământ, în care trupurile lor chinuite de boală şi sfâşiate de gloanţele duşmane îşi caută tămăduire pentru a putea lupta cu hotărâre şi fără preget până la sfârşit, până în ziua biruinţei care le va întrupa visurile. Sufletul Majestăţii Voastre, mânat de o adâncă dragoste faţă de poporul şi pământul românesc, zboară ca o mângâiere binefăcătoare, din loc în loc şi pretutindeni alină durerile, uşurează suferinţele, însenineză nădejdile şi întăreşte credinţele.

Inima Maiestăţii Voastre revarsă, pe unde trece, căldura şi lumina iubirii, ca un soare de primăvară. În zilele de bucurie, de mulţumire, ca şi în zilele de întuneric, de grea încercare, aţi fost între ostaşi, între fiii acestei patrii, pe are aţi împodobit-o cu sufletul Maiestăţii Voastre. Soldaţii cunosc demult iubirea ce le-o purtaţi. Au citit-o de atâtea ori în privirea şi pe faţa Maiestăţii Voastre, au simţit-o din cuvintele ce le-aţi adresat şi din îngrijirile pe care le-aţi dat. Ei ştiu că şi acest aşezământ se datoreşte tot dragostei ce o aveţi pentru dânşii.

De aceea, fantezia lor a ţesut o nouă poveste, povestea împărătesei Maria. Sufletul lor minunat v-a proclamat stăpâna întregului pământ românesc. La iubirea ce le-aţi dăruit, s-a răspuns cu o iubire neţărmurită, de care s-au bucurat puţine regine în istoria popoarelor. Chiar şi acum, ştiu că sunteţi aici, pe câmpul de primejdii. Ei ştiu că nu i-aţi părăsit nici în vârtejul cumplitelor lupte, când aripa morţii le falfâia pe deasupra capetelor. În aceste clipe, ei îşi întorc privirile din vizuinele tranşeelor, spre acest loc, ce se înconjoară cu aureola iubirii lor şi prin graiul meu, vă zic:

Mărită Doamnă a românilor,
Bine aţi venit în mijlocul ostaşilor!
Să trăiţi, stăpână a sufletelor noastre,
Împărăteasa de mâine a României Mari.

Comandantul Corpului IV de Armată,
General Grigorescu

Generalul a rostit discursul frumos şi la sfârşit l-a oferit reginei[78]. Încurcată, nu ştia ce să facă. A făcut semn unui adjutant să-l primească. Am însoţit-o şi la bolnavi. Nu prea ştie româneşte. Împărţea ţigări şi bomboane soldaţilor. A avut răbdarea să cutreiere toate barăcile pline de bolnavi, spunând fiecăruia câte un cuvânt de mângâiere.

Masa s-a luat într-un pavilion de scânduri, construit în lunca de la confluenţa Trotuşului cu Oituzul. Corul părintelui din Grozeşti, corul rusesc, muzica militară şi un taraf de lăutari au înveselit masa. De aici, a plecat la Mănăstirea Caşin, la 2 km de front, unde cad obuzele artileriei inamice. Femeile plângeau, îi ofereau flori şi-i sărutau amândouă mâinile. A vizitat mănăstirea de pe vremea lui Gheorghe Ştefan Vodă din veacul al XVI-lea şi a presărat flori pe mormântul proaspăt al unui ofiţer. A plecat, lăsând în urma ei lumină şi căldură. A fost una dintre cele mai frumoase serbări de pe front.

[78] În volumul III din *Povestea vieţii mele*, apărut în ziua de 29 octombrie 1935, când l-am citit, găsesc următoarele aprecieri asupra acestui discurs: *„Începusem printr-o slujbă religioasă, urmată de o cuvântare foarte înduioşătoare ţinută de generalul Grigorescu, care vorbeşte foarte bine şi ştie să-şi aleagă cuvintele"* (p. 234). Îmi pare bine că aflu din însăşi gura reginei aceste laude.

Organizări şi dezorganizări

13-22 aprilie. Armata nouă din Moldova a ieşit ca din pământ. Noi de noi ne mirăm, de unde au fost recrutaţi atâţia oameni, de unde s-a luat echipamentul şi armele. Au apărut pe front şi tunuri grele spre bucuria noastră, a tuturora. Această armată era singura noastră nădejde, căci în ruşi, de la început, n-aveam nicio încredere. Ruşii se puteau retrage pe Prut, pe Nistru, chiar şi mai departe, dar noi unde era să ne ducem, dacă pierdeam Moldova? Să păţim ca sârbii? Conştiinţa că treimea de ţară ce ne-a rămas trebuie apărată până la ultima picătură de sânge trăia vie de la comandanţii superiori până la cel din urmă soldat. Material de oameni aveam, dar trebuia instruit cu noile metode de luptă şi mai era nevoie ca serviciile să fie puse la punct. Spiritul de organizare era în aer. Ordinele Marelui Cartier cereau o muncă încordată şi toată lumea ostăşească de pe front era pătrunsă de necesitatea unei pregătiri în vederea apărării şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, chiar a ofensivei.

Biroul de Informaţii al Corpului IV de Armată la Oneşti.
Cei aşezaţi pe scaune, de la stânga la dreapta, sunt: slt. Aurel Paul Bănuţiu, col. Ion Manolescu, şeful de Stat-Major, lt. Octavian C. Tăslăuanu, iar în picioare personalul auxiliar.

În Moldova, la organizarea armatei, la instrucţia ei şi la înzestrarea ei ne-a dat o largă mână de ajutor misiunea franceză, care trimisese chiar pe front ofiţeri şi medici. Unii dintre ei erau adevăraţi fraţi. Încă de la început, am văzut pe un tânăr ofiţer francez, aristocrat din naştere – cum mi s-a spus – care învăţase binişor româneşte şi care împărţea tot ce avea cu soldaţii. Românii îl adorau şi-l păzeau de primejdii, ca nu cumva să-l piardă. În tranşeele din faţa vestitei *„La Încărcătoarea"* am întâlnit alt ofiţer francez la secţia de mitraliere, care nu se putea minuna îndeajuns de isteţimea românilor. Spunea că soldaţii noştri, în câteva săptămâni, mânuiau mitraliera tot aşa de bine ca şi specialiştii francezi. Era cu ochii pe soldaţi, îi cruţa, îi adăpostea şi adeseori veghea singur. Ce om de inimă şi ce om cumsecade! Aici, în Oneşti am cunoscut pe doctorul Adain, care a organizat spitalul *Regina Maria* şi care nu ştia ce-i odihna. Acum, zace de

tifos exantematic. Alt ofiţer de ispravă era aviatorul Lucy, un spirit migălos şi conştiincios, cum nu mă aşteptam să găsesc între ofiţerii francezi. El făcea fotografiile aeriene ale poziţiilor inamice.

Fără el biroul meu de informaţii n-ar fi ajuns niciodată să identifice o serie de întăriturі ale inamicului. Lucram cu el şi când aveam vreo îndoială asupra unui punct sau nu puteam urmări precis întăriturile duşmane, zbura de două-trei ori până reuşeam să completăm golurile. Misiunea franceză nu era, însă, compusă din elemente de egală valoare. Mie îmi plăcea numai cei ce ne dădeau o mână de ajutor efectivă şi reală. Unii îşi dădeau numai aere şi erau pretenţioşi.

Am observat, de pildă, că detaşaţii pe lângă comandamentul Corpului IV de Armată erau nemulţumiţi, deoarece, cu ocazia recepţiilor din zile trecute, nu li s-a dat atenţia cuvenită. Generalul Eremia Grigorescu era foarte amabil cu ei, dar îşi apăra cu fermintate autoritatea de şef. Le primea sfaturile, dar făcea ce ştia el.

Spiritul de organizare cere o muncă metodică şi stăruitoare. Deşi toţi aveau conştiinţa unei pregătiri în vederea luptelor din viitor, prea puţini lucrau sistematic şi continuu. Lipsa de disciplină de muncă o observam la birourile de informaţii în subordine. La Divizia a 6-a, şeful biroului de informaţii era un maior activ de Stat-Major, cel mai slab dintre toţi şi am fost silit să provoc eu, un locotenent de rezervă, un ordin drastic din partea şefului de Stat-Major al corpului, ca să-l îndrum la o activitate conştiincioasă. Colonelul Eremie a semnat cu destulă greutate acest ordin. Firea lui bună şi delicată nu-l lăsa să jignească pe nimeni. În război, ca în orice ramură de activitate, fără energie şi chiar brutalitate, dacă e nevoie, nu faci nimic. Mi-am permis să-i şi atrag atenţia colonelului, că amabilitatea îi va zdrobi cariera. Cu românii noştri, vorba bună prinde, dar dacă vezi ca nu te ascultă, întorci cojocul. Biroul de informaţii s-a sporit. A sosit un agent de siguranţă cu misiunea să organizeze spionajul în dosul frontului inamic. A venit şi Aurel Paul Bănuţiu, un vechi prieten, ca interpret. Ne procurăm şi-o mică tipografie pentru multiplicarea buletinelor şi cu o muncă încordată de zi şi noapte, până la istovire, reuşesc să dau un avânt biroului. Avem norocul de prizonieri inteligenţi care ne ştiu da amănunte utile. Pe unul îl pun să facă schiţa poziţiilor şi astfel reuşim să desluşim câteva lacune.

Situaţia frontului inamic, la această dată, se poate vedea din alăturata schiţă a Marelui Cartier General. La biroul nostru, frontul din faţa Corpului IV de Armată era lucrat în amănunte. Puterile Centrale recurg la români ca să ne spioneze. În ziua de 19 aprile, sunt aduşi la corp trei ţărani din Covasna: Ion Olteanu, Ion Papuc şi Dumitru Lungu. Mărturisesc că au fost trimişi de unguri să culeagă ştiri. Au fost siliţi să plece, deoarece erau ameninţaţi cu spânzurătoarea. Un evreu i-a condus la Braşov, iar de acolo cu înconjururi i-a trecut frontiera, spun tot ce ştiu şi îmi dau informaţii preţioase din spatele frontului inamic. Ar trebui să procedăm şi noi la fel cu ceangăii de aici.

Duminică seară, 16 aprilie, stau între soldaţi în jurul unui foc, care îmi aduce aminte de campania din Galiţia. Soldaţii joacă, fac glume şi cântă. Între ei îmi simt sufletul odihnindu-se.

Frunză verde alior,
Măi soldate roşior,
Unde ţi-a fost dat să mori:
Sus în vârful munţilor,
În bătaia gloanţelor.
Cine, maică, te-a scălda?
– Bistriţa, când s-a vărsa;
Cine, maica, te-o îngropa?
– Munţii, când s-or clătina;
Cine, maică, mi te-o plânge?
– Păsările, când s-or strânge;

Cine, maică, te-a jeli?
– Fraţii mei când or veni.

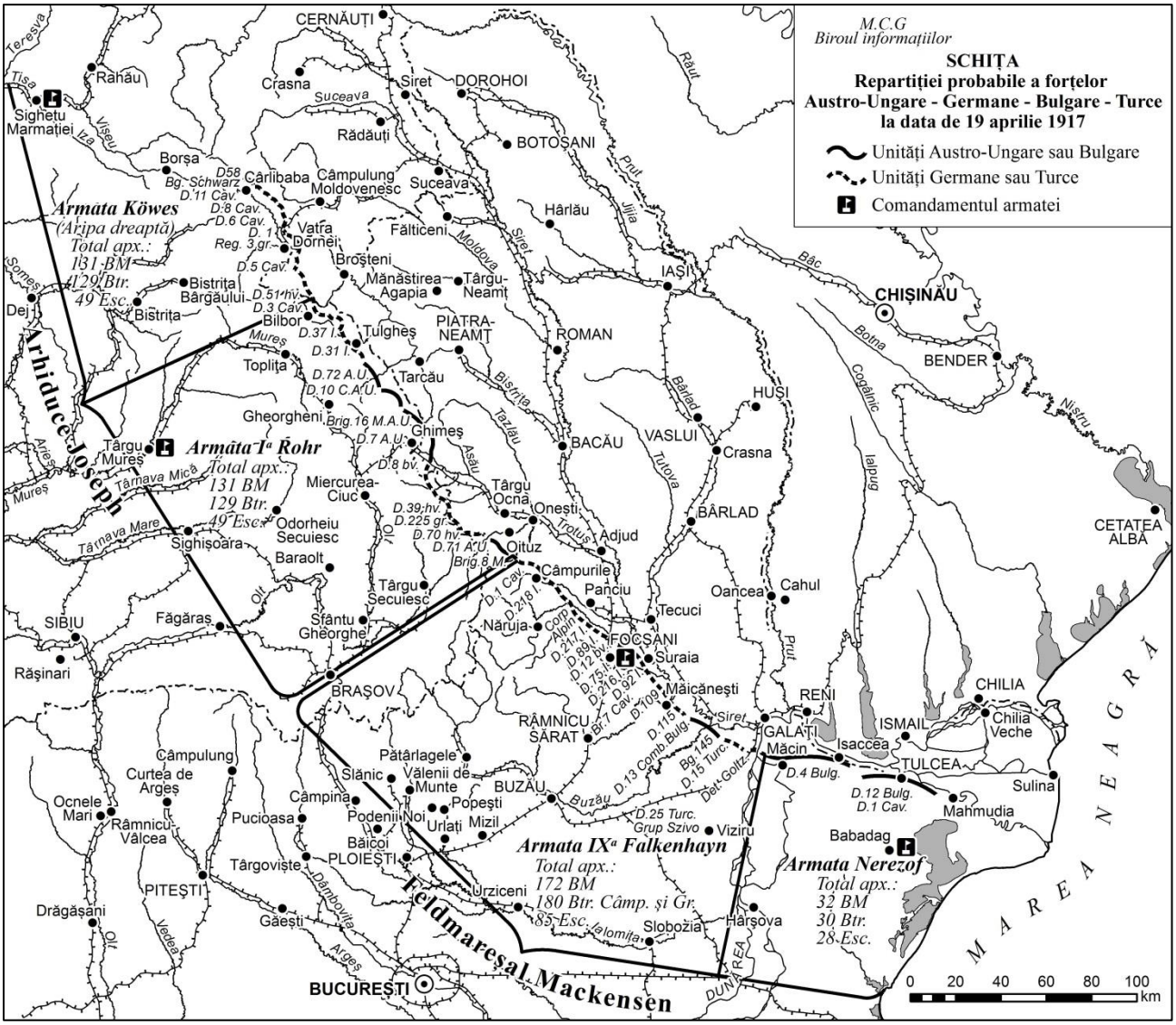

Repartiţia probabilă a forţelor inamice la 19 aprilie 1917.

Cel care cânta era Toader Cenuşă şi spunea că l-a învăţat de la roşiorii Regimentului 7.

Primim veşti ciudate despre trupele ruseşti de pe front. Agenţii noştri afirmă, că nu mai vor să lupte, că vor pacea. Nu ne vine să credem.

Marţi seara, 18 aprilie, văd o gloată de ruşi cu muzica în frunte şi cu două steaguri. Pe unul e scris: *Trăiască Republica Democrată!*, iar pe celălalt: *Trăiască proletariatul!* Manifestaţii zgomotoase în faţa comandamentului rusesc. În gândul meu: *Ăsta-i începutul anarhiei!*

Mă-ntreb: de unde „proletariatul" între soldaţii ruşi, care în covârşitoarea lor majoritate sunt ţărani? Instigaţia e evidentă. Când trupele noastre s-au organizat cum au putut mai bine, cele ruseşti se dezorganizează.

Rebeliunea ruşilor

23-25 aprilie. Zile negre. Sf Gheorghe! E ziua simpaticului şef de Stat-Major, colonelul Eremie. Îl felicită toată lumea din inimă. Primeşte urări de pe front. Îl văd radios şi mulţumit. Veselia lui mă bucură. Îl sărbătorim printr-un banchet cu discursuri. Ziua mi-o tulbură moartea doctorului Adain. E una dintre pierderile cele mai dureroase. Doctorul Adain nu poate fi înlocuit. Era nu numai un spirit fin, energic şi priceput, ci şi un om de o cultură neobişnuită. De la el am auzit gluma despre cel mai mare general al românilor, care e *generalul fasole*... În însemnările lui s-a găsit următoarea mărturisire: *„Je ne connaissais qu' un seul devoir et j' avais deux patries: la France, mon pays, et puis la Roumanie"* (*„Nu cunoaştem decât o singură datorie, dar aveam două patrii: Franţa, ţara mea şi apoi, România"*). Aceste cuvinte caracterizează inima lui largă şi caldă. Îl bocim şi-l regretăm ca pe un aliat al sufletului nostru. În ziua de Sf. Gheorghe, regele dă următorul ordin de zi:

Înalt ordin de zi

De Sf. Gheorghe sărbătorim hramul oştilor. Sub steagurile cu chipul marelui mucenic şi apărător al credinţei s-a luptat pentru apărarea ţării şi răspunderea duşmanilor, în fruntea ostaşilor vechii Moldove, Ştefan cel Mare şi Sfânt, al cărui steag a fost găsit acum la Muntele Athos, ca şi cum el însuşi, viteazul de pe vremuri, ar avea să ne cheme spre biruinţă. Să prăznuim cu toţii, cu inima smerită dar şi cu hotărâre nestrămutată de-a învinge, ziua în care sute de ani s-au făcut de vrednicii noştri înaintaşi rugăciuni pentru ca vitejia dreaptă să biruiască. Eu, ca unul care mă găsesc în scaunul de domnie al aceluia, voi fi cel dintâi care să fac rugăciuni pentru izbăvirea ţării.

În acelaşi timp, urmând pilda lui Ştefan Vodă cel blând şi milostiv, întăresc încă o dată făgăduinţa mea de rege, că precum după biruinţele lui se întindea praznic pentru viteji şi ei erau ridicaţi în rândul fruntaşilor, astfel, după izbânda pe care o aşteptăm, se va realiza pentru voi legitima stăpânire asupra ogoarelor câştigate cu sângele vostru, iar prin vot obştesc, veţi lua o parte activă în alcătuirea unei Românii noi şi mai mari, pe care o vom fi făptuit-o împreună.

Dat la Cartierul Regal, azi, 22 aprilie 1917.

Ferdinand

Regele confirma şi în scris ceea ce spusese cu grai viu soldaţilor. Ordinul de zi a provocat un adevărat uragan de însufleţire pe front. Ofiţerul de legătură de pe lângă Corpul 40 de Armată Rusă, lt. Mardarie, din Regimentul 8 Vânători, ne raportează că după o lună de guvernare a noului regim, cu deviza *„Libertate, egalitate şi fraternitate"*, armata a ajuns nedisciplinată. Soldaţii nu mai dau ofiţerilor nicio ascultare şi nicio consideraţie. Pe lângă unităţi funcţionează comitete, care judecă şi pe soldaţi şi pe ofiţeri, dacă se abat de la datorie. Din raportul ofiţerului nostru de legătură mai reţin o ştire pe care o reproduc textual: *„Evreii au presa în mâinile lor. În şcoala militară de la Odessa, la cele 240 de locuri vacante, au intrat 230 de evrei ca să iasă ofiţeri. Elevii şcolii s-au opus zicând că părăsesc şcoala, dar ordinul de sus a venit cu aprobarea cererii evreilor"*.

Evreii desigur, nu voiau să intre în corpul ofiţeresc ca să lupte, ci ca să propage socialismul şi să pună mâna pe putere. Din Iaşi ne vin ştiri alarmante. Sovietele de la Socola l-au eliberat pe Racovski, fără ştirea guvernului român şi cu forţa. Ameninţă să se amestece în treburile ţării. Vor să răstoarne dinastia şi să aresteze pe Vodă Ferdinand; vor să ne dăruiască şi nouă „Republica". Întreaga familie regală e pe front între soldaţi. Teribile vremuri! Ce ne facem cu hoarda asta de oameni? Ne îngheaţă sângele în vine şi amuţim. Pun mâna pe următoarele ordine, pe care le citesc şi azi, cu inima îngrozită.

Iaşi, 22 aprilie 1917

Apel

Pe timpul manifestaţiilor puse la cale la 18 august de către Consiliul ofiţerilor şi soldaţilor delegaţi din zona Cartierului armatelor de front, anumite persoane au ştirbit ordinea rânduită de către comitet şi au produs următoarele incidente:

1) s-a pus în libertate arestatul dr. Racovski care este cunoscut prin uneltirile sale împotriva intrării în război a României alături de Rusia;

2) unul din membrii comitetului rânduit a pronunţat un discurs prin care îndeamnă a se răsturna sistemul de guvernământ ce există astăzi în România. Aceste două întâmplări merită o atenţie serioasă. Noi facem războiul pe teritoriul unui stat aliat, care îşi împlineşte sarcinile luate cu bravură şi sinceritate şi care a şi suferit mari pagube pentru cauza comună. Dacă voim să continuăm lupta, pentru a ne păstra libertatea trebuie să învingem, în care caz cu simţământul datoriei noastre faţă de patrie şi faţă de aliaţii noştri, care se războiesc pentru acelaşi ideal ca şi noi, pentru dezrobirea Europei şi a lumii întregi de militarismul german, ni se impune de a lua toate măsurile ca legăturile care ne unesc cu aliaţii noştri să fie şi mai strânse, aşa încât să nu mai poată fi rupte şi ca aliaţii noştri să nu mai fie siliţi să se îndoiască de vorbele noastre.

Acei dintre camarazii noştri care au pus în libertate pe germanofilul Racovski, arestat de către un guvern aliat, se găsesc sau sub influenţa uneltirilor străine, cumpăraţi cu bani germani prin care se tinde la pieirea noastră, sau nu pricep deloc cât sunt de vătămătoare cauzei noastre asemenea fapte de siluire împotriva libertăţii unei cârmuiri de bună voie prietenă. Aceşti oameni, care se străduiau să doboare forma de cârmuire în fiinţă în România, nu-şi dau în mod vădit socoteala că astfel de aţâţări năzuiesc împotriva dreptului poporului românesc, care singur numai, este îndrituit să-şi aleagă o formă sau alta de cârmuire. Ceva mai mult, astfel de aţâţări de-ale lor încolţesc neîncredere nu numai la români pe care-i ating direct, ci şi la ceilalţi aliaţi, în mintea cărora începe să se nască credinţa că nu ne dăm seama de scopul urmărit de toţi în decursul acestui mare război dezrobitor şi că nu stăpânim îndeajuns ideea dreptăţii pentru a preţui şi păzi drepturile acelora care aduc aceleaşi jertfe ca şi noi pe altarul biruinţei. Faptul că nimeni dintre acei care au luat parte la manifestaţii nu s-au opus îndată la cele făptuite şi care erau potrivnice dispoziţiilor luate de comitet – comitet alcătuit din oameni de seamă – care, cred eu, că au deplină încredere din partea celor ce i-au ales, este fără îndoială rezultatul unei înfăţişări fără viaţă şi inconştientă a celor mulţi, faţă de o chestiune serioasă sau că nu-şi dau seama că săvârşesc o faptă rea faţă de munca comună a aliaţilor, fără de care biruinţa nu poate avea loc.

Datoria noastră faţă de patrie şi faţă de aliaţi ne impune nu numai să ţinem de rău, dar să şi împiedicăm asemenea fapte a unor persoane fără răspundere, care propovăduiesc ideile germane în ţinuturile unei ţări aliate nouă. Nu putem admite ca Germania să râdă de noi şi ca oamenii plătiţi de ei cu simbrie să stârnească gâlceava între noi şi aliaţii noştri. Trebuie să privim drept în faţă şi cinstit această chestiune şi să înlăturăm tot ce ar putea să semene vrajbă între noi şi aliaţii noştri. – Libertatea nu o putem dobândi, nici să o păstrăm fără de munca laolaltă cu aliaţii noştri.

Cei care se încearcă să stârnească dezunirea, sau să dea loc la neînţelegeri, doresc ca Rusia să cadă din nou într-o cârmuire oarecare. Această dorinţă nu poate fi decât aceea a unui trădător sau a unui aţâţător şi împotriva acestora, noi cu toţii trebuie să luptăm.

Şef de Stat-Major, general de brigadă, Golovin

Ajutorul Înaltului Comandant de Căpetenie al armatelor de pe frontul românesc, general de Infanterie, Tscherbatsceff[79]

Dar ce autoritate mai poate avea comandantul Armatelor Ruse din Moldova, când e silit să ţină seama de hotărârile unui *comitet*, hotărâri care se pot schimba de pe o zi pe alta? Vijelia anarhiei trupelor ruseşti poate fura minţile şi la ai noştri... Se iau măsuri pentru orice eventualitate. Singur generalul Grigorescu privea desfăşurarea evenimentelor cu sânge rece.

Azi, 25 aprilie, se întoarce prinţul Carol de pe front încruntat, dar liniştit. Îmi spune: *„În sectorul meu iau eu comanda trupelor ruseşti. Pe mine mă vor asculta"*. Mă uit la el mirat. Unii ardeleni de pe front îmi aduc ştiri triste. Şi soldaţii noştri se gândesc la pace. Se strecoară şi între trupele noastre agenţi, care caută prin toate mijloacele, să demoralizeze trupele. Dau ordine severe să se pună mâna măcar pe unul. L-aş fi împuşcat cu mâna mea, fără nicio judecată. Mă hotărăsc să mă

[79] În grafie fonetică Şcerbacev [Gelu Voican Voiculescu].

duc singur până în primele linii şi să mă conving de moralul soldaţilor noştri. Ni se trimite şi următorul ordin circular:

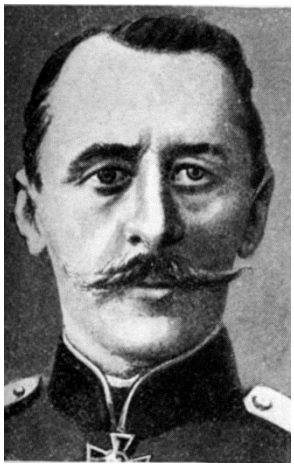

Uniţi prin dorinţa de a elibera pe fraţii noştri subjugaţi şi de a sfărâma jugul militarismului german, noi şi bravii noştri aliaţi am făcut mari sacrificii pe altarul luptei comune. Credincioşii angajamentelor noastre de a nu încheia o pace separată până ce germanii şi austriecii vor renunţa la sforţările de a subjuga pe celelalte naţiuni, toţi aliaţii sunt ferm decişi să lupte până la sfârşit victorios. Inamicul simţindu-se neputincios să reziste sforţării noastre comune, încearcă printre toate mijloacele să ne dezunească, neţinând seama de mijloacele întrebuinţate pentru atingerea acestui scop. Astfel, de pildă, la 18 aprilie, nu fără a fi împinşi de persoane ce lucrează pentru Germania, un grup a eliberat pe doctorul Racovski şi în ultimele zile s-a răspândit zvonul că Rusia vrea pace. Astfel de acte şi zvonuri n-au decât o singură ţintă: de a semăna vrajbă între aliaţi.

Guvernul rus îşi îndeplineşte în mod sincer toate făgăduinţele luate şi armata sa eroică continuă a lupta vitejeşte alături de bravele noastre trupe. Întreg poporul rus doreşte biruinţa – biruinţă care va sili pe duşmani să elibereze ţările subjugate şi a da fiecărui popor dreptul de a se dezvolta în mod independent.

Generalul Dmitri Şcerbacev.

Zvonurile cu privire la o pace înainte de biruinţă, nu sunt decât opinia câtorva persoane fără răspundere şi nu găsesc niciun răsunet, nici în guvern, nici în armată. Noi nu putem admite ca Germania să-şi bată joc de noi şi nici ca agenţii şi provocatorii ei să semene dezunire între noi şi aliaţii noştri faţă de care este absolută nevoie pentru dobândirea biruinţei şi pentru realizarea dorinţelor noastre. Datoria noastră faţă de patrie şi faţă de aliaţi pretinde de la noi unirea cea mai desăvârşită cu toţi aliaţii noştri şi trebuie să luptăm din răsputeri împotriva celor care voiesc să distrugă această unire. Aceştia nu doresc decât desfiinţarea patriei noastre; această dorinţă nu poate să fie decât a unui trădător sau a unui aţâţător.

Ministru de Război,
Vintilă Brătianu
p. şeful Marelui Stat-Major,
general al Armatei Române,
general de brigadă,
Christescu

Iaşi, 22 aprilie 1917.

Christescu, da! Dar Vintilă Brătianu? Nu înţelege că astăzi trebuie puşi în fruntea treburilor oameni împotriva cărora nu se poate spune nimic. Brătienii sunt odioşi pe întreg frontul. Acestea nu mai erau zvonuri, ci acte oficiale. Aprind ţigară după ţigară, iar fumul pluteşte leneş prin aer urmărit de gânduri ascuţite care vor să pătrundă în tainele viitorului. Puhoiul anarhiei ruseşti nu văd cine l-ar mai putea opri. Iar armata noastră rămâne o frunză bătută în vântul urgiei duşmane...

Marti, 25 aprilie, trece prin Oneşti, Mihai Popovici cu o coloană de trăsuri. Se ducea să aducă nutreţ pentru caii Diviziei a 8-a. Îmi spune veşti despre organizarea prizonierilor români din Rusia. Îmi face plăcere să-l văd pe Mihai şi-i propun să vină la Corp, ca ajutor al meu, să nu stea la coloane.

La şcoală

26 aprilie. Sunt chemat la Bacău, la şcoală. Variaţia mă înveseleşte. Drumul îl fac cu un automobil. Câmpurile, ca o mare de verdeaţă mătăsoasă, mă recreează. Văd ogoare prea puţin semănate. Ici colo pluguri cu soldaţi după ele, trăgând brazde târzii. La Bacău lume multă şi veselă. Parcă n-ar fi război. Ofiţeri mulţi, prea mulţi pentru serviciile ce sunt de îndeplinit.

27 aprilie. Începe şcoala birourilor de informaţii. Generalităţi inutile. Stăruie zvonurile privitoare la înrolarea ardelenilor. Mă întâlnesc cu unii dintre ei şi-i găsesc plini de griji şi demoralizaţi.

28 aprilie. Şcoala înaintează încet. Se spun multe lucruri de prisos şi constat lipsa unui spirit practic.

29 aprilie. Citesc *Neamul românesc* şi-l găsesc mai bine redactat decât *România*. Pentru serviciile aduse de Iorga guvernului şi neamului, putea să-i fie trimis ziarul pe front. Scriitorii bătrâni ar trebui să redacteze la Iaşi ziarele de propagandă, iar cei tineri să poftească pe front. Cu ce obraz cere un om tânăr altora să moară pentru ţară, când el bate cafenelele şi saloanele din Iaşi?! Observ că pe la comandamente mişună cei cu protecţii politice, în special cei care gânguresc franţuzeşte. De când stau în Bacău, ruşii, împodobiţi cu cocarde roşii manifestă şi cântă pe străzi. Nu salută şi nu se feresc din calea ofiţerilor români. Nişte brute.

30 aprilie. Şcoala se întrerupe. E o simpă formalitate, ca să nu se spună că s-a executat un ordin. Mă întâlnesc cu Grigore Filipescu, care îmi arată o scrisoare de la Argetoianu, că brătienii vor fi băgaţi în sac şi că elementele conservatoare se grupează în jurul generalului Averescu. „Boierii" caută o firmă nouă. Nu cred în triumful lor. Azi văd ruşi cu armele pe umeri. Manifestă cântând admirabil. Armele pe umăr înseamnă hotărârea comitetelor de a continua lupta pe front. Până când? Din Grecia sosesc ştiri, că regele Constantin, cu întreaga dinastie, va fi alungat de pe tron. Puterea o va lua Venizelos, marele cretan.

1 mai. Terminăm şcoala. Cu multă învăţătură nu ne-am ales. A fost totuşi necesară pentru apropierea sufletelor şi pentru uniformizarea şi sistematizarea muncii. Plec cu un automobil, vesel că mă întorc iar pe front, unde e mai frumos şi mai senin, deşi mai greu. Sosesc seara tocmai când se termina serbarea în cinstea generalului Eremia Grigorescu, cu prilejul onomasticii sale. Serbările de pe front nu mai contenesc.

Zile tulburi

2 mai. Mă roagă generalul să mulţumesc celor ce l-au felicitat de Sf. Ieremia. Ce nu fac pentru comandantul pe care-l respect, nu fiindcă e general, ci fiindcă e un om întreg? Ordinele lui şi serviciile pe care i le prestez îmi fac o plăcere sufletească. Mă primeşte intim, dezbrăcat la cămaşă şi simt afecţiunea cu care mă tratează. Profit de ocazie să-i ispitesc sentimentele politice.

Aflu că e împotriva Brătienilor şi că n-ar refuza un rol politic. E în termeni buni cu Prezan şi se consideră un rival al generalului Averescu, împreună cu generalul Văitoianu de la Corpul II din vecini. Spre surprinderea mea, îmi mărturiseşte că atacul de la Momâia, de la mijlocul lunii februarie 1917, avea rostul să întunece succesele eroului de la Oituz. Rămân crucit. Ştiam că la aripa stângă a Armatei a II-a, înălţimea Momâia, cu cotele 625 şi 632, domină Valea Şuşiţei, că e un punct foarte important, pe care nemţii l-au luat de la ruşi pe la sfârşitul anului trecut, că recucerirea lui merita orice jertfe, dar nu-mi închipuiam că cele două creste golaşe ale Momâiei – pe care le-am putut recuceri – ar fi servit şi rivalităţile dintre generalii noştri.

Îmi spune că ministrul Constantinescu a venit la Oneşti, ca să-l pipăie ce sentimente are faţă de generalul Averescu, care a căzut în braţele lui Grigore Filipescu. Dintre generalii de pe front, Arghirescu e în lotul lui Averescu. Pe tabla şahului politic joacă, aşadar, şi figurile generalilor care luptă pe front. Aceste rivalităţi, dictate de slăbiciuni omeneşti, mă întristează şi le găsesc dăunătoare intereselor superioare urmărite de trupele ţării încleştate în luptă. De la deschiderea ostilităţilor, politica a avut o influenţă dezastruoasă asupra operaţiunilor. În neutralitate, oameni serioşi indicau drept comandament al armatelor pe generalul Averescu; consideraţii de ordin

politic l-au ţinut la o parte în subordine. Şi acum, în Moldova, e numai comandant de armată, în subordinea generalului Prezan. Greşeala de a nu pune oamenii la locul lor se răzbună. Cum am lipsit atâtea zile de la birou, trebuie să mă aştern pe lucru şi să mă orientez. Pe front, se schimbă situaţia de la o zi la alta. Citesc întâi bilanţul ofensivei de pe frontul apusean. Aproape 50 000 de prizonieri şi vreo 400 de tunuri germane. Înaintări importante, dar nu înţeleg rostul acestei ofensive izolate. Aliaţii poate urmăresc scopuri pe care nu le putem pricepe de aici.

Mă interesez de c*iolovecii* noştri. Informatorul nostru ne raportează că indisciplina din Armata Rusă continuă. Comandamentul Armatei a 9-a ruse a plecat dând un ordin de zi în care spune: *„Plec din fruntea armatei pe care nu o mai pot conduce"*. Divizii întregi nu sunt dispuse la ofensivă, ci vor să stea pe loc până la încheierea păcii. Pe front, soldaţii ruşi fraternizează cu inamicul. O nenorocire să lupţi alături de asemenea aliaţi. La biroul nostru reuşim să mai precizăm câteva amănunte din linia inamică. Ni se anunţă sosiri de noi trupe.

3 mai. Începe o întinsă propagandă din partea inamicului. Se aruncă în liniile noastre ziare plătite de nemţi, care apar în Bucureşti. Citesc teancuri întregi, în special *Gazeta Bucureştilor*, care se tipăreşte la *Adevărul*. Viaţa din Bucureşti duce aceleaşi privaţiuni ca şi cea din Iaşi. Un articol al criticului german încearcă să dovedească insuccesul ofensivei anglo-franceze pe frontul occidental. Din Iaşi, primesc o scrisoare de la Leonte Moldovan, care stăruie pentru o grupare ardelenească. De aici, nu mă pot orienta îndeajuns asupra situaţiei. Mă bate gândul să mă reped până la Iaşi, ca să aflu amănunte.

4 mai. Trece pe la mine un avocat sfătos din Basarabia, cu numele Murafá, care mă înspăimântă cu lipsa de orientare în politica neamului românesc, deşi se pretinde a fi fruntaş al românilor de peste Prut şi mâna dreaptă a lui Halipa. Îmi spune că organizează pe basarabeni în regimente la Odessa, iar comitetul moldovenilor va proclama autonomia Basarabiei, la care, mai pe urmă, se va putea alipi Moldova, Muntenia, Transilvania şi Bucovina, ca împreună să formeze o federaţie, condusă de Basarabia. Mă uit la el, să mă conving dacă nu-i ţâcnit. Era foarte conştient de importanţa ce şi-o dădea şi mândru de neghiobiile pe care le debita. În gândul meu: ăştia-s naţionaliştii basarabeni cu care se laudă Stere? La sfârşit, mi-a declarat că ruşii nu vor executa ordinele de atac.

5 mai. La Divizia a 2-a de Vânători ruşi a ieşit în faţa tranşeelor cu steag alb, comandantul unui batalion bavarez, cerând să fie dus la Statul-Major rusesc, ca parlamentar. Ruşii nu l-au primit. Puterile Centrale încearcă toate mijloacele ca să provoace defecţiunea trupelor ruseşti. Punem mâna pe o pradă preţioasă, un italian din Tarente care făcea parte din secţia de radiotelegrafie. Ne spune că a trecut printre sentinelele ruseşti fără să-l oprească. Ne destăinuieşte întreaga organizaţie de telegrafie din Austria.

6 mai. Paradă. Apare generalul Berthelot, cu decoraţii franceze pentru ofiţeri şi grade inferioare. Parada a fost impunătoare. A urmat obişnuitul banchet cu discursuri. Generalul Berthelot mi-a făcut impresia unui bavarez din München. Om liniştit, amabil şi realist. În cuvântările rostite de dânsul, n-am auzit niciun cuvânt prea ridicat. Vorbea ca un unchiaş cuminte. Serbarea s-a încheiat cu dansurile de rigoare, într-o atmosferă caldă, cu izbucniri de entuziasm.

7-14 mai. Serile, când îmi notam regulat impresiile şi evenimentele din cursul zilei, le-am închinat o săptămână întreagă trecutului din Ardeal, în tovărăşia lui Aurel Paul Bănuţiu, un idealist incurabil, ca şi mine. Aurel P. Bănuţiu e întemeietorul revistei *Luceafărul*, care a apărut în vara anului 1902, la Budapesta, ca revistă a tinerimii universitare. Bănuţiu era editorul şi el a

finanţat-o. Eu am sosit la Budapesta în aprilie 1902, ca funcţionar al Consulatului General al României, după ce absolvisem Facultatea de Litere din Bucureşti. Eram tobă de carte.

Bănuţiu m-a căutat şi m-a invitat să colaborez la revistă. Până atunci nu-l cunoşteam. Era un băiat delicat, manierat şi slăbuţ, cum a rămas toată viaţa lui. În curând, am luat eu asupra mea editarea şi conducerea revistei *Luceafărul*, care era să-şi dea duhul din cauza lipsei de fonduri. Fireşte că nici eu şi mai ales Bănuţiu, pe acele vremuri, nu puteam prevedea unde era să ajungă *Luceafărul* şi că o să înscrie o epocă în viaţa culturală a Transilvaniei. Era o încercare, ca atâtea altele, a unor tineri entuziaşti, care putea să se scufunde în neant şi de care nu avea să mai pomenească nimeni. De la Bănuţiu n-am moştenit decât titlul revistei, pe care l-a ales Al. Ciura[80], profesor în Blaj. Despărţirea lui Bănuţiu de *Luceafărul*, mai târziu, când revista a prins aripi, a fost regretată şi aici, la Oneşti. Au urmat mărturisirile. Recunoştea că dacă ar fi lipsit energia, priceperea şi îndărătnicia mea nu s-ar fi ales nimic din *Luceafărul*. Poate ajungea o foaie ilustrată a lui Birăuţiu, care îşi puse ochii pe el. Birăuţiu avea o tipografie şi un ziar poporal la Budapesta.

În tipografia lui s-a imprimat *Luceafărul*, până când ne-am înfiinţat noi tipografia proprie. Birăuţiu era un om simplu, fără carte, dar plin de iniţiativă. După ce am depănat firul amintirilor din Budapesta, Bănuţiu mi-a povestit viaţa lui de actor la *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*. Are un real talent de povestit şi cunoaşte societatea ardeleană, aşa numita *inteligenţie*. Astfel, treceam serile frumoase de mai. Problema insolubilă care ne chinuia mai mult era situaţia noastră. Nebunii de ruşi cu „republica" lor într-o bună dimineaţă îşi iau tălpăşiţa şi pleacă. Armata Austro-Ungară ne înconjoară şi ne prind. Pe noi, ardelenii, ne duc de-a dreptul la spânzurătoare. Ce ne facem? Nici n-avem unde fugi în caz de primejdie... Dar dacă nu se înfăptuieşte România Mare, la ce-am mai trăi? Arme avem, cartuşe sunt şi vii nu pun mâna ungurii pe noi. Vom lupta şi vom muri aşa cum ni-e scris. Evenimente. În Rusia s-a remaniat guvernul. Ministerul de Război a ajuns pe mâinile unui avocat, Kerenski, un demagog, care dă un ordin că niciun comandant nu poate să-şi părăsească postul şi să ceară trecerea în cadrele de rezervă. *„Patria e în primejdie şi toţi trebuie să luptăm pentru mântuirea ei"*, spune noul Ministru de Război. Iată cum se execută ordinul pe front. În Târgu-Ocna, ruşii au arestat un general şi i-au rupt galoanele. Pe urmă l-au eliberat şi sărbătorit. Republica a avut un triumf.

Miliukov nu mai face parte din guvern. Era frâna împotriva alunecării spre anarhie. Prinţul Lvov, visătorul, care caută mereu adevărul, a rămas preşedinte de consiliu şi spune că revoluţia nu va întârzia să-şi dea roadele sale. Care roade? Rozianka, sufletul revoluţiei, debitează vorbe mari: *„Rusia nu-şi poate trăda aliaţii, cu care luptă cot la cot de trei ani şi le va rămâne credincioasă"*. Cine-l crede? Pe întreg frontul ruso-român, austro-germanii răspândesc manifeste şi trimit parlamentari, cerând pacea. Şcerbacev din Iaşi dă un ordin trupelor ruseşti, în care interzice convorbirile cu inamicul. Din trupele ruseşti, numai artileria îşi menţine moralul şi disciplina. Italia se mişcă şi ea. Într-o ofensivă recentă, a făcut 10 000 de prizonieri. Dacă aliaţii ar ataca simultan şi dacă ruşii ar lupta, războiul s-ar putea termina până la toamnă. Aşa stăm cu frica în sân.

15-20 mai. Încep zilele de vară cu soare dogoritor. Nopţile sunt clare şi pline de voluptate. Sânul întregii naturi parcă e un sân de fată mare, tânăr şi plin de viaţă.

Marţi, 16 mai, mă urc până în Poiana Gavrilescu şi iau parte la un reglaj cu aeroplanul artileriei grele. Parfumul de brad şi farmecul pădurii îmi înseninează sufletul şi mă simt iar copilul munţilor. Mă apropii de front şi văd bine fabrica Union, unde e inamicul. Pământul e răscolit de ghiulele. Fixez câteva amănunte din liniile duşmane. Admir aparatul care recepţionează comunicările din aeroplan. Ai noştri trag bine. Artileria inamică – infam.

[80] Fonetic, ar trebui transliterat *Ţura* [Gelu Voican Voiculescu].

În noaptea de 16 spre 17, aşteptăm un atac pe Măgura Caşinului, care a şi urmat. Manifestele austro-germane n-au avut niciun efect asupra ruşilor. Guvernul rus ia măsuri pentru continuarea luptei. Se încep iar ostilităţile. La noi ard toţi de dorul unei ofensive, dar ruşii se târguiesc. Totuşi, se observă alt spirit în atitudinea soldaţilor. Încep să ne salute.

Miercuri, 17 mai. Se prăbuşesc doi aviatori de-ai noştri, Petrescu Şerban şi plutonierul Popa, amândoi marinari. Cu unul am stat de vorbă aseară, când mă întorceam de la doamna Gavrilescu, la răscrucea drumurilor Caşin-Grozeşti, unde, sus pe deal, îşi aveau popota. Petrescu era cu soţia lui pe front. Biata femeie îl aştepta rezemată de un trunchi de copac din parcul aviaţiei. Seara i-am văzut pe amândoi aviatorii în biserica din Oneşti, întinşi pe crengi de brad. Amândoi tineri, amândoi îndrăzneţi şi amândoi abia intraţi în viaţă. La căpătâiul ofiţerului bocea soţia disperată. Neguri de jale s-aştern pe sufletele tuturor. Mâine-poimâine ne-aşteaptă aceeaşi soartă. A muri pentru un ideal e moartea cea mai frumoasă şi-o aşteptăm senini şi mulţumiţi că ne împlinim datoria.

La *19 mai*, într-o zi de vineri, i-am petrecut la odihna de veci. Preotul Rafiroiu din Ardeal – Poiana Sărată – a slujit şi a vorbit duios. Generalul Grigorescu a citit un discurs neobişnuit. I-l făcusem inspirat de obiceiul dacilor de a se veseli la moartea eroilor. Comandantul escadrilei a rostit cuvinte poetice adânc simţite. Aviatorilor le stă bine când spun vorbe înaripate. Ei sunt cei mai autentici poeţi. Tot vineri, 19 mai, a apărut un balon. S-au repezit cinci aeroplane de-ale noastre după el şi l-au luat la goană. S-a constatat că era de hârtie, lansat de nemţi la Soveja şi conţinea numere din *Gazeta Bucureştilor*. Seara ne-au vizitat ofiţeri englezi, pe care i-am primit după eticheta corpului.

21 mai. Constantini mulţi. Banchet straşnic. O grindină de discursuri. Seara lună plină, farmec de vară. Lăutari şi jocuri. Sufletele prind aripi şi trăiesc din plin. Mai uită cele necazuri.

22 mai. Citesc cererea pe care prizonierii ardeleni au înaintat-o guvernului provizoriu din Rusia. Goga o comentează şi o exploatează. Are nevoie de un piedestal politic. Citesc şi un minunat discurs al lui Albert Thomas, socialistul francez cu ochii mari, ca doi luceferi.

23-24 mai. Zile senine. Căldură care mângâie şi odihneşte nervii. Pe lângă multele treburi, studiez proiectul guvernului privitor la împroprietărirea şi la sufragiul universal. Nu înţeleg de ce se expropriază două milioane de hectare? De ce nu unul? De ce nu trei? Principiul ar fi trebuit să fie altul: să se exproprieze pământurile din jurul satelor şi să se împartă la ţărani. Scopul urmărit de legiuitor nu poate fi exproprierea, ci înzestrarea sătenilor cu pământ suficient. Seara ies pe câmp. Greierii ţârâie şi holdele se leagănă în valuri verzi lăptoase. Stau în mijlocul câmpului până noaptea târziu şi să mă gândesc ce imn de fericire aş înălţa cerului, dacă ar trăi ea, Tia.

Necazuri personale

25 mai. Marele Cartier General cu ordinul nr. 2 059 din 22 aprilie 1917, aprobă mutarea mea la Corpul IV de Armată cu însărcinarea de a conduce serviciul de informaţii. Corpul de armată, fără ştirea mea, ceruse înaintarea mea la gradul de căpitan încă din martie, cu următoarea adresă:

Nr. 1 209 *1917 martie 25*

Şeful de Stat-Major
Către
Domnul General Comandant al Corpului IV de Armată

Urmare la nr. .....

Am onoarea a propune pentru înaintarea excepţională la gradul de căpitan pe locotenentul de rezervă Tăslăuanu Octavian. Român din Transilvania, la începutul campaniei noastre a fost primit în armata noastră ca ofiţer de rezervă cu gradul de locotenent, în arma Infanterie şi repartizat ca interpret la Divizia a 7-a. Pe timpul cât această divizie a stat pe zone de reorganizare a fost detaşat la acest comandament, unde i s-a încredinţat conducerea biroului de informaţii, în care serviciu este numit şef al acestui birou prin Ord. M. C. G., nr. 2 059/22. IV.1917, pe care îl conduce cu multă pricepere şi destoinicie. Serviciile reale pe care comandamentul le-a avut de pe urma sa la biroul de informaţii sunt mai presus de orice laudă.

Îndată de la venirea sa la Corpul IV Armată, s-a dus pe front pentru a verifica personal situaţia vrăjmaşului şi a se identifica cu terenul, ce îl interesa. Observaţiile ce le-a făcut cu această ocazie au fost foarte judicioase, iar măsurile ce le-a propus în urma recunoaşterilor sale, au fost de cel mai mare folos pentru acest comandament. Locotenentul Tăslăuanu e un ofiţer de rezervă, cu o cultură generală deosebită, cu sentimentul datoriei şi conştiinciozităţii foarte dezvoltat, un ofiţer de toată nădejdea. E un caracter liniştit şi loial, un suflet cinstit şi curat. Pentru a recompensa serviciile reale şi multiple aduse de acest ofiţer de rezervă acestui comandament, cu onoare revin asupra propunerilor ce le-am făcut anterior şi vă rog să binevoiţi a interveni, ca să fie înaintat la gradul de căpitan acordându-i-se totodată dispensa de vechime.

Şeful de Stat-Major,
col. (ss) Eremie

Propunerea repetată a şefului de Stat-Major a fost însuşită şi de comandantul Corpului de Armată şi a fost înaintată Marelui Cartier General. Marele Cartier General cu nr. 03 785 din 6 mai 1917, întreabă Ministerul de Război dacă locotenentul de rezervă despre care tratează raportul de faţă al Corpului IV de Armată este trecut sau nu în cadrele armatei noastre, arătându-se şi vechimea în grad. Ministerul de Război cu nr. 1 259 din 15 mai 1917 răspunde Marelui Cartier General că locotenentul de rezervă Tăslăuanu Octavian nu se găseşte trecut în cadrele armatei noastre. Marele Cartier General cu nr. 5 145 din 20 mai 1917 către Armata a II-a: *Rezultat raportului dvs. nr. 670, am onoarea a vă face cunoscut, că propunerea de înaintare la gradul de căpitan de rezervă a locotenentului de rezervă Tăslăuanu Octavian nu se poate satisface, întrucât nu se află în cadrele armatei noastre, astfel după cum se vede în adresa de faţă a Ministerului de Război.*

Colonelul Eremie mi-a comunicat abia azi propunerea ce a făcut-o şi rezultatul pe care l-am obţinut. Marele Cartier General mă numeşte şeful biroului de informaţii, după cum am arătat, şi pe urmă spune că nu sunt în cadrele armatei. Logică şi ordine. Acest tratament m-a jignit până la sânge. Nu-mi fac datoria nici pentru grade, nici pentru decoraţii, dar nici asemenea necuviinţe nu le pot înghiţi.

26 mai. Fac o nouă cerere către Ministerul de Război să-mi dea cetăţenia şi să mă primească în cadrele armatei noastre. E a cincea. Cuprinsul cererii e următorul:

26 mai 1917

Domnule Ministru,

.....

Am repetat cererea din 7 februarie 1917 textual, iar la sfârşit am adăugat:

.....

Deoarece cererile mele au rămas nerezolvate, îmi permit din nou a vă ruga să interveniţi pe lângă On. Consiliu de Miniştri sau Corpurile legiuitoare pentru a-mi acorda cetăţenia română şi a mă numi ofiţer de rezervă în cadrele Armatei Române, cu data de când mă găsesc sub drapel.

Locot. Tăslăuanu Oct.
Şeful Biroului de Informaţii de la Corpul IV de Armată

Această cerere am însoţit-o de următorul raport:

Locotenent Tăslăuanu C. Octavian
Către
Comandamentul Corpului IV de Armată

Am onoarea de a vă înainta aici alăturata petiţie adresată domnului Ministru de Război, cu rugămintea să binevoiţi a o trimite la destinaţie. Am făcut atâtea cereri On. Minister de Război, dar n-au fost rezolvate, deşi am avut asigurarea – înainte de război – a dlui general Iliescu, fost secretar general al numitului minister, că sunt trecut în cadrele Armatei Române şi că la decretarea mobilizării voi fi repartizat la Regimentul 2 Vâlcea, iar după mobilizare, promisiunea domnului ministru Vintilă Brătianu, că situaţia mea militară va fi lămurită la prima întrunire a Parlamentului.

Cu toate aceste asigurări şi cu toate cererile, ultima făcută în baza unei legi, şi astăzi după 10 luni de război şi după aproape 8 luni de serviciu, mă găsesc în aceeaşi situaţie. Datoria mi-am împlinit-o în conştiinţă şi fără a avea onoarea de a fi cetăţean român şi fără să fi fost numit prin Înalt decret regal ofiţer de rezervă. N-am lipsit timp de aproape 8 luni o singură zi de la serviciu, fiindcă conştiinţa mea de român m-a îndrumat să trec peste forme şi să fiu mereu la post, unde voi şi rămâne până la sfârşit, indiferent dacă autorităţile statului îmi vor asculta sau nu cererile legale.

Întrucât şi această cerere a mea ar avea soarta celorlalte, aş dori să cunosc şi eu motivele pentru care mi se refuză cetăţenia română şi primirea în cadrele Armatei Române ca ofiţer de rezervă.

Locotenent O. Tăslăuanu

Corpul IV de Armată a înaintat cererea mea Armatei a II-a, cu următorul raport:

Nr. 2 761 *1917 mai 28*

Corpul IV Armată
către Armata a II-a

Am onoarea a înainta raportul de faţă al locotenentului de rezervă Tăslăuanu Octavian, însoţit de petiţia adresată domnului ministru, rugându-vă să binevoiţi a interveni pentru ca numitul ofiţer să fie recunoscut cetăţean român şi trecut în cadrele armatei cu gradul de căpitan de rezervă. Locotenentul Tăslăuanu a servit de la 16 octombrie 1916 pe front la Divizia a 7-a şi Corpul 4 Armată, cu convingerea omului care luptă pentru cauza cea mai mare, stând 8 luni în prima linie, în liniştea şi mulţumirea sufletului curat. L-am văzut sub ordinele subsemnatului şi am admirat neobosita lui sârguinţă. Cu ocazia înaintărilor, am constatat de a mea datorie să susţin cu toată convingerea propunerea de înaintare, ce mi-a făcut-o şeful meu de Stat-Major şi care se ataşează din nou la acest raport. Mulţumit că poate servi unei cauze sfinte, a muncit în tăcerea pe care i-am tulburat-o, punându-i în vedere raportul Marelui Cartier General, nr. 5 145 din 15/5/1917, pe care l-a primit cu resemnare. Locotenetului Tăslăuanu i s-a cerut să raporteze în scris asupra situaţiei sale, nu a văzut şi nu a ştiut nimic de propunerea ce i-am făcut-o.

Împărtăşesc cu căldură mirarea lui şi rog cu stăruinţă să binevoiţi a interveni prin Marele Cartier General, ca să fie recunoscut ca cetăţean român, iar pentru devotamentul cu care a lucrat şi continuă a lucra, să fie înaintat căpitan

de rezervă. Curajul, cultura şi cinstita abnegaţie, proprie acestui ofiţer distins vor fi prea puţin răsplătite pentru frumosul exemplu ce a dovedit până acum.

Comandantul Corpului IV de Armată,
General de divizie (ss) Grigorescu

27 mai. Vin doi prizonieri, amândoi români ardeleni. Pe ăştia oare când îi va face guvernul cetăţeni?

28 mai. Mă ia generalul la plimbare şi mă întreabă despre cetăţenia mea. I-o povestesc pe îndelete şi mulţumit că-mi dă o satisfacţie. E un suflet. A simţit ce adânc am fost jignit şi a aprobat săgeţile mele din raport. După o plimbare lungă, în care aminteşte că nu e exclus să primească Ministerul de Război deşi el se simte mai bine pe front, unde i-ar plăcea să-i dea două corpuri ruseşti sub comanda lui, seara mă invită la masă. Altă atenţie pentru nedreptatea ce mi s-a făcut.

Cunosc pe d-na Negroponte, grecoaică din Fanar, la care stătea şi mânca generalul Grigorescu. E stăpâna unui întins domeniu şi are un castel la Grozeşti. Nu ştie româneşte. E aşa de urâtă, încât e interesantă.

În aşteptarea ofensivei

29 mai. Încep alte necazuri. Vin la corp cete de ţărani şi se plâng că mor de foame. Autorităţile administrative iau măsuri revoltătoare. Prefectul de Bacău dă ordin să se rechiziţioneze oile oamenilor, să se concentreze în stâne. Din produs, statul ia 4 kg brânză de oaie şi se plăteşte cu 4 lei/kg. Generalul Grigorescu, om de inimă şi ocrotitor al celor ce duc greul războiului, face scandal şi-mi dă ordin să cercetez toate nemulţumirile sătenilor şi să-i fac propuneri. Măsurile administraţiei sunt stupide, deoarece s-aud în tranşee şi, în atmosfera de anarhie propovăduită de ruşi, pot să ajăţe şi pe ai noştri. La corp se iau măsuri ca femeile evacuate din zona de luptă să fie ajutate după putinţă. În aceste dispoziţii am descoperit inima oamenilor de omenie care stăteau în fruntea Corpului IV de Armată.

30-31 mai. Am fost la Bogdana. M-am oprit să mă închin la mănăstirea de pe Valea Seacă, în frumuseţea de clădire renovată, care ştie povesti urgiile din trecut suferite de neamul nostru. Şi acum, ca şi de demult, ne punem nădejdea în milostivenia Celui de Sus. Într-o poiană deasupra mănăstirii, se instalase tabăra Regimentului 16, o tabără cum n-am mai văzut. Fiecare bordei avea o grădiniţă, chioşc pentru muzică şi toată tabăra împrejmuită cu o livadă verde. Iubirea de frumos a neamului nostru trăieşte şi pe front. Oameni sănătoşi, plini de viaţă, se luptau, în pielea goală, cu cel mai scârbos duşman al tranşeelor, cu păduchii. De când am plecat din Pralea, eu scăpasem de ei.

După ce am studiat câteva puncte, care mă interesau, m-am întors iar la Oneşti, unde mă aşteptau ştiri de pe toate fronturile. Întâi ruşii, ei erau coşmarul meu. Ofiţerul de legătură de la Corpul 40 rusesc scrie: *„Locotenentul Nemţevici umblă prin toate corpurile de trupă îndemnându-le la ofensivă"*. Va să zică, îndemnuri, nu ordine! Mai departe: *„Pe frontul român. Corpul 8 de Armată a hotărât oficial începerea ofensivei"*. Raportul sfârşeşte: *„În genere, se observă un spirit pentru ofensivă, care probabil va începe între 1-15 iunie cel mai târziu"*. Admirabil...

Citesc şi următorul apel al Ministrului de Război Kerenski:

Fac cunoscut armatei şi flotei, că în urma conferinţei delegaţilor frontului, ce a avut loc la Petrograd, a decis să se adreseze, către toată populaţia Rusiei, următoarele:

1) tovarăşi soldaţi din interior, completaţi rândurile noastre, ce se răresc în tranşee şi puneţi umărul alături de al nostru, pentru apărarea patriei;

2) tovarăşi lucrători cu o muncă unită şi laolaltă susţineţi-ne în ultima noastră luptă pentru pacea generală a popoarelor; întărind frontul voi întăriţi libertatea;

3) cetăţeni capitalişti, fiţi binevoitori pentru patria voastră, deschideţi comorile voastre şi grăbiţi-vă a aduce banii voştri pentru nevoile Rusiei libere;

4) voi săteni, părinţi şi fraţi, aduceţi ultimele rămăşiţe pentru a susţine frontul slab. Daţi-ne pâine, iar cailor noştri ovăz; aduceţi-vă aminte de viitoarea Rusie, care este a voastră;

5) Tovarăşi intelectuali, veniţi la noi şi aduceţi lumina ştiinţei în tranşeele noastre, împărtăşiţi cu noi drumul greu al întăririi libertăţii şi dezvoltaţi în noi cetăţeni ai Rusiei noi;

6) Femeilor ruse, susţineţi pe bărbaţii şi fiii voştri în executarea datoriei lor de cetăţeni. Înlocuiţi-i acolo, unde puterile voastre vă permit. Alungaţi cu dispreţ pe acei care se îndoiesc în momentul greu faţă de patrie. Ordinul acesta trebuie citit în toate companiile, sotniile, escadroanele, bateriile, vasele de război, etc.

Bravo, Kerenski! Pe frontul occidental atacuri germane şi contraatacuri franco-engleze. Italienii au mai făcut vreo 10 000 de prizonieri. Contele Ştefan Tisza şi-a dat demisia. Oare de ce?

Aştept să ne mai trimită mizerabilii din Bucureşti ziare, poate voi afla din ele cauza demisiei lui Tisza.

1 iunie. Pluteşte în aer voinţa, hotărârea de a merge înainte, de a da lovituri grele inamicului. Telegrafia fără fir ne aduce vestea că regele Constantin al Greciei a abdicat la 31 mai, că părăseşte ţara şi că a desemnat ca succesor pe principele Alexandru. Vestea e îmbucurătoare. Cred că decisiva în războiul actual tot în Balcani se va da. Aliaţii au câştigat un hinterland de aprovizionare şi un nou aliat pentru a începe o ofensivă care să aibă un dublu obiectiv: ruperea frontului germano-bulgar în Balcani, recucerirea Serbiei şi mai ales eliberarea strâmtorilor. Dacă aliaţii nu vor urmări acest scop, vor repeta greşeala din vara trecută şi din 1915. Divizia a 7-a iese de sub comanda noastră şi trece ca rezervă la dispoziţia Marelui Cartier General.

2 iunie. Doi francezi din Lorena au dezertat din Regimentul 204 german. Spun că a sosit pe frontul românesc un nou regiment german, ca rezervă. Se pregăteşte, aşadar, şi inamicul să atace. Din ordinul generalului fac o adresă către autorităţile administrative ca să apărăm ţărănimea de foame.

3 iunie. Sosesc alţi doi dezertori din Regimentul 204 german, amândoi francezi din Lorena. Vorbesc şi scriu franţuzeşte. Au dezertat, fiindcă au auzit că românii vor lua ofensiva şi nu vor să moară. În sufletul lor nu vibrează nicio coardă de simpatie pentru aliaţi. Afirmă că toată lumea e sătulă de război. Amândoi vor să meargă în Franţa, unde au rude. Seara întrunire de ardeleni la mine. E o necesitate sufletească pentru noi să stăm de vorbă. Cu ăştia din Regat nu ne înţelegem. Au altă mentalitate. Când se întâlnesc fac spirite, nu se respectă unii pe alţii, spun pornografii şi vorbesc numai despre fuste, căutându-le fără pudoare.

4 iunie. Au încetat ploile şi iese iar sfântul soare. Vremea bună aduce ştiri bune. Grecia intră în război alături de aliaţi. Nădejdea de a rupe frontul balcanic se întăreşte.

5 iunie. Soseşte Victor Burcuşel din Batalionul 12 Pionieri, Compania a 9-a. E un român voinic de pe lângă Bistriţa. A făcut planul de fugă de când a fost adus pe frontul din România. Unei doamne din Rotileşti i-a şi spus ce are de gând să facă. Doamna i-a dat o scrisoare pentru soţul ei din Moldova, pe care a şi adus-o. Constatăm că şi cota 513 de pe Dealul Arşiţa e în mâinile inamicului. Sunt şi furios. Ai noştri pretindeau că e în mâinile trupelor române. Stăm de şase luni pe o poziţie şi nu suntem în stare să o fixăm pe hartă. Fără precizie nu se poate lucra.

6 iunie. Trupele aliate au început să debarce în Grecia. Comitetul puterile protectoare (Franţa, Marea Britanie şi Rusia); Jonnart dă o proclamaţie către poporul grec. Colonelul Eremie îmi spune cum se proiectează ofensiva şi ce scop urmăreşte. Puterile Centrale trebuie împiedicate

să transporte recolta din teritoriul ocupat şi armata din Muntenia silită să se retragă. Manevrele trebuie să se facă prin Dobrogea şi pe ţărmul stâng al Dunării, cu scopul de a ameninţa spatele inamicului şi cu scopul de a face joncţiunea cu trupele din Salonic, care urmăresc ruperea frontului balcanic. Ofensiva trebuie pornită şi continuată viguros pentru a nu da timp inamicului să pustiască în retragere. În vreme ce discutam cu şeful de Stat-Major despre planurile de recucerire a teritoriului pierdut, alături de mine, sub un nuc bătrân, colonelul rus Sokolowski, ataşat pe lângă corpul nostru, a instalat un cort luminat cu electricitate. La miezul nopţii, când scriu aceste note, ai noştri, cu ruşii şi câţiva francezi petrec cu tristeţe, cu vin şi cu lăutari. Ofiţerii vorbesc despre victorie. Dacă victoriile s-ar putea câştiga prin chefuri cu femei, de mult am fi stăpânii Europei. Azi, am citit ştirea că ardelenii din Rusia vin la Iaşi.

Au sosit ardelenii

7 iunie. Citesc, în *România*, că primul transport de voluntari ardeleni, foşti prizonieri în Rusia, a sosit în ţară. E un moment istoric în faţa căruia întreaga mea fiinţă vibrează de emoţie. Pentru prima oară s-au adunat muntenii, moldovenii, ardelenii şi bucovinenii sub acelaşi steag de luptă, mânaţi de credinţa într-un ideal şi de voinţa de a întrupa un vis secular. Ideea creării unui corp al voluntarilor ardeleni era de mult frământată de sufletele noastre. În capitolul *Zilele de glorie*, am publicat textul inedit al memoriului înaintat guvernului la începutul lui septembrie 1916.

După ce am văzut cum suntem trataţi noi, ardelenii, eu personal renunţasem la această idee. O credeam irealizabilă şi inutilă. Singurul argument pe care îl admiteam era cel politic, adică, sosirea ardelenilor în Moldova constituia o demonstraţie împotriva existenţei în viitor a Imperiului Austro-Ungar şi dovada concretă că şi ardelenii doresc unirea cu patria-mamă. Spiritul meu practic, cunoscător al realităţii, nu se putea împăca, însă, cu rolul militar al acestor unităţi. Sentimentele sunt întotdeauna mai puternice decât raţionamentele. În faţa faptului împlinit, sufletul meu a simţit una dintre cele mai adânci bucurii. Din sângele ce se va amesteca, nu se poate să nu se plămădească Unirea de mâine. Îmi dau seama de câte greutăţi se vor izbi bieţii ardeleni, câte deziluzii vor avea, dar toate acestea sunt trecătoare şi fără importanţă. Faptul participării lor la luptă va rămâne în istoria neamului. După ce mă închin şi mă rog la Dumnezeu pentru biruinţa flamurilor noastre, îmi înclin capul obosit de muncă pe pernă, fericit şi mulţumit că am trăit şi această zi de sărbătoare. Are dreptate Iorga, când spune că în aceste vremuri numai sângele are preţ. Vorbele, oricât ar fi de înădite, n-au nicio valoare.

8 iunie. Ştiri rele de la ruşi. Izbucniri de insubordonare. Azi dimineaţă, aeroplanele duşmane au bombardat Oneştiul. Voiau să distrugă podul peste Trotuş. Dormeam dus, când ne-au vizitat. Puteam să nu mă mai trezesc niciodată. De astă dată, mi-ar fi părut rău.

9 iunie. Vin veşti despre primirea ardelenilor la Iaşi. Jurământul ardelenilor, cuvântarea regelui Ferdinand, entuziasmul populaţiei storc lacrimi. Cu sufletul sunt între ei. E o întâmplare sau un destin că în Iaşul primei uniri se săvârşeşte şi acest preludiu al unirii celei mari. Aş vrea să prind aripi şi să zbor în mijlocul tovarăşilor de luptă. Descrierile din ziare însufleţesc frontul. Să fie într-un ceas cu noroc!

10 iunie. Ziarele proslăvesc pe ardeleni. Se spun multe vorbe mari, fără socoteală şi bun simţ. Cei din Iaşi se numesc eroi. Citesc cuvântarea lui Victor Deleu, simplă şi inimoasă, cum e şi el. Îmi place. Mă întreb: Pe ăştia din Rusia când i-a încetăţenit România?

11 iunie. Aflu că ardelenii nu vor forma o unitate de sine stătătoare, ci vor fi împărţiţi la diferite corpuri. Vor face, aşadar, şi ei cunoştinţă cu „generalul fasole". La masă, aduc vorba că serbarea asta o puteam aranja de mult, dacă românii ardeleni făcuţi prizonieri de trupele noastre s-ar fi adunat, s-ar fi organizat în unităţi şi s-ar fi dus la Iaşi să joace hora unirii, în loc să fie lăsaţi să moară de foame şi de frig, alături de unguri, nemţi şi bulgari, în taberele de prizonieri. Momentul istoric al serbărilor de la Iaşi e tulburat de umbrele celor ce-au murit în robie românească. De ce prizonierilor veniţi din Rusia li se fac serbări, iar cei din România sunt maltrataţi? Ce fel de naţionalism e acesta? Cuvintele mele trezesc conştiinţe şi seceră aprobări.

12 iunie. Îi scrisesem lui Leonte Moldovan să se intereseze de cetăţenia mea. Mi-a răspuns şi mi-a cerut un certificat că sunt sub drapel. Nu erau suficiente rapoartele oficiale trimise de comandamente, nu se ţinea seamă că însuşi Marele Cartier General mă numise şeful unui serviciu pe front. Mi se cerea un certificat. În Ţara Românească formalităţile te omoară! Mă bate gândul să merg singur la Iaşi cu certificatul eliberat de Corpul IV de Armată. Mi-e dor de prieteni şi de o atmosferă nouă. Mă răzgândesc. Rămân la datorie. Trimit certificatul. În Iaşi se face politică şi mie mi-e silă de ea, aşa cum se face la noi. Din cele mai sfinte cauze se făureşte câte un piedestal pentru cei dornici să ajungă.

13 iunie. Muncă intensă. Generalul Grigorescu mă cheamă şi mă întreabă ce cred despre voluntarii ardeleni. Vedeam, însă, că ar vrea să-mi spună altceva. Nu înţelegeam ce. Se mişcă ruşii. Îi aud noaptea cântând în marş. Scriu următorul articol, pe care-l trimit *Neamului Românesc*, unde a şi apărut în numărul din 22 iunie 1917:

Către noii ostaşi ardeleni,

Am citit şi noi, ardelenii care ne găsim pe front, entuziasta primire ce vi s-a făcut la Iaşi. O rază nouă de bucurie ne-a înseninat sufletele încercate, întărindu-ni-le în credinţa căreia ne închinăm de la începutul războiului european. Inimile noastre v-au strâns în braţe, cu dragoste, ca pe nişte vechi şi buni tovarăşi de fapte, de care am fost despărţiţi multă vreme. Ochii noştri s-au înrourat de lacrimi, când am citit că aţi sosit în strâmtoarea colţului de pământ românesc, în care ne-am ghemuit nădejdile, când am auzit iarăşi cinstindu-se numele de ardelean şi sărbătorindu-se. Primirea caldă ce vi s-a făcut cred că ar rămâne stingheră dacă nu v-ar întâmpina şi un glas de ardelean de pe front. Ce e drept, vine cam târziu, căci depărtarea de aici până la Iaşi e mare, dar cu atât mai sincer, mai plin de dragoste.

Daţi voie celui mai bătrân dintre ardelenii pe care datoria ostăşească l-a împiedicat să ia parte la zilele istorice din capitala Moldova, să vă zică: Bine aţi venit! Bine aţi venit, scumpi camarazi, sub flamurile pentru a căror apărare, timp de 10 luni de zile, au sângerat mii de ardeleni şi pentru biruinţa cărora mai luptă, fără preget, miile ce-au mai rămas. Voi, fostele cătane împărăteşti, aţi sosit să umpleţi golurile rămase în urma celor căzuţi dintre noi, aţi venit să treziţi un avânt proaspăt în suflete, să duceţi cu cinste şi însufleţire înainte steagul tricolor şi să-l implântaţi în inima perfidă a împărăţiei ce ne-a stors atâtea veacuri. Eliberarea pământului care ne-a născut şi întruparea idealului în care am crescut astăzi nu cunosc decât un singur steag. Sub faldurile lui sfinte veţi găsi pe ardelenii care au trecut Carpaţii şi au rămas credincioşi Ardealului. Voi aţi jurat să-l duceţi la biruinţă sau să muriţi. O veţi face, căci nu sunteţi vânători de vorbe, ci oameni întregi şi de ispravă, adevăraţi copii ai vremurilor mari de jertfe. De aceea, la sărbătoarea din Iaşi am luat cu toţii parte. Acolo au fost eroii muţi care zac risipiţi pe câmpiile Dobrogei, prin văile Ardealului şi prin văgăunile Carpaţilor. Au fost şi ei la praznicul oficial al înfrăţirii Ardealului cu ţara, căci fără ei nu se cădea să se facă. Umbrele lor se învârteau şi ele vesele în Hora Unirii pe care aţi încins-o în jurul statuii lui Cuza. Alături de voi strigau şi miile lor de glasuri nevăzute: Trăiască România Mare! şi cântau în cor cu viu: Trăiască regele!

Voi, care mâine veţi adăpa cu sângele vostru ţărâna ce le acoperă mormintele, i-aţi simţit, desigur, între voi, căci pilda lor v-a povăţuit să părăsiţi taberele din Rusia şi să veniţi pe câmpul de luptă. Ei v-au chemat ca să-i răzbunaţi şi să le întrupaţi visul, pe care ei l-au întrezărit numai o clipă. Cu voi a fost la Iaşi fiinţa noastră, a tuturor ardelenilor care ne îndeplinim datoria după cum ne sfătuieşte conştiinţa şi după cum ne poruncesc căpeteniile oştirii. Ceata noastră, a celor care am slujit până acum cu credinţă steagurile româneşti, a fost toată la sărbătoarea mare ce ne-a închegat într-un singur trup şi suflet pentru toate veacurile. N-au lipsit nici chiar aceia care, deşi sânge din sângele nostru, tânjesc într-o dureroasă robie. Pentru ei, sosirea voastră înseamnă o adevărată renaştere, o sărbătoare de înviere. Sunt fraţii de gânduri şi de fapte, sunt miile, poate acum numai sutele de

prizonieri ardeleni şi bucovineni din taberele aceleiaşi ţări care pe voi v-a primit cu braţele deschise. Acum se vor putea şi ei înrola în oştirea noastră.

Vor scăpa de ruşinea robiei alături de unguri, de bulgari şi de nemţi şi vor putea muri cinstit, pe câmpul de luptă, împreună cu ceilalţi eroi ai României. Venirea voastră, dragi şi norocoşi tovarăşi de arme, a luminat cerul nădejdilor noastre ale tuturora. Ea înscrie o nouă epocă de vitejie în istoria poporului nostru, care astăzi arde de o singură dorinţă, aceea de a merge înainte! Înainte peste stârvurile duşmane care ne-au pângărit pământul strămoşesc!

Oct. C. Tăslăuanu

Neamul Românesc, 22 iunie 1917.

Din Iaşi primesc ştirea că pleacă şapte comisii pentru recrutarea prizonierilor ardeleni din Rusia.

Pleacă generalul

14 iunie. Mă cheamă generalul Grigorescu şi-mi spune că francezii au dat ordin să începem ofensiva, ca să se descongestioneze frontul apusean, că e numit comandantul unui grup de divizii de ofensivă, dar s-au retras toţi. Sorţii au căzut pe dânsul. Dacă ofensiva va reuşi, atunci se vor îndesa mulţi la comandă, ca să se laude cu laurii altora. Avea teamă că nu va reuşi să spargă frontul inamic. De aceea, i-ar plăcea să menţină şi comanda Corpului IV de Armată. M-a rugat, ca pentru cazul când Marele Cartier General, nu i-ar aproba cererea să rămână titularul Corpului IV, să-i fac un ordin de zi l3 pentru armată şi pentru populaţie. Pentru orice eventualitate, să-l am în programul lucrărilor mele.

Numele generalului Eremia Grigorescu va rămâne legat în istoria războiului de Oituz. Posteritatea aici îi va ridica o statuie, pe care vor scrie faimoasele lui cuvinte: „*Pe aici nu se trece!"*

Pentru aceeaşi posteritate schiţez un portret al acestui suflet de erou, de ordinele căruia ascultam, nu fiindcă eram subalternul lui, ci fiindcă îl respectam şi-l iubeam. Era un tip reprezentativ al rasei noastre. Înalt, bine legat, cum îi stă românului mai bine. În ţinuta lui era un prestigiu, care nu dădea greş nici în intimitate. Ştia să fie autoritar, fără să apeleze la brutalitate. Sever, fără să fie rău şi neînţelegător al sufletului omenesc. Iubea soldaţii şi ţăranii dintr-un adânc sentiment de dreptate faţă de cei ce duc greul pentru susţinerea şi apărarea ţării. Îndrăzneala lui era proverbială. Nu cunoştea frica. Sfida moartea.

Generalul Eremia Grigorescu.

Soldaţii ştiau că unde e primejdia mai mare, acolo-i şi generalul Eremia Grigorescu. Aveau o încredere oarbă în el. O încredere dusă până la superstiţie: unde-i generalul nu poate birui inamicul. Mintea acestui conducător de oştiri era clară, precisă şi neşovăitoare. Lua deciziile spontan, în fulgerarea unei lucidităţi de o clipă, şi le executa impetuos.

Ordinele lui erau limpezi şi categorice. Vorba lui energică însufleţea. Singurul cusur de care se legau cei invidioşi era simpatia lui pentru familia Negroponte. O simpatie care, fireşte, avea ciudăţeniile ei. Regretam din toată inima plecarea acestui om treaz dintr-un sector important al frontului. Mă îndoiam că la Galaţi va reuşi. Planul ofensivei îl găseam că e peste puterile noastre şi pe ruşi nu ne puteam rezema.

15 iunie. Azi împlinesc 8 luni de serviciu în Armata Română. Am fost mereu la datorie. La Divizie am fost mai mult un tolerat, datorită inteligenţei şi naţionalismului din oştire. Am fost bănuit chiar de spionaj de către oameni ignoranţi şi meschini. Aceştia îşi închipuiau Ardealul o pradă, iar pe ardeleni îi socoteau trădători. Am îndurat toate jignirile, adeseori cu sufletul însângerat de durere, până când am scăpat din mediul Diviziei. La Corpul de Armată mi-am făcut datoria din greu şi oamenii superiori de la acest comandament au apreciat curăţenia mea sufletească şi puterea mea de muncă. La Corpul de Armată am izbutit să aduc servicii reale oştirii.

16 iunie. Se confirmă schimbările de la comandamentul Corpului.

17 iunie. Generalul Grigorescu îşi ia rămas bun de la noi. Îi fac un ordin de zi pentru trupă şi populaţie. Eliberăm bilete de liberă circulaţie pentru toţi grecii Negroponte. Generalul ne spune că-i pare bine de însărcinarea ce i s-a dat şi că e chemat să-şi facă datoria în altă parte. Ne îmbrăţişează şi sărută pe toţi. Când ajunge la mine, îmi spune că-l voi urma în curând, deoarece a cerut să fiu mutat la comandamentul său. Tablou. Apare şi urmaşul lui, generalul Văleanu, un om scurt, gros şi potolit.

18 iunie. Noul comandament ne ţine un logos. Are un glas ţiuit şi ne face impresia unui unchiaş bun. Ieşim pe câmp şi cântăm doine din Ardeal. Caşinul ne ascultă şi nu ne înţelege... Dinu Popa, cu vocea lui de bariton, face să răsune văile:

Mână, bade, boii bine,
Nu-ţi ţinea ochii la mine...

Cei din Regat se miră şi ei ce plăcere găsim în doinele ţărăneşti.

Începerea ofensivei

19 iunie. O zi dumnezeiască. Mă duc la Pralea. În locul satului urâcios şi posomorit de astă iarnă găsesc un rai de verdeaţă şi de flori. Ne-am oprit pe Dealul Blăgan la o baterie grea, comandată de maiorul Atanasiu, amabil şi prietenos. Bateria e instalată artistic. Bordeie împodobite cu flori şi îngrădite în mesteacăn alb, cu bănci. Muniţiile adăpostite în depozite blindate. Soldaţii curaţi, voinici şi sănătoşi. Când e cap şi inimă, şi la noi vezi organizare care îţi înveseleşte sufletul. Seara ploaie. La Oneşti, aflu ştirea că ruşii înaintează spre Lemberg (Liov). Entuziasm. Ruşii se bat.

20 iunie. Un ardelean îmi descrie pe cei veniţi din Rusia. Oameni tăcuţi şi hotărâţi. Nu vor s-audă decât de luptă. Ştiu toţi ruseşte şi au luat parte la zavera din Rusia. Nu au nicio pretenţie şi nicio condiţie. Se duc oriunde şi oricum să se bată pentru eliberarea Ardealului. Generalul Eremia Grigorescu cere să fiu mutat la Corpul VI de sub comanda sa. Corpul IV nu vrea să mă lase. În sfârşit, am ajuns ca două corpuri de armată să se bată pentru mine.

21 iunie. Ştirea despre biruinţa rusească în Galiţia se confirmă. Toată lumea e veselă şi ne uităm cu alţi ochi la republicanii noştri. Comunicatul german recunoaşte şi el înfrângerea.

22 iunie. Pe întreg frontul, nu se vorbeşte decât de ofensivă. Bucuria râde pe feţele tuturora. Pe frontul apusean au atacat nemţii, iar pe cel răsăritean ruşii s-au oprit. Generalul Grigorescu mă cere din nou. Colonelul Eremie nu vrea să mă lasă să plec. Seara banchet în cinstea ruşilor. Serbăm biruinţa lor. Iată un banchet cu rost.

23 iunie. Bolnav. Citesc primirea americanilor la Iaşi. Răspunsul lui Hugh Scott plin de cifre. Ruşii cară noaptea muniţii pe front.

24 iunie. Ştirea că ruşii au făcut o incursiune pe coastele Dobrogei trezeşte entuziasm. Luptele se angajează pe toate fronturile. Pe cel apuseam nu contenesc. La Corp se fac pregătiri de ofensivă. Nu-i vreme de boală, când ştiu că ziua sfântă se apropie. Oştirea e gata să pornească spre Ardeal.

25 iunie. Vin dezertori care spun că trupele inamice sunt obosite şi flămânzite. În preajma ofensivei noastre, ştirile sunt îmbucurătoare.

26 iunie. Vestea ruperii frontului austro-german la Stanislau-Halici (Galiţia), pe unde am cutreierat eu în toamna anului 1914, ne umple de bucurie. La Iaşi, criză de guvern. Pe front, toată lumea vorbeşte cu dispreţ despre oamenii politici. Unii ar vrea să-i tragă în ţeapă.

27 iunie. Începe febra operaţiunilor. Lucrăm pe capete şi cu spor. Sosesc ordinele imposibile de la comandamentul armatei. Comandantul corpului are un rol figurativ. Mă întreb: De aceea a plecat Generalul Grigorescu? Ordinele Armatei a II-a nu sunt executabile. Mi-e teamă de o harababură românească. Când vom ajunge oare să avem şi noi o organizaţie şi o disciplină, netulburate de interese şi ambiţii personale? În Iaşi, intrigi politice. De aici, de departe le privesc cu părere de rău. În aceste clipe, neamul întreg ar trebui să fie o singură fiinţă şi să aibă un singur gând: *biruinţa*.

28 iunie. Cade Haliciul. Ruşii alungă pe austrieci, ca înainte cu trei ani. Ciolovecii noştri de aici sunt mândri. Boala mea se agravează.

29 iunie. Gastroenterita mă trânteşte la pat. Citesc, când mă lasă durerile. Leonte Moldovanu îmi scrie că mă va face cetăţean. Te pomeneşti că până atunci mă curăţ. Conservatorii au ieşit din guvern. Iorga scrie despre vechiul păcat al intrigii bizantine.

30 iunie. Tot bolnav, în pat. Colonelul Eremie vine la mine cu următoarea telegramă de la Armata a II-a: *Rog binevoiţi a întreba pe locotenentul Tăslăuanu de la acel comandament, dacă consimte a fi mutat la Corpul VI de Armată şi a ne comunica de urgenţă. D. O. subşef de Stat-Major: lt. col Trantomir. nr. 23 132/29. VI. 1917*

Şeful de Stat-Major col. Gh. Eremie mă întreabă să răspund: *Da* sau *ba*? Mă miră această sâcâială. Dacă generalul Grigorescu vrea să mă aibă lângă dânsul, să intervină să fiu mutat. Eu nu l-am rugat să mă ia cu el. Aici la Corpul IV cunosc amănunţit situaţia, ştiu toate văile şi dealurile. E păcat să mă duc în altă parte. Pe urmă, aflu că la Corpul VI de Armată şef de Stat-Major e col. Samsonovici, care şi-a bătut joc de sufletul meu cât am stat la Divizia a 7-a. De aceea răspund colonelului Eremie: *Sunt militar şi execut orice ordin mi se dă*. Generalul Văleanu nu vrea să mă lase să plec şi răspunde:

La telegrama 23 132

Către
Corpul IV Armata a II-a

Rog interveniţi a nu fi mutat la Corpul VI Armată locotenent Tăslăuanu, şeful biroului de informaţii, la curent cu toate lucrările şi neavând înlocuitor. Nu cred că mutarea comandamentului de Corp Armată să atragă după

sine mutarea personalului important de la vechiul său comandament a cărui prezenţă din contră e mai necesară noului comandant, mai ales în împrejurările de faţă. Cer respectarea ordinului d-voastră 288 biroul informaţii.

Locotenent Tăslăuanu răspunde că fiind militar va executa ordinul primit.

Comandant Corp IV de Armată,
general Văleanu

Nr. 361 din 30 iunie 1917.

1 iulie 1917. Mă scol bolnav şi mă aştern iar pe muncă istovitoare. Simt o oboseală care mă tulbură. Mărunţişurile serviciului, cu zona lui îngustă, îmi pare prea monotonă. Vreau să ştiu tot. Dorinţa mea de a judeca singur sorţii războiului nu e satisfăcută aici la Oneşti.

2 iulie. Mihai Popovici îmi aduce ştiri din Iaşi. Ardelenii sunt divizaţi. Cei noi veniţi nemulţumiţi. Goga e iar luat în combinaţie de Take Ionescu la construirea noului guvern. Criza nu e încă rezolvată. Cred că nici nu va fi rezolvată, decât atunci când se va schimba întreg sistemul. Compromisurile şi reformele oamenilor vechi nu ne pot mântui.

3 iulie. Ruşii nu exploatează succesele din Galiţia. Au fost siliţi să măcelărească regimente întregi, care n-au vrut să lupte. Mihai Popovici e primit, la stăruinţa mea, ca ajutor al meu la biroul de informaţii. Colonelul Gheorghe Eremie, la început, n-a voit să-l numească. N-a cedat decât la stăruinţa mea şi de hatârul meu. Sunt curios să-l văd pe Mihai la lucru, fiindcă el e un privilegiat al vieţii. A trăit, fără să fie obligat să-şi câştige pâinea de toate zilele. Aveam o recunoştinţă faţă de el, deoarece el ne dăduse 5 000 de coroane, ca să putem întemeia, la Budapesta, *Tipografia Luceafărul*, care nu a reuşit din cauza editurilor. E un om citit şi iubitor al frumosului. Ne socoteam şi buni prieteni. Prietenia noastră nu fusese tulburată decât de conflictul Vaida-Goga, când eu luasem apărarea acestuia din urmă. Atunci am primit de la Mihai din Viena câteva rânduri prea puţin elegante. Dar acest incident n-avusese nicio urmare. L-am chemat la Corp, nu fiindcă aveam nevoie de el la serviciu, dar doream să am lângă mine încă un suflet, cu care să mai încep o discuţie, să mai stăm de vorbă asupra unei probleme, că prea mi se umpluse capul numai cu de-ale milităriei.

4 iulie. Ruşii înaintează spre Strij, ale cărui ape le-am trecut de vreo două-trei ori, când eram în Galiţia. Guvernul german cade cu Bethmann-Holweg cu tot. Îi ia locul economistul Michaelis.

În Ungaria, Vászorugi – evreu – vrea pace, fără anexiuni. Racovski din Rusia împrăştie manifeste româneşti, îndemnând pe soldaţii noştri să nu mai lupte şi să proclame republica. În manifestele lui, vorbeşte şi de confederaţia balcanică. Seara, ies pe câmp şi, trântit pe fân cosit, mă uit la stele. Dinu Popa cântă doine din Ardeal. Gândul zboară acasă.

5-8 iulie. Preparative de ofensivă. O comisie aliată, sub conducerea generalului Coandă, vizitează frontul. Generalul sârb şi cel englez îmi fac o impresie excelentă. Sârbul, voinic şi frumos, e parcă o protestare vie a unui popor care nu vrea să moară. Englezul, serios şi rece, e sigur de izbândă. Întocmesc un lung memoriu asupra inamicului. E un studiu greu şi important, pe care se vor rezema operaţiunile Corpului de Armată. Rezum toate ştirile culese de la 1 martie până la sfârşitul lui iunie. Sâmbătă, 8 iulie, a avut loc o ciocnire la Coada Văii Babei. Nemţii voiau să ştie dacă în faţa lor sunt tot trupele vechi. Ne-au luat vreo 20 de soldaţi. Noi am prins numai doi, dintre care unul rănit. Se pregăteşte şi inamicul. De la Armata a II-a continuă ordinele inexecutabile. Se cer buletine de informaţie tot la două ore, iar seara schiţe. Cine ia asemenea dispoziţii n-are cap şi nu ştie ce înseamnă a lucra. Se dau ordine nu ca să fie executate, ci ca să acopere răspunderea comandanţilor. Dacă iese prost, comandantul e la adăpost: a luat măsuri, care nu s-au executat. Iese bine, meritul e tot al lui, fiindcă a fost prevăzător şi s-a gândit la toate. Mare lucru e să ai şi în război inimă faţă de cei mai mici şi minte clară, când dai un ordin.

Din Iaşi, aud ştiri slabe despre ardeleni. Simion Mândrescu şi-a aranjat din nou o adunare, care l-a proclamat preşedinte al ardelenilor şi al bucovinenilor. Adunarea declară că Mândrescu e singurul reprezentant oficial al ardelenilor. Se zvonise că Goga va intra în guvern ca reprezentant al ardelenilor, de aceea era necesară această adunare în favoarea lui Mândrescu. Ambiţii ridicole.

Pe Goga îl atacă şi N. Iorga, într-un articol prim din *Neamul Românesc*, şi D. Tomescu, care opune fetişismul muncii şi al caracterului celui al talentului. Îmi pare rău de Goga, că se gândeşte la portofolii ministeriale în aceste vremuri. Îi scriu să nu intre în guvern şi să plece din Iaşi pe front. El, care a propovăduit lupta, trebuie să fie între luptători, şi nu între politicienii urâţi de întreaga oaste care sângerează. Citesc, în *Gazeta Bucureştilor*, un articol de Kellermann Bernhard, care îmi face plăcere. Spune: *„Aspectul din inima Bucureştilor e cu totul altul decât cel de la suprafaţă. Populaţia Bucureştilor a primit cu resemnare soarta aspră şi o suportă cu linişte şi demnitate"*.

2 iulie. E zi de duminică, zi sfântă. Primim ordin că la orele 10 dimineaţa începem ofensiva. Feţele tuturora strălucesc de o bucurie adâncă. Cruci largi şi rugăciuni în taină se fac prin toate colţurile. Fiecare se închină în gând şi înalţă rugi fierbinţi pentru biruinţa libertăţii şi a dreptăţii.

Începe munca încordată. Fiecare e la datorie. După ordinul Armatei a II-a, trebuie să redactez tot la două ore un buletin de informaţii. Dacă bătălia ţine o săptămână, înseamnă să nu închid ochii săptămâna întreagă. Ne şi distrăm. Toţi apar acoperiţi cu casca franceză. O poartă cei ce nu fac nimic. Râdem pe socoteala lor. La Divizia 2 Vânători rusă, *soviet*: să ia ofensiva sau să stea pe loc? Comitetele ţin sfat.

Ruperea frontului inamic

10 iulie. Spre Corpul II de Armată, din stânga, încep să urle tunurile noastre. Bat năpraznic. Vuie văile de mugetele lor. Simt că inima nu-mi mai încape în coşul pieptului. Vrea să iasă şi să zboare înaintea trupelor noastre, să le arate drumul şi să le ocrotească de primejdii. Fiecare baionetă de-a noastră e preţioasă pentru tezaurul biruinţei. Muncim din greu, cu gândul la ruşi. Ce-au hotârât comitetele? Veştile de la ruşi sosesc şi ne taie însufleţirea. Cei din Divizia a 2-a refuză să înainteze. Soldaţii vor să aresteze pe comandanţi. Infanteria împiedică artileria să tragă. *Asta-i trădare!* – scrâşnim din dinţi. Statul-Major al Corpului IV de Armată se fotografiază.

11 iulie, marţi. Ni se spune că şi Corpul 8 rusesc a rupt frontul inamic în direcţia Focşani, iar ai noştri pe la Mărăşeşti. Aripa stângă a Corpului nostru, cu o parte din Divizia a 6-a au atacat şi au ocupat o parte din blestemata *Încărcătoar*e şi întăriturile de la dealul *La Fântâna puturoasă*.

La *Încărcătoarea* pierdem peste 600 de oameni, deoarece artileria n-a reuşit să distrugă straşnica redută. Facem abia 49 de prizonieri din Divizia 218 germană. Nu avem încă siguranţa biruinţei. Bătălia e abia începută. Dinspre miază-noapte, de la Tarnopol, vin veşti rele: ruşii se retrag. Ne dăm seama de primejdia ce ne-ar putea ameninţa în coaste şi în spate, dacă „respublicanii" ar continua să se retragă.

12 iulie. Corpul II a făcut peste 1 000 de prizonieri, cu peste 20 de tunuri şi cu mult material de război. Husarii de pe Feţişoara au luat-o la tălpăşiţa. Batalionul Scriban s-a rătăcit. Legătura, săraca! Seara, cei din Corpul II mai prind o baterie cu căpitan cu tot. Colonelul Rădulescu îmi aduce scrisori nemţeşti de la *Încărcătoare*. Seara situaţia nelămurită. Trupele noastre au primit ordin să înainteze până la cota 513 Dealul Arşiţei – Tehăraele- Poiana Mirăoarei. De la Vizantea Mănăstirească au fost trimise patrule de cavalerie până la Soveja. Gura Văii şi Câmpurile de Jos ard. Divizia a 8-a n-a reuşit să facă niciun picior de prizonier.

13 iulie. Trupele de pe Şuşiţa au pierdut contactul cu inamicul. Detaşamente inamice izoltate s-au oprit pe Dealul Tehăraele şi pe Dealul Arinişului. O baterie apără retragerea de la Răchitaşul. Patrulele noastre de cavalerie pătrund în Soveja, care până în seară e ocupată de infanteria noastră, şi face peste 1 500 de prizonieri. Aripa dreaptă a Brigăzii 8 Munte rezistă pe Dealul Arşiţei. Spre orele 6, se retrag de la Arşiţa Mocanului la Arşiţa. Ai noştri ezită. Le e frică să dea ordine de iniţiativă proprie, dacă n-au în scris de la armată. Stărui să se dea ordin de înaintare.

Nu sunt ascultat. Puteam captura întreaga Brigadă 8 Munte. Aşa scapă. Observ o nouă metodă de a lucra în armată. Se dau ordine telefonice. Operaţiunea iese bine, soseşte ordinul în scris. Nu izbuteşte operaţiunea, cei mari aruncă vina pe cei în subordine, zicând că ordinul n-a fost înţeles. Ordinele rar sunt precise şi clare. Cele mai multe se mărginesc la generalităţi. Teama de răspundere e stăpâna comandamentelor superioare. Am avut clipe, când m-am gândit la figurile de operetă...

Statul Major al Corpului IV de Armată.

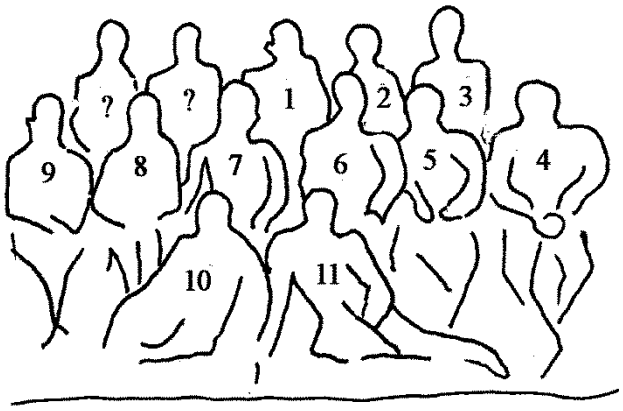

1. lt. Octavian C. Tăslăuanu
2. slt. Aurel Paul Bănuţiu
3. poliţistul Uţă
4. maior Ioan
5. maior Antonescu
6. lt. col. Rotaru
7. col. Eremie
8. col. Rădulescu
9. maior Miltiade
10. lt. Morţun
11. lt. Jellea

Cade un trăznet, care ne uluieşte. La intervenţia guvernului din Petrograd, Şcerbacev cere Marelui Cartier General să oprească ofensiva Armatei a II-a. Primim: *„Cu tot succesul obţinut, continuarea operaţiunilor pe frontul nostru nu mai este posibilă, din cauza situaţiei generale pe frontul oriental. În consecinţă, se ordonă: Armata a II-a se va opri pe frontul pe care va ajunge în seara de 12 iulie. Trupele se vor întări puternic pe cea mai bună poziţie de rezistenţă, care se află în lungul frontului cucerit..."*

Oprirea ofensivei era, însă, imposibilă, nu numai din punct de vedere moral, ci şi militar. Aripa noastră dreaptă era rămasă în urmă. Trebuia să înaintăm pe Valea Caşinului, ca să îndreptăm linia de înaintare din stânga. Oprirea ofensivei se datoreşte dezastrului de la Tarnopol, unde ruşii au luat-o la fugă ca o hoardă. Ordinul lui Kerenski de a împuşca pe maximalişti (bolşevici) nu se poate executa. Ruşii de la Corp ne spun că le e frică de soldaţi, că se revoltă şi întorc armele împotriva ofiţerilor. Astăzi aflu că, prin Înalt Decret, publicat în Monitorul Oficial nr. 72 din 4/17 iulie 1917, sunt recunoscut cetăţean român de la începutul campaniei. De acum, pot să mor fericit. Nu mai sunt fără patrie.

14 iulie. Continuăm urmărirea inamicului. Înaintăm pe toată linia. Cade şi Valea Caşinului cu linia a treia de rezistenţă a inamicului. Ajungem la 10 km de frontieră. Ni se semnalează că pe la Oituz sosesc nemţi cu automobile. Noaptea târziu vin plocon 18 prizonieri. Cu amicii ruşi tot rău.

15 iulie. Consolidăm poziţiile pe Valea Lepşei, pe Ţuia Neagră, Vf. Războiului şi atacăm 1167, Măgura Caşinului, cheia spre Oituz. Până seara, nu izbutim să o luăm. Ai noştri rămân încleştaţi cu inamicul de pe culmi şi reuşesc să respingă contraatacurile ce le dezlănţuie furioşi. Alături de ai noştri n-a vrut să lupte decât batalionul morţii rusesc. Corpul 40 rusesc va fi înlocuit de trupele noastre. Trebuie să stăpânim Oituzul şi ruşii ne încurcă. Plec pe Valea Caşinului să văd tranşeele inamice, cu care mi-am bătut atâta capul. Sătenii din Mănăstirea Caşinului ne întâmpină veseli. Grupuri de femei şi bărbaţi se întorc din tranşeele părăsite de ostaşi. Au fost să-şi vadă livezile. Liniile inamice sunt bine construite. Soldaţii noştri le admiră şi cară mereu bogatul material de război abandonat. La rezerva batalionului inamic, o construcţie splendidă. Un soldat de-al nostru zice: *„Cine-i gospodar acasă e gospodar şi pe câmp..."*.

Pe Măgura Caşinului s-aud armele şi mitralierele. Lupta e îndârjită. Drumul e plin de soldaţi răniţi. Unul, împuşcat în mână şi în stomac, îmi spune: *„Nu-i nimic, bine că i-am dat peste cap. Măgura-i a noastră"*. Niciunul nu se vaită. Toţi îşi dau seama că se dă o luptă pe moarte şi pe viaţă: ori-ori.

16-17 iulie. Respingem mereu pe nemţi şi-i risipim. Luăm prizonieri şi material de război. Stabilim linia pe care vor să reziste.

Luni, 17 iulie. Vine ştirea că Cernăuţiul e ameninţat să cadă. Umbre de durere ne întunecă bucuria izbânzilor noastre plătite cu sânge. Colonelul Eremie e foarte abătut. Îşi dă seama de zădărnicia jertfelor noastre. Aştept evenimentele cu fatalism şi optimism incurabil. Îmi fac datoria până la sfârşit, în măsura puterilor pe care le am şi în situaţia în care mă găsesc. Dacă ar fi scris să-mi închei viaţa, mă despart de ea cu seninătatea omului împăcat cu soarta. Intră în serviciu, la Corpul IV, Mihai Popovici. Ne mângâiem reciproc. Fără ştirea mea, Corpul mă propune din nou la avansare prin următoarea adresă:

Nr. 345/1917 iulie 16

Corpul IV Armată către Armata a II-a

Am onoarea a vă înainta alăturatul raport special pentru propunerea de înaintare excepţională a locotenentului de rezervă Tăslăuanu Octavian, şeful Biroului de Informaţii al Corpului IV Armată, pe care-l susţin, constatând zelul, priceperea şi inteligenţa cu care se achită de însărcinările sale. Această înaintare ar fi o răsplată nu

numai a serviciilor ce le aduce, ci şi a sentimentelor ce a arătat acest ofiţer român transilvănean pentru cauza comună ce o apărăm.

Comandantul Corpului IV Armată,
general (ss) Văleanu

18-20 iulie. Luptele s-au localizat. Fără artilerie grea nu putem cuceri Măgura Caşinului.

Am făcut vreo 300 de prizonieri, între care şi ofiţeri. Unul dintre ei e activ şi încearcă să fie obraznic. Îl muştruluiesc să mă ţină minte. E şi prost. La 20 iulie, aviatorii ne raportează că sosesc forţe noi pe la Oituz, probabil o divizie nouă. Noi ocupăm întreg frontul Corpului 40 rusesc, care pleacă. Suntem iar diviziile vechi şi avem în faţă Corpul VIII. Dispozitivul trupelor noastre se schimbă. Ruşii s-au oprit în faţa Cernăuţiului. Francezii au la altarul lor o nouă biruinţă. Mi se cere un memoriu asupra carierei mele militare, probabil ca să fiu trecut în cadrele Armatei Române. Textul memoriului e următorul:

Locotenentul Tăslăuanu C. Octavian
Către
CORPUL IV ARMATĂ

La ordinul de faţă, am onoare a raporta:

Anul de voluntar l-am făcut în 1897/8 în Triest şi în Pola, fiind repartizat la Regimentul 87 Infanterie K. u. k. Din şcoala de voluntari, am ieşit cu gradul de sergent. Nu-mi mai aduc aminte precis când am fost înaintat la gradul de cadet, în 1901 sau 1902. Sublocotenent de rezervă am fost numit la 1 ianuarie 1905. Cu acest grad, comandând o companie, am făcut războiul în Galiţia, de la 26 august 1914 până la 29 noiembrie 1914. Am fost decorat în martie 1915 cu ***Signum Laudis*** *şi avansat la gradul de locotenent în ziua de 20 noiembrie 1914. Prin urmare, sunt ofiţer de rezervă de 16 ani, iar gradul de locotenent îl am din noiembrie 1914. Carpaţii i-am trecut la începutul lui mai 1915, plecând din Mehadia, unde am fost trimis pentru reconvalescenţă, după ce zăcusem 3 luni în spitalul din Sibiu.*

În timpul neutralităţii, am făcut servicii Armatei Române, asupra cărora se pot primi relaţii de la şeful Biroului de Informaţii al Marelui Cartier General. La mobilizare, nefiind primit în Armata Română drept combatant şi voind să servesc ca ostaş român, am fost silit să intru cu gradul de locotenent asimilat, numit prin ordinul Marelui Cartier General nr. 321 din 14 octombrie 1916, pe lângă Comandamentul Diviziei a 7-a, iar prin ordinul Marelui Cartier General nr. 2 059 în 22 aprilie 1917 mi s-a încredinţat conducerea serviciului de informaţii pe lângă Comandamentul Corpului IV Armată, serviciu pe care îl îndeplineam de la 21 februarie 1917.

Notez că a treia zi după venirea mea în România, am renunţat la cetăţenia ungară şi am cerut prin patru petiţii adresate Onor. Ministerului de Război, să fiu trecut în cadrele Armatei Române.

Şeful Biroului de Informaţii,
locotenent Tăslăuanu

21-23 iulie. Lupte îndârjite pentru cucerirea Măgurii Caşinului. Prinţul Carol, vesel şi zburdalnic, vine să însufleţească trupele. Căderea Bucovinei aşterne neguri pe sufletele tuturor. Constatăm oficial că în liniile părăsite de ruşi erau fire telefonice care le legau cu cele inamice. La plecare, ruşii şi-au luat rămas bun de la nemţi. Sunt fapte de mişei şi de trădători.

Duminică, 23 iulie. Soseşte ştirea că nemţii au ajuns la linia Mamerniţa-Broşteni. Întreg comandamentul nostru a amuţit. În fiecare colţ e ghemuit câte un om abătut, care deapănă în gând viitorul şi vrea să ghicească soarta ce-l aşteaptă. Ne întrunim şi noi, ardelenii disperaţi. Rămân în credinţa nestrămutată că steaua neamului nostru nu poate apune.

24 iulie. Din Bucovina, ştiri mai bune. Nemţii au fost opriţi în câteva puncte. Noi continuăm lupta pentru Măgura Caşinului. Prinţul Carol a fost iar la noi. E foarte democrat. Stă de vorbă cu

toată lumea. Ascultă şi glume, uneori nepotrivite, pe care le dezaprobă cu un zâmbet. Are ceva strident în voce, care trădează o anumită pornire sufletească. Zile tulburi şi grele se anunţă.

Contraofensiva inamicului

25 iulie. Zi de marţi. Încep luptele pe Valea Oituzului, fără ca noi să fi reuşit a pune mâna pe Măgura Caşinului. Din Bucovina nu ne vine nicio ştire nouă.

26 iulie. Zăpăceală generală. În revărsatul zorilor, după un puternic bombardament de artilerie, inamicul porneşte la atac şi ne rupe frontul pe Valea Oituzului şi pe Leşunţa. Artileria inamică bombardează cartierul Diviziei a 6-a. Dărâmă pereţii poştei militare şi ne întrerupe legătura telefonică cu comandamentul Diviziei. Cad ucişi mulţi oameni, între ei cel mai nevinovat, bucătarul. Seara, se mai restabileşte frontul nostru şi sperăm într-o îndreptare. Doi prizonieri de la noi din Ciuc, unul din Vaşled şi altul din Varviz, îmi spun că pe tata l-au condamnat la şase ani închisoare. Pe lângă nenorocirile de pe front, vine şi ştirea asta, care îmi sângerează inima. Prizonierii povestesc suferinţele românilor de acasă. Primim ordin să ne pregătim pentru o retragere generală.

27 iulie. Se semnalează trupe noi pe frontul inamic (Divizia a 8-a con. K. u. k., Regimentul II gardă prusac şi vânători würten-burgezi). E o concentrare de forţe, ca să ne rupă frontul. Atacă pe Valea Caşinului şi pe Oituz. Spre seară, aripa dreaptă a Corpului nostru şi aripa stângă a Corpului 24 rus se retrag. Doborâm un avion. Pilotul moare. Observatorul, un locotenent, scapă teafăr. Prizonierii confirmă intenţia inamicului de a ne rupe frontul. Lucrez până noaptea târziu, frânt de oboseală şi slăbit de boală. Trupele nu vor să audă de ordinul Corpului de a se retrage. Nu vor să cedeze o palmă de pământ fără lupte. Soldaţii fac minuni. Cu o conducere bună, s-ar mai putea încerca o rezistenţă. Dacă în locul ruşilor am avea alte unităţi, am fi de mult dincolo de crestele Carpaţilor. Ei ne-au zădărnicit planul ofensiv al Armatei I de la Nămoloasa şi tot ei ne-au împiedicat să exploatăm ruperea frontului de la Mărăşti. Întocmesc ultimul raport cu situaţia de la sfârşitul acestei zile.

28 iulie. Inamicul ajunge până la fabrica de sticlărie, între Caşin şi Oituz, rupându-ne frontul în două. Din Divizia a 6-a sunt sfărâmate mai multe regimente, iar retragerea Diviziei a 8-a e ameninţată. Dimineaţa situaţia e disperată. Se aruncă în luptă brigada de cavalerie şi formaţiuni de marş. Spre seară, situaţia se mai îmbunătăţeşte. Vine generalul Mărdărescu, şeful de Stat-Major al Armatei a II-a, la Oneşti. Se orientează şi ia măsuri să ne vină ajutoare noi. E un militar cu capul limpede şi energic. Îi raportez situaţia trupelor inamice, scurt şi precis. Generalul Văleanu, comandantul Corpului IV, se încurcă, împreună cu întreg biroul de operaţiuni, când trebuie să raporteze situaţia trupelor noastre. După luptele din cursul zilei, nici nu era uşor. Generalul Mărdărescu se înfurie şi strigă: *„Cunoaştem mai bine situaţia trupelor inamice, decât a trupelor noastre proprii!"*. Mă uit cu părere de rău la colonelul Eremie, şeful nostru de Stat-Major, căruia i-am atras atenţia de atâtea ori să lase la o parte amabilitatea, când ne găsim în luptă pe moarte şi pe viaţă. Reproşurile ce i se făceau mă dureau pe mine. Îl iubeam ca pe un frate mai mare şi ştiam ce valoare are. În război, ordinele clare, precise, şi energice sunt totul. Colonelul Eremie, când dădea ordine, se ruga. Profundă greşeală a educaţiei sale.

Sperăm o îndreptare a situaţiei, mai ales că inamicul n-a cules roadele biruinţei de azi, ceea ce dovedeşte că nu dispune de forţe suficiente. Pe mine, nădejdea nu mă părăseşte. Nu ştiu de ce simt o linişte sufletească şi am o încredere oarbă în vrednicia noastră.

29 iulie. În cursul întregii zile lupte grele, disperate. Trupele inamice atacă în direcţia Grozeşti –Târgu Ocna. Reuşesc să împingă Divizia a 7-a până aproape de Ocna, iar la Grozeşti pun mâna pe defileu şi-şi deschid drumul spre Oneşti şi Valea Trotuşului. Situaţia devine critică. Retragerea e în aer. Ai noştri aruncă în foc divizia de cavalerie a generalului Schina şi toate regimentele de marş. Mă întâlnesc cu Marcel Olteanu, fostul meu cumnat, care ştiam că a scăpat teafăr din luptele de la Sibiu. Mă năpădesc lacrimile când îl strâng în braţe şi-mi aduc aminte de Adelina[81], care ne aşteaptă în cimitirul de lângă Dumbrava Sibiului, să o eliberăm, să întrupăm România Mare, aşa cum o visau ochii ei frumoşi în redacţia *Luceafărului*. Doamne, dacă ar trăi, cred că ar fi aici între noi, ţinând o armă în mână!

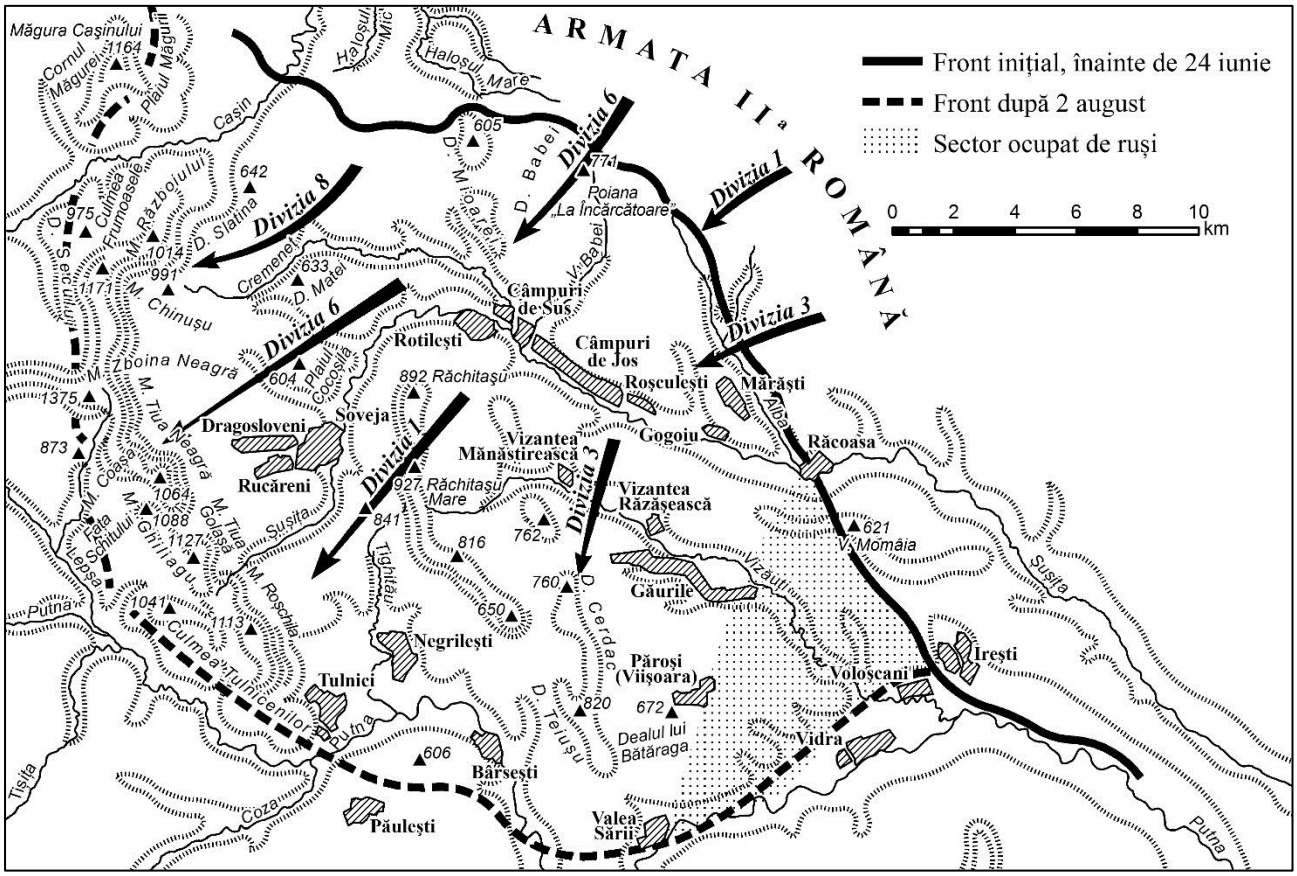

Bătălia de la Mărăşti.

Divizia a 6-a e decimată, aproape toată în luptă. Generalul Arghirescu n-a cruţat-o. În asemenea situaţii, e peste putinţă să-ţi păstrezi sângele rece. Nervii obosiţi de muncă şi de veghe ţipă strident, ca nişte coarde prea întinse. Seara, se iau dispoziţii pentru mutarea comandamentului de Corp. Era vorba ca la miezul nopţii să plece bagajele grele. Generalul Văleanu contramandează plecarea. Noaptea, la 12, scot ultimul buletin de informaţii şi nu-mi clintesc din birou nicio hârtie.

Tot nu-mi pierd nădejdea. Mă gândesc, liniştit, la zilele ce vor veni; ele nu pot să ne robească. Încurajez pe toţi câţi îmi ies în cale. Unii se uită cu milă la mine. Cred că mi-am pierdut minţile. Se zvoneşte că ruşii atacă spre Slănic. Noi aşteptam ajutoare.

[81] Prima soţie a lui Octavian C. Tăslăuanu, Adelina Olteanu-Maior, murise în 1910. Tatăl ei, Constantin Olteanu-Maior, era nepotul de soră al lui Petru Maior. Mama ei, Adela, din Bucureşti, era fiica unui diplomat german, Reinhardt von Reichenfels (sau Reihenfels) [Gelu Voican Voiculescu].

30 iulie. Sfânta duminică. Îngenunchez lângă masa mea de lucru şi mă rog cum m-a învăţat tata. Un glas din cer îmi spune să cred în biruinţă. Eram singur, cu ochii pe hărţi, cuprinzând întreg frontul şi judecându-l cu intuiţia, care are alte lumini. Da, dar lipseşte generalul Eremia Grigorescu. De ce nu-i el acum aici?

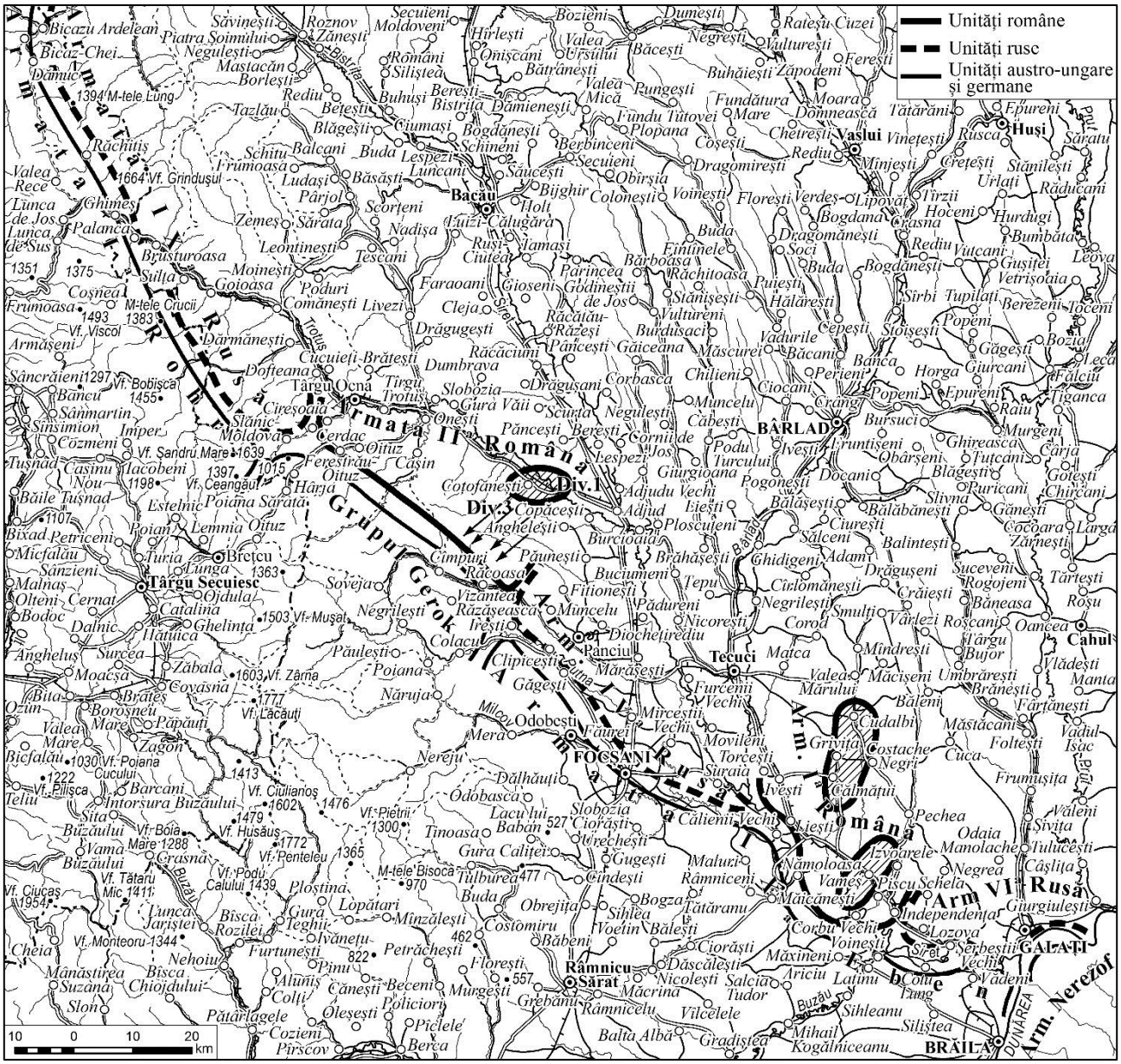

prizonieri, care ne dau de lucru. Muncă încordată până la extenuare, prelungită noaptea întreagă. Seara, veşti mai bune. Vânătorii de munte resping şi distrug trupele inamice spre Cireşoaia şi scapă Valea Trotuşului de primejdie.

31 iulie. Se proiectează un contraatac, la care se renunţă. Păcat. Brigada de grăniceri nu a sosit întreagă. Apare din nou generalul Averescu, care se interesează de toate amănuntele. Dimineaţa, artileria inamică din defileul Grozeşti bate gara Oneşti. Ghiulelele zboară peste capetele noastre. Spre Cireşoaia şi Bogata se continuă contraatacurile noastre începute ieri seară. Inamicul e zvârlit înapoi. Facem 500 de prizonieri. Constatăm o nouă divizie inamică, a 7-a de cavalerie K. u. k. Şi ei luptă cu cavalerie descălecată, ca şi noi. Batalionul de munte de sub comanda căpitanului Bădulescu se distruge. Luptă şi ruşii. Situaţia e tot tulbure.

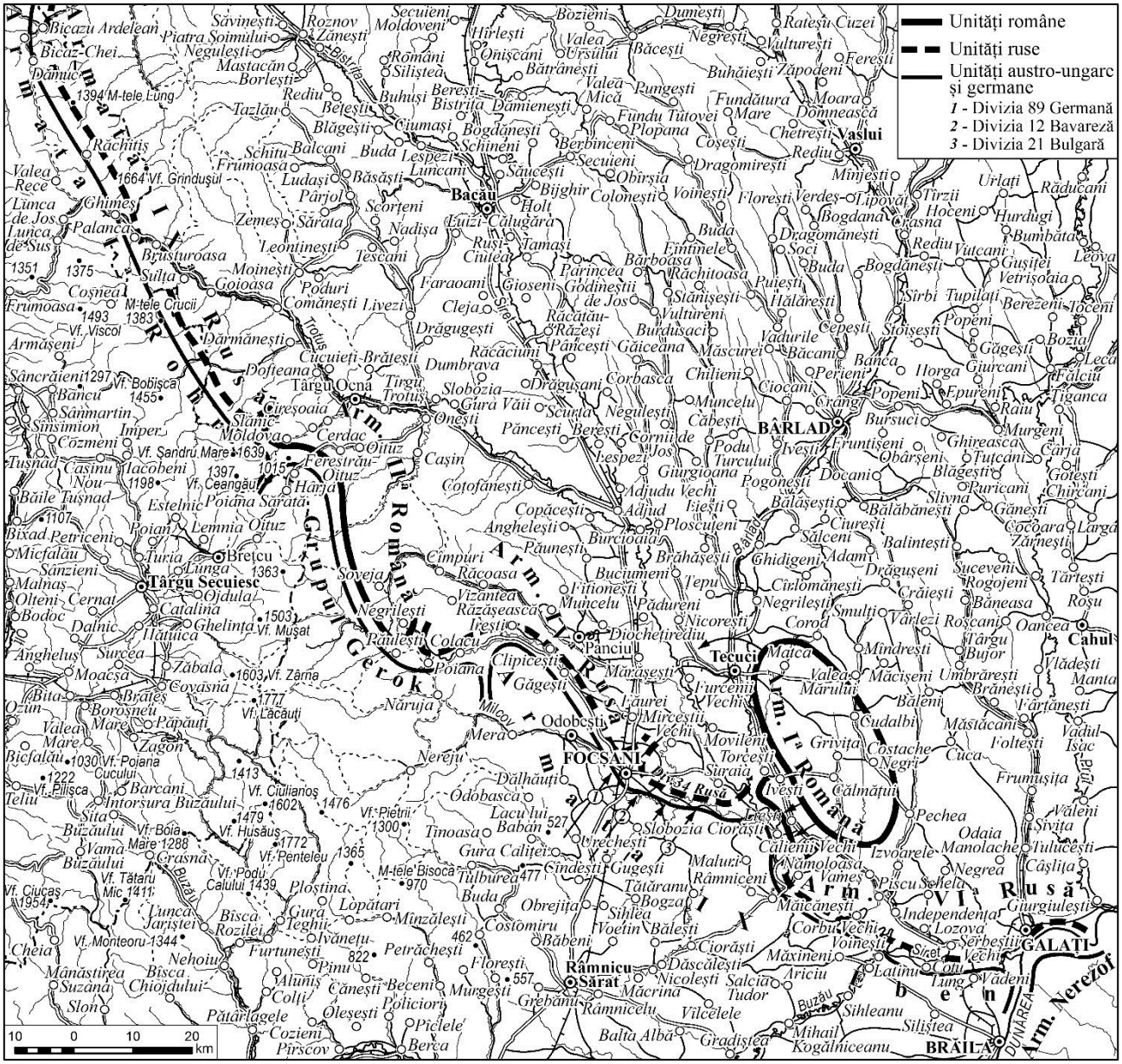

Situaţia frontului la sfârşitul ofensivei Armatei a II-a.

1 august. Lupta începe dis de dimineaţă cu bombardament de artilerie. La aripa dreaptă a Corpului, inamicul e zvârlit înapoi spre Slănic. Punem mâna pe Măgura. Pe Coşna lupte sângeroase, care se sfârşesc cu retragerea inamicului. Târgu-Ocna e salvat! La Sticlărie, cu toată împotrivirea colonelului Zizi Cantacuzino, comandantul brigăzii de grăniceri, frumoşii flăcăi sunt

duşi la măcel fără rost, fără pregătirea necesară. Am plâns după voinicii grăniceri. Ştiam că se urmăreşte o învăluire a inamicului din direcţia Leşunţului, dar Arghirescu prea risipeşte trupele de elită. Lui Zizi Cantacuzino i s-a luat comanda. Vine la Corp înjurând şi bocindu-şi grănicerii. Era tatăl lor. La Corp, se aduc 623 prizonieri, între ei şi un căpitan de dragoni, şi peste 100 de români, ungureni de-ai noştri. Lucrez iar până noaptea târziu, până la sleirea puterilor, slăbite şi de boală. Ziua se încheie mulţumitor. Inamicul a fost respins în câteva puncte.

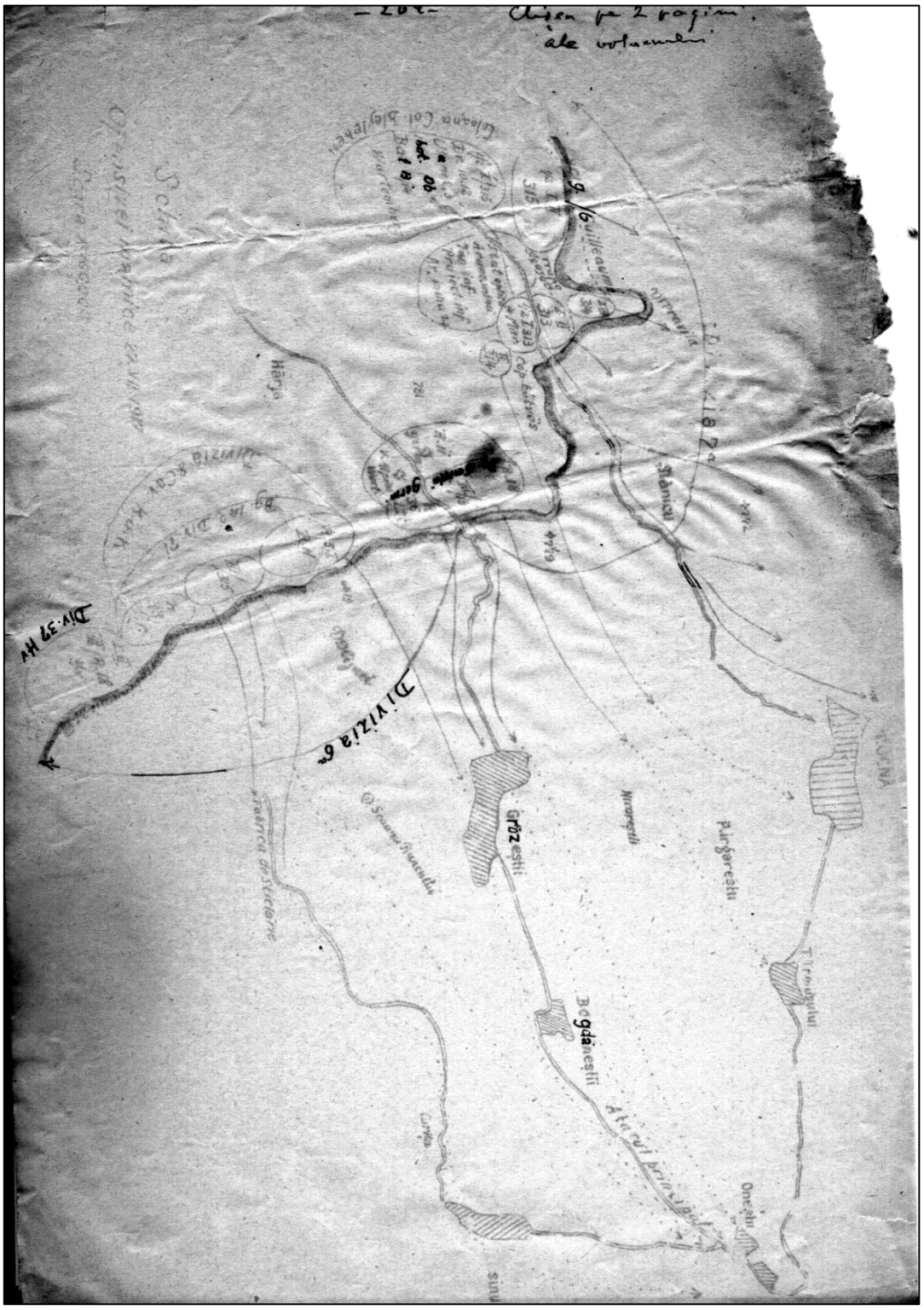

Pagina 264 a manuscrisului lui Octavian C. Tăslăuanu reprezentând originalul deteriorat al schiţei contraofensivei inamicului de la 27 iulie 1917, păstrat de autor de la Biroul de Informaţii.

Când credea că a ajuns la Trotuş, a fost dat peste cap. Ai noştri au luptat şi cu târnăcoapele. Schimbări la comandamentul Corpului IV.

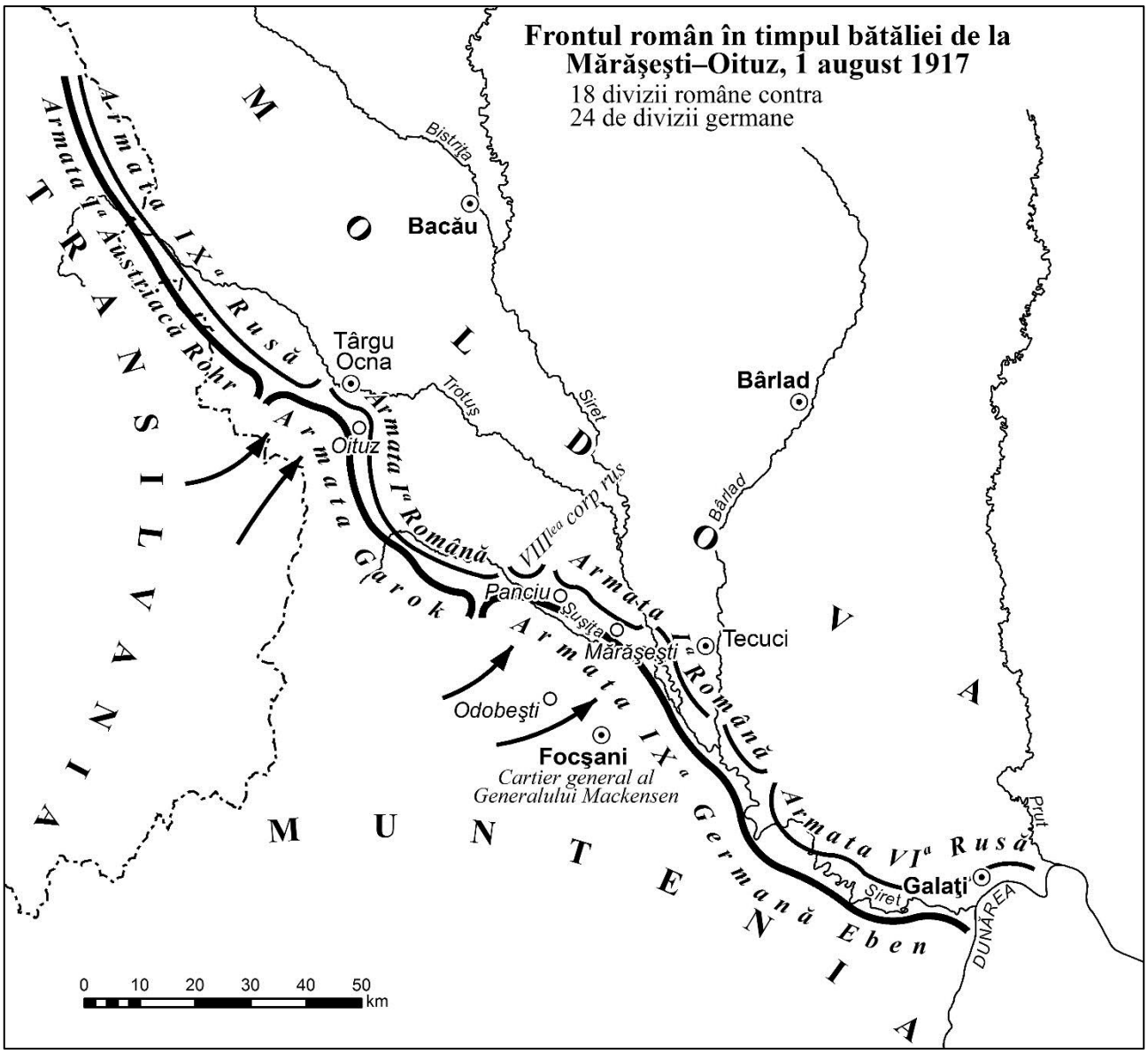

2 august. Dimineaţa pleacă generalul Văleanu din Oneşti, împreună cu şeful de Stat-Major, colonelul Eremie, care cade jertfă amabilităţii sale. Îl regret din inimă. Găsesc că i s-a făcut o nedreptate, fiindcă, în situaţia în care am fost, a depus o muncă supraumană, cu întreg biroul de operaţiuni. Dar aşa-i în război. Pe lângă vrednici, se cere şi noroc. Vine noul comandant, generalul Arthur Văitoianu[83], lung şi zburlit, însoţit de noul şef de Stat-Major, colonelul I. Manolescu, scurt şi îndesat, cu doi obraji ca două mere domneşti. Oameni noi, dau ordine noi. Le vom executa şi pe acestea numai să ne ţinem bine, fiindcă primejdiile n-au trecut încă. Seara se încinge o luptă cumplită spre Grozeşti.

E o privelişte feerică. Inamicul, pentru a ne demoraliza trupele, întrebuinţează şi alte arme: *manifestele*. Pun mâna pe *Chemarea Mitropolitului Primat*, datată 24 iulie 1917, ziua în care inamicul a

[83] Generalii Arthur Văitoianu (*Weithofer*) şi Alexandru Lupescu (*Wolf*) erau de origine evreiască şi s-au acoperit de glorie pe câmpul de luptă. Imediat după război, primul va fi prim-ministru, iar al doilea, ministru, ambii dovedind o constantă atitudine patriotică [Gelu Voican Voiculescu].

început contraofensiva, cu scop de a îngenunchea şi Moldova. Chemarea e scrisă cu mâna şi litografiată. O reproduc în facsimilul alăturat.

Avem aşadar două biserici: cea de la Bucureşti, care face şi din biruitor un tovarăş pentru mântuirea României, şi cea din Iaşi, care se roagă lui Dumnezeu pentru biruinţa armatelor noastre, pentru curăţirea ţării de duşmani şi pentru întruparea României Mari. Pe care din cele două biserici ortodoxe româneşti le va asculta Dumnezeu? Dincolo în Ardeal, biserica ortodoxă a făcut acte de trădare de neam. Mişelia lui Mangra ocupa scaunul lui Şaguna, ales de votul obştesc al congresului bisericesc. Ce decădere! Ce fel de biserică naţională e aceasta? În clipele când la Oituz, în Vrancea şi la Mărăşeşti se hotărăşte destinul neamului nostru întreg, biserica ortodoxă îl părăseşte, dezertează de la datorie. În loc ca şefii bisericii naţionale să moară cu moarte de martiri pentru slobozenia neamului întreg, ei propovăduiesc: *„Peste cele patru aripi ale pământului, a venit asupra noastră sfârşitul nostru!"* Ce ticăloşie! Pe aceşti urmaşi ai lui Iuda Iscarioteanul i-aş spânzura de funiile clopotelor, fără nicio mustrare de conştiinţă.

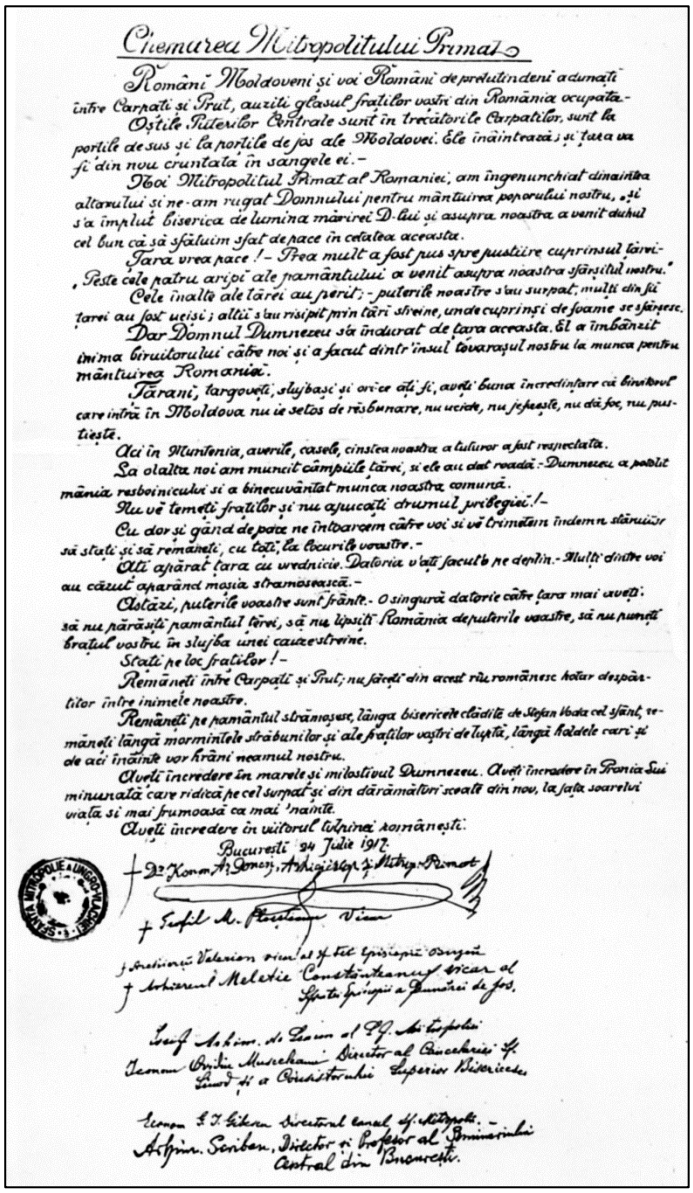

Chemarea Mitropolitului Primat

Români Moldoveni şi voi Români de prelutindeni adunaţi între Carpaţi şi Prut, auziţi glasul fraţilor voştri din Românica ocupată.-
Oştile Puterilor Centrale sunt în trecătorile Carpaţilor, sunt la porţile de sus şi la porţile de jos ale Moldovei. Ele înaintează şi ţara va fi din nou cruntată în sângele ei.-
Noi Mitropolitul Primat al Romaniei, am îngenunchiat dinaintea altarului şi ne-am rugat Domnului pentru mântuirea poporului nostru, şi s'a împlut biserica de lumina măririi D-lui şi asupra noastra a venit duhul cel bun că să sfătuim sfat de pace în cetatea aceasta.
Ţara vrea pace!- Prea mult a fost pus sprepustiire cuprinsul ţării. „Peste cele patru aripi ale pamântului a venit asupra noastra sfârşitul nostru."
Cele înalte ale ţării au pierit; - puterile noastre s'au surpat; mulţi din fii ţarei au fost ucişi; alţii s'au risipit prin ţări streine, unde cuprinşi de foame se sfârşesc.
Dar Domnul Dumnezeu stă îndurat de ţara aceasta. El a înbăgat inima biruitorului către noi şi a făcut dintr'insul tovarăşul nostru la munca pentru mântuirea Romaniei.
Ţărani, târgoveţi, slujbaşi şi orice alţi fii, aveţi bucuria înfrăţirii cu biruitorul care intră în Moldova nu ca un sălbatic de răsbunare, nu ucigaş, nu jefuitor, nu dărâmător, nu pustieşte.
Aci în Muntenia, averile, casele, cinstea noastra a tuturor a fost respectată.
Sa olaltă noi am muncit câmpiile ţării, şi ele au dat roadă.- Dumnezeu a potolit mânia războiniculuişi a binecuvântat munca noastra comună.
Nu vă temeţi fraţilor şi nu ajucaţi drumul prădăciei.!-
Cu dor şi gând de pace ne întoarcem către voi şi vă trimetem îndemn stăruitor să staţi şi să rămâneţi, cu toţi, la focurile voastre.-
Alţi apărat ţara cu vrednicie. Datoria v'aţi făcut'o pe deplin.- Mulţi dintre voi au căzut apărând moşia strămoşească.-
Clocâzi, puterile voastre sunt frânte.- O singură datorie către ţara mai aveţi: să nu părăsiţi pamântul ţării, să nu lăsaţi Românica de puterile voastre, să nu puneţi braţul vostru în slujba unei cauze streine.
Staţi pe locurile fraţilor!-
Rămâneţi între Carpaţi şi Prut; nu faceţi din acest rău românesc hotar despărţitor între inimele noastre.
Rămâneţi pe pamântul strămoşesc, lângă bisericele clădite de Ştefan Vodă cel sfânt, rămâneţi lângă mormintele strămoşilor şi ale fraţilor voştri de luptă, lângă vatrele care şi de aci înainte vor hrăni neamul nostru.
Aveţi încredere în marele şi milostivul Dumnezeu. Aveţi încredere în Pronia Sa minunată care ridică pe cel surpat şi din dărâmături scoate din nou, la faţa soarelui viaţa şi mai frumoasă ca mai 'nainte.
Aveţi încredere în viitorul Întregei românesti.
Bucureşti 24 Iulie 1917.
† Dr. Konstantin Dumitrescu, Arhiepiscop şi Mitrop. Primat
† Iosif M. Pleşoianu, Vicar
† Athanasie Valeriu, vicar al Sf. Sfinţi Episcopii Ortodoxe
† Athanasie Meletie, Consistoriu Mitropolitan, vicar al Sfintei Episcopii a Râmnicului de fost.
Iosif Nichim. de Lemn al Sf. Mitropolii
Ieromon. Partenie Mucenicu, Director al Cancelariei Sf. Sinod şi a Consistoriului Superior Bisericesc
Ieromon. S. T. Ciobanu, Directorul canal. Sf. Mitropolii.-
Arhim. Scriban, Director şi Profesor al Seminarului Central din Bucureşti.

Chemarea Mitropolitului.

3 august. Bombardament nebunesc toată ziua. Vor să rupă frontul la Grozeşti. Soldaţii noştri luptă ca zmeii, cu arme, cu bolovani, cu ce le cade în mână. Dintr-un act oficial capturat, constatăm că inamicul vrea să ocupe Oneştii. Până acum n-a reuşit. Zizi Cantacuzino îmi spune că la sticlărie l-au pus să atace pe o pantă ca peretele. Un francez adaugă: *„A fost o nebunie românească!"* Încordarea nervoasă şi agitaţiile ultimelor zile mă trântesc la pat. Las biroul în seama celorlalţi doi: Mihai Popovici şi Aurel P. Bănuţiu.

4 august Toată ziua bolnav în pat. Ascult bubuitul neîntrerupt al tunurilor şi mi-e dor de odihna de veci.

5 august. Sufăr îngrozitor. Nervii ţipă de oboseală. Enterita mă chinuie şi nu mă lasă să mă hrănesc. Sunt chemat la birou. Generalul Averescu îmi dă ordin să întocmesc situaţia inamicului. Averescu s-a instalat la Corp IV în Oneşti. Execut ordinul pe lângă sforţări ucigătoare. Dar toată oştirea face încordări supraumane. Soldaţii opresc cu pieptul năvala duşmanului. Cele mai cumplite zile din câte a trăit neamul nostru sunt acestea. Trebuie să murim, ori să învingem.

Întâlnesc pe Barbu Delavrancea, cu ochii tulburi, cu coama lui de leu. Mă ia în braţe şi mă sărută. A venit să vadă marea dramă ce se joacă aici în orchestra tunurilor. Marele artist înţelege că ne apropiem de actul final. Grigore Filipescu, care-l însoţea, spune: *„Nu-i nicio primejdie"*. Mă uit lung la el şi-mi pare rău, că-i băiatul tatălui său. Delavrancea îl fulgeră cu dispreţ din ochi şi îşi întoarce capul spre front, parcă ar vrea să spună: *„Dacă nu-i nicio primejdie, ia o armă şi pleacă pe front"*. Noul comandant al Corpului IV e ca un neamţ, rece şi poruncitor. Dă ordine şi introduce disciplina, fără să-i vibreze sufletul. Toată noaptea nu închid ochii. Mă dor nervii şi mă simt sleit de puteri.

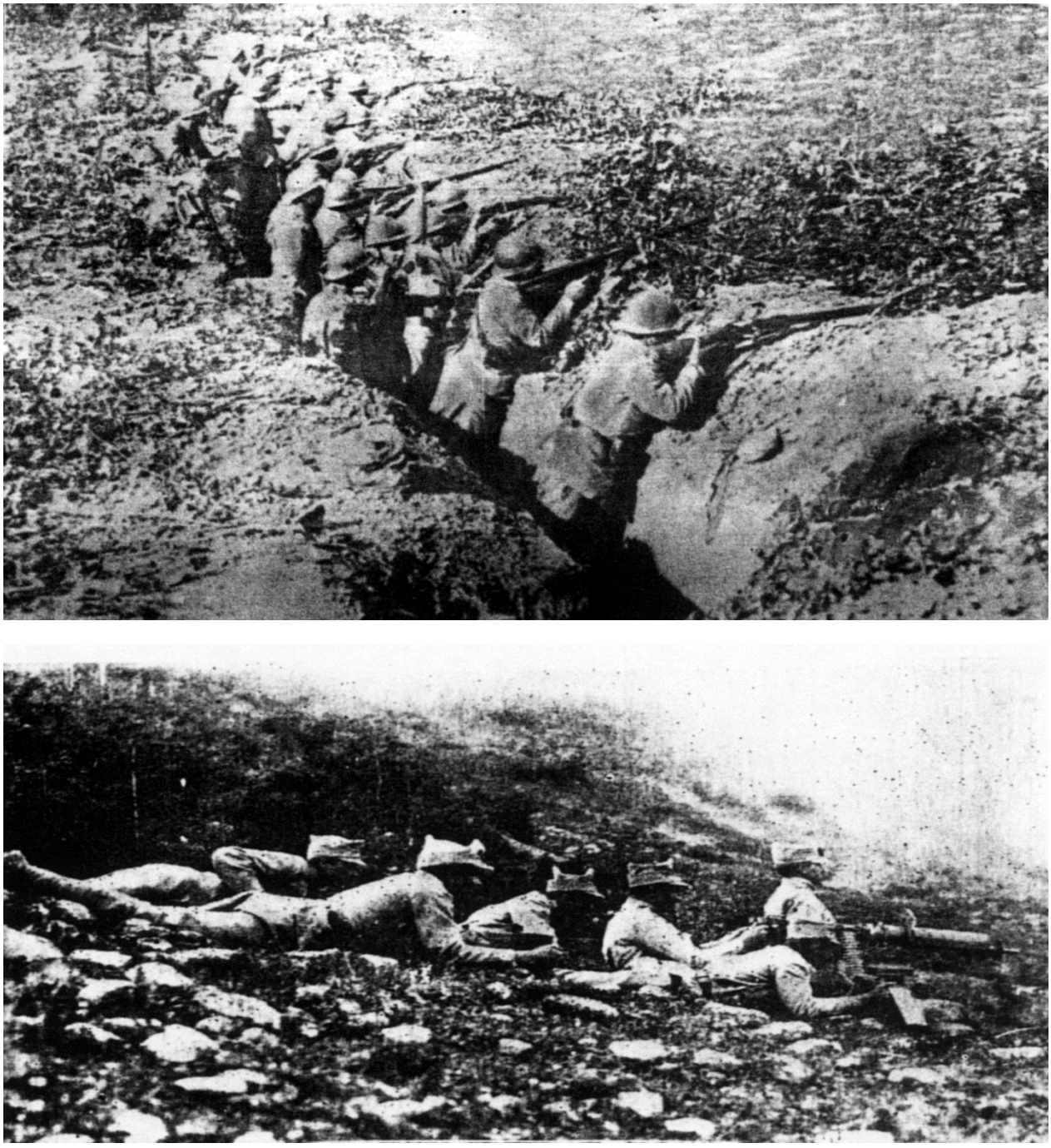

Imagini din timpul luptelor, sectorul Oituz.

6 august. Generalul Averescu intră, gârbov, senin şi liniştit. Când îl vezi, simţi că eşti cu un om. Mă cheamă să-i dau explicaţii asupra lucrărilor făcute ieri. Le dau milităreşte, în poziţie de

drepţi, scurt şi precis. Se uită scrutător la mine. Eram mai slab şi mai ogărât decât dânsul. Îmi mulţumeşte, zâmbind, pentru explicaţii. La Oneşti, s-adună lume multă din Iaşi. Între ei şi Vintilă Brătianu, burzuluit şi cu priviri piezişe. Înainte de prânz, cad din nou proiectile asupra Oneştilor. Lucrările se continuă în linişte, parcă nu s-ar întâmpla nimic. E un eroism să stai ţintuit de masa de scris, să faci hărţi şi planuri. Atrag atenţia Statului-Major să intervină pe lângă generalul Averescu să plece din zona de bătaie a tunurilor. Nu îndrăzneşte nimeni să-i spună. Lupte crâncene pe Cireşoaia, Coşna şi la fabrica de sticlărie.

Bătăliile de aici, din sectorul Oituz, precum şi acelea din cel alăturat, de la Mărăşeşti, reprezintă apogeul acestei campanii, în care esenţialul este că au fost opriţi nemţii. Averescu răspunde la chemarea Mitropolitului Primat Konon şi dă următorul ordin general:

Mulţumită condiţiilor geografice excepţional de avantajoase în care se găseşte, inamicul a putut să-şi păstreze încă iniţiativa operaţiunilor strategice, iniţiativă pe care o întinde şi în sfera acţiunii tactice. În dosul perdelelor solid organizate, dar în general slab ocupate, îşi concentrează pe anumite direcţii bine alese trupe, câteodată nici chiar prea numeroase, şi dă cu ele lovituri neaşteptate. Pentru a masca această manevră şi a preîntâmpina contramanevre, dezvoltă o continuă şi vie acţiune, lipsită în realitate de consistenţă, dar menită a fixa atenţia şi trupele noastre pe o mare întindere a frontului, în vecinătăţile sectorului ales ca obiectiv pentru lovitura principală.

Acţiunea de fixare se face, în cele mai multe cazuri, prin vii bombardamente, acţiuni scurte direct pe front şi infiltraţii de detaşamente, adesea ori destul de slabe, prin părţile mai puţin solid ocupate ale liniilor noastre de apărare. Până ce vom fi în măsură a smulge noi iniţiativa operaţiunilor, comandanţii de toate treptele se vor călăuzi de următoarele recomdări pentru a paraliza avantajele vădite ce poate să tragă duşmanul din procedeul său de simplă intimidare:

1) cea dintâi grijă a oricărui comandant, de îndată ce se opreşte pe o poziţie, va fi de a începe lucrările de organizare defensivă; până seara se vor săpa numai măşti sau şi şanţuri, de se va putea; în cursul primei nopţi, se vor întinde negreşit reţele de sârmă. Neobservarea acestei reguli atrage răspunderea personală a comandanţilor respectivi;

2) prima linie va fi ocupată numai de strictul necesar pentru a exercita o continuă şi neadormită supraveghere pe toată întinderea frontului. Numai noaptea şi în special pe direcţiile mai expuse linia noastră va avea o consistenţă a unei adevărate linii de luptă;

3) se vor opri cât se va putea mai mult trupe ca rezerve de subsectoare şi de sectoare;

4) o perfectă legătură va trebui să existe între linia de supraveghere sau de luptă de pe front, cu rezervele sectoarelor, pentru ca acestea să poată interveni la timp;

5) o continuă, vie şi îndrăzneaţă activitate de patrule va trebui să existe pe frontul fiecărui subsector, pentru ca, comandantul respectiv să ştie necontenit linia şi punctele pe care se găseşte duşmanul şi pe cât este posibil şi ce anume forţe sunt;

6) de îndată ce se produce acţiunea duşmanului, comandanţii trebuie să urmărească cu sânge rece desfăşurarea ei, insistând, mai presus de orice, a menţine ordinea în rânduri, oricare ar fi fluctuaţiile luptei;

7) este de datoria fiecărui comandant a căuta prin toate mijloacele să-şi dea imediat seama de ce anume forţe este atacat, pentru ca dispoziţiile ce va lua să fie hotărâte în cunoştinţă de cauză. Comandanţii care procedează altfel nu sunt la înălţimea sarcinei lor;

8) rezervele vor fi întrebuinţate cu multă cumpătare, căci ele aduc mult mai multe foloase când inamicul a tocit din energia sa, decât la începutul acţiunii;

9) este o greşeală neiertată atunci când, pentru motivul că duşmanul a făcut progrese într-o direcţie, să părăseşti terenul pe altă direcţie. Retragerile de bună voie, obligatorii adesea în operaţiunile strategice, sunt justificabile în cele tactice numai în sectorul şi vecinătatea imediată a loviturii principale; în toate celelalte părţi unde acţiunea este secundară şi, deci, de un efect pur local, sunt o probă sau de incapacitate de conducere sau de lipsă de curaj;

10) infiltraţiile cu mici detaşamente nu numai că nu sunt primejdioase, dar unor comandanţi cu vederea limpede şi stăpâni pe sine înşişi, dau prilejul a face o bună pradă, fără sacrificii. Va fi de ajuns a lăsa aceste infiltraţii să pătrundă mai adânc şi a le ataca apoi nu din faţă, ci din spate şi flancuri;

11) retragerile, atunci când nu sunt evitabile, trebuie să se facă totdeauna sub ocrotirea unui scurt contraatac, cu un mănunchi de forţe oricât de mic ar fi el. În executarea retragerilor se constată nu numai soliditatea şi disciplina trupelor, dar şi capacitatea de conducere a comandanţilor;

12) niciun comandant, de orice treaptă, nu este îndreptăţit a ordona o retragere de pe o poziţie pe alta, fără o prealabilă autorizare de la comandantul imediat superior;

13) mijlocul cel mai eficace de a zădărnici efectul procedeului de intimidare, întrebuinţat de inamic, este, pe lângă păstrarea necontenită a sângelui rece la comandamente şi ordinii la trupe, şi acela de a întrebuinţa mijloace analoage. Patrule puternice de oameni aleşi comandanţi de şefi hotărâţi şi având cu ele şi mitraliere, trimise pe direcţii bine alese cu scop definit, nu de a cuceri poziţii, ci de a cădea în flancul unei coloane sau în spatele unei linii de luptă duşmane, vor produce cu siguranţă la duşman acelaşi efect pe care din nenorocire l-am văzut producându-se în repetate rânduri la noi;

14) întreprinderile îndrăzneţe trebuie să facă obiectul imediat a unei speciale recompense, chiar dacă rezultatul obţinut nu ar corespunde în totul aşteptărilor.

general (ss) Averescu

6 august 1917
Din zilele grele

Îl păstrez ca un document din aceste zile grele.

7 august. Am prins ordinul de operaţii al inamicului: vrea să ajungă la Târgu-Ocna şi la Oneşti. Până acum n-a reuşit. Eroismul sublim al soldaţilor noştri l-a oprit; ţăranii înarmaţi îşi apără petecul de moşie cu un dispreţ de moarte, cum nu se poate descrie.

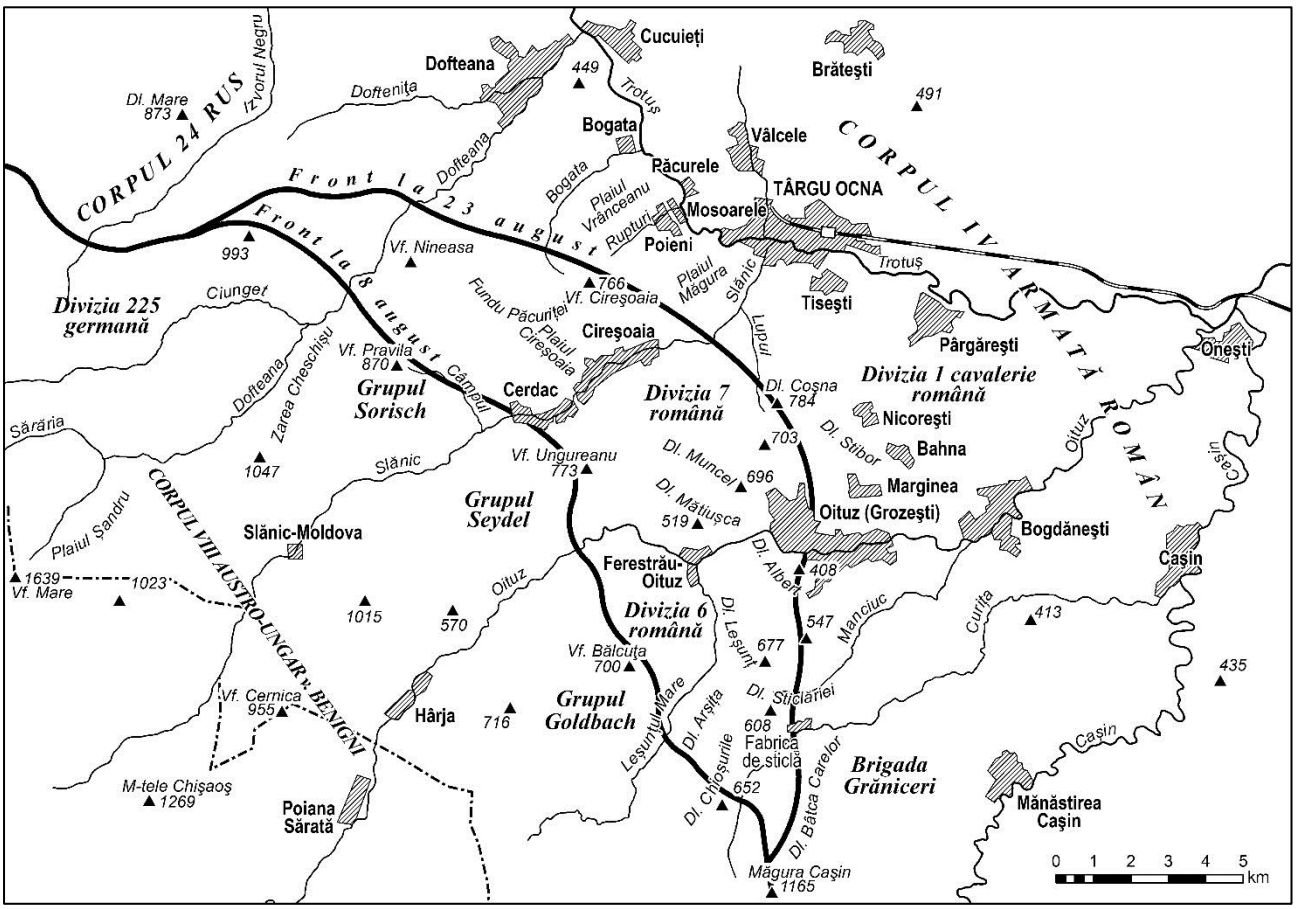

Harta bătăliei de la Oituz.

Vorbele nu pot reda epopeea acestor lupte, care merită un monument uriaş aici la Oituz, un monument care să veşnicească vitejia soldaţilor. Al lor e meritul că n-a răzbit duşmanul în Moldova. Luptele continuă crâncene şi neîntrerupt cu sorţi schimbătoare. Coşna e punctul primejdios, unde curg atacurile şi contraatacurile. Suntem împinşi în câteva puncte. Dar şi inamicul e epuizat. Zvârle în foc unităţi mici, chiar şi escadroane de ştafetă (cel dalmatin). Oneştiul a fost bombardat şi azi. Poate scăpăm teferi.

8 august. Luptele continuă îndârjite în jurul Coşnei. Prizonierii care sunt palizi şi sătui de război. Abia pot vorbi. Inamicul face cele din urmă sforţări. Boala de stomac îmi curmă toate puterile.

9 august. Pe front e relativ linişte. Numai la Coşna încearcă inamicul să atace violent, dar sunt atacuri disperate şi neputincioase. Le respingem. Citesc următoarea declaraţie a unui popor demn din Monarhia Austro-Ungară:

Atitudinea cehilor

Reproducem aici, ca exemplu de hotărâre, de demnitate şi de luminată conştiinţă naţională, următoarea declaraţie publică a deputatului Stanek, şeful partidelor cehe unite:

Uniunea cehă – a spus Stanek – va sprijini numai un astfel de guvern care va accepta baza de drept public a programului nostru (dezmembrarea Austriei). Numai un astfel de guvern care va lua în programul său asigurarea constituţională a dezvoltării libere pentru naţiunea cehă, ***restituirea Boemiei istorice şi unirea slovacilor din Ungaria cu naţiunea cehă****. Şi deoarece în viitorul apropiat nu ne putem aştepta la un astfel de guvern, uniunea cehă cu cei 100 de deputaţi ai săi va rămâne în opoziţie.* ***Nu vom intra în guvern fiindcă nu suntem oportunişti. De dragul câtorva portofolii nu renunţăm la programul nostru****.*

Noul prim-ministru poate încerca să-şi facă o majoritate din germani şi poloni; pentru noi n-are nicio importanţă dacă reuşeşte ori nu în aceste încercări. Momentul adevăratei concentrări n-a sosit încă... ***Adevărata reconstituire a Austriei nu e încă actuală...*** *[Sublinierile noastre – Oct. C. T.]*

Şi cuvintele acestea se spun, astăzi, în însăşi capitala Austriei!

10 august. Din defileul Grozeşti ne bombardează mereu. Ne vine o nouă divizie în ajutor. De pe fronturile aliate veşti bune. Se mişcă şi italienii. Dacă am avea forţe proaspete, acum ar fi momentul să-i aruncăm pe nemţi peste Carpaţi. Cine ştie, poate tot iernăm în Ardeal.

11 august. Bombardament violent de artilerie pe întreg frontul. Luptele de infanterie s-au potolit. Oneştiul e bombardat şi astăzi. Divizia a 7-a trimite nişte fotografii în care nemţii fraternizează cu ruşii. Îmi pare rău că nu le pot păstra pentru arhiva mea, nefiind decât într-un singur exemplar. În Ungaria vine la putere Weckerle, în locul lui Eszterházy. Sunt tot bolnav şi istovit de muncă.

12 august. Linişte relativă. Artileria n-are odihnă. Primim veşti bune şi azi. Nădejdile prind aripi în bietele noastre suflete. Un ofiţer de la Marele Cartier General mă inspectează şi-mi face propunerea să rămân în armată, în serviciul Statului-Major. Eu nu sunt încă nici ofiţer de rezervă. Bolnav cum mă simt, mi-ar părea bine să mă retrag la ţară, într-un colţ liniştit, dacă voi scăpa teafăr din vijelia asta năpraznică. Mi-e aşa de dor de linişte.

13 august. Ne soseşte următorul ordin de zi:

Ordin de zi

Nr. 39

M. S. Regele către Armată

Luptele crâncene ce s-au dat în timpul ultimelor săptămâni de către trupele ruso-române puse sub comanda mea au dat din nou la iveală însuşirile ostăşeşti ale armatelor aliate pe frontul român. După ce bravele mele regimente din Armata II, cot la cot cu vitejii lor fraţi de armă din Armata IV rusă, au alungat pe vrăjmaşul din poziţiile ţinute atâta timp, Armata I, împreună cu Corpurile VIII şi VII ruse au ştiut să ţină în respect valurile inamice ce încercase a

rupe frontul nord de Focşani, Mărăşti, Mărăşeşti, Panciu şi Oituz pentru Armata IX rusă sunt nişte nume care constituie titlurile de glorie pentru trupele ce au luptat şi sângerat acolo.

Cu piepturile voastre aţi ridicat un zid mai tare decât granitul. Voinţa voastră, vitejia copiilor ţării noastre aliate a pus o stavilă potopului vrăjmăşesc ce a vrut să se reverse asupra câmpiilor Moldovei, pentru a purta valurile sale şi mai departe, până în sânul Rusiei. Cu mândrie mă uit la voi şi vă aduc mulţumirile mele călduroase şi recunoştinţa mea ofiţerilor şi trupei care v-aţi purtat atât de bravi. Onoare acelora care şi-au lăsat viaţa pentru apărarea patriei lor. Ne mai aşteaptă noi lupte, noi sforţări şi noi jertfe ni se impun, căci vrăjmaşul tot îşi mai ţine capul sus.

Nu uitaţi nicio clipă că drumul spre biruinţă duce numai într-o singură direcţie: Înainte!

Numai învingând pe vrăjmaş puteţi realiza străduinţele voastre. Aţi dovedit până acum că puterea voastră de rezistenţă e mai tare ca năvălirile vrăjmaşului, iar vitejia voastră e mai mare decât numărul lui. Va veni momentul când voi veţi fi năvălitorii, când veţi purta drapelele voastre înainte pentru a alunga pe vrăjmaşul de pe pământul care nu mai este al lui, căci cât timp mai are un picior pe pământul vostru biruinţa nu e desăvârşită. Vitejia ce aţi arătat până aici îmi dă dreptul să privesc cu încredere in viitor, căci luptăm pentru bunurile noastre cele mai sfinte şi cauza noastră e justă, de aceea şi biruinţa trebuie să fie a noastră.

Acest ordin trebuie citit la toate companiile, escadroanele şi bateriile.

Dat la Cartierul Nostru General, *FERDINAND*
în 12/25 august 1917

Regele ţării mulţumea ostaşilor pentru bravura lor şi îi îndemna să lupte înainte. Cuvintele regelui iubit merg la inimă. E bine să reţin aici şi alt document, care recunoaşte bravura română şi care pomeneşte de frăţia de arme întemeiată la Plevna. Istoricii ruşi nu prea recunosc că la Plevna oastea română a avut un rol hotărâtor.

Către vitezele trupe de pe frontul român
Un ordin de zi al generalului Şcerbacev

Dl. general Şcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul român, a dat următorul ordin de zi către armatele a 4-a, 6-a, 8-a şi 9-a ruse de pe acest front. Copie de pe acest ordin a fost remis comandanţilor Armatelor 1 şi 2 române:

„Operaţiunile active pe frontul nostru au început în luna iulie; cot la cot cu valoroşii noştri aliaţi în luptele de la 11-14 iulie, am dat peste cap unităţile austro-germane, între râurile Caşin şi Putna, luând peste 4 000 de prizonieri şi până la 145 de tunuri şi piese de artilerie de tranşee. După o linişte prelungită, aceasta a fost prima noastră încercare în foc şi ea a fost strălucit susţinută de noi şi de trupele române, care au dovedit prin acte iubirea lor devotată de patrie.

În alte sectoare de asemenea, unde trebuia să se ia ofensiva, trupele erau gata a-şi face conştiincios datoria. Evenimentele de pe frontul sud-vest ne-au lipsit de posibilitatea de a exploata succesul obţinut şi am primit ordinul de a opri ofensiva. În aşteptare, inamicul a hotărât să dea lovitura următoare pe frontul nostru. Ofensiva inamicului a fost întreprinsă aproape simultan în două direcţii: Focşani şi Târgu-Ocna. De la 24 iulie, a avut loc pe frontul nostru una dintre cele mai mari bătălii din acest război. Punând mereu în linia de bătaie forţe mereu reînnoite, vrăjmaşul a desfăşurat în regiunea Focşani 12 divizii, din care 10 germane, sub conducerea celor mai buni generali germani. Timp de trei săptămâni, fără a ţine seamă de pierderi, comandamentul german s-a silit să rupă frontul nostru şi să obţină o izbândă decisivă. Dar speranţele lor au fost zadarnice!...

Trupele române şi ale noastre au strâns încă o dată legăturile de frăţie de arme prin luptele comune încoronate de succes. Trupele de pe frontul român nu numai că au oprit vrăjmaşul, dar l-au şi respins prin contra-atacuri, din poziţiile pe care le ocupa, luând în acelaşi timp prizonieri. Reprezentanţii valoroşilor noştri aliaţi francezi şi englezi au luat de asemenea o parte glorioasă la aceste lupte. Cu prilejul unor pierderi enorme, vrăjmaşul nu a reuşit să câştige o izbândă hotărâtoare, ci numai să ia o minimă parte din liniile noastre. Totuşi, comandamentul german n-a renunţat, evident, la planurile sale şi continuă să întărească cu trupe regiunile de la Focşani şi Târgu-Ocna. Lupte sângeroase se vor mai desfăşura încă, dar trupele noastre, alături de aliaţii noştri, care au oprit de pe acum presiunea unui vrăjmaş superior în număr, pot să privească viitorul cu încredere. În luptele înverşunate de la 24 iulie până la 12 august, am obţinut un succes enorm, zdrobind năvala vrăjmaşului şi silindu-l să-şi oprească ofensiva.

Mă închin în faţa eroismului trupelor care au luat parte la aceste lupte şi aduc mulţumirile mele comandamentului, ofiţerilor şi soldaţilor care au participat la ele. Sper că toate trupele de pe frontul român vor păstra gloria ce a fost dobândită acestui front, de către diviziile şi unităţile care au luat parte la aceste operaţiuni şi ale căror nume vor împlini unele din cele mai frumoase pagini ale istoriei armatei noastre. Sunt plin de admiraţie pentru

eroismul trupelor române şi felicit comandamentul, pe ofiţerii şi soldaţii tuturor unităţilor, pentru felul strălucit în care au respins ofensiva vrăjmaşă. Cred cu tărie că şi în viitor trupele ruso-române vor şti să menţină şi să consolideze această frăţie de arme, care a fost întemeiată de părinţii noştri la Plevna, sunt acum tocmai 40 de ani. Privim înainte plini de curaj şi de încredere şi ne vom îndeplini datoria faţă de patrie până la capăt".

Şcerbacev

Regele Angliei trimite felicitări regelui nostru. Cadorna, de pe frontul italian, revarsă şi el valuri de admiraţie pentru vitejia Armatei Române. Toate acestea cad ca un balsam pe sufletele noastre obosite.

14 august. Vin la Oneşti prim-ministrul Ionel I. C. Brătianu şi Al. Constantinescu. Probabil ca să secere laurii biruinţelor de până acum. Îşi închipuie că luptele s-au terminat. Se înşeală. Mai e de furcă aici. Iau masa cu noi. Generalul Averescu le dă o lecţie. Bătrânul vorbeşte bine, cu o voce voalată spune lucruri neplăcute: *„Cea mai metodică conducere a războiului au austro-germanii, iar după ei italienii, care n-au pierdut cuceririle. Invaziile sunt aventuri, care se răzbună, dacă nu sunt susţinute de forţe suficiente"*. Prim-ministrul înghite în sec. Aluziile generalului Averescu erau transparente.

Când am fost prezentat prim-ministrului, care mă cunoştea bine, mi-a întins mâna, fără să zică o vorbă. Tăcerea lui era un reproş pentru atitudinea mea din neutralitate.

15 august. Bolnav în pat. Tunurile trosnesc cumplit. Nu ştiu ce se petrece. Citesc următorul manifest către ţară:

Români,

Se încheie anul de când, credincioşi neamului, am declarat război Austro-Ungariei. De atunci ne aflăm în luptă cu Germania şi cu aliaţii ei. Războiul nostru nu porni din dorinţa de cucerire. Viaţa şi roadele muncii voastre ne-au fost prea scumpe ca să ne fi gândit la risipa lor în scopuri de deşartă strălucire. Războiul nostru este un război sfânt.

A nu-l fi declarat ar fi fost o îndoită trădare faţă de înaintaşii noştri şi faţă de şirul generaţiilor care vor să vie. Acum 18 veacuri, Troian ne puse strajă civilizaţiei pe crestele Carpaţilor şi la poalele lor de la miazănoapte la miazăzi, de la Tisa şi până la mare. Năvala ungurească de acum 10 secole ne-a rupt în două Carpaţii; leagănul neamului l-a schimbat în hotar despărţitor între fraţi. Ea ne-a despicat politiceşte, dar ne-a lăsat sufletul întreg; acelaşi suflet al aceluiaşi popor. Vremi de veacuri nu am avut decât un gând: veni-ar ceasul să fim iarăşi împreună. Prin muncă, prin răbdare şi prin jertfa strămoşilor şi a părinţilor noştri abia ajunserăm la înfăptuirea Regatului României. Şi era limpede: ori izbutim să înfigem steagul românimii dincolo de munte ori s-ar stinge viaţa noastră dincolo de munte. Războiul lumii dezlănţuit acum 3 ani de setea de stăpânire a Austriei şi Germaniei ne dădu prilej să punem la mijloc toate puterile neamului. Oricât am suferi, trebuie să urmăm soarta şi să asigurăm menirea neamului nostru. Ieri şi mai ales azi, suntem aliaţi cu aproape toate popoarele de pe faţa pământului. Bătându-ne pentru dezrobirea moşiei strămoşeşti, ne batem pentru triumful libertăţii şi al dreptăţii în omenirea întreagă. Biruinţa este sigură. Nimic şi nimeni nu o poate împiedica. Aliaţii şi noi vom învinge. Vom învinge oricare ar fi întâmplările nestatornice şi trecătoare ale acestui război uriaş şi ne vom întoarce într-o patrie preamărită. În locul României de ieri, vom dobândi România de mâine, aşa cum au mângâiat-o în visurile lor părinţii noştri, aşa cum o vom lăsa moştenire urmaşilor noştri. Eroismul uimitor al ostaşilor – admiraţi de lumea toată – a fost susţinut de bărbăţia voastră, a celora de acasă. În mijlocul celor mai groaznice încercări, aţi rămas statornici în credinţa şi hotărârea voastră de a jertfi tot pentru cinste, pentru drept şi biruinţă.

Atacaţi de armata celei mai puternice împărăţii, am fost siliţi să părăsim două treimi din scumpul nostru pământ. Şi soarta a vrut să îndurăm şi vedenia chinurilor cumplite la care sunt supuşi cei rămaşi sub călcâiul vrăjmaşului. Şi aţi rămas neclinitiţi. Şi aţi dat cea mai frumoasă pildă de înălţare sufletească. Al doilea an de război începând acum ne va găsi tot aşa de neclintiţi. Prin suferinţele noastre vom câştiga dreptul la viaţă românilor de pretutindeni, singura viaţă care are preţ pentru noi toţi. Sus inimile şi strânşi uniţi împrejurul steagului acoperit de glorie prin vitejia ostaşilor, să nu iasă din piepturile noastre decât un singur strigăt: ***Înainte pentru România Mare.***

FERDINAND

I. I. C. Brătianu, Take Ionescu, F. Costinescu, D. Grecianu, Al. Constantinescu, Barbu Delavrancea, Mihail G. Cantacuzino, I. G. Duca, Vintilă Brătianu, G. G. Mârzescu, N. Titulescu şi general Iancovescu.

Prost l-a mai scris cine l-a scris.

16 august. Tot bolnav şi slăbit. N. Iorga, la 14 august 1916, scria: *„S-a ridicat un sfânt potir de sânge şi de lacrimi pentru noi toţi"*, iar acum continuă: *„De un an de zile acest potir stă înălţat deasupra capetelor noastre. Cei ce l-am aşteptat n-am pierdut o clipă încrederea în dreptatea cauzei şi în biruinţa ei la ceasul pe care nu calculele noastre de nimica îl pot fixa. Tot ce s-a întâmplat cu noi ni s-a părut o datorie pe care aveam s-o plătim. De ce să plângem asupra ei? Aceste lucruri toate: înfrângerea, dezastrul, bolile, foametea, trădarea de multe feluri, toate erau scrise în cartea judecăţilor ce nu se pot schimba. Prin toate se cerea să trecem pentru ca să fim vrednici de ceea ce am dorit"*. Frumoase adevăruri. Dar la banchetul vieţii de mâine oare nu vor sta trădătorii alături de cei vrednici? Cine va pedepsi pe cei vinovaţi? Cine va da puterea morală conducătorilor, ca să împartă dreptatea după merit?

17-25 august. Boala mi-a curmat toate puterile. Gastroenterita ameninţă să degenereze în gălbinare. Nu pot să mă interesez de nimic. Mă târăsc, din când în când, la birou, ca să văd cum se lucrează şi ce e important. Papa propune pace fără *anexiuni şi indemnizări*. Propunerile par a fi inspirate de Austria. Benedict al XV-lea ne-a uitat. Nici nu pomeneşte de noi, deşi un înaintaş al său, Sixt al IV-lea, de pe vremea lui Ştefan cel Mare, cânta osanale sângelui românesc vărsat pentru apărarea creştinătăţii. Noul ministru de externe german, von Kühlmann, cântă pe coarde noi. Într-un discurs ţinut în faţa Comitetului Central al parlamentului german, spune: *„Politica întemeiată numai pe forţă este de la început condamnată să dea greş. În sfârşit, vom avea să cultivăm relaţiile cu puterile beligerante. Desigur că relaţiile noastre oficiale şi politice cu acestea sunt întrerupte, dar curentul opiniei publice îşi urmează cursul şi dincolo de graniţele trase de tranşeele şi tunurile noastre"*.

Semne de oboseală. Italienii continuă marea bătălie pe Isonzo. Au făcut peste 30 000 de prizonieri şi un bogat material de război. În Rusia, Kerenski a convocat o conferinţă de stat la Moscova. N-a avut niciun rezultat. Generalul Kornilov a cerut desfiinţarea comitetelor (Sovietelor) soldăţeşti. N-a fost susţinut decât de căzăcime. Ruşii au pierdut Riga, fără a opune o rezistenţă serioasă. Pe frontul nostru, au fost câteva atacuri asupra inamicului, fără importanţă deosebită, în regiunea Nicoreşti, Slatina şi Grozeşti.

Sâmbătă dimineaţa, 26 august, m-au trezit din somn bombele aruncate de aeroplanele inamice asupra Oneştilor. Au omorât şi rănit câţiva civili. O bombă a căzut la 5 metri de casa în care locuiam. Noroc că n-a explodat, altfel mă trimitea de-a dreptul în rai. La Adjud, bombardamentele de aeroplane au făcut stricăciuni. Noi pregătim o nouă ofensivă. Cireşoaia şi Coşna trebuiesc recucerite şi frontul inamic îndepărtat de Trotuş. O răsturnare a inamicului în aceste puncte ar avea repercusiuni asupra întregului front. Am nădejde că atacul nostru va reuşi. Mă culc cu gândul ca mâine să fiu la datorie, chiar dacă mă voi târî în cârje până la birou. Inamicul, neputând să ne respingă, încearcă să ne ademenească. Crede că suntem ruşi. Din tranşee ni se aduc apeluri ca acesta reprodus alăturat. E pătat cu sângele sfânt al vitejilor noştri soldaţi. Sau bilete mincinoase precum acesta:

FIECARE SOLDAT CARE VINE INCOACE LA NOI,

ARATAND ACEST BILET? VA FI CONCEDIAT, SAU ELIBERAT

IN TERITORIUL OCUPAT DE NOI.

COMANDUL DE GRUPA IMPERIAL - REGAL.

Mijloacele întrebuinţate de Puterile Centrale sunt josnice. Ele nu prind.

27 august. Zi de duminică. Începe bătălia de pe Cireşoaia şi Coşna. Mă trezesc într-un bubuit de tunuri de se cutremură pământul. Îmi fac cruce şi, cu chiu cu vai, ajung la birou. Dumnezeu trebuie să ne ajute. Luptele se încing vrăjmaşe sub ochii regelui Ferdinand. Ţin toată ziua până seara. Nu reuşim să scoatem pe duşman din poziţiile sale formidabil întărite.

Dumnezeu n-a ţinut cu noi. În atacul de la Cireşoaia cade şi bucovineanul Ion Grămadă. Lovitura plănuită n-a reuşit din cauza lipsei de coordonare a acţiunii şi tovărăşiei cu ruşii din dreapta, care s-au codit. La prânz a sosit în rezervă şi Divizia a 7-a Amurskaia, ca să urmărească pe inamic dacă reuşeam să-l punem pe fugă. A fost o zi tristă şi de adâncă durere sufletească.

Seara, târziu, am citit că basarabeanul Simion Murafa, împreună cu inginerul Hodorogea, au fost asasinaţi. L-am cunoscut pe acest Murafa, care venise la Oneşti să organizeze pe basarabenii din Corpul 40 rusesc. Era un fanatic, cu sentimente naţionale frumoase, dar cu idei greşite. În discuţie era violent şi nu admitea alte păreri. Tot azi am citit un articol din *Neamul Românesc*, 26. VIII. 1917, intitulat *Agonia austriacă şi Ungaria*, iscălit N. Iorga. În el se zugrăvesc pentru întâia oară tendinţele naţionalităţilor din Monarhia Habsburgică de a împărţi Austria şi Ungaria.

28-29 august. Linişte completă. Inamicul veghează şi îşi repară stricăciunile făcute de bombardamentul nostru. Stăm neputincioşi şi aşteptăm dezbaterile ruşilor din dreapta, care spun că n-au niciun interes să se bată. Astăzi vor decide: să lupte sau nu; curată anarhie. Citesc următoarea telegramă în ziare:

Socialiştii internaţionali au semnat la conferinţa din Londra o declaraţie prin care arată că Serbia şi România trebuie să fie restabilite în independenţa lor şi viaţa lor economică. În toată Europa, de la Alsacia-Lorena până în Balcani, populaţiile anexate şi pământurile iredente trebuie să se întoarcă în unităţile naţionale de la care ele au fost smulse sau la care ele aspiră să aparţină.

Ce bine ar fi dacă socialiştii ar hotărî asupra sorţii popoarelor... Generalul Kornilov se proclamă dictatorul Rusiei.

30-31 august. Se întorc de la postul de comandă toţi şefii noştri, fără nicio ispravă. Un prizonier sârb ne spune că în preziua atacului unul de-ai noştri a trecut la ei şi i-a prevenit că a doua zi începe atacul. Sârbul, când i s-a pomenit de poporul său, a început să plângă şi ne-a spus că austriecii pustiesc pe slavi. Tot azi, au fost aduşi la Corp trei români ardeleni, unul din Bihor, altul din Sătmar şi al treilea din Mioara, care au fugit din Rusia la Rostov şi au ajuns până la Târgu-Ocna, fără să fie opriţi de nimeni. Vor să se ducă acasă în Ardeal. Nu pot descoperi în sufletul lor nicio licărire a conştiinţei naţionale. Fără să vreau îi asemăn cu sârbul dezertor şi mi se strânge inima de durere. Biet neam românesc, prea au trecut multe vijelii peste capul tău, prea a fost vitregă soarta cu tine, ca să ţii piept cu uriaşele greutăţi ce s-aştern în calea României Mari.

Stingerea luptelor

1-3 septembrie. După ştirile ce le putem culege, inamicul tot n-a renunţat la ofensivă. Nici noi. Vremea rea împiedică orice mişcare. Rusia a devenit republică. Guvernul provizoriu a publicat următoarea proclamaţie:

Rebeliunea generalului Kornilov a fost înfrântă, însă marea dezordine pe care a adus-o în rândurile armatei şi în ţară, a pus din nou la ordinea zilei marele pericol care ameninţă patria şi libertatea. Recunosc că este indispensabil să se pună capăt acestor limite de organizare internă şi, reamintind marile declaraţii care au fost făcute la Congresul

General de la Moscova, guvernul provizoriu declară că ordinea, care trebuie să domnească în Rusia este o ordine republicană şi din acest motiv proclamă republica. Necesitatea esenţială de a lua măsuri energice, pentru a opri aceste dezordini, a inspirat guvernul provizoriu să remită întreaga putere unui directorat de 5 membri, având în fruntea sa pe ministrul preşedinte.

Problema guvernului provizoriu este: 1) să refacă ordinea în ţară; 2) să reconstituie forţa armatei. Convins că, reunind toate forţele vii ale armatei, se poate salva patria din situaţia în care se găseşte, guvernul provizoriu se va sili să lărgească cadrul său, atrăgând reprezentanţi ai tuturor elementelor sale. El va avea în vedere interesele veşnice ale patriei, punându-le deasupra intereselor particulare. Guvernul provizoriu are ferma convingere că problema va fi rezolvată într-un timp foarte apropiat.

Mişcarea generalului Kornilov de a restabili ordinea în Rusia n-a reuşit, iar guvernul provizoriu al lui Kerenski nu stăpâneşte situaţia. Preşedintele Statelor Unite ale Americii, Wilson răspunde la nota Papei. Accentuează dreptul tuturor popoarelor de a trăi şi de a se dezvolta liber.

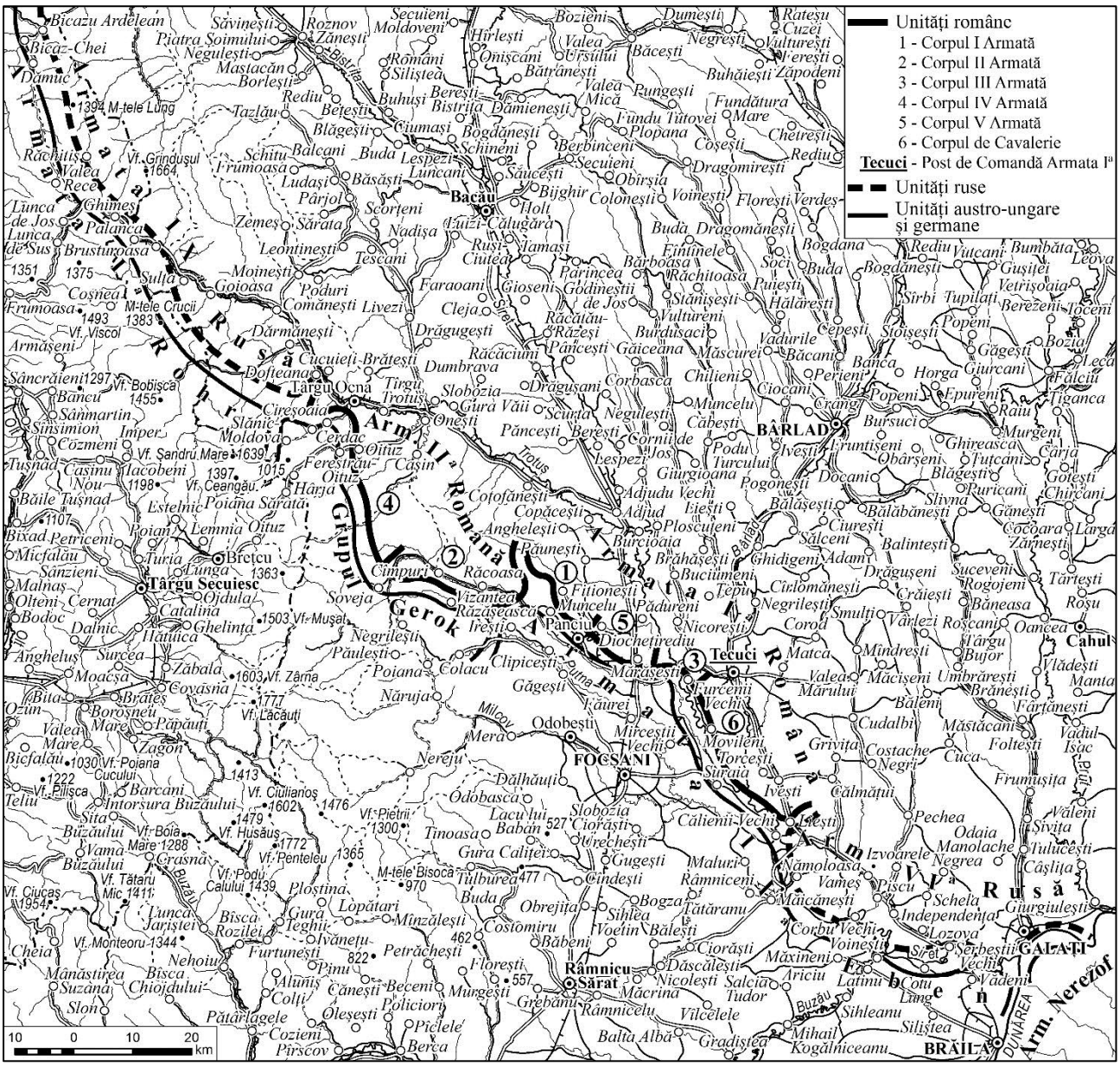

Situaţia frontului la sfârşitul contraofensivei inamicului.

Între aceste popoare se numără şi cel german, care trebuie să renunţe la dominaţia lumii. Pacea trebuie să fie clădită pe principiul egalităţii dintre neamuri. Nota americană e umană şi democrată.

Neamul Românesc dezaprobă activitatea părintelui Lucaci din America. Goga din Iaşi vrea să dobândim victoria cu orice preţ. Mă întreb: Ce valoare au vorbele, dacă nu sunt urmate de fapte? La Iaşi e mai uşor să vorbeşti de victorii decât de la Turtucaia.

4-9 septembrie. Proiectăm o rupere a frontului inamic pe la Runca. Duminică, 5 septembrie, pe la orele 14.00, un batalion de-al nostru pătrunde în tranşee şi capturează vreo 100 de oameni, între care şi ofiţeri. Primul avânt al trupelor noastre e însă oprit din cauza forţelor insuficiente.

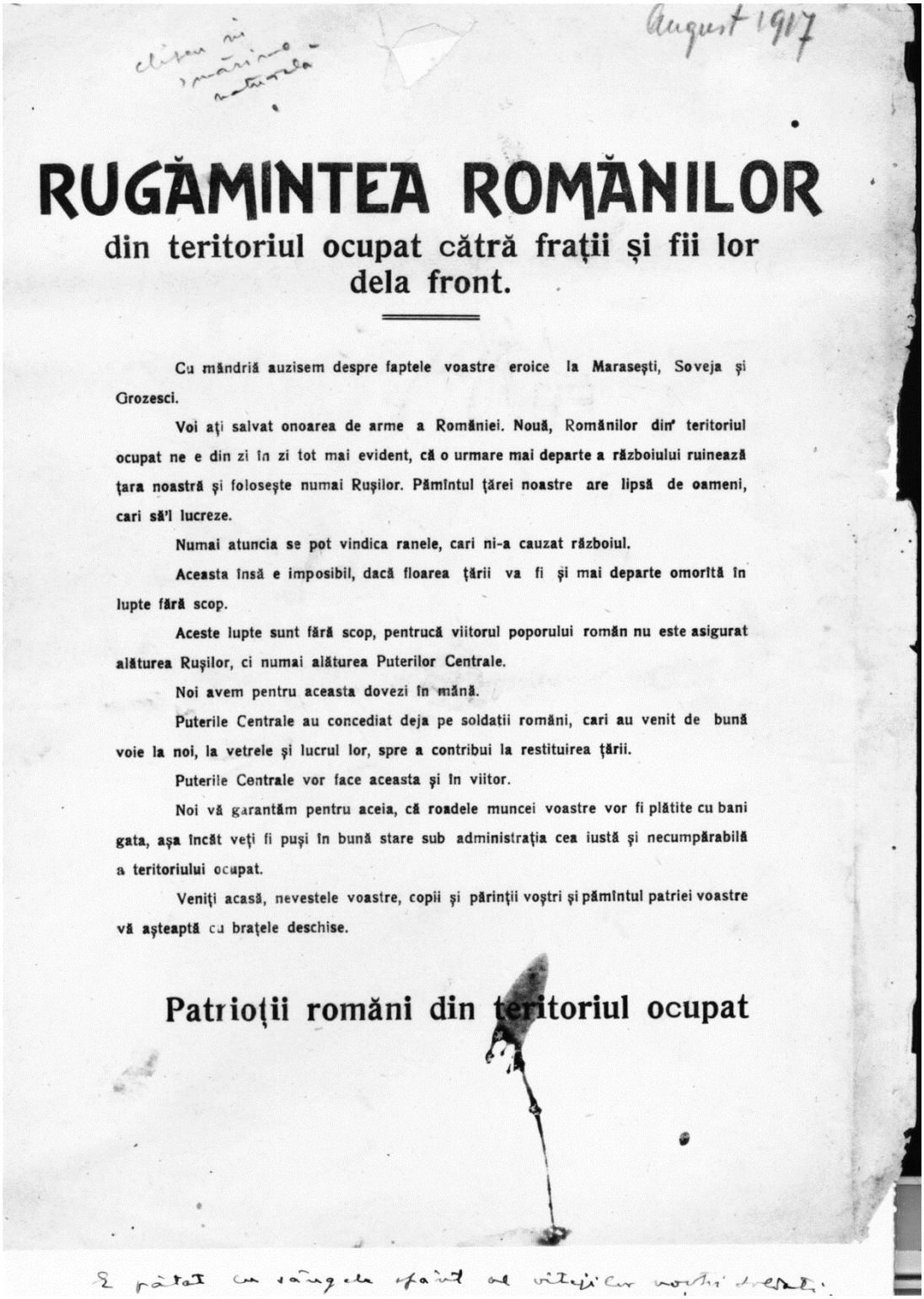

August 1917

RUGĂMINTEA ROMÂNILOR

din teritoriul ocupat cătră fraţii şi fii lor dela front.

Cu mândriă auzisem despre faptele voastre eroice la Maraseşti, Soveja şi Grozesci.

Voi aţi salvat onoarea de arme a României. Nouă, Românilor din teritoriul ocupat ne e din zi în zi tot mai evident, că o urmare mai departe a războiului ruinează ţara noastră şi foloseşte numai Ruşilor. Pământul ţărei noastre are lipsă de oameni, cari să'l lucreze.

Numai atuncia se pot vindica ranele, cari ni-a cauzat războiul.

Aceasta însă e imposibil, dacă floarea ţării va fi şi mai departe omorîtă în lupte fără scop.

Aceste lupte sunt fără scop, pentrucă viitorul poporului român nu este asigurat alăturea Ruşilor, ci numai alăturea Puterilor Centrale.

Noi avem pentru aceasta dovezi în mână.

Puterile Centrale au concediat deja pe soldaţii români, cari au venit de bună voie la noi, la vetrele şi lucrul lor, spre a contribui la restituirea ţării.

Puterile Centrale vor face aceasta şi în viitor.

Noi vă garantăm pentru aceia, că roadele muncei voastre vor fi plătite cu bani gata, aşa încât veţi fi puşi în bună stare sub administraţia cea iustă şi necumpărabilă a teritoriului ocupat.

Veniţi acasă, nevestele voastre, copii şi părinţii voştri şi pământul patriei voastre vă aşteaptă cu braţele deschise.

Patrioţii români din teritoriul ocupat

„Clişeu" în mărime naturală, pătat cu sângele sfânt al vitejilor noştri soldaţi, august 1917.

Aflu că C. Stere scoate de la 1 septembrie, ziarul *Lumina* la Bucureşti. Primesc ştirea cu uimire. Nu l-aş fi crezut capabil să se pună în solda nemţilor. La ceata de trădători se mai adaugă un pretins om politic şi profesor de drept constituţional la Universitatea din Iaşi. Cazul Stere constituie o nouă dovadă a lipsei de conştiinţă şi de demnitate naţională. Cine nu respectă, în vremuri normale, orice idee şi orice sentiment, întrucât ele nu se izbesc de morala şi de ordinea publică? Dar când s-au desfăşurat steagurile ţării şi oştirea, în frunte cu şeful ei, e în plin război, nu există decât un singur imperativ: să duci la izbândă flamurile de luptă sau să cazi apărându-le.

Disciplina şi mândria naţională nu îngăduie dezertări. *Lumina* a început să ni se arunce în tranşee. Dacă ziarul de sub direcţia lui Stere ar sta în serviciul neamului, nemţii desigur nu l-ar răspândi în liniile noastre, alături de *Gazeta Bucureştilor* şi de manifestele ce ne îndeamnă să depunem armele şi să cerem pace. Americanii ne-au trimis o misiune. Atenţia ne cade bine.

10-12 septembrie. Nemţii mă vestesc că ştiu unde mă găsesc. Într-o foaie intitulată *Timpul nou – Gazetă pentru soldaţi şi ţărani*, nr. 7 din 5 septembrie 1917, se scriu următoarele:

DEZAMĂGIREA DLUI TĂSLĂUANU

Un ofiţer de artilerie română scrie de la Oneşti pe ziua de 17(30) martie 1917, între altele: „M-am împrietenit cu locotenentul Tăslăuanu. Om care e foarte citit şi simte românește. Are o mare dezamăgire văzând cele ce sunt la noi. În Transilvania le credea altfel. Şi-a sacrificat toate: avere, onoare, familie, pentru un ideal. A avut cea mai mare decepţie! E bine a se cunoaşte această dezamăgire, această decepţie a scriitorului ardelean Octavian Tăslăuanu, care a fost ofiţer austro-ungar şi a dezertat în România, iar astăzi mărturiseşte că pe atunci când se afla în Transilvania cele ce sunt în România le credea altfel. Această mărturisire a lui Tăslăuanu plăteşte mult – foarte mult – mai mult încă decât toate câte le-a făcut Tăslăuanu după dezertare".

Unde se tipăreşte şi cine scrie această foaie, pe care inamicul a aruncat-o în liniile noastre, nu se spune. E o foaie de propagandă. Afirmaţiile cuprinse în acest articol sunt inventate. Dezminţirea lor e de prisos, dar faptul că ştiu unde mă găsesc dovedeşte ce bun serviciu de informaţii au nemţii. Nemulţumirile mele sunt de ordin naţional, nu personal. Un căpitan Popişteanu din lagărul de prizonieri din Szepezstz-György trimite camarazilor de aici scrisori, în care îi îndeamnă să se predea. Numărul ticăloşilor sporeşte mereu. Tristele excepţii prea sunt numeroase.

13-14 septembrie. Liniştea se restabileşte pe întreg frontul. Inamicul nu ne trimite decât suluri de ziare româneşti din Bucureşti. Citind scrisul dictat de un suflet românesc, nu poţi decât să plângi. E aşa de tristă inconştienţa ce se manifestă stăruitor, încât revolta nu te mai împacă. E o rătăcire adâncă, organică a păturii intelectuale, care nu are nici credinţă nici idealuri şi nici morală. Purificarea cere jertfe grele. Trebuie să stârpeşti trei sferturi din pătura conducătoare. Şi e întrebarea dacă ai curmat răul. Spiritul dezmăţului are ramificaţii până în păturile de jos.

Bucovineanul Sidorovici, ofiţer tânăr la vânători, îmi confirmă ştirea că Ion Grămadă a căzut la Cireşoaia. Distinsul intelectual bucovinean şi-a răscumpărat prin sânge vorbele pe care le-a propovăduit. A murit pentru apărarea Moldovei, din trupul căreia a fost ruptă ţărişoara lui. Ce om fericit! Fie-i ţarina uşoară şi amintirea binecuvântată. De ce n-a explodat oare bomba de acum o luna? Se vede că mai am să ispăşesc păcate.

15-17 septembrie. Inamicul se pregăteşte de iarnă, iar noi facem planuri să rectificăm frontul. Prea suntem expuşi bombardamentului. Târgu-Ocna e complet dărâmat. Dezertorii curg mereu. Spun că mor de foame. Trupele sunt rare şi înlocuirile merg greu. Ceea ce înseamnă că i-am căsăpit cumplit. Duminică, mă interesez de biata populaţie. Lângă un copac văd o femeie căzută de boală. Abia mai poate vorbi, îmi face semne că se duce. Un copilaş stă în genunchi şi se uită mirat, când la

biata lui mamă, când la mine. Îi dau un leu şi trimit ordonanţa să le ducă de mâncare. Femeia era o refugiată din Grozeşti şi bărbatul ei, pe front. Copilul va fi soldatul de mâine. În toate casele în care intru, găsesc o mizerie înspăimântătoare. Grija ţăranilor nu o are nimeni.

18-24 septembrie. Fac propuneri colonelului I. Manolescu, şeful de Stat-Major, să se facă o razie sanitară în comunele din zona Corpului şi să se adune bolnavii într-un spital, pe care să-i îngrijească armata. Nu putem lăsa să piară familiile soldaţilor care luptă. Propun să se înfiinţeze şi un depozit de alimente pentru primăvară, când populaţia va fi lipsită. Propunerile sunt primite.

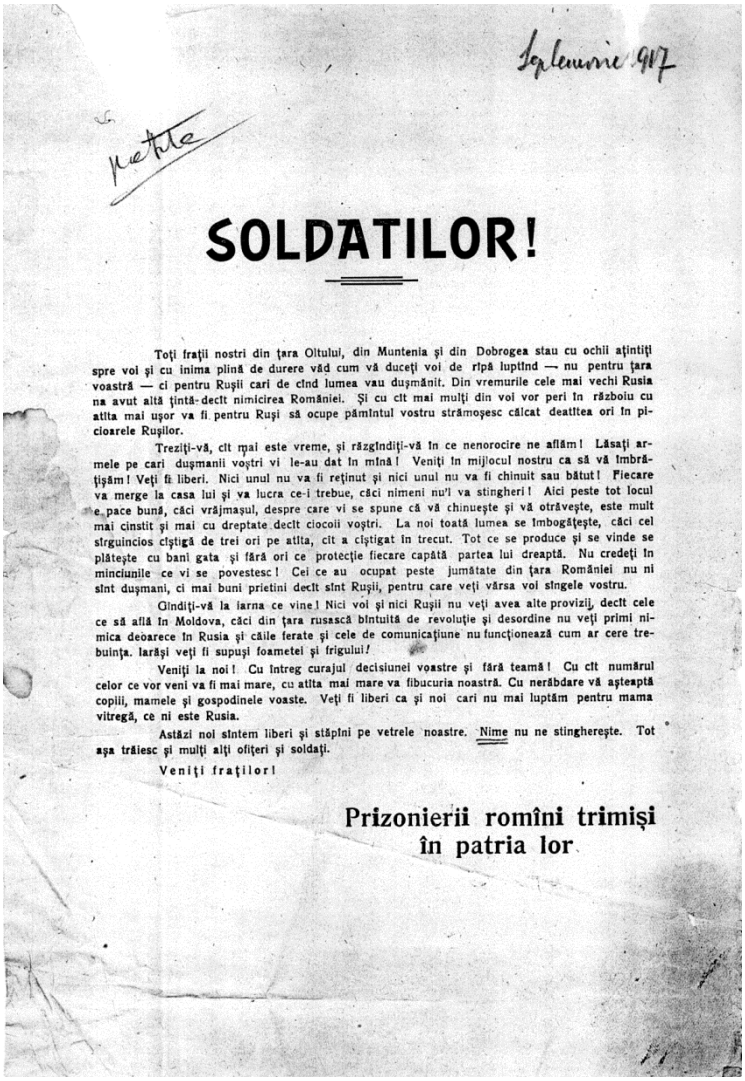

Ianuarie 917

SOLDATILOR!

Toţi fraţii nostri din ţara Oltului, din Muntenia şi din Dobrogea stau cu ochii aţintiţi spre voi şi cu inima plină de durere văd cum vă duceţi voi de ripă luptînd — nu pentru ţara voastră — ci pentru Ruşii cari de cînd lumea vau duşmănit. Din vremurile cele mai vechi Rusia na avut altă ţintă-decît nimicirea României. Şi cu cît mai mulţi din voi vor peri în războiu cu atîta mai uşor va fi pentru Ruşi să ocupe pămîntul vostru strămoşesc călcat deattîtea ori în picioarele Ruşilor.

Treziţi-vă, cît mai este vreme, şi răzgîndiţi-vă în ce nenorocire ne aflăm! Lăsaţi armele pe cari duşmanii voştri vi le-au dat în mînă! Veniţi în mijlocul nostru ca să vă îmbrăţişăm! Veţi fi liberi. Nici unul nu va fi reţinut şi nici unul nu va fi chinuit sau bătut! Fiecare va merge la casa lui şi va lucra ce-i trebue, căci nimeni nu'l va stingheri! Aici peste tot locul e pace bună, căci vrăjmaşul, despre care vi se spune că vă chinueşte şi vă otăveşte, este mult mai cinstit şi mai cu dreptate decît ciocoii voştri. La noi toată lumea se îmbogăţeşte, căci cel strguincios cîştigă de trei ori pe atîta, cît a cîştigat în trecut. Tot ce se produce şi se vinde se plăteşte cu bani gata şi fără ori ce protecţie fiecare capătă partea lui dreaptă. Nu credeţi în minciunile ce vi se povestesc! Cei ce au ocupat peste jumătate din ţara României nu ni sînt duşmani, ci mai buni prietini decît sînt Ruşii, pentru care veţi vărsa voi singele vostru.

Gîndiţi-vă la iarna ce vine! Nici voi şi nici Ruşii nu veţi avea alte provizii, decît cele ce să află în Moldova, căci din ţara rusască bîntuită de revoluţie şi desordine nu veţi primi nimica deoarece în Rusia şi căile ferate şi cele de comunicaţiune nu funcţionează cum ar cere trebuinţa. Iarăşi veţi fi supuşi foametei şi frigului!

Veniţi la noi! Cu întreg curajul decisiunei voastre şi fără teamă! Cu cît numărul celor ce vor veni va fi mai mare, cu atîta mai mare va fibucuria noastră. Cu nerăbdare vă aşteaptă copiii, mamele şi gospodinele voaste. Veţi fi liberi ca şi noi cari nu mai luptăm pentru mama vitregă, ce ni este Rusia.

Astăzi noi sîntem liberi şi stăpîni pe vetrele noastre. Nime nu ne stinghereşte. Tot aşa trăiesc şi mulţi alţi oliţeri şi soldaţi.

Veniţi fraţilor!

Prizonierii romîni trimişi în patria lor

Se va încerca şi realizarea lor. Deocamdată, s-a realizat repede un club ofiţeresc. S-au adus canapele, perdele, chiar şi un biliard din Târgu-Ocna pustiită de artileria inamică şi s-au instalat într-o odaie a conacului boieresc din Oneşti şi clubul e gata. La 22 septembrie, s-a şi inaugurat cu pompă. Nu am vrut să iau parte la inaugurare, deoarece înaintea distracţiilor sunt aşezămintele de folos obştesc. Spiritul şi deprinderile vechi nu vor să dispară, deşi democraţia e pe buzele tuturora. Pentru ţărănime şi suferinţele ei se scriu articole de ziare şi se ţin discursuri. Vorbe goale. Facem proiecte pentru a treia încercare de a rectifica frontul, ca să avem linişte pe calea ferată de pe Valea Trotuşului. Inamicul ne năpădeşte cu ziare de toate neamurile şi cu manifeste. Reproduc două dintre ele:

SOLDAŢILOR!

Toţi fraţii noştri din Ţara Oltului, din Muntenia şi din Dobrogea stau cu ochii aţintiţi spre voi şi cu inima plină de durere văd cum vă duceţi de râpă luptând – nu pentru ţara voastră, ci pentru ruşii care de când lumea v-au duşmănit. Din vremurile cele mai vechi, Rusia n-a avut altă ţintă decât nimicirea României. Şi cu cât mai mulţi din voi vor pieri în război, cu atât mai uşor va fi pentru ruşi să ocupe pământul vostru strămoşesc călcat de atâtea ori în picioarele ruşilor. Treziţi-vă cât mai este vreme şi răzgândiţi-vă în ce nenorocire ne aflăm! Lăsaţi armele pe care duşmanii voştri vi le-au dat în mână! Veniţi în mijlocul nostru ca să vă îmbrăţişăm! Veţi fi liberi. Niciunul nu va fi reţinut şi niciunul nu va fi chinuit sau bătut! Fiecare va merge la casa lui şi va lucra ce-i trebuie, căci nimeni nu-l va stingheri! Aici peste tot locul e pace bună, căci vrăşmaşul, despre care vi se spune că vă chinuieşte şi vă otăveşte, este mult mai cinstit şi mai cu dreptate decât ciocoii voştri. La noi toată lumea se îmbogăţeşte, căci cel sârguincios câştigă de trei ori pe atât cât a câştigat în trecut. Tot ce se produce şi se vinde se plăteşte cu bani gata şi fără orice protecţie fiecare capătă partea lui dreaptă. Nu credeţi în minciunile ce vi se povestesc! Cei ce au ocupat peste jumătate din ţara României nu ne sunt duşmani, ci mai buni prienteni decât sunt ruşii, pentru care veţi vărsa voi sângele vostru.

Gândiţi-vă la iarna ce vine! Nici voi şi nici ruşii nu veţi avea alte provizii, decât cele ce se află în Moldova, căci din ţara rusească bântuită de revoluţie şi dezordine nu veţi primi nimic deoarece în Rusia şi căile ferate şi cele de comunicaţie nu funcţionează cum ar cere trebuinţa. Iarăşi veţi fi supuşi foametei şi frigului. Veniţi la noi! Cu întreg

curajul deciziei voastre şi fără teamă! Cu cât numărul celor ce vor veni va fi mai mare, cu atât mai mare va fi bucuria noastră. Cu nerăbdare vă aşteaptă copiii, mamele şi gospodinele voastre. Veţi fi liberi ca şi noi, care nu mai luptăm pentru mama vitregă, ce ne este Rusia. Astăzi noi suntem liberi şi stăpâni pe vetrele noastre. Nimeni nu ne stinghereşte. Tot aşa trăiesc şi mulţi alţi ofiţeri şi soldaţi.

Veniţi, fraţilor! *Prizonierii români trimişi în patria lor.*

A doua e cu mult mai interesantă:

Puterile Centrale către soldaţii români!

Mulţi dintre voi, în vara aceasta, înainte de ofensiva românească, n-au voit să creadă, şi chiar nici astăzi nu cred încă, că Puterile Centrale sunt gata de a încheia pace cu voi şi a vă reda ţara, iar după încheierea păcii, doresc reînvierea legăturilor vechi prieteneşti şi a relaţiilor comerciale de mai înainte. Mulţi dintre voi sunt preocupaţi de gândul că Germania şi Austro-Ungaria se silesc să vă atragă în cursă, ca apoi, la momentul oportun, să vă atace din nou, pentru a vă răpi şi Moldova, ca astfel să ajungă să stăpânească România întreagă. Vi se spune cele mai absurde şi stupide poveşti tendenţioase pe contul Puterilor Centrale, ca ponegrindu-le, să nască în voi neîncredere şi ură faţă de dânsele. În luna lui august a. c., când Puterile Centrale au fost constrânse a lua măsurile necesare împotriva ofensivei româneşti printr-o contraofensivă, se împrăştiau diferite zvonuri false pentru a vă forma o judecată greşită, şi anume: că Puterile Centrale nu numai că nu vă sunt prietene, dar ţintesc chiar nimicirea voastră.

Puterile Centrale catre Soldatii romani!

Mulţi dintrè voi, în vara aceasta, înainte de ofensiva românească, n'au voit să creadă şi chiar nici astăzi nu cred încă, că Puterile Centrale sunt gata de a încheea pace cu voi şi a vă reda ţara, iar după încheierea păcii, doresc reînvierea legăturilor vechi prieteneşti şi a relaţiunilor comerciale de mai nainte.

Mulţi dintre voi sunt preocupaţi de gândul, că Germania şi Austro-Ungaria să silesc să vă atragă în cursă, ca apoi la momentul oportun să vă atace din nou, pentru a vă răpi şi Moldova, ca astfel să ajungă să stăpânească România întreagă.

Vi se spune cele mai absurde şi stupide poveşti tendenţioase pe contul Puterilor Centrale, ca ponegrindule, să nască în voi neîncredere şi ură faţă de dânsele.

In luna lui August a. c. când Puterile Centrale au fost constrânse a lua măsurile necesare în potriva ofensivei româneşti printr'o contra ofensivă să împrăştiau diferite svonuri falşe pentru a vă forma o judecată greşită şi anume: că Puterile Centrale nu numai că nu vi sunt prietine, dar ţintesc chiar nimicirea voastră.

Ce sa mai întâmplat de atunci? Pe frontul românesc din luna August nu se mai dau lupte. In schimb Germania printr'un atac viguros şi strălucit, au cucerit oraşul Riga cu împrejurimile lui şi apoi insula Oesel. In prezent armata Austro-Ungară cu concursul aliaţilor ei, prăbuşind frontul italian, capturează peste 300.000 prizonieri şi peste 2500 de tunuri, ocupă o mare parte din teritoriul Italiei de sus şi înaintează glorioasă înmulţindu-şi astfel victoriile ei.

Inregistrând şi aceste victorii, la ce concluzii poate ajunge un soldat cu mintea sănătoasă? Chestia e foarte simplă. Intrucât Puterile Centrale au avut ferţa să înfrângă pe Ruşi şi pe Italieni, cu siguranţă că dispuneau şi de forţele necesare la continuarea ofensivelor dela Grozeşti şi Focşani pentru a cuceri şi restul Moldovei.

Că nu au continuato, motivele sunt de ordin politic. Puterile Centrale vi-au oferit pacea cu condiţia ca să le fiţi prietini adevăraţi, ca în zilele când conducătorii voştrii nu erau încă seduşi şi orbiţi de puteri sinistre.

Puterile Centrale vă aşteaptă încă, şi e timp să renunţaţi la continuarea răsboiului nefast, care distruge ţara şi avutul vostru! Rupeţi legăturile cu aliaţii voştri de acum, cari fără milă v'au înpins în grozavul dezastru! Primiţi mâna păcii şi nu refuzaţi prietinia Puterilor Centrale.

Dacă nu urmaţi calea aceasta dreaptă, atunci graniţile ţării vor rămânea pe liniile frontului actual, iar Rusia îşi va reţinea Moldova pentru sine, procedând iarăş faţă de voi ca şi la 1878 după răsboiul libertăţii purtat contra Turciei, când ca prietini şi aliaţi ai voştri v'au răpit Basarabia!

Modul cum s'a deliberat asupra României în declaraţia făcută de sfatul muncitorilor şi soldaţilor ruşi, relativ la ţintele răsboiului, este o prevestire cam la ce sprijin se poate aştepta România din partea Rusiei la tratativele de pace!

Dacă Rusia îşi va reţinea Moldova, atunci se înţelege dela sine, că partea ocupată din România va rămânea Puterilor Centrale. Astfel «idealul Românilor» are să dispară cu totul, iar unitatea culturală, teritorială şi libertatea vi se va răpi.

Puterile Centrale, după cum s'a spus deja, n'au scopul acesta, ci din contră doresc ca şi în viitor România să existe ca stat independent şi fiind aliata lor să lucreze în deplină libertate pentru a lua parte la munca ce se va desfăşura după încheierea păcii în susţinerea intereselor comerciale şi economice ale: Germaniei, Austro-Ungariei, României, Bulgariei şi Turciei legând astfel printr'o linie directă Marea Nordului cu Orientul.

Acum nu e prea târziu. România are încă ocaziunea să-şi îndrepte cârma soartei pentru a evita nimicirea sa totală ca stat naţional cultural independent, primind mâna întinsă de Puterile Centrale prin care i se asigură, ca în viitoarea Europă transformată politiceşte şi economiceşte, fiind alăturea de Puterile Centrale şi dânsa va fi scăldată în razele calde ale soarelui binefăcător.

Natural că încăpăţânarea României de a continua să fie alături de Ruşi va avea ca urmare ca, în zilele tratativelor de pace, armata românească, istovită şi sângerată, va fi constrânsă să lase Moldova în voia Ruşilor, ca ei să dispună asupra ei după bunul lor plac, căci Anglia şi Franţa de sigur că nu vor lua apărarea României contra Ruşilor, iar Puterile Centrale de oarece voi i-aţi respins mâna ce va întins-o, nu vor avea nici o obligaţie să vă dea vre-un sprijin.

Interesul României este ca Românii aflători în Moldova să se convingă şi ei de toate acestea şi cugetând la fel cu cei rămaşi în ţinutul ocupat să procedeze de comun acord cu dânşii, cât mai e timp, la realizarea scopului de mai sus.

În prezent, Armata Austro-Ungară, cu concursul aliaţilor ei, prăbuşind frontul italian, capturează peste 300 000 de prizonieri şi peste 2 500 de tunuri, ocupă o mare parte din teritoriul Italiei de Sus şi înaintează glorioasă înmulţindu-şi astfel victoriile ei. Înregistrând şi aceste victorii, la ce concluzii poate ajunge un soldat cu mintea sănătoasă? Chestia e foarte simplă. Întrucât Puterile Centrale au avut forţa să înfrângă pe ruşi şi pe italieni, cu siguranţă că dispuneau şi de forţele necesare la continuarea ofensivelor de la Grozeşti şi Focşani, pentru a cuceri şi restul Moldovei. Că nu au continuat-o, motivele sunt de ordin politic. Puterile Centrale v-au oferit pacea cu condiţia ca să le fiţi prieteni adevăraţi, ca în zilele când conducătorii voştri nu erau încă seduşi şi orbiţi de puteri sinistre. Puterile Centrale vă aşteaptă încă, şi e timp să renunţaţi la continuarea războiului nefast, care distruge ţara şi avutul vostru!

Rupeţi legăturile cu aliaţii voştri de acum, care fără milă v-au împins în grozavul dezastru! Primiţi mâna păcii şi nu refuzaţi prietenia Puterilor Centrale. Dacă nu urmaţi calea aceasta dreaptă, atunci graniţele ţării vor rămâne pe liniile frontului actual, iar Rusia îşi va reţine Moldova pentru sine, procedând iarăşi faţă de voi ca şi la 1878, după războiul libertăţii purtat contra Turciei, cândva prieteni şi aliaţi ai voştri v-au răpit Basarabia! Modul cum s-a deliberat asupra României în declaraţia făcută de sfatul muncitorilor şi soldaţilor ruşi, relativ la ţintele războiului, este o prevestire cam la ce sprijin se poate aştepta România din partea Rusiei la tratativele de pace! Dacă Rusia îşi va reţine Moldova, atunci se înţelege de la sine că partea ocupată din România va rămâne Puterilor Centrale. Astfel „Idealul românilor" are să dispară cu totul, iar unitatea culturală, teritorială şi libertatea vi se va răpi.

Puterile Centrale, după cum s-a spus deja, n-au scopul acesta, ci din contră, doresc ca şi în viitor România să existe ca stat independent şi fiind aliata lor să lucreze în deplină libertate pentru a lua parte la munca ce se va desfăşura după încheierea păcii în susţinerea intereselor comerciale şi economice ale Germaniei, Austro-Ungariei, României, Bulgariei şi Turciei, legând astfel printr-o linie directă Marea Nordului cu Orientul. Acum nu e prea târziu.

România are încă ocazia să-şi îndrepte cârma soartei pentru a evita nimicirea sa totală ca stat naţional cultural independent, primind mâna întinsă de Puterile Centrale prin care i se asigură, ca în viitoarea Europa transformată politiceşte şi economiceşte, fiind alături de Puterile Centrale şi dânsa va fi scăldată în razele calde ale soarelui binefăcător. Natural că încăpăţânarea României de a continua să fie alături de ruşi va avea ca urmare că, în zilele tratativelor de pace, armata românească, istovită şi sângerată, va fi constrânsă să lase Moldova în voia ruşilor, ca ei să dispună asupra ei după bunul lor plac, căci Anglia şi Franţa desigur că nu vor lua apărarea României contra ruşilor, iar Puterile Centrale, deoarece voi i-aţi respins mâna ce v-au întins-o, nu vor avea nicio obligaţie să vă dea vreun sprijin. Interesul României este ca românii aflători în Moldova să se convingă şi ei de toate acestea şi, cugetând la fel cu cei rămaşi în ţinutul ocupat, să procedeze de comun acord cu dânşii, cât mai e timp, la realizarea scopului de mai sus.

Inamicul ne trimite şi bilete în care ne cere întâlniri, convorbiri, o pace tacită: să nu tragem, că nu trag nici ei. Ne făgăduiesc tutun şi rom. Dintr-un ordin al Diviziei 218 germane, prins de noi, stabilim că inamicul întrebuinţează aceste mijloace ca să ne demoralizeze. Reproduc întreg ordinul:

COPIE *Dat la Cartier, 7 iunie (stil nou) 1917*
Divizia 218 Infanterie/Secţia I-a, Nr. 266 ap. *SECRET*
Nu se poate lua cu sine în linia I-a.

Ordin de Divizie

1. Conform ordinului telefonic al Comandantului B. Infanterie. Grupul Gerck nr. 2 098, se va organiza propagandă pe frontul românesc;

2. Scopul propagandei este de a dezorganiza Armata Română şi de a obţine ştiri despre inamic, mai ales asupra noii Armate I-a Română, aşezată pe frontul moldovean (ordinul este făcut la 23 mai 1917).

3. propaganda se va executa prin:

1). Aruncarea gazetelor şi manifestelor în mase mari în liniile inamicului (pentru elementele intelectuale ale Armatei Române);

2). Influenţa maselor prin grai viu şi prin atragerea oamenilor de încredere (subofiţeri şi ofiţeri) din unităţile româneşti;

3) Posturile culegătoare de ştiri 1-9 (nr. 8 deocamdată reocupat), vor sta sub comanda comandantului de companie în al cărui sector se află.

Aceştia vor sta:

1. În punctele corespunzătoare şi uşor de observat, unde să poată ajunge uşor şi sigur la mâna inamicului toate ziarele, manifestele, etc.;

2. Vor face legătură verbală cu inamicul prin ajutorul interpreţilor noştri şi, dacă inamicul se pretează, să se obţină întrevederi (rendez-vous) la ore anumite din zi;

3. Orice învoială se va face în privinţa aceasta se va anunţa telefonic, şefului Biroului de Informaţii al Diviziei. Numai şeful biroului de informaţii are voie să facă aceste învoieli cu duşmanul, după instrucţiile ce le are în această privinţă. Posturile culegătoare de ştiri au numai datoria de a pregăti terenul în acest scop, sub supravegherea comandanţilor respectivi de companii. Comandanţii de companii în acest scop vor supraveghea;

4. Se interzice strict ca asemenea învoieli să se facă de către trupa noastră, în afară de postul de spionaj, căci s-ar putea înlesni prin aceasta spionajul inamic. În toate aceste cazuri, inamicul va căuta să profite de bunătatea soldaţilor noştri. Ordinul sever (al Inf. nr. 39 op. din 28. I. 1917) relativ la această chestiune rămâne şi mai departe în plină vigoare. Scrisorile şi imprimatele pe care le-ar trimite duşmanul în rândurile noastre să se ia fără să ajungă în mâinile trupei, dându-se neatinse şi nedesfăcute în mâna şefului biroului de informaţii;

5. Comandanţii de companii îşi vor începe mai cu succes activitatea studiind locul şi încredinţându-se dacă inamicul a ridicat până acum jurnalele noastre, unde circulă liber şi fără frică în poziţiile sale; în sfârşit, în care parte are o ţintă duşmănoasă şi inaccesibilă. Observatoarele de artilerie se vor evita, nefiind practice propagandei noastre din cauză că acolo se află ofiţeri şi instructori francezi de artilerie;

6. Reuşita relaţiilor noastre în scopul de mai sus depinde de iscusinţa primelor încercări. Strigătele tari trebuie abandonate, ele ar îngrozi şi mai mult pe un duşman atât de fricos ca românul şi ar da naştere poate la alarmarea întregii poziţii. Se va ajunge mai degrabă la scopul urmărit prin chemări liniştite şi în mod camaraderesc, prin încercări repetate în acelaşi loc, făgăduieli că nu se va trage, aruncare de tutun etc. Tabacul îl vor primi companiile respective de la şeful biroului informaţiilor;

7. Comandanţii companiei vor raporta zilnic la ora 8 seara de-a dreptul şefului Biroului Informaţiilor al Diviziei mersul afacerilor propagandei. Rapoartele vor cuprinde:

a) când şi unde s-au aruncat sau înmânat jurnalele;

b) dacă jurnalele le-au luat în primire sau le-au ridicat;

c) ce încercări s-au făcut pentru legarea de relaţii cu inamicul.

Cine a apărut (soldaţi, subofiţeri, ofiţeri)? Să se vadă însă fără să se întrebe cu ce regiment s-a intrat în vorbă;

d) alte observaţii asupra modului de a se purta al inamicului.

În acelaşi timp, interpreţii serviciului de spionaj vor trimite şefului biroului de informaţii conversaţia avută cu inamicul în curs de 24 ore, vorbă cu vorbă. Întâlnirile puse la cale pentru a doua zi se vor comunica imediat prin telefon, arătând timpul şi locul hotărât pentru întâlnire;

8. Poziţiile inamice unde au loc aceste propagande vor fi ferite de focul artileriei noastve. Numai în caz de atac din partea inamicului se va trage acolo. Comandanţii de companii vor comunica aceste locuri bateriilor respective. Comandantul artileriei va fi inştinţat prin Divizie;

9. Românul este fals şi necinstit, de aceea trebuie să se ţie seamă de aceste consideraţii pentru ca organele care duc propaganda să nu cadă prizonieri sau să fie împuşcaţi. Trebuie să se aibă cea mai mare băgare de seamă în această privinţă. Soldaţii care duc jurnale şi scrisori trebuie să fie instruiţi amănunţit asupra repartiţiei forţelor noastre (1 A nr. 261 op.). Pentru paza acestor soldaţi, trebuie să se aranjeze trupe de protecţie în şanţurile noastre. Se va trage numai la ordinul comandantului de companie sub ordinele căruia stă postul culegător de ştiri;

10. Brigada 62 Infanterie va raporta până la 12 iunie 1917 numele comandantului de companie care e destinat ca, conducător al sectiei de spionaj în vederea propagandei.

Termen: 10/6-1917, ora 4 p. m., la Batalion.

Citit (ss) Runck *I. V. d. b. d. k.*

Lt. şi comand. de Companie *(ss) Kreyenberg*

Gen. maj. şi comand. al Brigăzii 62 Infanterie

Corpul IV de armată a răspuns la acest ordin cu următorul:

Corpul IV Armată, nr. 05 285/19 septembrie 1917

Ordin circular

De câtva timp, inamicul urmăreşte o propagandă intensivă prin manifeste, provocări la conversaţii unde tranşeele lor sunt apropiate de ale noastre, prin pachete de tutun, prin jurnale aşezate în anumite locuri, etc. Vi se trimite, aici în copie, un ordin capturat, în care se dă pe faţă această organizare.

Binevoiţi, vă rog, a lua următoarele măsuri:

1) În punctele unde se pun jurnale, manifeste, tutun, să se organizeze curse şi să se dea premii celor care ar prinde patrulele inamice însărcinate cu acest lucru;

2) Să se ardă imediat de către comandantul de regiment toate corespondenţele, jurnalele şi tutunul venit de la duşman, încheindu-se proces verbal. Se va trimite câte un exemplar la Corpul de Armată;

3) Să se facă propagandă din partea noastră, în special pe punctele unde se simte prezenţa unor trupe de naţionalităţi diferite (croaţi, slovaci, bosniaci, musulmani);

4) Modalitatea propagandei va fi reglată de Comandantul de Divizii, care o va comunica şi Comandamentului Corpului IV de Armată. Să se aleagă bine oamenii întrebuinţaţi;

5) Să se facă cunoscut trupei uneltirile vrăjmaşului şi cum trebuie să se poarte orice soldat bun român;

6) Să se ia cele mai severe măsuri contra tuturor celor care ar continua să comunice cu adversarul, nu cu intenţii rele, ci chiar numai din uşurinţă şi curiozitate. Vor fi trimişi toţi înaintea Curţii Marţiale;

7) Se vor răsplăti toţi cei care (grade inferioare) vor ajuta comandamentul în stârpirea obiceiului de a coresponda cu adversarul;

8) Toţi trebuie să fie convinşi că li se întinde de vrăjmaş o cursă, văzând că pe român nu-l poate răpune cu armele;

9) Duşmanul trebuie să simtă că nu este românul nici fricos, nici fals, nici necinstit, cum o spun ei prin ordinul capturat, ci că îşi iubeşte ţara, că este brav şi cu mult mai cinstit ca mişeii vrăjmaşi care încep să-şi vadă neputinţa de a răpune pe români.

Comandantul Corpului IV de Armată,
general de divizie,
(ss) Văitoianu

Ce proşti sunt nemţii, dacă cred că ne pot dezorganiza cu asemenea apucături. Continui vizitele mele în casele ţărăneşti. Am găsit pe câmp altă femeie bolnavă, cu doi copii lângă ea. Soacra ei, o biată bătrână, se sfărma neputincioasă în jurul lor. Am luat-o şi am aşezat-o pe prispa unei case şi întorcându-mă acasă le-am trimis de-ale mâncării. Peste două zile am găsit-o moartă pe prispă. Nu voia să o îngroape nimeni. A trebuit să trimit un jandarm de la secţie, dând ordin celor de la spital s-o ridice şi să o ducă la cimitir. Mizerii, mizerii şi lipsă de suflet!

Legiunea ardeleană

25-27 septembrie. Mihai Popovici a profitat de liniştea de front şi s-a repezit la Iaşi. S-a întors cu un sac de veşti. E foarte însufleţit de necesitatea organizării unei legiuni a ardelenilor. Ardelenii veniţi din Rusia au fost împărţiţi pe la toate regimentele. I-a înghiţit pământul, nu-i mai poţi găsi.

Scopul urmărit era altul să constituie o demonstraţie împotriva Monarhiei Austro-Ungare, nu să fie carne de tun. De când e la Corpul IV colonelul Manolescu, avem un om înţelegător cu care ne putem sfătui. Îi punem problema şi, cu discernământul său fin, vede imediat cele două aspecte ale ei: *cel politic* şi *cel militar*. Cred că militarii ar admite mai uşor organizarea legiunilor ardelene, decât oamenii politici. Cum am spus, eu aveam rezerve faţă de organizarea ardelenilor în unităţi militare, deşi la Bucureşti eu redactasem memoriul către Consiliul de Miniştri (vezi capitolul II), după ce mai înainte discutasem de câteva ori chestiunea cu Nicolae Filipescu. Când a fost acesta în Rusia şi la Petrograd, îl rugasem să intervină la autorităţile ruseşti în acest sens.

După ce am intrat în Armata Română şi am constatat lipsa de înţelegere a sufletului ardelenesc şi lipsa spiritului de organizare, nici nu voiam să mai aud de aducerea ardelenilor din Rusia. Taberele de prizonieri din Moldova erau pline de români din Ardeal. S-a gândit cineva nu ca să-i elibereze şi să-i înroleze sub flamurile naţionale de luptă, ci să-i adune într-o tabără specială, să-i despartă de călăii lor de ieri? Armata Română luptă pentru eliberarea fraţilor din Ardeal, iar pe cei ce dezertau din rândurile inamice, nevoind să-şi ridice arma împotriva eliberatorilor, îi ţineau în robie şi-i lăsau să moară alături de prizonierii de alte neamuri. Aceasta era trista realitate, în faţa căreia frazele naţionale se topeau, ca nişte baloane mincinoase. Într-un volum următor, intitulat *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni*[84], voi publica o serie de documente, ca o contribuţie la istoricul acestor frământări ale ardelenilor. Aici nu notez decât preocupările noastre

[84] *Sub flamurile naţionale*, vol. III [Gelu Voican Voiculescu].

la Oneşti şi rolul pe care l-am avut la înfiinţarea *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni*. Notele cronologice din acest capitol întregesc expunerea din capitolul IX al lucrării de faţă.

La Oneşti, legiunea ardelenilor era concepută larg şi nu se mărginea numai la România. Ideea fundamentală era tot demonstraţia politică împotriva Austro-Ungariei, demonstraţie care trebuia răscumpărată cu sânge. Din schimburile noastre de vederi şi din lungile discuţii a rezultat următoarea organizare: o legiune de ardeleni se va înfiinţa în România, adică în Moldova în care vor intra toţi ardelenii, nu numai cei veniţi din Rusia.

Părintele Lucaci va recruta ardelenii din America şi aceştia, împreună cu prizonierii făcuţi pe frontul apusean, vor forma o legiune în Franţa. Din prizonierii ardeleni făcuţi de armata lui Cadorna, se va organiza o legiune în Italia şi care va lupta fie pe frontul din Salonic, fie pe frontul Triest-Fiume. Sângele românilor ardeleni să curgă pe pământul tuturor neamurilor care ne sprijină să ne înfăptuim unitatea naţională.

Cum eu tot nu eram convins de utilitatea practică şi de posibilitatea de a realiza acest frumos proiect, i-am spus lui Mihai Popovici să întocmească el un memoriu şi eu m-am angajat să-l duc la Iaşi. Mihai Popovici s-a aşternut pe lucru. De pe front vin nişte alsacieni din Regimentul 373 rezervă german, care nu ştiu decât nemţeşte. Înjură pe nemţi şi vor să fie francezi. Şi-au pierdut limba, dar şi-au păstrat conştiinţa naţională. Noi avem acelaşi grai, dar flăcările conştiinţei pâlpâie abia ici-colo. Pe câţi nu-i aud vorbind de pace în aceste vremuri, când dragostea de patrie şi de neam ar trebui să răscolească în volburi de ură întreaga energie românească.

Lăsăm să moară sub ochii noştri populaţia civilă. Azi (27 septembrie), am văzut cadavrul unei femei de 23 de ani, frumoasă şi voinică. O făptură din ale cărei coapse ar fi putut rodi atâţia flăcăi pentru România viitoare. Zăcea întinsă pe catafalc, cu o floare roşie la tâmpla dreaptă şi cu obrazul împodobit de busuioc şi de garoafe. Stinsă în floarea vieţii, n-o puteau plânge decât florile. Părea o sculptură de ceară lucrată de mâna unui maestru al Renaşterii. Fetiţa ei de 3 ani, Victoria, se juca lângă ea şi-mi spunea cu naivitatea fermecătoare a copiilor: *A mulit mama...*

Nepotul Adelinei, Andrei Bercianu, fiul nemuritorului Daniil Bercianu, a venit să mă vadă. E sublocotenent la Vânătorii de munte şi m-am bucurat văzându-l teafăr după atâtea lupte. Am evocat împreună Răşinarul, cuibul părinţilor şi strămoşilor săi cărturari, şi Sibiul tinereţii noastre. I-am spus că şi fratele maică-si, colonelul Marcel Olteanu, e pe aici şi că au fost vecini în vârtejul luptelor. Ce mândru ar fi bogatul negustor Nanu Olteanu din Reghinul Săsesc, a cărui soţie a fost fiica surorii istoricului Petru Maior şi a cărui casă a fost aprinsă de revoluţionarii unguri în 1848, şi ce mândru ar fi şi învăţatul Sava Popovici Bercianu din Răşinari, văzând că urmaşii luptă pentru acelaşi ideal care le-a încălzit şi sufletele lor înainte cu un veac. Sângele apă nu se face.

28-30 septembrie. Proiectul de memoriu lucrat de Mihai Popovici nu m-a mulţumit. Scrisese vreo trei pagini. Trebuia să fie mai documentat şi mai amănunţit. De aceea, m-am hotărât să-l redactez eu. L-am terminat în aceste trei zile. Scriind, am început să fiu şi eu însufleţit de ideea *Legiunii românilor subjugaţi*, chiar dacă în acest război nu s-ar întrupa idealul nostru, oştirile ardelene de pe frontul românesc, francez şi italian vor rămâne pentru toate vremurile o dovadă a dorului de libertate al românilor subjugaţi. Textul memoriului lucrat de mine şi revizuit împreună cu Mihai, îl public în capitolul IX.

Vin ştiri bune şi din Basarabia. Românii cer să fie organizaţi în regimente separate în cadrele Armatei Ruseşti. Toţi sunt hotărâţi să lupte până la sfârşit pentru cauza naţională. Altă ştire îmbucurătoare. În Chişinăul Basarabiei, s-a înfiinţat o tipografie şi ziarul *Ardealul*. Reproduc ştirea tăiată din nu mai ţin minte ce ziar. E un document.

La 8 septembrie, a început să lucreze la Chişinău tipografia Obştiei culturale moldoveneşti, pentru cărţi de şcoală, cărţi populare şi, pe alături, pentru foaia Ardealul. Să ştiţi, fraţilor moldoveni, spune Cuvânt moldovenesc, că o zi mai mare ca aceasta n-a avut pân-acum Basarabia noastră... Prin lumina care se va răspândi cu ajutorul tipăriturilor ieşite din această tipografie, moldovenii se vor deştepta la o nouă viaţă, la o viaţă naţională vrednică de un popor cu o aşa de strălucită obârşie cum suntem noi. Tipografia are literă latină. Au vorbit la deschidere preotul V. Gobjilă, care a făcut şi slujba, preotul Parfenie, dnii N. Alecsandri, P. N. Halippa şi P. Harea. Hârtia o aşeza în maşină, adaugă darea de seamă, o învăţătoare care a mântuit cursurile moldoveneşti.

Spor mult, în vremi aspre şi în vremurile mai bune pe care le dorim neamului întreg, muncind pentru ele, acestei tiparniţe închinate celor mai nobile scopuri şi, printr-însa, să se creeze acea conştiinţă de sine fără care popoarele nu sunt decât turme pentru cioban sau pentru măcelar!

În neutralitate, spusesem la o întrunire: *Drumul spre Basarabia duce prin Ardeal*. Atunci nu visam că dezrobirea Basarabiei va merge aşa de uşor. Vorba veche: *N-aduce anul ce aduce ceasul...*

Aliaţii vor să ducă războiul şi după încheierea păcii. Războiul cel mai teribil, cel economic. Citesc într-un ziar:

Nu e prea târziu să arătăm că, la conferinţa comercială interaliată care s-a ţinut la Roma, la începutul acestei veri, s-au luat următoarele rezoluţii:

1) guvernele să studieze constituirea unei misiuni economice interaliate şi să înscrie la tratatele de comerţ ce se vor încheia între aliaţi clauzele relative la dreptul de preferinţă pentru cumpărarea materiilor prime şi pentru concesiile coloniale;

2) să se creeze organele comune permanente de informaţii şi de studii pentru chestiunile economice care vor fi discutate la negocierile de pace;

3) puterile aliate să prepare din timp condiţiile indispensabile pentru debuşeurile de compensaţie necesare naţiunilor aliate care înainte de război aveau debuşeul lor principal pe pieţele Europei Centrale. Între acestea se înţelege România şi Serbia;

4) să se stabilească principiile uniforme care vor fi înscrise în legile relative la falsa declaraţie a mărfurilor şi măsurile ce vor trebui luate pentru represiunea falselor indicaţii în ce priveşte proveniența lor, prin crearea unei poliţii vamale internaţionale;

5) stabilirea arbitrajului în materie comercială, în sensul că o sentinţă a arbitrilor hotărâtă într-un stat aliat să aibă forţă obligatorie în toate statele;

6) reglemantarea regimului internaţional al transporturilor maritime şi a măsurilor ce se vor lua pentru a favoriza acţiunea comună a uniunilor comerciale ale tuturor ţărilor aliate;

7) crearea unei Clearing House a companiilor de asigurare, aşa cum există pentru bănci;

8) unificarea taxelor vamale şi a nomenclaturii vamale;

9) adoptarea de către toate ţările aliate a aceluiaşi sistem metric zecimal al greutăţilor şi măsurilor;

10) internaţionalizarea legilor privind repararea pagubelor de război.

1-5 octombrie. Pe frontul de Apus lupte înverşunate. Pe restul fronturilor acţiuni fără deosebită importanţă. Ziarele din Viena se plâng de lipsa de alimente. Populaţia se gândeşte cu groază la iarna care vine. Autorităţile se tem de tulburări. Cancelarul Michaelis, vorbind de condiţiile păcii în Reichstag-ul german, declară: *„Atâta timp cât adversarii noştri pretind că noi să dăm ceva din ţara germană, atâta timp cât ei urmăresc gândul de a vârî dezbinare între poporul german şi împărat, atâta vreme vom reţine retrasă mâna păcii şi vom sta cu mâinile încrucişate. Noi aşteptăm, noi putem aştepta, timpul va curge pentru noi. Până când duşmanii noştri vor înţelege că trebuie să-şi retragă pretenţiile lor, până atunci tunurile şi submarinele trebuie să-şi facă opera lor; pacea noastră va veni totuşi"*.

Tonul e blajin. Submarinele nu aduc hrană Germaniei. Pe frontul nostru linişte. Amândouă taberele îşi fac sălaşuri de iarnă. Situaţia frontului e schiţată în harta de mai jos.

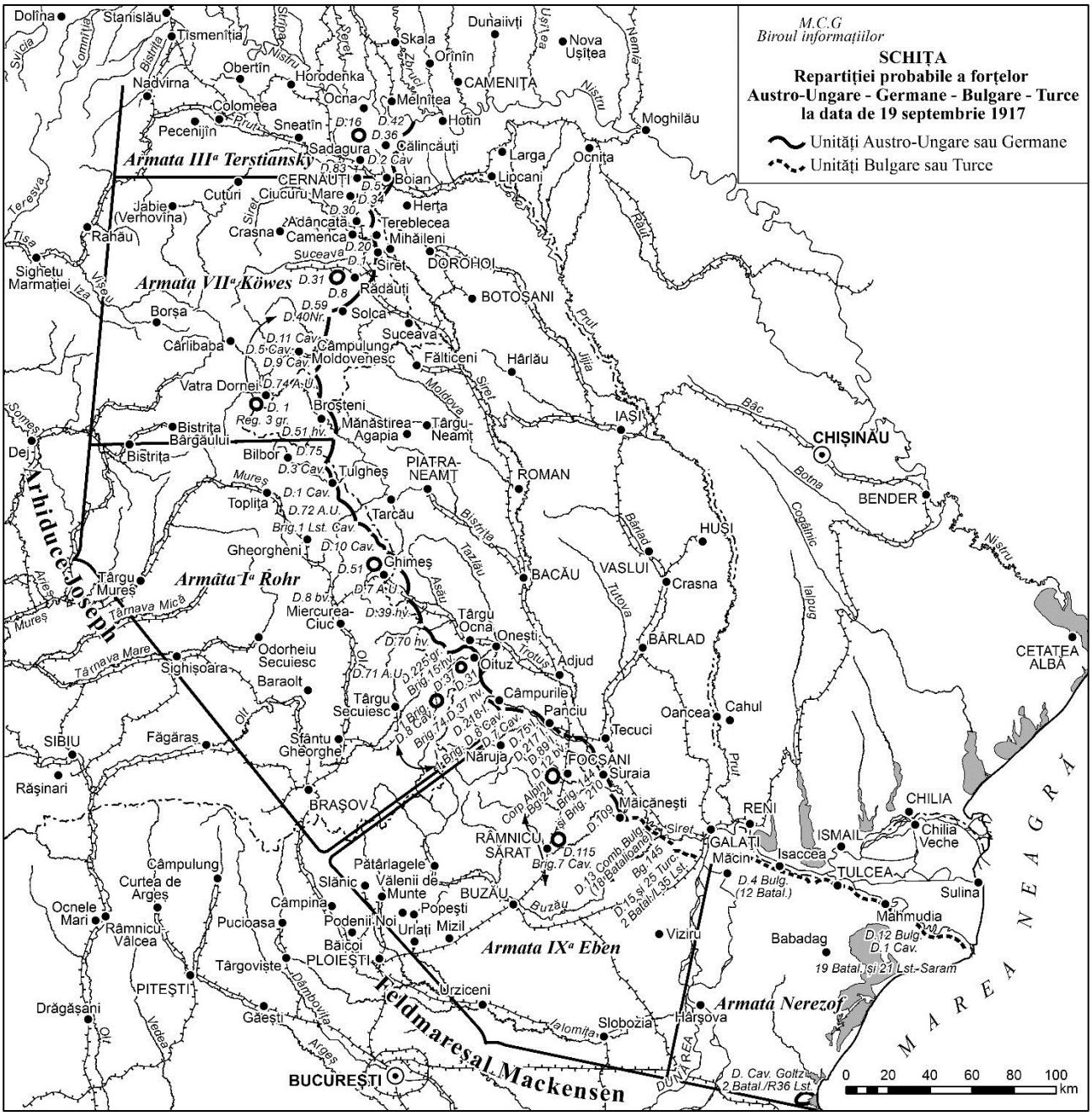

Schiţa repartiţiei probabile a trupelor inamice la data de 19 septembrie 1917.

Numai apropierea de Trotuş ne tulbură odihna. Dau forma definitivă şi bat la maşină memoriul privitor la *Legiunea românilor subjugaţi* şi, după un an de serviciu neîntrerupt, mă hotărăsc să plec la Iaşi.

Ne vin oaspeţi: miniştrii Delavrancea şi Greceanu. Sunt nunii domnişoarei Văitoianu, care se mărită cu maiorul Popescu. Doamna Negroponte se hrăneşte de 25 de ani din bogăţiile ţării şi tot n-a găsit de cuviinţă să înveţe româneşte. Acum cere dijmă de la ţăranii din Grozeşti, unde îşi are domeniul. I-am luat sub scutul Corpului IV de Armată pe nenorociţii de ţărani exploataţi de veneticii din Levant. Tot această doamnă a pus în mişcare Marele Cartier General şi Armata a II-a pentru că am evacuat pe Leon Paltin, arendaş evreu în serviciul latifundiarei. Vechiul sistem de a călca legile şi ordonanţele persistă. O adresă înaintată Armatei a II-a arată comandamentelor superioare abuzurile grecoaicei din Grozeşti. Mă pregătesc de drum.

CAPITOLUL VIII

TRIUNGHIUL MORŢII

La Iaşi

6-7 octombrie. Plec la Iaşi cu memoriile. Fac drumul cu trăsura, prin Valea Rea până la Bacău. Regiunea pe care o străbat e pustie şi tristă, numai culorile toamnei împodobesc coastele colinelor dese, cu povârnişuri repezi. Pretutindeni mişună lăcustele în uniformă rusească. Ici-colo apar şi soldaţii noştri, care încearcă să apere ţinutul de sălbăticia flămândă a puhoiului rusesc.

Aproape de Bacău ni se rupe o roată. Semn rău. N-am să ajung teafăr la Iaşi. În gara Bacău, o mare de ruşi, tălăzuind în neştire şi mereu răscolită de furtuna demagogică a revoluţiei. Unii ascultau un discurs, alţii beau şi jucau, alţii cântau şi cei mai mulţi stăteau întinşi pe jos rumegând sâmburi de bostan. Niciodată n-au avut o icoană mai plastică a hoardei umane, ca în gara Bacău.

Mă urc în coridorul unui vagon plin de ruşi dezarmaţi şi, printre ei, câţiva români. Un praporgic ne înjură ţara şi armata într-o românească stricată. Îi spun să tacă. Devine şi mai obraznic. Scos din răbdări, îl plesnesc peste bot şi-l iau de umeri. Pun mâna şi doi soldaţi de-ai noştri şi-l zvârlim, de cade în brânci pe peron, ca o broască lăţită. A dat alarma. Un tovarăş de jos a început să împungă cu sabia. Ne-am ferit. Un grup, cu baioneta la armă, se apropia ameninţându-ne. Am scos revolverul. Noroc că trenul s-a pus în mişcare, altfel nu mai ajungeam la Iaşi. Roata ruptă la marginea Bacăului mi se-nvârtea dinaintea ochilor. Toată noaptea stăm în picioare, în coridor, separându-ne în fiecare gară de năvala ruşilor, cu certuri şi cu scandaluri. Sosim în Iaşi cu întârziere mare. Iaşul Unirii vechi şi al celei noi întrece aşteptările mele. Clădiri frumuşele, străzi asfaltate – acum murdare – şi lume nu tocmai multă. Spre seară, caut prieteni vechi. Am norocul să-i găsesc grămadă. Tot cei de demult, dar cu sufletul schimbat. Deleu ursuz şi tăcut. Pribegia şi mizeriile cu voluntarii l-au făcut nesuferit de închis şi de nemulţumit. Trebuia să-i scoţi vorbele cu cleştele. Încep poveştile. Fiecare are povestea lui.

8-9 octombrie. Dimineaţa mă prezint cu memoriile colonelului Stârcea, adjutant regal. Îmi spune să vin după masă. Ca să treacă vremea, mă duc să văd un transport de voluntari ardeleni la cazarma vânătorilor. Mă călăuzeşte Augustin Blăjan, de care mă despărţeam în Galiţia, în luptele de la Laszki-Murowane. Întâlnesc şi pe alţi ofiţeri, nemulţumiţi cu primirea ce li s-a făcut şi cu încartiruirea. Soldaţii sunt împodobiţi cu cocarde tricolore, cei mai mulţi oameni în vârstă, cu feţe chinuite. Tot la cazarmă e şi locul prizonierilor români făcuţi pe frontul nostru. În sfârşit, i-au eliberat şi pe aceştia. Se întâlnesc neamuri şi fraţi. Sunt scene duioase. Se înscriu şi ei în rândurile voluntarilor. Unii se codesc.

Prietenii îmi spun, că *Biroul A. B.* (ardeleni şi bucovineni) al voluntarilor nu e organizat. N-au nici mese de scris. Totul se lasă la voia întâmplării, după obiceiul românesc. Seara, mă prezint din nou la colonelul Stârcea, cu care stau două ore de vorbă. Îi citesc memoriul şi caut să-l conving de importanţa unităţilor ardelene şi bucovinene. Mă ispiteşte dacă nu urmăresc vreo pricopseală personală. Îi spun că sunt foarte mulţumit la Corpul IV de Armată, unde îmi fac datoria, şi că nici nu vreau să se ştie că eu am prezentat memoriul pentru a fi supus aprobării regelui. Îmi promite să înainteze memoriul încă în astă seară şi mă cheamă pentru a doua zi dimineaţă la el după rezultat.

Colonelul Stârcea îmi face impresia unui om deştept şi de ispravă. Deoarece aveam asigurarea lui că regele nu va refuza organizarea ardelenilor în unităţi combatante şi deoarece eu nu aveam nicio calitate oficială de a vorbi în numele voluntarilor ardeleni, m-am gândit că trebuie să comunic demersul meu lui Victor Deleu, socotit ca şeful voluntarilor şi lui Vasile C. Osvadă, care făcea pe secretarul Biroului A. B. Amândoi au primit ştirea cu neîncredere. Nu aveam nicio nădejde că se va realiza propunerea noastră concepută la Oneşti.

Luni dimineaţa, 9 octombrie, am luat pe Deleu şi ne-am dus împreună la colonelul Stârcea. Ne-a comunicat că ideea diviziilor (a legiunilor) n-a fost aprobată de rege, dar a aprobat înfiinţarea de regimente ale voluntarilor ardeleni şi bucovineni. Ne-a rugat să ne mulţumim deocamdată cu atât şi că mai târziu se vor organiza şi diviziile. Trebuie să procedăm sistematic. În faţa hotărârilor regelului nu mai aveam nimic de spus. Eu personal le-am cerut voie să mă autorizeze să-i scriu şi generalului Eremia Grigorescu, rugându-l şi pe dânsul să stăruie pe lângă rege ca să înfăptuiască şi legiunea propusă. I-am şi scris generalului Grigorescu, trimiţându-i o copie după memoriu. Îl ştiam om de inimă şi eram încredinţat că nu mă va refuza. Aşa s-a început organizarea *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni* în Moldova.

10 octombrie. Zi de aşteptare. Vizitez Iaşul şi descopăr că are o situaţie admirabilă, descopăr colţuri pline de farmec. Vederile de la Râpa Galbenă, Turnul Golia, Cetăţuia şi Galata sunt încântătoare. Vechea capitală a Moldovei e acum ca o femeie frumoasă, ciufulită de mizeriile războiului. Mă întâlnesc şi cu Goga. Nu-l mai văzusem de la Bucureşti, când s-a întors speriat din iadul Turtucaiei. Îl găsesc adânc influenţat de năravurile lumii politice. Mă întreabă ce caut la Iaşi.

Întâi m-am codit să-i spun, dar până la urmă i-am mărturisit. Se angajează să intervină şi el pentru înfăptuirea legiunii. Mi-e teamă să nu strice şi să nu dea o întorsătură politică întregii organizări. Pe Goga nu-l interesează decât politica. Fac o vizită şi domnului N. Iorga, pe care-l găsesc scriind în cerdacul unei case în stil ţărănesc. Îmi promite că va vorbi cu Maiestatea Sa şi că legiunea trebuie să se înfiinţeze. Ocărăşte pe cei de alături, de la *România*.

11-14 octombrie. Misiunea mea era terminată. Stărui pe lângă Victor Deleu să se intereseze şi mă angajează să lucrez şi regulamentul de organizare al legiunii. Miercuri seara, 11 octombrie, pleacă voluntarii ardeleni la Huşi să facă instrucţie. Când trec în coloane de marş pe străzi, nu-i aclamă nimeni. Sunt nemulţumiţi de lipsa entuziasmului. Publicul din Iaşi e demoralizator. Voluntarii credeau că vor fi mereu sărbătoriţi. Goga, Deleu şi Osvadă sunt chemaţi la generalul Alexandru Lupescu, care a primit memoriul de la Andrei Popovici, căruia îi dădusem un exemplar din însărcinarea fratelui său Mihai, ca să discute înfiinţarea legiunii. După două zile, şeful de Stat-Major al generalului Prezan comunică celor trei că regele a aprobat propunerile din memoriu. Generalul Prezan, în înţelegere cu ministrul preşedinte, a hotărât să se înfiinţeze regimente de voluntari ardeleni şi bucovineni, care se vor numi regimente legionare. A dat ordin celor trei ardeleni să întocmească lista comandanţilor de batalioane dintre voluntarii ardeleni. S-a aprobat şi reorganizarea biroului central. Am avut o adâncă satisfacţie, că intervenţia mea a dat roade. În Iaşi, aflu şi următoarea informaţie dintr-un ziar despre prizonierii de origine română din Rusia:

„În urma cererilor repetate ale prizonierilor de origine română şi aflaţi în Rusia, guvernul român a făcut demersurile necesare pe lângă guvernul rus, spre a-l întreba dacă dă voie acestor prizonieri să se organizeze ca voluntari ai Armatei Române, luând astfel parte la luptă pentru dezrobirea patriei lor şi alipirea la România. Guvernul rus a arătat multă bunăvoinţă, spre a satisface dorinţa aşa de vie şi hotărât exprimată de prizonierii de origine română, însă din cauza nevoii ce are de lucrători, nu a dat această libertate decât la un număr redus din ei. Considerând însă că toţi aceşti prizonieri sunt conaţionali ai românilor din Regat, guvernul rus a admis ca, pentru toţi ceilalţi care rămân la lucru pe teritoriul rus, România să se intereseze de soarta lor, stabilind o legătură sufletească mai puternică între ei şi patria lor de mâine.

În vederea aceasta guvernul român a înfiinţat în Rusia două servicii: Corpul voluntarilor români şi Serviciul prizonierilor români din Rusia, conduse de dl lt. colonel Pietraru din rezervă, sub direcţiunea superioară a dlui general Coandă, reprezentantul Armatei Române pe lângă Marele Cartier General Rus. Corpul voluntarilor români are ca scop de a aduna pe acei prizonieri de origine română care vor să lupte în rândurile Armatei Române, pentru a-i echipa şi porni în ţară. Aceasta în limitele admise de guvernul rus. Neputând să-i ia pe toţi din Rusia, guvernul român, prin Serviciul prizonierilor români, a organizat un întreg sistem de cercetare şi ajutor pentru toţi românii risipiţi pe tot teritoriul Rusiei. Toată Rusia în Europa şi în Asia este împărţită în zone dirijate de câte un conferenţiar şef, iar în fiecare zonă se constituiesc diferite comitete şi conferenţiari locali. Conferenţiarii şefi vizitează toate centrele unde sunt

adunaţi mai mulţi români, se interesează de soarta lor, intervine la proprietari, fabricanţi etc., pentru a le îmbunătăţi salariul, mâncarea şi locuinţa, le ţine conferinţe asupra istoriei şi literaturii române, dă ajutoare la cei bolnavi şi în imposibilitate de a muncii, organizează apoi, în fiecare din aceste centre, comitete de conducere a românilor aflaţi acolo.

În trei luni de funcţionare, Serviciul prizonierilor români a primit peste 2 000 de scrisori din toate colţurile Rusiei, răspunzând la toate şi în limita posibilă căutând a satisface dorinţa lor".

La Iaşi, a fost şi profesorul Masaryk, ca să aranjeze organizarea unui congres al naţionalităţilor din Austro-Ungaria la Londra. Brătianu vrea să trimită cinci reprezentanţi din partea românilor, Goga cere 20, ca să nu se piardă în marea slavă, care va domina congresul. Un ardelean îmi povesteşte activitatea prizonierilor şi refugiaţilor noştri în Basarabia. Au făcut o operă de redeşteptare naţională. Părăsesc Iaşiul mulţumit că am făcut o ispravă, cu care, desigur, se vor lăuda mulţi. În tren m-am luptat toată noaptea cu anarhia democraţiei ruseşti, fără să pot închide un ochi.

Războiul manifestelor

15-21 octombrie. Întreaga săptămână lucrez la Regulamentul comandamentului corpului legionar al românilor subjugaţi. Reuşesc să înjghebez un proiect. Leon Paltin s-a întors iarăşi la Oneşti. Cazul Paltin caracterizează moravurile Ţării Româneşti. Acest Paltin, la decretarea mobilizării, a fost mobilizat pe loc la fabrica lui Negroponte din Grozeşti. De aici, a fost evacuat de ruşi. S-a stabilit la Oneşti, unde a continuat să stea mobilizat pe loc, deşi fabrica nu mai funcţiona.

Din Oneşti, a fost evacuat de corpul nostru de armată. Evacuarea a fost aprobată şi de Marele Cartier General. Totuşi evreul Paltin, prin intervenţia lui Negroponte, a reuşit să vină iar la Oneşti, cu un permis de circulaţie. L-am arestat, l-am escortat la Bacău şi totuşi s-a întors înapoi. Iată puterea plutocraţiei, valoarea legilor şi a ordinelor din Regat în timp de război. Ce va fi în timp de pace?

A trecut pe la noi colonelul sârb Hagici, un bărbat voinic şi frumos, care a comandat o divizie sârbească în Dobrogea. Mi-a spus că legiunea sârbească e la Reni şi că noi putem organiza cu uşurinţă 2-3 divizii din prizonierii ardeleni din Rusia. Inamicul a fost foarte activ în cursul săptămânii. Ne-a inundat cu ziare şi cu manifeste, la care a început să adauge fotografii şi scrisori. Iată o fotografie de propagandă. E o carte poştală, pe dosul căreia e scris cu mâna: *„Fraţilor! Pe noi, cum vedeţi, ne-a lăsat să mergem la casele noastre. Treceţi şi voi încoace, că veţi duce-o mult mai bine. Trei fraţi prizonieri".*

Ne aruncă şi manifeste mari. Răspundem şi noi inamicului. Începe lupta ademenirilor prin manifeste. Acestea sunt mai inofensive ca gloanţele şi ghiulelele, nu omoară pe nimeni. Scriu şi aruncăm în liniile duşmane următorul apel românesc:

Fraţilor!

Iată, s-a pornit a patra iarnă de când ungurul şi neamţul ne-au aruncat in iadul războiului. În tot acest timp, pe noi, mândrii feciori ai Ardealului, ne-au mânat unde a fost sângerarea mai crâncenă, pentru ca să ne prăpădim cu toţii. Câmpiile, văile, munţii, spuzite sunt de oasele noastre, iar apele toate gâlgâiesc numai sânge ardelenesc, căci în Galiţia, Serbia, Polonia, Rusia, Italia – nu e bulgăr de pământ care să nu fi înmormântat pe unul din ai noştri.

Şi pentru ce suntem jertfiţi noi? Pentru ca în Ardealul pustiit să rămână ungurul singur stăpân peste pământul şi truda noastră. Pentru că cu creiţarii noştri să trăiască în mare desfrâu contesele şi să-şi îngraşe şi mai mult rânza grofii unguri. Căci, să ştiţi, fraţilor, că pe noi ungurul ne urăşte adânc, de aceea ne trimite tot mereu în linia întâi de foc, pentru ca să ne mistuim cu toţii în acest cuptor încins.

Veacuri de-a rândul am robit în umilinţă şi necinste; credincioşi slujit-am împăratului din Viena, i-am dat dăjdii de bani şi de sânge. Răsplata? Dreptatea noastră a fost aruncată în temniţe. Libertatea noastră a fost ferecată-n lanţuri. Dar destul ne-au schingiuit jandarmii, destul ne-au batjocorit solgăbiräii. Azi nu vrem să mai fim slugi. Căci pe când regimentele româneşti din Ardeal putrezesc prin şanţuri – acasă ungurul a deschis iarăşi porţile temniţelor aruncând în întuneric peste 10 mii din părinţii noştri; şcolilor noastre le-au pus zăvor, în sfintele noastre altare glas de slujbă nu se mai aude. În piaţa Clujului, au reînălţat blestematele de spânzurători de la 1848 şi în zghilţuri se zbat – în hulă şi batjocură – căpeteniile noastre. Guvernul din Pesta ne-a luat până şi cenuşa de pe vatră; despletite şi cu ochii vineţi bocesc soţiile noastre pe pragul caselor, uscându-se în bătaia de joc a notarilor şi finanţilor. Bătrânii noştri – câţi or mai fi rămas – jelesc pe la răspântii amărâta noastră doină:

Munţii noştri aur poartă,
Noi cerşim din poartă-n poartă

Aruncaţi, deci, în ţărână pajura blestemată ungurească şi nemţească. A sosit momentul să ne răzbunăm de toate fărădelegile comise de unguri şi nemţi. Niciun jurământ dat lor nu ne mai obligă, căci ei, apăsătorii noştri, au fost cei dintâi care au călcat jurământul depus pe legile ţării. Împăratul şi miniştrii au rupt mai întâi jurământul; ne-au dat voie să pornim la moarte cu tricolorul românesc pe piept, dar cu intenţie ne-au băgat unde au fost bătăliile mai crunte. Ca să piară toţi valahii, iar apoi, pe urmă, grofii şi vânduţii ungurilor să-şi bată joc de părinţii şi femeile noastre.

Moarte tuturor românilor sta scris pe steagul unguresc şi austriac. Ne mai poate obliga atunci jurământul, de a muri sub acest steag, duşman nouă românilor? Nu, fraţilor. Predaţi-vă unde puteţi şi cât mai mulţi, căci numai astfel vrăjmaşul nostru de moarte, ungurul şi neamţul, va slabi. Predaţi-vă ruşilor, puternicii aliaţi ai României, căci şi dânşii luptă pentru dezrobirea popoarelor. Ruşii vă vor trimite în România unde luptăm cu toţii sub comanda regelui român. Moarte ungurilor şi nemţilor! Ei sunt duşmanii şi călăii noştri. Sub cutele tricolorului românesc luptă zeci de mii de ardeleni şi bucovineni alături de armata României libere pentru dezrobirea noastră. Nu vă temeţi de ameninţările ungurilor că dacă vă veţi preda, vor fi pedepsiţi cei de acasă; destui unguri sunt şi în România, internaţi în tabere, ca să ne putem răzbuna. Predaţi-vă ruşilor, care vă vor trimite la Kiev, unde e centrul de adunare al voluntarilor ardeleni; de la Kiev veţi fi aduşi în România. De aici, împreună cu Armata Română, ne vom întoarce liberi, iar nu robi, în Ardealul nostru. Fraţi de-ai noştri au venit din America şi batalioane întregi luptă sub drapelul Franţei. Veniţi cât mai curând: să pornim cu toţii să înfingem tricolorul nostru în inima Ardealului. Aşa ne porunceşte umbra întunecată a lui Avram Iancu. Aşa şi cântecul:

M-am suit la munte-n zori,
Am prins fulgerul din nori
Şi de sus, de înălţime,
L-am izbit în ungurime.

Ardelenii şi bucovinenii voluntari în Armata Română.

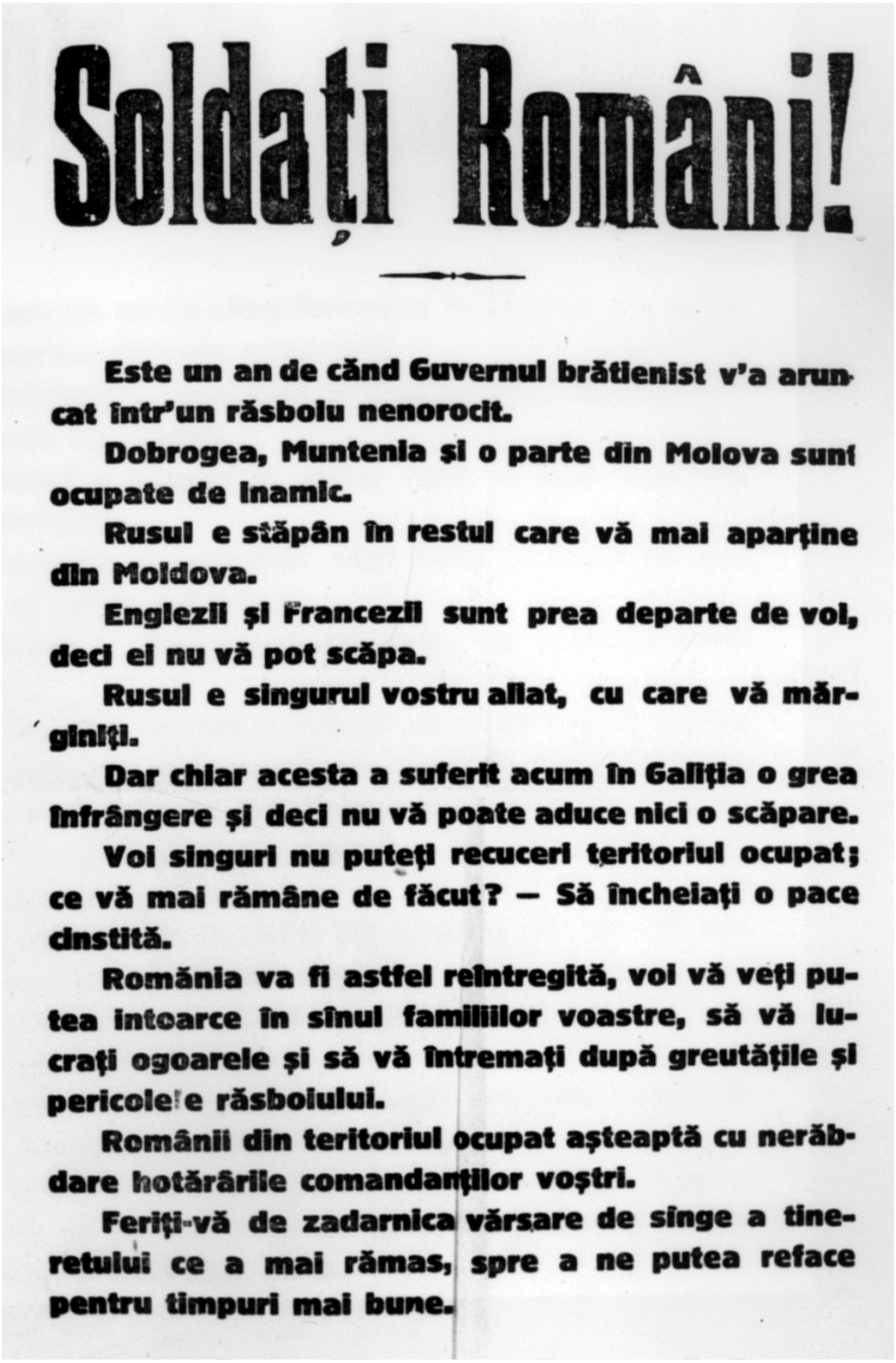

Soldați Români!

Este un an de când Guvernul brătienist v'a aruncat într'un războiu nenorocit.

Dobrogea, Muntenia și o parte din Molova sunt ocupate de inamic.

Rusul e stăpân în restul care vă mai aparține din Moldova.

Englezii și Francezii sunt prea departe de voi, deci ei nu vă pot scăpa.

Rusul e singurul vostru aliat, cu care vă mărginiți.

Dar chiar acesta a suferit acum în Galiția o grea înfrângere și deci nu vă poate aduce nici o scăpare.

Voi singuri nu puteți recuceri teritoriul ocupat; ce vă mai rămâne de făcut? — Să încheiați o pace cinstită.

România va fi astfel reîntregită, voi vă veți putea întoarce în sînul familiilor voastre, să vă lucrați ogoarele și să vă întremați după greutățile și pericolele războiului.

Românii din teritoriul ocupat așteaptă cu nerăbdare hotărârile comandanților voștri.

Feriți-vă de zadarnica vărsare de sînge a tineretului ce a mai rămas, spre a ne putea reface pentru timpuri mai bune.

Nemţilor le aruncăm trei manifeste: *Către soldaţii germani şi austro-ungari (în nemţeşte, semnat: Soldaţii şi ofiţerii români ce se află în faţa liniilor voastre)*

Soldaţilor din Alsacia şi Lorena (în franceză);

Către soldaţii germani şi austro-ungari (în nemţeşte, semnat: Soldatul român).

Ofițeri români!

Se împlinește un an de când guvernul român a luat funesta hotărâre de a declara război Puterilor centrale.

După moartea marelui Regele Carol gașca brătienistă a ajuns atotputernică.

Ambițiuni personale și setea de cuceriri laolaltă cu vanitatea, orbirea și necinstea au devenit singurele imboldure ale politicei românești.

Scurta beție de entuziasm după declararea războiului a fost urmată de amare săptămâni și luni de restriște.

România a fost lăsată de aliații ei în voia soartei și a perdut, cu toată vitejească-i resistență, în puține luni toată Dobrogea, Oltenia și Muntenia deci aproape două părți din teritoriul ei.

O grea iarnă au avut să îndure rămășițele armatei române refugiate în Moldova.

Molimi și lipsuri de tot felul au secerat mii de vieți.

De oarece armata română se reorganisa în interiorul Moldovei, cea mai mare parte a frontului român a fost ocupată de ruși.

Nu e de mirare deci, că soldatul rus își da în Moldova aere de stăpân și că țăranul român de acolo a avut mult mai mult de suferit sub greutățile războiului decât populația rurală din teritoriul ocupat de inamic.

Isbucnind revoluțiunea rusească și sguduind temeliile armatei rusești, singurul aliat care era în putința de a da ajutor direct României, prin desorganisarea căilor ferate ruseșți face dubioasă aducerea întărirlor neapărat necesare armatei române.

Marea ofensivă rusească de vară, pregătită cu speranțe semețe, nu a isbutit din causa refusului unor divizii ruseșți de a intra în luptă.

În locul ei a fost întreprinsă o acțiune parțială în partea de sus a văii Susiței, care după ușoare succese inițiale contra unor forțe slabe germane în părțile muntoase pustii ale Sovejei, trebuia să se înăbușească și care de pe acum a fost mai mult de cât compensată prin contraiovitura germană la nord de Focșani.

Astfel poporul român la finele primului an de război trebue să-și înmormânteze toate speranțele sale.

Mai mult încă, statul român, întemeiat de regele Carol cu mari greutăți și lupte, e sguduit până în temeliile sale, de oarece Muntenia și Dobrogea se află în mâinile Puterilor centrale și Moldova e sub influența panslavismului încă destul de puternic.

După ultimele victorii germane în Galiția și după grelele lupte defensive de pe frontul francez, numai smintiții vor mai spera în prăbușirea Puterilor centrale și vor voi să baseze viitorul României pe această himeră a jurnaliștilor francezi și englezi.

Ce-i rămâne de făcut omului politic român cu judecată limpede și cumpătată în această situație?

Trebue salvat din mormanul de ruine, care e resultatul politicei greșite a lui Bratianu, ce mai e de salvat; în primul rând trebue găsită o soluțiune, care s' o apere contra valurilor imperialismului moscovit, ce ține a-și croi drum în spre Constantinopoi.

Prin continuarea mai departe a războiului, România nu va putea atinge acest țel.

Reservele limitate de oameni ale armatei române au fost deja mult atinse de ultimele lupte și continuându-se aceste lupte, vor fi repede consumate; finanțele statului se înrăutățesc pe zi ce trece. Astăzi România mai represintă o forță considerabilă, a cărei retragere de pe frontul rusesc nu poate fi indiferentă Puterilor centrale.

România e deci încă în stare a obține condițiuni favorabile de pace.

Când se va ajunge însă la tratative generale de pace, atunci chestiunea română perde mult din însemnătatea ei.

Istoria română a anului 1878 ne învață, că nu se poate pune temei pe recunoștința rusească și Franța și Anglia, cu toate vorbele lor frumoase, nu se vor interesa de România, de oarece soarta ei, din cause geografice, nu le atinge de cât foarte puțin.

Puterile centrale au interes însă numai la existența unui stat român, care le e amic și care va fi căutat să se alăture lor.

Momentul pentru începerea tratativelor generale de pace nu e prea depărtat; spațiul de timp ce mai rămâne politicei române pentru cumpănire e scurt.

Încă odată se oferă României ocazia de a-și reface situația printr'o hotărâre energică.

Dacă acest mare moment va trece fără ca să se tragă folos din ei, atunci poporul român e amenințat de aceeași soartă sub care poporul polonez a oftat mai mult de un secol.

Privirile românilor din teritoriul ocupat sunt deci îndreptate cu așteptare febrilă la hotărârile fraților lor din Moldova.

Fraţilor!

Iată, s-a pornit a 4-a iarnă de când Ungurul şi Neamţul ne-au aruncat în iadul războiului.

In tot acest timp, pe noi, mîndrii feciori ai Ardealului, ne-au mînat unde a fost sîngerarea mai crîncenă, pentru ca să ne prăpădim cu toţii. Cîmpiile, văile, munţii spuzite sînt de oasele noastre, iar apele toate gîlgîesc numai sînge ardelenesc, căci în Galiţia, Serbia, Polonia, Rusia, Italia — nu e bulgăr de pămînt care să nu fi înmormîntat pe unul din ai noştri.

Şi pentru-ce sîntem jertfiţi noi? Pentru-ca în Ardealul pustiit să rămînă *Ungurul singur stăpân peste pămîntul şi truda noastră*. Pentru-ca cu creiţarii noştri să trăiască în mai mare desfrîu contesele şi să-şi îngraşe şi mai mult rînza grofii unguri.

Căci să ştiţi, fraţilor, că pe noi **Ungurul ne urăşte adînc,** de aceea ne trimite tot mereu în linia întîi de foc, pentru-ca să ne mistuim cu toţii în acest cuptor încins.

Veacuri de-arîndul am robit în umilinţă şi necinste; credincioşi slujit-am împăratului din Viena, i-am dat dăjdii de bani şi de sînge. Răsplata? Dreptatea noastră a fost aruncată în temniţi, Libertatea noastră a fost ferecată-n lanţuri.

Dar destul ne-au schingiuit jandarmii, destul ne-au batjocurit solgăbiräii.

Azi nu vrem să mai fim slugi. Căci pe când regimentele romîneşti din Ardeal putrezesc prin şanţuri — acasă Ungurul a deschis iarăş porţile temniţelor aruncînd în întuneric peste 10 mii din părinţii noştrii; şcolilor noastre le-au pus zăvor, în sfintele noastre altare glas de slujbă nu se mai aude.

In piaţa Clujului au reînnălţat blăstămatele spînzurători dela 1848 şi în zghilţuri se zbat — în hulă şi batjocură — căpeteniile noastre. Guvernul din Pesta ne-a luat pînă şi cenuşa de pe vatră; despletite şi cu ochii vineţi bocesc soţiile noastre pe pragul caselor, uscîndu-se în bătaia de joc a notarilor şi finanţilor. Bătrînii noştri — cîţi or mai fi rămas — jelesc pe la răspîntii amărîta noastră doină:

Munţii noştri aur poartă
Noi cerşim din poartă-n poartă.

Aruncaţi deci în ţărnă pajura blăstămată ungurească şi nemţească.

A sosit momentul să ne răzbunăm de toate fărădelegile comise de unguri şi nemţi.

Nici un jurămînt dat lor nu ne mai obligă, căci ei, apăsătorii noştrii, au fost cei dintîi cari au călcat jurămîntul depus pe legile Ţării.

Impăratul şi miniştrii au rupt mai întîi jurămîntul; ne-au dat voe să pornim la moarte cu tricolorul românesc pe piept, dar cu intenţie ne-au băgat unde au fost bătăliile mai crunte. *Ca să piară toţi Valahii*, şi apoi, pe urmă, grofii şi vînduţii ungurilor să-şi bată joc de părinţii şi femeile noastre.

„Moarte tuturor Românilor" stă scris pe steagul unguresc şi austriac. Ne mai poate obliga atunci Jurămîntul, de a mai muri sub acest steag, duşman nouă Românilor?

Nu fraţilor. *Predaţi-vă unde puteţi şi cîţi mai mulţi*, căci numai astfel vrăjmaşul nostru de moarte, *Ungurul şi Neamţul, va slăbi.*

Predaţi-vă Ruşilor, puternicii aliaţi ai României, căci şi dânşii luptă pentru desrobirea popoarelor. Ruşii vă vor trimite în România unde luptăm cu toţii sub comanda Regelui român.

Moarte Ungurilor şi Nemţilor! Ei sunt duşmanii şi călăii noştri.

Sub cutele tricolorului românesc luptă zeci de mii de ardeleni şi bucovineni alături de armata României libere pentru dezrobirea noastră. Nu vă temeţi de ameninţările ungurilor, că, dacă vă veţi preda, vor fi pedepsiţi cei de acasă; destui unguri sunt şi în România, internaţi în tabere, ca să ne putem răzbuna. Predaţi-vă Ruşilor, cari vă vor trimite la *Kiev*, unde e centrul de adunare al *voluntarilor ardeleni;* dela Kiev veţi fi aduşi în România. De aci, împreună cu armata română, ne vom întoarce liberi, iar nu robi, în *Ardealul nostru.*

* * *

Fraţi de-ai noştri au venit şi **din America** şi batalioane întregi luptă sud drapelul Franţei.

Veniţi cît mai curînd; să pornim cu toţii să înfigem tricolorul nostru în inima Ardealului.

Aşa ne porunceşte Umbra întunecată a lui *Avram Iancu.*

Aşa şi cântecul:

M'am suit la munte-n zori
Am prins fulgerul din nori
Şi de sus, de înălţime,
L'am izbit în ungurime.

ARDELENII ŞI BUCOVINENII
VOLUNTARI IN ARMATA ROMÂNĂ.

Renunţ la traducerea în româneşte a conţinutului şi le reproduc ca atare, alăturat...

Nu-i uităm nici pe unguri şi le trimitem invitaţia în limba lor, reprodusă la p. 325: *Către soldaţii maghiari* (nesemnat).

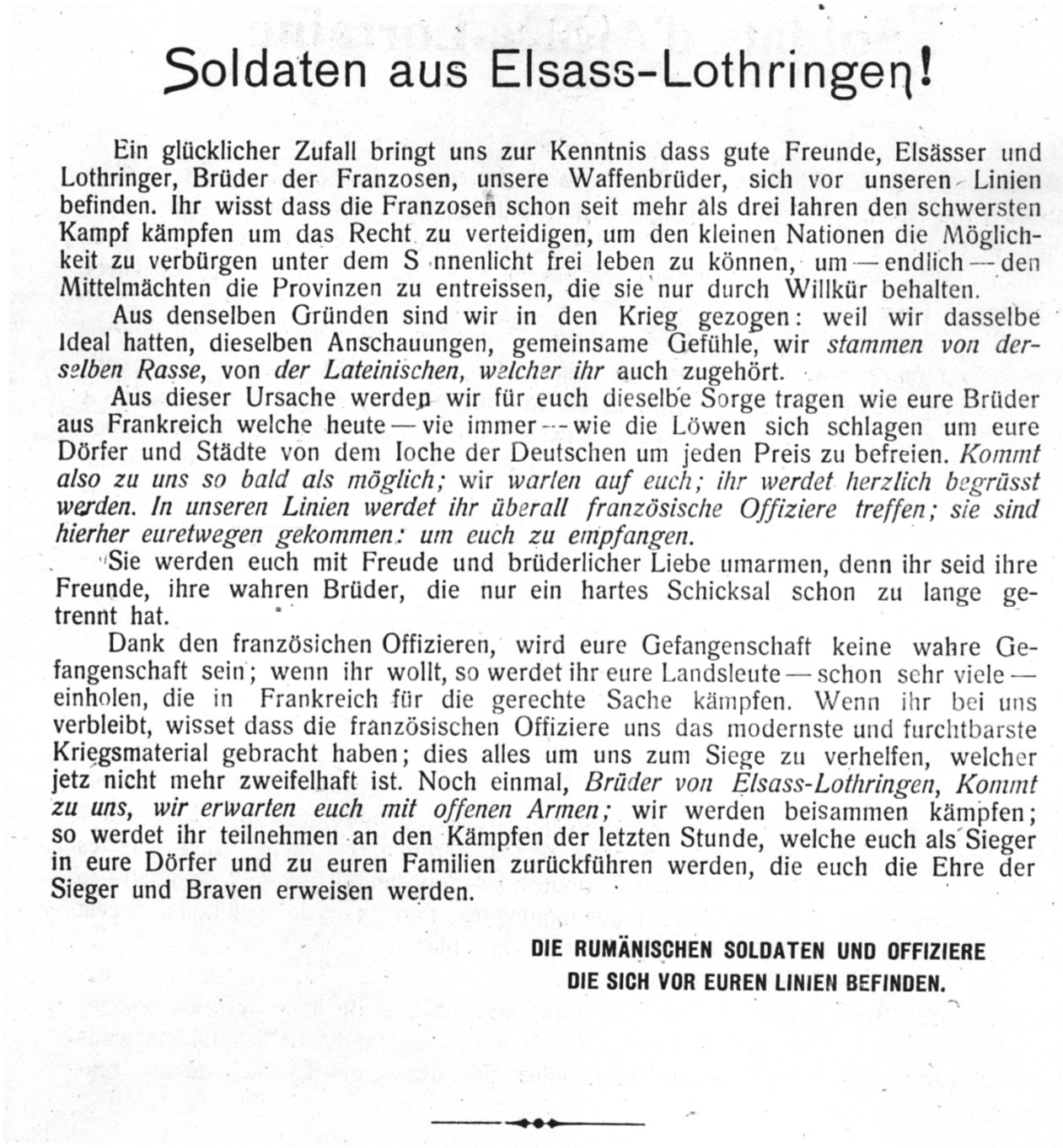

Soldaten aus Elsass-Lothringen!

Ein glücklicher Zufall bringt uns zur Kenntnis dass gute Freunde, Elsässer und Lothringer, Brüder der Franzosen, unsere Waffenbrüder, sich vor unseren Linien befinden. Ihr wisst dass die Franzosen schon seit mehr als drei Jahren den schwersten Kampf kämpfen um das Recht zu verteidigen, um den kleinen Nationen die Möglichkeit zu verbürgen unter dem Sonnenlicht frei leben zu können, um — endlich — den Mittelmächten die Provinzen zu entreissen, die sie nur durch Willkür behalten.

Aus denselben Gründen sind wir in den Krieg gezogen: weil wir dasselbe Ideal hatten, dieselben Anschauungen, gemeinsame Gefühle, wir *stammen von derselben Rasse*, von *der Lateinischen, welcher ihr* auch zugehört.

Aus dieser Ursache werden wir für euch dieselbe Sorge tragen wie eure Brüder aus Frankreich welche heute — vie immer — wie die Löwen sich schlagen um eure Dörfer und Städte von dem Ioche der Deutschen um jeden Preis zu befreien. *Kommt also zu uns so bald als möglich;* wir *warten auf euch; ihr werdet herzlich begrüsst werden. In unseren Linien werdet ihr überall französische Offiziere treffen; sie sind hierher euretwegen gekommen: um euch zu empfangen.*

Sie werden euch mit Freude und brüderlicher Liebe umarmen, denn ihr seid ihre Freunde, ihre wahren Brüder, die nur ein hartes Schicksal schon zu lange getrennt hat.

Dank den französichen Offizieren, wird eure Gefangenschaft keine wahre Gefangenschaft sein; wenn ihr wollt, so werdet ihr eure Landsleute — schon sehr viele — einholen, die in Frankreich für die gerechte Sache kämpfen. Wenn ihr bei uns verbleibt, wisset dass die französischen Offiziere uns das modernste und furchtbarste Kriegsmaterial gebracht haben; dies alles um uns zum Siege zu verhelfen, welcher jetz nicht mehr zweifelhaft ist. Noch einmal, *Brüder von Elsass-Lothringen, Kommt zu uns, wir erwarten euch mit offenen Armen;* wir werden beisammen kämpfen; so werdet ihr teilnehmen an den Kämpfen der letzten Stunde, welche euch als Sieger in eure Dörfer und zu euren Familien zurückführen werden, die euch die Ehre der Sieger und Braven erweisen werden.

DIE RUMÄNISCHEN SOLDATEN UND OFFIZIERE
DIE SICH VOR EUREN LINIEN BEFINDEN.

La Corpul nostru de armată se plănuiesc conferinţe pentru combaterea propagandei inamice. Sosesc la Corp I. N. Angelescu, economist, Ion Mihalache, învăţător şi Bujor, profesor universitar Iaşi. Au mai fost chemaţi şi alţi ofiţeri străini. Conferinţele se proiectează, fără consultarea şi participarea biroului meu de informaţii. Erau invitaţi la Corp ofiţeri, care nu s-au ocupat cu serviciul de informaţii, ca să facă contrapropagandă între soldaţii noştri. O dovadă de lipsă de înţelegere a comandamentului şi o lipsă de atenţie faţă de munca noastră. Angelescu şi Mihalache vin la mine şi ne angajăm în lungi discuţii politice. Angelescu este un doctrinar sec şi cu pretenţii. Mihalache e un ţăran deştept şi cu mult bun simţ, care a învăţat carte. Înfrângerea italienilor e serbată cu urale nesfârşite în liniile inamice din faţa noastră. Italienii au fost metodici

în război, l-au purtat cu multă ştiinţă, totuşi, au suferit o mare înfrângere, ceea ce dovedeşte, că în luptă intervin şi factori care nu se pot prevedea.

Soldats d'Alsace-Lorraine

Un heureux hasard nous apprend qu'en face de nos lignes se trouvent de véritables amis, des Alsaciens et des Lorrains, frères des Français, nos frères d'armes! Vous savez que ceux-ci mènent depuis plus de trois ans la lutte la plus dure, pour défendre le droit, garantir celui des petites nations d'exister au soleil, pour arracher enfin aux Empires Centraux les provinces et les pays qu'ils ne détiennent que par la force.

C'est pour les mêmes motifs que nous, Roumains, sommes entrés en guerre: simplement parce que nous avions le même idéal, les mêmes pensées, des sentiments communs et que **nous sommes de la même race, de cette race latine à laquelle vous appartenez aussi.** Et c'est pour cela que nous aurons pour vous des égards semblables à ceux qu'ont pour vous vos frères de France, qui aujourd'hui comme toujours se battent comme des lions pour arracher à tout prix à la domination allemande vos villages et vos provinces.

Venez donc à nous et aussi vite que vous le pourrez; nous vous attendons; vous serez les bienvenus. En arrivant dans nos lignes vous trouverez partout des officiers français et vous pourrez croire qu'ils sont venus ici pour vous et pour vous accueillir.

Ils le feront avec une joie et une tendresse toutes fraternelles: n'êtes vous point pour eux des amis et au vrai sens du mot, des frères, dont une trop longue épreuve seulement les a séparés?

Grâce à eux, votre captivité n'en sera point une captivité: si vous le désirez, vous pourrez aller rejoindre ceux de vos compatriotes, nombreux déjà, qui se battent en France pour la bonne cause. Si vous restez parmi nous, sachez aussi que les officiers français sont venus également pour nous apporter le matériel de guerre le plus moderne et le plus formidable: des montagnes d'armes et de munitions, et cela pour aider à notre victoire qui maintenant ne fait plus de doute.

Encore une fois, **frères d'Alsace-Lorraine, venez à nous, nous vous attendons, les bras ouverts;** nous lutterons ensemble et de la sorte vous pourrez prendre part au combat de la dernière heure qui vous ramènera triomphants dans vos villages libérés et au sein de vos familles qui vous feront l'accueil dû aux braves et aux vainqueurs.

LES OFFICIERS ET LES SOLDATS ROUMAINS
QUI SONT EN FACE DE VOUS

An die Soldaten Deutschlands und Oesterreich-Ungarns

Drei Jahre sind schon vorüber, dass euere Staatsmänner euch in diesen unseligen Krieg gestürtzt, indem sie das Volk auf das Schmächlichste betrogen haben.

Sie betrogen euch mit der Behauptung, dass euer Land bedroht sei. Es wurde aber durch die Tatsachen bewiesen, dass alle die von euch angegriffene Länder nicht einmal darauf vorbereitet waren sich zu verteidigen. Wenn also euere Gegner nicht im Stande waren eueren ersten Angriff auszuhalten, wie hätten sie denn daran denken können euch anzugreifen? Es waren lauter Märchen um euch in den Krieg zu locken.

Euere Regierungen und euere Kommandaten haben euch dann mit der Vorspiegelung eines wenige Monate dauernden Krieges und einer siegreichen Heimkehr betrogen. Der Krieg dauert aber nun schon über drei Jahre, und je länger er anhält, desto mehr verschwinden euere Aussichten auf den Sieg.

Woran seid ihr nun heute? Was habt ihr nach drei blutigen Jahren erreicht?

1. Jhr habt friedliebende Länder angegriffen, welche erwiesenermassen nicht einmal zum Widerstand, folglich noch weniger zum Angriff, vorbereitet waren.

2. Jhr habt ganz Europa in Blut getränkt und Millionen Familien, diejenigen euerer Länder mit einbegriffen, in Trauer versetzt.

3. Jhr habt Städte und Dörfer zerstört und verwüstet und nicht einmal zur Zeit der Barbaren dagewesene Greueltaten verübt.

4. Jhr habt die Schmach erreicht, neben euch nur die Türken, Magyaren und Bulgaren, lauter niedrigstammende, nur rohe Triebe kennende Völker, als Verbündete zu sehen, während gegen euch die ganze Kulturwelt in die Schranken getreten ist.

5. Jhr befindet euch heute von einem eisernen Kreis umklammert, welcher tag täglich fester, drohender und siegesbewusster wird.

6. Den Endsieg könnt ihr nicht mehr erringen; euere Führer selbst haben schon jede Hoffnung darauf aufgegeben.

Jhr konntet euere Gegner nicht niederringen, als sie euch, sowohl an Zahl, wie auch an Kriegsvorbereitung, unterlegen waren; wie denn werdet ihr sie jetzt bezwingen, wo jene immer stärker und zahlreicher werden, ihr aber schon 17 jährige Kinder einreihen müsst?

Was bleibt euch übrig?

Seht was die Russen getan haben!

Als das Land sich überzeugte, dass es von den Regierenden betrogen war, jagte es sie fort!

Das ist auch für euch die einzige Rettungsmöglichkeit.

Sagt dies allen jenen, welche hinter euch am Hungertuche nagen, sagt es euren Eltern, Kindern und Verwandten, euren Freunden und Bekannten: sie sollen diejenigen welche euch betrogen haben davonjagen und an das Ruder des Landes ehrliche, rechtliche Männer, nicht blutdürstige Würger, bringen, Männer, welche euch lieb haben und euch vor abermeuen unnötigen Opfern bewahren; und ihr, ihr hört auf euer Blut zu vergiessen, kommt zu uns, wo jeder Mensch frei ist und friedliebend.

Schenkt kein Glauben den Schaudermärchen, die da sagen, dass bei uns die Gefangene getötet werden. Dies wird euch vorgespiegelt, um euch abzuschrecken. Es ist kein wahres Wort daran. Bei uns werdet ihr ruhig abwarten bis der Krieg, durch den Zusammenbruch der verhängnissvollen Regierungen der Centralmächte, sein unabwendbares Ende nehmen wird.

Der rumänische Soldat.

A magyar Honvédeknek!

A szenvedések nyomoruságos lánczát még türhetik-e? Vágyaik még mindig némák? Mert ime, a negyedik tél is küszöben áll és még mindig ontják vérüket Europa összes harcztérein.

Kérdezték-e néha-néha önmagukat miért is öszülnek ezen a vidéken és miért sokan önök közül már régen aluszszák örökös álmukat rideg idegen földben, siratlanul és messze-messze meleg tüzhelyüktöl? Kiért, miért bajtársak! leskeledik a Halál minden pillanatban drága életükre mikor szeretetteik közül senki sincsen hogy egy utolsó „Isten hozzádot" ohajtson?

Csorda modjára küldik mészárszékre dus gazdagságukban fetrenkedö uraik. Büszke császárok, bitang miniszterek, dorbézolásoktól kimerült grófok és bárok, telhetetlen pénzemberek, félvilági és ugy nevezett magas rangú dámák selyemszoknyasuhogások és gözölgö pezsgö melöl intézik sorsukat és koczkára teszik drága életüket

Az Isten csak egy életet adott hogy örömünk legyen benne és nem azért hogy azt könnyelmüen oda dobjuk hatalmas, szivtelen uraink lábaihoz.

Nagyjaik, érezvén hogy szenvedéseik kupája már teles-tele, hazug délibábot akarnak szemeik elé varázsolni. Rá ijjesztenek ne hogy mi hozzánk jöjjenek át mert a románok agyon lönnek és felakasztanak. Bajtársak! Ez *galád hazugság!* Mi is úgyan csak-mint önök-munkás és Istenfélö nép vagyunk.

A Román mindig vendégfogadó volt. Országunkban mindenkor menedéket talált az összes bujdosok és sorsütöttek. Románia mindig Kanaán volt az éhezöknek. A föld kerekség összes nemzetségei nálunk mindig találtak egy darab kenyeret és egy hajlékot nehéz perczeikben.

Jöjjenek mi hozzánk-bajtársak,—testvériesen fogadjuk mert mi tudjuk hogy nem önök az oka ezen rettenetes vérontásnak. Zsarnok miniszterek és lelketlen császárok küldenek áldozatul.

Honnét veszik-e zsarnnok uraik az életük felett jogaikat?

Halálatok által ohajtják helyzetüket szilárditani. Mert ök megvetik a Demokratziát, ök reaktzionáriusok. Egy marék ember ohajtja továbbra is uralkodni az egész nép felett. Hallgasson a nép, türjön, a sánczokban dögöljen, csak ö—az uralkodó!—üljön aranyos tronján. Mi nálunk más képen áll ám a dolog. Nálunk általános,titkos szavazati jog van és szeretö királyunk ugy az állam mint saját birtokait szeretett katonái közé osztotta. Mi nálunk nem léteznek többé zsarnok urak; mindnyájan szabad földön szabadok vagyunk.

Ne vesztegessék tehát idejüket felhivások küldözgetésével mert szökevények sorainkban nincsenek. Nem létezik ösbirtokát jobban szeretö mint a román katona, ki meg van gzözödve hogy csak szent igazáért harczol.

Mit keressünk mi tinálatok? Kenyeret? Az nem hiányzik nekünk: fehér, kalácsos a kenyerünk és böséges a fegyverünk. S aztán dús földjeinken kivül oldalunkon van Angol,—Franczia, —Olasz,—Orosz,—Jappánország és most már *Amerika* is kifogyhatatlan gázdagságával. Hadifogoly táborjaikban dühöng a rettenetes éhinség; fakérget tatáltak az éhen halt fogoly katonáink gyomrában. A kiknek sikerült fogságjukból kiszabadulni, mind annyi csontvázzá lett emberek—hajmeresztöen beszélnek otthonukban dúló nyomoruságról. Máskülömben, azt hisszük, önök is nyakig vannak sánczaikban hirhedt marmeládjukkal?!

Mi nálunk a hadifoglyók szabadon élnek és mindenük van. Egy 217 hadosztály, 22 Landwehr ezred katonája, mihozzánk jövén, mikor kenyeret kapott, igy szolt: „Ez aztán a gyönyörü kenyér s én molnár létemre csak tudom mi a kenyér".

Önöket tudatlanságban tartják. A mit irnak, a mit szolnak önöknek, az igazságnak ezred része sem. A központi hatalmak szörnyü vereséget szenvedtek ugy az angol-franczia fronton mint az olasz *Isonzónál.* Messopotámiában is az önök hadjaik rettenetes vereség folytán eszeveszetten menekülnek a mérhetetlen angol erö elöl.

Önöknek nem engedik tudni hogy már kezd a szekér rudjuk kifelé járni. Félnek a borzasztó reactiótól.

An die deutschen und oesterreich-ungarischen Soldaten!

Spricht euer Herz nicht und sagt es euch nicht wie viel Elend euere Laender heimsucht? Erscheint euch nachts nicht euer in Trauer vertieftes Heim?

Wir hatten euch profezeit, dass unsaegliches Elend euere Liebsten treffen wird und siehe da! die Vorhersagung hat sich erfuellt: *Hunger und Trostlosigkeit!*

Wir schrieben euch — die ihr ein biederes und arbeitsames Volk seid — dass herzlose Tyrannen, um weiter in Saus und Braus herschen zu können, euch zur Schlachtbank gefuehrt haben, waehrend auf fremdem Boden so viel junges, vielversprechendes Blut vergossen wird.

Diese euere „Herren" haben euch dem Tode verschrieben, waehrend euere Kinder zu Hause vergeblich nach einem Stueckchen Brod ihre Haendchen ausstrecken.

Amerika und *England* haben jeden Weg verriegelt, auf dem euch—ueber Holland und der Schweiz — noch etwas zukommen konnte.

Ein dumpfes Murmeln geht jetzt durch din ganze deutsche und oesterreichische Armee von einem Ende zum anderen.

In den Schuetzengraeben alt gewordene Krieger sehen auf einmal klar und fragen sich schaudernd: **Warum und wofuer bluten wir?** In wie fern ist das Leben der Kaiser und ihrer Ratgeber wertvoller als das unsrige, einfache Arbeitsleute?

So frugen sich, mit Recht, einige Abteilungen euerer Armee und die Antwort, die sie sich selbst geben mussten, war: Wir alle haben ein einziges Leben, wir alle sind uns gleich angesichts des Todes; warum also sollen wir allein seit 4 Jahren alles Elend und Drangsal ertragen, waehrend die „*Herren*" sich in Ausschweifungen bruesten?

Darum schrie **die deutsche Flotte:** „*Genug*" *!* Das unersaettliche Meer hat genug von den unsrigen verschlungen und die Erde genug in ihren Schoss aufgenommen, waehrend die Winde din Asche vieler in alle Richtungen zerstreut haben!

Die Mannschften von 25 Linienschiffen—unter welchen sich „Westphalen", „Kaiser" und „Magdeburg" befanden—haben gemeutert. Zvoelf Tausend Matrosen haben den Admiral und 50 Offiziere ausgezischt, einige davon gefesselt und ins Meer geworfen. Sie setzten dann die Zeppelinschuppen und Baracken in Brand, einige im Bau befindlichen Kriegschiffe wurden in die Luft gesprengt. Ein Marine-Füsilier-Regiment, das den Befehl erhalten hatte die Meuternden zu bewaeltigen, verweigerte den Gehorsam und schloss sich den Matrosen an.

Inzwischen meuterte auch das Panzerschiff „*Nuernberg*", welches vor dem Hafen kreuzte. Die Offiziere wurden verhaftet, darauf richtete es seine Fahrt nach Norwegens Kuesten.

Der Marine-minister *von Capelle* hat seinen Abschied eingereicht. Die *sozialdemokratische Partei* im Reischstag trat auf die Seite der meuternden Matrosen, welche *Frieden und Brot* fordern.

Die Flotte will ueberhaupt auf jedem Schiffe *Ausschuesse* waehlen, die den Frieden vermitteln sollen.

*

Sollen wir ueber die *Unzufriedenheit, die in der* oesterreich-ungarischen Armee herscht, noch sprechen?

Das *oesterreichische Torpedo-boot* No. 11, die zu strengen Offiziere verhaftend, begab sich in den Hafen von Ancona, wo es sich den Italienern ergab, ebenso *die 19-te Inf.* Div. legte die Waffen bei Zborow nieder, mit dem Rufe: „*Genug*". *Wir wollen nach Hause kehren!*

Soldaten, die ihr fuer andere blutet!

Legt die Hand aufs Herz und fraget euer Gewissen ob die Zeit noch nicht gekommen sei, wo *die Tyrannen* Rechenschaft ablegen muessen oder ihr Blut mit dem eurigen vergiessen?

Die Zeit ist da, wo *das Volk zur Herrschaft gelangen* muss. Weg mit den Junkern, Grafen und Prinzen!.

Auf diesem einzigen Wege werden wir *Frieden* und *Brot* haben.

Am primit în sfârşit următoarea adresă:

Nr. 6786/1917 octombrie 17

Corpul IV de Armată
Către
Locotenent Tăslăuanu, şeful biroului informaţiilor

Conform ordinului Marelui Cartier General nr. 022 042. Cu onoare vi se face cunoscut că prin Înaltul Decret nr. 692 din 13 iulie a. c., aţi fost primit în cadrele ofiţerilor de rezervă ale Armatei Române în ziua de 5 martie 1917, cu vechimea de 20 noiembrie 1914.

D. O.
p. şeful de Stat-Major,
lt. Colonel Rotariu

Şeful biroului adjutanturei,
locotenent Morţun

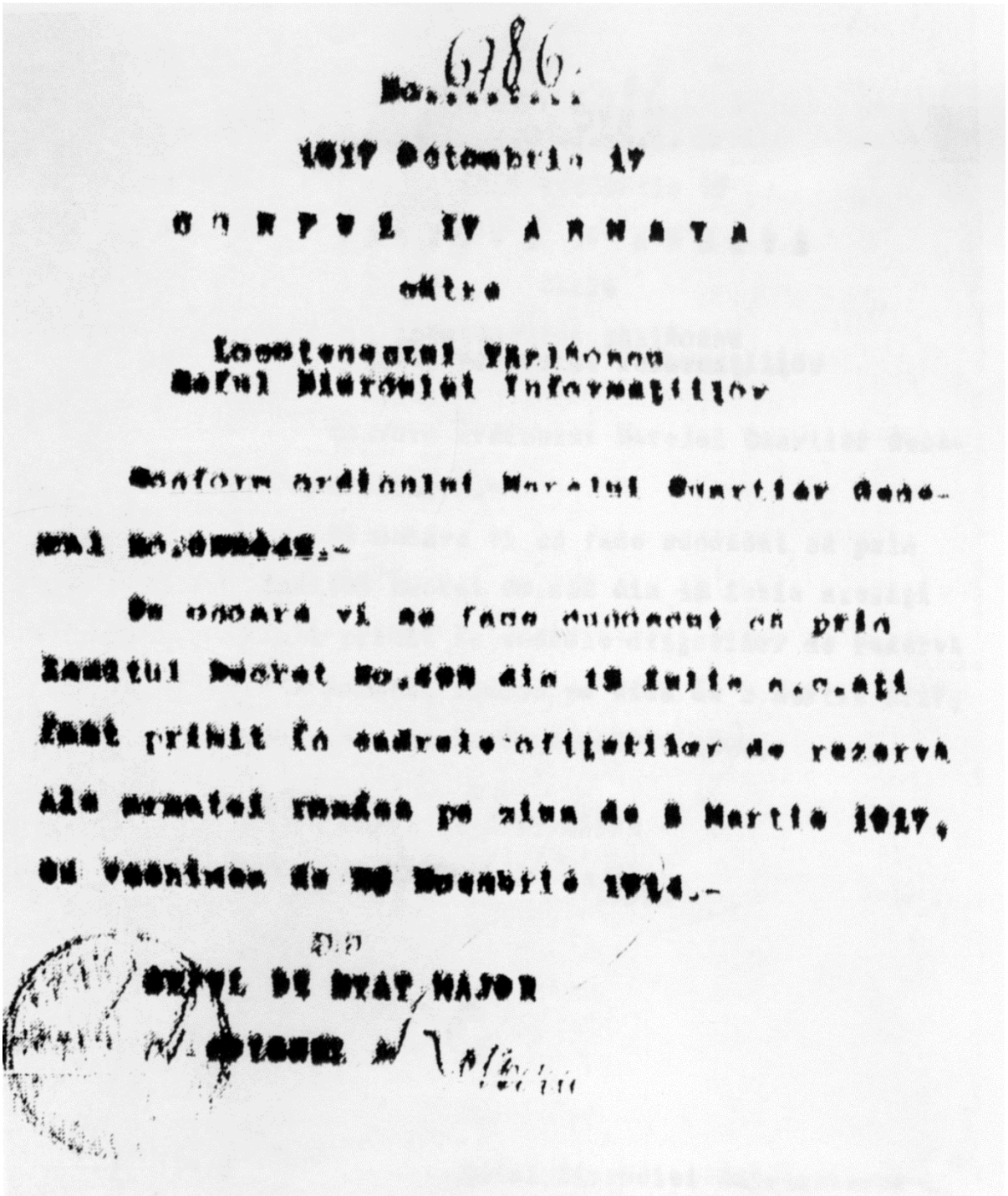

Intenţia mea era ca îndată ce voi fi primit în cadrele de rezerve ale armatei să cer să fiu mutat la regiment şi să mă lupt în primele linii. Acum unde să mai lupt? Am început să râd de soarta ce mi-a fost rezervată *sub flamurile naţionale...* Dar a mai rămas totuşi, războiul cu manifestele.

Tot organizarea ardelenilor

22-23 octombrie. Regina a fost ieri la Oneşti să mângâie ostaşii bolnavi şi să îmbărbăteze pe cei sănătoşi. Darul ei de a răspândi lumină pe unde trece e răsplătit de luptători cu urale însufleţite. O însoţea şi fermecătoarea principesă Elisabeta. Termin *Regulamentul de organizare a corpului legionar al ardelenilor* şi-l trimit colonelului Eremie la Căiuţ, care face foarte puţine modificări privitoare la şeful de Stat-Major al corpului legionar şi la intendenţă. Eu aveam de gând să-l hotărăsc pe colonelul Eremie să primească comanda corpului legionar. Într-o conversaţie, i-am şi propus, dar nu părea prea entuziasmat de rolul ce aş fi dorit să-l aibă. Discuţii lungi cu Mihai Popovici asupra titlului „corpul legionar". Eu aveam o concepţie clară, să separ complet pe ardeleni de celelalte organizaţii militare. În urma experienţelor pe care le aveam, îmi dădeam seama că numai aşa poate reuşi. Mă gândeam chiar – în taină – că în cazul când s-ar întoarce sorţii războiului, acest „corp legionar" să fie nucleul organizaţiei militare din Ardeal. Mihai voia să fim mai puţin pretenţioşi. Adevărul e că şi mie îmi era teamă că regulamentul, aşa cum e conceput, nu va fi primit. Politicienii vor pune beţe în roate şi vor zădărnici realizarea „corpului legionar". De aceea, ca să-l scot de sub o prea mare influenţă politică, ziceam să nu ne adresăm Ministerului de Război, ci Marelui Cartier General. Lupta nu va fi uşoară.

24-27 octombrie. Dar redactarea definitivă a regulamentului s-a făcut după ce l-a revizuit şi colonelul Manolescu. Deoarece nu voiam să am discuţii cu ardelenii de la Iaşi, cărora nu le convenea că ideea n-a răsărit în capetele lor, ci în ale noastre de la Oneşti, las pe Mihai Popovici să plece cu regulamentul la Iaşi, deşi nu prea am mare încredere că va reuşi. Singura mea nădejde era tot colonelul Stârcea, care mi-a făcut impresia unui om de inimă şi priceput. Dacă se va organiza corpul legionar aşa cum e prevăzut în regulament, se va săvârşi o minune, se va începe o nouă epocă în viaţa ardelenilor pribegi. O cucuvea ţipă deasupra casei mele. Semn rău.

28-29 octombrie. Sâmbătă seara, 28 octombrie, se întrunesc ardelenii de pe frontul Corpului IV de Armată la mine, la o masă prietenească. Citim memoriul şi regulamentul „legiunii subjugaţi". Prof. Bratu citeşte o serie de propuneri în altă ordine de idei, care preocupă pe mulţi. Duminică seara, le-am discutat pe larg cu învăţătorul Mihalache şi profesorul Angelescu. Toţi suntem preocupaţi de o reformă a spiritelor şi a moravurilor. Azi, când redactez aceste note, după aproape 20 de ani de atunci, dezideratele de la Oneşti au rămas mereu actuale. Spiritele şi moravurile unei ţări se îndreaptă cu greu[85].

Circulă zvonuri că ardelenii veniţi din Rusia săvârşesc fapte de insubordonare. Dinu Popa ne povesteşte că ardelenii din Bacău, odată n-au vrut să iasă la instrucţie, iar altădată au ameninţat pe un ofiţer instructor. Ardelenii nu se împacă cu cei din ţară. Intelectualii ardeleni au impresia că soldaţii sunt anume lăsaţi de capul lor, ca să se compromită. Duminică, ne sosesc veşti rele din Petrograd. Bolşevicii au răsturnat guvernul. Lenin a luat conducerea *sovietelor* din capitala Rusiei. Îmi scotocesc memoria şi-mi aduc aminte că numele de Lenin îl citeam destul de des în *Dokumente*

[85] Este semnificativ că profesorul Angelescu ajunsese un activ liberal, iar Ion Mihalache al doilea lider al Partidului Naţional Ţărănist [Gelu Voican Voiculescu].

des Fortdehritts, o revistă la care eram abonat la Sibiu. Se spune că Rusia e în plin război civil. S-a dus dracului corpul nostru legionar.

Autonomia Basarabiei

30-31 octombrie. Aliaţii plănuiesc crearea unui comitet de război interaliat, care să asigure o unitate de acţiune în conducerea războiului. În Germania, cancelarul Michaelis a fost înlocuit cu contele Hertling, un moşneag. În Rusia, învinge bolşevicii. Kerenski fuge. Aici spiritul trupelor ruseşti se menţine destul de bine. Ofiţerul de legătură de pe lângă Armata Rusă ne comunica extrase din ziarul *Odetskaia Novosti* cu data de 15 octombrie 1917. Reţin câteva pasaje:

Odessa a devenit, în timpul din urmă, un centru politic al evreilor din România, persecutaţi fără niciun sentiment de umanitate. (...) Comisia politică din Odessa a izbutit să adune o întreagă colecţie de documente oficiale care demască lipsa de umanitate a autorităţilor româneşti şi înlătură perdeaua mincinoasă de pe toate declaraţiile oficiale prin care dezmint participarea la pogromul sistematic şi deghizat de care suferă populaţia evreiască din România de un an şi mai bine. Emigranţii evrei din Odessa erau dezertori, vreo 300 bărbaţi supuşi serviciului militar român. (...) Noi ne aflăm în România – scriu emigraţii în plângerea lor către A. T. Kerenski – de câteva secole, unde s-au instalat strămoşii noştri. Pământul pe care am petrecut copilăria noastră este mormântul părinţilor noştri, acest pământ totdeauna ne era scump nouă, n-am avut fericirea însă să fim lăsaţi să-l iubim. În această ţară, care ne aparţine nouă, ca şi celorlalţi, suntem numiţi şi socotiţi ca străini. Toate legile ţării întotdeauna sunt îndreptate împotriva noastră; la adresa noastră sunt îndreptate toate injuriile. (...) De la începutul acestui război şi mai ales din clipa în care marele strigat al revoluţiei ruseşti a pătruns în România, nedreptatea şi-a atins apogeul, iar fărădelegea a ajuns făţişă, nerespectarea dreptului omenesc nu cunoaşte acolo nicio margine. (...) În numele eternei dreptăţi, autorii plângerii cer aprobarea... marii cinste ca în calitate de voluntari să-şi verse sângele pentru revoluţie în rândurile liberei armate ruseşti.

Biata armata rusească. Evreii dezertori din România se înscriu voluntari, când ştiu că nu mai vor să lupte şi cu intenţia de a o anarhiza. Părintele Moţa, întors din America, ne spune că acolo nu se poate face nimic, deoarece legea de recrutare nu permite formarea de legiuni ardelene.

De la Mihai, din Iaşi, nu mai am nicio ştire.

1-5 noiembrie 1917. Ziarele aduc ştirea: *„În ziua de 21 octombrie, anul Domnului 1917, congresul soldaţilor şi ofiţerilor moldoveni de pe toate fronturile de luptă, adunaţi în Palatul Unirii din Chişinău, au proclamat, cu o însufleţire nemărginită, autonomia Basarabiei. Peste 500 de reprezentanţi ai Basarabiei şi-au unit inimile în accentele naţionale ale imnului* ***Deşteaptă-te, Române****, pecetluind astfel cea mai mare faptă din istoria Basarabiei".*

E cel dintâi mare succes politic al neamului românesc în cursul războiului, care va duce la alipirea Basarabiei de patria-mamă, deodată cu încheierea păcii. Ardelenii, dacă se vor organiza, vor reprezenta şi ei o nouă forţă la întemeierea României Mari. Am pornit să eliberăm Ardealul şi ne pomenim, ghibuiţi în Moldova, cu autonomia Basarabiei. Socotelile destinului au fost altele decât ale noastre. Din Iaşi vin ştiri bune. Proiectul de regulament al corpului legionar e vorba să se primească, dar la Ministerul de Război. Mihai Popovici cere o prelungire a concediului printr-o telegramă semnată de colonelul Stârcea de la palat. Stărui să i se acorde concediul cerut.

6-8 noiembrie. Citesc în *Neamul Românesc* din 8 noiembrie următoarele:

Autonomia Basarabiei

„Ziarul Ardealul, care apare la Chişinău, publică următoarele în nr. 5 de la 29 octombrie:

Am vestit în numărul din urmă al gazetei noastre fapta cea mare săvârşită în ziua de 21 octombrie la Chişinău, când Congresul soldaţilor moldoveni de pe toate fronturile de luptă a decretat autonomia Basarabiei.

Revoluţia rusească le-a adus fraţilor noştri libertatea, dar ea n-avea mult preţ pentru ei dacă nu se puteau ocârmui singuri. Acum s-a îndeplinit şi acest lucru mare. Basarabia se va ocârmui singură, prin moldovenii noştri viteji şi înţelepţi. Ei vor face aşezăminte moldoveneşti, vor rândui slujbaşi moldoveni, care, cunoscând suferinţele şi nevoile norodului, vor şti să lucreze cu inimă bună pentru ridicarea bunei stări şi fericiri a satelor.

Şcoala cea nouă moldovenească va învăţa pe copii în limba părinţilor, ca să se lumineze cu lumina cea adevărată şi să-şi iubească neamul din care fac parte. Bucurie şi fericire va aduce autonomia în toate casele moldovenilor. Soarele dreptăţii a răsărit! Visul cel sfânt: autonomia, nădejdea şi scăparea moldovenilor s-a înfăptuit! Nimeni nu va uita că aceia care s-au luptat cu arma-n mână pentru apărarea Basarabiei s-au gândit să pună temei tare şi nestricat şi fericirii ei în timp de pace. Căci autonomie vrea să zică fericire. De acum totul atârnă de hărnicia moldovenilor, ca autonomia să fie izvor de întărire şi de înălţare a norodului".

Mari sunt minunile Tale, Doamne!

Reproduc:

Hotărârea

Primului congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie, ţinut în 21 octombrie 1917, în Chişinău

1) Republica federală rusă

Având în vedere marea întindere teritorială a Rusiei şi multele popoare conlocuitoare cu cultură proprie diferită şi cu conştiinţă naţională manifestată clar, centralizarea autorităţii stânjeneşte progresul cultural şi economic al naţiunii, primul congres militar al moldovenilor a hotărât: recunoaşterea ca singură formă acceptabilă şi posibilă a organizării statului rus: forma de republică federală democratică.

2) Autonomia Basarabiei

Ţinând seamă de cultura naţională a poporului moldovenesc şi de trecutul său istoric şi pornind de la principiul enunţat de revoluţie că fiecare popor să dispună de el însuşi, în interesul unei mai mari solidarizări a poporului moldovenesc pentru garantarea drepturilor lui faţă de cultura sa proprie, faţă de evoluţia economică şi naţională, primul congres militar al moldovenilor din toată Rusia a hotărât cu unanimitate: Declarăm autonomia politică a teritoriului basarabean. Pentru garantarea intereselor şi drepturilor autonomiei Basarabiei pe lângă guvernul provizoriu, e imperios necesar un reprezentant special al afacerilor naţionale ale poporului moldovenesc.

3) Armata naţională moldovenească

Găsind că vechiul sistem de alcătuire al armatei din amestec de naţionalităţi e bazat pe principii antidemocratice dispărute de a anihila puterea naţionalităţilor şi recunoscând că numai sub drapelurile naţionale şi comanda şefilor de acelaşi sânge şi suflet poate să-şi apere poporul moldovenesc ţara de origine şi libertăţile câştigate prin revoluţie, primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie hotărăşte: începerea imediată a formării trupelor naţionale moldoveneşti de toate categoriile de arme. Pentru a realiza ideea de a alcătui o armată naţională moldovenească cu comandă proprie, e imediat necesar să se formeze un comisariat al afacerilor militare naţionale ca reprezentant pe lângă cartierul general. Comitetul suprem militar moldovenesc e dator să lucreze proiectul pentru realizarea armatei moldoveneşti naţionale şi să înceapă a-l aplica.

3/a) Grupe mobile moldoveneşti de miliţie (cohorte)

Pentru a rezista terorii şi anarhiei şi a menţine ordinea în Basarabia pe timpul demobilizării, primul congres militar al moldovenilor din toată Rusia hotărăşte: numărul cohortelor existente şi desemnate pentru acest scop în Basarabia să fie mărit până la 100, cuprinzând fiecare câte 100 de oameni. Afară de aceasta, trebuie să fie scoşi cavalerişti moldoveni într-un corp deosebit şi să fie mutaţi în Basarabia în locul altor trupe de cavalerie existente aici.

4) Sfatul ţării

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie a hotărât: imediat constituim Sfatul Ţării, pentru a guverna toate afacerile Basarabiei autonome. Sfatul Ţării se alcătuieşte din 120 membri în modul următor: 44 membri reprezentanţi ai congresului militar, care se vor alege chiar acum, 30 reprezentanţi ai ţărănimii moldoveneşti, 10 ai partidelor şi organizaţiilor moldoveneşti şi 36 ai altor naţionalităţi din Basarabia, stabilind proporţia 70% din moldoveni şi 30% ai altor naţionalităţi. Afară de asta propunem încă 10 locuri peste cele 120 pentru moldovenii de peste Nistru, dacă ei vor să le ocupe. Coaliţia cu capitaliştii nu este de dorit. Sfatul Ţării se consideră provizoriu până la

chemarea adunării întemeietoare din Basarabia pe baza votului universal, direct, egal şi secret. Toate organizaţiile existente în Basarabia administrativă, ale zemstvurilor şi alte stabilimente şi instituţii vor trece pe deplin în competenţa Sfatului Ţării. Din momentul alcătuirii Sfatului Ţării, toate comitetele existente pe teritoriul Basarabiei vor avea numai un caracter profesional.

5) Chestiunea agrară şi colonizaţia

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie a hotărât: declarăm tot pământul ca un bun poporan. Pământurile din Basarabia mănăstireşti, bisericeşti, ale fiscului, ale Coroanei, ale proprietarilor particulari şi altele se vor da fără despăgubire poporului muncitor, care îl va lucra cu mâinile lui proprii. Dreptul de proprietate asupra pământului se desfiinţează pentru totdeauna. Împărţirea pământului între agricultori cade în competenţa adunării întemeietoare din Basarabia. Toate pădurile şi subsolurile pământului din Basarabia autonomă se consideră bunuri poporane. Colonizarea elementelor de aiurea în Basarabia se interzice. Se admite întoarcerea în ţară a basarabenilor care, fiind lipsiţi de pământ, au emigrat în alte ţari şi vor fi înzestraţi cu pământ deopotrivă cu alţii.

6) Atitudinea faţă de evenimentele prezente şi adunarea întemeietoare

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie, ascultând raportul despre situaţia actuală şi adunarea întemeietoare a hotărât: e necesară munca în sfera de activitate a fiecăruia, de asemenea ocrotirea candidaţilor moldoveni pentru adunarea întemeietoare.

7) Naţionalizarea şcolilor, institutelor şi stabilimentelor Basarabiei şi activitatea culturală

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie hotărăşte:

1. a îndeplini imediat naţionalizarea şcolilor de toate tipurile, de asemenea a institutelor şi stabilimentelor Basarabiei autonome;

2. învăţământul trebuie să fie fără plată şi obligatoriu în limba maternă a poporului, toate şcolile trebuie să fie întreţinute din mijloacele statului;

3. toate institutele medii publice de învăţământ a ministerului de instrucţie publică şi a altor ministere trebuie să treacă în administraţia zemstvei guvernamentale a Basarabiei;

4. în administraţia zemtsvei guvernamentale basarabene vor trece de asemenea şi şcolile normale şi alte institute de învăţământ de acelaşi tip, tot aşa toate şcolile agronomice, tehnice şi institutele de vinicultură, care trebuie naţionalizate;

5. unindu-se cu hotărârile şi măsurile zemstvei guvernamentale în chestiunea naţionalizării şcolii, congresul recunoaşte că crearea şcolii naţionale trebuie să fie prerogativul naţiunii însăşi, şi nu a unei autorităţi de administraţie comune, ori a organizaţiunilor profesionale;

6. a pretinde de la zemstvurile de judeţ să aplice imediat toate ordinele generale şi măsurile zemstvei guvernamentale în vederea naţionalizării şcolii;

7. a impune ca datorie zemstvei din Akerman şi altor zemstve care se împotrivesc naţionalizării şcolii, ca în satele cu populaţie moldovenească să aplice imediat principiul naţionalizării în predarea învăţământului în limba moldovenească pentru elevii şcolilor moldoveneşti;

8. toată învăţătorimea Basarabiei este chemată în genere să organizeze imediat noua şcoală pe baze democratice naţionale;

9. a comunica consiliilor pedagogice a tuturor institutelor medii de învăţământ ale Basarabiei ca imediat să ia măsuri pentru naţionalizarea şcolii şi predarea învăţământului în limba maternă a elevilor.

7/a) Activitatea extraşcolară culturală

Congresul recunoaşte imperioasa necesitate de a proceda la organizarea activităţii culturii extraşcolare pe baze naţionale şi socoteşte că organizaţia acestor afaceri este datoria zemstvurilor guvernamentale şi judeţene ale Basarabiei. Însă toate afacerile şcolare împreună cu toate afacerile de guvernământ ale Basarabiei autonome cad în sarcina şi competenţa Sfatului Ţării.

8) Moldovenii de peste Nistru

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie a hotărât: a sprijini organizaţia moldovenilor de peste Nistru pe locul lor şi a le oferi 10 locuri în Sfatul Ţării. A se îndrepta către Rada ucraineană şi guvernul provizoriu cu cererea de a acorda moldovenilor de peste Nistru, din Caucaz, Siberia şi alte locuri acelaşi drept de autonomie culturală, pe care noi moldovenii îl oferim altor naţionalităţi în Basarabia autonomă.

9) Fondul naţional

Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie a hotărât: însărcinarea Sfatului Ţării cu îngrijirea creării unui fond naţional. Primul congres militar al moldovenilor din întreaga Rusie recunoaşte că înaintea tuturor afacerilor pentru întemeierea unei noi vieţi pe baze democratice naţionale trebuie pe deplin garantate drepturile minorităţilor din Basarabia.

Preşedintele Congresului, căpitan de cavalerie, V. Cijevschi
Secretar, voluntarul S. Holban
Oraşul Chişinău, în 21 octombrie, anul 1917

Mihai Popovici îmi telefonează, din Iaşi, că organizarea corpului legionar s-a aprobat. În fruntea corpului va fi Grigore Popescu, cel cu cetele de incursiuni, om lipsit de autoritate şi de pricepere. Protestez. Mihai îmi răspunde că ardelenii din Iaşi sunt mulţumiţi. Probabil fiindcă pe Gr. Popescu îl pot duce de nas. Nu-şi dau seama că unitatea cu un asemenea şef e compromisă din faşă. Scriu o scrisoare lui Mihai Popovici şi alta lui Stârcea şi stărui să se repare greşeala.

9-11 noiembrie. Mihai îmi trimite o scrisoare lungă, în care îmi înşiră greutăţile pe care le întâmpină din cauza ardelenilor. Faţă de ardelenii veniţi din Rusia e o atmosferă rece sau chiar ostilă la Iaşi. S-a auzit că unii ardeleni regretă pasul ce l-au făcut şi alţii doresc să se întoarcă. S-au oprit transporturile de voluntari din Rusia şi chiar şi propaganda. Cei din Iaşi nu ştiu cum să scape de ardeleni. În situaţia primejdioasă de azi, au devenit un balast. Anarhia din Rusia ne ameninţă în însăşi existenţa noastră. Spre sfârşitul săptămânii, cauza ardelenilor legionari[86] ia o întorsătură neaşteptată. Mihai îmi telefonează din Iaşi că Marcel Olteanu, cumnatul meu colonel a fost numit comandant al Corpului legionar. Asta-i o ştire bună. Marcel e un om de inimă şi un ofiţer superior cu mari calităţi ostăşeşti. E şi un scriitor. Corpul legionar are în fruntea lui un om de nădejde. Nu-i mai lipseşte decât norocul.

Într-o conversaţie cu generalul Arthur Văitoianu, comandantul Corpului IV, îmi spune că ardelenii sunt chemaţi să conducă destinele neamului în viitor. Mulţi sunt de această părere, fiindcă îşi cunosc păcatele proprii, dar nu le cunosc pe ale ardelenilor. *Cea mai mare scădere a ardelenilor e invidia*. În atmosfera unei democraţii patriarhale, toţi se consideră egali. Recunoaşterea superiorităţii se obţine cu multă greutate. În Ardeal, sunt destule elemente bune, care, puse la locul lor, pot fi utile, dar toţi, aproape fără excepţie, sunt grozav de prezumţioşi.

Pe front la inspecţie

12-18 noiembrie. La sfârşitul săptămânii soseşte col. Grozianu, şeful Biroului de Informaţii al Armatei a II-a din Bacău. La încheierea ostilităţilor şi la destrămarea frontului trebuie să inspectăm cum funcţionează serviciul de informaţii în primele linii. Pun capul în pământ, nu zic nimic şi mă pregătesc de drum. Sâmbătă dimineaţa (18 noiembrie), plecăm pe Valea Caşinului. Luăm pe Traian Bratu, şeful Biroului de Informaţii de la Divizia a 7-a şi ne urcăm călare până la postul de comandă al Regimentului 7 Vânători, apoi ne suim pe Muntele Războiului. E zi senină şi panorama munţilor se deschide în toată splendoarea ei. Văd creste de miezuină ale Ardealului şi inima începe să plângă în mine. Aşa mie de dor de Ardeal, de scumpul meu Ardeal!... Sufletul meu prinde aripi şi zboară acasă... Pe furiş îmi şterg lacrimile din colţul genelor, ca să nu mă vadă nimeni. Serviciul de informaţii e slab. Importanţa lui nu a pătruns până în primele linii. E şi greu. Cei de la

[86] Pentru a înlătura orice echivoc, trebuie precizat că termenul nu are nicio legătură cu accepţia pe care o va căpăta după 1927, când Corneliu Zelea Codreanu a înfiinţat *Legiunea „Arhanghelul Mihail"* [Gelu Voican Voiculescu].

comandamente, care scriu ordinele, îşi închipuie că soldaţii din primele linii au grija informaţiilor. Eu, care cunosc viaţa din tranşee, ştiu că acolo înainte de toate fiecare îşi păzeşte pielea.

Liniile de luptă aici sunt pe un teren sălbatic, cu comunicaţii extrem de grele. Tranşeele sunt săpate numai în piatră. Adăposturile bine lucrate sunt făcute de nemţi. Lupta sau vegherea pe asemenea poziţii cere jertfa supremă a răbdării omeneşti. La comandamentul regimentului găsesc pe scriitorul Tiberiu Crudu, extenuat şi încărcat de însărcinări. Nevindecat de boală, mă simt şi eu obosit. Ne încurajăm unul pe altul. Ştirile ce ne vin din Rusia şi de pe frontul rusesc din Moldova sunt tot mai rele. Ele îmi cernesc sufletul şi mi-l închid într-o beznă prin care nu mai pătrunde nicio rază de mântuire. Mergem trişti şi abătuţi, ca nişte fiinţe care nu ştiu la ce mai întârzie pe pământ. Colonelul Grozianu, un om de treabă încearcă să rupă negurile ce ne întunecă viitorul. *Noi tot ne vom realiza visul* – spune dânsul – *dar pe altă cale. Ne va mântui Carp, care va alcătui un guvern pe placul nemţilor. El, Petre Carp, e singurul care poate obţine de la Germania salvarea neamului*. Asemenea păreri, ca ale colonelului, sunt împărtăşite de mulţi. Le ascultăm şi, deoarece nu găsim alte soluţii, tăcem şi plângem. Bietul colonel Grozianu nu-şi dădea seama că, pentru noi, vorbele lui sunt pumnale care ucid. Ce interes are Germania să se milostivească de noi? De dragul lui Carp?

Nu mai ştiu nimic de soarta corpului legionar al ardelenilor. Mihai Popovici nu s-a mai întors din Iaşi. Se pare că vrea sa rămână acolo, fără să-şi regleze situaţia aici. E o greşeală la care am contribuit şi eu, stăruind să i se dea concediu şi să i se prelungească. De la comandamentul Corpului IV mi se fac reproşuri. Numai de s-ar face treabă la Iaşi. În dosarele mele am păstrat numai următoarele copii după scrisorile trimise la Iaşi. Le reproduc în întregime ca documente ale vremii.

I

Scrisoare trimisă lui Mihai Popovici la Iaşi, 14 noiembrie 1917

Dragă Mihai,

Veştile pe care mi le-ai dat în cele două scrisori îţi poţi închipui că numai bucurie nu mi-au făcut. Eram convins că întreaga cauză legionară a eşuat, că prin tratativele tale diplomatice ai obţinut un rezultat cât se poate de slab. Îmi explicam perfect lucrul fiindcă tu, cu intenţii bune şi de bună credinţă, acceptai o situaţie pe care ţi-au creat-o împrejurările nefavorabile şi lipsurile conştinţei de oameni. Eu, dacă m-am repezit, poate mai mult decât trebuia, în scrisoarea mea, am făcut-o fiindcă cunoşteam perfect oamenii care ţi-au fost impuşi, înţelegeam şi dedesupturile şi voiam să te conving că nu e bun aranjamentul. Erau părerile mele adânci şi bine gândite, nu determinate de o pornire lisită de rezon şi de cumpăt. În luptă, dragă Mihai, se cere tot atâta energie cât şi calcul. Numai cu amândouă poţi smulge biruinţa, lovind întotdeauna la mir, de-a dreptul şi la timp. Îţi mulţumesc că i-ai dat scrisoarea colonelului Stârcea. Nu ştiu dacă i-a făcut impresia rea pe care o spui, dar văd că a avut efect. Cred că acum te-ai convins şi tu că s-a putut da şi altă soluţie chestiunii[87].

Lucrurile spuse pe faţă, cuviincios, cinstit şi hotărât, nu se poate să nu convingă şi să nu ducă la bun sfârşit. Fraza ta, că tu nu execuţi decât ordine în misiunea ta, n-o înţeleg. Cum îţi trec astfel de lucruri prin minte într-o acţiune comună şi atât de amplă? Nu pricep. Acum, fireşte, sunt vesel şi mulţumit, căci prin numirea lui Olteanu drept comandant al Corpului ardelenilor, mi s-a dat garanţia că organizaţia legionară e socotită din partea celor în drept serioasă şi că au intenţia să o rezolve. Colonelul Olteanu e un om de inimă, priceput, harnic şi energic. Îl cunosc, fiindcă l-am văzut la muncă şi nu-l apreciez determinat de sentimente de rudenie, căci, dacă întâmplător Popescu mi-ar fi fost neam, tot aşa îl huleam, cum am făcut-o.

Sunt mulţumit şi vesel, dar cu rezerve. Aştept să aflu amănuntele organizaţiei, căci Olteanu desigur poate face mult, dar nu totul şi de felul cum se organizează un lucru de la început depinde reuşita lui. Pe urmă, situaţia asta îţi întunecă sufletul. Sper că vei veni cu veşti bune. Le aştept cu multă nerăbdare. Colonelul Manolescu mi-a comunicat ştirea transmisă de col. Stârcea că eşti mutat la Marele Cartier General şi că te vei prezenta la Corpul IV numai pentru plecare. Fireşte acest aranjament nu i-a făcut o impresie bună. Trebuie să-i dai şi tu altă formă: să nu fi uitat vorba

[87] E vorba de înlăturarea lui Grigore Popescu şi de numirea colonelului Marcel Olteanu drept comandant al Corpului voluntarilor.

aceea, tact pe care o foloseşti aşa de des în scrisoare. Chestiunea nu are nicio importanţă. Asta să fie cea mai mare greşeală. Eu, de altfel, i-am spus că interesul cauzei te-a determinat să primeşti numirea imediat. Când vei veni e uşor să-i explici totul. Îţi alătur două scrisori, una pentru col. Stârcea şi alta pentru Olteanu. Te rog să le predai la amândoi înainte de plecarea ta. Dacă pe Olteanu nu-l întâlneşti la Iaşi – posibil va fi plecat, – te rog să aduci scrisoarea la Oneşti, lăsându-i vorbă că atât eu, cât şi col. Manolescu dorim să vorbim cu el aici în Oneşti şi că îl rugăm să ne facă o vizită cât mai curând.

Cu îmbrăţişări frăţeşti,
(ss) Tăslăuanu

Scrisoarea adresată col. Stârcea, la 14 noiembrie 1917

În scrisoarea mea din urmă, mi-am permis să vă spun nemulţumirea mea faţă de soluţia ce era să se dea cauzei legionare a ardelenilor. Acum daţi-mi voie să vă spun tot aşa de sincer bucuria şi mulţumirea ce le simt, văzând fericita rezolvare a organizaţiei proiectate. Vă rog să primiţi cele mai vii felicitări pentru inspiraţia norocoasă pe care aţi avut-o, alegând pe Marcel ca şef legionar. Pe Marcel nu-l apreciez fiindcă sunt înrudit cu el, ci fiindcă îl cunosc şi urmăresc de mult ca pe un om idealist şi vrednic, ca pe un om priceput, harnic şi gata să se jertfească pentru o idee frumoasă.

În oştire a slujit cu credinţă, luptând întotdeauna pentru progres, năzuind spre zări senine. A fost un ostaş pedagog, un organizator dibaci şi energic, care a ştiut să-şi impună voinţa dezinteresată în conducerea spre bun sfârşit a chestiunilor ce i s-au încredinţat. De aceea, nu ţin la el ca la un cumnat, ci ca la un frate bun de sânge şi de gânduri.

Cu sprijinul d-voastre şi al altor oameni de inimă şi de muncă, am certitudinea că se vor învinge toate greutăţile care nu sunt mai presus de puterile omeneşti şi care nu întrec voinţa dârză a unui popor ghemuit într-un colţ de ţară de a învinge. Am credinţa că legiunea ardeleană şi bucovineană va lua fiinţă. Dumnezeu ne va ajuta şi ne va hărăzi şi o fărâmă de noroc...

Trebuie să ajungem ziua cea mare a cânturilor de biruinţă a unirii neamului. În acea zi, sufletul ardelenilor va fi abur recunoscător Maiestăţii Sale Regelui şi adjutantului său, care i-au ajutat să lupte pentru idealul lor şi să ia parte, cu cinste, la sărbătoarea de întregire a tuturor românilor.

Iubite domnule colonel, să trăiţi şi să apucaţi a vedea această zi mare.

Al d-voastră supus la ordin,

locot. (ss) Tăslăuanu

Însemn câteva informaţii despre ruşi.

Bolşevicii Lenin şi Troţki au făcut propuneri de pace Puterilor Centrale. Cancelarul german s-a grăbit să le primească. Cum propaganda e foarte activă, aflăm imediat ce vor ruşii. *Gazette des Ardennes*, nr. din 15 noiembrie 1917, scrie următoarele:

În Rusia
Propunerile de pace ale guvernului muncitorilor şi ţăranilor

De la St. Petersburg ni se comunică:

Congresul Consiliilor de muncitori şi ţărani (sovietele) au adoptat condiţiile pentru o propunere de pace: Guvernul muncitorilor şi ţăranilor, creat de revoluţia din 6 şi 7 noiembrie, care se sprijină pe Consiliile de muncitori şi soldaţi (sovietele), propune tuturor guvernelor beligeranţilor să înceapă de îndată negocieri în vederea unei păci juste şi democratice. Guvernul e de părere că aceasta, dorită de majoritatea claselor muncitoare din toate ţările beligerante, care sunt epuizate şi ruinate de război, această pace pe care muncitorii şi ţăranii ruşi au cerut-o, după căderea monarhiei, trebuie să fie o pace imediată, fără anexiuni, adică fără acaparare prin violenţă de teritorii străine şi fără cucerirea prin forţă a naţionalităţilor străine, precum şi o pace fără contribuţii.

Guvernul rus propune tuturor beligeranţilor să încheie de îndată o astfel de pace, declarându-se gata să facă fără întârziere toate demersurile energice până când plenipotenţiarii tuturor ţărilor, ai tuturor naţiunilor, să aprobe definitiv toate condiţiile acestei păci. Prin anexiuni sau acaparări de teritorii prin violenţă, guvernul înţelege, după dreptul democraţiei în general şi acela al claselor muncitoare în particular, orice subjugare a unei naţionalităţi mici şi slabe de către un stat mare şi puternic fără consimţământul acelei naţionalităţi şi independent de gradul civilizaţiei sale şi de

poziția sa geografică în Europa sau în zonele situate dincolo de ocean. Dacă un popor e reținut prin violență de un stat oarecare sau dacă dreptul unui plebicist îi este refuzat împotriva voinței sale, așa cum se manifestă în presă, în adunări naționale, în rezoluțiile de partide și prin răscoale și insurecții împotriva opresorilor; dacă, din contră, se refuză retragerea trupelor de garnizoană sau dacă nu se acordă populației dreptul de a-și organiza forma sa de guvernământ, o asemenea stare de lucruri constituie o anexiune sau acaparare prin violență. Guvernul estimează că a continua războiul în scopul de a împărți națiunile slabe sau învinse între națiunile bogate și puternice este o mare crimă contra umanității.

De aceea, guvernul proclamă solemn hotărârea de a semna o pace care va pune capăt războiului și condițiile menționate, echitabile pentru toate naționalitățile. În același timp, guvernul declară, despre condițiile de mai sus, că ele nu trebuie considerate ca definitive, în sensul că guvernul e de acord să examineze orice alte condiții de pace, dar ține, totuși, ca acestea să fie prezentate, cât mai curând posibil, de către fiecare beligerant și ca aceste condiții să fie absolut clare, fără niciun echivoc și fără vreun caracter secret. Dinspre partea sa, guvernul se abține de la orice diplomație secretă și confirmă hotărârea sa de a continua negocierile de pace în mod deschis, în fața lumii întregi, și să procedeze la publicarea tuturor tratatelor secrete care au fost aprobate sau încheiate de guvernul marilor proprietari funciari și al capitaliștilor, începând din februarie până în noiembrie 1917. Guvernul declară nul și neavenit conținutul acestor tratate secrete, în măsura în care ele căutau – și se întâmplă în cele mai multe cazuri – să consfințească tot soiul de favoruri și de privilegii marilor proprietari funciari și capitaliștilor, menținând și sporind anexiunile făcute de velicorușii.

Invitând toate popoarele să înceapă de îndată negocierile preliminare prin comunicări scrise sau telegrafice, ca și prin întrevederi sau conferințe între reprezentanții diferitelor țări, în așa fel încât să faciliteze asemenea negocieri preliminare, guvernul va numi plenipotențiari în țările neutre.

4e Année. — N° 493 — 5 PFENNIG — Tirage: 175,000 Exemplaires — Charleville, le 15 Novembre 1917

Gazette des Ardennes

On s'abonne dans tous les bureaux de poste. S'adresser éventuellement à la Kommandantur.

JOURNAL DES PAYS OCCUPÉS PARAISSANT QUATRE FOIS PAR SEMAINE

L'« Edition Illustrée de la Gazette des Ardennes » paraît trois fois par mois. Prix du numéro 20 cent.

La «Retraite stratégique» Italienne.

Il fallait s'attendre à ce que la presse ententiste, et surtout les habiles prestidigitateurs qui sont les journalistes parisiens, laissent de friser en une espèce de « retraite stratégique » la formidable catastrophe que vient de subir l'armée de l'ex-généralissime Cadorna.

L'encre répandue, le papier noirci au service de cette cause perdue servaient, par ces temps chers, dignes d'un meilleur emploi.

Pour montrer que les chefs italiens étaient loin de s'attendre à ce qui vient de leur arriver, il nous suffira de citer certain ordre du jour daté du 24 octobre, et portant la signature du général-commandant le 4e corps d'armée italien. Ce document est tombé entre les mains des troupes austro-allemandes. A côté des insultes de rigueur à l'adresse de l'Allemagne nous y relevons les phrases suivantes :

« L'heure est venue, l'heure la plus grande, la plus élevée et peut-être la plus décisive. L'ennemi, impuissant à vaincre les soldats de l'Italie, épuisé à l'intérieur, à la veille de la dissolution, appelle les Allemands à son secours.... Qu'ils viennent donc ces descendants d'Arminius ! Ce ne sont plus les légionnaires de Varus qu'ils auront devant eux. L'Italie avec Rome est ressuscitée et grâce à la force de ses fils, elle avance et s'élève. Camarades de l'artillerie, l'heure a sonné ! Unissons nos cœurs en un cœur fort et solide comme l'acier de nos canons. Opposons à l'ennemi, là où ce sera nécessaire, le bouclier de notre poitrine sous le ciel clair dont la lumière dira la foi en notre avenir immortel.... »

On avouera que la grandiloquence de ce manifeste contraste singulièrement avec le résultat obtenu : *à savoir la perte de plus de* 270,000 prisonniers, 2,500 canons et quelques milliers de kilomètres carrés du territoire national italien !

Mais après le premier choc, il est certain que le commandement italien

BULLETINS OFFICIELS ALLEMANDS

Berlin, le 12 novembre 1917, soir (officiel).

A l'Ouest, à l'Est et en Macédoine pas de combats importants.

Dans la vallée de Cordevole, à l'Ouest de Belluno, 4,000 Italiens ont été faits prisonniers.

G. Q. G., le 13 novembre 1917.

Théâtre de la guerre à l'Ouest.

Groupe d'armées du Kronprinz Rupprecht

En Flandre, nous repoussâmes par notre feu et nos contre-poussées de forts détachements de reconnaissance lancés à l'attaque de nos positions, le matin de bonne heure, par les Belges dans la région de l'Yser, et par les Anglais sur le front de bataille.

La lutte d'artillerie resta plus faible que les jours précédents. Le soir, le feu s'intensifia près de Dixmude et dans quelques secteurs du champ de bataille principal.

Groupe d'armées du Kronprinz allemand.

Au Nord de Bruyères, un coup de main énergiquement conduit par notre infanterie nous rapporta des prisonniers et des mitrailleuses.

Sur la rive Est de la Meuse la lutte d'artillerie fut vive pendant la journée.

Le lieutenant Bongartz remporta sa 22e, le sergent-major Buckler sa 25e victoire aérienne.

Théâtre de la guerre à l'Est.

Au Sud de la voie ferrée de Riga à Saint-Pétersbourg, nos postes repoussèrent l'attaque d'un détachement franc-russe. Au Sud-Est de Gorodichtchi, une entreprise de troupes de choc allemandes et austro-hongroises eut du succès.

Front de Macédoine.

Sur les hauteurs à l'Est de Pavalovo et dans la boucle de la Cerna, la lutte d'artillerie atteignit une force considérable.

Front italien.

Dans les « Sept Communes » nous avons arraché aux Italiens le mont Longara.

Les troupes avançant dans la montagne entre le val Sugana et la vallée de Cismon enlevèrent d'assaut le fort deux forts, une brèche est faite dans le plus puissant groupe des forts de barrage de la frontière italienne. Lamon et Fonzaso sont pris.

Les troupes du feldmaréchal Conrad ont fait dans ces derniers jours 2,500 prisonniers. Dans la vallée de Cordevole un régiment italien fut décimé et obligé de se rendre. Nous avons conduit en captivité **1 colonel, 4 officiers d'état-major et 4,000 hommes.**

Sur la Piave inférieure, l'activité de combat fut plus vive par endroits.

Théâtre de la guerre à l'Est.

A part une entreprise de troupes de choc près de Gorodichtchi, rien d'essentiel.

Théâtre de la guerre en Albanie.

Aucun changement.

BULLETINS OFFICIELS FRANÇAIS

Paris, 8 novembre 1917, soir.

Vives actions d'artillerie sur tout le front au Nord de l'Aisne, dans les secteurs au Sud de Corcuey, et en Haute-Alsace, dans la région de Seppois. Rien à signaler sur le reste du front.

Le guerre aérienne : Dans la nuit du 6 au 7 novembre, nos escadrilles de bombardement ont lancé 2,200 kilos d'explosifs sur les gares de Thourout, Cortemarck, Houlers et Lichtervelde. Tous les objectifs ont été atteints.

Paris, 9 novembre 1917, 2 heures.

Deux attaques allemandes, précédées d'un bombardement, l'une sur nos positions du bois Le Chaume, l'autre en Lorraine, dans la région d'Aracourt, ont été repoussées ; l'ennemi a subi des pertes sérieuses et laissé des prisonniers entre nos mains. En Haute-Alsace, un de nos détachements a fait une incursion dans les tranchées allemandes au Nord-Ouest de Burzi (region de Seppois) ; après avoir explosé la position, détruit les abris et capturé du matériel, il est rentré au complet dans ses lignes.

Paris, 9 novembre 1917, soir.

Au cours de la journée, l'activité de l'artillerie s'est maintenue vive sur le front du bois Le Chaume et en Haute-Alsace. Journée calme partout ailleurs.

Paris, 10 novembre 1917, 2 heures.

Sur le front, au Nord-Ouest de Reims, la nuit a été marquée par une série de tentatives ennemies sur nos tranchées et nos petits postes, notamment dans les secteurs de Loivre, Courcy et du Godat. Repoussé par nos feux, l'ennemi n'a pu aborder nos lignes en aucun point. De notre côté, nous avons réussi, à l'Est de La Neuville, à pénétrer dans une tranchée douze appareils ennemis ont été abattus et six autres contraints d'atterrir désemparés. Deux aéroplanes ont été, en outre, abattus par nos canons spéciaux. Dix des nôtres ne sont pas rentrés, y compris un appareil qui a disparu au cours d'une expédition de bombardement dans la nuit du 7 au 8.

Chute du ministère français.

Havas annonce :

Après une discussion des interpellations sur la situation militaire et diplomatique la Chambre a voté par 250 voix contre 192 voix l'ordre du jour de confiance.

A la fin de la séance le ministère a démissionné.

Cet événement n'est pas inattendu. Le ministère Painlevé était depuis quelque temps déjà condamné. Il n'a jamais disposé d'une majorité solide. Lors du dernier vote, M. Painlevé a dû se rendre compte que les 250 voix qui lui ont accordé la confiance ne constituaient pas une majorité, un grand nombre d'abstentions s'ajoutant aux 192 suffrages négatifs. Il a tiré les conséquences de cette situation intenable.

L'ACTION DES SOUS-MARINS

Berlin, 13 novembre 1917 (officiel).

L'activité de nos sous-marins dans la zone barrée autour de l'Angleterre a de nouveau coulé **16,000 tonnes reg. br.**

Parmi les navires détruits, 2 vapeurs anglais armés, dont l'un était lourdement chargé, furent coulés dans la Manche. Parmi les autres se trouvait le vapeur anglais « Sapelo » (3,158 tonnes) transportant des colis divers de Liverpool à la côte occidentale d'Afrique.

AUTOUR DE LA GUERRE

La destitution de Cadorna, le « commandement interallié » et la Censure.

Le « Temps » du 11 novembre écrit :

« Nous avons été hier, une fois de plus, victimes de l'artillerie d'une censure dont les arrêts contredisent trop souvent le plus élémentaire bon sens. Qui pourra jamais, en effet, expliquer pour quel motif la publication d'une information — officielle depuis vingt-quatre heures et fidèlement [illegible] a été encore aujourd'hui

En Russie

Propositions de paix du gouvernement des ouvriers et paysans.

On mande de St-Pétersbourg :

Le Congrès des Conseils d'ouvriers et soldats a accepté les conditions pour une proposition de paix. Il déclare :

« Le gouvernement des ouvriers et paysans, créé par la révolution des 6 et 7 novembre, qui s'appuie sur les Conseils des ouvriers et des soldats, propose à tous les gouvernements des belligérants de commencer aussitôt des pourparlers en vue d'une paix juste et démocratique. Le gouvernement est d'avis qu'une paix juste et démocratique, désirée par la majorité des classes ouvrières de tous les pays belligérants, qui sont épuisées et ruinées par la guerre, paix que les ouvriers et paysans russes ont demandée, après la chute de la monarchie, doit être une paix immédiate, sans annexions, c'est-à-dire sans appropriation, par la violence, de territoires étrangers et sans conquête de vive force de nationalités étrangères, et une paix sans contributions.

« Le gouvernement russe propose à tous les belligérants de conclure aussitôt une telle paix et se déclarant prêts à faire, sans tarder, toutes les démarches énergiques jusqu'à ce que les plénipotentiaires de tous les pays et de toutes les nations aient approuvé définitivement toutes les conditions de cette paix.

« Par annexions ou appropriations territoriales par la violence, le gouvernement entend, d'après le sens du droit de la démocratie en général et des classes ouvrières en particulier, toute annexion d'une nationalité petite et faible par un Etat grand et puissant sans le consentement de cette nationalité et indépendamment du degré de sa civilisation et de sa position géographique en Europe ou dans les pays situés au delà de l'Océan.

« Si un peuple est retenu par la violence par un Etat quelconque, ou si le droit d'un plébiscite lui est refusé contre sa volonté telle qu'elle se manifeste dans la presse, dans des assemblées nationales, dans des résolutions de partis ou par des soulèvements ou des insurrections contre les oppresseurs ; si, en outre, on refuse de retirer les troupes de garnison ou si l'on n'accorde pas à la population le droit d'organiser sa forme de gouvernement, un tel état de choses constitue une annexion ou appropriation par la violence.

« Le gouvernement estime que continuer la guerre dans le but de partager les nationalités faibles ou vaincues entre les [illegible]

Tel est le manifeste que les révolutionnaires maximalistes soumettent aux peuples belligérants. Il s'inspire sans nul doute d'un idéalisme respectable, mais on ne saurait dire, à cette heure, quelle en est la valeur pratique. Bien que maîtres de St-Pétersbourg, les Bolchevicki ne constituent pas encore un gouvernement régulier, aux assises solides. Il est certain que les gouvernements ententistes refuseront de le reconnaître. Une prudente réserve s'impose d'autant plus aux Puissances centrales. Celles-ci ont déclaré à plusieurs reprises déjà qu'elles étaient prêtes à négocier une paix équitable et durable. Leur point de vue à ce sujet est suffisamment connu. Si ce n'est pas leur affaire de choisir le gouvernement russe avec lequel elles traiteront, cela ne regarde que le peuple russe.

Dans ces conditions, on ne peut qu'attendre la suite des événements qui se déroulent en Russie. Mais quel que soit le sort réservé au gouvernement maximaliste, on peut dire que la réussite du dernier coup d'Etat démontre à l'évidence que le désir de paix est profondément enraciné dans les masses russes et qu'aucun gouvernement, quel qu'il soit, ne pourra plus l'éliminer complètement.

Après le coup d'Etat.

Voici un résumé de la situation que nous trouvons dans le « Journal de Genève » du 12 novembre :

« A Saint-Pétersbourg, l'anarchie s'installe à demeure. Le Soviet proclame l'expropriation des grands propriétaires et le partage de leurs terres. A la frontière, les troupes désertent en masse. La flotte acclame Lénine. Moscou, où l'on espérait voir se produire la réaction contre le désordre, est gagné à son tour à la cause anarchiste. Le Soviet s'adresse aux puissances, les invite à conclure un armistice immédiat et à conclure la paix.

« Kerensky, de son côté, organise la résistance en province. Il dispose, dit-on, de 200,000 hommes. A Saint-Pétersbourg une véritable bataille est engagée dans les rues. Les cosaques se prononcent contre le gouvernement du Soviet. »

Nouvelles contradictoires.

Les nouvelles qui nous viennent de Russie depuis deux jours sont à tel point

Guvernul propune guvernelor tuturor țărilor beligerante de a încheia imediat un armistițiu. El crede, în ceea ce-l privește, că acest armistițiu trebuie să fie încheiat pentru o perioadă de trei luni, care va ajunge pentru a purta discuțiile cu o bună finalitate. El propune, între altele, ca reprezentanții tuturor naționalităților sau națiunilor care sunt implicate în război sau care au trebuit să-l suporte, să ia parte la conferința de pace și că o conferință a reprezentanților tuturor națiunilor lumii să fie convocată pentru aprobarea definitivă a condițiilor de pace elaborate.

Guvernul provizoriu al muncitorilor şi ţăranilor ruşi, făcând aceste propuneri de pace guvernelor tuturor ţărilor beligerante, se adresează în particular muncitorilor celor mai civilizate trei naţiuni, având participarea cea mai activă la război – Anglia, Franţa şi Germania. Muncitorii acestor trei ţări au adus cele mai mari servicii cauzei progresului şi socialismului, în special prin promovarea cartelor în Anglia, prin marile revoluţii ale proletariatului francez şi prin lupta energică a muncitorilor germani pentru organizarea lor. Toate aceste exemple dau garanţia că muncitorii acestor ţări înţeleg problemele ce li se pun, problemele eliberării omenirii de ororile războiului şi că aceşti muncitori, prin puternicile lor forţe în acţiune, pline de abnegaţie, vor reuşi să ne facă să instaurăm pacea şi să eliberăm toate clasele muncitoare de exploatare.

Iar din Odessa mi se aduce un ziar în limba română, *Lupta*, organ socialist democrat, cu data de 15 noiembrie 1917, care merită să fie reprodus întocmai (vezi facsimilele alăturate). Desigur e opera lui Racovski şi a evreilor români emigraţi la Odessa despre care am amintit. Căpitanul Anastasiu şi locotenentul Mardare, ofiţerii noştri de legătură cu Armata Rusă, ne trimit veşti care ne zburlesc părul.

Trupele ruse nu mai stau în tranşee. Trec de la o unitate la alta. Grupuri-grupuri pleacă spre Rusia. Pe unde trec, jefuiesc. Dacă sătenii se opun, îi ucid. Pe întreg frontul, soldaţii votează pentru constituantă. În Corpul 30 rus, au învins revoluţionarii lui Kerenski, în Corpul 24 rus bolşevicii lui Lenin. Reproduc în întregime raportul nr. 148 din 16 noiembrie 1917 al locot. Mardare, ofiţerul de legătură de pe lângă Corpul 30 rus, ca să se vadă atmosfera în care trăim:

Anul XIII. No. 84
ABONAMENTUL :
Pe trei luni . 5 r. 50 k.
Se trimite pe adresa :
„ЛУПТА"
Типографія „Румчерода"
Николаевскій бульв., 9.
15 KOPEICI

LUPTA
ORGAN SOCIALDEMOCRAT
Apare Marţea, Joia si Sambata

ODESSA, 16 Noiembrie 1917
Redactia si Administratia
„Rumcerod"
Nikolaevsky Bulevard 9.
15 KOPEICI

SPRE PACEA LUMII

CATRE TOT POPORUL ROMAN

Cetateni,

Republica rusa a ridicat steagul pacii!

Guvernul revolutionar dela Petrograd s-a adresat guvernelor tarilor razboitoare, aliati si inamici, propunând incheierea armistitiului si inceperea tratativelor de pace.

Comandantul suprem german a primit propunerea. Pe frontul rus luptele au incetat. Dela 1 decembrie stil nou incep tratativele.

Acesta este un fapt istoric de o insemnatate mondiala.

Guvernele aliate nu vor sa stie de pace. Ele vor sa duca maideparte varsarea de sange.

Dar Revolutia rusa a trecut peste dânsele si se adreseaza deadreptul popoarelor, pe cari le indeamna ca ele insele, casi poporul rus, sa ieie in mâna chestia razboiului si a pacii.

Români,

In ceasul acesta mare care e atitudinea guvernului nostru?

El nesocoteste incaodata interesele tarii, care are nevoie de o pace grabnica. El indrazneste sa puie pe atasatul nostru dela cartierul rus, pe generalul Coanda, sa protesteze inpotriva marelui act al guvernului dela Petrograd. El vrea sa execute ordinul bancherilor si negustorilor dela Londra, dela Washington, dela Paris si dela Roma, sa se dezlipeasca de Rusia, sa continuie singur razboiul si sa duca tara saracita si indoliata, la o noua si definitiva pierzare

Ba el e gata sa anelteasca in taina o tradare si sa treaca de partea nemtilor, ca sa ridice armele contra Rusiei republicane.

Aceî cari au vândut pe rând tara si imparatului Wilhelm si tarului Nicolaie; cari ni-au dus la dezastrul dela Turtucaia, dela Sibiu, dela Naoflov si dupe valea Prahovii; cari au pregatit prin tradare si nevrednicie ocupatiunea straina, pierderea a 400 de mii de români si ruinarea desavârsita a tarii; au acum indrazneala sa se puie deacurmezisul pacii, si sa ceara taranilor, muncitorilor, soldatilor, noi jertfe si un nou martiraj.

Tarani, muncitori si soldati!

Crima aceasta nu trebuie sa se implineasca.

A venit vremea ca sa va aparati propriile voastre interese, interesele tarii, interesele sutelor de mii de flamanzi si de robi, si nu interesele clicei care ne stapaneste si care a aruncat tara in prapastie.

Dati-va seama ca in voi sta puterea si mantuirea tarii!

Sculati-va ca un singur om. Sa spunem sus si tare ca poporul vrea pacea si sa somam, sa silim guvernul sa incheie si el, casi Rusia, armistitiul si sa inceapa tratativele de pace.

In caz contrar o singura cale ne rămâne: sa izgonim pe cioclii si tradatorii dela putere, pentruca poporul insus, prin oamenii lui, sa ieie în mâna conducerea tarii, sa-i aduca pacea mult asteptata.

Jos razboiul! Jos oligarhia!
Traiasca pacea!

Comitetul de Actiune
socialdemocrat român

Am onoare a vă aduce la cunoştinţă următoarele: din diferitele conversaţii avute cu soldaţii ruşi din compunerea Corpului 30 Armată, am putut constata personal dorinţa lor de a se face pace imediat. Parte din ei au recunoscut că trebuie să ţie frontul până la întrunirea adunării constituante care va hotârî această chestiune şi hotărârii ei soldaţii declară că se vor supune. Relaţia la moralul ofiţerilor pot spune că atât de mult a scăzut, încât pentru ei orice se va întâmpla le este indiferent. De la judecătorul Corpului şi de la locotenent adjutantul dlui general de artilerie, am aflat că regimentul Nevomoskovschi nr. 281 a hotărât de a părăsi cu totul frontul în ziua de 28 noiembrie. Această

hotărâre au adus-o la cunoştinţa ofiţerilor, însă oficial nu a sosit încă nimic până în prezent la comandamentul Corpului. Această afirmaţie poate să fie adevărată, întrucât compania 10 a acestui regiment, după cum arată şi ordinul de zi al Corpului 30 din 11 noiembrie nr. 228/op trimis dvs. în traducere cu nr. 141 din 11 noiembrie, a oprit să tragă artileria asupra tranşeelor inamice, sub motiv că nemţii ca răzbunare vor arunca grenade asupra lor.

După toate probabilităţile, mişcarea maximalistă, care are în program pacea imediată şi împărţirea pământurilor, îşi capătă zilnic numeroşi aderenţi. Aseară a fost o întrunire extraordinară a comitetului Corpului de Armată relativ la următoarea chestiune: maximaliştii au ordonat arestarea comitelui soldaţilor ce funcţionează pe lângă Marele Cartier General rus. Rezultatul acestei întruniri până în prezent nu-l cunosc. Dar cauza pentru care maximaliştii au ordonat arestarea ar fi următoarea: în locul generalului Dubonin, care a refuzat să înceapă tratativele de pace, generalul maximalist a numit cu generalisim pe un sublocot. Krilenko. Acestui sublocotenent comitelul soldaţilor de pe lângă Marele Cartier General rus i-a trimis următorul răspuns: dacă vine ca un simplu cetăţean, va fi primit la Marele Cartier General, însă dacă vine să-şi ocupe locul de generalisim, atunci n-are ce caută acolo şi i se vor opune pe toate căile. Probabil în urma acestui răspuns, guvernul maximalist a ordonat arestarea comitetului. Am auzit de la dl. colonel Ciobanov că zilnic pleacă soldaţi ruşi de pe front şi că la unele regimente ale Diviziei 71 ar fi rămas câte 48-50 soldaţi de companie. Personal am constatat că soldaţii trec de la o unitate la alta, fără a cere consimţământul nimănui, iar dacă nu-i convine pleacă acasă. Ofiţerii nu pot face nimic, sunt aşa de prost trataţi de soldaţi, încât temându-se de a nu-i bate sau ucide, nu mai zic absolut nimic. Furturile săvârşite de soldaţi se remarcă în fiecare zi, iar acolo unde se întâmpină vreo rezistenţă, cum s-a întâmplat la fabrica de cherestea din Doftana, se dedau la violenţe, ameninţând cu arma şi bătaia.

CĂTRE TOATE POPOARELE BELIGERANTE

Ca raspuns la propunerea noastra de armistitiu pe toate fronturile, in vederea unei paci fara anexiuni si contributiuni, cu garantie pentru fiecare popor de a hotari singur de soarta sa, comandantul suprem german a instiintat ca *primeste sa se inceapa tratativele de pace.*

Comandantul suprem al armatelor Republicii, Piotonierul Crilenco, a propus sa se amâie inceperea tratativelor de armistitiu pentru cinci zile, pânala 19 noiembrie (1 decembrie). ca sa se propuie din nou guvernelor aliate sa-si fixeze atitudinea fata de tratativele de pace.

Operatiile militare pe frontul rus in comuna intelegere s-au oprit.

Niciun fel de miscare de trupe, nici deoparte nici de alta, in cursul acestor 5 zile nu trebuie sa aiba loc.

Pasul hotarâtor e facut. Revolutia victorioasa a muncitorilor si taranilor a pus hotarât chestia pacii. Perioada de sovairi, de amânari si intelegeri birocratice s-a sfârsit.

Acuma toate guvernele, toate clasele, toate partidele tuturor tarilor beligerante sânt chemate sa raspunda categoric la intrebarea daca sânt gata sa inceapa la 1 decembrie impreuna cu noi tratativele imediate de armistitiu si pace.

Da sau nu?

Acest raspuns va hotarâ daca muncitorii uzinelor si tarinelor vor scapa de o noua campanie de iarna, cu toate nenorocirile si grozaviile ei, sau daca Europa va sângera mai departe.

Noi, Consiliul Comisarilor Poporului adresam aceasta intrebare guvernelor tarilor aliatilor, to— Angliei, Italiei, Statelor-Unite, Belgiei Serbiei, României, Japoniei si Chinei.

Le intrebam in fata propriilor lor popoare si a lumii intregi: sânt ele de acord sa inceapa impreuna cu noi la 1 decem. tratativele de pace?

Noi, Consiliul Comisarilor Poporului, ne adresam catra popoarele aliate, inainte de toate masselor muncitoresti: vor ele sa mearga inainte cu acest macel fara scop si fara inteles, ducând orbeste toata cultura europeana la peire?

Cerem ca partidele muncitoresti din tarile aliate sa ne deie fara intarziere raspuns la intrebarea daca vor sa inceapa imediat tratativele de pace la 1 decembrie.

Chestia e pusa clar.

Soldati, proletari, muncitori, tarani, vreti sa faceti impreuna cu noi pasul hotarator spre pacea popoarelor?

Noi, Consiliul Comisarilor Poporului ne adresam masselor populare din Germania, Austria, Ungaria, Turcia, Bulgiria!

Pacea pe care noi o propunem trebuie sa fie pacea popoarelor!

Ea trebuie sa fie o intelegere cinstita, care sa garanteze fiecarui popor libertatea de dezvoltare economica si culturala.

O asemenea pace poate fi incheiata numai daca masele revolutionare din toate tarile se vor radica cinstit si hotarat contra planurilor imperialiste si tendintelor hiaparete.

Revolutia muncitorilor si taranilor si-a formulat programul sau de pace. Noi am publicat tratatele secrete ale tarului cu burghezille aliatilor si am declarat ca aceste tratate nu sant obligatorii pentru poporul rus.

Noi propunem popoarelor sa incheie tratate noi, având ca baza intelegerea si colaborarea. La propunerea noastra, reprezentantii oficiali si oficiosi ai claselor conducatoare din tarile aliate au raspuns ca refuza sa recunoasca guvernul Sovietelor si sa inceapa cu el tratativele de pace.

Guvernul Revolutiei victorioase n-are nevoie sa fie recunoscut de profesionalii diplomatiei capitaliste. Dar noi intrebam popoarele: *exprima oare diplomatia reactionara cugetul si aspiratiile lor?*

Sant hotarate popoarele sa scape marea ocazie de-a incheia pacea, pe care le-o ofera Revolutia rusa?

Raspunsul la aceste intrebari trebuie sa fie dat imediat si raspuns nu cu vorbe ci cu fapte. Armata rusa, poporul rus nu mai pot si numai vor sa astepte.

La 1 decembrie noi incepem tratativele de pace.

Daca popoarele aliate nu vor trimete delegatii lor, noi incepem *singuri* tratativele cu nemtii.

Noi vrem o pace generala. Dar daca burghezia statelor aliate ne va sili sa incheiem o pace separata, raspunderea va cadea in totul asupra ei.

Soldati, muncitori si tarani ai Frantei, Angliei, Italiei, St.-Unite, Belgiei, Romaniei si Serbiei! La 1 decembrie se incep tratativele de pace.

Noi asteptam pe reprezentantii vostri. La lucru, nu pierdeti nicio clipa!

Jos campania de iarna! Jos razboiul! Traiasca pacea si fratia popoarelor!

Comis. poporului pentru afacerile straine
L. Trotski
Presedintele Comis. Poporului
V. Lenin

Astaseara, ora 7, în Sala din str. Condratenco 39
MARE ÎNTRUNIRE PUBLICA EXTRAORDINARA
Comitetul de Actiune.

Această întindere a anarhiei din interior şi pe front, se datoreşte faptului că zilnic sosesc soldaţi din interiorul Rusiei, care povestesc isprăvile făcute şi poate chiar printre aceşti soldaţi se găsesc şi adepţi de-ai maximaliştilor, veniţi să împrăştie plinele de speranţe idei maximaliste. Adunarea constituantă va începe să funcţioneze în ziua de 26 noiembrie. Alegerile continuă în linişte şi vor dura până în ziua de 17 decembrie. Singura nădejde ce ne-a mai rămas, căci de a continua războiul nici nu se poate vorbi. Relativ la aceasta pot să vă comunic următoarele declaraţii ale subloc. Vilbois, magistrat sosit în ziua de 15 din Rusia. A plecat din guvernământul Smolensk, unde s-a dedat la furturi şi

jafuri, urând să se încheie pace cu orice condiţii, numai pace să fie. La Moscova, când a ajuns, a trebuit să înconjoare, deoarece în oraş erau lupte, iar pe străzile principale se aflau tranşee şi reţele de sârmă. Au avut în acest oraş foarte mulţi morţi şi răniţi. Înspre Kiev a dat peste tranşee şi reţele de sârmă organizate pentru a se putea opune o rezistenţă generalului Kaledin. De la Kiev înspre Odessa, a venit într-un vagon cu marinari, care tot timpul n-au făcut altceva decât să înjure ofiţerii, pe care, după dânşii, ar trebui cu desăvârşire distruşi. Acestă intenţie a lor s-a văzut că a prins rădăcini, prin faptul că la Petrograd şi Moscova toţi juncării au fost ucişi, iar ofiţerii ce purtau cu ei vreo armă la fel.

La obiecţia subloc. Vilbois că, pentru ce gândesc şi socotesc necesar de a ucide ofiţerii ei au răspuns că numai ofiţerii cer să se continue războiul fiindcă primesc soldă bună şi hrană îndestulătoare, iar ei, care duc greul, o duc mizerabil. Generalul Kaledin a ocupat tot ţinutul Donului, anunţând că nu va da voie niciunui maximalist de a tulbura liniştea în acest ţinut. Mulţi ofiţeri ruşi doresc a trece în alte armate. Chiar mie personal vreo câţiva ofiţeri ruşi, dintre care şi locot. Matcovschi a cerut să intervin pe lângă autorităţile militare române spre a-l primi chiar ca soldat în armata română!

În raionul Corpului circulă o sumedenie de zvonuri false care contribuie şi mai mult asupra moralului trupelor. Între altele, se spune că România are să încheie pace separată cu nemţii, are să facă toate armatele ruse aflate pe teritoriul român prizoniere, iar în schimb va primi Basarabia. Acest zvon l-am auzit de la ofiţeri şi de la soldaţi, care stau şi se întrunesc mereu, întrebându-se ce trebuie să facă în acest caz. Personal, am dezminţit acest zvon şi am citit chiar ofiţerilor o comunicare oficială, ce am găsit-o într-un număr al României. Mai circulă zvonul cum că Japonia a declarat război Rusiei şi că trupele japoneze susţin pe Nicolae al II-lea, fostul ţar, de a se numi ţar al Siberiei. Relativ la primul zvon, cred că ar fi bine să se facă o comunicare oficială tuturor corpurilor de trupă ruse aflate pe frontul român. Locotenentul Mirschi, sosit astăzi din Basarabia, localitatea Călăraşi, mi-a spus că moldovenii de prin satele dimprejur agită ideea de a se uni cu românii.

Ofiţer de legătură pe lângă Corpul 30 rus,
locot. P. Mardare

19-20 noiembrie. Duminică (19 noiembrie), ne ducem cu col. Grozianu la Cireşoaia. Trecem prin Viişoara şi Tg. Ocna. Oraşul e o ruină. Case găurite de ghiulele, ziduri dărâmate, din unele clădiri n-au rămas decât temeliile. Colţul unei biserici e rupt de-un obuz păgân. Ferestrele au dispărut de la toate casele. Soldaţii răzleţi cutreieră străzile părăsite, ca nişte hiene flămânde.

Cristian Racovski, Lev Troţki şi Constantin Dobrogeanu Gherea, trei comunişti, mari „prieteni" ai poporului român...
(Fotografie inedită realizată la Sinaia, în 1913).

Ne urcăm pe un drum construit de ruşi până aproape de poziţii. Comandantul Regimentului 17 ne primeşte şi ne călăuzeşte. Trecem pe unde a umblat şi Regina Maria. Soldaţii, în dragostea lor pentru ea, i-au plantat o alee şi au botezat tranşeele cu numele ei. Tranşeele sunt admirabil construite. Pătrund până la postul înaintat nr. 8, la 20 metri de inamic. Strig, în ungureşte, postului din faţă. Răspunde. Înnodăm o conversaţie. Mă asigură că până la 1 ianuarie vom avea pace. La Cireşoaia, serviciul de informaţii e mai bun, dar mai are lipsuri. Un mormânt frumos, cu o cruce mare, străjuieşte pe eroii căzuţi în luptele din august. Pe un copac, o tablă cu următoarele versuri duioase:

Trece cu pasul rece,
Stai, opreşte şi nu trece,
Vezi, aici e crucea mea,
Varsă-o lacrimă pe ea.

Armistiţiul

21 noiembrie. Încep iar zile grele şi întunecate. În cursul nopţii, ruşii au întrebat comandamentul nostru dacă trimitem şi noi parlamentari pentru încheierea unui armistiţiu. Li se răspunde că nu avem niciun ordin. Azi, la orele 3 după amiază, de la Corpul 30 rus a plecat pe Valea Uzului o delegaţie, compusă din doi ofiţeri şi trei soldaţi ruşi, ca să predea un plic arhiducelui Iosif şi mareşalului Mackensen. Ofiţerul nostru de legătură raportează că delegaţia rusească a fost bine primită şi dusă, cu automobilul, până la cartierul Diviziei 70 honvezi, unde a predat plicul. La întoarcerea delegaţiei, tranşeele inamice erau pline de ruşi, care fraternizau cu nemţii. Bolşevicii din Corpul 24 rusesc, în seara zilei de 18 noiembrie, au pătruns în cartierul Diviziei 48 ruse din Comăneşti, unde au ocupat toate telefoanele, telegraful şi aparatul Hugues, apoi au arestat pe comandantul diviziei şi pe toţi ofiţerii. Bolşevicii au de gând să meargă la Dărmăneşti să aresteze şi comandantul Corpului 30 rus. În ziua de 19 noiembrie, au şi fost trei delegaţi bolşevici, dar n-au avut niciun rezultat, deoarece la Corpul 30 rusesc majoritatea sunt social-revoluţionari (Kerenski).

La Corpul 24 rusesc, ofiţerii arestaţi sunt puşi să mănânce la cazan. Comandant al Corpului a fost numit Soznov. La Armata a IV-a rusească a fost arestat generalul Ragozov şi înlocuit cu prapornicul Protopopov. Dezordinele le săvârşesc o mână de soldaţi, care, dacă ar fi arestaţi, s-ar restabili liniştea. În Rusia, Lenin a numit comandant suprem al armatelor ruse pe ajutorul de sublocotenent Krilenko. Aflu că lt. col. Paşalega e numit comandantul unui regiment ardelean. Mâine pleacă la Hârlău. Este o ispravă de-a lui M. Popovici. Discut cu colonelul Manolescu situaţia. O vede trandafirie, dar nu argumentează de ce. Nu-i vine nimănui să creadă că suntem osândiţi la pieire. Primesc ordin să împachetez actele de care nu am nevoie la biroul de informaţii.

22 noiembrie. În cursul nopţii, comandamentul nostru a primit ordin ca astăzi, la orele 8 dimineaţa, fiecare divizie să trimită în faţa tranşeelor inamice un ofiţer şi să comunice că, deoarece Armata Rusă a încetat ostilităţile, le suspendăm şi noi şi vom trimite delegaţi spre a stabili condiţiile armistiţiului. Diviziile au executat ordinul. Din tranşeele inamice au început să fluture batistele albe şi pe Dealul Slatinei un ofiţer şi un grup de soldaţi au pornit spre tranşeele noastre, dar au fost rugaţi să se întoarcă, deoarece fraternizările sunt oprite. Am ajuns să trăiesc şi această zi ruşinoasă. Colonelul Manolescu e chemat la Iaşi. Nu ştie pentru ce. Se teme să nu fie trimis ca delegat la tratative. Îl rog să se intereseze de soarta ardelenilor. Stărui să fie duşi din Moldova până nu e prea târziu. Toţi ardelenii de pe front să fie chemaţi la Iaşi şi, împreună cu corpul voluntarilor, să plece pe alt front al aliaţilor, ca să reprezinte, până la sfârşit, dorinţa de a scăpa de sub stăpânirea habsburgilor şi să apere steagul României Mari. Rostul meu la Corpul IV de Armată îl

socotesc încheiat şi-i spun colonelului că vreau să plec şi eu. Mă cuprinde o adâncă tristeţe. Vărs lacrimi amare pe mormântul unui vis frumos.

23 noiembrie. Azi, se împlineşte anul de la ocuparea Bucureştiului. După un an, armata renăscută, care a luptat vitejeşte, e silită să încheie pace. Parlamentarul trimis de Divizia a 6-a aduce următorul act:

Tratat de armistiţiu

încheiat între comandantul Armatei I K. u k., -a Divizia a 6-a română

Căpitanul Nicolae Paraschiv din Regimentul II român, prezentându-se ca parlamentar în 5 decembrie (stil nou) dimineaţa, nord de Grozeşti, a fost condus la comandamentul Diviziei, unde a predat comandantului o scrisoare din partea Diviziei a 6-a române, care conţinea propuneri pentru încetarea imediată a ostilităţilor şi pentru trimiterea delegaţilor împuterniciţi a încheia un armistiţiu. Între comandantul Armatei I K. u. k. şi comandamentul Diviziei a 6-a române s-au stabilit următoarele condiţii pentru încetarea ostilităţilor:

1) pe frontul Diviziei a 6-a română şi a trupelor K. u. k., din faţa ei cu începere de la 5 decembrie ora 8 după masă (timpul Europei medii) se suspendă ostilităţile. Suspendarea ostilităţilor e obligatorie şi pentru trupele de schimb;

2) de la această dată încetează orice acţiune de luptă şi orice pregătire de atac în sectorul dintre Dealul Chioşcurile şi cota 385 nord Grozeşti;

3) acţiunea de luptă încetează şi în sectoarele vecine, spre sud până la Măgura Caşinului şi spre nord până la Coşna. Presupunând că şi aceste sectoare acceptă încetarea ostilităţilor şi sistează orice acţiune îndreptată spre sectorul de sub p. 2, în caz când trupele vecine ar deschide focul asupra zonei de armistiţiu e permis a le răspunde. Aviatorii vor sista orice zbor de luptă în sectorul de sub p. 2 şi până când vor respecta condiţiile acestea nu vor fi atacaţi. Zona de armistiţiu fiind prea mică, în ce priveşte activitatea aviatorilor se vor fixa condiţii mai precise la încheierea armistiţiului pe întreg front al armatei;

4) teritoriul dintre primele reţele de sârmă rămâne neutru, în care circulaţia din ambele părţi este oprită. Excepţie fac numai parlamentarii şi delegaţii împuterniciţi, care vor trece numai pe la cota 468 nord Grozeşti;

5) înapoia primelor linii de reţele de sârmă sunt permise lucrările cu excepţia acelora care ar putea servi la pregătirea unui atac;

6) denunţarea acestui tratat se va face cu 48 de ore înainte; în cazul unui atac în nemijlocita apropiere, denunţarea se poate face imediat;

7) pentru a se stabili în amănunt executarea acestui tratat, se va numi o comisie alcătuită din doi ofiţeri K. u. k. şi doi ofiţeri români, care, după un aviz dat, se vor întâlni între reţelele de sârmă de pe cota 408 sud Grozeşti;

8) convorbirile şi înfrăţirile între soldaţi sunt oprite. Pentru supravegherea zonei neutre din ambele părţi se vor pune posturi speciale;

9) tratatul e valabil până la încheierea unui armistiţiu formal sau până la denunţarea lui conform p. 6, respectându-se termenul.

General Oberst, Comandantul Armatei I K. u. k.,
(ss) Rohr

Răspunsul primit de Divizia I-a de la generalul Breit, comandantul Diviziei 39 honvezi e mai rigid, mai evaziv. Spune că generalul Şcerbacev a făcut propuneri pentru întregul front român şi că delegaţii tratează încheierea armistiţiului la Focşani. Cere delegaţi pentru a fixa amănuntele. Căpitanul Gheorghiu a fost până la Băile Slănic. Colonelul Manolescu desigur e la Focşani. Discut cu generalul Arthur Văitoianu situaţia. Crede că nemţii vor fi generoşi, că vor respecta integritatea ţării şi că vor da Ardealului o autonomie. Mihai Popovici îmi scrie că nu se mai întoarce la Oneşti şi că şeful lui este Grigore Popescu. Să-i fie de bine.

24 noiembrie. Nicio veste deosebită. Ziarele publică o ştire oficială despre începerea tratativelor pentru încheierea unui armistiţiu. În tranşeele inamice, soldaţii cântă din gură şi din instrumente. Strigă întruna: *Trăiască pacea românească*. Bucuria lor e mai mare ca a noastră. Soldaţii

români se strecoară de pe front cu capul plecat. Numai populaţia civilă e veselă că vine pacea. Ruşii fraternizează cu inamicul. Comandanţii trupelor austriece dau ordine severe să nu fie primiţi în tranşeele lor. Se tem că vor propaga anarhia şi printre soldaţii austrieci.

25 noiembrie. Se înăspreşte gerul. Ruşii au un nou motiv să plece cete-cete de pe front. Noi aşteptăm resemnaţi desfăşurarea evenimentelor. În sufletele noastre, nădejdea unei scăpări tot nu vrea să moară.

26-27 noiembrie. O credinţă moare tot aşa de greu ca şi un suflet. Adeseori se întoarce de la marginea prapastiei. Nu pot să mă împac cu ideea că rolul nostru în actualul război s-a sfârşit. Nu cred nici în încheierea unei păci cu Rusia, deoarece guvernele sunt schimbătoare. O pace încheiată cu Lenin-Troţki nu va fi recunoscută de alt guvern rusesc. Talazurile revoluţiei ridică şi răstoarnă guvernele cu o iuţeală prostească. Soldaţii inamici dezertează la noi, deoarece nu vor să fie duşi pe alt front de luptă. La 26 noiembrie, s-a încheiat următorul armistiţiu la Focşani:

Astăzi 26 noiembrie / 9 decembrie 1917
Ora 22,30 ora Petrogradului
Ora 10,30 seara, ora Europei Centrale

Condiţiile armistiţiului încheiat între armatele ruse şi române de pe frontul român, de o parte, şi armatele germane, austro-ungare, bulgare şi turce operând pe acelaşi front, de altă parte:

1. Între armatele ruse, care operează pe frontul între Nistru şi gurile Dunării inclusiv, sub comanda generalului Stcherbatchef de o parte şi între armatele germane, austro-ungare, bulgare şi turce, dispuse pe acelaşi front, sub comanda arhiducelului Iosif şi a feldmareşalului von Mackensen de altă parte, s-a încheiat convenţia următoare, relativă la un armistiţiu provizoriu, până în momentul când chestiunea războiului sau a păcii va fi decisă de Adunarea Constituantă a întregii Rusii. Armatele române, care operează sub ordinele generalului Prezan şi care fac parte din frontul român, încheie şi ele această convenţie, pentru timpul cât va dura armistiţiul armatelor ruse, de pe frontul român;

2. ambele părţi sunt reciproc obligate a anunţa reluarea ostilităţilor, cu 72 de ore mai înainte de reînceperea lor;

Prezenta convenţie se anulează de la sine în cazul când forţele germane, austro-ungare, bulgare sau turce ar relua ofensiva pe un sector oarecare al întregului front cuprins între Marea Baltică şi gurile Dunării inclusiv – fie chiar şi în afară de frontul român – sau în cazul reluării ostilităţilor de către armatele ruse sau române; şi în cazul acesta, partea adversă trebuie să fie prevenită cu 72 de ore mai înainte;

3. toate ostilităţile, pe frontul sus mentionat la punctul 1, încetează de îndată ce prezenta convenţie va intra în vigoare;

4. operaţiunile aeriene încetează de ambele părţi, nu numai asupra liniilor inamice, dar chiar şi deasupra unei zone de 10 kilometri adâncime, măsurată de la tranşeele de prima linie a contractanţilor respectivi. În acelaşi timp, încetează cu totul şi activitatea aerostatelor;

5. este inadmisibilă orice trimitere de patrule şi chiar de cercetaşi izolaţi dincolo de propria lor linie înaintată a reţelelor de sârmă;

6. este interzis avanposturilor ambelor părţi de a trece dincolo de propria lor linie înaintată a reţelelor de sârmă;

7. ambele părţi se leagă de a nu executa lucrări pregătitoare de ofensivă, precum nici lucrări în scopul întăririi şi dezvoltării poziţiilor. Sunt admise numai lucrările în scopul întreţinerii poziţiilor şi îmbunătăţirii stării materiale a trupelor (aprovizionare, stare sanitară), precum şi construcţiile de baraci;

8. din momentul ce prezenta convenţie a intrat în vigoare, cele două părţi se obligă de a nu mai da ordine pentru transporturi operative, mişcări şi regrupări, precum şi de a nu mai executa transporturile şi regrupările pentru care s-ar fi dat ordine după 5 decembrie stil nou (inclusiv);

Pe tot timpul duratei armistiţiului, este permis schimbul obişnuit al unităţilor în sectoarele corpurilor de armată, precum şi mişcările de trupe în zona armatelor, executate în scopul îmbunătăţirii cantonamentelor şi a aprovizionării trupelor. Nu este permis de a înlocui trupe retrase din zona unui corp de armată decât cel mult prin trupe de aceeaşi forţă şi luate numai de pe frontul arătat la punctul I;

9. este interzis de a slăbi unităţile dispuse în prezent pe front, prin retrageri individuale sau colective, în scopul de a întări alte fronturi;

10. zona neutră pentru timpul armistiţiului se va întinde între liniile reţelelor de sârmă cele mai înaintate, ale celor două părţi. În caz de lipsă de obstacole artificiale, zona este cuprinsă între treanşeele cele mai înaintate, sau între două linii drepte închipuite de-a lungul tranşeelor şi indicate prin placarde. În regiunea Deltei Dunării, zona neutră este braţul Sf. Gheorghe;

11. intrarea în zona neutră este interzisă; dar contra persoanelor fără arme, care totuşi vor circula într-însa în timpul zilei, nu se vor lua măsuri violente;

12. orice persoană aparţinând părţilor contractante şi care depăşeşte zona neutră e considerată ca prizonier de război;

13. este interzis de a vinde, de a ceda sau de a consuma băuturi alcoolice în zona neutră;

14. neînţelegerile care ar putea interveni în timpul duratei acestei convenţii vor fi supuse hotărârii delegaţilor ambelor părţi. Locul şi timpul întrunirii delegaţilor vor fi hotărâte pentru fiecare caz în parte, prin intermediul parlamentarilor;

15 cele două părţi vor avea dreptul de a face propuneri complementare pentru modificarea stipulaţiilor prezentei convenţii. În scopul acesta, se va convoca o comisie împuternicită cu aceleaşi depline puteri, ca şi prezenta;

16. acest armistiţiu priveşte şi flotilele fluviale militare, ale ambelor părţi;

17. prezenta convenţie intră în vigoare odată cu semnarea ei;

18. acest armistiţiu pierde valoarea sa, de îndată ce între Comandamentul Suprem al Puterilor Centrale Aliate, de o parte, şi între Comandamentul Suprem Rus şi Comandamentul Suprem Român de acord, de altă parte, se va încheia un armistiţiu, cuprinzând în mod expres frontul total între Marea Baltică şi Marea Neagră;

19. prin intermediul delegaţilor se va da fiecăruia dintre părţi un exemplar al acestei convenţii, semnat şi redactat franţuzeşte.

Subsemnaţii exprimă dorinţa lor ca chestiunea neutralizării coastei în gurile Dunării şi navigarea pe Marea Neagră, precum şi pe toate braţele Dunării până la Galaţi, să fie discutată şi stabilită printr-o comisie mixtă specială.

În numele Arhiducelui Iosif şi al Feldmareşalului von Mackensen:
generalleutenant (ss) von Morgen,
general maior (ss) Hranilovici, oberst (ss) Hentsch,
oberst (ss) Förster Streffleur, maior (ss) von Hempel,
lt. col. (ss) Popoff, maior (ss) Nahsim Bei

În numele generalului Şcerbacev, Comandantul Armatei a 9-a ruse: general (ss) Kolcevski

În numele generalului Prezan: general (ss) Al. Lupescu, colonel (ss) Baumgarten, colonel (ss) Raşel, stabs. căpitan (ss) Baron Tisenhausen, colonel (ss) Rakitin, locotenent (ss) Korneiev, căppitan (ss) Ocesalov, voluntar T. R. (ss) V. Belgov, sub. lt. (ss) Bielov, soldat (ss) Polagîgi, soldat (ss) Vorobiev, (ss) A. Ternicenco, (ss) Pospelov, (ss) Nichitin, (ss) stabs cap. Arcaş, (ss) locot. Lebel, colonel (ss) Răşcanu, colonel (ss) I. Manolescu, colonel (ss) N. Condeescu.

Conform cu originalul,
Secretarul Comisiei Române,
Maior (ss) Dumitrescu

Mişcarea ucraineană

28-30 noiembrie. Zile de nesiguranţă. Nu ştie nimeni pe ce portiţă să scape şi ce-i va aduce ziua de mâine. Cei fatalişti încep să se împace cu situaţia. Citim discursul lui Czernin, care acuză România de trădare şi pomeneşte de epoca neutralităţii, când ofertele făcute de Puterile Centrale au fost respinse, în schimb Brătianu a primit teritorii din Austro-Ungaria oferite de aliaţi. Cehii, împreună cu ceilalţi slavi din Monarhia Habsburgică, fac o opoziţie straşnică în delegaţii. Cer federalizarea Austro-Ungariei pe baze etnice. Locotenentul Mardare, ofiţerul de legătură pe lângă Corpul 30 de Armată Rusă, ne comunică:

De la comitetul revoluţionar de pe lângă Marele Cartier General ne-a sosit astăzi telegrama cu nr. 137, care conţine următoarele:

„Toţi ofiţerii Armatei Ruse cu începere de la primirea acestei telegrame vor scoate semnele distinctive şi vor purta uniforma de soldat de infanterie, fiind scoşi din serviciile cele le au. Toţi vor fi consideraţi soldaţi ai armatei

democratice ruse. Pentru a se numi comandanţi de plutoane, companii şi regimente, se vor face alegeri noi şi la cei aleşi li se dă dreptul de a purta la mână o bandă, pe care va fi scris slujba pe care o ocupă: la comandanţii de regimente va fi scris pe bandă comandantul regimentului nr. ... Acei dintre ofiţeri care nu vor fi aleşi în astfel de funcţii se vor considera ca soldaţi ai armatei democratice. Alegerile au dreptul să le facă, până la comandanţii de regimente inclusiv, comitetele revoluţionare de pe lângă Corp. Pentru numirea comandanţilor de divizie, corp, armată şi front, are dreptul de a-i numi comitetul soldaţilor şi lucrătorilor de pe lângă Marele Cartier şi comisarul poporului. Se exclud din acest ordin ofiţerii de la biroul de operaţii, medicii, inginerii, telegrafiştii. Biroul de operaţii va funcţiona aşa cum este, cu elementele ce vor fi aduse din specialişti şi din acei ce nu vor să părăsească armata, însă va fi pus sub controlul direct al comitetului, care va da ordinele în vederea oricărei operaţii.

Ofiţerii care au vârsta mai mare de 40 de ani au dreptul să treacă în rezervă, la fel şi funcţionarii civili ce aparţin armatei. Relativ la solda acelor ofiţeri care vor ocupa după alegeri aceleaşi funcţii, vor primi aceeaşi soldă până la noi ordine, iar pentru restul de ofiţeri, care vor rămâne ca soldaţi, vor fi trecuţi la cazanul trupei şi vor primi aceeaşi soldă pe care o primeşte un soldat. După cuprinsul acestui ordin, se poate uşor că şi un soldat poate să fie ales comandant de companie şi regiment".

Tot în acea telegramă se vorbeşte şi de formarea unei discipline severe, sub ocrotirea comitetului revoluţionar. La alegerile care vor avea loc, cu siguranţă că niciunul dintre actualii ofiţeri nu vor fi aleşi, aşa că nu le rămâne altceva decât a părăsi armata. Drepturile de pensie pentru ofiţeri se anulează. Mulţi dintre ei caută să intre în alte armate, propunându-mi ca să intervin pentru a fi primiţi în Armata Română. După discuţiile care s-au născut în urma citirii acestei telegrame, mi-am făcut convingerea că ofiţerii vor pleca în masă de pe front. Armata Rusească a intrat în plină revoluţie.

1-7 decembrie. Aliaţii îşi pun mari nădejdi în mişcarea ucraineană. Ofiţerii francezi din misiune pleacă să organizeze Armata Ucraineană. În situaţia în care ne găseam, ne asemănam cu naufragiaţii ce s-agaţă de scândurile rupte din corabie, în nădejdea că se vor salva. Aşa ne agăţam noi de scândura ucraineană. Eu cunoşteam problema ucraineană din studiile mele istorice. Acum mi-am adus aminte şi de polemica dintre N. Iorga şi C. Stere în jurul mişcării ucrainene. Citisem, în traducere, şi literatura acestui popor din care se trăgea şi Gogol, marele povestitor rus. Spre bucuria mea, am aflat şi informaţii despre ceea ce se petrece acum în Ucraina. Iată după buletinul Marelui Cartier General:

În mijlocul anarhiei care domneşte acum în Rusia, şi în faţa ameninţării guvernului bolşevic, al cărui scop nu poate fi decât nenorocirea şi înjosirea ţării, unde provincii de aceeaşi rasă, doritoare să-şi păstreze demnitatea şi prevăzătoare pentru viitor, s-au reunit şi s-au constituit în republici autonome. Cea mai importantă din aceste grupări este Ucraina. E aceea care, până acum, a făcut probă de cea mai puternică vitalitate şi care poate avea cele mai mari speranţe în viitor. Nu este posibil a se da hotarele acestui nou stat, care sunt departe de a fi fixate în mod precis şi definitiv.

Totuşi, pentru a se fixa ideile, este bine a se şti că guvernămintele care vor trimite deputaţi în Constituanta ucrainiană sunt: Kiev, Podolia, Volhinia, Ekaterinoslav, Poltava, Kerson, Harkov, Kursk, Taurida şi Ostrogorski. Acestea se numără printre regiunile cele mai bogate din Rusia, iar populaţia lor se ridică la un total de 30 200 000 locuitori. În afară de ucrainienii din Rusia, trebuie să numărăm pe ucrainienii din Austria şi rutenii din Galiţia

În consecinţă, unitatea ucraineană nu se poate face decât împotriva Austriei, deci după înfrângerea Puterilor Centrale. Mişcarea ucraineană nu este o noutate. Ucraina a trăit liberă şi unită în secolele XIV şi XV, participând la toate luptele care au însângerat atunci Europa Orientală şi din care a ieşit împărţită şi supusă de Polonia şi de Rusia. În Ucraina rusească, sentimentul naţional nu începe a se deştepta decât în 1846. Un grup de scriitori întemeiază la Kiev o asociaţie, în vederea propagandei ideilor naţionale şi democratice. În 1909 şi 1911, apar cărti în limba ucraineană. În prima Dumă, clubul ucrainean numără 40 membri; aceştia au cerut autonomia naţională şi împreună cu ei toate organizaţiile de libertate ce s-au creat, precum şi învăţământul limbii ucrainene în şcoli.

Dimpotrivă, în Galiţia, mişcarea naţională intelectuală şi-a croit drumul încă de la împărţirea Poloniei. De atunci, rutenii, bucurându-se de o oarecare libertate, putându-şi întrebuinţa limba, având biserica şi şcoala lor, au fost în Austria un factor important în politica internă. Orişicum, atât la ucrainienii din Rusia, cât şi la cei din Austria, vechile tradiţii au existat totdeauna. Dificultăţile care s-au creat, departe de a le doborî, au însufleţit din nou aspiraţiile

lor. Încă de la începutul revoluţiei ruse, mişcarea autonomistă a luat, în Ucraina o foarte mare importanţă. Un parlament sau Rada s-a reunit, la Kiev, cuprinzând delegaţi ai provinciilor care constituie gruparea Ucrainei.

Un comitet executiv numit Secretariatul General al Ucrainei a fost instituit în acelaşi timp. Primul gest al Radei şi al Secretariatului General a fost să ceară guvernului provizoriu să acorde autonomia Ucrainei. Kerenski a acceptat ideea unei Ucraine autonome, făcând parte din Republica Rusă, dar s-a arătat ostil formării unei armate speciale. După căderea guvenului provizoriu, în faţa progresului rapid al mişcării bolşevicilor şi a ameninţărilor lui Lenin de a face pace separată, guvernul ucrainean, compus din oameni tineri, inteligenţi, activi şi patrioţi, a văzut pericolul care ameninţa ţara lor. El a înţeles că trebuia creat, cu orice preţ, un guvern destul de puternic pentru a evita dezordinea şi anarhia, precum şi o armată naţională, pentru ca Ucraina să nu se prăbuşească şi ea în dezastrul rus, şi mai ales pentru a-şi putea realiza unitatea prin eliberarea rutenilor din Austria. De îndată ce armistiţiul a fost semnat, guvernul ucrainean, înţelegând că a sosit momentul pentru a lucra repede, s-a declarat oficial Republica Ucraineană Independentă şi a făcut cunoscut că se consideră ca aliat tuturor naţiunilor care luptă cu Rusia împotriva Puterilor Centrale. S-au dat ordine pentru rechemarea şi adunarea tuturor forţelor ucrainene de pe frontul rus, în scopul de a constitui armata naţională, şi s-a decis crearea unui front unic, cuprinzând vechiul front de sud-vest rus şi frontul român până la gurile Dunării.

Formarea noii republici, bazată pe restabilirea ordinii, menţinerea alianţelor şi constituindu-şi o armată naţională, permite să se spere că se va putea înfrâna anarhia şi salva patria ucraineană. Poate chiar că noul stat, formând un sâmbure sănătos şi solid, va permite întregii Rusii să se ridice din nou. Bolşevicii de altfel nu au întârziat a recunoaşte pericolul. De aceea la l7 decembrie, Lenin a trimis guvernului ucrainean un ultimatum, cerând încetarea mişcărilor de concentrare şi de adunare a trupelor, precum şi supunerea imediată faţă de guvernul central. Rada a răspuns energic, refuzând să trateze cu bolşevicii, şi a ordonat apărarea frontierelor de nord, rechemarea în Ucraina a unităţilor ucrainene de pe frontul de nord, arestarea şi dezarmarea bolşevicilor de pe frontul sud-vest şi român.

Evenimentele permit a se spera într-o soluţie favorabilă a crizei. Măsurile luate de rada sunt deja pe cale de executare. Regimentele bolşevice, care, venind din nord, încercau să pătrundă în Ucraina, au fost arestate şi dezarmate. În România, de asemenea, unităţile ucrainene au arestat grupuri importante de bolşevici şi au restabilit ordinea în numeroase puncte. Pe frontul nostru, Divizia 71 rusă s-a declarat divizie ucraineană şi e vorba să plece acasă pentru a se reface.

Sfatul ţării din Chişinău

În aceste zile de restrişte (1-7 decembrie 1917), numai din Basarabia ne vin veşti bune. La 21 noiembrie, s-a deschis *Sfatul Ţării* în Chişinău. Se compune din 105 moldoveni, 15 ucrainieni, 13 evrei, şapte ruşi, trei bulgari, doi găguzi şi doi germani. Sunt reprezentate toate neamurile din Basarabia şi toate au luat cuvântul. Onisifor Ghibu a salutat Sfatul Ţării din partea Ardealului. Aici pe front, am citit frumosul discurs al lui Ion Pelivan, pe care l-am lipit în carnetul meu cu note şi pe care îl reproduc în întregime:

Onorată adunare, prea cinstiţilor deputaţi!

Astăzi e cea mai însemnată zi din istoria neamului moldovenesc. A fost pierdut acest neam, dar azi el s-a găsit pe sine. A fost înmormântat, dar azi a înviat din mormânt. Toţi moldovenii au simţit o negrăită bucurie când au văzut steagul naţional deasupra acestui palat. Azi se întrupează visurile părinţilor şi bunicilor noştri şi nădejdile tuturor fruntaşilor neamului nostru, scoborâţi în mormânt cu inima îndurerată. Lăsaţi-mă să mă întorc în aceste clipe istorice înapoi, la istoria noastră plină de dureri şi de lacrimi.

În anul 1812, noi am fost rupţi din trupul Moldovei şi alipiţi la împărăţia rusească. Întotdeauna s-a întâmplat aşa în trecutul nostru. Când se luptau între olaltă cei doi hoţi, rusul şi turcul, nu sufereau vreunul din ei, ci sărmanul nostru neam moldovenesc. Aşa şi în 1812, lui i s-a rupt o coastă din trup, ca să i se dea ţarului rusesc.

Fruntaşii poporului de atunci s-au umplut de groază, căci, deşi Moldova era întrucâtva sub ascultarea turcilor, totuşi nu era slobodă. Adevărat că turcul lua zeciuială de pe popor din toată agoniseala lui, dar turcul era cinstit. El ne jefuia, dar nu se băga cu cizmele lui murdare în sufletul nostru strămoşesc (aplauze). *Turcul ne lăsa să ne rugăm la Dumnezeu în limba noastră şi în bisericile noastre, de care nu s-a atins. Turcul ne lăsa şcoala noastră, aşa cum o aveam din strămoşi, cu limba noastră dulce. El nu ne silea să învăţăm turceşte. Tot aşa era şi la judecătorie şi la ocârmuire.*

Noi ne aveam legile noastre vechi, după care ne povăţuiam, ne aveam judecătorii noştri moldoveni, pe care îi alegeam noi, după rânduielile moştenite din bătrâni. Dregătorii erau cu dragoste pentru popor, căci erau ridicaţi la cinste tot din mijlocul lui. Şi era bine aşa. De aceea, când s-a aflat în 1812 că partea cea mai mănoasă a Moldovei trebuia să treacă la Rusia, strămoşii noştri s-au cutremurat. Ei ştiau că în Rusia ţărănimea era roabă, că ea se vindea cum se vând vitele. Mai slobodă era ţărănimea în Moldova decât în Rusia. Ţarul Alexandru I, cel binecuvântat, ne-a dat, ce e drept, în 1818 autonomie, dar peste 10 ani, în 1828, ţarul Nicolae I, care era un duşman al libertăţii, ne-a luat-o îndărăt. De atunci, începe vremea de suferinţă a neamului nostru. Călăii ţarismului rusesc au pornit să ne fure sufletul, să ne izgonească limba din biserică, din şcoală, din administraţie, ca să piară cu totul.

Rusificatorii neînduplecaţi ne-au batjocorit numele de moldoveni, scoborându-l în noroi deopotrivă cu numele de bou. Au stricat tot ce ne putea aminti de trecutul nostru de stăpâni în ţara aceasta. Au stâlcit frumoasele nume de familii, au schimbat până şi numele oraşelor, al satelor şi al tuturor lucrurilor care puteau dovedi că aici a trăit un popor de sine stătător. Dar ideea de autonomie a poporului nostru n-a putut fi cu totul desfiinţată, căci au rămas hârtii şi mărturii vechi: hrisoavele lui Mavrocordat şi legile lui Donici, care spun că prin aceste locuri a fost odată Moldova cu legile şi obiceiurile noastre strămoşeşti şi cu stăpânire moldovenească. Istoria ne mai arată că ea s-a păstrat în cărţile unor scriitori basarabeni, care ar face cinste oricărui popor, cum sunt cavalerul Stamati, Donici, Sârbu, Hajdeu şi alţii. Poate veţi fi auzit de marele nostru scriitor Alecu Russo, cu Cântarea României, în care el plânge soarta moldovenilor care, din pricina neunirii, au ajuns slugile străinilor. Asemenea, mă gândesc şi la alt fiu al ţării noastre, D. Moruzi, cu scrierea lui Pribegi în ţară răpită, o Evanghelie a moldovenilor, pe care trebuie s-o citească fiecare dintre noi.

Prin scriitorii aceştia mai trăia sufletul nostru şi nădejdea într-o mântuire. Vreme îndelungată a trebuit să pătimim, şi abia în 1905, începe, smerită, o mişcare naţională moldovenească. Atunci s-a înjghebat un cerc de propagandă a limbii strămoşeşti. Până atunci, se socotea ca o mare ruşine să vorbeşti moldoveneşte, şi cu câtă durere nu vedem chiar pe moldoveni zicându-ne că nu-i frumos să vorbeşti în limba moldovenească, care este o limbă proastă.

A trebuit să vină revoluţia aceasta crâncenă de acum, care să ne spună că avem şi noi drept la viaţa naţională. Ideea aceasta a fost prinsă de ostaşii noştri şi ei au răspândit-o pretutindeni, lucrând cu stăruinţă pentru înfăptuirea ei. Numele lor trebuie scrise cu litere de aur în istoria neamului nostru (aplauze şi ovaţiuni). *Fără de ei, congresul ostăşesc din octombrie, care a declarat autonomia Basarabiei, nu s-ar fi ţinut. Fără ei, domnilor deputaţi, dumneavoastră nu v-aţi fi strâns azi aici, în Sfatul Ţării* (strigăte de bravo şi ura). *Aceşti moştenitori al marelui Voievod Ştefan şi-au luat sarcina grea să recâştige drepturile pe care le-am pierdut. Să nu uităm că noi suntem moldoveni; dacă am uita limba noastră, noi am fi şterşi de pe faţa pământului. Prin limbă am trăit noi, şi tot numai prin ea vom trăi şi în viitor. Poporului nostru nu a rămas în trecut altă mângâiere decât biserica. Dar, în vremea ţarismului, el trebuia să asculte sfânta slujbă într-o limbă străină, din care nu înţelegeam nimic. În toate satele moldoveneşti, va trebui să auzim slujba în limba moldovenească. Până ieri, copiii erau siliţi să înveţe în şcoală străină, cum am păţit şi eu. Ce cultură se putea dobândi în aceste şcoli? Sufletul nostru se înstrăina de neamul moldovenesc.*

Dacă noi nu vom da învăţătura în limba moldovenească, zadarnice sunt toate principiile libertăţii. Numai prin şcoala moldovenească va fi scos norodul nostru din robie, la lumină şi fericire. Dar şi deptatea se împărţea tot în limba străină de către judecători străini. Să ne ferească Dumnezeu de astfel de judecători! De aceea eu strig: să se facă legi noi, bune şi sfinte, care să se potrivească cu trecutul, cu traiul şi cu istoria noastră moldovenească.

Recrutarea ostaşilor încă se făcea în chip barbar. Fiii noştri erau duşi peste nouă ţări şi nouă mări, ca să li se strice sufletul şi să-şi uite neamul lor. De azi încolo, voinicii noştri au să facă armata aici în ţară, ca în caz de nevoie să-i avem pe ei ca apărători ai moşiei, iar nu pe străini (aplauze îndelungate).

Să nu uitaţi, domnilor, că toată nădejdea poporului e pusă în dumneavoastră. De aceea vă strig din inimă nu vă dezbinaţi, ci lucraţi în unire, căci aşa ne învaţă şi poetul nostru, când zice:

Unde-i unul, nu-i putere
La nevoi şi la durere;
Unde-s doi, puterea creşte
Şi duşmanul nu sporeşte.

Asemenea cuvinte cad ca un balsam pe sufletele noastre amărâte.

Declaraţia

Supremului organ al Republicii Moldoveneşti Sfatul Ţării, de la 2 decembrie 1917

Popor moldovenesc şi popoare frăţeşti ale Basarabiei!

Republica Rusească se află în mare pericol. Lipsa de stăpânire în centru şi anarhia în toată ţara, neputincioasă faţă de duşmanul din afară, ameninţă cu pieirea întregului stat. În acest moment istoric grav, unicul mijloc de mântuire al republicii democratice ruseşti este organizarea şi consolidarea popoarelor sale pe baza principiului de noroade cu dreptul de a dispune de sine însuşi în mod suveran pe teritoriul lor naţional. Bazându-se pe principiul sus-amintit, cu ţinta de a restabili ordinea publică şi cu voinţa de a întări drepturile câştigate prin revoluţie, Basarabia, în puterea trecutului său istoric, se proclamă de acum o republică moldovenească poporană, care intră ca un membru cu egală îndreptăţire în complexul nedespărţit al republicii democratice federative ruseşti. Înainte de a conchema adunarea popoarelor republicii moldoveneşti, aleasă pe temeiul votului universal, egal, direct şi secret, după sistemul proporţional, suprema autoritate a republicii moldoveneşti poporane va fi Sfatul Ţării, compus din reprezentanţii tuturor grupurilor democratice revoluţionare organizate, a diferitelor populaţii şi din organele corporaţiilor autonome.

Puterea executivă în Republica Moldovenească aparţine consiliului directorilor generali, responsabili numai înaintea Sfatului Ţării. Reprezentând voinţa popoarelor, care trăiesc pe teritoriul Republicii Moldoveneşti, Sfatul Ţării îşi fixează drept scopul său:

1) conchemarea în termenul cel mai apropiat a adunării poporene a Republicii Moldoveneşti, aleasă în baza principiului votului universal, direct, şi secret, după sistemul proporţional;

2) trecerea fără despăgubire a tuturor pământurilor în mâinile poporului muncitor, după principiul folosirii egale. Înainte de elaborarea legii asupra modalităţilor trecerii sus-amintite, pentru prevenirea anarhiei şi a jefuirii avuţiei poporene, tot pământul, fără excepţie, care nu este lucrat cu mâinile proprii, cu tot inventarul viu şi mort, trece în supravegherea comitetelor agrare, reoganizate pe baze democratice. Sfatul Ţării va elabora o instrucţie amănunţită, care va regla detaliat atât modurile trecerii pământurilor în supravegherea comitetelor agrare, cât şi modul administraţiei.

Pădurile, apele, subsolul pământurilor, câmpurile de experimentare, pepinierele, plantaţiile de sfeclă, cât şi viile şi livezile şi toate clădirile economice boiereşti, mănăstirile, ale Coroanei şi bisericeşti, fiind bunuri comune, se supun supravegherii controlului comitetului agrar central al raionului Republicii Moldoveneşti;

3) reglemenarea sistemului industrial şi îndestularea populaţiei întregi. Printr-o împărţire în măsură egală a alimentelor şi a produselor de primă necesitate, asigurarea şi reglarea muncii lucrătorilor, apoi fixarea muncii de opt ceasuri pe zi în toate întreprinderile şi introducerea unui control al autorităţii supreme asupra producţiei şi veniturilor pe teritoriul republicii moldoveneşti. Elaborarea anticipativă a unui plan amănunţit de măsuri privitoare la demobilizarea armatei şi industriei. Pentru a evita grozăviile foametei şi urmările ei, Sfatul Ţării va lua toate măsurile pentru ararea şi semănarea tuturor pământurilor slobode din Basarabia;

4) organizarea alegerii corecte, pe baza votului universal, egal, secret, direct şi proporţional pentru organele corporaţiilor autonome locale, care încă n-au fost alese pe baze democratice, şi deplina asigurare a unei activităţi normale a lor;

5) întărirea tuturor libertăţilor politice câştigate prin revoluţie: libertatea cuvântului, a presei, a religiei şi constituţiei, a societăţilor adunărilor şi a grevelor, garanţia inviolabilităţii persoanelor şi a domiciliului, precum şi formarea unor judecătorii poporane independente publice şi egale pentru toţi;

6) desfiinţarea pedepsei cu moartea pentru totdeauna pe teritoriul Republicii Moldoveneşti;

7) îndreptăţirea pe deplin egală a tuturor naţionalităţilor existente pe teritoriul Republicii Moldoveneşti şi garanţia autonomiei lor naţionale, culturale şi personale;

8) răspândirea largă a învăţământului şcolar după principiul autonomiei şi naţionalizarea deplină a şcolilor pentru toate popoarele Republicii Moldoveneşti;

9) imediata organizare a detaşamentelor naţionale şi teritoriale din basarabeni de origine pentru apărarea bunurilor poporane de devastare în vremea demobilizării şi scăparea ţării de un dezastru deplin şi de anarhie;

10) Luarea tuturor măsurilor posibile pentru imediata încheiere a păcii fără anexiuni şi contribuţii din orişicare parte, pe baza dreptului popoarelor de a dispune pe deplin de ele însele şi cu consimţământul aliaţilor popoarelor republicii democratice federative ruseşti.

Popor moldovenesc şi popoare frăţeşti ale Republicii Moldoveneştii

În acest moment grozav, când noi cu toţii stăm pe marginea unei prăpăstii, în faţa anarhiei, a vărsării de sânge frăţesc, sărăciei, foametei şi frigului, supremul organ teritorial, Sfatul Ţării, vă cheamă pe voi să vă grupaţi în jurul

supremului organ teritorial şi să încordaţi toate puterile voastre pentru lupta hotărâtoare cu toate neorânduielile şi cu anarhia. Sfatul Ţării cheamă pe toate popoarele Republicii Moldoveneşti a sprijini prin toate măsurile şi a face pază efectivă pentru adunarea întemeietoare a întregii Rusii. Sfatul Ţării cheamă pe poporul moldovenesc şi toate popoarele frăţeşti ale Republicii Moldoveneşti la o muncă frăţească cu toţii şi la înjghebarea vieţii noi pe principiile libertăţii şi fraternităţii. Căci numai atunci vom scăpa teritoriul nostru şi vom scoate de la o pieire desăvârşită patria noastră comună, marea Republică Democratică Federativă Rusă.

Primită de Sfatul Ţării, la 2 decembrie, anul 1917.

La 1 decembrie 1917 mi-a venit, în sfârşit, şi avansarea la gradul de căpitan. O serbez cu ardelenii de la Corp, cu amintiri şi cântece din Ardeal. Aşa ne alinăm dorul de casă, dorul de scumpul nostru Ardeal.

Prietenia rusească

În zilele de la 1-7 decembrie 1917, am citit şi următorul document de trădare:

Din documentele secrete ruse
Rusia contra măririi teritoriale a României

Raportul generalului rus Polivanov, privitor la România şi la aliaţii ei, precum şi la circumstanţele în care s-a făcut intervenţia României în război

De la începerea războiului european, România adoptase oficial o atitudine neutră, care foarte adesea şi în chip foarte vădit oscila, când spre o parte, când spre alta, manifestând astfel dependenţa sa de stadiul operaţiunilor militare. Aceasta avea la bază două criterii şi anume: pe de o parte, dorinţa de a nu veni prea târziu la împărţirea Austriei şi, pe de altă parte, dorinţa de a câştiga cât mai mult pe spinarea beligeranţilor. Succesele noastre din Galiţia şi din Bucovina din 1914 şi de la sfârşitul anului 1915, luarea Liovului şi cetăţii Przemysl şi apariţia trupelor noastre de avangardă dincolo de Carpaţi aduseră pe tapet chestiunea intervenţiei României.

Octavian C. Tăslăuanu, căpitan în Armata Română.

Tratativele începute se târâgănau, pentru că militarii noştri insistară să tragă graniţa strategică din Bucovina în aşa chip, încât acest teritoriu rămăsese în întregime în posesia Rusiei. La finele lui mai 1914, interveni retragerea noastră din Galiţia şi Polonia şi renunţarea la Bucovina. În conformitate, se schimbă şi dispoziţia cercurilor conducătoare române şi tratativele privitoare la intervenţia României în război se întrerupseră de la sine.

Atitudinea nehotărâtă a României

La finele anului 1915 şi la începutul anului 1916 după zdrobirea Serbiei şi intrarea Bulgariei în război, politica României înclina vădit spre tabăra adversarilor noştri. Guvernul român încheia pe timpul acela o întreagă serie de convenţii foarte avantajoase cu Austro-Ungaria şi cu Germania, cu privire la vânzarea cerealelor şi livrarea altor produse alimentare, pentru care, drept compensaţie, România primea aur şi articolele de manufactură necesare. Această

împrejurare silea resortul nostru militar, financiar şi comercial să fie foarte prudent în chestia exportului din Rusia în România al obiectelor de armament militar, precum şi al diferitelor provizii, deoarece acestea ar fi putut cădea eventual în mâinile duşmanilor noştri. De fapt, chiar aproape întregul export era suspendat.

În urma strălucitei ofensive a generalului Brusilov, din primăvara şi vara anului 1916, neutralitatea română înclina iarăşi spre Antanta, făcând posibilă reluarea tratativelor întrerupte, privitoare la intervenţia României. Este de observat că, din motive militare, şeful Statului-Major al Comandamentului suprem considera de la început menţinerea neutralităţii României ca mai favorabilă nouă decât amestecul ei activ în război. Mai târziu, generalul Alexeiev îmbrăţişă şi el punctul de vedere al aliaţilor, care vedea în intervenţia României o lovitură decisivă pentru Austro-Ungaria şi sfârşitul apropiat al războiului.

Condiţiile intrării în război. Eventualitatea evacuării Moldovei

În august 1916, s-a încheiat cu România o convenţie militaro-politică, care-i acorda acesteia din urmă nişte achiziţii teritoriale (Bucovina şi Transilvania), ce evident nu corespundeau măsurii cu care România participa la operaţiunile militare, căci se obligase să declare război numai Austro-Ungariei şi se mărginise numai la acţiuni în Transilvania. Evenimentele ulterioare au demonstrat în ce măsură se înşelaseră aliaţii noştri, apreciind exagerat intervenţia militară a României. Acum, desfăşurarea operaţiunilor militare pe frontul românesc a pus pe un al doilea plan toate chestiunile politice; interesul cel mai mare îl prezintă acum evacuarea Moldovei, în cazul când ar reclama-o situaţia strategică. În vederea acestei posibilităţi, se instituise o comisie specială, sub preşedinţia senatorului Sasiadko.

După dizolvarea acestei comisii, însă, întreaga chestiune a evacuării a trecut asupra împuternicitului special Sterligov. S-a prevăzut evacuarea guvernului, a parlamentului şi a autorităţilor de stat la Kerson, cu recunoaşterea dreptului de exteritorialitate pentru guvernul român, după exemplul Belgiei. Rezerva de aur a şi fost expediată la Moscova. În ce priveşte evacuarea răniţilor, refugiaţilor etc., comisia urmează tratative cu autorităţile competente.

Situaţia creată în urma catastrofei

Sub impresia catastrofei care a avut loc, sunt în România curente are se opun unei continuări a războiului şi şi-au propus ca ţintă încheierea urgentă a păcii, fie chiar a uneia separate. Numai hotărârea regelui şi a guvernului de a suporta până la urmă toate încercările este neclintită. Schimbările survenite în timpul din urmă în guvernul Brătianu, în sensul unui acord între liberali şi conservatori, au dat întregului guvern un caracter mai naţional şi i-au consolidat situaţia. Nenorocirea care a lovit România este o urmare naturală a completei nepregătiri militare sub politica „de duplicitate" a lui Brătianu. Victoriile uşoare din 1913, succesul diplomatic pe care l-a obţinut România după războiul balcanic au contribuit mult ca societatea românească şi guvernul să aibă o părere prea bună despre sine. Atât politiceşte, cât şi milităreşte, românii s-au preţuit prea mult şi suferă acum o crudă dezamăgire.

Interesele ruseşti faţă de România

Din punct de vedere al intereselor ruseşti, se pot trage din situaţia actuală din România consideraţiile următoare: dacă lucrurile s-ar fi desfăşurat astfel ca acordul militaro-politic cu România din anul 1916 să fi ajuns la realizarea lui completă, ar fi luat naştere în Balcani un stat puternic format din Moldova-Muntenia-Dobrogea (România actuală)-Transilvania-Banat-Bucovina (cuceriri conform tratatului din 1916), cu o populaţie de circa 13 milioane de suflete. Acest stat ar fi avut cu greu, în viitor, sentimente amicale faţă de Rusia şi s-ar fi străduit, cu siguranţă, să-şi realizeze visurile sale naţionale în Basarabia. În Balcani, acest stat s-ar fi silit, de asemenea, să se opună influenţei Rusiei şi, dat fiind caracterul în majoritate romanic al populaţiei sale, ar fi fost sub puternica influenţă politică a Italiei şi Franţei. Din această cauză, prăbuşirea planurilor de mare putere regională ale României, în măsura amintită, nu este în dezacord cu interesele politice ale Rusiei. Trebuie să ne folosim de această împrejurare spre a întări, pentru cât mai mult timp posibil, legăturile silite dintre Rusia şi România.

Dacă însă formarea de state puternice în Balcani nu este avantajoasă pentru noi, este de puţin în avantajul nostru completa distrugere sau slăbire a organismelor politice existente. În chipul acesta, apărarea României împotriva zdrobirii ei definitive formează pentru moment una dintre misiunile noastre principale militare şi politice. Succesele noastre pe frontul românesc au pentru noi o importanţă hotărâtoare, ***ele constituind singurul mijloc pentru rezolvarea, o dată pentru totdeauna, a chestiunilor privitoare la Constantinopole şi stâmtori, în sensul dorit de noi.***

Promisiunile făcute României trebuiesc revizuite

Evenimentele ce se petrec acum în România au schimbat fundamental condiţiile convenţiei din 1916. În loc de sprijin militar relativ modest, la care era obligată Rusia în Dobrogea, apărarea teritoriului românesc a trebuit să fie peste tot transmisă aproape exclusiv trupelor ruseşti. Ajutorul acesta militar al Rusiei a luat acum proporţii aşa de mari, că promisiunile care figurează în convenţia sus-pomenită, relativ la despăgubiri teritoriale acordate României pentru intrarea ei în război, trebuiesc supuse unei noi examinări. Chiar dacă, în împrejurările actuale, nu e încă oportun să suscităm această chestiune, totuşi trebuie adusă la ordinea zilei la momentul propice.

7 noiembrie (stil vechi) 1916,
general (ss) Polivanov

A fost prima lovitură de măciucă a trădării oficiale a vechiului regim rusesc, de care luam cunoştinţă. În Oneşti, nu puteam şti mai mult. Cred că nici guvernul român din Iaşi nu ştia cu mult mai multe. Dacă aş fi ştiut la Oneşti câte ştiu astăzi, cred că n-aş mai fi avut puterea sufletească să suport actele de trădare ale unei împărăţii dornică de expansiune. Dar atunci, în Oneşti, credeam că Dumnezeu a rânduit astfel. Dacă România e încă sub călcâiul inamicului, Rusia se desface în bucăţele, că Basarabia se va uni iar cu Moldova, iar drumul ruşilor spre Constantinopol se închide pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna. Colonelul Manolescu îmi spune că la Chişinău se organizează o parte din legiunea ardelenilor. Cei veniţi mai de mult sunt la Hârlău, lângă Iaşi. E de părere să mă duc la Chişinău. Propunerea mă ademeneşte.

Luni, 4 decembrie, am îngropat la Popeni pe Uţă, şeful siguranţei de la Corpul nostru. A fost doborât de tifos. Moartea acestui om al datoriei m-a impresionat. Era prima jertfă smulsă de la Biroul de Informaţii. La Popeni, l-am găsit pe câmp, întins în faţa unei barăci, care se chema casa mortuară. În cancelaria sanitarilor, nu ştia nimeni că e înmormântare. *A, ofiţerul cela* – se trezi într-un târziu un sanitar mare şi gras, căruia mult aş fi vrut să-i trag două perechi de palme. De la Iaşi, venise soţia lui şi un prieten. De la Corpul IV, eram noi patru. Asta era întreaga asistenţă. Sicriul a fost urcat într-o căruţă şi dus într-o bisericuţă părăsită de pe malul Trotuşului. Un preot tânăr din Căiuţi a făcut o slujbă grăbit. Cădelniţa cu o cărămidă. În groapa săpată la repezeală, abia a încăput sicriul. Doamne, ce fir de praf e omul pe pământ! Ce puţină valoare are viaţa unei fiinţe! Alături de groapa lui Uţă, morminte în dezordine şi fără cruci. În fiecare îşi dormea somnul de veci o fiinţă omenească, jertfită pe altarul patriei...

Anarhia creşte

8-10 decembrie. A zugrăvi valurile anarhiei ruseşti e cu neputinţă. Nici nu ştiu dacă va reuşi vreodată să o facă cineva. Noi, aici, în Oneşti, ştim numai ceea ce ne raportează ofiţerii de legătură cu Armata Rusească şi ştirile pe care le putem culege de la cei ce vin din zona Armatelor Ruseşti. Trebuie să ai un spirit critic ascuţit ca să poţi cerne faptele din noianul ştirilor fanteziste. Reţin un raport al locot. Petre I. Mardare din 3 decembrie:

După cum vi s-a raportat în raportul nr. 164 din 30 noiembrie 1917, conform ordinului Comitetului revoluţionar de pe lângă Marele Cartier Rus, ofiţerii au fost degradaţi, luându-li-se epoleţii şi gradul, intitulându-se astfel: şef de stat-major, Popov, comandant de Corp, Gavrilov, etc. În urma acestui ordin, toţi ofiţerii Corpului 30 şi-au scos epoleţii rămânând fiecare la birourile pe care le ocupau, aşteptând totodată hotărârea Comitetului revoluţionar al Corpului de Armată. Acest comitet, după terminarea întrunirii, în noaptea de 2-3 decembrie, pe la orele 4 dimineaţa, au pătruns în birourile ofiţerilor şi i-au somat ca să predea săbiile şi revolverele, la care somaţie ofiţerii fără nicio împotrivire şi-au predat armele.

Mici discuţii s-au iscat între maximalişti şi ofiţerii Mirski şi Basinski, care în primul moment le-a răspuns: „Armele pe care le avem nu le ţinem pentru scopuri politice, ci pur şi simplu pentru paza persoanei noastre"; atunci maximaliştii le-au răspuns: „Noi vă dăm cuvântul că vom lua măsuri pentru a vă păzi persoana d-tră".

După răspunsul primit, ofiţerii mai sus citaţi au convenit să-şi predea armele. Pe la orele 4,50, aceşti membri ai comitetului au pătruns şi-n odaia mea cu aceeaşi somaţie, cărora răspunzându-le că sunt ofiţer român, au părăsit camera cerându-şi scuze. Am avut o convorbire cu ei, din care rezultă următoarele: mă taxează ca burghez şi ca partizan al ofiţerilor lor, iar cu ajutorul lor (maximaliştilor) se proiectează o mişcare revoluţionară la noi în ţară. Acestea mi le-a declarat categoric tovarăşul preşedinte al Comitetului revoluţionar. Răspunzându-le că nu vor putea face nimic la noi, întrucât poporul nostru e conştient, ne-am despărţit în termeni cordiali.

În ziua de 3 decembrie, la orele 8 dimineaţa, preşedintele Comitetului revoluţionar şi cu vreo câţiva membri din comitet s-au prezentat la biroul de operaţii, cerând ofiţerilor de stat-major spre a le aduce la cunoştinţă tot ceea ce s-a făcut şi se face la acel birou. Fiind puşi la curent, au comunicat şefului de stat-major că în biroul de operaţii vor sta în permanenţă doi membri din comitetul revoluţionar, cărora trebuie să le prezinte toată corespondenţa ce vine şi ce pleacă. Aceşti doi membri şi-au instalat o masă şi stau în permanenţă la birou. În acelaşi timp, maximaliştii şi-au postat membri de control la toate serviciile Corpului, care veghează mersul lor. Propriu-zis, nu s-a întrebuinţat forţa asupra nimănui; singur colonelul Laptev, comandantul Cartierului Corpului, a fost arestat, punându-i-se o sentinelă la uşă. La orele 6, s-a ridicat şi arestul colonelului Laptev.

Până în prezent, din ofiţerii Corpului au plecat: dl. general Gavrilov, sublt. Dimitriev, sublt. Jivatono. Acesta din urmă a fugit în noaptea de 2-3 decembrie, înainte de i se lua armele de către Comitetul revoluţionar. Restul de ofiţeri au rămas, momentan, la locurile lor, dar au hotărât că, dacă nu li se va plăti solda pe care o primeau până în prezent şi dacă vor fi puşi la cazanul trupei, vor pleca în masă în România, acolo unde se găsesc trupe române, fiindcă în ţara lor se tem de a nu fi omorâţi. Până la această oră, Corpul a fost încunoştinţat că doi ofiţeri s-au împuşcat, motivul se crede că soldaţii au vrut să le rupă ei epoleţii. Din discuţia avută cu un membru al Comitetului revoluţionar, care face de serviciu în biroul de operaţii, pot să vă comunic următoarele: controlul asupra biroului de operaţii l-au hotărât spre a linişti pe soldaţii din tranşee, care strigau că ei se găsesc încă în mâinile burghezilor. Prin prezenţa unui membru revoluţionar în acel birou, soldaţii se vor linişti, având convingerea că într-adevăr ei execută ordinele venite de la Troţki-Lenin, binefăcătorii lor. Relativ la ofiţeri, acelaşi membru mi-a spus că nu au nimic contra lor şi că ei, dacă doresc, pot să rămână în funcţiile ce le ocupă. Vorbind cu ofiţerii despre aceasta, ei mi-au spus că într-adevăr vor fi lăsaţi în pace de maximalişti, până ce ei vor fi puşi în curent cu mersul serviciului, iar apoi, cu siguranţă, vor fi înlocuiţi. Din toate cele întâmplate la acest comandament, rezultă că momentan vom avea linişte, până la o nouă şedinţă a Comitetului revoluţionar, care va avea loc peste o săptămână şi când se va lua în discuţie chestiunea ofiţerilor.

Acum, primim ştiri că trupele ruseşti de pe Doftana, de la Uz şi de pe Trotuş, au hotărât să părăsească frontul. Trupele ruseşti, în retragerea lor, jefuiesc tot ce le iese în cale şi, la cea mai mică împotrivire, ucid. Trimitem unităţi, ca să apere avutul şi viaţa populaţiei împotriva bandelor ruseşti. Se dau ordine ca unităţile ruseşti care părăsesc frontul să fie dezarmate. Ciocnirile dintre trupele noastre şi hoarda rusească sunt inevitabile. Am ajuns să ne apărăm restul pământului ce ne-a mai rămas, împotriva aliaţilor. Trebuie să curăţăm Moldova de anarhia rusească mereu în creştere. La Muntenia ocupată de nemţi nici nu ne mai gândim. Vorba din bătrâni: *Să nu dea Dumnezeu omului cât poate răbda*.

În aceste zile tulburi, îşi încearcă norocul toţi aventurierii. Pun mâna pe un manifest al lui Ilie Cătărău, autorul maşinii infernale din Debrecen, de pe vremea ungurească. După manifestele revoluţionare ale lui Racovski din Odessa, Cătărău se instalează între noi şi ridică steagul roşu al unui nou program. Nu prezintă niciun pericol şi nu-i dă nimeni nicio atenţie, dar îndrăzneala lui este caracteristică pentru atmosfera anarhică în care trăim. Reţin aceste manifeste, ca documente ale vremii:

Apelul grupului naţionaliştilor revoluţionari români

Vremurile tulburi, pline de suferinţă morală şi fizică, ne oferă un spectacol atât de tragic, că nici cel mai tare suflet nu poate rămâne spectator indiferent. Mai mult suferă cei care şi în timpuri normale nu au avut liniştea sufletului, mereu revoltat de nedreptăţile ce de când lumea apasă omenirea. Mult sânge s-a vărsat pentru ameliorarea sorţii acelora, care din inconştienţă nu se pot apăra. Dar n-a fost tocmai în zadar.

Popoarele statului rusesc acum slăvesc memoria mucenicilor căzuţi pentru adevărata credinţă în dreptate. Soarele libertăţii încălzeşte azi sufletele celor degeraţi de suflul rece al ţarismului. Razele acestui soare pătrund şi în sufletele noastre: două milioane de consângeni de-ai noştri se vor bucura de dreptul de a se încălzi la focul sacru al

altarului culturii noastre străbune. Încă ni se umple sufletul de durere gândindu-ne la fraţii noştri din Ardeal şi teritoriile ocupate vremelnic de vrăjmaş. Ni se umple sufletele de durere, însă nu de spaimă şi grijă despre soarta neamului nostru în viitor. Istoria îşi urmează cursul şi totodată prin o serie de exemple ne învaţă să fim mai puţin pesimişti. Neamul în decursul veacurilor a îndurat mai teribile vijelii. Ţara a fost de sute de ori invadată şi din fiecare încercare şi neamul ieşea cu câte o scânteie de viaţă mai mult. Credeţi cum credem noi, căci şi de data aceasta urgia se va astâmpăra, şi pe cerul nostru senin iarăşi va răsări soarele dreptăţii şi a dezrobirii de jugul străin şi de viciile unora dintre stăpânitorii noştri străini de sublimul nostru simţ naţional. Crede şi te vei mântui. Însă a crede nu înseamnă a sta cu mâinile în şold şi a aştepta. Crezul trebuie pentru întărirea energiei trebuitoare acţiunii. Crezul ne este slab şi acţiunea suferă. Tragedia grozavă, în care nouă ne-a fost dat să jucăm cel mai trist rol, n-a schimbat sufletele unora dintre noi. Mulţi stau şi privesc nepăsători cum se zbat nevoile morale şi materiale ale armatei, unica şi neclintita noastră speranţă. Toţi cei bogaţi, ale căror averi vor fi eliberate de brava noastră oştire, nu se grăbesc îndeajuns să întindă mâna într-ajutor. Acest trist fenomen va sili pe cei credincioşi să-i forţeze la actele obligatorii de ajutor cuvenit cerinţelor pentru realizarea marelui nostru ideal. De aceea, trebuie ca gruparea noastră să se constituie în partid care în primul rând să prevadă reforme referitoare şi apoi acţiune. Pe urmă să prevadă reforma electorală şi agrară trâmbiţată de ani de zile şi de toate partidele politice din ţară. Partidele mici n-au făcut nimic pentru că nu au putut, cele mari pentru că nu le-a convenit.

Mai ales două partide, dintre care unul la putere azi, s-au îmboldit reciproc la acte mari şi drepte şi reciproc şi-au pus beţe în roate. Treaba n-a mers şi nu merge. Şi în aceste momente de restriştе n-a încetat vechiul obicei de a se împiedica acţiunea bună. Dar să-i lăsăm să-şi joace comedia din repertoriul lui Caragiale în pereţii Teatrului Naţional din Iaşi. Să-i lăsăm să se certe în parlament şi să se pupe în saloanele străine de goliciunea, foamea şi frigul îndurat de adevăraţii fii ai patriei-mume şi ai neamului. Începem a înţelege că numai acele libertăţi şi drepturi sunt complete şi durabile, care se iau şi nu acele care se dau de clica sectariştilor oligarhi. Şi apoi, cine poate da ceea ce nu e al lui? Noţiunea libertăţii s-a născut odată cu omul. Pământul a existat anterior, prin urmare niciuna, nici alta nu este creaţia clicii stăpânitoare. În desfăşurarea vieţii omenirii, stâpânitorii au profitat de ignoranţa masei. Numai astfel se poate explica deţinerea de către o camarilă îndrăzneaţă a pământurilor şi diferitelor privilegii în viaţa publică.

Astăzi, însă, popoarele trezite de şcoală se ridică şi iau ce e al lor. Privilegiaţii soartei de până azi să mulţumească că masele au dormit atât de mult şi să cedeze, altcum vai de ei! Să nu încerce momeală! Ei şi-au mâncat creditul la popoare. Popoarele astăzi nu mai pot avea încredere decât în aceia care au ieşit din mijlocul lor şi sunt proprietari şi negustori nu de pământuri şi libertăţi, ci de ştiinţă, nu moştenită, ci dobândită prin munca de zeci de ani, deci creaţie proprie pe care o poate negustori pentru folosul mulţimii. De aceea, gruparea noastră politică, constituindu-se în partid, trebuie să prevadă în programul său împroprietărirea necondiţionată a ţăranilor şi a tuturor acelora care vor voi să se ocupe efectiv cu agricultura. Condiţiile se vor stabili ulterior, căci după sistemul parlamentarismului nostru pentru asemenea dezbateri se cer ani de zile. Şi apoi este injust ca asemenea condiţii vitale pentru masele ţărăneşti să se discute şi să se stabilească de către un parlament ai cărui membri aproape toţi sunt proprietari mari şi latifundiari, deci interesaţi.

Acest lucru cade în sarcina viitorului parlament ales după sistemul electoral, unicul legal, prin votul universal, unic, secret şi direct pentru ambele sexe. Zicem pentru ambele sexe, deoarece emanciparea femeii se impune violent. Femeia româncă fiind părtaşă a tuturor necazurilor şi în familie, şi în viaţa publică, poate face deosebire între omul netrebnic şi omul cinstit, aşa că prin vot îşi va exprima o părere justă şi sinceră. Apoi femeia la noi, mai mult decât oriunde, este obijduită şi de atitudinea individului, şi de legea scrisă numai de individ şi încă fără consimţământul individei. Bunăoară pentru crima de pruncucidere femeia este pedepsită. La facerea copilului însă este un al doilea. Ori nu este drept să laşi sarcina şi răspunderea numai unei părţi şi încă celei mai slabe. Şi în general litera moartă a legii nu se înroşeşte când, conform ei, se comite o nedreptate. Se vor găsi femei române, care vor şti să spună aici mai mult decât noi, bărbaţii.

Biserica şi şcoala, cele două temelii ale vieţii morale a unui popor, la noi sunt totalmente sub influenţa politicianismului anormal şi fătarnic. Faptul acesta abate agenţii acestor două organisme de la datoria lor. De aceea se impun reforme în înţelesul articolului 12 din proiectul de program ce vi-l prezint.

Condiţiile igienice ale vieţii noastre fizice lasă mult de dorit. Salubritatea centrelor noastre este detestabilă şi acest lucru nu l-am simţit decât acum, când epidemiile ne-au smuls o bună parte din populaţia ţării noastre, şi ameninţător ne rânjeşte perspectiva de a pieri până la unul. Se impune individualizarea serviciului sanitar şi scoaterea lui de sub epitropia Ministerului de Interne sub forma nouă de Minister al Sănătăţii Publice. Articolul 13 vorbeşte îndeajuns, aşa laconic cum este. Funcţionarii şi muncitorii vor pricepe toleranţa partidului nostru faţă cu atitudinea lor politică. Partidul ce va lua fiinţă nu va fi un partid răzbunător, ca mai toate partidele din România, şi funcţionarii şi muncitorii vor fi absolut liberi să-şi exprime fără nicio teamă de represiuni toate nevoile denunţate prin presă,

manifestaţii de stradă, mitinguri şi greve în timp de pace. Împreună cu toate acestea vine şi chestia populaţiei evreieşti. Ţara Românească este astăzi singurul punct pe faţa pământului, unde populaţia evreiască este afară de lege. Fără multă discuţie se impune împământenirea tuturor evreilor născuţi în ţară, care nu pot invoca altă protecţie şi care direct sau indirect au contribuit la apărarea ţării.

Dacă unii cred că evreii ţin cu duşmanii Patriei Române, apoi din duşmani ai noştri, trebuie să facem fii devotaţi României libere şi indulgente, pentru care mai ales pătura cultă a făcut mari jertfe. Restul de articole se înţeleg lesne, fără multe comentări. Prin urmare, apelăm la fraţii noştri de limbă şi credinţă în România Mare şi liberă până la Tisa, după cum spune marele nostru Eminescu, şi îi rugăm să cerceteze aici alăturatul proiect de program pentru înfiinţarea Partidului Naţionalist-Revoluţionar, necesar pentru regenerarea raporturilor dintre conducători şi popor.

Al ţării şi al neamului smerit supus lider al grupului Naţionaliştilor-Revoluţionari români,

ILIE CĂTĂRĂU

Toţi nedreptăţiţii şi asupriţii, uniţi-vă şi luptând veţi dobândi voi dreptul şi libertatea!

PROCES-VERBAL

În numele legilor spiritualiceşte transmise de către marii noştri strămoşi şi falnici apărători ai graiului, obiceiurilor şi splendidelor plaiuri româneşti. Noi suntem membri ai grupului Naţionalist-Revoluţionar. Întrunindu-ne parţial, am deliberat şi consimţit la următoarele:

a) ne constituim în partid independent Naţionalist-Revoluţionar cu programul expus mai jos;

b) jurăm credinţă scopului prevăzut în program;

c) consimţim ca acela care se va face culpabil de trădarea cauzei noastre să fie pedepsit conform legilor revoluţionare;

d) ne obligăm a răspândi literatura partidului nostru, a face propagandă şi a organiza grupări cu comitetele regionale;

e) ne obligăm a respecta iniţiativa oricărui grup aderent la partidul nostru cu care la deschiderea registrelor publice (dacă guvernul va admite) vom putea avea înţelegere mutuală prin lansarea proclamaţiilor numai în sensul programului nostru;

f) în caz de represiune din partea oricui asupra vreunui membru al partidului nostru, ne obligăm a fi solidari şi a interveni cu toate mijloacele paşnice, şi apoi revoluţionare.

PROGRAMUL
Partidului Naţionalist-Revoluţionar Român

Partidul Naţionalist-Revoluţionar vrea:

1) războiul cu înverşunare până la victoria finală care să asigure posibilitatea pentru aliaţii noştri de a-şi ţine angajamentele luate reciproc;

2) nu-i supus publicităţii... / lacună în text /

3) constituirea imediată a unui senat legislativ militar diriguitor absolut al apărării naţionale, în care vor intra toţi generalii activi, rezervă şi retragere;

4) exproprierea imediată ca împrumut de război, cu 20ţ a averilor mobile şi imobile particulare şi ale Domeniului coroanei de la 500 000 până la 1 milion lei, cu 30ţ de la 1 milion pană la 3, cu 40ţ de la 3 milioane până la 5, cu 60ţ de la 5 milioane până la 10 şi cu 80ţ de la 10 milioane în sus;

5) înfiinţarea imediată a unei case a invalizilor de război şi a unei case a orfanilor de război;

6) reîntemeierea de către stat a gospodăriilor ţărăneşti distruse sau vătămate cu ocazia războiului;

7) excluderea imediată şi pentru tot timpul războiului a tuturor funcţionarilor de origine germană, ungară şi bulgară, precum şi a tuturor acelora care s-au manifestat ca simpatizând cu imperiile centrale;

8) teroarea împotriva acelora care conştient sau inconştient lucrează în dauna intereselor ţării şi a neamului românesc;

9) votul universal, unic, secret şi direct începând de la etatea de 21 de ani pentru ambele sexe;

10) împroprietărirea necondiţionată a ţăranilor şi tuturor acelora care vor voi să se ocupe efectiv cu agricultura;

11) formarea unui Minister al Sănătăţii Publice;

12 reforma bisericească şi şcolară conform cerinţelor exprimate de congresele elementelor respective, singurele competente şi interesate direct;

13) respectarea nevoilor funcţionarilor şi muncitorilor exprimate de grupările lor, indiferent de culoarea politică a individului sau a grupării întregi;

14) împământenirea tuturor evreilor născuţi în ţară şi care direct sau indirect au contribuit la apărarea patriei comune române;

15) abrogarea imediată a restricţiilor rezultate ale stării de asediu, cu privire la libertatea presei şi a întrunirilor publice, la care în orice timp trebuie să se discute şi să se spună tot adevărul din domeniul politicii interne;

16) respectarea libertăţii individuale pe terenul manifestaţiilor politice.

În numele Partidului Naţionalist-Revoluţionar Român

Partidul Naţionalist-Revoluţionar Român

Către

Falnica oştire românească

Fraţi ostaşi,

Partidul Naţionalist-Revoluţionar, născut din suferinţele noastre ale tuturor românilor de pretutindeni, cu adânc respect şi emoţie de fericire vă salut şi vă rog să mai înscrieţi în istoria neamului nostru încă o pagină strălucită cucerind ce duşmanul ne-a smuls în luptă nedreaptă şi perfidă prin spionaj şi trădări. Iubiţi oşteni români, priviţi înainte şi ascultaţi chemarea scumpilor noştri de sub călcâiul hoardelor bulgaro-maghiare!

Cuceriţi comorile pierdute şi de astă dată ele vor fi ale voastre. Noi aici, în dosul frontului, stăm de strajă şi păzim interesele voastre, care sunt şi ale noastre ale tuturora. De va fi nevoie, le vom apăra cu dinamită şi cu pumnalul. Fiţi siguri că partidul nostru nu înşeală. Vedeţi şi voi, dragi camarazi, să nu înşelaţi speranţele noastre. Fiţi supuşi, ascultători şi dârji, croiţi drumul spre România Mare şi glorioasă. După sfârşitul datoriei voastre de oşteni, cu arma în mână chemaţi de noi veţi veni la socoteli şi vai de cei ce v-au înşelat o viaţă întreagă.

Cu Dumnezeu înainte mereu! Partidul Naţionalist-Revoluţionar vă va chema la timp.

P. N. R. R.

PARTIDUL NAŢIONALIST-REVOLUŢIONAR ROMÂN

Suveranul şi membrii guvernului sunt răspunzători pentru neîndeplinirea cererii de mai jos.

În baza art. 7 şi 8 din program, Partidul Naţionalist-Revoluţionar Român cere:

1) înlăturarea dlui Schina din funcţia de şef al cenzurii militare, pentru că:

a. încă înainte de evacuarea capitalei transmitea unchiului său A. Marghiloman diferite ştiri de ordin militar aflate cu ocazia cenzurării scrisorilor militare;

b. pentru că a înlăturat de la cenzură pe toţi românii patrioţi şi i-a înlocuit cu străini suspecţi cunoscuţi germanofili, cum îi Nour, Theodoridi şi alţii;

c. pentru că fără niciun motiv a ars 11 saci de scrisori destinate trupelor ruseşti de pe frontul român, astfel expunând bunele relaţii dintre români şi armatele ruse.

2) înlăturarea imediată a dlui Ion Panaitescu din funcţia de director al Siguranţei Generale şi darea lui în judecată Curţii Marţiale:

a. pentru că încă înainte de intrarea românilor în acţiune a sprijinit toate organizaţiile nemţeşti de spionaj, dând ruşilor o listă falsă a agenţilor spioni germani şi germanilor toate informaţiile asupra lucrărilor ruseşti în Balcani. Aceasta se vede din faptul că a sprijinit pe un agent al său, Boţan, să se introducă cu chei false şi să cerceteze conţinutul casei de fier a ataşatului militar rus Semenoff care secrete, apoi au fost comunicate de Boţan unui spion german, Senker. Pentru faptele acestea şi altele, Ion Panaitescu s-a ales cu o avere de 2 milioane lei;

b. pentru că şi după intrarea României în acţiune a sprijinit şi sprijină pe sub mână pe toţi germanii aflători în ţară, precum şi pe toţi aceia care sunt cunoscuţi ca germanofili şi ocupă funcţii importante în apărarea ţării şi persecută şi stăruie să compromită elementele contrarii simţului său germanofil;

c. pentru că cea mai mare parte a agenţilor lui sunt germanofili, fac propagandă împotriva aliaţilor noştri ruşi, francezi şi englezi şi răspândesc chiar ei în persoană diferite ştiri dăunătoare prestigiului militar al României şi aliaţilor ei;

d. pentru că nu numai că el, Panaitescu et Comp., n-a făcut nimic pentru siguranţa ţării, dar a împiedicat şi derutat serviciile de contraspionaj organizate de aliaţii noştri ruşi şi francezi;

e. pentru că, vrând să justifice existenţa siguranţei prin informaţii provocatoare, a compromis şi trimis la închisoare mai multe suflete nevinovate, pe când cei mai de seamă spioni germani se strecoară în sferele cele mai înalte şi în anturajul guvernului imbecil şi miop;

f. pentru că a servit diferite intrigi ale partidelor politice din ţară şi astfel a reuşit să ţină din scurt pe toţi politicienii români pe care îi terorizează când se vede ameninţat pentru faptele sale impatriotice;

g. pentru că, fiind bulgar de origine, şi el şi soţia lui Ivanovici (fost Ivanoff) din Turnu-Măgurele, a tolerat lucrările comitagiilor bulgari din Cadrilater şi întotdeauna făcea scăpaţi pe toţi spionii bulgari, când bulgarii omorau în secret pe toţi ai noştri bănuiţi de spionaj;

h. pentru că de multe ori a adus în eroare pe guvernanţii slabi de fire, în unele chestiuni, pe care ei, neavând alt organ de control decât al lui Panaitescu, nu le-au putut verifica;

i. pentru că brigăzile de siguranţă împreună cu jandarmeria rurală terorizează sărmana populaţie de la sate şi nenorocita populaţie a evreilor săraci (cei bogaţi se răscumpără cu bani), care suportă toate greutăţile de cetăţean şi n-au niciun drept cetăţenesc, pe când ungurii şi germanii şi alţi venetici uşor ajung cetăţeni şi chiar stăpâni ai românului;

k. pentru că, fiind de o perfidie şi făţărnicie diabolică, reuşeşte să strecoare felurite intrigi chiar în sferele cele mai înalte, cum îi Curtea Regală, Corpul Diplomatic străin şi astfel deserveşte cauza României şi aliaţilor ei;

l. pentru că prin anumite atitudini şi măsuri oficiale intenţionate cultivă spiritul neînţelegerii între ruşi şi români;

m. şi, în fine, pentru că a persecutat şi a stăruit să compromită pe ardelenii iredentişti refugiaţi în ţară. Pentru completarea acuzaţiei în contra lui Ioan Panaitescu, Partidul Înalta Proclamaţie va reveni şi asupra ororilor din timpul revoluţiei agrare din 1907, care a costat ţara 11 000 de suflete nevinovate, şi asupra provocării criminale a guvernului Brătianu din vara anului 1916, când la Galaţi au fost împuşcaţi în stradă câteva zeci de muncitori manifestanţi pacienţi;

3) înlăturarea imediată a lui Buhmam din postul de Diriginte al Poştei Palatului Regal, pentru motivele cunoscute de toată lumea. Poporul şi Armata Română este rugat să ia act de cele expuse mai sus pentru ca mai târziu să-şi poată da seama de cele ce vor urma.

Iaşi, 30 august 1917 *P. N. R. R.*

Ilie Cătărău are ce are de împărţit cu şeful Siguranţei. Cine îşi va da osteneala să citească cu atenţie textele de mai sus va ghici uşor cine e la spatele lui Cătărău. Prea multă atenţie nu merită.

Acest Cătărău a avut mai târziu un rol odios în tânăra Republică Moldovenească, în care a ajuns şeful garnizoanei militare din Chişinău şi s-a răzvrătit împotriva Sfatului Ţării.

La mormântul lui Ion Grămadă

11 decembrie. De două zile e la Oneşti profesorul Marmeliuc din Bucovina. Vine din tranşee, cu Coroana României pe piept, cu semnul răniţilor pe braţ şi cu conştiinţa împăcată a omului care şi-a făcut datoria. Face cea mai bună impresie tuturora. A venit să caute mormântul lui Ion Grămadă, căzut în luptele de la Cireşoaia. Cu sprijinul generalului Arthur Văitoianu şi al colonelului Manolescu, reuşim să aranjăm un parastas, la care a fost invitat şi principele Carol. Corpul IV de Armată se angajează să aşeze un monument la căpătâiul celor doi eroi din Poiana Vrânceanu: Ion Grămadă şi Ion Spiru.

Azi, ne-am urcat pe Cireşoaia. În Poiana Vrânceanu, e o feerie. Arborii cu tulpinile negre şi cu crengile de argint păreau din poveşti. La mormântul lui Ion Grămadă, grilaj nou de mesteceni. O bisericuţă e înjghebată din pânză. O companie din Regimentul I Vânători, pe care prinţul o trece în revistă. Slujesc cinci preoţi şi răspunsurile le dă un cor minunat. Rugăciunile şi melodiile corului străbat, în ecouri line, prin văile dimprejur. Le ascultăm smeriţi, cu capetele plecate, iar cei morţi în luptele crâncene de pe coastele Cireşoaiei parcă tresar şi ei din mormintele reci şi ascultă prinosul ce li se aduce din partea celor rămaşi în viaţă. Au urmat trei cuvântări, pe care prinţul şi generalii le-au ascultat cu deosebită luare aminte. Ele cuprindeau accente noi şi erau rostite de oameni deprinşi cu meşteşugul scrisului. A vorbit întâi Tiberiu Crudu, apoi Marmeliuc şi pe urmă eu.

Deoarece nu ştiu dacă s-au publicat toate trei cuvântările, le tipăresc aici, aşa cum le-am găsit în dosarele mele.

Cuvântări ţinute la mormântul locot. Spiru D. Ion şi sublocot. Grămadă Ion, morţi la 27 august, în luptele de la Cireşoaia şi îngropaţi în Poiana Vrânceanu

I

Alteţă Regală, domnilor ofiţeri, cinstiţi părinţi şi bravi ostaşi, vin din partea Regimentului 8 Vânători să salut mormântul a doi dintre cei mai aleşi şi mai viteji ofiţeri pe care i-a avut acest Corp şi care au murit ca eroi, în aceeaşi zi, în luptele crâncene de la Cireşoaia. Mă simt cu deosebire mişcat să vorbesc în numele camarazilor mei şi să zic: Frate Grămadă şi dragul nostru Spiru! Am venit să vă spun că tovarăşii voştri de arme din Regimentul pe care voi l-aţi iubit atât de mult nu v-au uitat. Faptele voastre eroice care ne-au adus atâta mândrie şi glorie au rămas adânc întipărite în mintea noastră a tuturor. Nu putem gândi la zilele mari şi grele pe care le-am trăit împreună, fără ca figurile voastre dragi să nu ne răsară înainte.

...Te văd, frate Grămadă, venind voios şi plin de nădejde la Corpul nostru de Vânători, pe care singur ţi l-ai ales pentru a-ţi împlini, în rândurile lui, datoria sfântă de ostaş luptător. Chemat în urmă să instruieşti recruţii, te-ai dus în grabă şi nu te-ai întors decât umăr la umăr cu ei. Ajuns pe front, ai cerut comandă de pluton în compania de puşcaşi pentru a lua parte activă la lupta cea mare a dezrobirii neamului pe care tu, împreună cu alţii, ai trâmbiţat-o atât de mult, prin grai şi scris. Ai vrut să te războieşti cu arma, să lupţi corp la corp cu duşmanul şi ţi s-a împlinit dorinţa. În Regimentul nostru ţi-ai găsit îndată tovarăşi care, ca şi tine, erau hotărâţi să moară sau să învingă. Unul dintre aceştia este şi bunul nostru camarad şi prieten Spiru, cu care stai îmbrăţişat sub velinţa de pământ ce vă acoperă. Spiru Ion, fiu al Districtului Botoşani, este un tovarăş vrednic de tine şi de inima ta.

Fire blândă de moldovean cinstit şi curat, ridicat cu greu dintre cei mici şi apăsaţi ca şi ai tăi. Licenţiat al facultăţii juridice, n-a voit să se facă avocat, ci s-a dus la ţară, ca să fie administrator de plasă, deci gospodar, sfătuitor şi îndreptător al ţărănimii. Mobilizarea l-a chemat la comandă de pluton şi companie, de care nu era deloc străin, căci o cunoştea din anul 1913, când fusese înaintat sublocotenent pe câmpiile Bulgariei. În această situaţie a desfăşurat aceeaşi activitate rodnică pe care a avut-o şi în viaţa civilă. Veşnic în fruntea unităţii sale, atât la rău, cât şi la bine.

Pleca urechea la plângerile şi suferinţele celor mulţi şi umili, întocmai ca şi tine. Om al dreptăţii, nu suferea deloc pe cei lacomi şi plini de strâmbătate. Iute la faptă şi gata a porni cel dintâi acolo unde striga nevoia ajutorului imediat. Acesta era omul pe care soarta ţi l-a hărăzit tovarăş de mormânt. Îl ştii, l-ai văzut, l-ai cunoscut, l-ai preţuit. Pe când tu te strecurai târâş printre dinţii de stâncă ai Măgurii Caşinului, spre a descoperi tainiţele vrăjmaşului de la cota 1 167, el, puţin mai la vale, veghea pe coasta aceluiaşi munte, la Plaiul Măgurii. În vreme ce tu te frământai zi şi noapte în tranşeele de la Ireşti, el ţinea cu hotărâre linia Vidra-Voloşcani. La Cireşoaia, însă, aţi mers împreună, aţi luptat laolaltă şi aţi căzut alături în aceeaşi zi, unul la dreapta, altul la stânga. Noi v-am strâns cu durere nespusă rămăşiţele voastre pământeşti şi vi le-am aşezat cu grijă unele lângă altele, aici, în această poiană, în apropierea câmpului de luptă. Am făcut aceasta nu aşa, la întâmplare. Nu! Noi ne-am gândit că voi, care v-aţi ridicat din acelaşi strat al poporului pe aceleaşi căi, urmând aceleaşi idealuri, nu puteaţi dormi somnul veşniciei decât alături şi îmbrăţişaţi de-a pururea.

Alteţă Regală,

Avem înaintea noastră nu numai un mormânt, ci şi un simbol: simbolul unirii dintre bucovineni şi moldoveni. Frăţia şi unirea pentru care aceşti doi tineri idealişti şi-au jertfit viaţa, noi am căutat să le-o dăm măcar după moarte, sub piatra rece a acestui lăcaş de odihnă. Fie ca sufletele lor nemuritoare, ridicate la ceruri, alături de atâtea altele, să facă aşa ca rugile noastre de azi şi nădejdile noastre de mâine să nu rămâie în zadar.

Locotenent Tiberiu Crudu

II

Alteţă Regală, domnilor generali, domnilor ofiţeri, cinstiţi părinţi şi iubiţi camarazi,

În faţa mormântului proaspăt al lui Ion Grămadă, sufletul meu, care reprezintă aici sufletul îndurerat al Bucovinei sfâşiate de cea mai tristă soartă ce-a avut-o cândva o ţară, se zbate între două sentimente: admiraţia faţă de grandoarea morţii eroice a acestui îndrăzneţ luptător şi durerea pentru pierderea mare ce-o suferă nu numai iubita noastră Bucovină, ci întreg neamul românesc prin stingerea unui distins profesor, unui talentat scriitor şi unui ziarist

de viitor. Ceea ce se desprinde din fapta lui Ion Grămadă şi a tuturor acelora dintre ardeleni şi bucovineni, care au dorit şi propagat războiul nostru de întregire şi răzbunare nu numai de mijloc de atingere al idealului nostru de veacuri, ci şi ca drumul de sânge al înfăptuirii atâtor reforme necesare pentru dezvoltare ulterioară a naţiunii româneşti, ceea ce se desprinde, zi, din apostolatul acelora care au şi făcut războiul în întreg cuprinsul lui de jertfe şi privaţiuni, e marea pildă a celei mai desăvârşite abnegaţii în faţa morţii care devenea teribilă în cazul unei captivităţi neprevăzute, pildă care va trebui să rămână în istoria zbuciumărilor noastre celor mai dureroase.

Cine a fost acest Ion Grămadă, pe care lumea îl jeleşte atât de mult? Fiu de ţăran sărman: luptând necontenit împotriva mizeriei materiale, care periclita în fiecare clipă progresul studiilor sale şi rămânând totuşi totdeauna demn şi cu capul ridicat; urcându-se prin muncă plină de sârguinţă, adesea pe nemâncate, până la treapta intelectualităţii de doctor în Litere al unei facultăţi străine; înzestrat cu un frumos talent de istoric şi publicist, pe care şi l-a îmbogăţit prin tot ce o muncă serioasă putea să-i aducă în urma cunoaşterii exacte a câtorva limbi moderne pe lângă operele principale ale nesecatei culturi antice; ambiţionat de cele mai curate sentimente faţă de naţia sa, pe care a iubit-o până la ultima jertfă. Ion Grămadă devenise, prin 1913, o puternică valoare luptătoare în Bucovina noastră, sfâşiată de lupte politice. Până atunci publicase nuvele şi poezii prin revista Junimea literară din Cernăuţi, studii istorice în Viaţa Românească de la Iaşi şi alte reviste, un istoric al tendinţelor culturale româneşti la Viena, apărut în volum, nenumărate articole politice prin ziarele Tribuna şi Românul din Ardeal şi înfiinţase prin 1910, la Cernăuţi, o revistă ţărănească, Deşteptarea, în care şi-a depus un an de zile tot sufletul său, fără a fi sprijinit aproape de nimeni decât de idealismul său.

Opere însemnate, cum sunt teza lui de doctorat, care tratează despre participarea românilor la asediul Vienei, din 1683, sub conducerea lui Şerban Vodă Cantacuzino, un studiu despre Eminescu, apărut numai în parte, un studiu despre martiriul românilor bucovineni după izbucnirea Războiului Mondial, o antologie a scriitorilor români din Bucovina, toate rămân să fie scotocite şi editate ca trainic monument al activităţii acestui tânăr dispărut atât de curând, dar şi aşa de frumos. Acesta era Ion Grămadă prin 1913, când ocupă o catedră de istorie şi de limba română la liceul din Cernăuţi. Luptător pasionat cum era, vârtejul luptelor politice îl cuprinse numaidecât şi-l aduse la cea mai straşnică duşmănie cu Aurel Onciul, faimosul politician fără scrupule, care îl denunţă ca agitator împotriva statului austriac şi-l ţinu într-o continuă inchiziţie guvernamentală până la tragedia de la Sarajevo. Atunci i se impuse să scrie un articol nedemn de trecutul lui în ziarul Viaţa Nouă, pe care îl conducea. O luptă cumplită de câteva clipe se dezlănţui în sufletul tânărului cu jăratec de energie în privirea-i îndrăzneaţă. Scena se petrecea în biroul Prefectului de Poliţie.

Avea de ales între mucegaiul unei temniţe austriece şi între eroismul sub flamurile armatei româneşti. De refuza să scrie articolul, era trimis imediat la închisoare. Îi licări atunci în minte o hotărâre: scrise articolul cerut, după câteva zile era la Bucureşti tovarăşul acelora care cereau războiul, pe care dânsul, spre deosebire de mulţi alţii, îl făcu aici lângă ţăranii eroi, suferind cu dânşii şi încremeni cu mâna pe arma îndreptată înspre creasta ocupată de inamic.

Cu o săptămână inainte de moarte, o persoană marcantă din cercurile conducătoare ale ţării, care cunoştea valoarea lui, voi să-l scutească de mizeriile războiului. Răspunsul plin de mândrie al dârzului vânător îl opri: „Ca profesor la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealului eram mobilizat pe loc, zise el... Am vrut să fac războiul, pentru a răzbuna durerile de 140 ani ale Bucovinei şi ororile înfăptuite de călăii ei la începutul acestui cataclism şi pentru a fi consecvent vorbelor mele până la capăt. Şi mai voiesc ca ţara mea, în cazul unei încorporări la România, să nu fie privită ca teritoriu cucerit, ci ca tară câştigată prin sângele fiilor săi...". Păcat că n-a avut noroc să iee parte la mai multe lupte biruitoare cu aceia care prin 14 decenii au siluit ţărişoara noastră. La un atac împotriva înălţimii Cireşoaia a murit moarte de erou în ziua de 27 august 1917, ca elev plutonier din Regimentul 8 Vânători.

E mare durerea Bucovinei pentru pierderea lui. O covârşeşte însă mândria că, pe lângă alţi fii ai săi, ofiţeri în Armata Română, morţi pentru întruparea României Mari, această ţară a jertfit în cumplita tragedie a naţiei noastre pe unul dintre cei mai buni şi mai valoroşi fii ai săi. Iar noi, prietenii lui, mai avem o mângâiere. Ion Grămadă a murit într-o vreme de adânci prefaceri sociale. El s-a jertfit deci şi pentru o nouă morală în alcătuirea de mâine a ţării noastre, care să îndepărteze toate scăderile vieţii noastre politice de până acum. Mai multă preţuire a muncii şi meritului, mult mai multă dreptate socială faţă de marea mulţime a eroilor tuturor luptelor şi mucenicilor tuturor tranşeelor, înlăturarea nepotismului şi a favoarei acolo unde trebuie să stăpânească superioare calităţi personale şi caracter... iată câteva principii ale moralei celei noi, pentru care a luptat şi a murit Ion Grămadă şi au sângerat sute de mii de ţărani.

Un semn al vremurilor noi care vor să vie ne permitem a-l vedea şi în prezenţa la această comemorare a Alteţei voastre regale, căruia, în numele celui ce odihneşte aici şi al acelora care îl iubesc, vă mulţumesc cu sufletul plin de recunoştinţă pentru înalta cinste ce i-aţi făcut-o şi ne-aţi făcut-o. Aduc adânci şi aspectuoase mulţumiri domnului general comandant al Corpului IV de Armată şi domnului colonel şef de Stat-Major al aceluiaşi corp pentru părinteasca

şi grijulia atenţie cu care a ordonat oficierea acestui parastas. Vă mulţumesc şi dumneavoastră tuturora, pentru participarea la această datorie de pietate faţă de camarazii noştri, care se odihnesc în acest mormânt comun.

Mormântul lor rămâne pentru noi un simbol de înaltă credinţă. Cu toată fatalitatea crudă a situaţiei noastre de astăzi, acum sau mai târziu Bucovina se va alipi de trupul Moldovei, din care a fost sfâşiat, precum corpul lui Ion Grămadă s-a alipit în înfrăţirea aceleiaşi morţi eroice de trupul locot. Spiru D. Ion. Atunci peste mormântul tău, iubite prietene, copacii din aceste locuri încercate vor îngâna doina veşnicei înfrăţiri româneşti, iar din Bucovina valuri de pelerini vor urca spre Poiana Vrânceanu, pentru a se închina la mormântul tău.

Subloc. Marmeliuc Dumitru

III
Alteţă Regală,
Domnilor ofiţeri,
Iubiţi soldaţi,

În numele ardelenilor mă închin în faţa momintelor pe care le prăznuim şi în faţa tuturor celorlalte, care sfinţesc culmea Cireşoaia. Mă plec cu respect şi cu adâncă smerenie înaintea lor, căci ele înveşnicesc întruparea ideii care a înarmat braţul neamului nostru şi care l-a aruncat în viforul războiului. Toţi eroii care au pătimit, sângerat şi murit sub flamurile acestei idei storc recunoştinţa ţării şi admiraţia lumii întregi, chiar şi a duşmanilor. Toţi ostaşii de pe fronturi, cei morţi ca şi cei vii, au răscumpărat, prin suferinţe amare şi prin jertfe grele, dreptul neamului nostru de a sta mândru şi cu fruntea senină în faţa istoriei şi dreptul de a cere judecăţii, care va să hotărească mâine soarta viitorului, să ne răsplătească în măsura vredniciei. Inimile noastre împodobesc cu florile iubirii toate mormintele de pe această înălţime istorică. Toate ne sunt scumpe şi dragi, căci toate sunt trup din trupul nostru şi sânge din sângele nostru românesc.

Dacă sufletul ardelenilor adastă mai mult la crucea feciorului de ţăran din Bucovina, a doctorului în Litere, Ion Grămadă, o face, fiindcă la sentimentul de pietate pe care îl avem pentru toţi, se adaugă şi cel de prietenie, de tovarăşi de gânduri şi de lupte de acasă, din pământurile care numai o clipă au întrezărit soarele libertăţii. Ion Grămadă, ajutat de o întreagă cultură, înzestrat cu o energie dârză de democrat născut, a purtat lupte vrăjmaşe şi în timp de pace. S-a ridicat ca un bici de foc împotriva camarilei din Viena şi împotriva cavalerilor parveniţi, care o slujeau în Bucovina. S-a amestecat şi în luptele noastre din Ardeal, pe care le purtau împotriva stăpânirii feudale ungureşti, nemeşilor hrăpitori şi exploatatori, care ne siluiau conştiinţa şi ne furau roadele muncii. Noi, ardelenii, nu i-am rămas datori. I-am întins adeseori o mână de ajutor înfierând nedreptăţile din Bucovina. Aşa că eram fraţi buni, călăuziţi de acelaşi suflet ţărănesc, care ne închega într-o conştiinţă naţională şi care ne îndemna să ne apărăm legea, limba şi moşia împotriva străinilor cotropitori de la stăpânire. La izbucnirea războiului, aceeaşi conştiinţă ne-a îndreptat paşii spre steagurile tricolore ale României libere. Cărturari şi ţărani ne-au părăsit vetrele părinteşti şi au venit aici pe pământul făgăduinţei, ca să pornim, cu armele în mâini, împotriva tiranilor de veacuri. Şi cetele celor hotărâţi să moară pentru dezrobirea Ardealului nu s-au sfârşit, ele vin mereu din cuprinsul haotic al Rusiei.

Ion Grămadă a fost unul dintre cei fericiţi, căci a avut cinstea să lupte şi să moară în prima linie, cinste care unora dintre noi ne-a fost refuzată până de curând de către cei mai mari. Totuşi, aproape toţi am reuşit să fim în armatele de operaţii, unde ne-am străduit din răsputeri să ne împlinim datoria. Şi ne vom împlini-o şi de aici înainte. Noi, cei încă vii dintre românii ardeleni şi bucovineni, prin lacrimile ce le vărsăm la acest mormânt, exprimăm adâncul regret că s-a dus din rândurile noastre o minte luminată, o inimă entuziastă, o energie ţărănească, un om şi un român întreg. Dar sufletul şi pilda vieţii lui ne-au rămas.

În aceste vremuri de grea încercare, când oştirea română e umilită în cătuşele armistiţiului, ele ne îndeamnă să ţinem sus steagul credinţelor şi idealurilor, ele ne imploră să nu ne odihnim până când nu vom întrupa România Mare şi nouă, până când nu vom avea o singură ţară şi un singur domn, din mila lui Dumnezeu şi vrerea poporului stăpân ocrotitor de la Tisa până la mare. Aceasta este povaţa eroului bucovinean, care se odihneşte sub această cruce şi a tuturor celorlalţi căzuţi de la începutul Războiului de Întregire al neamului. Povaţa morţilor e sfântă. În vremuri precum cele de azi, ea trebuie cerută cât mai des şi urmată de cei vii!

Căpitan Octavian C. Tăslăuanu

După parastas, s-a servit o gustare în aer liber. Aşa cere tradiţia şi obiceiul poporului nostru. Eu am avut una dintre cele mai senine zile din războiul de întregire al neamului.

Părăsirea Moldovei

12-14 decembrie. La 12 decembrie, Sfatul Ţării din Chişinău a hotărât, cu majoritate de voturi, să declare Basarabia republică sub denumirea de *Republica Moldovenească*. Este cea dintâi republică a neamului nostru. E opera cărturarilor basarabeni adânc influenţaţi de ideile revoluţiei ruseşti. Dacă ar fi întrebaţi ţăranii din Basarabia, sunt sigur că ar răspunde să fie alipiţi la Moldova, cu un domn drept şi milostiv, care să-i apere împotriva fărădelegilor ciocoilor.

Republica Moldovenească e un preludiu al unirii. Stăruie zvonul că armata noastră trebuie să se retragă pe Prut sau chiar în Ucraina şi să lupte până la ultima picătură de sânge. Francezii ne cer această grea jertfă. Stăruinţa francezilor e o greşeală. Frontul şi Armata Română nu se poate salva decât prin Balcani. A fost o neînţeleasă eroare a conducerii de război aliate, că nu au dat destulă atenţie acestui front încă din 1915, nici în 1916 şi nici în 1917. Dacă aliaţii pot concentra aici forţe suficiente ca să rupă frontul balcanic, să scoată Bulgaria şi Turcia din război, să deschidă strâmtorile şi să ameninţe spatele inamicului din România, atunci pot salva Armata Română şi eventual pot încerca să întoarcă chiar şi Rusia din pragul păcii separate. Dacă deschid strâmtorile şi au drumul Mării Negre liber, pot încerca eventual o organizare a Ucrainei, dacă Rusia n-ar mai putea fi salvată. Ruperea frontului balcanic nu se poate face cu declaraţii şi discursuri. Armata generalului Sarrail a devenit o „armată misterioasă", cum foarte bine a numit-o Iorga. De aceea, nu putem nădăjdui mult nici de la ea.

Faţă de bolşevicii din Moldova, începem să luăm măsuri energice. În noaptea de 13/14 decembrie, trupele noastre au dezarmat Divizia a 7-a *Amurskaia*. Numai de n-ar încerca să intervină alte unităţi ruseşti să o apere şi să fim siliţi la bătălii în regulă. Scriu lui Leonte Moldovan să pregătească terenul pentru un ziar cu program ţărănesc. Cred că nu vom părăsi Moldova şi oamenii curaţi trebuie să se grupeze, ca să apere drepturile ţărănimii.

Miercuri, 13 decembrie, a fost prinţul Carol la popota noastră. Generalul Arthur Văitoianu a băut pentru familia regală, iar prinţul a declarat că iubeşte oştirea, în ochii căreia a citit încrederea în viitor. Lăutarii şi artiştii diletanţi au distrat oaspeţii. Într-o zi, nu ştiu cum, mi-au căzut în mână cântecele lui Anacreon, traduse de Bonacchi. E o plăcere să-ţi plimbi mintea în grădinile literaturii antice în aceste zile de grea cumpănă. Aflu că Anacreon a lepădat armele şi a fugit dintr-o luptă, cum fuge cucul. La fel a făcut şi Horaţiu în lupta de la Philippi, când era *tribunus militum*. De fuga lui râde singur în versurile:

Tecum philippos et celerem fugom
Sensi relicta non bene parmula

Carmen V, liber II, vers 9 şi 10.

Ar fi interesant un studiu asupra rolului pe care l-au avut poeţii noştri în Războiul de Întregire al neamului. Aud că Goga a fugit la Paris. A părăsit Moldova.

15 decembrie. Măsurile de pază împotriva ruşilor continuă. Trupele care părăsesc frontul sunt dezarmate. Noaptea trecută s-a tras un foc de baraj împotriva unor detaşamente ruseşti care voiau să se îndrepte spre Roman. Au fost oprite la Răchitaşul, înconjurate şi dezarmate. Astăzi, s-a deschis parlamentul la Iaşi. Aştept să se facă declaraţii interesante în aceste clipe grele. Puterile Centrale proiectează reînvierea Poloniei, la care au alipit Galiţia şi Bucovina. La Kiev, s-a ţinut o adunare de protest a ucrainenilor împotriva alipirii Galiţiei la Polonia, iar voluntarii bucovineni din Kiev, prin glasul dlui Emil Isopescu, au citit următorul protesc împotriva alipirii Bucovinei la Polonia:

Noi românii voluntari, originari din Bucovina, care am intrat în Armata Română ca să luptăm pentru libertatea teritoriilor locuite de români de sub jugul Austro-Ungariei şi unirea lor cu România, ne alăturăm pe deplin la protestul exprimat în adunarea de azi în contra anexiunii volnice a Bucovinei la Polonia. Noi suntem ferm convinşi că pacea Europei şi dezvoltarea liberă a culturii omenirii nu poate fi asigurată altfel decât prin crearea de unităţi politice deosebite din toate teritoriile, locuite de singuraticele naţionalităţi, pentru că aservirea unor popoare de către altele trezeşte în naţionalităţile domnitoare năzuinţi imperialiste de a asupri şi deznaţionaliza popoarele ce se află sub stăpânirea lor. Şi tocmai Austro-Ungaria a fost în cursul întregii sale existenţe întruchiparea unor astfel de tendinţe imperialiste, deoarece ea înăbuşea orice năzuinţă a popoarelor mici spre o viaţă naţională proprie. În consecinţă, unica soluţie a chestiunii naţionale în Bucovina şi Galiţia poate fi, după convingerea noastră, numai unirea teritoriilor locuite de ucrainieni cu Ucraina şi a celor locuite de români, cu România.

Noi, voluntarii, singurii din Bucovina care îşi pot exprima liber convingerea în urma suprimării oricărei păreri libere în Austro-Ungaria, protestăm în numele celor 300 000 de români care locuiesc în Bucovina în modul cel mai energetic împotriva acestui nou act de volnicie contra pământului nostru strămoşesc şi declarăm că ne vom lupta până la capăt pentru realizarea idealului nostru. Sperăm că în lupta aceasta vom afla sprijin la poporul ucrainean, care cel dintâi a înfăptuit principiul proclamat de revoluţia rusă, ca popoarele să-şi determine singure soarta. Sperăm că poporul ucrainean va lupta umăr la umăr cu poporul român, până la libertatea confraţilor lor din robia austro-ungară, şi că în viitor ambele popoare vor fi unite prin o alianţă amicală cu scopul de a se apăra împotriva răpirii silnice a teritoriilor lor şi de a promova problemele culturale paşnice.

În Parlamentul austriac din Viena, deputatul Trezici-Pavici zugrăveşte un tablou sinistru al suferinţelor îndurate de slavii din Monarhia Austro-Ungară. Merită citit:

Numai în Dalmaţia, Istria şi Carniola guvernul austriac arestase peste 5 000 de persoane. Soldaţii unguri erau puşi să chinuiască pe prizonieri, care scuipau în supa ce li se dădea victimelor. Medicul Hoffmann, consilier imperial, zicea că mai bine să-i otrăvească, de vreme ce se împotrivesc a muri de moarte naturală. Temnicerul de la Mostar bătea pe nenorociţi cu o vargă de fier având la capăt un cârlig, câruia-i zicea Kronprinzul (cel asasinat la Serajevo). Pe un preot l-a bătut cu cârligul până şi-a pierdut simţirea, pentru că împărţise hrana cu un muritor de foame.

Santinelele musulmane aveau ordin să tragă la orice pas în dreapta ori în stânga şi chiar dacă se aude o detunătură de puşcă în pădure. Pe cei rămaşi în viaţă iau mâncat păduchii la Arad. Zăceau unul peste altul în nişte tunele şi piereau de tifos exantematic; hainele pline de păduchi ale morţilor erau trecute celor vii. Morţii erau descoperiţi numai după miros. Erau încărcaţi în căruţe şi-i îngropau ţiganii hălulind. Au pierit 3 până la 4 000.

La Doboj, au fost închişi – şi femei, copii, moşnegi – într-un spital de cai. I-au prăpădit tifosul exantematic, holera şi vărsatul. Paznicii smulgeau părul femeilor dezgolite. O pâine la cinci zile pentru o femeie cu patru-cinci copii. Şi la 100 de morţi pe zi. Aici s-au stins 8 000 de mucenici. La muntele Rudo, toţi lucrătorii satului bosniac Sirce au fost împuşcaţi, fiindcă erau sârbi. Au fost siliţi pentru a-şi săpa gropile şi a se aşeza în ele – şi femei cu copii la sân. Erau ucişi pe rând, unul câte unul. Cei vii răsturnau ţărâna peste cei morţi. La Celebici, lângă Focia, au fost ucişi toţi bărbaţii de la 14 la 60 de ani. La Golumbici, lumea a fost dusă cu baioneta în curtea şcolii şi împuşcaţi ca iepurii. Aiurea, s-a lucrat cu mitraliere, cu focul, cu înecarea în Sava. Profesorul Duşan Savici a fost ucis la Semlin, în casa lui, apoi, furându-i-se 50 000 de coroane, i s-a aruncat trupul în Dunăre.

Dacă la aceste orori am adăuga şi calvarul suferinţelor românilor din Ungaria şi Bucovina, opera de civilizaţie a habsburgilor în Europa Centrală ar apărea în adevărata ei lumină.

Astă-seară, a venit la popota noastră generalul rus, fostul comandant al Corpului de Armată. Era îmbrăcat într-o simplă uniformă de soldat. N-am văzut om mai înfrânt sufleteşte. Şi-a pierdut întreaga familie. Te cuprindea jalea când te uitai la el. Venise la noi, ca să nu moară de foame şi să nu fie ucis. Aşa se întoarce roata sorţii. Acu-i anul, când noi băteam drumul retragerii nenorocite, ofiţerii ruşi se uitau cu dispreţ la noi. Pe urmă, ofiţerii ruşi se purtau adeseori ca nişte bestii faţă de bravii soldaţi ruşi. Am văzut cu ochii mei cum un căpitan rus a plesnit pe un soldat care stătea smirnă, cu nagaica peste faţă de i-a ţâşnit sângele din obraz. Pe urmă i-a dat şi un picior... Păcatele se plătesc. Ţăranul rus mie mi-a plăcut. Un popor care iubeşte muzica şi pe care îl poţi îmblânzi cu un cântec are un suflet mare şi bun. I-am văzut pe ţăranii ruşi blânzi şi ascultători, chiar omenoşi în

covârşitoarea lor majoritate. Dar ce sunt ei de vină, dacă în loc să fie guvernaţi părinteşte, au fost daţi pe mâna tuturor exploatatorilor şi tuturor păcătoşilor? Un popor care cântă cum cântă ruşii nu poate fi rău. Poate fi, însă, scos din răbdări prin necontenitele persecuţii. Şi-acum, când agenţii socialişti, cei mai mulţi evrei, îi îndeamnă la anarhie, sunt ca nişte copii. Se răzvrătesc, strică tot ce le iese în cale, fără să se gândească la urmări. Se zbat ca valurile unui ocean, în neştire, fără niciun ţel precis. Ce pricepe ţăranul rus din *republica* socialiştilor? N-a priceput nici ce urmărea Rusia prin acest război. Acum, vrea să se întoarcă repede acasă, ca să împartă latifundiile. Pacea şi pământul l-a făcut revoluţionar. Atât!

16 decembrie. Mesajul regal, care deschide corpurile legiuitoare la Iaşi, e categoric. Spune că ne mai aşteaptă jertfe dureroase. Se şi iau dispoziţii pentru retragerea armatei noastre pe Prut. Trădătorii de neam din teritoriul ocupat cred că le-a ieşit dreptatea. Ţin şi ei adunări. După cea de la Ploieşti, a urmat cea din Craiova. Între oratori: Beldiman şi George Ştirbey...

Pe frontul nostru, descoperim semne de indisciplină. Nişte soldaţi din Armata Austro-Ungară, prinşi la Doftana, mărturisesc că fraternizările între trupele noastre şi cele inamice sunt la ordinea zilei. Ei au venit la Doftana, a doua oară, să cumpere pâine şi tutun. Ai noştri se duc la ei până la 13 km în spatele frontului pentru rom şi tutun. Destăinuirea prizonierilor alarmează comandamentul Corpului şi al Armatei. Se pornesc cercetările. Se constată câteva abateri grave numai la Divizia I-a. Citesc o declaraţie a Ministrului de Externe Francez, Pichon, care a vorbit în Camera Deputaţilor şi, între altele, a spus:

Suntem, mai mult decât oricare alţii, ţinuţi să ne îndeplinim angajamentele faţă de România şi de suveranul ei, dată fiind partea pe care am luat-o în ce priveşte intervenţia sa în război. (...) Avem datorii speciale faţă de dânsa. Un general francez e acela care a reorganizat armata sa, ajutat în această sarcină de ofiţeri francezi. Ei sunt înconjuraţi de simpatia unanimă. Avem, deci, un drept special de a ne interesa aproape şi a lucra. (...) Am intervenit la Iaşi, pentru a informa guvernul român, că toate angajamentele luate în momentul intrării sale în război, sunt menţinute. (...) România a obţinut, de acord cu noi şi prin noi, concursul tuturor aliaţilor. Armistiţiul n-a putut fi evitat, cu toate sforţările noastre. Motivele necesităţii sale neputând fi apreciate decât la faţa locului, am lăsat întreaga atitudine generalului care comanda, de acord cu reprezentanţii militari ai aliaţilor noştri. (...) Nenorocirea României nu va fi una dintre cele mai mici consecinţe ale uneltirilor maximaliştilor, stăpâni ai Petrogradului, dar, ca şi aceea a Serbiei, a poporului belgian – e o nenorocire trecătoare.

În haosul în care trăim cad bine asemenea cuvinte.

17-18 decembrie. Frontul nostru, din Moldova până în Bucovina, începe să fie ocupat de două divizii. Divizia a 6-a pleacă la Halegiu să facă paza satelor împotriva puhoiului rusesc. Soldaţii inamici continuă să se predea trupelor noastre, ca să nu moară de foame. Soseşte ştirea că guvernul Lenin-Troţki a desfiinţat *Rada* ucraineană. E o zăpăceală cumplită. Nimeni nu ştie ce va fi mâine. Generalul Văitoianu îmi spune că i s-au făcut propuneri generalului Averescu să formeze guvernul, dar a refuzat. Tot generalul mă asigură că, în ce priveşte părăsirea Moldovei, părerile sunt împărţite. Aflu de o nouă ispravă a colonelului Sturdza. A pus la cale pe ofiţerii români prizonieri să facă următoarea declaraţie, ca să fie puşi în libertate:

1) nu va mai lupta contra Puterilor Centrale;

2) nu va complota contra intereselor germane;

3) nu va face politică, nici nu se va amesteca în măsurile politice luate de guvernul teritoriului ocupat de Puterile Centrale, nici nu-l vor combate;

4) nu va încerca să facă nicio propagandă, nici nu va face acte de spionaj, în orice interes;

5) nu va părăsi teritoriul ocupat şi nu va schimba domiciliul declarat fără o prealabilă înştinţare;

6) nu va profera insulte sau batjocuri la adresa guvernului şi supuşilor Puterilor Centrale;

7) nu va discuta evenimentele ce ar surveni pe unul din fronturile de luptă ale aliaţilor centrali;

8) nu va face nicio propagandă ce ar leza interesele acestor Puteri Centrale;

9) nerespectarea acestora se va pedepsi cu moartea;

10) guvernul şi autorităţile Imperiului German se obligă a întrebuinţa în raport cu ncesităţile şi aptitudinile individuale pe prizonierii eliberaţi;

11) la semnarea tratatului de pace fiecare dintre ei pot găsi azil şi ocupaţie în una din ţările Puterilor Centrale, dacă ar fi siliţi să părăsească ţara lor natală;

12) familiile lor în acest caz vor fi retribuite cu o pensie viageră.

De multe ticăloşii mai sunt capabili şi fiii neamului nostru.

19-24 decembrie. Vremurile tulburi cer sfaturi multe. Generalul Văitoianu a plecat la Iaşi, unde s-a ţinut un consiliu sub prezidenţia lui Vodă, la care au luat parte şi generalii. Ofiţerii francezi stăruie să luptăm până la ultima picătură de sânge. Noi nu vrem să plecăm peste Prut. Francezii răspund: Dar noi cum luptăm pe toate fronturile? Însuşi Iorga se ridică, într-un articol, împotriva plecării din Moldova.

25-31 decembrie. Seara de Crăciun vin copiii cu colinde. Mă pomenesc şi eu cântând cu ei, visând la zilele fericite ale copilăriei. Ziua de Crăciun trece interogând şapte ofiţeri austrieci prinşi în comuna Streja. Chefuiau cu ruşii. Comandantul Corpului nostru le spune că nu sunt prizonieri şi discută cu ei prea puţin milităreşte. Vine şi un parlamentar, maior de Stat-Major din Armata Austro-Ungară, care cere să nu se mai facă prizonieri în sectorul rusesc şi trupele române să rămână acolo unde au fost la încheierea armistiţiului. Cere să se elibereze ofiţerii capturaţi. Intervin şi ruşii pentru musafirii lor. Răspunsurile care li s-au dat nu mi-au plăcut. Trupele noastre au înlocuit complet trupele ruseşti până la Streja şi Valea Seacă, între Corbu şi Bilbor. Colonelul Runda, fostul ataşat militar la Bucureşti, protestează că ofiţerii prizonieri au fost rău trataţi la Corpul IV de Armată. Ba, bine că era să le dau prăjituri. Era o plângere îndreptată împotriva mea. Dacă eram eu comandantul Corpului IV de Armată ştiu că nu s-ar mai fi întors la trupele lor, ca să se plângă. I-aş fi săturat eu de chefuri cu ruşii... După Pichon, vine Lloyd George şi ne asigură de drepturile noastre asupra Ardealului. Textual spune: *„Italienii şi românii trebuie încorporaţi la ţările lor de origine"*. Când închei anul 1917, reţin, după informaţiile Marelui Cartier General, cronica evenimentelor mai importante.

Ianuarie. În urma hotărârii Germaniei de a duce războiul submarin fără restricţii, Statele Unite rup relaţiile diplomatice cu Germania, iar (între 25-30 ianuarie) miniştrii plenipotenţiari ai ţărilor centrale în Statele Unite şi cel al Statelor Unite în Germania părăsesc posturile lor. Din acest moment ruptura e fapt împlinit. Porturile americane se deschid vaselor de război ale aliaţilor. Relaţiile dintre Germania şi China devin încordate.

Februarie. Statele Unite hotărăsc înarmarea vaselor de comerţ. Brazilia ameninţă cu ruperea relaţiilor. Ofensiva engleză în Mesopotamia. Trupele britanice ocupă la 26 februarie Bagdadul şi înaintează spre nord.

Martie. Revoluţia rusească izbucneşte. La 2 martie 1917, ţarul Nicolae semnează actul de abdicare. Marele duce Mihail adresează poporului rus o proclamaţie. Guvernul provizoriu ia în mână situaţia. Începe marea ofensivă franco-engleză şi retragerea germanilor pe un front de aproape 200 km. China rupe relaţiile diplomatice cu Germania. La 20 martie (2 aprilie stil nou), Congresul american recunoaşte starea de război contra Germaniei. Guvernul confiscă vasele germane din porturile Statelor Unite.

Aprilie. Cuba se declară în stare de război cu Germania şi confiscă vasele germane. Brazilia şi Bolivia rup relaţiile diplomatice cu Germania. Guatemala, Uruguay, Argentina şi Chile încă se arată hotărâte a intra în război de partea Statelor Unite. La 22 aprilie (stil vechi), prima şedinţa a parlamentului interaliat la Paris. Telegrame nedezminţite anunţă că Austro-Ungaria a făcut oferte de pace separată, fiind gata să facă cesiuni de teritorii Rusiei şi Italiei.

Mai. Preşedintele Dumei, dl Rodzianko, declară: *„Rusia nu-şi poate trăda aliaţii, cu care luptă cot la cot de trei ani şi le va rămâne credincioasă"*. Generalul Pétain, numit comandant-şef al Armatelor de Nord şi Nord-Est; generalul Nivelle ia comanda unui grup de armate; generalul Foch, şef al Marelui Stat-Major general. Dl A. Thomas vizitează frontul român. În ziua de 31 mai, se anunţă abdicarea regelui Constantin, desemnând ca succesor pe principele Alexandru. Jonnart, trimisul Franţei, dă o proclamaţie către poporul grec. Venizelos ia puterea.

Iunie. Ministrul belgian E. Vandervelde a vizitat frontul român. Primele trupe americane debarcă în Franţa. Ofensiva lui Comiloff în Galiţia. Contraofensivă germană în Galiţia. Belgia şi Serbia fac apel către Rusia, spre a nu fi părăsite. Apelul sârb întreabă: *„Popor rus! Lăsa-vei tu să piară degeaba poporul sârb?"* Grecia rupe relaţiile diplomatice cu Germania. Generalul N. Scott, şeful Marelui Stat-Major al Statelor Unite, vizitează frontul român.

Iulie. Ofensiva română de la Mărăşti. În Germania, cancelarul Bethmann-Holweg demisionează. Michaelis îi ia locul. În parlamentul german, majoritatea înmânează cancelarului o *cerere de pace fără anexiuni şi fără indemnizări de război*. Se votează moţiunea prin care se respinge ideea unei expansiuni teritoriale.

August. Vaticanul propune pace. Aliaţii resping propunerea. Ofensiva lui Mackensen pe Siret, care a început la 24 iulie, s-a terminat în luptele culminante de la Mărăşesti, la 6 august, cu înfrângerea completă a duşmanului. La 14 august, împlinindu-se un an de la intrarea României în război, regele şi guvernul dă un manifest către ţară. Schimb de telegrame de încurajare între România şi aliaţi. Cu ocazia luptelor eroice de pe Siret, regele Marii Britanii trimite regelui Ferdinand o telegramă de omagiu. Lloyd George trimite, de asemenea, o telegramă de omagiu; Franţa şi Italia de asemenea. Se întemeiază la Londra liga anglo-română. Ofensiva italiană pe Isonzo.

Septembrie. La 1 septembrie, Rusia se proclamă republică. Rebeliune în flota germană; echipajele mai multor vase de război s-au răzvrătit.

Octombrie. Se observă un spirit de revoltă şi printre trupele de uscat germane. Rebeliune în flota austriacă. În Rusia, se deschide parlamentul preliminar. Germanii intervin pe frontul italian. Ofensivă austro-ungară şi germană contra Italiei. În locul generalului Cadorna, generalisim numit generalul Diaz. În urma retragerii italiene, guvernul Boselli demisionează. Noul cabinet e constituit de Orlando. Parlamentul brazilian votează starea de război între Brazilia şi Germania.

Revolta garnizoanei din Petrograd. Guvernul provizoriu e arestat; Kerenski dispare. Bolşevicii, în frunte cu Lenin, pun mâna pe putere.

Noiembrie. Ministrul Painlevé se retrage; noul cabinet e format de Clémenceau. Statele Unite promovează 27 000 de ofiţeri. Trupele americane iau botezul de foc pe frontul francez. Japonia adresează României o călduroasă telegramă de omagiu. În ziua de 25 noiembrie, Ierusalimul s-a predat trupelor engleze. Ruşii prezintă propuneri de armistiţiu. În ziua de 26 noiembrie, se încheie

la Focşani (datorită armistiţiului rus) armistiţiul general între armatele ruse şi române de pe frontul român, şi armatele inamice.

Decembrie. La Brest-Litovsk, se încheie formal (la 2/15 decembrie) armistiţiu pe frontul rus şi se anunţă începerea tratativelor de pace. Cu oarecare întreruperi, negocierile de pace de la Brest-Litovsk continuă în tot cursul lunii decembrie.

*

Cu referire la România şi la frontul român, menţionăm următoarele:

– la începutul anului, toată grija era concentrată asupra refacerii Armatei Române. S-au vindecat rănile, s-a pus ordine şi s-a făcut o nouă împărţire a tuturor forţelor noastre. S-a început o muncă spornică în toate direcţiile. S-a completat instrucţia de război şi s-a sporit foarte mult armamentul;

– în lunile de iarnă, o nouă nenorocire se abate asupra armatei noastre, bolile: tifosul exantematic şi recurent. Cu grijă şi cu devotament, cu jertfe dureroase, armata a trecut biruitoare şi peste această încercare. Opera de reorganizare s-a continuat cu toată inima;

– în primăvară, Armata Română era reînviată şi gata de ofensivă;

– în iulie, începe ofensiva noastră. După o puternică pregătire de artilerie de două zile, în zorii zilei de 11 iulie, Armata Română porneşte fulgerătoarea ofensivă de la Mărăşti. Vitejia străbună reapare în toată strălucirea ei;

– nenorocirea ne-a păscut şi acum. Guvernul rus opreşte ofensiva armatelor ruse pe întreg frontul oriental, deci şi pe frontul nostru. În mod fatal, în aşteptarea unei reveniri, după rezultate atât de frumoase, şi ofensiva română a trebuit să fie oprită. Sufletul Armatei Române a fost izbit în chipul cel mai dureros;

– în acest timp, duşmanii adună forţe numeroase şi ne pregătesc lovitura de moarte. Erau siguri de rezultat, încât până la 15 august credeau că vor ajunge la Iaşi. Duşmanul ne atacă, încep luptele eroice de pe Siret, care se întind până la Valea Trotuşului;

– cum s-au luptat eroii noştri – o ştie azi toată lumea. Ei au scris cu sângele lor pagini de glorie nu numai în istoria neamului nostru, ci în întreagă istoria Războiului Mondial. Duşmanii trufaşi au fost bătuţi;

– de atunci evenimentele independente de voinţa noastră ne-au ţinut pe loc;

– nădejdea noastră e în Dumnezeu, în braţele şi în inimile noastre. Din aceste informaţii ale Marelui Cartier General, se vede limpede că Armata a II-a, de sub comanda generalului Averescu, nu era bine văzută la comandamentul superior al armatei noastre.

În numele dreptăţii şi a sângelui vărsat, protestez ca luptele crâncene de la Mărăşti şi Oituz să fie puse alături, pe acelaşi piedestal de glorie a vitejiei româneşti, ca şi cele de la Mărăşeşti. Dacă nu era defecţiunea trupelor ruseşti, Mărăştii aveau să înscrie paginile cele mai glorioase în istoria războiului. La Mărăşti am învins prin ofensivă, iar la Mărăşeşti şi Oituz în defensivă. Mărăşeştii nu se pot despărţi de Oituz. Dacă în unul dintre aceste două locuri inamicul ar fi reuşit să rupă frontul, în ofensivele lui din august, Moldova era pierdută. Atunci de ce se proslăveşte numai Mărăşeştii, omiţându-se Oituzul? Când se vor publica toate documentele, se va vedea ce nedreptate se face bravelor trupe ale Armatei a II-a de sub comanda generalului Averescu, care au luptat de asemenea ca leii şi au oprit cu piepturile lor năvala duşmanului în Moldova lui Ştefan cel Mare şi Sfânt.

Brest-Litovsk

1-7 ianuarie 1918. Niciun birou de informaţii din lume nu era în stare să ştie ce se petrece pe suprafaţa Pământului şi în special în Rusia, de soarta căreia era legată şi soarta noastră. Totuşi, din neînsemnatul şi neputinciosul post de observaţie de la Oneşti, căutam să urmăresc cu ochii treji evenimentele. Situaţia se agravase de când în Rusia au ajuns la putere maximaliştii, Lenin şi Troţki, care dădeau o luptă disperată ca să se menţină la suprafaţă. Majoritatea poporului rusesc nu era şi nu putea fi cu ei şi cu ideile lor comuniste, deoarece sunt ţărani şi ţărănimea nu e comunistă, ci individualistă. Pe urmă, cea mai mare parte a agitatorilor bolşevici erau evrei, faţă de care poporul rus avea un adânc dispreţ. Chiar şi evanghelia doctrinală a lor era scrisă tot de un evreu, Karl Marx.

Guvernul Lenin-Troţki, ca să se menţină în putere, a propovăduit pacea şi împărţirea pământului între ţărani. Îndată după încheierea armistiţiului formal de la Brest-Litovsk, s-au început tratativele de pace, pe care noi le urmăream din comunicatele ce ajungeau până la noi.

Deschiderea şedinţei solemne a tratativelor de pace de la Brest-Litovsk s-a făcut sâmbătă 9/22 decembrie 1917. Ruşii de la început au făcut următoarea declaraţie:

Pacea pe care o cere guvernul nostru este pacea imediată, fără anexiuni – adică fără smulgere de teritorii, fără anexiuni forţate de popoare şi teritorii şi fără contribuţii. Sub expresia anexiuni sau luare de teritorii străine cu sila, guvernul crede că este conform înţelegerii juste a democraţiei tuturor claselor muncitoreşti, mai cu seamă în ceea ce priveşte anexarea la vreun stat mai puternic sau mai mare a vreunei naţiuni mai mici sau mai slabe fără consimţământul şi dorinţa acestei naţiuni; exprimare exactă, limpede şi fără şovăiri, independent de faptul când s-a săvârşit această anexare siluită, independent, de asemenea, şi de faptul cât de mult s-a dezvoltat sau a obosit acea naţiune în graniţele statului dat, independent, în fine, oricât de departe ar trăi acele naţiuni, în Europa sau chiar dincolo de ocean. Dacă vreo naţiune oarecare este reţinută în hotarele vreunui stat prin silă, contra dorinţei ei, oricum ar fi exprimată acea dorinţă, în presă, în adunările populare, în rezoluţii, atunci ea are dreptul să voteze liber, după ce mai întâi trupele de ocupaţie vor fi retrase. Rezultatul votării libere va hotărî soarta ei în viitor. Propunerile ruse cuprind şase puncte:

1) nu se admite anexarea forţată a niciunui ţinut ocupat în decursul războiul. Trupele care ocupă aceste ţinuturi vor fi retrase în timpul cel mai scurt;

2) se restabileşte pe de-a întregul independenţa politică a popoarelor care şi-au pierdut-o în cursul războiului actual;

3) grupărilor naţionale, care înainte de război n-au avut independenţa politică, li se garantează posibilitatea de a decide printr-un referendum (plebiscit) chestiunea independenţei lor de un stat sau altul, sau chestiunea independenţei lor ca stat. Acest referendum trebuie făcut în aşa fel ca întreaga independenţă să fie garantată la vot pentru întreaga populaţie a ţinutului respectiv, inclusiv emigranţii şi refugiaţii;

4) în ce priveşte ţinuturile cu mai multe naţionalităţi, dreptul minorităţii e apărat printr-o lege specială, care acordă independenţa culturii naţionale şi, în cazul când aceasta ar fi cu putinţă din punct de vedere practic, administraţia autonomă;

5) niciuna dintre ţările beligerante nu e obligată să plătească altei ţări aşa numite „cheltuieli de război". Contribuţiile percepute mai înainte vor fi restituite. În ce priveşte compensarea pierderilor suferite de persoanele particulare din cauza războiului, aceste pierderi vor fi achitate dintr-un fond special, la care beligeranţii vor contribui în mod proporţional;

6) chestiunile coloniale se vor decide pe baza principiilor expuse la paragrafele 1-4.

Ca întregire a acestor puncte, delegaţia rusă propune părţilor contractante să considere drept inadmisibil orice fel de combatere ascunsă a libertăţii naţiunilor slabe de către naţiunile puternice, bunăoară printr-un boicot economic, prin preponderenţa economică a unei ţări în dauna celeilalte, pe baza unei convenţii comerciale impuse, sau prin tratate vamale separate, care restrâng libertatea comercială a terţelor ţări, prin *blocus-uri* maritime, care nu urmăresc ţeluri imediate de război, etc. Condiţiile puse de ruşi ne fac să respirăm. Dar vor fi oare primite?

Declaraţiile ruşilor au încurcat iţele planurilor germane din capul locului. Von Kühlmann a plecat să ceară instrucţiuni. Austriecii sunt mai dornici de pace, iar contele Czernin, în şedinţa

plenară de marţi 12/25 decembrie, în numele delegaţiei împătritei alianţe a Puterilor Centrale, a făcut o declaraţie din care merită de reţinut:

Delegaţiile Puterilor Centrale aliate pornesc de la voinţa, limpede exprimată, a guvernelor şi popoarelor lor, de a obţine cât de curând încheierea unei păci generale şi drepte. De acord cu punctele de vedere adeseori repetate ale guvernelor lor, delegaţiile Puterilor Centrale sunt de părere că principiile ruseşti pot prezenta o bază discutabilă pentru o asemenea pace. Delegaţiile Puterilor Centrale sunt de acord cu o pace generală imediată, fără cuceriri teritoriale şi fără despăgubiri de război. Dacă declaraţia rusă condamnă o continuare a războiului numai în scopuri de cucerire, delegaţiile Puterilor Centrale se alătură şi ele acestei păreri. Bărbaţii de stat ai Puterilor Centrale au accentuat în repetate rânduri în discursurile-program că Puterile Centrale n-ar prelungi nicio singură zi războiul pentru a face cuceriri. Guvernele Puterilor Centrale şi-au menţinut în continuu acest punct de vedere. Ele declară solemn hotărârea lor de a subscrie imediat o pace care să pună capăt acestui război pe baza condiţiilor precedente, drepte deopotrivă pentru toate puterile beligerante fără excepţie.

Trebuie însă atrasă formal atenţia asupra faptului că, dacă e vorba să se îndeplinească premisele expunerii ruseşti, toate statele care participă astăzi la război, trebuie să-şi ia obligaţia ca, în decursul unui termen potrivit, să cerceteze amănunţit, fără excepţie şi fără reticenţe, condiţiile care să lege în acelaşi mod toate popoarele. Căci nu s-ar putea ca statele din alianţa Puterilor Centrale care tratează cu Rusia să admită punctul de vedere al acestor condiţii, fără a avea garanţia că aliaţii Rusiei vor recunoaşte şi îndeplini cinstit şi fără rezerve aceste condiţii şi faţă de Puterile Centrale. Odată arătate lucrurile acestea, trebuie observat următoarele la cele şase puncte propuse ca baze pentru tratative de către delegaţia rusă;

1) Nu este în intenţia Puterilor Centrale de a anexa cu forţă terenurile pe care le-au ocupat în timpul războiului. Cu privire la trupele din teritoriile ocupate pentru moment se vor lua dispoziţii în tratatul de pace, întrucât nu s-ar fi obţinut mai înainte un acord cu privire la retragerea trupelor din anumite puncte;

2) nu e în intenţia Puterilor Centrale ca unul din popoarele care şi-au pierdut independenţa politică în decursul acestui război... să rămână în această situaţie;

3) independenţa grupărilor naţionale care nu posedă o organizare de stat aparte, nu poate fi reglată – după punctul de vedere al Puterilor Centrale – prin acord internaţional; ea trebuie rezolvată în fiecare caz în parte, pe cale constituţională, de către statul respectiv şi popoarele sale;

4) tot astfel, după declaraţiile bărbaţilor de stat şi Puterilor Centrale, dreptul minorităţilor formează o parte esenţială din dreptul constituţional de suveranitate al popoarelor. Guvernele Puterilor Centrale ţin şi ele pretutindeni seamă de acest principiu, unde poate fi realizat în mod practic;

5) Puterile Centrale au arătat de mai multe ori putinţa de a se renunţa reciproc nu numai la înapoierea cheltuielilor de război, ci şi despăgubirea pagubelor provocate de război. Astfel, ar urma să se înapoieze de fiecare stat beligerant numai cheltuielile făcute cu întreţinerea trupelor lui ajunse în captivitate, precum şi pagubele aduse în ţara lui supuşilor civili ai puterilor adverse prin acte arbitrare contrarii dreptului ginţilor. Propunerea făcută de guvernul rus de se crea un fond special pentru aceste scopuri, nu va putea fi luată în consideraţie, decât după ce celelalte puteri beligerante vor fi aderat, într-un timp fixat, la negocierile de pace;

6) din cele patru puteri aliate numai Germania posedă colonii. Delegaţia declară, în numele Germaniei, că e pe deplin de acord cu propunerile ruse: retrocedarea teritoriilor coloniale luate cu forţa în timpul războiului, este un punct important al cererilor germane, la care nu se poate renunţa cu niciun preţ. De asemenea, şi cererea Rusiei de a evacua imediat asemenea teritorii ocupate de inamic, corespunde intenţiilor germane. Dată fiind natura coloniilor germane, se pare că, abstracţie făcând de considerentele discutate mai înainte, exercitarea dreptului de suveranitate în formele [aici lipseşte un cuvânt] *de delegaţia rusă nu este posibilă actualmente. Faptul că în coloniile germane, indigenii au rămas credincioşi amicilor lor germani, cu toate mizeriile războiului şi cu toate că lupta contra adversarului superior din multe puncte de vedere şi putându-şi aduce transporturi de rezervă inepuizabile de peste ocean, n-avea aproape deloc şanse, este o dovadă de ataşamentul şi de hotărârea lor de a rămâne cu orice preţ alipiţi de Germania: o dovadă care prin seriozitatea şi greutatea ei preţuieşte mult mai mult decât rezultatul oricărui plebiscit.*

Principiile relative la relaţiile economice propuse de delegaţia rusă în legătură cu cele şase puncte mai sus citate, au găsit aprobarea nelimitată a delegaţiilor Puterilor Centrale, care au fost întotdeauna partizanele renunţării la orice oprimare economică şi care văd în restaurarea traficului economic regulat şi corespunzător intereselor tuturor părţilor, una din condiţiile esenţiale pentru reînnodarea şi consolidarea raporturilor amicale dintre puterile actualmente beligerante.

Şeful delegaţiei ruse se declară mulţumit cu acest răspuns şi consideră că Puterile Centrale au acceptat, în principiu, pacea generală democratică, fără anexe. S-a convenit ca tratativele să fie suspendate pe 10 zile (până la 22 decembrie 1917-4 ianuarie 1918) ca toţi cei interesaţi să ia cunoştinţă de principiile cuprinse în aceste declaraţii de pace. După expirarea acestui termen, tratativele vor trebui continuate între Rusia şi Puterile Centrale şi aliaţii lor, dacă ceilalţi beligeranţi nu vor adera la pacea generală. Aceste informaţii eu le culegeam din ziarele aruncate de inamic în liniile noastre. Aici, nu public decât ceea ce puteam afla întâmplător din publicaţiile noastre şi cele inamice, fără nicio pretenţie de a face istoricul tratativelor de la Brest-Litovsk, asupra cărora după război s-au publicat lucrări speciale.

Cele 10 zile (de la 12-22 decembrie, stil vechi) au fost zilele grele pentru guvernul din Iaşi. Atunci s-au ţinut consilii peste consilii sub preşedenţia regelui. Eu încheiam notele mele la *31 decembrie 1917* cu următoarele cuvinte, pe care le reproduc textual: *„Anul vechi ne-a pus o aureolă pe frunte şi în cursul lui, prin vrednicia noastră, ne-am înscris dreptul de a trăi, ca neam independent, în istoria lumii. Viitorul şi anul ce vine numai bine ne poate aduce. Chiar şi anexarea Ardealului o văd mai realizabilă, deşi vor fi încă multe greutăţi de învins"*. Aceste nădejdi mi le inspirase principiile care s-au aşezat la temelia tratativelor de la Brest-Litovsk. După ce au trecut cele 10 zile, un comunicat spune:

Delegaţiile Puterilor Centrale constată că cele 10 zile au expirat la 4 ianuarie 1918 şi că de la niciuna din puterile beligerante nu a sosit nicio declaraţie cu privire la asocierea la negocierile de pace.

Semnat: Preşedintele delegaţiilor aliate: von Kühlmann pentru Germania, contele Czernin pentru Austro-Ungaria, Popov pentru Bulgaria, Hakim-Bey pentru Turcia.

La Brest-Litovsk s-au prezentat însă Ucraina şi Finlanda, ca state independente. Socotelile ruşilor şi mai ales ale austro-germanilor au dat greş. Ruşii au cerut ca tratativele de pace să se continue la Stockholm. Germanii n-au admis. Din această cauză, şedinţele de la Brest-Litovsk s-au redeschis numai la 26 decembrie 1917/9 ianuarie 1918. Din partea ruşilor, s-a prezentat însuşi Troţki la tratative. După ce delegaţiile au ţinut trei şedinţe (11-12 ianuarie 1918, stil nou), ruşii au prezentat propuneri, care demascau intenţiile germanilor. Fără a intra în amănuntele chestiunii puse în discuţie, Troţki a rugat să se dea cuvântul delegatului Kamenev, care a declarat următoarele:

Delegaţia rusă a ajuns la convingerea că pentru evitarea oricărei neînţelegeri este necesar ca metoda de lucru de până acum să fie supusă unor anumite schimburi. De aceea, delegaţia rusă propune ca fiecare parte să prezinte rezumate scrise cu privire la părerile ivite în timpul discuţiilor. Delegaţia rusă, executând această propunere, stabileşte că nu este în situaţie de a recunoaşte ca expresie a popoarelor teritorile ocupate, declaraţiile făcute de una sau alta de această sau de acea grupare specială, deoarece aceste declaraţii au fost făcute sub regimul ocupaţiei şi au emanat de la nişte organe ale căror drepturi nu provin dintr-o alegere a poporului şi a căror existenţă nu trebuia să fie în contrazicere cu planurile autorităţilor militare de ocupaţie. Delegaţia constată că în timpul ocupaţiei, nicăieri, nici în Polonia, nici în Lituania, nici în Curlanda nu au putut fi create şi nici nu există niciun fel de organ democratic ales, care să poată pretinde cu vreun drept oarecare cu declaraţia relativă la tendinţele, către deplina independenţă de stat, delegaţia rusă declară următoarele:

1) din faptul că teritoriile ocupate acum au aparţinut vechiului imperiu rusesc, guvernul rus nu trage nicio consecinţă care ar putea să impună vreun fel de obligaţii politice populaţiilor din aceste teritorii faţă de Republica Rusă. Vechile graniţe ale fostului Imperiu Rusesc, graniţe care s-au format prin acte silnice şi prin crime contra popoarelor, mai ales contra poporului polonez, au dispărut odată cu ţarismul. Noile graniţe ale alianţei frăţeşti a popoarelor Republicii Ruseşti şi ale popoarelor care voiesc să rămână în afară de marginile acesteia, vor trebui să fie create prin libera hotărâre a popoarelor corespunzătoare;

2) datoria principală pentru guvernul rus este acum să caute negocierile care sunt în curs să nu aibă drept scop ca într-un fel care să apere reunirea forţată a numitelor teritorii în limitele Imperiului Rusesc, ci să aibe drept scop asigurarea adevăratei libertăţi a dispunerii de sine, a organizării interne de stat şi o situaţie internaţională a numitelor teritorii. Numai atunci republica rusă se va simţi asigurată că nu va fi atrasă în niciun fel de conflicte şi neînţelegeri

teritoriale, când va fi convinsă că linia care o desparte de vecinii săi este trasă de libera voinţă a popoarelor însăşi, iar nu de o putere de sus, care va putea să apese voinţa acestora numai pentru scurt timp.

În privinţa principiilor politice generale care vor trebui să fie aplicate pentru rezolvarea chestiunii sorţii ca state a teritoriilor şi naţiunilor corespunzătoare, în ce priveşte regimul tranziţiei care va trebui să dăinuiască până în momentul când se va putea realiza o definitivă constituire în state a acestor teritorii, cu privire la felul şi forma în care popoarele acestor teritorii vor putea să-şi manifeste voinţa lor, se va da un complex de răspunsuri la aceste chestiuni prin cele două paragrafe ale convenţiei de pace, care vor trebui să înlocuiască paragraful 2 al propunerii germane de la 28 decembrie 1917. Din partea ei delegaţia rusă propune următoarea soluţie a acestor chestiuni:

Art. 1. Dreptul de a dispune de sine rămâne naţiunilor, iar nu părţilor care au fost acceptate, după cum se vede în paragraful 2 al convenţiei germane de la 28 decembrie 1917; de aceea, guvernul rus crede că dreptul de a dispune de sine trebuie acordat şi acelor părţi ale numitelor naţiuni care trăiesc în afară de zona de ocupaţie;

Art. 2. Rusia se obligă să nu facă niciun fel de presiune directă sau indirectă asupra acestor teritorii pentru a le sili să primească o formă de stat sau alta şi de a nu îngrădi independenţa lor prin niciun fel de convenţii vamale sau militare care ar fi încheiate înainte de constituirea definitivă a acestor teritorii pe baza dreptului de a dispune de sine a acestor naţiuni.

Guvernele german şi austro-ungar confirmă din partea lor în mod categoric că nu au niciun fel de pretenţii de a încorpora la teritoriul Germaniei sau Austro-Ungariei aceste regiuni care au aparţinut Imperiului Rusesc şi care acum au fost ocupate de Armatele Germane şi Austro-Ungare, şi nici nu cer aşa numite rectificări de *frontieră* pe socoteala acestor teritorii. În acelaşi timp, ele se obligă să nu silească în mod direct sau indirect aceste teritorii de a primi o formă sau alta, şi de a nu îngrădi motivarea lor prin niciun fel de convenţii vamale sau militare, care ar fi încheiate înainte de constituirea definitivă a acestor teritorii pe baza dreptului politic de a dispune de sine al naţiunilor care locuiesc în aceste teritorii. Soluţia acestei probleme, adică soluţia cu privire la soara teritoriilor care dispun singure, trebuie să aibă loc sub regimul celei mai depline libertăţi politice şi fără cea mai mică presiune din afară.

De aceea, trebuie ca votarea să aibă loc după plecarea armatelor duşmane şi după întoarcerea refugiaţilor şi a populaţiei evacuate de la începutul războiului. Momentul retragerii armatelor va fi hotărât de o comisie specială conform situaţiei mijloacelor de transport, aprivizionării şi altor chestiuni care stau în legătură cu condiţiile războiului mondial neterminat încă. Păzirea ordinii şi respectarea drepturilor teritoriilor care se găsesc în acest stadiu al autodeterminării revin armatelor naţionale şi autorităţilor militare locale. Refugiaţilor şi celor evacuaţi de către autorităţile de ocupaţie de la începutul războiului se va acorda deplină libertate şi posibilitate materială de a se reîntoarce.

Răspunsul Puterilor Centrale. Ultimele discuţii

Radio Nauen, 17 ianuarie 1918. În ziua de 14 ianuarie, ora 5 după amiază, s-a ţinut la Brest-Litovsk a patra şedinţă a comisiei germană-austro-ungară-rusă, însărcinată cu discutarea chestiunilor teritoriale şi politice. Secretarul de stat von Kühlmann a comunicat că guvernele aliate au hotărât să răspundă în forma verbală la propunerile formulate de delegaţia rusă. El a spus că trebuie să atragă din nou atenţia asupra faptului că, consideră propunerea făcută de delegaţia rusă, ca dezbaterile să urmeze pe baza actelor formulate în scris de ambele partide, ca un mijloc care ar răpi foarte mult timp şi ca unul care ar contribui foarte puţin la obţinerea unui rezultat grabnic. Dacă într-adevăr există dorinţă de se ajunge la un rezultat paşnic, atunci se recomandă ca pe viitor să se discute în mod temeinic chestiunile, iar după aceea fiecare partidă să însărcineze câte un delegat cu redactarea. Aceşti doi delegaţi vor putea să caute să dea împreună o redactare comună, iar în cazul când acest lucru nu ar fi posibil să stabilească prin înţelegere reciprocă pe notele diferendului şi să le fixeze în scris.

După aceste declaraţii introductive a avut loc citirea răspunsului Puterilor Centrale, care are următorul conţinut:

Delegaţia germană şi austro-ungară constată că propunerile prezentate de delegaţia rusă, cu privire la dezvoltarea teritoriilor ocupate din Rusia, se deosebesc aşa de mult de vederile guvernelor aliate, încât trebuiesc considerate ca inadmisibile în forma în care au fost expuse. Fără a voi să intrăm într-o examinare amănunţită a formei exterioare a acestor propuneri, trebuie totuşi să menţionăm că aceste propuneri nu au caracterul compromisului dorit de Puterile Centrale, ci sunt mai mult nişte pretenţii unilaterale ruseşti, care sunt lipsite de dorinţa de a se lua în consideraţie motivele îndreptăţite ale partidei contrare. Cu toate acestea, delegaţia germană şi austro-ungară este dispusă să-şi exprime încă o dată şi să-şi formuleze punctul de vedere clar cu privire la problemele în litigiu, făcând astfel încă o încercare pentru a vedea dacă mai poate exista vreo speranţă pentru realizarea compromisului dorit.

În Art. 1 al propunerii germane s-a tratat cu privire la o parte din teritoriile ocupate de aliaţi. Acest subiect a fost discutat în mod fundamental şi nu mai are nevoie de alte deliberări. Chestiunea cu privire la viaţa de stat proprie a teritoriilor ocupate acum de aliaţi, trebuie împărţită, din punct de vedere al timpului în patru studii:

1) intervalul de timp cuprins între momentul încheierii păcii cu Rusia şi al terminării demobilizării armatei ruseşti;

2) Intervalul de timp între momentul încheierii păcii cu Rusia, şi al încheierii păcii generale;

3) stadiul de tranziţie al noilor popoare;

4) stadiul definitiv în timpul căruia noile state îşi vor aduce la îndeplinire organizarea lor ca state.

Trebuie să se menţioneze din nou că pentru Puterile Centrale care în această privinţă se deosebesc de punctul de vedere rusesc, încheierea păcii cu Rusia nu e deloc în legătură cu pacea generală, deoarece ele sunt silite să continue războiul cu ceilalţi duşmani. Delegaţiile Puterilor Centrale trebuie din nou să declare guvernului rus că sunt de părere că organele constituite în mod legal în nevoile statelor trebuie deocamdată considerate ca exprimând deplin dorinţa cercurilor largi ale populaţiei. De mare importanţă pentru problema ivirii unei personalităţi de stat e hotărârea Tribunalului Superior din Washington din 1908, în care se spune că: „*Drepturile de suveranitate ale Statelor Unite din America de Nord trebuie recunoscute ca existând pe deplin şi în totul din ziua proclamării independenţei lor de la 4 iulie 1776, independent de recunoaşterea lor de Anglia în Convenţia din 1782"* (Fiore, *Droit International codifié*, p. 160). Delegaţiile aliate iau act de declaraţia următoare a delegaţiei ruse:

Din faptul că teritoriile ocupate au făcut parte din fostul Imperiu Rus, guvernul rus nu trage nicio consecinţă care ar putea să impună vreo obligaţie de stat populaţiilor acestor teritorii în raporturile lor cu republica rusă, vechile graniţe ale fostului Imperiu Rus fiind trase prin acte silnice şi crime contra popoarelor, în special contra celui polonez şi deoarece aceste graniţe au dispărut o dată cu ţarismul. De asemenea, iau act de declaraţia următoare a delegaţiei ruse: problema principală pentru guvernul rus nu este de a apăra într-un fel oarecare o rămânere forţată a acestor teritorii în limitele Imperiului Rusesc, ci asigurarea adevăratei libertăţi a dreptului de a dispune de sine, a organizării de stat şi a situaţiei internaţionale a acestor teritorii.

În legătură cu aceste declaraţii, trebuie să punem întrebarea: Din care raporturi de drept îşi derivă actualul guvern rus îndreptăţirea şi obligaţia de a recurge până la limitele externe, adică, din cele din urmă până la continuarea războiului pentru apărarea adevăratei libertăţi a dispunerii de sine în aceste teritorii? Dacă faptul că teritoriile ocupate au aparţinut fostului Imperiu Rus nu impune niciun fel de obligaţie populaţiilor acestor teritorii faţă de Republica Rusă nu se poate vedea deocamdată pe care anume drept se întemeiază Republica Rusă pentru apărarea drepturilor şi îndatoririlor acestor popoare. Dacă admitem punctul de vedere al delegaţiei ruse care susţine că Republica Rusă posedă un astfel de drept atunci rămân cele patru puncte asupra cărora trebuie să încercăm a cădea de acord cu privire la întinderea teritoriului şi la premisele politice cu privire la exercitarea drepturilor de a dispune de sine la regimul de tranziţie şi la forma exprimării voinţei popoarelor.

Art. I. Afirmarea că dreptul de a dispune de sine revine naţiunilor, iar nu părţilor de naţiuni, nu corespunde concepţiei noastre asupra dreptului de a dispune de sine, căci şi părţi ale naţiunilor pot hotărî, conform dreptului asupra independenţei şi separaţiei. Aceasta nu înseamnă însă că graniţele de ocupaţie sunt hotărâtoare pentru delimitarea acestor părţi de naţiuni. Curlanda, Lituania şi Polonia, constituie unităţi etnice privite şi din punct de vedere istoric. Germania şi Austro-Ungaria nu au intenţia de a încorpora teritoriile ocupate de ele. Ele nu intenţionează să silească aceste teritorii la primirea unei forme de stat sau a altei forme, dar trebuie să păstreze mână liberă atât pentru ele cât şi pentru teritoriile ocupate, pentru încheierea de convenţii de toate felurile.

Art. II. În ce priveşte executarea acelor expuse în acest articol, delegaţia rusă trece cu vederea deosebirea fundamentală asupra căreia delegaţiile Puterilor Centrale au atras atenţia în repetate rânduri. Atât timp cât va dura Războiul Mondial, nu este posibilă o retragere a armatelor, însă se va putea ajunge la o reducere a efectivului, întrucât vor permite împrejurările militare, la o cifră care va fi absolut necesară pentru menţinerea ordinii şi instalaţiilor tehnice. Se poate, de asemenea, tinde şi la crearea de jandarmerii naţionale. În ce priveşte reîntoarcerea refugiaţilor, se va aproba o chemare binevoitoare de la caz la caz. Această chestiune nefiind de importanţă politică precumpănitoare va putea fi referită unei comisii speciale.

Art. III. În ce priveşte propunerea rusă, ea nu este destul de clară în amănuntele sale, şi are nevoie de alte lămuriri. Însă deocamdată se poate admite că pe măsură ce se vor face apropieri către o pace generală, va trebui să se acorde într-o măsură progresivă un loc tot mai mare reprezentanţilor populaţiilor ţării în colaborarea la problemele administrative.

Art. IV. Delegaţiile Puterilor Centrale sunt dispuse să admită, din punct de vedere principal, ca un vot al poporului să poată sancţiona hotărâri, luate pe o bază întinsă, cu privire la dependenţa ca state a teritoriilor. Însă o hotărâre unilaterală pe baza unui ***referendum*** *nu pare practică.*

De asemenea, şi votul unei corporaţii reprezentative alese pe baze largi ar putea, după părerea delegaţiilor Puterilor Centrale, să fie admis. Trebuie cu această ocazie să menţionăm că şi formaţiunile de state din interiorul fostului imperiu care au fost recunoscute de guvernul comisarilor naţionali cum sunt, de pildă, Ucraina şi Finlanda, nu s-au constituit pe calea unui referendum, ci prin hotărârile unei adunări naţionale alese pe baze largi. Însufleţite de dorinţa de a încerca încă o dată să ajungă la o înţelegere cu guvernul rusesc, guvernele Germaniei şi Austro-Ungariei au făcut aceste propuneri largi; ele însă adaugă în acelaşi timp că aceste propuneri constituie limitele extreme în cadrul cărora se mai poate încă spera la obţinerea unei înţelegeri. În dezvoltarea acestor principii guvernele Germaniei şi Austro-Ungariei au fost pătrunse de intenţia şi conştiinţa datoriei de a nu lăsa să fie slăbită propria capacitate de apărare atât timp cât va mai continua acest război nenorocit cât şi de intenţia ca unele popoare care se învecinează cu teritoriul Germaniei şi Austro-Ungariei să fie aduse în starea unei nenorociri extreme sau a disperării.

Înţelegerea dintre Rusia şi Puterile Centrale cu privire la aceste probleme dificile nu va fi posibilă decât numai atunci când şi Rusia va arăta în mod serios dorinţa că vrea să ajungă la o înţelegere şi când va renunţa la încercarea de a prezenta condiţii unilaterale (dictate), precum şi atunci când se va hotărî să considere chestiunea şi din punctul de vedere al partidei contrare pentru a găsi acea cale care singură va putea duce la un rezultat paşnic. Numai admiţând mai dinainte aceste intenţii, delegaţiile Puterilor Centrale mai pot avea speranţa în aplanarea paşnică a acestui conflict.

Ruşii de la Brest-Litovsk s-au putut convinge că principiile umanitare şi democratice trebuie să aibă la spatele lor forţa, ca să fie respectate. Generalul Hoffmann, în cursul tratativelor, le-a aruncat în faţă: *„Sunteţi învinşi şi nu puteţi discuta condiţiile pe care vi le punem"*. Aici, au ajuns tratativele de pace de la Brest-Litovsk. Din aceste schimburi de note nu se prea întrevăd perspectivele de pace. La Brest-Litovsk s-au perindat şi ucrainienii care, până de curând, jurau credinţă aliaţilor noştri şi misiunea franceză se gândea să ne retragem cu armata pe teritoriul lor.

Reţin din *Gazeta Bucureştilor* un comunicat ucrainean oficial, sub titlul de document:

Notă:
Guvernul Republicii Populare Ucrainene

Secretariatul general aduce prin aceasta la cunoştinţă tuturor statelor beligerante şi neutre următoarele:

Prin al III-lea Universal al Radei centrale ucrainene, din 7/20 noiembrie 1917, s-a proclamat Republica Populară Ucraineană. Prin acest act de stat s-a hotărât situaţia internaţională a Ucrainei. Urmărind crearea unei coaliţii federale a tuturor republicilor născute în răstimpuri pe teritoriul Imperiului Rus de altădată, Republica Ucraineană a legat, prin secretariatul general – până la formarea unui guvern federal comun în Rusia, precum şi până la reglarea chestiunii reprezentanţei internaţionale între Republica Populară Ucraineană de o parte şi guvernul federal al viitorului stat federal de alta – raporturi internaţionale independente. În consecinţă, secretariatul general socoteşte absolut necesar să aducă la cunoştinţa tuturor statelor şi popoarelor din lume atitudinea Republicii Populare Ucrainene faţă de tratativele de pace ce încep acum la Brest-Litovsk între reprezentanţii consiliului comisarilor poporului de o parte, şi guvernele puterilor care au purtat război împotriva Rusiei, de alta. Persistând fără şovăire în ideea că actualul război înseamnă cea mai mare nenorocire pentru toate statele şi, în special, pentru clasele muncitoreşti ale fiecărui stat, şi că toate statele beligerante ar trebui să renunţe la eventuale intenţii de cucerire şi să înceapă imediat tratative de pace, Rada centrală ucraineană, şi parlamentul Republicii

Ucrainene au socotit absolut necesar ca, imediat după proclamarea Republicii Ucrainene, să înceapă o politică activă în această chestiune de pace.

În consecinţă, Rada centrala ucraineană, după ce a anunţat în al III-lea act al ei necesitatea universală a unei imediate încheieri a păcii, a socotit că este absolut necesar să urmărească încheierea unui armistiţiu. În acest scop, au fost trimişi reprezentanţi ai secretariatului general pe frontul de sud- vest precum şi pe cel românesc, care actualmente sunt unite amândouă într-un singur front ucrainean, sub conducerea guvemului Republicii Populare Ucrainene.

În acelaşi timp, Rada centrală ucraineană a însărcinat pe secretarul general să aducă la cunoştinţa Puterilor Aliate aceste tratative, lucru ce s-a îndeplinit la timp. Când consiliul comisarilor poporului luă apoi în mână, în înţelegere cu guvernele statelor ce purtau război Rusiei, chestiunile armistiţiului pe toate fronturile Rusiei, secretariatul general îşi trimise reprezentanţii săi la Brest-Litovsk pentru control şi informaţie. În acelaşi timp, secretariatul general socoti necesar să releve că reprezentanţii consiliului comisarilor poporului, deşi fuseseră încunoştinţaţi de sosirea delegaţilor guvernului ucrainean spre a participa la tratative, au semnat armistiţiul general singuri, fără nicio înţelegere cu Republica Populară Ucraineană. Actualmente, când consiliul comisarilor poporului, în conformitate cu ultimul punct al condiţiilor armistiţiului general, începe tratativele de pace cu guvernele Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei şi Bulgariei, la Brest-Litovsk, secretariatul general declară, în numele Republicii Populare Ucrainene, următoarele:

1) întreaga democraţie a statului ucrainean vrea terminarea Războiului Mondial şi pacea generală între toate statele azi beligerante;

2) pacea ce se va încheia între toate puterile să fie o pace democratică. Fiecărui popor, oricât de mic ar fi el, din fiecare stat, să i se asigure dreptul de suveranitate, deplin şi neîngrădit;

3) pentru a face cu putinţă ca popoarele să-şi poată exprima voinţa, să se creeze garanţii corespunzătoare;

4) nu se admite, deci, nicio anexare, adică nicio alipire sau cedare arbitrară a vreunui ţinut, fără consimţământul populaţiei sale;

5) de asemenea, nu se admite, din punct de vedere al intereselor claselor muncitoreşti, niciun fel de despăgubire de război, sub orice formă s-ar cere;

6) micilor popoare şi state, care au suferit pagube şi pustiiri considerabile din pricina războiului, trebui să li se acorde ajutoare materiale, conform unor reguli ce urmează a fi elaborate la congresul păcii;

7) republica poporului ucrainean, care ocupă actualmente, pe teritoriul ei, frontul ucrainean şi are o atitudine independentă în treburile internaţionale – reprezentată fiind de guvernul ei, căruia îi e încredinţată apărarea intereselor poporului ucrainean – trebuie să poată participa, ca toate celelalte puteri, la toate tratativele de pace, conferinţele şi congresele;

8) puterea consiliului comisarilor poporului nu se extinde asupra întregii Rusii, prin urmare nici asupra republicii poporului ucrainean. Pacea ce ar rezulta, deci, eventual din tratativele cu puterile ostile prin război Rusiei, nu poate fi obligatorie pentru Ucraina, decât în cazul când condiţiile acestei păci vor fi admise şi semnate de guvernul republicii poporului ucrainean;

9) în numele întregii Rusii nu poate încheia pace decât numai guvernul (şi anume exclusiv un guvern federal), care e recunoscut de toate republicile şi ţinuturile cu organizaţie de stat aparte din Rusia. Dacă însă un astfel de guvern nu se formează îndată, pacea aceasta nu poate fi încheiată decât de o reprezentanţă unită a acelor republici.

Ţinându-se neclintit de principiul unei păci generale democrate, secretariatul general caută totodată să se realizeze cât mai repede pacea generală şi pune un deosebit temei pe toate încercările care ar putea face mai apropiată realizarea acestei păci. De aceea secretariatul general socoate că e neapărat necesar să-şi aibă reprezentanţii şi la Conferinţa de la Brest-Litovsk şi speră totodată că rezolvarea definitivă a chestiunilor cu privire la pace va avea loc la un congres internaţional, congres la care guvernul Republicii Populare a Ucrainei invită pe toţi beligeranţii să-şi trimită delegaţi.

Preşedintele secretariatului general, Vinitşenko
Secretarul de Stat pentru Afacerile Externe, Şulgin

Tratativele de la Brest-Litovsk nouă ne dădeau răgaz să ne organizăm în Basarabia.

Ultimele zile

8-14 ianuarie 1918. Aş fi plecat de mult din Oneşti, unde nu mai aveam niciun rost, dacă n-aş fi fost împiedicat de boală. Gastroenterita contactată în vara trecută mă chinuia mereu şi mă stânjenea în mişcări. Pe lângă boală, mai intervenise o împrejurare norocoasă. Deodată cu generalul Arthur

Văitoianu, venise la Comandamentul Corpului IV de Armată, ca şef de Stat- Major, un om simpatic şi excepţional, colonelul I. Manolescu, de origine tot ardelean, ca şi colonelul Eremie. Colonelul Manolescu, în mijlocul dezastrelor în care trăiam la Oneşti, rămăsese toată vremea calm şi senin. De câte ori mă duceam la el în birou, îl găseam liniştit, cu un zâmbet pe faţă şi ascultând ştirile alarmante pe care i le dădeam cu ochii aţintiţi pe o coală de hârtie, pe care desena, cu un creion ascuţit, fel şi fel de figuri. Creionul colonelului pe mine mă scotea din fire. Când îmi răspundea şi îşi ridica ochii spre mine, creionul intra în altă funcţie, îl frământa, îl sucea şi îl învârtea între degete, ca pe un regulator al gândurilor. Nici colonelul Manolescu nu era o fire de ostaş. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit vreodată răstindu-se, când dădea un ordin. Faţă de subalterni era mai mult persuasiv, iar în intimitatea fiinţei sale predominau înclinaţiile contemplative şi meditative. Totuşi, din sufletul său iradia o energie dornică de iniţiativă.

La început, mi-a cerut, cu sfială, informaţii despre organizaţia culturală din Ardeal şi chiar un rezumat al statutelor *Asociaţiunii* din Sibiu. Se interesa de organizaţia bisericească şi şcolară din Ardeal. I-am dat relaţii amănunţite. Cam pe la Crăciun a cerut de la unităţile de pe front o listă de ofiţeri demni de încredere. La Iaşi, se credea că el, colonelul Manolescu, vrea să facă o mişcare şi cei de sus au început să-l bănuiască. Pe urmă, mi-a destăinuit ce urmăreşte. O acţiune culturală în stil mare, cu înfiinţarea unei tipografii, a unui ziar, a mai multor reviste şi întemeierea caselor culturale. La Oneşti, a şi constituit una, o baracă din scânduri, cu o sală mare şi cu scenă pentru conferinţe şi reprezentaţii. Propaganda culturală s-a început cu literatura pornografică de şantanuri, împotriva căreia am protestat. De vină nu era întemeietorul, ci apostolii. Pe urmă, s-au ţinut o serie de conferinţe bune. Am ţinut şi eu una. Când mi-a povestit colonelul Manolescu planurile lui şi când am văzut ce vrea să facă, am înţeles rolul creionului nelipsit dintre degetele lui. A început să-mi devină simpatic. Bolşevicii au convocat Constituanta, care a ridicat glasuri de protest împotriva lor. Au împrăştiat-o cu marinarii. În Rusia, a început vânătoarea ofiţerilor. Baionetele sunt împodobite cu capete de ofiţeri şi plimbate ca trofee pe străzi. De la noi, se scurg mereu turmele ruseşti. În drumul lor, ameninţă tânăra Republică Moldovenească. În ajutorul ei a sărit un detaşament de voluntari ardeleni din Kiev. E dezarmat în gara Chişinău. În arhiva *Corpului voluntarilor români din Iaşi*, am găsit mai târziu două rapoarte scrise de Osvadă şi de Vescan. Le reproduc în întregime:

Marele Stat-Major
Corpul Voluntarilor Români
Intrare nr. 964/6 martie 1918

I
Locotenentul Osvadă Vasile
către
Serviciul central al Corpului voluntarilor români

Lt. V. Osvadă, fiind trimis în misiune specială şi întâmpinând peripeţiile ştiute şi arătate de el, i se admite lipsa sa de la serviciu. Se va face un raport pentru decorarea tuturor ofiţerilor care au suferit în modul acesta.

7 martie 1918, Col. Gr. Popescu.

Urmare raportului meu de la 2 ianuarie 1918, înaintat prin locotenentul Capeţianu, cu onoare vă raportez următoarele: la 6 ianuarie, primind avizul delegatului nostru special că în gara Chişinău a sosit eşalonul II de ardeleni, m-am transportat la gară, unde mi s-a comunicat că bolşevicii, luând locomotiva trenului, au declarat eşalonul arestat, cerându-le să depună armele. La ora 2 din noapte, chemat fiind, a sosit la gară şi delegatul nostru din Chişinău, căpitanul Vescan Ioan. În cursul parlamentărilor începute cu bolşevicii din gară, s-a constatat că în situaţia creată nu e altă posibilitate decât: sau depunerea armelor, sau ocuparea gării Chişinău. Comandantul eşalonului, lt. colonel Popovici Petru, nu s-a putut hotărî nici pentru una, nici pentru alta din aceste soluţii. Tratativele cu bolşevicii le-am continuat de la ora 2 din noapte până la ora 9 dimineaţa. Atunci căpitanul Vescan a fost arestat, iar eu am fost trimis să comunic lt. colonelului, comandantul eşalonului, că bolşevicii spun că, dacă în curs de cinci minute nu se depun armele,

ei deschid focul. Lt. colonelul nici atunci nu s-a putut decide şi, în acel timp, bolşevicii pe neaşteptate au deschis focul din patru mitraliere şi la vreo 3 000 de arme. La începutul tratativelor, în gară se găseau vreo 1 000 de bolşevici, care, înspre dimineaţă, s-au tot înmulţit până am ajuns la numărul de vreo 3 000. Când bolşevicii au deschis focul, soldaţii din eşalon erau înşiruiţi în faţa vagoanelor, fără a avea vreun ordin. După vreo 5 minute, armele au fost aruncate şi focul din partea bolşevicilor a fost încetat. Atât soldaţii voluntari, cât şi ofiţerii veniţi cu eşalonul, precum şi căpitanul Vescan şi eu am fost arestaţi de către bolşevici şi primii consideraţi ca prizonieri de război, iar căpitanul Vescan şi eu bănuiţi de spionaj. După arest de 5 zile în Chişinău, am fost transportaţi la Odessa, la Comitetul revoluţionar bolşevic de acolo. Cu noi au fost duşi la Odessa şi ceilalţi doi ofiţeri ardeleni detaşaţi la Chişinău cu cpt. Vescan şi anume: cpt. Meteş şi locot. Căpeţianu.

În Odessa am fost internaţi pe vasul de război „Sinope", de unde, după 14 zile, am fost eliberaţi contra unei cauţiuni de 50 000 de ruble, depuse de către consulii aliaţi pentru toţi ofiţerii români arestaţi la Chişinău. În conformitate cu ordinul dlui general Livescu, am fost internaţi în Spitalul Român Nr. 3, de unde am încercat să fugim. Am reuşit să ieşim din Odessa şi, trecând peste Lacul Liman, să ajungem în Basarabia în comuna Gura Roşii, unde nu ajunseseră trupele româneşti. Aici, am fost din nou arestaţi, condamnaţi la moarte şi trimişi la Ackermann, la Comitetul Revoluţionar de acolo. Aici, făcându-se o nouă cercetare, am fost retrimişi la Odessa, unde ne-am refugiat din nou la Spitalul Românesc nr. 3. După două zile, am încercat din nou să fugim, de data aceasta cu bun rezultat. Am trecut la Ackermann şi, de acolo, peste Căuşani, Chişinău, la Iaşi, unde am sosit în ziua de 7 martie 1918, când m-am prezentat la serviciu. După toate acestea, cu onoare vă rog să binevoiţi a primi acest raport şi a justifica absenţa mea de la serviciu din ziua de 28 decembrie 1917 până la 4 martie 1918. Privitor la drepturile mele băneşti urmează alt raport.

Locotenent (ss) Vasile C. Osvadă

II

Căpitanul Ioan Vescan
Către
Serviciul Central al Corpului voluntarilor români

Urmare raportului meu de la 25 decembrie 1917 înaintat de cpt. Petre Meteş cu onoare vă raportez următoarele:

În urma ordinului primit, am înfiinţat un birou de informaţie în Chişinau, despre activitatea acestui birou am făcut un raport la 5 ianuarie 1918, care raport trebuie să vi-l înainteze lt. Vasile C. Osvadă, care plecase în noaptea de 5 spre 6 ianuarie 1918 la Iaşi.

La ora 2 din noapte, Ministerul Căilor Ferate din Basarabia, dl. Codrean m-a încunoştiinţat pe telefon, că eşalonul ardelenesc sosit în gara Chişinău a fost arestat de bolşevici. M-am transportat la moment la gară şi, aflând că, comandantul eşalonului e lt. col. Petre Popovici, m-am pus la dispoziţia acestuia. Lt. col. Popovici, cu toate că atunci nu erau mai mulţi de 60-70 de bolşevici în gară, nu s-a putut hotărî să ia gara, ci, în repetate rânduri, mi-a dat ordin să parlamentez cu comandantul bolşevicilor aflător în gară, un anumit Cabac. În decursul pertractărilor care au durat până la ora 9, s-au adunat circa 3 000 de bolşevici la gară, cu patru mitraliere, dar neputându-se hotărî comandantul eşalonului nici să ocupe gara, nici să depună armele, bolşevicii au deschis focul asupra soldaţilor noştri, care se aflau îngrămădiţi înaintea vagoanelor. Notez că eu, încă în decursul nopţii, am făcut planul ocupării gării, împărţind rolul fiecărei companii, dar acest plan nu a fost executat, deşi, la început, a fost aprobat de dl. lt. col Popovici. La ora 9 am fost arestat şi dus la închisoare, unde, în decursul zilei, au fost aduşi afară de dl. lt. Osvadă arestat la gară – cpt. Meteş Petre, lt. Căpeţian Nicolae, consulul Lucasievici, lt. col. Ghenadescu etc. După 5 zile, am fost trimişi la comitetul revoluţionar din Odessa, unde am fost închişi pe vaporul „Sinope", de unde, după 14 zile am fost puşi în libertate în urma intervenţiei consulilor aliaţi, care au depus o cauţiune de 50 000 de ruble pentru noi. Conform ordinului dl. gen. Vivescu am fost internaţi în Spitalul Român Nr. 3 – cpt. Meteş Petre, a doua zi, a fost chemat ca interpret la dl. gen. Vivescu, unde a fost arestat încă în ziua aceea, împreună cu dl. gen. şi a rămas arestat până la fuga noastră din Odessa.

Se zice că i-au transportat la Sevastopol. După luarea Kievului de austro-germani, am fugit din Odessa, eu, lt. Osvadă, lt. Căpeţian şi preotul Imbroane. Am trecut Lacul „Liman", dar la Gura-Roşie, în Basarabia, am fost din nou arestaţi şi jefuiţi. De aici ne-a trimis la comitetul revoluţionar din Ackermann, de unde am fost retrimişi la Odessa.

După două zile am încercat din nou să fugim eu şi lt. Osvadă, căci lt. Căpeţian a rămas în spital, de data aceasta cu bun rezultat. Am trecut la Ackermann, de unde la Chişinău, apoi la Iaşi, unde am sosit în ziua de 4 martie 1918, când m-am prezentat la Serviciul central. După toate acestea cu onoare vă rog să binevoiţi a primi acest raport.

Căpitan (ss) Ioan Vescan

Alt detaşament de voluntari plecat din Iaşi n-a putut să intre în capitala Basarabiei, stăpânită de bolşevici. A trebuit să intervină două divizii de infanterie şi două de cavalerie, ca să cureţe republica de bandele înarmate. Intervenţia armatei e cam riscantă şi cam greu de justificat. Ocupăm un teritoriu rusesc. Suntem deci în război cu Rusia. Relaţiile diplomatice se şi rup la 13 ianuarie. Avem deci un nou duşman. Ştirea oficială spune: *„Trupele noastre, chemate de Comandamentul rus şi de Sfatul Ţării Republicii Moldoveneşti, au ocupat în ziua de 13 ianuarie 1918, ora 6 seara, Chişinăul, în mijlocul aclamaţiilor populaţiei"*. Fac două excursii în cursul săptămânii. La Borzeşti, găsesc biserica lui Ştefan cel Mare în completă părăsire. Un bătrân îmi spune că nu s-a mai slujit în ea de 14 ani. Admir cultul trecutului la fraţii din Regat... Salinele din Ocna îmi fac impresia unui teatru feeric.

15-31 ianuarie 1918. Două săptămâni întregi am zăcut de gastroenterită, care m-a slăbit cumplit. N-am mai notat aproape nimic. Din manifestul de mai jos se vede cum a fost tălmăcită intervenţia Armatei Române în Basarabia:

Cetăţeni ai Republicii Moldoveneşti!

Voi şi ţara voastră – ca şi a noastră –treceţi acum prin ceasuri grele şi hotărâtoare pentru soarta voastră. Din toate părţile, şi de către o mulţime de oameni răi, vi se spun tot felul de neadevăruri, care vă întunecă mintea, vă înrăutăţesc inimile şi vă fac să nu mai simţiţi unde este binele şi unde este răul. În aceste clipe de grea cumpănă şi nestatornicie, Sfatul Ţării Moldoveneşti şi-a adus aminte de noi şi ne-a cerut, prin Comandamentul Militar Rus, să trecem Prutul:

1) ca să aducem rânduială şi linişte în satele şi târgurile voastre, punând la adăpost viaţa şi avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor, şi,

2) ca să chezăşuim transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse şi române, care fac paza la hotarele noastre, apărând prin aceasta şi hotarele ţării voastre. Venirea soldaţilor români în Basarabia a supărat mult pe răufăcători şi pe cei cumpăraţi de duşmanii voştri şi ai noştri, care îşi găsiseră un aşa de bun adăpost pe pământul vostru, căci ei au simţit că de acum înainte nu vor mai putea prăda la voi acasă ca într-un codru. Şi aceşti duşmani s-au folosit de sufletul vostru ciuntit, bun şi încrezător şi au căutat să sădească învrăjbirea între voi şi noi, spunându-vă că românii vin să stăpânească peste ţara voastră, că ei vin să pună mâna pe pământurile voastre şi că n-ar avea alt gând decât să aducă în capul vostru pe vechii stăpânitori, care să vă răpească drepturile naţionale şi politice câştigate prin revoluţie. Departe de noi gândul acesta!

Cetăţeni moldoveni! Nu daţi nicio crezare acestor vorbe viclene! Cum v-aţi putea închipui că soldatul român, care, prin mărinimia regelui şi a guvernului lui, şi-a mărit acuma pământul lui de hrană, tocmai el să vină astăzi în ţara fraţilor săi ca să-i împiedice de a-şi înfăptui şi ei dreptul lor! Vă declar sus şi tare că oastea română nu doreşte altceva decât ca, prin rânduiala şi liniştea ce aducem să vă dea putinţa să vă statorniciţi şi să desăvârşiţi autonomia şi slobozeniile voastre, precum veţi hotărî voi singuri. Oastea română nu va obijdui pe niciun locuitor din Republica Moldovenească, oricare ar fi neamul şi credinţa lui!

De îndată ce se va statornici rânduiala şi liniştea şi va fi chezăşie că prădăciunile, tâlhăriile şi omorurile nu vor mai începe, ostaşii români se vor întoarce la ei acasă. Aveţi toată încrederea şi primiţi pe ostaşii aceştia cu dragoste frăţească cu care ei vin la voi! Iar, dacă vreunul dintre aceşti ostaşi s-ar arăta nevdrednic şi s-ar abate de la calea cea bună, care i-a fost poruncită de noi, aduceţi numaidecât jalba voastră înaintea celui mai apropiat comandant, şi fiţi încredinţaţi că vi se va face îndată deplină dreptate!

Iaşi, 12 ianuarie 1918 *general (ss) Prezan,*
Însărcinat cu Comandamentul Armatei Române

Ceea ce îmi spunea Murafa la Oneşti nu erau aşadar părerile unui zăpăcit şi dezorientat. Era un simţământ obştesc în Basarabia. Moldovenii dintre Prut şi Nistru, cu *republica* lor, se socoteau un neam deosebit. Au uitat că făceau parte din Moldova până acum un veac. Sfatul Ţării, cu unii dintre membrii lui, văzând primejdia ce-i pândeşte din partea ruşilor, au cerut guvernului din Iaşi să trimită armata. Aceştia au adresat următoarea telegramă:

Domniei sale domnului preşedinte al Consiliului şi Ministru al Afacerilor Străine al României:

Guvernul Republicii Moldoveneşti, luând act de simţămintele prieteneşti cu care România a venit în ajutorul său pentru restabilirea ordinii, trimite poporului român mulţumirile sale frăţeşti. Totodată el îşi arată adânca lui mâhnire de a nu fi avut mijloace pentru a împiedica arestarea românilor militari şi civili din cuprinsul republicii şi îşi exprimă prin aceasta regretele sale pentru acest incident penibil. Guvernul Republicii a fost deosebit de indignat când a aflat că printre persoanele arestate se găseşte şi domnul Lucasievici, reprezentantul guvernului român pe lângă Republică. El va face tot ce atârnă de dânsul pentru a pune cât mai repede capăt acestei stări de lucruri şi pentru a pedepsi pe vinovaţi.

Preşedintele Sfatului Directorilor generali ai Republicii Moldoveneşti, P. Erhan
Directorul general al Afacerilor Străine, I. Pelivan
La aceasta s-a asociat şi Sfatul Ţării prin preşedintele lui, Inculeţ.

Moldovenii din Basarabia trimit poporului român mulţumiri. Dar ei nu fac parte din poporul român? O parte dintre directorii Basarabiei şi-au dat demisia.

Biroul de Informaţii al Corpului IV de Armată în ianuarie 1918.
De la stânga la dreapta: Arthur Enăşescu, Aurel P. Bănuţiu, Octavian C. Tăslăuanu (şezând) şi Dinu Popa.

La *24 ianuarie 1918*, Basarabia s-a proclamat independentă, adică ieşită din cadrele republicilor ruseşti. Noi am trimis propagandişti la sate, deoarece se spune că ţărănimea nu vrea să audă de România stăpânită de boieri. Ucraina a încheiat pace separată cu Puterile Centrale.

Troţki, la 29 ianuarie 1918, a declarat, la Brest-Litovsk, că Rusia renunţă să semneze un tratat de pace, dar consideră terminată starea de război cu Germania, Austro-Ungaria, Turcia şi Bulgaria. Totodată, s-a dat ordin de demobilizare a tuturor forţelor ruse de pe toate fronturile. Din partea Puterilor Centrale, ni s-a pus în vedere să ne clarificăm situaţia. Guvernul Brătianu şi-a dat demisia. A fost înlocuit cu un guvern al generalului Averescu, cu misiunea de a încheia pacea. Cum vine un comandant de oştire să încheie pacea? Ardealul bineînţeles a căzut din toate discuţiile şi din toate combinaţiile. Eu tot mai cred că-l vom cuceri, dacă aliaţii vor prelungi războiul. Poate vom intra şi în Ardeal, ca să-l pacificăm, cum am intrat în Basarabia. Câte iluzii nu-şi făureşte sufletul omenesc!

1-9 februarie 1918. Mă hotărăsc să mă despart de front. Plec cu colonelul Manolescu la Iaşi.

La Podul Iloaei găsesc în tabăra companiei de motomitraliere, admirabil instalată, pe artistul Manolescu, care ne primeşte frăţeşte. Vizităm şi batalionul Vânătorilor de Munte al maiorului Manolescu, însufleţit şi plin de inimă. Maiorul mă roagă să ţin o cuvântare ofiţerilor şi soldaţilor. La Iaşi, se dă ordin să fiu mutat la *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovinenii*. Ordinul mi se comunică:

Corpul IV Armată, nr. 2 179/1918 februarie 4
Către
Căpitanul Tăslăuanu Octavian, şeful Biroului de Informaţii

Am onoare a vă face cunoscut că prin Ordinul Marelui Cartier General nr. 34 623 sunteţi mutat la Corpul voluntarilor români ardeleni, unde vă veţi prezenta de urgenţă.

În acest scop, binevoiţi vă rog a preda serviciul sublocotenentului asimilat Bănuţiu Aurel.

D. O.
p. şeful de Stat-Major,
lt. col. (ss) E. Crassu

La 8 februarie am părăsit frontul şi m-am prezentat la Iaşi, unde am dat tot peste colonelul Grigore Popescu, care era şeful Biroului Central din Iaşi. El mi-a pus viza că m-am prezentat la serviciu... Încă din vară, Corpul IV de Armată mă propusese să fiu decorat prin următoarea adresă:

Corpul IV de Armată, nr. 977/8 august 1917
Către Armata a II-a, Biroul decoraţiilor

Am onoare a propune pe lt. de rezervă Tăslăuanu Octavian la decoraţia „Steaua României" clasa a V-a, pentru că în calitate de şef al Biroului de Informaţii, prin priceperea sa şi munca neîncetată de zi şi noapte, a cules informaţii la timp şi în acest mod a adus servicii de nepreţuit în conducerea operaţiunilor. Până în prezent nu posedă nicio decoraţie română. Netrecut în anuarul 1916.

Comandantul Corpului IV Armată,
general (ss) Văitoianu

Decoraţia am şi primit-o. La sfârşit mai reproduc şi următoarele două documente ale şefilor de serviciu despre activitatea mea la Oneşti:

Căpitan de rezervă Tăslăuanu Oct. C.
Nr. 22 431, Foaie calificativă
De la 1 februarie 1917 până la 31 iulie 1917

Pedepse nu are.

Nota comandantului Corpului de trupă sau şefului de serviciu

Căpitanul de rezervă Tăslăuanu a fost şeful Biroului de Informaţii la Corpul IV Armată, de la infiinţarea acestui birou. Modul cum acest ofiţer de rezervă a ştiut să organizeze biroul de informaţii, priceperea, munca şi dragostea ce a depus în tot timpul campaniei sunt mai presus de orice laudă. Căpitanul Tăslăuanu nu s-a mulţumit numai cu munca de birou, ci s-a dus personal şi pe front, pentru a face la faţa locului recunoaşterile de care avea nevoie.

Îndrăzneţ, hotărât şi cu o putere de muncă remarcabilă, foarte priceput şi cu un spirit admirabil de organizare, căpitanul Tăslăuanu – în capul biroului de informaţii – a adus servicii reale şi nepreţuite biroului de operaţii al Corpului IV de Armată. Om foarte inteligent şi instruit, un caracter solid şi serios, un temperament calm, un camarad dezinteresat şi iubit de toţi, un adevărat patriot, care a ştiut să ridice şi pe cei dimprejurul său la înălţimea sentimentelor sale patriotice şi sufleteşti, căpitanul Tăslăuanu a fost în tot timpul campaniei din toate punctele de vedere o pildă a Stat-Majorului Corpului IV Armată.

17 martie (stil nou) 1918 *Comandantul Brigăzii 12 Artilerie,*
General de brigadă, (ss) Eremie, fost şef de Stat-Major al Corpului IV Aramată

Nr. 22 430, Foaie calificativă
Nota comandantului Corpului de trupă sau şeful de serviciu

Căpitanul de rezervă Octavian Tăslăuanu l-am găsit la Corpul IV Armată ca şef al Biroului de Informaţii şi a lucrat în această calitate cât am fost şef de Stat-Major la acel Corp, de la 1917 la februarie 1918. Competenţa cu care lucra acest ofiţer în chestiunile informative culese de la inamic este mai presus de orice laudă şi priceperii sale în această materie se datoreşte că în orice moment ştiam cu ce trupe vrăjmaşe ne găsim în faţă, ce surse în arme, muniţii şi hrană au, ce intenţii au, pe unde şi prin cine se servesc de spionaj, etc. Toate operaţiunile şi proiectele ce le-am făcut bazate pe datele luate de la acest ofiţer ne-au dat succes şi bune rezultate. Deosebit de aceasta, căpitanul Tăslăuanu este şi un om de război sub toată accepţiunea cuvântului: curajos, energic, stăpân pe sine şi pe profesia militară, punctual, cu iniţiativă şi gata pentru sacrificiu. Adesea mergea singur pe front pentru îndrumarea serviciului informativ şi pentru culegerea şi verificarea ştirilor. Este un camarad desăvârşit, un suflet mare, o minte limpede, un om de nădejde.

Pentru toate acestea, îl propun la avansare excepţională pentru gradul de maior, putându-i-se încredinţa în armată orice comandă corespunzătoare gradului la care este propus şi orice serviciu în statul-major.

Şeful de Stat-Major al Corpului IV de Armată,
colonel (ss) Manolescu

Despărţirea de Corpul IV de Armată şi de Oneşti, unde am trăit zile grele şi frumoase un an împlinit, a fost plină de duioşie. Regretam locurile cu care mă împrietenisem, văile şi culmile Carpaţilor de la Oituz, pe care le ştiam pe de rost, cotă cu cotă, chiar dacă eram trezit noaptea din somn; regretam camarazii cu care mă deprinsesem şi cu care am împărţit zilele triste şi vesele, durerile şi bucuriile şi îmi părea rău, mai ales, după oamenii de inimă şi pricepuţi sub şefia cărora am lucrat. Dar la Iaşi mă aştepta alt câmp de activitate despre care va fi vorba în volumul al patrulea al lucrării de faţă.

Postfaţă

Mi-ar fi fost uşor să povestesc evenimentele cuprinse în capitolul de faţă în temeiul cunoştinţelor mele de astăzi şi a lucrărilor apărute după război, care aduc contribuţii şi precizări preţioase la istoria luptelor din cursul anului 1917 şi la istoria revoluţiei ruseşti. Scopul urmărit de mine nu a fost să fac o istorie a evenimentelor din această epocă dramatică a poporului nostru.

O istorie a acestei epoci nici nu se poate scrie, deoarece o bună parte a documentelor sunt necunoscute. Cea mai bună carte de sinteză a războiului pe care am citit-o e a lui Pierre Renouvin, profesor la Universitatea din Paris, intitulată *La crise européenne et la Grande Guerre*, apărută în 1934, dar şi ea are multe lacune, mai ales în ce priveşte situaţia din Europa Orientală, care ne interesează pe noi. Cartea mai veche, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, în 3 volume, de Constantin Kiriţescu, rezumată de curând într-un singur volum, *La Roumanie dans la guerre mondiale, 1916-1919*, e scrisă în spirit patriotic, nu ştiinţific, ba chiar conţine o serie de lipsuri şi de erori. O istorie a războiului nostru trebuie să trateze obiectiv operaţiunile militare, tratativele diplomatice şi situaţia economică. Când scriu aceste rânduri, Serviciul istoric al Marelui Stat-Major de pe lângă Ministerul Apărării Naţionale a întreprins o lucrare temeinică, *România în Războiul Mondial, 1916-1919*, din punctul de vedere al operaţiunilor militare[88]. Scopul lucrării de faţă e să servească drept

[88] După scrierea acestor rânduri, au apărut, în 1937, două lucrări care trebuiesc menţionate: *Notiţe zilnice din război*, vol. I, 1914-1916 (Neutralitatea) şi vol. II, 1916-1918, de mareşalul Alexandru Averescu, şi *Războiul pentru Întregirea neamului. Studiu critic*, de general Ivan Atanasiu. Notiţele mareşalului Averescu, în primele zile, când au apărut în vitrina librăriilor, au fost luate cu asalt. Lumea credea că va găsi în ele adevărul asupra operaţiunilor militare din cursul războiului şi a pregătirii din timpul neutralităţii. Cei care au străbătut lucrarea mareşalului Averescu au găsit în ea, pe lângă observaţii juste, multe lucruri care i-au

contribuţie modestă la o viitoare istorie a războiului României. De aceea, m-am ţinut de notele mele din Oneşti. N-am rotunjit decât frazele, am suprimat unele amănunte fără importanţă, am dezvoltat unele propoziţii scrise în grabă şi am intitulat subcapitolele. La redactare, am respectat caracterul de jurnal al impresiilor mele şi chiar titlul scurt, telegrafic. Cred că numai aşa poate avea lucrarea o valoare autentic documentată.

Când închei acest volum despre Războiul de Reîntregire, îmi dau seama că are multe scăderi şi chiar greşeli dar aşa cum e, oglindeşte atmosfera în care am trăit şi starea sufletească în care mă găseam. Deşi bolnav, am stat, în cursul luptelor de la Oituz, la postul de datorie şi am urmărit cu ochii deschişi evenimentele de pe front şi pe cele care pătrundeau până la Oneşti, de cele mai multe ori cu întârzieri şi incomplete. Le-am redat aşa cum le cunoşteam atunci, cu documentele pe care le puteam culege pe front. Biroul de Informaţii al Corpului IV de Armată, când am fost însărcinat cu conducerea lui, în februarie 1917, era inexistent. Singur nu ştiam ce-i un birou de informaţii şi cum trebuie organizat. M-am familiarizat însă repede cu problemele care cad în sarcina acestui serviciu important şi am reuşit să-i dau amploarea cuvenită. Mi s-a spus mai târziu, din mai multe părţi, că a fost cel mai bun birou de informaţii al Armatei Române, sau, în orice caz, unul dintre cele mai bune. Eu cred că era departe de a fi ceea ce trebuia să fie şi asta din cauza lipsei de personal specializat în asemenea materie, din cauza mijloacelor reduse pe care le avea la îndemână. Când citesc azi, în vasta literatură, cum culegeau marii aliaţi informaţiile în cursul războiului, mă conving că noi eram nişte ucenici neîndemânatici. Regret că n-am păstrat niciun singur buletin din cele pe care le-am redactat la Corpul IV de Armată. Publicarea lor în întregime ar fi fost dovada cea mai bună pentru valoarea biroului de informaţii condus de mine.

În parlament, nu ştiu care imbecil mi-a strigat odată: *Unde ai luptat pe front?* Dacă îşi va da osteneala să străbată aceste pagini, se va convinge unde am fost; va vedea tragedia carierei mele de ofiţer în Armata Română, că n-am fost primit în cadrele ei decât pe la sfârşitul lui octombrie 1917, când campania era încheiată şi frontul nostru în plină disoluţie. Intenţia mea de a mă cere la o

---

nemulţumit. De la autorul *Răspunderilor* şi de la idolul din cursul războiului se aşteptau la altceva, la ceva mai substanţial şi mai documentat. Notiţele mareşalului Averescu rămân, totuşi, un monument, cioplit de el însuşi, care va ilustra sufletul şi personalitatea autorului. Alţii vor încerca, poate, să mai împodobească acest monument şi să-l mai cizeleze, ca să apere gloria eroului de la Mărăşti. Cine ştie dacă vor reuşi.

În fond, multe din afirmaţiile mareşalului sunt adevărate, brutal de adevărate. În special cele care smulg laurii de pe fruntea Partidului Liberal şi a lui Ionel I. C. Brătianu. Mareşalul stăruie mai mult asupra faptelor de război, a pregătirii şi conducerii operaţiunilor militare, dar, când se vor cunoaşte tratativele diplomatice înainte de începerea ostilităţilor şi după încheierea lor, cu toate greşelile săvârşite, nu va mai rămâne din aureola liberală decât o biată cunună de spini, cu care se vor înfăţişa, ca acuzaţi, în faţa scaunului de judecată al istoriei. Din lucrarea mareşalului se desprinde limpede incapacitatea şi corupţia conducerii de stat, perpetuată, din nefericire, şi în România Întregită. Apoi hatârul, arbitrarul, lipsa de seriozitate şi de prevedere. Oamenii nu au fost apreciaţi şi întrebuinţaţi după vrednicie. Însuşi Averescu se simte o victimă a nedreptăţii. Şi a fost. Adevărul e că, atunci când a avut libertatea să pregătească şi să conducă singur operaţiunile militare, a învins (Mărăşti). Lucrarea mareşalului e plină, însă, şi de umbre, care ar fi fost de dorit să lipsească. Dacă ele ar fi fost suprimate, nu mai aveam oglinda în care se răsfrânge sufletul autorului, aşa de înrudit cu cei pe care îi priveşte de sus şi cărora le trimite săgeţile aprecierilor severe.

Cartea generalului Anastasiu e prima lucrare critică asupra războiului, pe care am citit-o. Dă o mulţime de poveţe bune pentru viitorii luptători, analizează critic câteva operaţiuni în care nu uită să tragă jarul la oala isprăvilor sale, pline de merite nerecunoscute şi nerăsplătite. Are cuvinte aspre la adresa mareşalului Averescu şi la adresa altor camarazi de arme, dar ţine să împartă şi laude celor ce merită. E o carte vrednică de citit, mai ales de către militari. Sunt uimitoare, însă, greşelile de gramatică şi de sintaxă. Unde a învăţat româneşte acest brav general? Din amândouă lucrările se vede că în cursul războiului nu a fost detestabilă numai conducerea de stat, ci şi cea militară. Boala dăinuieşte în continuare şi primejduieşte opera săvârşită cu atâtea sacrificii. Generaţiile viitoare chemate să păstreze România au nevoie, mai presus de toate, de educaţie sufletească, de disciplina caracterului şi de o altă concepţie a iubirii de neam.

unitate în primele linii nu mai era realizabilă. De altfel, şi la Oneşti, unde am stat toată vremea, erau destule primejdii după cum se poate convinge oricine din paginile acestei cărţi. Ţin să mai stărui asupra unei nedreptăţi. În istoria războiului nostru şi în opinia publică, luptelor de la Oituz din vara anului 1917, li se dă o importanţă secundară. E o greşeală regretabilă. Planul de operaţiuni ale inamicului prevedea străpungerea frontului pe la Mărăşeşti şi Oituz, cu punctul de întâlnire Adjud. Dacă reuşea să ne rupă frontul în unul dintre cele două puncte, fie la Oituz, fie pe la Siret, la Mărăşeşti, inamicul ar fi rămas învingător şi Moldova ar fi fost cucerită. N-a izbutit să străbată în niciunul dintre cele două puncte, ofensivele lui viguroase au fost respinse cu jertfe grele. Vitejia soldaţilor noştri a fost deopotrivă în ambele sectoare. Atunci de ce se proslăveşte numai Mărăşeştii?

Mărăşeşti, fără Oituz, nu putea secera laurii biruinţei. În sectorul Oituz, am mai avut Mărăştii, unde am biruit prin ofensivă. De ce nu se ţine seama de toate acestea, când se scrie istoria şi când se sărbătoreşte eroismul trupelor noastre? Acum, în iarna anului 1935, când am încheiat redactarea acestor note din vremea războiului, când nopţi în şir am retrăit anul petrecut la Oneşti, la Corpul IV de Armată, mă stăpâneşte o melancolie dureroasă. În clipele cele mai grele în cursul luptelor de la Oituz, când zburau ghiulele pe deasupra capetelor noastre, când în fiecare noapte aşteptam să fim înconjuraţi şi prinşi, apoi în lunile înfricoşate ale haosului rusesc, care ne tăia aripile avântului şi ne arunca pradă la picioarele inamicului, credinţa mea a rămas neclintită în biruinţa neamului nostru. Adeseori, noaptea târziu, istovit de muncă şi de boală, cădeam în genunchi şi, în bubuitul năpraznic al tunurilor, înălţăm rugăciuni fierbinţi către Tatăl Ceresc, să nu ne părăsească. Mă rugam, fiindcă credeam în izbândă. Am înfruntat toate primejdiile şi am jertfit toate puterile mele sufleteşti şi trupeşti pe altarul credinţei mele sfinte. Iar astăzi ce văd?

O Românie Mare ferecată în lanţuri şi terorizată de nişte netrebnici. Generalii care ne-au comandat la Oituz semnează manifeste care se confiscă şi în care se spune: *„Suntem hotărâţi să nu dezarmăm până nu vom reda acestei naţiuni umilite şi vândute întreaga conştiinţă a drepturilor, a demnităţii, a independenţei ei; până nu vom smulge din rătăcire guvernele care înăbuşă scaunul domnesc, împiedicând raporturile necesare între Coroană şi naţiune"*. Nu am visat aşa România Mare, pentru întruparea căreia am pătimit şi am luptat. Sângele eroilor care au murit strigă din morminte: *Nu vă bateţi joc de jertfa sângelui nostru!* De la suveranul de pe scaunul domnesc până la cel din urmă primar de sat să se cutremure la auzul acestei porunci a morţilor. Răzbunarea morţilor va fi înfricoşătoare...

Noi, cei scăpaţi din vijelia războiului, suntem datori să le împlinim porunca şi să le apărăm memoria.

Ianuarie 1935

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

–NOTE ŞI DOCUMENTE DIN RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE A NEAMULUI–

VOL. III

CORPUL VOLUNTARILOR ARDELENI ŞI BUCOVINENI

– Contribuţii la istoricul acestei mişcări –

CAPITOLUL IX

TRIBULAŢIILE UNUI PROIECT NĂSCUT MORT

Memoriul şi regulamentul din Oneşti

Ideea de a organiza un corp al voluntarilor ardeleni s-a zămislit în neutralitate. În cercul refugiaţilor ardeleni din Bucureşti s-a vorbit deseori despre regimentele ardelene compuse din foştii soldaţi români ai Armatei Austro-Ungare, veniţi în România în cursul războiului, şi din prizonierii români din Rusia. Îndată după declararea războiului din partea României, ardelenii refugiaţi, neînregimentaţi în unităţile Armatei Române, au început iar să agite ideea, care atunci nu mai avea nicio piedică. În capitolul II al acestei lucrări, am publicat memoriul adresat Consiliului de Miniştri, memoriu rămas fără vreun rezultat practic. Brătianu a dat un răspuns, promiţând că va vorbi cu ministrul României de la Petrograd, cu dl Constantin Diamandy, care mai târziu a şi început să pregătească terenul pe lângă autorităţile ruseşti, după cum se va vedea.

Altă încercare de a se organiza legiuni de voluntari ardeleni cu prizonierii din Rusia, s-a făcut prin intermediul amiralului rus de la Reni, Visolkin, care a şi făcut o intervenţie pe lângă *Stavka*, dar n-a obţinut niciun rezultat. În capitolele VII şi VIII ale prezentei lucrări, în subcapitolele *Legiunea ardeleană*, *La Iaşi* şi *Tot organizarea ardelenilor*, se pot citi notele mele zilnice, din care rezultă cum am ajuns să redactez tot eu şi să-l prezint regelui Ferdinand la Iaşi, spre aprobare, memoriul pe care îl reproduc integral mai la vale. Ideea a fost agitată şi de prizonierii români din Rusia, mai ales sub influenţa cehoslovacilor, care aveau tot interesul să lupte ca unităţi naţionale în rândurile aliaţilor. Asupra mişcării ardelene din Rusia voi reveni. Din bogata arhivă a *Corpului voluntarilor ardeleni* s-ar fi putut alcătui până acum o monografie amănunţită, dar se pare că nu s-a găsit omul care s-o scrie. Memoriul dus de mine din Oneşti la Iaşi, în zilele de 6-14 octombrie (stil nou) 1917 are următorul cuprins:

MEMORIU
asupra înfiinţării Legiunii românilor subjugaţi

Prizonierii români veniţi din Rusia şi toţi românii din Monarhia Austro-Ungară aflători în România şi capabili de a purta armele sau apţi pentru servicii auxiliare se vor întruni într-o mare Legiune a românilor subjugaţi. Înfiinţarea acestei legiuni ardelene şi bucovinene, în cadrele Armatei Române, se impune din punct de vedere politic, psihologic şi militar. În cele următoare, se analizează toate trei punctele de vedere, făcându-se la sfârşit o serie de propuneri pentru înfăptuirea practică a acestei legiuni.

I. Importanţa politică

Românii din Monarhia Austro-Ungară constituiţi într-o legiune ar da cea mai puternică dovadă lumii întregi că organizaţia statului habsburgic nu se întemeiază pe un principiu de drept şi pe un principiu de libertate dictat de voinţa popoarelor ce o alcătuiesc, că statul austro-ungar nu este decât o sumă de nedreptăţi, inegalităţi şi asupriri, care nu constituie o necesitate istorică. Foştii cetăţeni ai monarhiei dualiste, îndată ce au scăpat de tirania şi forţa brahială a unor minorităţi, care i-au stăpânit şi exploatat veacuri de-a rândul, se constituie în oştiri şi se ridică cu armele în mâini pentru a o dărâma şi a o desfiinţa.

Prin aceste legiuni, conştiinţa liberă a foştilor ei cetăţeni oprimaţi şi-ar exprima voinţa colectivă. Nu s-ar înrola indivizii izolaţi în armatele care luptă împotriva Monarhiei Habsburgice, ci s-ar aduna un popor eliberat de jugul ei, s-ar organiza milităreşte şi în legiuni închegate, în deplină conştiinţă, ar porni război împotriva ei şi şi-ar vărsa sângele pentru libertatea lui naţională.

Aşa au făcut sârbii, cehii şi alte naţionalităţi din Austro-Ungaria şi aşa trebuie să facă şi românii ardeleni şi bucovineni, căci numai colectivităţile organizate pe faţă împotriva acestui stat pot afirma importanţa politică a voinţei popoarelor stăpânite de el. Orice sfârşit ar avea războiul, această luptă a cetăţenilor austro-ungari împotriva statului austro-ungar va însemna negarea acestui stat şi va rămâne, pentru dezvoltarea din viitor a popoarelor subjugate, o

valoare fundamentală, peste care nici istoria şi nici diplomaţia nu va putea trece. Prin această luptă se va accentua mai răspicat necesitatea dizolvării statului austro-ungar. Organizarea cetăţenilor austro-ungari în legiuni este plebiscitul cel mai elocvent că popoarele ei voiesc să se organizeze în state naţionale independente, care să le apere fiinţa etnică, idealurile culturale şi interesele economice. Ideea suveranităţii statului austro-ungar devine o ficţiune când înşişi cetăţenii statului sfărâmă principiul suveranităţii şi vreau să distrugă organizaţia de stat din care au făcut parte. Ce putere poate să reprezinte statul în care nu există coeziune sufletească între cetăţeni şi în care cetăţenii refuză respectul legilor şi pornesc cu războiul contra lui? În era democraţiei suveranitatea o reprezintă masele popoarelor şi ele se adună şi hotărăsc să se distrugă statul în care au fost ţinuţi cu sila şi cu forţa.

Înşişi habsburgii trebuie să-şi recunoască osânda lor la moarte. Cetăţenii austro-ungari, care ridică armele împotriva monarhiei, ca popoare, detronează dinastia habsburgică, sfărâmă până şi amintirea unui legământ cu ea. Românii din Austro-Ungaria în orice colţ de pământ s-ar găsi, trebuie să-şi afirme prin fapte voinţa neclintită de a scăpa de sub dominaţia habsburgilor şi de a se uni într-un stat liber cu fraţii din România. Se vor înrola şi vor lupta în toate oştirile care îi sprijină în această năzuinţă sfântă. Cei din America, nevoiţi să-şi caute existenţa departe de pământul lor strămoşesc, se vor reorganiza milităreşte pentru frontul apusean, luptând alături de francezi, englezi şi americani, cei din Italia (al căror număr se ridică aproape la 10 000) pentru frontul italian sau macedonean, iar cei din Rusia şi din România pentru frontul răsăritean. Dar pretutindeni vor lupta ca făcând parte din legiunea ardeleană şi bucovineană, ca cetăţeni organizaţi în oştiri sub flamura tricoloră română, accentuându-şi şi în acest fel voinţa colectivă de popor conştient. Guvernul român va interveni pe lângă statele aliate, unde sunt români, să admită, să sprijine şi să ajute organizarea acestor voluntari şi legiuni. România, fireşte, trebuie să dea cea dintâi exemplul.

Neamul românesc din Ardeal şi Bucovina, luptând pe toate fronturile pentru înfrângerea Austro-Ungariei şi a aliaţilor ei, va dovedi, pentru toate vremurile cât de nemărginită a fost nedreptatea care i s-a făcut veacuri de-a rândul, câtă durere şi câtă sete de răzbunare a clocotit în sufletul lui. Lupta românilor subjugaţi din Monarhia Habsburgică pe toate fronturile aliaţilor va constitui şi cel mai strălucit argument în faţa lumii, că România a intrat în război urmând chemarea deznădăjduită a unor fraţi încătuşaţi. Se va dovedi, prin fapte, că nicio naţiune n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale, mai morale şi mai umanitare decât România în 1916. Ardelenilor şi bucovinenilor, prin înfiinţarea acestor legiuni, li se va da prilejul să-şi făurească singuri viitorul, să adauge la titlurile lor de glorie din trecut cununi noi de lauri şi să înscrie pagini pecetluite cu sânge în istoria neamului nostru. Pentru statul român de mâine, pentru conştiinţa demnităţii naţionale, faptele săvârşite de dânşii vor rămâne valori politice de cea mai mare însemnătate morală – menite să influenţeze adânc organizarea statului nostru din viitor. Năzuinţa şi datoria de a crea aceste valori se impune oricărui om politic, care se gândeşte la destinele neamului românesc. Din punct de vedere politic, împotriva Legiunii românilor subjugaţi s-ar putea aduce următoarele obiecţii: unitatea naţională pe care vrem să o întrupăm cere să nu se admită tendinţe separatiste; în virtutea acestei unităţi naţionale şi a educaţiei pe care o face camaraderia de arme, se impune ca soldaţii din Ardeal şi din Bucovina să lupte, cot la cot, cu soldaţii moldoveni şi munteni. Argumentele nu sunt întemeiate, deoarece:

1. prin înfiinţarea legiunii nu se ştirbeşte caracterul unitar al Armatei Române. Se evidenţiază numai că românii de pretutindeni luptă sub acelaşi drapel pentru acelaşi scop. Acest caracter al unităţii naţionale se pierde, nu se accentuează îndeajuns tocmai prin repartizarea soldaţilor ardeleni şi bucovineni în unităţile existente;

2. în aceste vremuri avem nevoie de utilizarea tuturor energiilor naţionale pentru doborârea duşmanului. Astăzi, nu ne putem gândi la teorii de educaţie naţională, care pot fi în detrimentul maximului de sforţări. Educaţia naţională a românului din Monarhia Habsburgică a făcut-o, în cursul veacurilor, dominaţia austriacă şi ungurească, biciul, plumbul şi temniţele tiranilor. Şcoala nedreptăţilor îndurate a sădit în sufletele lor ura, care trebuie utilizată. Eroismul atavic al românilor subjugaţi trebuie sporit cu această ură, trebuie lăsat să se ia la întrecere cu acel al românilor din Regat;

3. ardelenilor nu li se pot imputa tendinţe separatiste prin înfiinţarea acestei legiuni, deoarece ei sunt însufleţiţi de ideea unui stat naţional şi tocmai pentru întruparea acestei idei vor să se organizeze milităreşte.

Orice bănuială, fie spusă pe faţă, fie şoptită în ascuns, trebuie să dispară. Cei ce sălăşluiesc asemenea bănuieli în sufletele lor nu pot fi decât nişte suflete inconştiente. E natural că românii din Monarhia Austro-Ungară, făcându-şi pe deplin datoria – şi asta n-o punem la îndoială – vor câştiga ca valoare morală. Este o consecinţă firească a vredniciei lor. Dar din această împrejurare nu se poate trage un argument împotriva legiunii. Dimpotrivă, el pledează pentru înfiinţarea ei. Fiecare ardelean şi-a dorit în suflet un altar de nemărginită recunoştinţă pentru jertfa cea mare a fraţilor din România, care s-a ridicat să-i dezrobească. Măruntele cârteli trebuie să dispară şi, ca unda apei curate, să rămână sângele curs pentru eliberarea fraţilor. Cu inima deschisă şi fără bănuieli să încercăm a utiliza toate forţele ca să smulgem biruinţa cea mare, care ne va întrupa idealurile.

II. Importanţa psihologică

Înfiinţarea Legiunii ardelene şi bucovinene se impune şi din punct de vedere psihologic. Ţăranul român din Ardeal a trăit sute de generaţii sub stăpâniri străine, s-a închis sufleteşte faţă de tot ce nu este al lui şi ca el. Este neîncrezător chiar şi faţă de români, când observă că se deosebeşte prin grai, prin deprinderi şi prin temperament. Ardeleanul e mai greoi, mai liniştit şi mai cumpătat la vorbă. De aceea se înţelege greu cu fraţii lui din Regat, care sunt mai vioi, mai vorbăreţi şi mai porniţi. Aceste deosebiri fatale, rezultate din împrejurările în care au trăit românii din Regat şi cei de peste munţi, nu se pot nivela în cursul luptelor actuale şi o încercare de acest fel ar fi o greşeală care s-ar face în detrimentul acţiunii militare. Soldaţii care luptă, umăr la umăr, în aceleaşi tranşee, trebuie să fie fraţi buni, care au deplină încredere unul în altul, fiindcă îşi cunosc firea şi gândurile de mult, de acasă.

Ardelenii şi bucovinenii mai ştiu că, în cazul când ar fi prinşi de duşmani, îi aşteaptă spânzurătoarea. Conştiinţa acestei primejdii îi uneşte strâns, le sporeşte încrederea reciprocă şi parcă simt nevoia de a se rezema unul pe altul. Între ei există solidaritatea de interese şi comunitatea aceluiaşi destin. Convingerea că tovarăşul său este mai favorizat, că nu are să aleagă, ca dânsul, numai între moarte şi datoria, îi clatină încrederea şi îl pune într-o situaţie de inferioritate faţă de cel din Regat. S-au întâmplat şi până acum mai multe cazuri, când soldaţii ardeleni repartizaţi la unităţi în care se simţeau străini, au dezertat, întorcându-se la unităţile unde ştiau că sunt tovarăşii lor de suferinţă. S-a întâmplat şi în regimentele oştirii noastre că soldaţii repartizaţi la alte unităţi au dezertat, întorcându-se la regimentele lor. Ardelenii spun toţi acelaşi lucru: am venit să luptăm împreună cu aceia cu care am plecat de-acasă, cu care am mai luptat, cu care am fost prinşi şi cu care am venit din Rusia ca să murim pentru dezrobirea pământului strămoşesc. În Rusia, li s-a făgăduit că vor lupta într-o legiune, că vor fi împreună şi, vorba lor: ştiam cu cine plecăm la drum şi de aceea am venit. Cine înţelege psihologia ţăranului, îndărătnic în convingerile pe care şi le formează şi atât de conservativ în deprinderile lui, nu va putea trece uşor peste acest moment sufletesc care, în lupte, e de cea mai mare însemnătate. În învălmăşagul asalturilor şi în iadul luptelor de rezistenţă, faptul că toţi cei care luptă se simt un trup şi un suflet, că toţi sunt o voinţă, este, poate, argumentul cel mai hotărâtor pentru înfiinţarea Legiunii românilor subjugaţi.

III. Importanţa militară

Se ştie că instrucţia militară din Austria diferă de cea din Armata Română. Soldaţii ardeleni, deşi au învăţat comanda românească şi unele mişcări, totuşi, în atitudinea lor, vor rămâne străini de cei din oştirea română, deoarece instrucţia militară primită o viaţă întreagă nu se poate şterge în câteva luni. Şi acest fapt face pe soldatul ardelean să nu se simtă bine între camarazii din România, să fie neîndemânatic şi privit ca inferior de către ceilalţi tovarăşi de arme.

Problema unificării instrucţiei militare nu se poate pune acum, în toată complexitatea şi în toate amănuntele ei. Abia generaţiile viitoare sunt chemate să o realizeze, deodată cu alte probleme, pe care le va impune unitatea statului român de la Tisa până la mare. Românii ardeleni şi bucovineni, fiind cei mai buni soldaţi ai Armatei Austro-Ungare, fiind împreună, se vor simţi superiori şi pe frontul român faţă de oştirea duşmană în cadrele căreia s-au distins întotdeauna. Dar argumentul cel mai puternic pentru înfiinţarea Legiunii ardelene şi bucovinene, din punct de vedere militar, e unitatea şi solidaritatea elementelor care compun o unitate. Fie în mişcări ofensive, fie în lupte defensive, omogenitatea unităţilor este hotărâtoare şi de cea mai mare însemnătate pentru succesul operaţiunilor. Biruinţele le câştigă întotdeauna cei ce sunt legaţi între dânşii prin aceleaşi simţiri şi călăuziţi de aceeaşi voinţă.

Propuneri pentru înfiinţarea Legiunii românilor subjugaţi

Numele colectiv de legiune, consfinţit prin tradiţia istorică, să se dea tuturor unităţilor compuse din românii subjugaţi care luptă pentru libertatea pământului românesc. Cuvântul legiune ar corespunde celui de armată, care ar avea unităţi pe frontul român (regimente şi divizii), pe cel apusean şi italian sau macedonean (batalioane şi regimente). Prin urmare, regimentele şi diviziile, pe lângă numărul lor, vor primi şi adaosul că fac parte din Legiunea românilor subjugaţi, un regiment se va numi, deci, de exemplu, 80 Infanterie al Legiunii românilor subjugaţi, sau, pe scurt, legionar, iar o divizie se va numi Divizia a 15-a legionară[89].

Legiunea va avea un birou central ataşat Marelui Cartier General, care nu va avea o atribuţie militară, ci se va mărgini la propagandă şi la ţinerea în evidenţă a tuturor chestiunilor în legătură cu înfăptuirea legiunii. Biroul central va aduna toate datele asupra românilor ardeleni şi bucovineni din România, Rusia, America, Italia, care s-ar putea recruta pentru legiune. Va căuta să facă propagandă între românii subjugaţi, prin publicaţii şi prin misiuni, îndemnându-i să se înroleze ca ostaşi ai legiunii. Va da toate informaţiile ardelenilor care vreau să se înscrie în listele

[89] Termenul n-are nicio legătură cu mişcarea legionară, care a apărut mai târziu [Gelu Voican Voiculescu].

legiunii şi care vreau să-şi clarifice drepturile cetăţeneşti. Va crea legături între legionarii din România şi cei din America şi Italia, apoi între Legiunea românilor sujugaţi şi cele ale celorlalte naţionalităţi. În special se va îngriji ca românii din Armata Austro-Ungară făcuţi prizonieri de Armata Română şi Rusă să fie întruniţi într-un lagăr separat, Centrul de instrucţie legionar, de unde cei capabili de a purta armele se vor repartiza la unităţile legiunii, iar ceilalţi se vor grupa în echipe de muncitori pentru diferitele ramuri ale economiei naţionale.

Tot biroul se va îngriji să se facă un control sever, ca printre ardelenii sosiţi din Rusia să nu se strecoare spioni şi alte elemente trimise de inamic să demoralizeze trupele şi populaţia. După informaţiile pe care le avem, acest birou central al legiunii există în Iaşi. Ar trebui reorganizat şi completat cu elemente noi. Acest birou ar fixa în amănunte şi normele pe care au să le urmeze cei trimişi în misiuni în Rusia, America şi Italia. Pentru recrutarea, instrucţia şi încadrarea elementelor din România şi Rusia, credem că următoarele modalităţi sunt mai potrivite:

– în Rusia şi România să se înfiinţeze câte un lagăr de concentrare cu depozite de echipament, unde să se adune prizonierii, să fie echipaţi şi trimişi la centrele de instrucţie. Lagărele de concentrare şi centrele de instrucţie vor avea comandamente numite de Marele Cartier General, dintre ofiţerii superiori ai Armatei Române;

– instrucţia trupei se va face prin ofiţerii ardeleni din Armata Română, care au terminat şcolile militare şi ofiţerii ardeleni foşti prizonieri, care au un stagiu oarecare în rândurile Armatei Române.

După instrucţie, trupele se vor trimite la unităţile legiunii, unde vor fi încadrate. La încadrare şi la repartizare, să se aibă în vedere următoarele:

– soldaţii din acelaşi sat sau ţinut vor fi lăsaţi împreună. Nu se vor despărţi nici soldaţii veniţi cu acelaşi transport din Rusia şi care de obicei au stat în aceleaşi lagăre de prizonieri. Ofiţerii, comandanţii de plutoane şi de companii vor fi, după putinţă, chiar foştii lor ofiţeri austrieci;

– din experienţele făcute, se constată că ofiţerul nostru este prea blând şi prea îngăduitor faţă de fratele său ardelean şi-l tratează cu prea multă bunăvoinţă. Din această cauză, disciplina nu este perfectă. Ofiţerul ardelean nu are astfel de consideraţii. Pentru el, scopul urmărit e totul şi ştie că fără o disciplină de fier nu se pot obţine rezultate. Alteori, ofiţerii noştri sunt prea aspri şi duri cu soldaţii, ceea ce trezeşte nemulţumiri şi duşmănie între ofiţeri şi trupă.

Legiunea în România trebuie începută prin întrunirea regimentelor de ardeleni într-o divizie. Crearea unei divizii noi se izbeşte însă de greutăţi: lipsa de artilerie divizionară şi imposibilitatea de a organiza serviciile. Aceste greutăţi se pot înlătura uşor. Nu e nevoie să se creeze o divizie nouă, ci să se aleagă una dintre diviziile existente cu efective mai reduse şi regimentele ei să se înlocuiască cu regimentele legiunii, iar trupele vechi să se verse la alte divizii care au nevoie de completări. Sau să se completeze numărul regimentelor la 5 în diviziile 11-15, care nu au decât 4 regimente şi la divizia din care s-a completat să se verse regimentele legiunii. În acest chip s-ar crea uşor o divizie a legiunii, fără să se sporească numărul comandamentelor, fără să se organizeze noi servicii şi fără să fie nevoie de crearea unei artilerii divizionare. Prin această divizie legionară s-ar crea întâiul element al Legiunii românilor subjugaţi.

La partea ei sedentară vor fi centrele ei de instrucţie, la care vor fi vărsate transporturile din lagărele de concentrare şi contingentele ce se recrutează în România. În cazul în care efectivele sosite din Rusia vor fi prea mari, în acelaşi fel se va crea şi a doua divizie a legiunii sau se vor putea crea şi trupe speciale de asalt, vânători de munte etc. Între soldaţii ardeleni se găsesc elemente admirabile pentru astfel de trupe speciale. Divizia sau diviziile legiunii de pe frontul român vor putea avea destule rezerve ca să se poată completa până la sfârşitul războiului, oricâte pierderi ar avea, întrucât numărul prizonierilor ardeleni din Rusia trece peste 100 000 de soldaţi şi în Regat se găsesc mulţi ardeleni şi bucovineni, care s-ar înrola în regimentele legiunii, când ar vedea-o înfiinţată. Biroul central al legiunii se va îngriji ca şi regimentele care se recrutează în America şi Italia şi care vor lupta pe alte fronturi să poată fi întregite şi să poată ţine sus flamura tricoloră până la sfârşitul războiului.

Toate argumentele, fie ele de ordin politic, psihologic sau militar, pledează pentru înfiinţarea LEGIUNII ROMÂNILOR SUBJUGAŢI, iar faptul că ardelenii din Rusia au şi început să vină pentru a lupta în oastea română, iar cei din America pe frontul francez, garantează deplina reuşită a legiunii. Rămâne ca acei chemaţi să ordone înfăptuirea ei fără întârziere.

În rezumat

Se propune înfiinţarea unei Legiuni a românilor subjugaţi, în care ar intra toţi românii din Monarhia Austro-Ungară, capabili de a purta armele sau apţi pentru serviciile auxiliare, care se găsesc în România, Rusia, America şi Italia. Cei din România şi Rusia vor lupta ca unităţi legionare (regimente şi divizii) pe frontul românesc, cei din America pe frontul francez, iar cei din Italia pe frontul italian sau macedonean.

Înfiinţarea legiunii se impune:

1. din punct de vedere politic, românii din Monarhia Austro-Ungară, alături de iugoslavi, cehi – care au înfiinţat asemenea legiuni, – ar dovedi printr-o hotărâre colectivă, ca popor, că se organizează milităreşte pe faţă şi luptă pentru desfiinţarea Monarhiei Habsburgice, că vor să-şi întemeieze state naţionale independente, care să le apere fiinţa etnică, idealurile culturale şi interesele economice. Prin înfiinţarea acestei legiuni, care ar lupta pe toate fronturile, s-ar nega dreptul de existentă a statului austro-ungar şi ar constitui plebiscitul cel mai elocvent că popoarele lui vreau să fie desfiinţate. Prin unităţile legiunii, sub flamurile tricolore, s-ar dovedi că nicio ţară n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale şi mai morale, decât România în 1916. Ardelenilor şi bucovinenilor, prin această legiune, li s-a dat prilejul să-şi făurească singuri viitorul şi la alcătuirea viitoarei organizări a statului să fie un element politic cu conştiinţa împăcată că libertatea şi-au câştigat-o prin lupte şi au pecetluit-o cu sângele lor. Li s-ar da prilej să-şi dovedească nemărginita recunoştinţă ce o au pentru jertfele făcute de fraţii din Regat pentru eliberarea lor;

2. este dorinţa ardelenilor şi bucovinenilor să se înfiinţeze această legiune şi să fie încadraţi în unităţi deosebite, fiindcă aşa li s-a făgăduit în Rusia şi fiindcă sunt legaţi de aceleaşi deprinderi, de aceleaşi interese şi au acelaşi destin. Toţi se simt un trup şi un suflet, toţi sunt mânaţi de o singură voinţă şi de un singur gând, cel de a muri sau de a trăi liberi pe pământul strămoşesc;

3. având altă instrucţie militară, care nu se poate schimba prin limba de comandă şi prin câteva mişcări, se simt străini între camarazii din România. Solidaritatea dintre elementele care compun unităţile şi omogenitatea acestora e de cea mai mare însemnătate pentru succesul în luptă.

Legiunea s-ar putea înfiinţa:

1. într-o divizie existentă, cu efective reduse, în care să se înlocuiască regimentele cu regimente ardelene, iar trupele vechi să se verse la alte divizii. N-ar trebui deci să se înfiinţeze comandamente, servicii şi artilerie nouă;

2. la diviziile 11-15, care au numai 4 regimente, să se completeze dintr-o divizie numărul regimentelor la 5, iar în divizia din care s-au completat să se verse 5 regimente ardeleneşti. Prin această divizie, s-ar crea întâiul element al Legiunii românilor subjugaţi. La partea ei sedentară vor fi centrele de instrucţie în care se vor instrui soldaţii veniţi din Rusia şi cei recrutaţi în România. Dacă efectivele părţii sedentare vor fi prea mari şi suficiente pentru a doua divizie, se va înfiinţa şi divizia a II-a legionară în acelaşi fel ca şi cea dintâi. Un birou central, ataşat Marelui Cartier General, va organiza propaganda necesară pentru înscrierea şi organizarea voluntarilor ardeleni şi bucovineni în Rusia, America şi Italia. Acest birou cu caracter administrativ va purta evidenţa voluntarilor, va face statistici asupra românilor ardeleni şi bucovineni din ţările numite şi va crea legături între legionarii români care luptă pe diferite fronturi şi între legionarii celorlalte naţionalităţi.

Propunerile din acest memoriu au fost aprobate de regele Ferdinand şi *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni* a luat fiinţă, cum am arătat în notele mele zilnice. Întors la Oneşti, am întocmit, cu ajutorul colonelului Manolescu şi colonelului Eremie, următorul regulament, care a fost dus la Iaşi de Mihai Popovici, la sfârşitul lui octombrie 1917.

REGULAMENT

asupra organizării şi funcţionării ***Comandamentului Corpului legionar al românilor subjugaţi***

I. Scopul

Se înfiinţează Comandamentul Corpului legionar de voluntari ardeleni şi bucovineni, care cer să fie înscrişi în Armata Română şi să lupte, ca unităţi legionare, împotriva Puterilor Centrale şi a aliaţilor lor. Acest Comandament înlesneşte românilor din Monarhia Austro-Ungară, care se găsesc risipiţi în România, Rusia, America şi Italia şi care cer să fie alipiţi României sub domnia regelui Ferdinand I, să se organizeze în unităţi de luptă şi să-şi verse sângele, pe fronturile aliate, pentru întruparea idealului lor.

II. Organizarea şi atribuţiile

Comandamentul Corpului legionar e ataşat pe lângă Marele Cartier General şi rezolvă toate chestiunile privitoare la recrutarea voluntarilor legionari, la reorganizarea lor în unităţi de luptă, la instrucţia şi încadrarea acestor unităţi, precum şi la aprovizionarea trupelor legionare până ce se vor trimite pe front.

III. Comandantul

Comandantul Corpului Legionar e un ofiţer superior din Armata Română, numit la propunerea Marelui Cartier General de către Majestatea Sa Regele care:

a. organizează Comandamentul Corpului legionar;

b. conduce şi organizează propaganda pentru recrutarea voluntarilor şi ia dispoziţii pentru formarea şi instrucţia unităţilor de luptă legionare;

c. este autoritatea care decide şi dă ordine, în toate chestiunile privitoare la unităţile legionare, care îi cad în sarcină prin acest regulament;

d. în ceea ce priveşte justiţia, are dreptul şi atribuţiile prevăzute pentru Comandamentele de Divizii.

Comandantul Corpului Legionar este ajutat de un serviciu de Stat-Major, care funcţionează sub autoritatea unui şef de Stat-Major. Şeful de Stat-Major este răspunzător faţă de Comandantul Corpului legionar, de întregul mers al serviciului. În atribuţiile sale persoanle cade legătura cu legiunile formate de celelalte naţionalităţi din Monarhia Austro-Ungară. Şef de Stat-Major să fie un ofiţer superior din Armata Română, numit de Marele Cartier General în urma propunerii făcute de Comandantul Corpului legionar.

Statul-Major al Corpului Legionar se împarte în următoarele birouri:

1. Biroul adjutanturei şi al personalului

Are atribuţia adjutanturei de la unităţile mari ale Armatei Române şi îndatoririle speciale înşirate în capitolul III. Biroul e condus de un ofiţer inferior, ajutat de doi secretari;

2. Biroul recrutării

Organizează întreaga propagandă pentru recrutarea românilor din Ardeal şi Bucovina, aflători în România şi ţările aliate. Biroul e condus de un ofiţer superior, ajutat de un secretar;

3. Biroul organizării şi instrucţiei

Organizează taberele de concentrare şi centrele de instrucţie; repartizează pe voluntari pentru şcoala de ofiţeri, pentru trupele de specialitate şi unităţile de luptă; formează şi încadrează unităţile de luptă; biroul e condus de un ofiţer superior, ajutat de un ofiţer inferior şi de doi secretari;

4. Biroul intendenţei

Are atribuţiile intendenţei de la unităţile mari ale Armatei Române, cu îndatoririle speciale, fixate în capitolul III. Biroul intendenţei este condus de un ofiţer de intendenţă, ajutat de trei ofiţeri (unul cu aprovizionarea, unul cu îmbrăcămintea şi un casier) şi trei secretari. Ofiţerii serviciului Corpului legionar sunt numiţi, la propunerea Comandantului, de Marele Cartier General, iar gradele inferioare, prin ordin de zi, de către Comandantul Corpului legionar. Birourile, precum şi personalul serviciului de Stat-Major al Corpului legionar se vor spori după trebuinţă.

IV. Funcţionarea

Comandamentul Corpului legionar funcţionează ca o secţie a Marelui Cartier General, conform legilor şi regulamentelor în vigoare. Chestiunile care nu sunt cuprinse în legile şi regulamentele existente şi care nu s-au prevăzut nici în acest regulament, se vor rezolva, din caz în caz, prin ondine date de către Marele Cartier General.

Comandantul Corpului legionar:

a. tratează prin organele competente cu reprezentanţii militari ai puterilor aliate în chestiunile care privesc recrutarea voluntarilor, fomarea lor în unităţi de luptă şi întrebuinţarea lor pe alte fronturi;

b. raportează autorităţilor superioare militare (Marele Cartier General şi Ministerul de Război) despre activitatea desfăşurată şi despre rezultatele dobândite şi face propuneri privitoare la îmbunătăţirea funcţionării serviciului de Stat-Major al Corpului legionar;

c. corespondează, în numele Marelui Cartier General, cu autorităţile militare şi civile. Are delegaţie permanentă de a semna corespondenţă.

V. Biroul adjutanturei şi personalului

Pe lângă lucrările curente, care cad în atribuţiile lui:

a. întocmeşte statistica românilor din Monarhia Austro-Ungară aflători în ţările aliate prin intermediul legaţiunilor noastre din ţara respectivă;

b. întocmeşte un anuar al voluntarilor legionari, care s-au înrolat în Armata Română, după un formular care se va fixa;

c. adresează cererile de încetăţenire ale voluntarilor legionari care luptă sub flamurile Armatei Române pe fronturile aliate, conform art. de lege, publicat în Monitorul Oficial nr. 221 din 23 decembrie 1916 (p. 7 498).

VI. Biroul recrutării

Propaganda pentru recrutarea românilor ardeleni şi bucovineni din România şi ţările aliate, ca voluntari legionari, o face:

a. prin comisii de recrutare, al căror număr şi compunere o propune, spre numire, Comandantul Corpului legionar;

b. prin publicaţii (ziare şi broşuri) şi alte mijloace, pe care le va hotărî Comandantul Corpului legionar. Pentru acest scop, ţine evidenţa taberelor de prizonieri şi a regiunilor în care trăiesc românii din Monarhia Austro-Ungară.

Misiunile din România vor funcţiona conform legii de recrutare, iar cele din ţările aliate vor lucra după instrucţiuni speciale întocmite de birouri. Membrii comisiilor primesc solda gradului cu adaosul din tariful de misiuni, precum şi fonduri pentru cheltuieli neprevăzute, despre care vor prezenta socoteli în regulă biroului de intendenţă. Comisiile, în cursul propagandei lor, vor culege date asupra românilor ardeleni şi bucovineni nerecrutaţi, iar pe cei recrutaţi îi vor vărsa taberelor de concentrare din ţările aliate.

VII. Biroul organizării

Organizează unităţile care vor lupta pe frontul român şi iniţiază organizarea unităţilor, care vor lupta pe frontul aliaţilor. Înfiinţează taberele de concentrare şi centrele de instrucţie. Întocmeşte tabele de efective ale unităţilor. Face legătura cu organele respective din ţările aliate.

1) Taberele de concentrare se vor organiza la Kiev, fiind comandată de un ofiţer superior din Armata Română, numit de Marele Cartier General după propunerea Comandantului Corpului legionar, căruia este subordonat. Comandantul taberei din Rusia are următoarele atribuţii:

a. stabileşte cu autorităţile ruse modalităţile de propagandă între prizonierii români şi a recrutării lor ca voluntari legionari;

b. controlează şi primeşte rapoartele comisiilor, care în timpul activităţii lor în Rusia îi sunt subordonate. Rapoartele acestor comisii le înaintează Corpului legionar;

c. numeşte, cu aprobarea Comandamentului Corpului legionar, personalul necesar la comandamentul taberei de concentrare;

d. poartă un tabel nominal al voluntarilor concentraţi în tabără şi al celor expediaţi în România;

e. se îngrijeşte ca printre voluntari să nu se strecoare spioni trimişi de Puterile Centrale şi elemente primejdioase siguranţei statului şi Armatei Române. Pe cei suspecţi îi izolează şi îi reţine în tabără, iar pe cei dovediţi ca primejdioşi îi predă autorităţilor ruseşti;

f. echipează pe voluntari şi, sub conducerea unui ofiţer, îi trimite taberei de concentrare din Regat;

g. înfiinţează un depozit de echipament condus de un ofiţer;

h. îngrijeşte de hrana voluntarilor şi le plăteşte solda până în ziua plecării lor din Rusia;

i. organizează un serviciu sanitar şi un spital al taberei.

2) Tabăra de concentrare din România este comandată de un ofiţer superior din Armata Română, numit, ca şi cel al taberei din Kiev, de către Marele Cartier General. Această tabără va funcţiona conform regulamentelor în vigoare ale Armatei Române.

Taberei de concentrare din România se vor vărsa şi voluntarii legionari, recrutaţi în Regat, şi prizonierii români din Armata Austro-Ungară, făcuţi de trupele române şi ruse pe frontul român. Prizonierii vor fi ţinuţi separat, dar li se va da voie să vină în contact cu voluntarii legionari. Şi acest lagăr va avea un depozit de echipament, dependent de intendenţa Comandamentului Corpului legionar.

3) Centrele de instrucţie funcţionează conform regulamentelor Armatei Române, cu deosebirea că centrele de instrucţie sunt şi părţile sedentare ale regimentelor legionare. După terminarea actelor de încetăţenire a voluntarilor legionari şi după ce se vor trece în registrele Comandamentului legionar, biroul organizării procedează la selecţionarea lor, şi anume:

a. alege pe cei care au calificaţia şi vârsta legală, pentru a putea fi trimişi la şcoala de ofiţeri;

b. alege artileriştii, pionierii, servanţii de mitraliere, aruncătorii de mine, telegrafiştii, telefoniştii, sanitarii etc., pentru a fi trimişi la instrucţia specială;

c. cei mai tineri, mai destoinici şi mai deştepţi se vor destina trupelor speciale: vânători de munte, trupe de asalt etc.;

d. cei pentru unităţile de luptă se vor trimite centrelor de instrucţie;

e. restul se va destina pentru serviciile auxiliare şi pentru echipele de lucrători.

La selecţionare nu se vor despărţi oamenii din acelaşi sat sau cei veniţi cu acelaşi transport şi căreia Armata Austro-Ungară au servit în acelaşi regiment. Pe lângă fiecare centru de instrucţie se ataşează câte un ofiţer de la misiunea franceză. Instrucţia voluntarilor legionari se face prin ofiţerii ardeleni din Armata Română, care vor fi scoşi din unităţile la care sunt astăzi repartizaţi, şi de ofiţerii legionari, care au făcut un stagiu oarecare în rândurile Armatei Române. La centrele de instrucţie se vor forma, încadra şi instrui unităţile de luptă care se trimit pe front.

Comandanţii de plutoane, companii şi eventual şi batalioane vor fi numiţi dintre ofiţerii veniţi din Rusia, sau dintre ofiţerii ardeleni şi bucovineni, trecuţi mai de mult în cadrele Armatei Române, iar comandanţii superiori vor fi numiţi dintre ofiţerii Armatei Române. Comandantul Corpului legionar va îngriji, ca şi românii ardeleni şi bucovineni din America şi Italia să se organizeze, la fel, în unităţi legionare, având comandamente proprii, care vor sta în legătură cu Comandamentul Corpului legionar.

4) Biroul Intendenţei

Direcţia generală a serviciului intendenţei o are şeful intendenţei Corpului legionar, care este şeful Biroului Intendenţei de la Comandamentul Corpului legionar. El are în atribuţiile sale:

a. direcţia de supraveghere administrativă a tuturor funcţiunilor şi unităţilor Corpului legionar din România şi Rusia, până la trimiterea legionarilor pe front;

b. stabileşte, împreună cu organele Ministerului de Război, modalităţile pentru aprovizionarea Corpului legionar cu alimente, efecte de îmbrăcăminte şi echipament;

c. primeşte, întreţine şi păstrează materialul şi efectele de tot felul primite în depozitele Corpului legionar;

d. repartizează între unităţi subsistenţele, efectele de îmbrăcăminte şi echipament etc., aflate sau primite la Corp;

e. face propuneri privitoare la aprovizionarea cu hrană, îmbrăcăminte şi echipament şi înfiinţarea de depozite de subsistenţe şi echipament;

f. examinează cererile privitoare la serviciul intendenţei, provenind de la unităţile şi formaţiunile Corpului legionar şi pregăteşte situaţiile respective de trimis Marelui Cartier General şi Ministerului de Război;

g. exploatează resursele locale în zona ce eventual s-ar afecta Corpului legionar,

h. primeşte şi păstrează testamentele, documentele şi valorile voluntarilor, fiind dator a le restitui depunătorilor sau moştenitorilor lor.

Serviciul fundaţiei Corpului legionar se exercită în conformitate cu legile şi regulamentele respective ale Armatei Române şi este supus controlului şefului serviciului evidenţei al Marelui Cartier General.

VIII. Dispoziţii finale

Comandamentul Corpului legionar al românilor subjugaţi va funcţiona şi după încheierea păcii, până când se vor rezolva toate actele voluntarilor legionari.

Rezultatul intervenţiei se vede din alăturatul document:

Ministerul de Război – Marele Stat-Major P. S. *Copie*
Nr. 24 874/28 noiembrie 1917

Ordin circular

Pentru recrutarea şi organizarea voluntarilor romani, aflaţi astăzi prizonieri în ţările aliate, se înfiinţează pe lângă Marele Stat-Major un serviciu sub denumirea de Serviciul central al voluntarilor români ardeleni şi bucovineni. Acest serviciu, pentru chestiunile generale, va primi ordine direct de la Ministerul de Război (secretariat), pentru toate celelalte chestiuni va primi ordine şi va depinde de Marele Stat-Major.

Pentru recrutarea voluntarilor români din Rusia, Serviciul central lucrează prin Serviciul exterior al Corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni, care primeşte ordinele şi instrucţiunile necesare de la Ministerului de Război şi de la Marele Stat-Major tot prin Serviciul central. Pentru pregătirea de război a voluntarilor se înfiinţează cu sediul la Hârlău Comandamentul Corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni, care primeşte ordinele de la Marele Cartier General al Armatei şi de la Ministerul de Război, după natura lucrărilor, în conformitate cu regulamentele militare în vigoare, ţinând legătura de serviciu şi cu Serviciul central al C. V. R.

Organizarea acestor servicii şi a Comandamentului este următoarea:

1. Serviciul central, condus de un şef al serviciului, având un ajutor, cuprinde:

a. Biroul adjutanturei şi personalului;

b. Biroul recrutării;

c. Biroul organizării;

d. Biroul intendenţei.

2. Serviciul exterior din Rusia, condus de un şef al serviciului, cuprinde:

a. Biroul Corpului V. R. A. B.

b. Biroul prizonierilor de război.

3. Comandamentul Corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni are organizare similară unei divizii cu serviciile şi birourile necesare. Atribuţiunile necesare generale ale Corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni vor fi:

a. înlesneşte înrolarea românilor din Monarhia Austro-Ungară, care se găsesc refugiaţi sau prizonieri în România, Rusia, Italia şi America;

b. îngrijeşte înscrierea, echiparea, transportarea şi pregătirea voluntarilor şi recruţilor ardeleni-bucovineni;

c. întreţine legătura cu prizonierii români ardeleni-bucovineni din ţările aliate şi neutre.

Ministru de Război,
General de divizie (ss) Iancovescu

Pentru conformitate,
Şef birou, (ss) Gr. Marian

Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni s-a înfiinţat sub comanda col. Marcel Olteanu şi avea lagărul la Hârlău, iar *Biroul central al voluntarilor ardeleni şi bucovineni* a funcţionat la Iaşi sub conducerea col. Grigore Popescu. Nu m-am dus la *Corpul voluntarilor ardeleni*, deoarece spusesem colonelului Stârcea că nici nu vreau să se ştie cine este autorul memoriului şi cine l-a prezentat regelui. Cunoşteam prezumţiile şi ambiţiile ardelenilor, ştiam că trebuie să rămân în umbră, dacă vrei să serveşti o cauză obştească. Nu voiam să am nicio situaţie în noua organizaţie militară a ardelenilor şi din motivul că ea era pusă sub comanda cumnatului meu, col. Marcel Olteanu,

De aceea, am rămas la Corpul IV de Armată, pe front, până la sfârşitul ostilităţilor, adică, până la 9 februarie 1918, când m-am dus la Iaşi, nu ca să intru în *Corpul voluntarilor ardeleni*, ci ca să încep altă acţiune despre care va fi vorba. Înfiinţarea *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni* e opera sufletului ardelenesc, a conştiinţei naţionale ardelene, care a fost trează pretutindeni unde s-a găsit. La înfiinţarea organizaţiei militare a ardelenilor au colaborat multe energii şi nimenea nu poate pretinde exclusivitatea meritului de a fi înfăptuit. Îmi revendic, însă, partea de merit ce mi se cuvine ca un colaborator la realizarea acestei opere. La 1 septembrie (stil nou) 1916, eu am propus şi am scris memoriul adresat Consiliului de Miniştri la Bucureşti şi tot eu am lucrat la Oneşti memoriul şi regulamentul pe care l-am reprodus în acest volum. În urma intervenţiei mele la Iaşi, în octombrie 1917, s-a aprobat, în baza memoriului redactat de mine, înfiinţarea de unităţi ardelene. Aceasta e partea mea de colaborare la naşterea *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni*, pe care nu pot permite s-o treacă sub tăcere cei ce ştiu acest lucru şi cărora le place să se laude cu vrednicia altora. Istoriograful *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni* va trebui să ţină seama de informaţiile şi de documentele inedite din lucrarea de faţă.

Intervenţia statului român

Pe când eram încă la Iaşi, mă preocupa gândul să scriu monografia *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni*. Atunci am adunat o serie de documente pe care le public aşa fragmentate cum se găsesc în dosarele mele, ca să fie utilizate de viitorul cercetător al istoriei războiului nostru.

Eu, de pe front, nu puteam şti ce demersuri a făcut guvernul român pe lângă cel rusesc pentru concentrarea prizonierilor români din Rusia. Din actele pe care le-am văzut şi din care

reproduc o parte, rezultă că guvernul Brătianu a intervenit încă din decembrie 1916, pe lângă guvernul din Petrograd, pentru constituirea unui corp al voluntarilor ardeleni şi bucovineni. Se pare că memoriul adresat Consiliului de Miniştri la 1 septembrie (stil nou) 1916, a avut totuşi efect.

După înfrângerile suferite, guvernul de la Iaşi s-a convins că orice spor de forţe este necesar apărării Moldovei. Memoriul de la Oneşti era de prisos şi tardiv. Prima urmă documentară găsită de mine despre voluntari e cea care urmează:

Ministerul de Război
Cabinetul Ministrului
Nr. 968/31 ianuarie 1917

Nota Către Marele Stat-Major P. S.

Se comunică telegramele nr. 3 589 şi 3 787 ale dl. Ministru C. Diamandy, precum şi răspunderile noastre. Marele Stat-Major va lua înţelegere cu Marele Cartier în această privinţă şi îl va comunica că la trecerea generalului Berthelot prin Iaşi, am discutat cu el această chestiune şi pe bazele fixate am trimis telegrama nr. 964 din 3 ianuarie dlui. Ministru Diamandy; adică păstrarea în Rusia a acestor elemente care s-ar urca la un număr destul de mare (peste 50 000 soldaţi şi 700 ofiţeri), instruirea lor acolo după regulamentele noastre şi cu materialul nostru şi vărsarea lor în diviziile în reformare cu o lună sau două înainte de trecerea lor pe front. A se discuta cu ce armament s-ar face această instrucţie.

Telegrama adresată Ministrului de la Petrograd, la care se referă nota nr. 968, e următoarea:

Cabinetul Ministrului de Război *Telegramă*
Nr. 964/31 ianuarie 1917

Diamandy, Légation roumaine, Pétrograd

A. 3 787. În situaţia actuală, trebuie să păstrăm şi să instruim după regulile noastre prizonierii români. Trebuie, deci, refăcute în Rusia, cu personalul nostru, câmpurile de instrucţie şi trebuie anexată o şcoală pregătitoare în acelaşi scop pentru ofiţerii români din Armata Austro-Ungară. În aceleaşi tabere de concentrare sunt şi refugiaţii transilvăneni, pe care trebuie să-i evacuăm de aici. Această organizare impune de asemenea sosirea armamentului necesar instrucţiei şi deoarece ni s-a fixat drept şcoli militare cele din Berdicev şi din Jitomir, ar fi bine ca respectivele câmpuri de instrucţie să nu fie departe de aceste localităţi. După vreo două-trei luni de instrucţie, ***toate aceste elemente vor fi vărsate în trupele active ce se reorganizează****. Aceasta antrenând un program de ansamblu, am dori pentru început să ştim numărul aproximativ al prizonierilor români şi al ofiţerilor, înainte de a lua măsuri definitive pentru cei de la Darniţa. Pentru a examina chestiunea la faţa locului, col. Pietraru va pleca în câteva zile la Darniţa (sublinierile noastre – Oct. C. Tăslăuanu)*

Trataţi chestiunea în principiu *(sublinierile noastre – Oct. C. Tăslăuanu) la instanţele cele mai înalte.*
Comunicaţi această intervenţie şi lui Mosolov,

Ministru de Război,
(ss) Vintilă Brătianu

Iată deci, că în ianuarie 1917, guvernul român dădea ordin ministrului român la Petrograd să trateze cu guvernul nou chestiunea voluntarilor, în principiu.

La Darniţa, erau sosiţi voluntarii ardeleni de două luni. Din acte se poate stabili, că prizonierii ardeleni din Rusia, îndată după intrarea României în război, au cerut atât autorităţilor ruseşti, cât şi celor româneşti să fie înrolaţi în Armata Română. Autorităţile româneşti nici nu i-au învrednicit măcar cu vreun răspuns. Reprezentanţii României din Rusia se arătau chiar ostili faţă de cererile ardelenilor şi bucovinenilor. Autorităţile ruseşti, în noiembrie 1916, au dat diferite ordine lagărelor de prizonieri, ca să permită românilor să se înscrie voluntari pentru Armata

Română. De pe la mijlocul lui noiembrie 1916, au început să sosească la Darniţa ofiţeri şi grade inferioare. În ianuarie 1917, s-au adunat 220 de ofiţeri şi 1 200 grade inferioare şi intelectuali.

În Darniţa, nu era luată nicio măsură pentru adăpostirea lor şi nu era niciun delegat al statului român care să le dea vreo desluşire. Guvernul din Iaşi nici n-a răspuns la cererile voluntarilor din Darniţa. Generalul Brusilov a vizitat lagărul de voluntari ardeleni din Darniţa în 1 ianuarie 1917, înainte de a trimite guvernul român vreun delegat al său. *Lipsa de prevedere, lipsa de organizare, jumătăţile de măsură, harababura românească, toate păcatele naţionale se întâlnesc şi în măsurile care s-au luat în vederea organizării voluntarilor români*. Dacă guvernul Brătianu ar fi pus o clauză în tratatul militar încheiat cu aliaţii şi dacă ne trimitea de la începutul războiului în Rusia – în loc să ne ţină în Bucureşti sub cuvânt că nu suntem cetăţeni români – multe s-ar fi schimbat.

Dar să continui cu documentele. La începutul lui ianuarie 1917, lt. col. Constantin G. Pietraru a plecat în Rusia, de unde a trimis un raport, rezumat în următorul referat:

Regatul României
Ministerul de Război
Direcţia Marelui Stat-Major
Nr. ... / 7februarie 1917

Referat

Locotenent-colonelul Constantin Pietraru, prin raportul său confidenţial nr. 2/28 ianuarie 1917 din Petrograd, expune între altele situaţia prizonierilor de origine română din Armata Austro-Ungară, făcuţi de ruşi în actualul război. D-sa cu ocazia vizitei de la Kiev a găsit o parte din aceşti prizonieri la localitatea Darniţa, de lângă Kiev, unde au fost aduşi spre a fi luaţi în primire de ofiţerii români şi unde din cauza neexecutării acestei măsuri şi a relelor condiţii igienice în care locuiesc, guvernatorul militar din Kiev se hotărăşte să-i trimită la Bolgorod (mult mai la est). Locotenent-colonelul Pietraru a intervenit atunci, pe lângă guvernator pentru a întârzia aplicarea acestei dispoziţii până se va duce la Petrograd spre a tranşa această chestiune. La Petrograd, după convorbirile avute cu dl. prim-ministru, era pe punctul să discute această chestiune cu Ministrul de Război Rus, când, în urma telegramei primite din partea Ministerului de Război Român, nu a mai făcut niciun demers. Totuşi, din vizita făcută prizonierilor şi convorbirile avute cu guvernatorul militar al Kievului, locotenent-colonelul Pietraru raportează că rezolvarea acestei chestiuni reclamă urgenţă, dată fiind importanţa ei, riscul ca prizonierii adunaţi să fie din nou împrăştiaţi şi pierderea încrederii lor în noi, mai ales că italienii şi sârbii, având anume ofiţeri însărcinaţi special cu aceasta, şi-au adunat prizonierii lor la un loc, fapt ce a impresionat pe români. Totodată, în sprijinul acestei afirmaţii şi pentru a cunoaşte chestiunea mai detaliat, se anexează un memoriu al ofiţerilor români prizonieri din Darniţa, din care rezultă următoarele:

1. la Darniţa se găseşte în prezent un număr de 308 ofiţeri, cadeţi şi aspiranţi, dintre care 12 activi, 236 de rezervă, 45 voluntari, 3 medici, 11 studenţi în medicină şi un farmacist. Cel mai mare grad este acela de căpitan (4 activi), iar după arme sunt: 10 artilerie, 3 cavalerie, 275 infanterie, 8 mitraliere;

2. în afară de aceştia, se mai găsesc circa 250 de ofiţeri şi 100 000 de soldaţi împrăştiaţi în Rusia europeană şi asiatică, din care numai cei bolnavi şi neapţi sunt în lagărele de prizonieri, iar cei sănătoşi împărtiti în grupe şi chiar singuratici se găsesc la lucrări de agricultură, cale ferată, mine şi fabrici. Date precise în această privinţă se pot obţine de la Societatea Crucea Roşie rusă din Petrograd, de unde delegaţii slavi, cehi şi legatiunea sârbă au obţinut informaţii preţioase pentru conaţionalii lor;

3. prizonierii români sunt foarte demoralizaţi, căci de la început au fost izolaţi de ofiţerii lor şi puşi sub influenţa slavilor din Austria şi Germania, care i-au maltratat şi supus la cele mai grele munci (calea ferată de la nord, unde au pierit foarte mulţi de frig). La această demoralizare a contribuit foarte mult faptul că nimeni nu se interesează de dânşii şi acela că prizonierii austrieci, unguri şi germani primeau ajutoare de tot felul, iar aceştia nu, din care cauză românii au fost trataţi ca duşmani şi trădători de către prizonierii austro-ungari şi germani şi cu totul indiferent de către ruşi;

4. totuşi, cauza naţională nu este pierdută, cu condiţia însă, ca toţi românii prizonieri să fie adunaţi la un loc, cât mai curând, de unde sunt răspândiţi azi, şi izolaţi cu desăvârşire de elementele străine, fiind puşi în contact numai cu ofiţerii noştri ce se vor trimite din ţară;

5. această adunare de prin tabere şi de la lucrări să se facă de către comisii mixte, compuse din ofiţeri români şi ruşi, dintre care aceştia din urmă să fie de un grad foarte înalt, căci lipsa de braţe, de care se resimte azi Rusia, face ca prizonierii, indiferent de naţionalitate, odată daţi la lucru, să fie reţinuţi prin tot felul de mijloace de către proprietari, fabricanţi şi chiar autorităţi;

6. sub raportul instrucţiei militare a prizonierilor, 60% pot fi consideraţi ca bine instruiţi şi numai 40% cu o instrucţie mai sumară, căpătată după încorporare pe timpul războiului;

7. cum de pe o parte acei aflaţi în Darniţa cunosc foarte bine pe camarazii lor români, care se găsesc răspândiţi pe teritoriul rus şi nu au răspuns la apelurile făcute prin publicaţii, fie de teamă, necunoscând exact situaţia României, fie că nu au încă asigurată situaţia familiilor, în cazul când ar cădea pe câmpul de luptă ca ofiţerii români, este bine ca ei în mod oficios şi cu încuviinţarea guvernului rus să poată intra în relaţii cu aceştia pentru a-i aduna. Faţă cu cele arătate mai sus, Marele Stat-Major este de părere că:

a. să se trimită imediat în Rusia doi-trei ofiţeri superiori sau chiar generali, care să se ocupe în special numai cu determinarea punctelor unde se găsesc astăzi strânşi sau repartizaţi la lucru prizonierii români din Ungaria;

b. să se stabilească apoi, centrele unde aceşti prizonieri trebuie să afluеze pentru a se reorganiza;

c. odată determinate aceste puncte, şeful misiunii va interveni la Ministerul de Război Rus să se dea ordine severe ca prizonierii să se găsească în anume zi în punctele unde sunt, fie la lucru, fie adunaţi în tabere;

d. în ziua fixată, unul dintre ofiţerii de mai sus, însoţit de un camarad rus, de un grad înalt, va merge la locul hotărât pentru a lua în primire prizonierii;

e. la aceste puncte vor afla în ziua fixată ofiţerul însărcinat cu conducerea grupului de prizonieri la centrele de reorganizare. Aceşti ofiţeri vor fi însoţiţi de ofiţeri şi grade inferioare sau intelectuali transilvăneni refugiaţi la noi în timpul actualului război. Ofiţerii şi refugiaţii trebuie să fie din vreme desemnaţi şi pregătiţi pentru ca la cel dintâi apel să pornească spre punctul respectiv;

f. îndată ce prizonierii vor începe să afluеze către centrele de reorganizare, Marele Cartier General român să trimită ofiţeri de-ai noştri, de diferite arme şi specialităţi, aleşi mai dinainte, care să procedeze la organizarea şi instruirea prizonierilor;

g. gruparea prizonierilor să se facă în centre, care să fie puse sub autoritatea directă a comandamentului român, fără niciun amestec al autorităţilor ruse din punct de vedere al conducerii şi organizării;

h. concomitent cu aceste preparative, trebuie să se ia măsurile necesare pentru adunarea la centrele de reorganizare a tuturor mijloacelor de trai şi instrucţie (barăci, subzistenţă, echipament, cazarmament, armament, muniţii etc.)

Şeful Marelui Stat-Major,
General (ss) Vasilescu

La 13 februarie 1917, lt. col. Pietraru s-a înapoiat în ţară şi a raportat ministrului situaţia din Rusia şi a lucrat proiectul de organizare a Corpului voluntarilor români în Rusia, aprobat de regele Ferdinand I şi de generalul Prezan. Atunci s-au dat următoarele ordine:

Nr. 1 192/23 februarie 1917
Ministerul de Război către general Coandă
(Marele Cartier General Rus)

Guvernul român a hotărât să organizeze în Rusia un corp de voluntari luaţi printre toţi românii aflaţi acolo, fie ei prizonieri, fie liberi. Acest corp de voluntari urmează să fie organizat pe bazele arătate în proiectul ce vă trimitem. Pentru aducerea la bun sfârşit a acestei opere destinată nu numai să lege mai strâns patria-mumă cu provinciile subjugate de austro-maghiari şi revendicate de noi, dar însă şi să constituie o trupă numeroasă şi puternică, vă rugăm să depuneţi o cât mai mare străduinţă pe lângă autorităţile ruseşti.

Păstrând postul ca şi sediul dv. pe lângă Marele Cartier General Rus, veţi binevoi a primi direcţia organizaţiei a acestor forţe. Vă delegăm pentru organizarea acestor trupe ca şef de Stat-Major pe lt. colonel Constantin G. Pietraru, care sub direcţia dv. va fi personal însărcinat cu organizarea, administrarea şi instruirea acestui corp de voluntari.

Ministru de Război,
(ss) Vintilă Brătianu

Români liberi în Rusia nu erau, sau, care erau, aparţineau statului rus. Mi se strânge inima de durere când întâlnesc în cursul războiului, la fiecare pas, lipsa unei adânci conştiinţe naţionale. Ardelenii civili, la retragerea Armatei Române, au fost împuşcaţi ca trădători, prizonierii români luaţi de Armata Română erau ţinuţi în aceleaşi lagăre cu străinii, în Rusia la fel, iar noi, ofiţerii asimilaţi, eram bănuiţi şi priviţi cu neîncredere. Tot ce au propovăduit dascălii ardeleni în Regat şi tot ce am făcut noi, cărturarii neamului, a fost uitat în război.

Nr. 1 191/23 februarie 1917

Către lt. colonel Constantin G. Pietraru

Am onoare a vă face cunoscut că sunteţi numit şef de Stat-Major al Corpului de voluntari români, care se va organiza în Rusia. Sub comanda superioară a dlui general Coandă, veţi căuta a face toate demersurile şi a lua cât mai grabnice măsuri pentru organizarea, administrarea şi instrucţia acestui Corp, conform proiectului de organizare lucrat de Marele Stat-Major, ce se trimite în copie dlui general Coandă şi a instrucţiunilor şi ordinelor ce veţi primi mai în urmă. Până la venirea în Rusia a comandamentului unei divizii cu personalul necesar serviciilor ei, veţi face singur cheltuielile necesare pentru îndeplinirea misiunii lor de către comisiile ce se vor trimite ca să caute şi să adune pe voluntarii români din Rusia. Pentru hrana şi transportul voluntarilor veţi căuta a obţine concursul guvernului rus, urmând ca ulterior să se deconteze sumele avansate pentru materiale şi transporturi. În vederea primelor cheltuieli, vi se deschide prin legaţiunea română din Petrograd un credit de 50 000 lei. Pe cât este posibil, veţi căuta a procura acte justificative a cheltuielor ce veţi fi nevoit să faceţi.

Când aceste cheltuieli urmează să se facă de comisiile mai sus numite, veţi putea să le puneţi la dispoziţie suma ce o credeţi strict necesară, rămânând ca ele să justifice întrebuinţarea banilor. Drepturile dvs. personale ca bani sunt, în afară de solda gradului, o diurnă de 45 lei pe zi până la 30 de zile, apoi între 30 şi 40 zile câte 2/3 şi peste 40 zile 1/2 din această diurnă. Vi se dă în acest cont acum suma de 5 000 lei. Ofiţerii de naţionalitate română, supuşi străini, trimişi în comisii, vor primi aceeaşi diurnă ca şi ofiţerii români, potrivit gradului lor. Refugiaţii civili din comisie vor primi o diurnă egală cu aceea a gradului de căpitan. Cheltuielile de transport se vor plăti deosebit.

Ministru de Război,
(ss) Vintilă Brătianu

Vintilă Brătianu ne considera tot „supuşi străini". Voia să cucerească Ardealul românesc cu voluntari „supuşi străini".

Proiect de organizare a Corpului voluntarilor români în Rusia

1. se înfiinţează în Rusia un corp de voluntari români, supuşi străini, aflaţi acolo şi care de bună voie ar primi să lupte în rândurile Armatei Române;

2. aceste forţe de voluntari vor fi aşezate în unul sau mai multe câmpuri de instrucţie, după cum se va stabili de reprezentanţii guvernului român, de acord cu reprezentanţii guvernului rus. Aceste câmpuri vor trebui astfel alese, încât să aibă adăposturi pentru oameni şi putinţa unei convenabile alimentări;

3. îndată ce se va hotărî asupra acestor două chestiuni importante, se vor trimite în Rusia, pe regiuni, comisii mixte româno-ruse, compuse din: un ofiţer din Armata Romană, un ofiţer de naţionalitate română, luat dintre prizonieri, un refugiat român din provinciile revendicate de noi, un ofiţer rus.

Comisiile vor avea îndatorirea de a alege pe voluntarii români, fie printre prizonieri, fie printre cei liberi care vor să lupte alături de Armata Română şi apoi a-i trimite în câmpurile de instrucţie ce se vor stabili;

4. îndată ce se vor stabili câmpurile de instrucţie, unde se vor aşeza voluntarii români, se vor trimite din ţară cadrele necesare pentru organizarea, administrarea şi instrucţia lor, şi anume:

– un comandant de divizie cu un sâmbure de cadre al tuturor serviciilor;

– instructori pentru fiecare unitate, şi anume: câte un comandant de regiment, câte un comandant de batalion cu un ofiţer inferior şi patru ofiţeri de fiecare batalion, câte un ofiţer inferior şi un subofiţer pentru fiecare baterie, câte un ofiţer inferior şi un subofiţer pentru fiecare escadron.

Dacă se va constata că printre voluntari sunt puţini care pot să servească în artilerie sau cavalerie, ei vor fi trimişi în ţară, în câmpurile de instrucţie ale Armatei Române sau vărsati în infanterie. Comandamentul de divizie şi instructorii vor merge în câmpurile de instrucţie hotărâte, unde se vor pregăti cele necesare pentru pregătirea voluntarilor. Pentru instrucţia şi pe cât posibil chiar administraţia voluntarilor, se vor întrebuinţa cât mai mulţi ofiţeri prizonieri. Îndată ce numărul voluntarilor se va spori, se va putea trimite un al doilea şi chiar un al treilea comandament de divizie, la fel cu cel dintâi;

5. hrana acestor voluntari se va procura prin intermediul autorităţilor militare ruseşti, în aceleaşi condiţii ca şi pentru Armata Rusă;

6. armele pentru instrucţie se vor lua din cele trimise din Franţa, aflate prin diferite depozite în Rusia şi pe care Marele Cartier Român le-ar găsi disponibile;

7. echipamentul se va lua fie din depozitele aflate în Rusia, destinate Armatei Române, fie direct din depozitele ruseşti, având grijă ca măcar capelele să fie, dacă nu din postav verde, cel puţin de o formă românească;

8. ofiţerii şi subofiţerii activi şi de rezervă din Corpul voluntarilor vor avea drepturi egale cu ofiţerii din Armata Română; timpul servit în Armata Austro-Ungară, ca şi cel în calitate de prizonieri, se va ţine în seamă la stabilirea vechimii lor;

9. corpul de voluntari astfel format va primi în Rusia o instrucţie de 1½ -2 luni, iar după aceea ei vor fi aduşi în ţară în câmpurile de instrucţie ale Armatei Române, unde ar fi bine ca să fie încadraţi în Armata Română.

Iată ce proiect de organizare era în stare să compună Marele Stat-Major. Cuvintele finale – *încadraţi în Armata Română* – înseamnă neîncredere.

Din documentele de până acum se vede clar că acelaşi Vintilă Brătianu, care a refuzat să ne primească în Armata Română ca ofiţeri la declanşarea războiului, trata pe românii ardeleni şi bucovineni ca „supuşi străini", nu avea încredere în ei, dar făcea apel la ei să se înscrie voluntari şi să moară sub flamurile României Mari. Ce mentalitate obtuză! Cei din Regat îşi închipuiau că românilor din Ardeal şi din Bucovina le trebuia votul corpurilor legiuitoare cenzitare, ca să-şi iubească neamul şi pământul ţării, ca să devină fii credincioşi ai naţiunii. Dacă cei de la cârma statului aveau această mentalitate, atunci ce mai era de aşteptat de la clasele inferioare?

Voluntarii aveau să semneze următorul:

ANGAJAMENT

Subsemnaţii, ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi, de naţionalitate română, declarăm pe onoare şi conştiinţă că voim să luptăm alături de Armata Română pentru dezrobirea ţărilor noastre de sub dominaţia austro-ungară şi lipirea lor la România. Prin acest angajament noi devenim ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi români, cu aceleaşi drepturi şi datorii ca şi cei din Armata Română.

Timpul servit în Armata Austro-Ungară, ca şi cel în calitate de prizonieri, ni se va socoti la vechimea gradului nostru. Noi şi familiile noastre vom avea aceleaşi drepturi la pensii, ajutoare şi recompense ca şi ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii români, luându-se în seamă şi timpul servit în Armata Austro-Ungară şi cel în calitate de prizonieri. Din momentul subscrierii acestui angajament, ne considerăm ca făcând parte din Armata Română şi, prin urmare, aceia dintre noi care nu vor răspunde la chemare vor fi consideraţi ca dezertori şi pedepsiţi conform legilor româneşti.

Tot astfel ni se vor aplica toate dispoţiile legale şi regulamentare în vigoare în Armata Română. Dumnezeu să ne ajute, ca prin sângele nostru să ne dezrobim ţările şi să facem România Mare, unită într-un singur trup şi pe veci.

Darniţa, 5 martie 1917

Se va vedea mai târziu care au fost motivele ce l-au determinat pe lt. col. Pietraru să ceară acest angajament în scris de la voluntari.

Situaţia prizonierilor români din Rusia

Înainte de a trece mai departe, reproduc două acte care descriu situaţia prizonierilor români din Rusia.

Date informative despre prizonierii de război români aflători în Rusia

Conform informaţiilor de prin diferitele tabere de prizonieri, putem afirma că afară de ofiţerii şi soldaţii de trupă concentraţi aici în Darniţa, mai sunt încă circa 250 de ofiţeri, iar soldaţi de trupă cel puţin 100 000. La această afirmare ne dau îndreptăţire şi următoarele date statistice: pe frontul rusesc au luat parte trei din patru părţi ale corpurilor de armată din Sibiu şi Timişoara, a căror majoritate se compune din români. Aceste corpuri de armată – conform constatărilor făcute de ofiţerii care sunt concentraţi aici la Darniţa au avut pierderi de circa 66%, adică două din trei părţi ale efectivului lor. Românii au mers la fronul rusesc cel puţin 300 000, dintre care cel puţin 100 000 au căzut prizonieri, iar vreo 100 000 morţi şi răniţi şi în fine, 100 000 mai sunt în Armatele Austro-Ungare. Tot această cifră ne iese şi atunci, când luăm în considerare numărul prizonierilor austro-germani din Rusia, care fac circa 1 milion 800 de mii. Anume, populaţia română a Austro-Ungariei face a 12 –a parte din totalitatea populaţiei, iar prizonierii curaţi austro-ungari se presupun a fi 1 milion 400 de mii, prin urmare, după socoteala aceasta, numărul prizonierilor români ar trece în mod considerabil de 100 000. Mai adăugăm şi acea împrejurare că naţionalităţile, îndeosebi românii, la asentări nu au fost absolut cruţate.

Date exacte despre numărul prizonierilor români se pot procura în Petrograd, la Crucea Roşie Rusă, unde sunt ţinuţi în evidenţă, după naţionalitate, toţi prizonierii de război şi de unde şi-au câştigat în această privinţă date exacte sârbii şi cehoslovacii. Duerich, deputatul ceh care locuieşte stabil în Petrograd şi secretarul său Pişezki vă pot servi în privinţa aceasta cu informaţii preţioase. Tot astfel şi legaţiunea sârbă. Prizonierii de război români sunt împrăştiaţi pe întreg teritoriul Rusiei europene şi asiatice. În lagărele de prizonieri sunt numai cei bolnavi şi reconvalescenţii încă neapţi pentru lucru, iar acei care pot lucra, împărţiţi în părţi mai mici sau mai mari, ba chiar şi singuratici, se află pe la diferite lucrări. După datele noastre, cei mai mulţi sunt pe la economii de câmp, dar se află mulţi pe la linii ferate şi la mine de cărbuni şi chiar prin fabrici. Câţi sunt în fiecare loc nu se poate constata, căci numărul lor fluctuează în continuu. Starea sufletească a prizonierilor este destul de demoralizată. În urma împrejurărilor că de la început au fost izolaţi cu totul de o ofiţerime, au ajuns sub influenţa slavilor din Austria, a germanilor şi a ungurilor. Din partea tuturora au fost de la început insultaţi, maltrataţi, iar după intrarea României în acţiune, intimidaţi ca să nu se înscrie ca voluntari şi terorizaţi cu fel de fel de ameninţări. Necunoştinţa limbii ruseşti i-a pus într-o situaţie de inferioritate şi dependenţă faţă de slavii ai Austro-Ungariei, care în viaţa internă a prizonierilor, au conducerea şi asupra românilor.

Îşi poate închipui deci, oricine, că la cele mai grele încercări erau expediaţi din lagăre în primul rând românii. Aşa de exemplu, la construirea liniei Murmanskului până la Marea Albă, unde de gerurile grozave au pierit români cu miile, iar la multe mii le-au degerat picioarele. De românii prizonieri de aici, nimeni nu s-a interesat până acum şi astfel, mulţi dintre ei sunt într-o stare de disperare. Austro-ungarii i-au considerat de duşmani interni şi trădători, ruşii de simpli prizonieri şi încă de calitate inferioară, iar România nu a arătat faţă de ei nici cel mai mic interes, n-a făcut nimic pentru ei, ci i-au lăsat pradă tuturora. Misiunile Crucii Roşii germane, austro-ungare şi a ţărilor neutre au împărţit ajutoare-veşminte şi bani numai la germani, unguri, poloni, ucrainieni, iar de români şi cehi nici nu au voit să audă. Cehii sunt ajutoraţi din partea societăţilor ce le au în Rusia, numai românii au fost copiii nimănui. Toate acestea le-a simţit şi le simte fiecare prizonier de război român. Cu toate acestea nu sunt pierduţi pentru cauza naţională, cu condiţia însă că vor fi scoşi neîntrebaţi şi în masă de sub influenţa răufăcătoare a străinilor şi concentraţi în locuri potrivite, unde sub influenţa ofiţerilor noştri, care le cunoaştem sufletul lor şi îi cunoaştem personal, apoi sub influenţa comisiei române şi a Armatei Române vor deveni elemente bune şi folositoare, căci peste tot se află mulţi oameni de mare însufleţire printre ei.

Suntem de părere că în urma unei înţelegeri prealabile a guvernului rus şi român, concentrarea necondiţionată şi severă a tuturor prizonierilor români să se facă în unul sau mai multe puncte unde să nu vină în atingere cu absolut niciun element străin de neamul nostru. În aceste puncte să se prezinte comisiile guvernului român, însoţite de ofiţeri de-ai noştri, să le vorbească la inimă, să le dea lămuririle necesare, să facă selecţiile necesare, să-i expedieze la locurile de destinaţie pentru instrucţie. În aceste puncte să rămână stabil un om împuternicit, care va avea datoria de a împiedica retrimeterea celor adunaţi.

Concentrarea aceasta nu va duce la rezultatul dorit, dacă executarea va fi încredinţată numai autorităţilor ruseşti. Dezinteresarea, încetineala şi, în multe cazuri, rea credinţa, ba chiar manopere contrarii ale autorităţilor ruseşti

(voenski-nacealnik, zavedivaiusk voenoplenimi etc.), vor zădărnici pas cu pas executarea planului dorit de noi, oricât ar fi de severă dispoziţia ministerului rus. În foarte multe garnizoane, comandantul militar este german sau polon şi pe faţă agită contra intereselor Antantei, în alte locuri organele executive sunt în înţelegere cu acele persoane, care comercializează munca prizonierilor şi fac tot posibilul ca prizonierii să rămână pe la anumite lucrări fără plată, fiind storşi de muncă până la istovire. În această privinţă, credem necesar a aminti unele cazuri speciale. Ordinul pentru concentrarea voluntarilor care s-au cerut în Armata Română în diferitele garnizoane, s-au publicat în diferite forme.

Prin luna octombrie s-a publicat un caz că România şi Rusia schimbă 15 000 de prizonieri, cine doreşte a merge în România să se înscrie. Dintre cei înscrişi n-a fost expediat niciunul, dimpotrivă, au fost trimişi la lucrări, fără a se ţine seamă dacă s-au înscris sau nu. Pe la mijlocul lunii decembrie, în unele locuri s-a ordonat înscrierea acelor ofiţeri, subofiţeri şi intelectuali negradaţi, care şi-au exprimat dorinţa de a merge în România, pentru a fi trimişi la punctul de concentrare Darniţa, ca să li se constate naţionalitatea şi, cu toate acestea, cei înscrişi nu au fost expediaţi decât peste trei săptămâni. Astfel e şi cazul ofiţerilor din Ţariţîn, în număr de 28. În alte locuri, s-a ordonat înscrierea voluntarilor, dar numai acei prizonieri care nu sunt pe la lucrări, adică a celor neapti. Se bănuieşte că faţă de cazurile publice au fost instrucţiuni secrete de reţinere, căci avem date sigure că pe la toate lucrările s-au înscris foarte mulţi voluntari, dar dintre aceştia, afară de ofiţeri sau subofiţeri, aproape nimeni n-a fost expediat aici, la Darniţa. Se ştie că undeva, la o lucrare mare de pădure, sunt 9 000 de slavi sudici, pe care sârbii îi reclamă pentru front, dar nu-i pot obţine, căci de câte ori îi caută pentru concentrare, dispar şi nimeni nu-i mai găseşte. Este neapărată nevoie ca mai multe comisii militare române, compuse din persoane care cunosc împrejurările din diferitele garnizoane ruseşti, să ia în mână concentrările şi cu ajutorul, intervenţiei şi supravegherii lor să se facă atât concentrarea cât şi expedierea prizonierilor români. Sârbilor numai aşa le-a reuşit concentrarea, că au dus cu sine persoane ruse de mare influenţă şi soldaţii imediat au fost îmbarcaţi în vagoane şi expediaţi. (Această metodă se recomandă şi în cazul nostru ca singurul mijloc ce poate duce la rezultat). Acei sârbi care din diferite pretexte nu au fost concentraţi şi expediaţi se găsesc şi astăzi în interiorul Rusiei, la lucru. Lucrul cel mai curios este că până şi dintre voluntarii aflători aici în Darniţa se trimit la lucrări. Aşa de exemplu, în zilele trecute, au fost expediate odată, 44 de persoane. Comisiile acestea să cerceteze toate garnizoanele mai mari, ale căror comandanţi militari (voenski-nacialnik) posedă liste de prizonieri, şi să se convingă, dacă cele mai recente date statistice corespund cu numărul celor concentraţi şi dacă toţi cei din registre au fost expediaţi. Dacă e nevoie, comisia să se ducă şi în localităţile unde au fost trimişi români la lucru, că fabricanţii, proprietarii unde sunt întrebuinţaţi, îi neagă şi îi ascund, cum s-a făcut cu sârbii în cazul de sus. De altminteri, se face o mare propagandă din partea ruşilor, şi mai cu seamă a femeilor ruse, ca să încurce pentru totdeauna pe feciorii noştri pe aici ca să se căsătorească. Se vorbeşte chiar şi despre colonizare prin Siberia.

În urma experienţelor triste, despre care însuşi dumneavoastră v-aţi putut convinge aici în Darniţa, unde voluntarii noştri sunt adăpostiţi în barăci semi-subterane, imposibile de locuit, îndesaţi laolaltă ca sardelele, goi, desculţi, lipsindu-le chiar şi apa pentru spălat rufe, trataţi mai rău decât cei din penitenciare, este absolut necesar ca, încă înainte de începerea instrucţiei şi înainte de concentrare, să se desemneze locurile de instrucţie, unde să ni se pună nouă, celor prezenţi, materialul necesar la dispoziţie pentru aranjarea locuinţelor celor care au să fie ulterior concentraţi. Întreaga administraţie a punctelor de instrucţie să fie condusă exclusiv numai de comandamentele române.

Cât priveşte instrucţia militară a prizonierilor români, credem că 60% sunt bine instruiţi, adică au încă din timpul de pace instrucţia reglementară, servind trei ani şi făcând manevrele prescrise. Restul de 40% au fost instruiţi cu termen redus numai în cursul războiului. De altminteri, după concentrarea lor şi începerea instrucţiei, cel mult după o săptămână se va putea constata care are lipsă de o instrucţie mai intensă. Luând în considerare că noi, cei concentraţi aici, abia după 2-3 săptămâni vom putea începe instrucţia, în lipsa instructorilor necesari. În acest timp, unii dinte noi, care au legături şi cunoştinţe personale cu sârbii şi cehii cu influenţă din Rusia, care sunt în stare a ne da datele exacte şi necesare cu privire la numărul şi dislocaţia prizonierilor români, ar putea de pe acum să fie însărcinaţi cu adunarea acestor date şi pentru aceasta ar fi necesar să se obţină numai biletele de liberă trecere la Moscova şi Petrograd.

Dintre ofiţerii români prinşi în Rusia, întrucât am putut constata, circa 40% nu s-au prezentat aici, la Darniţa. Aceştia însă nu trebuie consideraţi ca pierduţi pentru cauza română, căci, întrucât noi cunoaştem personal cauzele pentru care nu s-au prezentat, acestea nu sunt pentru că nu ar adera la idealul nostru naţional sau le-ar lipsi curajul de a participa la luptă, ci motive mai mult de precauţie şi în unele cazuri piedicile pe care le pun autorităţile ruseşti. Aşa de exemplu medicii:

1. Ion Blidariu, în Orenburg;

2. dr. Ion Sabo, în Astrachan;

3. Cornel Olariu, stud. med., în Odessa;

4. Ion Popovici, stud. med. în Moscova;
5. Ion Fira, stud. med. în Nijni-Novgorod;
6. Coriolan Hârţoagă, stud. med., în Berezovka;
7. Petru Şuba, stud. med. în Bâtişevo (gubernia Saratov);
8. IonCiosa, stud. med. în Bâtişevo (gubernia Saratov), au fost reţinuţi a se prezenta.

Ofiţerii activi, care pe faţă adresează la năzuinţele neamului nostru, au rămas deocamdată din motivul că nu li s-a oferit prilej de a vorbi personal cu organe competente şi autorizate ale Armatei Române, relativ la reglarea situaţiei lor militare şi de onoare. Alţii nu s-au prezentat pentru că nu au văzut timpul sosit, cu motivul că preluarea şi împământările lor şi prin urmare asigurarea familiilor lor în caz dacă vor cădea pe câmpul de luptă sau răniţi vor deveni neapţi de muncă, până astăzi nu s-a asigurat, dar în momentul când o stare asigurare oficioasă o vor fi obţinut, sunt gata a se prezenta fără alte condiţii. O parte dintre cei rămaşi – deşi nu mare – având date sigure despre spionajul ce se face, au rămas în lagăre chiar afirmând că sunt de naţionalitate unguri sau germani, însă ei doresc momentul când în aparenţă vor fi constrânşi să se concentreze, argumentând că în felul acesta nu pot fi acuzaţi de pe acum ca transfugi şi trădători şi familiile lor acasă în acest timp vor beneficia de ajutorul de la stat. Noi credem ba chiar insistăm – şi ca români în vederea scopului ce urmărim, şi ca prieteni ai lor – că aceşti ofiţeri să se elibereze din situaţia lor penibilă şi să li se întindă mâna de ajutor şi ocazia de a putea fi şi ei activi în clipele mari pe care le trăim.

Socotim că cel mai simplu mijloc ar fi ca toţi ofiţerii care încă nu s-au prezentat să fie concentraţi aici în Darniţa, unde sunt locuinţe destule. Aici, să fie întrebaţi prin o comisie română, unul câte unul deosebit, dându-se fiecăruia ocazia de a se pronunţa şi dându-se fiecăruia informaţiile şi asigurările necesare. Concentrarea lor să se facă telegrafic cu termen fixat, cu trenuri de persoane sau accelerate (nicidecum cu trenuri de marfă) şi sperăm că în două săptămâni vor fi toţi aici de faţă, căci la expedierea ofiţerilor prizonieri autorităţile ruseşti nu fac greutăţi, dimpotrivă, le pare bine că se scapă de ei. De când suntem prizonieri în Rusia, în continuu observăm că opinia publică rusă nu este informată pe deplin, ba în unele cazuri este chiar în rătăcire faţă de referinţele române. Nu cunoaşte sufletul, obiceiurile şi năzuinţele poporului român. În ziare de frunte ca Ruskoje Slovo din Moscova, adeseori se pot citi articole – chiar şi după intrarea în acţiune a României – care sunt chiar injurioase la adresa românilor. Pentru orientarea opiniei publice ruseşti şi crearea unei situaţii favorabile, ar fi neapărat necesar ca, prin jurnalele mari din Petrograd şi Moscova să se plaseze cât mai des articole potrivite.

O icoană mai jalnică nu se poate zugrăvi. Guvernul Brătianu şi întreaga conducere a statului român primeşte cea mai ruşinoasă palmă. Şi nu au nicio scuză, deoarece noi, refugiaţii din timpul neutralităţii, le-am atras în repetate rânduri atenţia asupra problemei. Mai reproduc fragmente dintr-un alt document adresat, după câte se pare, profesorului Nicolae Iorga.

Plângerea mai multor voluntarii români din Transilvania,
înregistrată la nr. 661 din 14 mai 1917 (Marele Stat-Major)

Subscrişii, cu deplină reverenţă, vă rugăm ca în baza celor ce urmează să binevoiţi a face cu urgenţă posibilă demersurile crezute necesare ca toţi prizonierii de război români din Rusia, care sunt înscrişi ca voluntari pentru Armata Română, să fim concentraţi într-un lagăr comun. Acest lagăr credem că ar fi consult a se înfiinţa în Zborni-Punct, Darniţa, Vosli-Kiev sau eventual într-un alt loc, pe care îl veţi încuviinţa. Vă rugăm să binevoiţi a ne da cele mai lămurite informaţii referitor la intenţiile guvernului român în ce priveşte destinaţia ce credeţi a ne da, prin care, sperăm, vom fi scăpaţi din situaţia penibilă în care ne aflăm în prezent. Respectuoasa noastră rugare o motivăm cu următoarele:

– în momentul când România a intrat în acţiune, noi n-am avut nicio clipă de ezitare, ci, când repetatele noastre rugări pe la instanţele militare ruse prea întârziau, am păşit energic şi am constrâns comanda Armatei a VI-a de sub Riga şi comanda Armatei a X-a a ne decreta de voluntari români şi a ne separa de prizonieri. Am fost aduşi deci, aici, la Odessa vrea 80 de voluntari prin lunile octombrie şi noiembrie;

– am tot aşteptat să fim concentraţi, spunându-ni-se că aceasta va şi urma în curând;

– aşteptarea noastră a durat însă 7-8 luni, fără a se face ceva în cauză.

Traiul nostru din acest interval vi-l descriem în următoarele:

– din locul de unde plecaserăm, autorităţile ruse ne-au spus că, la locul de concentrare, vom fi prevăzuţi cu de toate şi n-au crezut de cuviinţă să ne îmbrace;

- ajungând la Odessa, am fost încartieraţi într-o odaie spaţioasă, cu o mulţime de ferestre, toate sparte. Viscolul ne umplea odaia cu zăpadă şi odaia nu se încălzea deloc. Era deci un ger ca afară. Într-o asemenea temperatură, majoritatea oamenilor noştri erau fără mantale, fără albituri, fără pantaloni, cu bluzele destrămate, desculţi, iar alimentarea, ca şi acuma, cu rămăşiţele ce prisoseau prizonierilor;

– de la dreptul de prizonieri, adică de a primi îmbrăcăminte etc., noi am căzut pe motiv că suntem voluntari, iar ironiile şi bruscările din partea ruşilor germanofili se ţineau lanţ;

– am făcut rapoarte în dreapta şi în stânga, dar atenţie – de nicăieri;

– daţi pradă mizeriei, oamenii s-au îmbolnăvit. 70% au înfundat spitalul.

Sub presiunea unei atari mizerii, ne-am adresat în comun, cu o petiţie dlui consul român de aici, solicitând intervenţia d-sale pe lângă forurile ruseşti, spre a se pune capăt acestei stări insuportabile. Petiţia am motivat-o cu aceea că, deşi, cunoscând rigiditatea paragrafului care se bazează pe instrucţii, îndrumări oficioase şi pe cinismul juridic, i-am pus în vedere alternativa care moraliceşte sprijinea punctul nostru de vedere, şi anume: din momentul asumării noastre ca luptători pentru idealul României, noi nu am mai putea fi consideraţi de cetăţeni austro-ungari. Noi suntem pentru Austro-Ungaria nişte indivizi care şi-au călcat jurământul, care au dorit peirea ei şi chiar cu preţul vieţii noastre. Acest păcat comis faţă de Austro-Ungaria, noi aşa credem, e numai un omagiu adus datoriei noastre faţă de neamul nostru, faţă de România.

Cererile noastre de a fi scăpaţi din ghearele distrugerii au rămas desconsiderate. Dl. consul de aici nu ne-a învrednicit nici măcar de o privire. Unul dintre rezultatele acestei ţinute a fost şi acela că vreo 15 dintre noi s-au reîntors în robie, blestemând în faţa autorului acestor mişcări voluntariste, care şi fără a fi afurisit, întru nimic n-a suferit mai puţin decât oricare dintre noi. Cu o rezoluţie impusă de determinarea abnegaţiei noastre, am înfruntat toate, am luptat cu imposibilul de 7-8 luni, suferind toate cu demnitate şi resemnare aşteptărilor. Cu căderea regimului vechi am văzut – dar numai în vis – deschizându-ni-se şi nouă perspectiva altor lumi, ne-am crezut scăpaţi. Credinţa noastră s-a întărit prin faptul că după Paşti, s-a prezentat între noi, care aşteptam deja de 7 luni, dl. Sever Bocu, spunându-ne că d-sa şi guvernul s-au interesat de noi, în curând va sosi comisia al cărei membru e şi d-sa, vom fi concentraţi, nu vom intra în foc decât în caz de extremă trebuinţă etc.

E adevărat că dl. Bocu ne-a spus că are concediu, aşadar prezentarea nu avea caracter oficios. E adevărat şi aceea că naivitatea se putea simţi măgulită de frumoasele vorbe, dar inteligenţa şi demnitatea nu au niciun motiv de a aplauda, din următoarele cauze:

– celui ce a plecat la luptă nu-i este permis să viseze la favoruri personale, pentru că dacă face aceasta nu e om onest şi neamul nostru din cauza acestora e astăzi distrus;

– un voluntar plecat la luptă a plecat să-şi scape neamul atât de duşmanul din afară, cât şi de partizanii dinăuntru;

– pare nostim că dl. Bocu se identifică cu guvernul sau dacă guvernul e silit de a se reprezenta prin astfel de sărmani indivizi, care sunt în stare să uite că într-o societate unde se află oameni cu şcoală şi cu trecut, numai serios şi bărbăteşte se poate vorbi – atunci: profundele noastre regrete...

Vă rugăm deci, ca relativ la această identificare să ne daţi cele mai clare lămuriri, pentru că pasul nostru e serios şi conştient şi astfel, conştienţă şi seriozitate dorim. Trecând deci, la descrierea mai departe a situaţiei noastre, afirmăm că, după ce dl. consul n-a cutezat să facă nimic în interesul nostru, poate de frica regimului vechi, situaţia gravă de acum cu atât mai vârtos nu o vor implora implorațiile către dl. consul, ci păsul d-voastre. Ca să nu se dea loc la mistificări, amintim că dlui consul niciodată nu i-am cerut nimic, decât numai o intervenţie. Abandonaţi fiind, suntem lămuriţi cu toate. Pe dvs., v-am fi cruţat dacă am fi găsit omul serios, care e în stare să înţeleagă paşii serioşi, să fi găsit omul puritan, care să fie în stare să menţină puritatea abnegaţiei. Neaflându-l, ne întoarcem către d-voastră.

Dacă de regimul vechi am fost şicanaţi pentru păcatul de a fi germanofili, de regimul de azi suntem maltrataţi pentru păcatul că suntem voluntari. Suntem daţi pradă prizonierilor de război, care au libertatea de a ne ataca cu pari, pietre şi cu cuţite în locuinţa proprie, neîmpiedicati, ba chiar aprobaţi de ruşi, pentru că suntem voluntari, trădători de patrie şi că azi, când „toată lumea" vrea pace, numai noi vrem război. Viaţa oricăruia dintre noi are alt scop şi nicidecum acela de a cădea sub cuţitul prizonierilor eliberaţi şi înfrăţiţi prin parale şi alcool cu „Humbugul" moscovit eliberat. În 23 aprilie, pe motiv că şi noi, voluntarii, am pretins prânz – deşi noi puteam vorbi numai de rămăşiţe – cei de acasă, vreo 25-30, am fost atacaţi de 750 de prizonieri; salvarea o datorăm hotărârii temerare, în faţa căreia curajul adversarilor s-a frânat; amicii păcii, însă, ruşii le-au preparat calea pentru altădată, luându-ne numai nouă obiectele de apărare. Solicitarea noastră de a fi separaţi nu o aude nimeni.

Domnule profesor, un singur ideal ne-a condus, un singur ideal ne conduce: datoria! Sfinţenia idealului nostru pretinde ca oricare fiu al neamului nostru zdrobit să-şi facă datoria. Oricare parazit, oricare imoral, când nimiceşte pe fratele său, afirmă că-şi face datoria. Nouă astfel de datorii nu ne trebuiesc! Noi vrem ca oricare fiu al

neamului nostru batjocorit să-şi cheltuiască şi ultima scânteie de energie pentru scăparea şi ducerea la triumf a ponegritului nostru ideal naţional. E timpul când unicul argument este fapta, dar o asemenea faptă să arate în mod neîndoios că are fond moral şi o faptă numai atunci are fond moral, când în autor este cinstea de a se jertfi pentru fratele său şi nu a-i suge sângele in mod vampiric. Toţi cei ce nu arată fapte în zilele de azi, între noi cel puţin, cu vorbe oricât de frumoase ar fi ele, nu are ce căuta. O faptă din zilele noastre de acum, ar fi în stare să spele chiar şi un trecut dubios, dar, repetăm, faptă abnegată în interesul învierii neamului condamnat la moarte, de către înşişi paraziţii săi. Fapte vrem! Vă rugăm din nou să binevoiţi a interveni în afacerea noastră, să fim concentraţi, iar până atunci să fim separaţi cât mai curând posibil de prizonieri. Vă rugăm să faceţi lumină în afacerile arătate de noi ca dubioase, referitor la comisie şi personajele ei, cu un cuvânt tot ce interesează chestia de faţă.

Odessa, 28 aprilie 1917

Din aceste două documente se vede limpede – admiţând chiar că omul la supărare multe spune – situaţia umilitoare, suferinţele îndurate şi persecuţiile îndurate de prizonierii români din Rusia. Tragedia morală a neamului nostru n-a încetat în cursul întregului război. Greşelile politice ale lui Ionel Brătianu, pe care le-am arătat în volumul I al acestei lucrări (*Calvarul neutralităţii*) trebuiau să fie ispăşite de neamul întreg şi plătite cu jertfe scumpe. Dacă Brătianu ar fi intrat din 1914 în război, aşa cum am dovedit în *Momente pierdute*, nu mai trebuia să recrutăm prizonieri în Rusia, ci se înrola întreg Ardealul în Armata Română, fără să aştepte ridicula „cetăţenie" a lui Vintilă Brătianu.

Noi, intelectualii din Ardeal, stăm cu fruntea senină în faţa istoriei: *Noi ne-am făcut datoria!* Cât am stat în Ardeal, ne-am străduit din răsputeri, jertfindu-ne cei mai frumoşi ani ai tinereţei, să integrăm Ardealul în cultura unitară a neamului românesc de pretutindeni. Prin gândurile şi faptele noastre, noi ne-am identificat cu naţiunea din care făceam parte, prin toată fiinţa noastră am trăit în realitatea unităţii culturale a neamului nostru, iar când momentul istoric ne-a pus în faţa înfăptuirii unităţii politice, am trecut la planurile naţionale de luptă. Ne-am părăsit căminele, părinţii şi plaiurile dragi, ca să ne înrolăm în oştirea română. Prizonierii din Rusia au făcut dovada că românii din Ardeal s-ar fi răsculat şi ar fi sărit în ajutorul Armatei Române, dacă ar fi intrat de la început în război, în 1914. Dar popoarele, ca şi indivizii singuratici, îşi au destinul lor, adeseori neînţeles de conducători. Aşa ne-a fost nouă scris, să avem în fruntea naţiunii întregi, la izbucnirea Războiului Mondial, oameni lipsiţi de prevedere, lipsiţi de acel curaj sfânt pe care ţi-l dă numai credinţa, întemeiată pe hărnicie, pe pregătire conştientă şi pe energie virilă. În 1914, Ionel Brătianu nu era numai ministrul prezident al României Mici, ci al întreg românismului. Cum Partidul Liberal îşi făureşte un titlu de mândrie din guvernările aproape permanente cu care a fericit ţara, tot asupra lui cade şi uriaşa lespede a tuturor răspunderilor pentru întreg convoiul funebru al neglijenţelor.

„Aşa ne-a fost scris" nu trebuie înţeles în sensul unui fatalism oriental, ci al unui determinism împletit din reţeaua cauzală a faptelor, din viaţa reală. Războaiele sunt proba de foc a pregătirilor şi prevederilor din timp de pace. Le spun toate acestea pentru prezent şi pentru viitor, căci destinul istoric al neamului nostru nu e împlinit. Greşelile din trecut să ne servească de *memento.*

Neglijenţa românească

Să înnodăm acum iar firul povestirii întrerupte. Autorităţile române priveau chestiunea corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni numai din punct de vedere militar. Aveau nevoie de un spor de efective. Recrutarea şi formarea corpului de voluntar, trebuia să se termine deodată cu refacerea Armatei Române din Moldova, în vederea ofensivei proiectate în cursul verii. După cum reiese din acte, guvernul din Iaşi a trimis o misiune în Rusia, fără să fie încheiată în prealabil o convenţie cu guvernul din Petrograd. Din această cauză şi din cauza evenimentelor din Rusia,

chestiunea prizonierilor români de acolo s-a tărăgănat până în toamnă, când ostilităţile de pe frontul din Moldova au încetat, iar corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni a devenit un balast.

Las să urmeze câteva documente din care se pot urmări încurcăturile dispoziţiilor fără cap ce s-au luat.

Telegramă nr. 8
Expediat din Grand Quartier G-l russe
Data 10 aprilie, P., ora 17

Ministerul de Război
Marele Stat-Major B 2
Intrat, nr. 180/12 aprilie 1917

Domnului Vintilă Brătianu, Ministre Guerre, Jassy

În urma convorbirilor ce am avut la Petrogrd, Marele Stat-Major P. S. rus sub semnătura generalului Zankievici, cu adresa nr. 1 824 din 7 aprilie 1917, îmi face cunoscut că chestiunea formării unui corp de voluntari de români din Transilvania prizonieri, se găseşte pentru moment în situaţia următoare:

1. toţi românii din Transilvania care nu sunt întrebuinţaţi la diferite lucrări şi au arătat dorinţa de a intra în corpul de voluntari, sunt îndreptaţi în număr de 1 500 de oameni în lagărul de la Darniţa;

2. având în vedere că toţi ceilalţi prizonieri români din Transilvania se găsesc în diferite fabrici şi luarea lor de acolo ar stânjeni într-o importantă măsură lucrul pentru apărarea ţării, chestiunea în principiu pentru aceştia este în curs de a fi studiată de guvernul provizoriu. Cred că trebuie înţeles după acest răspuns în urma convorbirilor ce am avut şi cu miniştrii respectivi, că pentru câtva timp, nu vom putea întruni pentru corpul voluntarilor decât acei 1 500 de români transilvăneni de la Darniţa. Urmează deci ca lt. colonel Pietraru să se ocupe de formarea unui singur regiment, oprind din numărul celor circa 3 000 de ofiţeri români transilvăneni, strictul necesar cadrului regimentului, iar ceilalţi să fie trimişi în ţară, unde vor fi întrebuinţaţi după vederile Marelui Cartier General.

General (ss) C. Coandă *Nr. 8*

Regatul României - Ministerul de Război
Direcţia Marele Stat-Major
Referat nr. 516/12 aprilie 1917.

Din telegrama nr. 8 adresată ministerului de către dl. general de corp de armată adjutant C. Coandă rezultă că formarea unor unităţi de români din Transilvania, care, pentru motivele arătate în telegramă (oamenii sunt întrebuinţaţi la lucru pentru apărarea ţării – Rusia) poate desigur întârzia încă foarte mult. Faţă cu aceasta rămâne ca pentru moment să se ia o soluţie în ce priveşte pe cei 1 500 prizonieri de la Darniţa. Dat fiind, pe de o parte, că şederea lor acolo, dar extrem de costisitoare, părerea noastră este:

1. toţi prizonierii care au semnat un angajament de a servi în Armata Română să fie trimişi în România;

2. ei să fie repartizaţi, atât ofiţerii cât şi trupa, la PA aflate în refacere şi împărţiţi la cât mai multe unităţi;

3. ofiţerii din Armata Română convalescenţi, care erau destinaţi a încadra unităţile de voluntari, să se reîntoarcă şi ei în ţară;

4. continuarea tratativelor să se facă de către ministrul nostru la Petrograd şi dl. general de corp de armată adjutant Coandă, iar lt. col. Pietraru, în cazul în care nu are alte însărcinări, s-ar putea reîntoarce în ţară.

Şeful Marelui Stat Major,
general (ss) Vasilescu.

Grand Quartier General Russie, 19-Serv. 15-20
La ordinul dv. telegrafic nr. 133 din 1-6 aprilie 1917.

Am onoare a vă face cunoscut că lt. col. Pietraru s-a prezentat la Petrograd în ziua de 21 aprilie pentru a da lămuriri dlui ministru C. Diamandy ca să poată încheia convenţia arătată în ordinul dv. nr. 373 din 9 aprilie, iar în ziua de 14 mai s-a înapoiat de la Petrograd. D-sa raportează că nu a fost întrebuinţat în sensul citatelor ordine şi că a tratat singur cu Marele Stat-Major P. S. formarea corpului de voluntari, pe bazele convenite între dl. ministru al ţării şi generalul Mânovski, şeful de Stat-Major la partea sedentară. Astfel, în prezent, nu există nicio convenţie în sensul ordinelor dvs., deoarece dl. ministru Diamandy nu a primit instrucţiuni în această privinţă. Am văzut că avea ordinul nr. 964 din 31 ianuarie 1917 şi lt. col Pietraru desigur i-a arătat instrucţiunile primite. Ce mai aşteaptă? Această chestiune rămâne deci încă deschisă. Cred necesară încheierea unei convenţii fără de care aranjamentele sunt făcute pe făgăduieli verbale. Rezultatul tratativelor urmate de lt. col. Pietraru la Petrograd este: Marele Stat-Major rus P. S., cu aprobarea Minstrului de Război, dl. Kerenski, a încuviinţat cedarea către România deocamdată a 5 000 voluntari români din Transilvania, deosebit de acei circa 1 600, care au semnat deja angajamentul şi care se găsesc internaţi la Darniţa; restul până la concurenţa a 30 000 se vor aproba în serii ulterioare. Marele Stat-Major Rus Partea Sedentară a dat deja ordin circumscripţiilor militare Moscova şi Kiev pentru a face toate înlesnirile comisiilor române ce vor merge acolo pentru adunarea şi selecţionarea voluntarilor. S-a cerut, de asemenea, a se da ordin ca prizonierii, obiect al ordinelor dumneavoastră telegrafice nr. 600 şi 606, să fie transportaţi din Odessa şi Kerson la Kiev, pentru a fi echipaţi.

Totodată, lt. col. Pietraru raportează că generalul Prezan, cu asentimentul dlui prim ministru, i-a dat instrucţiuni ca să ia dispoziţii numai pentru selectarea voluntarilor, echiparea lor şi pornirea treptat pe unităţi mici spre ţară. Aceste dispoziţii fiind în acord cu spiritul dvs. telegrafic nr. 717 din 17 aprilie, vă rog să binevoiţi a mi-l confirma din nou, iar pentru a se putea începe executarea lor, cu onoare vă rog să binevoiţi a aproba de urgenţă următoarele:

1. a se trimite cât mai curând posibil şapte comisii destinate a angaja şi selecţiona voluntarii, la Kiev, unde lt. col. Pietraru le aşteaptă chiar de mâine şi de unde va porni împreună cu aceste comisii în diferitele centre, unde vor fi adunaţi prizonierii de naţionalitate română din Transilvania. Pornirea comisiilor rog să-mi fie adusă la cunoştinţă din vreme, pentru ca lt. col. Pietraru să poată dispune cartiruirea lor;

2. o dată cu aceste comisii a se trimite din ţară doi ofiţeri de intendenţă, unul plătitor cu credit deschis la Kiev, de circa 5 000 de lei, pentru plata soldelor voluntarilor de la Darniţa, (ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi) din momentul semnării angajamentului lor (5 martie 1917) ordinul dv. nr. 373 din 9 aprilie şi pentru cei 5 000 ce ni se cedează, deocamdată, cu drepturile curgătoare de la data semnării angajamentului, iar al doilea ofiţer destinat a lua în primire de la depozitele ruseşti echipamentul, îmbrăcămintea şi hrana voluntarilor;

3. a da lt. col. Pietraru autorizaţia de a aproba şi ordona cheltuieli ca: plăţi de lefuri, diferite cumpărături şi cheltuieli ce vor fi necesare;

4. a da lt. col. Pietraru delegaţia de a primi din depozitele ruseşti, prin compatibilul în materii, toate materialele şi obiectele necesare echipării voluntarilor;

5. să binevoiască a aproba ca lt col. Pietraru să instituie sub preşedenţia sa o comisie compusă din şase ofiţeri, din care trei ofiţeri din Armata Română fie a se trimite din ţară, fie dintre cei aflaţi în spitalele din Kiev şi pentru care s-a cerut a fi ataşaţi la corpul de voluntari (ordinul Ministerului de Război nr. 1 336 din 28 martie), iar trei ofiţeri ai corpului de voluntari, din cei mai vechi şi din serviciul activ. Această comisie va decide, pe baza datelor ce se vor putea stabili, care dintre voluntari cu dreptul de înaintare, potrivit legilor austro-ungare, vor putea fi primiţi ca ofiţeri în Armata Română;

6. dacă voluntarii care doresc a urma cursurile şcolilor militare pentru a deveni ofiţeri, urmează a fi trimişi direct la şcolile militare de la Jitomir şi Proskurov sau, după părerea subsemnatului, dacă nu e mai bine ca ei să fie trimişi în ţară pentru ca Ministerul de Război să decidă asupra lor.

General (ss) C. Coandă *Nr.19*

Nr. 2 497/23 mai 1917

Domnule ministru,

Am onoarea a aduce la cunoştinţa domniei voastre că generalul de corp de armată adjutant C. Coandă, cu raportul său nr. 2/1917, ne-a înaintat mai multe rapoarte ale lt. col. Pietraru, însărcinat de noi a organiza corpul de voluntari români dintre prizonierii de război făcuţi de Armata Rusă şi care sunt de naţionalitate română din Austro-Ungaria. Aprobând în

principiu propunerile, am însărcinat pe generalul Coandă prin ordinul nr. 373/1917, de a interveni pe lângă autorităţile ruse în scopul de a se încheia o convenţie în această privinţă, stabilindu-i ca punct esenţial, următoarele:

1. vor fi admişi în acest corp prizonierii români care de bună voie vor consimţi la aceasta;

2. guvernul rus va comunica delegaţilor noştri taberele sau localităţile unde se găsesc asemenea prizonieri, pentru a se putea transporta acolo şi a le lua consimţământul. Acei care vor consimţi, vor semna un angajament, după formularul alăturat, care a fost semnat deja de către acei care se găsesc la Darniţa;

3. de la data semnării angajamentului, ei vor putea fi înscrişi în controalele Armatei Române şi se vor bucura de toate drepturile prevăzute de legile şi regulamentele noastre;

4. toate cheltuielile pe care guvernul rus le va fi făcut cu acei prizonieri sau le va face de la data semnării angajamentului, se vor rambursa de guvernul nostru, pe când cele făcute anterior, vor privi guvernul austro-ungar;

5. guvernul rus va înlesni mijloacele pentru transportul acestor prizonieri în România.

În scopul de a se accelera încheierea convenţiei am onoarea a vă ruga să binevoiţi a aduce la cunoştinţa ministrului nostru la Petrograd cele de mai sus pentru a da şi domnia sa tot concursul necesar. Totodată, vă rugăm să binevoiţi a comunica ministrului nostru de a stărui ca să ni se cedeze toţi prizonierii de origine română, iar nu numai 30 000, cum raportase generalul Coandă, aceasta fiind în interesul ambelor guverne.

Ministru de Război, (ss)
Vintilă Brătianu

Domniei sale, dlui ministru al afacerilor străine

Marele Stat-Major
Nr. 2 857

Către Marele Cartier General,

După cum domnia voastră cunoaşteţi, guvernul nostru a tratat cu guvernul rus ca să ne cedeze pe toţi românii de dincolo ce are ca prizonieri de război şi care ar consimţi să se angajeze ca voluntari în armata noastră. În urma acestor tratative, guvernul rus a consimţit să ne cedeze în principiu 30 000, din care 6 000-7 000 ne vor fi puşi cât de curând la dispoziţie. Cum din această din urmă cifră 214 ofiţeri şi 1 383 oameni de trupă au semnat deja actul de angajare voluntară în armata noastră şi cum ei vor pleca spre ţară cât de curând, vă rog să binevoiţi a ne comunica dispoziţiile dumneavoastră în privinţa primirii şi repartiţiei lor, pentru ca Ministerul de Război să poată da la timp ordinele relative. Fiindcă aceşti voluntari au trăit atâta vreme într-un mediu care ar fi putut să le tulbure sentimentele lor de disciplină şi să-i pună într-o stare de spirit care să nu corespundă cu aceea ce domneşte în mijlocul trupelor noastre, părerea subsemnatului este că ei ar trebui să fie concentraţi două-trei săptămâni cel puţin, în nişte tabere de instrucţie mai înainte de a-i împărţi la unităţi.

În aceste tabere de instrucţie, încadraţi într-o bună măsură cu din cei mai bine pregătiţi şi sufleteşte şi ostăşeşte ofiţeri ai noştri, ei vor avea ocazia să se deprindă cu procedeele noastre de luptă şi să se îmbrace şi cu înaltele noastre sentimente de disciplină şi cu spiritul de ofensivă, de care este animat soldatul nostru.

Ministrul de Război
(ss) Vintilă Brătianu

Moghilev, 14 mai 1917 *Copie*
Locotenent colonel C. G. Pietraru către
Domnul general de Corp de Armată adjutant C. Coandă

Am onoarea a vă raporta următoarele:

În ziua plecării din Petrograd (29 aprilie), dl. general Prezan, şeful de Stat-Major al Armatei Române, în prezenţa şi cu aprobarea dlui prim-ministru Ion Brătianu, mi-a făcut cunoscut că din cauza timpului înaintat nu mai este loc de a forma în Rusia un corp de voluntari români, dar că trebuie să fie îmbrăcaţi aici şi trimişi treptat pe unităţi mici în ţară. Dl. prim-ministru mi-a comunicat că, în urma convorbirii ce a avut cu dl. general Gucicov (atunci Ministru de Război), d-sa a delegat pe dl. general Michelson ca să se ocupe cu toate chestiunile româneşti. De atunci, am fost de patru ori ca să găsesc pe dl. general Michelson, dar în mod regulat d-sa era lipsă de la serviciu în momentul când mă prezentam.

I-am lăsat printr-un lt. colonel din serviciul său o notă de cererile noastre, reduse faţă de trecut, notă de pe care am onoarea a vă depune copie. Până ieri, 13 mai, data plecării mele din Petrograd, dl. general Michelson nu m-a chemat, deşi în două rânduri acel lt. colonel mi-a spus că-mi va comunica îndată ce dl. general va fi în măsură să mă primească. În ziua de 8 mai, dl. ministru C. Diamandy mi-a comunicat cum că noul şef de Stat-Major (P. S.), dl. general Mânovski, mă va primi în ziua de 10 mai, ora 2 p. m., pentru a discuta chestia formării corpului de voluntari români. Dl. general Mânovski mi-a spus că el cunoaşte chestiunea corpului de voluntari români, că a obţinut în privinţa ei aprobarea ministrului său de război, dar că pentru a nu da naştere la reclamaţii din partea celorlalte ministere, că li se ia mâna de lucru, va începe prin a ne da un prim contingent de 5 000 de oameni. Restul până la cifra aproximativă de 30 000 se va da treptat şi mai târziu. În urmă prin dl. general Kalişcevski, şeful secţiei din Marele Stat-Major Rus P. S., care se ocupă cu pizonierii, am obţinut ca pe acei 5 000 de voluntari să-i iau în regiunea militară a Moscovei, iar în plus cei circa 1 600 ofiţeri şi soldaţi la Darniţa, să-i echipeze acolo şi să-i pornesc spre ţară.

Pentru angajarea celor 5 000 de voluntari, a admis să ne trimită şapte comisii. Ca urmare, s-au dat ordinele respective, dlor comandanţi ai circumscripţiilor militare din Kiev şi Moscova. Îndată ce vor veni comisiile din ţară, voi pleca cu ele la Moscova, unde voi stabili împreună cu dl. comandant al circumscripţiei militare, modalităţile de lucru ale comisiilor, ordinele ce trebuiesc date în diferite centre, pentru adunarea prizonierilor de origine română, centrul unde ei trebuiesc dirijaţi pentru a fi adunaţi şi echipaţi şi apoi porniţi în ţară. Am cerut la Marele Stat-Major Rus ca să dea ordin să mi se trimită la Kiev, pentru echipare şi pornire în ţară, a voluntarilor din Odessa şi Kerson, despre care vorbesc telegramele dumneavoastră nr. 16 şi 17. Mi s-a răspuns că se va da ordin. Am cerut în acelaşi timp dlui ministru Diamandy ca prin consulatul nostru general din Odessa să se cerceteze dacă se execută acest ordin. Acesta fiind în scurt istoricul formării corpului de voluntari români, din momentul plecării dumneavoastră din Petrograd, cu onoare vă rog să binevoiţi a aproba următoarele cereri necesare unui început de executare, după cinci luni de activitate:

1. să se trimită la Kiev de către Ministerul nostru de Război, şapte comisii menite să angajeze pe voluntari. Odată sosite acolo, voi pleca cu ele la Moscova pentru alegerea voluntarilor, după cum am arătat mai sus;

2. odată, cu comisiile trebuie să trimită din ţară doi ofiţeri de intendenţă, unul plătitor, care trebuie să aducă şi banii necesari plăţii soldei voluntarilor (ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi) din momentul angajării lor (5 martie 1917) cel de-al doilea pentru primirea de la depozitele ruseşti a echipamentului, îmbrăcămintei şi hranei voluntarilor;

3. să-mi daţi dv. sau să cereţi de la Ministerul de Război puterea ca să dea ordin de plăţi: lefuri, diferite cumpărături etc., şi delegaţia de primire de la depozitele ruseşti a tuturor materialelor ce ne-ar fi necesare;

4. să mă autorizaţi ca să echipez de îndată pe voluntarii din Darniţa şi să-i pornesc în ţară, păstrând acolo numai un număr de 150 de ofiţeri pentru încadrarea restului de voluntari, iar pe cei din Moscova să-i adun într-un centru ce va urma să-l stabilesc de comun acord cu dl. comandant militar al circumscripţiei de Moscova, să-i echipez şi apoi să-i pornesc în ţară, întocmai ca şi pe cei din Darniţa. În acest sens s-au şi dat ordine de către Marele Stat-Major Rus P. S. din Petrograd, celor doi comandanţi din Kiev şi Moscova, iar mie mi s-au dat scrisori de prezentare faţă de aceşti domni comandanţi;

5. conform ordinului dlui Ministru de Război, pentru plata primei de echipare a ofiţerilor voluntari de la Darniţa, să mă autorizaţi a forma, sub preşedenţia mea, o comisie de şase ofiţeri din care: trei ofiţeri din Armata Română din cei aflaţi în spitalele din Kiev şi pentru care au cerut aprobarea să fie detaşaţi la corpul de voluntari români, trei ofiţeri ai corpului de voluntari din cei mai vechi şi luaţi printre cei activi. Această comisie va hotări după datele ce le vom putea stabili, care dintre voluntari pot fi primiţi ca ofiţeri în vederea dării primei de echipare;

6. printre voluntarii de la Darniţa sunt unii care doresc a intra în şcolile noastre militare, pentru a deveni ofiţeri. Vă rog să-mi arătaţi ce să fac cu ei: să-i trimit direct la şcolile militare ce trebuie să se fi instalat la Proskurov şi Jitomir sau să-i trimit în ţară pentru a se hotărî acolo cu ei?

7. pentru echiparea şi îmbrăcarea voluntarilor voi cere să mi se dea aceleaşi efecte cum au soldaţii noştri, bineînţeles dacă se găsesc de toate în depozitele ruseşti.

Hrana voluntarilor până la sosirea în ţară se va da de autorităţile militare ruseşti, iar noi, prin ofiţerul de intendenţă respectiv, vom constata primirile prin procese verbale în mai multe exemplare, din care unul îl voi păstra eu în dosarul corpului de voluntari români.

Locotelent colonel (ss) C.G. Pietraru,
Şef de Stat-Major al Corpului de voluntari români

Din aceste acte, se vede dezordinea cu care lucrau autorităţile româneşti. În luna mai, nu era încă nimic organizat. Ministerul de Război trebuia să intervină pe lângă Ministerul Afacerilor

Străine şi pe lângă Marele Cartier General. Diamandy de la Petrograd nu asculta decât de şeful său de la Iaşi. Generalul Coandă, detaşat pe lângă Marele Cartier Rus, nu ştia cum să scape de însărcinarea de a se ocupa de voluntarii români din Rusia. Vintilă Brătianu o mărturiseşte pe faţă că nu avea încredere în voluntarii ardeleni, în patriotismul, în disciplina şi în spiritul lor de luptă. Şeful de Stat-Major al Armatei Române, generalul Prezan, dă ordin în mai, să nu se mai formeze corpul de voluntari români în Rusia.

Voluntarii din Darniţa, în 11 şi 13 aprilie 1917, se întrunesc şi redactează un memoriu către guvernul provizoriu rus, reprezentanţilor ţărilor aliate etc., în care cer încorporarea în Armata Română şi dezmembrarea Împărăţiei Austro-Ungare. Comentatorii acestor fapte spun că Darniţa a fost prima Alba-Iulia, ceea ce este exagerat, deoarece înaintea Darniţei s-au manifestat atâţia ardeleni, cerând dărâmarea Imperiului Habsburgic şi înrolarea sub flamurile naţionale. De pildă, propaganda noastră din neutralitate şi memoriul de la 1 septembrie 1914. Eu am citit memoriul voluntarilor din Darniţa pe front, după cum se poate vedea din notele mele din volumul II, ziua de 22 mai 1917, dar nu i-am dat nicio importanţă, dovadă că nu l-am reţinut, cum aveam obiceiul să fac cu documentele ce mi se păreau importante. Nici memoriul voluntarilor din Darniţa n-a avut nicio urmare practică, după cum se va vedea.

Istoricul tratativelor din Rusia

Mai reproduc o serie de documente importante din care se poate urmări istoricul corpului voluntarilor români până la sfârşitul lunii august 1917. Din aceste documente se vor putea fixa următoarele constatări:

a. memoriul Generalului Coandă, predat guvernului rus, afirmă că guvernul român era informat din septembrie 1916, că în Rusia se găsesc 120 000 de prizonieri români din Monarhia Austro-Ungară. De unde avea guvernul român informaţii, nu se spune. În memoriul nostru de la 1 septembrie 1916, spuneam că sunt peste 100 000 de prizonieri în Rusia şi doar 15 000 de refugiaţi ardeleni în România;

b. guvernul român s-a gândit la prizonierii români din Rusia, dar n-a luat măsuri decât târziu ca să scoată pe românii ardeleni din taberele de prizonieri din România;

c. în memoriul generalului Coandă se spune lămurit despre *Corpul voluntarilor ardeleni* că se organiza în vederea ofensivei proiectate în iunie 1917. În acelaşi memoriu, se spune că rezervele de oameni lipsesc în România, mai ales după bătăliile din iulie 1917;

d. lt. col. Pietraru dădea şi o importanţă politică înscrierii ardelenilor în *Corpul voluntarilor*;

e. acelaşi lt col. Pietraru, singurul care cunoştea toate greutăţile, făcea reproşuri Legaţiunii române şi ataşatului militar român din Petrograd, că nu au dat destulă atenţie chestiunii voluntarilor români;

f. autorităţile ruseşti făceau tot felul de dificultăţi recrutării voluntarilor ardeleni. Ordinele pe care le dădeau erau sabotate de subalterni;

g. guvernul român a conceput târziu şi greşit organizarea corpului de voluntari. Trebuia să trimită de la început (din vara anului 1916) o misiune specială în Rusia sub comanda unui general cu depline puteri şi cu fonduri. Trebuia să prevadă chiar o clauză în tratativele din 1915;

h. din aceasta cauză, ardelenii, văzând lipsa de spirit de organizare şi de autoritate, n-aveau încredere în România. Iată documentele:

MEMORIU

al activităţi mele în Rusia de la ianuarie 1917 şi până astăzi 25 august 1917

La 12 ianuarie 1917, am plecat în Rusia pe baza ordinului Ministerului de Război cu nr. 1 496 din 4. I. 1917, ca să cercetez şi să raportez în ce stadiu se găsesc în Rusia diferitele măsuri luate în interesul Armatei Române. Între altele, trebuia sa mă interesez şi de voluntarii români adunaţi în Darniţa. În punctul Darniţa, în mijlocul unei păduri şi alături de calea ferată ce duce la gara Darniţa, în apropiere de Kiev, se afla un mare lagăr construit din bordeie şi bărăci, unde se adunau toţi prizonierii de pe frontul rusesc de sud-vest (al Galiţiei). De aici, după oarecare cercetări, prizonierii sunt trimişi în diferite gubernii în interiorul Rusiei, la lucru. Prin luna noiembrie 1916, au început să sosească în Darniţa primii voluntari români, ofiţeri, grade inferioare şi soldaţi. Ei au fost adunaţi aici din toată Rusia, pe baza unui ordin al guvernului imperial rusesc, ca să se concentreze toţi ofiţerii şi inteligenţii (adică acei care au o anumită instrucţie şi care nu erau întrebuinţaţi la lucru în Rusia), în vederea de a fi predaţi guvernului ca voluntari.

În ziua de 21 ianuarie, am fost în Darniţa, unde m-am prezentat dlui general Eiche, comandantul lagărului şi am făcut cunoscut scopul vizitei mele. Cu aprobarea domniei sale, am vorbit cu prizonierii de origine română aflaţi în lagăr şi cu o mare parte din ofiţeri. Le-am spus că, guvernul român se interesează de dânşii şi în curând, va pune bazele unei organizaţii speciale a voluntarilor. Ofiţerii şi soldaţii mi-au făcut cunoscut că, ei au cerut demult să lupte în rândurile Armatei Române, pentru ca astfel să contribuie la unirea ţărilor surori, ca aşa fiind aşteptată cu nerăbdare luarea măsurilor necesare ca ei să fie trimişi în Armata Română. La 13 februarie, înapoindu-mă în ţară, am raportat dlui ministru despre starea în care se găsesc diferitele chestiuni interesând Armata Română şi aflătoare în Rusia. Am primit atunci ordin ca să mă ocup în special cu chestiunea voluntarilor români şi cu consecinţă să supun Marelui Stat-Major Român P. S. un proiect de organizare al acestor voluntari. În zilele de 16-23 februarie, am făcut această lucrare, care apoi supusă aprobării Maiestăţii Sale Regelui şi dlui general Prezan, şeful Statului Major General al Armatei, iar în ziua de 24 februarie am plecat în Rusia.

Proiectul de organizare (aflat la dosar sub nr. 1) prevedea următoarele: să se formeze în Rusia un corp de voluntari din prizonierii de origine română. Acest scop urma să se stabilească într-un lagăr hotărât de autorităţile ruseşti contra plăţii făcută de guvernul românesc. Armele de infanterie trebuia să le luăm din cele venite din Franţa şi destinate Armatei Române. Pentru instrucţia corpului era hotărât să se trimită ofiţeri din Armata Română. Corpul trebuia să fie format numai din infanterie. Ofiţerii şi trupa care ar fi servit înainte în cavalerie erau vărsaţi în infanterie. Ofiţerii şi soldaţii din artilerii trebuiau să fie trimişi imediat în ţară. Corpul era pus sub direcţia superioară a dlui general de Corp de Armată adjutant Coandă, reprezentantul Armatei Române pe lângă Marele Cartier General Rus. Eu eram şeful său de Stat-Major şi aveam directa însărcinare de a lua toate măsurile pentru constituirea acestui corp pe baza ordinului Ministerului de Război nr. 1 191 din 23 februarie 1917. Cu acest proiect de organizare şi cu ordinele respective am sosit la Moghilev (Marele Cartier General Rus) în ziua de 1 martie, unde m-am prezentat dlui general Coandă. Era tocmai în primele zile ale revoluţiei ruseşti. Dl General Coandă tocmai primise de la Ministerul de Război o telegramă în care, după ştirile transmise de ataşatul militar al nostru din Petrograd, se spune că ofiţerii români din Darniţa nu mai vor să intre ca voluntari. Am primit ordin de la domnul general Coandă să plec imediat în Kiev, ca să cercetez cazul. Am cerut domnului general şi domnia sa m-a aprobat, cu acea ocazie să iau de la ofiţerii şi soldaţii voluntari un angajament scris, pentru ca în modul acesta, ei să se considere ca făcând parte din Armata Română. Situaţia politică în Rusia părând a se linişti, am plecat la Marele Cartier Rus, de unde am raportat dlui general Coandă prin raportul nr. 1 din 11 martie, că tot ceea ce se comunicase dlui Ministru de Război erau exagerări şi în orice caz, opera unor (foarte puţini la număr) din ofiţeri nemulţumiţi de aşteptarea lor şi mai ales, de starea materială, deoarece primeau de la ruşi numai 50 de ruble pe lună, iar viaţa la Darniţa, ca şi în toată Rusia, se scumpea pe fiecare zi.

Atunci am cerut dlui general, prin raportul nr. 3 din 11 martie 1917, ca să dau ofiţerilor ceva aconturi din soldă, întrucât ei au iscălit angajamentul[90]*, precum şi misia de echipare a ofiţerilor români, ca astfel dânşii să se echipeze aşteptând luarea măsurilor pentru organizarea corpului. Dl general a cerut încunviinţarea de la Ministerul de Război şi după câtva timp a primit răspuns, că s-a dispus a se pune la dispoziţia ei la Kiev, suma de 120 000 de lei pentru misia ofiţerilor, dar că aceşti bani nu li se vor da decât în momentul când se va da către guvernul rusesc aprobarea formării Corpului voluntarilor români.*

După două zile am plecat la Petrograd, unde am sosit pe ziua de 17 martie, pentru ca să mă prezint dlui Diamandy, ministrul nostru plenipotenţiar în Rusia şi să stăruiesc pentru a se da aprobarea cuvenită de către guvernul rus. Cu toate străduinţele ce am pus, cu toată intervenţia personală a dlui general Coandă, care a fost pentru câteva zile

[90] Angajamentul se explică. (Notă Oct. C. Tăslăuanu).

în Petrograd şi cu toate demersurile personale şi directe ce am făcut la Marele Stat Major Rus P. S. nu am putut obţine niciun rezultat (a se vedea şi notele ce le-am depus atât Ministerului de Război, cât şi Marelui Stat Major Rus P. S. dosar ieşire nr. 3 bis).

Câteva zile după sosirea mea, dl ministru Diamandy a plecat în concediu în ţară, nelăsând succesorului său nicio instrucţiune de a urmări obţinerea aprobării pentru constituirea şi formarea Corpului voluntarilor români. În ziua de 3 aprilie, a venit din nou în Petrograd dl general Coandă. Atunci i-am arătat cum a trecut atâta timp de când mă găsesc la Petrograd, fără a fi obţinut nimic, iar dl ministru Diamandy a plecat în ţară fără să fi lăsat înlocuitorului său instrucţiuni pentru a urmări rezolvarea acestei chestiuni. L-am rugat ca să intervină domnia sa personal, ca să mi se dea un răspuns, fiindcă timpul trece, iar ofiţerii şi soldaţii aflaţi în Darniţa se găsesc într-o situaţie grea, plătiţi şi nutriţi fiind de ruşi ca prizonieri, adică foarte prost. Domnia sa a vorbit cu dl general Zankievici, sub şeful de Stat-Major, care i-a dat un răspuns în ziua de 6 aprilie. Acest răspuns, aflat la dosar sub nr. 6, este mai mult un refuz. Dl general Coandă, înapoindu-se la Marele Cartier General Rus, a comunicat dlui Ministru de Război al României răspunsul dat de Marele Stat-Major Rus P. S.

În acest timp, domnia sa a primit un ordin de la dl Ministru de Război, ca să fiu trimis la Jitomir şi în împrejurimi să caut un loc pentru depozitarea automobilelor destinate Armatei Române şi venite din Franţa. Pe baza ordinului cu nr. 9 dat de dl general Coandă, am plecat de la Marele Cartier General Rus în ziua de 12 aprilie spre Jitomir, luând în drum ordinele necesare de la Statul-Major din Kiev. Am vizitat Jitomir şi Proskurov, alegând acest din urmă punct ca depozit. Am fost apoi la Kameneţ Podolsk, unde am obţinut aprobarea necesară şi imediat am comunicat-o dlui Ministru de Război la Iaşi. M-am înapoiat apoi la Kiev, unde am sosit în ziua de 19 aprilie. Aici am găsit ordinul telegrafic nr. 13 de la dl general Coandă, ca să plec imediat la Marele Cartier General Rus, pentru a primi noi ordine. Sosind la Moghilev, am fost înştiinţat de cpt. Stoia, adjutantul dlui general Coandă că d-sa, însoţind pe dl Ministru al României, a plecat la Petrograd. Am continuat drumul la Petrograd, unde m-am prezentat dlui general Coandă, făcându-i raportul cu nr. 8 din 22 aprilie 1917, precum şi dlui prim-ministru. Dl general Coandă mi-a dat ordin (nr. 14 din 18 aprilie 1917), ca pe baza ordinului dlui Ministru de Război să stau la dispoziţia dlui Diamandy, pentru a încheia cu guvernul rus o convenţie, în ceea ce priveşte autorizarea de înfiinţare şi funcţionare a Corpului voluntarilor români.

În zilele acestea, am spus dlui prim-ministru chestia întreagă a prizonierilor români din Rusia şi anume:

1. de a obţine de la guvernul rus autorizarea ca să adunăm pe voluntari pentru formarea Corpului voluntarilor români;

2. de a obţine de la acelaşi guvern voia ca să ne interesăm de toţi prizonierii de origine română, care rămân la lucru în Rusia şi aceasta în vederea de a-i spijini la nevoile şi plângerile lor şi a le ţine conferinţe pentru ca să nu-şi uite de ţară şi neamul lor.

Domnul Prim-Ministru a vorbit cu domnul Gucikov, Ministrul de Război Rus şi a obţinut voia, ca să putem aduna 30 000 de voluntari printre prizonierii de origine română şi în plus pe aceea de a ne interesa de soarta tuturor acelora, care rămân la lucru în România[91] *[Sublinierile noastre. Oct. C. Tăslăuanu]. Domnia sa mi-a comunicat că despre toate acestea se ocupa dl general rus Michelson. În acelaşi timp, dl general Prezan mi-a dat ordin, ca dat fiind timpul înaintat, să nu mai formăm Corpul voluntarilor români în Rusia, ci pe măsură ce voluntarii se adunau să-i echipăm şi să-i trimitem în ţară unde vor fi încadraţi în unităţi alături de soldaţii români*[92]*. Timp de 10 zile am fost continuu la acest general, pentru a obţine atât de mult aşteptata autorizare, dar nu am reuşit să vorbesc cu dânsul (raport nr. 11 din mai 1917, către dl Ministru de Război). În acest timp, numindu-se ca şef de Stat-Major P. S. Dl general Rămânovski, dl ministru Diamandy a reuşit să obţină dânsul autorizarea de a lua cei 30 000 de voluntari. Conform comunicării ce mi-a făcut-o dl ministru Diamandy, m-am prezentat în ziua de 10 mai, dlui general Rămânovski, care mi-a dat autorizarea să adun voluntari, însă deocamdată, numai până la cifra de 5 000, pentru a nu speria pe celelelalte ministere la ideea că li se ia mâna de lucru. Imediat am stabilit cu dl general Kalişcevski, şeful secţiei prizonierilor de război din Marele Stat Major, bazele adunării voluntarilor. (Nota cu nr. 11 bis) şi am obţinut ca, în cifra de 5 000 de voluntari să nu intre cei aflaţi la Darniţa. Eu i-am cerut ca Marele Stat Major Rus să dea voie de a aduna voluntarii de odată din toată Rusia şi ei să fie dirijaţi la Kiev, unde vor fi echipaţi şi apoi porniţi în România îndată ce se aduna efectivul pentru un tren. Pentru aceasta, pe de o parte trebuia ca Marele Stat Major Rus să dea ordin în Rusia ca să dirijeze la Kiev pe toţi aceia care vor să se angajeze ca voluntari, iar pe de alta, să permită comisiilor române să caute în toată Rusia pe voluntari şi să-i trimită la Kiev.*

---

[91] Tardivă înţelegere!

[92] Unul face, altul desface...

Domnia sa nu a primit acest mod de a lucra şi a hotărât ca toate comisiile să lucreze pe rând în câte o circumscripţie militară. Deocamdată, a autorizat ca să adunăm pe cei 5 000 de voluntari numai din circumscripţia militară a Moscovei. Înainte de plecare, am lăsat dlui ministru Diamandy un memoriu (dosar nr. 12 din 12 mai 1917), în care îl rugam să stăruiască pentru satisfacerea cererilor. În ziua de 13 mai am plecat la Marele Cartier General Rus să raportez dlui general Coandă despre cele făcute (raportul nr. 15 şi 14 din 15 mai 1917). Domnia sa a telegrafiat Ministerului nostru de Război ca să trimită în Rusia: 7 comisii pentru adunarea voluntarilor, un casier, un ofiţer cu îmbrăcămintea şi banii necesari trebuinţelor corpului. În ziua de 16 mai, am sosit la Kiev şi imediat am luat măsuri pentru ajutarea ofiţerilor voluntari, care se găseau într-o situaţie foarte rea. Din cauza scumpirii tuturor articolelor de trai, ofiţerii nu mai puteau să trăiască cu suma de 50 de ruble ce le dădea guvernul rus. De aceea, făcuseră datorii pe la diferite magazine. Pe de altă parte, le lipseau foarte multe lucruri de rufărie şi îmbrăcăminte. În fine, în urma deselor reclamaţii ale proprietarilor vilelor din Darniţa (unde stădeau ofiţerii voluntari români), comandantul circumscripţiei militare luase dispoziţii ca, ofiţerii voluntari să fie mutaţi la Jitomir. Numai telegramele pe care le dădusem eu din Petrograd, ca să-i mai lase câteva zile până ce voi veni, au făcut pe comandantul din Kiev să mai amâne pornirea lor. Termenul ultim era fixat pe ziua de 19 mai.

Din creditele de 120 000 de lei şi 50 000 de lei ce aveam pentru echiparea ofiţerilor şi cheltuieli ale comisiilor, le-am dat aconturi ca să-şi plătească datoriile şi să se mute imediat la Kiev. În acelaşi timp, am trimis ofiţeri ca să caute în Kiev, o clădire pentru aşezarea comandamentului. Din norocire s-a reuşit a se găsi în Kiev un local (gimnaziul de fete), în Podol (un cartier mărginaş al Kievului), strada Pokrovskaia nr. 4. În acel local, am aşezat paturi luate cu împrumut prin organele primăriei, am înfiinţat popota, am instalat cancelaria comandamentului, atelierele de croitorie şi cizmărie pentru lucrul uniformelor ofiţereşti, precum şi magazin cu materiale ofiţereşti. Într-un cuvânt, profitând de faptul că localul este mare, am făcut din el o adevărată cazarmă a ofiţerilor, unde li se predau cursuri militare, luau masa şi dormeau. Acest local ne-a fost cedat gratuit de primărie, iar directorul gimnaziului, până toamna, când se deschid cursurile pentru fete. În ziua de 26 mai, popota ofiţerilor a început să funcţioneze şi o dată cu ea, am organizat întreg serviciul ca pentru o companie de ofiţeri. Am stabilit un program de azi, care comporta ore de instrucţie teoretică a regulamentelor româneşti, sub direcţia ofiţerilor din Armata Română; cpt. Gheorghe Nicolescu din Regimentul 66 Infanterie şi lt. Petre Cameniţă din Regimentul 17 Infanterie, foşti răniţi în spitalele din Kiev şi în urma aprobării Ministerului de Război ataşaţi la Corpul voluntarilor români.

Cu toată lipsa de mijloace, întrucât eram la începutul organizării, cu toate greutăţile ce am întâmpinat, am reuşit să pornesc în seara de 3 iunie, sub comanda maiorului Aldescu din Armata Română un tren special cuprinzând 116 ofiţeri şi 1 200 soldaţi voluntari complet echipaţi. În ziua de 10 iunie, am plecat în ţară chemat de domnul Ministru de Război (ordinul nr. 413). Acolo, am rezolvat cu Marele Stat-Major P. S. toate chestiunile care priveau pe Corpul voluntarilor români şi modul lui de funcţionare mai departe. În ziua de 16 iunie, am plecat la Kiev, luând cu mine pe cele 7 comisii destinate adunării voluntarilor, precum şi pe cei doi ofiţeri de administraţie. În ziua de 20 iunie, am plecat din Kiev la Moscova împreună cu comisiile destinate pentru a căuta şi angaja voluntari, precum şi o altă comisie compusă din maior Aldescu, adm. cpt. Pohrib din Armata Română şi un ofiţer voluntar având ca scop a lua în primire de la Intendenţa rusă echipamentele soldaţilor voluntari şi apoi a pregăti plecarea trenurilor cu voluntari în România. Am sosit în Moscova, în ziua de 22 iunie, şi imediat m-am pus în legătură cu ofiţerul delegat de Statul-Major circumscripţiei militare de Moscova pentru a stabili tot programul de lucru.

În urma cunoaşterii repartiţiei prizonierilor de origine română în întreaga circumscripţie şi din care rezultă că mai mult de jumătate din numărul lor se găsesc în partea de sud a acestei circusmscripţii, că restul se găsesc în partea centrală, iar că în partea de nord a ei sunt foarte puţini, am stabilit următoarele:

– comisia I, compusă din lt. colonel Popovici Petre, preotul Imbroane Avram şi sublt. Cimponeriu Gheorghe, va merge la Bahmut (în partea de jos a circumscripţiei);

– comisia II, compusă din maiorul Protopopescu Vasile, sublt. Voicu Niţescu şi sublt. Câmpean Simion, va merge la Iuzovka, nu departe de Babmut;

– comisia III, compusă din maior Plesnită Gheorghe, sublt. Cucu Ilie şi vicarul Popa Iacob, va merge la Borisoglebsk (în partea centrală a Rusiei);

– comisia IV, compusă din maiorul Calotescu Romulus, preotul Proca Constantin şi sublt. Nedelcu Nicolae va merge tot la Borisoglebsk;

- comisia V, compusă din maiorul Verulescu Constantin, profesorul Toma Gheorghe Iorgu şi sublt. Emil Deciu, va merge la Eleţ (în centrul circumscripţiei);

– comisia VI, compusă din maiorul Gheorghiu Petre, dl. Branişte Victor, publicist şi lt. Mantia Emil, va merge tot la Eleţ.

Pentru adunarea voluntarilor s-a procedat astfel: din partea comandamentului circumscripţiei se vor da ordine precise şi riguroase ca toate autorităţile ruseşti să înştiinţeze pe prizonierii de origine română ca, acei care voiesc să se înscrie ca voluntari în Armata Română, să se ducă imediat la punctele de concentrare şi anume: Borisoglebsk, Eleţ, Bahmut şi Iuzovka, iar pentru regiunea de nord a circumscripţiei, aceşti voluntari se vor aduna la o staţiune Viazniki, unde vor fi primiţi de ofiţerii voluntari trimişi din Kiev. În vederea aceasta, s-a stabilit ca, aceste comisii să plece la reşedinţele lor, unde vor aştepta câteva zile pentru a vedea efectul ordinelor date. Dacă după trecere de câteva zile nu se vor aduna voluntarii în număr suficient, comisiile se vor transporta în diferite puncte ale regiunii, unde, pe baza unui program stabilit de comun acord cu autorităţile locale, se vor concentra în anumite zile toţi prizonierii de origine română dimprejur. Acolo, ei vor lua contact cu membrii comisiei, care, după ce le vor vorbi şi le vor împărţi şi broşuri şi jurnale, vor înscrie pe voluntari şi-i vor trimite în punctele de concentrare. Ca puncte de concentrare s-au stabilit: Viazniki pentru 200 de voluntari, Eleţ pentru 1 200 de voluntari (un tren complet), Bahmut pentru 2 400 de voluntari (două trenuri complete), Iuzovka pentru 1 200 de voluntari (un tren complet). S-au luat măsuri ca să se trimită în aceste puncte echipamente pentru soldaţi.

Maiorul Aldescu cu adm. cpt. Pohrib şi un ofiţer voluntar lt. David Gheorghe, urmau să treacă pe rând în aceste diferite puncte, să primească efectele militare şi să dea chitanţa în numele meu pe baza autorizării ce le-am dat, iar efectele să le dea în primire ofiţerilor ce îi voi trimite în punctele de concentrare în vederea echipării voluntarilor şi conducerii lor în România. A dat comisiilor instrucţiuni asupra modului de a proceda, iar în ziua de 25 iunie, ele au plecat spre punctele stabilite, iar eu spre Moghilev, ca să raportez dlui general Coandă tot ceea ce am făcut. În ziua de 26 iunie, am sosit la Moghilev, unde nu am găsit pe dl general Coandă, fiindcă era dus pe front. Am făcut raport (nr. 100 bis din 26 iunie 1917), asupra tuturor măsurilor luate, l-am lăsat adjutantului d-sale cpt. Stoia şi a doua zi am continuat drumul mai departe la Kiev, unde am sosit în ziua de 27 iunie. Venit aici, am stabilit imediat un proiect de buget pentru Serviciul prizonierilor români din Rusia, care urma să se înfiinţeze tot sub direcţiunea mea la Kiev, şi l-am trimis în ţară prin curier (raport nr. 131 din 4 iulie 1917). În acelaşi timp, deşi nu aveam aprobarea Marelui Stat-Major Rus, am pornit în împrejurimile Kievului diferite comisii formate din doi ofiţeri şi unul sau mai mulţi subofiţeri sau soldaţi pentru a angaja voluntari printre prizonierii de origine română aflaţi prin acele locuri. Pentru aceasta am obţinut o autorizare mai mult vagă de la şeful Statului-Major al circumscripţiei militare din Kiev. Bazat pe ea şi pe demersuri stăruitoare pe lângă autorităţile locale ruseşti, pe unde se duceau comisiile, am reuşit să adun în Kiev, treptat, treptat, noi voluntari. Astfel, în ziua de 15 iulie, am pornit al doilea tren în ţară, cuprinzând 100 de ofiţeri şi 550 de soldaţi. Paralel cu trimiterea comisiilor în puncte din ce în ce mai depărtate de Kiev, în fiecare zi se duceau la Darniţa (lagărul de concentrare şi triaj al prizonierilor veniţi de pe frontul sud-vest rusesc) părintele Florian, împreună cu unul sau mai mulţi ofiţeri voluntari, ca să facă propagandă printre prizonierii de origine română noi sosiţi în vederea angajării voluntarilor. În urmă, am întreprins şi mai departe această căutare de voluntari şi am trimis o comisie chiar într-o legiune din circumscripţia militară Odessa şi unde aveam ştiri ca să găsesc foarte mulţi prizonieri de origine română. Din nenorocire, în această circumscripţie s-a dat voie ofiţerilor voluntari numai să cerceteze pe prizonierii de origine română, să-i înscrie ca voluntari, însă să nu-i ia până ce nu vine aprobarea de la Marele Stat-Major Rus din Petrograd.

În ziua de 18 iulie, am primit aprobarea bugetului pentru Serviciul prizonierilor români din Rusia şi imediat am luat măsuri pentru organizarea lui. Am organizat la centru în Kiev două birouri: unul al ardelenilor, condus de lt. Vasu şi altul al bucovinenilor, condus de lt. Isopescu. Apoi, la 21 iulie am pornit la Petrograd pe lt. Vasu, ca să obţină prin ataşatul nostru militar autorizările necesare pentru conferenţiari, luând şi adresele de la Corpul voluntarilor români cu nr. 203 din 16 iulie, 232 din 21 iulie 1917 şi adresa cu nr. 4 din 21 iulie 1917 al Serviciului prizonierilor români. În ziua de 23 august, lt. Vasu s-a înapoiat cu aceste autorizări, dar care nu erau date, nici pentru toată Rusia, nici cu puterile ce cerusem pentru conferenţiarii şefi. Prin aceste autorizări, conferenţiarii au numai dreptul de a angaja voluntari în circumscripţia Moscova şi Omsk şi nimic din ceea ce le trebuie pentru ca să se ocupe de toţi prizonierii de origine romană. Am cerut din nou ataşatului militar ca şi Marelui Stat-Major Român, ca să ni se dea aceste autorizări aşa cum ne sunt necesare. Până atunci, şi dat fiind faptul că ne apropiam de iarnă, am trimis din ziua de 10 august trei conferenţiari (lt. Romulus Boca, lt. Valeriu Milovan şi sublt. Mihail Guiu), în Circumscripţia Moscova şi trei (sublt. Gavril Iuga, sublt. Gheorghe Onisca şi sublt. Simeon Gocan) în circumscripţia militară Omsk, dându-le în scris şi verbal toate instrucţiunile necesare nr. 8, 9 şi 10. Conferenţiarii din circumscripţia Moscova au primit ordin să stabilească la Moscova, de comun acord cu comandantul militar, sectoarele respective, să-şi ia documentele necesare şi apoi să plece fiecare la sectorul lui. Înainte de a începe lucrarea lor, vor trebui să adune date de la comisiile III, IV, V şi VI,care au primit ordin să se adune la Eleţ, iar de acolo, conferenţiarii de Omsk, împreună cu comisiile IV, V şi VI să plece la Omsk, iar conferenţiarii de Moscova să plece în oraşul Moscova (adresa Serviciului Prizonierilor români, cu nr. 11 din 21 august 1917, către comandantul

circumscripţiei militare de Moscova). În circumscripţia militară a Moscovei am lăsat provizoriu comisiile I, II şi III, ca să continue lucrarea lor acolo, aşteptând aprobarea Marelui Stat-Major, ca să adun pe voluntarii şi din alte circumscripţii militare, după care voi muta comisiile I şi II, lăsând pe loc numai comisia III.

Nu tot astfel este cu circumscripţia militară Omsk. Acolo, dat fiind că circumscripţia este foarte întinsă, că nu sunt drumuri de fier, că mai toată comunicaţia se face pe ape, că ne apropiam de iarnă, am trimis trei comisii, la care am ataşat şi 3 conferenţiari şefi. Toţi vor merge mai întâi la Stat-Majorul circumscripţiei militare Omsk, unde vor stabili programul de lucru. După aceea se vor risipi în toată circumscripţia, căutând să se împartă în subcomisii, formate din unul din membrii comisiei la care se ataşează unul sau doi voluntari din localitate. Conferenţiarii şefi în prima parte a activităţii lor se vor ocupa în primul rând cu adunarea de voluntari, pentru ca pe cât mai este timpul favorabil, să se poată aduna ceva voluntari. Paralel însă cu acţiunea de angajare de voluntari, atât conferenţiarii-şefi, cât şi ceilalţi membrii din comisie vor aduna date statistice, conform modelelor ce le-am dat, asupra tuturor prizonierilor de origine română, aflaţi în acea circumscripţie. De data aceasta, deşi nu am primit încă aprobarea de la Marele Stat-Major Rus, am spus comisiilor lor că pe toţi voluntarii angajaţi că-i dirijeze direct aici la Kiev, unde îi voi echipa şi hrăni, până în momentul când se adună în număr suficient, ca să-i pornesc în ţară. În acest sens, am intervenit şi la Stat-Majorul circumscripţiei militare de Omsk (adresa nr. 366 din 10 august 1917). În timpul acesta am primit mai multe rapoarte de la comisiile trimise în circumscripţia militară Moscova. Din aceste rapoarte reiese că recrutarea voluntarilor merge foarte greu. Comisiile dau pentru aceasta mai multe motive şi anume:

1. prizonierii de origine română nu au formată educaţia lor naţională. De aceea, cea mai mare parte dintre ei primesc foarte rece pe comisii şi nici nu voiesc să audă de angajare în Armata Română;

2. ei sunt ţinuţi la un loc cu germanii şi ungurii care fac continuă presiune asupra lor, ca să nu se angajeze ca voluntari în Armata Română. Uzează pentru aceasta, aici de promisiuni, aici de ameninţări;

3. o bună parte din autorităţile locale ruseşti nu dau concursul cerut de comisii pentru angajarea de voluntari. Din contră, pe faţă sau pe ascuns le pun tot felul de piedici;

4. din cauza stării de anarhie din Rusia, lucrătorii şi soldaţii ruşi de prin diferite localităţi, fac toate greutăţile posibile angajării voluntarilor, spunându-le că nu mai trebuie să fie război, şi ameninţându-i pe de altă parte, că din cauza lor continuă războiul;

5. prizonierii de orgine română sunt risipiţi la exploatările agricole în număr mic. Fiind în toiul recoltei, nici proprietarii şi nici autorităţile nu-i lasă să plece, până nu se va termina strânsul recoltei.

Faţă de aceste piedici şi dată fiind risipirea prea mare a românilor în toată Rusia de Europa şi Asia, am cerut prin ataşatul nostru militar la Petrograd (adresele mai sus arătate):

1. să se dea ordin în toată Rusia de Europa şi cea de Asia, ca toţi prizonierii de origine română să fie trimişi aici la Kiev, unde este organizat Corpul voluntarilor români;

2. paralel cu aceste ordine, să se permită tuturor comisiilor şi delegaţilor trimişi de mine ca să cerceteze orice localitate a Rusiei, unde se găsesc prizonieri de origine română şi să angajeze voluntari;

3. să se despartă românii de celelalte naţionalităţi şi să fie puşi singuri la lucru sau cel mult cu cehii;

4. să se dea ordin tuturor autorităţilor locale ruseşti ca să dea un concurs eficace comisiilor române şi să împiedice ingerinţele lucrătorilor şi soldaţilor ruşi;

5. treptat, treptat, prizonierii de origine română să fie concentraţi la lucru numai în câteva gubernii, cât posibil mai aproape de Kiev. În modul acesta şi propaganda naţionalistă şi recrutarea de voluntari se vor face în mai bune condiţii;

6. să se permită ca în punctele de adunare a prizonierilor de pe frontul de vest şi sud-vest (unde se găsesc trupe austro-ungare şi deci şi români) şi trimit câte un ofiţer ca să angajeze pe voluntari, iar ceilalţi prizonieri de origine română să fie dirijaţi prin îngrijirea serviciului nostru în guberniile anume hotărâte pentru concentrarea românilor. Toate aceste cereri le-am trecut şi în proiectul de convenţie, care urmează să se încheie de dl ministru al nostru la Petrograd cu guvernul rus.

În ziua de 23 august, a sosit o telegramă de la ataşatul nostru militar, prin care ni se spune că s-a iscălit convenţia şi că astfel s-au aprobat toate cererile mele. Pe baza aceasta, am luat următoarele măsuri:

1. în circumscripţia militară Omsk vor lucra comisiile IV, V, VI împreună cu trei conferenţiari-şefi;

2. în circumscripţia militară Kazan, vor merge comisiile I şi II (aflate actualmente în circumscripţia militară Moscova), împreună cu doi conferenţiari-şefi;

3. în circumscripţia militară Moscova va rămâne numai comisia a II-a şi trei conferenţiari-şefi;

4. în circumscripţia militară Turkestan (unde de altfel, nu sunt prea mulţi români) va merge numai un conferenţiar-şef. Mai târziu, spre iarnă, când comunicaţiile în Omsk vor fi grele, voi trimite în Turkestan una sau două din comisiile aflate acum acolo;

5. în circumscripţia militară Odessa voi trimite a VII-a comisie, compusă din părintele protopop Florian cu un ofiţer voluntar şi un conferenţiar-şef;

6. în cirumscripţia militară Kiev voi trimite de aici câte doi ofiţeri voluntari în diferite puncte, unde se găsesc prizonieri de origine română. După cum am procedat şi până acum, aceste comisii au numai un câmp limitat de acţiune. Ele vizează punctele ce le semnalez de aici, aduce voluntarii care se angajează la Kiev, apoi îi trimit în altă parte şi aşa mai departe.

Şef de Stat-Major al Corpului voluntarilor români
lt. col. C. G. Pietraru

Misiunea Militară Română pe lângă Marele Cartier General Rus
Nr. 33/21 aug. 1917

Ministerul de Război
General al Armatei
Intrare nr. 34 217/21 sept. 1917

General de Corp de Armată adjutant C. Coandă
către Marele Stat-Major (Partea Sedentară)

La nr. 13 782 din 12 august 1917

Am onoare a înainta spre a dumneavoastră ştiinţă, aici anexatul memorandum ce am remis generalului Kornilov, comandantul suprem al Armatelor Ruse, în urma convorbirii ce am avut-o, cu privire la Corpul de voluntari format cu prizonierii de naţionalitate română supuşi Austro-Ungariei. Generalul Kornilov m-a asigurat de tot sprijinul său, intervenind pe lângă guvernul provizoriu ca să întrebuinţeze soldaţi ruşi, din rezervele interioare militare ruse, în locul prizonierilor români lucrători agricoli şi industriali. Chestiunea depinzând astăzi, numai de guvernul provizoriu, intră în competenţa domnului Diamandy, ministrul ţării la Petrograd, astfel, cred că intervenirea ministerului nostru de externe este oportună.

Reprezentantul Armatei Române pe lângă Marele Cartier General Rus.

General de Corp de Armată adjutant (ss) C. Coandă

Misiunea militară română *Nr. 31/15 aug. 1917*
de pe lângă Marele Cartier General Rus

MEMORANDUM[93]

Privind prizonierii de naţionalitate română, supuşi austro-ungari, angajaţi voluntari în Armata Română

Guvernul fiind informat[94] *în luna septembrie 1916, că în Rusia se găseau un mare număr de prizonieri de naţionalitate română, supuşi austro-ungari (peste 120 000), a însărcinat Legaţia Română din Petrograd să trateze o convenţie cu Ministerul Afacerilor Străine Rus, pentru a ne ceda aceşti prizonieri. Dl. Sturmer, pe atunci preşedinte al Consiliului de Miniştri şi Ministru al Afacerilor Străine, ar fi convenit a ne ceda pe toţi cei care voiau să se angajeze în Armata Română. Ca urmare a acestei conversaţii diplomatice, în* ***luna februarie 1917****, Ministerul de Război Român a decis formarea unui corp de voluntari români în Rusia, reunind toţi prizonierii de origine română ce voiau să se angajeze în Armata Română.*

În acest sens, ministerul mi-a adresat instrucţiuni în legătură cu organizarea corpului voluntarilor şi cu sprijinul pe care legaţia noastră trebuie să-l dea pentru tot ce priveşte relaţiile cu autorităţile de care aceşti prizonieri depindeau. Pentru constituirea corpului voluntarilor mi-a fost ataşat lt. col. C. G. Pietraru şi un personal care trebuia să vină din România pe măsură ce concentrarea progresa.

Lt. col. Pietraru ajungând aici, la 1 martie 1917, l-am prezentat la 2 martie 1917, generalului Klembovski, pe atunci subşef de Stat-Major şi am întrebat dacă înaltul Comandament n-are obiecţii de făcut în privinţa concentrării

[93] În manuscrisul lui Octavian C. Tăslăuanu, textul fiind în franceză este prezentat acum, în traducere [Gelu Voican Voiculescu].

[94] De cine?

acestui corp lângă Kiev, la Darniţa, unde se găseau deja reuniţi 1 500 de soldaţi şi 300 de ofiţeri prizonieri[95]*. Generalul Klemborski, după ce a supus chestiunea generalului Alexiev, mi-a spus că nu-mi poate da imediat un răspuns, datorită evenimentelor politice din această epocă. După un timp, atunci când generalul Alexiev a fost numit generalisim, generalul Klembovski mi-a spus că Înaltul Comandament n-are nicio obiecţie de făcut privind formarea unui corp al voluntarilor din prizonierii români. Pe de altă parte, demersuri au fost făcute la Petrograd, la Statul-Major, Partea Sedentară, de către lt. col. Pietraru, delegat de mine, pentru a stabili principiile de organizare. În acest scop, el s-a adresat de mai multe ori, Ministerului de Război Rus pentru a expune proiectul de organizare şi detaliile de execuţie; dar, având în vedere evenimentele politice s-a întârziat mereu răspunsul la aceste solicitări. Timpul presant şi pentru a grăbi pregătirea acestui corp de voluntari, în vederea unei eventuale ofensive din iunie, m-am adresat personal Statului-Major la Petrograd, rugând să mi se precizeze ceea ce se va decide privitor la acest corp al voluntarilor români.*

Generalul Zankievici, şef de Cartier, a binevoit să-mi adreseze nota cu nr. 18 24/7 aprilie 1917, prezentată alăturat în traducere (anexa 1). La 20 aprilie 1917, dl Gucicov, pe atunci Ministru de Război, a convenit cu dl Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri din România, că lt.col. Pietraru va ţine la curent pe generalul Mikelson asupra chestiunii voluntarilor, care l-ar fi rugat în acest sens pe dl gen. Românovschi, şef de Stat-Major, Partea Sedentară, s-o facă. La 10 mai 1917, dl gen. Românovschi a binevoit să confirme lt.col. Pietraru, că Ministerul de Război, dl Kerenscki a aprobat formarea corpului voluntarilor români, dar pentru a nu prejudicia industriei şi agriculturii din Rusia, privându-le în mare măsură de mâna de lucru, se începe prin a da mai întâi 5 000 de prizonieri, iar restul, până la 30 000, ulterior, din aproape în aproape. Gen. Kalişcevski, şef de secţie la Marele Stat-Major, Partea Sedentară, care se ocupă de prizonieri, a decis că primii 5 000 de voluntari vor fi luaţi din regiunea Moscovei (în care se zice că s-ar găsi 35 000 de prizonieri), plus cei 1 500 de la Darniţa şi că selecţia va fi făcută de către 7 comisii ruso-române. Pentru detalii, lt. col. Pietraru a remis o notă pe care o alătur în copie (anexa 2). Ca urmare, comisiile ruso-române au ales voluntari din guberniile Kiev şi Moscova şi i-au trimis în România: la 3 iunie 1917, primul transport de 116 ofiţeri şi 1 200 de soldaţi; la 15 iulie 1917, al doilea transport de 100 de ofiţeri şi 550 de soldaţi.

În ciuda eforturilor comisiilor ruso-române, rezultatele sunt insignifiante: de abia s-au mai putut reuni 1 000 de voluntari. Până în prezent s-au strâns cu totul doar 2 700 de soldaţi, inclusiv prizonierii ce se găseau deja la Darniţa. Acest rezultat slab este dezolant, căci rezervele de oameni lipsesc în România cu desăvârşire. După ofensiva din 10-16 iulie 1917 şi după atacurile violente şi neîncetate ale inamicului din 26 iulie până în 12 august 1917, efectivele Armatei Române s-au redus simţitor, cei de 30 000 de voluntari care ne-ar fi fost cedaţi în prima etapă, din cei 120 000 de prizonieri români, ar fi fost foarte bine veniţi. Cauza comună ar fi fost mai bine servită şi se consideră că aceşti prizonieri sunt soldaţi deja formaţi şi că ei ar lupta cu convingerea că-şi vor cuceri efectiv ţara lor, de asemenea, credem că prin insistenţa tuturor vom ajunge, într-un interval de timp relativ scurt, să reunim măcar numărul convenit.

Pentru aceasta, lt. col. Pietraru, propune:

1) comisiile să ia prizonierii din toată Rusia în acelaşi timp, nu cum se procedează actualmente doar din unele gubernii;

2) să se dea un ordin în toată Rusia europeană ca toţi prizonierii români care vor să se angajeze voluntari în Armata Română să fie dirijaţi la Kiev, la Corpul voluntarilor români;

3) ca prizonierii români să fie separaţi, în măsura posibilului, de cei de origine germană, care au o influenţă nefastă asupra lor;

4) să fie permis ofiţerilor prizonieri de naţionalitate română să meargă în toate circumscripţiile militare pentru a cultiva contactul prizonierilor români cu ţara lor.

Reprezentantul Armatei Române
pe lângă Marele Cartier General Rus,
gen. adj. (ss) C.Coandă

[95] Intervenţia venea deci, târziu şi era greşit adresată, deoarece trebuia tratată şi rezolvată în prealabil, de la guvern la guvern.

Anexa 1 *Copia traducerii din rusă*

Direcţia generală a Marelui Stat-Major
Secţia generalului Şef de Cartier
Nr. 1 824/7 aprilie 1917

Excelenţei Sale general adj. Coandă

Am onoarea de a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că problema formării unui corp de voluntari din prizonierii români din Transilvania se află pentru moment în următorul stadiu:

1. – toţi românii din Transilvania, care nu sunt folosiţi la diferite munci şi care şi-au exprimat dorinţa de a se angaja în corpul voluntarilor români, în număr de 1 500 sunt dirijaţi către tabăra din Darniţa lângă Kiev;

2. – având în vedere că deşi ceilalţi români aflaţi în diferite fabrici, dacă ar fi luaţi, ar stânjeni în mare măsură lucrările pentru apărarea ţării, această chestiune va fi hotărâtă în principiu, de către guvernul provizoriu, care chiar este pe cale de a o rezolva.

General şef de Cartier,
(ss) Zankievici

Anexa 2

NOTA
la 4/17 mai 1917, Direcţiei de Stat-Major la Petrograd

Având în vedere numărul restrâns de prizonieri români pe care guvernul rus a binevoit să ni-i dea, pentru a uşura execuţia şi datorită epocii avansate din an, Înaltul Comandament Român a modificat cererile pe care le-am prezentat acum două luni Ministerului de Război şi Satului-Major Rus, după cum urmează:

1. – numai cerem o tabără de concentrare pentru instrucţia voluntarilor români, ci doar un punct de proporţii reduse pentru adunarea şi echiparea acestor voluntari. Pe măsură ce ei vor veni, îi vom îmbrăca, iar apoi, în grupuri mici, chiar fără a mai cere un tren complet, îi vom trimite în România;

2. – pentru a ajunge la cifra de 30 000 oameni, pe care guvernul rus a binevoit să ni-i promită, comisiile mixte ruso-române vor fi formate doar în regiunile Rusiei europene. În aceste regiuni, comisiile vor găsi uşor numărul de voluntari acordat de guvernul rus. Rugăm Ministerul de Război şi Statul-Major Rus să fixeze aceste regiuni şi să dea ordinele necesare pentru ca acele comisii mixte ruso-române să poată vedea un număr suficient de prizonieri de origine română şi să aleagă voluntarii;

3. – pentru punctul de concentrare şi de echipare, credem că ar fi util de a-l alege în proximitatea depozitelor Armatei Ruse. Prin aceasta s-ar evita transportul de materiale de la un loc la altul al Rusiei. În acest punct autorităţile militare ruse vor livra lt. col. Pietraru de la Statul-Major Român sau delegaţilor săi, îmbrăcămintea, lenjeria şi echipamentul necesar voluntarilor români. Aceste livrări vor fi constatate prin proces verbal semnat de reprezentanţii autorităţii militare ruse de lt. col. Pietraru sau de delegaţii săi, ca reprezentanţi ai guvernului. Acest material va fi dat de Rusia în afară de cel promis deja pentru Armata Română. El va fi plătit apoi de guvernul român după procesele verbale încheiate;

4. – guvernul rus va asigura prin mijloacele sale alimentarea acestor voluntari români până când vor ajunge în România;

5. – pentru a evita o schimbare în dispoziţia luată pentru transportul pe frontul românesc, noi vom evita a cere formarea de trenuri speciale. Ne vom mulţumi doar cu 2-3 vagoane ataşate în fiecare zi trenurilor obişnuite şi în care vor pleca voluntari români deja îmbrăcaţi şi echipaţi;

6. – toate cheltuielile pe Rusia le va face cu voluntari români, fiind plătite de guvernul român începând cu data angajărilor;

7. – pentru toate detaliile necesare aceste organizări, Ministerul de Război şi Statul-Major Rus vor putea apela la dl lt. col. Pietraru de la Statu-Major Român, însărcinatul special al guvernului român pentru organizarea Corpului voluntarilor români.

Aceste documente sunt dintre cele mai importante. Din ele rezultă că intenţia guvernului român era să se sporească efectivele Armatei Române în vederea ofensivei din vara anului 1917.

Din cauza lipsei spiritului de organizare, a înţelegerii sufletului ardelean şi a unui patriotism adânc simţit şi cu orizonturi largi, forţele ardelene din Rusia n-au fost organizate în timp util. Ofensiva românească trecuse şi corpul voluntarilor ardeleni era tot subiect de discuţie.

Sosirea batalionului de voluntari la Iaşi din iunie 1917, a rămas doar un prilej de demagogie. În parăzi şi în banchete suntem neîntrecuţi. Demonstraţia politică şi patriotică a avut o netăgăduită importanţă, dar guvernul din Iaşi nu făcea demonstraţii politice fiindcă avea tratate de alianţă, ci pentru că voia să aibă luptători. Şi nu i-a avut la timp numai şi numai din propria lui incapacitate şi lipsă de prevedere.

O conştiinţă naţională trează putea să se îngrijească de prizonierii români din Rusia încă din toamna anului 1914, când Brătianu a încheiat o convenţie secretă cu Rusia. Se puteau găsi atâtea modalităţi de a separa pe români de la început şi să-i concentreze în tabere naţionale sub îngrijirea Crucii Roşii. Guvernul român ştia că are în Rusia corpuri de armată româneşti, iar în tratativele cu aliaţii cerşea ajutorul rusesc, ca o condiţie a intrării României în război. Ce fel de conştiinţă naţională prezida actele lui? De câte ori nu au atras ardelenii atenţia oamenilor politici din România neutrală asupra rolului pe care îl pot avea ardelenii în război. Dar n-au fost ascultaţi.

Închipuiţi-vă că la intrarea în război a României, Armata Română ar mai fi dispus de două corpuri de armată, fiecare compus din câte trei divizii, care n-ar fi sosit cu întârzieri ca ruşii.

Organizarea acestora era posibilă. Închipuiti-vă şi pe urmă rostiţi judecata asupra diplomaţiei raţionamentului celor ce conduceau România. Războiul României putea avea alţi sorţi de la început.

CAPITOLUL X

DE LA INTENŢII LA FAPTE

Acuzaţii şi apărări

Neglijenţa autorităţilor române în chestiunea organizării *Corpului voluntarilor români* din Rusia se poate stabili din acte oficiale. Singurul om care îşi dădea seama de importanţa politică şi militară a corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni era lt col. Pietraru, care nu avea depline puteri şi care nu era autorizat să trateze cu guvernul rus din Petrograd. Tot lt. col. Pietraru cunoştea toate mizeriile voluntarilor români şi piedicile ce se puneau în calea recrutării lor din partea ruşilor. De aceea, văzând că până în august 1917, chestiunea voluntarilor din Rusia era tot nerezolvată, s-a plâns superiorilor săi din Iaşi împotriva Legaţiunii Române şi a ataşatului militar român din Petrograd. Cei învinuiţi se apără. Din textul documentelor pe care le las să urmeze, se constată pasiunea organelor noastre pentru mâzgălirea hârtiei. Dacă Brătianu se ducea la Petrograd cu un proiect de convenţie şi o făcea s-o semneze guvernul rus, oricare ar fi fost el, chestiunea voluntarilor ardeleni era de mult rezolvată. Organele în subordine aveau îndatorirea să supravegheze executarea ei.

În lipsa acestei convenţii, s-a pierdut un an întreg cu tratative sterpe, pe care le-au îngreunat şi complicat, fireşte, şi talazurile revoluţiei din Rusia. Acum dau cuvântul documentelor, ca să nu fiu bănuit că fac afirmaţii nedrepte. Documentele sunt destul de lungi şi de neplăcute. Le-am grupat în cinci categorii (I-V). Sublinierile şi notiţele de subsol din acte sunt ale mele.

I

Ministerul Afacerilor Străine — *Ministerul de Război*
Telegramă cifrată de la Legaţiunea din Petrograd — *Intrare: nr. 33 911/29 aug. 1917*
*Nr. 779/27august 1917**

3 septembrie 1917
M. S. M.
Gen. (ss) Iancovescu

Marelui Stat-Major român,

În telegrama cifrată nr. 11 657, privind prizonierii de origine română din Rusia, în legătură cu care am fost primul susţinător al ideii, am regretat de a fi găsit o plângere pe care lt. col. Pietraru s-a considerat îndreptăţit s-o formuleze împotriva acestei Legaţiuni care, de altfel, a obţinut 30 000 de prizonieri, ba poate chiar mai mulţi, după cum am telegrafiat de la STAVKA preşedintelui Consiliului de Miniştri şi generalului Iancovescu. Dificultăţi şi întârzieri au avut loc datorită răsturnărilor politice şi schimbărilor dese ale Ministrului de Război [rus], căruia îi lipsesc agenţii executivi.

Din corespondenţa mea cu Ministrul de Război [român] şi cu preşedintele Consiliului de Miniştri [român], rezultă că la început indecizia, explicabilă de altfel, a autorităţilor noastre în legătură cu oportunitatea prezenţei [în ţară a] acestor prizonieri a contribuit la scăparea momentului optim pentru a obţine un număr cât mai mare de prizonieri. Cât despre partea specială a afacerii, ataşatul militar va da explicaţiile necesare.

Ministru,
Constantin Diamandy, nr. 779

Observaţie: Prezenta telegramă a fost adusă la descifrare la Ministerul Afacerilor Stăine la 23 august 1917

Pentru conformitate,
L. S.
28 august 1917, (ss) Victor Gr. Mihăiescu

II

Légation Royale de Roumanie à Petrograd *Pétrograd, 19 August 1917*
L'Attaché Militaire

CONFIDENTIAL nr. 724/28 August 1917

Ministerul de Război *Ministerul de Război*
Statul-Major General al Armatei *Secretariatul General*
Intrare nr. 33 773/28 august 1917 *Intrat nr. 350/28 august 1917*

ATAŞATUL MILITAR LA PETROGRAD
către MARELE STAT-MAJOR

La adresa nr. 13 782 către Legaţiunea din Petrograd, cu onoare supun la cunoştinţa dvs. următoarele:

Faţă de greutăţile întâmpinate pentru a se acorda recrutarea voluntarilor români, dl ministru a intervenit şi a insistat foarte mult pe lângă dl general Kornilov spre a se aduce la îndeplinire aranjamentul dintre guvernul rus şi cel român pentru a obţine numărul de 30 000 de prizonieri. Dl general este favorabil a ni se da acest număr de prizonieri.

Dl ministru crede în această privinţă că va avea şi sprijinul Ministrului de Război şi a celui de Externe, cărora s-a prezentat din nou această chestiune. Marele Stat-Major la început nu a acordat decât trimiterea celor 1 700 de voluntari de la DARNIŢA şi 5 000 de la MOSCOVA şi apoi a altor 5 000 tot din acelaşi guvernământ, pe care i-am putut obţine în urmă. Cu toate insistenţele depuse atât de dl ministru, cât şi de subsemnatul, până acum nu se putuse obţine un număr mai mare de prizonieri din cauză că ei sunt întrebuinţaţi în fabricile care lucrează pentru armată, precum şi la munca câmpului. Faţă cu pretenţiile lucrătorilor, atât fabricanţii, cât şi agricultorii sunt mult mai mulţumiţi a avea la lucru prizonieri, pe care poate conta oricând. Se înaintează şi nota care a fost remisă în ziua de 18 şi 19 august atât la Marele Stat-Major, cât şi dlui Savincov, girantul Ministerului de Război şi Marină.

Luni, 21 august, o asemenea notă va fi remisă şi dlui general Kornilov, cu ocazia întrevederii de la Stavka, la 21 august a. c, dintre dl general Kornilov şi dl ministru C. Diamandy. Cu această ocazie, revenim la cuprinsul adresei sus-citate către legaţie, ţin să vă raportez că plângerea lt. colonelului C. G. Pietraru este nefondată, deoarece autorizaţiile despre trimiterea conferenţiarilor s-a obţinut la timp şi au fost trimise la Kiev, chiar prin delegatul trimis de domnia sa aici la Petrograd. În privinţa autorizaţiilor cerute de lt. col. Pietraru pentru conferenţiari, ele au fost redactate astfel că Marele Stat-Major nu a convenit a-i da altă formă decât a celor date cehilor, după cum îmi confirmă chiar în scris. Din copiile ordinelor ce s-au dat de Marele Stat-Major Rus şi din care alătur aici o parte, reiese că s-au dat ordine pentru a se separa prizonierii români de ceilalţi de alte naţionalităţi. Acest lucru nu-l pot constata de aici, şi rămâne ca dl lt. col. Pietraru, prin agenţii săi, conferenţiari, să semnaleze dacă aceste măsuri se îndeplinesc. În privinţa grupării prizonierilor la Kiev şi împrejurimi, acest lucru nu se poate face dintr-o dată, deoarece ei trebuie să fie întrebuinţaţi în fabrici şi la munca câmpului, iar pentru cei care nu aveau de lucru, trebuiesc aduşi şi instalaţi în anume lagăre. Pentru toate cererile lt. col. Pietraru relativ la îmbunătăţirea hranei prizonierilor, pentru recrutarea celor care au comunicat direct corpului de voluntari, transporturi etc., s-au făcut intervenţiile la timp, şi cărora s-a şi dat urmare. Alătur şi o traducere a modelului de autorizare dat de Marele Stat-Major Rus pentru conferenţiari, copiile adreselor nr. 592, 596 şi 594 către Corpul voluntarilor români.

ATAŞAT MILITAR LA PETROGRAD,
lt. col (ss) D. Palada

Anexa 1

Légation Royale de Roumanie à Petrograd *Pétrograd, 1/14 august 1917*
L' Attaché Militaire
Nr. 592

ATAŞATUL MILITAR LA PETROGRAD
către
CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI-KIEV

La adresa nr. 4 din 21 iulie 1917, cu onoare se trimite alăturat un număr de 21 autorizaţii pe care le-am obţinut de la Marele Stat-Major Rus, aşa cum au fost date şi pentru prizonierii cehi. Instrucţiuni în sensul celor propuse de domnia voastră prin adresa sus citată, au fost date de către Marele Stat-Major către circumscripţiile (ocrug) din Moscova şi Omsc. În acelaşi timp, Marele Stat-Major Rus a dat ordin la aceste circumscripţii ca să facă cunoscut prizonierilor de origine română că, dacă doresc a se înrola ca voluntari în Corpul voluntarilor români, să facă cereri în acest sens, pentru a fi trimişi direct la Kiev de îndată ce va fi posibil. Propaganda ce o vor face conferenţiarii, precum şi ordinul dat în sensul arătat cred că va accelera înrolarea acestor prizonieri.

Trebuie ţinut seama că atât cei din fabrici, cât şi mai ales cei de la munca câmpului nu vor putea fi trimişi imediat, deoarece autorităţile ruse mi-au comunicat că au mare nevoie de lucrători în fabrici, iar la munca câmpului ţăranii nu vor consimţi aşa de uşor a se lua prizonierii de care se foloseau la muncă. Marele Stat-Major Rus mi-a comunicat că a dat ordin autorităţilor din Kiev spre a se recunoaşte „Serviciul pentru prizonierii români", înfiinţat pe lângă Corpul voluntarilor români.

Pentru conformitate, *ATAŞAT MILITAR LA PETROGRAD,*
(ss) Indescifrabil *lt.col.(ss) D.Palada*

Anexa 2

Légation Royale de Roumanie à Pétrograd *Pétrograd, 1/14 august 1917*
L' Attaché Militare
Nr. 594

ATAŞATUL MILITAR LA PETROGRAD
către
CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI-KIEV

La adresa nr. 203 din 16 iulie 1917:

Cu onoare comunic că am făcut demersurile necesare pe lângă Marele Stat-Major Rus cu adresa nr. 531 din 23 iulie 1917, prin care am expus toate greutăţile întâmpinate în recrutarea voluntarilor români printre prizonierii români din circumscripţia Moldova. Marele Stat Major Rus a dat ordin acelei circumscripţii spre a remedia unele din greutăţi şi a facilita angajarea voluntarilor. Aceste dificultăţi nu erau cunoscute de Marele Stat-Major Rus şi imediat ce ele au fost semnalate s-au luat măsuri spre a le înlătura în limita posibilităţilor. Adunarea oamenilor în gări nu s-ar putea face decât în anumite cazuri şi în urma înţelegerii de a se stabili între autorităţile locale ruse şi comisiile ce aţi trimis.

Trimiterea conferenţiarilor va înlesni mult aceste recrutări de comun acord cu autoritătile cărora li s-au dat ordin (Moscova şi Omsc). În definitiv, ni s-a promis că se vor face aceleaşi înlesniri ca şi cehilor care, din cauza unei alte organizări cu mult superioare şi prin faptul că sunt mai apropiaţi de ruşi ca limbă etc., ei au putut fi recrutaţi în alte condiţii.

Pentru conformitate, *ATAŞAT MILITAR LA PETROGRAD,*
(ss) Indescifrabil *lt. col. (ss) D. Palada*

Anexa 3

Légation Royale de Roumanie à Pétrograd *Pétrograd, 1 august 1917*
L' Attaché Militaire
Nr. 596

ATAŞATUL MILITAR LA PETROGRAD
către
CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI-KIEV

La adresele nr. 233 şi 234 din 21 iulie 1917:

Cu onoare se comunică că proiectul de convenţie cu adaosul trimis d-voastră a fost supus Marelui Stat-Major Rus, care a făcut obiecţie numai în privinţa numărului de prizonieri ce urmează a fi cedaţi deocamdată Armatei Române. Afară de cei 1 700 prizonieri de la Darniţa, se vor da şi cei 5 000 de la Moscova cât de curând posibil.

După aceasta numai se vor da şi ceilalţi 5 000 a căror predare depinde de munca câmpului. Continuarea predării lor, numărul şi data când se vor preda se va fixa numai la sfârşitul muncii câmpului şi depinde, de asemenea, şi de lucrările de apărare din interiorul Rusiei. Din cauza crizei economice, Statul-Major nu poate preciza şi garanta termenul de predare a restului de prizonieri în afară de cei 10 000 arătaţi mai sus. Relativ la această chestiune, răspunsul primit l-am comunicat dlui ministru, care m-a autorizat a-l raporta şi dlui general de Corp de Armată adjutant C. Coandă, pentru a face din nou demersurile necesare pe lângă Marele Cartier General Rus.

ATAŞAT MILITAR LA PETROGRAD
lt. col. (ss) D. Palada

Anexa 4

Copie în traducere

Comandantul Serviciului de Evacuare şi Administraţie a prizonierilor are onoare a trimite această copie circulară trimisă la Statul-Major din diferite guvernăminte, relativ la organizarea recrutării de voluntari prizonieri de origine română; o dată cu aceasta are onoare a face cunoscut următoarele:

1) astăzi s-a dat ordine telegrafice ca imediat să se expedieze la Darniţa 270 prizonieri români din Krivoi-Rog şi prizonierii români ce lucrează la fabrica Nicolcs – gubernia Ufa;

2) s-a dat autorizaţie Statului-Major din Odessa să facă recrutări de prizonieri români voluntari în raionul guvernământului;

3) printr-o circulară, s-a făcut cunoscut autorităţilor militare de a lăsa pe însărcinaţii societăţii române de ajutor a prizonierilor români să viziteze pe românii prizonieri în localităţile unde sunt repartizaţi şi locurile unde lucrează, spre a-i înregistra şi a lua cunoştinţă de modul cum sunt întrebuinţaţi;

4) s-a făcut cunoscut Statului-Major respectiv ale guvernămintelor unde se fac recrutările de români voluntari de a lua toate măsurile compatibile la imediata începere a recrutărilor.

Nr. 14037/12 august 1917 *Pentru conformitate,*
(ss) Indescifrabil

Anexa 5

Copie în traducere
TELEGRAMĂ POŞTALĂ MILITARĂ

Comandamentului Marelui Stat-Major General al guvernământului MOSCOVA

Conform înţelegerii Ministerului de Război cu Ministerul de Război Român, se înfiinţează la Kiev, pe lângă Statul-Major al Corpului de voluntari români, o societate de ajutor a prizonierilor de naţionalitate română. Atribuţiile acestei societăţi sunt: de a organiza recrutarea voluntarilor dintre prizonierii români şi îngrijirea sistematică a tuturor prizonierilor români aflaţi în Rusia. Această societate, potrivit cu destinaţia ce o are, va avea aceleaşi dreptului ca şi Consiliul Naţional ceho-slavon. Cele indicate se comunică telegrafic de Direcţia Generală a Marelui Stat-Major, iar ordinea recrutării, precum şi ordinea transportării numărului de voluntari români ce pot fi adunaţi în raionul

guvernământului rămâne după cum se indică în aceste telegrame. Este permis a se face recrutarea de români voluntari numai reprezentanţilor Societăţii de ajutor a prizonierilor români, care au autorizaţii speciale date de Marele Stat Major General. În timpul recrutărilor, se recomandă a se înlesni şi a se da concursul reprezentanţilor, orientându-se după următoarele indicaţii:

1) se pot recruta muncitorii simpli şi cei ce nu au o specialitate tehnică; lucrătorii specialişti pot fi scoşi de la lucru numai cu autorizaţia specială a Marelui Stat-Major General;

2) prizonierii ce lucrează la întreprinderi se servesc apărării statului, precum şi cei care prepară articole de primă necesitate, de asemenea, pot fi scoşi de la lucru şi trimişi în punctele de concentrare, însă după ce au fost înlocuiţi urgent cu alte forţe de muncă;

3) în urma convenţiei (acordului) dintre autorităţile corespunzătoare localităţii cu reprezentanţii români, se vor concentra, pe cât posibil, prizonierii români din acea regiune într-un punct anumit cu o zi înainte, iar de preferinţă sunt gările căilor ferate.

Cei ce recrutează şi deci, au necesitate de a face interogatorii vor avea grijă să facă aceste concentrări în aşa fel, ca să nu stânjenească lucrul, deci să aleagă zile de sărbătoare în acest scop. Pe lângă cele mai sus arătate, Direcţia Generală a Marelui Stat-Major roagă a se introduce ordine de conducere pe viitor, astfel:

1) să se despartă pe viitor prizonierii români de cei germani şi austrieci, destinând pe români la lucru şi în lagăre acolo unde se află şi prizonieri amici de naţionalitate slavă, alsacieni, italieni şi armeni;

2) când se trimit grupuri la lucru şi atunci când se fac repartizări în lagăre, să se concentreze românii în regiuni anumite;

3) să se comunice Direcţiei Generale a Marelui Stat-Major regiunile şi punctele de concentrare ale prizonierilor români.

De urmările acestei circulare fiţi buni a ne înştiinţa.

13 210/2 808/august 1917 *Gen. (ss) Kališcevski*

Notă:
O telegramă la fel s-a trimis guvernământului OMSK cu nr. 13 209/2 807 din august 1917.
Pentru conformitate,
(ss) Indescifrabil

Anexa 6

Copie în traducere
Telegramă la CAZAN, IRCUŢK, TAŞKENT, HABAROVSC, KIEV, ODESSA, PETROGRAD, TIFLIS, SMOLENSK, VITEBSK

Comandamentului de Stat-Major
Direcţia Generală a Marelui Stat-Major, roagă de urgenţă:

1) a se despărţii, pe cât e posibil, prizonierii români din interiorul guvernământului de prizonierii germani şi austrieci, destinându-i la lucru şi în lagăre împreună cu prizonierii amici ca slavoni, alsacieni, italieni şi armeni;

2) când se trimit la lucru grupuri şi se repartizează în lagăre, românii să fie concentraţi în anumite puncte şi regiuni;

3) să se comunice Direcţiei Generale a Marelui Stat-Major, regiunile şi punctele de concentrare ale prizonierilor români.

Fiţi buni a ne înştiinţa de urmările acestei circulare. Fac cunoscut spre ştiinţă că la Kiev s-a înaintat şi cunoscut oficial Societatea de ajutor a prizonierilor de naţionalitate română, pe lângă Statul-Major al Corpului de voluntari români care posedă atribuţiile de a recruta voluntari din prizonierii de naţionalitate română, precum şi observarea şi îngrijirea sistematică a tuturor prizonierilor români aflaţi în Rusia. Această societate, potrivit cu destinaţia ce o are, i se acordă aceleaşi drepturi ca şi Consiliului naţional ceho-slavon. În cazul când vor trebui să se facă recrutări de prizonieri români în interiorul guvernământului, Direcţia Generală a Marelui Stat-Major va telegrafia instrucţiunile necesare, fără de care nicio recrutare nu e admisibilă. (Indicaţiile arătate mai sus relativ la concentrarea prizonierilor români nu se referă la lagărul din Darniţa).

13 211 „2 809"/ august 1917 *Gen. (ss) Kališcevski*
Pentru conformitate,
(ss) Indescifrabil

Anexa 7

Copie în traducere

CERTIFICAT

S-a eliberat prezentul Certificat de către Marele Stat-Major Rus locotenentului ..... din Armata Română, reprezentant al „Societăţii de ajutor a prizonierilor de naţionalitate română" ce se află ataşată la Statul-Major al Corpului de Voluntari Români din Kiev, în calitate de trimis special pentru recrutarea de voluntari dintre prizonierii români, care doresc a se încorpora în Armata Română.

1) Recrutarea prizonierilor români se va face numai printre muncitori şi lucrători, exceptând pe meseriaşii tehnici care servesc industriei. Relativ la recrutarea prizonierilor meseriaşi specialişti, se va cere autorizaţie pentru fiecare în parte Marelui Sat-Major General Rus;

2) Prizonierii adunaţi trebuiesc trimişi imediat în anumite puncte de concentrare, indicate de Statul-Major al guvernământului; în cazul când prizonierii lucrează la antrepriză absolut necesare apărării, sau aprovizionării cu articole de primă necesitate, ei pot fi scoşi de la lucru şi trimişi la destinaţie numai în urma înlocuirii urgente cu alte grupe de prizonieri;

3) Recrutarea prizonierilor români se autorizează numai în interiorul guvernământului militar Moscova şi Omsk;

4) Direcţia Generală a Marelui Stat-Major roagă a se da tot ajutorul şi concursul însărcinatului mai sus numit, la punctele indicate în prezentul certificat.

Conţinutul se certifică cu iscălitura şi pecetea statului. Comandantul secţiei de administaţie şi evacuare a prizonierilor de la Marele Stat-Major General

Nr. 13 031/iulie 1917 *Gen. mr. (ss) Kalişcevski*
pt. Director de Administraţie,
Cpt. (ss) Indecifrabil
Pentru conformitate,
(ss) Indescifrabil

Anexa 8

Chestiunea prizonierilor de origine română aflători în Rusia şi angajarea voluntarilor români

Preşedintele Consiliului de Miniştri, dl Ion I. C. Brătianu a obţinut deja, din luna aprilie 1917, de la dl Gucicov, fostul Ministru de Războiu, să se stabilească următoarele angajamente:

1. permisiunea recrutării printre prizonierii de origine română a voluntarilor care doresc să lupte încadraţi în Armata Română;

2. permisiunea guvernului român de a se interesa, prin mijloacele pe care le va indica, de soarta tuturor prizonierilor de origine română.

La primul aliniat, dl gen. Rômânovski, şeful Statului-Major Rus la Petrograd, a declarat dlui. lt.col. Pietraru că dl Ministru de Războiu a autorizat recrutarea voluntarilor români, până la cifra de 30 000. Dl. gen. Kalişcevski, şeful secţiei prizonieri din Statul-Major Rus, l-a informat pe lt. col. Pietraru că s-a aprobat formarea a 7 comisii pentru trierea prizonierilor şi în acelaşi timp, dl general a recomandat ca primii 5 000 de voluntari acordaţi să fie recrutaţi, în regiunea Moscovei, pentru a se trata numai cu un singur comandament militar. Înainte ca acele comisii româneşti să termine operaţiile de angajare a celor 5 000 de voluntari (în mai puţin de 15 zile, începând de astăzi), guvernul rus va dispune prin Statul-Major de la Petrograd, ca toate comandamentele militare din Rusia europeană, să permită, asemenea celui de la Moscova, trierea celorlalţi voluntari, cu scopul de a atinge, pe cât posibil, cifra de 30 000 de oameni. La al doilea aliniat, preşedintele Consiliului de Miniştri Român, dl I. Brătianu, a obţinut autorizaţia ca guvernul român să intre în contact cu toţi prizonierii de război de origine română aflători în Rusia europeană, precum şi în Siberia, fie prin conferenţiari, fie prin cărţi, reviste, jurnale româneşti etc., pentru a cultiva şi întreţine în sufletul lor sentimente de dragoste şi ataşamentul viu de ţară şi de naţiunea română.

În urma dificultăţilor semnalate de şeful Statului-Major al Corpului voluntarilor români la Kiev, lt. col. C. G. Pietraru, ataşatul militar al României, lt. col. D. Palada, a propus la 23 iulie 1917, prin scrisoarea nr. 531, adresată Statului-Major Rus, următoarele:

1. pentru prizonierii de origine română, aflaţi pe teritoriul Rusiei, să se ia măsuri de separare de prizonierii germani, austrieci sau unguri, pe cât e cu putinţă, de îndată. Să fie grupaţi singuri la lucru sau numai cu cehii. Apoi, succesiv ei trebuie adunaţi şi repartizaţi la lucru doar într-un singur loc în Rusia, pe cât posibil mai aproape de Kiev, pentru a fi în contact mai strâns cu organizaţia respectivă românească;

2. să se dispună în acelaşi timp, că pentru reunirea voluntarilor, autorităţile locale din circumscripţia militară a Moscovei, de comun acord cu comisiile române, stabilirea unui plan de concentrare al prizonierilor de origine română, de preferinţă în staţiunile unde trebuie să se prezinte comisiile în ziua şi la ora fixată pentru examinarea şi angajarea lor;

3. în viitor, toţi prizonierii de origine română făcuţi pe diferite fronturi să fie reuniţi şi predaţi direct organelor româneşti din serviciul nou creat. Ei vor fi trimişi la lucru în regiunea destinată de Marele Stat-Major Rus de comun acord cu organizaţiile româneşti. În acest fel, s-ar putea obţine din partea diferiţilor întreprinzători condiţii mai bune de hrană, de locuit şi de salarizare, pentru prizonierii de origine română.

Marele Stat-Major Rus a fost rugat să binevoiască a ordona în acest sens punctelor de concentrare a prizonierilor de pe diferitele fronturi şi să comunice lt. col. Pietraru aceste locuri, pentru ca să poată trimite acolo delegaţi, pentru a recepţiona prizonierii de origine română. Marele Stat-Major Rus a fost rugat să binevoiască a ordona în acest sens punctelor de concentrare a prizonierilor de la diverse fronturi şi să comunice lt. col. Pietraru aceste lucruri, pentru a putea trimite delegaţi să-i ia în primire pe prizonierii de origine română care ar ajunge. Pentru frontul sud-vest Galiţia, acest punct de concentrare ar fi Darniţa lângă Kiev. Mai rămâne ca Statul-Major Rus să facă ştiute şi punctele de concetrare respective de pe alte fronturi. Aceste cereri au fost aprobate de guvernul rus aproape în totalitate cehilor din Rusia, iar rezultatele pentru ei sunt mai mult decât satisfăctoare: toţi prizonierii cehi din Rusia sunt mai mult sau mai puţin grupaţi, fiind angajaţi la lucru prin grija organizaţiilor cehe de la Kiev, sub supravegherea cărora se şi află în prezent. În privinţa randamentului activităţii desfăşurate de organizaţia militară din Kiev pentru înrolarea prizonierilor de origine română, nu s-a reuşit să se trimită din Darniţa în România decât un prim eşalon de 116 ofiţeri şi de 1 200 de soldaţi (la 31 iunie), iar altul, tot din Kiev de 100 de ofiţeri şi de 550 de soldaţi (la 16 iulie).

Cât despre cei 5 000 de prizonieri din gubernia Moscova daţi pentru a fi înrolaţi în cursul lunii iulie nu s-a parvenit să se adune şi să se angajeze decât un număr de 1 000 de prizonieri, având în vedere dificultăţile deosebite întâmpinate cu prilejul adunării lor. Pentru a remedia această stare de lucruri şi pentru a răspunde cât mai repede cu putinţă multiplelor solicitări de angajare ale prizonierilor internaţi în toată Rusia, ataşatul militar, cerând Statului-Major Rus favoarea de a face trierea prizonierilor aflaţi în diferite tabere, nu numai din regiunea Moscovei, a formulat proiectul de convenţie alăturat, bazându-se pe tratativele şi pe concluziile stabilite în principiu de către cele două guverne. Statul-Major General Rus, examinând textul acestui proiect de convenţie, s-a declarat de acord în principiu asupra diferitelor propuneri formulate, dar privitor la numărul prizonierilor a remarcat că guvernul rus, în afară de cei 5 000 deja aprobaţi, n-ar avea posibilitatea să mai aprobe pentru moment, decât un număr de încă 5 000, a căror livrare va fi însă amânată din cauza lucrărilor agricole.

De asemenea, din cauza crizei economice (din agricultură şi din industrie), Statul-Major nu poate preciza şi nici garanta termenul de livrare a restului de prizonieri (în afara celor 10 000), mai ales că până în prezent, din cauza dificultăţilor semnalate mai sus, până acum nu s-au putut aduna nici cei 10 000 de prizonieri. Între altele, Statul-Major General Rus face restricţii în autorizaţiile acordate delegaţilor români pentru angajarea voluntarilor, privitor la meseriaşii necesari muncilor industriale, în sensul că acei ce sunt specializaţi trebuie să fie autorizaţi în mod deosebit de Statul-Major Rus în urma intervenţiilor speciale ce trebuie făcute de către Corpul voluntarilor români.

La fel prizonierii folosiţi în muncile din întreprinderile absolut necesare ale apărării naţionale nu pot fi disponibilizaţi înainte de înlocuirea lor de către alte grupuri de prizonieri. Marele Stat-Major Rus, prin ordinul nr. 13211/2.808 (august 1917) dă instrucţiuni autorităţilor militare din unele gubernii în sensul că nicio angajare nu poate fi efectuată fără autorizaţia prealabilă a Marelui Stat-Major, iar prin ordinul nr. 13 209/2 807, el recomandă Stab Okruga din Omsk în legătură cu concentrările de prizonieri, ca acestea să n-aibe loc înainte de terminarea actualelor munci agricole. În consecinţă, operaţiile comisiilor pentru înrolarea voluntarilor vor fi obligatoriu amânate şi, în orice caz, întârziate. În acest fel, guvernul român se vede privat de avantajul şi de speranţa de a vedea înfăptuit Corpul voluntarilor români, iar, în acelaşi timp, nu mai găseşte posibilitatea de a acorda sprijinul moral şi efectiv solicitărilor insistente ale românilor transilvăneni care speră încă să obţină împlinirea aspiraţiilor lor naţionale, cu arma în mână, alături de fraţii lor consanguini. Guvernul român, acordând un interes cu totul aparte acestei chestiuni, ar fi infinit recunoscător Marelui Stat-Major Rus, dacă ar binevoi să intervină pentru a îndrepta această stare de lucruri, aprobând propunerile făcute pentru înrolarea tuturor prizonierilor de război de origine română aflători în Rusia, acordând totodată, graţiosul său sprijin pentru a se putea ajunge la rezultatele dorite.

Notă. *Corpul voluntarilor români cu sediul în Kiev, avansând aceste propuneri, estimează ca absolut necesară luarea de măsuri în viitor, astfel ca toţi prizonierii de origine română să fie grupaţi şi trimişi direct în gubernia Kiev, ca să poată lua contact cu organizaţia românească creată în acest scop, după care autorităţile locale, în acord cu Corpul voluntarilor români, vor dispune repartiţia acestor prizonieri la diferitele lucrări din gubernia Kiev sau chiar în guberniile înconjurătoare.*

Anexa 9

Proiect de convenţie privind prizonierii de război de origine română aflători în Rusia

Între guvernul rus şi guvernul român s-au stabilit, în principiu[96]*, cele ce urmează:*

1. permisiunea recrutării printre ofiţerii şi soldaţii care decid voluntari să lupte încadraţi în Armata Română;

2. guvernul rus va comunica prin Marele Stat-Major General atât Legaţiei României, cât şi lt. col Pietraru, taberele şi localităţile în care se află prizonierii de origine română, pentru ca acele comisii mixte să poată interveni spre a le obţine consimţământul. Cei care vor fi de acord cu angajarea vor semna o declaraţie după modelul celei care a fost semnată de voluntarii anteriori de la Darniţa;

3. guvernul şi Marele Stat-Major Rus, vor da ordine tuturor autorităţilor din Rusia europeană, precum şi din cea asiatică să trimită la Kiev, la Corpul voluntarilor români toţi prizonierii de origine română doritori să se angajeze ca voluntari în Armata Română. De asemenea, va fi permis comisiilor româneşti, împuternicite de comandantul sau de şeful de Stat-Major al Corpului voluntarilor români, să meargă să viziteze toate localităţile Rusiei europene sau asiatice în care se găsesc prizonieri de origine română, să-i angajeze şi să-i transporte la Kiev, pe toţi cei ce doresc să se înroleze ca voluntari în Armata Română;

4. la cererea Corpului voluntarilor români autorităţile militare ruse din Kiev vor lua măsurile necesare şi indispensabile pentru echiparea voluntarilor români cu echipamentul complet de campanie al soldatului rus, cu excepţia armamentului, care nu va fi dat, şi a bonetei care va fi făcută după modelul românesc, precum şi cele necesare pentru hrănirea şi cazarea lor ca şi pe soldaţii ruşi;

5. tot la cererea Corpului voluntarilor români, autorităţile militare ruse vor lua măsuri pentru transportarea voluntarilor români în România, cu trenul şi în grupe de cel puţin 500 de oameni;

6. din ziua în care vor consimţi să lupte pe frontul românesc, voluntarii vor fi înscrişi în cadrele Armatei Române şi vor dispune de toate drepturile prevăzute în legile şi regulamentele noastre militare;

7. toate cheltuielile pe care guvernul rus le-a făcut sau le va face începând cu data semnării angajamentului, vor fi rambursate de guvernul român, pe când cheltuielile făcute anterior vor fi suportate de guvernul austro-ungar;

8. guvernul rus va ceda pentru moment, numărul de 30 000 de prizonieri, iar restul, cât mai curând posibil, după plecarea acestor prizonieri.

III

Légation Royale de Roumanie à Pâtrograd — *Pétrograd, 24 august 1917*
L' Attaché Militaire

Ministerul de Război
Registratura Generală
Intrare nr. 77 199/31 august 1917

Ministerul de Război
Cabinetul Ministrului
Intrat nr. 3 070/31 august

Statul-Major General
Nr. 34 545/2 septembrie 1917

M. St. M. Nr. 756/3 septembrie 1917
Gen. Iancovescu

ATAŞATUL MILITAR la Petrograd
către MINISTERUL DE RĂZBOI – Secretariatul General

Urmare la raportul nr. 724 către Marele Stat-Major, la telegrama cifrată nr. 739/21 august 1917 către Ministerul de Război şi la ordinul nr. 3 752/8 august 1917 al Marelui Stat-Major,

[96] De ce în principiu?

Cu onoare înaintez:

1) copie după ordinul nr. 1 103 dat de Comandamentul Suprem către Marele Stat-Major Rus pentru a ne acorda cei 30 000 de prizonieri, care are importanţa sa şi din punct de vedere militar;

2) copie de pe ordinele telegrafice întocmite de secţia prizonierilor de acord cu biroul mobilizării pentru aducerea la îndeplinire în timpul cel mai scurt a ordinului nr. 1 103, sus citat. Am stăruit la Marele Stat-Major Rus ca aceste ordine telegrafice să fie întocmite în ziua de 22 august şi cred că, în fine, astăzi, ele vor fi semnate de şeful Marelui Stat-Major. Am comunicat telegrafic lt. col. Pietraru în ziua de 21 august, spre a fi luate toate măsurile necesare în vederea afluirii unui număr mare de prizonieri la Kiev, care trebuiesc echipaţi etc.

Se alătură şi copie după adresa nr. 733, înaintată de dl ministru Diamandy către dl Ministru de Război cu privire la intervenţiile făcute de domnia sa în privinţa cedării celor 30 000 de prizonieri.

Ataşat militar la Petrograd,
lt. col.(ss) D. Palada

Anexa 1 *SECRET*

Traducerea Ordinului nr. 1 103/20 august 1917
dat de gen. Kornilov către Marele Stat-Major Rus

Pentru a completa Armata Română, care combate admirabil de bine şi ţine piept germanilor, cred că e absolut necesar de a da României cei 30 000 prizonieri de origină română, aşa după cum se stabilise. Relativ la această chestiune, Marele Stat-Major a comunicat că nu este posibil a se da prizonierii din cauza crizei industriale şi economice. Chiar dacă nu ar fi posibil, cred că în acest moment, când este vorba nu numai de chestiunea strategică, dar şi de cea politică[97]*, este absolut necesar de a se da aceşti prizonieri şi că ar fi imposibil de a-i refuza. Prizonierii pot fi înlocuiţi la lucru prin soldaţii de rezervă.*

Nr. 1 103 *gen. (ss) Kornilov*

Pe acest ordin, era pusă rezoluţia de dl Savincov, gerant al Ministerului de Războiu: „A se face tot ce a dat ordin gen. Kornilov". Trebuie luat contactul cu biroul mobilizării şi dat ordin pentru soldaţii ruşi.

Pentru conformitate,
lt. col. D. Palada

Anexa 2

Copie în traducere

Militară Urgent Secret

CIRCULARĂ
Moscova, Cazan, Omsk, Taşkent, Ircuţk, Habarovsk

Comandanţilor regiunilor militare Odessa,
Petrograd, Tiflis, Comandantul General Militar
Comandantul Stat-Major General Suprem

Spre executarea cererilor repetate de guvernul român, cu insistenţă, susţinute de Comandamentul Suprem, ca având caracter strategic şi politic, Ministerul de Război a ordonat a se pune la dispoziţia autorităţilor române 30 000 de prizonieri de naţionalitate română adunaţi printre cei ce se află în Rusia şi care şi-au exprimat dorinţa de a se înrola voluntari în Armata Română. În acest scop, în interiorul tuturor regiunilor militare afară de guvernământul Kiev, Minsk şi Dvinsk, se vor face recrutări de voluntari, printre prizonierii austrieci-români ce se află în punctele de internare, precum şi la lucru.

Recrutările trebuie să se facă urgent, în următoarele condiţii:

[97] Generalul Kornilov a înţeles mai bine importanţa *Corpului voluntarilor ardeleni*.

l) prin consimţământul Comandamentului Suprem se ordonă ca în interesul apărării statului şi aprovizionării armatei, prizonierii români voluntari să fie înlocuiţi la lucru, de la întreprinderile industriale şi agrare, cu soldaţi din regimentele de rezervă şi, în general, cu oameni de peste 40 de ani (contingente vechi), precum şi cu elemente ce nu sunt bune pentru serviciul militar;

2) recrutarea se va face de membrii organizaţiei române ce se află pe lângă Corpul voluntarilor români din Kiev care au certificate corespunzătoare de la comandantul sau directorul de Stat-Major al acelui Corp. Se permite trecerea liberă a acestor reprezentanţi în toate localităţile unde se află prizonieri români. Reprezentanţii (însărcinaţi cu recrutarea) operează în comisii sau câte unul. În toate ocaziile e preferabilă şi prezenţa unui ofiţer rus;

3) nedepinzând de lucrările reprezentanţilor, rog autorităţile militare locale ca acestei chestiuni de recrutare să-i dea un concurs activ interogând prizonierii români după cum cred de cuviinţă şi a trimite pe cei ce doresc a se înrola în punctele de concentrare regionale;

4) voluntarii recrutaţi trebuie să fie trimişi la Darniţa, la dispoziţia comandantului de Stat-Major al Corpului voluntarilor români, lt. col. C. G. Pietraru. E preferabil a se trimite grupe mari a câte 500 de oameni;

5) voluntarii-prizonieri trebuie să scrie şi să iscălească o declaraţie cum că doresc de bună voie a se înrola în Armata Română, iar din acel moment se echivalează cu drepturile soldatului român, însă, până la predarea lor la Statul- Major al Corpului din Darniţa, vor fi ţinuţi sub escortă. Toate cheltuielile pentru îmbunătăţirea întreţinerii lor se face în contul României;

6) schimbul (înlocuirea) prizonierilor români la lucru cu soldaţi din unităţile de rezervă trebuie să se facă în ordine accelerată şi să nu împiedice expedierea voluntarilor la destinaţie. Termenul general al acestei chestiuni este stabilit la 15 septembrie;

7) tabelele nominale ale voluntarilor trimişi la Darniţa, trebuiesc înaintate la Direcţia Generală a Marelui Stat-Major, precum şi numărul celor înrolaţi să se telegrafieze de două ori pe săptămână.

Ministerul de Război şi Comandamentul Suprem a dat o serioasă atenţie să se predea urgent României 30 000 voluntari din prizonierii români. Rog a nu refuza şi a da ordine urgente ca reprezentanţii organizaţiei române să aibă tot concursul în cursul recrutărilor şi trimiterii voluntarilor, de asemenea, să se introducă în guvernământ indicaţiile arătate aici. Urmările acestei circulare nu refuzaţi a le comunica.

August 1917 *Comand. Stat-Major General*

Către Direcţia Marelui Stat-Major General, secţia administrativă a prizonierilor

Anexa 3

Copie în traducere

Militară Urgent Secret

Comandantului Stat-Major din Kiev,

Ministerul de Război a ordonat ca imediat să se pună la dispoziţia guvernului român 30 000 de prizonieri de naţionalitate română dintre cei aflaţi în interiorul Rusiei şi care şi-au exprimat dorinţa de a se înrola ca voluntari în Armata Română. În interesul apărării statului şi al aprovizionării armatei, cu consimţământul Comandamentului Suprem, se ordonă ca prizonierii voluntari români să fie înlocuiţi la lucru de la întreprinderile industriale şi agrare cu soldaţi din regimentele de rezervă şi, în general, cu oameni de peste 40 de ani (contingente vechi), precum şi cu elemente ce nu sunt bune pentru serviciul militar.

Recrutarea se va face în interiorul tuturor regiunilor militare, afară de guvernămintele Kiev, Minsk şi Dvinsk, de membrii organizaţiei române ce se află pe lângă Statul-Major al Corpului voluntari români din Kiev şi cu concursul autorităţilor competente (locale). Voluntarii recrutaţi vor fi expediaţi la Darniţa, la dispoziţia lt. col. Pietraru. Termenul de înlocuire la lucru a prizonierilor-voluntari cu soldaţi se fixează la 15 septembrie. Rog a lua cunoştinţă de raportul Direcţiei Generale a Marelui Stat-Major şi a lua măsurile necesare:

1) înquartiruirea voluntarilor ce sosesc la Darniţa şi în împrejurimi, după putinţă, în guvernământul Kiev;

2) aprovizionarea voluntarilor, conform înţelegerii cu lt. col. Pietraru şi îmbunătăţirea întreţinerii se face în contul guvernului român;

3) echiparea voluntarilor cu toate cele necesare se va face după modelul soldaţilor ruşi, excluzând furaje şi arme; de cele indicate s-au făcut cunoscut Intendanţei Generale spre a lua măsurile necesare;

4) transportul voluntarilor în România se va face conform indicaţiilor lt. col. Pietraru, în trenuri aparte sau, în cazuri, anevoioase, în grupuri a 500 oameni;

5) binevoiţi a telegrafia Direcţiei Generale a Marelui Stat-Major numărul oamenilor trimişi în grupuri.

Având în vedere marea însemnătate a acestei chestiuni, Direcţia Generală a Marelui Stat-Major roagă a se da tot concursul reprezentanţilor României, de a se preda urgent voluntarii autorităţilor române, precum şi a li se acorda toate facilităţile. Urmările acestei chestiuni rog a ni le comunica.

August 1917 *Comand. Serviciului de Evacuare a Prizonierilor*

Către Direcţia Generală a Marelui Stat-Major Serviciul de Administraţie a Prizonierilor

Anexa 4 *Copie*

Petrograd, 20 august 1917

DOMNULE MINISTRU,

În chestiunea prizonierilor, cred necesar de a vă aduce la cunoştinţă că, în timpul vechiului regim, obţinusem, în principiu, aproape totalitatea prizonierilor de origine română aflaţi în Rusia. Căderea vechiului regim, schimbarea continuă a guvernelor, precum şi faptul că, în dezorganizarea actuală a Rusiei, prizonierii sunt întrebuinţaţi ca muncitori industriali şi agricultori au făcut ca stăruinţele depuse să nu se dea rezultatele satisfăcătoare. Imediat după numirea generalului Kornilov în calitate de generalisim, am stăruit la Marele Cartier General Rus, insistând mai ales asupra faptului că în starea actuală a Armatei Ruse, elementele hotărâte a combate sunt de apreciat. Cu prilejul sosirii generalului Kornilov la Petrograd la 10 august 1917, am stăruit din nou pe lângă domnia sa, intervenind şi pe lângă preşedintele Consiliului de Miniştri.

Alaltăieri, 18 august 1917, am văzut pe dl Savincov, gerant al Departamentului Războiului, şi am obţinut de la domnia sa, ca îndată ce muncile câmpului vor fi pe sfârşite, să ni se acorde fără a ţine prea mult seamă de formalităţi şi fără a cere lămuriri prea precise în privinţa unei voinţe exprese din partea prizonierilor de a se înrola ca voluntari, să putem obţine cifra globală de 30 până la 40 de mii de oameni. Domnul Savincov, după cererea mea, va delega un ofiţer care se va pune în contact cu Corpul voluntarilor români de la Kiev, pentru a proceda la accelerarea măsurilor necesare.

Plecând azi la Marele Cartier General Rus, voi avea din nou prilejul de a stărui pe lângă generalul Kornilov, care de altfel este foarte favorabil soluţiei ce o dorim.

Binevoiţi a primi, domnule ministru, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Pentru conformitate, *MINISTRU,*
lt. col. (ss) D. Palada *(ss) C. Diamandy*

D-sale domnului Ministru de Război

Misiunea militară română pe lângă Marele Cartier General Rus *Confidenţial-Personal*
Nr.37/2septembrie l917

Ministerul de Război
Statul-Major General
Intrare nr. 36 066/15 septembrie 1917

B. A. B/13 septembrie 1917

General de Corp de Armată adjutant C. COANDĂ
către
MINISTERUL DE RĂZBOI,
Marele Stat-Major General – Partea Sedentară

Lt. col. D. Palada, ataşatul militar pe lângă Legatiunea română la Petrograd, cu raportul său nr. 731/20 august 1917, face întâmpinare la acuzaţiile ce i-a adus lt. col. C. G. Pietraru, că nu ar fi dat concursul necesar pentru

ca problema voluntarilor români prizonieri din Transilvania să fie soluţionată cât mai repede şi mai satisfăcător, în sensul cererilor lt. col. Pietraru.

Adevărul este că lt. col. D. Palada şi-a dat toată osteneala la timp pentru a accelera satisfacerea ce se cerea. Cauza este felul molatec de a lucra al birourilor administraţiei ruse; lt. col. Pietraru ştie că a trebuit să stea la Petrograd circa două luni fără să obţină vreun rezultat în demersurile insistente ce făcea pe lângă Marele Stat-Major Rus. Alte cauze sunt evenimentele politice care se succed şi astăzi foarte repede; şi, în cele din urmă, aşa precum am arătat în memorandumul meu din 15 august, refuzul agricultorilor şi industrialilor de a da aceşti prizonieri, întrucât sunt buni lucrători, ascultători şi mână de lucru ieftină. Ordinele ce s-au dat la 22 august de către Marele Stat-Major Rus au fost hotărâte de generalul Kornilov, bazat pe arătările mele că aceşti voluntari sunt mult mai necesari pe frontul român decât agricultorilor şi industrialilor, întrucât sunt combatanţi hotărâţi, iar pe de altă parte fiindcă efectivele noastre se topesc în luptele crâncene ce le susţinem pe frontul nord Mărăşeşti.

Cu onoare rog, întrucât este just să binevoiţi a anula observaţiile făcute lt. col. D. Palada, a cărui activitate în serviciu este ireproşabilă.

Reprezentantul Armatei Române
pe lângă Marele Cartier General Rus,
general de Corp de Armată Adjutant (ss) C. Coandă

V

Nr. 17 783/15 septembrie 1917 *Bir. A. B.*
Intrare nr. 36 066

Dlui general de Corp de Armată adj. C. Coandă – şeful Misiunii militare române pe lângă Marele Cartier General Rus

La adresa dvs. nr. 37/2 septembrie 1917,

Cu onoare se face cunoscut că dl Ministru de Război a ordonat să se anuleze observaţiile făcute lt. col. D. Palade.

pt. subşeful Marelui Stat-Major,
lt. col. (ss) Eliade

Astfel se termină cearta în jurul *Corpului voluntarilor români*, care era departe de a fi constituit, când, pe frontul din Moldova, se stinseseră luptele. Din schimbul de note, se stabileşte faptul că nu a fost nimeni vinovat că s-a întârziat cu înrolarea voluntarilor români. Adevăratul vinovat a fost guvernul Brătianu, care n-a fost tras la răspundere pentru această neglijenţă.

Un glas de prieten

Cunoscând ameţeala mizeriilor pe care le întâmpina în Rusia cauza voluntarilor ardeleni, îmi face plăcere să reproduc în întregime scrisoarea consulului francez din Turkestan, un prieten al nostru şi un om care vedea aşa de just situaţia bieţilor prizonieri ardeleni din Rusia. Scrisoarea e interesantă şi ca sursă de informaţie asupra răspândirii ardelenilor în imensitatea Imperiului Rusesc. Citind-o, m-am întrebat: De ce nu a recurs guvernul român şi la reprezentanţii aliaţilor în Rusia ca să ne dea un sprijin la recrutarea prizonierilor români din Rusia? În special, Franţa avea tot interesul să o facă. Franţa ne-a trimis o misiune militară, care cunoştea situaţia din Moldova şi care ştia că o oaste de 100 000 de oameni poate avea o importanţă hotărâtoare în ofensiva ce se proiecta pentru vara anului 1917. Intervenţia Franţei şi a Marii Britanii nu s-a cerut, probabil, din partea guvernului român, altfel e inexplicabilă pasivitatea lor.

În prima ştire despre *Corpul voluntarilor români*, se face amintire de numele generalului Berthelot, dar apoi, nu s-a găsit nicio urmă că aliaţii ar fi avut vreun rol în cauza voluntarilor români din Rusia. Întreaga organizaţie a voluntarilor români din Rusia s-ar fi putut pune sub un comandament francez. Toate ar fi mers altfel.

În scrisoarea consulului francez care urmează, se poate vedea ce servicii ne-ar fi putut face şi ce propagandă am fi putut susţine în favoarea noastră. Ardelenii lăsaţi de capul lor ce puteau face mai mult decât au făcut?

Consulatul Franţei la Taşkent
Iosif Antonovici Castagné
Utşitelskaia nr. 3

Copie
Turkestan, Taşkent, 17 august 1917

Domnului lt. col. Pietraru,
Şeful Serviciului prizonierilor români din Kiev

Domnule,

Am primit scrisoarea dumneavoastră, nr. 5, inclusiv pe cea a dlui Ministru al României (Ministrul de Război) şi am luat notă de informaţiile dumneavoastră. De asemenea am primit şi cărţile expediate şi deja am început să fac repartiţia lor. Nu va trece mult timp şi efectul se va produce. Am primit câteva cereri izolate de la soldaţii prizonieri la depozitul Tartugai, districtul Perovsk, prin care mă rugau să-i chem la Taşkent pentru a se înscrie voluntari.

De îndată, m-am dus la Statul-Major şi am rugat autorităţile ruse să cheme telegrafic pe respectivii voluntari. A doua zi, erau deja la mine. Le-am vorbit, i-am reconfortat şi văzând de ce patriotism erau animaţi, am rugat Statul-Major să-i lase aici vreo 15 zile, ca să-şi poată continua propaganda patriotică începută acum câteva luni de către ofiţerii de origine română plasaţi sub protecţia mea printre cei 300 de soldaţi de origine română din tabăra Taşkent. Trebuie să spun că paralel cu propaganda esenţialmente românească, unii agitatori austrofili duc o propagandă contrară în aşa fel încât au reuşit să împartă românii în două tabere: de o parte partizanii ajutorului activ în favoarea României, iar pe de alta, partizanii nonactivităţii. Aceasta cu atât mai reglabil cu cât reuşisem să-i grupez cu ajutorul ofiţerilor români Drăgoi, Laza, Ciucă, Ghigheniţa etc., care vin să-i vadă regulat, în fiecare săptămână, făcându-le cursuri şi învăţându-i să scrie etc. Spuneam, deci, sub influenţa agitatorilor menţionaţi şi a elementelor ungureşti se află în aceeaşi tabără, unii soldaţi care au început să vadă cu ochi răi ofiţerii români veniţi la cererea mea să întocmească liste cu toţi prizonierii români, lucru indispensabil pentru gruparea lor şi pentru apărarea intereselor lor (alegerea şefilor de grup, alegerea delegaţilor, stabilirea curierilor care aduc apa şi a cumpărăturilor din oraş, supravegherea sanitară etc). Ei au văzut în aceste acţiuni manevre destinate trimiterii lor silite pe frontul român.

O bună parte a înţeles totuşi intenţiile noastre, mai ales cei pe care i-am chemat din tabăra mai îndepărtată Hodjent, aşa încât de aici, nu mă îndoiesc că toate se vor aranja. În acest scop, am cerut Statului-Major să întârzie plecarea a doi voluntari din Perovsk, Miclea şi Teodoroiu. Primul, fost învăţător din Ardeal, este un orator preţios, care a convins mulţi recalcitranţi. Am cerut pentru cei doi câte un permis de circulaţie şi vor beneficia de toată libertatea, frecventând tabăra, unde vor putea propovădui înrolarea. Pe de altă parte, de asemenea la cererea mea, Statul-Major a trimis telegrafic ordinul de a se face apel la toţi prizonierii de război de origine română internaţi în taberele din Turkestan, să se înroleze în Armata Română. Rezultatele se vor cunoaşte în câteva zile.

E păcat că asta nu s-a făcut mai devreme, atunci când a plecat primul contingent de ofiţeri români. În momentul acela, ar fi fost mai multe cereri, încrederea fiind mai mare. De atunci, din nefericire, evenimentele de pe frontul rus din Galiţia şi din Bucovina, au restrâns ardoarea patriotică a unora; elanul nu mai e acelaşi, nu fiindcă ar fi încetat să mai fie români, ci pentru că nu mai sunt siguri de a fi susţinuţi de camarazii lor ruşi. Cu toate acestea, dacă lucrurile se aranjează, înrolările se vor relua, deocamdată aşteptând, trebuie contat nu pe cantitate, ci pe calitate.

De altfel, trebuie să precizez că apelul nostru nu va fi auzit atât de curând de către toţi prizonierii, mulţi dintre ei fiind izolaţi pe la ferme, în uzine, în şantiere publice, etc. Acestora, le voi trimite scrisori şi jurnale, pe care le voi pregăti. Ieri, am făcut să ajungă soldaţilor români internaţi la Buhara, cărţi şi ziare, iar mâine, va fi rândul celor din Fergana, în provincia Samarkand; de altfel, Turkestanul fiind imens şi cum războiul va fi lung, o să am timp să pregătesc buni români pentru după război. Aşa cum Franţa îi menajează pe cei din Alsacia şi Lorena pentru viitor, la fel, congenerii voştri oprimaţi în Transilvania vă vor fi de un preţios ajutor mai târziu. De aceea, am şi acţionat prudent, fără să întărât pe nimeni. Nu le-am spus decât un lucru: ***fiţi buni români. Doar România este patria voastră adevăratră, apăraţi-o de toţi duşmanii!***

Cum luna trecută am vizitat taberele din Samarkand, Skobelev şi Adijan, unde am vorbit mai multor români şi am constatat că unii erau într-o stare de demoralizare vizibilă, mulţi fiind bolnavi, consider că le trebuie cu siguranţă nişte ajutoare băneşti, deoarece, mulţi nu primesc nimic de la familiile lor (de aceea, cred în utilitatea grupării lor la casieriile de ajutorare pe care le-am propus pentru organizare).

Nu îndrăznesc să insist asupra acestui punct, fiindcă ştiu bine că bieţii români trebuie să facă faţă unor nevoi mai presante, dar cu toate astea, un fond de ajutorare, cât de mic, ar fi necesar, desigur mai întâi, pentru care s-ar înscrie voluntari pentru cei bolnavi. O astfel de încercare a fost făcută de comitetul alsacian şi a adus celor interesaţi servicii incalculabile. Pentru moment, ofiţerii, uneori şi soldaţii cotizează pentru a uşura situaţia unora mai la ananghie (ceea ce dovedeşte că există o unitate între ei), dar asta nu se repetă prea des, toţi fiind nevoiaşi. Îmi cer scuze de a vă reţine atenţia atât de îndelungat, dar aceste detalii vă vor servi în orientarea dumneavoastră. Voi mai adăuga că indispensabil să continuaţi trimiterea ziarelor, fiind mijlocul cel mai bun de a pregăti terenul conferenţiarului şef, despre care mă anunţaţi că va veni în Turkestan, ceea ce va fi de mare folos cauzei noastre. E de la sine înţeles, că i se va rezerva cea mai bună primire şi puteţi să-l asiguraţi de tot concursul meu şi de tot devotamentul meu; de altfel, locul de onoare în căminul meu îi este de pe acum asigurat, pentru toată durata sejurului său la Taşkent.

Domnule, primiţi încredinţarea asigurării sentimentelor mele cele mai alese,

Joseph Castagné m. p.

O confuzie

În arhiva *Corpului voluntarilor români* din Iaşi am găsit câteva documente care vorbesc de un transport de 12 000 de voluntari români din America prin Vladivostoc, pe calea ferată trans-siberiană. Public documentele sub titlu de curiozitate, cunoscând acum, că nu s-a adeverit nimic despre aceşti voluntari români din America. Cred că a fost o confuzie.

TELEGRAMĂ

Ministère de la Guerre
Pétrograd 8 octombrie 1917 ora 8/35

MINISTERUL DE RĂZBOI
Cabinetul Ministrului
Intrat nr. 3 512/15 octombrie 1917

Ministerul de Război
Marele Stat-Major al Armatei
Nr. 39 807/16 octombrie 1917

Iaşi

Fiindcă am luat cunoştinţă de unele dificultăţi pentru transport prin Rusia a 12 000 voluntari români din America prin Vladivostok, am insistat special pe lângă Ministerul de Externe pentru asigurarea transportului, care mi-a promis tot concursul său şi că transportul va fi făcut după dorinţa noastră.

(ss) C. Diamandy

Marele Stat-Major
Nr. 11 482/14 octombrie 1917
Ce este cu aceşti voluntari?
Gen. Iancovescu

TELEGRAMĂ
Cifrată Nr. 1 113/22 octombrie 1917

Ministerul de război
Cabinetul Ministrului
Intrare nr. 3 571/22 octombrie 1917

Ministerul de Război
Statul-Major General al Armatei
Nr. 40 639/24 octombrie 1

22 octombrie 1917

Prim-ministrul a telegrafiat miniştrilor români la Londra şi Paris să nu vină în ţară aceşti voluntari, ci să se organizeze acolo, cu ofiţeri şi gradaţi ardeleni.

Gen. Iancovescu

Ministère de Guerre
Iaşi

Generalul francez Niessel ne-a informat că este vorba de sosirea la Vladivostok a 12 000 voluntari români din America pentru Armata Română. Neavând nicio cunoştinţă, vă rog a mi se da ordine.

lt. col. D. Palada

Légation Royale de Roumanie
L' Attaché Militaire à Pétrograd
CONFIDENŢIAL

Pétrograd, 21 octombrie 1917
Nr. 1 126
Ministerul de Război
Statul-Major General al Armatei
Intrare nr. 41 231/30 octombrie 1917

Ataşatul militar la Petrograd
către
MINISTERUL DE RĂZBOI, MARELE STAT-MAJOR, D. S.

Cu onoare raportez că generalul rus Michelson, şeful Administraţiei generale de aprovizionare din străinătate, a trimis dlui ministru Diamandy, aici alăturata în copie, prin care este vorba de un eventual transport de 12 000 oameni transilvăneni, care ar sosi din America ca voluntari pentru Armata Română. Prin această adresă, se atrage atenţia asupra greutăţilor de transport de la Vladivostok înspre Rusia europeană şi că acest transport ar fi în dauna tonajului ce ar sosi din America pentru România. Până în prezent, Legaţiunea nu are nicio cunoştinţă despre sosirea acestor oameni la Vladivostok.

Fiind convocat în ziua de 19 octombrie 1917, la o şedinţă, unde în faţa celorlalţi reprezentanţi militari ai Puterilor Aliate s-a discutat între altele şi chestiunea acestui transport, cu onoare supun la cunoştinţa dumneavoastră următoarele:

– transportul acestor oameni pe vase ar ocupa un tonaj de 30-35 000 tone, ceea ce ar necesita 9-10 vagoane de transport;

– de asemenea, pentru transportul pe căile ferate de la Vladivostok, ar fi nevoie de 10-12 trenuri, fiecare de câte 40 vagoane;

– durata transportului de la Vladivostok până în ţară, ar fi de 4-5 săptămâni;

– din informaţiile ce le-am luat de la un ofiţer englez, venit de curând, de la Vladivostok, şi controlate de autorităţile ruse, în prezent linia Vladivostok are o capacitate de circa 80 de vagoane pe zi şi aceasta din cauza lipsei de vagoane şi de locomotive;

– în raport cu această capacitate, pentru luna octombrie, s-a fixat pentru trebuinţele României, proporţia de 5/7 dintr-un vagon de la Vladivostok şi un vagon de la Harbin.

Faţă cu această stare de lucruri, cred că este necesar ca, în cazul când s-ar fi hotărât definitiv între guvernul nostru şi Statele Unite să ni se trimită cei 12 000 de voluntari, să se studieze şi hotărască de către autorităţile în drept, data când să aibă loc acest transport, care va avea ca urmare micşorarea debitului transportului pentru alte materiale ce ar sosi de la Vladivostok. Ţin să raportez că ataşatul militar american, gen. Judson, nu are nicio cunoştinţă de sosirea acestor voluntari. Pentru a avea vagoanele la timp şi transportul asigurat, este nevoie de a comunica acest lucru autorităţilor militare de transport din Petrograd cu două-trei săptămâni mai înainte de sosirea lor la Vladivostok.

Relativ la această chestiune, dl ministru Diamandy a telegrafiat dlui prim-ministru cu telegrama cifrată nr. 1 116.

Ataşatul militar la Petrograd,
lt. col. (ss) D. Palada

Şeful Administraţiei Generale a Aprovizionării venind din Străinătate
Nr. 1 455/18 octombrie 1917

Copie

Domnule ministru,

Prin scrisoarea datată 15/28 septembrie 1917, generalul Niessel, şeful misiunii militare franceze în Rusia a adus la cunoştinţa generalului Maruşevski, şeful Statului-Major General, că situaţia efectivelor Armatei Române a determinat eventualitatea transportării în România, via Vladivostok, a unor contingente de transilvăneni recrutaţi în America şi că o primă evaluare numărul oamenilor de transportat ar fi în jurul a 12 000. În acelaşi timp, generalul

Niessel a adresat generalului Maruşevski rugămintea de a-l încunoştinţa în ce condiţii şi în ce interval de timp ar putea fi efectuat transportul acestui efectiv pe căile ferate ruseşti de la Vladivostok în România.

Prin scrisoarea din 5/18 octombrie 1917, generalul Niessel mi-a adresat o cerere să studiez chestiunea şi să-i comunic rezultatele. Dat fiind că această problemă interesează în primul rând România, rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a-mi da avizul asupra acestui subiect. Cred că am datoria să adaug că transportul unor contingente atât de considerabile pe trans-siberian ar prezenta grave dificultăţi şi ar duce inevitabil la diminuarea tonajelor venind din America pentru România, de care este actualmente nevoie cu prisosinţă.

Vă rog să greaţi, domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţii,

gen. (ss) A. Michelson

Excelenţei Sale, dlui C. Diamandy, Ministrul României

Pt. conf., lt. (ss) Mavrati

Decepţii

Chestiunea voluntarilor români din Rusia, ca orice lucru care nu e pornit cu cap şi realizat la timp, a început să se încurce. Din documentele ce le public cei ce se interesează de evoluţia corpului voluntarilor vor putea urmări amănuntele. Aici notez câteva consideraţii generale.

După august 1917, recrutarea voluntarilor din Rusia a început să dea roade bune. Organizaţia de recrutare din Kiev de sub conducerea lt. col. Pietraru funcţiona cu rezultate vădite. Autorităţile ruseşti dădeau ordine mai precise, care se şi executau. Aşa că numărul voluntarilor sporea. În Moldova, nu exista nicio organizare a voluntarilor ardeleni. Transporturile sosite din Kiev se vărsau la unităţile armatei noastre. Din această cauză au şi început fricţiunile, iar apoi, decepţiile printre ardeleni şi cei din Vechiul Regat. Ardelenii nu se împăcau cu spiritul din Armata Română, iar autorităţile militare se plâng împotriva ardelenilor, că sunt pretenţioşi, lipsiţi de disciplină şi că dezertează de pe front. Pe fondul acestei stări încordate dintre autorităţile militare române şi voluntarii ardeleni, a intervenit memoriul de la Oneşti, în care se cerea formarea de legiuni ardelene, ceea ce s-a şi admis. Terenul era pregătit de experienţă. Cei ce au organizat recrutarea în Rusia, trebuiau s-o prevadă de la început. S-ar fi evitat tristele constatări din documentele care urmează. Spiritul meu de obiectivitate mă face să declar că greşeli s-au făcut şi din partea autorităţilor române şi din partea voluntarilor ardeleni. În urma evenimentelor din Rusia şi din România de la sfârşitul anului 1917, chestiunea voluntarilor români din Rusia intră în faza lichidării. Urmează documentele:

Biroul A. B.
Nr. 18 230/19 septembrie 1917
Corpul voluntarilor români – Kiev

Cu onoare vă rugăm să binevoiţi a dispune ca în viitor transportările de voluntari ce vor sosi în ţară să fie însoţite de următoarele acte:

1) raportul comandamentului voluntarilor români către Marele Stat-Major;

2) tabele nominale în dublu exemplar, pe grade, pentru Marele Stat-Major şi Marele Cartier General;

Asemenea, pe viitor semnăturile se vor pune imediat sub textul legământului şi nu aşa cum s-a făcut până acum, lăsându-se liber tot spaţiul dintre finele textului legământului şi acela al paginii. La fiecare legământ colectiv sau individual se vor ataşa cererile de încetăţenire şi declaraţiile model B şi D;

3) legămintele să se constituite în dosar;

4) inventare individuale – în dublu exemplar – de toate efectele cu care au fost echipaţi şi trimişi în ţară voluntarii, semnate de ei şi certificate de ofiţerul contabil în materii al corpului.

Pentru buna rânduială şi pentru ca, controlul oamenilor să se poată face imediat ce ei sosesc, toate aceste acte, dacă nu pot fi trimise Marelui Stat-Major cu o zi înainte de sosirea transportului în ţară, se vor încredinţa Comandantului transportului, care le va preda în momentul sosirii la Marele Stat-Major, Biroul A. B., pentru executarea operaţiunilor ce urmează a se face.

Şeful Marelui Stat-Major, *Şeful Biroului A. B.*
lt. col. Eliade *cpt. Stănescu*

18 534/22 septembrie 1917
Lt. col.Pietraru,
Şeful Serviciului voluntarilor români – Kiev,

Urmare la nr. 16 817 din 6 septembrie şi la nr. 17 372 din 11 septembrie 1917.

Constatăm la sosirea fiecărui transport de voluntari că din cauza neobservării instrucţiunilor date, ni se trimite aici un număr prea mare de aşa-zişi voluntari români, care nu sunt de origine română, sau care se folosesc de ea numai pentru a scăpa de greutăţile vieţii din lagărele de prizonieri ruseşti, fără a avea imboldul patriotic şi nici voinţa de a lupta în rândurile armatei pentru dezrobirea ţinuturilor româneşti – aşa cum ei se îndatoresc prin semnarea legământului, care în loc să fie un act solemn, pare a fi ajuns o formalitate de cancelarie fără valoare. Cercetaţi aici, unii din ei pretind că ar fi prevestiţi de delegaţii noştri că nu pot face serviciul activ, din diverse beteşuguri fizice sau chiar sufleteşti; am găsit chiar voluntari cu beteşuguri fizice vădite, care dovedesc îndeajuns că aceştia nu puteau fi primiţi ca soldaţi.

Armata noastră nu are nevoie de asemenea uscături, ci numai de voluntari sănătoşi şi inimoşi; iar toate cheltuielile făcute cu îmbrăcămintea, hrana şi transportul lor din Rusia, devenind astfel zadarnice, se vor pune în sarcina celor care calcă instrucţiunile, lucrând împotriva scopului general urmărit prin alcătuirea acestui serviciu.

Rezumăm aici mai jos aceste instrucţiuni, însărcinându-vă a supraveghea stricta lor observaţie:

1) nu se vor alege, nici înscrie ca voluntari decât cei care doresc prin acte sau mărturii demne de încredere:

a) – că sunt români de origine, după tată şi mamă, mai ales ofiţerii şi gradele destinate a deveni ofiţeri, trebuie să devină persoane bine cunoscute ca români de origine şi de sentimente;

b) – că sunt dornici de a lupta ca soldaţi activi pe front;

c) – că nu au beteşuguri fizice sau boli, care i-ar împiedica la aceasta;

d) – li se va arăta lămurit, de la început, scopul înrolării, ca să nu se înscrie ca voluntari decât cei ce corespund cerinţelor de mai sus;

e) – toate actele: legământul, cererea de împământenire, declaraţiile (formularele Md. A., B., C. şi D.) se vor întocmi acolo, cu toată îngrijirea şi controlul necesar sub directa dumneavoastră supraveghere şi răspundere.

Veţi atrage atenţia informatorilor sau martorilor care adeveresc declaraţiilor voluntarilor, în lipsa actelor doveditoare, că rămân personal răspunzători de orice adeverire nereală, dată în neştire sau pentru a înlesni un camarad.

Reamintim câte neplăceri am avut mai ales la recunoaşterea gradelor. Principiul este că primim pe gradaţi cu gradul ce dovedesc că au avut atunci când au fost prinşi, şi cu vechimea până la semnarea legământului. Dacă alţii, mai noi în grad, însă prinşi mai în urmă, au fost înaintaţi, nu alcătuieşte un drept ca şi ei să fie înaintaţi în timpul cât au stat prizonieri. Veţi fi foarte atenţi la stabilirea gradelor dobândite la ieşirea din şcolile ofiţerilor de rezervă (fănrichi, cădeţi; aspiranţi, cadeţi), asupra cărora ni s-au dat aici chiar de ofiţeri activi informaţii cu totul contrar.

Aducerea la îndeplinire a tuturor instrucţiunilor de mai sus cade în sarcina dumneavoastră.

De primire şi executare, vă rugăm să binevoiţi a raporta.

SUBŞEFUL MARELUI STAT-MAJOR *Şeful Biroului A. B.*
lt. col. Eliade *cpt. Stănescu*

CONFIDENŢIAL
Marele Stat-Major P. S. – Iaşi
Nr. 37/26 septembrie 1917
Intrare, nr. 38 107/2 octombrie 1917

Corpul voluntarilor români către Ministerul de Război, Statul-Major General al Armatei

La ordinul d-voastră confidenţial cu nr. 18 534/IX/1917, am onoare a vă face cunoscute următoarele:

Deja după primirea ordinului nr. 16 817/6 septembrie 1917 am dat ordin la toate centrele unde se adunau voluntari ca să execute cu rigurozitate ordinele d-voastră. Ţin totuşi să vă fac cunoscut că, ori câte ordine s-ar da, scăpări se vor produce totdeauna, şi iată pentru ce: în centrele de adunare a voluntarilor se găseşte câte un ofiţer, ceilalţi fiind trimişi în ţară conform ordinelor d-voastră. Acest ofiţer are de luptat cu o mulţime de greutăţi dat fiind starea de

lucruri actuală din Rusia. Pentru hrana şi cazarmarea voluntarilor zilnic este nevoit să intervină pe la diferite autorităţi. Nu are, prin urmare, în scurtul timp ce trece de la adunare până la pornirea oamenilor, putinţa de a cerceta cu de amănuntul pe toţi oamenii care vin. Apoi, chiar de i-ar cerceta cu de amănuntul, aici ei nu spun adevărul. Cei infirmi nu spun că nu vor să meargă pe front, iar cei străini de neam nu declară aceasta. Acolo, însă, strânşi şi de aproape supravegheaţi şi cercetaţi de ofiţeri şi de trupa românească, mulţi schimbă declaraţiile făcute aici.

Printre răniţi au fost angajaţi unii din ei de câteva comisii tocmai ca o puternică manifestare de datorie de neam, astfel cum s-a făcut şi în Ţara Românească. Angajarea lor a avut un puternic răsunet între ceilalţi, iar aceasta a permis să vină alţii valizi care până atunci nu voiau. Printre străini au fost şi vor continua a fi angajaţi sârbii din Banat. Aceasta în urma ordinului verbal ce mi-a dat dl Vintilă Brătianu, fost Ministru de Război pe atunci (luna iunie 1917) în prezenţa dlui gen. Vasilescu Paraschiv, fost şef al Statului-Major, P. S. Aceasta s-a făcut pe consideraţii politice, în urma aprobării Consiliului de Miniştri. În ordinul d-voastră mai sus citat, spuneţi că nu se dă destulă atenţie semnării angajamentului şi că aceasta a devenit o simplă formalitate. Aşa este, în ceea ce priveşte semnarea actului. Angajamentul real este însă cel verbal, iar comisiile fac destule forţări şi dau multă atenţie, atunci când omul se hotărăşte a deveni voluntar cu toate riscurile ce le are. Nu mă îndoiesc că unii, ofiţeri sau soldaţi, atunci când au fost trimişi la front, respectiv, când au fost puşi la adevărata încercare, nu au răspuns aşteptărilor. Dar aceasta nu se poate vedea şi constata înainte, oricâtă rigurozitate s-ar avea. Proba o aveţi chiar în armata noastră, unde câţiva ofiţeri consideraţi ca buni în timp de pace s-au purtat aşa de rău în timp de război. Astfel fiind, vă rog să binevoiţi a avea în vedere că depun toate sforţările ca să aduc aici cât mai mult serviciul ţării mele şi că nu am nevoie pentru aceasta nici de ordine observatoare, nici de a fi făcut răspunzător, atunci când nu am mijloacele de a face mai bine. Dl. gen. Iancovescu, Ministrul de Război, în scurtul timp cât a stat aici şi fără să fi putut să-i arăt toate greutăţile cu care lupt în o ţară aşa de întinsă şi în mijlocul unei anarhii fără seamăn, mi-a spus: „Acum văd eu toate greutăţile cu care te lupţi d-ta aici".

Şi chestia angajării de voluntari nu trebuie privită numai din punct de vedere militar. Ea este mult mai mare şi trebuie să înţelegem s-o privim astfel. Ea este şi trebuie să fie o manifestare din partea fraţilor noştri, că nu mai voiesc să stea sub dominaţia austro-ungară, dar că doresc cu orice preţ să se lipească la România. Nu are atâta importanţă că se vor găsi unii mai slabi sau mai infirmi, cât mai ales faptul că mulţi răspund la această chemare a neamului şi se angajează ca voluntari. Cred că aveţi cunoştinţă de toate manifestările politice ce se produc astăzi, în toate ţările aliate după revoluţia rusă. Nicăieri nu se mai bazează pe aranjările secrete făcute între guverne şi diplomaţi şi din contra, peste tot se pune formula ca „popoarele să aibă dreptul de a-şi spune liber modul cum înţeleg să trăiască şi să se guverneze". Aşa fiind, pentru noi este de o importanţă capitală dacă se vor înscrie ca voluntari cât mai mulţi români, fie ei valizi, fie chiar infirmi. Aceasta va cântări mâine, la terminarea războiului, iar nu faptul că toţi au mers pe front[98].

De altfel, spre ştiinţa d-voastră, fac cunoscut că dl gen. Iancovescu, Ministrul de Război, mi-a spus să clasez de aici, pe acei care vor să meargă pe front şi pe acei care vor să rămână înapoi, lucrând însă tot în Ţara Românească. Aceasta probează că dl ministru vede mai departe şi nu se uită numai la partea militară a chestiunii.

Şef de Stat-Major al Corpului voluntarilor români,
lt. col. C. G. Pietraru

Direcţia Generală a Marelui Stat-Major *COPIE SECRET*
Secţia de Evacuare şi Administrativ a Prizonierilor
Serviciul Administraţiei/Cabinetul II
Nr. 325/11 octombrie 1917, Petrograd

Către adjunctul Ministrului de Căi şi Comunicaţii, adjunctul de Domenii, adjunctul de Aprvizionare, adjunctul de Industrie şi Comerţ, adjunctul de Interne, Comandantul Dir. Generale de înquartierare şi alimentare a trupelor, Comandantul Direcţiei Generale Tehnice Militare, Comandantul Direcţiei Generale de Artilerie

Având în vedere cererile incontinue şi insistente ale guvernului român, care sunt susţinute de Comandantul suprem, este foarte necesar a se pune la dispoziţia autorităţilor române pentru a completa Armata Română 30 000 prizonieri de naţionalitate română din numărul celor ce se află în interiorul Rusiei şi care îşi exprimă dorinţa de a se înrola ca voluntari în Armata Română. Pentru uşurarea propagandei agitatoare de recrutarea voluntarilor din prizonierii români pentru a putea strânge mai mult, s-a dat ordin a se concentra prizonierii români în lagărele

[98] Ce om cuminte e acest ofițer, trăit în mijlocul voluntarilor şi în anarhia din Rusia.

guvernămintelor Voronej şi Tambov, excluzând lagărul oraşului Kirsanov, unde sunt prizonieri de naţionalitate italiană. În cele două lagăre mai sus arătate (guv. Voronej şi Tambov), afară de lagărul Kirsanov, în prezent pot fi înquartieraţi 801 ofiţeri şi 6 724 de soldaţi. Toate aceste locuri vacante pot fi puse la dispoziţie numai pentru prizonieri români. Mai întâi, vor fi concentraţi în lagărele Voronej şi Tambov prizonieri ce se află în interiorul guvernământului Moscova, iar această măsură trebuie îndeplinită în timp de o lună; după care vor fi aduşi prizonierii români din guvernământul de Kazan şi aşa mai departe.

Pentru a concentra prizonierii români în lagărele de mai sus, s-a stabilit pentru fiecare guvernământ următoarea ordine treptată; în primul rând vor fi expediaţi români ce se află în diferite lagăre al guvernământului corespunzător, iar în al doilea rând vor fi expediaţi prizonierii români care vor fi scoşi de la lucru. Având în vedere că din numărul total, adică 114 000 de prizonieri români, numai 4 500 se află în lagăre, iar restul se află la lucru, trebuie să luăm în consideraţie că adunând românii în lagărele de la Voronej şi Tambov, întreprinderile unde lucrează prizonierii vor suferi rămânând fără lucrători. Autoritatea militară va da ordin ca prizonierii români scoşi de la lucru să fie înlocuiţi cu prizonieri de altă naţionalitate, după cum va permite timpul de faţă, însă din cauză că în general, se simte lipsa de prizonieri, se poate ivi o situaţie critică, deoarece scoţând pe români de la lucru, vacanţele nu vor putea fi completate. Despre toate acestea arătate mai sus, Direcţia Generală a Marelui Stat-Major General are cunoştinţă, ca din timp să poată lua măsurile cuvenite de înlocuire a românilor scoşi de la lucru cu alţi lucrători şi chiar particulari angajaţi. Acum, se proiectează scoaterea de la lucru a prizonierilor români ce se află în guvernământul Ecaterinoslav şi care sunt în număr de 5 500 de oameni. Revocarea ordinului dat şi privitor la concentrarea prizonierilor români e imposibilă din punct de vedere politic şi militar.

pt. Comand. M. St. M. General, — *Gen. mr. (ss) Potapov*
pt Comand. Secţiei, — *col. (ss) Iachimovici*
pt Şeful de Birou, — *col. (ss) Rittich*

pentru conformitate, — *Funcţionar militar (ss) Ghilearovschi*

Marele Stat-Major
Biroul A-B
Nr. 26/14 septembrie 1917

REFERAT

asupra rapoartelor confidenţiale ale dlui lt. col. Pietraru, nr. 37/26 septembrie şi 39/27 septembrie 1917

Constatându-se la sosirea din Rusia a ultimelor detaşamente de voluntari prea mulţi nevolnici de a lupta, debili, betegi şi chiar străini de neam, precum şi criticile Marelui Cartier General asupra relelor rezultate date de felul acestei recrutări, de care mulţi s-au folosit numai pentru a scăpa de greutăţile lagărelor de prizonieri şi de muncile istovitoare şi rău plătite din Rusia, M. St. M. a reînnoit instrucţiunile către C. V. R. pentru a nu se mai trimite străini de neam, betegi şi nevolnici dl lt. col. Pietraru protestează foarte tare, invocând precăderea scopului politic urmărit prin înscrierea a unui număr cât mai mare de voluntari, chiar inapţi a face serviciu în armata de operaţiuni, precum şi ordinele verbale primite de la dl Ministru de Război, de a primi şi pe nevolnici, de a face acolo şi deosebirea voluntarilor şi de a-i trimite pe toţi în ţară, ceea ce pare a fi împotriva instrucţiunilor date de M. St. M. în temeiul unor dispoziţii ministeriale şi anume, din 8 august1917 („Nevolnici nu se admit, ofiţerii necunoscuţi nu se primesc"), din 24 august 1917 („La sosirea voluntarilor aici să se facă alegerea celor neapţi la serviciul frontului pentru a fi daţi la lucrări de C. F., şosele etc."). Faţă de arătările M. C. G. despre slabele rezultate dobândite, de cerinţa lui de a nu i se trimite decât soldaţi care sunt în stare şi voiesc a lupta pe front, am onoare a propune următoarele:

1) să se facă o deosebire între persoanele şi mijloacele întrebuinţate, pentru urmărirea scopului politic şi acelea pentru ţinta militară; deoarece amestecul politic în alcătuirile militare este cunoscut ca nefast nevoilor şi principiilor militare şi mai ales disciplinei, puterea de căpetenie a armatei;

2) recrutarea voluntarilor să se facă pe alese; neprimindu-se decât numai români de origine, după tată şi mamă şi care nu au trecut vârsta de 45 de ani, după o cercetare mai îndelungată de către ofiţerii ardeleni, care îi cunosc mai bine şi vor răspunde de cei aleşi;

3) alegerea ofiţerilor şi a gradaţilor aspiranţi ofiţeri să fie şi mai riguroasă; să se primească numai acei recunoscuţi cu înalte sentimente româneşti, chiar dinaintea războiului, dornici şi în stare de a lupta acum;

4) a se pune în vedere prizonierilor, înainte de a li se admite semnarea legământului, însemnătatea acestui act care îi obligă a lupta pe front ca orice soldat român;

5) comisia să nu facă nicio făgăduială depăşind aceste instrucţiuni;

6) românii patrioţi înscrişi până acum, dar având o constituţie care nu le-ar îngădui a înfrunta toate greutăţile de la armata de operaţiune, vor putea fi primiţi ca voluntari şi întrebuinţaţi la serviciile dinapoia armatelor, la lucrări C. F. R. etc.

Şeful Biroului A -B,
mr. (ss) A. Romalo

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE RĂZBOI
Direcţia Marele Stat-Major
Nr. 23/15 octombrie 1917

REFERAT

Până acum, voluntarii de origine română, venind în mare parte din Rusia, unde erau deţinuţi ca prizonieri luaţi din Armata Austro-Ungară, după cercetare la Iaşi, au fost trimişi de Marele Stat-Major mai întâi, la Corpul I de Armată, apoi, după cererea Marelui Cartier General, la centrele de instrucţie ale armatelor. În urmă, Marele Cartier General îi repartiza la corpuri. Recrutarea lor în Rusia, din cauza spiritului de acolo şi a opunerilor autorităţilor, agricultorilor şi industriaşilor localnici, s-a făcut tardiv şi foarte cu greu, cu mijloace neîndestulătoare şi fără ca ei să fi fost reeducaţi milităreşte şi îndestul întremaţi sufleteşte în tabere române. Lunga şi greaua captivitate suferită de ei, greutăţile serviciului activ la care erau supuşi de-a dreptul, fără o pregătire şi întărire îndestulătoare, precum şi mentalitatea şi obiceiurile lor nepotrivite cu acelea ale soldatului român din anul 1917, au împiedicat o repede asimilare şi nu au dat rezultatele dorite (raportul Diviziei a 2-a Activă nr. 3 414/15 august 1917 şi referatul nr. 1 042/26august 1917 al Biroului Informaţiilor din Marele Cartier General).

Mulţi din ei, deşi semnaseră legământul de a lupta în rândurile armatei, se dovedeau în urmă, a fi nevolnici pentru front şi invocau promisiuni ademenitoare făcute de comisiile de recrutare, pentru a le câştiga înscrierile ca voluntari. Între altele, li s-ar fi făgăduit că vor fi întrebuinţaţi la părţile sedentare, la munci etc. Serviciul voluntarilor români din Rusia justifică neîndestulătoarea selecţie prin precăderea ideii politice de a se dobândi cât mai multe înscrieri, iar nu numai în scopul de a da ostaşi luptători (Raportul Corporpului voluntarilor români nr. 37/26 septembrie 1917). Pentru a se putea ajunge la mai bune rezultate, acum când ideea politică conducătoare a fost satisfăcută şi potrivit dorinţelor Marelui Cartier General, cu onoare propun următoarele:

1) selecţia voluntarilor din Rusia să fie mai severă pentru a se recruta numai români de origine (după tată şi mamă) care nu au trecut vârsta de 45 de ani şi se obligă a lupta chiar pe linia de foc ca orice soldat român; iar voluntarii de o constituţie fizică mai debilă, dar având inima ridicată, să fie şi ei primiţi a servi în armată – ca orice român – după puterile şi aptitudinile sale şi să fie întrebuinţaţi în serviciile auxiliare înapoia armatelor, la lucrări etc;

2) voluntarii astfel recrutaţi, sosiţi în ţară, să fie împărţiţi la diviziile P. S., unde să fie întremaţi, instruiţi şi obişnuiţi cu regulile şi datinile Armatei Române, însă încadraţi cu ofiţeri şi grade dintre voluntarii ardeleni. Se vor forma astfel, batalioane de fiecare regiment P. S., comandate de către un ofiţer activ din armata care a luat parte la lupte. Apoi, batalioanele vor putea fi întrunite în regimente şi numai după ce educaţia şi instrucţia lor militară vor fi desăvârşite, să fie vărsaţi la armata activă, unde să lupte în aceleaşi formaţii.

Şeful Biroului A-B,
mr (ss) A. Romalo

REGATUL ROMÂNIEI *Confidenţial Personal*
MARELE CARTIER GENERAL
Secţia I
Nr. 4 527/19 octombrie 1917

Marele Cartier General
către
Ministerul de Război (Cabinetul Ministrului),

După cum am avut onoarea de a vă comunica verbal, cunoaşteţi că experienţa făcută şi ultimele întâmplări petrecute în unităţile de ardeleni de pe front, ne-au convins că trebuiesc modificate atât procedeul de angajare a voluntarilor, cât şi dispoziţiile de organizare, grupare, tratament, încadrare şi conducere a acestor elemente de luptă.

Unii ardeleni au declarat că au fost angajaţi numai pentru servicii auxiliare; aceasta explică prezenţa voluntarilor în vârstă sau mai debili din ultimele transporturi. Alţii s-au arătat nemulţumiţi de hrană şi nu în ce priveşte cantitatea, cât modul de pregătire. În fine, alţii au reacţionat la procedeele de conducere, care diferă în armata noastră de cele obişnuite în Armata Austro-Ungară. Dar principalul inconvenient constatat este spiritul de neîncredere inerent ţăranului şi în special, al celui ardelean, al cărui suflet înăcrit de purtarea asupritorilor lor, a devenit bănuitor. Această stare sufletească impune la început convieţuirea ardelenilor între ei şi apoi, încetul cu încetul, cu fraţii lor din ţară. Această consideraţie cere mai întâi gruparea ardelenilor în unităţi separate, încadrate pe cât posibil cu ofiţeri ardeleni, care le inspiră mai multă încredere şi le cunoaşte graiul şi obiceiurile, iar apoi, obişnuirea treptată cu viaţa şi traiul soldatului nostru.

În fine, această perioadă mai serveşte la deprinderea lor de a se servi de arma noastră şi procedeurile noastre de luptă. Această pregătire trebuie să anticipeze intrarea lor în luptă şi să fie făcută la început separat de unităţile noastre.

Marele Cartier General, care a luat sarcina de a instrui recruţii 1917, nu mai poate dispune de mijloacele necesare pentru organizarea şi pregătirea unităţilor de ardeleni. După altă parte, resursele alimentare actuale ale ţării s-ar opune la înmulţirea numărului acelora ce trebuie hrăniţi din aceste resurse. Aceasta ar recomanda să amânăm aducerea în ţară a voluntarilor ardeleni, până când situaţia alimentară se va îmbunătăţi. Însă dacă motive de alt ordin s-ar opune la aceasta, atunci cu onoare vă rog să binevoiţi a lua măsuri, ca organizarea şi pregătirea unităţilor de ardeleni să se facă de către Marele Stat-Major P. S. cu mijloacele de care dispune, începând cu ardelenii care se găsesc pe front şi în centrele de instrucţie şi care ar trebui de îndată aduşi în zonele de staţionare ale părţilor sedentare.

Marele Cartier General va putea înlesni întrucâtva încadrarea acestor unităţi şi va comunica în detaliu experienţa făcută şi directivele care crede că trebuie să îndrumeze această importantă operaţiune. Hotărârea şi dispoziţiile d-voastră ne sunt urgent necesare.

ŞEFUL DE STAT-MAJOR GENERAL AL ARMATEI,
General de Corp de Armată adjutant (ss) Prezan

Regatul României
Ministerul de Război
Direcţia Marele Stat-Major
Nr. 27/21 octombrie 1917

REFERAT

Marele Cartier General prin intervenţia cu nr. 4 527, semnalează că în urma experienţei făcute pe front, trebuieşte modificat procesul angajării voluntarilor ardeleni, tratamentul, încadrarea etc., şi cere:

– constituirea separată pe batalioane încadrate cu ofiţerii lor, având numai comandanţi de batalioane numiţi de Marele Cartier General;

– să fie instruiţi în regiunea părţilor sedentare unde trebuiesc cazaţi;

– dacă faţă de situaţia alimentară pot fi hrăniţi şi dacă nu ar fi cazul să se amâne aducerea lor în ţară.

S-a comunicat a se trimite 30 000 de oameni. Până acum au sosit 197 ofiţeri, 220 aspiranţi şi elevi, 5 478 trupe. Se pare că mai sunt anunţaţi a sosi şi din America, 12 000 voluntari. Asupra acestor puncte cu onoare, se raportează:

– din acest efectiv pot fi cazaţi imediat 2 400 oameni, iar restul de 3 000 în timpul de 10-15 zile până se amenajează barăcile trebuitoare;

– încadrarea eventuală de ofiţeri de la P. S. nu se poate face din cauza că toţi sunt clasaţi neapţi pentru front;

– cu privire la alimentare, chestiunea va deveni şi mai grea deoarece în regiunea P. S., se va suprima peste puţin timp şi consumarea cărnii, agravându-se situaţia alimentară, aşa că va spori şi una din nemulţumirile acestor voluntari. Numai dacă se fac aprovizionări deosebite pentru aceştia;

– recomandarea Marelui Cartier General referitoare la amânarea aducerii în ţară a acestor voluntari este aplicabilă la îmbunătăţirea situaţiei alimentare. Rămâne a se hotărî dacă nu sunt alte motive pentru îndeplinirea acestei recomandări.

ŞEFUL MARELUI STAT-MAJOR
Gen. Burghele

Regatul României
Marete Stat-Major
Nr. 12 228/19 octombrie 1917

REFERAT

Am onoarea a refera următoarele:

În ziua de 13 octombrie 1917, am fost chemat de dl gen. Lupescu la Marele Cartier General. D-sa mi-a comunicat rezultatele ce s-au constatat cu actuala recrutare a voluntarilor ardeleni şi mi-a arătat şi intenţiile Marelui Cartier General pentru ameliorarea acestei situaţii:

a) că toţi voluntarii ardeleni să fie retraşi din părţile active şi de la centrele de instrucţie pentru a forma unităţi deosebite (batalioane) încadrate numai cu ofiţeri ardeleni, având numai pe comandantul de batalion ofiţer român;

b) cum în starea actuală ar fi greu să se mai organizeze noi centre de instrucţie pentru ei, având în vedere greutăţile de instalare şi gospodărire, este de părere că aceste unităţi de ardeleni să fie date la regimentele P. S.

Dl general Prezan mi-a ordonat să studiez şi să-i dau răspunsul cât mai curând asupra ceea ce ar putea să primească diviziile P. S. şi care anume?

Asupra acestei chestiuni am onoarea a raporta că am chemat pe domnii comandanţi ai diviziilor 1, 3, 4, 7 şi 8 la Marele Stat-Major cărora le-am arătat intenţia Marelui Cartier General de a le da din oamenii de instruit pe timpul iernii până la cca. 3 000 de oameni de fiecare divizie, formaţi în trei batalioane de recruţi cu instructorii şi ofiţerii lor. Chestiunea este cazarea acestor oameni. Am evitat a mă adresa la divizia a II-a, situată într-o regiune viticolă şi bântuită de boli şi nici la diviziile 9 şi 10 aflate în zona în care se găsesc centrele de instrucţie ale recruţilor armatei I şi II. La diviziile 5 şi 6 chestiunea este încă în studiu. Răspunsurile căpătate până acum sunt:

a) divizia I teritorială cu raportul nr. 11 137/1917 arată că s-ar putea repartiza regimentelor de infanterie câte circa 400 de ardeleni pentru a-i cantona în barăcile deja construite şi amenajate. În acest caz ar urma ca părţile sedentare să ocupe cantonament în sat, punându-se iar în contact cu populaţia civilă. S-a luat însă măsuri a găsi grupe de case nelocuite pentru a fi amenajate în acest scop. La plecarea contingentului 1919, corpurile vor dispune de suficient material de gospodărire pentru întreţinerea acestor oameni. Un alt mijloc propus de aceeaşi divizie este de a se utiliza spitalul rusesc din Ruginoasa pe care să le amenajeze pentru iarnă în care ar încăpea câte 1 000 de oameni şi mai construind noi baracamente pentru încă 1 000 de oameni. Acest mijloc însă nu este aplicabil; divizia a III-a teritorială cu raportul nr. 404/1917 arată că s-ar putea instala un batalion la Regimentele 28 şi 30 Infanterie P. S. întrebuinţând şi cantonamentul; un alt batalion în cantonament la Fedeleşeni sub îngrijirea administrativă a Regimentului 4 Infanterie P. S. Un al treilea batalion nu se va putea instala în acea divizie decât în cazul că în batalionul activ din Regimentul 15 Obuziere, care se găseşte în Prigoreni (lângă Târgu-Frumos) ar părăsi acea localitate şi ar pleca pe front. Unelte de bucătărie pentru prepararea hranei sunt rămase pentru a spori aprovizionările, dându-se aprobare a cumpăra din regiunea diviziei.

Divizia a IV-a teritorială raportează că pe teritoriul ei s-ar putea caza circa 1 400-1 500 de oameni, cu mijloacele actuale, fără a întrebuinţa deloc cantonamentul. Dacă s-ar mai da mijloace de completare a baracamentelor, s-ar putea primi pană la 2 000 de oameni în condiţii bune. De la divizia a VII-a n-am primit încă rezultatul. De la divizia a VIII-a n-am primit încă raport scris. Dl gen. Petala a declarat dlui ministru că ar putea primi 700 de oameni (la Botoşani). În rezumat, la diviziile 1, 3, 4 şi 7 s-ar putea caza circa 7 100 de oameni, rămâne a se vedea câţi se pot primi la divizia a VIII-a şi eventual, la divizia a V-a şi a IV-a teritorială.

2) Tot relativ la această chestiune, dl gen. Lupescu ne-a comunicat că ar fi bine ca pe viitor voluntarii ardeleni să fie triaţi mai bine, înainte de a fi aduşi în ţară; în special să nu se primească ca voluntari decât acei care de a lor bunăvoie doresc a lupta pe front şi mai tineri de 35 de ani. Toţi acei care sunt mai în vârstă, improprii serviciului de front sau care nu se angajează a lupta să fie lăsaţi în Rusia, întrucât aducerea lor în ţară pe lângă alte dezavantaje morale, ar mai avea şi pe acela că ar mări numărul oamenilor de hrănit pe timpul iernii, în detrimentul populaţiei localnice. Supun aceasta la cunoştinţa dumneavoastră, rugându-vă să binevoiţi a decide dacă nu ar fi cazul a se da instrucţiuni în acest sens dlui lt. col. Pietraru.

Subşeful Marelui Stat-Major,
lt. col. C.Eliade

Sunt de părerea celor expuse în acest referat.

Rămâne a se şti dacă locuirea lor la un loc nu ar da naştere animozităţii şi formării de curente contrare bunului mers al scopului urmărit.

21 octombrie 1917 *gen. (ss) Burghele*

Notiţe[99]

După sosirea voluntarilor, mulţi contestă angajamentul, refuză jurământul şi se zice că dezertează de pe front şi fac acte grave de indisciplină. Nemulţumirea cu hrana, cu conducerea de către şefii din armata noastră, cu tratamentul – dau dovadă că nu sentimentul patriotic, ci dorinţa îmbunătăţirii situaţiei sale în captivitate şi de a se apropia de ţara lui, l-au mânat pe prizonier să se înscrie ca voluntar. Neîncrederea este starea de spirit inerentă ardeleanului, din cauza modului cum este administrat în ţara lui, unde are tendinţa să se sustragă rigorilor administraţiei acolo. Gruparea lor separată să nu fie o primejdie, chiar politică sau sădirea unui curent ce poate fi primejdios însăşi stării sociale a ţării, poate chiar disciplinii noastre atât de solidă în general. Dacă se plânge acum de hrană, care se poate afirma că este încă foarte bună, şi se găseşte, ce trebuie să facă când va începe a simţi lipsa.

Se impune o amânare a trimiterii lor.

Marele Stat-Major *Copie*
Nr. 24/21 octombrie 1917

REFERAT

Marele Cartier General prin intervenirea cu nr. 4 527 semnalează că în urma experienţei făcute pe front trebuie modificat procedeul angajării voluntarilor ardeleni, gruparea, tratamentul, încadrarea etc., şi cere:

1) constituirea separată de batalioane încadrate cu ofiţerii lor având numai comandanţi de batalioane numiţi de Marele Cartier General;

2) să fie instruiţi în regiunea părţilor sedentare, unde trebuie cazaţi;

3) dacă faţă de situaţia alimentară pot fi hrăniţi şi dacă nu ar fi cazul ca să se amâne aducerea lor în ţară.

S-a comunicat a se trimite 30 000 de oameni. Până acum au sosit 197 de ofiţeri, 220 aspiranţi-elevi, 5 478 trupe. Se pare că mai sunt anunţaţi a mai sosi şi din America 12 000 de voluntari. Asupra acestor puncte, cu onoare se raportează:

a) din acest efectiv, pot fi cazaţi imediat 2 400 de oameni, iar restul de 3 000 în timp de 10-15 zile până se amenajează barăcile trebuitoare;

b) încadrările eventuale de ofiţeri de la P. S. nu se pot face din cauză că toţi sunt clasaţi neapţi pentru front;

c) cu privire la alimentare, chestiunea va deveni şi mai grea din cauză că în regiunea P. S. se va suprima peste puţin timp consumarea cărnii, agravându-se situaţia alimentară, aşa că va spori una din nemulţumirile acestor voluntari. Numai dacă se fac aprovizionări deosebite pentru aceştia;

d) recomandarea Marelui Cartier General referitoare la amânarea aducerii în ţară a acestor voluntari este aplicabilă până la îmbunătăţirea situaţiei alimentare.

Rămâne a se hotări dacă nu sunt alte motive pentru îndeplinirea acestei recomandări.

Şeful Marelui Stat-Major
general .....

[99] Scrise de mână pe o foaie separată, nesemnată. Caligrafia gen. Burghele.

Regatul României
Ministerul de Război
Direcţia Marele Stat-Major
Nr. 33/19 octombrie 1917

REFERAT

Marele Cartier General cu nr. 4 509 din 18 octombrie 1917, arată că a dat ordin a se înapoia Marelui Stat-Major voluntarii ardeleni care refuză a depune jurământul. Cum aceştia au semnat la Kiev un legământ prin care se îndatorau a lupta în rândurile armatei şi se declarau de la data semnării acestuia ca ostaşi români supuşi tuturor legilor ţării, Contenciosul Ministerului de Război să se pronunţe asupra tăriei ca formă a acestui legământ colectiv, dacă el poate ţine loc de formalitatea prestării jurământului şi dacă cei care refuză a-l depune pot fi daţi judecăţii.

Cu onoare propun ca din aceştia cei care par numai fricoşi şi nevrednici de armată să fie înapoiaţi în Rusia şi predaţi autorităţilor ruse; cei care s-au dovedit că au venit numai pentru a scăpa de taberele de prizonieri din Rusia, să fie întrebuinţaţi aici la munci, iar acei care sunt bănuiţi de sentimente potrivnice alor noastre să fie internaţi şi bine supravegheaţi.

Şeful Biroului A-B
mr. A. Romalo

Marele Stat-Major *Copie*
Biroul A-B
Marele Stat-Major
Se va da această telegramă
Transmisă la Kiev
20 octombrie 17 h. l2
Stănescu

Telegramă
Nr. 1 306/23 octombrie 1917
General Coandă ..... Stavka

Fiind nevoiţi din motive economice a da o nouă îndrumare recrutării voluntarilor ardeleni din Rusia – în care chestiune lt. col Pietraru va primi instrucţiuni speciale, rog luaţi dispoziţii să nu se mai trimită în ţară decât efectivul de voluntari aliaţi în Kiev după ce vor fi complet echipaţi. Ceilalţi voluntari înscrişi să rămână până la noi ordine acolo unde se găsesc.

Ministru de Război
gen. de div. (ss) Iancovescu

Primit ordinul dlui Ministru de Război nr. 1 306 din 23 octombrie 1917, azi 23 octombrie, ora 20.40. Oficiant Paplica.

Marele Stat-Major
Nr. 22 291/31 octombrie 1917

În vederea lipsei mijloacelor de adăpostire şi hrană din garnizoana Iaşi a anunţării sosirii unui alt detaşament de 800 de voluntari ardeleni din Rusia şi deci nevoia de a avea disponibil singurul local în care pot fi adăpostiţi voluntarii câteva zile până la terminarea cercetării lor şi facerea formelor obişnuite; cu onoare propun:

1) ca al IX-lea detaşament de voluntari sosit la 27 octombrie să fie trimis din Iaşi cât mai grabnic; iar acest detaşament cuprinde: un plutonier major; patru plutonieri; 37 sergenţi; 86 caporali şi 604 soldaţi care au declarat că voiesc a merge pe front, total cinci ofiţeri; 42 grade inferioare şi 690 caporali şi soldaţi, iar neapţi pentru front: 54;

2) ca acei apţi pentru front să fie trimişi la Divizia a IV-a P. S. chiar mâine – 2 noiembrie 1917, – iar acolo, formaţi pe companii şi încadraţi cu ofiţerii ardeleni din care s-ar mai putea cere de la centrele de instrucţie numărul strict necesar, iar apoi, repartizaţi la regimentele Diviziei, care vor îngriji de instrucţia şi înarmarea lor;

3) iar cei inapţi pentru front să fie trimişi la etape sau înapoia frontului;

4) străinii de neam, trimişi din Rusia printre voluntari, precum şi cei de orginе română bănuiţi ca periculoşi, ţinuţi în observaţie în tabăra de prizonieri Copou, să fie internaţi la Şipote.

Subşeful Marelui Stat-Major, *ŞefuI Biroului A. B*
Lt. col ..... *Maior .....*

Aici se încheie suita de documente, care cred că nu mai necesită niciun fel de comentariu.

Desfiinţarea corpului de voluntari

Când am lucrat memoriul din Oneşti nu cunoşteam documentele pe care le public în această lucrare. Auzisem zvonuri şi informaţii răzleţe, care pătrundeau pe front. Am spus că la Oneşti mă împotriveam organizării corpului de voluntari ardeleni şi bucovineni din punct de vedere militar, deoarece eu cunoşteam mentalitatea ardelenilor şi am luptat alături de dânşii în Galiţia; cunoşteam, de asemenea, „regulile şi datinele" Armatei Române, ce se întrevăd în fragmentele publicate. Ştiam că ardelenii şi cei din Vechiul Regat sunt două lumi deosebite ca alcătuire sufletească. Ardelenii erau cei mai buni soldaţi ai Armatei Austro-Ungare şi desigur, că aceste însuşiri ostăşeşti nu le puteau pierde îmbrăcând uniforma românească şi punându-şi o cocardă tricoloră la capelă. Dar – e întotdeauna un dar – trebuia ales momentul psihologic, când erau chemaţi să lupte pentru idealul naţional şi trebuiau încadraţi cu oameni de ai lor în unităţi separate. Dacă Armata Română nu avea încredere în sentimentele lor naţionale – cum rezultă din documente – nu trebuia să apeleze la dânşii.

În încheierea acestor două capitole închinate corpului voluntarilor ardeleni, vom reveni asupra politicii de război a aliaţilor şi a României; voi încerca să examinez mai de aproape, atât latura militară, cât şi cea politică a chestiunii. Aici mă mărginesc a urmări soarta corpului voluntarilor ardeleni, fără să intru în amănunte. Până când tulburările din Rusia şi luptele dintre diferitele grupări politice ruseşti nu au atins teritoriul ucrainean şi Kievul, recrutarea voluntarilor ardeleni dădea rezultate bune. Odată cu ruperarea frontului român din Moldova, în urma retragerii ruşilor, Ministerul de Război s-a văzut silit să dea următorul ordin telegrafic:

General Coandă,
Stavka
Urmare la telegrama nr. ....
Rog comunicaţi lt. col. Pietraru să suspende recrutarea ardelenilor până la noi ordine. Acei recrutaţi şi porniţi deja din taberele de internare, se vor grupa la Kiev şi la Darniţa, netrimiţându-se în ţară.
Rog confirmaţi primirea acestui ordin către lt. col. Pietraru.

Ministru,
gen. Iancovescu

Ordinul nu are număr şi dată la dosar. Dar se poate stabili că a fost dat la începutul lui noiembrie, moment în care bolşevicii au triumfat şi au cerut încheierea unui armistiţiu Puterilor Centrale. În urma acestui ordin, s-a oprit recrutarea voluntarilor. Corpul voluntarilor din Kiev a început să se lichideze. Pe la sfârşitul lui decembrie 1917, au început transporturile din Kiev spre Moldova şi până prin februarie 1918, s-au scurs toţi voluntarii spre Basarabia şi Iaşi.

Generalul Coandă şi lt col. Pietraru au rămas până în martie 1918, la Kiev, când au venit şi ei în Moldova. Voluntarii ardeleni veniţi în Moldova, din noiembrie 1917, au fost constituiţi în unităţi aparte sub conducerea col. Marcel Olteanu, sub denumirea *Corpul voluntarilor ardeleni şi*

bucovineni, aşa cum propusesem în memoriul de la Oneşti. La 1 martie 1918, acest corp a fost demobilizat şi desfiinţat. Soldaţii s-au plasat la lucru, iar ofiţerilor li s-au dat diferite întrebuinţări.

Reînfiinţarea Corpului voluntarilor

În arhiva mea mai sunt o serie de documente pe care nu le public, deoarece intenţia mea nu e să fac istoricul *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni*, ci să atrag atenţia asupra unor momente care mi s-au părut importante pentru încheierea ce urmează. Mai public un singur document din toamna anului 1918, emanat de la *Comitetul naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria*, al cărui secretar am fost. Cu actul unirii de la Alba-Iulia, încetează existenţa de drept a corpului voluntarilor ardeleni. După mine, nu mai poate exista decât o singură Armată Română, care îşi apără patria îndrăgită. Las să urmeze documentul în întregimea lui, împreună cu textul unui referat şi al unui regulament de funcţionare.

Reînfiinţarea Corpului voluntarilor ardeleni – bucovineni

Situaţia din Ardeal cere să se mobilizeze fără întârziere Corpul voluntarilor. După ştirile sosite din Ungaria, Armata Austro-Ungară a pornit cu desăvârşire pe drumul bolşevismului anarhic. Poporul românesc din Ardeal va putea fi ferit de bolşevism numai printr-o pronunţare chiar exagerată a ideii naţionale, cu tot fastul necesar entuziasmului mulţimii. Ideea unirii trebuie astfel exploatată prin serbări, prin proclamaţii etc., încât în timp de o lună sau două, cât va ţine criza bolşevistă, să adoarmă orice gândiri care ar duce la anarhie. Prin propagandişti şi armată, printr-o acţiune întreprinsă repede, credem că vom ajunge la bune rezultate. În vederea acestora să se întrebuinţeze şi Corpul Voluntarilor.

1. Vestea intrării acestui corp în Ardeal va impresiona atât de mult masele, încât vor urma sfaturile primite de la elementele cumpănite naţionale rămase acasă;

2. Corpul voluntarilor va fi prima armată ardelenească a Regatului român, care a depus jurământul de credinţă Majestăţii Sale Regelui Ferdinand, va forma deci sâmburele viitoarei armate ardeleneşti a României Mari, la care se vor alipi şi regimentele româneşti de acasă;

3. Felul cum a intrat Armata Română în Ardeal la 1916, a produs cu siguranţă şi multe resentimente, căci mai ales la retragere nu s-a cruţat nici populaţia română. Aceste resentimente au fost exploatate cu siguranţă de toate elementele duşmane şi distructive. Corpul voluntarilor este chemat să paralizeze aceste curente.

4. În Ungaria, guvernul de la Pesta a ridicat steagul libertăţii desăvârşite şi al înfrăţirii tuturor naţiunilor. Nu credem că în lupta de rasă, aceste idei să întunece minţile fraţilor noştri, care au suferit atâta în decursul veacurilor – după cum nici la 1848, ideile liberale ale lui Kossuth n-au impresionat pe români, dar paza bună trece primejdia rea şi aici corpul ar putea aduce mari servicii;

5. Dacă Armata Română nu intră imediat, ar fi necesar să se trimită imediat cel puţin două batalioane ardeleneşti, care în primul oraş ocupat de ele vor proclama Unirea şi vor cere neîntârziat intrarea Armatei Române în acţiune.

Toate dispoziţiile care se vor lua în teritoriul nou ocupat din Ardeal, se vor lua consultându-se şi bărbaţii de încredere ai ardelenilor. Măsura aceasta este necesară pentru că pe cât se poate, să se înconjure nemulţumiri, treceri prea bruşte de la o situaţie la alta etc. Ei vor fi consultaţi la întocmirea noii administraţii, la rechiziţionări, la primiri de funcţionari, în sfârşit, la toate actele care reclamă o cunoaştere a împrejurărilor locale. Toţi bărbaţii de încredere vor fi adunaţi la Serviciul Central al Corpului voluntarilor, organizat conform proiectului alăturat. Se vor alege bărbaţi din toate ţinuturile româneşti şi vor fi reprezentate toate bresele, funcţionari, avocaţi, profesori, economişti, agronomi, industriaşi etc. Astfel, credem că sfaturile care se vor da, vor fi nu numai bune, ci şi practice. Comitetul naţional al românilor din Ardeal şi Ungaria este singura organizaţie politică a românilor de dincolo. Prestigiul moral al acestui comitet este covârşitor. El a făcut toate actele politicii naţionale. Serviciul central va fi îndreptăţit deocamdată în înţelegere cu Comitetul naţional al românilor refugiaţi să ia toate măsurile şi îndrumările necesare în numele comitetului naţional până în momentul în care se va lua avizul direct al acestui comitet.

Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria

Preşedinte: *Secretariat:*
(ss) Oct. C. Tăslăuanu

Referat asupra reînfiinţării Serviciului central al Corpului voluntarilor români ardeleni-bucovineni

Cu aprobarea Ministerului de Război, secretariatul general, pusă pe referatul nostru nr. ... s-a admis ca Serviciul Central al Corpului voluntarilor români ardeleni-bucovineni să se dizolve prin trecerea părţii militare la Ministerul de Război, Direcţiunea Recrutării, rămânând ca partea serviciului, care se ocupă cu chestiile civile (identitate, plasări, certificate etc.), să treacă la Ministerul Agriculturii. În această situaţie ne găsesc evenimentele de azi, când Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni se concentrează din nou. Pentru ca interesele superioare în legătură cu activitatea corpului voluntarilor şi a altor unităţi să fie cât mai bine servite, cu onoare vă rugăm să binevoiţi a aproba şi a hotărî reînfiinţarea pe ziua de azi a Serviciului Central al Corpului voluntarilor români transilvăneni, pe lângă Marele Stat-Major. Activitatea acestui serviciu central se fixează în următoarele:

1. va îngriji de adunarea şi predarea la locurile de concentrare a tuturor voluntarilor români transilvăneni;

2. va îngriji de aranjarea situaţiei familiilor celor concentraţi, precum şi de interesele transilvănenilor improprii concentrării;

3. va îngriji de înscrierea şi întocmirea foilor matricole şi a registrelor necesare, cuprinzând pe cei concentraţi;

4. va sta la îndemână celor în drept, recomandând persoanele potrivite să îndeplinească în dosul frontului serviciile în legătură cu administraţia civilă, informaţiile, repartizările, rechiziţiile etc;

5. se va îngriji serviciul de informaţii şi de propagandă;

6. va aduna materialul de studiu, în legătură temporară, punând acest material la dispoziţia celor în drept;

În fine,va face şi va recomanda să se facă tot ce este necesar pentru asigurarea bunei reuşite. Pentru ca să poată îndeplini cu succes aceste atribuţiuni, Serviciul Central va fi ataşat Marelui Stat-Major, având o largă libertate de acţiuni şi următoarele organe:

a. un şef al Serviciului, cu un ajutor al şefului;

b. biroul adjutanturei cu un şef şi cu personalul necesar;

c. biroul recrutărilor cu un şef şi personalul necesar;

d. biroul asistenţei cu un şef şi un ajutor;

e. biroul administraţiei cu un şef şi personalul necesar;

f. biroul de informaţii şi propagandă cu un şef şi personalul necesar. Pentru asigurarea acestor lucrări, vă rugăm să binevoiţi a chema pe ziua de azi în activitatea temporară pe următorii:

1. ca şef al Serviciului, dl colonel Grigorie Popescu, Iaşi, str. Cuza-Vodă nr. ...;

2. ca ajutor şefului: dl căpitan Mihail Popovici, Iaşi, str. Cuza-Vodă nr 16;

3. ca şef al adjutanturei şi personalului dl locotenent Vasile Osvadă, Iaşi, str. Bărboi nr. 7;

4. ca şef al biroului concentrărilor dl căpitan Ioan Vescan, Iaşi, str. Bucşenescu nr. 8;

5. ca şef al biroului Recrutării să rămână actualul şef al biroului 4 din Direcţia Recrutărilor: dl căpitan activ Virgil Popoviciu, Ministerul de Război;

6. ca şef al biroului asistenţei: dl locotenent rezervă Toma Vasinca, Iaşi, str. C. A.Rosetti nr. ...;

7. ca şef al biroului administraţiei: dl locotenent rezervă Victor Deleu, Iaşi, str. C. A. Rosetti nr. ...;

8. ca şef al biroului de informaţii şi propagandă dl Octavian C. Tăslăuanu, Iaşi, str. V. Alecsandri nr. 3;

9. ca ataşaţi ai acestor servicii în diferite birouri pe următorii ofiţeri transilvăneni:

– căpitan Vasile Chiroi, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– căpitan Octavian Vasu, Chişinău, Comisariatul General;

– căpitan Romulus Boca, Comandantul Etapelor;

– căpitan Ioan Robu, Comandantul Etapelor;

– căpitan Ştefan Boer, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Emil Boer, Comandantul Etapelor;

– locotenent Arsenie Stinghie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent George Ştefănică, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent George Drăgan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Miclea Vasile, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72

– locotenent Muntean Liviu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Branga Ioan, Comandantul Etapelor;

– locotenent Mustea Romulus, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Popa Octavian, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Ştefănuţ Sabu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;

– locotenent Pore George, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Sîrbu Liviu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Lipovan Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Enescu Iuliu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Bogdan Nicolae, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Ciorogan Luca, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Sibotean Pompliu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Constantin Irimie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Tic Nicolae, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– Elevul Meţian Aldulea, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– locotenent Androne Partenie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– locotenent Boulescu Mihai, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– locotenent Tăuşan Gavrilă, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Caian Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Bogoi Traian, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Mureşan Grigore, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Buru Trandafir, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Sfera Petru, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Cărădeş George, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Stoica Iuliu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Moga Iuliu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Şuteu Nicolae, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Ioaneş Vasile, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Balaş Victor, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Cădar Alexandru, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Savu Petru, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Florei Alexandru, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Comşa Alexandru, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Pop Laurenţiu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Laza Teodor, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Albu George, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Pop Matei, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Centea Silviu, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Ursu Ilie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Repede Emilian, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Căciulă Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Fleşeriu Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Rocaş Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Dascăl Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Pop de Popa Ioan, Iaşi, st. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Coroi Gavrilă, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Costau Ioan, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Drăgoi Vasile, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Ilieş Ilie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Echim Mihail, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Crainic Simion Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
– sublocotenent Şerban Nicolie, Iaşi, str. Anastasie Panu nr. 72;
Personal de serviciu: Furier Strâmbu Ştefan
Oameni de serviciu: Tudor Simion, Oprişan Simion.

Regulamentul de serviciu alcătuit în cadrele fixate aici şi anexat acestui referat cuprinde următoarele lucrări ce au a îndeplini diferitele birouri şi în general întreg Serviciul Central al Corpului voluntarilor români transilvăneni.

Art. 1 – Întreg serviciul este îndrumat şi condus, în marginile ordinelor primite şi a scopului propus, de şeful serviciului şi în lipsă de el ajutorul şefului;

Art. 2 – Pentru intervenirile şi legăturile necesare cu autorităţile civile şi militare se deleagă permanent dl căpitan Mihail Popoviciu şi locotenenţii: Victor Deleu, Vasile C. Osvadă şi Ştefănică;

Art. 3 – Biroul Adjutanturei şi personalul îngrijeşte întreaga administraţie şi gospodăria serviciului, ţinând la curent cancelaria, registrele, dosarele, arhiva, corespondenţa şi toate lucrările serviciului în legătură cu adjutantura şi chestiile personalului;

Art. 4 – Biroul concentrărilor, având la dispoziţie personalul intern şi delegaţii necesari, îngrijeşte de informare, aflarea şi trimiterea la locul de concentrare a tuturor voluntarilor transilvăneni;

Art. 5 – Biroul recrutărilor funcţionează şi pe mai departe la Direcţia recrutării din Ministerul de Război, înscrise în registre şi întocmeşte foi matricole pentru toţi voluntarii concentraţi, făcându-se mutaţiile necesare şi rezolvând, sub ordine, toate chestiunile în legătură cu situaţia militară a voluntarilor;

Art. 6 – Biroul asistenţei va îngriji de aranjarea situaţiei familiilor rămase după cei concentraţi, precum şi de interesele celor improprii concentrării;

Art. 7 – Biroul administraţiei va servi cu informaţii şi va recomanda celor în drept persoanele potrivite să facă servicii de administraţie, poliţie, jandarmerie în dosul frontului. Va înlesni executarea ordinelor date în interesul menţinerii bunei rânduieli, dând informaţii şi legătură cu rechiziţiile pentru armată şi distribuirile de alimente, unelte, îmbrăcăminte pentru populaţia civilă.

Recomandările pentru posturile administraţiei, biroul le face cu rezerva aprobării ulterioare a Comitetului naţional al românilor din Transilvania. Biroul va aduna material de studiu pentru organizarea administraţiei în Transilvania. Pentru îndeplinirea acestor atribuţii, biroul va avea delegaţi ai Serviciului central, câte unul sau mai mulţi agenţi pe lângă fiecare unitate militară care va opera independent în Transilvania, fie în front, fie în serviciile auxiliare ale Corpului voluntarilor români sau ale armatei;

Art. 8 – Biroul de informaţii şi propagandă va funcţiona în legătură cu Serviciul central, conform instrucţiunilor date deja de către M. S. dlui căpitan Octavian C. Tăslăuanu;

Art. 9 – Serviciul central va îngriji şi va concentra toate lucrările în legătură cu activitatea organelor militare şi civile în teritoriile ocupate în Transilvania. Va aduna informaţiile, va recomanda autorităţilor persoanele chemate să îndeplinească funcţii civile şi militare, ajutându-le activitatea cu informaţiile ce le va servi, având concursul bărbaţilor de seamă ardeleni, aflători în ţară şi întreţinând vie legătura cu Comitetul naţional al românilor transilvăneni. Ca să poată răspunde acestor îndatoriri, Serviciul central va ţine legături şi va primi îndrumări şi de la autorităţile civile din ţară.

Marcel Olteanu şi Octavian C. Tăslăuanu la Sibiu, înainte de război.

Postfață

În lucrarea de faţă, am criticat adeseori politica statului român condus de Ionel I. C. Brătianu. În volumul I, am arătat greşelile ce le-a făcut, speculând şi întârziind momentul intrării noastre în război. În volumul II, am descris atmosfera ostilă care era pe front împotriva oamenilor politici şi, în special, a liberalilor, în volumul III, am dat o atenţie largă Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni, ca să arăt alte greşeli ale lui Brătianu şi a statului român, care au lăsat urme în suflete. Acum, voi încadra mişcarea ardelenilor din ţară şi din Rusia, în situaţia generală după intrarea României în război.

Când a susţinut neutralitatea României, ardelenii nu puteau lua atitudine, ceea ce ar fi dăunat politicii neamului românesc, condusă de statul independent. Ardelenii de acasă, cei refugiaţi în România, cei ajunşi prizonieri sau oriunde s-ar fi găsit nu puteau şti de tratativele oficiale ale statului român şi nici nu puteau cunoaşte motivele care îndemnau conducerea de stat să stea în expectativă. Noi ardelenii veniţi în România, nu puteam decât să întreţinem o atmosferă de entuziasm pentru eliberarea Ardealului şi, în vederea acestui scop, ne-am aliat cu toţi cei ce urmăreau aceeaşi ţintă politică. Activitatea noastră în Vechiul Regat a şi trezit un ecou puternic în suflete. Nu ne-am înrolat în niciun partid politic, dar eram alături de cei ce făceau propagandă, pentru dărâmarea Austro-Ungariei, şi atacau cu violenţă pe cei ce militau pentru respectarea alianţei cu Puterile Centrale.

Propagandă în străinătate nu putem face din două motive:

a) fiindcă n-avem mijloace să plecăm în străinătate;

b) statul român avea reprezentanţi oficiali în toate ţările şi noi nu puteam veni în conflict cu ei, dacă nu eram trimişi din partea guvernului responsabil.

Evident, că s-ar fi putut organiza în centrele principale o propagandă independentă de oficialitate, care să arate străinătăţii nedreptăţile suferite de românii din Austro-Ungaria. Pretutindeni, ni s-ar fi răspuns, însă, să stăruim pe lângă România să intre în război, deoarece i s-a făgăduit Transilvania şi Bucovina la încheierea păcii. Situaţia sârbilor şi cehilor era alta. Sârbii erau în război de la început, iar cehii nu aveau un stat independent, ci voiau să-l creeze. Polonezii tratau când cu Puterile Centrale, când cu aliaţii, după cum bătea vântul şi norocul războiului. Politica de război a aliaţilor nu era precisă. Între ei existau rivalităţi şi conflicte care n-au încetat în cursul ostilităţilor şi care au continuat să-i despartă, şi la tratativele de pace, şi după încheierea păcii. Ei urmăreau înfrângerea Puterilor Centrale, dar se fereau să se înţeleagă cum vor împărţi prada, deoarece ştiau că divergenţele dintre ei pot avea urmări catastrofale.

Chiar pe la începutul anului 1918, când preşedintele Wilson a lansat, în urma defecţiunii ruseşti, faimoasele 14 puncte, Anglia şi Franţa s-au mărginit a nu-l contrazice, fără să declare că acceptă programul american. Deşi aliaţii aveau convenţii prin care ofereau teritorii din Imperiul Austro-Ungar, – cazul Italiei şi al României – nu erau hotărâţi să desfiinţeze Monarhia Habsburgică. Până în primăvara anului 1918, sperau că vor putea încheia cu ea o pace separată, izolând Germania. Nici programul wilsonian nu admitea împărţirea Austro-Ungariei. Dacă aliaţii ar fi reuşit să încheie cu monarhia dualistă o pace separată, toate angajamentele aliaţilor ar fi suferit o totală revizuire şi, desigur că România nu s-ar fi reîntregit cu Transilvania. Orice agitaţie şi orice propagandă n-ar fi putut schimba situaţia. Aliaţii au luat hotărârea de a dezmembra Imperiul Habsburgic numai după conflictul Clemenceau-Czernin şi după scandalul cu scrisoarea împăratului Carol adresată Zitei de Bourbon-Parma în primăvara anului 1918. La 8 aprilie 1918, s-a ţinut congresul naţionalităţilor aspirante din Austro-Ungaria la Roma, la care au luat parte cehii, sârbii, polonezii, românii şi delegaţii oficiali ai Angliei, Franţei si Italiei. La acest congres, organizat sub auspiciile şi din îndemnul aliaţilor, s-a proclamat distrugerea Austro-Ungariei. Aliaţii au acceptat rezoluţiile congresului, dar s-au ferit să dea o declaraţie colectivă, oficială – Italia avea rezerve, – ci s-au

mărginit a face promisiuni formale de independenţă naţionalităţilor din Monarhia Habsburgică. Scopul urmărit de aliaţi era să provoace o revoluţie în Armata Austro-Ungară şi s-o scoată din luptă. Deoarece n-au reuşit să încheie o pace separată cu Monarhia Austro-Ungară, acum, s-au aliat cu naţionalităţile ce o compuneau, ca s-o silească în urma unei defecţiuni.

În această vreme, România era legată în cătuşele robiei impuse prin Pacea de la Bucureşti, *Corpul voluntarilor români*, desfiinţat, iar cei de acasă, din Transilvania nu s-au mişcat, deşi aveau pilda cehilor şi sârbilor, care, în zilele de 13 şi 16 mai 1918, la Praga, au cerut independenţa naţională. Dacă *Corpul voluntarilor români* ar fi reuşit să plece pe frontul din Apus, cum proiectase acţiunea Comitetului Naţional din Paris, ar fi avut altă greutate. Din expunerea succintă de mai sus, reiese clar că organizarea *Corpului voluntarilor români* era cerută de situaţia politică internaţională. Pe lângă tratatul de alianţă al României cu Puterile Aliate, era necesară o manifestaţie puternică a românilor din Monarhia Austro-Ungară prin care să accentueze dorinţa lor de alipire la România, în baza principiului naţionalităţii şi al autodeterminării.

Trebuie să spun că românii din Monarhia Habsburgică şi-au dat seama de la începutul Războiului Mondial de rolul de care trebuie să-l aibă, dar n-au fost sprijiniţi nici de România oficială şi nici de aliaţi, iar din iniţiativa şi puterile lor proprii nu puteau face mai mult. Instinctul lor naţional şi memoria luptelor pentru libertate – începând de la revoluţia ţăranului Horea până la procesul *Memorandului* – i-au îndemnat să-şi facă datoria, oriunde s-au găsit, au cerut necontenit eliberarea de sub dominaţia austro-ungară.

În lumina de azi a evenimentelor din cursul războiului, acţiunile ardelenilor şi bucovinenilor dobândesc o altă importanţă. Ele sunt istorisite în lucrarea de faţă. Ţin să accentuez că propaganda noastră din neutralitate a avut ecouri în străinătate. Înşir: cartea mea *Trei luni pe câmpul de război* a fost tradusă în engleză şi în franceză, memoriul adresat Consiliului de Miniştri la 1 septembrie 1916, manifestul voluntarilor din Kiev de la 13-26 aprilie 1917, adresele trimise aliaţilor în februarie 1918 şi declaraţia *Comitetului naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria* de la 6 octombrie 1918, plus activitatea comitetelor naţionale din Franţa şi Italia etc., etc.

Toate aceste acte sunt dovezi ale conştiinţei naţionale ardelene – a căror istorie nu e încă scrisă – şi care au avut o influenţă asupra opiniei publice mondiale. Acum, să vedem politica statului român şi în special a lui Ionel I. C. Brătianu din cursul războiului şi să o aşezăm şi pe aceasta în cadrele politicii europene. Conducerea de stat a României a acceptat să încheie, în septembrie 1914 – deci, după bătălia de la Marna – o convenţie secretă cu Rusia, prin care aceasta din urmă îi oferea teritorii din Monarhia Austro-Ungară. Convenţia se mărginea la neutralitatea României. În realitate, Brătianu era hotărât de atunci, să intre în război alături de aliaţi, dar fără prea mari riscuri. Peste şase luni, în primăvara anului 1915, a şi început tratative cu Rusia pentru intrarea în război. Dacă conştiinţa naţională a lui Brătianu, – vorbesc mereu de el, deoarece el hotăra totul – avea o altă construcţie şi dacă mintea lui ar fi fost mai cuprinzătoare, pe lângă ajutorul armat pe care-l cerea de la Rusia, s-ar fi gândit din capul locului la cooperarea militară a ardelenilor aflaţi în Regat şi în taberele de prizonieri de pe întinsul Rusiei. Ce lucru mare ar fi fost să formeze din aceşti români două corpuri de armată, încadrate de ofiţeri superiori de origine ardeleană, din Armata Română, cum erau coloneii Dragalina, Moşoiu, fraţii Olteanu, Manolescu, alţii şi alţii?

De ce nu s-a gândit Brătianu la această soluţie? De ce biserica lui Horea, adusă din Munţii Apuseni în parcul de la Florica, nu i-a sugerat această idee? De ce nu s-a hotărât s-o realizeze nici după ce i s-a atras atenţia asupra importanţei ei politice şi militare? De ce nu a cerut de la ruşi, măcar măsura umană să-i izoleze pe prizonierii români în tabere separate? De ce s-a purtat cu noi ardelenii refugiaţi, aşa cum s-a purtat? De ce, după intrarea în război, a lăsat pe ardeleni să moară în taberele de prizonieri alături de unguri şi de nemţi? Sunt întrebări la care conştiinţa lui şi a

Vechiului Regat nu va putea niciodată da un răspuns mulţumitor. Explicaţii, poate, dar justificări convingătoare, niciodată! Voi încerca să dau şi eu o explicaţie.

Brătianu în România, ca şi Pasici în Serbia, aveau o concepţie autoritară în exercitarea puterii executive, a actelor de guvernământ. Ei nu erau conducători de popoare, ci stăpâni. Ei nu voiau să elibereze pe „fraţii subjugaţi", ci să-i cucerească, să-i încorporeze într-un stat-zbir, pentru a le face educaţia cetăţenească de oameni liberi, dar ascultători. Orice veleităţi de independenţă, de autodeterminare, de unire cu condiţii trebuiau curmate de la început. Ei vroiau să rămână stăpâni şi în statele întregite. De aceea, nu admiteau concursul „fraţilor subjugaţi" la război, de aceea se opuneau la formarea corpurilor de voluntari ardeleni şi bucovineni. Citiţi discursul lui Ion I. C. Brătianu ţinut în zilele de 16 şi 17 decembrie 1919, în Adunarea Deputaţilor, în care mărturiseşte că ***a cerut fruntaşilor politici ardeleni să nu facă nicio mişcare, ci să aştepte liniştiţi intrarea armatelor române în Ardeal.***

Brătianu n-avea încredere în ardeleni. (Vroia ***Ardealul fără ardeleni...***) Se temea că nu-i va putea stăpâni, cum stăpânea robii din Vechiul Regat îşi dădea seama că regimul acestuia nu va fi tolerat de ardeleni, care erau iubitori de libertate şi a căror mentalitate nu suporta abuzul hatârului şi arbitrariul discreţionar, în aceste prevederi, nu s-a înşelat Brătianu. Cât a trăit a avut de furcă cu ardelenii...

Când guvernul lui Brătianu, în 1917, s-a hotărât să recruteze prizonierii români din Rusia, nu a dat nicio importanţă politică acestei mişcări. După concepţia lui, statul român avea un tratat de alianţă cu marile puteri, care-i garantau întregirea României până la Tisa, deci, nu era nevoie de nicio demonstraţie sau propagandă politică. Nu-i trebuia decât victoria, ca să realizeze visul. Ca să smulgă victoria se cerea să răspundă de cât mai mulţi soldaţi, să întregească efectivele rărite în timpul luptelor. Numai pentru acest scop a apelat la prizonierii de război români din Rusia, după multe ezitări. Felul cum a organizat recrutarea acestor prizonieri şi actele oficiale publicate în aceste două capitole dovedesc că nu s-a gândit la nicio demonstraţie politică şi nici la o organizare de sine stătătoare, în unităţi separate a acestor prizonieri. Concepţia lui Brătianu era profund greşită, deoarece după cum am văzut, aliaţii nu erau hotărâţi să dezmembreze împărăţia habsburgică, deşi promiseseră prin tratat anexarea Transilvaniei la România. Dacă Puterile Aliate reuşeau să încheie cu Austro-Ungaria o pace separată, România ar fi primit Bucovina şi compensaţii în contul Bulgariei, dar Transilvania rămânea autonomă în cadrele Imperiului Habsburgic.

Din cauza acestei concepţii a guvernului Brătianu, s-a întârziat organizarea corpului voluntarilor din Rusia, iar acesta n-a putut da niciun concurs ofensivei din vara anului 1917 şi n-a avut rolul politic dorit de ardeleni. Politica lui Brătianu a dat greş, deoarece n-a pornit dintr-o conştiinţă naţională largă şi înţelegătoare, ci din calcule de dominaţie. La început, a crezut că pentru cucerirea Ardealului şi Bucovinei n-are nevoie de sprijinul românilor ardeleni, iar după înfrângerile suferite, când socotelile lui au căzut baltă şi s-a retras în Moldova cu rămăşiţele oştirii, s-a grăbit să le facă cinstea de a-i primi totuşi, în rândurile oştirii, ca umplutură. Ceea ce dovedeşte ce puţin cunoştea sufletul omenesc şi îndeosebi pe cel ardelenesc. Brătianu, după ce n-a dat nicio atenţie numeroaselor solicitărilor trimise de prizonierii din Rusia, ca să fie primiţi în cadrul oştirii române, nu ştiu la al cui îndemn, se hotărăşte să trimită la începutul anului 1917, câţiva ofiţeri la Darniţa, să vadă ce-i cu voluntarii ardeleni de acolo, despre care auzise că sunt nişte revoluţionari. Fără să facă niciun aranjament cu guvernul din Petrograd, fără să încheie o convenţie de la stat la stat, dă lt. colonelului C. G. Pietraru câteva zeci de mii de lei şi instrucţiuni pentru a expedia pe prizonierii ardeleni şi bucovineni din imensitatea Rusiei în Moldova, ca să lupte ca indivizi în oştirea română.

Întreg planul de recrutare a prizonierilor români din Rusia, fiind greşit conceput, nu putea să dea decât rezultatele pe care le-am arătat. Am amintit că eu la Oneşti, am fost împotriva recrutării şi a aducerii lor pe front. Trebuie să spun şi pentru ce. Am trăit în mijlocul oştirii române

şi i-am cunoscut atât virtuţile, cât şi scăderile. Acestea din urmă erau destul de mari. Cum nu m-am putut împăca eu cu obiceiurile din Armata Română, ştiam că nu se vor împăca nici ceilalţi ardeleni. Eu cunoşteam şi pe ardeleni, am luptat cu ei pe frontul din Galţia şi îmi dădeam seama că acele calităţi ostăşeşti ale lor nu se vor pune în valoare decât în anumite condiţii. Situaţia din Moldova nu era din niciun punct de vedere de natură să le ţină entuziasmul treaz. Ştiam că la cea dintâi nedreptate şi jignire, vor reacţiona. Erau doar voluntari. De aceea, am propus să se organizeze unităţi separate, să trăiască ei între ei şi să vină cât mai puţin în contact cu cei din Vechiul Regat, care aveau altă mentalitate şi alte deprinderi. Ca să fi reuşit organizarea corpurilor de voluntari ardeleni şi ca să ia parte la luptă cu succes, trebuia de la începutul războiului, să se fi ocupat cineva de această problemă militară şi politică. În război, nu se poate improviza nimic.

Asupra activităţii ardelenilor în Moldova de la începutul până la sfârşitul anului 1918, va mai fi vorba în capitolele ce urmează.

Februarie 1935

NOTĂ

La sfârşitul manuscrisului volumului III, *Sub flamurile naţionale* am găsit următoarea notă de lectură a lui Octavian C. Tăslăuanu, care are valoarea unei referinţe bibliografice [Gelu Voican Voiculescu]:

Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulia*, subintitulată, *Voluntarii români în războiul pentru reîntregirea neamului* (*istoric general*), Institutul de arte grafice „Poporul", Timişoara, 1922.

p. 5 – Legaţiunea română din Petrograd a cerut înrolarea prizonierilor români în Armata Română, după intrarea României în război;

p. 7 – 40 000 de prizonieri au cerut înrolarea în Armata Română imediat după intrarea României în război;

p. 8 – În noiembrie 1916, comandamentele lagărelor de prizonieri din Rusia au primit un ordin privitor la chestiunea prizonierilor români**.** ***Notă****: din actele dosarului meu nu rezultă că în urma intervenţiei guvernului român*;

p. 10 – Până la începutul lui ianuarie 1917, s-au adunat la Darniţa, vreo 1 500 de voluntari, grade inferioare, ofiţeri, intelectuali (220 ofiţeri + 1 300 gradaţi şi intelectuali). Au început să vină de pe la mijlocul lui noiembrie 1916;

p. 11 – Intervenţiile din Darniţa n-au fost onorate cu vreun răspuns din Iaşi;

p. 12 – Brusilov a vizitat Darniţa, la 3 ianaurie 1917, înaintea guvernului român.

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

–NOTE ŞI DOCUMENTE DIN RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE A NEAMULUI–

VOL. IV

ACTIVITATEA ROMÂNILOR EMIGRAŢI DIN AUSTRO–UNGARIA LA IAŞI

Amintirile din acest volum le închin razei de lumină

Fatma

care mi-a înseninat întunericul zilelor din Iaşi.

CAPITOLUL XI

SUB ROBIA PUTERILOR CENTRALE

Orientări

Reiau expunerea cronologică a evenimentelor. Cum în Iaşi a fost o epocă de frământări cumplite, din care cauză n-am putut nota regulat tot ce s-a petrecut, reconstituirea faptelor e destul de grea. Totuşi o voi încerca, dându-mi silinţa să încheg romanul vieţii noastre pe baza însemnărilor răzleţe şi a documentelor găsite în arhiva mea.

Sosit în Iaşi de la Oneşti, am intrat într-un furnicar răscolit. Toată lumea era enervată şi supărată. Forfotea ziua întreagă pe străzi şi prin localurile publice după ştiri. Nu vedeau decât ochi întrebători, feţe îngrijorate, ori fiinţe cu capul plecat, care se lăsau în voia sorţii. Ardelenii erau cei mai agitaţi. Situaţia lor era cea mai critică. Prezenţa lor în Moldova devenea supărătoare pentru oficialitate. Cum tratativele pentru încheierea păcii erau în curs, nu era vreme de pierdut; trebuia să se ia măsuri repezi spre a se pune la adăpost de primejdiile ce-i ameninţau. Se va vedea ce au făcut ardelenii.

Mai întâi, am rezolvat problema cea mai grea pe vremea aceea în Iaşi, găsirea unei odăi. Am nimerit în strada Sărăriei 83, aproape de bojdeuca lui Creangă, a fermecătorului povestitor moldovean. Instalat destul de bine, am început să-mi văd de sănătate, să scap de gastroenterită care mă chinuia din vara trecută. Doctorul Teohari m-a tămăduit repede. Pe urmă, am început să culeg informaţii precise, în lipsa cărora nu puteam lua nicio hotărâre serioasă. Cunoşteam atâta lume politică, aşa că nu mi-a fost greu să mă orientez. Argetoianu, cu care eram înrudit[100] şi care era Ministru de Externe în guvernul Averescu, mi-a spus categoric, că e hotărât să încheie orice pace, considerând-o provizorie. Pe John l-am găsit luând lecţii de limba engleză. Se vede că se pregătea să fie trimis tot el şi la conferinţa de pace. Am ţinut strânse legături cu el şi cu I. G. Duca, de la care puteam să am cele mai bune ştiri. În schimb, eu le dădeam informaţii de la noi din Ardeal.

Anul 1917 se încheiase cu prăbuşirea frontului oriental. Hazardul, care în război face adevărate minuni, a fost cel mai preţios aliat al Puterilor Centrale. Căderea frontului oriental asigura Puterilor Centrale două avantaje mari: le deschidea noi surse de alimentare şi le elibera un important număr de divizii, care se puteau concentra pe frontul apusean pentru a smulge biruinţa şi a dicta pacea. Aliaţii îşi dădeau perfect seama de acest pericol, pe care îl aşteptau cu sânge rece, dar fără să reuşească a-şi concentra forţele sub un comandament unic. Germanii puteau exploata această slăbiciune, mai ales că dispuneau şi de o superioritate numerică a efectivelor. Era evident că planurile ofensive s-au făurit în cursul iernii, ca să fie executate la începutul primăverii.

În Germania, puterea politică stătea sub teroarea Marelui Cartier General şi în special lui Ludendorf, care se amesteca în toate. Tratativele de la Brest-Litovsk provocaseră oarecare tulburări în masele lucrătorilor din Germania, dar ele s-au potolit fără urmări grave. Populaţia deşi era supusă unui regim de alimentaţie controlat, îşi păstra întreg elanul patriotic. În Austro-Ungaria, situaţia era cu mult mai complicată. Monarhia Habsburgică, în forma ei dualistă, avea două politici, una a ungurilor, apărată cu îndărătnicie şi alta a Austriei, lipsită de un conducător politic cu autoritate. Naţionalităţile din Austria îşi ridicaseră capul şi cereau federalizarea monarhiei pe baze etnice, dar, în realitate, se gândeau la o independenţă politică, pe care Austria o promisese polonilor, iar pe ruteni îi potolea cu o autonomie.

---

[100] Adelina Olteanu-Maior, defuncta nevastă a lui Octavian C. Tăslăuanu, era nepoata lui C. Argetoianu [Gelu Voican Voiculescu].

Situaţia economică era mai gravă ca în Germania, iar trupele sătule de război. În Monarhia Habsburgică bătea vântul disoluţiei. Tratativele de la Brest-Litovsk, înainte de a ajunge la o încheiere, au pus în circulaţie câteva principii, dintre care cele mai periculoase pentru concepţiile antebelice erau: pacea fără anexiuni şi autodeterminarea popoarelor, adică libertatea pentru fiecare popor să-şi hotărască singur forma de guvernare. Aceste principii au avut repercusiuni grave asupra Austro-Ungariei. Căderea frontului oriental şi programul politic desfăşurat de Puterile Centrale la Brest-Litovsk au impus şi aliaţilor o iniţiativă, în care să-şi precizeze scopurile politice pe care le urmăresc prin război. Cum ei nu se puteau înţelege asupra unui comandament unic, nu au căzut de acord nici asupra unei declaraţii comune. Preşedintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, fără consimţământul celorlalţi aliaţi, la 8 ianuarie (stil nou) 1918, lansează faimoasele 14 puncte. Wilson credea că va împiedica Rusia să încheie pace separată şi dădea o lovitură şi Monarhiei Habsburgice proclamând principiul naţionalităţilor ca bază a viitoarelor tratative de pace. Popoarelor din Austro-Ungaria li se promitea o liberă dezvoltare în cadrele autonomiilor naţionale. Aliaţii nu hotărâseră încă dezmembrarea Austro-Ungariei. Sperau s-o înduplece la pace separată, ca astfel să aibă şi Germania o defecţiune, echivalentă cu pierderea Rusiei pentru aliaţi. Programul preşedintelui Wilson era destul de vag, care nu putea conveni, aşa cum era redactat, Marii Britanii şi Franţei, totuşi în declaraţiile lor scurte nu au luat atitudine împotriva lui şi astfel programul wilsonian a devenit un catehism pentru o pace justă şi durabilă.

În Austro-Ungaria, cele 14 puncte ale lui Wilson au fost socotite table de legi pentru naţionalităţi, iar pentru noi, la Iaşi, aveam o asigurare că România îşi va păstra integritatea teritorială. Pe frontul oriental, deşi nu se mai dădeau lupte, în urma declaraţiei lui Troţki, prin care a întrerupt tratativele de la Brest-Litovsk, situaţia nu era clarificată, nu era încă semnat niciun tratat de pace. Bolşevicii au năvălit în Ucraina independentă şi au început să bombardeze Kievul, care era sediul Radei şi în care se agitau şi naţionalităţile din Austro-Ungaria. Puterile Centrale erau ameninţate să piardă un bogat teritoriu cu surse alimentare şi să fie obligate a menţine trupe pe frontul oriental. Ucraina independentă, ca să scape de ocupaţia bolşevică, în curs de executare, a fost silită să încheie pace separată cu Puterile Centrale şi să le ceară sprijinul armat. Interesele Ucrainei şi ale Puterilor Centrale se întâlneau. La 27 ianuarie/9 februarie 1918 se semnează pacea între Ucraina şi Puterile Centrale, la Brest-Litovsk. În aceeaşi zi bolşevicii au ocupat Kievul. Puterile Centrale se hotărăsc să termine cu bolşevicii şi la 5/18 februarie încep marşul spre Petrograd. Ajung la 150 km de capitala Rusiei. Revoluţia bolşevică era în pericol. Lenin avea să o salveze şi se hotărăşte să încheie pacea, care s-a şi semnat în condiţiile cele mai umilitoare, la 18 februarie/3 martie 1918, tot la Brest-Litovsk. Rusia renunţă la Polonia, la Lituania, Curlanda şi Livonia, a căror organizare se lasă în grija Puterilor Centrale. Recunoaşte tratatul de pace încheiat cu Ucraina şi se obligă să o evacueze de trupele bolşevice. Puterile Centrale încheie un tratat de pace şi cu Finlanda. Când am sosit eu la Iaşi, era aşadar pecetluită şi soarta României. Orice posibilitate de scăpare era cu neputinţă. Ca o completare a armistiţiului semnat la Focşani, România mai semnase, la 1 ianuarie 1918, o convenţie, la Brăila, privitoare la operaţiunile militare pe Marea Neagră.

La 22 şi 23 ianuarie 1918, Puterile Centrale cheamă delegaţii României la Focşani şi le pun în vedere că, prin plecarea trupelor ruseşti de pe frontul român, punctele 8 şi 14 din convenţia de armistiţiu se modifică. La 17 februarie, Puterile Centrale au şi denunţat armistiţiul cu România. Era clar ce scop urmăresc. Capitularea României era o chestiune de zile. Dar cum şi cui rămâneam noi, ardelenii?!

Plecarea ardelenilor pe frontul apusean

Ardelenii, în situaţia nouă, nu puteau rămâne cu braţele încrucişate. Dacă România va semna pacea, ei vor fi prada Monarhiei Austro-Ungare, pe care au trădat-o. Ardelenii ştiau ce-i aşteaptă din partea ungurilor. Unii dintre ei erau condamnaţi la spânzurătoare pentru înaltă trădare de patrie. Între aceştia eram şi eu. România oficială era silită de împrejurări să încheie pacea, dar noi, ardelenii – deşi cetăţeni români – eram liberi să continuăm lupta împotriva Puterilor Centrale pe alte fronturi. Decât să cădem ca nişte şoareci în capcana păcii dictate de Puterile Centrale, era mai onorabil şi mai demn să murim sub flamurile naţionale pe oricare front al aliaţilor. De aceea, fără nicio ezitare, am luat hotărârea să ne punem sub protecţia aliaţilor şi în special a Franţei şi să plecăm înarmaţi prin Rusia, pe unul dintre fronturile apusene.

Pentru executarea acestui proiect, aveam nevoie ca aliaţii să ne primească sub ocrotirea lor şi ca guvernul din Iaşi să se învoiască să părăsim Moldova. Deoarece era uşor de prevăzut că Puterile Centrale vor cere îndepărtarea misiunii franceze din Moldova, trebuia lucrat repede. Fiecare zi era preţioasă.

La 15 februarie (stil nou) 1918, era prezentat aliaţilor din Iaşi următorul memoriu, pe care nu-mi mai aduc aminte cine l-a redactat. (*Îl traduc din franceză după o copie dactilografiată nesemnată*.)

Memoriu prezentat de Comitetul Naţional al românilor din Austro-Ungaria

Românii din Austro-Ungaria aşteptăm cu încredere sfârşitul acestui război, profund convinşi că el nu se poate termina decât cu victoria decisivă a aliaţilor şi ca urmare, cu eliberarea lor de sub jugul maghiaro-german. Lupta pentru libertate a poporului român e un patrimoniu istoric. Ea s-a manifestat de-a lungul veacurilor sub felurite forme şi n-a încetat nicicând. Revoluţia lui Horia, a lui Avram Iancu şi toată lupta politică începând cu l848, până în zilele noastre, n-a fost decât un protest contra siluirii unui popor, împotriva asupririi unei naţiuni. Poporul român îşi afirmă dreptul la libertate politică, economică şi culturală. Lupta pentru libertatea poporului român din Austro-Ungaria e un fapt, o realitate. Ea este şi va fi atâta timp cât vor trăi români cinstiţi. Această luptă n-a rezultat în urma unor combinaţii diplomatice sau a unor interese obscure; ea e consecinţa a însăşi vieţii, a conştiinţei şi a demnităţii naţionale. Dar ea nici nu poate fi eludată prin tratate, concesii sau alte forme abstracte. Singura posibilitate de soluţionare e doar prin realizarea libertăţii naţionale fără rezerve. Propunerile pe care avem onoarea să le facem aliaţilor de a forma pe frontul occidental o legiune de voluntari români din Austro-Ungaria şi de a trimite pe acest front corpul voluntarilor din România (dacă aceasta ar fi silită să încheie pace), sunt rezultatul unei vii voinţe cu adevărat sacre.

Aliaţii noştri au angajat România să intre în acest război promiţându-i eliberarea românilor aflaţi sub asuprirea austro-ungară. Principiul libertăţii naţiunilor a fost motivul moral al întregii propagande antantiste făcută în România. Aceasta s-a armat în război, a jertfit totul, a dat aliaţilor tot ce un popor putea da, viaţa şi bogăţiile sale, dar a făcut-o fără succes: eliberarea fraţilor nu s-a împlinit până la această oră. Cât despre aliaţi, dacă libertatea naţiunilor fusese un principiu născut din sinceritatea convingerilor, el rămâne a fi înfăptuit orice s-ar întâmpla, independent de ce atitudine ar lua România. Aliaţii vor încerca deci, toate mijloacele şi vor urma toate căile pentru a ajunge la realizarea acestui principiu. Este deci, pentru aliaţi, o datorie morală să nu neglijeze o clipă lupta pentru libertate a românilor din Austro-Ungaria şi să-i ajute prin toate mijloacele de care dispun. Un astfel de mijloc va fi sprijinul pe care-l vor da pentru formarea unor legiuni române pe frontul occidental. Legiunile formate de supuşii Austro-Ungariei împotriva fostei lor patrii, sunt dovada cea mai grăitoare că statul austro-ungar nu e doar un anacronism istoric, ci şi o nedreptate umană, o imoralitate socială. În privinţa Austriei, despre care nimeni n-a îndrăznit să afirme că ar fi un stat naţional, problema e evidentă. Ungurii, dimpotrivă, prin propaganda bine alimentată pretutindeni în lume, răspândesc credinţa că Ungaria e departe de a fi un stat poliglot, ci unul pur naţional, unde problema minorităţilor nu există, deşi însăşi datele lor statistice, bine cunoscute pentru inexactitatea lor, arată totuşi existenţa a 52% maghiari contra 48% alte naţionalităţi.

Legiunea română ar avea în primul rând menirea de a spulbera această minciună de fond, întrucât aproape toţi românii ce ar forma-o sunt cetăţeni ai Ungariei. Fără îndoială că la fel este şi cu slovacii din legiunea cehoslovacă, cu iugoslavii din Ungaria, care, împreună cu cei din Austria, din Bosnia şi Herţegovina, formează diviziile iugoslave, ceea ce dovedeşte acelaşi lucru; dar românii sunt naţiunea cea mai puternică şi, în consecinţă, ei sunt cei care ar trebui să se afle în fruntea acestei mişcări. Şi să fie ei cei care ar lipsi?

Până astăzi, atâta timp cât România lupta cu arma în mână, miile de transilvăneni, formând un mic corp de voluntari, şi-au îndreptat aspiraţiile naţionale spre Armata Română. Dar de acum în colo? Suntem de părere că este în interesul aliaţilor şi al Italiei mai ales, ca această legiune să se înfiinţeze, ca dovadă a tendinţei de dezagregare a Austro-Ungariei. În acelaşi timp, legiunile de voluntari sunt cel mai bun mijloc de a învenina raporturile Austro-Ungariei cu diferitele naţiuni componente. Aliaţii şi noi înşine căutăm căile care să producă tulburare în sufletul cetăţenilor acestui stat, în aşa fel încât chiar şi atunci când pacea generală va fi încheiată, să continue lupta lor. Legiunile de voluntari sunt formaţiuni revoluţionare care răspândesc, prin însăşi faptul că ele există şi luptă contra Austro-Ungariei, revolta în sufletul conaţionalilor lor. Niciodată austriecii şi ungurii nu le vor ierta aceasta. Legiunile pregătesc deci, lupta până la triumful complet al ideii de libertate naţională, oricât de îndepărtată ar părea, indiferent dacă războiul continuă sau pacea revine. Înfiinţarea acestor legiuni este deci, o prevedere în pregătirea evenimentelor viitoare, un act de înaltă raţiune politică.

O pace a României, cu consecinţele nefaste care ar urma firesc, ar obliga românii din Austro-Ungaria să urmeze o politică conciliantă cu ungurii, nu din convingere, ci din oportunism. Războiul Aliaţilor împotriva Austro-Ungariei a avut un singur succes cu totul împlinit: a stârnit tendinţele centrifuge care vor conduce inevitabil la dezmembrarea statului austro-ungar într-o mulţime de state naţionale. Lăsându-i de-o parte pe români, aliaţii ar lasă să le scape din mână acest mare succes, care până acuma, e şi indiscutabil. Este deci, de datoria aliaţilor să împiedice pasivitatea românilor, înaintând aceste legiuni care vor lupta pe front până la sfârşitul războiului. Cine va nega că aceste legiuni ce luptă contra statului austro-ungar nu sunt tot atâţi factori puternici care diminuează moralul trupelor inamice? Conştiinţa românilor, cehilor, polonezilor, slovacilor, sârbilor în armatele austro-ungare nu le îngăduie să lupte cu entuziasm şi nici cu dorinţa de izbândă; mai de grabă ei vor aştepta monentul prielnic ca să dezerteze la noi, unde luptă şi de ai lor şi unde vor găsi promisiunea eliberării. Acest argument singur ajunge pentru ca formarea acestor legiuni să se impună ca mijloc direct şi infailibil pentru demoralizarea trupelor inamice. Până la urmă, nici importanţa militară a acestor unităţi, aşa minore cum pot părea, nu ar fi de neglijat, dat fiind, că aceşti oameni, care nu cunosc altceva decât victoria sau moartea, vor lupta cu toată abnegaţia şi energia.

În Italia, după informaţii particulare, există 28-30 000 prizonieri români. Numai în ultima ofensivă italiană, din regimentele româneşti concentrate pe acest front, au fost făcuţi aproape 10 000 de prizonieri. Credem că în acest moment condiţiile angajării prizonierilor români în această legiune sunt foarte avantajoase. Mediul este foarte favorabil, între italieni şi români, existând afinităţi. Suntem siguri că apelul va fi imediat înţeles şi urmat. Sprijinul guvernului italian va fi desigur, deplin şi fără nicio rezervă. Cu ajutorul aliaţilor, vor primi echipament, armament şi tot ce are nevoie o armată. Guvernul va da ordin legaţiilor române să uşureze această acţiune. Se va forma o legiune de voluntari români din Austro-Ungaria, care va fi compusă din una sau două divizii. După angajarea lor, voluntarii vor fi trimişi într-un centru de concentrare, ce va fi totodată, şi unul de instrucţie. Trupa va fi încadrată cu ofiţeri voluntari, care în mod sigur sunt destul de numeroşi. Pentru ofiţerii necesari comandamentelor superioare, începând cu cele de batalion, se vor trimite, pe cât posibil, ofiţeri români sau se va cere comandamentului italian să cedeze nişte ofiţeri, în acelaşi timp cu cei necesari pentru instrucţie. Legiunea va lupta pe frontul italian, fiind instruită similar cu cele italiene, şi va fi pusă sub comandă italiană. Limba de comandă şi de instrucţie va fi româna. Legionarii vor purta uniforma italiană cu cocardă tricoloră românească. Soldaţii legionari, din momentrul angajării lor vor deveni cetăţeni români, la fel ca şi voluntarii veniţi din Rusia în România. În toate chestiunile privind legionarii români din Italia, se vor aplica toate formele legale ca şi pentru voluntarii veniţi din Rusia. Centrul de propagandă va fi la Roma sau într-un alt oraş indicat de guvernul italian. Emisarii de propagandă vor fi aleşi dintre voluntari. Se vor trimite comisii de conscripţie în toate centrele de prizonieri. Se vor ţine conferinţe sau se va mobiliza presa italiană şi se va publica o mică revistă săptămânală.

*

Aliaţii vor găsi căile şi mijloacele, precum şi momentul propice pentru a îndruma corpul de voluntari din România, dacă aceasta ar fi silită să încheie pacea. La fel se va proceda şi cu legiunile cehoslovace şi iugoslave. Astăzi, contactele noastre cu cehii din Kiev sunt întrerupte, aşa că nu avem cum să cunoaştem proiectele lor. Rugăm deci, pe aliaţi să binevoiască a stabilii contactul între noi şi cehi; să ne comunice proiectele lor privind cehii, pentru a putea să luăm măsurile necesare.

*

Din aceleaşi motive, solicităm sprijinul aliaţilor noştri, pentru ca românii din Austro-Ungaria, recrutaţi în armata americană să fie grupaţi într-o singură formaţiune, purtând ca semn distinctiv, cocarda naţională română. Ei vor trebui să lupte cu conştiinţa clară a faptului că vor distruge prin toate mijloacele fosta lor patrie.

Noi credem despre corpul voluntarilor români din România, care la ora actuală are un număr de 10 000 de oameni, despre legiunea voluntarilor români din Italia, cât şi despre formaţiunile româneşti din Armata Americană, că vor fi în stare să producă nu numai efecte politice, ci şi să aducă un sprijin militar real aliaţilor, de care ne-am legat soarta, atât la bine cât şi la rău, până în ziua în care vom vedea strălucind soarele libertăţii pentru fraţii noştri rămaşi în robie. Solicităm aliaţilor să ne ajute pentru a face propaganda necesară în presă, ca să convingem opinia publică a ţărilor aliate de sfânta noastră luptă pentru libertate.

Câteva date statistice

Populaţia totală a românilor din Austro-Ungaria este, după datele oficiale, de 3 300 000, din care, în Ungaria, 2 909 280, în Austria, 300 000. Dată fiind inexactitatea notorie a statisticilor ungare, după cercetările noastre, am constatat că în Ungaria sunt în plus, 300 000 de români. În formularele de recensământ ungureşti, naţionalitatea e consemnată într-o rubrică specială: „Ce limbă vorbeşte de preferinţă?" Astfel, numărul real al românilor din Austro-Ungaria depăşeşte 3 500 000. Din această populaţie românească, Puterile Centrale au recrutat abuziv, peste 600 000 de soldaţi.

Franţa întrebuinţa toate mijloacele ca să facă dificultăţi cât mai multe Puterilor Centrale şi să-i opună, pe unde putea, orice forţă. De aceea a îmbrăţişat cu căldură propunerea noastră, susţinută şi de ministrul Italiei. Guvernul Averescu se învoise ca întreg *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni* să părăsească înarmat Moldova, şi, sub conducerea ofiţerilor francezi, să străbată cum va putea Rusia. Era vorba de un marş pe jos prin uriaşa împărăţie apuseană. La trecerea prin Ucraina ne aşteptam să ne ciocnim de trupele Puterilor Centrale, care de vreo două săptămâni erau în marş pentru ocuparea teritoriului ucrainean. După ce guvernul ne dăduse autorizaţia să plecăm, am luat contact cu misiunea militară franceză de sub comanda generalului Berthelot, ca să fixăm amănuntele. Şeful de Stat-Major ne-a fixat itinerarul şi ne-a dat toate instrucţiunile necesare, ca îndrăzneaţa noastră întreprindere să nu se sfârşească cu o catastrofă. Misiunea franceză ne pusese la dispoziţie doi colonei care să conducă pe linia Odessa-Moscova. Dintre ei, unul lt. col. Begou era o minune de om, simpatic, îndrăzneţ şi priceput. Îmi aduc aminte şi azi cu plăcere de figura energică şi vânjoasă a acestui ostaş francez, gata să se pună în fruntea odiseei noastre din Rusia.

La 24 februarie/9 martie 1918, generalul Berthelot ne trimite următoarea adresă, originalul căreia e în dosarul meu.

Misiunea militară franceză din România *24 [februarie]/9 martie 1918*
Ministerul de Război
Secretariatul General
Intrat nr. 3 194/27februarie 1918

3 814/27 februarie 1918
Secret
Marele Stat-Major
Spre ştiinţă
Gen. (ss) indescifrabil

Generalul Berthelot, şeful Misiunii militare franceze în România
către
Comitetul naţional al românilor din Transilvania

Ca urmare a întrevederii noastre, am onoarea de a vă confirma că pun la dispoziţia dumneavoastră pe coloneii Begou şi Guinet. Aceşti ofiţeri superiori au primit de la mine misiunea de a se pune în slujba trupelor voastre pentru a le ajuta cu cunoştinţele lor tehnice pe timpul traversării Rusiei în direcţia generală Odessa-Moscova. De îndată ce

trupele voastre vor fi intrat în legătură cu misiunea franceză din Rusia, vă vom asigura tot concursul şi vom lua toate măsurile pentru a realiza prin grija şi prin protecţia noastră transportul trupelor voastre pe frontul occidental.

(ss) Berthelot

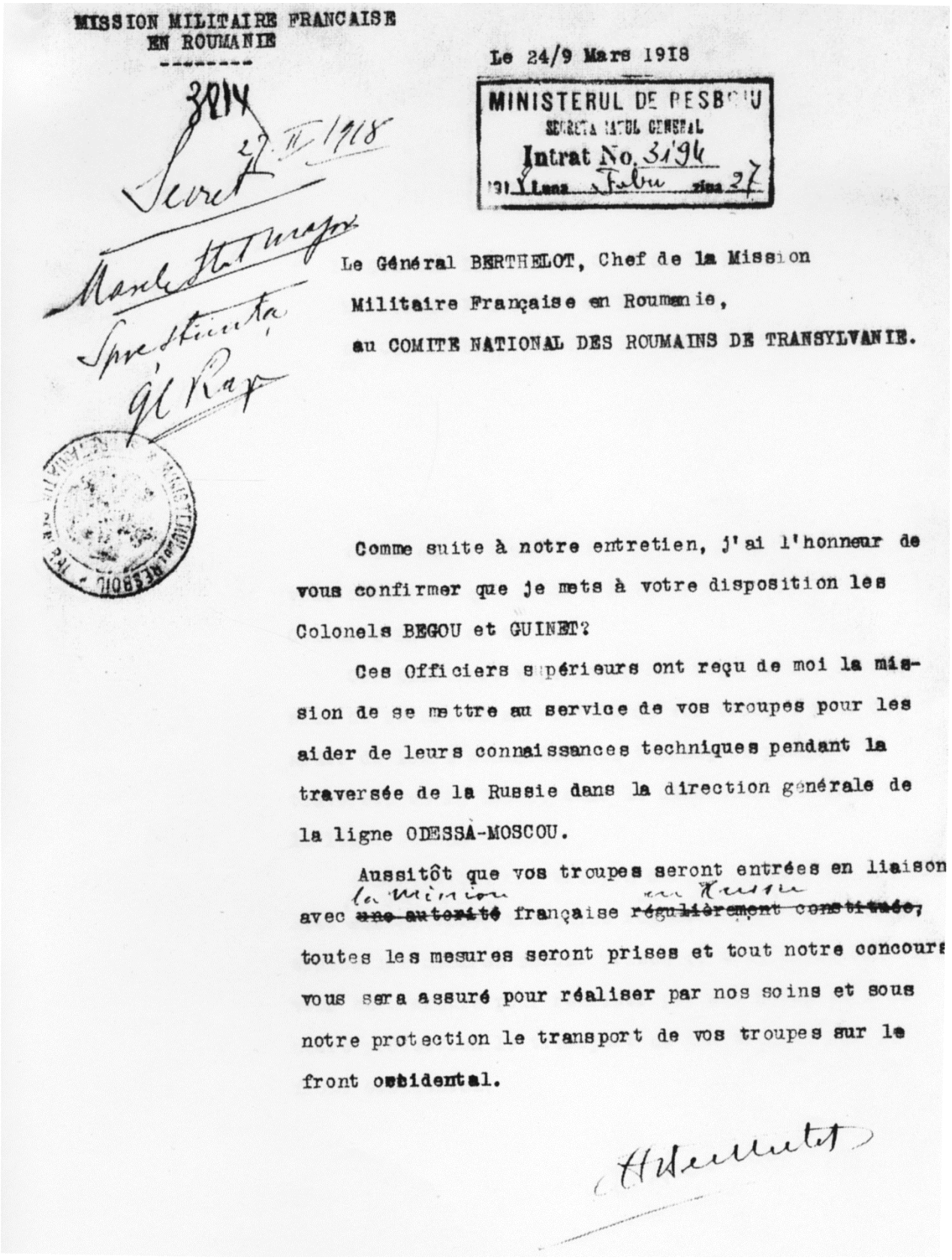

MISSION MILITAIRE FRANCAISE
EN ROUMANIE

Le 24/9 Mars 1918

MINISTERUL DE PESBOIU
SECRETARIATUL GENERAL
Intrat No. 3196
Luna Februarie ziua 27

Le Général BERTHELOT, Chef de la Mission
Militaire Française en Roumanie,
au COMITE NATIONAL DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE.

Comme suite à notre entretien, j'ai l'honneur de vous confirmer que je mets à votre disposition les Colonels BEGOU et GUINET?

Ces Officiers supérieurs ont reçu de moi la mission de se mettre au service de vos troupes pour les aider de leurs connaissances techniques pendant la traversée de la Russie dans la direction générale de la ligne ODESSA-MOSCOU.

Aussitôt que vos troupes seront entrées en liaison avec ~~une autorité~~ la mission française en Russie ~~régulièrement constituée,~~ toutes les mesures seront prises et tout notre concours vous sera assuré pour réaliser par nos soins et sous notre protection le transport de vos troupes sur le front occidental.

Berthelot

După cum se va vedea din procesul verbal al şedinţei *Comitetului naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria*, ţinută la 28 februarie 1918, guvernul român şi-a schimbat hotărârea şi, desigur, la intervenţia Puterilor Centrale, a interzis plecarea voluntarilor români din Moldova şi a ordonat dezarmarea şi dizolvarea unităţilor înarmate ardelene şi bucovinene. Adevărul e că plecarea unor unităţi de pe frontul român pe alt front de luptă constituia o încălcare a armistiţiului încheiat la Focşani. După cum am spus în subcapitolul *Orientări*, Puterile Centrale denunţaseră armistiţiul de la 17 februarie 1918. După denunţarea armistiţiului eram liberi să plecăm din Moldova, mai ales că după încetarea armistiţiului ne puteam aştepta ca trupele Puterilor Centrale să înainteze spre Iaşi-Odessa pentru a se întâlni cu trupele ce coborau din Ucraina. Dar la 21 februarie 1918, ora 12, Puterile Centrale au acordat guvernului român prelungirea armistiţiului până la 6 martie 1918, adică pe 14 zile, cu un termen de denunţare de 3 zile, în care timp au început şi au urmat tratativele de pace. Situaţia era deci schimbată. Toate intervenţiile pe lângă guvern au rămas zadarnice. Generalul Averescu, într-o audienţă, ne-a spus că putem pleca în civil şi fără arme, ca simpli particulari. Era o ironie pe care nu o meritam. De aceea, am adresat lt. col. Begou următoarea scrisoare, cu data 11 martie stil nou, prin care îl dezlegam de însărcinarea primită de la şeful misiunii franceze în România.

Iaşi, 11 martie 1918

Domnule,

Consiliul de Miniştri, hotărând la 11 martie 1918, ca trupele transilvănene să fie demobilizate imediat şi ca niciun voluntar să nu poată trece în Rusia cu dumneavoastră şi cu comandantul Guinet, sunteţi eliberat de orice îndatorire faţă de Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria. Comitetul nostru, fiind pentru moment în imposibilitatea de a lua o altă decizie, vă rugăm să binevoiţi a primi recunoştiinţa noastră pentru devotamentul frăţesc pe care l-aţi arătat cu acest prilej pentru cauza naţională pe care o reprezentăm. Suntem siguri că victoria finală, prin care libertatea românilor din Austro-Ungaria se va înfăptui, va fi a Franţei şi a aliaţilor săi.

Preşedintele Comitetului, *Secretar,*
(ss) Al. Lapedatu *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Domnului locotenent-colonel René Begou

Plecarea ardelenilor şi bucovinenilor din Moldova pe frontul apusean a fost zădărnicită de împrejurări mai tari decât voinţa noastră.

Comitetul naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria

Ardelenii şi bucovinenii aflători în România au pornit propaganda pentru dezmembrarea Imperiului Habsburgic din cursul neutralităţii. Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, pentru triumful crezului lor. Prin intrarea României în război alături de aliaţi, a şi triumfat. În cursul războiului, s-au ivit adeseori cazuri, când trebuiau să facă demersuri, în numele ardelenilor şi bucovinenilor, fie pe lângă autorităţile române, fie pe lângă aliaţi. Mai erau cazuri, când trebuiau să ia o hotărâre care să exprime voinţa tuturora. Intervenţiile persoanelor singuratice, care vorbeau în numele ardelenilor şi bucovinenilor, provocau critici şi nemulţumiri.

Corpul voluntarilor români şi *Serviciul central* erau limitate la chestiuni pur militare. Noua situaţie de la începutul anului 1918 cerea o serie de atitudini politice. La Kiev, mai funcţiona *Alianţa naţionalităţilor din Austro-Ungaria*, în care noi nu eram reprezentaţi oficial. Cu Comitetul naţional de acasă nu era posibil să avem nicio legătură şi nu ştiam dacă mai funcţionează. Aceste motive au determinat înfiinţarea *Comitetului naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria*.

Înainte de constituirea oficială de la 25 februarie 1918, s-au adresat o serie de acte pe care le-am găsit în copie în arhiva mea. Nu pot să stabilesc data când au fost redactate şi înaintate autorităţilor. Le public fără niciun comentariu.

Iaşi, ii. III. 1918

Monsieur,

Le Conseil des Ministre, ayant decidé le 11 Mars 1918, que les troupes transylvaines seraient demobilisées immediatement et que aucun volontaire ne pourrait passer en Russie avec vous et le Comandant Guinet, Vous est liberés de la charge vis-à-vis de Comité national des Roumains émigrés d'Autriche-Hongrie.

Notre Comité étant, pour le moment dans l'impossibilité de prendre une autre decission, vous prie de bien vouloir regevoir sa reconnaissance pour le devouement fraternel que vous avez montrè à cet occasion pour la cause nationale qu'il représente.

Nous sommes surs que la victoire finale, avec quelle la libérté des Roumains d'Autriche-Hongrie, se réalisera, sera à la France et à ses alliées.

PRESIDENT DU COMITE,

(ss) M. Lapedatu

SECRETAIRE,

(ss) Col. C. Băslănescu

Monsieur le Lt.Colonel René Begou.

Domnule preşedinte al Consiliului,

Împrejurările grele prin care trece astăzi neamul nostru au găsit un puternic răsunet în sufletul românilor subjugaţi din Austro-Ungaria. Credinţa lor este că în situaţia actuală cauza românilor asupriţi de sub habsburgi trebuie să fie susţinută în străinătate printr-o propagandă organizată alături de Alianţa Naţionalităţilor din Austro-Ungaria care actualmente lucrează la Kiev. Ca o consecinţă a acestei necesităţi, ardelenii şi bucovinenii refugiaţi la Odessa, Chişinău şi Iaşi, având şi consimţământul corpului de ofiţeri şi soldaţi voluntari în Armata Română, precum şi al prizonierilor din Rusia, s-au întrunit şi au constituit Comitetul Naţional al românilor din Austro-Ungaria.

Menirea acestui comitet alcătuit astăzi, când organizaţia politică de acasă a fost distrusă, este să desfăşoare o acţiune de propagandă în ţările aliate şi neutre. Comitetul compus din 10 membri, oameni cunoscuţi în rândurile de acasă, are următorii delegaţi:

dr. I. Meţianu	*dr. O. Ghibu*
dr. G. Baiulescu	*dr. V. Deleu*
dr. I. Nistor	*S. Bocu*
O. Goga	*O. C. Tăslăuanu*
A. Lapedatu	*dr. M. Popovici*

Credem de prima noastră datorie să aducem la cunoştinţă Excelenţei voastre constituirea Comitetului Naţional. Suntem convinşi că veţi binevoi a acorda sprijinul trebuincios, moral şi material, acestei organizaţii care va lucra de comun acord cu guvernul român, care pentru îndeplinirea idealului nostru naţional a adus sacrificiile mari care vor fi înregistrate în istorie. Când delegăm din sânul nostru pe domnii Al. Lapedatu, Sever Bocu, Victor Deleu, Mihail Popovici şi Oct. Tăslăuanu ca să vă arate sentimentele noastre de alipire la marile străduinţe care vă călăuzesc în aceste zile grele, vă rugăm să primiţi expresia profundei noastre stime.

Domniei-Sale
Domnului Preşedinte al Consiliului de Miniştri din România

Planul de acţiune al Comitetului

Va participa la toate acţiunile şi manifestările politice ale Alianţei Naţionalităţilor din Austro-Ungaria (actualmente cu sediul la Kiev), întrucât aceste acţiuni şi manifestaţii vor cadra cu interesele şi scopurile politice naţionale ale românilor subjugaţi. Va întreprinde – prin organele de publicitate ale „Alianţei", prin presa ţărilor amice şi neutrale şi prin eventuale publicaţii şi periodice proprii – o vie şi intensă propagandă pentru şi până la rezolvarea integrală a chestiunii naţionale române.

Va institui – la Stockholm şi la Lausanne – birouri corespondente speciale, după modelul celor existente ale cehilor, slovacilor, slovenilor, croaţilor, sârbilor, polonilor şi rutenilor. Menirea acestor birouri este de a stabili şi întreţine legături politice cu românii de acasă, spre a putea denunţa opiniei publice europene suferinţele şi împilările prin care ei au fost aduşi a face chiar acte şi manifestaţii contrarii conştiinţei şi intereselor lor naţionale, iar pe altă parte, spre a-i putea informa asupra acţiunii compatrioţilor expatriaţi şi refugiaţi în legătură cu Alianţa Naţionalităţilor pentru distrugerea statului dualist. Va trimite pe unul dintre membrii săi – pe domnul Mihai Popovici – în Italia, pentru ca, potrivit planului aprobat de Ministerul de Război, să lucreze pentru formarea unei noi armate de voluntari ardeleni şi bucovineni din rândurile prizonierilor noştri de acolo.

Va avea un delegat al său în Franţa, care, fiind în strânsă şi neîntreruptă legătură cu unităţile militare române luptătoare pe frontul apusean (din America), va putea canaliza în presa noastră şi străină acţiunile şi faptele de arme deosebite ale acestor compatrioţi. Va căuta să obţină ca românii din America înrolaţi în armatele Republicii Statelor Unite să fie grupaţi şi constituiţi într-un corp naţional deosebit, ca acel al polonilor şi cehilor, iar dacă aceasta nu se va putea, să obţină cel puţin formarea unei legiuni voluntare din românii aflători în America, care sunt tot cetăţeni austro-ungari. Propaganda necesară în acest scop se va încredinţa părintelui I. Moţa.

Va întreţine – prin România Mare şi prin foile părintelui Moţa ce urmează a se tipări în America, eventual prin alte organe de publicitate – o vie şi permanentă legătură cu corpurile noastre de voluntari de pe frontul român, francez şi eventual cel italian, pentru a face cunoscută acasă şi în străinătate acţiunea lor războinică şi a întreţine în rândurile lor deplina credinţă în dreptatea şi izbânda cauzei pentru care luptă.

Memoriu

Românii din Austro-Ungaria protestează în contra existenţei acestui stat, pornind înarmaţi în deplină conştiinţă, ca armata revoluţionară, să dărâme clădirea artificială a monarhiei dunărene. Toţi românii austro-ungari, oriunde se vor găsi ei şi li se va da prilej şi mijloace, vor ridica armele. Legiunile de români, întocmai ca şi cele de cehoslovaci, polonezi sau italieni, sârbi, ruteni, care luptă în diferitele armate aliate, pregătesc prin războiul pornit contra Austro-Ungariei nu numai sfărâmarea imediată cu armele a statului, ci şi condiţiile sufleteşti ca acest stat după terminarea războiului să nu mai poată trăi, indiferent dacă va ieşi învins sau învingător. Astăzi, statul austro-ungar se susţine numai prin militarism, organizaţia militară sugrumă orice manifestaţie liberă a voinţei popoarelor. Teroarea a mânat pe câmpurile de război floarea naţiunilor chiar în contra idealurilor şi aspiraţiilor naţionale. Ce prăpastie sufletească nu s-a creat între stăpânitori şi stăpâniţi! Ce înverşunare înfundată între germani şi unguri pe de o parte şi între toate naţiunile celelalte târâte zilnic la abator, pe de altă parte.

Noi trebuie să ne folosim de toate mijloacele ca prăpastia să devină din ce în ce mai mare, ca ura şi înverşunarea să nu cunoască nicio margine şi astfel să se împiedice orice posibilitate de reconciliere. Create condiţiile sufleteşti în felul acesta, Austro-Ungaria trebuie să piară, chiar fiind învingătoare. Mijlocul cel mai bun pentru a semăna ura veşnică între aceste naţiuni, credem că sunt armatele legionare revoluţionare. Tot astfel după cum s-a format un corp voluntar de românii subjugaţi în România, cu menirea ca să lupte pe frontul de est, se impune imperios să se creeze şi o legiune de români subjugaţi în Italia, cu menirea ca să lupte pe frontul de vest. Legiunea românească de pe frontul de vest are şi o importanţă politică specială: oricum s-ar sfârşi războiul pentru România, ea va avea cu consimţământul ei expres sau tacit, o armată pe frontul de vest, care rămâne să lupte până la sfârşitul Războiului Mondial. Armata aceasta va ţine vie simpatia aliaţilor pentru cauza românească, ea va fi simbolul credinţei neştirbite a sufletului românesc faţă de scopurile de libertate naţională, în numele căreia aliaţii poartă războiul. Această mică armată va trage greu în cumpănă atunci, când la masa verde se vor fixa condiţiile de pace universală. În Italia, după informaţiile particulare, se găsesc cam 25-30 000 de prizonieri. În ultima ofensivă italiană, când erau concentrate aproape toate regimentele româneşti pe frontul italian, s-a capturat cam 10 000 de prizonieri. De la sârbi se mai găsesc 4-5 000 de prizonieri români. Condiţiile de înrolare ale acestor prizonieri credem că sunt cu mult mai prielnice decât în Rusia. Ideile anarhice lipsesc în Italia, mediul este mai entuziasmat pentru război şi cu siguranţă că fraternizările între români şi italieni n-au încetat niciun moment. Credem deci că glasul de chemare va fi cu mult mai uşor înţeles şi urmat. Sprijinul guvernului italian va fi fără îndoială complet şi fără rezerve. Cu ajutorul aliaţilor vom primi echipament, îmbrăcăminte, armament şi tot de ce armata are nevoie. Guvernul va interveni ca atât legaţiunile, cât şi misiunile militare din statele aliate să ne dea tot concursul. Se va forma o legiune de voluntari ardeleni-bucovineni, care se va compune din una sau două divizii. După înrolare, voluntarii vor fi trimişi într-o tabără de concentrare, care va fi totodată şi centrul de instrucţie.

Trupa se va încadra parte cu ofiţeri voluntari, despre care credem că se găsesc în număr satisfăcător, întocmai ca şi în Rusia, iar parte din ofiţeri din Regat, mai ales la comandamentele superioare, începând de la batalion în sus. Se va solicita comandamentul italian să pună la dispoziţie instructorii necesari. Legiunea va lupta pe frontul italian sau pe frontul francez. Instrucţia trupei trebuie deci să corespundă întru toate instrucţiei italieneşti, sub al cărui comandament superior va sta. Limba de instrucţie şi de comandă va fi cea românească. Uniforma va fi cea italiană cu cocarda tricoloră, întrucât nu se vor putea furniza uniforme. Soldaţii legionari vor primi cetăţenia română, întocmai ca şi voluntarii din Rusia, urmându-se întru toate aceleaşi forme legale. Centrul de propagandă va fi sau la Roma, sau într-un alt oraş, pe care-l va indica guvernul italian. Emisarii de propagandă vor fi luaţi dintre voluntari. Se vor trimite comisiile de înrolare în lagărele de prizonieri. Se vor tine conferinţe. Se va mobiliza presa italiană, şi se va publica o mică revistă pentru voluntarii şi prizonierii din Italia. Toată propaganda aceasta, luând în considerare teritoriul restrâns, mijloacele de comunicaţie, sprijinul guvernului italian, bunăvoinţa populaţiei etc., va fi cu mult mai uşoară decât cea din Rusia şi sperăm că, închinându-se toată puterea de muncă, şi mai rodnică.

Las să urmeze procesele verbale ale şedinţelor *Comitetului Naţional*, ale căror originale se găsesc în arhiva mea, deoarece eu am funcţionat tot timpul ca secretar al acestui comitet.

În realitate, eu eram animatorul activităţii ce a desfăşurat-o. Alegerea provizorie de preşedinte al comitetului în persoana lui Al. Lapedatu a fost propusă de mine şi primită de ceilalţi membri, deoarece el avea legături politice cu Ionel I. C. Brătianu, care domina întreaga politică din Iaşi şi care l-a autorizat să intre în comitet, după cum se vede din actul de demisie de mai la vale.

Procesele verbale, însoţite de anexele lor, le public în cadrul evenimentelor pe care le povestesc. Sunt împărţite sub diferite titluri. Din cuprinsul lor se poate vedea ce chestiuni s-au dezbătut şi ce hotărâri a luat *Comitetul Naţional*. Nenorocita Pace de la Bucureşti a întrerupt activitatea *Comitetului Naţional* şi o parte dintre membri, în frunte cu preşedintele, s-au retras, după cum se poate vedea din scrisorile lor, pe care le public după originalele din arhivă. Eu am rămas strajă credincioasă a *Comitetului Naţional* şi am lucrat în numele lui chiar şi atunci când, de fapt, nu mai funcţiona. Recunosc că vremurile erau extrem de grele, pline de primejdii şi de umilinţe.

Trebuia să ai curaj ca să nu-ţi pleci capul şi să nu te pierzi în turma oportuniştilor şi a prudenţilor. Se va vedea ce am îndrăznit eu să fac sub robia Puterilor Centrale. Sufletul meu n-a purtat nicio clipă lanţul tratatelor de pace dictate de ele. Am pornit cea mai dârză luptă împotriva lor şi n-am dezarmat până când nu s-au prăbuşit... N-am aşteptat pasiv înfrângerea lor, ci am activat, după cum voi dovedi cu documentele ce le voi publica.

Procesele verbale ale *Comitetului Naţional* sunt în acest loc, în număr de trei, de la 25 la 27 februarie, apoi de la 5 martie (stil nou) 1918.

Proces-verbal

Luat în şedinţa de constituire a Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, ţinută la 25. II. 1918. Prezenţi: Alexandru Lapedatu, Octavian C. Taslăuanu, dr. Onisifor Ghibu, dr. Victor Deleu şi Mihai Popovici.

1) Se citesc actele din Odessa, din Iaşi şi ale ofiţerilor din regimentele corpului voluntarilor români ardeleni din Hârlău, prin care s-a făcut alegerea Comitetului, constatându-se că actul de alegere adresat la Chişinău a fost predat dlui C. Osvadă, care a fost luat prizonier la ruşi. Se ia act şi se procedează la constituirea provizorie a Comitetului, încredinţându-se cu prezidenţia dl Al. Lapedatu, iar cu secretariatul, dl Octavian C. Tăslăuanu;

2) Se citeşte moţiunea corpului voluntarilor anexată actului de alegere. Se decide a se amâna discuţia asupra ei când şi ceilalţi membri al Comitetului vor veni la Iaşi;

3) Se citeşte propunerea corpului voluntarilor ca numărul membrilor din Comitet să se completeze cu mai multe persoane. Comitetul consideră ca aleşi pe părintele I. Agârbiceanu, I. Moţa şi dr. Pompiliu Nistor, rămânând ca această alegere să fie confirmată şi de ceilalţi emigraţi;

4) Se pune în discuţie denumirea Comitetului. Se decide să se numească Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria;

5) Se pune în discuţie programul de activitate al Comitetului. Se decide ca membrii Comitetului din Iaşi să lucreze conform mandatului primit, adică de a lupta, prin toate mijloacele, politice şi militare, pentru a contribui la distrugerea Imperiului Austro-Ungar şi realizarea idealului nostru naţional;

6) Se pune în discuţie soarta corpului de voluntari în urma situaţiei. Se decide să se redacteze:

– un memoriu adresat guvernului, în care să se stăruie pentru menţinerea corpului de voluntari spre a se putea transporta pe alte fronturi de luptă;

– un memoriu-studiu, adresat guvernului, în care să se facă propuneri asupra plasării românilor ardeleni, civili şi militari, refugiaţi în ţară în cursul războiului.

7) Pentru a avea un dosar al activităţii de până acum a Comitetului, se decide să se redacteze un memoriu care, împreună cu documentele, să se anexeze la acest proces-verbal.

Preşedintele: (ss) A. Lapedatu *Secretar: (ss) cpt. Tăslăuanu*

Se verifică: (ss) lt. V. Deleu

Anexe la procesul-verbal din 25. II. 1918:

I

Proces-verbal

Subsemnaţii români ardeleni şi bucovineni, aflători în Odessa, ne-am întrunit astăzi, în 2 ianuarie 1918, şi am discutat necesitatea instituirii unui Comitet Naţional al românilor subjugaţi din Monarhia Austro-Ungară. Alegerea acestui comitet naţional, într-o vreme când organizaţia politică a românilor subjugaţi de sub habsburgi este desfiinţată şi complet paralizată în acţiunile ei, se impune pentru a putea avea organul menit să se facă ecoul autorizat al intereselor naţionale. Comitetul naţional va reprezenta, de comun acord cu guvernul Romaniei, cauza naţională în Alianţa Naţionalităţilor din Austro-Ungaria, care actualmente lucrează la Kiev, şi va desfăşura propaganda necesară faţă de aliaţii României şi faţă de ţările neutre. Delegăm din sânul nostru ca membri ai acestui comitet naţional pe următorii domni:

I. Meţianu, dr. G. Baiulescu, I. Nistor, O. Goga, A. Lapedatu, O. Ghibu, V. Deleu, O. Tăslăuanu, S. Bucu, M. Popovici, drept care am adresat acest proces-verbal.

Octavian Goga, preşedinte *I. Nistor, secretar*

Iancu Meţianu, dr. G. Baiulescu, dr. N. Vecerdea, A. Lapedatu, Sever Bocu, O. Ghibu, Eugen Goga, Iosif Şchiopul, George Moroianu, N. Mircea, Ion Ţeţu, N. Lupan, Eusebiu Paşcanu, Emil Baiulescu, S. Bucurencu, V. Lacea, Ioan Petrovici, Grigorie Popescu, B. Bunescu, V. Bancu, Ioan Garoiu, Radu Cămilă, Al. Lascu, Emil Marica, dr. V. Roşculeţ, C. Săvuleanu.

II

Proces-verbal

Subsemnaţii români ardeleni şi bucovineni, aflători în Iaşi, ne-am întrunit astăzi, 9 ianuarie 1918, şi am discutat necesitatea instituirii unui Comitet Naţional al românilor subjugaţi din Monarhia Austro-Ungară. Alegerea acestui comitet naţional, într-o vreme când organizaţia politică a românilor subjugaţi de sub habsburgi este desfiinţată şi complet paralizată în acţiunile ei, se impune pentru a putea avea organul menit să se facă ecoul autorizat al intereselor naţionale. Comitetul naţional va reprezenta, de comun acord cu guvernul României, cauza naţională în Alianţa Naţionalităţilor din Austro-Ungaria, care actualmente lucrează la Kiev, şi va desfăşura propaganda necesară faţă de aliaţii României şi faţă de ţările neutre. Delegăm din sânul nostru ca membri ai acestui comitet naţional pe următorii domni:

I. Meţianu, dr. G. Baiulescu, I. Nistor, O. Goga, A. Lapedatu, O. Ghibu, V. Deleu, O. Tăslăuanu, S. Bucu, M. Popovici, drept care am adresat acest proces-verbal.

Preşedinte: J. Clinciu *secretar: Sporea*

Zachie Panţu, A. Henţiescu, indescifrabil, S. Haliţa, G. J. Jovian, Vasile Mereţ, col. Gr. Popescu, Gr. Bârsan, Ioan Nicolescu, G. Bobeş, Sterie Stinghe, J. Enescu, M. J. Ionescu, indescifrabil, preot Ioan Moţa, Iuliu Enescu, dr. Victor Raicu, preot C. Proca, Maximilian Popovici, Mihai Popovici, indescifrabil, Neagoe Popea, G. Rotică, diacon D. Gâlea.

Am asistat şi am constatat că nu am drept de a vota.

(ss) indescifrabil

III

Proces-verbal

Astăzi în 21 februarie 1918

Noi subsemnaţii ofiţeri ardeleni-bucovineni ai Corpului volutarilor români ardeleni-bucovineni, ca reprezentanţi fireşti ai acestui corp, întruniţi în şedinţa pentru alegerea unui Comitet Naţional al românilor subjugaţi din Monarhia Austro-Ungarilor, care să substituie organizaţiile noastre naţional-politice, desfiinţate şi complet paralizate de guvernele monarhiei dualiste, după deliberare, declarăm: că aderăm la instituţia Comitetului Naţional şi a programului de acţiune compus şi elaborat în şedinţele emigraţilor noştri din Odessa, Chişinău şi Iaşi, cu adaosul că în compunerea Comitetului Naţional să intre şi următorii membri:

părintele Ion Agârbiceanu, părintele Ioan Moţa, medic căpitan dr. Pompiliu Nistor, profesor Filaret Doboş, dr. Iorgu Toma, dr. Octavian Cernea, dr. Aurel Dobrescu, medic cpt. dr. Vasile Lucaciu, dr. Voicu Niţescu, părintele George Tătucu, dr. Axente Banciu, Victor Branişte.

Drept care s-a adresat acest proces-verbal cu moţiunea alăturată.

Preşedinte: mr. Ovid Cernea *Notar: lt. Iuliu Dan*

Cpt. Virgil Popovici, lt. dr. Cernea, loc. Bărbulescu, cpt. Nicolau Gherghel, lt. Sebastian Stoica, dr. Aurel Dobrescu, Lupşan Ion, dr. G. Gane, sublt. Vodă Emil, sublt. Leonida Damian, lt. Vasile Radu, Const. Cimponeriu, Bucur A. Ioan, Traian Boga, Dionisie Pora, sublt. Zamfir, lt. George Năşcuţ, sublt. Horga Vasile, sublt. Victor Năstase, sublt. Grama Ioan, el. pl. Toma Petru, lt. Ioan Chirilă, sublt. Liviu Maier, el. pl. Sitorian G. Bisa, Miclea Vasile, slt. Nedescu V., el. Dionisie Herlea, subl. P. Fabian, el. pl. Ioanoviciu George, Randrău Alex., el. pl. Oct. Cosma, sublt. Iancu Viţian, el. pl. Ilie Brad, George Cărdaş, sublt. Cătană Ioan, sublt. Bugneriu Nicolae, indescifrabil 1, sublt. Gh. Jebeleanu, sublt. Mesaroşiu Ştefan, indescifrabil 2, sublt. P. Talpeş, indescifrabil 3, lt. Ştefan Popovici, indescifrabil 4, Teodor Lascu, sublt. Năstase Comşa, George Banu, Victor E. Pulcă, Laurenţiu Bosian, Gavril Corvin, sublt. D. Ionescu, Joanas Vasile, Simion H., indescifrabil 5, sublt. Andrei Ghighiniţă, el. pl. Nistor Comşa, el. pl. E. Buru, sublt. Bedu Petru, el. pl. Simion Crainic, sublt. Ioan Dascăl, indescifrabil 6, sublt. Negrea Ioan, el. pl. Mihai Manasterechi, el. pl. Hărsian, indescifrabil 7, el. pl. E. Coltofeanu, indescifrabil 8, mr. Maxim, indescifrabil 9, sublt. Cioban Iosif.

IV

Moţiune

Adunarea corpului ofiţeresc ardelean-bucovinean al batalioanelor de marş ale regimentelor 1 Turda şi 2 Alba-Iulia, ţinută în ziua de 21 februarie 1918 în Deleni şi continuându-se alegând ca preşedinte pe maiorul Ovid Cernea, ca notar pe locotenentul Iuliu Dan, ca membru verificatori căpitanul Virgil Popoviciu, cpt. Nicolae Gherghel, locotenentul Sebastian Stoica şi lt. medic dr. Aurel Dobrescu, considerăm activitatea dlui Sever Bocu, dezvoltată atât în Ardeal, cât şi în decursul războiului pe terenul naţional, dar constatăm faptul că numitul când s-a depărtat din Ardeal a lăsat în urma sa un partid considerabil în defavoarea lui – şi nu cumva ca acest fapt să nască un resens contra întregului comitet şi să fie în detrimentul scopului atât de ideal conceput de noi, ne exprimăm dorinţa să fie omis din lista membrilor Comitetului Naţional.

Propunem mai departe că pentru ţinerea la curent, despre directiva şi măsurile iniţiate de Comitet să se intervină la cei în drept pentru înfiinţarea serviciului de legătură între Corp şi Comitet, adică câte un ofiţer curier pe regiment.

Moţiunea prezentă după citire şi aprobare s-a subscris şi verificat.

Preşedinte, *Verificatori:*
Mr. Ovid Cernea *cpt. Virgil Popovici*
Notar *cpt. Nicolae Gherghel*
lt. Iuliu Dan *lt. Sebastian Stoica, dr. Aurel Dobrescu*

V

Proces-verbal
Astăzi în 19 februarie 1918
(textul identic cu cel din procesul-verbal de sub III)

Ca membri în comitet se propun: părintele Ion Agârbiceanu, părintele Ioan Moţa, medic loc. Pompiliu Nistor, căpitan dr. Ioan Vescan.

Urmează semnăturile: cpt. Ştefan Boer, medic lt. dr. Ion Blidariu, lt. Valer Socol, lt. Nicu Crăciun, sublt. Braicu Teofil, lt. G. Káváry, sublt. Indrieş Iosif, lt. Pop Aurel, lt. Chiroi Vastie, lt. Peşteanu Romulus, sublt. Ştefan, sublt. Bodiu, subloc. Tocaciu Ion, indescifrabil 1, sublt. Pop Al., sublt. Amos Victor Borlan, lt. Radeş G., sublt. A. Medrea, indescifrabil 2, sublt. C. Socol, sublt. C. Trâmbiţaş, sublt. Ciorogariu, sublt. Poru George, lt. Boulescu Mihai, sublt. Pascal Todor, sublt. A. Tâmparu, indescifrabil 3, sublt. Iuliu Stoica, indescifrabil 4, sublt. Vereş Iosif, indescifrabil 5, el. pl. Al. Micu, el. pl. Emilian Repede, sublt. Simulescu, sublt. Boldea George, el. pl. Chinezu, indescifrabil 6, el. pl. Iosif Bohata, sublt Bujdei, Aurel Timaru, indescifrabil 7, el. pl. Corneliu Domşa, el. pl. Pop de Popa Ioan, sublt. Poruţiu Vasile, indescifrabil 8, Ion Agârbiceanu preot al R. I.

VI

Moţiune separată

Către Comitetul naţional

Corpul ofiţeresc ardelean-bucovinean, al Regimentului I Turda, întrunit în şedinţă pentru alegerea unui Comitet Naţional, în ziua de 19 februarie 1918, având în vedere situaţia excepţională, în care se află azi toţi ardelenii şi bucovinenii şi nedorind să se producă nici cea mai mică dezunire între noi, am aderat întru toate rezoluţiile aduse de celelalte întruniri ale compatrioţilor noştri. Considerând însă că în interesul cauzei mari şi sfinte membrii Comitetului Naţional şi ca persoane particulare ar fi de dorit să dispună de oarecare popularitate la cei de acasă. Considerând că dl Sever Bocu, ca persoană pe vremuri foarte expusă la o parte însemnată a compatrioţilor noştri nu se bucură de simpatii personale, ne vedem îndemnaţi să vă adresăm următoarea moţiune separată:

Dl Sever Bocu să nu figureze ca membru reprezentativ în afară de comitet, să nu semneze manifest, adresă, comunicat ori altă publicaţie menită pentru publicul mare ori de natură de a fi dată publicităţii.

Preşedinte ad-hoc, *Verificat,*
Cpt. Ştefan Boer *lt. Nicu Crăciun*

Verificat,
Lt Valer Socol, sublt Bodi, lt. Peşteanu Romulus

VII

Proces-verbal,
Astăzi 19 februarie 1918
(textul identic cu acela al procesului-verbal de sub III)

Se propun ca membri în comitet: părintele Ion Agârbiceanu, părintele Ioan Moţa, medic căpitan dr. Pompiliu Nistor, căpitan dr. Ioan Vescan.

Urmează semnăturile: Pr. Andrei Gâlea, confesor reg. II A. I., preşedinte, sublt. Săuşan, sublt. dr. Simion Vulcu, sublt. indesdfrabil 1, sublt. Ioan Căpraru, lt. Ioan Cismaş, lt. Vasile Zbega, sublt. Vaşca, lt. Lupu Vasile, sublt. Androne Parten, sublt. Gh. Jeleriu, Gh. Damian, Nic. Grămadă, sublt. Cibu Nicolae, el. pl. Iacob Boeriu, lt. Ioan Branga, sublt. Muste Remus, sublt. Blaşiu Traian, el. pl. Badiu Valeriu, el. pl. Grina, sublt. Ştefan Buzescu, sublt. Domşa Cicerone, sublt. Ardelean, loc. D. Mărculescu, sublt. Selegeanu, Sava Vasile, Sovrea Valeriu, sublt. Ioan Fleşeriu, dr. Iuliu Indrescu, cpt. Domşa Traian, sublt. Urechea Silvestru, sublt. Bojinca Corneliu, sublt. Popoviciu Anton, sublt. Const. Fărcaşiu, indescifrabil 2, sublt. Olteanu, indescifrabil 3, sublt. Filipciuc Traian, Bireş Marius.

VIII

Moţiune

Din adunarea Corpului ofiţeresc ardelean-bucovinean de la regimentul Alba-Iulia nr. II, ţinută în ziua de 20 februarie 1918, în Buhalniţa, România, sub preşedinţia preotului reg. Andrei Gâlea. Se aleg de notar sublt. Sava Vasile, iar în comisia verificatoare cpt. Traian Domşa, lt. Valer Sovrea şi lt. George Dragu. Adunarea purcedând la deliberarea obiectului la ordinea zilei: necesitatea formării şi programul de muncă al unui Comitet Naţional ardelean-bucovinean reprezentativ, în afară de graniţele Monarhiei Austro-Ungare, constată această necesitate şi aprobă programul compus şi aprobat la Kiev, Odessa, Chişinău şi Iaşi. La aprobarea persoanelor din comitet însă se ivesc divergenţe de păreri asupra dlui Sever Bocu: adunarea nefiind în măsură a decide în această privinţă, hotărăşte din parte-i, prin prezenta moţiune, ca restul membrilor din Comitetul Naţional să decidă dacă dl Sever Bocu va face parte din comitet sau nu.

Adunarea constată cu satisfacţie activitatea mănoasă pe terenul literar politic chiar şi în timpul din urmă, dar crede de cuviinţă a declina de la sine această răspundere şi de a da această îndemnizaţie comitetului.

Această moţiune după citire se subscrie şi se verifică.

President Pr. Andrei Gâlea, confesor reg. 2 A. I.
Notar sublt. Sava Vasile, membri verificatori: cpt. Domşa Traian, lt. dr. Gheorghe Dragu, lt. Şovrea Valeriu.

Proces-verbal

Luat în şedinţa Comitetului, ţinută în 27 februarie 1918. Prezenţi: Al. Lapedatu, Oct. C. Tăslăuanu, Victor Deleu, Sever Bocu.

1) Preşedintele expune situaţia schimbată de la ultima şedinţă. Consiliul de Miniştri, ţinut în ziua de 26 februarie, a decis să nu permită plecarea înarmată şi în uniformă românească a ofiţerilor şi soldaţilor din corpul de voluntari, care s-au anunţat pentru Franţa. Consiliul de Miniştri a decis să dezarmeze şi să dizolve unităţile înarmate ardelene şi bucovinene (corpul de voluntari şi batalionul de vânători). În urma intervenţiei pe lângă Ministerul de Război, s-a obţinut ca, corpul voluntarilor să fie demobilizat pe loc, iar mai târziu să fie plasaţi, după profesii, în diferitele regiuni ale ţării. Dlui col. Bégou, încredinţat din partea misiunii franceze cu călăuzirea trupelor de voluntari prin Rusia, s-a eliberat un act prin care se dezleagă de însărcinarea primită. Se ia act şi Comitetul în legătură cu procesul-verbal adresat în şedinţa din 25 februarie 1918, decide:

Art. 1. S-a intervenit pe lângă guvern (Ministerul de Război) să demobilizeze corpul pe loc;

Art. 2. Plasarea oamenilor cade în sarcina Serviciului central al corpului de voluntari, care a şi început lucrările pregătitoare.

2) D. Oct. Tăslăuanu face următoarea propunere:

Faţă de situaţia creată Corpului de voluntari români ardeleni şi bucovineni, Comitetul să înainteze guvernului o adresă în care să exprime că, prin demobilizarea unităţilor de luptă ale voluntarilor români, cauza românilor din Monarhia Habsburgică suferă o lovitură dureroasă şi de aceea comitetul se vede silit a-şi exprima adânca lui părere de rău că guvernul român a oprit plecarea voluntarilor pe frontul de luptă apusean, conform hotărârii pe care comitetul a luat-o cu aprobarea guvernului, a miniştrilor plenipotenţiari ai aliaţilor (Franţa, Anglia şi Italia) şi a comandamentului misiunii franceze. Comitetul recunoaşte îndreptăţirea acestei propuneri, dar crede că o adresă în împrejurările actuale nu este oportună;

3) În urma situaţiei noi: comitetul decide să roage, prin o adresă, guvernul să nu abandoneze chestiunea înfiinţării unei legiuni de voluntari români ardeleni şi bucovineni în Italia, iar pe lângă reprezentanţii aliaţilor să se facă o nouă intervenţie verbală;

4) Pentru a lua informaţii asupra situaţiei din Basarabia: comitetul încredinţează pe dnii Tăslăuanu şi S. Bocu să meargă la Chişinău, unde vor lua contact cu autorităţile basarabene.

Preşedinte: Al. Lapedatu *Secretar: Oct. C. Tăslăuanu*

Proces-verbal
luat în şedinţa ţinută la 5 martie 1918
Prezenţi: Al. Lapedatu, Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu, M. Popovici, Victor Deleu, Sever Bocu.

După informaţiile luate, la tratativele de pace, situaţia ardelenilor a fost discutată şi se admisese o amnistie reciprocă. Asupra acestei dispoziţii s-a revenit, menţinându-şi amnistia reciprocă numai Germania şi România, iar Austro-Ungaria a declarat că îşi rezervă dreptul de a dispune liber asupra cetăţenilor săi aflători în Regat. Pentru a putea menţine chestiunea ardelenească ca chestiune internaţională, e nevoie să se facă o agitaţie în străinătate şi să se organizeze noi unităţi de luptă pe fronturile de luptă apusene. Trebuie să se încerce toate mijloacele şi căile ca dintre voluntarii şi intelectualii aflători în ţară să plece o parte în străinătate.

Comitetul decide:

1) Dnii O. Goga şi M. Popovici să ia informaţii de la Marele Cartier General (biroul operaţiunilor), dacă mai e posibilă o plecare prin Rusia, fie în grupuri mici, fie în cete mai mari. Să ia informaţii de la aliaţi dacă se angajează să dea mijloacele materiale necesare pentru grupurile de ofiţeri, care vor încerca să se strecoare prin Rusia.

2) Dl Goga să ceară audienţă la M. S. Regele şi să-l roage ca statul român să ocrotească pe ardelenii aflători în România;

3) Să se tipărească la Chişinău o broşură scrisă de dl Octavian Goga, în care să se accentueze punctul de vedere ardelenesc în Războiul Mondial.

4) Dnii Al. Lapedatu şi Mihai Popovici să întocmească un program de muncă: a) pentru organizarea unei propagande în străinătate şi b) pentru organizarea legiunii pe frontul italian.

Preşedinte: Al. Lapedatu *Secretar: Oct. C. Tăslăuanu*

Demisiile membrilor din Comitetul Naţional:

Domnului O. C. Tăslăuanu,
Secretarul Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria

Iubite amice,

Cum pe urma discuţiilor noastre de ieri şi a celor ce probabil vor mai avea loc astăzi se vor lua decizii hotărâtoare pentru stabilirea activităţii viitoare a comitetului nostru, cred că e necesar să precizez şi în scris punctul de vedere pe care l-am susţinut în aceste discuţii. Te rog dar să binevoieşti a aduce la cunoştinţa onoraţilor mei colegi cele ce urmează:

Socotind:

– că, în situaţia creată statului român prin pacea separată impusă de împrejurări mai tari decât putinţa de a le învinge acum a factorilor meniţi să hotărască soarta viitoare a neamului românesc, o acţiune politică, izolată, a ardelenilor, chiar de ar fi cu putinţă, ceea ce nu e de crezut, ar putea fi păgubitoare atât intereselor Regatului, cât şi cauzei pe care o reprezentăm;

– că e de datoria ardelenilor din ţară să lucreze, în aceleaşi condiţii şi cu aceleaşi mijloace, alături de conaţionalii lor indigeni, la opera de restaurare a vieţii publice şi private a Regatului, până în momentul când împrejurări noi, în care credem nestrămutat, vor răsturna actuala stare de lucruri sau cel puţin vor face posibilă reluarea luptei politice interne pentru înfăptuirea unităţii naţionale;

– că, chiar şi atunci, acţiunea politică a ardelenilor emigraţi nu trebuie să se facă separat, ci, ca şi înainte de intrarea în război, împreună cu toţi acei care, fie în organizaţii politice, fie în afară de ele, au luptat şi vor lupta pentru realizarea scopului pentru care România a ridicat armele împotriva Austro-Ungariei.

Sunt de părere:

– că, comitetul nostru trebuie să-şi consacre întreaga-i activitate viitoare pentru organizarea şi susţinerea propagandei politice în străinătate, potrivit mandatului ce i s-a dat la Odessa, Chişinău, Iaşi şi Hârlău şi potrivit planului de acţiune înaintat guvernelor precedente;

– că, pentru ca această acţiune de propagandă politică să aibă autoritatea şi încrederea necesară, atât acasă, cât şi în afară, e necesar să se ştie cine şi unde lucrează, să se dea adică o întinsă publicitate comitetului, aşa cum o fac comitetele similare ale celorlalte naţionalităţi din Austro-Ungaria;

– că, aşa fiind, e lipsit de sens politic ca unii dintre cei ce-şi asumă răspunderea acestei propagande să rămână în ţară şi să fie, prin însăşi această răspundere, o demonstraţie inutilă împotriva unei stări de lucruri pe care trebuie s-o suportăm, în chip trecător, cu toţii de la capul statului până la ultimul cetăţean;

– că, în consecinţă, acei membri ai comitetului, care, din anumite cauze, nu pot pleca în străinătate, trebuie să facă loc altora ce ar putea îndeplini această cerinţă – ei rămânând să susţină, ca bărbaţi de încredere ai comitetului, fără calitate politică publică, interesele şi nevoile ardelenilor emigraţi, după cum vor crede mai nimerit şi le vor îngădui împrejurările. Acesta e punctul de vedere pe care ţin să-l precizez cu privire la activitatea politică viitoare a comitetului nostru.

*

În ce priveşte situaţia mea personală în comitet, ea se prezintă în chip cu totul independent de consideraţiile expuse mai sus. Cum v-am arătat, cinstit şi lămurit, ieri, nu pot solicita de la un guvern cu care comitetul, ca organizaţie politică, e de părere că nu poate lua contact, autorizaţia pe care guvernele precedente mi-au acordat-o de-a participa, în calitate de funcţionar al statului, la lucrările dumneavoastră, aşa că de aici înainte mă consider ca retras din comitet.

Rămânând soldat credincios şi devotat aceluiaşi ideal şi căutând să servesc, prin alte mijloace, aceeaşi cauză, vă mulţumesc pentru binevoitoarea încredere ce mi-aţi acordat-o şi pentru sentimentele de bună colegialitate ce mi-aţi acordat şi vă urez succes în marea – prin greutatea ei şi însemnată prin rezultatele ei – lucrare ce urmează să faceţi pentru binele viitor al neamului.

În speranţa că într-o bună zi vom fi din nou alături, ca, colaborator modest al dumneavostră în chiar opera de propagandă în străinătate, rămân cu cele mai bune sentimente de frăţie al dumneavoastră preţuitor şi stimător.

(ss) Al. Lapedatu
9 martie 1918

Iubite Tăslăuan,

Alăturat îţi las trei scrisori ale colegilor noştri dr. I. Meţianu, dr. G. Baiulescu şi dr. I. Nistor, cu rugămintea ca, comunicându-le comitetului, să binevoieşti a le înregistra şi păstra la dosar, unde se găseşte şi scrisoarea mea din 9 crt.

Cu cele mai bune sentimente de prietenie, al tău

(ss) Al. Lapedatu
Iaşi, 25 martie 1918

Iaşi, 25 martie 1918

Stimate dle Goga!

Împiedicat de a participa la şedinţa Comitetului Naţional, te rog pe d-ta să binevoieşti a comunica dlor membri al comitetului că, între împrejurările de astăzi, neputând satisface obligamentelor impuse de comitet, mă văd silit a-mi da demisia din Comitetul Naţional.

Mulţumindu-ţi pentru acest serviciu, te salută cu stimă

(ss) Iancu Meţianu

Chişinău, 20 martie 1918

Domnule Preşedinte!

Scopul pentru care ne-am constituit în Comitet Naţional era să întreţinem o vie propagandă în străinătate pentru marea noastră cauză naţională. De la constituirea noastră, împrejurările s-au schimbat în mod radical, punându-mă în imposibilitatea de a pleca în străinătate. Din pricina aceasta mă văd nevoit de a-mi da demisia din Comitetul Naţional.

Rugându-vă să binevoiţi a aduce hotărârea mea la cunoştinţa onoratului comitet, rămân cu toată stima al dumneavoastră prieten.

(ss)I. Nistor

(carte de vizită)
Chişinău, 20 martie 1918

Stimate dle Lapedatu!

Îmi iau voia să te rog pe d-ta, ca pe unul dintre cei mai vechi membri ai Comitetului nostru Naţional, ca să binevoiţi a comunica dlor membri ai comitetului, că luând în considerare situaţia politică cu desăvârşire schimbată şi intenţionând să mă stabilesc la Bucureşti, departe de sediul comitetului, nu mai pot lua parte ca membru al comitetului şi doresc să mă considere ca demisionat.

Primeşte, te rog, pe lângă mulţumirile mele, asigurarea celei mai distinse stime ce-ţi păstrez.

(ss) dr. Baiulescu

La fiecare dintre cei demisionaţi, le-am trimis următoarea adresă:

Domniei-Sale
Domnului Al. Lapedatu, profesor dr. I. Nistor, prof. univ. dr. I. Meţianu, avocat, dr. Gr. Baiulescu, medic.

Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că subsemnaţii membri ai Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria nu pot primi demisia dumneavoastră din acest comitet şi vă roagă să binevoiţi a participa la viitoarea şedinţă a comitetului, în care se vor dezbate chestiuni importante la ordinea zilei. Proxima şedinţă a comitetului se va ţine la Chişinău. Ziua vi se va comunica telegrafic de către secretarul provizor al comitetului.

Iaşi, 20 august 1918
Oct. C. Tăslăuanu, Victor Deleu, Mihai Popovici

Activitatea comitetului s-a suspendat până la 7 octombrie 1918, când am început să ţinem iar şedinţe. Cum se va vedea. Atunci au apărut mulţi viteji.

O rază de lumină

Hazardul a jucat un mare rol în viaţa mea. Adeseori, a dat un curs nou hotărârilor mele şi, ceea ce e mai ciudat, l-am primit întotdeauna cu bucurie, când a bătut la uşa mea şi m-am supus poveţelor pe care mi le-a dat. Nu aş putea spune că sunt un credincios în înţelesul comun şi superficial al cuvântului. Credinţa legată de forme exterioare, dacă se înfăţişa în haina frumosului, mi-a plăcut, dar nu m-a mulţumit niciodată. Credinţa adâncă se confundă în tainele cosmosului şi ea nu poate fi îmbrăcată în formele de exteriorizare de care dispune omul. Poate muzica e singura care uneori reuşeşte să divinizeze sentimentul uman al credinţei, fără să-l poată identifica cu însăşi dumnezeirea. Omul care a gândit mult, care a trăit şi mai mult, care a stat în faţa morţii, a veşniciei misterioase, care a simţit în fiinţa lui efluviile puterilor transcendentale care stăpânesc viaţa, îngenunche smerit şi mărturiseşte cinstit: ştiinţa umană m-a învăţat că nu ştiu nimic, că sunt jucăria unor forţe pe care nu le voi cunoaşte niciodată. *Ignorabimus*... Hazardul e opera acestor forţe incognoscibile. Ele hotărăsc soarta omului, oricât s-ar crede el de calculat şi de prevăzător. De aceea, cred în el.

La Iaşi, eram hotărât să părăsesc Moldova, să plec, prin Rusia, înfruntând toate primejdiile, şi să ajung în Franţa sau Italia. Situaţia din capitala Moldovei era insuportabilă. La câteva zile după ce ruşii au semnat pacea ruşinoasă de la Brest-Litovsk, România iscălise preliminarele de pace de la Buftea, cedând Dobrogea şi o rectificare a frontierei de-a lungul Carpaţilor. Era o nenorocire pe care am udat-o cu lacrimi amare, dar împotriva căreia nu puteam lupta. Ajunsesem să fim robii Puterilor Centrale, să fim dezarmaţi şi să privim cum ni se sfârşeşte ţara în bucăţi. În cursul tratativelor de pace, misiunea franceză de sub şefia generalului Berthelot a trebuit să părăsească Moldova. Pe la sfârşitul lunii februarie 1918, s-a aranjat în cinstea francezilor o serată de adio, la Doamna Maruca M. Cantacuzino, la care a luat parte familia regală, în frunte cu regina Maria – regele n-a venit – şi o mulţime de oameni politici şi de diplomaţi. Am fost şi eu invitat, şi m-am dus. Puteam să nu mă duc. Eram chiar hotărât să rămân acasă. Când a venit automobilul să mă ia, eram dezbrăcat. În ultima clipă, nu ştiu ce putere misterioasă mă împingea de la spate şi mă îndemna: *Pleacă!* Aici, începe jocul hazardului şi al destinului.

Doamna Cantacuzino stătea la Copou, într-o vilă înconjurată de o grădină imensă. Lumea invitaţilor curgea mereu, când am intrat. Stăpâna casei părea o arătare. Semăna cu o icoană bizantină. Oaspeţii i se închinau pe rând, ca unei împărătese. Sufletele tuturora plângeau, dar fiecare se străduia să-şi ascundă durerea şi să pară vesel. Generalul Berthelot se arăta calm, dar în apele ochilor lui albaştri se citea încordarea cu care scruta zările întunecate ale viitorului. Grupuri-grupuri discutau situaţia şi se îmbărbătau unii pe alţii. Stăpânul casei, simpaticul Mişu Cantacuzino, şoptea încruntat – cum nu l-am văzut niciodată – cu Take Ionescu şi cu ministrul Franţei. Englezii tăceau şi se uitau peste capetele tuturora. Oamenii deprinşi cu furtunile. Nişte doamne credeau că sunt şi eu englez: mi-au grăit în limba Albionului. Ofiţerilor francezi li se dădeau toate onorurile şi erau alintaţi cu atenţiile cele mai delicate. Ne despărţeam de nişte tovarăşi de luptă, care veniseră să se jertfească pentru înfăptuirea idealului nostru naţional. Pe unii dintre ei nu-i mai puteau alunga din Moldova, Puterile Centrale. Îşi dormeau somnul de veci în pământul românesc, alături de români. Ce oameni fericiţi! N-au ajuns să le ardă obrazul de ruşinea păcii separate.

În seara acelei zile, clocoteam de mânie. Mi se prăbuşea un vis frumos. Inima mea era surdă de orice vorbe de îmbărbătare şi de mângâiere. Firea mea aspră şi dârză, ca stâncile munţilor în care am crescut, nu se putea împăca cu lanţurile robiei. La văpaia mâniei, făuream planuri de

răzbunare... Cum stăteam într-un colţ retras, frământat de vijelia gândurilor mele, zăresc în pervazul unei uşi o soră de caritate. De sub broboada albă, strânsă pe frunte, ţâşneau două flăcări mari, negre, care s-au oprit o clipă şi la colţul unde-mi depănam amarul. Am simţit un fior, parcă m-ar fi atins o rază caldă de primăvară.

În lumea asta sunt atâtea taine, viaţa noastră e împletită din atâtea mistere, încât nici nu mă încumet să încerc a le desluşi. Ar fi o trudă zadarnică. Undele ce se desprind din vibraţiile sufletului se pare că sunt recepţionate cu simpatie şi cu amplitudine de cele ce au o înrudire.

Sufletele umane sunt stăpânite de legea atracţiei şi a repulsiei din natură. Efluviile unei fiinţe, privirile ei te urmăresc şi te atrag cu o forţă irezistibilă. Şi nu ştii pentru ce, deoarece nici nu o cunoşti. Nu mi-am mai putut lua ochii de la sora din pervazul uşii. O fixam lung, prosteşte. După nasul acvilin, părea coborâtoare din neam mare, deprins să stăpânească din înălţimi, buzele-i trădau o pasiune, o pornire şi o încăpăţânare; trupul voinic, frânt în două de un mijloc subţire de albină, cu forme rotunde, striga după dragostea vieţii. Luceferii ei negri s-au oprit din nou asupra mea, de astă dată mai stăruitor, parcă ar fi vrut să mă dojenească pentru îndrăzneala cu care o priveam.

Întreb pe un vecin:

– Cine-i duduia?

– A, Fatma, îmi răspunde, plin de admiraţie.

– Te rog să mă prezinţi.

Mă ştia şi mi-a adus aminte că ne-am mai cunoscut o dată în neutralitate. De la început, am vorbit ca doi prieteni vechi. Convorbirea noastră a fost întreruptă de plecarea reginei Maria. Toţi erau în picioare, ca în clipele solemne. Când regina a întins mâna generalului Berthelot, i-a spus, cu ochii înrouraţi de lacrimi:

– Mă simt umilită.

Generalul Berthelot.

Asistenţa a simţit sinceritatea şi durerea mărturisirii auguste. Se făcuse o tăcere de mormânt şi ochii tuturora se plecară, ca să nu li se poată citi gândurile. Generalul Berthelot, acest om minunat, cu suflet de înţelept, adânc impresionat, dar stăpânit, a rostit câteva cuvinte de îmbărbătare, terminând:

– La revedere, Majestate!

Casa întreagă a răsunat de urale. Ne-am retras la bufet şi am reluat conversaţia cu fata din poveşti, pe care mi-o scosese norocul în cale. Mi-a spus că s-a sculat din pat ca să vină la serată, că stă în preajma unei operaţii de apendicită, urmarea unui tifos contactat pe front. În gândul meu, va să zică putea să rămână şi ea acasă. Destinul ei a îndemnat-o să vină, cum m-a îndemnat şi pe mine al meu. Am stat până târziu şi i-am ascultat povestea. Îmi face plăcere s-o eternizez în aceste pagini închinate războiului nostru.

Fatma Alice Sturdza (1893-1964).

Intrarea noastră în război a găsit-o în casa părintească din Târgu-Ocna. Din primele zile, s-a angajat ca soră de caritate la spitalul de acolo. Voinică cum era, se îndeletnicea şi cu adusul răniţilor pe brancarde de la gară până la spital. Veselia şi chipul ei serafic desfăta pe răniţi şi le alina suferinţele. Lipsa de medicamente se simţea de la început. Se făceau operaţii de către o doctoriţă, fără anestezii. Cloroformul trebuia întrebuinţat numai în cazuri grave, ca să nu se isprăvească. Picioarele se amputau în urletele victimei care ajungea pe masa de operaţii.

Domniţa Fatma, cu sensibilitatea ei de mimoză, era silită să asiste şi să imobilizeze pacientul. Rănitul urla şi ea plângea. Unuia i s-a făcut milă de ea şi a gemut: *Nu mai plânge duduie, că, iaca, nu mă mai vait*. Când intra în spital era sărbătorită ca o zeiţă. După evacuarea Târgu-Ocnei a plecat la Iaşi, unde a îngrijit de bolnavii de la liceul internat.

Când au început luptele de la Siret în vara anului 1917, s-a cerut pe front şi a fost repartizată la postul de prim ajutor de la Nichiceni, în zona armatei I, unde a lucrat, în condiţii primitive, până la istovire.

Medicii francezi au rămas uimiţi de puterea ei de muncă, de privaţiunile ce le îndura cu eroism şi de devotamentul cu care săvârşea muncile cele mai grele. Aici, s-a îmbolnăvit de tifos şi, muribundă, a fost evacuată şi transportată în spitalul Beldiman din Bârlad, unde a zăcut între moarte şi viaţă o lună întreagă şi a scăpat teafără numai mulţumită îngrijirii ălor doi medici francezi, care şi-au jertfit timpul liber pentru ea. Franţa i-a acordat decretul şi medalia pentru devotament şi epidemii. România a ignorat-o. Rămăsesem printre cei din urmă oaspeţi în vila de la Copou. La plecare, alt hazard. Am ajuns unul lângă altul în aceeaşi trăsură. Când mă gândesc că puteam lipsi de la serată fie unul, fie celălalt, fie amândoi şi că am fi putut trece prin viaţă fără să ne mai întâlnim, nu pot decât să mă închin legilor tainice ale destinului.

Din seara aceea, am început să-mi preţuiesc viaţa; ea avea un scop: să viseze la Fatma şi să ţească sub vraja ochilor ei de orientală povestea miilor şi miilor de nopţi. Hotărârea mea de a părăsi Moldova s-a risipit în vânt, deodată cu cel dintâi buchet de flori pe care i l-am trimis la spital.

Raza de lumină ce apăruse în viaţa mea s-a legat de Iaşi şi ea mi-a înseninat zilele întunecate de sub robia Puterilor Centrale. Mai târziu, când mi-am pus în aplicare planurile de răzbunare împotriva Austro-Ungariei, ea era confidenta mea şi ea îmi ascundea actele secrete ale acţiunii întreprinse, despre care va fi vorba. Aceeaşi rază de lumină îmi călăuzeşte sufletul şi azi – după 17 ani – când scriu aceste amintiri din vremurile apuse.

Răscoala schilozilor

În cursul războiului, femeile au săvârşit multe acte de eroism dintre care prea puţine se cunosc. Voi povesti un episod din Iaşi, după izvoarele directe ale celor ce le-au săvârşit, episod care desigur va lipsi din istoria războiului nostru, deoarece nu-l cunoaşte nimeni aşa cum s-a petrecut. Izvorul meu de informaţie e jurnalul ţinut în vremea războiului, scris de Fatma, una dintre principalele organizatoare ale demonstraţiei din 24 februarie 1918 (stil nou).

Câteva femei din Iaşi nu erau însă de aceeaşi părere. În tinereţea şi în entuziasmul lor patriotic, credeau că trebuie să continuăm lupta până la ultima picătură de sânge, că mai bine să murim cu toţii, decât să semnăm o pace separată. Ele socoteau că, prin pacea separată, trădăm idealul pentru care am intrat în război. De aceea, au urzit un plan de acţiuni. Iniţiatoarele au fost domnişoarele Fatma Sturdza, fiica lui Radu Sturdza şi nepoata lui Vasile Sturdza, unul dintre caimacamii Moldovei din vremea Unirii, şi Alice Cantacuzino, fiica lui Mişu Cantacuzino, amândouă tinere şi coborâtoare din vechi familii boiereşti domnitoare[101].

Ce planuri puteau urzi nişte fecioare îmbrăcate în haina inocentă a surorilor de caritate? Care era câmpul lor de activitate? Spitalele cu schilozii războiului. Hotărârea a fost luată repede: *scoatem schilozii şi bolnavii din spitale, facem o demonstraţie pe străzile Iaşului laş, ne ducem la palat şi cerem continuarea războiului.* Cele două domniţe tinere şi frumoase aveau nevoie de complici şi trebuiau să lucreze în cea mai mare taină ca planul să izbutească. Ca manifestaţia să fie cât mai impozantă, trebuiau răsculate toate spitalele din Iaşi, la un semn dat, într-o zi şi oră hotărâte, să năvălească, fără să prindă autorităţile de veste, într-o piaţă, iar de acolo să plece la palat. Cele două domniţe s-au aşternut pe lucru şi au câştigat pentru ai lor mai multe surori de caritate, dintre care citez pe dr. Ştefania Constantinescu, nepoata ministrului Constantinescu, Magda Mavrodi, fiica doamnei de onoare de la palat, Miţa Ralet[102] (căsătorită ulterior cu lingvistul Alexandru Rosetti-Bălănescu), doamnele Mariana Racoviţă şi Sybil Hrissoveloni. La complot a aderat şi prinţesa Elisabeta.

Vineri, 24 februarie 1918, ora 11 dimineaţa, răniţii şi schilozii din spitalele Iaşului au început să se adune în Piaţa Unirii, conduşi de infirmiere. În urale şi în cântece, s-au încolonat şi au plecat spre palat. Erau peste 1 000 de oameni, la care s-au adăugat şi trecătorii de pe străzi.

Infirmierele s-au îngrijit şi de placarde, pe care era scris: *Vrem război! Jos pacea! Trăiască armata!* etc. Agenţii poliţiei şi patrulele militare au încercat să oprească manifestaţia, dar la vociferările infirmierelor şi ale ostaşilor răniţi, s-au dat la o parte şi răsculaţii spitalelor au reuşit să ajungă până la porţile Palatului Regal. Aici, a început o nouă luptă. Ofiţerii din palat au ieşit în întâmpinarea manifestanţilor şi le-au strigat:

– Înapoi!

---

[101] Alice (Aliçon) Cantacuzino (sora lui Bâzu Cantacuzino) era nepoata de verişoară a Fatmei, fiind fata Marucăi Cantcuzino (născută Rosetti-Tescanu), vara primară a Fatmei Alice Sturdza, ambele fiice a două surori, Alice şi, respectiv, Maria Jora (prima căsătorită cu Dumitru Rosetti-Tescanu, cea de a doua, cu Radu Sturdza) [Gelu Voican Voiculescu].

[102] Maria (Miţa) Ralet era vară de a doua cu Fatma Sturdza, bunica ei, Elisaveta Sturdza (căsătorită Ralet), fiind sora lui Vasile Sturdza, bunicul patern al Fatmei. Miţa Ralet s-a căsătorit cu lingvistul acad. Alexandru Rosetii-Bălănescu şi, în mod paradoxal, a fost una din fruntaşele activiste cu responsabilităţi în conducerea organizaţiei comuniste feminine U. F. D. R. [Gelu Voican Voiculescu].

Infirmierele, îmbujorate de vitejia lor, răspund:

– Să nu vă mişcaţi, rămâneţi pe loc!

Situaţia e salvată de regina Maria, care apare în costum de infirmieră pe balcon şi dă ordin:

– Lăsaţi-i să intre!

Manifestaţia răniţilor. Desen realizat de un martor ocular.

Se deschid porţile şi manifestanţii intră triumfători în curtea palatului. Apare regele Ferdinand, care e primit cu urale. Infirmierele îşi fluturau basmalele în aer, iar schilozii, cârjele.

Dintre rânduri se desprinde un soldat simplu, din îndemn propriu, şi începe să cuvânteze:

– Majestate, am pierdut un picior în bătăliile de la Oituz, să-mi ia Dumnezeu şi pe cel care mi-a rămas şi să nu-mi mai văd nevasta şi copiii, decât să mă întorc acasă cu ruşinea că armata noastră a depus armele şi a lăsat să ne ciopârţească ţara!

Vorbele simple, rostite lapidar de un ţăran, au impresionat.

Iese din rânduri locotenentul Tudor, rănit la obraz şi orb, cu o legătură neagră peste ochi. Îşi întinde braţele tremurătoare spre rege şi spune:

– Majestate, uită-te la oastea asta de schilozi, care s-a târât până la tine să te roage. Nu lăsa să se săvârşească păcatul strigător la cer, să ne întoarcem iar la luptă şi să pierim până la cel din urmă, decât să trăim într-o ţară înjosită.

Glasul strident al ofiţerului părea că e un glas din altă lume, plin de durere şi de deznădejde. Oastea răniţilor plângea, infirmierele, cu regina în frunte, îşi ştergeau lacrimile. Regele era emoţionat. Se retrase o clipă să se reculeagă, apoi se întoarse şi zise:

– Să aveţi încredere în mine! Regina întinse braţele şi strigă:

– Copii, vă mulţumesc!

Urale nesfârşite. Oastea schilozilor a străbătut străzile Carol şi Lăpuşneanu în cântece patriotice şi s-a întors la spitale. Autorităţile au început anchete şi voiau să trimită pe iniţiatoarele demonstraţiei în faţa Curţii Marţiale. Ziarele – după obiceiul lor – au descoperit dedesubturi politice şi mâna criminală a unor influenţe subversive. În realitate, nu a fost decât o manifestaţie

patriotică concepută de sufletele nevinovate ale unor copile, care au organizat-o cu atâta dibăcie, încât a reuşit. Autorităţile erau furioase că au fost surprinse şi că au fost puse în faţa unui fapt împlinit. În după masa aceleiaşi zile, am întâlnit-o pe Fatma şi am felicitat-o. Mi-a arătat braţul plin de vânătăi, primite în lupta cu un agent al forţei publice, în Piaţa Unirii.

– E cea mai frumoasă decoraţie pe care ai primit-o – i-am răspuns, sărutându-i braţul maltratat.

Inelele de alianţă pe care le purtăm în degete poartă data de 24 februarie 1918...

Note zilnice

După sosirea mea la Iaşi, n-am mai putut face însemnări regulate, din cauza agitaţiilor din cursul lunii februarie, când era vorba să părăsim Moldova şi să luăm lumea în cap. Într-un carnet mai găsesc, însă, note de la începutul lui martie, până pe la începutul lui mai 1918, pe care le voi grupa în diferite subcapitole, în legătură cu evenimentele pe care le voi povesti, pe baza documentelor din dosarele mele.

Joi 1 martie 1918. Situaţia din Basarabia s-a încurcat. Inculeţ, Crângureanu şi Pelivan sunt aici la Iaşi. La o recepţie în amfiteatrul Facultăţii de Medicină, au vorbit în limba lor simplă moldovenească. Mi se pare de pe vremea cronicarilor. Spuneau că în Basarabia numai ţăranii au rămas români. Pătura intelectuală s-a înstrăinat. Nicolae Iorga, într-o conferinţă despre slavii din Rusia, răspunzând mărturisirii basarabenilor că boierimea lor s-a deznaţionalizat, a zis: *Să-i ferească Dumnezeu pe basarabeni de boieri!* Criza de guvern nu s-a soluţionat. Se aşteaptă venirea lui Marghiloman cu un guvern conservator. Situaţia noastră, a ardelenilor, faţă de noul guvern e disperată. *Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni* a primit ordin de demobilizare în ziua de 28 februarie 1918. Soldaţii se împart pe la moşii. Primesc nenorocirea cu resemnare şi cu demnitate. Proiectez înfiinţarea unui institut de arte grafice *Dacia*. Astăzi semnăm prospectul, fără să ştim ce soartă va avea noua întreprindere. Atmosfera e încărcată şi neprielnică unei acţiuni naţionale.

Vineri, 2 martie 1918. Întâmplător, mă duc la Iorga, care ieşise de la o audienţă la palat. Spune că regele e foarte abătut. Formarea guvernului Marghiloman e sigură. Pacea, în realitate, e o ocupaţie germană. Există liste de expulzaţi, între care şi N. Iorga. La intervenţia mea, Iorga trimite pe Cusin la palat să întrebe care e situaţia noastră, a ardelenilor. Regele exclamă: *Ardelenii –Hârlău!* Atât.

Sâmbătă, 3 martie 1918. Sosesc Goga, Osvadă şi alţii de la Odessa. Ne povestesc păţaniile. Adevărate odisee. Leonte Moldovan vine cu ştiri de la Brătianu, care confirmă informaţiile primite de la Iorga.

Duminică, 4 martie 1918. Ministrul Sărăţeanu ne comunică oficial că ardelenii şi bucovinenii refugiaţi sunt amnistiaţi. Mă duc la ministrul basarabean Crângureanu, ca să plasăm intelectualii ardeleni în Basarabia, unde e lipsă de oameni. Crângureanu îmi pare greoi şi rezervat. Rămâne să mergem la Chişinău şi să ne înţelegem acolo. Situaţia noastră rămâne tot nelămurită. Ori încotro te uiţi, e numai întuneric.

Luni 5 martie 1918. Argetoianu mă pune la curent cu tratativele în ce ne priveşte. În faza întâi, se admisese o amnistie reciprocă. După venirea lui Marghiloman la Iaşi, amnistia s-a menţinut numai între România şi Germania. Austro-Ungaria şi-a rezervat libertatea de acţiune asupra cetăţenilor săi. Clauzele economice ale tratatului de pace sunt extrem de grele. La masă, Mişu Cantacuzino îmi spune amănunte asupra condiţiilor puse de nemţi în ce priveşte terenurile petrolifere. Domniţa Maruca se supără pe soţul ei, că se ocupă de petrol, şi nu de ardeleni.

Marţi, 6 martie 1918. Guvernul Marghiloman depune jurământul. Atmosfera din Iaşi se schimbă imediat. Lumea salută amabil pe trădătorii de ieri. Lipsa de demnitate o întâlneşti la fiecare pas. Noi nu ştim cum să scăpăm de această atmosferă sufocantă. Zbuciumările noastre se aud la Bucureşti şi se scriu în *Bukarester Tageblatt.*

Miercuri, 7 martie 1918. Mă hotărăsc să plec la Chişinău, ca împreună cu guvernul basarabean, să stabilesc posibilităţile de plasare a intelectualilor ardeleni.

Joi, 8 martie 1918. Amân plecarea în Basarabia din cauza sosirii lui Ghibu de la Chişinău. O şedinţă a Comitetului Naţional cu neînţelegeri din cauza atitudinii ce trebuie să o luăm faţă de guvernul Marghiloman. Unii propun desfiinţarea Comitetului Naţional. Alţii vorbesc de revoluţie. Nu se poate lua nicio hotărâre. Prevăd că, din toate proiectele, nu se va alege nimic.

Vineri-sâmbătă, 9-10 martie 1918. Continuă discursurile la întrunirile ardelenilor. Goga arde după şefia politică şi pune în discuţie organizaţia politică a nenorociţilor ardeleni. Mă împotrivesc acestor idei fără rost şi fără sens politic. Plecarea la Chişinău, se amână din cauza lui Goga, care tărăgănează şi încurcă orice executivă. Ghibu pleacă singur. Plictisit de vorbe, încep organizarea ofiţerilor ardeleni care vreau să plece în străinătate. Argetoianu îmi spune că Averescu în aprilie va întemeia o nouă organizaţie politică, *Liga Poporului*. Al. Lapedatu îşi dă demisia în scris din Comitetul Naţional.

Duminică, 11 martie 1918. Cum era de prevăzut, germanii au început o viguroasă ofensivă pe frontul apusean. Englezii au suferit o înfrângere grea. Frontul aliaţilor a fost spart pe o lungime de 90 km şi o adâncime de 30 km. Germanii au capturat numeroşi prizonieri şi un mare număr de tunuri. În cursul primăverii şi verii se va hotărî soarta războiului. Dacă germanii nu reuşesc să înfrângă rezistenţa aliaţilor, sunt ca şi bătuţi. Marghiloman întâmpină dificultăţi la încheierea păcii. Auzim că s-a pus din nou în discuţie extrădarea noastră. Marghilomaniştii o refuză, în temeiul cetăţeniei pe care am obţinut-o.

Luni, 12 martie 1918. Sosesc foştii prizonieri din Austro-Ungaria. Se plâng că au fost rău trataţi. Zvonuri că nemţii stăruie pentru venirea la putere a lui Carp, care va pune problema dinastiei. În sfârşit, plecăm la Chişinău.

Marţi, 13 martie 1918. Calc pentru întâia oară pământul Basarabiei. E o atmosferă străină. Din tren văd sate cu case bune. Mi se spune că sunt româneşti. La gară, în Chişinău, birjarii nu vreau să ne primească în trăsuri. Opresc pe unul cu forţa. Ne întâlnim cu ardeleni şi basarabenii Buzdugan şi Iancu. Aceştia au rezerve faţă de Unirea cu România. Impresiile din prima zi le rezum: *Basarabia va fi românească peste 50 de ani!*

Miercuri, 14 martie 1918. Vizitez aşezămintele de cultură românească, oazele de lumină din Basarabia. Ardeleni harnici şi energici au reuşit să înjghebe o tipografie, o librărie şi ziarul *România Nouă*. Mediul în care lucrează e rusesc. Elementul românesc e înapoiat şi adânc influenţat de ideile revoluţiei ruseşti. Profesorii au întemeiat o universitate populară în sala eparhiei, pe care o găsesc frumoasă. Ne ducem la prim-ministru Crângureanu pentru a discuta plasarea ardelenilor.

Primeşte propunerea cu bucurie, deoarece greutatea cea mai mare de care se izbesc este lipsa de oameni. Rămâne să le facem o adresă semnată de Goga, O. Ghibu, I. Nistor şi de mine. Chişinăul e un oraş cum n-are România. Seamănă cu Aradul, dar e mai geometric şi mai frumos construit. Clădirile sunt impunătoare.

Joi, 15 martie 1918. Fac cererea în numele delegaţiei către *Sfatul Ţării*, pe care o las lui Goga. Ţinem şi o şedinţă de *Comitet* cu membrii prezenţi. Nu încheiem niciun proces-verbal. Asist la cursurile universităţii populare în sala eparhiei. Mulţi basarabeni, a căror prezenţă îmi face plăcere.

I. Buzdugan, într-o discuţie cu Sever Bocu, numeşte pe ardeleni obraznici. Spune că pe Ghibu îl vor da afară din Basarabia. Boierii din Basarabia speră că vor fi sprijiniţi de guvernul din România; ameninţă pe ţărani şi pe bolşevici. Impresiile mele din Basarabia le pot rezuma în câteva cuvinte. Satele în majoritatea lor româneşti şi cu ţărănimea sănătoasă, dar lipsită de conştiinţă naţională. Boierii aproape în totalitatea lor rusificaţi. Puţinii intelectuali adânc influenţaţi de teoriile socialiste ruseşti, în sufletele cărora sentimentul naţional cade pe al doilea plan.

Deşteptarea naţională a satelor e relativ uşoară. Românizarea oraşelor cere o muncă grea de o jumătate de veac. Elementul evreiesc o adevărată nenorocire pentru acest colţ de pământ românesc. Intriga Puterilor Centrale de a ne învrăjbi cu ucrainenii pare că va reuşi.

Vineri, 16 martie 1918. Părăsesc Chişinăul cu o amărăciune în suflet. Biata Basarabie e aşa de străină. În tren, întâlnesc refugiaţi care vin din Odessa. Între ei Grigore Iunian, deputat. Ne istorisesc suferinţele şi umilinţele îndurate. Au fost jefuiţi şi maltrataţi. Ardeleanul dr. Monţia vine din Kiev. Îmi povesteşte viaţa voluntarilor ardeleni. Aflu o mulţime de amănunte pe care nu le cunoşteam. Trenul parcă ne face o extraordinară favoare că circulă. În Iaşi, situaţia neschimbată. Pacea nu s-a încheiat încă.

Sâmbătă, 17 martie 1918. Din Muntenia vine o ştire că toţi cetăţenii austro-ungari sunt adunaţi şi trimişi să-şi satisfacă obligaţiile militare. Puterile Centrale se consideră stăpâne în teritoriul ocupat. Luăm din nou contact cu aliaţii pentru realizarea planurilor noastre.

Duminică, 18 martie 1918. Odihnă şi visuri de dragoste.

Luni, 19 martie 1918. La Argetoianu văd harta rectificărilor de graniţă cerute de Puterile Centrale. Linia cea dintâi pe care o cereau trecea 20 km de la vechea frontieră. Pe urmă, s-au mulţumit cu ieşindurile în 5 puncte. E unul dintre cele mai nenorocite documente pe care le-am văzut. Ofiţerii ardeleni discutau posibilitatea de a pleca prin Rusia în Franţa. Unul, Cucu, se angajează să facă o recunoaştere până la Moscova.

Marţi, 20 martie 1918. Tratăm toată ziua cu aliaţii chestiunea plecării. Fac propuneri concrete. Promit să ne dea mâine răspunsul definitiv. Basarabenii sunt la Iaşi, ca să ia contact cu Marghiloman în ce priveşte provincia de peste Prut. Se aşteaptă Unirea cu patria-mamă.

Miercuri, 21 martie 1918. Plecarea în Franţa nu e posibilă. Aliaţii ezită să se mai ţină de angajamente. Fac francezilor alte propuneri privitoare la organizarea unui serviciu de informaţii, pe care le acceptă.

Joi-vineri, 22-23 martie 1918. Czernin denunţă pe Clémenceau că a vrut să încheie pacea separată cu Austro-Ungaria. Încremenim. Noi care ne legam toate speranţele de Franţa. Din Chişinău, nu mai vine nicio ştire despre plasarea ardelenilor. Goga nici n-a dat adresa noastră lui Crângureanu. Ghibu, cu articolele lui din *România Nouă*, înăspreşte raporturile dintre ardeleni şi basarabeni.

Sâmbătă, 24 martie 1918. Încep organizarea serviciului de informaţii. Merge încet şi greu. Ardelenii sunt abătuţi şi nu vreau să mai întreprindă nimic.

Duminică-luni, 25-26 martie 1918. Viaţa se preface într-un calvar, pe care îl urc cu ochii aţintiţi la luminile îndepărtate ce pâlpâie sfioase pe crestele viitorului. La Roma se întruneşte congresul naţionalităţilor oprimate din Austro-Ungaria. Scopul urmărit e distrugerea Imperiului Habsburgic.

Marţi-miercuri, 27-28 martie 1918. Stere e primit cu entuziasm la Chişinău. A fost trimis de Marghiloman, ca să pregătească unirea Basarabiei cu patria-mamă. Pe urmă, a plecat şi Marghiloman să asiste la actul istoric. În 27 martie stil vechi, la orele 10 seara, s-a şi proclamat unirea prin următoarea hotărâre:

În numele poporului Basarabiei, Sfatul Ţării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă, de Rusia, acum 100 şi mai bine de ani, din trupul vechii Moldove; în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi croiască soarta lor, ***de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa România.***

Unirea s-a făcut cu rezerve:

Basarabia îşi păstrează autonomia provincială, având un *Sfat al Ţării* (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administraţie proprie; reforma agrară se va rezolva de către Sfatul Ţării după nevoile şi cererile norodului; Sfatul Ţării va avea competenţa asupra votării bugetelor locale, controlului tuturor oraşelor şi organelor lor de conducere, numirii tuturor funcţionarilor administrativi locali, funcţionarii superiori români urmând a fi numiţi în guvernul român; recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale; legile şi organizaţia locală a oraşelor rămân în vigoare; respectarea drepturilor minorităţilor din Basarabia; intrarea în Consiliul de Miniştri al României şi a doi reprezentanţi ai Basarabiei; Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanţi proporţional cu populaţia, aleşi pe baza votului universal, egal, direct şi secret; libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a şedinţelor, adunărilor şi toate libertăţile obştei vor fi garantate prin constituţie; toate încălcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate.

Regele Ferdinand, printr-o telegramă adresată preşedintelui Sfatului Ţării, I. Inculeţ şi primului-ministru al Basarabiei Crângureanu, mulţumeşte basarabenilor:

Cu adâncă emoţie şi cu inima plină de bucurie am primit ştirea despre spontaneul act ce s-a săvârşit la Chişinău. Sentimentul naţional ce se deşteptase atât de puternic în timpurile din urmă în inimile moldovenilor de dincolo de Prut a primit, prin votul înălţător al Sfatului Ţării, o solemnă afirmare; un vis frumos s-a înfăptuit. Din suflet mulţumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat, în zile de restrişte, ca o dulce mângâiere, să văd după 100 de ani, pe fraţii basarabeni venind iarăşi la Patria-mamă.

Aduc prinosul meu de călduroase mulţumiri dumneavoastră şi Sfatului Ţării, ale cărui patriotice sforţări au fost încoronate de succes, în aceste momente solemne şi înălţătoare pentru patria de aici înainte comună, vă trimit la toţi cetăţenii din noua Românie de peste Prut, regescul meu salut, înconjurându-vă cu aceeaşi inimoasă şi caldă iubire părintească.

FERDINAND

„Zilele de restrişte" ale Regelui Ferdinand au fost înseninate de o rază. Unirea Basarabiei trezeşte însufleţire. Stere, care a trădat, şi-a văzut visul împlinit. Noi, care am rămas credincioşi planurilor de luptă în toate împrejurările, trebuie să mai aşteptăm. Dar nu se poate să nu ni se împlinească şi nouă visul. Basarabia a făcut bine că şi-a păstrat oarecare autonomie. Aşa ar trebui să facă şi Ardealul. Cenzura refuză să-mi dea autorizaţia pentru tipărirea prospectelor privitoare la înfiinţarea institutului de arte grafice *Dacia* şi la reeditarea revistei *Luceafărul*.

Joi, 29 martie 1918. Mă duc la Al. Chiriacescu, şeful cenzurii, care îmi declară categoric, că nu admite prospectele pentru înfiinţarea Societăţii *Dacia* şi apelul pentru abonamente la *Luceafărul*, dar refuză să-mi spună motivele. După masă până seara târziu, stau de vorbă cu Maruca Cantacuzino, care îmi propune întemeierea unui salon literar cu scop de a cultiva limba română în cercurile boiereşti. Îmi face impresia unei fiinţe puţin consistente şi incapabilă de o acţiune serioasă.

Vineri, 30 martie 1918. Se serbează unirea Basarabiei cu patria mamă. În Iaşi, casele sunt împodobite cu drapele tricolore. Cerul e senin, dar sufletele rămân întunecate. Perechea regală trece, în uralele mulţimii, la slujba de la Mitropolie. Automobilele miniştrilor marghilomanişti şi basarabeni sunt întâmpinate cu o tăcere supărătoare. După serviciul divin, defilarea trupelor în faţa familiei regale. Regele se străduieşte să fie vioi şi vesel. Regina e abătută. Principesa Elisabeta e foarte frumoasă, ca o rază de primăvară. Pe estradă ocupă loc şi Stere, grav şi întunecat ca un criminal adus în faţa judecăţii. Primea şi dânsul defilarea oştirii pe care, prin *Lumina* din Bucureşti, o îndemna să dezerteze. Stau pe trotuarul din faţa estradei regale şi-l privesc cu scârbă. Dacă aş fi mai aproape, l-aş scuipa în faţă. Trupele defilează bine, rar, câte o ondulare a liniilor. Ţăranii, robii datoriei, fac impresie bună. Pe umerii lor se reazemă toate unirile...

După prânzul regal, lumea iese în Piaţa Unirii şi joacă hora. Câte hore n-a văzut această piaţă! Seara, alte serbări. Oricum, a fost o zi senină în viaţa noastră tristă şi umilită. Cursul istoriei trece peste păcatele noastre. Situaţia noastră, a ardelenilor se îmbunătăţeşte. Transilvania devine un ideal şi pentru marghilomanişti. Brătianu a dat prilej lui Marghiloman să-şi realizeze idealul, acum e rândul lui Marghiloman să se revanşeze. Am convingerea că în cursul acestei veri se hotărăşte soarta noastră. Dacă, în Apus, nu reuşesc să învingă nemţii până la toamnă, Transilvania va fi a României. Cine ştie câţi dintre noi vor mai ajunge să trăiască ziua cea mare a unirii de la Nistru pân-la Tisa.

Sâmbătă, 31 martie 1918. Ştiri incontrolabile despre grave neînţelegeri între Puterile Centrale. Károlyi a declarat în parlamentul din Budapesta, că recunoaşte dreptul Franţei de a anexa Alsacia şi Lorena. Clémenceau a denunţat pe împăratul Carol al Austriei că într-o scrisoare adresată fratelui împărătesei Zita, prinţul Sixt de Bourbon-Parma a cerut pacea. Iată textul acestei scrisori, multiplicat de Legaţia Franţei din Iaşi:

SCRISOARE
adresată de împăratul Carol I, prinţului Sixt de Bourbon Parma
şi transmisă de acesta din urmă, dlui Poincaré, preşedintele Republicii Franceze la 31 martie 1917:

Dragul meu Sixt,

Sfârşitul celui de-al treilea an de război, care a adus atâtea dolii şi dureri în lume, se apropie. Toate popoarele din imperiul meu sunt unite mai strâns ca niciodată în voinţa de a salvgarda integritatea monarhiei. Graţie concursului generos al tuturor naţionalităţilor imperiului, monarhia a putut rezista timp de aproape 3 ani, la cele mai grave asalturi. Nimeni nu va putea tăgădui avantajele militare aduse de trupele mele, în particular, pe teatrul de război balcanic. Franţa a arătat de partea ei o putere de rezistenţă şi un elan magnific. Noi admirăm toţi, fără rezerve, admirabila bravură tradiţională a armatei sale, precum şi spiritul de jertfă al întregului popor francez.

De asemenea, este deosebit de agreabil să văd că, deşi momentan adversari, nicio divergenţă de vederi sau de năzuinţe nu desparte imperiul meu de Franţa, şi că sunt îndreptăţit să sper, ca simpatiile mele vii pentru Franţa, alăturate celor împărtăşite de toată monarhia, vor evita pentru totdeauna revenirea la o stare de război pentru care nu am nicio răspundere. De aceea, pentru a manifesta într-o formă precisă realitatea acestor sentimente, te rog să transmiţi neoficial şi în secret, dlui Poincaré, preşedinte al Republicii Franceze, că voi sprijini prin toate mijloacele, uzând de toată influenţa mea personală pe lângă aliaţii mei, justa revendicare franceză legată de Alsacia şi Lorena.

Cât despre Belgia, ea trebuie restabilită în deplina ei suveranitate, păstrând ansamblul posesiunilor sale africane, fără a prejudicia despăgubirile pe care le-ar putea primi pentru pierderile suferite. În privinţa Serbiei, ea va putea fi restabilită în suveranitatea sa, iar ca semn al bunăvoinţei noastre, suntem dispuşi să-i asigurăm un acces natural şi echitabil la Marea Adriatică, la fel ca şi alte concesii economice.

În ce o priveşte, Austro-Ungaria va cere ca o condiţie primordială şi absolută ca Regatul Serbiei să înceteze în viitor orice relaţie şi să înlăture orice asociaţie sau grupare al cărei scop politic ar tinde la dezagregarea monarhiei, precum Narodna Odrana, să împiedice în mod loial şi prin toate mijloacele ce-i stau în putinţă, orice agitaţie politică în acest sens, fie în Serbia, fie în afara graniţelor, şi să ne dea asigurarea sub garanţia Puterilor Antantei. Evenimentele care s-au produs în Rusia mă obligă să am rezerve în această privinţă, până în ziua în care un guvern legal şi definitiv va fi restabilit. După ce am exprimat ideile mele, ţi-aş cere să-mi expui la rândul tău, după ce le-ai referit celor două puteri, mai întâi opinia Franţei şi apoi a Angliei, pentru a putea astfel pregăti un teren de înţelegere pe baza căruia tratativele oficiale ar putea să fie angajate şi să ajungă la satisfacerea tuturor.

Sperând că astfel vom putea în curând, de o parte şi de alta, să punem capăt suferinţelor atâtor milioane de oameni şi atâtor familii cufundate în tristeţe şi teamă, te rog dragul meu Sixt, să crezi în prea via şi frăţeasca mea afecţiune.

CAROL

Împăratul Austriei nu face nicio amintire despre România. Scrisoarea împăratului provoacă un enorm scandal.

Pacea de la Bucureşti

1-15 aprilie 1918. Pacea nu se mai încheie. Ca la orice pradă încep neînţelegerile dintre cei ce vor să o împartă. Cei mai nemulţumiţi sunt bulgarii. În urma destăinuirilor lui Clémenceau, contele Czernin este silit să-şi dea demisia. Cel mai valoros dintre cei ce ne dictau condiţiile păcii s-a prăbuşit. Locul i l-a luat Burjon, ministrul comun de finanţe. S-a retras şi guvernul lui Wekerle la Budapesta. În Iaşi, nu se mai interesează nimeni de pace. O consideră ca o fatalitate. Cei mai mulţi devin slugi plecate ale nemţilor. Se spune că pacea ne va fi dăruită de Paşti. Pacea morţii naţionale, la Înviere. Apare *Îndreptarea* generalului Averescu. Nu aduce nimic nou. Încep să croiesc planuri.

Pacea, dacă se va încheia, nu poate fi decât un armistiţiu. Germanii, deşi şi-au concentrat forţe formidabile în Apus, au reuşit să câştige numai teren cu ofensiva lor, dar bătălia decisivă e departe de a fi câştigată. Aliaţii îşi coordonează forţele şi rezistă. Dacă germanii n-au izbutit să dea lovituri grele de la început, n-au nicio şansă de biruinţă. Austria e obosită şi naţionalităţile tot mai agitate. După congresul naţionalităţilor de la Roma, ele au şi sprijinul aliaţilor.

Mă apuc şi eu de treabă. *Corpul voluntarilor* s-a dizolvat, dar *Comitetul Naţional al românilor emigranţi din Austro-Ungaria* a început să funcţioneze, proiectul de a pleca din Moldova pe frontul din Apus a căzut, mâine-poimâine se vor instala nemţii la Iaşi, plasarea în Basarabia, după ce Stere a luat frâiele conducerii acolo, a devenit imposibilă; Ce-i de făcut? Cu mâinile în sân nu putem sta.

M-am hotărât să nu depun armele, să lupt mai departe împotriva Puterilor Centrale. Planul de luptă era conceput. Trebuia să luăm contact cu cei de acasă, să organizăm tulburări şi să pregătim revoluţia împotriva stăpânirii ungare în Ardeal şi a celei austriece în Bucovina. Cum aveam o bogată experienţă şi dispuneam de atâţia ardeleni fără de lucru, organizaţia se poate înjgheba uşor. Lipseau numai mijloacele materiale. Autorităţilor noastre nu ne puteam adresa, deoarece erau amice cu inamicul. Nu ne rămâneau decât aliaţii şi anume francezii, cu care trataserăm plecarea ardelenilor din Moldova. Francezii nu puteau să ne dea fonduri pentru scopurile noastre ardeleneşti, nici nu le puteam cere acest sacrificiu. Trebuia să le propunem o organizaţie din care să tragă şi ei foloase. M-am gândit să-i ispitim, dacă ar primi să le organizăm o reţea de informatori, care să supravegheze mişcarea trupelor în Ucraina şi în Transilvania. Am început discuţiile în acest sens cu Biroul de Informaţii al Legaţiei franceze.

16-30 aprilie 1918. În Iaşi, încep să se vândă *Gazeta Bucureştilor* şi *Lumina*. Lumea le cumpără, vrea să afle ştiri din teritoriul ocupat. Din aceste ziare, aflu de schimbarea la faţă a profesorului Onciul, care condamnă intrarea în război a României. Propaganda Puterilor Centrale se înteţeşte în Moldova. Peste amărăciunea umilinţei din suflete, se toarnă otrava demoralizării. Trăiesc numai pentru inima mea. Sărbătorile Paştilor trec triste, înseninate doar de raza mea de lumină. Paştele ne-a adus şi pacea, semnată la 24 aprilie. E aşa de umilitoare, încât nici nu-i pot înşira condiţiile dezastruoase. Din buletinul de informaţii, bătut la maşina de scris, redactat de Legaţia franceză, sub titlul *Le Petit Parisien*, P. Du Bochet, *Envoyé special en Roumanie*, 12, *rue Lozovskiy, Iassy*, buletin pe care îl primesc regulat şi care mă ţine la curent cu ce se petrece pe frontul aliat, reproduc o informaţie liniştitoare:

Din l' Information:

România nu putea decât să cedeze pretenţiilor inamicilor ei. A fost chiar mult mai uşor de jugulat România, decât să se departajeze poftele adversarilor ei de ieri. Dacă Dobrogea de Sud e atribuită Bulgariei, Dobrogea de Nord este constituită într-un condominium al quadruplei alianţe. Ştirile de presă au grijă să arate că şi conflictul turco-bulgar este aplanat. Se recunoaşte deci, c-a fost un conflict... S-ar căuta degeaba, în toate acestea urma dreptului sau a aplicării sistemului de neanexiune preconizat, acum câteva luni, de către Berlin şi Viena. România, precum Rusia, este înăbuşită într-un cavou strâmt. Marea îi este interzisă. Ea este o enclavă economică a Germaniei... Dar aceste soiuri de pace, întemeiate pe opresiune şi pe exploatare n-au trai lung. Lumea nu le va accepta. Germania o ştie atât de bine, încât încearcă zadarnic să obţină în occident, soluţia care-i scapă mereu. Nu va reuşi să găsească acolo, decât ruina politicii pe care a pretins c-o va impune lumii. Pacea de la Bucureşti nu-i decât un incident provizoriu al conflictului care opune Puterile Centrale tuturor forţelor dreptului din universul civilizat.

Asemenea declaraţii cad ca un balsam pe sufletele noastre îndurerate.
Iar în alt ziar:

Din *Journal de Genève*:

Ceea ce semnifică această pace pentru Europa şi pentru noi poate fi rezumat uşor în două cuvinte: mai întâi, falimentul dreptului; apoi, crearea Europei Centrale. (...) Noi nu protestăm aici contra dreptului războiului. El este abominabil... Ceea ce ne indignă, este dezinteresul faţă de dreptul popoarelor, faţă de justiţia ce se proclamă prin miile de voci ale propagandei şi care e trădată cu fiecare semnătură pusă. Promisiunile sunt uitate mai curând decât au fost făcute. Pentru a dezarma moral poporul român, dl Hertling a pronunţat fraza sa despre popoarele învinse din care vrem să ne facem prieteni!

(...) Austro-germanii se miră că deschiderea lor atât de conciliantă a fost întâmpinată cu scepticism! Dacă doreau să-şi păstreze creditul lor, n-ar fi trebuit să-şi dezvăluie niciodată adâncul gândirii lor. ... Nu-i rămâne României decât să-şi plângă vetrele pierdute, iar nouă decât să ne descoperim cu respect în faţa doliului ei. Cât despre Antantă nu-i nevoie să-i spunem noi ce-i rămâne de făcut. Ea o ştie!

Când am citit condiţiile Păcii de la Bucureşti, am plâns o zi întreagă. Ajung la o înţelegere cu Legaţia franceză, după ce am comunicat acţiunea ce voiam să o întreprind şi Marelui Cartier General.

O organizaţie temerară

Jurasem răzbunarea împotriva Puterilor Centrale şi m-am ţinut de cuvânt. După încheierea păcii, care nu ştiam cât are să dureze, de la planuri am trecut la realizări.

Am înaintat Legaţiei franceze următorul memoriu.

Memoriu

În urma păcii încheiate între România şi Puterile Centrale situaţia românilor din Monarhia Austro-Ungară s-a agravat atât de mult încât numai printr-o luptă îndârjită îşi mai pot apăra existenţa naţională. Statul austro-ungar a început un război de extirpare împotriva tuturor aşezămintelor noastre naţionale, dar mai ales împotriva bisericilor şi şcolilor româneşti, care ne-au conservat naţionalitatea în cursul vremii; a declarat pe faţă desfiinţarea noastră ca neam în sânul Imperiului Habsburgic. Noi care am trecut în cursul războiului pe pământul României, ca să luptăm în oştirea română pentru cauza noastră, ne gândim cu inima sfâşiată de durere la suferinţele celor rămaşi acasă. E firesc deci, ca duşmănia noastră seculară împotriva Austro-Ungariei să fie sporită, în prezent, cu o ură de moarte, care nu ne îngăduie să privim cu mâinile încrucişate nenorocirea părinţilor şi fraţilor noştri.

Dacă statul român a fost silit să încheie pace, noi nu putem depune armele până în clipa când ne vom vedea idealul întrupat, până când soarele libertăţii va răsări şi pentru noi. Noi suntem obişnuiţi cu încercările sorţii şi cu vijeliile luptelor, suntem obişnuiţi din tată în fiu şi din generaţie în generaţie să dăm piept cu duşmanii, care veneau să ne fure sufletul, să ne deznaţionalizeze. Urmăm, deci, o tradiţie, când, în împrejurările grele de astăzi, luăm hotărârea de a purta prin toate mijloacele, războiul nostru împotriva Austro-Ungariei. Sperăm că vom contribui şi noi la distrugerea ei, căci avem credinţa neclintită şi convingerea fermă că biruinţa finală va fi a aliaţilor, care apără principiul dreptăţii, în virtutea căreia acest imperiu nu mai poate dăinui. De aceea, am plănuit înjghebarea unei organizaţii, care, în parte, a şi început să se realizeze.

Organizaţia. *Ea are un caracter naţional secret şi se compune numai din români, ardeleni şi bucovineni, care au fost ofiţeri sau soldaţi în Armata Română, prin urmare din oameni de încredere şi hotărâţi. Scopul ei este de a face propagandă şi agitaţie naţionalistă pe teritoriul României şi iridentistă pe teritoriul Austro-Ungariei, de a alimenta toate nemulţumirile naţionalităţilor din Imperiul Habsburgic şi în caz de revolte, de a interveni cu agenţi provocatori şi ca producători ai mişcării revoluţionare. Organizaţia noastră va mai culege ştiri asupra organismului armat al monarhiei şi asupra evenimentelor din interiorul ei, pentru a fi mereu la curent cu agonia în care se zbate. Spre acest scop, întreg teritoriul dinspre Ucraina şi Austro-Ungaria l-am împărţit în următoarele sectoare:*

1. Reni, care cuprinde malul Dunării, linia ferată Reni-Basarabia-Bender (Tighina) şi Basarabia-Akerman. Oamenii din acest sector vor supraveghea toate transporturile inamice pe Dunăre şi pe numitele căi ferate. La gurile Dunării vor crea legături cu Dobrogea, unde sunt mulţi colonişti din Transilvania;

2. Chişinău, cuprinde teritoriul dintre Akerman-Dubăsari-Prut, cu misiunea specială de a organiza propaganda în politică în Basarabia şi de a supraveghea punctul Bender şi circulaţia pe Nistru, apoi Odessa;

3. Bălţi, cuprinde Basarabia de Nord, cu misiunea de a supraveghea circulaţia inamicului pe liniile Nosca-Suliţa-Ocniţa-Moghilău; Ocniţa-Bălţi-Râbniţa şi de a crea legături cu românii din Basarabia. Toate trei sectoarele supraveghează şi mişcările din Ucraina;

4. Botoşani, cuprinde teritoriul de la Boian până la Fântânele, cu misiunea de a crea legături cu românii din Basarabia şi de a supraveghea mişcările de trupe şi starea armatei din Bucovina şi dacă va fi posibil de a trimite observatori până la Lemberg (Liov) şi Cracovia;

5. Piatra-Neamţ, de la Fântânele până la Bicaz, cu misiunea de a crea legături cu Maramureşul şi cu nordul Ardealului şi anume la nord, prin Sighet (Màrmoros Sziget), Satu-Mare (Szatmàar-Németi) până la Debrecen (Debreczen), iar pe Valea Mureşului până la Reghin (Szàsz Régen);

6. Târgu-Ocna, de la Bicaz până la Valea Caşinului, cu misiunea de a crea legături cu secuimea până la Székely-Udvarhely-Maros-Vàsàrkely-Székely Kocsàard-Kolozsvàr;

7. Buzău, de la Valea Caşinului până la Valea Buzăului, cu misiunea de a crea legături cu centrul Ardealului;

8. Ploieşti, de la Valea Buzăului până la Pasul Bran, cu misiunea de a crea legături cu Braşovul-Cluj-Oradea Mare-Budapesta. Este un sector important şi va funcţiona în legătură cu sectoarele vecine Buzău şi Câmpulung. În aceste două sectoare din urmă, fiind paza mai mică, comunicaţia spre interiorul Austro-Ungariei este mai uşoară;

9. Câmpulung Muscel, va supraveghea trecătoarea Bran şi va crea aceeaşi misiune ca şi sectorul Ploieşti;

10 Râmnicu Vâlcea, va crea legături prin Munţii Făgăraşului, prin Defileul Oltului şi prin munţii din dreapta Oltului cu Sibiul (Nagy-Szeben), sediul corpului XII K. u. k., apoi cu Orăştia (Szàszvàros), Teiuş (Tövis) şi Copşa (Kis-Kapus);

11. Târgu-Jiu, va crea legături cu Defileul Jiului şi prin munţi cu Haţegul (Hatszeg) şi cu Piski, Deva-Arad;

12. Turnu-Severin, va supraveghea prin trecătorile munţilor regiunea Banatului, cu liniile Caransebeş (Karànsezbes)-Timişoara (Temeszvàr) (sediul Corpului VII K. u. k.)-Arad-Budapesta, apoi navigaţia de pe Dunăre până la Belgrad şi Budapesta. Acest sector va crea legături şi cu Serbia.

Dintre aceste sectoare, până la semnarea păcii, se pot ocupa numai cele şase de la început, adică cele din Basarabia şi din Moldova. După ratificarea păcii, dacă vom putea pătrunde pe teritoriul ocupat, vor începe să funcţioneze şi cele din Muntenia. Deocamdată, organizaţia noastră are un larg teren de activitate în Moldova, unde, de-a lungul frontierei poate crea legături cu cei de acasă.

Funcţionarea. *Fiecare sector este ocupat de un grup, compus din ofiţeri şi soldaţi ardeleni, sub conducerea unui şef de sector, care organizează şi dirijează:*

a. serviciul de propagandă;

b. serviciul de informaţii.

Organizaţia noastră va înfiinţa ziare şi reviste, va tipări broşuri şi manifeste, pe care, prin oameni speciali, le va răspândi pe teritoriul României şi între românii din Austro-Ungaria. Membrii organizaţiei vor face o agitaţie prin viu grai şi împotriva Puterilor Centrale şi vor îndemna populaţia la boicotarea a tot ce este austro-german pe pământul românesc. Serviciul de propagandă, prin scrisori particulare şi prin oameni trimişi anume, va ţine la curent pe cei de acasă cu ceea ce se petrece pe fronturile aliaţilor şi va organiza o propagandă iridentistă sistematică, îndemnând la lupte politice intransigente pe românii şi pe etnicii din Austro-Ungaria. Serviciul de informaţii va culege ştiri asupra stării armate, asupra situaţiei politice şi economice din Austro-Ungaria şi în special asupra persecuţiilor celor de acasă. Pe teritoriul Basarabiei şi Moldovei (mai târziu poate şi al Munteniei), va supraveghea şi nota toate mişcările de trupe inamice, depozitele de alimente şi de materiale de război etc. Fiecare sector va avea lista tuturor românilor ardeleni şi bucovineni de pe teritoriul propriu şi va căuta să-i ţină mereu la curent cu luptele politice de acasă, obligând pe fiecare să sprijine scopurile urmărite de organizaţie. Toate sectoarele vor fi în legătură directă cu Serviciul central al organizaţiei, cu sediul la Iaşi, mai târziu, poate Bucureşti. Sectoarele vor trimite săptămânal acestui serviciu rapoarte prin curieri speciali.

Serviciul central se compune din:

a. şeful organizaţiei;

b. secretariat, care poartă administraţia şi coordonează ştirile primite, redactând în fiecare săptămână un buletin informativ;

c. ofiţeri informatori şi de legătură, care circulă în interiorul ţării şi transmit şefilor de sectoare ordinele centrului şi controlează funcţionarea sectoarelor;

d. oameni de serviciu.

Serviciul central va trimite şi intelectuali cu misiuni speciale, prin Ucraina, în Austro-Ungaria şi Elveţia, ca să creăm legături cu Legiunea română de pe frontul apusean şi cu Comitetul Naţional din Franţa. Întreaga organizaţie funcţionează în spirit militar, după instrucţiuni stabilite de Serviciul central.

Cheltuieli. *Cheltuielile fiecărui sector variază după terenul de activitate şi după personalul grupului angajat. În medie, cheltuielile unui sector se urcă la 10 000 de lei pe lună. Cu cât organizaţia noastră va avea mai multe mijloace materiale la dispoziţie, cu atât va putea desfăşura o activitate mai mare, având posibilitatea de angajare pe cât mai mulţi în serviciul ei, care trebuie să fie toţi la adăpostul grijilor materiale, altfel, se pierd în lupta pentru existenţa de toate zilele. De aceea, apelăm la sprijinul tuturor binevoitorilor noştri.*

Înainte de acest memoriu, începusem o organizaţie de informaţii în Basarabia pentru a supraveghea mişcarea trupelor inamice. Şi mă pusesem în legătură şi cu Serviciul de Informaţii al Marelui Cartier General.

Organizaţia s-a realizat cu sprijinul material al Franţei, punând în funcţiune sectoarele din Basarabia şi Moldova. Cele din Muntenia n-au funcţionat, însă, până la plecarea mareşalului Mackensen din teritoriul ocupat. Totuşi, aveam informatori chiar la comandatura din Bucureşti, care mă ţineau la curent cu tot ce se petrecea şi care îmi trimiteau regulat ziarele ungare şi germane din Budapesta, Viena şi Berlin. Organizaţia a funcţionat regulat din mai până în sfârşitul lui octombrie 1918, îndeplinind programul fixat. De la 1 septembrie 1918, am înfiinţat şi un buletin cu ştiri politice şi economice, pe care îl trimiteam ca manuscris ziarelor şi oamenilor politici. Public prospectul de abonament al agenţiei noastre:

Dacia

Agenţie de informaţii telegrafice

Iaşi, str. V. Alecsandri 3

Am onoarea a vă aduce la cunoştinţă că de la septembrie 1918, va funcţiona în Iaşi (str. Vasile Alecsandri nr. 3) Agenţia de informaţii telegrafice Dacia, cu scopul de a culege şi transmite ştiri din Europa. Scopul urmărit nu se va putea atinge în întregime decât după restabilirea stării normale între statele beligerante şi după ce agenţia Dacia se va putea instala la Bucureşti. Până atunci, agenda noastră poate face servicii reale presei din Iaşi şi oamenilor noştri politici de aici, culegând ştiri din ţările vecine României şi urmărind evenimentele din punctul de vedere al intereselor româneşti. Agenţia Dacia va căuta prin toate mijloacele posibile:

a. să culeagă ştiri din presa Puterilor Centrale şi aliaţilor lor;

b. să adune documentele din cursul războiului nostru, care merită să fie cunoscute şi care sunt în legătură cu evenimentele de astăzi;

c. să dea informaţii asupra diferitelor probleme, care sunt în legătură cu politica de război a statelor beligerante;

d. să urmărească în special starea de spirit din statele mărginaşe regatului nostru (Rusia, Austro-Ungaria, Bulgaria), urmărind de aproape cursul evenimentelor;

e. să scrie articole de orientare asupra chestiunilor care preocupă politica de stat a ţărilor vecine.

Toate aceste ştiri se vor comunica zilnic, într-un buletin trimis la domiciliu. Abonamentul plătit anticipativ la începutul lunii costă 500 de lei – lunar – şi se va face cel puţin pe timp de patru luni, semnându-se alăturata declaraţie.

Iaşi, 26 august 1918
Director, O. Tăslăuanu

Scopul urmărit de această agenţie, care a publicat buletine zilnice de la 1 septembrie-31 octombrie 1918, era să acopere mişcarea noastră. Prin înfiinţarea agenţiei *Dacia*, mai urmăream întemeierea unui ziar cu acelaşi titlu, pe care şi l-a însuşit, pe urmă, colonelul Zăvoianu.

Secretul organizaţiei noastre s-a păstrat, aşa că nu s-a ştiut nimic despre dânsa. A funcţionat cu rezultate mulţumitoare. La mobilizarea armatei, în toamna anului 1918, ea s-a pus la dispoziţia Marelui Cartier General, aducându-i reale servicii. Organizaţia era temerară şi constituia o sfidare la adresa Monarhiei Habsburgice. Noi n-am voit să suportăm robia Puterilor Centrale. Mâinile şi faptele noastre n-au purtat cătuşele păcii de la Bucureşti. Am dreptul să fiu mândru că am reuşit să-mi fac datoria de om liber.

CAPITOLUL XII

ZORILE LIBERTĂŢII

Cronica evenimentelor militare

Puterile Centrale, după dărâmarea frontului oriental, şi-au concentrat forţele pe frontul apusean, unde sperau să smulgă biruinţa decisivă. Germania trebuia să se grăbească, deoarece timpul colabora cu aliaţii, le sporea efectivele şi puterea de rezistenţă tehnică cu ajutoarele ce soseau necontenit din America. La 8/21 martie 1918, începe viguroasa ofensivă germană de la Saint-Quentin, care urmărea ruperea armatelor engleze de cele franceze şi împingerea lor în direcţii divergente. Atacul s-a produs fulgerător şi cele două aripi ale armatelor engleze şi franceze au fost desfăcute; spărtura frontului aliat s-a realizat. Parisul şi portul Calais, baza de aprovizionare a armatelor engleze sunt ameninţate. Comandamentul german n-a exploatat însă, avantajele obţinute. După 15 zile a oprit ofensiva, care realizase pentru prima oară pe frontul apusean o înaintare în adâncime de 60 km şi reuşise să facă vreo 90 000 de prizonieri. Aliaţii s-au trezit la realitate şi au instituit un singur comandament strategic pentru frontul din Apus în persoana generalului Foch.

La Iaşi, noi stăteam cu ochii aţintiţi pe hartă şi urmăream bătălia, care decidea şi soarta noastră. Tratativele de pace ale guvernului Marghiloman înaintau cu picioare de melc, în nădejdea că germanii tot nu vor învinge. Germanii au început o nouă ofensivă la Armentieres împotriva frontului englez, cu scopul de a distruge armata britanică slăbită. Bătălia durează de la 27 martie/9 aprilie până la 6/19 aprilie 1918, fără să smulgă vreo decisivă. Între timp, izbucneşte polemica Clémenceau-Czernin în jurul ofertelor de pace şi se ţine congresul naţionalităţilor la Roma.

Puterea ofensivei germane nu slăbeşte şi, ca să provoace o diversiune, comandamentul de sub conducerea lui Ludendorff, la 14/27 mai, începe o ofensivă pe frontul francez pe linia Chemin des Dames. Atacul surprinde şi dă rezultate neaşteptate. Trupele germane ajung din nou la Marna. Panică la aliaţi. Pierd 50 000 de prizonieri şi vreo 600 de tunuri, frontul e retras pe o adâncime de 60 km. Germanii înving a treia oară, fără să smulgă decisiva. Parisul e bombardat de tunul cu bătaie lungă. Armata engleză şi cea franceză sunt slăbite. Se apropie ceasul hotărâtor. Vara anului 1918 e cea din urmă care poate aduce victoria pentru Germania. La 2/16 iulie, Germania încearcă decisiva, dezlănţuind ofensiva în Champagne. Armatele Kaiserului trec Marna. Dar la 18 iulie, un atac de flanc al armatei franceze de sub comanda generalului Mangin, îi sileşte pe germani să evacueze întreg teritoriul câştigat în bătălia de la 14/27 mai. Pentru a doua oară, Marna a fost fatală armatelor germane...

După această a patra bătălie, iniţiativa operaţiunilor o iau aliaţii. La 25 iulie/8 august încep ofensiva şi, în curs de trei săptămâni, împing armatele germane pe poziţiile pe care le ocupau în martie 1918. La 21 august/3 septembrie, mareşalul Foch dă directivele pentru marea ofensivă a aliaţilor pe frontul din Apus şi la scurte intervale, pe toate fronturile, pe cel din Asia Minoră, pe cel balcanic şi pe cel italian. Mareşalul Foch nu avea însă puteri decât pe frontul din Apus. La 12-26 septembrie 1918, începe marea ofensivă pe acest front. Între timp însă, Puterile Centrale înregistraseră catastrofe pe frontul balcanic şi pe cel din Polonia, iar Austro-Ungaria, la 1-14 septembrie, propune aliaţilor negocieri, fără a întrerupe operaţiunile militare. Ceea ce ne interesa pe noi mai mult era frontul din Balcani. Din iunie 1918, noul comandant al trupelor aliate din Macedonia era generalul Franchet d' Esperey, un om care vedea limpede situaţia şi observase de la început că punctul slab al Puterilor Centrale e frontul din Balcani, pe care aliaţii l-au neglijat de la izbucnirea războiului, ceea ce a provocat înfrângerea Serbiei în 1915 şi a României în 1916.

Dacă aliaţii, în loc să încerce forţarea Dardanelelor şi să-şi risipească forţele în Peninsula Galipoli, se concentrau în Balcani, frontul oriental întreg ar fi avut altă soartă. Generalul Franchet d' Esperey, îndată după ce a luat comanda frontului din Macedonia a propus lui Clémenceau ofensiva. Consiliul Superior de Război aliat i-au aprobat propunerile abia în cursul verii. La 2/15 septembrie, armata bulgară e ruptă în două, iar la 16/29 septembrie, Bulgaria semnează armistiţiul şi e scoasă din luptă. E cea dintâi bătălie decisivă câştigată de aliaţi, care hotărăşte soarta războiului. De aici încolo, evenimentele se precipită. Operaţiunile militare pe câmpurile de luptă se încheie şi începe războiul tratativelor de pace, iar noi, la Iaşi, ne azvârlim pălăriile în aer şi ne pregătim să intrăm iar în Ardeal, să ne întoarcem acasă. Ne facem cruci largi şi rostim din inimă un *Doamne Ajută!*... Acum ori niciodată trebuie să înfăptuim *Unirea* de la Nistru la Tisa.

Înainte de a arăta cursul evenimentelor din Europa şi activitatea ce am desfăşurat-o la Iaşi, voi înşira fragmente din informaţiile mai de seamă pe care le aveam în cursul verii şi toamnei din izvoarele ce-mi stăteau la dispoziţie. Aceste fragmente sunt importante, fiindcă redau posibilităţile noastre de orientare.

Ştiri şi fapte

Voi prezenta numai informaţiile indirecte, care mi s-au părut că au valoare documentară pentru înţelegerea evenimentelor. Le voi grupa în serii numerotate, indicând la începutul fiecărei serii izvorul şi data.

I

Din buletinele zilnice dactilografiate (pe care le voi traduce în româneşte) ale Legaţiei franceze din Iaşi, apărute sub titlul *Le Petit Parisien*, P. Du Bochet. *Envoyé special au Roumanie*, 12, rue Losonsky, Iassy:

3/16 mai 1918
Legiunile române pe frontul occidental

Românii din Transilvania şi din Bucovina rezidenţi în Franţa au constituit un Comitet Naţional în vederea continuării luptei împotriva Austro-Ungariei, de comun acord cu celelalte naţionalităţi oprimate. Ei înţeleg să reia pe cont propriu revendicările formulate odinioară de guvernul de la Bucureşti şi sunt decişi să continue pe frontul occidental lupta pe care fraţii lor au fost siliţi s-o abandoneze în Moldova. În acest scop, ei au făcut apel la guvernele aliate, ca să le acorde sprijinul şi concursul material necesar organizării legiunilor române.

8/21 mai 1918
Protestele Aliaţilor

Miniştrii Antantei au remis guvernului român, în numele guvernelor lor, o declaraţie de protest împotriva tratatului semnat la Bucureşti. Clauzele acestuia contravin efectiv dispoziţiilor internaţionale semnate de Puterile Antantei şi, în particular, clauzelor tratatelor de la Londra şi de la Viena, în privinţa Mării Negre şi a Dunării. Această declaraţie dovedeşte că Antanta îşi rezervă dreptul de a reveni la momentul oportun asupra condiţiilor impuse României de către Puterile Centrale.

10/23 mai 1918
Diferendul bulgaro-turc

Punctul de plecare a acestui conflict, aflat actualmente într-o fază acută, este tratatul din 6 martie 1915. Prin acesta Turcia cedase Bulgariei, sub presiunea Germaniei şi pentru a o determina să intre în război, unele părţi din teritoriu de lângă Adrianopol. Turcia reclamă astăzi, ca o compensaţie pentru Dobrogea, revizuirea acestui acord.

În cazul în care Bulgaria ar mai primi Drama, Cavalla şi Serres, ea pretinde o rectificare a frontierei turco-bulgare până la linia Mehta. Turcia a fost constrânsă, într-adevăr, să-i cedeze în 1915, fostei sale inamice linia ferată care, de la Dedeagaci prin Demotika, duce la Adrianopol, aşa încât turcii, venind din Istambul la Adrianopol, vor trebui să treacă prin teritoriul bulgar. O propunere germană de conciliere tinzând să restituie Turciei regiunea cuprinsă între Arianopole şi Demotika, cu linie ferată cu tot, a fost respinsă de ambele părti. Bulgaria a declarat că nu putea renunţa la calea ferată, necesară aprovizionării armatei. Cât despre opinia turcilor, ea e ireductibilă. Ultimile concesii, care i-au fost făcute în Dobrogea, par să fi apropiat pentru moment Bulgaria de Puterile Centrale. Activitatea aliaţilor în Macedonia şi recenta vizită în Germania a prinţului moştenitor n-au fost cu siguranţă, străine de acest rezultat. Dar relaţiile ei cu Turcia rămân extrem de încordate. Este aproape sigur că în cursul ultimelor luni, s-au produs numeroase conflicte armate.

Întrucâtva asigurată în privinţa Bulgariei, Germania face actualmente mari eforturi la Constantinopol. Este evident că ea a organizat călătoria cuplului imperial austriac în acest oraş. Ea promite Turciei, între altele, largi anexiuni teritoriale în detrimentul Rusiei. Gazeta populară din Köln anunţă efectiv, în temeiul unei telegrame din Constantinopol că scopul negocierilor angajate actualmente la Batumi cu delegaţii ruşi ar fi să facă din Transcaucazia un stat independent, dar în strânsă legătură cu Turcia. Această informaţie e confirmată de sprijinul pe care-l vor da ofiţerii germani turcilor în persecuţiile îndreptate împotriva armenilor. Fidelă programului ei de penetrare în orient, Germania mai face avansuri particulare şi georgienilor, şi tătarilor. Astfel, se întâlnesc pe malurile Caspicei zonele de influenţă germane, turceşti, ucrainene şi caucaziene.

De asemenea, este interesant de notat că guvernul de la Kiev, inspirat de Germania, caută să stabilească relaţii strânse cu Turcia şi mai ales, cu Bulgaria.

12/25 mai 1918
Manifestaţiile de la Praga

O nouă manifestaţie, tocmai, a avut loc la Praga, fiind o răsunătoare confirmare a jurământului făcut aproape acum o lună de reprezentanţii naţiunilor cehe şi slovace. De data asta, toate populaţiile Monarhiei Austro-Ungare, bineînţeles, în afară de germani şi de maghiari, au fost reprezentate. Italienii şi românii au trimis şi ei numeroşi delegaţi. Oraşul era pavoazat în culorile cehoslovacilor. În cursul unei şedinţe plenare la Casa comunală, a fost votată o moţiune. Începea cu următorii termeni: reprezentanţii naţiunilor care suferă de secole opresiunea străină s-au reunit la 17 mai 1918, la Praga, în şedinţă comună. Ei s-au pus de acord pentru a-şi manifesta voinţa lor unanimă de a conlucra prin toate mijloacele ce le stau în putere, pentru ca naţiunile lor să-şi redobândească libertatea la sfârşitul acestui război înfiorător, astfel ca renaşterea lor să se facă în baza drepturilor popoarelor de a dispune liber de soarta lor. (...)

23 mai/5 iunie 1918
Antanta şi România

Un comunicat german citează, pentru a încerca să-i atenueze efectul, discursul ţinut de lordul Cecil ca răspuns la o interpelare asupra păcii româneşti. Autorul declara că Antanta manifesta o profundă simpatie pentru România şi că va considera de datoria sa, să facă tot posibilul pentru a impune la conferinţa finală, revizuirea tratatului de pace. Aliaţii continuă presiunea lor metodică pe frontul din Salonic, unde generalul Franchet-d' Espérey tocmai a preluat comanda supremă a trupelor aliate. Ideea formării unei Legiuni Române pe frontul occidental câştigă fără încetare teren. Comitetul Naţional al românilor din Transilvania, ce-şi are sediul la Paris, primeşte zilnic noi adeziuni. Numeroşi soldaţi şi ofiţeri români originari din Austro-Ungaria sau chiar din România au cerut deja să se înroleze.

Pacea românească

Din Temps, sub titlul: Pacea în manieră germană. În momentul în care Wilhelm al II-lea anunţă intenţia de a face să triumfe definitiv concepţia germană asupra lumii, informaţii noi şi autentice precizează efectul produs în această ţară de metodele dragi împăratului german. Nemţii au pretins să se înscrie într-unul din procesele verbale unde sunt relatate negocierile de la Bucureşti, că tratatul nu comportă nici anexiuni, nici despăgubiri. Dar astăzi, se ştie că regiunile româneşti anexate Ungariei cuprind 170 de sate cu mai mult de 130 000 locuitori, toţi români. Dacă mai adăugăm la asta Dobrogea, constatăm că România a pierdut cca. 26 000 km² şi mai mult de 800 000 de locuitori.

Iată pentru formula fără anexiuni. Cât despre cea fără despăgubiri, ea nu-i mai puţin mincinoasă. Puterile Centrale şi-au rezervat dreptul de a lua din România tot petrolul pe care l-ar putea extrage şi toate cerealele de care vor avea nevoie, fără a ţine seamă de nevoile ţării, percepând astfel, o despăgubire de război indefinită, constituită prin diferenţa între preţurile pe care le vor plăti proprietarilor şi adevărata valoare a mărfurilor. În plus, statul român va trebui să propună preţurile pentru cereale, pe cele oferite de austro-germani. Aceştia deschid un simplu cont în România, pe care-l vor achita după plac. Dar iată două fapte care sunt poate, şi mai semnificative. O societate germană a fost creditată cu 80 de milioane, pentru a monopoliza producţia agricolă a României. Pentru a-şi asigura domenii de exploatare proprie, ea a încheiat în timpul regimului de ocupaţie arende forţate pe termen lung. Acestea, care constituie o expropriere deghizată, au fost sancţionate prin tratatul de pace. Mai rămâne să obţină mâna de lucru, înainte de semnarea păcii, ordonanţe promulgate de autoritatea militară germană (se ştie că şase divizii inamice trebuie să rămână în ţară) a constrâns toată populaţia bărbătească din teritoriul ocupat, între 14 şi 60 de ani, să execute muncile poruncite de autorităţile germane. Nesupunerea e pedepsită cu deportare sau închisoare de la 1 la 5 ani; câteodată chiar şi cu moartea, în cazuri nespecificate.

Trezirea din Rusia

Unităţile ceho-slovace formate în Rusia au ocupat cu străşnicie capetele de linie ferată din Ural şi din Siberia. De acord cu contrarevoluţionarii, ele au răsturnat autorităţile bolşevice din Siberia şi au ocupat mai multe centre mari, dintre care, Omsk. Lenin încearcă totuşi, să le opună o rezistenţă militară organizată.

9/22 iunie 1918
Preşedintele Wilson şi România

Cele câteva tăieturi din jurnale care ne parvin dovedesc cu cât interes şi cu câtă profundă simpatie sunt urmărite în Occident, evenimentele din România. Chiar dacă rău informată despre ceea ce se întâmplă aici, opinia publică din ţările Antantei nu scapă ocazia de a-şi manifesta solidaritatea cu poporul român. Cele câteva articole din care am putut să citäm, de pildă, cel al lui Hervé şi tăieturile din Temps, nu sunt decât mărturia unei stări de spirit generale. O voce nouă se alătură celei a Franţei şi a Angliei: este cea a preşedintelui Wilson, vorbind în numele întregii Americi. O delegaţie a coloniei române din Paris, prezidată de dl Toma Stelian şi introdusă prin intermediul dlui. Victor Antonescu, la ambasadorul Statelor Unite în Franţa, dl Sharp, a adresat un memoriu preşedintelui Wilson, protestând împotriva condiţiilor păcii. Acest text a fost transmis la Washington. Preşedintele american a răspuns printr-o telegramă, al cărei text, din păcate, nu-l posedäm în întregime.

Dl Wilson, după ce a mulţumit coloniei române pentru încrederea ce o acordă Statelor Unite a adăugat această frază, ce constituie o promisiune preţioasă pentru viitor: guvernul simpatizează sincer cu aspiraţiile legitime ale României, exprimate în memoriu, şi are speranţa fermă că poporul român se va bucura în cele ce urmează de o bunăstare ce va compensa într-o oarecare măsură suferinţele şi nenorocirile actuale. Toţi americanii care gândesc au resimţit acut soarta nefericită a României în războiul actual şi au convingerea că ea nu e decât trecătoare.

10/23 iunie 1918
Voluntarii ceho-slovaci

E bine de semnalat minunata atitudine a unităţilor ceho-slovace în cursul ultimelor operaţii pe diferitele fronturi. Aceste corpuri sunt formate sub egida Comitetului Naţional ceho-slovac, ce-şi are sediul la Paris şi la Londra, şi care e adevăratul purtător de cuvânt al naţiunii, pe care guvernul austriac se sileşte s-o strivească, cu concursul binevoitor al Germaniei. Acest Comitet Naţional, rămas în contact strâns cu elementele active din Boemia, a fost oficial

recunoscut de guvernele Antantei, iar acum recent, de către Consiliul de Război Superior de la Versailles. Evident, el va fi reprezentat la conferința generală de pace, unde va colabora cu delegații veniți de la Praga și cu cei ai blocului polonezilor și al iugoslavilor.

Voluntarii ceho-slovaci sunt toți foști soldați ai armatei austriece care au dezertat de bunăvoie pentru a pune mâna pe arme împotriva dușmanului ereditar. În rândurile lor, se numără și mulți recruți voluntari, veniți din Statele Unite și din Canada, unde trăiesc actualmente 500 000 de conaționali emigrați. Foarte mulți dintre ei s-au angajat în Franța. O legiune ceho-slovacă tocmai s-a format și în Italia, unde a luat parte în mod strălucit la ultimele lupte de pe Râul Piave. Doar câțiva au fost prinși vii, iar comunicatul austriac anunță că au fost imediat împușcați. Dar cea mai importantă dintre aceste formațiuni este corpul format la Kiev, sub guvernarea Kerenski, la inițiativa dlui Mazarik, marele conducător al mișcării naționaliste. Acest corp de voluntari a hotarât succesul de la Halici și Galușci. În timpul derutei rușilor în Galiția, ceho-slovacii au avut o foarte bună comportare, iar în momentul armistițiului, ei urmau să vină în sprijinul Armatei Române.

După ce au luptat la Kiev contra bolșevicilor, trădați fiind apoi, de guvernul ucrainean, Corpul voluntarilor ceho-slovaci s-a retras încet în direcția Moscovei spulberând una după alta toate atacurile germane. Cehii aveau intenția să ajungă într-un port, pentru a putea pleca să se lupte în Franța. Dar Troțki, ascultând de injoncțiunile Vienei și ale Berlinului, le-a interzis plecarea, le-a ordonat să depună armele și a asmuțit împotriva lor toate bandele de bolșevici de care dispunea. Credincioși până la capăt ideii lor, ceho-slovacii au decis atunci să-și croiască un drum, prin forță. Lipsiți de toate, înconjurați de populații ostile, luptând unul contra zece, ei s-au alăturat unor organizații patriotice ruseşti și au ocupat militar toate punctele importante din Siberia apuseană. Intervenția lor a permis deci, elementelor naționaliste din Siberia să restabilească ordine în regiune și să reorganizeze comunicațiile cu Vladivostokul. Ceho-slovacii au adus astfel, un important serviciu cauzei Antantei. Dar îi mai așteaptă încă lupte crâncene, deoarece, Lenin a mobilizat contra lor întreaga sa armată roșie. Această întreprindere îndrăzneață poate provoca în Rusia o conflagrație foarte gravă, în urma căreia germanii sunt primii care vor suferi, întrucât ei contează efectiv, tocmai pe retragerea tuturor trupelor lor din Ucraina care nu se ocupau decât de operațiuni polițienești și de rechiziție. Or acum, vor fi obligați să concentreze forțe importante în regiunile estice și nordice, pentru a preîntâmpina, tulburările posibile. Chiar o victorie a bolșevicilor n-ar constitui pentru nemți nicio garanție de viitor.

Exemplul ceho-slovacilor nu e de altfel, singurul. Și iugoslavii, fără a mai vorbi de ce fac la Salonic, au jucat și ei un rol foarte important în evenimentele din Rusia. Divizia sârbă, care se acoperise de glorie în Dobrogea, și-a croit un drum până la Murmansk, de unde a plecat pentru a se alătura aliaților în occident. Alții s-au bătut cu vitejie contra nemților în Ucraina, pe Don. În sfârșit, ultimele grupuri continuă să se lupte în Rusia așteptând să-și ia apoi locul în Armata Sârbă.

13/26 iunie 1918
Pacea română judecată în Franța

Iată textul unei radiograme din Lyon, în care Franța ia poziție în chestiunea păcii românești:

Cum e de așteptat ca Reichstagul-ul va ratifica cu entuziasm tratatul de la București, așa cum a făcut-o pentru cel de la Brest-Litovsk, este important de a arăta până la ce punct se dezvăluie fățărnicia monstruoasă și voracitatea insațiabilă a imperialismului german. Nemții au pretins, într-unul din procesele verbale, că tratatul nu va comporta nici anexiuni, nici despăgubiri. Or, în privința anexiunilor, condominiul asupra Dobrogei și rectificările de frontieră de-a lungul Carpaților răpesc României cca. 26 000 km² și mai mult de 800 000 de locuitori, adică, o zecime din populația totală. Motivațiile strategice invocate pentru a justifica rectificările de frontieră sunt niște pretexte derizorii. Realitatea este că acestea, înglobând cele mai bogate păduri din Carpați, au drept scop lărgirea domeniilor de vânătoare a feudalilor unguri și acapararea unor ample surse de lemn de construcții, ceea ce va avantaja societățile de exploatare forestieră în care sunt implicați magnați austro-ungari și germani.

Nemții afirmă că aceste rectificări privesc doar niște regiuni nepopulate. Or, prin ele, Ungaria anexează 170 de sate, a căror populație depășește 130 000 de locuitori, toți exclusiv români, care, în cursul invaziilor succesive, și-au găsit adăpost în înaltul munților, evitând dominația turcească. Cât despre despăgubiri, conducătorii germani nu sunt mai puțin odioși. Monopolul, în profitul Germaniei, asupra exploatării și vânzării petrolului, precum și a cerealelor, reprezintă de fapt, o despăgubire nelimitată. Să nu uităm că austro-germanii își rezervă dreptul de a fixa cantitățile destinate exportului, care vor fi evaluate nu după mărimea recoltelor, ci după nevoile Puterilor Centrale. Această clauză permite impunerea, după pacea cu România, a unei raționalizări putând să meargă până la înfometare. Între altele, prețul cerealelor cumpărate de Puterile Centrale trebuie să fie avansate de guvernul român, căruia îi vor deschide un

cont curent, în care vor plăti sau nu, după bunul lor plac. Dar asta nu-i totul. Departe de a elibera măcar parţial România, pacea va consacra înrobirea şi ruinarea sa. Şase divizii inamice vor continua să-i ocupe teritoriul, chiar după ratificare, inamicul putând să amâne retragerea lor cât va vrea. Căile ferate, navigaţia fluvială, poşta, telegraful rămân în mâinile Germaniei. Un delegat neamţ va fi plasat în fiecare minister, inclusiv cele secundare. După redactarea impusă de Germania, România nu-şi va păstra decât forţele de poliţie. Materialul de război, precum şi muniţiile vor fi ţinute în depozite situate în teritoriul ocupat şi puse sub paza comandamentului german.

În sfârşit, ordonanţele promulgate de autorităţile germane până în preajma semnării păcii, constrâng toată populaţia bărbătească între 14 şi 60 de ani, din teritoriul ocupat, adică, două treimi din România, la muncă forţată la porunca autorităţilor nemţeşti. Refuzul şi nesupunerea vor antrena deportarea, întemniţarea de la 1 la 5 ani şi, în anumite cazuri, nespecificate, pedeapsa cu moartea.

Trebuie notat, de asemenea, că ratificarea tratatului de către parlamentul României va fi lipsită de orice bază legală. Acesta a fost ales sub baionete, fără concursul a două mari partide istorice, fără participarea soldaţilor, care nu s-au putut întoarce acasă, şi după o lege electorală abrogată de parlamentul dizolvat, care numai el avea calitatea să stabilească un nou regim în temeiul votului universal al cărui principiu fusese deja votat. Astfel, tratatul impus României... (câteva cuvinte lipsă)... niciodată dat declaraţiilor sale. Va comporta anexarea, abia deghizată, a întregii ţări, spolierea domeniului public, iar după pace, exploatarea cea mai scandaloasă şi mai istovitoare. Tratatul face din România o temniţă în care toată populaţia va fi condamnată la munci forţate în contul duşmanilor ei. Este modelul unui tratat de partaj şi de asuprire după concepţia Germaniei militariste şi imperialiste.

Redactorul primind somaţia de a părăsi România, buletinul ***Le Petit Parisien*** *îşi încetează, de aici înainte, apariţia*[103]*.*

Comunicatul colonelului Gheorghe Cantacuzino
12, Strada Losonski, Iaşi *14/26 iunie 1918*

Situaţia militară

Pe frontul occidental, aliaţii continuă atacurile lor locale. Pe Scarpe, Feuchy, Nouville-Vitese, la Ares, Albert, pe amândouă malurile Sommei, între Avre şi Marna, la vest de Oise şi la nord-vest de Chateau-Thierry. Activitatea de artilerie s-a menţinut vie în tot cursul nopţii. Pe restul frontului, nimic nou de semnalat. Victoria italiană a ameţit presa austro-germană, care aduce ca justificare a înfrângerii suferite un argument comparativ, lipsit de candoare. Astfel, Berliner-Tagblat scrie:

Uşoara victorie italienească n-a fost obţinută decât din cauza grelei situaţii naturale în care ne găseam, şi nu este în raport cu catastrofala înfrângere a armatei italiene din toamna anului trecut. Astfel se termină colosala ofensivă austriacă făcută în stil mare pe un front de 150 km, ofensivă care dăduse atât de mari speranţe la Berlin. Ca şi pe frontul occidental, armatele austriece vor fi obligate să reînceapă când vor putea şi dacă vor mai putea. În orice caz, consecinţele acestei victorii asupra situaţiei din Austria sunt incalculabile. Mai mult, de câte ori când acţiunea aliaţilor în favoarea naţiunilor subjugate îşi are ecoul printre slavii şi latinii din monarhie, care s-au jertfit pentru libertatea lor naţională la care înţeleg să nu mai renunţe.

Un congres al naţionalităţilor

La Paris se va întruni în curând un congres al naţionalităţilor subjugate din Austro-Ungaria. În acelaşi timp, va avea loc un congres al românilor din Transilvania la care vor lua parte delegaţi din Europa şi America. Amândouă aceste congrese sunt chemate să cristalizeze aspiraţiile naţionale ale popoarelor robite de către Budapesta nemiloasă. De aici, vor ieşi afirmările de independenţă şi de libertate de care Congresul General de Pace va trebui să ţină seama, căci ele vor fi spulberat, pentru totdeauna, sinistra minciună a fidelităţii robilor către împărăţia cezaro-crăiască.

Un răspuns lui von Khülmann

La discursul pronunţat de către dl von Khülmann în Reichstand, dl Victor Antonescu răspunde printr-un interviu acordat ziarului Le Temps, din care extragem:

[103] Buletinul de aici încolo apare în limba română sub titlul *Comunicatul Gheorghe Cantacuzino*.

Secretarul de stat german anunţă urmărirea şi condamnarea micii bande de politicieni, oameni de afaceri, spirite uşoare sau criminali, care au aruncat România în război în contra voinţei marii majorităţi a poporului. Sper că în curând fraţii noştri români din Transilvania, care se află actualmente prizonieri de război în Franţa, în Italia, în Rusia, căci acei care trăiesc liberi în fericita Americă vor răspunde dlui von Khülmann, constituindu-se în legiuni combatante alături de cehoslovaci, polonezi şi iugoslavi chemaţi să lupte contra imperiilor de pradă. Astfel, dânşii vor reaminti omului de stat german motivele concrete pe care le avea România de a lua armele contra Austro-Ungariei.

Există într-adevăr la Bucureşti o mică bandă de oameni de afaceri uşuratici sau mai curând criminali, acei care se agitau pentru ca să înece curentul formidabil şi unanim care împingea România la război alături de Puterile Înţelegerii. Îmi aduc aminte că şef al acestei bande era un financiar german, directorul societăţii celei mai mari din România, care a cheltuit personal şi prin agenţii săi, în cursul câtorva luni care au precedat războiul nostru, 37 de milioane de lei. Din totalul acesta, 8 milioane au fost vărsate unei înalte personalităţi din lumea diplomatică (dl Khülmann, ştie la cine fac aluzie), care le-a distribuit el însuşi. Nu mai vorbesc de agenţiile de spionaj care funcţionau la Bucureşti pe lângă băncile cu capital german.

Mai reţin un lucru: dl Khülmann afirmă că, legat de condamnarea autorilor războiului trebuie să se facă fără presiune străină, dar se grăbeşte să adauge imediat că, Germania va aprecia politica ulterioară a guvernului român după sentinţa pe care o va obţine. Astfel, dânsul transmite instanţelor româneşti ordinul de condamnare.

Legiunea română pe frontul italian

Domnul Orlando, şeful guvernului italian, a primit Comitetul Român pentru constituirea unei legiuni de voluntari care să lupte pe frontul italian alături de diviziile iugoslave şi cehoslovace. Domnul Orlando a asigurat comitetul că guvernul italian ar vedea cu bucurie drapelul român fluturând alături de acel al Italiei pe frontul de luptă.

Mişcări în Germania

Corespondentul lui Times la Haga dă informaţii asupra mişcărilor care au avut loc marţea trecută la Mulheim, lângă Colonia, în urma reducerii raţiei de pâine. Peste 20 000 de lucrători s-au adunat în faţa uzinelor de muniţii şi, contra voinţei trupelor şi a politicii, care încerca să-i răspândească cu lovituri de sabie s-au format în cortegii şi au plecat de-a lungul străzilor, în mase compacte fără steaguri şi nicio altă inscripţie. Un miting a avut loc pe o piaţă unde oratorii, printre care patru femei au cerut mărirea raţiei alimentare. Intervenţia poliţiei, brutală ca întotdeauna, a preschimbat aceste manifestaţii paşnice la început în tulburări care au durat mai multe zile. Un om de la Drinsburg a spus corespondentului lui Times că grevele n-au izbucnit încă, dar femeile ameninţă cu încetarea lucrului din cauza insuficientei hrane pe care nu şi-o mai pot procura în cantitate suficientă, iar ceea ce li se dă (60 gr. pâine şi 2 kg de cartofi pe zi), nu ajunge să hrănească femei care muncesc atât de greu.

Cehoslovacii în Rusia

Din Copenhaga, se anunţă de Petrograd, că generalul Alexiev a luat comanda diviziilor cehoslovace.

II

Intercalez în ordinea cronologică, două acte care au emanat de la Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, care nu mai funcţiona în oficiul din Iaşi. Proiectul era ca atât membrii comitetului, cât şi voluntarii să plece pe frontul din Apus. Aşa se explică aceste două acte:

Iaşi, 9/22 iunie 1918
Mult stimate domnule Cantacuzino,

Comitetul românilor emigraţi din Austro-Ungaria, întrunindu-se în şedinţa sa de azi, 9 iunie 1918, a decis inaugurarea unei propagande în străinătate pentru cauza naţională, în Rusia şi în ţările aliaţilor noştri din occident. Pentru a-şi realiza cu mai mult succes scopul ce urmăreşte.

Comitetul îşi lărgeşte cadrele, introducând în sânul său şi alţi oameni a căror personalitate constituie o garanţie pentru continuarea luptei noastre. Cunoscând sentimentele dumneavoastră şi apreciind bunele servicii

naţionale pe care le puteţi aduce neamului în Franţa, spre care ne îndreptăm toate speranţele, comitetul nostru vă proclamă preşedinte al său, rugându-vă să binevoiţi a primi expresia deosebitei stime ce vă păstrez.

Preşedinte ad hoc: O. Goga *Secretar: Octavian C. Tăslăuanu*

Organizaţia din Rusia

Românii ardeleni din Rusia, după încheierea păcii nenorocite a României, au datoria naţională şi morală de a se organiza la fel ca cehoslovacii. În Comitetul naţionalităţilor din Austro-Ungaria de sub preşedinţia dlui Massaryk să intre şi români ardeleni şi bucovineni. Unul dintre membrii Comitetului Naţional al românilor din Austro-Ungaria, dl O. Goga va sosi în curând, în Rusia şi va lua dispoziţii definitive pentru organizarea reprezentanţilor Comitetului Naţional în Rusia, care să stea în legătură cu Comitetul din România şi cu membrii lui din ţările aliate. Până la sosirea dlui Goga, Comitetul Central deleagă pe dl G. Pop să reprezinte Comitetul Naţional al Românilor din Austro-Ungaria în sediul Comitetului Naţionalităţilor de sub conducerea dlui Massaryk. Românii ardeleni din Rusia, cu sprijinul material al aliaţilor, vor căuta:

a. să recruteze voluntari pentru legiunea românească, care luptă pentru frontul apusean şi macedonean;

b. să organizeze, să instruiască şi să încadreze unităţile de luptă ce se vor forma şi să le expedieze pe frontul apusean;

c. să formeze echipe din prizonierii români pe care să-i instruiască şi să-i trimită în Ardeal şi Bucovina, unde vor avea misiunea de a îndemna populaţia civilă la răscoală, iar pe soldaţii români la dezertare. Vor culege informaţii despre starea armată, economică şi politică din Ardeal şi Bucovina şi, prin oameni anume trimişi, le vor comunica la Iaşi;

d. în Rusia vor sprijini toate acţiunile care tind la nimicirea Austro-Ungariei.

Pentru acest scop, se va organiza un comandament al voluntarilor ardeleni şi bucovineni din Rusia, care va sta sub conducerea aliaţilor, ca şi cel al cehoslovacilor. Acest comandament va organiza recrutarea, formarea unităţilor şi trimiterea lor pe frontul apusean, apoi a echipelor de propagandă în Ardeal. Tot el va trimite în fiecare lună un curier la Comitetul din România, de unde i se vor trimite ofiţeri pentru instrucţie şi încadrare. Reprezentanţii ardelenilor şi bucovinenilor din Comitetul naţionalităţilor din Austro-Ungaria vor căuta să creeze legături cu cei de acasă.

După ce vom avea informaţii mai amănunţite şi mai precise despre stările din Rusia, vom coordona acţiunile noastre de pretutindeni pentru a merge despărţiţi, dar a lovi unitar în duşmanii noştri.

Secretarul Comitetului Naţional al românilor din Austro-Ungaria
Căpitan Oct. C. Tăslăuanu
Iaşi, 15 iunie 1918

Cum rămăsesem singur la Comitetul Naţional, pe răspunderea mea proprie am trimis acest document organizaţiei din Kiev. În urma tratatului semnat de bolşevici, ei erau obligaţi să evacueze Ucraina şi noi speram că ucrainienii vor permite funcţionarea organizaţiilor naţionalităţilor din Austro-Ungaria. Adresa e în legătură cu organizaţia creată de mine la Iaşi cu ajutorul aliaţilor despre care am vorbit. Noi voiam să conducem acţiunea noastră. Aşa se explică şi alegerea preşedintelui din Franţa, în persoana lui I. Cantacuzino.

III

În continuare din buletinele legaţiunii franceze ce apăreau sub forma *Comunicatului colonelului Gheorghe Cantacuzino:*

19 iunie/12 iulie 1918

În favoarea popoarelor subjugate

La Paris a avut loc o importantă manifestaţie de solidaritate faţă de popoarele subjugate din Austria.

Comitetul executiv al Partidului Radical şi Radical-Socialist înconjurat de un mare număr de deputaţi şi senatori a primit pe reprezentanţii Comitetului Naţional al polonilor, al cehoslovacilor din ţările iugoslave şi a românilor din Transilvania şi Bucovina, veniţi să afirme hotărârea lor nestrămutată de a nu mai răbda jugul robiei şi de

a se asocia cu popoarele înţelegerii ca să lupte pentru eliberarea lor. Delegatul cehoslovacilor a cerut libertate şi completă independenţă pentru cele patru ţări: Boemia, Moravia, Silezia şi Slovenia. El a cerut o viaţă proprie naţională conform cu trecutul rasei şi cu înaltul ei ideal de democraţie. – Delegatul iugoslavilor a declarat: sârbii, croaţii şi slovacii, desemnaţi sub denumirea generală de iugoslavi constituie o singură naţiune ale cărei interese morale şi materiale cer imperios unirea într-un singur stat. Reprezentantul românilor din Transilvania a declarat: românii din Transilvania, robiţi de secole de către habsburgi, au dat dovadă luptând în număr mare alături de fraţii lor din România, că au via dorinţă de a elibera Regatul şi de a se alipi lui.

Preşedintele adunării a propus următoarea moţiune primită cu entuziasm: Comitetul Partidului Radical şi Radical Socialist după ce au ascultat pe reprezentanţii naţiunilor subjugate din Austro-Ungaria, înregistrează cu satisfacţie declaraţiile lor, îi felicită pentru rezultatele obţinute prin Congresul de la Praga care a realizat unirea lor, aprobă hotărârile luate în Congresul de la Roma şi adresează soldaţilor poloni, cehoslovaci, iugoslavi şi români care se bat pe toate fronturile pentru libertatea popoarelor contra inamicului comun, omagiul recunoştinţei mele.

Kühlmann se judecă cu presa

Secretarul de stat german von Kühlmann a dat în judecată pentru calomnie ziarul Deutsche Tages-Zeitung şi un alt ziar berlinez. Afacerea care va ţine câteva şedinţe se va judeca la secţia a cincea de primă instanţă. Giranţii ziarelor incriminate declarând că posedă dovada acuzaţiilor ce au adus, apărătorul lor a cerut citarea a 100 de persoane din lumea diplomatică şi politică. Printre martori, se află şi şoferii care l-au condus pe Kühlmann pe timpul şederii acestuia în Bucureşti.

La situaţia militară, după al doilea paragraf, se intercalează:

Ţinând seama de aceste precizări, oricine poate informa ştirile tendenţioase din sursă germană, care anunţă periodic: am respins atacuri parţiale executate de inamic după o violentă preparaţie de artilerie. Aceste „succese" nu-s decât o aparenţă, ce n-are nimic comun cu realitatea lucrurilor. Dar dacă, în realitate, această justificare de o naivitate pur germanică dovedeşte falimentul pirateriei submarine – piraterie care, să nu se uite, a fost suprema speranţă a Germaniei care credea în victorie – ea mai are însă şi păcatul de a spune făţiş, de data asta, neutrilor că Germania duce mai cu seamă contra lor războiul submarin şi că, neputând să se atingă de transporturile militare ale aliaţilor, dânsa se răzbună pe nevinovaţi. Căci cine poate crede că Germania cruţă pe americani din simplă generozitate? Cinism şi mărturie de neputinţă.

Un interviu Take Ionescu

Corespondentul ziarului Le Petit Parisien a intervievat pe fostul vicepreşedinte de Consiliu în trecerea sa prin Elveţia. După ce a afirmat că exilul său momentan nu alterează întru nimic credinţa sa în idealul naţional, care păstrează în România veşnici apărători, dl Take Ionescu declară:

Mă voi duce în Franţa, în Italia, în Anglia şi în Statele Unite, pentru ca pretutindeni să spun nenorocirile României şi oroarea unei păci care nu este pace, ci ceva mai monstruos decât o anexiune. România nu va mai putea trăi dacă acest tratat rămâne definitiv, dar aceasta nu va fi. Sunt convins că războiul va fi lung şi că trebuie să fie ca să putem ajunge la emanciparea lumii de cea mai teribilă hegemonie prin violenţă pe care a cunoscut-o istoria. România este necesară bunei organizări a Europei. Românii, polonii, cehii şi iugoslavii formează un cerc de popoare antigermane de la Baltică până la Marea Neagră şi Adriatică. Dacă nu s-ar menţine această barieră, Germania ar fi stăpână pe toată Europa Orientală şi pe marea Rusie. Dânsa ar fi o putere formidabilă în faţa căreia statele occidentale n-ar avea decât să se plece. Iată pentru ce cauza romanească nu este numai o chestie de dreptate pentru naţiunile mutilate şi subjugate, dar şi o chestie de ordin mondial. Nu regret deloc că mi-am impus ţara în război. Dac-ar fi să se poată reîncepe, aş face acelaşi lucru, cu toată dărâmarea Rusiei care era singurul aliat cu care puteam avea un contact material. Nu era posibil ca marele proces dintre libertate şi despotism să se judece fără ca sângele să fi curs în valuri.

Dumneata, care ai fost în România, cunoşti tragedia noastră. Dar vom ieşi dintr-însa mai buni. Credinţa mea în victoria aliaţilor este absolută. În credinţa aceasta trăiesc şi aştept revanşa strălucită a actului care a fost semnat, sau, ca să spunem adevărul, care ne-a fost impus la Bucureşti.

Deoarece am fost oprit, sunt silit să suspend apariţia comunicatului.

IV

Organizaţia noastră avea un *Centru de informaţii* la Chişinău, în Basarabia, condus de Iosif Şchiopul, care avea însărcinarea să trimită şi informaţii despre stările din Basarabia. Informaţiile care urmează sunt redactate şi trimise de şeful Centrului de informaţii.

1. Chişinău, 19 iulie 1918

Numirea generalului Văitoianu ca guvernator n-a fost o greşeală atât de mare, cât de mare a fost graba cu care, în faţa protestului basarabenilor, guvernatorul a fost transformat în comisar... Actele de energie nu sunt greşeli, greşeli sunt numai slăbiciunile – mai ales în vremuri ca cele de azi, când peste ţara întreagă din nou îşi întinde aripile sfânta anarhie...

Nu mai ascultă nimeni de nimeni, pentru că nu este o mână de fier care să impună datoria subordinaţiunii. Din toate părţile Basarabiei, de la Bălţi, Orheiu, Soroca, Chişinău, Bender (Tighina) şi până la mare, vin ştiri despre începuturi de revolte ţărăneşti, provocate parte de scumpetea fără pereche, parte de felul cum se poartă armata. Să nu osândim armata întreagă. Războiul a deschis larg porţile şcolilor de ofiţeri pentru toţi tinerii calificaţi şi cum, în urma retragerii, certificate nu se puteau produce pentru majoritatea tinerilor – admiterea în şcoli se făcea pe baza unor simple declaraţii. Şi aşa au ajuns în şcoli şi, pe urmă, ofiţeri o mulţime de tineri nu numai fără orice instrucţie, sau numai cu o instrucţie foarte sumară, dar şi fără orice calificaţie morală. Şi aceştia alcătuiesc azi majoritatea ofiţerilor noştri. Şi ei şi domnii plutonieri şi câte un ofiţer superior procedează la sate ca în ţară duşmană. Rechiziţionarea alimentelor se face contra unor preţuri maxime stabilite de Sfatul Ţării în ianuarie (dar care niciodată n-au fost respectate), iar plata se face socotindu-se rubla cu 1 leu 60 bani, deşi azi pretutindeni rubla este 2 lei... Încearcă cineva să se plângă? E ameninţat şi lăsat şi fără bani.

Alături de aceste rechiziţii româneşti merg rechiziţiile nemţeşti contra unor preţuri care ademenesc şi mărfurile trec de contrabandă în Ucraina. La Dubăsari a fost arestat un colonel, Dimitriu, mi se pare, fiindcă el conducea contrabanda, la Benker a fost descoperit un locotenent care, cu mai mulţi evrei, trece în Ucraina tutun. Evreii au fost arestaţi, locotenentului nu i s-a întâmplat până acum, nimic. Să ia acasă documentele de la delegaţii Ministerului de Finanţe? (inginerul Lucaciu şi ceilalţi care rechiziţionează în Basarabia tutunul). Sunt ascunse preţurile, iar mai mulţi ţărani au fost ademeniţi şi şi-au vândut tot grâul evreilor, iar acum ei aşteaptă de la autorităţi să li se dea făină. Şi de aceea, plâng mulţi ţărani care mai au ceva: eu n-am vândut, ca eu şi ai mei să avem ce mânca. Am trăit cu economie şi acum mi se ia cu preţuri de râs aproape tot ca să se dea celor care au speculat şi au vândut evreilor tot ce au avut. Pâinea a ajuns 3 lei funtul (pâinea amestecată cu făină de păpuşoi), iar 5 lei, pâinea mai albă. Kilogramul e deci 7,50 şi 12 lei 50... Şi aceasta în Basarabia bogată! Este firesc dacă nemulţumirea se întinde mereu şi ia caracter ameninţător. În jurul Benderului, ţăranii români au dezarmat mai mulţi ofiţeri români şi i-au predat ruşilor (ucrainenilor de peste Nistru); în alte părţi, ofiţerii au fost opriţi să intre în comună. Linişte nu-i nicăieri şi agitatorii ruşi îşi ridică capul, exploatând nemulţumirea. De aceea, trebuia o mână de fier! În zadar ameninţă Sfatul Ţării de o lună de zile. Ruşii râd de noi şi-şi continuă agitaţiile. Mai ales acum, după succesul delegaţiei care a protestat împotriva numirii unui guvernator. Poate a fost o greşeală că s-a numit un guvernator, poate era mai bine dacă comandantului trupelor române din Basarabia i s-ar fi dat mâna liberă care era s-o aibă guvernatorul. Dar, odată numit, trebuia menţinut. De altminteri, numirea aceasta a dovedit sau pare a dovedi o apropiată sciziune între guvernamentali. Dl Stere pare că încearcă o politică nouă, independentă de Marghiloman. În orice caz, el a fost de data aceasta alături de directorii basarabeni, care au protestat împotriva numirii unui guvernator.

Dintre toţi directorii, au fost pentru guvernator Cazacu şi Costin (acesta de la Interne, om trăit multă vreme în ţară), care nici nu şi-au dat demisia, când ceilalţi au demisionat. Zilele trecut, aceşti doi directori au şi fost întâmpinaţi de deputaţii blocului moldovenesc, într-o şedinţă a consiliului judeţean cu strigătele de trădători...

Stere îşi caută oameni pentru o viitoare acţiune. Unui deputat basarabean mai de frunte, pe care îl cunoaşte de mult, i-a făcut într-o zi mărturisirea: «În România azi, sunt numai trei bărbaţi politici care pot să îndrume o acţiune politică serioasă: Carp, Marghiloman şi eu (Stere). Carp este imposibil din cauza atitudinii sale faţă de Coroană, Marghiloman este imposibil din cauza atitudinii sale faţă de reformele ce se impun. Numai programul meu are viitor...»

Dar Stere este imposibil din cauza legăturii sale cu Marghiloman şi din cauza oamenilor cu care a venit în Basarabia. Aceasta este părerea celor mai mulţi, care aşteaptă pe omul care va trebui să vină. Şi în vremea aceasta Merescu se ridică în ochii tuturor.

*

Agitaţia ruşilor este tot mai evidentă. Zilele trecute, amăgite de agitatori ascunşi, femeile, şi romînce, şi ruse, au încercat să dezvăluie statuia ţarului, fiindcă li se spusese că are să ploaie. Un popă le-ar fi spus: Ţarul v-a dat pământ, el are să vă dea şi ploaie, numai descoperiţi-l... A trebuit să intervină armata, s-au făcut numeroase arestări şi statuia a fost din nou învăluită într-o pânză nouă. Ţarismul aşadar n-a murit? Doarme numai şi poate din nou să se trezească?

La 28 iunie, se zice că s-ar ţine la Odessa un congres ucraino-rus în chestiunea Basarabiei. Mulţi ruşi din Chişinău se pregătesc să plece acolo şi unul dintre ei a spus că se duc pentru a protesta împotriva alipirii Basarabiei la România. (Agitaţia în Ucraina este susţinută de austrieci, care vreau să ne învrăjbească cu ucrainenii). Oare sfârşitul acestor încurcături nu va fi o nouă mobilizare, cum se vorbeşte în unele cercuri ale directorilor basarabeni?

Ar fi o soluţiune, o ieşire din impasul în care a condus politica de slăbiciuni a guvernului de la Iaşi, incapacitatea autorităţilor din Chişinău, purtarea proastă a armatei şi agitaţiile străine.

2. Chişinău, 23 iunie 1918

Agitaţiile ruşilor împotriva stăpânirii române iau dimensiuni tot mai mari. Funcţionarii refuză să presteze jurământ şi continuă, cu toate acestea, să-şi ocupe slujbele; la oficiile de stat, funcţionarii refuză să vorbească altă limbă decât cea rusească; la primărie, greva tacită, ascunsă, continuă şi viaţa se scumpeşte şi nemulţumirea creşte (pentru greva funcţionarilor de poştă, vezi Sfatul Ţării). Agitaţii de felul acesta au loc în ţara întreagă. Ardelenii stabiliţi la Acherman spun, spre pildă, că românii sunt pretutindeni întâmpinaţi (de ruşi) cu vorbele: Când plecaţi? Că aici are să fie din nou Rusie... La fel la Călăraşi, la Bender, la Bălţi, în toate oraşele. Ar fi, însă, o greşeală de-a crede că nemulţumirea generală se datoreşte numai agitaţiilor. Agitatorii nu pot crea nemulţumire, ei alimentează numai şi înteţesc o nemulţumire deja existentă şi, substituind cauzelor adevărate ale nemulţumirii, alte cauze, o canalizează într-o direcţie voită de ei. Alături de dezarmarea agitatorilor trebuie, prin urmare, să înlăturăm şi adevăratele cauze ale nemulţumirii. Şi greşelile noastre încep de aici.

La Călăraşi a fost arestat în seara de miercuri, 20 iunie, proprietarul evreu al moşiei de acolo, surprins când agita printre funcţionarii de poştă să plece în Ucraina, să nu se supună stăpânirii române, etc. Evreii, văzând arestarea unui tovarăş, s-au adresat căpitanului Predescu de la Regimentul 6 Vânători din Călăraşi, care însă în aceeaşi seară a dat ordin ca evreul să fie eliberat, deoarece ancheta făcută de el n-a putut să constate nicio vină. Un birjar mi se plângea dimineaţa, cum mă ducea în oraş, că toată lumea îl ameninţă să-l ducă la comenduire, care îi cere o taxă de 5 ruble pentru cursa de la gară. Eu sunt rus şi pe mine la comenduire mă bat, dar la evrei le dă drumul, când îi duce acolo... În ţara aceasta numai evreii o duc bine. N-am văzut eu cum au scăpat evreii de la comenduire dând soldaţilor (sergenţilor) de acolo, bani?...

Ofiţerii stau toţi în legătură cu samsari evrei. Îi vezi pe stradă aproape ţinându-se de braţ cu elemente dubioase. Toată lumea face negoţ, tot corpul ofiţeresc aproape şi toţi soldaţii noştri aproape mor de foame. Am vorbit cu un soldat din Regimentul 23 Ialomiţa, care este acum la Chişinău. Mor de foame. Li se dă soldaţilor pe zi de două ori mâncare şi anume la ora 1 (13) o supă de mazăre stricată, în care înoată viermi şi la ora 6 (18) puţină mazăre şi în total 300 gr de mălai pe zi. De două luni de zile nu li s-a dat solda. În schimb, în flecare zi bătăi şi înjurături. Şi aceşti soldaţi sunt chemaţi să tragă odată şi odată în fraţii şi părinţii lor, când foamea îi va răscula. Nici la ministerele noastre basarabene nu merg treburile mai bine. Sunt mari nemulţumiri mai ales la Interne, unde în frunte este ca director I. Costin, care şi-a făcut educaţia la Bucureşti. Bolşevic sub bolşevici, liberal sub liberali, marghilomanist sub Marghiloman, acest om face fel de fel de negoţuri, exploatând situaţia sa ca şef al poliţiei interne. În slujbe nu numeşte români. Înainte cu trei zile a refuzat, dimineaţa, o slujbă unui ofiţer român demobilizat care ştia sârbeşte, iar peste câteva ore a numit pe un rus care nu ştia româneşte... Şi nu se iau măsuri şi ziarele ruseşti care vin de peste Nistru exploatează slăbiciunea noastră şi toată lumea rusească aşteaptă cu dor reînvierea ţarismului.

Azi a sosit la Chişinău Episcopul Nicodim al Huşilor. A intrat în oraş pe la orele 10. Străzile – goale. În cortegiul format la gară, numai persoanele oficiale, numai militari. Aşa-mi închipui că au intrat nemţii în Bucureşti. Numai câţiva inşi în colţuri de stradă. La biserică la fel. Deşi biserica este mică şi era de faţă armată multă, era încă loc pentru mulţi, mulţi. Duminicile nu încape lumea în biserică, azi...

Suntem în ţară străină, ocupată, nu cucerită definitiv. Am adus în Basarabia numai slăbiciunile noastre exagerate la extrem. Se aud în depărtare şi întuneric voci şi zgomot surd... Un murmur ca din adâncuri nepătrunse. Se apropie revoluţia de jos, fiindcă nu vrea nimeni de sus să facă această revoluţie necesară.

3. Chişinău, 30 iunie 1918

Situaţia s-a îmbunătăţit într-adevăr sau liniştea este numai aparentă? Nemulţumirile s-au mai potolit sau nu mai îndrăznesc să se manifeste atât de liber ca mai înainte? Fapt este că, de-o vreme încoace, lucrurile par a lua un caracter de stabilitate definitivă. Fără îndoială, în mare parte noua situaţie se datoreşte sosirii noului comisar. A fost de ajuns să dea sancţiunea cuvenită câtorva ordonanţe neexecutate (arestarea tuturor celor care purtau pe chipie cocărzile de ofiţeri ruşi – între ei, un procuror de tribunal şi un profesor! arestarea unor speculanţi-acaparatori evrei şi rechiziţionarea mărfurilor) ca în lumea de aici să se producă o schimbare sufletească însemnată. În sine, faptul venirii lui Văitoianu şi cele câteva măsuri care au putut fi luate şi care prevestesc alte măsuri au fost suficiente ca lucrurile să fie îndrumate într-o direcţie nouă. Este interesant de reţinut că măsurile luate împotriva speculanţilor şi acaparatorilor care în rândul întâi lovesc în evrei (care toţi se îndeletnicesc cu comerţul ascuns), au făcut o foarte bună impresie chiar în populaţia rusească. Antisemitismul este un sentiment tradiţional, ereditar al ruşilor ortodocşi şi desolidarizarea autorităţilor noastre cu elementul evreiesc a trebuit să trezească în mod logic simpatii.

Înlocuirea funcţionarilor recalcitranţi cu funcţionari români, anunţarea introducerii de cartele pentru pâine şi zahăr, pe lângă cele fixate înainte au avut darul să facă să nu mai prindă tulburările agitatorilor ruşi. Energia cu care s-a procedat împotriva cluburilor, cuiburi de cartoforie şi chefuri, pedepsirea celor mari şi bogaţi a trebuit să atragă pe cei mici şi săraci. Şi mulţimea începe să spere şi să sufere în tăcere, până ce se vor schimba într-adevăr lucrurile spre mai bine. Venirea lui Văitoianu este primul succes palpabil al lui Marghiloman şi primul semn indiscutabil al eşuării politicii lui Stere în Basarabia, care nu poate fi pacificată şi naţionalizată decât pe calea pe care a apucat acum Văitoianu. N-a vrut Stere să primească el această sarcină sau n-a înţeles s-o ceară? Oricare ar fi adevărul, rămâne cert că rolul lui Stere în Basarabia este al trecutului. Nu explică oare aceasta şi atitudinea lui mai nouă? Nereuşind să-şi creeze o situaţie puternică în Basarabia prin Marghiloman, trece prin campania sa antidinastică la carpişti – împotriva lui Marghiloman... întărind, însă, fără să vrea, situaţia lui Marghiloman în Basarabia.

Alexandru Marghiloman.

*

Fi-va noua stare de lucruri de lungă durată sau nu – depinde de la măsura de energie prin care comisarul va şti să impună respectul ordonanţelor publicate. Una dintre marile greşeli ale trecutului a fost chiar această lipsă de energie. Dintre nenumăratele ordonanţe publicate de autorităţile civile şi militare, una măcar n-a fost respectată în întregimea ei. De ce te-ai fi supus unei ordonanţe pe care o puteai încălca fără teamă de a fi pedepsit?...

O şovăire pe această cale ar readuce vechea stare de anarhie. Ordonanţele trebuie să cuprindă sancţiuni executabile (nu, spre pildă, ca una mai veche care spune că acei care nu extradă armele şi la percheziţii vor fi găsiţi cu arme vor fi împuşcaţi pe loc!...). Ameninţările, oricât de grele, sunt semne de slăbiciune, câtă vreme pedepsele, chiar şi cele mai uşoare, sunt semne de energie...

4. Chişinău, 15 iulie 1918

Situaţia aproape neschimbată. Sub suprafaţa aceasta de aceeaşi nuanţă se urmează însă o prefacere aproape imperceptibilă. Ne apropiem de o diviziune, de o sciziune între pătura de jos şi pătura intelectuală a populatiei străine. Populaţia de jos – nu numai românii – începe să se împace cu situaţia, simţind că noua stare de lucruri este de o stabilitate definitivă. Fără îndoială, au contribuit la acest început de prefacere sufletească măsurile energice luate şi ce se mai iau de către comisarul general. O singură nemulţumire parcă va mai dăinui până la sfârşitul războiului: lipsa de pâine. Toate ar fi bine şi ne-am împăca cu toate – zic aceşti străini – dacă ni s-ar da mai multă pâine şi mai ieftină. Dar pe semne, nu vor să ne dea, căci făină ar fi ea destulă la evrei...

Este eterna poveste. Speculanţii sunt duşmanii poporului şi speculanţii sunt în Basarabia toţi evreii. Orice s-ar face şi oricum s-ar proceda faţă de evrei, ei sunt şi rămân duşmani ai noştri, duşmani ascunşi şi cu atât mai primejdioşi.

Ei şi clasa funcţionarilor ruşi nu se pot împăca cu starea nouă de lucruri. Ei pe ascuns, funcţionarii ruşi pe faţă agită împotriva ordinii noi. Este firesc ca cinovnicii (funcţionarii) ruşi, stăpânii de ieri ai Basarabiei, să nu se împace cu rolul neînsemnat pe care li-l rezervă viitorul, dar nu este firesc ca autorităţile noastre să nu procedeze mai energic împotriva lor. Primăria şi Consiliul comunal continuă a se compune din membri aleşi de bolşevici, primarul Schmidt continuă să agite împotriva guvernului ţării şi gazetele continuă să scrie împotriva lui. Dar atâta tot. Acum, din nou se zvoneşte că peste câteva zile se va dizolva consiliul...

În schimb, aproape zilnic sosesc refugiaţi din Ucraina, mai ales din Odessa, care sunt încântaţi de stările din Basarabia. Vin chiar şi dintre funcţionarii plecaţi de aici, ademeniţi de ruşi să nu se supună regimului românesc – şi se căiesc. Tot e mai bine în Basarabia românească robită, decât în Ucraina rusească liberă. Să fie oare un efect al luptelor din Franţa? De-o vreme încoace, se sporeşte numărul celor care găsesc vinovată activitatea de acum şi de mai înainte a lui Marghiloman. Fac declaraţii împotriva lui chiar şi oamenii trimişi de guvernul lui ca să organizeze Basarabia. În schimb, creşte pe zi ce merge numărul prietenilor Antantei. Suntem în pragul unei prefaceri sufleteşti şi la românii din Basarabia.

5. Chişinău, 21 iulie 1918

Evenimentele din Franţa au un răsunet tot mai larg în Basarabia, care trece prin o mare prefacere sufletească. Din filogermană, societatea românească din Basarabia începe să devină tot mai filoantantistă şi telegramele despre înaintarea victorioasă a francezilor sunt primite tot mai mult cu satisfacţie vădită. Stere nu mai are nicio trecere în Basarabia. L-au părăsit chiar şi oamenii pe care el i-a ridicat. Guvernul din Iaşi este privit tot cu mai multă neîncredere şi tot mai mulţi basarabeni, în poziţii conducătoare, declară că nu se poate lucra în guvernul Marghiloman.

Toate declaraţiile de acest fel făcute de vicepreşedintele Sfatului Ţării şi de Ministrul de Instrucţie al Basarabiei este a se atribui zvonul care a circulat zilele trecute la Chişinău, anume că Marghiloman în curând, are să fie înlocuit printr-un guvern Averescu. În orice caz, toată lumea începe să fie tot mai mult convinsă că politica de până acum a României trebuie să se schimbe din nou în alt spirit şi că alături de nemţi noi nu putem merge. Fără îndoială, la această prefacere sufletească a Basarabiei contribuie deosebite cauze. Neîncrederea în victoria finală a nemţilor şi dorinţa generală ca înfrângerea lor să fie cât mai apropiată nu izvorăşte numai dintr-un sentiment de simpatie pentru Antantă.

Evenimentele din Rusia au trezit nădejdi exagerate în învierea Imperiului Rusesc şi posibilitatea reanexării Basarabiei la Rusia. Asta o speră şi o cred ruşii şi rusofilii. De aceea sunt împotriva germanilor care i-au dat României ţara „lor". Ţărănimea română simte şi ştie chiar că o mare parte din rechiziţionările ce se fac sunt pentru nemţi. Ei ne sărăcesc ţara, ei scumpesc viaţa. Stabilirea lor pe frontul apusean va avea ca urmare retragerea trupelor din Răsărit şi o îmbunătăţire a situaţiei. De aceea, sunt ei împotriva germanilor.

În sfârşit, sunt români care înţeleg că soarta Basarabiei este legată de soarta României; care văd că Puterile Centrale sunt duşmane ale poporului românesc – dovadă rezolvarea impusă a chestiunii evreieşti (şi Basarabia este întreagă antisemită) – şi-şi dau seama că o democratizare a ţărilor româneşti nu se poate face sub patronajul unei Germanii victorioase. De aceea aceştia doresc şi speră izbânda aliaţilor noştri. Este de ajuns să citeşti Sfatul Ţării, organul guvernului basarabean, pentru a te convinge de această prefacere în spirit antantist. „Guvernul" basarabean se înstrăinează tot mai mult de guvernul din Iaşi şi atunci de ce nu ar permite redacţiei să scrie aşa cum simte?

O victorie mai mare franceză şi Chişinăul are să manifesteze...

6. Chişinău, 28 iulie 1918

Se pare că anumite cercuri, pentru a se menţine într-un rol de importanţă, stăruie prea mult, şi prin presă şi prin grai viu, asupra gravităţii „agitaţiunii ruseşti". Fără îndoială există în Basarabia întreagă, dar mai ales în Chişinău, o agitaţie organizată aproape pe faţă. Presa guvernului basarabean în nenumărate rânduri a atacat şi atacă pe reprezentanţii acestei propagande ruseşti, care se manifestă pe toate treptele vieţii publice. Bunăoară, la 26 iulie, cu prilejul unui parastas pentru fostul ţar. Două zile după ce ziarele din Iaşi au anunţat că familia regală a luat doliu de patru săptămâni pentru moartea lui, parastasul a avut o asistenţă foarte numeroasă. Au asistat chiar şi numeroşi moldoveni, cum şi între preoţii care au slujit a fost şi un român moldovean. Dar majoritatea asistenţilor erau femei... Dacă parastasul se poate numi o demonstraţie politică, această demonstraţie n-a avut nicio importanţă. Cred, în genere, că importanţa agitaţiilor ruseşti dispare şi scade mereu, înainte de toate din cauza unei diferenţieri tot mai distincte între agitatori şi agitaţi.

Mişcarea rusească în realitate nu este altceva decât frământarea clasei de funcţionari ai vechiului regim, pe care România i-a înlăturat. „Cinovnicii", funcţionarii de stat din nenumăratele servicii, se văd deodată coborâţi de pe piedestalul înalt al birocraţiei ţariste şi reduşi la rolul de simpli cetăţeni care trebuie să se supună unei noi stări de lucruri sau să plece. Dar unde să plece? Şi atunci, preferă să rămână şi – în nădejdea unei minuni care să refacă Rusia – să împiedice sau să întârzie măcar statornicirea unei noi orânduiri în Basarabia. Şi la aceşti „cinovnici" se alătură o parte însemnată a preoţimii ruseşti, tot atât de nemulţumită prin noile schimbări.

Dar poporul? Poporul rusesc de la ţară? El n-are nimic sau aproape nimic comun cu aceşti cinovnici şi apoi nemulţumiţi pentru soarta lor individuală şi nu pentru soarta ţării. Poporul, deşi pe alocuri şi din vreme în vreme se lasă ademenit de însemnările agitatorilor, în realitate tot mai mult se desparte de ei, pentru că simte că în dosul acţiunii acestor agitatori este un interes particular şi pentru că vede că aceşti agitatori merg mână în mână cu elementul evreiesc, exploatatorii lor...

Pe terenul duşmăniei împotriva României, „cinovnicii" ruşi şi evreii basarabeni se găsesc în deplin acord. Evreii n-au nimic cu ţarismul, care pentru ei înseamnă apăsarea, ei îşi dau seama că Rusia veche nu se mai poate reface, dar că într-o Rusie democratică tot ei vor fi clasa conducătoare, ca şi în Rusia bolşevică de azi a lui Troţki. De aceea sunt şi ei totdeauna gata să sprijine o acţiune care tinde la dezlipirea Basarabiei de România. Dar nici „cinovnicii" şi nici speculanţii evrei n-au rădăcini în popor. Singuri popii dacă mai reuşesc să ademenească sufletele predispuse la mister ale ruşilor (de aceea şi atâtea femei la parastasul ţarului). Dimpotrivă, orice măsură luată împotriva lor, împotriva „duşmanilor poporului" ai birocraţiei ţariste şi a speculanţilor evrei trebuie să-i îndepărteze tot mai mult.

Au fost de ajuns cele câteva ordonanţe cu tendinţă – voită sau nevoită – antisemită (n-are multă importanţă), ca între ruşi să se ivească un nou curent faţă de puterea de stat românească. Pe stradă auzi mai multă vorbă românească, ruşii nu mai fac opoziţie când le vorbeşti româneşte, ci îţi răspund pe limba ta şi tot mai des se aude vorba: Numai dacă i-ar strânge pe jidani, că ei ne sărăcesc...!

„Agitaţiunile" ruseşti încep să piardă din importanţa lor şi să devină tot mai mult o platformă pentru unii oameni care vreau să se menţină în posturile lor înalte. Şi dacă nu există agitaţii cu rădăcini în jos, trebuie inventate... Aceasta mi se pare diagnosticul zilelor ce vin...

7. Chişinău, 4 august 1918

În vremurile din urmă se înmulţesc conflictele între populaţia civilă şi organele româneşti însărcinate cu rechiziţionările pentru germani. Dezarmări de ofiţeri şi soldaţi în ţinutul Benderului, dezarmări şi maltratări de soldaţi şi jardarmi în ţinutul Chişinăului, Soroca, Bălţi şi acum de curând omorârea brutală a trei gradaţi la Goreşti (Horeşti, sud de Chişinău). Zvonindu-se că vine de la Goreşti rechiziţionarea, sătenii, toţi moldoveni care vorbesc aproape numai româneşte, instigaţi de notar şi primar, au ţinut duminică (29 iulie) o întrunire, în care, printr-un proces verbal (redactat în ruseşte, neştiind ei scrie româneşte), au reuşit să se opună rechiziţionărilor şi să tragă clopotele când se va începe rechiziţionarea, ca oamenii să se adune şi să se poată apăra.

A doua zi, luni 30 iulie, către seară, deodată răsună clopotele şi oamenii se adună, înarmaţi, pe uliţe. Şeful postului de jandarmi, un sergent, văzând mulţimea agitată, se apropie de ea şi, cu carabina în mână, o somează să se împrăştie. Discuţii, vociferări, se ridică din părţile măciuci şi sergentul cade mort, cu craniul sfărâmat. A fost găsit cu capul mutilat. Un plutonier instructor, care voia să-i vină într-ajutor, văzând mulţimea mare, se retrage într-o ulicioară, unde este urmărit. Ameninţă cu revolverul, trage două focuri, omoară doi oameni şi cade şi el cu capul sfărâmat. A fost găsit şi el mutilat (sau călcat în picioare), încât nu i se mai cunoşteau ochii, nasul. Patru soldaţi care asistă la comisia de rechiziţionare vin şi ei la locul unde este mulţimea. Dar n-au decât patru cartuşe şi, ameninţând şi apărându-se, se retrag înspre marginea satului, de unde caporalul se repede în satul vecin, la distanţă de vreo 2-3 km, ca să aducă cartuşe din depozitul de acolo. Dar nu se mai înapoiază şi a doua zi este găsit în mijlocul câmpului mort, cu capul sfărâmat oribil. Probabil c-a fost omorât în sat şi aruncat apoi în câmp, căci în jurul lui nicio pată de sânge. Atât s-a putut constata din interogatoriul sumar de până acum. S-au făcut numaidecât arestări de vreo 40 de oameni, care au fost bătuţi ca să facă mărturisiri şi ancheta urmează. La Consiliul de Război (fost Tribunal Militar din Corpul V de aici), se găseşte raportul unui maior de jandarmi care, raportând despre conflictele de această natură, le atribuie la trei cauze principale (alături de specula evreilor care acaparaseră mărfurile): 1) soldaţii noştri de pe lângă comisiile de rechiziţionare şi mulţi jandarmi fură sau iau ca rechiziţiune „fără să plătească"; 2) ofiţerii noştri de la comisiile de rechiziţionare procedează ca în ţară duşmană şi nu ştiu trata cu oamenii; 3) instigatorii, şi străini, ruşi, şi moldoveni rusificaţi, exploatează nemulţumirea populaţiei împotriva organelor româneşti şi a României, spunând că tot răul vine de la Unire.

Cazul de la Goreşti nu este un caz izolat, este însă cel mai recent şi mai tipic şi, durere, n-are să rămână cel din urmă. Nemulţumirea la ţară creşte din nou şi semnele de răzvrătire se înmulţesc, în măsura în care vin veşti despre un nou front rusesc. Rusia are să se refacă, spun instigatorii şi vorbele lor prind, pentru că noi nu facem nimic ca populaţia să nu mai dorească această refacere.

După primele acte de energie ale lui Văitoianu, s-a revenit la vechea indolenţă. Ordonanţele se dau fără număr, dar rămân neexecutate. Evreii din nou devin tari şi mari şi din toată „naţionalizarea" instituţiilor de stat nu se alege nimic sau aproape nimic... Un caz tipic: rusul (nu ştie româneşte) din fruntea tipografiei statului a fost înlocuit înainte cu o lună şi jumătate prin părintele Moţa şi avea să se mute din clădirea tipografiei în 10 zile ca să poată intra Moţa. Azi, după şapte săptămâni, este tot acolo, a fost numit şef al casieriei centrale... şi dl prim-ministru Cazacu îl ia sub protecţia sa, iar dlui ministru de Interne Costin îi convine apa tulbure...

Ardelenii sunt din nou priviţi cu mai multă neîncredere. Cum ofiţerii români ardeleni, detaşaţi de comisiile de rechiziţionare, pe alocuri au protestat sau măcar s-au indignat împotriva felului cum se fac rechiziţionările, acum se spune că vor fi revocaţi şi trimişi din nou în ţară. Se mai zvoneşte şi despre înlocuirea lui Văitoianu. Unii spun că va fi înlocuit fiindcă a fost prea energic, alţi spun fiindcă a fost prea puţin energic... Adevărul rezultă în mod fatal: n-a putut mulţumi pe nimeni. A pornit bine, dar s-a oprit (sau a fost oprit?) în mijlocul drumului. O singură politică poate duce la ţel: energie împotriva speculatorilor evrei şi a agitatorilor ruşi şi mai multă înţelegere pentru nevoile şi nemulţumirile populaţiei de la ţară, fie această populaţie românească sau străină. Este nevoie de această politică mai ales acum, când se apropie marile schimbări din Rusia, ai căror propagatori, împotriva intereselor unirii cu România vor fi (cum au fost şi până acum) evreii şi „cinovnicii" ruşi...

Originea lui C. Stere

Am primit veşti din Soroca. Stere s-a născut în satul Ciripscău, judeţul Soroca. Un învăţător, Login, din satul lui Stere declară că tatăl lui Stere a fost într-adevăr grec (vorbea rău româneşte şi chiar la bătrâneţe vorbea „Ţe mai faţi?..."), iar mamă-sa a fost evreică. Login pleacă zilele acestea acasă şi va aduce o copie după certificatul de botez. Două surori ale lui Stere sunt măritate la Odessa, după ruşi. Împreună au cam 1 500 de pogoane. Stere şi-a vândut partea lui. (*Centrul de informaţie din Chişinău, raport din 30 iulie 1918*).

V

Mai reproduc câteva informaţii din *Buletinul de ştiri* al agenţiei noastre *Dacia*, care se ocupă în special cu situaţia Puterilor Centrale. Data e după stilul vechi.

Dacia
Agenţia de informaţii telegrafice
Iaşi, str. V. Alecsandri nr. 3

1. 12 septembrie 1918

Chestiunea croată. *După ziarele din Budapesta şi din Viena, în Monarhia Austro-Ungară, pe lângă problema cehoslovacă şi polonă, se accentuează tot mai mult şi problema iugoslavă, al cărui centru este azi oraşul Agram. Criza actuală a fost provocată în aparenţă de persoana Banului Mihailovici, în fond este însă o luptă cu tendinţe de independenţă naţională şi o luptă de idei. Lupta s-a început în sesiunea din iulie a dietei croate între coaliţia sârbo-croată, care reprezintă politica oficială ungurească şi care la ultimele alegeri a întrunit numai o treime din voturile alegătorilor, şi în partidele de opoziţie, între care cel mai puternic este partidul Frank, susţinut în taină de clericalii din Viena. În cursul dezbaterilor agitate, partidul coaliţiei, condus de Duşan Popovici, Svetozar Pribicevici, dr. Ivan Palecec şi dr. E. Luchinici, a suferit o primă înfrângere principială. O fracţiune a coaliţiei, în frunte cu deputatul dr. Ivan Lorkovici şi dr. G. Surmin, s-a ridicat împotriva imperialismului şovinist maghiar şi, împreună cu un însemnat număr de partizani, au trecut de partea opoziţiei. A doua fază a luptei s-a dat pe chestia concentrării naţionale pentru obţinerea independenţei naţionale. Ideea a fost adusă în discuţie de Partidul Starcevici, la care s-au*

asociat şi celelalte fracţiuni ale opoziţiei împreună cu disidenţii. Opoziţia voia să silească partidul, adică, fie dezlipirea de Ungaria şi crearea unui stat al slavilor de sud în cadrele monarhiei, fie în forma trialistă, fie în cea federalistă.

Lupta a degenerat. Însuşi Banul Mihailovici a atacat cu înverşunare opoziţia, în special Partidul Frank, citind câteva documente al căror conţinut a răscolit spiritele slavilor de sud. Partidul Frank a fost acuzat că, înainte de a izbucni războiul, a instigat împotriva conştiinţei, a cerut dizolvarea dietei, suspendarea guvernării civile şi a intervenit pe lângă şeful Statului-Major, Conrad von Hoetzendorf, ca să introducă în Croaţia dictatura militară şi să proclame starea de asediu. S-a citit un memoriu, trimis cercurilor influente vieneze de politicieni croaţi de seamă, în care se cere de urgenţă Marea Austrie, limba oficială germană, desfiinţarea dualismului etc. S-au prezentat documente, prin care se dovedea că Partidul Frank a acuzat coaliţia sârbo-croată că a făcut servicii fraţilor Privicevici, că a susţinut propaganda Marii Serbii, iar pe baronul Skerlecz, fostul Ban, l-a acuzat că a fost de o indulgenţă exagerată, de o moliciune neadmisibilă şi de necrezut faţă de elementele care, în detrimentul intereselor militare, urmăreau desfacerea Croaţiei şi Sloveniei din legătura comună cu monarhia, pentru a intra ca parte integrantă în Marea Serbie. S-au citit în dietă denunţuri despre mănăstiri, unde ar fi ascunse bombe, despre cetăţeni ungari de origine croată, care în haine de sărbătoare şi-au manifestat bucuria, când cetatea Przemysl a căzut în mâinile ruşilor.

Partidul Frank a protestat cu indignare împotriva acuzaţiei că ar fi instigat împotriva constituţiei croate, declarând că documentele prezentate în dietă sunt false. În focul discuţiei, deputatul dr. Ştefan Radici, şeful Partidului Ţărănesc, care înainte de război a luat parte la congresele panslave din Moscova, Praga şi Sofia, a declarat că el nu cunoaşte loialitatea necondiţionată nici faţă de Ungaria, nici faţă de Austria, nici faţă de dinastie şi nici chiar faţă de Dumnezeu. Dieta croată s-a închis înainte de a se fi putut limpezi situaţia. Opoziţia continuă să fie activă şi în presa din Viena atacă mereu politica coaliţiei, astfel, în Neue Freie Presse din 3 şi 7 septembrie 1918, şeful Partidului Frank, deputatul dr. Alexandru Horvath, declară: Trebuie înlăturată din Croaţia orice stăpânire maghiară. Deznaţionalizarea croaţilor nu a putut s-o facă nici Turcia, nici Italia, nici Republica Veneţiană, cu atât mai puţin va reuşi Ungaria să facă. Programul nostru e unirea tuturor ţărilor croate în cadrul monarhiei, sub forma dualistă, trialistă sau federalistă.

Deputatul Ştefan Radici, şeful Partidului Ţărănesc, adaugă: Problema slavilor de sud se poate rezolva ori parţial, prin unirea ţărilor croate încadrate monarhiei, ori radical în sensul iugoslav. Eu sunt aderent al cursului croat, pe care îl doresc şi ţăranii croaţi. Criza croată continuă. (După Vilag, Magyar Hirlap şi Neue Freie Presse).

2. Însărcinarea militară a contelui Tisza în chestia slavilor de sud

Rezumăm aici o telegramă din Viena, publicată în ziarul Az Est cu data de 18 septembrie 1918: În cercurile politice din Viena se vorbeşte mereu de scopul contelui Tisza la Agram. După informaţiile persoanelor iniţiate, contele Tisza a fost însărcinat cu o importantă misiune politică în Croaţia şi Bosnia. Rolul său ar fi ca să intre ca împuternicit al Majestăţii Sale, în relaţii cu toţi factorii care au cuvânt şi merită să fie ascultaţi, în chestiunea rezolvării chestiei slavilor de sud, în special cu croaţii, sârbii, bosniacii, eventual şi cu dalmatinii şi să stabilească o legătură între naţionalităţile care ar putea fi luate în seamă la rezolvarea chestiei slavilor de sud, de o parte, şi între aceste naţionalităţi şi Ungaria sau Dinastia, de altă parte. Tisza a primit această misiune nu ca şi civil, ci ca militar, numindu-se pe lângă dânsul şi un ofiţer de Stat-Major, astfel că misiunea sa a căpătat prin aceasta un caracter oficial. În cercurile politice din Viena, se aşteaptă cu înfrigurare desfăşurarea evenimentelor şi este posibil că se vor cere guvernului explicaţii.

3. 13 septembrie 1918

***Criza internă, austro-ungară.** – Din Viena i se telegrafiază ziarului Az Est cu data de 17 septembrie stil nou. Între prim-ministru ungar Wekerle şi guvernul austriac s-au ivit grave neînţelegeri în ce priveşte problema reorganizării monarhiei. În special este mare deosebire între concepţia lui Wekerle şi a ministrului comun de externe Burian şi a prim-ministrului austriac Hussarek. Wekerle, consideră chestiunea croato-slavonă ca o chestiune administrativă, care poate fi rezolvată cu mijloace administrative, pe când Burian şi Hussarek o consideră ca o chestiune politică. O altă neînţelegere, şi mai gravă, priveşte refacerea Austriei. Wekerle nu este aderent al autonomiei naţionalităţilor din Austria, pe care o proiectează guvernul austriac. Prim-ministrul ungar este de părere că în Austria elementul german trebuie să-şi menţină hegemonia, pe când Hussarek voieşte să acorde deplină autonomie tuturor naţionalităţilor, aşa că în mod fatal s-ar sfârşi hegemonia germană.*

Vilag, în numărul de la 18 septembrie stil nou, scrie următoarele: Criza are nenumărate pricini. Ea izbucneşte acum din cauza chestiunii iugoslave. În Croaţia, Slovenia, Bosnia, Herţegovina şi în provinciile sudice ale Austriei situaţia este atât de încurcată, încât rezolvarea chestiunii iugoslave nu se mai poate amâna. Wekerle a fost de părere că

Bosnia şi Herţegovina să fie direct încorporate Ungariei, crezând că prin acest act constituţional şi administrativ se rezolvă întreaga chestiune. Noi, credem că acest plan e dăunător, ba chiar fatal intereselor ungare. Noi, dimpotrivă, trebuie să-i sprijinim pe iugoslavi pentru realizarea aspiraţiilor lor naţionale, culturale şi economice şi să nu-i împingem în opoziţie. Împotriva planului lui Wekerle s-au ridicat mai cu înverşunare croaţii şi sârbii, i se potriveşte însă şi guvernul austriac. De altminteri s-au convins şi cercurile conducătoare că această linişte nu va aduce liniştea şi pacea, ci noi frământări. Este numai o chestiune de timp ca această criză să devină acută.

4. 18 septembrie 1918

***Cehoslovacii la Wilson**. Neue Freie Presse din 25 septembrie anunţă că la Washington s-a ţinut o conferinţă a reprezentanţilor cehoslovaci, poloni şi iugoslavi, care a durat 12 zile. S-a votat un program pentru o Boemie liberă, o Polonie liberă, cât şi pentru libertatea naţiunii iugoslave. Acest program a fost prezentat de Massaryk preşedintelui Wilson.*

5. 19 septembrie 1918

(Ministrul de Externe Hintze despre pacea cu România)

În ultima şedinţă a comisiei principale a Reichstag-ului german, ministerul de externe a vorbit pe larg şi despre pacea cu România. În dările de seamă transmise ziarelor din România s-a publicat numai o parte neînsemnată din aceste declaraţii, ceva mai mult: majoritatea ziarelor germane, austriece şi maghiare a omis de asemenea publicarea părţii esenţiale a declaraţiilor privitoare la România. Reproducem dar aici în întregime, după Berliner Tageblatt din 25 septembrie aceste declaraţii.

Ministrul von Hintze a spus: Pot trece acum la un alt stat, România, cu care trăim acum în pace. După semnarea păcii, relaţiile noastre reciproce au făcut în continuu progrese. Alegerile pentru cameră s-au făcut fără incidente. Demobilizarea, care este baza raporturilor paşnice între România şi noi, s-a desăvârşit fără piedici. În această stare îmbucurătoare a intervenit o înrăutăţire spre sfârşitul verii. Sub influenţa şoaptei Antantei, se pare că România a crezut că ar fi posibilă o întârziere în îndeplinirea datoriilor ce-i incumbă conform tratatului de pace. Am intervenit în mod amical pe lângă guvernul român împotriva acestor întârzieri. Rezultatul străduinţelor noastre de până acum ne îndreptăţesc să presupunem că avem succes. Noi tindem de altminteri la însănătoşirea României şi la asigurarea operei de pace de la Bucureşti. Ne aşteptăm de la această pace ca ea să asigure pe viitor interesele Germaniei în România.

Suntem însă de părere că asigurarea tuturor acestor interese să se facă în primul rând de România însăşi. Demobilizarea a progresat în ultimul timp mai repede decât s-ar fi putut crede după întârzierile intervenite. Pentru moment, nu există niciun motiv de îngrijorare. Cea mai importantă problemă în România este chestiunea agrară, ca şi în Ucraina. Hatmanul s-a ocupat în mod amănunţit de această chestiune şi a cules informaţii relativ la legile din Germania. El este de părere că se va putea folosi cu succes de experienţele noastre. Noi i-am dat ajutor, precum îi vom da şi pe viitor, întrucât suntem de părere că o soluţie fericită a chestiei agrare formează pilastrul bunelor noastre relaţii cu Ucraina. Înţelegerea între Ucraina şi România cu privire la Basarabia nu s-a realizat încă. În această privinţă, noi am declarat numai că nu facem obiecţii împotriva alipirii Basarabiei la România, dar nu ne-am luat nicio obligaţie faţă de Ucraina şi România, nici în ceea ce priveşte întinderea teritoriului ce urmează a fi încorporat.

*6. **Chestiunea Bosniei şi Herţegovinei.** Prin articolul 25 al tratatului de la Berlin (13 iulie 1878) s-a dat însărcinarea Monarhiei Habsburgice de a ocupa provinciile turceşti din Bosnia şi Herţegovina şi a le administra până ce Imperiul Otoman va acorda tuturor provinciilor sale o constituţie. Prin legea de la 22 februarie 1880, administraţia „provinciilor ocupate" trece asupra ministerelor comune, iar mai târziu în aceea a ministerului comun de finanţe.*

În articolul 5 al aceleiaşi legi se spune că orice modificare a raporturilor provinciilor ocupate cu monarhia necesită autorizaţia corpurilor legiuitoare ale ambelor părţi ale monarhiei. În faţa tendinţelor turceşti de a impune Imperiului Otoman o constituţie, ceea ce ar fi implicat evacuarea Bosniei şi Herţegovinei, împăratul Franz Jozsef, printr-un decret-manifest, apărut în ziua de 5 octombrie 1908, a anunţat anexarea provinciilor ocupate. Turcia, după zadarnice proteste, recunoaşte în schimbul unei însemnate despăgubiri în bani, actul anexării. Mai violente au fost protestele regelui Serbiei, care ameninţa cu război. Părăsită de Rusia, care nu vedea momentul sosit, Serbia a dat în cele din urmă o declaraţie de renunţare. Bosnia-Herţegovina deveni astfel o provincie autonomă.

Geograficeşte aparţinând Balcanilor, din punct de vedere etnic slavilor, politiceşte turcilor (până la anexarea de către Austro-Ungaria), Bosnia-Herţegovina este deopotrivă revendicată şi de Austria, şi de Ungaria. Azi, chestiunea Bosniei şi Herţegovinei – una dintre numeroasele probleme ale Monarhiei Habsburgice – a ajuns în planul întâi al

discuţiilor politice din Austro-Ungaria şi de la început se desemnează două puncte de vedere diametral opuse în ceea ce priveşte soluţionarea ei. Ungaria doreşte alipirea directă – ca provincie autonomă – a Bosniei şi Herţegovinei la Ungaria, în vreme ce în Austria se cere unirea acestor provincii cu Croaţia şi Slovenia.

Contele Tisza, pentru a studia chestiunea, a făcut o călătorie politică în Croaţia şi Bosnia şi Herţegovina, unde a cerut părerea bărbaţilor politici. Părerile au fost unanime în cererea unirii Bosniei şi Herţegovinei cu Croaţia şi Slovenia. Misiunea contelui Tisza, care pare a fi fost oficială, a fost aşa de mult criticată de cercurile politice din Viena, încât prim-ministrul Hussarek a trebuit să declare că această călătorie s-a făcut fără încunoştinţarea prealabilă a guvernului austriac. Declaraţiile partidelor politice dau însă chestiunii o importanţă deosebit de mare. În primul rând, cehii şi iugoslavii din Austria se declară împotriva unei soluţionări în sens unguresc. Polonezii leagă rezolvarea chestiunii iugoslave de cea a chestiunii polone, iar Partidul Naţional German (din Austria) aduce în discuţie principiul compensaţiilor. În schimbul Bosniei şi Herţegovinei, alipite Ungariei, să se cedeze Austriei ţinuturile germane din Ungaria, adică judeţele Pressburg, Oedenburg, Eisenburg, precum şi câteva alte ţinuturi. Cum se va rezolva şi cine va rezolva această chestiune? Prim-ministrul ungar Wekerle a indicat soluţia într-un interviu acordat unui redactor al ziarului Magyar Hirlap: Drepturile Ungariei asupra Bosniei şi Herţegovinei au fost recunoscute şi cu prilejul anexării lor. Noi nu am părăsit nicio clipă acest punct de vedere unguresc. De altă parte, nu ne surprinde amestecul Austriei în această chestiune. Legile noastre îi dau acest drept, aşa încât chestiunea Bosniei şi Herţegovinei se va putea rezolva numai de comun acord.

7. 21 septembrie 1918

(După capitularea Bulgariei). *Prăbuşirea vertiginoasă a Bulgariei a produs o adâncă impresie în Germania. Toate ziarele îşi arată marea lor îngrijorare, care nu poate fi înlăturată prin comunicatele oficiale ce se străduiesc să liniştească poporul, căutând să ascundă cruda realitate. Reproducem aici unele pasaje din articolele ziarelor germane.*

Vorwaerts, cu data de 28 septembrie, scrie: Astăzi trebuie să ne înfăţişăm, cu tot curajul necesar, următoarea situaţie ca posibilă: Bulgaria părăseşte Quadrupla, pentru a face pace în Antantă, Austro-Ungaria şi Turcia se asociază la acest pas. Aceasta înseamnă că spre sud-vest braţul nostru nu va mai ajunge decât până la Bodenbach şi că pierdem orice influenţă asupra acelor părţi ale Poloniei şi Ungariei, care sunt ocupate de austrieci. În cazul acesta, noi, poporul german, vom fi singuri în faţa francezilor, englezilor, italienilor şi americanilor şi vom lupta cu spatele la perete, văzând prăbuşirea în faţa noastră. Dar trebuie să completăm tabloul. Soldaţii sunt cuprinşi de descurajare, frontul de vest se frânge şi duşmanul se revarsă în ţara noastră. Ziarul descrie în culori negre dezastrul ce ar urma în cazul acesta. Apoi continuă: Sute de mii vor muri, iar supravieţuitorii vor fi cuprinşi de o dispoziţie de nebuni. Cine ştie cât vor mai trăi – de aceea ei se vor răzbuna cel puţin împotriva acelora care poartă vina acestei mizerii.

Revoluţia izbucneşte, pe care autorităţile vor încerca să o potolească cu forţa. În locul războiului de afară, vom avea războiul înlăuntru, tranşee pe străzi, mitraliere în case, cadavre de bărbaţi, femei şi copii pe trotuare. Pentru aceasta am cerut apărarea naţională. A sosit momentul ca să vorbim absolut pe faţă şi suntem hotărâţi s-o facem. Acum nu este vorba de cuceriri, ci de a ajunge în ordine la o pace fără sarcini insuportabile. După toate probabilităţile, aceasta nu mai poate dura mult. Guvernul trebuie să facă tot posibilul pentru a ajunge împreună cu aliaţii săi cât mai curând posibil la conferinţa de pace. Noi, poporul, ne-am făcut datoria. Acum trebuie să v-o faceţi cei de sus; fiţi mulţumiţi de ceea ce aţi fost cruţaţi şi înţelegeţi că a sosit vremea nouă, în care popoarele se guvernează singure!

8. 22 septembrie 1918

(Pacea cu România şi urmările ei). *Neue Freie Presse din 29 septembrie publică sub acest titlu un articol datorat unui bun cunoscător al stărilor din România, care după o absenţă de câteva luni s-a înapoiat de acolo. Dăm aici în întregime acest articol:*

Pentru a judeca bine pacea cu România, înainte de toate trebuie apreciată situaţia militară şi politică de atunci aşa cum era. Situaţia militară era dominată de intervenţia iminentă a Americii. Generalii şi amiralii Puterilor Centrale începuseră a înţelege că au dat prea puţină importanţă ajutorului american şi că era de aşteptat o intervenţie de trupe americane în stil mare. Se impunea prin urmare necesitatea de a elibera cât mai în grabă cu putinţă frontul de est şi de a arunca toate forţele disponibile de luptă ale Puterilor Centrale spre vest. Pacea de la Brest-Litovsk eliberase, ce-i drept, o parte a armatei de est, dat tot mai erau legate însemnate mase de trupe prin Armata Română. De altă parte, Armata Română era în bună stare morală şi fizică. Ultima ofernsivă încercată de Mackensen (lupta de la Mărăşeşti) eşuase şi în consecinţă ridicase în mare măsură moralul Armatei Române; trupele române ocupau încă poziţii foarte tari şi o

înfrângere grabnică a lor era cu neputinţă. Presiunea exercitată de către factorii militari ai Puterilor Centrale asupra reprezentanţilor noştri de a încheia pacea în grabă trebuie să fi fost necondiţionat foarte mare. Viitorul ne va spune în privinţa aceasta amănunte; fapt este că toţi militarii germani din România la început se împotriveau oricăror tratative cu regele Ferdinand şi deodată au renunţat la rezistenţa lor. Reprezentanţii noştri Czernin şi Kühlmann însă cu siguranţă n-au avut influenţa de a înfrânge această rezistenţă prin argumente politice. Trebuia ca o situaţie militară schimbată să fi impus dispoziţiile schimbate ale comandamentului suprem, aducând în planul întâi graba de a încheia pacea. Alături de acest argument militar, care impunea necinstea de a trata cu regele Ferdinand, mai era şi un argument politic.

Este o specialitate a României că în ţara aceasta nu există secret; câteva săptămâni după încheierea păcii, până şi vrăbiile de pe case cântau secretul încheierii păcii. Şi acest secret politic era, că domnii Czernin şi Kühlmann simţeau, după experienţele lor de la Brest-Litovsk, necesitatea vie de a încheia la Bucureşti – în opoziţie cu Brest – pacea cu un adversar real, veritabil şi de o valoare integrală. La Brest trataseră cu dl Troţki, a cărui autorizaţie de a vorbi în numele Rusiei era cel puţin îndoielnică; apoi amândoi domnii îşi câştigaseră diplomaţi din Ucraina, care aveau la spate şi mai puţin decât dl Troţki. Manevra fără îndoială n-a fost nedibace, deoarece lozinca era şi aici de a încheia înainte de toate pacea în grabă – dar nu se poate tăgădui că, calitatea încheierii păcii fusese în mod nefavorabil influenţată prin aceşti reprezentanţi. Dacă reprezentanţii noştri ar fi stăruit în încercarea ca regele Ferdinand să fie înlăturat, afară de o amânare nefavorabilă din punct de vedere militar, stăruinţa aceasta ar mai fi avut şi dezavantajul că am fi avut în România un candidat pus pe tronul României prin baionetele Austriei şi Germaniei. Lumea din o mare parte a României niciodată nu ar fi recunoscut o astfel de pace, totdeauna s-ar fi zis că am încheiat pacea cu un om de paie, instalat ad-hoc.

Aceste două momente de a încheia pacea cât mai în grabă posibil şi fără o revoluţie de stat, care ar fi avut ca urmare pierderea de timp, şi apoi dorinţa de a încheia pacea cu un adversar de o valoare integrală au fost motivele care trebuie să-i fi determinat pe Kühlmann şi Czernin de a trata cu regele Ferdinand. Kühlmann şi Czernin s-au prezentat la Bucureşti cu programul „păcii de înţelegere". În Brest, dl Kühlmann apărase cu succes îndoielnic acest program. În orice caz Austria nu câştigase nimic la Brest; sub acest raport, putem fi cu conştiinţa liniştită. Dacă contelui Czernin i se poate face vreo învinuire, e numai aceea care i s-a şi adus, anume că la Brest prea mult „s-a înţeles" şi că a dăruit ucrainenilor Cholm-ul. Ce s-a întâmplat la prima întrevedere la Buftea nu era încă lămurit, dar este mai presus de orice îndoială că tratativele ameninţau să eşueze. Seara, după această primă întrevedere, la Bucureşti şi pretutindeni se povestea că tratativele ar fi eşuat şi că războiul se va continua. Apoi, a urmat întrevederea lui Czernin cu regele Ferdinand în Moldova, care evident a dat naştere ministerului lui Marghiloman şi hotărârii de a continua tratativele.

În acele zile, dl Kühlmann spusese unui bărbat politic român că încheierea grabnică a păcii este posibilă numai cu regele, deoarece o schimbare de tron ar însemna războiul civil şi amânarea păcii cu săptămâni sau chiar luni. Pentru continuarea războiului până la extrem erau în primul rând regina, moştenitorul tronului şi Brătianu cu aderenţii lui; nici aceştia nu aveau nădejdea de a birui, dar voiau să se menţină în defensivă până când intervenţia Americii ar fi adus „victoria finală" a Antantei şi, prin urmare, şi a lor şi pare că aceşti duşmani neîmpăcaţi ai Puterilor Centrale nici până acum nu au renunţat la nădejdile lor. De toate acestea, dl Czernin îşi dăduse fără îndoială seamă. Orice s-ar crede despre acest diplomat, un lucru este cert, anume că prorocise războiul român cu precizie matematică, precizând aproape şi ziua, şi că fusese singurul care îl prorocise, că cunoaşte România cum cunoaşte buzunarul şi că ştia bine cât bătuse ceasul la Iaşi. Nu din dragoste pentru regele Ferdinand, cu atât mai puţin din încredere faţă de acest domn a încheiat el pacea în grabă, ci fiindcă trebuia s-o încheie, forţat de împrejurările militare şi politice. Amândoi reprezentanţii Puterilor Centrale stăteau însă pe punctul de vedere – şi aceasta este dovedit – că îndată după pace trebuiau create garanţii care să asigure neutralitatea durabilă a României. Dl Marghiloman povestise pe atunci unui cunoscut al său că tratează cu contele Czernin „despre o cooperare a României contra Italiei". Amănunte în privinţa aceasta n-au pătruns în publicitate, dar pare că ideea lui Czernin era ca pe această cale să lege România de Puterile Centrale. Dar Kühlmann şi Czernin în tot cazul n-au avut intenţia de a lăsa situaţia din România aşa cum este acum, fiindcă amândoi îşi dădeau seama de nesiguranţa ei.

După pace, regele trebuia schimbat sau trebuia să i se lege mâinile, aceasta era lozinca care se dase persoanelor din jurul celor doi bărbaţi de stat. Acum au plecat amândoi, mai curând decât ne-am putut imagina şi Czernin nici n-a mai iscălit măcar pacea. Astfel ceea ce ei începuseră nu s-a mai desăvârşit, sau s-a desăvârşit altminteri, decât cum intenţionaseră ei. România din nou poate să devină o primejdie. Armata are puţine muniţii şi numai greu şi le poate câştiga, este adevărat – dar cu toate acestea, Caveant consules!

Kühlmann şi Czernin au săvârşit amândoi o greşeală, una dintre acţiunile lor care nu merită să fie lăudată. Critica care caută va găsi material de ajuns de criticat. Dar dacă România pentru a doua oară va porni împotriva

noastră, vina nu va fi a lor. Opera lor nu s-a desăvârşit. Planul lor avea metodă. După plecarea lor s-a pierdut conştiinţa ţelului politic şi multă, multă energie.

9. ***(Eventualitatea capitulării Turciei şi Austro-Ungariei)***

Vossische Zeitung din 29 septembrie scrie: Dacă Bulgaria încheie pacea separată cu Austria, consecinţa inevitabilă va fi capitularea Turciei, care de pe acum este foarte strâmtorată. Efectul unei asemenea situaţii asupra României este evident pentru oricine care ştie cât de încărcată e situaţia acolo. Şi aceasta o ştie orice copil. Prima consecinţă a capitulării Bulgariei, va fi chiar prăbuşirea Turciei şi realipirea României la Antantă. Balcanul va fi întreg la dispoziţia Antantei, dându-i o preţioasă bază de operaţiuni împotriva Austro-Ungariei, trupele engleze din Turcia ar deveni libere, Antanta ar avea sprijinul popoarelor balcanice şi al slavilor din Austria. Ar fi foarte problematic cu Austria, chiar şi cu sprijinul Germaniei, să poată rezista acestei încercuiri, combinată cu un mare atac pe frontul italian. În orice caz, o politică care trebuie să ţină seamă de factori nesiguri va trebui să aibă în vedere şi capitularea Austro-Ungariei ca foarte probabilă. Declaraţia de solidaritate a contelui Burian e foarte preţioasă pentru noi, se poate însă întâmpla ca ea să devină foarte curând platonică, în urma desfăşurării evenimentelor...

10. 24 septembrie 1918

Situaţia Puterilor Centrale. *Germania şi Austro-Ungaria, prin intermediul ţărilor neutre, cer armistiţiu de la Puterile Înţelegerii şi începerea tratativelor de pace pe baza programului format de preşedintele Wilson. Prin această cerere, Războiul Mondial intră în faza lui ultimă. Puterile Centrale recunosc că nu mai pot rezista pe câmpurile de luptă, că forţele lor au ajuns în inferioritate şi că biruinţa este asigurată pentru aliaţi. Această faţă a războiului nu a fost de nimeni prevăzută, că va urma aşa de curând. Până de curând, am asistat la dueluri de discursuri între reprezentanţii politici ai celor două tabere beligerante, din care accentele pacifiste se desprindeau sfioase, fiind cotropite de orgoliul încrederii în sine şi de nestrămutata credinţă în biruinţa finală. Tonul pacifist se atribuie mai mult oboselii decât slăbiciunii. Însuşi Clémenceau, într-o recentă declaraţie, îndemna armatele şi popoarele aliate la răbdare până în primăvara viitoare, când aştepta să se dea luptele decisive. Şi iată că de pe acum Puterile Centrale îşi recunosc ele însele înfrângerea. Deşi nedistruse încă, cad în genunchi şi cerşesc pacea. Pacea ce li se va dicta acum va fi cu mult mai uşoară ca aceea pe care li-o vor impune aliaţii după un an de lupte, în care îşi vor pierde armatele şi îşi vor lăsa satele şi oraşele pradă invaziei biruitorilor. Pentru cei care au urmărit mai de aproape frământările interne din Germania şi Austro-Ungaria, propunerile de pace de acum nu sunt o surpriză. Ele trebuiau să urmeze logic îndată după prăbuşirea ofensivei germane îndreptată împotriva oraşelor Paris şi Calais, fiindcă soarta războiului atunci s-a hotărât.*

Ministrul de Externe Kühlmann a recunoscut acest fapt în cursul verii, când, în discursul lui, a spus că războiul actual nu se poate sfârşi fără intervenţii şi tratative diplomatice paralele. Kühlmann a fost înlăturat de militarişti, de partidele războiului şi de coroană, căci trădase cel dintâi slăbiciunea Germaniei. Partidele politice care reprezintă poporul german sunt de multă vreme în luptă cu aceste elemente obsedate de ideea fixă a dominaţiei mondiale. Succesele trecătoare de pe fronturi le dădeau acestora din urmă platforma morală de a continua opera lor de oligarhie cuceritoare şi de a teroriza pe adevăraţii reprezentanţi ai maselor mute şi ascultătoare. Criza internă şi slăbiciunea forţei armate a Germaniei nu s-a putut înlătura însă prin căderea ministrului Kühlmann. Dimpotrivă, ea s-a accentuat tot mai răspicat atât pe câmpurile de luptă, cât şi în frământările politice interne. Între amândouă fronturile, cel de luptă şi cel politic intern, există o strânsă corelaţie. Retragerea armatelor provoca retragerea de pe arena politică internă a oligarhiei militariste. Biruinţele sporeau biruinţele poporului german asupra „junkerilor" reacţionari şi asupra coroanei, care stătea la spatele lor.

Cancelarul Hertling, la 1 septembrie stil nou, în comisia Camerei Seniorilor, îi ruga să voteze proiectul de lege pentru votul egal, fiindcă este singurul mijloc de a menţine coroana şi dinastia. Presa germană se ocupa tot mai des de formarea unui guvern parlamentar, care să exprime voinţa poporului, de posibilitatea de a intra în acest guvern chiar şi social-democraţii, cei mai înverşunaţi adversari al vechiului regim. Toate străduinţele lui Hertling de a crea un echilibru între aceste curente şi între diferitele clase sociale au fost zadarnice. El a trebuit să-şi dea demisia, fiindcă în politica internă, după cum i-a spus şeful socialiştilor parlamentari Scheidemann, el reprezintă sistemul vechi, iar în politica războiului, el era ieşit din tabăra cuceritorilor. Şi a plecat împreună cu Hintze, pe care pangermaniştii îl aduseseră în locul lui Kühlmann.

Noul cancelar, prinţ Max de Baden, şi guvernul care s-a format nu va putea pune capăt crizei germane, cu toate ramurile de măslin pe care le aruncă în calea armatelor aliate biruitoare. Noul guvern a ieşit dintr-un compromis

între coroană şi partidele oligarhice cu reprezentanţii poporului german. O criză care e provocată de însuşi organismul de stat al poporului german nu se poate rezolva prin compromisuri. Biruinţa aliaţilor va aduce şi biruinţa completă a democraţiei germane, singura care va putea încheia pacea, după ce, probabil, va trece prin zguduirile inerente oricărei prefaceri radicale.

În Austro-Ungaria, credincioasa aliată a Germaniei, boala este cu mult mai gravă, mai veche şi ceva mai complicată. Bărbaţii de stat ai monarhiei dualiste o cunosc foarte bine, îi fac pronosticul de multă vreme, i-au scris reţete peste reţete, când absolutiste, când dualiste, când trialiste, când federaliste, dar niciunul n-a avut îndrăzneala şi energia de a o supune la o operaţie serioasă, pentru a-i prelungi agonia, căci de mântuit nu mai e demult cu putinţă. Însuşi Războiul Mondial a fost prilejuit de această boală internă, în nădejdea că amestecul de sânge al neamurilor alcătuitoare ale monarhiei o vor putea consolida şi întineri pe câmpurile de luptă. Principiul naţional, care stăpâneşte conştiinţa tuturor popoarelor, nu se putea împăca decât cu o reformă temeinică a monarhiei, reorganizată pe baza autonomiilor naţionale în forma unui stat federal. Egoismul german şi cel ungar, determinat şi de interese de clasă, n-a voit să se împărtăşească, după revoluţia din 1848, cu această soluţie, concepută de prim-ministrul austriac Schwartzenberg, şi după un regim absolutist, s-a asociat într-un dualism de dominaţie, de exploatare şi de persecuţii.

În cursul războiului, această nedreptate s-a răzbunat. Naţionalităţile din ambele state şi-au acceptat tot mai îndrăzneţ aspiraţiile, ridicându-se chiar şi cu legiuni înarmate împotriva existenţei acestor state. Miniştrii care s-au succedat de la începutul războiului la cârma monarhiei, au încercat să rezolve problema naţionalităţilor prin reforme sociale, administrative şi democratice, au apelat şi la represiuni energice pentru a înăbuşi conştiinţele, dar niciunul n-a cutezat să încerce reforma aşteptată. Această slăbiciune a Monarhiei Habsburgice s-a manifestat din primele luni ale războiului şi numai forţa germană a izbutit să o refacă şi să o menţină în tranşeele de luptă. Slăbiciunea ei, fiind organică, nu putea dispărea prin galvanizare. Ea s-a semnat prin propunerea de pace secretă a noului împărat Carol, pe care a plătit-o contele Czernin. Succesorul lui, contele Burian, de astă dată în înţelegere cu Hertling, a repetat-o din nou, de vreo trei săptămâni, fără să fie luată în seamă. În acelaşi timp, înlăuntrul monarhiei, alături de problema cehoslovacă şi polonă, s-a accentuat categoric şi problema iugoslavă, pe care a anchetat-o la faţa locului însuşi contele de Tisza, ca şi comisar al împăratului Carol şi ministrul comun de finanţe Spitzmueller, iar conflictul dintre Ungaria şi Austria a izbucnit, în presă, cu o violenţă neobişnuită. Presa ungară, cu îngăduirea cenzurii, cerea independenţa şi unirea personală.

Bărbaţii de stat austrieci se vedeau siliţi să se ocupe serios de rezolvarea acestor probleme grele, impuse şi de programul lui Wilson, căruia contele Czernin, pe la începutul acestui an, îi răspunsese că chestiunea naţionalităţilor e o chestiune internă a monarhiei, în care marile puteri nu pot avea niciun amestec. Au însărcinat pe specialişti să lucreze proiecte de constituţie pe baze federale, să le lucreze în taină, închişi în birouri, dar fără să renunţe la cursul german al politicii austriece, pe care von Seidler l-a lăsat moştenire lui Hussarek. Planul de a reorganiza monarhia până la pacea generală, asigurând hegemonia elementului german, de a salva „minunea austriacă", era prea cotropitor pentru bietele minţi de funcţionari, de diplomaţi şi de camarile care erau sfetnici împăratului Carol. Dezastrul Germaniei, propteaua puternică la umbra căreia Austria îşi târa mădularele bolnave, au surprins-o în plină descompunere. Minunata Austrie, Marea Austrie va plăti cu existenţa ei războiul ce l-a început. În Ungaria, naţionalităţile, prin urmare şi românii, nu s-au putut manifesta. Glasurile de nemulţumire au fost suprimate de la început, iar agitatorii internaţi preventiv. Peste 20 000 de intelectuali români din Ardeal au fost închişi în taberele tăcerii din interiorul Ungariei. Ungurii, cu sistemul lor brutal, voiau să apară ca un stat mai unitar, mai consolidat. Dar în cursul acestei veri a izbucnit scandalul din dieta croată, care a dezvăluit minciuna şi în curând desigur îşi vor ridica glasurile românii, slovacii şi rutenii.

Ungaria, care a fost cea mai serioasă piedică pentru reorganizarea federativă a Austriei, care a intrat în război cu visuri imperialiste, care în pacea de la Bucureşti voia să ne smulgă Carpaţii în întregime, desigur va încerca o defecţiune, o pace separată. Partidul contelui Karoly, ale cărui agitaţii antantofile au fost tolerate în cursul războiului, poate va încerca să mântuiască patria primejduită. Deocamdată, bărbaţii de stat ai Austriei şi Ungariei ţin consilii de coroană şi fac declaraţii de solidaritate cu Germania. Ungurii concentrează rămăşiţe de trupe spre frontiera Moldovei şi trimit potere de jandarmi să cureţe munţii şi pădurile de dezertori. Atât Germania, cât şi Austro-Ungaria îşi trăiesc ultimele agonii ale sistemului feudal, pe care-l vor dărâma şi înlocui democraţiile sănătoase, întemeiate pe principiile dreptăţii şi libertăţii. Vărsările de sânge nevinovat le-a adus în faţa judecăţii lumii şi vor trebui să-şi primească pedeapsa pe care o merită[104]*.*

[104] Articol scris în redacţia *Agenţiei Dacia*. Citit acum, după 17 ani, e remarcabil ca analiză politică.

11. 25 septembrie 1918

***Federalizarea Austriei** – Din Viena se anunţă că clubul deputaţilor social-democraţi germani din parlamentul austriac a votat următoarea rezoluţie:*

Reprezentanţii muncitorimii germane din Austria recunosc naţiunilor slave şi române din Austria dreptul de a dispune înşişi de soarta lor, tot astfel precum se revendică acelaşi drept pentru poporul german din Austria. Recunoaştem dreptul naţiunii slave de a-şi forma propriul ei stat naţional, respingem însă necondiţionat şi pentru totdeauna o supunere de teritorii germane din Austria să fie unite într-un stat germano-austriac, care îşi va înlocui după propriile sale nevoi relaţiile cu celelalte naţiuni ale Austriei, cât şi cu Imperiul German. Suntem dispuşi de a trata cu reprezentanţii poporului ceh şi sud-slav pe această bază relativ la transformarea Austriei într-o confederaţie a unor comunităţi libere naţionale. Dacă reprezentanţii naţiunilor slave resping aceste tratative, declarăm că poporul german din Austria se va apăra cu toate mijloacele împotriva oricărei încercări, care ar tinde ca poziţia sa din punctul de vedere al dreptului de stat să fie rezolvată, trecându-se peste dânsul, prin puterea de stat sau prin sabia vreunui cuceritor străin. Faţă de orice încercare de acest gen, poporul german din Austria îşi va pretinde dreptul neştirbit de a dispune de soarta sa şi îşi va apăra acest drept prin toate mijloacele.

*12. **Un congres al naţionalităţilor la Paris.** La 15 octombrie se vor întruni la Paris reprezentanţii naţionalităţilor din Germania şi Austro-Ungaria. La acest congres, care se numeşte Congresul Naţiunilor Aliate din Europa Centrală, vor lua parte cehoslovacii, iugoslavii, românii şi polonii.*

13. 27 septembrie 1918

***Ora critică a Turciei.** Semioficiosul Pester Lloyd (2 octombrie) scrie în această privinţă: Situaţia Turciei este critică. Ştirea din Constantinopol ne indică, ce-i drept, că bărbaţii conducători ai Turciei sunt hotărâţi a rămâne credincioşi alianţei şi după defecţiunea bulgară. Dar trebuie să ne dăm seama că zilele mai apropiate vor reclama de la Turcia cele mai grele probe de tărie. Înfrângerea Bulgariei a lipsit Turcia de cea mai solidă apărare de flanc. Luarea în stăpânire de către Antantă a căilor ferate bulgare, trecerea liberă a trupelor antantiste, prin teritoriul bulgar ocuparea punctelor strategice de importanţă vor exercita asupra Constantinopolului o mare presiune. Nu ne îndoim că Turcia este ferm decisă să se împotrivească şi acestei primejdii. Totuşi, să nu uităm că perseverenţa naţională şi hotărârea Turciei sunt expuse la cea mai grea încercare din câte au ameninţat gloriosul Imperiu Otoman.*

*14. **Chestiunea cehilor în camera austriacă.** În şedinţa din 2 octombrie a camerei deputaţilor din Viena, deputatul ceh Stanek a ţinut un important discurs, care aruncă o lumină vie asupra situaţiei interne a monarhiei, cât şi asupra spiritului ce domneşte printre naţionalităţi. Reproducem după Pester Lloyd următoarele pasaje din acel discurs:*

Războiul mondial în care se află de o parte Puterile Centrale, iar pe de altă parte democraţia, nimiceşte pe acei care o merită. Cehii, care au fost subjugaţi de atâta vreme de Austria, nu au vărsat de bună voie nicio picătură de sânge pentru Puterile Centrale. În schimb, legiunile cehoslovace au luptat pentru idealurile omenirii şi meritul lor este că Franţa n-a fost şi mai mult jefuită de germani şi că oraşele Paris şi Calais nu au căzut pradă germanilor. Nimeni nu va mai putea opri mersul triumfal al spiritului democratic. Germanii şi maghiarii cu fraze ipocrite strigă după pace.

Dar când unul dintre aliaţi întinde mâna spre pace, ei se aruncă imediat asupra lui. Acum vor să ne amăgească pe noi să-i le ajutăm ca să pună capăt vărsării de sânge. Scopul lor final rămâne însă totdeauna hegemonia germano-maghiară şi asuprirea celorlalte popoare. Pentru aceasta să-şi caute aliaţi în altă parte, iar nu printre popoarele din Austria. Noi voim frontul celor trei state slave, de la Danzig prin Praga până la Adria. Programul nostru minimal cuprinde statul cehoslovac, împreună cu ţara slovacă din Ungaria. În timpul acestui discurs s-au produs scene tumultuoase în cameră.

15. 28 septembrie 1918

***Cum se justifică bulgarii.** Pester Lloyd din 3 octombrie publică următoarea telegramă din Sofia.*

Agenţia telegrafică bulgară anunţă următoarele: Răspunzând comentariilor defavorabile ale presei austro-ungare, ziarul Echo de la Bulgarie declară următoarele: În acest război greu Bulgaria a dat aliaţilor săi tot ceea ce i-a fost cu putinţă. Ea a făcut chiar mai mult decât i-au permis mijloacele sale reduse. Trebuie să i se recunoască această

dreptate şi, dacă n-a fost posibil de a se sprijini Bulgaria în situaţia ei extrem de primejdioasă, atunci ar trebui să se evite cel puţin bănuiala loialităţii şi a premeditării rafinate, exprimată de un organ oficios al puterii aliate.

Ziarul Mir, organul partidului lui Gheşoff, scrie: Germania, Austro-Ungaria şi Turcia, cu care am luptat împreună până ieri, vor înţelege, sperăm, situaţia noastră. Aliaţii noştri de până acum nu au niciun motiv de a ne face reproşuri de loialitate. Însuşi generalul Scholz, în al cărui sector s-a întâmplat înfrângerea şi retragerea, a recunoscut că, din punct de vedere militar, frontul nostru era într-o teribilă primejdie. Generalul Scholz nu dispunea nici măcar de două companii ca rezervă. Faţă de cele 65 de tunuri ale noastre, armata de la Salonic ne opunea 650 de guri de foc şi 9 divizii faţă de cele două ale noastre. Este adevărat că poziţiile noastre erau întărite, dar acest fapt putea el oare să compenseze formidabila diferenţă de forţe şi armament? Aliaţii noştri cunoşteau perfect situaţia noastră, dar nu au fost în stare să ne dea ajutor.

Desigur că am fi putut continua lupta, după ce frontul nostru a fost înfruntat şi după ce am suferit ultima înfrângere, însă aceasta ar fi fost o epuizare zadarnică şi noi, faţă de imposibilitatea aliaţilor noştri de a ne trimite întăriri suficiente eram în pericol de a avea aceeaşi soartă ca Serbia în 1915 şi România în 1916. Dacă în asemenea împrejurări exista o întrebare pe care trebuia să şi-o pună poporul bulgar, atunci întrebarea nu era dacă cererea noastră de pace a fost prematură, ci dacă acest pas nu ar fi trebuit să îi fost făcut de mai înainte, dat fiind că situaţia noastră era cunoscută cu mult înainte de ofensiva Antantei.

16. ***Polonii şi chestiunea păcii.*** *Deputaţii poloni Deszinski, Glombinski şi Tertil au făcut în camera austriacă următoarea declaraţie:*

1. Considerăm împărţirea Poloniei ca un act de violenţă împotriva poporului polon, cerem restabilirea statului polon independent, compus din toate părţile polone, cu coastă proprie de mare, din toate ţinuturile cu o populaţie compusă în majoritate de poloni, în special Silezia;

2. Protestăm împotriva faptului ca chestiunea polonă să fie socotită ca o chestiune internă a oricărei alte puteri, respingem orice soluţie unilaterală a chestiunii polone şi cerem participarea reprezentanţilor poporului polon la conferinţa mondială de pace, care va urma să rezolve chestiunea polonă;

3. Tinzând la libertatea noastră, fără nicio intenţie de a domni asupra vreunui alt popor, sprijinim străduinţele oricărui popor pentru obţinerea deplinei sale independenţe.

17. 1 octombrie 1918

După ce se vor retrage nemţii din Ucraina...

În Basarabia se discută cu multă îngrijorare noua situaţie ce se va crea Basarabiei după retragerea trupelor germane din Ucraina, când din nou se vor deschide zăgazurile pentru curentele bolşevice. Un bun cunoscător al stărilor ruseşti ne scrie în această privinţă:

Retragerea trupelor austro-germane a pricinuit din primele zile o stare sufletească de adâncă teamă şi îngrijorare în toată Ucraina. În zilele din urmă, teama a crescut şi s-a transformat într-o adevărată panică. Când, în lunile februarie-martie, trupele austro-germane au intrat în Ucraina, mişcarea bolşevică a fost suprimată prin forţa baionetelor. Ea a fost oprită în mod artificial înainte de a-şi cheltui toată energia inerentă unei mişcări elementare, care vine din adâncuri. Desele revolte ţărăneşti arătau însă că focul arde sub spuză şi că la prima ocazie el va izbucni din nou. Acum momentul acestei noi erupţiuni pare a se apropia.

În toate oraşele mari ale Ucrainei, întâi la Harkov, pe urmă la Kiev, Odessa, Ekaterinoslav a început o mişcare de organizare pentru preîntâmpinarea primejdiei. Fabricanţii capitalişti, burghezimea şi clasa intelectuală se pregătesc în vederea evenimentelor ce se aşteaptă. În ziua de 2 octombrie, s-a ţinut la Kiev un important Consiliu de Miniştri, care s-a ocupat de evenimentele ce se desfăşoară, luând măsuri în vederea primejdiei, când Ucraina va fi lăsată în părăsire, sprijinită numai pe propriile ei forţe. Consiliul de Miniştri a hotărât să însărcineze pe ministrul de război şi pe cel de interne ca să formeze o gardă naţională în Ucraina. Scopul gărzii ar fi menţinerea ordinii în ţară până la organizarea armatei naţionale. Guvernul a admis şi angajarea foştilor ofiţeri din Armata Rusească pentru formarea gărzii, ofiţeri care până acum nu au fost admişi. În toate oraşele se organizează gărzi de apărare contra bolşevicilor. Stagnarea în mersul tratativelor dintre Ucraina şi Rusia se atribuie intenţiei bolşevicilor de nu încheia, spre a năvăli în Ucraina în momentul oportun.

Ziarul Russki Golos din Kiev, într-un prim articol, ridică chestiunea necesităţii de a se crea o organizaţie a clasei culte, în vederea evenimentelor ce se precipită, şi spune că trebuie să profităm de învăţămintele revoluţiei franceze şi să înfiinţăm o gardă naţională pentru menţinerea ordinii şi liniştii înlăuntrul ţării. Aceste fapte arată încă o

dată cât de slabă şi artificială este structura statului ucrainean şi ne amintesc primejdiile ce ne ameninţă de peste Nistru, primejdii care sunt departe de a fi încetat.

18. 2 octombrie 1918

Roosevelt despre condiţiile de pace

Vossische Zeitung din 8 octombrie stil nou publică următoarea telegramă din Berna:

Într-un discurs ţinut la New York, fostul preşedinte Roosevelt a declarat următoarele cu privire la scopurile de pace ale Americii: Pacea spre care năzuim va aduce cu sine despăgubirea deplină pentru imensele cheltuieli pe care le-a pricinuit Germania lumii. Despăgubirile de război trebuie să se facă în aşa fel, ca Germania să fie pusă în imposibilitatea de a se mai încărca cu o asemenea imensă datorie. Serbiei şi României trebuie să li se restituie ceea ce li s-a luat de Bulgaria. Austro-Ungaria şi Turcia trebuiesc împărţite. Turcia trebuie să părăsească Europa pentru totdeauna. Franţa trebuie să obţină Alsacia-Lorena, iar Belgiei să i se plătească o despăgubire suficientă. Partea italiană a Austriei trebuie să se cedeze Italiei, iar României partea românească din Ungaria.

Eroicii cehoslovaci trebuie să formeze un stat independent, asemenea şi slavii de la sud. Polonia austriacă şi Polonia germană trebuie să treacă în posesia Poloniei, a cărei coastă se va întinde de-a lungul Mării Baltice. Lituania, Letonia şi Finlanda vor obţine independenţa şi libertatea garantată. Nicio parte a Rusiei nu mai poate rămâne sub jugul german. Schlesvig-ul se va restitui danezilor. Anglia şi Japonia să rămână în posesia coloniilor cucerite. Armenia trebuie eliberată, din Palestina să se facă un stat israelit, iar creştinii din Siria să devină independenţi.

19. 5 octombrie 1918

Descompunerea Austriei

Evenimentele din Austro-Ungaria se precipită în aşa fel, încât este de prevăzut că, încă înainte de a se întruni conferinţa generală de pace, lumea se va afla în faţa unei noi situaţii, creată prin procesul de descompunere a Monarhiei Habsburgice. Gravitatea evenimentelor din Austro-Ungaria se oglindeşte în articolele presei germane, care nu se sileşte a prezenta lucrurile aşa cum sunt.

Astfel, ziarul Vorwaerts, organul lui Scheidemann, în numărul său din 12 octombrie stil nou, publică un articol intitulat Descompunerea Austriei, în care spune: Evenimentele din Austria sunt urmarea evenimentelor din Balcani, Asia Mică şi de pe frontul de vest. Aspiraţiile care până ieri erau socotite ca antantiste domină azi situaţia şi programul lui Wilson e în curs de realizare în ceea ce priveşte Austria. Marea răfuială a naţionalităţilor a început. Niciuna nu mai voieşte să recunoască statul în forma sa actuală. Austro-Ungaria a fost. Se înţelege că în locul ei se va ridica altceva, însă chiar dacă ar păstra vechea denumire şi chiar dacă ar pluti vehea coroană imperială ca ornament pe deasupra, totuşi va fi cu totul altceva. Ungaria vrea să se sustragă de la această descompunere şi să salveze ce mai este de salvat în hegemonia maghiară; pentru acest scop, ea vrea să se desfacă de Austria.

20.

Aici intercalez manifestul împăratului Carol, pe care noi l-am primit din Cernăuţi, a doua zi după ce a apărut.

21. 8 octombrie 1918

Evenimentele din Austro-Ungaria

Desfăşurarea vertiginoasă a evenimentelor, tinzând spre clarificarea definitivă a situaţiei internaţionale, a produs în sânul Monarhiei Habsburgice, care e poate cea mai interesată în cauză, o vie fierbere în toate taberele politice. În vederea unor eventualităţi, care ar însemna răsturnarea întregii construcţii actuale de stat a monarhiei vecine în sens opus politicii urmate de ea până acum, partidele politice de acolo s-au grăbit să-şi precizeze punctele lor de vedere. După partidele politice din Austria, care şi-au spus toate cuvântul, indicând în mare parte calea lichidării actualei organizaţii de stat, în contradicţie cu manifestul împăratului, vin acum şi partidele din Ungaria pentru a-şi preciza punctul lor de vedere.

Spre deosebire de Austria, unde naţionalităţile au fost totdeauna mai bine reprezentate în parlament, paralizând orice tendinţă de hegemonie a elementului german, în Ungaria a preponderat şi preponderează şi acum elementul maghiar, care îşi asumă singur dreptul de a spune cuvântul hotărâtor în chestiunea victoriei

organizaţiei de stat. Unele partide din Ungaria, în special cele istorice, se arată intransigente în ceea ce priveşte autonomia şi ideea federalizării; ele ar înţelege doar să acorde oarecare avantaje naţionalităţilor, fără a trata însă cu ele. Celelalte partide vorbesc de democratizare şi de o înţelegere cu naţionalităţile şi admit cel mult autonomia culturală şi municipală ca ultimă expresie a dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor. De autonomia politică nici nu vorbesc, deşi recunosc dreptul naţionalităţilor de a hotărî singure asupra soartei lor.

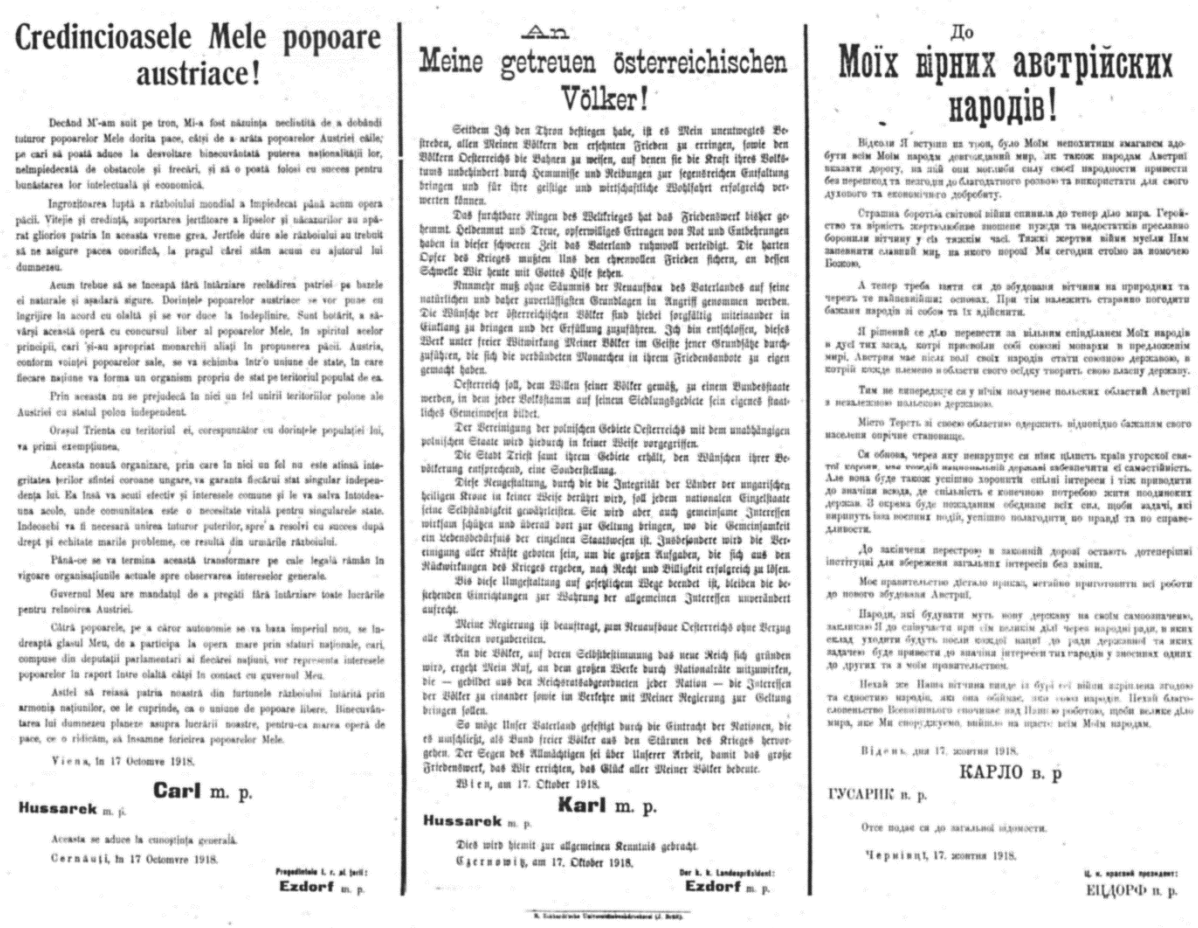

Credincioasele Mele popoare austriace!

Decând M'-am suit pe tron, Mi-a fost năzuinţa neclintită de a dobândi tuturor popoarelor Mele dorita pace, căţi de a arăta popoarelor Austriei căile; pe cari să poată aduce la desvoltare binecuvântată puterea naţionalităţii lor, nelmpiedecată de obstacole şi frecări, şi să o poată folosi cu succes pentru bunăstarea lor intelectuală şi economică.

Ingrozitoarea luptă a războiului mondial a împiedecat până acum opera păcii. Vitejie şi credinţă, suportarea jertfitoare a lipselor şi năcazurilor au apărat gloriosa patria în aceasta vreme grea. Jertfele dure ale războiului au trebuit să ne asigure pacea onorifică, la pragul căreî stăm acum cu ajutorul lui dumnezeu.

Acum trebue să se începă fără întârziare reclădirea patriei pe bazele ei naturale şi apadară sigure. Dorinţele popoarelor austriace se vor pune cu îngrijire în acord cu olaltă şi se vor duce la îndeplinire. Sunt hotărît, a săvârşi această operă cu concursul liber al popoarelor Mele, în spiritul acelor principii, cari şi-au apropiat monarchii aliaţi în propunerea păcii. Austria, conform voinţei popoarelor sale, se va schimba într'o uniune de state, în care fiecare naţiune va forma un organism propriu de stat pe teritoriul populat de ea.

Prin aceasta nu se prejudecă în nici un fel unirii teritoriilor polone ale Austriei cu statul polon independent.

Oraşul Trienta cu teritoriul ei, corespunzător cu dorinţele populaţiei lui, va primi exemplinsea.

Aceasta nouă organizare, prin care în nici un fel nu este atinsă integritatea ţerilor sfintei coroane ungare, va garanta fiecărui stat singular independenţa lui. Ea însă va scuti efectiv şi interesele comune şi le va salva întotdeauna acolo, unde comunitatea este o necesitate vitală pentru singularele state. Indecsebi va fi necesară unirea tuturor puterilor, spre a resolvi cu succes după drept şi echitate marile probleme, ce resultă din urmările războiului.

Până-ce se va termina această transformare pe cale legală rămân în vigoare organisaţiunile actuale spre observarea intereselor generale.

Guvernul Meu are mandatul de a pregăti fără întârziare toate lucrările pentru reînoirea Austriei.

Către popoarele, pe a căror autonomie se va baza imperiul nou, se îndreaptă glasul Meu, de a participa la opera mare prin staturi naţionale, cari, compuse din deputaţii parlamentari ai fiecărei naţiuni, vor representa interesele popoarelor în raport între olaltă căţi în contact cu guvernul Meu.

Astfel să reiasă patria noastră din furtunele războiului întărită prin armonia naţiunilor, ce le cuprinde, ca o uniune de popoare libere. Binecuvântarea lui dumnezeu planeze asupra lucrării noastre, pentru-ca marea operă de pace, ce o ridicăm, să însamne fericirea popoarelor Mele.

Viena, în 17 Octomvre 1918.

Carl m. p.

Hussarek m. p.

Aceasta se aduce la cunoştinţa generală.

Cernăuţi, în 17 Octomvre 1918.

Preşedintele l. r. al ţerii:
Exdorf m. p.

An

Meine getreuen österreichischen Völker!

Seitdem Ich den Thron bestiegen habe, ist es Mein unentwegtes Bestreben, allen Meinen Völkern den ersehnten Frieden zu erringen, sowie den Völkern Oesterreichs die Bahnen zu weisen, auf denen sie die Kraft ihres Volkstums unbehindert durch Hemmnisse und Reibungen zur segensreichen Entfaltung bringen und für ihre geistige und wirtschaftliche Wohlfahrt erfolgreich verwerten können.

Das furchtbare Ringen des Weltkrieges hat das Friedenswerk bisher gehemmt. Heldenmut und Treue, opferwilliges Ertragen von Not und Entbehrungen haben in dieser schweren Zeit das Vaterland ruhmvoll verteidigt. Die harten Opfer des Krieges mußten Uns den ehrenvollen Frieden sichern, an dessen Schwelle Wir heute mit Gottes Hilfe stehen.

Nunmehr muß ohne Säumnis der Neuaufbau des Vaterlandes auf seine natürlichen und daher unerläßlichen Grundlagen in Angriff genommen werden. Die Wünsche der österreichischen Völker sind hiebei sorgfältig miteinander in Einklang zu bringen und der Erfüllung zuzuführen. Ich bin entschlossen, dieses Werk unter freier Mitwirkung Meiner Völker im Geiste jener Grundsätze durchzuführen, die sich die verbündeten Monarchen in ihrem Friedensbunde zu eigen gemacht haben.

Oesterreich soll, dem Willen seiner Völker gemäß, zu einem Bundesstaate werden, in dem jeder Volksstamm auf seinen Siedlungsgebiete sein eigenes staatliches Gemeinwesen bildet.

Der Vereinigung der polnischen Gebiete Oesterreichs mit dem unabhängigen polnischen Staate wird dadurch in keiner Weise vorgegriffen.

Die Stadt Triest samt ihrem Gebiete erhält, den Wünschen ihrer Bevölkerung entsprechend, eine Sonderstellung.

Diese Neugestaltung, durch die die Integrität der Länder der ungarischen heiligen Krone in keiner Weise berührt wird, soll jedem nationalen Einzelstaate seine Selbständigkeit gewährleisten. Sie wird aber auch gemeinsame Interessen wirksam schützen und überall dort zur Geltung bringen, wo die Gemeinsamkeit ein lebensbedürfnis der einzelnen Staatswesen ist. Insbesondere wird die Vereinigung aller Kräfte geboten sein, um die großen Aufgaben, die sich aus den Rückwirkungen des Krieges ergeben, nach Recht und Billigkeit erfolgreich zu lösen.

Bis diese Umgestaltung auf gesetzlichem Wege beendet ist, bleiben die bestehenden Einrichtungen zur Wahrung der allgemeinen Interessen unverändert aufrecht.

Meine Regierung ist beauftragt, zum Neuaufbaue Oesterreichs ohne Verzug alle Arbeiten vorzubereiten.

An die Völker, auf deren Selbstbestimmung das neue Reich sich gründen wird, ergeht Mein Ruf, an dem großen Werke durch Nationalräte mitzuwirken, die — gebildet aus den Reichsratsabgeordneten jeder Nation — die Interessen der Völker zu einander sowie im Verkehre mit Meiner Regierung zur Geltung bringen sollen.

So möge Unser Vaterland gefestigt durch die Eintracht der Nationen, die es umschließt, als Bund freier Völker aus den Stürmen des Krieges hervorgehen. Der Segen des Allmächtigen sei über unserer Arbeit, damit das große Friedenswerk, das Wir errichten, das Glück aller Meiner Völker bedeute.

Wien, am 17. Oktober 1918.

Karl m. p.

Hussarek m. p.

Dies wird hiemit zur allgemeinen Kenntnis gebracht.

Czernowitz, am 17. Oktober 1918.

Der k. k. Landespräsident:
Exdorf m. p.

До

Моїх вірних австрійских народів!

Відколи Я вступив на трон, було Моїм неполитим змаганем здобути всім Моїм народам довголітний мир, як також народам Австрії вказати дорогу, на якій вони могли би свобідні своєї народности привести без перешкод та пеленди до благодатного розвою та використати для свого духовного та економічного добробуту.

Страшна боротьба світової війни спинила до тепер діло мира. Геройство та вірність жертвольобиве знесення нужди та недостатків преславно боронили вітчину у сїх тяжких часі. Тяжкі жертви війни мусїли Нам запевнити славний мир, на якого порозі Ми сегодня стоїмо за помочею Божою.

А тепер треба взяти ся до збудования вітчини на природних та через те найвисшійших основах. При тім належить старанно погодити бажання народів зі собою та їх здійснити.

Я рішений се діло перевести за вільним співділанем Моїх народів в дусї тих засад, котрі приняли собі совісні монархи в предложеним мирі. Австрия має після волї своїх народів стати союзною державою, в котрій кождо племено в области свого осїдку творить свою власну державу.

Тим не напередкує ся у нїчім получене польских областий Австрії з незалежною польською державою.

Місто Трєсть зі своєю областию одержить відповідно бажаним свого населеня окреме становище.

Си обнова, через яку непорушує ся нїяк цїлість краю угорської святої корони, має гвоздїй національній державній забезпечити ей самостійність. Але вона буде також успішно хоронити спільні інтереси і тїм приводити до значіня всюди, де спільність є конечною потребою життя поодиноких держав. З окрема буде показанним обєднане всїх сил, щоби задачі, які випнуть під воєнних подій, успішно полагодити по правді та по справедливости.

До заключеня перестрою в законній дорозї остають дотеперішні інституції для збереженя загальних інтересів без зміни.

Моє правительство дістало приказ, негайно приготовити всї роботи до нового збудованя Австрії.

Народи, які будувати муть нову державу на своїм самоозначенню, закликаю Я до співучасти при сім великім ділї через народні ради, в яких склад уходити будуть посли кождої нації до ради державної та яких задачею буде привести до значіня інтереси тих народів у звязках одних до других та з моїм правительством.

Нехай же Наша вітчина знайде із будучої війни вирівнена згодою та єдностию народів, які она обіймає, яко своїх народів. Нехай благословенство Всевишнього спочиває над Нашою роботою, щоби вложене діло мира, яке Ми споруджуємо, вийшло на щастє всїм Моїм народам.

Відень, дня 17. жовтня 1918.

КАРЛО в. р

ГУСАРИК в. р.

Отсе подає ся до загальної відомости.

Чернівці, 17. жовтня 1918.

Ц. к. краєвий президент:
ЕЦДОРФ в. р.

Manifestul împăratului Carol.

22. ***Atitudinea românilor în Ungaria***

Un ziar din Bucureşti a publicat o telegramă sosită din Berlin în care se spune că deputaţii români naţionalişti în Ungaria, întruniţi la o conferinţă în Oradea Mare, ar fi hotărât să ceară pe seama poporului românesc din Ungaria autonomia naţională în cadrele Monarhiei Habsburgice. Informaţia aceasta a ziarului bucureştean nu corespunde adevărului şi se reduce la nişte declaraţii, despre care se pretinde că ar fi fost făcute de un anonim unui redactor de la Aradi Hirlap din Arad, înainte de a fi avut loc conferinţa de la Oradea Mare. Aceste delaraţii au fost telegrafiate imediat la Viena, unde au apărut în Fremdenblatt de la 13 octombrie. Din Viena s-a telegrafiat la Berlin, unde au fost publicate de Berliner Lokalanzeiger, iar de acolo s-a dat drumul la Bucureşti. Chiar şi aceste declaraţii spun numai atât:

În conferinţa comitetului executiv al Partidului Naţional Român, care va avea loc la Oradea Mare în ziua de 13 octombrie sub preşedinţia deputatului dr. Teodor Mihail, se va face următoarea propunere: Comitetul Naţional al Românilor din Ungaria cere ca bărbaţii politici ai românilor din Ungaria să fie primiţi în audienţă de Majestatea Sa Regele pentru a-i aduce la cunoştinţă neîncrederea românilor faţă de Wekerle, Tisza, Apponyi şi toţi semenii lor. Ziarul unguresc mai adaugă că se va spune regelui, că românii din Ungaria nu voiesc unirea cu România. Conferinţa de la Oradea Mare a avut loc duminică 13 octombrie. Despre această conferinţă semioficiosul Pester Lloyd scrie, în numărul de la 15 octombrie: Membrii Comitetului Naţional au discutat amănunţit situaţia politică, hotărând ca în şedinţa de miercuri (16 octombrie) a camerei deputaţilor să se facă o declaraţie despre atitudinea politică a românilor din Ungaria.

Declaraţia scrisă o va citi deputatul dr. Alexandru Vaida-Voevod. Niciun cuvânt despre fondul hotărârii, numai adaosul că, Comitetul Naţional dezminte ştirile că vreun membru al său ar fi tratat cu contele Karolyi sau cu alţi factori politici. Până acum, nu a sosit nicio ştire că vreun deputat român ar fi luat cuvântul în camera ungară, spre a face declaraţia atât de mult aşteptată.

23. 9 octombrie 1918

Independenţa Croaţiei, Sloveniei şi Dalmaţiei

În şedinţa din 3 octombrie a dietei croate din Agram, membrii Partidului Frank au prezentat preşedintelui următoarea rezoluţie:

Acum 1 300 de ani, naţiunea croată şi-a înfiinţat statul său, punând prin aceasta bazele dreptului său suveran de a dispune de soarta sa. Cu acest drept al ei, naţiunea croată a intrat în cadrul Monarhiei Habsburgice. În propunerea de pace adresată preşedintelui Wilson, Monarhia Habsburgică s-a pronunţat în mod oficial pentru libertatea şi egala îndreptăţire a naţiunilor sale, recunoscându-le dreptul de a dispune ele însele de soarta lor. În acel moment, s-a recunoscut că a încetat domnia unei naţiuni asupra celeilalte şi astfel poporul croat vede calea deschisă pentru a dispune singur de soarta sa.

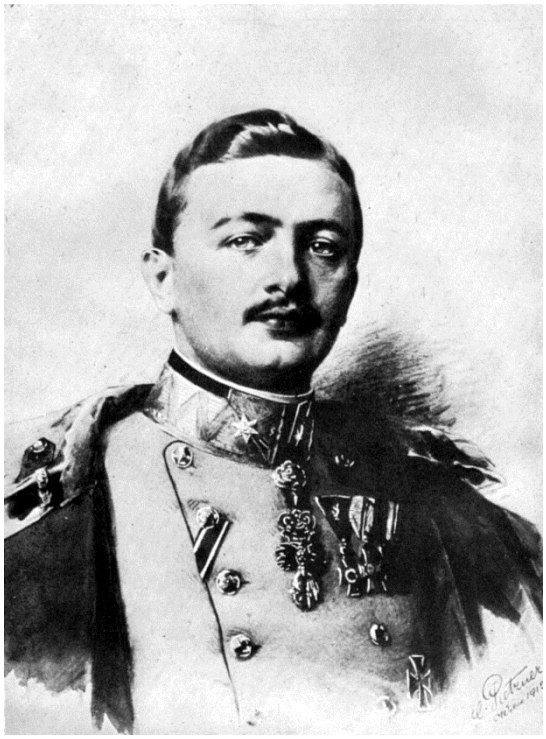

Deoarece tranzacţia ungaro-croată din 1868, însemna dominaţia naţiunii maghiare asupra celei croate şi deoarece această tranzacţie este o piedică pentru unirea tuturor ţărilor croate într-un stat croat liber şi suveran, subsemnaţii deputaţi ai partidului dreptului pur, care întotdeauna au luptat pentru înlăturarea tranzacţiei, a cărei legalitate nu o recunoşteau, socotesc că este necesar ca dieta regatelor Croaţia, Slovenia şi Dalmaţia să declare că nu recunoaşte tranzacţia, că nu o consideră ca obligatorie pentru poporul croat şi că prin aceasta înlătură în acelaşi timp piedica pentru unirea întregului popor croat, făcând astfel posibilă participarea poporului croat la conferinţa iminentă de pace, spre a reprezenta în mod independent statul său şi interesele sale.

Subsemnaţii roagă deci pe preşedintele dietei să convoace imediat o şedinţă cu următoarea ordine de zi: ***desfiinţarea tranzacţiei ungaro-croate, art. de lege 1/1868 şi proclamarea libertăţii şi independenţei poporului croat.***

Carol I de Habsburg, ultimul împărat al Austro-Ungariei.

24.

Germanii cer abdicarea împăratului Wilhelm

Ziarul socialist Arbeiterzeitung din Viena reproduce în numărul său de la 17 octombrie un articol publicat din ziarul Fraenkische Tagepost (10 octombrie) în care se cere abdicarea împăratului Wilhehm. Articolul în chestiune, reprodus şi de multe alte ziare din Germania, spune între altele:

Întreg poporul german învinuieşte pentru actuala situaţie numai persoana împăratului, pentru că el a fost omul care dispunea în mod arbitrar de pace şi război şi cuvântul lui era atotputernic. Wilhelm II este cel din urmă domnitor militar al Germaniei, împăratul Germaniei şi regele Prusiei, trebuie să simtă că acum, când popoarele se trezesc la alte concepţii în ce priveşte politica externă, armata nu mai poate să rămână o unealtă oarbă în mâinile împăratului. Acum, când supuşii s-au transformat în cetăţeni, împăratul trebuie să-şi dea seama că uriaşe sacrificii i-au adus lui foştii săi supuşi şi să răspundă şi el cu un sacrificiu: să abdice, dând dovada că a înţeles glasul vremii şi prin abdicarea lui voieşte să asigure poporului german condiţii de pace mai favorabile.

25. 10 octombrie 1918

Chestiunea naţionalităţilor în camera ungară

Politicienii unguri, toţi, fără deosebire de partid, caută să dea principiului proclamat de Wilson – în ce priveşte soarta popoarelor din Monarhia Habsburgică – o interpretare ungurească. Aceşti politicieni nu văd nicio deosebire sau aproape nicio deosebire între principiul acesta şi... libertatea de care s-au bucurat şi până acum naţionalităţile din Ungaria. Rămâne numai, cum a spus contele Tisza, să fie lămurită Europa în acest sens. Prim-ministrul Wekerle a declarat în şedinţa de la 16 octombrie, după textul oficial unguresc: Menţinerea neştirbită a integrităţii noastre a stat şi menţinerea unităţii noastre de stat sunt chestiuni pe care trebuie să le rezolvăm cu puteri unite, cu orice preţ. În aceste cadre, cum am tratat totdeauna omeneşte cu deosebitele naţionalităţi, voim să le dăm drepturi individuale, lor care de 1000 de ani trăiesc în mijlocul nostru în putere neştirbită şi chiar în număr mult mai sporit. Primind principiile lui Wilson, cred că n-au ajuns în opoziţie cu punctul nostru de vedere tradiţional. Întrucât a admite absoluta egalitate de drepturi individuale şi a face cu putinţă menţinerea unităţii naţionalităţilor, iar în privinţa aceasta vom căuta să ne înţelegem cu ele sau, mai bine zis, vom căuta ca, luând în considerare dorinţele lor, să facem parlamentului propunerile cuvenite. Contele Karolyi, în discursul său rostit în aceeaşi şedinţă, a vorbit numai în general despre rezolvarea acestei chestiuni. În schimb, a fost mai amănunţit contele Tisza în discursul rostit în şedinţa de la 17 octombrie, după textul oficial unguresc:

Înainte de toate, trebuie să stabilim adevărul că nici înainte n-am oprimat naţionalităţile, nici acum nu le oprimăm. Să terminăm mai înainte cu chestiunea cehoslovacă. Istoria nu cunoaşte o falsificare mai îndrăzneaţă a faptelor decât este chestiunea aceasta. Întreg trecutul Ungariei şi mersul războiului ne îndreptăţeşte să spunem că întreaga problemă cehoslovacă nici nu există şi că este numai o încercare tâlhărească a poporului ceh, lipsită de orice temei (vii aprobări pe toate băncile). În ce priveşte însăşi chestiunea naţionalităţilor, cu toţii trebuie să dovedim că este greşit să se afirme că o minoritate ungurească oprimă o majoritate de alte naţionalităţi. Dacă facem abstracţie de croaţi, avem noi majoritatea. Germanii sunt şi ei de partea noastră. Dar şi o mare parte a populaţiei nemaghiare aderă cu credinţă la principiul statului naţional maghiar şi numai o minoritate disparentă i se opune.

dr. Ştefan Pop (român): I se opune întreg poporul românesc. (Vociferări zgomotoase.)

Tisza: Nu aveţi dreptul să vorbiţi în numele întregului popor românesc. În circumscripţia mea de la Ugra, 90% dintre alegătorii români m-au votat pe mine.

dr. Alexandru Vaida-Voevod: Am fost siliţi prin baionete. (Vociferări zgomotoase.)

Tisza: Chemarea noastră este să-l convingem pe preşedintele Statelor Unite, să convingem întreaga opinie publică din străinătate, că chestiunea naţionalităţilor nu este aşa cum se crede acolo. Luptând cu armele dreptăţii trebuie să tindem, să convingem această opinie publică că raporturile din Ungaria se apropie foarte mult de principiile exprimate în punctele lui Wilson şi că realizarea acestor principii la noi ar reclama o schimbare mult mai puţin radicală decât aiurea. Orice pas greşit, orice joc cu lozinca pe terenul politicii naţionalităţilor poate să fie fatal pentru statul ungar.

dr. Ştefan Pop: Trebuie să întrebi şi naţionalităţile.

Ferdinand Juriga (slovac): Fără noi nu se poate hotărî despre soarta noastră.

26. 11 octombrie 1918

Un ziar german despre Austro-Ungaria

Marele ziar Frankfurter Zeitung, în numărul de la 18 octombrie stil nou, se ocupă în primul articol de situaţia Austro-Ungariei. Puterea habsburgică, spune ziarul, întrucât fusese menţinută până acum prin dualismul de la 1867, se descompune şi Ungaria se grăbeşte să distrugă podul politic de la Leitha spre a deveni stăpână în casa ei şi a nu fi atinsă prea mult de prăbuşirea ce ameninţă din cealaltă parte a monarhiei. Urmările vor arăta dacă această înţelepciune aparentă este într-adevăr înţeleaptă. Dacă prin acest pas ungurii ar crede că vor putea ridica un zăgaz împotriva torentului, a dreptului de hotărâre naţională ce se revarsă furtunos dinspre Austria, aceasta ar putea să fie o greşeală fatală. Chiar şi originile acestui război arată că mişcarea sud-slavă a pătruns adânc în Ungaria. Despre cehi ştim că aspiraţiile lor naţionale tind la unirea cu slovacii, iar acum aflăm că şi românii din Austria obţin o adunare naţională şi îi invită şi pe românii din Ungaria.

Şi în Ungaria nu se vor mai putea aplica metodele de până acum în ceea ce priveşte guvernarea popoarelor nemaghiare ale coroanei lui Ştefan, iar formula despre o nouă naţiune ungară va fi supusă unei grele încercări cu privire la soliditatea ei. Nu este câtuşi de puţin exclus, deşi pericolul nu e eminent – ca Ungaria să fie cuprinsă de aceleaşi curente, care au şi dărâmat vechea Austrie, nelăsând în locul ei decât unele rămăşiţe de ziduri în mijlocul valurilor agitate ale

naţiunilor. În acest moment, judecând chestiunea aşa cum este – Austria numai există ca putere de stat. Ne temem că manifestul imperial şchiopătează în urma evenimentelor, care iau un mers cu totul deosebit. Ideea lichidării vechii Austrii şi crearea noii formaţiuni, care însă nu ar fi un stat federal, ci cel mult o confederaţie de state, ideea ce ar urma să fie pusă în aplicare de un guvern de tranziţie, se va sparge de rezistenţa incompatibilităţii aspiraţiilor naţionale care au spart şi vechiul stat austriac. Din simple interese nu se poate forma un stat; pentru aceasta se necesită voinţa către stat şi aceasta – exceptând pe germani – lipseşte acum şi va lipsi încă câtva timp la toate popoarele.

27.

Slovacii din Ungaria cer independenţa naţională

În şedinţa din 19 octombrie a camerei deputaţilor din Budapesta, deputatul slovac naţionalist Ferdinand Juriga a citit, în numele poporului slovac, o declaraţie redactată la fel cu declaraţia citită cu o zi înainte de deputatul român dr. Alexandru Vaida-Voevod. Juriga, în motivarea declaraţiei sale, a citit o serie întreagă de citate în limba slovacă, provocând scene zgomotoase de protestare. A intervenit şi preşedintele camerei, spunând că... „limba de discuţie a parlamentului ungar este limba ungurească".

28.

Bucovina cere plebiscitul

În comisia pentru chestiunile externe a delegaţiilor austriece (şedinţa din 27 octombrie stil nou), deputatul rutean a făcut următoarea declaraţie (Fremdenblatt, 18 octombrie): „Nu numai ucrainenii din Bucovina care în continuarea Galiţiei răsăritene alcătuiesc un teritoriu etnic compact, ci şi românii, cea mai puternică naţiune a ţării, care locuieşte sudul Bucovinei, ca şi celelalte naţiuni, cu deosebire germanii şi evreii, protestează împotriva încercărilor de a face din Bucovina obiectul unor negocieri diplomatice sau convenţii politice. Cele două naţiuni mai puternice din Bucovina, ucrainenii şi românii, cer ca prin plebiscit să hotărască ele unde să se alipească teritoriile locuite de ele".

29.

Comitetul executiv al românilor din Transilvania

În conferinţa Comitetului Naţional Român din Transilvania ţinută în Oradea Mare, s-a ales un comitet executiv, din care fac parte: dr. Teodor Mihali, dr. Alexandru Vaida-Voevod, dr. Ştefan G. Pop, deputaţi, şi dr. Aurel Lazăr, avocat. În conferinţa aceasta s-a constatat – spune un comunicat publicat de ziarul Vilag – că toate părerile şi direcţiile politice ale românilor sunt unanime în a declara că numai adunarea naţională este chemată să aducă hotărâri valabile şi că numai adunarea naţională reprezintă poporul român.

30. 13 octombrie 1918

Comitetul Naţional al românilor emigraţi

La începutul anului curent, românii emigraţi din Austro-Ungaria, în întrunirile ţinute la Odessa, Chişinău şi la Iaşi, apoi ofiţerii Corpului voluntarilor români din Hârlău au ales un comitet, care să-i reprezinte în toate chestiunile şi să organizeze lupta pentru unirea tuturor românilor într-un stat. Acest comitet, care din cauza împrejurărilor îşi întrerupsese activitatea, s-a constituit în întrunirile de la 7 şi 11 octombrie 1918, alegându-şi preşedinte pe dl dr. Gheorghe Baiulescu, vicepreşedinţi: dr. Iancu Nistor şi Al. Lapedatu, secretar: Oct. C. Tăslăuanu, casier: dr. Mihai A. Popovici şi completându-se la 25 de membri. Acest comitet va reprezenta în România aspiraţiile şi interesele românilor ardeleni şi bucovineni.

31.

Întrunirea de la Chişinău amânată

Un grup însemnat de deputaţi români ai Sfatului Ţării din Chişinău au luat iniţiativa de a organiza pe ziua de duminică 14 octombrie, o mare întrunire naţională pentru a porni agitaţia în interesul unirii Ardealului şi Bucovinei cu România reunită cu Basarabia. Din deosebite motive, independente de iniţiatori, adunarea convocată a trebuit să fie amânată pentru altă dată. Duminică 14 octombrie, va avea loc numai o conferinţă publică, în care dl Pan Halipa, vicepreşedintele Sfatului Ţării, va vorbi despre marile chestiuni naţionale la ordinea zilei.

32.

Ungurii şi declaraţiile lui Vaida

Presa ungurească este unanimă în a vedea în declaraţia citită de deputatul român Vaida-Voevod în cameră un atentat împotriva integrităţii statului naţional maghiar, cum spun ziarele ungureşti. Primul Ministru Wekerle, luând imediat cuvântul după deputatul român, a protestat împotriva acestor încercări de a ştirbi integritatea teritorială a Ungariei, declarând că „...la conferinţa de pace, Ungaria nu poate să aibă decât un singur reprezentant, pe reprezentantul oficial al statului ungar unitar şi indivizibil. (întreruperi la naţionalităţi: Şi noi vrem să fim acolo şi vom fi!) Voim şi vom apăra integritatea statului ungar, care întotdeauna a avut faţă de naţionalităţi o atitudine binevoitoare şi este gata să le acorde cea mai largă libertate individuală. (Voci la naţionalităţi: Nu ne trebuie libertate individuală. Ne trebuie libertate naţională). Protestez împotriva atitudinii deputaţilor naţionalişti şi constat că numai indulgenţei excesive a omenirii şi imunităţii lor deputaţii au să mulţumească că au putut vorbi aici cum au vorbit.

33.

Iugoslavii se declara independenţi

Ziarului Az Est (23 octombrie stil nou) i se telegrafiază din Agram:

Consiliul Naţional a desfiinţat luni 21 octombrie cenzura în ţinuturile iugoslave din monarhie. Luni seara, ziarele croato-sârbeşti au apărut fără să fi fost supuse cenzurii. Influenţarea la Agram este de nedescris. Consiliul a luat toate măsurile pentru proclamarea imediată a independenţei iugoslavilor. Oraşul întreg este împodobit cu steaguri naţionale. Mii de oameni cutreieră străzile, cântând imnul ceh şi croat şi Marsilieza. Generalul Sujarici a oferit Banului Mihailovici ajutor militar pentru a aresta Consiliul Naţional, dar Banul a refuzat intervenţia armatei, fiind şi el partizan al hotărârilor Consiliului Naţional.

34. 17 octombrie 1918

Cauza demisiei lui Wekerle. Ce s-a petrecut în camera ungară

Şedinţa din 10 octombrie a camerei ungare înseamnă un eveniment istoric în viaţa statului ungar, prin faptul că în această şedinţă s-a produs prăbuşirea regimului guvernelor aristocrate maghiare. La începutul şedinţei, nimeni nu bănuia că liniştea în care se începuseră dezbaterile avea să se transforme într-un uragan nemaipomenit, care va răscoli până în adâncuri viaţa politică a Ungariei. Primele semne ale furtunii s-au arătat la începutul discursului deputatului Balla, care a relevat faptul că la Debrecen, cu ocazia unei solemnităţi la universitate, s-a cântat imnul austriac Gott erhalte. Această comunicare a dat loc unui enorm scandal. La redeschidere, pe când vorbea tot deputatul Balla, contele Karolyi i-a dat spre citire o telegramă, prin care se anunţa izbucnirea unei revolte militare la Fiume, unde soldaţii croaţi au dezarmat pe honvezi. Citirea acestei telegrame a stârnit un zgomot infernal în cameră.

În mijlocul unei surescitări extreme, deputaţii au părăsit sala de şedinţe, strigând: „Să vină primul ministru!" S-au trimis imediat curieri în toate părţile pentru a chema pe primul ministru. În acest timp, partidul contelui Karolyi a ţinut în sala de recepţie a parlamentului o consfătuire, în care contele Karolyi a cerut imediata demisie a cabinetului Wekerle şi constituirea unui guvern de progres radical. Apoi s-au întrunit toţi membrii partidelor din stânga, în frunte cu şefii lor, Andrassy, Apponyi, Karolyi şi Vozsony. Toţi oratorii au cerut demisia cabinetului Wekerle. Karolyi a spus că, în faţa catastrofei, trebuie să se constituie un consiliu naţional, în care să intre şi elemente ce nu fac parte din parlament. Deputatul Mesko a cerut ca şi ţărănimea să fie reprezentată în acest consiliu. Deputatul Hook şi-a exprimat teama că croaţii vor înainta din Fiume şi vor distruge linia ferată spre Budapesta. Contele Andrassy a declarat că actualul guvern nu mai poate rămâne la cârmă. Opoziţia trebuie să se ferească însă de a periclita existenţa parlamentului ungar. Trebuie să luăm răspunderea pentru menţinerea ordinii şi să arătăm că o putem menţine.

Andrassy s-a pronunţat de asemenea pentru constituirea unui guvern care să documenteze unitatea naţională, în speranţa că se va putea obţine o pace care să asigure existenţa statului ungar. Contele Apponyi a fost de aceeaşi părere. Nu trebuie să se facă nicio deosebire de naţionalitate sau de clasă la constituirea noului guvern. Apponyi a adăugat, însă, că nu va putea intra în guvern dacă programul acestuia va fi în contradicţie cu al său. Deputaţii unguri au insistat apoi pe lângă deputatul român Ştefan C. Pop, ca să-şi spună şi dânsul părerea. Deputatul român a răspuns însă că asistă numai ca auditor benevolus. Consfătuirile şi conferinţele au durat până la orele 9 seara, când primul ministru a chemat pe toţi şefii de partide la o ultimă consfătuire. Contele Karolyi numai cu greu a putut fi convins ca să ia parte la această consfătuire. O mare fierbere a domnit pe tot timpul în culoarele camerei.

Redeschizându-se şedinţa la orele 9 şi un sfert, prim-ministrul Wekerle a luat imediat cuvântul, declarând că va demisiona şi va recomanda monarhului constituirea unui guvern compus din colaborarea tuturor partidelor din cameră, eventual şi cu colaborarea forţelor naţionale ce nu fac parte din parlament. Wekerle a spus că diferenţa dintre dânsul şi opoziţie nu se referă la pace, pe care toţi o doresc, ci la reforma electorală. Lărgirea dreptului de vot, a spus Wekerle, ţinând seama de împrejurările actuale, trebuie să formeze un punct esenţial din programul noului guvern. Trebuie să ne îngrijim de apărarea graniţelor noastre. (Voci: Soldaţii unguri să vină acasă!) Voi căuta să îndeplinesc această sarcină până la formarea noului guvern. Terminând, Wekerle a făcut un ultim apel la toate partidele spre a realiza concentrarea tuturor forţelor naţiunii. În timpul şedinţei, reprezentanţii ziarelor opoziţioniste au făcut o demonstraţie zgomotoasă, cerând să se respecte libertatea presei. Şedinţele camerei au fost amânate sine die.

35. 18 octombrie 1918

Legiuni române în Italia

Agenţia italiană Stefani anunţă în mod oficial formarea de legiuni române, alcătuite din prizonieri români transilvăneni. Legiunile române vor face parte din Armata Italiană; legionarii vor purta uniforme italiene şi cocarda României.

Situaţia în Turcia

„Junii Turci", care în ultimul timp şi-au dat perfect seama de adevărata situaţie a Germaniei, începuseră din vreme să sondeze terenul în vederea unei păci separate, însă cum perspectivele nu îi s-au părut favorabile, ei au cedat locul altora. În ceea ce priveşte noul guvern turc, el nu poate fi considerat ca absolut antantofil, cât timp are în sânul său pe Djavid-bey, ministru de Finanţe, pe Fethi-bey şi Abdurahman-bey, care reprezintă încă vechiul regim. Acest procedeu nu este decât o imitare a exemplului Germaniei, prin care se încearcă a se ajunge la o pace relativ onorabilă. Este însă mai mult ca probabil că pacea nu va putea fi încheiată de actualul guvern. Talaat şi Enver paşa persistă şi astăzi încă în fidelitatea lor faţă de Germania.

De altminteri, la turci chestiunea păcii separate se pune astfel: dacă înainte de război s-ar fi propus Antantei neutralitatea Turciei, în schimbul renunţării la orice pretenţii teritoriale cu privire la Arabia, Siria, Armenia, Constantinopol etc., desigur că Antanta nu ar fi acceptat, menţinându-şi pretenţiile, astfel că Turcia în mod fatal a fost nevoită să se alieze cu Puterile Centrale. Acum cu atât mai puţin Antanta va renunţa la pretenţiile ei. Turcii aşteptau totul de la victoria Germaniei, acum însă, văzând că războiul este pierdut, ei se consolează cu principiile lui Wilson, care înlătură primejdia dispariţiei Turciei. În asemenea condiţii, o pace separată nu le-ar aduce niciun folos, dimpotrivă, ea ar fi mult mai dezavantajoasă decât o pace încheiată cu Germania. În afară de aceste consideraţii, turcii nu vor să apară ca trădători în faţa lumii, părăsindu-şi aliaţii. Totuşi, nu este mai puţin adevărat că „junii turci" au înclinat spre pace, când nu se produsese încă defecţiunea Bulgariei. Turcii erau atunci ispitiţi de teritoriile bulgăreşti şi greceşti, pe care sperau că le vor putea obţine de pe urma unei păci separate. Acum, însă, şi această posibilitate a căzut.

Adversarii junilor turci sunt dezorganizaţi, dat fiind că şefii lor, prinţul Sebaheddin, Ferid paşa şi alţii sunt în străinătate, iar unii dintre ei au fost înlăturaţi de junii turci. Astfel fiind, opoziţia nu are putere de a schimba lucrurile.

În ceea ce priveşte Dardanelele, este de remarcat că la Constantinopol se află foarte mulţi dezertori de la forturile strâmtorilor. De aceea se crede că o lovitură împotriva Dardanelelor ar avea acum toate şansele de izbândă. Caracteristic pentru mentalitatea politicienilor turci mai este şi faptul că ei nădăjduiesc că se vor produce dezbinări între puterile înţelegerii, cum s-a întâmplat cu aliaţii balcanici. Deşi în populaţie se manifestă o ură împotriva germanilor, totuşi o lovitură înlăuntru nu pare posibilă, opoziţia nefiind organizată. Elementele greceşti şi armeneşti stau în aşteptare şi nu îndrăznesc să încerce mişcări naţionaliste, după exemplul celor din Austro-Ungaria, fiind complet izolate şi fără conducători. Zvonurile răspândite în străinătate cu privire la lipsa de alimente şi scumpetea din Turcia sunt exagerate: viaţa în Turcia nu e mai scumpă ca în România, spre exemplu, şi mult mai ieftină ca la Odessa. Se face schimb de mărfuri cu Ucraina. Odessa a devenit un adevărat cartier turc, fiind singura comunicaţie cu Germania şi cu ţările neutre, unde au început să se refugieze unii dintre junii turci.

36. 19 octombrie

Criza ungurească

Înlănţuită de un stat în plină descompunere, Ungaria a reuşit să rămână până azi ferită de anarhia ce stăpâneşte destinele Austriei. Nu fiindcă în Ungaria nu ar exista aceleaşi tendinţe de a rupe cătuşele unei aşezări

întemeiate pe hegemonia unei minorităţi, ci pentru că Ungaria nu prezintă cadrele necesare în care aceste tendinţe s-ar putea manifesta în mod înrâuritor asupra mecanismului de stat.

Austria alcătuită din provincii autonome, fiecare cu parlamentul său propriu (diete provinciale), cu autorităţi administrative care exprimă caracterul naţional specific al provinciei, trebuie să ajungă, prin proclamarea independenţei deosebitelor popoare din cuprinsul ei, în starea de anarhie de azi. Ungaria, însă, având un teritoriu de stat unitar, unificat, cu un singur parlament din care reprezentanţii naţiunilor nemaghiare sunt aproape complet excluşi, cu o administraţie, deşi descentralizată şi autonomă, dar totuşi exclusiv ungurească, chiar şi în judeţele locuite de covârşitoare majorităţi nemaghiare, cu o organizaţie de stat în care naţiunile nemaghiare sunt reprezentate numai prin oameni fără veleităţi naţionale independente, nu oferă tendinţelor naţionale separatiste nicio posibilitate pentru a da valoare practică hotărârilor pe care şefii lor politici le-ar putea lua. O excepţie este numai Croaţia, unde s-au şi manifestat primele tendinţe separatiste. Descompunerea Ungariei întârzie, prin urmare, pentru că trebuie să vină înainte anarhia, din care să rezulte în mod fatal. Până acum, în Ungaria, toate mişcările politice au avut caracter naţional unguresc, desfacerea completă de Austria. Armele opoziţiei au rămas aceleaşi: lozincile democratice, apelul la păturile largi, neîndreptăţite, ale poporului. Susţinătorii dualismului austro-ungar se recrutau, deci, în rândul întâi din reprezentanţii claselor privilegiate, aristocraţiei şi plutocraţiei de origine nouă, ale căror prerogative sunt ameninţate de democraţie, oricât de înverşunată a fost, însă, lupta între aceste două tabere, în ce priveşte existenţa statului naţional maghiar a stăpânit şi stăpâneşte şi azi cea mai desăvârşită solidaritate între toate partidele, fie ele extrem reacţionare, sau extrem-sociale, democratice. Toate, fără excepţie, observă faţă de revendicările naţionale ale naţiunilor nemaghiare aceeaşi atitudine ostilă.

Chiar şi astăzi, după proclamarea dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor, chiar şi astăzi, când Ungaria este forţată să încheie pace în orice condiţii, partidele ungureşti vorbesc numai de libertăţi naţionale, culturale şi economice pe seama naţiunilor nemaghiare. Rezistenţa încăpăţânată a claselor istorice împotriva revendicărilor democratice îi dă, însă, luptei, opoziţioniste din Ungaria un caracter tot mai puţin naţional unguresc. În ura de partid, se uită interesele naţionale specifice ungureşti şi se face apel la elementele nemaghiare prin excluderea cărora până acum Ungaria a putut să-şi menţină caracterul maghiar. Indiferent dacă acest apel va fi ascultat sau nu, el înseamnă punctul de pornire al procesului de anarhie, din care va rezulta în mod fatal şi descompunerea Ungariei.

Ungaria a apucat calea bolşevismului, care va face necesară şi posibilă intervenţia României, la fel cu cea a Basarabiei. După ultimele ştiri, această mişcare se pare că a şi început să se accentueze.

Aici închei reproducerile din *Buletinul de ştiri al Agenţiei Dacia*. Am reprodus numai o minimă parte, ca să dovedesc că noi la Iaşi eram bine informaţi.

VI

Mai notez o ştire care cred că nu e fără interes. Când a ajuns generalul Grigorescu, Ministru de Război, m-am pomenit cu lt. col. Miltiade, cu fiul generalului şi Radu Cosmin în locuinţa mea, trimişi de eroul de la Oituz, ca împreună să redactăm decretul pentru conferirea *Bastonului de Mareşal* regelui Ferdinand. Am lucrat o noapte întreagă până am ajuns la textul care s-a publicat.

Greutatea era să încadrezi în tradiţia românească şi în spiritul limbii noastre *baston* şi *mareşal*, cuvinte străine şi un grad de origine franceză. După câte ştiu, se conferea pentru prima oară la noi acest titlu în armată. Cu chiu cu vai, am reuşit să fac un proiect de decret, care a suferit prea puţine modificări până la forma lui definitivă. Textul publicat e următorul:

CARTE DE MAREŞAL

Neamul românesc şi oştirea au luptat sub înalta conducere a Măriei-Tale, spre a întrupa visul nostru strămoşesc. Pentru vitejia cu care ai stat dârz, în fruntea eroilor de la Carpaţi, Dobrogea, Cerna, Jiu, Olt, Neajlov, Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti.

Pentru neclintita credinţă ce ai avut în biruinţa flamurilor noastre în zilele de grea cumpănă.

Pentru înţeleaptă cârmuire a treburilor dinlăuntru şi din afară, din vremea acestui cumplit război.

Pentru dragostea şi dreptatea de bun părinte ce ai dovedit, prin fapte, faţă de ţărănimea obijduită.

Armata Ta, prin mine, smerit sfetnic al Măriei-Tale, Te roagă pe Tine, cel dintâi Domn şi Stăpânitor de veci, al tuturor pământurilor româneşti, să primeşti ridicarea la cea mai înaltă treaptă ostăşească ce, în graiul marilor popoare, nouă prietene şi sprijinitoare, se cheamă ***RANG DE MAREŞAL.***

Duminică, în a optsprezecea zi a lunii noiembrie (1 decembrie stil nou), din anul mântuirii 1918, în sfântul lăcaş al Mitropoliei din Bucureşti, cu prilejul reintrării biruitoare în Cetatea de Domnie.

Ministru de Război,
General de Corp de Armată, Eremia GRIGORESCU

Rapoarte către Comitetul Naţional din Ardeal

Am spus că am creat o organizaţie, cu sprijinul Franţei, în scopul de a contribui prin toate mijloacele la dezmembrarea Monarhiei Habsburgice. Toate naţionalităţile din Austria făceau manifestaţii ostile regimului în fiinţă. Organizaţia noastră, fără răzvrătirea românilor din Ardeal, nu putea da roadele aşteptate. Până la intrarea în război a României, ardelenii de acasă n-au avut prudenţa să tacă, n-au avut tăria să opună solicitării guvernelor declaraţii, care nu angajează şi nu servesc ca argumente la masa verde a tratativelor de pace. S-au arătat slugi plecate. Tot ce era oficialitate s-a grăbit să asigure tronul şi stăpânirea de loialitatea poporului român. S-au ridicat chiar şi împotriva intrării în Transilvania a oştirii române. Declaraţiile oficiale nu împiedicau sufletul mulţimii să viseze la Unire. Mulţimea ştia că împotriva fruntaşilor politici şi a arhiereilor se întrebuinţează teroarea pentru a le stoarce mărturisiri de credinţă şi îndemnuri către popor, care nu porneau întotdeauna din convingere. Cele mai multe erau făţarnice, ca să scape de prigoana autorităţilor ungureşti.

Cu toate acestea, după ce s-a aşezat la temelia păcii finale principiul autodeterminării, românii din Ardeal trebuiau să-şi schimbe atitudinea. Tratatul încheiat de România cu aliaţii şi memoriile noastre, ale ardelenilor din oştirea română, trebuiau să fie sprijinite de cei de acasă. Aliaţii ne spuneau: *De ce slavii din Monarhia Habsburgică luptă pentru independenţa lor, iar românii din Transilvania tac sau se arată mulţumiţi cu regimul unguresc?*

M-am hotărât să iau contact direct cu cei de acasă. Şefii de sectoare din organizaţia condusă de mine m-au asigurat că au posibilitatea să transmită scrisori fruntaşilor noştri politici. Am redactat următoarea scrisoare, pe care am trimis-o lui Aurel Vlad la Orăştie şi lui Teodor Mihali la Dej, în mai multe exemplare, ca să o împartă.

I

Iaşi, 1 octombrie stil nou, 1918

Onorat Comitet Naţional!

Având siguranţa că aceste rânduri le veţi primi fără niciun inconvenient, îmi permit a vă raporta pe scurt câteva fapte pe care sunt în măsură a le cunoaşte, având contact des cu cercurile politice conducătoare de aici şi cu unii dintre reprezentanţii înţelegerii din Iaşi, şi în acelaşi timp a vă face câteva propuneri, pe care le-am discutat prealabil cu bărbaţii politici care susţin cauza noastră şi care sunt convinşi că mersul evenimentelor ne este favorabil.

Cu altă ocazie, dacă mijloacele de comunicaţie îmi vor permite, vă voi trimite un raport amănunţit despre activitatea noastră din cursul războiului şi despre momentele mai importante, pe care trebuie să le cunoaşteţi. În schimb, vă rog a-mi comunica şi dumneavostră ceea ce credeţi că ar trebui să se ştie şi la Iaşi. În special cercurile politice de aici se interesează foarte mult ce părere şi atitudine are Comitetul Naţional în chestiunea de întregire a neamului.

O expunere amănunţită a oficialităţii noastre politice de acasă, păstrându-se bineînţeles desăvârşita discreţie, cred că ar aduce servicii reale fruntaşilor partidelor politice de aici, cât şi reprezentanţilor Înţelegerii, cărora li s-ar putea comunica în mod confidenţial.

*

Situaţia politică a Regatului e mai mult umilitoare decât grea. Guvernul Marghiloman, care îşi luase angajamentul de a termina tratativele de pace începute de guvernul Averescu şi de a salva ce se poate, credea că, dând toate garanţiile Puterilor Centrale, va reuşi să obţină o neutralitate pentru întreg teritoriul ţării şi spera să aibă o libertate de acţiune în opera de reclădire internă. S-a înşelat. Astăzi recunoaşte singur că e redus la un singur exponent al intereselor austro-germane şi caută toate ocaziile pentru a-şi prezenta demisia şi a-şi salva viitorul politic. Celelalte partide din opoziţie şi coroana l-au susţinut şi i-au făcut chiar concesiuni în multe chestiuni, în convingerea că o schimbare de guvern sub dominaţia germană ar fi agravat numai situaţia. Guvernul Marghiloman va rămâne până în momentul când evenimentele de pe fronturile de luptă vor permite Regatului să-şi schimbe atitudinea politică faţă de Puterile Centrale. Deocamdată prudenţă şi tăcere e cuvântul de ordine al bărbaţilor politici care reprezintă politica de întregire a neamului. Prudenţa, tăcerea şi pânda!

În urma înfrângerii bulgarilor, după care se aşteaptă prăbuşirea Turciei, Balcanii şi Asia Mică vor intra în zona de dominaţie a înţelegerii, iar Regatul va lua contact nemijlocit cu foştii lui aliaţi. Când va veni acest moment, libertatea de acţiune a politicii şi a Armatei Române va fi pe deplin asigurată, şi este de pe acum stabilit că nu va întârzia să continue cu entuziasm luptele întrerupte la Mărăşti şi Mărăşeşti. Când scriu aceste rânduri, nu se cunoaşte încă lămurit situaţia. La Iaşi se presupune că atât Puterile Centrale, cât şi aliaţii vor face sforţări pentru dominaţia Balcanilor. Cine va aduce forţe mai repede şi mai multe va izbuti. Atacul care se va pronunţa în curând pe frontul italian desigur va influenţa mult soarta Balcanilor. Aici se crede că aliaţii vor ieşi biruitori şi că austro-germanii vor încerca o rezistenţă de acoperire pe Morava până îşi vor putea pregăti şi întări poziţiile pe Dunăre şi pe Sava.

Pe teritoriul Munteniei nu se prevede nicio încercare serioasă de a crea un front de luptă împotriva forţelor aliate. Dar vor face tot ce le va sta în putinţă pentru a-şi păstra teritoriul României ca zonă de aprovizionare şi vor cere desigur garanţii că Armata Română nu-i va mai ataca. În România sunt, însă, bărbaţi politici şi militari care sunt dispuşi să ia răspunderea în situaţia actuală, refuzând germanilor orice cerere şi silindu-i la nevoie cu forţa armată, să părăsească teritoriul ocupat. Este foarte probabil că aceste suflete hotărâte vor fi succesorii guvernului Marghiloman în scurtă vreme şi că întreaga problemă a dezrobirii Ardealului va intra în faza ei ultimă, în care i se va da soluţia definitivă pentru toate vremurile. Vă mai comunic că până acum schimbările politice din România s-au făcut de acord cu puterile înţelegerii, care susţine şi astăzi în întregime tratatul de alianţă încheiat cu guvernul Brătianu. O situaţie mai grea ni s-ar crea în caz când şi Austro-Ungaria ar cere o pace separată. Aici se susţine de fruntaşii politici că Înţelegerea e dispusă să primească pacea separată a Bulgariei şi a Turciei, dar nu şi a Austro-Ungariei. Comunicaţia directă cu Apusul fiind întreruptă, nu se pot cunoaşte, însă, în amănunte intenţiile înţelegerii, care probabil că nici nu sunt formulate pentru toate eventualităţile. După cum au dovedit luptele din cursul ultimelor luni, un fapt e indiscutabil pentru întreaga opinie publică din Regat: biruinţa Puterilor Înţelegerii este asigurată şi că ele vor dicta pacea.

Cum toate statele înţelegerii au angajamente luate că vor rezolva la congresul de pace şi problema austro-ungară şi că vor satisface aspiraţiile naţionale ale cehoslovacilor, polonilor şi sârbilor, vor fi siliţi, în virtutea principiilor enunţate şi prin analogie, să rezolve şi problema românilor. La congresul de pace va fi reprezentată şi România, chiar şi în cazul când împrejurările nu i-ar mai permite, până la pacea generală, să ia parte activă la război. Dar, oricât ne-ar fi de favorabil concursul împrejurărilor, nu ni-e îngăduit să primim desfăşurarea evenimentelor cu mâinile încrucişate pe piept. Evenimentele trebuie să fie influenţate şi de voinţa şi de energia noastră. Trebuie să recurgem la toate mijloacele şi să încercăm toate căile pentru a duce la izbândă sigură cauza noastră. Noi, ardelenii de aici, sprijiniţi de statul român şi de aliaţi, ne-am dat multă silinţă pentru a face tot ce a fost cu putinţă.

Printr-o propagandă prin presă, am ţinut viu interesul publicului faţă de Ardeal, străduindu-ne să întreţinem o atmosferă de simpatie pentru suferinţele noastre. Prin înfiinţarea corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni, am demonstrat că poporul român din Austro-Ungaria nu recunoaşte existenţa ei ca stat şi că se ridică cu armele pentru distrugerea ei. După încheierea păcii, aceste legiuni de voluntari, în urma intervenţiilor noastre, s-au înfiinţat şi pe fronturile din Apus. Ştiu numai atât, că există, dar nu avem nicio informaţie mai precisă cum sunt organizate şi cum sunt întrebuinţate. Prin Elveţia aţi putea încerca dumnevoastră să intraţi în legătură cu ele, dacă până acum nu o aveţi stabilită. Chiar şi în situaţia actuală căutăm, prin toate mijloacele posibile, să servim cauza noastră. După părerea bărbaţilor politici de aici, ar fi sosit momentul ca şi românii din Ardeal să dea dovezi că vor să fie eliberaţi de sub domnia habsburgică şi să fie scoşi de sub hegemonia ungară. Mai ales aliaţii aşteaptă aceste manifestaţii, fără de care, oricâtă bunăvoinţă ar avea faţă de noi, nu se pot constitui în apărătorii şi susţinătorii unor aspiraţii neexprimate îndeajuns.

De aceea, din partea comitetului nostru naţional se aşteaptă:

– să facă o declaraţie în parlamentul din Budapesta, în numele poporului român din Ungaria, cerând, conform programului nostru din 1881, autonomia naţională şi libertatea de a decide prin plebiscit asupra soartei din viitor a poporului român din Ungaria;

– să redacteze de pe acum un memoriu adresat congresului de pace, în care să se arate: luptele poporului român din Ungaria împotriva hegemoniei şi împotriva abuzurilor de putere, mai ales cele din cursul războiului ale ungurilor; comunitatea etnică, culturală şi geografică a neamului nostru; cererea ca puterile întrunite în congres să recunoască alipirea la România a teritoriilor locuite de majorităţi româneşti din Ungaria, aceasta fiind voinţa nestrămutată a locuitorilor, pe care o pot confirma oricând şi printr-un plebiscit. Acest memoriu să fie prezentat congresului de pace de către o delegaţie a poporului român din Ungaria, prin delegaţii României la congres. Să ia dispoziţiile necesare din vreme, ca la momentul oportun să se convoace o adunare naţională, care să voteze acest memoriu şi să aleagă delegaţii pentru remiterea lui la congresul de pace. Întreaga mişcare să se facă în concordanţă cu manifestaţiile cehoslovacilor, iugoslavilor şi cu ale polonilor, cu care românii să se solidarizeze în toate acţiunile îndreptate împotriva menţinerii Austro-Ungariei. Să se lucreze din vreme proiecte pentru epoca de tranziţie a alipirii Ardealului de România, ca să nu se mai repete unele experienţe triste din Basarabia. Să se creeze legături cu ardelenii din Franţa şi din România, ca acţiunile tuturora să fie coordonate şi călăuzite de reprezentanţii oficiali ai poporului românesc din Ungaria.

Dacă onoratul nostru Comitet Naţional împărtăşeşte aceste vederi, să binevoiască a-mi răspunde cât mai curând prin aducătorul acestei scrisori, care bineînţeles nu ştie cuprinsul ei. Primiţi, vă rog, domnilor membri ai Comitetului Naţional încredinţarea stimei mele deosebite şi urarea bătrânească: Doamne ajută!

(ss) Oct. C. Tăslăuanu

După cum se vede din cuprinsul acestei scrisori, aduceam la cunoştinţa Comitetului Naţional de acasă situaţia din Moldova, activitatea noastră din Iaşi şi îi sugeram ideea să facă o declaraţie în parlamentul unguresc din Budapesta, pe care a şi făcut-o la 18 octombrie stil nou 1918, deodată cu publicarea manifestului împăratului Carol. În aceeaşi scrisoare, vorbeam de convocarea unei adunări naţionale ca să proclame unirea cu România. Autonomia o socoteam ca o fază de tranziţie, în baza principiilor wilsoniene şi a programului naţional de la 1881. Nu ştiu dacă în memoriile fruntaşilor politici din Ardeal se va face pomenire de această scrisoare a mea, pe care ştiu sigur că au primit-o. Comitetul Naţional s-a întrunit la Oradea Mare, la 12 octombrie stil nou, unde a stabilit textul declaraţiei care s-a citit de Alexandru Vaida în Parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie stil nou, 1918, declaraţia de care noi am auzit târziu de tot la Iaşi, fără să-i cunoaştem cuprinsul. Cum Comitetul Naţional nu se putea bizui numai pe părerile şi informaţiile mele personale, m-am gândit să cer opinia bărbaţilor politici din Iaşi şi să le-o comunic ca întărire a celor spuse de mine, ca să se convingă că trebuie să înceapă o acţiune. De aceea, am adresat următoarea scrisoare din partea *Agenţiei Dacia*.

Iaşi, 19 septembrie 1918

Stimate Domnule!

Forţele bulgare fiind scoase din luptă, întreaga chestiune orientală intră într-o nouă fază ce desigur va influenţa hotărâtor şi problema existenţei Monarhiei Hasburgice sleită de puteri şi silită să facă de mai înainte propuneri de tratative de pace Înţelegerii. În cursul istoriei, poporul nostru niciodată nu s-a găsit în faţa unei situaţii mai favorabile pentru a-şi încorda toate puterile întru realizarea aspiraţiilor sale ca în momentul de faţă. Credem că atât pentru opinia publică din Regat, cât şi pentru conducătorii politici din Ardeal şi Bucovina se impune o orientare politică răspicată şi hotărâtă care în clipele oportune să se închege rândurile întregului neam într-un singur gând şi într-o singură voinţă. Pentru fixarea acestei orientări, agenţia noastră îşi permite a vă adresa următoarele întrebări:

1. Cum judecaţi desfăşurarea evenimentelor din Balcani în urma înfrângerii Bulgariei, după care probabil în scurtă, vreme va urma şi a Turciei?

2. În ce fază credeţi că va intra problema austro-ungară după scoaterea din luptă a aliaţilor ei Bulgaria şi Turcia?

3. Care poate fi atitudinea Regatului nostru în noua situaţie?

4. Ce ţinută credeţi că ar fi mai nimerit să aibă conducătorii politici din Ardeal în aceste împrejurări, când în Austro-Ungaria se discută problema cehoslovacă şi iugoslavă, numai cea românească nu?

Răspunsul în scris sau verbal veţi binevoi a-l da subsemnatului când îşi va permite să se prezinte dumneavoastră. Primiţi, vă rog, încredinţarea deosebitei mele stime.

(ss) Oct. C. Tăslăuanu
Directorul Agenţiei Dacia

Această scrisoare am trimis-o următorilor: 1) I. I. C. Brătianu, 2) Vintilă Brătianu, 3) I. G. Duca, 4) A. C. Cuza, 5) general Al. Averescu, 6) N. Iorga, 7) Mihail Cantacuzino, 8) Matei Cantacuzino, 9) I. Grădişteanu, 10) C. Argetoianu. Partidul Liberal, prin I. G. Duca, m-a autorizat să comunic declaraţiile pe care le public, iar grupul conservator filipescan mi-a trimis răspunsul în scris, aşa cum apare. Dar în afară de aceste răspunsuri, pe care le-am comunicat Comitetului Naţional din Ardeal, am avut conversaţii cu unii dintre cei 10 oameni politici cărora m-am adresat. Am păstrat note, pe care le redau acum. Aceste note n-au fost comunicate nimănui şi apar acum pentru prima oară.

Vintilă Brătianu declară că, fiind urmărit de nemţi, expunerea planurilor de viitor nu ar fi un act politic. Situaţia internă e grea şi se teme că austro-germanii vor lua măsuri împotriva unui eventual atac al României. La obiecţia mea că românii din Ardeal rămân fără o orientare politică, mi-a răspuns că acesta e un inconvenient mai mic decât descoperirea intenţiilor statului român.

A lăsat să înţeleg că România, îndată ce împrejurările vor fi favorabile, va proceda la opera de reîntregire întreruptă. Crede că o manifestaţie în parlamentul ungar din Budapesta ar fi utilă, dar alte manifestaţii nu le crede posibile. Îl simt dezorientat în chestiunile din Monarhia Habsburgică. Îi dau unele informaţii, pe care spune că le va comunica şi lui Ion I. C. Brătianu.

A. C. Cuza declară că noi, românii şi sârbii, trebuie să formăm un zid de apărare împotriva *Drang*-ului *nach Osten* al Germaniei. Românii din Ungaria să urmeze politica cehilor. Nu e străin nici de o confederaţie carpato-balcanică, în care ar putea intra şi Ungaria.

N. Iorga: Declaraţiile îmi sunt cuprinse în *Neamul Românesc*, la care nu are nimic de adăugat. E de părere că românii de peste munţi trebuie să dea semne de viaţă şi de demnitate naţională. Mangra trebuie înlăturat cu orice preţ, şi arhiereii să secondeze acţiunea politică a *Comitetului Naţional*.

I. G. Duca m-a autorizat să comunic declaraţiile formulate de dânsul în numele Partidului Liberal, cu aprobarea lui Ion I. C. Brătianu.

Generalul Averescu şi *C. Argetoianu* nu pot da nicio îndrumare.

*

După ce am primit răspunsul oamenilor politici la această scrisoare, am trimis Comitetului Naţional din Ardeal următoarele rapoarte:

II

Iaşi 15 octombrie stil nou, 1918

Onorat Comitet Naţional!

Ca urmare la raportul meu de la 1 octombrie stil nou 1918, pe care sper că l-aţi primit, am onoarea a vă comunica cele ce urmează:

Pentru a da o mai mare greutate politică acţiunilor noastre, cred că a sosit momentul suprem să creăm cele mai strânse legături între intelectualii din Regat şi între Comitetul Naţional de acasă. Acţiunile izolate şi improvizate fac impresia că elementul românesc din Ardeal nu e călăuzit de o conştiinţă solidară şi că faptele săvârşite de reprezentanţii lui nu sunt determinate de o voinţă disciplinată, care urmăreşte o singură ţintă: înlăturarea dominaţiei ungureşti şi închegarea întregului popor românesc într-un stat naţional şi liber. Comitetul nostru naţional trebuie să-şi dea toată silinţa, ca, în aceste vremuri de zbucium şi prefaceri, să se menţină ca autoritate legală, chemată să conducă şi să decidă

în toate chestiunile politice privitoare la Ardeal. El să rămână expresia voinţei şi aspiraţiilor politice ale poporului românesc din Ungaria şi ca atare să fie organul central al întregii mişcări ardeleneşti de pretutindeni.

Dând această importanţă şi atribuind acest rol important Comitetului Naţional, cred că fac un serviciu cauzei, trimiţându-vă câteva informaţii despre situaţia politică de aici şi punându-vă la dispoziţie câteva documente, care vă pot ajuta în acţiunile politice impuse de împrejurări. În raportul trecut, aminteam că problema întregirii neamului nostru e strâns legată de chestiunea balcanică şi de chestiunea orientală. Ambele chestiuni au primit, în curs de 15 zile, soluţii favorabile nouă – aliaţii în curând vor fi stăpâni în Balcani şi în Constantinopol şi vor lua contact nemijlocit cu noi. Momentul oportun al unei noi intervenţii armate a României împotriva Austro-Ungariei, despre care vorbeam, se apropie cu paşi cu mult mai repezi şi mai siguri de cum speram. Aici au şi început discuţiile pentru formarea unui nou guvern, care să pregătească intrarea României în acţiune. Acţiunea României trebuie să o sprijinească de astă dată şi Comitetul Naţional, oricâte jertfe i-ar cere. Atitudinea lui nu poate fi decât una: identificarea întru toate cu politica României. Deputaţii noştri în parlamentul din Budapesta trebuie să facă declaraţii pe faţă cu românii din Ungaria care vor să se unească cu Regatul. Autonomia naţională putea fi numai o faza de tranziţie a acestei uniri. Ea se cerea pentru a se putea face mai uşor unirea. Era un mijloc pentru întruparea idealului nostru naţional. Astăzi, când ungurii vin să ne ofere, prin gura lui Tisza, autonomia naţională, noi trebuie să reprezentăm un punct de vedere mai avansat, pe cel unionist. Unirea cu patria-mamă să fie lozinca politică a tuturor bărbaţilor politici din Austro-Ungaria.

Toate tendinţele şi curentele autonomiste în cadrele Monarhiei Habsburgice trebuiesc combătute. Acţiunea politică a comitetului nostru naţional trebuie să fie secondată de arhiereii bisericii noastre. Numai în acest fel poate dovedi poporul românesc că e călăuzit de o singură dorinţă şi numai aşa se poate prezenta în faţa congresului de pace. Orice tendinţă separatistă ar strica enorm cauzei. În această chestiune, am cerut şi în scris părerile bărbaţilor politici de aici, trimiţându-le următorul chestionar:

Stimate domnule!

Forţele bulgare fiind scoase din luptă, întreaga chestiune orientală intră într-o nouă fază ce desigur va influenţa hotărâtor şi problema existenţei Monarhiei Habsburgice, sleită de puteri şi silită să facă de mai înainte propuneri de tratative de pace Înţelegerii. În cursul istoriei, poporul nostru niciodată nu s-a găsit în faţa unei situaţii mai favorabile pentru a-şi încorda toate puterile întru realizarea aspiraţiilor sale, ca în momentele de faţă. Credem că atât pentru opinia publică din Regat, cât şi pentru conducătorii politici din Ardeal şi Bucovina, se impune o orientare politică răspicată şi hotărâtă, care în clipele oportune să închege rândurile întregului neam într-un singur gând şi într-o singură voinţă. Pentru fixarea acestei orientări, ne permitem a vă adresa următoarele întrebări:

Cum judecaţi desfăşurarea evenimentelor din Balcani în urma înfrângerii Bulgariei, după care probabil în scurtă vreme va urma şi a Turciei?

În ce fază credeţi că va intra problema austro-ungară după scoaterea din luptă a aliaţilor ei, Bulgaria şi Turcia?

Care poate fi atitudinea Regatului nostru în noua situaţie?

Ce ţinută credeţi că ar fi mai nimerit să aibă conducătorii politici din Ardeal în aceste împrejurări, când în Austro-Ungaria se discută problema cehoslovacă, polonă şi ungurească, numai cea românească nu?

Primiţi etc. ...

La acest chestionar am primit răspunsuri de la toate grupările politice antantiste. ***Toţi bărbaţii politici de aici sunt aproape de aceeaşi părere: bărbatii politici din Ardeal trebuie să secondeze politica statului român.*** *Punctul de vedere unionist îl reprezintă şi Consiliul Naţional din Paris, în frunte cu Take Ionescu şi cu dr. Ion Cantacuzino, părintele V. Lucaciu. Acest Consiliu Naţional e recunoscut de Puterile Aliate ca reprezentant legal al intereselor întregului popor românesc. El stă pe baza tratatului încheiat de România cu aliaţii la intrarea ei în război.*

Acest tratat, după informaţiile primite de la membrii acestui consiliu, Puterile Aliate îl recunosc ca valabil şi astăzi. Pentru orientarea dumneavoastră, vi-l trimit în mai multe copii, pentru a-l răspândi între membri Comitetului Naţional.

Vă mai trimit broşura La Roumanie, scrisă de Partidul Liberal, în care se expune, pentru străinătate, sforţările şi sacrificiile făcute pentru întruparea României Mari. În ce priveşte punctul 5 din tratat, v-am comunicat în rândul trecut că pacea separată încheiată la Bucureşti s-a făcut cu consimţământul aliaţilor şi că ea nu a alterat întru nimic angajamentul luat de Franţa, Anglia şi Italia faţă de România. Situaţia de astăzi ne permite să întrevedem principiile care vor fi admise ca bază de discuţie la pacea generală.

Puterile Centrale, pe lângă condiţiile formulate în programul Wilson, vor fi silite să primească şi alte condiţii mai grele. Aici se crede că aliaţii nu vor discuta, ci vor impune condiţiile armistiţiului şi ale păcii, că armatele aliaţilor nu vor înceta operaţiunile până când nu vor deveni stăpâne asupra situaţiei. De aceea se prevede că Regatul va avea

destul timp pentru a se pregăti şi pentru a se găsi din nou în stare de război la încheierea armistiţiului şi la pacea generală. Evenimente şi cauze neprevăzute, dacă ar grăbi încheierea armistiţiului înainte ca România să poată intra în acţiune, lupta pentru unire se va transpune în Ardeal. În acest caz, trebuie să se facă cele mai mari sforţări pentru a provoca şi pentru a impune intervenţia Armatei Române chiar şi în cursul armistiţiului şi al tratativelor de pace.

Tulburări, care s-ar ivi în teritoriul revendicat de România ar trebui potolite şi elementul românesc periclitat ar trebui apărat. Bărbaţii noştri politici să se gândească şi la această eventualitate şi să ia din vreme măsurile ce le vor crede de cuviinţă. E de prisos să mai adaug că tulburările ce ar izbucni în Ardeal nu vor rămâne izolate. Să nădăjduim, însă, că norocul neamului nostru ne va păzi de asemenea vărsări de sânge şi că evenimentele vor ajuta drapelelor noastre să fâlfâie triumfătoare în faţa Budapestei, înainte de a încheia armistiţiul pe frontul de vest. Din acest prilej repet rugămintea mea din rândul trecut de a căuta să-mi trimiteţi răspuns la toate chestiunile tratate în raportul trecut şi cel prezent.

Primiţi, vă rog, încredinţarea deosebitei mele stime.

(ss) Oct. C. Tăslăuanu

Anexe la raportul II

1. Declaraţiile Partidului Liberal[105]

Domnii Ion I. C. Brătianu, Vintilă Brătianu şi I. G. Duca m-au autorizat să vă comunic următoarele:

România nu şi-a schimbat directiva politică, stă astăzi pe aceeaşi bază ca la declararea războiului şi are ferma convingere că va izbuti să-şi realizeze idealul. Aliaţii o susţin în scopurile pe care le urmăreşte. Situaţia e favorabilă pentru continuarea acţiunii întrerupte, dar n-a sunat încă ceasul. Românii din Ardeal să aibă toată nădejdea şi, întrucât pot, să susţină şi să se identifice cu politica României. Orice manifestaţie de altă natură ar fi dăunătoare. Ar fi bine ca bărbaţii politici să ne trimită informaţii despre situaţia de acolo şi despre planurile cele au pentru viitor.

2. Răspunsul grupului conservator filipescan[106]

1) Înfrângerea Bulgariei, care va fi urmată după toate probabilităţile şi de a Turciei, înseamnă pierderea de către Puterile Centrale şi în special de către Austro-Ungaria, a oricărei influenţe în Peninsula Balcanică, care rămâne sub înrâurirea exclusivă a Quadruplei. Bulgaria rămâne izolată şi umilită, iar Turcia nu va mai putea dăinui decât ca o vasală de aproape legată de puterile occidentale;

2) După scoaterea din luptă a Bulgariei şi a Turciei, Austro-Ungaria va rămâne probabil tot alături de Germania, de care cu greu se poate despărţi, neavând nici interes să o facă. Într-adevăr, Austro-Ungaria îşi are armata atât de împestriţată cu a Germaniei, încât cu greu se poate concepe putinţa unei păci separate. Pe lângă aceasta, nu e de crezut ca Quadrupla s-o scape chiar în schimbul defecţiunii ei, când ştiut este că, pe lângă angajamentele formale luate faţă de Italia, România şi acum în urmă şi faţă de cehoslovaci, puterile Antantei doresc ca, cu orice preţ, să stârpească orice cauză de nemulţumire, care ar mai putea stârni un război viitor, şi în acest scop îşi dau seama că trebuie să rezolve radical şi definitiv chestia naţionalităţilor din Imperiul Habsburgic;

3) Regatul României care, din împrejurări neatârnate de voinţa sa, a fost silit să încheie pacea de la Bucureşti, trebuie, îndată ce situaţia militară îi va îngădui, să-şi reia locul lângă aliaţii lui şi să ducă până la capăt acţiunea politică şi militară începută la 14 august 1916;

4) Conducătorii politici aflători în Ardeal, trebuie să-şi regleze strict atitudinea după politica Regatului român şi a refugiaţilor ardeleni, aflători în ţară şi la Paris, care tinde la unirea necondiţionată a Ardealului şi a părţilor ungare cu România, conform tratatului încheiat de aceasta cu puterile Antantei. De nu vor fi îngăduiţi de împrejurările în care se află ca să susţină făţiş şi lămurit această soluţie, se vor feri însă în orice caz de a o contrazice, fie prin vorbe, fie prin fapte, admiţând ori dând măcar a înţelege că s-ar mulţumi cu alta, cum ar fi de exemplu autonomia, căci aceasta ar face cel mai mare rău cauzei.

Vor putea în orice caz afirma drepturile poporului român din Ungaria la o viaţă liberă, rezervându-şi dreptul de a concretiza soluţia printr-o conferinţă naţională, când nu vor mai fi sub presiunea stării de asediu şi a administraţiei maghiare. Cu orişicare dibuire, pot lăsa a se ghici chiar soluţia, cum a făcut-o de minune de bine Goldiş în interviul reprodus de Gazeta Poporului din Sibiu, interviu care poate sluji chiar de normă pentru atitudinea

[105] Sunt formulate şi date mie de I. G. Duca.

[106] Răspunsul e scris de I. C. Grădişteanu şi semnat de ceilalţi doi.

conducătorilor politici din Ardeal. Potrivit celor de mai sus şi împrejurările fiind cu totul schimbate, e bine înţeles că nu trebuie a se mai pune pe baza programului Partidului Naţional de la 1881 şi a se mai aminti măcar de autonomia Transilvaniei, care s-ar bate în cap cu principiul Unirii întregului Ardeal cu România, admis de Antantă şi care va fi susţinut la congresul de pace atât de Regat, cât şi de refugiaţii ardeleni. Urmează chiar ca aceştia la timp să protesteze cu energie în contra oricărei idei de autonomie, întocmai cum au fost alsacienii-loreni aflaţi în Franţa şi care sunt într-o situaţie analoagă.

Semnat: D. A. Greceanu, fost ministru, Mihail C. Cantacuzino, fost ministru, Ion C. Grădişteanu, fost ministru.

3. Tratatul României cu aliaţii

Acord politic, semnat la 4-17 august 1916 de reprezentanţii Rusiei, Franţei, Angliei şi Italiei, de o parte, şi de preşedintele Consiliului de Miniştri al României, de altă parte:

Între subsemnaţii:

D. Stanislav Poklevski-Koziel, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Majestăţii Sale împăratului tuturor ruşilor pe lângă Majestatea Sa Regele României.

Contele de Saint-Aulaire, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Republicii Franceze pe lângă Majestatea Sa Regele României.

Sir George Barklay, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Majestăţii Sale Regele Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei şi al pământurilor britanice de peste mări, împărat al Indiilor, pe lângă Majestatea Sa Regele României, şi

Baronul Fasciotti, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Majestăţii Sale Regele Italiei pe lângă Majestatea Sa Regele României, anume însărcinaţi de guvernele lor respective

de o parte,

şi dl Ioan I. C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri al Regatului României, în numele guvernului român de altă parte,

s-a stabilit ceea ce urmează:

Rusia, Franţa, Anglia şi Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea frontierelor sale actuale. România se obligă să declare război şi să atace Austro-Ungaria în condiţiile stabilite prin convenţia militară; România se obligă de asemenea să înceteze, de la declararea războiului, orice legături economice şi orice schimb comercial cu toţi duşmanii aliaţilor. Rusia, Franţa, Anglia şi Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei Austro-Ungariei prevăzute şi hotărnicite în articolul 4. Marginile teritoriilor despre care e vorba în articolul trecut sunt hotărâte după cum urmează:

Linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierei actuale dintre Rusia şi România aproape de Novosuliţa şi va urca râul până la graniţa Galiţiei, la întâlnirea Prutului cu Ceremuşul. De aici va urma frontiera dintre Galiţia şi Ungaria până la punctul Steg, cota 1655. Mai departe va urma linia de despărţire dintre apele Tisei şi Vizului, ca să ajungă la Tisa la satul Trebuza, mai sus unde se uneşte cu Vizo. De la acest punct, ea va coborî malul Tisei până la 4 kilometri mai jos de locul unde se întâlneşte cu Someşul, lăsând satul Vasares-Nameni României.

Va continua apoi în direcţia sud-sud-est până la un punct la 6 kilometri la est de oraşul Debrecen. De la punctul acesta, va atinge Crişul la 3 kilometri mai jos de locul de întâlnire al celor doi afluenţi ai săi (Crişul Alb şi Crişul Iute). Se va uni apoi cu Tisa la înălţimea satului Algyo, la nord de Seghedin, trecând la apus de satele Oroshaza şi Bekessamson, la 3 km de care va face o mică îndoitură. De la Algyo, linia va coborî malul Tisei până la vărsarea sa în Dunăre şi în sfârşit va urma malul Dunării până la frontiera actuală a României. România se obligă să nu ridice fortificaţii în faţa Belgradului pe o zonă ce va fi stabilită ulterior şi să nu ţină în această zonă decât forţele necesare serviciului de poliţie. Guvernul regal român se obligă să despăgubească pe sârbii regiunii Banatului care, părăsindu-şi proprietăţile, vor voi să emigreze într-un spaţiu de doi ani de la încheierea păcii. Rusia, Franţa, Anglia şi Italia de o parte şi România de altă parte se obligă să nu încheie pace separată sau pacea generală decât în iunie şi în acelaşi timp.

Rusia, Franţa, Anglia şi Italia se obligă de asemenea ca în tratatul de pace teritoriile Monarhiei Austro-Ungariei, prevăzute în articolul 4, să fie anexate Coroanei României. România se va bucura de aceleaşi drepturi ca şi aliaţii săi în tot ce priveşte preliminarile, tratativele de pace, ca şi discutarea chestiunilor care vor fi supuse hotărârii conferinţei de pace.

Puterile contractante se obligă să păstreze în secret prezenta convenţie până la încheierea păcii generale.

Făcut în cinci exemplare la Bucureşti la 4/17 august 1916.

Ministrul Rusiei (semnat) S. Poklevski-Koziel

Ministrul Franţei (semnat) Saint-Aulaire
Ministrul Angliei (semnat) G. Barklay
Ministrul Italiei (semnat) Fasciotti
Preşedintele Consiliului de Miniştri al României (semnat) Ion I. C. Brătianu

III

Onorat Comitet Naţional,

Am onoarea a vă aduce la cunoştinţă, în mod oficial, că din ianuarie 1918 a fost ales „Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria", care s-a constituit definitiv, în şedinţa sa ţinută la Iaşi, la 7 octombrie 1918, alegând preşedinte pe dl dr. Gh. Baiculescu, vicepreşedinţi pe dnii dr. Iancu Nistor (din Bucovina) şi Alexandru Lapedatu, iar secretar pe subsemnatul. Membrii comitetului sunt următorii: dr. Iancu Meţianu, dr. Onisifor Ghibu, dr. Victor Deleu, dr. Mihai A. Popovici, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Ioan Moţa, dr. Pompiliu Nistor, Leonte Moldovanu, Nicolae Brânzeu, Al. Henţiescu, Ion Ţeţu, I. Clinciu, Gh. Popa-Liseanu, Gr. Popescu, Solomon Haliţa, Ion Zelea-Codreanu, Eusebiu Paşcanu, D. Marmeliuc, C. Tofan, locot. Silion, dr. Aurel Dobrescu, Avram Imbroane, dr. V. Chiroiu, căpitan Virgil Popovici şi Vasile C. Osvadă.

Acest comitet funcţionează în permanenţă de la data sus-amintită, urmărind prin toate mijloacele unirea tuturor românilor într-un singur stat naţional. Are strânse legături politice cu bărbaţii de stat români şi cu reprezentanţii puterilor aliate la Iaşi. Din însărcinarea lui, vă comunic următoarele:

La 6 octombrie stil nou, înainte de a cunoaşte rezoluţia citită de dl deputat dr. Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul din Budapesta, a făcut alăturata declaraţie, pe care au semnat-o toţi românii ardeleni şi bucovineni aflători în Moldova şi Basarabia (aproximativ cam 30 000) şi pe care au înaintat-o, prin delegaţii din sânul comitetului, miniştrilor plenipotenţiari ai Angliei, Franţei, Statelor Unite şi Italiei, apoi şefilor partidelor politice din ţară.

Această declaraţie, aprobată de bărbaţii politici de aici care susţin cauza noastră şi comunicată de miniştrii plenipotenţiari guvernelor lor, credem că poate servi ca orientare şi onoratului nostru Comitet Naţional de la care aici se aşteaptă să facă o declaraţie categorică, cerând unirea cu România, aşa cum a făcut-o Consiliul Naţional din Bucovina în adunarea sa ţinută la 14/27 octombrie 1918. Părerea noastră este că, Comitetul Naţional nu mai poate avea niciun contact politic cu oamenii de stat ai Ungariei şi Austriei, pe care, conform rezoluţiei citite de dl Vaida-Voevod în parlament, nu-i mai recunoaşte ca factori chemaţi să hotărască soarta naţiunii române. Comitetul Naţional, identificându-se cu politica statului român, în starea de armistiţiu în care a intrat Austro-Ungaria, trebuie să rupă orice legătură cu Monarhia Habsburgică şi să ceară ocuparea pământurilor româneşti de către armata României.

Aceasta este părerea bărbaţilor de stat de aici şi a actualului guvern, general Coandă, care este hotărât să procedeze la ocuparea Ardealului şi, după informaţiile ce le avem, s-au şi luat măsuri în vederea acestui scop. Se mobilizează şi cele trei regimente ale corpului voluntarilor români din Ardeal şi Bucovina, care vor forma prima armată naţională a Ardealului. Dacă Comitetul Naţional are nevoie de ofiţeri ardeleni pentru a organiza soldaţii români din Armata Austro-Ungară, putem să trimitem imediat un număr de 100 de inşi, care să înceapă şi să conducă lucrările.

Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria se consideră ca organ al comitetului nostru naţional de acasă şi prin urmare ţine să aibă cele mai strânse legături cu comitetul executiv al onoratului nostru Comitet Naţional. De aceea, vă trimitem acest prim aviz oficial, după care, în scurtă vreme, va urma un raport mai amănunţit, şi vă rog cu insistenţă să binevoiţi a ne răspunde în scris, sau, dacă nu se poate, oral, arătându-ne:

Care este situaţia din Ungaria?
Care este atitudinea comitetului nostru naţional în situaţia dată?
Ce proiecte are pentru viitor şi cum voieşte să le realizeze?
Ce sprijin efectiv vă poate da Comitetul emigraţilor de aici?
În aşteptarea răspunsului dumnevoastră, vă rog să primiţi încredinţarea prea distinsei mele stime.
În numele Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria.

Secretar,
Oct. C. Tăslăuanu
Iaşi, 8 noiembrie stil nou 1918

Aceste rapoarte le-am făcut din iniţiativa mea proprie şi le-am comunicat unor membri ai Comitetului Naţional din Iaşi, mult mai târziu. Rapoartele II şi III le-am trimis până la Arad şi unii membri din Comitetul Naţional mi-au confirmat, după încheierea păcii, primirea lor. Mi-au mărturisit chiar că au avut o influenţă asupra hotărârilor pe care le-au luat.

La Iaşi, n-am primit din partea Comitetului Naţional niciun răspuns în scris... Mai târziu, când situaţia era mai limpede în ce priveşte soarta Austro-Ungariei, au sosit la Iaşi, emisari din Ardeal, care au adus mesaje guvernului român şi au cerut intervenţia Armatei Române. La 1/14 noiembrie 1918, însuşi Ion I. C. Brătianu a răspuns lui Theodor Mihali, scriindu-i ceea ce comunicasem şi eu Comitetului Naţional şi promiţându-i trimiterea de forţe armate pe care le cerea, aşa cum scrisesem eu în ultimul raport[107].

Declaraţia românilor ardeleni şi bucovineni din Iaşi

Centrul activităţii ardelenilor şi bucovinenilor din Iaşi în toamna anului 1918 era organizaţia condusă de mine, deoarece celelalte toate fuseseră desfiinţate. Era firesc ca noi, care eram relativ cei mai bine informaţi, ca noi, care redactam zilnic buletine de ştiri, să fim iniţiatorii noilor acţiuni ardelene şi bucovinene. Deoarece evenimentele se precipitau şi de la cei de acasă nu ne sosea niciun semn de viaţă, la începutul lunii octombrie 1918, după ce mă consultasem cu bărbaţii politici din Iaşi, am propus într-o consfătuire a ardelenilor, textul unei declaraţii prin care proclamam Unirea Ardealului şi Bucovinei cu România, conform tratatelor încheiate de statul român cu Puterile Înţelegerii. Această declaraţie era necesară, deoarece cei de acasă făcuseră în nenumărate rânduri declaraţii împotriva aspiraţiilor noastre naţionale. Avem textul declaraţiei din februarie 1917, semnat de toţi arhiereii şi de mulţi intelectuali din Ardeal, în care spuneau: *„Noi, românii din Ungaria, ţinem morţiş să rămânem sub stăpânirea Coroanei ungare. Spre apărarea acestei voinţe neclintite a lor sângerează mii de fii ai noştri şi, pentru asigurarea acestei voinţe a sa, poporul român din patrie va lupta cu toate armele sale sufleteşti şi trupeşti".*

Din Bucovina primisem şi manifestul împăratului Carol I de la 17 octombrie 1918, în care se vorbea de federalizarea Austriei. Dar se adăuga: *„Această nouă organizare, prin care în niciun fel nu este atinsă integritatea ţărilor sfintei coroane ungare"*, etc. Cu alte cuvinte, în uniunea de state naţionale în cadrele Austriei intra numai Bucovina, dar Transilvania rămânea mai departe sub robia ungurească. Aceste fapte erau cunoscute şi aliaţilor. Ei aveau opinii slabe despre românii din Transilvania, care se ploconeau mereu în faţa guvernelor din Budapesta. Aliaţii cunoşteau şi manifestaţiile publice ale unor deputaţi români, în special ale lui Alex. Vaida, care, chiar după intrarea României în război, pleda pentru Monarhia Habsburgică. Situaţia noastră din Iaşi era destul de grea. Nădejdea noastră era tot în aliaţi, pe care trebuia să-i convingem că ardeleni de acasă sunt terorizaţi, că sunt ameninţaţi cu temniţa şi cu spânzurătoarea, dacă nu semnează declaraţiile cerute de unguri. Pe de altă parte, în Iaşi, trebuia ca orice iniţiativă a noastră să-şi păstreze independenţa, să fie neinfluenţată de sugestiile oamenilor politici din ţară. În realitate, declaraţia redactată de mine şi trecută prin mai multe schimbări până s-a ajuns la textul definitiv, era pornită din iniţiativa mea. Oamenii politici cărora le-am comunicat intenţia de a o face o găseau superfluă.

Când am redactat declaraţia şi am început să o trimitem spre semnare ardelenilor şi bucovinenilor, Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, în numele căruia lucram, era descompletat. Totuşi, am convins pe Al. Lapedatu să o semneze ca preşedinte,

[107] Ulterior aflu din nişte amintiri publicate în *Însemnări ieşene*, an IV, nr. 11 din 1 noiembrie 1939, că, la 30 octombrie stil nou 1918 I. I. C. Brătianu a trimis în Ardeal, ca să ia contact cu fruntaşii ardeleni pe prof. Simion Haliţă şi I. Bordea, autorul amintirilor. Ei au adus şi o scrisoare a lui I. I. C. Brătianu, cu data de 1/14 noiembrie 1918, adresată fruntaşilor Comitetului Naţional.

deoarece îi respinsesem demisia în cursul verii. Declaraţia a fost făcută şi semnată înainte de a se cunoaşte rezoluţia Comitetului Naţional de acasă, din Ardeal, citită de deputatul Vaida în Parlamentul din Budapesta. Ea s-a trimis imediat Comitetului Naţional din Ardeal, prin curierii organizaţiei de sub conducerea mea.

DECLARAŢIE

Românii ardeleni şi bucovineni aflători pe teritoriul Regatului român, în numele nostru şi al fraţilor subjugaţi de acasă, a căror conştiinţă e siluită şi, deci, în imposibilitate de a se manifesta liber, declarăm cele ce urmează:

Cerem să fim eliberaţi de sub jugul Monarhiei Austro-Ungare şi suntem hotărâţi să luptăm, prin toate mijloacele şi pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într-un singur stat naţional liber, sub Domnia Dinastiei Române. Nu recunoaştem Monarhiei Austro-Ungare dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Ardeal şi Bucovina, deoarece veacuri de-a rândul ne-a ţinut în cea mai ruşinoasă robie. Toate încercările de federalizare ale Casei de Habsburg sunt gesturi disperate ale unei împărăţii osândite să se descompună şi să piară. Soarta românilor din Austro-Ungaria s-a hotărât din războiul Regatului Român şi prin voinţa liberă a întregului poporului românesc, şi o va consfinţi congresul de pace generală, la care vor lua parte şi reprezentanţii oficiali ai României eliberatoare. Cerem ca întreg teritoriul din Monarhia Habsburgică revendicat de statul român, recunoscut şi garantat prin tratatele de alianţă încheiate de România cu Puterile Înţelegerii, să fie eliberat şi unit cu Patria-mamă. Toate declaraţiile românilor din Ardeal şi Bucovina ce s-ar face împotriva acestor aspiraţii naţionale, le considerăm ca stoarse cu forţa de autorităţile duşmane şi aceste declaraţii nu vor putea induce în eroare opinia lumii, care a proclamat principiile de dreptate şi de libertate pentru toate neamurile asuprite.

Iaşi, 6 octombrie 1918
Comitetul Naţional al Românilor Emigraţi din Austro-Ungaria

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) Al. Lapedatu *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Declaraţia a fost prezentată Majestăţii Sale regelui Ferdinand, însoţită de următoarea adresă[108]:

Maiestate,

Cu nestrămutată credinţă în triumful idealului nostru naţional al cărui viu şi mândru simbol sunteţi Maiestatea Voastră, îndrăznim a vă prezenta, în numele românilor ardeleni şi bucovineni aflători pe teritoriul Regatului Român, alăturata declaraţie.

Cu adâncă revelaţie şi cu neclintită loialitate ne apropiem de Scaunul Domniei, care vrem să fie al tuturor românilor, fiind de mult convinşi că Majestatea Voastră sunteţi ocrotitorul înţelept al năzuinţelor drepte şi sfinte ale românilor subjugaţi, pentru mântuirea cărora n-aţi pregetat a aduce cele mai grele jertfe. Cu deplină încredere în puternicul sprijin al Maiestăţii Voastre, românii ardeleni şi bucovineni care, rupând toate legăturile cu Monarhia Habsburgică, v-au jurat credinţă ca oşteni, sunt gata să aducă orice sacrificiu pentru unirea politică a tuturor românilor şi pentru dinastia nedespărţită de destinele întregului nostru neam.

Majestăţii Voastre prea plecaţi supuşi.
Comitetul Naţional al românilor originari din Austro-Ungaria.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) Al. Lapedatu *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Declaraţia s-a trimis şi lui Marghiloman, preşedintele Consiliului de Miniştri, cu următoarea adresă redactată de mine:

[108] Redactată de I. Agârbiceanu, a fost prezentată regelui de către prof. univ. I. Nistor.

Domnule Ministru,

Avem onoarea a vă prezenta alăturata declaraţie semnată de ardelenii şi bucovinenii aflători în România, care au rămas credincioşi idealului lor politic şi care sunt gata şi astăzi să aducă orice jertfe pentru nestrămutata lor credinţă în Unirea tuturor românilor într-un singur stat naţional şi liber.

Primiţi, vă rugăm, încredinţarea prea distinsei noastre consideraţii.

Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria.

Preşedinte: (ss) Al. Lapedatu
Secretar: (ss) Oct. C. Tăslăuanu

Domniei Sale
Domnului Al. Marghiloman,
Preşedintele Consiliului de Miniştri – Iaşi

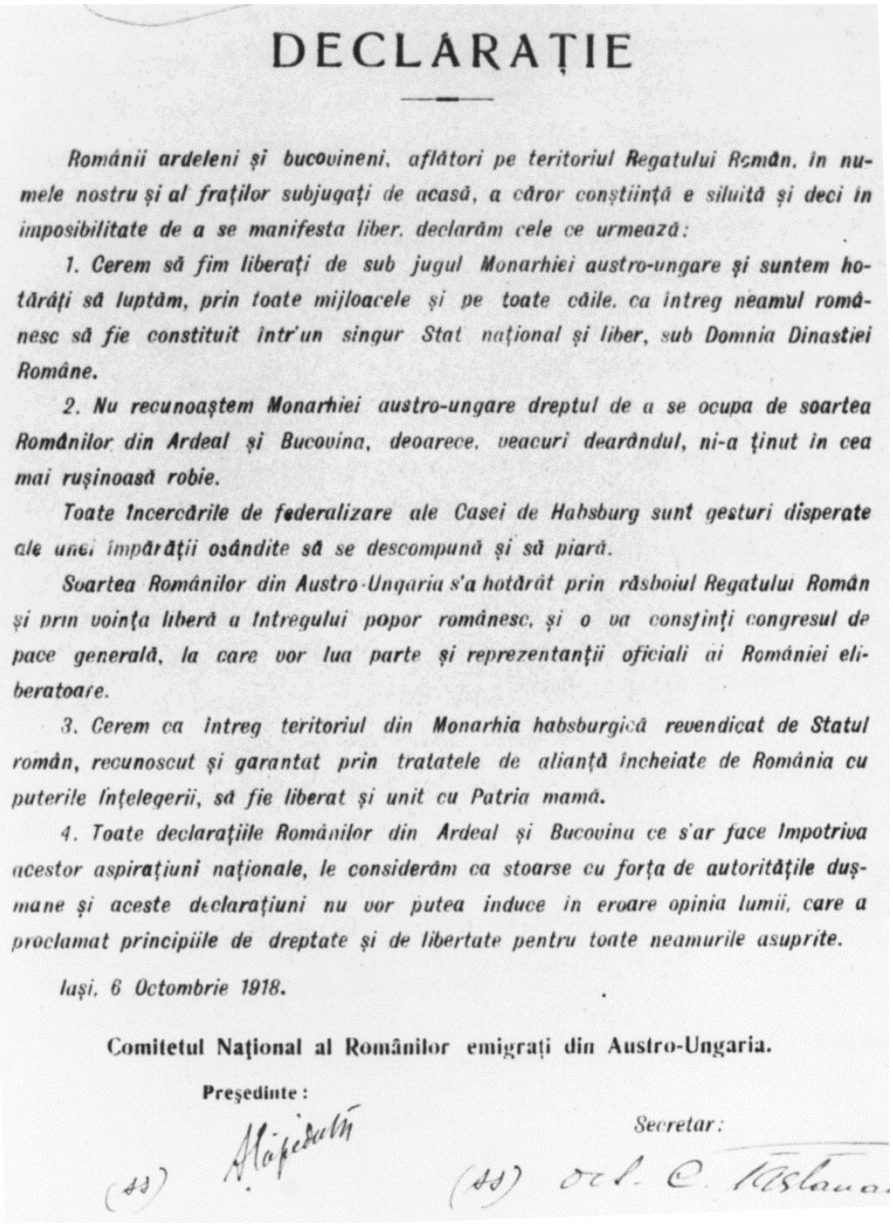

DECLARAȚIE

Românii ardeleni și bucovineni, aflători pe teritoriul Regatului Român, în numele nostru și al fraților subjugați de acasă, a căror conștiință e siluită și deci în imposibilitate de a se manifesta liber, declarăm cele ce urmează:

1. Cerem să fim liberați de sub jugul Monarhiei austro-ungare și suntem hotărâți să luptăm, prin toate mijloacele și pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într'un singur Stat național și liber, sub Domnia Dinastiei Române.

2. Nu recunoaștem Monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soartea Românilor din Ardeal și Bucovina, deoarece, veacuri dearândul, ni-a ținut în cea mai rușinoasă robie.

Toate încercările de federalizare ale Casei de Habsburg sunt gesturi disperate ale unei împărății osândite să se descompună și să piară.

Soartea Românilor din Austro-Ungaria s'a hotărât prin războiul Regatului Român și prin voința liberă a întregului popor românesc, și o va consfinți congresul de pace generală, la care vor lua parte și reprezentanții oficiali ai României eliberatoare.

3. Cerem ca întreg teritoriul din Monarhia habsburgică revendicat de Statul român, recunoscut și garantat prin tratatele de alianță încheiate de România cu puterile înțelegerii, să fie liberat și unit cu Patria mamă.

4. Toate declarațiile Românilor din Ardeal și Bucovina ce s'ar face împotriva acestor aspirațiuni naționale, le considerăm ca stoarse cu forța de autoritățile dușmane și aceste declarațiuni nu vor putea induce în eroare opinia lumii, care a proclamat principiile de dreptate și de libertate pentru toate neamurile asuprite.

Iași, 6 Octombrie 1918.

Comitetul Național al Românilor emigrați din Austro-Ungaria.

Președinte: (ss) Lapedatu

Secretar: (ss) Oct. C. Tăslăuanu

Declaraţia am înaintat-o lui I. I. C. Brătianu, Mihail Cantacuzino şi generalului Averescu, cu următoarea adresă redactată de mine:

Stimate Domnule,

Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă alăturata declaraţie semnată de ardelenii şi bucovinenii aflători în România, ştiind că şi pentru dumneavoastră lupta pentru întruparea idealului nostru naţional este sfântă şi ştiind că, la momentul oportun, nu veţi cruţa nicio jertfă pentru continuarea acţiunii întrerupte de dureroasa pace de la Bucureşti.

Primiţi, vă rog, încredinţarea sentimentelor noastre de adâncă stimă şi recunoştinţă.

Comitetul naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) Al. Lapedatu *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Declaraţia, tradusă în limba franceză de N. Iorga, s-a trimis Legaţiilor Franţei, Angliei, Statelor Unite şi Italiei cu o adresă redactată de I. Agârbiceanu şi tradusă în franceză de nu mai ştiu cine. Declaraţia s-a trimis ziarelor prin *Dacia*, *Agenţie de informaţii telegrafice*, de sub conducerea mea, în ziua de 22 octombrie stil nou 1918.

La 21 octombrie stil nou 1918, s-a citit la întrunirile politice ale ardelenilor şi bucovinenilor, ţinute la Iaşi şi la Chişinău; apoi, s-a telegrafiat şi în străinătate. Această declaraţie de Unire e, în realitate, fapta cea mai importantă a Comitetului Naţional din Iaşi. Ea e premergătoare celei de la Alba-Iulia.

Comitetul Naţional din Iaşi

Cum s-a înseninat cerul, a înviat şi *Comitetul Naţional* din Iaşi de care se lepădaseră atâţia inşi în martie şi de care nu s-a mai interesat nimeni până la începutul lui octombrie. Rămăsesem singur cuc, cu organizaţiile pe care le-am putut înjgheba cu concursul câtorva băieţi de inimă, oameni modeşti, dar mai de ispravă decât cei ce aleargă în fruntea mesei la praznice. Aceştia ar merita decoraţiile *Ordinului Ferdinand*, deoarece ei au stat la postul datoriei toată vremea, ei au înfruntat urgia răzbunării inamice, fără să râvnească la măriri. Adevăraţi mucenici ai idealului naţional. Le mulţumesc tuturora pe această cale pentru sprijinul pe care ni l-au dat în zilele grele şi întunecate de sub robia Puterilor Centrale. Alte decoraţii nu le pot da, deoarece la împărţirea lor nici n-am fost întrebat şi nici n-am fost distins cu ele. Ştiu că niciunul nu şi-a făcut datoria ca să primească decoraţii, dar, dacă s-au înfiinţat pentru meritele Unirii, lor li se cuveneau. ***Aşa e la noi, cei vrednici sunt uitaţi, iar cei ce ies din vizuini după primejdii se aleg cu onorurile...***

Când s-au ivit zorile libertăţii la Iaşi, uitaţi-vă în procesele verbale care urmează, ce năvală a fost la Comitetul Naţional. Toţi voiau să fie membri în comitet şi să conducă, să se afle-n treabă, desigur, dintr-o caldă însufleţire patriotică. Aproape în toate şedinţele au fost cooptări de membri. S-a făcut şi treabă, dar nu atâta câtă trebuia. E mai greu să fii viteaz când te duci la moarte, decât când vii la serbări şi la manifeste...

Las să urmeze procesele verbale.

1. Proces verbal adresat în şedinţa comitetului ţinută la 7 octombrie 1918

Prezenţi: dr. Gh. Baiulescu, dr. I. Meţianu, dr. O. Ghibu, Al. Lapedatu, dr. I. Nistor, dr. Victor Deleu, dr. Mihai A. Popovici şi O. C. Tăslăuanu.

I. Se alege preşedinte ad-hoc dl dr. Gh. Baiulescu, iar secretar, dl O. C. Tăslăuanu.

II. Dl Tăslăuanu citeşte actele despre activitatea comitetului până la demisiile unora dintre membri.

După dezbateri amănunţite, comitetul redactează următoarea hotărâre:

Subsemnaţii membri ai Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, ales la Odessa, Chişinău, Iaşi şi Hârlău, la începutul anului curent, considerând:

a) că, întrucât la timpul său, din cauza împrejurărilor survenite, nu s-a putut întruni şi constitui definitiv;

b) că, din cauza situaţiei politice create statului român prin Pacea de la Bucureşti, nu şi-a putut îndeplini mandatul în chip complet;

c) că, în actualele împrejurări, se impune în mod categoric o pronunţată activitate politică naţională, întrunindu-ne astăzi, la 7 octombrie stil vechi 1918, la Iaşi, în localul biroului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni, decidem:

1) ca, în virtutea mandatului ce avem, să reluăm, fără întârziere, activitatea politică impusă de noile împrejurări;

2) să ne constituim, alegând ca preşedinte pe dl dr. Gh. Baiulescu, vicepreşedinţi pe dnii dr. I. Nistor şi Al. Lapedatu, secretar pe dl Oct. C. Tăslăuanu, iar casier pe dl Mihai A. Popovici;

3) să invităm la o consfătuire, în vederea modalităţii completării comitetului, pe următorii domni: dr. Nic. Brânzeu, Leonte Moldovanu, Solomon Haliţa, Al. Henţiescu, Gh. Popa-Lisseanu, I. Clinciu, dr. Emil Puşcariu, Zelea Codreanu, Eusebiu Paşcanu, consilierul Ştefanelli, vicarul Iacob Popa, dr. Marmeliuc, V. C. Osvadă, dr. V. Chiroiu, dr. Toma Vasinca, dr. I. Vescan, căpitan Virgil Popovici şi loc. Silion.

III. Se pune în discuţie declaraţia făcută la 6 octombrie stil vechi a. c. de un grup de ardeleni şi bucovineni, care urmează să fie semnată de toţi ardelenii şi bucovinenii aflători în Regat, şi Comitetul decide: Îşi însuşeşte această declaraţie şi, însoţită de o adresă, o va prezenta M. S. Regelui, reprezentanţilor Puterilor Înţelegerii de la Iaşi şi bărbaţilor politici ai României, care susţin ideea întregirii neamului.

IV. La propunerea domnului Mihai A. Popovici, comitetul decide:

Să se instituie un juriu de onoare, compus din dnii căpitan Virgil Popovici, Mihai A. Popovici, dr. I. Vescan şi ca membri supleanţi dnii căpitan Tâmpănariu şi Toma Vasinca, pentru judecarea faptelor voluntarilor şi civililor ardeleni şi bucovineni, care ajung în conflict cu onoarea individuală sau naţională, aprobându-se regulamentul anexat la acest proces verbal.

V. Pentru adunarea fondurilor necesare acţiunilor politice, comitetul decide:

Să lanseze lista de colectare între ardeleni, bucovineni şi alţi sprijinitori.

Preşedinte: *Secretar:*
Dr. George Baiulescu *Oct. C. Tăslăuanu*

Se verifică:
Iancu Meţianu, M. Popovici[109]

2. Proces verbal

Adresat la consfătuirea convocată de Comitetul Naţional al românilor emigraţi, ţinută la Iaşi, 8 octombrie 1918, în biroul Corpului voluntarilor români (str. Ştefan cel Mare).

Prezenţi: dr. Gh. Baiulescu, G. Popa-Lisseanu, dr. I. Meţianu, Al. Lapedatu, I. Clinciu, Leonte Moldovanu, Nic. Brânzeu, dr. Mihai A. Popovici, Al. Henţiescu, Ion Zelea Codreanu, dr. I. Nistor, dr. O. Ghibu, Oct. C. Tăslăuanu, V. C. Osvadă, dr. V. Deleu, dr. Toma Vasinca, dr. V. Chiroiu, dr. I. Vescan, căpitan Virgil Popovici, locot. Silion.

Dl dr. Gh. Baiulescu aduce la cunoştinţă că, Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, în şedinţa sa ţinută la 7 octombrie stil vechi 1918, s-a constituit definitiv şi a hotărât ca, Comitetul să fie completat cu cinci membri dintre românii aflători mai demult în ţară şi cu trei bucovineni, pe care urmează să-i aleagă o adunare a ardelenilor şi bucovinenilor. Numărul membrilor Comitetului Naţional, prin aceste completări, se urcă la 20. După ce iau parte la discuţie, dnii Leonte Moldovanu, Zelea-Codreanu, I. Clinciu, Nic. Brânzeu, dr. I. Nistor şi alţii, consfătuirea decide:

Comitetul să propună întrunirii ardelenilor şi bucovinenilor, convocată pe ziua de 11 octombrie a. c., în localul Cercului Didactic (str. Lăpuşneanu), persoanele care vor face parte din comitet ca membri activi.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) Oct.C. Tăslăuanu

Se verifică:

[109] Unele procese verbale sunt semnate în regulă, altele numai de mine. În zarva din Iaşi, nu se putea lucra sistematic. Originalele sunt în arhiva mea.

3. Anexă

Convocare

Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, convoacă la o adunare pe românii ardeleni şi bucovineni, în ziua de 11 octombrie stil vechi 1918, orele 8 şi jumătate seara, în localul Cercului Didactic (str. Lăpuşneanu), pentru a le face mai multe comunicări şi propuneri.

Iaşi, 9 octombrie 1918

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) Gh. Baiulescu *(ss) Oct C. Tăslăuanu*

4. Proces verbal

Adresat în şedinţa Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, ţinută la 9 octombrie 1918, în localul Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) I. Nistor *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Membri prezenţi: dr. Mihai Popovici, dr. V. Deleu, Al. Lapedatu şi dr. O. Ghibu

1) Punându-se în discuţie alcătuirea listei persoanelor care urmează să fie propuse în întrunirea convocată, pe ziua de 11 octombrie a. c., comitetul decide:

Să propună pe următorii domni: Leonte Moldovanu, Nic. Brânzeu, Gr. Popescu, Gr. Popa-Lisseanu şi Solomon Haliţa dintre ardelenii stabiliţi în ţară şi pe domnii Ion Zelea-Codreanu, Eusebiu Paşcanu şi D. Marmeliuc dintre bucovineni.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss) I. Nistor *(ss) Oct. C Tăslăuanu*

5. Proces verbal

Adresat în şedinţa Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, ţinută la 10 octombrie 1918, în biroul Corpului voluntarilor români.

Preşedinte: *Secretar:*
(ss)I. Nistor *(ss) Oct. C. Tăslăuanu*

Membri prezenţi: dr. O. Ghibu, dr. V. Deleu, dr. P. Nistor, Ion Agârbiceanu, M. A. Popovici şi Ion Moţa.

1) Preşedintele pune în discuţie participarea la manifestaţia organizată de „Comitetul pentru unirea tuturor românilor într-un stat independent naţional" la Chişinău în ziua de 14 octombrie stil vechi a. c.

Comitetul deleagă pe dl preşedinte dr. G. Baiulescu să reprezinte Comitetul Naţional al românilor emigraţi la această manifestaţie, iar Comitetul Naţional să organizeze, dacă împrejurările vor permite, la 21 octombrie stil vechi a. c., un miting la Chişinău, în care să se citească declaraţia semnată de toţi ardelenii şi bucovinenii şi să se ţină discursuri conform programului ce se va stabili într-o viitoare şedinţă;

2) Dl dr. Mihai A. Popovici citeşte un proiect de regulament intern, privitor la organizarea şi funcţionarea Comitetului Naţional. Se dă spre studiere şi completare dlor Oct. C. Tăslăuanu, dr. V. Deleu şi dr. M. A. Popovici.

3) Dl Oct. C. Tăslăuanu raportează asupra trimiterii ofiţerilor voluntari în Rusia cu scop de a înfiinţa unităţi de luptă şi citeşte adresa trimisă la Moscova prin dl locot. Sainciuc, intitulată: „Organizaţia din Rusia", anexată acestui proces verbal, pe care a semnat-o în calitate de secretar al Comitetului Naţional. Acţiunea începută a fost continuată de dl dr. V. Chiroiu.

Se ia act şi se decide ca domnii locot. Sainciuc şi dr. V. Chiroiu să fie invitaţi a face comitetului un raport, în care să arate istoricul şi rezultatele acţiunii întreprinse.

Dl Oct. C. Tăslăuanu raportează că în ziua de 9/22 iunie a fost ales preşedinte al Comitetului pentru Franţa, dl dr. Ion Cantacuzino[110].

6. Anexă

Iaşi, 10 octombrie 1918

Domnule Preşedinte!

Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că, comitetul nostru, în şedinţa sa ţinută la 10 octombrie a. c., v-a delegat să-l reprezentaţi la manifestaţia organizată la Chişinău, în ziua de 14 octombrie a. c., de „Comitetul pentru unirea tuturor românilor într-un stat independent naţional". Totodată, a decis ca la 21 octombrie, comitetul nostru să organizeze, dacă împrejurările vor permite, un miting la Chişinău, cu care ocazie se va citi declaraţia semnată de toţi ardelenii şi bucovinenii şi se vor ţine discursuri ce se vor hotărî într-o şedinţă viitoare.

Primiţi, vă rugăm, încredinţarea deosebitei noastre stime.

Preşedinte: I. Nistor *Secretar: Oct. C. Tăslăuanu*

Domniei-Sale Domnului dr. Gh. Baiulescu, preşedintele Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria Chişinău

7. Proces verbal
Adresat la întrunirea ardelenilor şi bucovinenilor ţinută la 11 octombrie 1918, în localul Cercului Didactic.

Preşedinte: Al. Henţiescu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Preşedintele deschide întrunirea la orele 9 şi 20 minute seara, arătând că scopul este de a întregi Comitetul Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria, cu membri noi. Dând cuvântul dlui dr. I. Nistor, acesta face istoricul formării comitetului, arată din ce cauze n-a putut funcţiona până acum, comunică întrunirii constituirea lui, în virtutea mandatului primit şi o roagă să-l completeze cu opt membri noi: cinci dintre ardelenii vechi din România şi trei dintre bucovineni.

După mai multe discuţii, întrunirea decide:

Să aleagă 13 membri noi şi anume pe domnii: Leonte Moldovanu, Nic. Brânzeu, Al. Henţiescu, I. Ţeţu, I. Clindu, Gh. Popa-Lisseanu, Gr. Popescu, Solomon Haliţă, dintre ardelenii stabiliţi în România şi pe dnii I. Zelea-Codreanu, Eusebiu Paşcanu, D. Marmeliuc, G. Tofan şi locot. Silion.

Dl. dr. C. Bucşan prezintă moţiunea aici alăturată, care se încredinţează comitetului.

Preşedinte: A. Henţiescu *Secretar: Oct.C. Tăslăuanu*

Se verifică: S. Haliţa, Nic. Brânzeu

8. Anexă

Moţiune

Noi, reprezentanţii românilor ardeleni şi bucovineni, întruniţi azi în adunare la Iaşi, pe pământul de refugiu al României mici:

Ne exprimăm adânca noastră recunoştinţă faţă de comitetul Partidului Naţional Român din Ungaria, care prin declaraţia citită în parlamentul unguresc de către Al. Vaida şi, în ciuda tuturor presiunilor şi ameninţărilor, a afirmat cu atâta tărie şi demnitate dreptul unui popor asuprit de 1 000 de ani, de a decide, în sfârşit, singur de soarta sa

[110] Amândouă actele sunt publicate în vol. III.

şi asigurându-l de întreg sprijinul nostru, îi cerem să ducă lupta mai departe, cu aceeaşi hotărâre şi acum cu toate mijloacele, până la realizarea deplină a idealului de unire într-o Românie mare a românilor de pretutindeni.

Întrucât Comitetul Partidului Naţional Român din Ungaria, azi încă, nu-şi poate lărgi activitatea sa peste graniţele bine păzite ale Monarhiei Habsburgice, calitatea de a tălmăci aspiraţiile noastre în faţa opiniei publice europene, i-o recunoaştem Consiliului Naţional Român din Paris, care, şi prin faptul că numără între membrii săi patru fruntaşi probaţi de ai românilor din Ungaria, rămâne singurul reprezentant firesc şi autorizat al cauzei româneşti în străinătate[111].

9. Proces verbal
Adresat în şedinţa Comitetului din 12 octombrie

Preşedinte: dr. I. Nistor
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Prezenţi: M. A. Popovici, locot. Silion, Eusebiu Paşcanu, Nic. Brânzeu, Al. Lapedatu, Al. Henţiescu, Ion Ţeţu, dr. V. Deleu, Zelea Codreanu.

1) Preşedintele comunică alegerea celor 13 membri, făcută în întrunirea ţinută la 11 octombrie 1918 în localul Cercului Didactic.

Se ia act.

2) Punându-se în discuţie predarea declaraţiei,

Se decide:

a) dl dr. I. Nistor să o prezinte M. S. Regelui;

b) dnii Al. Lapedatu şi M. A. Popovici legaţiunilor franceză, americană, italiană şi engleză.

c) vicepreşedintele şi secretarul şefilor partidelor politice – I. I. C. Brătianu, generalul Averescu şi Mihail Cantacuzino.

3) Secretarul citeşte declaraţia alăturată a ardelenilor şi bucovinenilor din Bârlad. Secretarul le-a comunicat constituirea Comitetului Central şi delegaţia ce o vor primi în curând.

Se ia act.
Preşedinte: I. Nistor
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Se verifică: Nic. Brânzeu, A. Henţiescu

10. Anexa

Bârlad, 7 octombrie 1918

Fraţilor!

Românii transilvăneni şi bucovineni din Bârlad s-au întrunit azi la 7 octombrie 1918 şi în vederea evenimentelor politice şi naţionale iminente, discutând chestiunile care ne interesează direct pe noi ca naţiune au hotărât: organizarea lor într-un comitet, strângând mai de aproape legăturile sufleteşti care azi trebuie să ne agite pe toţi câţi simţim româneşte şi purtăm în sufletul nostru idealul naţional: întregirea neamului de pretutindeni într-un singur stat naţional. Pentru ca acţiunea noastră să aibă un caracter unitar, acest comitet doreşte să intre în legătură cât mai strânsă cu comitetele similare din Iaşi, Chişinău şi alte oraşe, pentru ca evenimentele ce ne aşteaptă să ne găsească uniţi într-un singur gând şi într-o voinţă.

În consecinţă, vă roagă a avea în vedere acţiunea noastră în scopul consolidării generale într-un grup unitar. Totodată, vă rugăm să ne puneţi în curent cu noile situaţii create de eventualele evenimente.

În numele comitetului de organizare,

....
....
....

[111] C. Bucşan, nefiind membru în Comitetul din Iaşi, prin această moţiune îşi exprimă nemulţumirea. Treburi ardeleneşti.

11. Proces verbal
Adresat în şedinţa Comitetului ţinută în 18 octombrie 1918
Preşedinte: dr. I. Nistor
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: Al. Lapedatu, Leonte Moldovanu, dr. Victor Deleu, Mihai A. Popovici, Solomon Haliţa, Gr. Popescu, Al. Henţiescu, locot. Silion, E. Paşcanu, I. Clinciu, dr. A. Dobrescu.

1) Preşedintele salută pe dl dr. A. Dobrescu şi propune să fie cooptat în comitet, fiind ales de ofiţerii corpului voluntarilor români. Se cooptează ca membru în comitet şi i se dă delegaţia pentru Chişinău;

2) Preşedintele face un referat despre audienţa de ieri la M. S. Regele, care s-a interesat foarte mult de chestiunea ardelenilor şi bucovinenilor, a cerut informaţii despre stările actuale din cele două provincii. Declaraţia a primit-o cu deosebită satisfacţie.

Se ia act.

3) Se pune în discuţie ca declaraţia ardelenilor şi bucovinenilor să fie predată şi guvernului, pentru a preveni o eventuală contra-acţiune din partea sa. Se deleagă membrii I. Zelea-Codreanu şi dr. V. Deleu să o prezinte dlui Marghiloman. Dl secretar, având în vedere situaţia şi pentru a paraliza propaganda făcută de colonelul Randa, propune:

a) Să se trimită ofiţeri ardeleni şi bucovineni în toate părţile Moldovei şi Basarabiei, unde sunt voluntari refugiaţi, în scop de a aduna semnături pentru declaraţia comitetului şi a-i lămuri asupra intenţiilor propagandei făcută de Randa;

b) Să convoace pentru duminică 21 octombrie o manifestaţie la Iaşi, Piaţa Unirii, în care să se citească în public declaraţia, iar în cursul săptămânii viitoare să proclame unirea Ardealului şi Bucovinei cu România;

c) La manifestaţia de duminică să ceară mobilizarea cât mai repede a Corpului voluntarilor români, iar serviciul central să facă toate pregătirile în vederea mobilizării;

d) Declaraţia ardelenilor şi bucovinenilor să fie publicată în presă. Se primeşte propunerea de sub punctul a. Celelalte rămân să fie discutate în şedinţele viitoare.

Preşedinte: *Secretar:*
Oct. C. Tăslăuanu

Se verifică:

12. Proces verbal adresat în şedinţa Comitetului ţinută la 19 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: B. Paşcanu, I. Clinciu, A. Henţianu, I. Zelea-Codreanu, I. Ţeţu, Gr. Popescu, Leonte Moldovanu, locot. Silion, dr. A. Dobrescu

1) Preşedintele referează că declaraţiile au fost predate ieri legaţiunii franceze, engleze, americane şi italiene. Toate au promis că o vor comunica guvernelor lor, stăruind să i se dea cea mai întinsă publicitate. Ministrul Franţei a întrebat dacă românii din Transilvania ar face o mişcare revoluţionară, în caz când armatele aliate împreună cu România s-ar îndrepta spre Carpaţi[112]*. I s-a răspuns că, dacă românii din Transilvania vor fi puşi în situaţia de a face revoluţie, o vor face. Ministrul Franţei, la întrebarea delegaţilor, a dat toate asigurările că România Mare se va înfăptui. Ministrul Americii a spus că a trimis preşedintelui Wilson o telegramă de 2 000 de cuvinte în chestiunea românească.*

Se ia act.

2) Dl profesor Murgoci, care a asistat la şedinţa Comitetului, comunică programul manifestaţiei de la Chişinău din 21 octombrie 1918, organizată de Comitetul pentru unirea tuturor românilor într-un stat independent naţional şi întreabă ca membru şi delegat al acestui comitet, dacă Comitetul naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria nu vrea să se asocieze la această manifestaţie, în care să se proclame unirea tuturor românilor.

---

[112] Ministrul Franţei făcea aluzie la tăcerea românilor din Monarhia Habsburgică în cursul războiului.

Se decide:

a) Comitetul Naţional să ia parte prin delegaţi la manifestaţia din Chişinău, în care preşedintele să citească declaraţia.

b) Să dea publicităţii declaraţia prin Agenţia Dacia.

c) Să organizeze în Iaşi o adunare, în care să se facă proclamaţia unirii tuturor românilor.

Preşedinte: Al. Lapedatu

Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Se verifică: I. Clinciu, A. Henţiescu

13. Proces verbal

Adresat în şedinţa Comitetului ţinută la 20 şi 21 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu

Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: Solomon Haliţa, I. Clinciu, E. Paşcanu, Al. Henţiescu, Gr. Popescu, I. Zelea-Codreanu, Leonte Moldovanu, locot. Silion, I. Ţeţu, Nic. Brânzeu, Mihai A. Popovici.

1) Delegaţii referează că au predat adresa dlor Al. Marghiloman, Ion I. C. Brătianu, Mihail Cantacuzino şi Generalului Averescu. Al. Marghiloman a declarat delegaţilor că propaganda colonelului Randa e foarte întinsă, că presupune existenţa unui acord între Ungaria şi Înţelegere şi că Transilvania nu va fi a noastră numai dacă o vom ocupa cu armele, de aceea recomandă ardelenilor să se organizeze şi să treacă la fapte. Ceilalţi au dat asigurări că unirea tuturor românilor într-un singur stat naţional e o chestiune numai de timp.

Se ia act.

2) Se pune în discuţie organizarea adunării pentru proclamarea unirii.

Se emite o comisie compusă din dnii Leonte Moldovanu, Al. Lapedatu, dr. V. Deleu şi Oct. Tăslăuanu ca să vină cu un proiect de program.

Preşedinte: Al. Lapedatu

Secretar: Oct.C. Tăslăuanu

Se verifică: S. Haliţa, Ion Ţeţu

14. Proces verbal

Adresat în şedinţa Comitetului din 23 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu

Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: Leonte Moldovanu, Solomon Haliţa, I. Ţeţu, I. Clinciu, G. Popa-Lisseanu, Al. Henţiescu, Eusebiu Paşcanu.

1) Comisia emisă prezintă un proiect de program al adunării pentru proclamarea Unirii şi textul proclamaţiei. Comitetul stabileşte următorul program:

a) Imnul regal;

b) Citirea proclamaţiei, precedată de câteva cuvinte introductive;

c) Imnul naţional;

d) Cuvântările fruntaşilor ţării, ale reprezentanţilor ţărilor aliate şi delegaţilor.

e) Procesiunea la palat pentru depunerea proclamaţiei;

f) Manifestaţie în Piaţa Unirii.

La adunare să fie invitaţi: guvernul, aliaţii, mitropolitul, Curtea de Casaţie, Curtea de Apel, tribunalele, comandantul garnizoanei, comandantul Corpului voluntarilor români, Academia Română, Universitatea, studenţimea, şefii partidelor politice şi alţi fruntaşi, presa.

Se alege o comisie compusă din dnii Solomon Haliţa, Al. Henţiescu şi I. Clinciu pentru organizarea adunării.

Preşedinte:

Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

15. Proces verbal adresat în şedinţa ţinută la 25 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: I. Clinciu, locot. Silion, Solomon Haliţa, Al. Henţiescu, I. Ţeţu, C. Popa-Lisseanu, G. Murgoci, Avram Imbroane, căpitan Virgil Popovici şi dr. V. Chiroiu.

Preşedintele anunţă că D. Murgoci ia parte la şedinţă ca delegat al Comitetului pentru unirea tuturor românilor într-un stat independent naţional, iar dnii Avram Imbroane şi dr. V. Chiroiu sunt delegaţi de o adunare a bănăţenilor ca să participe la şedinţele Comitetului. Secretarul propune ca domnii A. Imbroane, dr. V. Chiroiu, Vasile C. Osvadă şi căpitan Virgil C. Popovici să fie cooptaţi ca membri, cei doi dintâi pe baza alegerii făcute de bănăţeni, iar cei doi din urmă fiind şefi de servicii la Corpul Voluntarilor.

Comitetul decide să-i coopteze pe toţi patru.

Comitetul roagă pe dl Murgoci ca în audienţa ce i s-a acordat de M. S. Regele să exprime dorinţa Comitetului ca şi Corpul Voluntarilor români să fie mobilizat.

D. Murgoci primeşte însărcinare şi rezultatul în şedinţa de mâine.

Comitetul deleagă pe d-nul Al. Lapedatu să ceară o audienţă primului ministru general Coandă, pentru a-i comunica ţinerea adunării pentru proclamarea Unirii şi să-i ceară mobilizarea Corpului Voluntarilor români.

Comitetul însărcinează pe dl Oct. C. Tăslăuanu să organizeze legătura cu Comitetul nostru naţional de acasă şi să trimită cât mai curând o scrisoare.

Preşedinte:
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

16. Proces verbal
Adresat în şedinţa Comitetului ţinută la 26 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: Leonte Moldovanu, Gr. Popa-Lisseanu, Eusebiu Paşcanu, Nic. Brânzeu, Solomon Haliţa, I. Agârbiceanu, A. Henţiescu, I. Ţeţu, Avram Imbroane, dr. Victor Deleu, dr. V. Chiroiu, Virgil Popovici, I. Clinciu, C. Murgoci, dr. V. Bodnărescu, dr. M. A. Popovici.

Preşedintele salută pe reprezentantul Consiliului Naţional din Cernăuţi, dr. V. Bodnărescu, care, răspunzând la salut, narează fazele luptei din Bucovina din ultimul timp, declară că a luat contact cu Comitetul Naţional din Ardeal şi îşi exprimă dorinţa ca ardelenii şi bucovinenii să colaboreze frăţeşte la crearea noului stat român. Comitetul îl aclamă şi îi mulţumeşte pentru comunicări. Preşedintele propune ca dl dr. N. Vecerdea, membru al Comitetului Naţional de acasă, să fie invitat a lua parte la şedinţele Comitetului.

Propunerea se primeşte.

D. Murgoci referează asupra rezultatului audienţei la M. S. Regde, care a răspuns că în scurtă vreme se vor lua dispoziţii definitive privitoare la concentrarea ardelenilor. În chestiunea adunării pentru proclamarea Unirii, M. S. Regele e de părere să se mai aştepte. Ca expresie de recunoştinţă faţă de interesul Majestăţii Sale, Comitetul decide ca membrii să meargă şi să se înscrie duminică în 28 octombrie a. c., la Palat.

Dl Al. Lapedatu referează convorbirea ce a avut-o cu dl general Coandă, care a făgăduit că se va ocupa de chestiunea Corpului Voluntarilor şi că va sprijini la timpul oportun adunarea de proclamare a Unirii. Dl Mihai A. Popovici spune că dl colonel Stârcea a promis că va stărui să se reînfiinţeze Corpul cu cele trei regimente. I s-a prezentat un referat ca să-l remită M. S. Regelui şi dlui general Coandă.

Se ia act.

Preşedinte:
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

17. Proces verbal
Adresat în şedinţa Comitetului ţinută la 27 octombrie 1918

Preşedinte: Al. Lapedatu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: Solomon Haliţa, Ion Ţeţi, I. Clinciu, Al. Henţiescu, C. Popa-Lisseanu, Avram Imbroane, M. A. Popovici, dr. A. Dobrescu, căp. Virgil Popovici, dr. N. Vecerdea, dr. V. Deleu, locot. Silion, dr. V. Chiroiu, Eusebiu Paşcanu, Leonte Moldovanu.

Preşedintele salută pe dl N. Vecerdea şi pe căpitanul aviator Peneş. Căpitanul Peneş propune înfiinţarea unei escadrile ardeleneşti. Se decide să se intervină pe lângă autorităţile în drept ca să se realizeze propunerea căpitanului Peneş. Secretarul raportează că dl Ministru de Război, general Grigorescu a aprobat reînfiinţarea Corpului voluntarilor români, pe baza adresei făcute de Comitet şi că astăzi s-au dat de către Ministerul de Război ordinele pregătitoare pentru reînfiinţarea Corpului[113]*. Se decide să se mulţumească dlui general Grigorescu şi dlui colonel Stârcea pentru bunăvoinţa arătată şi sprijinul dat cu prilejul reînfiinţării Corpului.*

Preşedinte:
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

18. Proces verbal[114]
Adresat în şedinţa Comitetului ţinută în 3 noiembrie 1918

Preşedinte: Al. Lepădatu
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Membri prezenţi: I. Clinciu, general Găvălescu, Gr. Popescu, căpitan Virgil Popovici, I. Ţeţu, Popa-Lisseanu, dr. N. Vecerdea, A. Henţiescu, E. Paşcanu, dr. A. Dobrescu, dr. I. Nistor, Mihai A. Popovici, dr. Sextil Puşcariu.

Se pune în discuţie participarea Comitetului la chestiunile de ordin politic şi administrativ din Ardeal. După mai multe schimbări de vederi şi informaţii date de diferiţi membri, comitetul decide ca secţia administrativă a Serviciului central al Corpului voluntarilor români să se ocupe şi mai departe cu executiva, dar când va avea de rezolvat chestiuni mai importante să consulte şi comitetul. Tot acest birou să comunice Comitetului naţional din Ardeal lista intelectualilor ardeleni aflători în Regat.

Preşedinte:
Secretar: Oct. C. Tăslăuanu

Trecerea a doua a Carpaţilor

La mobilizarea armatei, organizaţia de sub conducerea mea s-a desfiinţat, după ce înaintasem Marelui Cartier General un raport asupra activităţii ce a desfaşurat-o de la înfiinţarea ei, raport în care propuneam crearea unui nou serviciu de informaţii politice şi de propagandă pe lângă Marele Cartier General.

Încă înainte de a se decreta mobilizarea armatei, fusesem chemat de şeful *Biroului de Informaţii a Marelui Cartier General* şi invitat să lucrez pe lângă Marele Cartier General, dându-mi-se însărcinări speciale. Am fost chemat şi de generalul Prezan, care mi-a confirmat dorinţa exprimată de col. Condeescu, şeful biroului de informaţii. După experienţa făcută de Armata Română din Basarabia, acestui serviciu pus sub conducerea mea i se dădea o deosebită importanţă.

---

[113] Vezi memoriul privitor la reînfiinţarea *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni.*

[114] Cu acest proces verbal se încheie activitatea *Comitetului* din Iaşi.

La obiecţia mea, că aş prefera să mi se dea o unitate de infanterie cu care să trec Carpaţii, mi s-a răspuns că acest rol îl poate îndeplini orice ofiţer, dar serviciul ce mi se încredinţează nu-l poate conduce niciun ofiţer ardelean în afară de mine, deoarece niciunul nu are pregătirea şi experienţa mea. Spun aceste lucruri deoarece s-au găsit ardeleni, din cei trăiţi în Rusia şi deprinşi cu sovietul în armată, care au adresat un proces verbal protestând împotriva numirii mele în fruntea acestui serviciu de informaţii politice şi de propagandă. Credeau că eu m-am îmbulzit la Marele Cartier General. Invidia e cea mai urâtă boală ardelenească. Prin referatul nr. 650 din 29 octombrie 1918, aprobat de şeful de Stat-Major al Marelui Cartier General, s-a înfiinţat serviciul special de informaţii politice şi de propagandă pentru Ardeal şi Bucovina, cu scopul de a culege, prin informatori anume trimişi, ştiri despre stările din Ardeal şi Bucovina.

Conducerea serviciului, care avea să centralizeze toate ştirile şi să le prezinte în buletine de informaţii Secţiei a II-a a Marelui Cartier General, mi s-a dat mie. Mi s-a ataşat şi un personal compus din sublocot. av. Esca Aurel, sublocot. Teconţia Valeriu şi locot. preot Ion Agârbiceanu. Ofiţerii informatori aveau misiunea să meargă înaintea Armatei Române şi să facă legătura între trupele noastre şi gărzile naţionale din Ardeal.

Pentru aceşti ofiţeri am lucrat următoarele intrucţiuni:

MARELE CARTIER GENERAL
Secţia II Informaţii
Nr. 891 din 11. XI. 1918

INSTRUCŢIUNI PENTRU OFIŢERII INFORMATORI ŞI PROPAGANDIŞTI TRIMIŞI ÎNAINTEA TRUPELOR ROMÂNE ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA

Ofiţerii informatori şi propagandişti trimişi în Transilvania şi Ungaria au următoarele îndatoriri:
A. Înainte de a sosi trupele romane de ocupaţie:
Vor culege informaţii cât mai amănunţite asupra următoarelor:

Organizaţiile militare inamice

Resturile de organizaţie ale Armatei Austro-Ungare (comandamentele de corpuri de armată, de divizii şi regimente, comandamentele cercurilor de recrutare, intendenţa etc.) A mai rămas ceva din ele în funcţie astăzi?

Mai există detaşamente înarmate, rămăşiţe din fostele unităţi austro-ungare? Ce efective au? Cum sunt organizate? Ce armament au? Cine le comandă? Cum se aprovizionează? Cine le informează?

Organizaţia jandarmeriei mai există în comunele rurale? În care comună? Ce efective mai au posturile de jandarmi?

Ungurii încearcă să-şi facă o armată naţională? Cum şi unde vor să o organizeze? Cine e însărcinat cu organizarea ei? Cum se fac recrutările? Unde sunt locurile de concentrare?

Naţionalităţile din teritoriul ce urmează să se unească cu România (saşii, secuii, şvabii, rutenii şi sârbii) au organizate unităţi militare cu intenţii ostile Armatei Române? Cum şi unde sunt organizate? Unde e comandamentul lor suprem? Ce efective au? Cum sunt înarmate? Cum se aprovizionează?

Organizaţia militară a românilor

Ce organizaţie militară a reuşit să înjghebeze Consiliul Naţional al românilor din Transilvania şi Ungaria?

Cine e comandantul suprem al organizaţiei militare şi unde îşi are sediul?

Există gărzi naţionale în fiecare comitat şi în fiecare comună românească? Cine sunt comandanţii lor? Ce efective şi ce armament au? Cum se aprovizionează?

Să se descrie în cele mai mici amănunte şi în întregime organizaţia militară de pe teritoriul locuit de români.

Ce comitate şi oraşe şi ce comune stăpânesc românii?

Care sunt oraşele şi comunele stăpânite de străini?

Organizaţia politică din Transilvania şi Ungaria

Ce organizaţie politică au românii în fiecare comitat şi în fiecare comună? Să se înşire nominal prezidenţii consiliilor comitatense comunale.

Ce organizaţie au străinii? În care comitate, oraşe şi comune? Ce legături păstrează aceste organizaţii cu centrele politice în afară de teritoriul locuit de români?

Depozite, căi de comunicaţie, legături telegrafice şi telefonice

Ce depozite de muniţii, de armament, de alimente, de furaje şi de materiale se mai găsesc pe teritoriul locuit de români?

Locul precis unde se găsesc aceste depozite? Cine le administrează şi cine le păzeşte?

Inventariul cât mai exact posibil asupra cantităţilor aflătoare în fiecare depozit.

De când există şi ce destinaţie aveau?

Ce fabrici mai sunt în funcţiune? Unde sunt, de cine sunt conduse şi care este puterea lor de producţie?

Să se semnaleze în special turnătoriile de armament, minele de cărbuni, fabricile de stofe etc., care ar putea fi de folos armatei.

Starea drumurilor. Valoarea lor ca mijloc de comunicaţie? Starea în care se găsesc căile ferate şi materialul rulant şi la ce cantitate se ridică acesta din urmă? Sunt depozite de locomotive, unde şi câte? Podurile, tunelele şi alte lucrări de artă în ce stare se găsesc? Cum se face baza lor? Vechea organizaţie a căilor ferate ungare mai există? Ce legături telegrafice şi telefonice mai există în funcţiune? Care sunt complet distruse şi care se mai pot repara şi pune repede în funcţie de către trupele noastre? Vechea organizaţie telegrafo-poştală mai există sau funcţionarii au fost înlocuiţi?

Starea de spirit a populaţiei

Cum e starea de spirit a românilor din diferitele regiuni? Sunt curente împotriva unirii cu România? De cine sunt alimentate şi cine le reprezintă? (Să se înşire numele persoanelor şi adresele lor.) Cum se manifestă? Sunt curente republicane sau bolşeviste în sânul populaţiei româneşti? Ce propagandă susţinută de străini se face în sânul poporului românesc? Cu ce scop şi cu ce rezultate? Sunt tulburări în regiunile locuite de români? Din ce cauze provin? Au loc ciocniri între populaţia românească şi cea de neam străin? Descrise toate cazurile observate direct sau povestite de martori demni de crezământ.

Ce atitudine are populaţia de neam străin faţă de hotărârea românilor de a se uni cu Regatul? Fac propagandă împotriva ei? Prin ce mijloace? Ce atitudine au românii faţă de această, propagandă?

Ce atitudine are presa străină din centrele din Transilvania şi Ungaria, din Budapesta şi din Viena, faţă de aspiraţiile româneşti? Să se comunice Marelui Cartier General articolele mai importante privitoare la români, din presa ungurească, germană, sârbească şi ruteană.

Starea economică

Care e starea economică a populaţiei române din fiecare regiune? Are vite, provizii pentru iarnă?

Care e starea economică a populaţiei străine? E mai bună ca a românilor? Întrucât va fi posibil, se vor aduna date statistice din publicaţiile oficiale sau de la autorităţile locale pentru fiecare comitat. Care e situaţia economică la oraşe? Ce articole lipsesc? Ce preţuri sunt pe pieţe? Se vor mai culege şi alte date, despre care informatorii vor crede că trebuie să fie cunoscute de Marele Cartier General.

Trupele germane

Să se urmărească retragerea trupelor germane. Pe unde trec, în ce stare sunt, cum se aprovizionează? Cum se poartă faţă de populaţie? Ce materiale jefuite din România transportă?

Propaganda

Informatorii, pe lângă ştirile asupra chestiunilor mai sus înşirate, vor căuta să facă o propagandă vie de simpatie pentru România şi pentru Armata Română, vor povesti jertfele pe care le-a făcut Regatul pentru întruparea

idealului naţional, apoi vor lămuri populaţia din Ardeal, că România a pornit pe calea democraţiei, că în toate ţinuturile româneşti se va introduce votul universal şi se va da pământ ţăranilor, dar aceste reforme cer timp şi forme constituţionale. Vor povesti jertfele aduse de familia regală în cursul războiului, iubirea adâncă a M. S. Regelui Ferdinand şi a M. S. Reginei Maria pentru ţărănime. Apoi vor nara faptele de vitejie ale armatei noastre în toate luptele, dar mai ales în cele de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti. Vor combate ideile bolşeviste şi toate încercările de propagandă, care ar îndemna pe români la nesupunere, la dezordine şi la neunire cu România, precum şi orice tendinţă de a slăbi începuturile de organizaţie naţională şi de armonie socială. Vor căuta să câştige şi populaţia străină pentru cauza românească, dovedindu-i că în România Mare de la Nistru şi Prut până la Tisa şi Dunăre, şi cetăţenii de alt neam se vor bucura de toate libertăţile şi de toate bogăţiile noului stat. Informatorii vor răspândi ziarele şi publicaţiile, care li se vor recomanda de către şeful serviciului de informaţii politice şi de propagandă.

Transmiterea ştirilor

Fiecare informator are un sediu fix şi o zonă din jurul acestuia, pe care trebuie s-o supravegheze cu ajutorul oamenilor, pe care îi va angaja spre acest scop. Informatorul va avea o adresă ca să poată fi găsit în orice timp de oamenii trimişi de la serviciul central. Informatorii, după ce au ajuns la locul de destinaţie, vor redacta imediat un scurt raport despre situaţie şi îl vor trimite cu un curier special până la cele dintâi patrule, sau comandant de companie ori batalion ale trupelor române de ocupaţie. Acestea îl vor trimite, prin comandamentele superioare, telefonic sau telegrafic, Marelui Cartier General. Chestiunile importante: localitatea, data (stil nou şi vechi) şi semnătura: Informatorul Nr. (legitimaţie eliberată de Marele Cartier General). Comandamentele vor transmite aceste rapoarte întocmai Marelui Cartier General, secţia Informaţiilor. Raportul va fi redactat într-un stil militar, precis, şi va cuprinde numai informaţii sigure.

Pe lângă aceste rapoarte urgente, informatorii vor trimite în fiecare săptămână (sâmbăta) un raport amănunţit în scris, observând ordinea punctelor din aceste instrucţiuni. Acest raport săptămânal va fi adresat direct Marelui Cartier General. Calea de transmitere va fi aceeaşi. În caz când informatorii nu vor găsi curier de încredere, vor face singuri drumul până la cea mai apropiată patrulă a trupelor române, sau până la cel dintâi comandament de companie şi batalion. Informatorii vor sta în legătură unii cu alţii şi vor căuta să aibă cele mai strânse legături cu organizaţiile politice şi militare locale ale românilor. De la Serviciul Central al Marelui Cartier General vor circula tot la două săptămâni curieri speciali, care vor transmite informatorilor ordinele şi îndrumările Marelui Cartier General şi vor culege informaţii, conform instrucţiunilor ce le vor primi.

B. După trecerea trupelor române de ocupare

Informatorii vor întâmpina trupele române de ocupaţie la o depărtare de cel puţin 20 km de sediul în care se găsesc. Vor raporta comandamentelor situaţia din zona lor, dându-le toate informaţiile pe care le vor cere. Întrucât şi unde va fi posibil, informatorii vor stărui ca organele naţionale române din fiecare comună să iasă întru întâmpinarea trupelor române. Informatorii, după trecerea trupelor de ocupaţie, vor rămâne şi mai departe exclusiv în serviciul Marelui Cartier General în localitatea unde au fost trimişi. Vor continua să culeagă şi să transmită informaţii conform punctelor II, III, IV, V şi VI şi vor face propaganda, conform punctului VIII din aceste instrucţiuni.

Pe lângă aceste însărcinări, vor atrage atenţie autorităţilor militare române din localitate asupra persoanelor care sunt periculoase ideii de stat român şi a celor care vor încerca să tulbure ordinea şi siguranţa publică. Transmiterea ştirilor urgente şi rapoartelor săptămânale se va face prin comandamentele militare locale.

D. O.
Şeful Secţiei II Informaţii,
Colonel CONDEESCU

S-au mai adăugat informatori-interpreţi ardeleni pe lângă trupele de ocupaţie, pe seama cărora am lucrat următoarele instrucţiuni:

MARELE CARTIER GENERAL
Secţia II Informaţii
Nr. 1 289 din 10. XI. 1918

INSTRUCŢIUNI PENTRU ARDELENI INFORMATORI (INTERPREŢI) CARE ÎNSOŢESC TRUPELE DE OCUPAŢIE DIN TRANSILVANIA

Pe lângă comandamentele trupelor de ocupaţie din Transilvania, şi anume pentru comandamentele de divizii, brigăzi, regimente şi batalioane, sunt ataşaţi mai mulţi români ardeleni, recrutaţi dintre intelectualii refugiaţi şi dintre ofiţerii Corpului voluntarilor români, cu scopul de a servi ca îndrumători, sfătuitori şi interpreţi în diferitele chestiuni, pe care trupele noastre vor avea să le rezolve în cursul înaintării lor. Aceşti informatori vor observa următoarele norme, în cursul misiunii lor:

1) Vor da concursul unităţilor pe lângă care sunt ataşaţi ca şi călăuze, trimiţând eventual înainte ţărani şi intelectuali români de baştină, cu ajutorul cărora să se informeze precis şi la timp despre situaţia din comunele care urmează să fie ocupate. Prin ştafete să avizeze consiliile naţionale judeţene şi comunale din apropiere despre sosirea Armatei Române, cerând gărzilor naţionale să iasă întru întâmpinare;

2) Vor servi ca tălmaci pentru traducerea actelor sau pentru ca trupele să se înţeleagă cu elementele străine;

3) Vor contribui ca denunţările împotriva românilor care au făcut servicii duşmanilor noştri în cursul războiului şi cele împotriva străinilor să fie conştiincios cercetate de autorităţile militare în drept şi, numai după ce se va dovedi că aceste persoane pot fi cu adevărat periculoase în viitor, să fie pedepsite sau să se ia măsuri preventive împotriva lor. Să nu se uite că la bazele celor mai multe denunţări e ura şi setea de răzbunare şi că, dând curs fiecărei reclamaţii, s-ar săvârşi o mulţime de nedreptăţi;

4) Vor atrage atenţia în mod camaraderesc soldaţilor români să se poarte frăţeşte cu populaţia română. Vor împiedica şi reclama la comandamente: înstrăinarea lucrurilor, rechiziţiile forţate, brutalităţile şi actele de rea voinţă săvârşite de soldaţi. Îşi vor da toată silinţa ca să facă legătura între trupă şi populaţie, înlensind apropierea sufletească şi frăţia dintre soldaţii eliberatori şi ţărănimea ardeleană. Spre acest scop, vor da lămuriri trupei despre obiceiurile, limba şi condiţiile de viaţă din diferite regiuni locuite de români;

5) Pe unde vor trece, vor propovădui dragostea faţă de România, care nu a cruţat nicio jertfă pentru a dezrobi pe fraţii de peste munţi de sub jugul Monarhiei Habsburgice. Vor spune populaţiei din Ardeal că în România s-a introdus votul universal şi se va da pământ ţăranului;

6) Vor propaga sentimentul dinastic, dragostea şi admiraţia pentru faptele eroice săvârşite de Armata Română, vor povesti jertfele aduse de familia regală în cursul războiului, iubirea adâncă a M. S. Reginei pentru ţărănime, apoi faptele de vitejie ale armatei noastre, în luptele de la Oituz, Mărăşti, Mărăşeşti. Vor recomanda cărţile şi broşurile care vorbesc despre aceste fapte;

7) Vor combate ideile bolşeviste şi orice încercări de propagandă care ar îndemna pe români la nesupunere, la dezordine şi la neunire cu România, precum şi orice tendinţă de a slăbi începuturile de organizare naţională şi de armonie socială;

8) În localităţile mai importante vor convoca adunări (numai ofiţerii informatori), cu consimţământul comandantului respectiv pe lângă care sunt ataşaţi, în care vor ţine cuvântări şi vor lămuri populaţia despre dragostea ce o poartă România fraţilor subjugaţi. Se vor aranja şi serbări demne de înfrăţire şi unire, la care vor participa comandamentele şi reprezentanţi ai trupelor eliberatoare;

9) Vor încerca să câştige populaţia străină pentru cauza românească. Să se evite atitudini duşmănoase, provocatoare şi de răzbunare împotriva ei, dovedind prin aceasta că poporul nostru e înzestrat cu un suflet superior şi iertător şi că stăpânirea românească este o stăpânire civilizată şi ocrotitoare pentru toţi fiii României Mari, chiar pentru cei de alt neam.

Câte un exemplar din aceste instrucţiuni se va distribui fiecărui ofiţer-informator ataşat trupelor de ocupaţie.

Şeful de Stat-Major General al Armatei,
General de Corp de Armată adjutant (ss) C. PREZAN

MARELE CARTIER GENERAL
Secţia Operaţiunilor

Anexa nr. 3, la Ordinul de Operaţiuni nr. 303 din 5. IX. 1918

INSTRUCŢIUNI

pentru trupele de ocupaţie din Transilvania şi Bucovina

Trupele române, care au misiunea istorică să ocupe pământul românesc de peste Carpaţi până la Tisa şi Dunăre, nu trebuie să uite nicio clipă că ele sunt solii libertăţii şi ordinii şi ai civilizaţiei statului român, că ele seamănă cele dintâi, pe unde trec, sămânţa simpatiei şi recunoştinţei pentru Regatul României Mari de mâine. Trupele, prin atitudinea şi purtarea lor faţă de populaţia românească şi cea străină, trebuie să dovedească că oştirea românească are ofiţeri şi soldaţi luminaţi de o cultură superioară şi pătrunşi de un larg spirit de dreptate şi de umanitate.

Armata vitejilor de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti trebuie să stoarcă în Ardeal admiraţia tuturor, prin ţinuta marţială, prin disciplina exemplară şi prin demnitatea de oşteni ai flamurilor biruitoare. De aceea, se atrage atenţia comandamentelor şi corpurilor de trupă să ia toate măsurile şi să dea instrucţiuni unităţilor în subordine asupra următoarelor: să nu fie înstrăinată averea populaţiei din oraşele şi satele prin care trec. Toate abaterile să fie sever pedepsite şi imediat raportate Marelui Cartier General. Comandanţii sunt personal răspunzători pentru fiecare caz de abatere. Aprovizionarea trupelor se va face cu ajutorul serviciului de subzistenţă din interiorul Regatului. În ţinuturile locuite de români să nu se facă rechiziţii, iar în cele locuite de străini, ele să se facă contra plată şi neforţate. Depozitele de alimente ale Armatei Austro-Ungare şi ale statului care se vor mai găsi vor fi puse sub pază militară, până la predarea lor serviciului de subzistenţă. Din aceste depozite şi din cele ale armatei, care se vor înfiinţa, se vor împărţi alimente şi populaţiei, în caz când aceasta ar fi lipsită şi în caz când cantităţile depozitate ar întrece trebuinţele armatei.

În ţinuturile locuite de români, paza ordinii va fi încredinţată gărzilor naţionale locale, care vor putea fi întărite, în caz de necesitate, şi cu ofiţeri şi soldaţi români. Gărzile naţionale şi detaşamentele străine vor fi dezarmate şi dizolvate, iar conducătorii lor, în caz când ar fi elemente periculoase ideii de stat român şi ordinii publice, vor fi arestaţi şi internaţi. Paza ordinii în statele şi oraşele locuite de străini o vor face detaşamentele din Armata Română până la organizarea jandarmeriei şi poliţiei. Autorităţile administrative nu se vor putea numi decât mai târziu, şi anume atunci când guvernul va putea lua înţelegere directă cu Comitetul Naţional Român din Transilvania şi Bucovina.

Până atunci, comandamentele vor lua dispoziţii a asigura, în mod provizoriu, administraţia cu ajutorul organelor deja existente (instalate de către Comitetul Naţional Român), dacă autorităţile acestea sunt binevoitoare cauzei româneşti; acolo unde se va simţi nevoia de a se instala noi persoane, se vor consulta alăturatele liste aprobate de Ministerul nostru de Interne. Presa şi alte publicaţii vor putea să-şi continue apariţia, dar li se va impune cenzura militară. Întreaga presă, şi cea ungurească, germană şi sârbească, va fi obligată a respecta ideea de stat român. Nu se va tolera nicio agitaţie împotriva dinastiei şi Armatei Române, presa va avea, însă, libertatea de a apăra interesele locale de ordin administrativ, economic, financiar şi cultural. În centrele mai importante, armata va intra intonând cântece de vitejie, în frunte cu muzicile militare şi provocând entuziasmul populaţiei. Ofiţerii se vor abţine de a lua parte la petreceri zgomotoase, care le-ar putea scădea prestigiul. Pretutindeni, la serbări şi banchete, se vor prezenta în corpore.

Comandamentele nu vor tolera să umble izolaţi sau în grupuri prin localuri şi la petreceri compromiţătoare. Armatele care înaintează vor găsi în fiecare centru important un ofiţer român ardelean, trimis de Marele Cartier General, care va da toate informaţiile necesare.

Lista acestor ofiţeri se va comunica în curând comandamentelor.

Şeful de Stat-Major General al Armatei,
General de Corp de Armată adjutant (ss) C. PREZAN

De mine e lucrată şi proclamaţia ce urmează, care, după ce a fost corectată de Ion I. C. Brătianu, a fost răspândită de avioane în tot Ardealul.

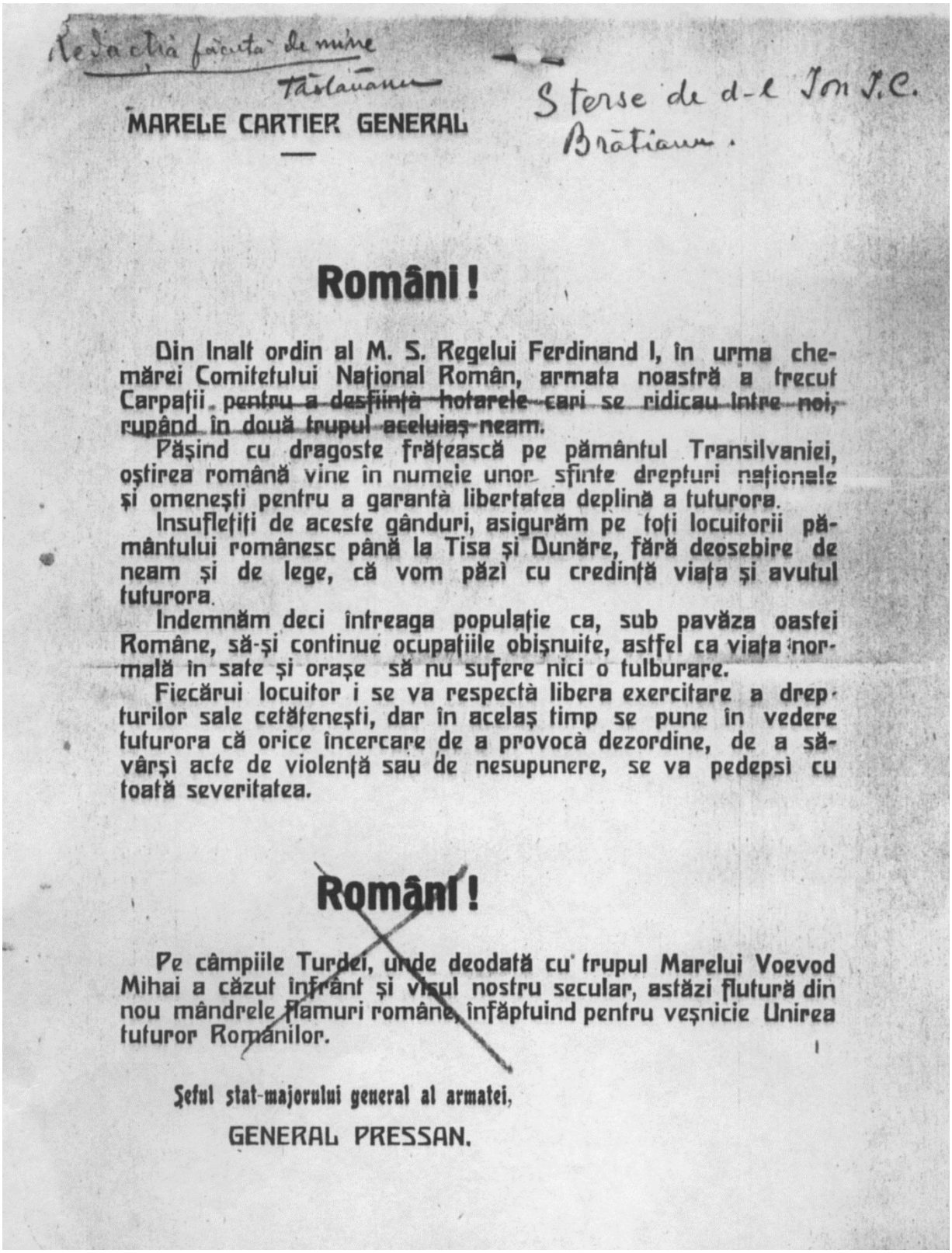

Redacţia făcută de mine
Tătăianu

Şterse de d-l Ion I.C. Brătianu.

MARELE CARTIER GENERAL

—

Români!

Din înalt ordin al M. S. Regelui Ferdinand I, în urma chemărei Comitetului Naţional Român, armata noastră a trecut Carpaţii, pentru a desfiinţa hotarele cari se ridicau între noi, rupând în două trupul aceluiaş neam.

Păşind cu dragoste frăţească pe pământul Transilvaniei, oştirea română vine în numele unor sfinte drepturi naţionale şi omeneşti pentru a garanta libertatea deplină a tuturora.

Însufleţiţi de aceste gânduri, asigurăm pe toţi locuitorii pământului românesc până la Tisa şi Dunăre, fără deosebire de neam şi de lege, că vom păzi cu credinţă viaţa şi avutul tuturora.

Îndemnăm deci întreaga populaţie ca, sub pavăza oastei Române, să-şi continue ocupaţiile obişnuite, astfel ca viaţa normală în sate şi oraşe să nu sufere nici o tulburare.

Fiecărui locuitor i se va respectă libera exercitare a drepturilor sale cetăţeneşti, dar în acelaş timp se pune în vedere tuturora că orice încercare de a provocă dezordine, de a săvârşi acte de violenţă sau de nesupunere, se va pedepsi cu toată severitatea.

Români!

Pe câmpiile Turdei, unde deodată cu trupul Marelui Voevod Mihai a căzut înfrânt şi visul nostru secular, astăzi flutură din nou mândrele flamuri române, înfăptuind pentru veşnicie Unirea tuturor Românilor.

Şeful stat-majorului general al armatei,

GENERAL PRESSAN.

Serviciul de informaţii politice şi de propagandă s-a desfiinţat în decembrie 1918, după ce s-a săvârşit Unirea de la Alba-Iulia şi după ce Armata Română a ocupat Transilvania. Eu am rămas în serviciul Marelui Cartier General până la 31 martie 1919, când am fost demobilizat şi trecut în cadrele de rezervă ale Regimentului 21 Infanterie. Între timp, în toamna anului 1919, am

fost ales deputat al Circumscripţiei Tulgheş. Campania electorală sau mai bine zis, o simplă vizită în circumscripţie, am făcut-o în haine militare. Astfel se încheie cariera mea de militar în timpul războiului.

Înfrângerea Puterilor Centrale

Pentru cititorul care îşi va da osteneala să străbată paginile documentate ale acestei lucrări, trebuie să întocmesc o scurtă cronologie a evenimentelor întrerupte în introducerea capitolului de faţă. Am spus în repetate rânduri, că aliaţii au săvârşit o mare greşeală la începutul războiului, în care au stăruit până în toamna anului 1918, şi anume că n-au dat destulă atenţie frontului balcanic. Aliaţii nu trebuiau să lase de la început să se închidă Dardanelele şi să nu abandoneze Serbia.

După înfrângerea Serbiei şi după înfrângerea României, privirile mele erau mereu aţintite asupra frontului balcanic. Mărturisesc că era un fel de obsesie, care mă urmărea şi căreia nu-i puteam da o explicaţie raţională, întemeiată pe argumente convingătoare. Din primăvara anului 1918, urmăream, cu atenţie încordată, bătăliile de pe frontul occidental, dar nu-mi luam ochii nici de pe harta frontului balcanic şi cel italian. Mă întrebam: *De ce nu atacă, şi trupele aliate din Macedonia?*

Oricâtă importanţă dădeam, prin intuiţie, frontului balcanic, nu mi-am închipuit că aliaţii vor avea succese aşa de repezi şi, mai cu seamă, că înfrângerea bulgarilor va avea o repercusiune aşa de catastrofală pentru Puterile Centrale. Capitularea Bulgariei a provocat panică în Turcia. Armatele generalului Franchet d' Esperey puteau să atace Constantinopolul pe uscat, iar flota anglo-franceză să pătrundă în strâmtori, care nu mai aveau aceeaşi putere de rezistenţă ca în 1915.

Deodată cu căderea Bulgariei, Ludendorff şi Hindenburg sfătuiesc pe împăratul Wilhelm al II-lea să ceară pacea. În noaptea de 20 septembrie/3 octombrie spre 21 septembrie/4 octombrie Germania, prin noul guvern al prinţului Max von Baden, se adresează preşedintelui Wilson, cerând negocieri de pace pe baza celor 14 puncte formulate la 8 ianuarie în 1918. Vestea a căzut în Turcia ca un trăznet. La 24 septembrie/4 octombrie 1918, guvernul Talaat îşi dă demisia şi e înlocuit de guvernul Izzet-Paşam, care se străduieşte să încheie pacea cu aliaţii, înainte de a capitula Germania. La 5/18 octombrie 1918, se semnează armistiţiul de la Mudras şi se deschid Dardanelele, în aceeaşi zi când împăratul Austriei publica manifestul către credincioasele sale popoare şi când reprezentantul Comitetului Naţional Român citea *Rezoluţia* în Parlamentul din Budapesta, iar noi la Iaşi semnam *Declaraţia*. La 11/24 octombrie, italienii atacă pe Piave.

Ungaria se proclamă independentă, la 14/27 octombrie, iar noul ministru de Externe, Andrassy, cere pace separată, la 15/ 8 octombrie, Consiliul Naţional din Praga ia în administraţie Boemia, iar la 16/29 octombrie, Consiliul Naţional din Agram (Zagreb) anunţă că Croaţia şi Slovenia s-au rupt de monarhie. La 23 octombrie/5 noiembrie 1918, când Austro-Ungaria semnează armistiţiul de la Villa Gusti, lângă Padova, Monarhia Habsburgică e în plină disoluţie. La 30 octombrie/12 noiembrie 1918, Austria se proclamă republică şi votează *Anschluss*-ul la Germania, iar la 31 octombrie/13 noiembrie 1918, devine şi Ungaria republică. Habsburgii sunt detronaţi. În aceeaşi vreme, se mobilizează Armata Română în Moldova şi se pregăteşte să intre în Ardeal. În Germania, tratativele au durat mai mult. Ele s-au terminat cu abdicarea împăratului şi cu capitularea *Reich*-ului, în noaptea de 28 octombrie/10 noiembrie spre 29 octombrie/11 noiembrie, 1918, când delegaţii germani au semnat condiţiile armistiţiului. În aceeaşi zi, armatele aliate de sub comanda generalului Berthelot trec Dunărea pe la Giurgiu şi Zimnicea, iar în aceeaşi zi regele Ferdinand dă ordinul de mobilizare a armatei din Moldova şi mareşalul Mackensen începe evacuarea Munteniei. La 18 noiembrie/1 decembrie 1918, regele şi regina intră în fruntea armatei în Bucureşti. ***În aceeaşi zi, se proclamă la Alba-Iulia, Unirea Ardealului cu România.*** Iar peste 7 luni, Armata Română a intrat în Budapesta, trufaşa capitală a celor ce se lăudau că sunt tigrii Carpaţilor. Steagul nostru tricolor a fâlfâit pe zidurile cetăţii Buda.

Aprilie 1935

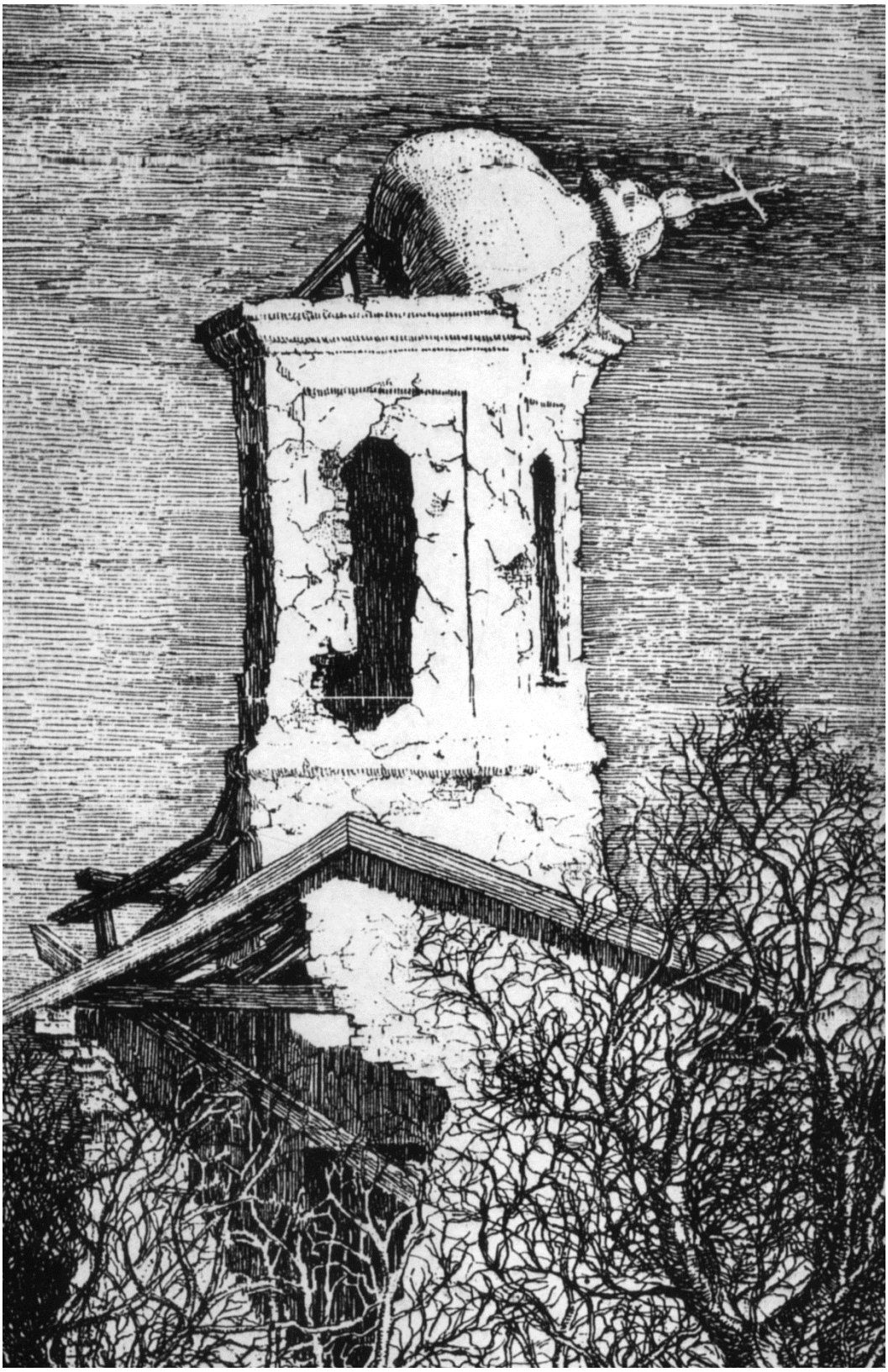

Biserica din Mărăşeşti, 1917.
(gravură de Victor Ion Popa).

CONCLUZII GENERALE

În cele patru volume ale acestei lucrări, m-am străduit să arăt activitatea pe care am avut-o în Războiul de Reîntregire a neamului. Cu gradul pe care l-am purtat în armată şi în situaţiile în care am lucrat, rolul meu a fost destul de redus, fără ca el că se cufunde în marea mută şi anonimă a luptătorilor, proslăviţi în *eroul necunoscut*. La sfârşitul lucrării, se impun unele concluzii generale care sunt în strânsă legătură cu activitatea politică din cei aproape 20 de ani de când a intrat România în război.

Sunt patru perioade distincte care trebuiesc examinate în legătură cu Războiul de Reîntregire a neamului. Perioada războiului balcanic, premergător Războiului Mondial, în care România a avut ocazia să-şi verifice pregătirea militară şi relaţiile diplomatice create. Vechiul Regat nu poate avea scuza că a fost surprins de evenimente în 1914. Războiul balcanic i-a arătat lipsurile oştirii, pe care în curs de un an şi jumătate le putea suplini în bună parte, iar atitudinea Puterilor Centrale în cursul tratativelor Păcii de la Bucureşti (cea din 1913) îi putea deschide ochii, că alianţa cu Austro-Ungaria şi Germania nu era apreciată şi sprijinită de acestea din urmă în politica lor externă. Reînnoirea tratatului din 1913, cu aceste puteri trebuia, deci, legată de anumite condiţii, prin care să-şi asigure mai multă libertate pentru inaugurarea unei noi orientări diplomatice şi militare. În acelaşi timp, România era datoare să înceapă o propagandă în provinciile subjugate şi să îndrume politica românilor din aceste provincii în spirit iredentist. De la intrarea României în *Tripla Alianţa*, ardelenii au fost sacrificaţi şi îndemnaţi mereu să se înţeleagă cu ungurii, care urmăreau o politică imperialistă maghiară şi pentru care dualismul Monarhiei Habsburgice era o punte de trecere spre completa lor independenţă.

România oficială n-a rezolvat niciuna dintre aceste probleme. Conducătorii ei au rămas muţi şi inactivi în faţa lor. În conştiinţa României, nu s-a trezit fiorul poruncilor dictate de spiritul de prevedere şi de precauţie. Politica României condusă de Carol I şi de sfetnicii săi n-a dat roade. Ea a sfârşit printr-o adâncă ruptură între dinastie şi ţară[115]. Perioada a doua, cea a neutralităţii, nu avea decât o singură justificare, formulată de însuşi Ionel I. C. Brătianu: *cu minimum de jertfe, maximum de câştig*. Era o formulă negustorească, răsărită dintr-o mentalitate burghezo-liberală, cu totul nepotrivită într-un război pe viaţă şi pe moarte. Am arătat că această politică a lui I. I. C. Brătianu a fost profund greşită şi scump plătită. Neutralitatea n-a adus absolut niciun folos României. Dimpotrivă, i-a compromis şi îngreunat situaţia, iar la încheierea păcii n-a avut prestigiul cuvenit, a fost chiar maltratată. În cursul neutralităţii, s-a accentuat corupţia şi demoralizarea spiritului public din Vechiul Regat şi a slăbit disciplina naţională, atât de necesară într-o acţiune ce ţinteşte biruinţa. În provinciile subjugate, neutralitatea României a lăsat să fie jertfită floarea energiei româneşti pentru apărarea Puterilor Centrale şi a lăsat să se dezorganizeze rezistenţa naţională, părăsind pe conducătorii politici, rămaşi fără nicio orientare precisă.

Neutralitatea României a deströmat sufletul neamului nostru, într-o vreme când trebuia să fie închegat într-o singură voinţă, în vederea marii fapte a Unirii. România Mare, totuşi, s-a înfăptuit aşa cum nimenea dintre noi n-a visat. E adevărat! Ea e, însă, mai mult un dar al norocului, decât al vredniciei noastre. Să dea Dumnezeu s-o putem păstra aşa cum ne-a fost dăruită!

Perioada a treia, a participării României la război a dovedit o serie de greşeli ale conducerii de stat. Oştirea nu era pregătită şi înarmată pentru război. Neutralitatea n-a folosit la nimic. Lipsa completă de informaţie asupra inamicului şi a posibilităţilor de a îndeplini angajamentele luate din partea aliaţilor prin convenţia militară sunt carenţe ce au atârnat greu. Armata de la Salonic era incapabilă de ofensivă, ajutorul rusesc slab şi dificil de acordat după înfrângerile suferite, iar aprovizionarea cu armament şi muniţii – practic – aproape inexecutabilă.

[115] O confirmă şi regina Maria în *Povestea vieţii mele*, vol. III, p. 39.

Când scriu aceste concluzii, citesc vol. II din memoriile lui Lloyd George în limba franceză. Aliaţii abia în 1916, s-au întrunit la Paris, ca să discute memoriul guvernului britanic, redactat de Lloyd George. Memoriile sale cuprind şi următorul pasaj: *„În 1916, noi am repetat, în cazul României, eroarea funestă pe care am săvârşit-o în 1915, faţă de Serbia. Noi ştiam precis ce armament are România. Noi ştiam că Armata Română n-avea artilerie grea şi că muniţiile sale, chiar pentru piesele de campanie, nu sunt suficiente pentru a susţine violenţa unei lupte ofensive sau defensive de lungă durată. Câtă vreme armatele austriece erau ocupate în altă parte, România putea să iasă din încurcătură, dar consilierii noştri militari trebuiau să ştie că, dacă germanii vor hotărî să retragă armatele lor de la Verdun şi vor trimite câteva divizii în România, românii n-aveau destule tunuri şi muniţii spre a răspunde la o astfel de concentrare. Cu toate acestea, îmi pare că niciunul dintre consilierii aliaţilor n-au prevăzut acest pericol, cel puţin niciunul n-a luat măsuri spre a-l preveni. Niciun guvern nu l-a prevăzut sau fiecare a lăsat în grija celuilalt făurirea planurilor pentru a face faţă acestei eventualităţi. Numai când atacul german a luat proporţii mari, s-au gândit aliaţii să organizeze expediţii improvizate pentru a salva România.*

Fără exagerare se poate spune că România putea fi pivotul campaniei. Dacă germanii nu reuşeau, ar fi fost cel mai mare dezastru pe care l-au suferit din partea noastră. Biruinţa decisivă n-ar mai fi fost decât o chestiune de timp. Dacă izbutesc, însă, germanii, nici nu vreau să mă gândesc la soarta campaniei. 800 000 de oameni, admirabile elemente de luptă, dacă ar fi fost bine înarmate, vor fi fost pierduţi. Depozitele aproape goale ale germanilor vor fi umplute cu mari cantităţi de petrol şi de grâu, iar Puterile Centrale vor scăpa de grija ce o duceau pentru aceste materii prime importante. Cu toate acestea, se pare că nimenea nu s-a simţit dator să întocmească un plan pentru a asigura un astfel de triumf în contul aliaţilor şi care, desigur, ar fi împiedicat un dezastru incomensurabil. Iată-ne în al treilea an al unei campanii, care a văzut numeroase erori de acest fel, pricinuite de aceeaşi lipsă, funestă, de colaborare şi de prevedere".

Din aceleaşi memorii rezultă că armata de la Salonic era incapabilă de acţiune, din cauza lipsei de trupe şi de tunuri. Se mai spune că întoarcerea în scenă a României n-a dat rezultatele decisive pe care le-au sperat aliaţii. Tot în vol. II al memoriilor lui Lloyd George, sunt publicate trei documente din vara şi toamna anului 1916, care tratau condiţiile unei eventuale păci.

Am stăruit asupra acestor informaţii noi, pentru a arăta că momentul din 1916, a fost cel mai nefericit. României i s-au făcut promisiuni care n-au fost îndeplinite din partea aliaţilor. Ele au avut la temelia lor o rea credinţă, fiindcă ei ştiau că nu le pot face faţă. Acel *acum ori niciodată* al aliaţilor, de care vorbeşte generalul Iliescu, era un strigăt de disperare. România a fost silită să intre în război pentru a degaja Verdunul. Aliaţii aveau nevoie de carne de tun. Toţi diplomaţii şi ataşaţii militari ai României din străinătate n-au fost în stare să informeze conducerea de stat din Bucureşti, care era adevărata situaţie a aliaţilor, că promisiunile lor sunt inexecutabile şi că România trebuie să conteze numai pe puterile ei proprii. Orice om cu mintea limpede vedea atunci, în 1916, că diplomaţia lui Ionel I. C. Brătianu dăduse faliment, că România n-a mai fost liberă pe mişcările şi hotărârile ei, că a fost păcălită şi jertfită de aliaţi, pe altarul egoist al intereselor lor, fără să se gândească la urmările dezastrului român şi fără să ia nicio măsură pentru a-l preveni. Mărturia lui Lloyd George, din vremea când se dădeau luptele disperate pe Câmpia Dunării pentru apărarea Bucureştilor, e dovada hotărâtoare. Orice alte comentarii şi justificări cad în faţa ei.

Brătianu a făcut greşeli de neiertat. În trufia lui, concepuse ofensive pe amândouă fronturile, pe cel al Carpaţilor, care ţintea cucerirea Transilvaniei, şi pe cel din Dobrogea, cu scopul de a face legătura cu armatele de la Salonic şi de a tăia comunicaţia dintre Puterile Centrale şi Turcia. Era o trufie oarbă, stoarsă din inconştienţa singurătăţii în care trăia ca un *Basileus bizantin*. Visa la măriri nemeritate. Visurile lui speculative nu ţineau seamă de realitate, de forţele României şi de posibilităţile ei de a atinge obiectivele fixate în imaginaţia sa. Brătianu a apelat la toţi aliaţii, dar a uitat să apeleze la aliatul cel mai firesc, la ardeleni.

Cu toate că i se atrăsese atenţia asupra importanţei ce ar avea-o organizarea de corpuri de armată ardelene şi bucovinene din prizonierii din Rusia şi din refugiaţii din Regat, n-a voit să audă de ei. În memoriile lui Lloyd George, vol. II, citesc despre conferinţa aliaţilor de la Chantilly, ţinută la 16 noiembrie 1916, unde s-a fixat un program în care se vorbeşte de înrolarea voluntarilor sârbi internaţi în Rusia şi în Italia. Programul e semnat de col. Rudeanu, în numele României.

De ce nu s-a cerut şi înrolarea voluntarilor români internaţi în Rusia şi în Italia? Mai târziu, în 1917, când mişcarea voluntarilor români din Rusia, pornită din iniţiativa lor proprie, a ajuns la urechile guvernului din Iaşi, nu le-a dat atenţia cuvenită, din care cauză organizarea *Corpului voluntarilor ardeleni şi bucovineni* a întârziat până după stingerea luptelor pe frontul din Moldova. Pe românii din Ardeal şi Bucovina, i-a lăsat să piară în taberele de prizonieri din Moldova, alături de unguri, germani, bulgari şi turci, ceea ce dovedeşte o totală eclipsă a conştiinţei naţionale.

În cursul războiului, Armata Română a dat dovadă de un eroism legendar. Soldaţii ţărani au luptat cu o vitejie care a fost admirată şi de inamic. Dacă ar fi avut armament, muniţii şi o conducere pricepută, austro-germanii n-ar fi pătruns pe pământul ţării libere. Tehnica şi comandamentele superioare străine au biruit pretutindeni. Citiţi astăzi, amănuntele desfăşurării luptelor, şi veţi vedea lipsa de seriozitate, lipsa de organizare şi lipsa de datorie a comandamentelor noastre superioare. Aceste lipsuri, moştenite din timp de pace, s-au perpetuat până la încheierea luptelor. Adevărul spus de generalul Culcer a rămas în picioare: ***Războaiele se pierd în timp de pace*.** Politica lui Ionel I. C. Brătianu a dus la Pacea de la Bucureşti, care ne-a robit nemţilor. Aceasta e opera desăvârşită a lui Ion I. C. Brătianu şi a conducerii de stat a României...

Ce a urmat după Pacea de la Bucureşti e opera lui Dumnezeu şi a norocului. Totuşi, pe o piatră de pe bulevardul Brătianu din capitală, am citit că Ion I. C. Brătianu e *„făuritorul Unirii tuturor românilor"*.

Perioada a patra, cea a alipirii provinciilor la România şi a tratativelor de pace de la Paris, aruncă o lumină puţin favorabilă politicii de stat conduse de acelaşi Ion I. C. Brătianu, revenit la putere după biruinţa aliaţilor în Balcani şi atunci când împărăţia habsburgică trosnea din toate încheieturile, desfăcându-se în bucăţi. Brătianu se întorsese la putere, ca să secere laurii biruinţei, care totuşi i-au fost refuzaţi de evenimente. Basarabia, Bucovina şi Ardealul s-au unit cu România într-o singură patrie, fără ca Brătianu sau conducerea de stat să aibă vreun rol. Basarabia a trecut prin mai multe faze şi Armata Română a scăpat-o din ghearele bolşevicilor. Bucovina şi Ardealul s-au unit fără concursul statului şi al Armatei Române. Trupele din Moldova au intrat în provincii eliberate de sub jugul austro-ungar, ca să menţină ordinea. Ele n-au fost cucerite, cum plănuise Brătianu. Rolul oştirii noastre, atât în Bucovina, cât şi în Ardeal, a fost important: ea a salvat multe vieţi româneşti. Dar diplomaţia din tratatele încheiate de Ion I. C. Brătianu s-a izbit în Ardeal de linii demarcaţionale fixate de aliaţi, linii peste care nu avea voie să treacă nici Armata Română, nici „imperiul" *Consiliului Dirigent*, ales de Adunarea Naţională de la Alba-Iulia. Consiliul Dirigent aflat la Sibiu, a dărâmat, cu multă greutate, aceste linii demarcaţionale, cu ajutorul puterii de stat din Vechiul Regat şi al Armatei Române, întregită cu ardeleni. Enigma acestor linii demarcaţionale fixate de aliaţi n-am găsit-o încă nicăieri complet dezlegată. Ele au fost nişte acte de ostilitate faţă de România şi încă o încălcare a semnăturilor puse pe tratatele de alianţă din 1916.

La sfârşitul anului 1919 – deci, înainte de a da la tipar aceste pagini – a apărut lucrarea lui Gheorghe I. Brătianu intitulată *Acţiunea politică şi militară a României în 1919*, în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ionel I. C. Brătianu. Lucrarea cuprinde o serie de informaţii noi, deşi nu complete. Fiul apără politica tatălui său... Din cuprinsul lucrării, rezultă duşmănia aliaţilor faţă de România, duşmănie pe care Brătianu n-a putut-o înlătura. Brătianu n-a putut obţine nicio concesie de la Conferinţa de pace şi, nevoind să cedeze, şi-a dat demisia. N-a putut stăpâni, deci, evenimentele.

Politica şi diplomaţia lui Brătianu de la 1914 la 1919 ar merita, după cum spun în aceste concluzii, o cercetare amănunţită şi obiectivă. Sunt convins că ea nu ar aşeza lauri pe fruntea celui

ce e socotit abuziv reîntregitorul României. La tratativele de pace de la Paris, România a fost bruscată şi Ionel I. C. Brătianu a trebuit să părăsească conferinţa. Aliaţii nu şi-au respectat nici de astă dată, angajamentele. România nu s-a reîntregit până la liniile fixate în tratatul din 1916. Aliaţii i-au impus tratate de pace pe care Brătianu a refuzat să le semneze. Atunci, cum e România Mare opera lui Ion I. C. Brătianu?

*

În aceste memorii de război, am făcut o critică aspră activităţii răposatului Ionel I. C. Brătianu, deoarece îl consider reprezentantul burgheziei din Vechiul Regat, care a hotărât singur asupra atitudinii României în cursul Războiului Mondial. Trebuie să fac o mărturisire. Am avut faţă de Ionel Brătianu o stimă şi o recunoştinţă personală, care au început să se clatine pe front, unde auzeam din toate părţile critici şi insulte la adresa lui. Aceleaşi critici şi insulte se spuneau, însă, la adresa tuturor oamenilor politici. Se crease o adâncă ruptură între opinia publică a ţării şi între conducătorii politici. Luptătorii nu aveau încredere în pătura suprapusă din rândurile căreia se recrutau cârmuitorii treburilor politice şi abia aşteptau sfârşitul ostilităţilor, ca să-i înlăture. Ce aveau să pună în locul lor, nu ştiu. Aşteptau un mântuitor din sânul mulţimii. Era o revoltă sentimentală, exprimată printr-un criticism verbal.

Sentimentele mele faţă de Brătianu, în această atmosferă, s-au clătinat, dar – cum îmi dădeam seama în complexul dificultăţilor pe care le întâmpină un om de la locul de răspundere – nu puteam rosti o judecată fără să cunosc amănunţit greutăţile cu care a avut să lupte. De aceea, am stat în rezervă până târziu după încheierea păcii. Părerile şi sentimentele mele privitoare la Brătianu au suferit o radicală revizuire, când am intrat în viaţa publică şi am cunoscut de aproape metodele de guvernare ale Partidului Liberal, dar mai ales, când am început să studiez lucrările şi documentele privitoare la război. Felul cum a tratat diferite probleme capitale pentru organizarea şi consolidarea noului stat român, pe care ajunsesem să le cunosc temeinic, m-au făcut să descopăr în Brătianu un om dezorientat, care se refugiază în imperative autoritare: *sic volo, sic jubeo*, fără să fie călăuzit de o raţiune de stat şi fără să ţină seama de principiile democraţiei constituţionale legale pe care le decretase la Iaşi. În actele sale politice, era un despot, cu o orbitoare ambiţie de dominaţie. Ajunsese să declare fără sfială: *„Vin la putere când vreau, stau cât vreau şi plec când vreau!"*. Cei doi factori constituţionali, care reglementau mecanismul şi condiţiile venirii la putere, erau la discreţia lui Brătianu. *Statul sunt eu!* – spunea Brătianu, socotindu-se un rege neîncoronat, mai presus de cel încoronat de el însuşi la Alba-Iulia. Aceste manifestaţii ale lui Brătianu m-au îndemnat să-i examinez mai de aproape activitatea din cursul războiului, opera principală a vieţii sale. Cercetarea am facut-o din prilejul scrierii acestor memorii şi am constatat că Brătianu a fost o personalitate cu mare autoritate, în felul lui, chiar un mare patriot, dar în sufletul căruia n-a trăit aspiraţia de unire a neamului nostru ca expresie a voinţei colective.

Părerile mele despre Brătianu nu s-au schimbat din motive personale, ci numai din motive de apreciere politică, deoarece activitatea sa din cursul războiului şi după încheierea păcii n-am putut-o încadra în realitatea vieţii interioare a naţiunii. În momentul izbucnirii Războiului Mondial, sufletul neamului românesc din Vechiul Regat şi din celelalte provincii subjugate simţea instinctiv că a sunat ceasul Unirii. Ignorând cu desăvârşire pregătirile diplomatice şi pe cele militare, rezemându-se numai pe forţa numerică ce ştia că o reprezintă şi povăţuit numai de propria intuiţie tainică a realităţii, simţea că se găseşte la o răspântie a istoriei şi că trebuie să treacă fără întârziere la fapte. ***Acum, ori niciodată!*** – era pe buzele tuturora în vara anului 1914.

Toate documentele şi examinarea situaţiei de atunci confirmă că instinctul naţional nu s-a înşelat. Dacă până la Marna, de la începutul toamnei 1914, mai puteau exista oarecare îndoieli, dictate de prudenţă, după prăbuşirea atotputerniciei armatelor germane, au dispărut şi acestea.

Brătianu n-a trăit în această realitate a sufletului românesc. El n-a fost exponentul politicii naţionale a acestui moment unic în viaţa poporului nostru. Neamul românesc întreg voia *atunci* războiul. Brătianu nu l-a vrut. Sufletul său nu s-a contopit cu al mulţimii, n-a devenit o faclă conducătoare a luminilor ce s-au aprins în conştiinţa neamului de pretutindeni, n-a primit să fie investit de norod ca mandatar al său pentru întemeierea statului întregit, n-a voit să-şi înfrăţească destinul de om politic cu destinul poporului călăuzit de instinct, uitând că un om politic nu poate avea o altă misiune decât aceea de a fi exponentul voinţei naţionale în cursul istoriei. Brătianu s-a izolat de sentimentul public, s-a închis între pereţii cabinetului său, a devenit un sfinx şi a crezut că înţelepciunea minţii sale poate înlocui realitatea şi poate cârmi destinele istorice ale neamului. S-a înşelat. Calculele lui au dus la retragerea în Moldova, la încheierea păcii ruşinoase de la Bucureşti şi la pierderea unor teritorii ce ar trebui să ne aparţină de drept.

Psihologia şi mentalitatea lui Brătianu erau ale unui despot oriental, dublat de un dictator al burgheziei liberale, organizată într-un trust economico-financiar şi dornică de cuceriri. Mercantilismul burghez îl sfătuia să cucerească provinciile eliberate cu minimum de riscuri şi cu minimum de jertfe, ca să le stăpânească şi să le exploateze după sistemul capitalismului, iar despotismul îl îndemna să facă ce vrea, fără să ţină seama de alte interese, oricât ar fi ele de vitale pentru existenţa neamului. Brătianu, când s-a hotărât să se smulgă din realitatea vieţii româneşti, intrând negura himerelor solitare, s-a jucat cu însăşi soarta României ca stat. Diplomaţia lui „genială" din epoca neutralităţii, planurile şi prevederile lui, momentul când a fost silit să intre în război, toate acestea ne-au costat prea multe jertfe morale şi de sânge, iar numai norocul a vrut să scăpăm teferi.

Brătianu nu a contribuit cu nimic la acest noroc. Iată de ce am făcut o critică aspră activităţii lui Ionel I. C. Brătianu în cursul războiului. În realitate, critica nu-mi aparţine mie, ci se datorează faptelor. Eu n-am făcut altceva decât să le pun în lumina adevărului. În aceste memorii cu caracter subiectiv, n-am putut examina întreaga activitate a lui Ionel Brătianu, deoarece nu urmăream acest scop. Nu m-am ocupat de ea decât incidental, dar ea ar merita un studiu întins şi, în deplină cunoştinţă de cauză, pot afirma că ea ar ieşi mult mai deficitară decât în paginile lucrării de faţă. Aceste constatări erau necesare pentru a deschide zările altor probleme ce trăiesc în prezent şi interesează mai ales viitorul. România Mare, cu oricâte greşeli şi cu oricâte jertfe s-a înfăptuit, există şi ceea ce trebuie să ne preocupe e: *Cum s-o păstrăm, cum s-o întărim şi cum s-o mărim?*

Norocul, care ne-a ajutat s-o înfăptuim, e schimbător şi, după încheierea păcii, nu ne mai putem rezema pe el. Ne-a şi părăsit. După aproape 20 de ani, vedem că suntem supuşi la grele încercări. Stolul de dificultăţi şi de crize pe care le trecem ne întunecă cerul viitorului şi o îngrijorare s-a strecurat în sufletele tuturor celor ce au trăit zilele amare ale războiului.

Cum le vom face faţă?

Într-o vreme, Ionel I. C. Brătianu făcuse un act ce uimise opinia publică şi care a rămas până azi o enigmă. Provocase o criză constituţională, îndepărtând pe moştenitorul tronului din ţară. După moartea regelui Ferdinand, ţara ajunsese să fie cârmuită de o regenţă. Toate relele zilei se atribuiau acestei stări de lucruri anormale. A urmat restauraţia, primită cu uragane de însufleţire.

Lumea credea că noua domnie va înseninа cerul ţării. Relele, însă, s-au sporit cu altele noi. Ţara întreagă e învrăjbită, răscolită de patimi urâte şi ruşinoase. Străinii ni s-au urcat în cap şi ne râd în nas. Autoritatea publică a ajuns să se sprijine pe baionetele stării de asediu şi pe foarfecele cenzurii. În România liberă, purtăm cătuşe pe mâini şi la picioare şi lacăt la gură. Ni se suprimă cele mai elementare drepturi cetăţeneşti, suntem spionaţi şi percheziţionaţi ca nişte duşmani ai ţării. Caracterele şi oamenii de talent sunt înlăturaţi şi înlocuiţi, la conducerea statului, cu lichele şi cu slugi plecate, lipsiţi de pregătire şi de conştiinţă. E un adevărat haos apocaliptic. Duhul răului tronează sadic şi râde de destinele ţării noastre, mărită cu atâtea suferinţe şi cu atâtea jertfe.

Ne-a părăsit norocul.

România totuşi va trăi, deoarece e o necesitate internaţională, fiind un stat-tampon între panslavism şi pangermanism. Ţărişoara noastră latină e chemată să ţină echilibrul între aceste două expansiuni imperialiste, care îşi dispută dominaţia Orientului. Tocmai din cauza misiunii ce o îndeplineşte, situaţia României e extrem de critică şi de duşmănită. E împrejmuită de un cerc de vrăjmaşi, care o silesc să caute înţelegeri şi alianţe nefireşti. Chiar şi prietenii ei politici din vecinătate n-o văd cu ochi buni. De aceea, nu se poate rezema decât pe puterile ei proprii, oricâte alianţe ar încheia. Războiul de Reîntregire i-a arătat ce valoare au angajamentele din tratate.

Când închei lucrarea de faţă, un enorm scandal, cunoscut sub numele de *„Afacerea Skoda"*, ce durează de doi ani, ne-a dezgolit toate slăbiciunile şi păcatele. În curs de 15 ani, n-am fost în stare să înarmăm ţara. Războiul nu ne-a învăţat nimic. Aceleaşi neglijenţe, aceleaşi dibuiri, aceleaşi inconştiente ca şi înainte de Războiul de Reîntregire. Se pare că ne urmăreşte un blestem. Nu ne dăm seama că toată vorbăria împotriva revizionismului, fără o armată puternică, nu poate trezi decât un zâmbet la cei ce ne pândesc. ***Autoritatea cuvântului rostit trebuie să se rezeme pe baionete, pe tunuri şi pe aeroplane.*** Declaraţiile şi comunicatele, când au la spatele lor o forţă organizată, gata să intre oricând în acţiune, sunt ascultate cu luare-aminte din partea celor ce râvnesc să ne smulgă fâşii din trupul ţării. Nu ne dăm seama că războaiele sunt încăierări tehnice: *lupta maşinilor*. Cei lipsiţi de ele sunt din capul locului învinşi. Sângele ţărănimii noastre nu mai poate fi jertfit şi risipit de conducătorii incapabili să organizeze apărarea naţională. Prin comanda Skoda, s-a inaugurat un program de înzestrare a naţiunii. Dacă contractul încheiat cu uzinele din Cehoslovacia cuprindeau condiţii prea grele, de ce nu s-a revizuit în tăcere, fără scandal? De ce a trebuit să ne dăm în spectacol în faţa lumii întregi şi să făurim din afacerea Skoda o armă politică? Fiindcă suntem inconştienţi. ***Duşmanii nu ne pot face atâta rău, cât ne facem noi înşine prin lipsa de severitate, de mândrie şi de demnitate.*** Cum cred cei ce înscenează asemenea scandaluri, care demoralizează ţara şi slăbesc spiritul ostăşesc, că ne vom putea apăra situaţia ce o avem aici, în Răsăritul Europei? Nu-şi dau seama că săvârşesc crima de lez-naţiune?

În loc ca, de la 1920 încoace, fiecare guvern să lucreze metodic la înarmarea ţării după un program stabilit în cele mai mici amănunte; în loc să fi creat şi organizat industriile pentru apărarea naţională – aşa cum începusem eu în 1920 – acum, după 15 ani, constatăm că n-am făcut aproape nimic şi dezlănţuim un scandal cu invective, menit să ne discrediteze în faţa ţării şi a străinătăţii. Cine răspunde, că problema fundamentală a statului român, apărarea naţională, e astfel tratată? Cum se poate ca şeful oştirii să îngăduie astfel de manifestaţii inconştiente în jurul înarmării ţării? După scandalul Skoda, ne vom trezi oare la realitate?

Cred că da, fiindcă ***România nu e o ţară de inconştienţi şi de imbecili, şi nicio ţară de pripas, în care să-şi facă mendrele toţi veneticii şi toţi aventurierii. Ţara noastră e o ţară de viteji, de oameni hotărâţi s-o apere şi în timp de pace, împotriva tuturor netrebnicilor şi incapabililor.*** Decât să curgă sângele nevinovat al norodului într-un război, din pricina lipsei de înzestrare a oştirii, mai bine să curgă sângele celor inconştienţi de la conducere în timp de pace. Ceea ce a fost în Războiul de Reîntregire a neamului nu se mai poate repeta. Cei chemaţi să poarte războaiele din viitor să cumpănească bine şi din vreme ce au de făcut. ***România Mare nu poate fi lăsată pradă capriciilor şi arbitrarului.*** Tineretul e dator să se ridice ca un uragan, să măture inconştienţa şi imoralitatea de la conducerea statului şi să mântuiască ţara din ghearele hrăpăreţe ale exploatatorilor. România trebuie să fie patria libertăţilor, a demnităţii naţionale şi a datoriei prevăzătoare. România a fost creată ca un stat de drept, în care legile nu pot fi înlocuite cu hatâruri şi cu abuzuri. Naţiunea e datoare să se apere şi s-o menţină aşa cum a fost făurită...

25 aprilie 1935

VIII

D I N V Â R T E J U L R Ă Z B O I U L U I

H O R A O B U Z E L O R

– S C E N E Ş I I C O A N E D I N R Ă Z B O I[116] –

[116] Gravurile care ilustrează nuvelele aparţin graficianului Ary Murnu, fiul clasicistului român George Murnu [Gelu Voican Voiculescu].

Scenele şi icoanele cuprinse în acest volum sunt de pe câmpul de luptă din Galiţia, unele trăite şi observate de mine, altele auzite de la camarazi. Subiectele lor nu le-am inventat eu, ci realitatea, fiind toate fapte petrecute. Meritul meu se reduce la norocul de a fi scăpat teafăr din focul războiului şi de a le fi povestit, sporind documentele pentru cunoaşterea sufletului omenesc.

Le închin neutralităţii Regatului, care mi-a ocrotit pribegia şi mi-a dat răgaz să le îmbrac într-o haină literară.

Iunie 1916.

AUTORUL

NOTĂ LA PROIECTATA EDIŢIE a II-a

În nota celei dintâi ediţii, am închinat scenele şi icoanele din război neutralităţii Vechiului Regat, când eram pribeag şi când le-am scris în trei săptămâni la Căciulata, ca să-mi alung urâtul. Volumul s-a născut în scutecele mizeriei şi a fost botezat cu lacrimi amare de om fără ţară. De aceea-i aşa de păgân. Multă vreme, nu m-am uitat la el. Îl socoteam un bastard, care-mi aducea aminte de păcatele neutralităţii.

În România Întregită, l-am scos din fundul saltarelor, l-am şters de praf şi l-am adoptat ca fiu legitim. Oricum, e suflet din sufletul meu, iar păcatele neutralităţii au fost ispăşite. La aceasta ediţie, am adăugat câteva bucăţi noi din războiul României. În România Mare era firesc să se facă şi volumul mai mare.

AUTORUL

I. ÎN GALIŢIA

HORA OBUZELOR

Ajunsesem în regiunea carpatină a Galiţiei, aproape de târgul Baligrod, un însemnat punct strategic, pe care trebuia să-l apărăm de urgia năvalei ruseşti. Ariergardele trupelor noastre se ţineau încă pe ţărmul Sanului. Noi, grosul armatei în retragere departe de zona de foc, aveam vreme să ne căutăm un loc de odihnă. Norocul ne-a ajutat să nimerim în satul Serednie, de pe Valea Târnava, un adăpost parcă anume lăsat de Dumnezeu pentru ocrotirea unei oştiri fugărite.

Satul, împrejmuit de coline cu coaste piezişe, unele cu tihăraĭ şi povârnişuri repezi, altele acoperite cu păduri bătrâne, era o adevărată cetate, făcută de o mâna mai iscusită ca a omului. După săptămâni de hărţuieli disperate, dădurăm şi noi peste un colţ blagoslovit, care ne îngăduia tihna unei nopţi sub acoperiş. Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazănoapte a satului. Pe un podiş se vedeau câteva case mari, cu pereţii albi şi cu ferestrele încadrate în chenare mierâi. În amurgul serii, ferestrele păreau nişte ochi somnoroşi, adumbriţi de genele stufoase ale acoperişelor de paie, – ochi care ne clipeau prieteneşte şi ne chemau.

Coloana batalionului, risipită în şiraguri lungi, târandu-şi şlepurile rămaşilor în urmă, urca greu poteca şerpuită spre gospodăriile de pe podiş. Soldaţii istoviţi călcau rar, legănaţi de bucuriile odihnei ce-i aştepta. Prin curţi se iviră rutence rumene şi voinice, bucuroase de oşteni pribegi. Glotaşii le mulţumiră şi îşi împărţiră frăţeşte casele, şurile şi şoproanele. Ofiţerii ne-am adunat la cârciuma unui evreu de treabă. Cele două fete mari şi maica lor, Deborah, ne-au aşternut masa sub un nuc bătrân şi ne-au ospătat, din toata inima, cu toate ce aveau mai bun. Fetele ne-au împodobit şi cu gherghine din grădiniţa lor sărutată de brumele toamnei. Vinul bun ne-a deschis ochii ne-a dezlegat limbile. Frumuseţea surorilor şi minunatele privelişti ale împrejurimilor ne-au trezit în suflet dragostea de viaţă şi de artă pură, după atâta artă militară...

De lângă gospodării, o pădure deasă se întindea departe, până sub poalele stâncilor sure ale muntelui Zacuciuc. Pe sub podişul îmbrăcat în grădini de pomi, curgea, zbătându-se în albia-i de bolovani, râul Târnava. Undele sprintene alergau spre Sanul înroşit de sânge, chioteau în cascade şi se opreau, clocotind în dansul vârtejurilor şi acoperindu-şi faţa cu horbote de spume albe, ca miresele la nuntă. Nunta morţii le aştepta şi pe ele. Dincolo de râu, pe celelalte coaste, se zăreau imaşe păscute, mirişti bătătorite şi ogoare secerate, păzite de clăi de secară, aliniate pe pari ascuţiţi, ca nişte santinele de câmp, încremenite cu baioneta pe armă. Amurgul aşternea peste toate un văl cenuşiu, străveziu, cu marginile vineţii, aninate de crestele pădurilor şi cu pânza vărgată de flori de lumină întârziată. Vălul înserării fâlfâia în ondulaţii uşoare pe deasupra satului, fâşiile de lumină ce-l învrâstau luceau în tremurări palide şi dispăreau, încet-încet, ca nişte amintiri senine.

Noaptea veni, coborându-se din desişul pădurilor şi furişându-se pe văi. Bolta cerului îşi aprinse candelele stelelor, iar prin curţile gospodăriilor boboteau vâlvătăi de focuri, în jurul cărora mişunau siluete negre de soldaţi, potolindu-şi foamea şi pregătindu-şi culcuşurile de paie. Noi, cei de sub nucul bătrân, începurăm să fredonăm crâmpeie de cântece. Damigeana de vin se golise şi oboseala din trup era învinsă de veselie. Pavel Grigoraş, tânărul şi voinicul sublocotenent, începu un cântec bisericesc. Vocile porniră sfioase, în cor. Unele glasuri, înăsprite de praful drumurilor, tulburau melodia cu note false şi răguşite. Pavel ne opri şi alese pe cântăreţi. Dădu drumul vocii lui de tenor, bătea tactul şi corul se înjghebă din nou, puternic şi armonios. Aria străbătea liniştea, o trezea şi o făcea să cânte şi să suspine în ecouri după noi.

Pădurile şi văile din Serednie n-au mai auzit aşa cântec, – ne spuse Mariuca, duduia cea mai mică a evreului, când ciocnea paharele, strigând: Trăiască viata! (l' haim = viaţă!, urare tipic ebraică). Cât ţinu corul, frumoasa fată nu se mişca de lângă noi. Stătea rezemată de un pom şi cu ochii ţintă la Pavel, care bău paharul până la fund şi zise:

– Pentru d-ta, Mariuca, am cântat. Pentru d-ta şi încă pentru cineva. În templul naturii şi în faţa tinerei madone din neamul lui Iisus, imnul era o rugăciune cucernică, o închinare cântată frumuseţii veşnice. Se încinse cheful în lege, ca în vreme de război, când clipele de veselie sunt sărbători rare. Masa se umplu de sticle pecetluite cu ceară roşie la gură. Ni le dărui de bunăvoie stăpânul cârciumei.

– Mai bine vi le dau dumneavoastră, decât să le las muscalilor, – ne spuse bătrânul cu glas tremurat şi cu un zâmbet amar pe buze.

– E vechi şi caşer, vin de Tokai, adaugă şoptind la urechea maiorului, care se grăbi să-i mulţumească, închinând pentru biruinţa armatei şi a prietenilor ei.

Pavel Grigoraş se aşternu pe cântece din gură şi din fluier. Cheful se lungi până către miezul nopţii, când ceata trudită începu să se răărească. Somnul şi vinul alungă pe cei mai mulţi în odaia aşternută pentru noi, în salonul cărciumii. Câţiva prieteni ne-am hotărât să nu părăsim „câmpul de luptă". Mai aveam destule „muniţii" ca să luptăm cu duşmanul.

– Cine-i viteaz, moare pe locul de cinste! – strigă Pavel, chemând ordonanţele să întindă un cort sub nucul bătrân. Fetele au adus pături şi perini din casă, ajutând ordonanţelor să ne pregătească un culcuş ca pentru nişte eroi. Mariuca ne puse şi o lumânare nouă în sfeşnic. Pavel o apucă de mijloc şi ni-o arătă la zarea lumânării.

– Uite, mă, aşa-i şi Mărioara mea de-acasă. Seamănă leit cu ea. Mi-am adus aminte de chipul ei şi de aceea voiam să-mi petrec. Voiam...

Pavel se întunecă la faţă şi se rezemă îndurerat cu coatele pe masă. Noi nu-l lăsarăm în pace, închinarăm:

– Să-ţi trăiască Mărioara şi să trăieşti şi tu s-o mai vezi!

Grigoraş bău paharul şi-l aruncă.

– De acum nu mai beau. Nu mai pot. Dar vă rog să mă ascultaţi. Vreau să mă spovedesc vouă, prietenilor mei de suferinţă. Simt că trebuie să-mi descarc durerea din suflet.

Pavel ne spuse povestea vieţii lui. Băiat de ţăran, din părinţi cu stare, a învăţat la şcoală în Braşov, cu merinde de acasă, pe care le aducea maică-sa în fiecare duminică. Voia să-l facă popă, ţinea posturile şi dădea slujbe, ca să-i lungească Dumnezeu viaţa până îl va auzi slujind în biserica din sat pe Pavel, care în vacanţe ţinea strana, de parcă cântau îngerii din cer. Dar Dumnezeu a vrut altfel. La o alegere de deputat, jandarmii unguri au tras în alegători şi au ucis pe soţul ei, care nu voia să ţină cu stăpânirea. Vişpanul a căutat să-i mângâie văduvia. I-a luat băiatul, pe singurul băiat, şi l-a trimis la şcoala de notari din Oşorheiu şi din Budapesta. Bătrâna a plâns mult, dar la urmă s-a împăcat, când l-a văzut întors notar într-un sat vecin. Cine poate călca peste voia lui Dumnezeu?! Pavel se ducea acasă în fiecare duminică, să-i însenineze bătrâneţea, îşi găsise şi o mireasă, pe Mărioara, fata preotului din satul în care notărăşea, şi, după postul Sf. Mării, voiau a ţine nunta. Războiul le-a stricat planurile.

Grigoraş scoase fotografia Mărioarei din buzunarul tunicii, apropie lumânarea şi oftă din greu. Sărută lung portretul, ca pentru despărţire, şi îşi şterse ochii de lacrimi. Luă fluierul şi începu să cânte doine de jale, în surdină. Melodiile străbăteau tăcerea nopţii, ca tânguirea unei inimi îndrăgostite. Cornul lunii strălucea deasupra unui vârf de munte. Părea o gură a morţii. Buzele ei galbene aveau umbre de sarcasm pe la colţuri. Zâmbea cu milă de zădărnicia vieţii omeneşti. Ne-am culcat cu o adâncă tristeţe în suflet. Parcă luasem parte la un priveghiu, nu la chef.

*

A doua zi era sfânta duminică. Pe vremea liturghiei am plecat să ocupăm culmile dealului Simanowa-Gora. În câteva ceasuri l-am întărit cu şanţuri. Le-am săpat, rânduri-rânduri, în formă de salbe şi le-am împodobit pe la margini cu gli şi cu crengi de jneapan. În faţa noastră, se deschidea un câmp, întretăiat de şerpuirile argintii ale râului Târnava şi îmbrăţişat de două şiruri

de muncele. Dincolo de râu se întindea o pădure de frunze ruginii, care acopereau coastele dealului Gruozha, cu vârfuri de stânci sure şi prăpăstioase. Prin văgăunele şi pe hăţişurile lui se furişau spre noi oştirile ruseşti, care izbutiseră să treacă Sanul. Le aşteptam liniştiţi, colindând cu gândul pe acasă.

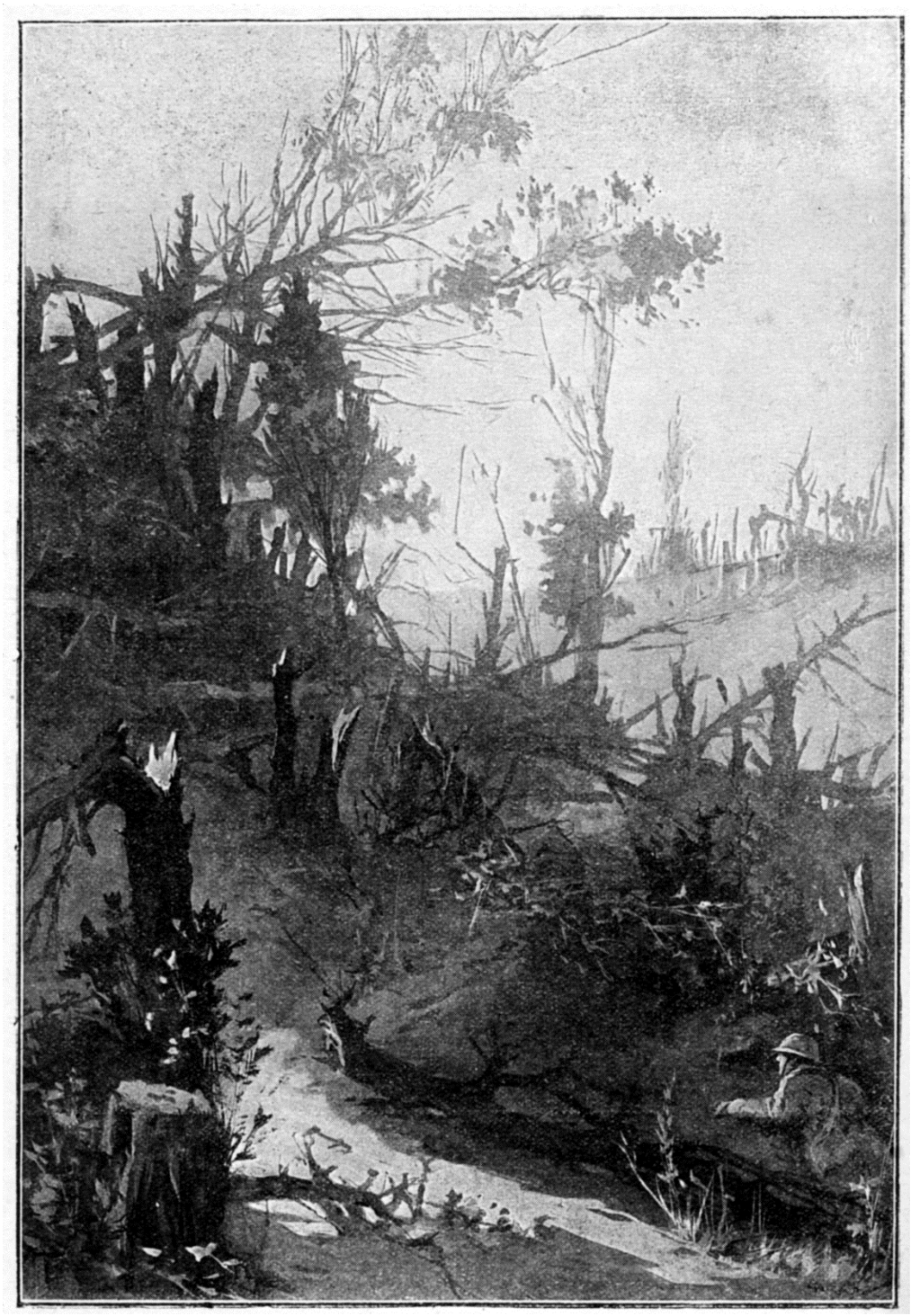

Bolta albastră tremura în valuri senine, departându-se de ţarina pământului pustiit de duşmănia dintre oameni. Tatăl din ceruri se uita mâhnit, cu ochiul lui de lumină, la rătăcirile astrului plin de păcate, pe care nu le-a putut răscumpăra nici cu viaţa fiului său din Nazaret.

Se uita mâhnit, căci oamenii creaţi spre fala şi mândria lui se lăsară ispitiţi de diavolul care-i îndemna să-şi dărâme lăcaşurile de credinţă şi să se ucidă între dânşii. Privirea Creatorului, liniştită ca veşnicia, se întuneca uneori de nouraşi pribegi. Păreau răsăriţi din conştiinţa lui, ca nişte mustrări

pentru multele greşuri ale operei lui din tinereţe. Nouraşii treceau, clipele de tulburare dispăreau, soarele strălucea mai aprins. Tatăl vinovat revărsa lumină şi căldură pentru faţa bietului pământ nenorocit. Oştenii din tranşee, mângâiaţi de dragostea Tatălui prea milostiv, adormiră, visându-se în împărăţia raiului, făgăduită credinţei lor mult încercate. Numai santinelele vegheau, cercetând depărtările şi păzind sărbătoarea odihnei orânduite de însuşi ziditorul lumii.

Soarele se cobora încet spre stâncile muntelui Gruozha. Deodată ca din bun senin, începură să bubuie tunurile ruseşti, prevestind furtună. Două grenade zburară peste capetele noastre şi explodară lângă rezervele ascunse în pădurea din dosul colinei.

– Sus, băieţi, că vine nunta! s-auzi glasul puternic al căpitanului.

Soldaţii, lungiţi pe spate, cu raniţele căpătâi deschiseră ochii şi, orbiţi de lumină, îşi puseră palmele straşină, străbătând câmpul din faţă cu priviri deprinse să descopere duşmanul. Nu văzură nimic.

– Au fost nişte nebuni de vătăjei, domnule căpitan. Nunta nu s-arată! – strigă Grigoraş de pe un parapet.

Soldaţii râdeau şi glumeau, smucindu-şi curelele raniţelor şi îndreptându-şi armele prin ferestrele tranşeelor. Tunurile ruseşti mai descărcară două obuze, care îşi făcură cuiburi sub colină, împroşcându-ne cu bruji de ţărână şi zvârlind pe Pavel în fundul tranşeului. Dar, sublocotenentul Pavel Grigoraş nu era om care să se sperie de un obuz. El, care comanda plutonul cel mai înaintat, ştia ce răspundere are. Gemu, ţinându-se de şale, trase o înjurătură şi se ridică repede, cercetând cu de-amănuntul terenul. Stătea neclintit la post, cu binoclul la ochi. Artileria duşmană începu să tragă din şaptesprezece guri de tun. Bătea coasta împodobită de şanţurile care ne adăposteau. Obuzele şi şrapnelele vuiau, făcând un zgomot infernal. De după coastă, răspundeau bateriile noastre, barând marginea pădurii cu frunze ruginii.

Moartea rânji şi se aşternu pe ospăţ. Trupurile omeneşti, fărâmate în bucăţele, zburau prin aer şi răcnete de durere s-auzeau prin toate şanţurile. Un obuz nimeri lângă Grigoraş. Îl săltă în aer pe un strat de pământ şi-l izbi de o traversă a tranşeului. Căzu pe spate, acoperit cu ţărână şi rămase ţeapăn, ca trăznit. Doi soldaţi îl dezgropară repede. Nu murise şi nici nu era rănit.

Îl ameţise presiunea aerului. Unul dintre soldaţi îi vărsă apă din ploscă pe faţa palidă, iar celălalt îl frecă voiniceşte pe tâmple. Se trezi buimăcit, cu ochii injectaţi şi rătăciţi. Scuipă noroiul ce-i umpluse gura, îşi scobi urechile cu degetele şi se ridică, mai întâi pe o rână, apoi în genunchi.

– Maica voastră! Las' c-am să v-arăt eu cine-i Pavel Grigoraş!, bombăni, căutându-se prin buzunare. Îşi scoase fluierul şi-l trecu după centurion. Se întinse, clănţănind din dinţi şi se frecă vârtos cu palmele pe faţă.

– Daţi-mi o puşcă, mă!

Soldatul vecin îi întinse arma. O luă, se rezemă de traversă şi goli vreo douăzeci de cartuşe spre liniile ruseşti. Trăgea repede, scrâşnind din dinţi şi însoţind fiecare glonţ cu câte o: Maica voastră!...

Căpitanul se strecură până în apropierea poziţiei lui şi-i strigă:

– Ce-i, Grigoraş? Vezi că vine nunta!

Grigoraş nu-l auzea şi nu vedea nimic. Acum trăgea cu arma îndreptată spre cer. Dincolo de râu, ruşii înaintau linii după linii. Veneau încet, bălăbănindu-se. Liniile se mişcau ca nişte şerpi uriaşi tăvălindu-se de-a curmezişul.

Căpitanul comandă: Foc de voie, repede. Zece sute. Începeţi!

Armele trosniră din toate tranşeele, cu furie. Au început să toace după ele şi mitralierele, secerând infanteria rusească. Focul artileriei duşmane se înteţi. Proiectilele cădeau grindină. Vuia cerul şi se cutremura pământul de chiotul armelor. Când era focul mai năpraznic, Grigoraş îşi aruncă arma, sări pe traversă şi strigă:

– Hai la horă, Mărioară!

Apoi se repezi pe coastă la deal şi se opri pe muchea colinei. Duse fluierul la gură să cânte şi să joace. Ne uitarăm încremeniţi la el. Vuietul era aşa de puternic, încât abia se auzeau ţivliturile mai repezite ale fluierului.

– A înnebunit Grigoraş!, şoptiră soldaţii, făcându-şi cruce.

Căpitanul îl chemă pe nume:

– Grigoraş, ce faci, Grigoraş?

Strigătul străbătu plin de durere prin urletul luptei. Dar bietul Pavel n-auzea şi nu înţelegea glasul de prieten. Cu ochii bulbucaţi sufla mereu, îşi cânta doina nebuniei şi, cu capul într-o parte, se învârtea şi sărea când într-un picior, când în celălalt, frământându-se în dansul morţii. Infanteria rusească ocupă ţărmul râului şi ne răspunse. Tunurile bubuiau înfricoşat şi tot mai des. Gurile lor de fiare răguşite mugeau întruna, de departe şi ne potopeau coasta cu ghiulele. Obuzele ridicau stâlpi de pământ la înălţimi de zeci de metri. Bolovanii şi brujii, răscoliţi de mânia lor, ne umplură tranşeele. Exploziile obuzelor ni se păreau nişte uriaşi care, în tactul mitralierelor şi în huetul de cobză al armelor, au încins o horă in jurul nostru. Pe deasupra stâlpilor de ţărână, plesneau, ţiuind, şrapnelele nervoase, ca nişte fete cu broboade albe de fum în creştet şi cu poalele de plumb. Se învârteau şi ele în hora obuzelor. Grigoraş cânta mereu. Fluierul lui ţipa în triluri dezordonate. Le cânta de joc obuzelor, iar el, piticul, sărea în mijlocul uriaşilor. O grindină de proiectile îi învălui... dispăru într-un ciclon de ţărână... Am zărit, zburând prin aer, un cap omenesc, un mototol de carne cu aripi de flenduri... Uriaşii îi înălţară în slavă, chiuind... şi ne stropiră tranşeele cu sângele din trupul lui tânăr. Jocul lui Grigoraş în hora obuzelor ţinu câteva clipe, care atunci ni s-au părut veşnicii.

*

Soarele, ochiul Tatălui Ceresc, scăpăta însângerat de durere după vârful stâncilor. Îmbrăcă ţinutul într-o purpură de lumină şi apuse trist, ruşinat şi învins. Această zi de duminică, i-a fost furată de diavolul. Noaptea, cu umbrele ei, a încheiat lupta. Am plătit scump biruinţa câştigată. Din batalion am scăpat teferi abia jumătate. Printre cei pierduţi era şi scumpul nostru Grigoraş, pe care l-am plâns ca pe un frate. În zorii zilei, i-am căutat trupul. I-am găsit numai capul şi fluierul. Le-am îngropat în dosul colinei, sub un stejar. Am zis un „Tatăl Nostru", lângă movila de ţărâna, i-am pus o cruce, pe care am scris:

SUBLOCOTENENTUL PAVEL GRIGORAŞ
DIN ŢARA FĂGĂRAŞULUI
A MURIT CÂNTÂND DIN FLUIER,
ÎN HORA OBUZELOR,
LA SFÂRŞITUL LUI OCTOMBRIE 1914.
ODIHNEASCĂ ÎN PACE!
Tovarăşii de luptă

SORA DE CARITATE

AMINTIRI

Am părăsit câmpul de luptă cu mâinile şi picioarele îngheţate, secătuit de puteri, zdrenţos şi murdar. Noroaiele Galiţiei şi sudorile morţii şi-au întipărit adânc amintirile hidoase pe trupul meu chinuit de calvarul războiului. Barba albă, aspră şi încurcată, crescută în voie pe pielea cărămizie, ochii tulburi de neodihnă, rotindu-se speriaţi în fundul orbitelor, îmi dădeau înfăţişarea unei stafii scăpate din torturile iadului. Din linia de tranşee, am ieşit târându-mă, pe brânci, prin cele hârtoape, dosindu-mă pe după copaci şi strecurându-mă printre casele satului Havaj, dărâmate de ghiulelele ruseşti, de sub poalele Carpaţilor. Viaţa îmi părea acum aşa de scumpă! Poate fiindcă se redusese la ultimele licăriri, din care nădăjduia să renască, nouă şi puternică, purificată prin suferinţă.

La marginea satului, doi soldaţi m-au urcat pe cal şi, ocrotit de ceaţa dimineaţii, am fost dus la ambulanţă. Doctorii s-au uitat lung şi ciudat la mine. Au şoptit între ei şi, fără să mă caute, au dat ordin soldaţilor să-mi facă rost de o căruţă de la trenul regimentului nostru, iar mie mi-au spus că trebuie s-ajung cât mai curând într-un spital.

M-am dus la tabăra căruţelor, care alcătuiau trenul regimentului nostru zdrobit şi redus la jumătate de batalion. Comandantul trenului, un bun prieten, ştiam că nu mă va lăsa să mor printre străuţi. Parcă văd şi acum tabăra căruţelor. La capul satului Bukotz, pe un câmp de lângă drum, poposeau înghesuite una într-alta vreo zece trăsuri. Cele mai multe erau hodorogite, cu osiile rupte, înfăşurate în funii şi în lanţuri, cu spiţele roţilor strâmbe şi sărite şi cu oiştile improvizate din pari. Retragerea le stâlcise şi pe ele cumplit. Caii flocoşi, posomorâţi, acoperiţi cu flenduri de pături pe sub hamuri, ronţăiau somnoroşi, cu ochii pe jumătate închişi şi urduroşi. Îşi vârau botul în grămăjoarele umede de fân îndoit cu paie, mestecau leneş şi înghiţeau în silă. În răstimpuri, fălcile obosite se opreau ostenite, firele de paie îmbăiate spânzurau dintre dinţii rânjiţi, iar buza de jos le atârna mâhnită, gata de plâns. Bietele animale se săturaseră şi ele de viaţa chinuită a războiului.

Printre căruţe forfoteau soldaţi, îmbrăcaţi cu ţundre, cu cojoace, învăliţi în ţoale, făcute sarici, pe cap purtau căciuli miţoase, iar în picioare cizme tăpălăgoase şi rupte. Rar care mai avea câte o rămăşiţă de zdreanţă militară pe el. Numărau pâini, cutii de conserve şi împărţeau crihanele de slănini în porţii; toate pentru nenorociţii lor tovarăşi din front. Alături fumegau trei bucătării de campanie, crăpate şi cârpite ca vai de ele. Unii dintre bucătari suflau în focurile mocnite de sub cazane, suflau şi înjurau, ştergându-şi ochii orbiţi de fum şi de spuză, alţii, cu mânecile răsfrânte, rădeau, cu dunga cuţitului, murdăria şi sângele închegat de pe câte o pulpă sau spată de bou, le aruncau într-o căldare cu apă caldă, de culoarea leşiei, chipurile să le spele. Pe urmă îşi înfingeau degetele soioase într-un muşchi din căldare, scuturau bucăţile de carne şi, ridicându-le prin aer, le izbeau de mescioara plină de resturi sleite, întărită de dunga bucătăriei, le dumicau şi le aruncau în cazane, pentru gulaş. Se grăbeau, căci cei din linia de foc nu mâncaseră ciorbă caldă de trei zile.

Lângă căruţe, pâlpâiau câteva focuri. În jurul lor se văitau şi se încălzeau bolnavii trimişi de doctori să se odihnească şi să se vindece la tren. Un ţigan urât stătea ghemuit lângă nişte tăciuni stinşi, clănţănind din dinţi şi tremurând din toate încheieturile. Se scância şi se jeluia cărbunilor, căci altcineva nu-l asculta. La alt foc, se descălţase un soldat. Îşi tăiase cu briceagul bocancul şi acum se trudea să-şi desprindă obeala lipită de rană. Piciorul umflat şi numai carne vie sângera, iar nenorocitul scrâşnea şi scuipa de durere, coborând pe toţi sfinţii pravoslavnici.

În jurul taberii de căruţe, şchiopăta o santinelă, cu arma pe umăr şi cu baioneta ruginită în vârful ţevii înfundate cu ţărână. Tot la doi paşi se oprea, îşi ridica piciorul dospit de reumatism şi se schimonosea ca un ieşit din minţi. Când ajungea la bucătării, se oprea, îşi încălzea mâinile la aburii căldărilor şi îşi netezea piciorul. Din faţa lui năpădită de peri zburliţi şi din trupul lui supt

de suferinţe, abia mai puteai ghici figura senină şi vioaie a voinicului învăţător Ţuranu din Ţara Oltului. Ajunsese o caricatură a celui ce a fost odată.

De sus, din norii de plumb, cernea, ca prin sită deasă, o bură măruntă şi rece. Pe întreaga vale Hoceana pluteau pâlcuri somnoroase de ceaţă. O lumină slabă, de jale, se aşternea peste sat şi peste suflete. Un şir de plopi înalţi, de-a lungul drumului, clătinau domol din creste, legânându-şi trupurile svelte când într-o parte când într-alta. Ramurile lor uscate şi înlăcrimate boceau priveliştea atât de tristă a taberii, pe care o părăseam...

*

Prietenul meu îmi dădu cea mai bună căruţă şi un vizitiu de nădejde. Împachetat în paie şi acoperit cu pături, după prânz, eram gata de plecare. Soldaţii de la tren mă înconjuraseră. Se rezemau sfioşi de loitrele căruţii, îndesau paiele pe lângă aşternut, îndreptau câte un colţ de pătură; îşi făceau de lucru ca să-mi poată spune o vorbă. Cu vocea tremurată, mă rugau să duc veşti celor de acasă. Pe Ion, ordonanţa mea, l-au căptuşit cu scrisori şi cu adrese. Omul, nemaiavând unde să le vâre, îşi umplu sânul cu ele. Mai ţin de cald, domnule locotenent!, îmi spunea râzând, fericit că se întoarce în Ardeal.

Când s-a urnit căruţa, vizitiul îşi repezi o cruce, Ion strânse mâinile prietenilor necăjiţi, iar eu îmi întorsei capul spre grupul de soldaţi, le făcui un semn de adio de sub pături şi le zisei cu glas stins: Rămâneţi în paza Domnului, dragii mei! În urma mea auzii suspinuri de glasuri: Să nu ne uitaţi! Mă podidiseră lacrimile şi simţeam că şi ochii ce ne petreceau plângeau de durere. Despărţirile pe câmpul de luptă sunt aşa de triste şi aşa de duioase, căci de multe ori sunt pentru veşnicie. Icoana taberii, rămase în urmă, mi se întipări adânc în amintire. O vedeam în culorile ei posomorâte, şterse, cum numai suferinţa le poate zugrăvi. Mă urmărea. În duruitul căruţii, mă gândeam la soarta tovarăşilor din tabără şi la jalea vetrelor lor din Ardeal. Mintea mea obosită colinda, greoaie, pe drumurile dintre cele două nenorociri.

De la o vreme, oboseala şi durerea au început să mă toropească, încet, treptat. Simţeam cum îmi înţepeneşte trupul, întâi din mădulare, apoi rând pe rând, din încheieturi şi din şira spinării, prin care îmi treceau furnicări de gheaţă. Peste creier mi se aşternea o întunecime sură şi grea ca de plumb. Uneori tresăream. Îmi deschideam ochii, surprinzând fugare licăriri de conştiinţă, – păsări ce băteau o clipă din aripi, încercând să se înalţe biruitoare, dar cădeau neputincioase, doborâte de somn. Am adormit legănat de visurile senine ale întoarcerii acasă. M-am pomenit o singură dată pe la miezul nopţii. Căruţa se oprise dinaintea unei cârciumi. Ion îşi dezbrăcase mantaua şi o aruncase peste mine, iar el, tremurând de frig, veghea la căpătâiul meu şi citea „Visul Maicii Preciste" la un muc de lumânare. Suflet de ţăran credincios, care mulţumea lui Dumnezeu şi mie că a scăpat de moarte.

Cum mă simţi că sunt treaz, închise cărţulia, ridică lumânarea ocrotită de podul palmei lui de plugar şi mă întrebă dacă vreau ceva.

– Dă-mi o ţigare, Ioane.

Mi-o dete, aprinzând-o cu flacăra lumânării. O fumai fără să mă mişc, fără să îndrăznesc să-mi tulbur durerile, care adormiseră şi ele în căldura culcuşului de paie. O reverie cu umbre de mistere mă purta pe alte tărâmuri şi-mi arăta porţile odihnei de veci. Noaptea întunecoasă, cu ochiuri rare de stele, mi se părea însăşi povestea vieţii mele, predestinată morţii. Viaţa nu se dădea uşor învinsă. Un instinct bun mă povăţuia să ajung cât mai curând la spital.

– Să plecăm, Ioane, că n-aş vrea să mă îngropi pe aici – zisei cu un glas străin, care mă sperie şi mă convinse că zilele mele sunt numărate, ca şi ale mucului de lumânare dintre degetele ordonanţei.

– Îndată! – mă încredinţă Ion, alergând după vizitiu, care se împrietenise cu o ruteancă pribeagă şi se cinstea cu ea în crâşmă. Viaţa îi şi încurcase în mrejele dragostei.

Ne pregăteam de plecare. Am aprins a doua ţigară. Voiam să-mi mai risipesc norii din suflet. Ce binecuvântată buruiană e tutunul în asemenea situaţii! Te face să uiţi şi să-ţi adormi conştiinţa. Căldura fumului se revărsă, ca un fluid narcotic, prin toate fibrele. Îl simţeam cum se distilează în plămâni, cum se preface în vapori de morfină şi se strecoară în unde leneşe prin sânge. Inima începu să-mi zvâcnească pripită, cu sincope, îmbătată de otrava pe care o înghiţeam cu nesaţ. O pânză de ceaţă se desprindea, subţire şi moale, din şira spinării, se ridica mai deasă spre creştet şi mi se revărsa peste frunte, în fluturări mângâietoare. Uşor mi-am închis pleoapele şi ochii mi se roteau încet spre odihnă. În ultimele clipiri, prin perdeaua genelor, zării căderea unei stele de pe bolta sumbră. Fulgerul de lumină ce o petrecu la moarte îmi încheie amintirile din noaptea aceea.

*

Nu mai ştiu când am plecat, ce drumuri am străbătut şi cum am sosit la Eperieş, vestitul orăşel din nordul Ungariei. Un somn greu, de moarte, mă feri de chinurile călătoriei. M-am pomenit în gară. Doi sanitari desfăceau păturile de pe mine, iar o soră de caritate, aplecată peste faţa mea suptă, îmi ţinea un mototol de vată sub nas. Am deschis ochii mari, speriaţi, şi m-am uitat lung împrejur. Credeam că un vis înşelător mă mângâie cu viziuni făurite de închipuirea mea bolnavă. Zării pe Ion, plângând cu suspine la picioarele mele. Sărmanul tovarăş mă bocea. Strigai cât putui mai tare:

– Ce-i, Ioane?

Voiam să mă încredinţez că nu visez, că sunt treaz şi că locomotiva ce răsufla alături, ca un monstru, e o realitate. Ion, într-o izbucnire de bucurie, sări pe mine, mă scutură de umeri şi răcni cu vocea răguşită de plâns:

– Am ajuns la tren. Am ajuns. Vai, scoală-te, domnule locotenent!

Nu visăm. Încercai să mă mişc, dar nu izbutii. Ion voia să mă ajute. Mă dezgropă dintre paie şi mă sprijini de ceafă. Făcui o sforţare să mă ridic, dar junghiurile, ce-mi săgetară crucea spinării şi spatele, mă ţintuiră locului.

– Hai, duceţi-mă voi, că nu pot – le poruncii, desnădăjduit, sanitarilor.

Sora de caritate se uită cu un zâmbet de bunătate şi de milă la mine. O fixai lung ca pe o arătare. Era un înger trimis de Dumnezeu în calea mea, un serafim bălai, pogorât din cer spre a propovădui pe pământ iubirea şi frumuseţea femeii. Plecă, poate speriată de privirile mele sălbatice. Îi urmării paşii mărunţi, colţurile albe ale şorţului, ce-i fluturau ca două aripioare, şi mlădierea trupului tânăr, îmbrăcat într-o haină mohorâtă, ca şi viaţa ei închinată suferinţei omeneşti. Sanitarii m-au dus pe targă în sala de pansare. Un doctor m-a întrebat ce am păţit şi ce mă doare.

– N-am nimic. Am îngheţat în luptele din Carpaţi şi aş vrea sa fiu îngropat în cimitirul de lângă Dumbrava Sibiului. Să mă trimiteţi acasă cu cel mai apropiat tren.

Ce erau să-mi facă? M-au aşezat lângă sobă, iar sora Adela mi-a adus un ceai şi-mi dărui un pumn de ţigări umplute de ea. M-am uitat la ea cum ciripeşte, cum mă mângâie şi mă îngrijeşte. Fără să-mi dau seama ce fac, i-am luat mâna şi i-am dus-o la buze. I-am sărutat degetele lungi şi subţiri cu patimă, cu recunoştinţă şi cu admiraţie. Atingerea peliţei catifelate mă înfioră şi mă făcu să uit în ce hal mă găseam. Şoptii încet, ca şi când i-aş fi făcut o mărturisire:

– Cât eşti de frumoasă şi de bună, soră Adela!

M-a înţeles. Simţea fericirea, dragostea de viaţă ce se trezea din ruinele sufletului meu. Se apropie de mine şi, cu un glas dulce, fermecător, de înger de pază, îmi spuse:

– Bine c-ai scăpat, las' că iar te faci voinic!

Vorbele acestea rostite de gura ei, întovărăşite de priviri calde, mângâietoare, mă înviorară. Din fiinţa ei se revărsau raze de lumină, de tinereţe, care mă vindecau, mă vindecau ca prin

minune. Cu faţa albă, încadrată în bucle aurii, strânse într-o scufiţă scrobită, cu ochii albaştri ca două viorele înrourate şi cu fruntea aceea de marmură gânditoare, îmi părea o madonă făcătoare de minuni. Mă uitam la ea cu evlavie, ca la o icoană dintr-un templu.

*

Trebuia să mai aştept ceasuri întregi până la plecarea trenului. Aşteptarea îmi învia sufletul. Din adâncurile lui răsăreau vibrări de energii proaspete, care mă întorceau din drumul morţii. Mă renăşteam în apropierea acestei femei, zămislite într-o clipă de inspiraţie artistică a creaţiunii.

În sora Adela vedeam femeia ideală, care şi-a jertfit frumuseţea trupului pe altarul iubirii aproapelui. Vedeam o supra-femeie, o adevărată mireasă a dragostei propovăduite de cel ce-a murit pe cruce pentru credinţa în iubire.

După un ceas, izbutii să mă ridic de pe targă şi să mă aşez pe un scaun. Sora Adela veni să mă sprijine. I-am atins şoldul şi simţii că un fior îmi răscoleşte demonii patimilor. Îi mulţumii, îmbrâţişând-o cu priviri vinovate. Curăţenia ei mă pedepsi pentru îndrăzneala păcatului. Cum mă uitam, furat de ispite, în ochii ei senini, mi se păru că în oglinda lor îmi zăresc chipul urât şi murdar. Mă vedeam scârbos şi respingător, un cadavru viu. Mi-am plecat ochii ruşinat şi, acoperindu-mi faţa cu palmele, îngânai încurcat:

– Iartă-mă!

Ea mă mângâie şi-mi zise cu bunătate:

– Pe câmpul de luptă se curăţă numai sufletul!

Vorbele ei mă dureau. Îmi biciuiau conştiinţa, căci îmi ştiam şi sufletul pătat de dorinţi josnice. Mă simţeam aşa de umilit şi aşa de ticălos, încât n-am mai avut curajul să o privesc.

Am aflat de la un doctor că într-o baracă de alături mă pot spăla. Am chemat ordonanţa şi, adunându-mi toate puterile, am reuşit să mă târăsc până la un magazin al gării, acum prefăcut în restaurant şi toaletă. În baracă, în jurul unei mese încărcate cu mâncări şi cu băuturi, găsi un grup de ofiţeri bolnavi, care aşteptau şi ei plecarea trenului. Erau serviţi de două doamne de la Crucea Roşie, care mă întâmpinară cu prietenie, cu milă şi cu un pahar de vin roşu încălzit. Dădui din cap cam ursuz şi primii paharul oferit, aşezându-mă la un colţ de masă. Camarazii mă primiră cu glume şi cu farfurii pline de bunătăţi. Doamnele se învârteau în jurul nostru amabile şi graţioase.

Una dintre ele era o sfârleză veselă, mărunţică şi numai gură. Cochetăria altruismului o încălţase cu cizmuliţe galbene, îi înfăşurase capul într-un văl alb, legat la ceafă cu o agrafă bătută în pietre scumpe şi-i strânsese mijlocelul într-un şorţuleţ cu margini dantelate şi scurt ca să se vadă turecii ce-i ascundeau pudoarea pulpelor. De gât, avea atârnată o salbă de perle, care îi aşezau pe sânii plini o cruce neagră de fildeş. Era şi ea blondă, ca Adela. În tinereţe, trebuie să fi fost frumoasă. Acum păcatele de aristocrată, căci ofiţerii îi ziceau baroneasă, îi desenaseră pe sub ochi cearcăne negre şi cute pe la colţurile gurii. Aceste urme ale desfrâului o trădau, dar nu-i stânjeneau cochetăria. Sângele îi colocotea încă rubiniu pe sub peliţa fină şi o îndemna să cerceteze cu priviri ispititoare ceata de ofiţeri. Cealaltă doamnă purta o haină de mătase neagră. Faţa brună încadrată în bucle castanii, linse pe tâmple, cucernicia şi seriozitatea îi dădeau înfăţişarea unei călugăriţe. Ne căina într-una şi ne îmbia să ne ospătăm. Nu înţelegeam de ce-i aşa de sfântă şi de milostivă.

Intră un colonel de vânători tirolez, voinic cu chipiul pe ceafă şi cu obrajii bronzaţi de soare. Bătu din pinteni, se închină în faţa cucoanelor şi le sărută mâinile, zicând: Ah ce mironosiţe, bine că n-am murit! Se aşeză în fruntea mesei şi începu să glumească. Scăpăra de umor nemţesc. Ceata se înveseli şi răsuna baraca de hohote. Văzui o minune. A râs şi doamna în haine cernite. Cum şi-a arătat dinţii peticiţi cu aur, ochiul stâng i se făcu mititel, iar cel drept se bulbucă de veselie şi străluci straniu şi ironic. Întreaga faţă a doamnei râdea în acest ochi, care se pare că trăia numai pentru clipele de veselie. Căuta să-şi stăpânească râsul. Când se făcea serioasă, ochiul vesel se

întorcea trist şi melancolic în orbită, iar celălalt se deschidea somnoros şi umed. Gluma naturii m-a făcut să înţeleg cucernicia la care era condamnată călugăriţa noastră.

Ce contrast între doamnele de la Crucea Roşie şi sora Adela. Obosite şi răvăşite de viaţă, ele căutau în altruism o variaţie, o nouă distracţie, de care desigur se vor plictisi curând. Vor uita pe eroii câmpurilor de luptă şi nu se vor gândi decât la urâtul din sufletul lor pustiu. Sora Adela îmi părea o sfântă, un simbol al dumnezeirii pe pământ. Am intrat în toaletă, să mă renasc şi trupeşte.

*

Ras şi primenit, mă întorceam în sala de pansare. Demonii din suflet se ascunseseră, dar nu se dădeau biruiţi. Se iveau sfioşi şi mă tulburau cu dorinţe noi. Ţineam să plac sorei Adela, să-i fac impresie, să simt că nu se uită la mine numai cu milă, ci că mă priveşte cu o simpatie pornită din inimă. Instinctul iubirii de viaţă mă ademenea şi mă îmbărbăta cu iluzii de cucerire. În lipsa mea, ajunsese în gară un convoi de trăsuri de ambulanţă. Peronul era ticsit de târgi. De sub pături, se iveau feţe ofilite şi capete bandajate. Unii răniţi gemeau înăbuşiţi şi se vâitau prelung. Lumina palidă a amurgului aruncă mănunchiuri de raze peste aşternuturile albe, prefăcându-le în sicrie ale suferinţei omeneşti.

Am intrat la locul meu, lângă sobă. Sanitarii aduceau răniţii în sală, ca să li se primenească pansamentele. Sora Adela desfăcea bandajele, iar doctorii le curăţau şi le legau rănile. Am fost martor la cele mai sfâşietoare şi cumplite scene. Un fecior tânăr, împuşcat prin plămâni, stătea cu ploapele închise şi şuera de durere. Când i s-a atins bandajul, îşi încreţi fruntea, scrâşni şi gemu ca înjunghiat. Se cutremură din întreg trupul şi se prinse cu mâinile de pătura aşternutului, pe care o mototolea furios între degete. Deschise nişte ochi mari, încruntaţi, fioroşi şi cu luciri tăioase. Îi roti împrejur cu duşmănie şi-i opri pe chipul Adelei. Clipi de câteva ori, ca şi când ar fi vrut să alunge o nălucă, apoi se uită mirat şi lung la ea. Muşchii i se discordară, faţa i se înseninâ şi se lăsă ca un copil în mâinile zânei ce-l îngrijea. Îşi uitase de durere. Când fu pornit, spre tren, de la uşă îşi întoarse capul să o vadă odată. În privirile lui se citea o admiraţie cuvioasă.

Un alt soldat cu faţa stricată de vărsat, bărbos şi şaşiu, avea şoldul rupt de un obuz. Se văieta îngrozitor. Sora îi tăie bandajul cu foarfecele, vorbindu-i blând. O încleştă cu o privire încrucişată, închise ochii şi începu să scâncească, ştergându-şi lacrimile cu o batistă murdară. Răniţii care au trecut prin sală, aduceau, pe rând, câte un omagiu frumuseţii întrupate în Adela. Prezenţa ei în acest loc de chinuri era cea mai mare binefacere şi mângâiere pentru nenorociţii ostaşi.

*

Sosi o trăsură de ambulanţă cu doi ofiţeri grav răniţi. Tărgile au fost aduse în sală. Într-una înţepenise un cazac voinic, cu ochii căscaţi, cu faţa de ceară şi cu capul înfăşurat în bandaje pătate de sânge. Murise pe drum. Adela se uită îndurerată la el, îşi făcu o cruce şi se apropie cu sfială de a doua targă. Ridică încet cearceaful de pe faţa rănitului. I se ivi fruntea. Mâna sorei tremura. Noi o urmăream cu o presimţire rea*:* Se va fi prăpădit şi ăsta! Îmi treceau prin minte primejdiile războiului, tabăra tristă, drumul până la Eperieş şi parcă toate se întunecau, se atenuau în faţa suferinţelor văzute în acest loc luminat de chipul de madonă al femeii închinate durerii. Deodată Adela îngălbeni, scoase un ţipăt şi căzu în genunchi lângă targă.

Rânitul dormea. Era un căpitan de dragoni. Sora se tânguia: Doamne, Dumnezeul meu!, îngropându-şi obrajii în palme şi aplecându-se pe pieptul căpitanului. Plângea cu hohote. Rănitul se mişcă, îşi deschise ochii şi-i plimbă obosiţi şi rătăciţi prin odaie. Adela, ca ieşită din minţi, se aruncă după o sticlă cu eter, i-o ţinu sub nări, îl frecă pe tâmple şi-l chemă pe nume:

– Trezeşte-te, Hermann! Trezeşte-te, pentru Dumnezeu! Sunt eu, sora Adela!

Căpitanul o privi lung, bolborosi cuvinte neînţelese, o trase spre dânsul şi o sărută pe frunte. Cei din sală încremeniserăm. Doctorii se mirau mai mult, căci cunoşteau sufletul neprihănit

al Adelei. Ne-am ridicat în picioare, ne-am scos chipiele, uitându-ne nedumeriţi şi emoţionaţi la întâlnirea acestor două suflete ce se doreau, cine ştie de când... Cazacul de pe targă stătea şi el mut, cu ochii aţintiţi în tavan, parcă ar fi rostit o rugăciune, mulţumind lui Dumnezeu că a scăpat viaţa duşmanului de alături.

La plecarea trenului, am văzut pe Adela, la căpătâiul căpitanului, într-un compartiment spaţios. Era îmbujorată la faţă, veselă şi fericită. N-am putut să aflu taina legăturii dintre aceste două inimi. Dar frumuseţea unei femei, ca a sorei de caritate Adela, trebuia să aibă un altar de iubire pe pământ. Un altar sfânt, la care să se închine o inimă de bărbat...

VEDETA...

Ruşii părăsiseră coastele şi trecătorile Carpaţilor, retrâgându-se până în mijlocul Galiţiei. În regiunea oraşului Sambor, pe înălţimile şi pe sub poalele muntelui Lysa-Gora, i-am ajuns. Ne aşteptau. De la primele atacuri am fost respinşi şi siliţi să ne îngropăm în pământ, în faţa lor.

Am stat mai bine de trei săptămâni, uitându-ne unii la alţii şi pândindu-ne de după coama şanţurilor. Batalionul nostru nimeri pe un clin de deal, în apropierea unui sat. Conformaţia terenului ne apropiase liniile la 500 de metri, distanţă la care se zăresc şi rozetele chipielor. O gârlă somnoroasă de la marginea satului, acoperită de tufe şi de câteva sălcii pletoase, ne încurca vederea şi ne tulbura siguranţa. Ca să ne ferim de o surpindere, trebuia să o păzim ziua şi noaptea. Ziua mergea uşor paza, căci de pe coastă puteam număra şi frunzele tufelor. Dar noaptea? N-aveam încotro, trebuia să ne furişăm pe o dâlmă ce-şi scotea pieptul străpuns de trunchiul unui brad tocmai în dreptul gârlei. Serviciul vedetelor era şi greu şi primejdios. De aceea, botezasem dâlma „jgheabul morţii".

Ruşii, mai norocoşi, se puteau ascunde într-o casă părăsită, cu pereţii năruiţi şi cu acoperişul prăvălit pe ceafă. Vedetele potrivnice vegheau, noapte de noapte, la 2-300 de paşi una de alta, despărţite de grădina şi de gardurile gospodăriei pustii. Datorită vedetelor, pe lângă cea de a trage cu urechea şi de a fi cu ochii-n patru, mai era să se întoarcă şi cu cel puţin o traistă de cartofi, care se puteau fura din grădina gospodăriei. Vai de coastele celor ce veneau cu traista goală. Soldaţii îi stâlceau în ghionturi şi le aduceau aminte de Dumnezeu şi de toţi sfinţii din cer.

Într-o noapte, au ajuns de rând doi soldaţi din acelaşi sat: Florea Ardeleanu şi Hans Kraft. Un român şi un sas, care se ciorovăiau întruna şi pe câmpul de luptă. Vecini cu gospodăriile acasă şi cot la cot în grupa aceluiaşi pluton, aveau multe de împărţit şi de limpezit între dânşii. Sasul, înalt şi deşirat, era numai fiere. Se uita încruntat, cu o răutate stăpânită, iar când scotea o vorbă, i se strâmba gura, ca de mere pădureţe. Jupânul de acasă, cu steaua lui *gefreiter* (caporal) sâcâia mereu pe soldaţi, nu-i slăbea cu observaţiile şi cu poruncile şi-i pâra pentru toate fleacurile. Florea, un român voinic şi de cei ce vând şapte saşi, râdea de el şi-i scotea sufletul cu batjocurile şi cu păcălelile.

– Ei, Hans, vezi să nu te ia şi pe tine ruşii la noapte, zise Florea, trăgând cu ochiul celorlalţi, când se pregăteau de plecare.

Se întâmplase că soldaţii, care s-au dus să sape cartofi au fost surprinşi de patrulele ruseşti şi făcuţi prizonieri. În două rânduri, la schimb, fu găsit un singur soldat lângă tulpina bradului de pe „jgheabul morţii". S-a nimerit ca acei prinşi să fie amândoi saşi.

– Nu mi-ar părea rău să mă întorc singur, aş da o slujba la popa românesc, răspunse Hans răutăcios.

– Da, după traista de cartofi ţi-ar părea?

– Tu n-ai să-ndrăzneşti să te apropii de cuiburi, mă, că eşti viteaz de-ai lui „taie fugă", ca tot neamul tău!, îl înjură sasul.

– Aţi auzit. Să-mi fiţi martori!, zise Florea liniştit soldaţilor, care râdeau, ascultându-i cum se hârâie din vorbe.

Plecară la miezul nopţii.

– De-o fi să vă încăieraţi, chemaţi-ne şi pe noi, le strigară tovarăşii din fundul tranşeelor.

Sasul porni înainte şi Florea după el. Se coborâră, adăpostiţi de-o surpătură, pe marginea gârlei şi se furişară, tiptil-tiptil, printre tufe, până sub un jgheab. Hans se opri şi, întorcându-se la Florea, îi şopti la ureche:

– Auzi ceva?

– Par-c-aş auzi.

– Ce?

– Or fi ruşii. Poate vor să ne atace.

– Oare?

– Nu ştii ce ai dracului sunt. Vin târâş ca şerpii şi numai te pomeneşti că-ţi vâră baioneta-n piept.

– Apoi vedeta?

– I-or fi prins. Cine ştie?...

– Hm!...

Hans ascultă. Frunzele foşneau şi în bezna întunericului i se năluceа că vede umbre negre strecurându-se printre crengile tufelor. Florea râdea la spatele lui. Până-n jgheab mai erau vreo 20 de paşi.

– Pe unde-i drumul la brad, Florea?

– Nu ştiu.

– Cum nu ştii?

– Aşa, cum nu ştii nici tu.

Sasul tăcu. Se socotea, se uita în toate părţile, dar nu vedea decât valuri de întuneric, care îi înnegreau sufletul. Florea se trânti pe burta.

– Ce-i? îl întrebă Hans, îngenunchind lângă el.

– Mă doare la inimă... se tângui Florea.

– De frică, mă!, îl mustră sasul.

– De, mă gândesc şi eu la copii...

Hans oftă.

– Ţie nu ţi-e frică*?* îl întrebă Florea.

– Nu! – răspunse sasul.

– Atunci să plecăm...

– Hai, scoală-te!

Hans o luă înainte. Urcară jgheabul în brânci. Florea se făcu că alunecă şi se izbi iar de pământ. Kraft se cutremură şi ţipă:

– Cine-i?

Soldaţii de veghe, care aşteptau schimbul, îl auziră şi unul se coborî la ei.

– Ce mama dracului veniţi aşa de târziu? îi întreabă indignat. Şi mai faceţi şi tărăboi. Hans n-avu vreme să răspundă, căci ruşii auziseră şi ei ţipătul şi au început să tragă. Primele două gloanţe sfâşiară tăcerea nopţii cu un şuier prelung şi treziră tranşeele. Câteva crengi rupte căzură la picioarele soldatului rămas sub brad. S-a pornit focul din amândouă părţile. Armele trosneau speriate şi tot mai des până se topiră într-un bubuit, ca un tunet de vară. Se trase şi în al patrulea soldat după jgheab şi se adăposti lângă ceilalţi, târând după el o traistă plină cu cartofi.

– Asta tu ne-ai făcut-o, Hans!, – zise Florea tare.

– Ba, burta ta, crăpa-ţi-ar!...

– Să vă ia dracul pe-amândoi! – îi înjură soldatul cu traista plină.

– Era să mă omorâţi cu zile.

– Tăceţi!– porunci domnul *fraitär*.

După un sfert de ceas focul a încetat. Între cele două linii de tranşee duşmane iar se aşternu pacea. Vedeta nouă îşi ocupă locul, iar cea veche se întoarse, raportând că ruşii n-au atacat şi nu-i nicio primejdie. Florea şi Hans stăteau sub brad şi erau numai ochi şi urechi. Străbăteau umbrele întunericului şi ascultau cântecele tăcerii. După un ceas, sasul se întoarse către Florea şi-i şopti:

– Bagă de seamă, să n-adormi! În gând îi trase şi o înjurătură ticălosului de valah, care-i bun numai să păzească porcii.

Florea nu-i răspunse. Tăcea şi-şi bătea capul ce păcăleală i-ar mai putea trage fricosului hoţ. Se gândea, cum are să râdă de el, când vor ajunge iar acasă. Va hui satul de hohote, ascultând păţaniile din război ale jupânului Kraft, povestite de Florea. Noaptea trecea încet, parcă se deşira. Hans tot la cinci minute se uita la ceas şi-l spiona cu coada ochiului pe Florea. Pe sus s-alungau

nori grei şi negri, ca nişte trupuri uriaşe de balauri, o ploaie măruntă începu să cearnă şi se porni un vânt subţire, tăios, răscolind pânzele de neguri de pe dealuri şi coborându-le pe văi.

Florea dădu un ghiont lui Hans:

– Da, cartofi adunăm?

Hans se uita la ceas. Până la ziuă nu mai era mult. Se gândea la postul ce-i aşteaptă mâine, dacă se întorc cu mâinile goale. Ştia că până seara, când vin căldările bucătarilor, nu-i glumă s-asculţi cum îţi chiorăie maţele de foame şi să te uiţi la ospăţul celorlalţi. Dacă nu duc cartofi, tovarăşii din tranşee îi vor lua peste picior şi nu le vor da nici să guste din proviziile pe care le fierb astă noapte în sat.

– Ai vrea să pleci? îl întreabă, neîncrezător, pe Florea.

– De, e cam cu primejdie!

– Pe ploaia şi pe negura asta nu te simt, – îl încurajă sasul.

– Va fi paza mare, după lupta de odinioară.

– Nu cred!

– Du-te tu!, îl îndemnă Florea.

– Să mai aşteptăm!, răspunse încurcat Hans.

– Ce să mai aşteptăm, că se face ziuă!

Florea îşi cunoştea vecinul. Ştia că i-e frică să rămân singur şi că are să fugă la cel dintâi zgomot. Din spusele soldaţilor, Florea aflase că mai la vale de brad e un gard, pe care dacă îl treci dai de cuiburile de cartofi. Îşi făcu planul să-şi umple traista, să se ascundă dincoace de gard până va începe să se îngâne ziua cu noaptea, să-l sperie pe Hans şi să-l facă s-o tulească la fugă.

– Eu m-aş duce, urmă Florea, dacă mi-ai făgădui că m-aştepţi.

– Doar n-am să mă întorc singur.

– Da, de-auzi vreo trânteală, să-mi vii într-ajutor că n-aş vrea să-mi îngheţe oasele prin Siberia.

– Bine. Numai păzeşte-te şi înainte de a se crăpa de ziuă să fii aici.

– Adă mâna!

– Doamne-ajută!

Florea, deprins cu isprăvile în puterea nopţii, îşi rezemă arma de brad, îşi descheie raniţa şi o aşează lângă tulpină. Plecă numai cu traista de gât şi cu baioneta la şold. Hans făcu doi paşi după el şi-i spuse la ureche:

– Mă, să nu stai mult.

– Nu, nu!, – îl asigură Florea.

Românul se coborî încet, până la gard, se rezemă de el şi ascultă. Nu s-auzea nimic bănuitor. Doar picurii de ploaie plescăiau, scurgându-se de pe-un răzlog pe altul. Trecu în grădină şi începu să pipăie pe jos, căutând crestele de cartofi. Dădu numai de cuiburi goale, răscolite. Pe-aici au fost ceilalţi, se gândi Florea. Sunt pe cale bună. Se târî mai la vale, până găsi cuiburi neatinse. Îşi scoase baioneta şi s-aşternu pe lucru. Din când, în când se oprea şi trăgea cu urechea. Linişte... Avea noroc. Săpa netulburat şi din plin. Se gândea la sas. Oare va reuşi să-l sperie? Numai de n-ar trage, câinele!

Hans se rezemase de brad şi se uita ţintă înainte cu arma în poziţie de tras. Frica şi frigul îl făceau să-i meliţe măselele din gură şi un junghi îl curmă din şale. Da, dacă-l prind pe Florea? se întrebă îngrijorat. Clipi din ochi şi aşteptă speriat... I s-a părut că aude şoapte şi că vede umbre venind spre el... S-a înşelat. Au fost legănări de crengi şi valuri de ceaţă. Se linişti şi se gândi iar la Florea: Dacă-l prind, scap de el! O bucurie îi însenină sufletul, bucurie pe care începu să o drămuiască: Poate se prăpădeşte şi-atunci, moşia, pentru care ne-am pârât, e a mea. Cu văduva şi cu orfanii isprăvesc eu uşor... Gândul urât îl părăsi repede. Şi-a adus aminte că poate muri şi el. Se ruşina şi oftă din adânc, apoi ascultă... Ceaţa se înălbea. Îşi scoase ceasul. Patru. De-acum se face

ziuă şi Florea nu mai vine. Ce să-i spun căpitanului dacă-l prind?, se frământa Hans. Suferea de dizenterie..., s-a dus la o parte..., a dispărut..., l-au luat ruşii... îi treceau deşirate vorbele prin cap.

Florea îşi umpluse traista cu cartofi. Mai vârî câţiva prin buzunare şi se pregătea de plecare, mulţumind, în gând, lui Dumnezeu că-l ocrotise de primejdii. Îşi luă traista în braţe şi voi să se ridice. Se opri. Simţi că se mişcă ceva în apropiere şi parcă desluşi o umbră la câţiva paşi de dânsul. Se tupilă la pământ şi-şi scoase baioneta. Îşi potoli răsuflarea şi pândi. Umbra se mişca, venea mai aproape de dânsul... Ascultă..., auzi cum scormoneşte ţărâna. E un hoţ de rus! – Ne-am întâlnit la cuiburi!, ghici Florea, zâmbind. Fiindcă îl văd numai eu, trebuie să-l aştept până pleacă – îşi făcu repede socoteala. Ne despărţim buni prieteni, fără să ne cunoaştem.

Cu ochii la el, a stat mai bine de un sfert de ceas trântit pe burtă. Poalele cerului începură să se lumineze. Rusul săpa mereu şi, din cuib în cuib, se apropie la trei paşi de Florea.

– Nu pleacă, îl prind! – se hotărî românul. S-adună ca un tigru, ca să-l poată înşfăca dintr-o săritură, îşi întinse gâtul şi-i strigă încet: Sto, bre! – apucându-l cu amândouă mâinile de braţ. Rusul se cutremură, mormăi speriat ceva în limba lui, şi se smuci voind să scape. Florea îi smulse baioneta din mână, o aruncă, şi făcându-i semn cu capul, îi zise româneşte:

– Hai la noi!

– Niet, niet!, îngână rusul, împotrivindu-se.

Florea îl înhăţă de guler şi-l trase după dânsul. Rusul n-avea încotro, trebuia să-l urmeze. După câţiva paşi se opri şi-i şopti lui Florea la ureche:

– Stoi, brat, – arătându-i că şi-a uitat traista cu cartofi.

– Că bine zici. Ia-o frate, că ne trebuie!, – şi se întoarseră.

Cei doi potrivnici au ajuns la gard. Florea îi făcu semn rusului să se culce la pământ şi rupse un par. Aşteptară câteva clipe... Hans n-a tras... „a fugit", se gândi Florea şi se îndreptă liniştit spre brad cu rusul lângă el. Hans auzi pârâitura şi îngheţă cu arma în mână. Nu putu să tragă. Prin negură zări două matahale venind spre dânsul. Ruşii au prins pe Florea şi acum vin să mă ia şi pe mine... ne atacă!... şi tunde-o, jupâne, pe jgheab la vale şi printre tufele de pe malul gârlei. A ajuns gâfâind în tranşee şi, tremurând vargă, a raportat ofiţerului de serviciu:

– Ruşii ne-au furat vedeta!

– Ce vedetă?

– Pe Florea. Voiau să mă prindă şi pe mine...

– Câţi erau?

– Am văzut doi, dar trebuie că vin mai mulţi să ne atace.

Ofiţerul dădu repede ordin să fie treziţi toţi soldaţii şi să stea gata de apărare. La vreo un sfert de ceas, două umbre se apropiau de tranşee. Hans îi arătă ofiţerului: Iată-i!... Vin!...

Soldaţii duseră armele la ochi, aşteptând comanda. Se auzi un strigăt: Să nu trageţi, mă! Apăru Florea, aducând pe rus, cu câte o traistă de cartofi pe umeri. Raportă:

– Înştiinţez cu supunere, am prins un rus furându-ne cartofii! Tranşeele hohotiră de voie bună.

– Bravo, Florea!... strigară soldaţii.

Când s-a auzit păţania lui Hans Kraft şi isprava lui Florea Ardeleanu, a râs întreg regimentul. Bietul Hans şi-a pierdut steaua de *fraitär* şi era să ajungă şi înaintea Consiliului de Război, dacă nu intervenea Florea, rugându-se de maiorul Voicu să-l ierte, c-a fost o glumă, ia, o păcăleală românească să-i slujească de învăţătură jupânului sas.

CASTELUL

De pe vârful unei coline, castelul îşi înălţa semeţ turnurile, uitându-se cu dispreţ spre văile umilite. Împrejmuit de arbori bătrâni şi maiestoşi, semăna cu stăpânii lui, care nu s-au coborât niciodată din înălţimea mândriei lor, între mulţimea prosternată în ţărână, între robii ascultării şi ai muncii. Privea numai spre cer, din mila căruia trăia şi stăpânea de veacuri împrejurimile. A fost clădit de cavaleri medievali, care au purtat cruciade şi şi-au vărsat sângele pentru dezrobirea şi cucerirea Sfântului Mormânt. Între zidurile lui sure, învăluite în umbră, pribegeau misterele unei credinţe uitate, neînţelese de zilele noastre. Glasul altor vremuri, îndepărtate şi demult îngropate, vorbea tainic din temeliile lui negre, din pietrele roase de furtuni, din pereţii acoperiţi de muşchi şi din colţurile măcinate de bătrâneţe. Mărturie a unei lumi feudale fanatice, înfrunta cu trufie veacul luminii, creat de revoluţiile progresului.

În drumul nostru spre graniţele împărăţiei, atacate de oştirile ţarului, am poposit sub poala colinei. O curiozitate de proletari, de admiratori ai trecutului romantic ne-a îndemnat să-i tulburăm liniştea. Poarta grea de fier scărţâi protestând din ţâţâni, când a văzut că nişte străini, oşteni de rând, cer intrare în castel.

Nobilul stăpân, sfetnic intim al împăratului sub steagurile căruia aveam să murim sau să biruim, lipsea de acasă. Fugise în capitală, alungat de urgiile şi de primejdiile războiului. În aceste zile de grea cumpănă se simţea dator să fie lângă bătrânul monarh, să ia parte la sfaturile ţinute de cârmuitorii cu frunţile încreţite şi să-i lumineze cu poveţele lui înţelepte. Castelul şi moşia erau lăsate în paza slugilor şi în grija ţăranilor moşteniţi din moşi-strămoşi. Ocrotea zece sate, dându-le voie să-şi agonisească pâinea de toate zilele pe ogoarele lui şi zidindu-le bisericuţe spre a putea mulţumi lui Dumnezeu c-au ajuns iobagi liberi la un domn aşa de milostiv.

O alee, adumbrită de cetini de brad şi parfumată de miresme de flori, ne duse în parcul îngrijit, cu drumuri prunduite, cu poteci cotite, cu boschete ascunse şi cu plante exotice. În faţa castelului, prin ciocul unei lebede de bronz, aşezată pe o movilă de bolovani, ţâşnea o coloană de apă, se împrăştia în stropi argintii şi se revărsa, în şiroaie, într-un lac rotund, cu ţărmul de piatră. Pe luciul lacului, pe sub nişte tei plângători, pluteau grăbite, două lebede albe, două flori de zăpadă, speriate de vizita noastră. În apa cristalină hoinăreau şi se dezmierdeau, la lumina soarelui, peşti cu solzi de aur, sclipind ca nişte licurici. Poarta de stejar, ferecată, ne primi într-un coridor, pavat cu lespezi tocite. Un aer rece şi un miros de pustiu ne izbi în faţă, neprietenoase, ca saluturile aristocraţilor cercetaţi de oaspeţi nepoftiţi.

Am intrat în saloanele bogat mobilate, cu pereţii acoperiţi de goblenuri şi împodobiţi de tablouri, cu iatacuri pentru indiscreţii şi cu colţuri pentru şoapte. Ne-am odihnit oasele trudite de marşuri în fotoliile moi, ne-am întins pe canapelele largi, îmbrăcate în stofe scumpe, şi ne-am aprins ţigările. În viaţa noastră n-am mai avut parte de aşa popas. Am trecut în galeria de tablouri. Nobili cu peruci şi în haine de mătase ne priveau încruntaţi şi severi de pe pereţi. În mijlocul lor, într-o cadră mare de aur, trona un cavaler, îmbrăcat în zale şi cu coif pe cap. Stătea în picioare, mândru şi poruncitor, strângând în palma stângă mânerul spadei. Era capul şi întemeietorul familiei. Vitejiile şi vredniciile lui de şase veacuri au dobândit cinstea şi nobleţea şirului de descendenţi, care până la vlăstarul de astăzi au rămas apărători credincioşi ai lui Dumnezeu şi ai împăratului.

Pe nişte scări de lemn, ne-am urcat în dormitoare. Odăi din basme, în fel şi fel de culori fantastice. Dormitorul stăpânului era îmbrăcat în mătase albastră, cu oglinzi mari şi plin de măsuţe încărcate cu sticluţe şi cutioare. Într-un colţ paturile cu polog, sculptate în lemn şi cu câte un Amor la căpătâi. În aceste paturi s-a prăsit lenea şi dragostea rodnică a nobililor. Ne-am oprit în sufrageria spaţioasă, lucrată întreagă în lemn. O masă, cu picioare ce se terminau în ghiare de leu, şi scaunele, cu speteze înalte şi cu embleme, ne-au invitat la odihnă. Am închinat un pahar de vin de Rhin, oferit de servitorul ce ne călăuzea, pentru împăratul şi biruinţa oştirilor lui. Am ieşit din

castel. Interioarele văzute ne urmăreau şi ne istoriseau o pagină din multele nedreptăţi care s-au perindat pe faţa pământului.

*

Valurile războiului ne-au aruncat după o lună, iar lângă castel, care văzuse ruşinoasa fugă a armatelor împărăteşti şi suferise batjocura de a găzdui pe ruşi. Caii cazacilor îi răscoliseră nisipul aleelor cu copitele şi-i păscuseră iarba parcului. Mojicii de Don îşi odihniseră trupurile pe canapelele moi şi se culcaseră îmbrăcaţi în mătăsurile parfumate ale dormitoarelor. Au golit hambarele, celarele şi au desfundat butoaiele cu vinuri vechi din pivniţe. Au chefuit şi s-au ospătat nopţi de-a rândul în sufrageria încăpătoare, au tras hore prin saloane şi, în beţia lor de învingători, au împuns şi sfâşiat cu lăncile pe nobilii din cadre.

Castelul şi moşia, boierească au adăpostit şi hrănit mai multe săptămâni pe duşmani. Acum trufaşul castel era părăsit, nu-l mai păzea nimeni. Servitorii fugiseră, iar ţăranii, robii pământului, au ajutat cazacilor să-l pustiască şi să-l jefuiască. Am intrat pe poarta deschisă ca să-i văd noua înfăţişare. Parcul era devastat, arborii rupţi şi straturile de flori călcate. Pe ţărmul lacului, petece de obiele, cutii de conserve goale şi paie tăvălite. Uşile castelului, date de perete. Goblenurile, covoarele persane şi argintăriile lipseau. Mobilele, răsturnate, rupte şi dulapurile răscolite. Prin odăi lucruri risipite, murdărite şi distruse. În sufragerie, farfurii cu resturi de mâncare, sticle şi pahare sparte. În dormitoare, perdelele, mătăsurile, plapumele, pernele – furate. Numai un Amor plângea, aruncat într-un colţ... Prin interioarele lăcaşului boieresc trecuse furia şi nebunia războiului. Zeul Marte, cu păgânele lui obiceiuri, aranjase o urgie de biruinţă cu ostaşii din veacul culturii. Pătimirile castelului nu s-au încheiat.

Mai avea să vadă şi să ia parte şi la banchetul morţii. După un şir de lupte, am fost respinşi şi siliţi să ne săpăm şanţuri în întăriturile medievale de pe colină. Castelul ne-a primit cu prietenie şi ne-a sprijinit să oprim năvala duşmanului. Vitejia cavalerilor care l-au clădit îl îndemna să-şi jertfească, cu cinste, viaţa pentru apărarea împărăţiei. Ne-a sărit în ajutor. Cu turnurile, cu parapetele balcoanelor, cu zăbrelele, cu zidurile şi cu bolţile lui puternice a luat parte la dueluri lungi şi la ciocniri năpraznice. Castelul era mândru că din poziţiile lui am reuşit să respingem repetatele asalturi ale inimicului. Am început să ne organizăm defensiva. Cu arborii din parc ne-am întărit şanţurile, cu scândurile mobilelor le-am acoperit împotriva şrapnelelor, cu nisipul aleelor, am sporit rezistenţa coamelor de foc şi cu grilajurile de fier, am făcut obstacole, legate între ele cu sârmă ghimpată. Coridoarele subterane ne serveau ca şanţuri de comunicaţie, iar pivniţele ca depozite de hrană şi de muniţii. Fotoliile, canapelele, mescioarele, scaunele s-au mutat în locuinţele noastre subpământene. Până şi cadra de aur a cavalerului îmbrăcat în zale s-a coborât de pe peretele galeriei, prefăcându-se în uşa unui bordei ofiţeresc. Întreg castelul a intrat în luptă.

Rusii au simţit că el e reazemul îndărătniciei noastre. Şi-au îndreptat mânia împotriva lui. Artileria lor l-a bombardat cu obuze grele. I-a dărâmat semeţele turnuri şi i-a deschis răni adânci în trupu-i de piatră. S-a împotrivit bărbăteste obuzelor duşmane. A luptat, cu îndărătnicie, zile întregi împotriva lor. Într-o noapte un obuz l-a aprins. Flăcările i-au învăluit furioase creştetul, limbile de foc i-au distrus acoperişul. Dar pereţii înnegriţi rămăseseră dârji în picioare, îndemnându-ne cu colţurile lor pârlite la luptă...

Zilele lui erau numărate. Grindina de obuze îl lovea neîntrerupt din mai multe părţi deodată. Un perete se nărui în gemete de durere, zguduind pământul. Căzură, rând pe rând, şi celelalte, prefăcându-se în maldăre de piatră. Fărâmăturile zidurilor au umplut parcul şi au înfundat lacul, îngropând sub ele şi lebăda de bronz...

Castelul era o ruină. Se sfârşise ca un erou, în focul luptei. Fără sprijinul lui, n-am mai putut rezista duşmanului. Ne-am retras.

*

Ştiam că biruitorii, trecând pe lângă ruinele lui, se vor opri şi-l vor batjocori. Ştiam că nu-l vor cruţa nici mort. Parcă îi auziam întrebându-l:

– Unde-i fala ta de veacuri, castel trufaş?

Pietrele lui risipite îşi vor plânge, în tăcere, nenorocirea şi vor asculta mute ocara duşmanilor:

– De-acum vei trăi în amintirea bătrânilor şi în poveştile naive ale copiilor, cuib nelegiuit de tirani!

Robii din văi îţi vor rupe în bucăţi moşia, pe lângă ruinele tale îşi vor paşte vitele şi în parcul tău îşi vor aşeza târlele. Soarta voastră a tuturora, e aceeaşi. Vânturile de primenire vă dărâmă şi vă înlocuiesc cu o viaţă nouă, sănătoasă. Dreptatea îşi serbează triumful pe ruinele voastre, date uitării ca şi vremurile care v-au dat fiinţă...

Castelul sfărâmat, neputincios, îşi va asculta osânda, plângând pribegia şi umilinţa mândrilor lui stăpâni.

RĂZBUNAREA LAŞULUI...

Umblam des la cârciuma de sub culmea Desiminului de pe Valea Cernei. Îndrăgisem grădina ei cu meri înfloriţi şi vinul frumoasei Magdalene, stăpâna fericitului colţişor de rai de la marginea Mehadiei. Când începeau să se coboare umbrele amurgului de pe coastele împădurite ale Cernei, ne luam după valurile apei zbuciumate şi, şchiopa – şchiopa, oşteni schilăviţi în războaie, ne duceam aţă la mironosiţa noastră. În grădina cârciumii ne aştepta masa de brad de sub cireşul bătrân, cu obişnuitele cinci tacâmuri pentru „valahi" cu păhărelul de viorele proaspete în mijlocul pânzăturii albe şi cu felinarul aprins, atârnat de o creangă înflorită.

Intram ca într-un templu al primăverii, ne închinam preotesei cu plete blonde şi cu ochi albaştri, care ne întâmpina cu zâmbete şi cu carafe pline de „lacrima Cristi", cum îi botezasem vinul în cinstea ei. Câte nopţi vesele şi câte clipe fermecătoare am petrecut în grădina adoratei Magdalene, îmbătaţi de miresmele florilor, legănaţi de cântecele Cernei, de doinele pădurilor înmugurite şi mângâiaţi de chipul frumoasei stăpâne. Raiul acestei madone păgâne ne-a tămăduit de boli, nu băile izvoarelor calde.

Într-o noapte, în una din acele nopţi minunate de mai, în care primăvara serbează tainele iubirii pe pământ, am stat până târziu de vorbă sub cireşul înflorit. Ne rugase stăpâna să-i ţinem de urât, căci e singură şi i-e frică. Vă puteţi închipui că nu ne-am lăsat mult rugaţi. Am rămas din toată inima. S-au început, fireşte, poveştile şi amintirile din război. Fiecare dintre noi le vindea cu sacul şi tot nu se isprăveau. Unul dintre camarazi ne-a istorisit isprava unui haham din Maramureş, care, cu opt urmaşi de ai lui Dragoş-Vodă, s-a rătăcit printre santinelele duşmane şi a nimerit în tabăra rusească de lângă un castel. Evreul, ascuns în boschetele parcului boieresc, a zărit, prin întunericul nopţii, o ceată de ofiţeri ruşi adunaţi la petrecere pe terasa luminată a castelului. Hahamul tremură şi îşi frământa mintea cum să scape. A croit un plan straşnic. Frica e cel mai genial şi cel mai îndrăzneţ sfetnic în asemenea situaţii. A tras în ceata de ofiţeri cu întreaga patrulă. Planul a izbutit. Tabăra rusească, surprinsă, s-a risipit, iar patrula a scăpat şi s-a întors şi cu vreo sută de prizonieri. Ziarele evreieşti din Budapesta cântau osanale viteazului vlăstar din neamul lui David.

Alt camarad din Arad, care îşi încurcase viaţa cu dragostea unei evreice din Budapesta, ne-a povestit mai multe fapte de vitejie, săvârşite de evrei şi sfârşi cu o concluzie:

– Ei, şi evreii sunt soldaţi ca toţi ceilalţi, poate chiar mai isteţi...

Nu apucă să-şi isprăvească vorba, căci căpitanul Negru se ridică în picioare, izbi cu pumnul în masă, răsturnând paharele, şi strigă:

– Mă, jidanii sunt nişte bestii; bestii, auziţi, bestii şi ca oameni şi ca soldaţi. Mi-e scârbă de ei şi mă mir cum nu vi-i ruşine să-i lăudaţi şi să-i asemuiţi cu ceilalţi oameni. Voi nu-i cunoaşteţi, nu ştiţi ce sunt în stare să facă spurcăciunile de evrei, nu ştiţi...

Căpitanul s-a făcut foc şi pară de mânie. I se curmase glasul de indignare şi scuipa şi se strâmba de scârbă. Magdalena îngălbeni. Se uita speriată la Negru, crezând că l-a apucat furia nebuniei. Noi ştiam că Negru urăşte pe evrei, dar nu cunoşteam pricina urii lui sălbatice. Înainte de război era un om drept şi potolit, un soldat întreg, cu sufletul senin şi bun, netulburat de nicio patimă. Ura împotriva credincioşilor lui Iehova îi încolţise sufletul pe câmpul de luptă, pe care l-a părăsit cu braţul stâng legat la gât şi cu trei decoraţii pe piept. Camaradul din Arad nu se dădu bătut:

– Nu ştiu ce ai de împărţit cu evreii, căpitane, dar când îşi fac şi ei datoria, ca toţi ceilalţi cetăţeni, n-ai dreptul să-i înjuri.

– Cum n-am dreptul? se răsti Negru la dânsul.

– Dacă tocmai vrei, îl ai, dar atunci dă-ne şi nouă voie să-i lăudăm şi să-i admirăm, când merită.

– Ba nu vă dau. În faţa mea, nu!

– Atunci înjură-i şi tu, când nu te auzim.

Era mai mai să se încingă o ceartă, între cei doi tovarăşi de suferinţă şi de petreceri. Magdalena se pregătea să ne părăsească, temându-se de un scandal între războinici. Îi potolirăm, stăruind pe lângă Negru să ne spună, ce are cu evreii. Bine, să vă spun, să vă spun... dar să ne mai aducă două carafe de vin, zise căpitanul mâhnit şi cam ruşinat că îşi pierduse firea.

*

În compania mea – începu liniştit Negru – aveam un singur jidan, un negustor din părţile bănăţene. Se numea Isaac Wegmann. L-am cunoscut şi pe tatăl lui, tip de evreu, cu perciuni ortodocşi, cu barbă de ţap şi cu ochii mici, şireţi, clipind fără astâmpăr între pleoapele-i roşii, ulduroase. Pe faţă i se întipărise amintirile unor suferinţe grele; zbârcituri adânci şi dese îi brăzdau obrajii acoperiţi de pistrui. Din buzele lui strânse, îngurzite, citeai o voinţă, o îndărătnicie de prigonit, iar în priviri îi tremura o duşmănie ascunsă. Făcea negoţ într-un târguşor din Banat, în care mi-am făcut şi eu stagiul de sublocotenent. Venise din Rusia, alungat de un pogrom. Ruşii îi uciseseră nevasta, pe Ester, şi trei copilaşi. A scăpat numai cu Isaac, băiatul cel mai mare, care îl ajuta să învârtă o brumă de prăvălioară, aşezată în colţul străzii, aproape de cazarmă. În dughiana lui găseai de toate, de la chibrituri şi pipe de lut până la broboade pentru drăguţele soldaţilor care de la el cumpărau toate mărunţişurile. Solda ostaşilor se aduna întreagă în tejgheaua lui încărcată cu rachiuri în fel şi fel de culori. Tot la el ne adunam dimineaţa şi noi ofiţerii, la un ciocan de drojdii şi la o gustare înainte de a ieşi la exerciţii.

Prăvălioara mergea bine. Isaac se făcu mai mărişor şi o conducea singur, iar bătrânul şi-a încercat norocul şi în alte întreprinderi. Câştiga şi se îmbogăţea văzând cu ochii. Norocul, ajutat de hărnicia şi de priceperea lui, trăsese în gazdă la dânsul şi nu voia să-şi mai mute cuibul. Când am părăsit garnizoana, bătrânul cumpărase pe seama lui Isaac o casă în piaţă şi-i deschise o cârciumă şi o prăvălie mai mare, alături de negustorii vechi din oraş. Îmi aduc aminte că pe bătrânul Moise, soldaţii români îl porecleau *Muscalu*, căci de câte ori vorbea scuipa şi înjura: Muscalu, ticălos, om rău; câine, nu om...

În vara trecută, când cu mobilizarea oştirii, iar am fost împărţit la regimentul din Banat. Mi se dăduse comanda unei companii din care făcea parte şi Isaac Wegmann. Când mă duceam la cazarmă să-mi văd compania, m-am pomenit cu bătrânul, ţinându-mi calea în dreptul dughenei. Îmbătrânise şi se scorojise, încât abia îl recunoscui. Semăna cu un cadavru în descompunere. Faţa îi era roşie-vânătă şi plină de bureţi, iar ochii spălăciţi înecaţi în urdori. Mă salută, înclinându-se până la pământ şi se schimonosi, încercând să zâmbească. Mă invită respectuos să intru în dugheană, că are să-mi spună o vorbă mare. Mă vârî într-o odaie din fund, în care îşi făcea rugăciunile, şi-mi oferi un pahar de vin dintr-o sticlă desfundată, pregătită de cu vreme pentru mine. Nu puteam bănui ce vrea să-mi spună, căci dator nu-i rămăsesem. Băui în sănătatea lui şi îl întrebai pe unde e şi ce mai face Isaac.

– Domn' căpitan. Aude numai Dumnezo. Iţi dau toată averea mea, t-o-o-a-a-t-ă-ă... Scapă pe Isaac, e în puterea d-tale, domn' căpitan...

Vocea-i tremura şi ochii i se umplură de lacrimi. M-am uitat mirat şi întrebător la el:

– Cum să-l scap? De la ce?

– Cum ştii d-ta. E-n companie la d-ta. Fă te rog, ce poţi. E singurul meu copil, mângâierea bătrâneţelor mele, lumina ochilor mei...

Bătrânul căzu în genunchi şi mă implora cu mâinile încleştate pe piept:

– Mi-au omorât muscalii trei şi pe Ester, acu să-l dau şi pe ăsta lor, câinilor... se tânguia disperat bietul evreu.

Vă mărturisesc că mi-a fost milă de el, durerea lui m-a înduioşat şi aş fi vrut să-l ajut. Era tată, un pribeag, alungat de ura oamenilor, pentru care dragostea de viaţă se întrupase în Isaac. Dar ce puteam să-i fac? L-am sfătuit să înainteze Ministerului de Război o petiţie, poate reuşeşte

să-l scape. Până va primi răspuns, i-am făgăduit că voi avea grijă de Isaac, ca de copilul meu. Bătrânul rămase trist, plângând şi nu ştiu dacă mi-a urmat povaţa. Isaac era soldat fără grad. L-am văzut între mărunţeii plutonului al patrulea, când mi-am luat compania în seamă. Copilul de odinioară se făcuse bărbat, deşi rămăsese tot nevoiaş. Faţa, plină de pistrui, îi era năpădită de o barbă rară, iar nasul parcă i se mai coroiase. Se uita ţintă la mine cu nişte ochi mici, umiliţi şi rugători. La inspecţie, m-am oprit în faţa lui. Îşi întinse venele şi îşi încorda gâtul, stând smirnă.

– Bravo, Isaac! Îmi pare bine că ai ajuns sub comanda mea!, – îi spusei prieteneşte. Clipi şi zâmbi fericit. A doua zi s-a anunţat bolnav.

– Ce te doare, Isaac? îl întrebai.

– Inima şi pieptul, domnule căpitan, – îmi răspunse, văietându-se şi ţinându-se cu amândouă mâinile de piept.

– Să meargă la doctor!, – ordonai sergentului.

– Se preface, domnule căpitan. Domnii doctori l-au alungat de două ori în trei zile, – mă lămuri sergentul.

– Nu-i nimic. Spune-le din partea mea domnilor doctori să-l viziteze amănunţit şi dacă-i bolnav să-l treci la batalionul de depozit.

Aş fi vrut să scape, să rămână acasă lângă bătrânul lui tată. Dar Isaac n-avea nimic şi, peste trei zile, a trebuit să plece şi el cu noi pe câmpul de luptă din Galiţia. Războiul nu iartă şi nu vrea să ştie de durerile ce le lasă în urma lui. La gară, bătrânul Wegmann plângea disperat, cu suspine, se bocea ţinându-se cu mâinile de cap, îşi smulgea părul şi se izbea de vagonul de vite, în care se văieta Isaac. Bătrânul ţipa, ca ieşit din minţi. Soldaţii de pază l-au depărtat de lângă vagon. A venit la mine să mă mustre:

– Domnule căpitan, îmi omori pe Isaac, pe singurul meu băiat...

Ofiţerul ungur de serviciu se răsti la ei:

– Nu ţi-e ruşine să te boceşti ca o babă. D-ta se vede că n-ai patrie. Daţi-l afară, soldaţi... Demoralizează trupa cu văicărelile lui...

Soldaţii l-au scos de pe peron, ducându-l pe sus. Bătrânul urla şi se zbătea, întorcându-se către Isaac. Când porni trenul, l-am zărit după ulucii gării, întinzându-şi mâinile spre Isaac, strigându-l pe nume şi căzând grămadă în hohote de plâns.

*

În Galiţia cu soldatul Wegmann aveam mai mult necaz. În zilele cu soare se înăbuşa de căldură, pe ploaie nu-şi putea târî picioarele prin noroaie, la marşuri era întotdeauna printre cei rămaşi în urmă. A încercat de toate, să ameţească, să-şi umfle piciorul, să scuipe sânge, numai să ajungă în spital. Doctorii îl cunoşteau şi-şi băteau joc de dânsul, când îl vedeau la vizită:

– Iar te-ai îmbolnăvit Wegmann? îl întrebau. Las' că te vindecă ruşii!

Isaac primi cel dintâi o carte poştală de acasă. Bătrânul îi scria:

Dragul meu Isaac,

Plâng după tine, plâng şi mă rog lui Iehova să-mi ierte păcatele, să nu mă pedepsească. Iehova e bun, se va îndura de mine şi te va ocroti. Dar păzeşte-te şi tu, dragul meu, păzeşte-te de câinii de muscali să nu te omoare. Aş muri şi eu după tine, blestemându-mi zilele în care m-am născut. Roagă-te de domnul căpitan să te treacă la căruţe, ca negustor te mai potriveşti la tren. Roagă-te de dânsul. Mi-a făgăduit, că se va îngriji de tine ca de copilul lui. Păzeşte-te, Isaac, şi te va păzi şi Iehova!

Te îmbrăţişează al tău tată:

Moise.

Au început luptele. După cea dintâi ciocnire cu cazacii, soldatul Wegmann intră în pământ. Fu trecut la „dispăruţi". Credeam că a căzut şi mă gândeam cu inima strânsă, la durerea bătrânului, care în zadar va mai aştepta ştiri de la fiul său. După o săptămână, un jandarm a adus într-o noapte, la regiment o ceată de răzleţiţi. Între ei se găsea şi Wegmann. L-am luat de scurt:

– Unde ai fost, Isaac?

– Trăiţi, m-am îmbolnăvit şi m-am rătăcit prin pădurea în care ne-am luptat cu cazacii, – îmi răspunse hotărât şi convins că îl voi crede. I-am tras o ceartă straşnică şi l-am ameninţat că a doua oară îl voi da pe mâna Consiliului de Război.

Wegmann, încrezut în protecţia mea, se făcu cel mai mişel si cel mai laş soldat din regiment. Deşi gradele îl supravegheau de aproape, de câte ori intram în luptă reuşea să se ascundă sau să dea bir cu fugiţii. Îi mersese vestea. Soldaţii l-au botezat: Isaac viteazul!

În una din luptele cu ruşii, am primit ordin să ocup şi să apăr o poziţie dominantă, pe care se sprijinea flancul stâng al liniei noastre. Am ocupat înălţimea cu două plutoane. În curând am fost atacaţi de un detaşament inimic. Pornii cu plutoanele de rezervă în ajutorul celorlalte două. Când urcam coasta, văd alergând, prin tufişuri, un soldat fără chipiu, fără raniţă şi fără armă. Era Isaac Wegmann. Îl oprii, răstindu-mă la el:

– Ce-i?

Dădu disperat din mâini, bălăbănindu-le, şi, îngrozit, începu să ţipe:

– Fugi, fugi, domnule căpitan... vin ruşii... şi voi să o tulească.

– Prinde-l sergent! înainte, băieţi! – ordonai.

Wegmann plângea şi se văietă:

– Ai, vai, tată; mă omoară... mă omoooară!...

Sergentul îl luă de guler şi-l scutură româneşte, îmbărbătându-l:

– Nu te teme, Isaac, că eşti cu mine.

După ce am ajuns în tranşee, sergentul Dobrotă îi dădu arma unui rănit şi nu-l slăbi până nu trase şi el un foc în duşman. A fost singurul glonţ pe care l-a tras Isaac în muscali. Detaşamentul rusesc s-a retras repede, lăsându-ne stăpâni pe poziţie. De frica lui Isaac-viteazul au fugit, – glumeau soldaţii.

După această luptă, Wegmann nu mai avea voie să se mişte de lângă Dobrotă. L-am luat copil de suflet zicea sergentul, uitându-se cu milă la Isaac, care-l însoţea ca un căţeluş dus de lanţ.

*

Puhoiul rusesc venea, valuri-valuri şi ne arunca oştirile înfrânte spre zidul Carpaţilor. Marşurile şi luptele grele ale retragerii ne istoviseră. Ne chinuia foamea, şi holera ne secera cu duiumul. Din rândurile soldaţilor s-auzeau nemulţumiri şi plânsori. Numai soldatul Wegmann tăcea şi răbda resemnat toate mizeriile.

– Dacă sunt ei mai tari, trebuie să ne retragem. De ce nu mergem mai repede, domnule sergent? – îl întrebă într-o zi pe Dobrotă, când regimentul se oprise în loc o după amiază întreagă.

– Bine, mă Isaac, tu vezi cum ne bat şi ne alungă ruşii; nu ţi-e ruşine să te bucuri că fugim. Tu ar trebui să răzbuni pe maică-ta şi pe cei trei fraţi, pe care spuneai că i-au ucis muscalii. Acu vor intra şi în ţară la noi, vor ajunge poate până în Banat şi-l vor prinde şi spânzura şi pe taică-to Moise.

Wegmann rămase pe gânduri. Vedea că Dobrotă are dreptate. N-avea ce să-i răspundă. Se ghemui ruşinat în şanţul drumului şi începu să scâncească, ştergându-şi boabele mari de lacrimi ce i se scurgeau pe faţă. Să-l spânzure pe tata! Gândul ăsta îl sperie.

Valurile războiului ne-au aruncat în satul Sczercze, în care se găsea şi cartierul general al corpului nostru. Eram departe de frontul de luptă şi la adăpost de orice surprinderi. Soldaţii au început să se primenească, veseli c-au mai scăpat de necazuri. Lucrau, fluierau şi cântau pe întrecute. Mi-a rămas în minte o strofă de jale, cântată de un căprar:

Şi pe drumu-ndepărtat
Merge badea într-armat
Şi cu cât se depărtează
Tot mai din adânc oftează...

Cântecul răsuna trist în ţara străină. Soldaţii oftară şi începură altele, ca să-şi mai potolească dorul de casă. Singur Wagmann stătea pe o prispă, cu obrajii între palme, muncit de un gând. Vorbele sergentului i se înfipseră în suflet şi-l chinuiau. Se uita în gol şi tresărea îngrozit, parcă ar fi văzut pe bătrânul Moise atârnat de creanga unui copac, holbându-se şi scoţând limba la el...

– Să ştiţi că Isaac iar croieşte un plan de vitejie, – zise Dobrotă, ras proaspăt şi cu mustăţile răsucite. Soldaţii râseră şi chemară pe Wegmann.

– Hai spală-te şi tu, că mâine-i şabes.

Isaac nu răspunse. Clipi de câteva ori din ochi, timid şi tulburat, torcându-şi mai departe firul vieţii lui ticăite. Satul dormea de mult în răsuflete grele. Miile de oşteni obosiţi se dădură odihnei, de cu seară, după ce se iviră cele dintâi stele. La miezul nopţii, auzii bătând în geam.

Am sărit repede din patul moale, crezând că a sunat alarma. Era o patrulă, care mi-a adus cinci ruteni şi un ordin de la comandantul regimentului să execut sentinţa de moarte a Consiliului de Război, trecând prin baionetă şi îngropând pe trădătorii patriei înainte de răsăritul soarelui. Însărcinare ingrată, dar trebuia să o îndeplinesc. Am chemat pe sergentul Dobrotă şi i-am poruncit să caute un loc potrivit în apropierea satului, să sape o groapă pentru cinci cadavre şi să-mi raporteze când va fi gata. Dobrotă luă o secţie din plutonul al patrulea fireşte şi pe Isaac şi plecă.

Deşi mi-am închinat viaţa armatei, războiului şi deci morţii, vă spun drept că am avut întotdeauna oroare de uciderea unui om dezarmat, care nu se poate apăra. Un astfel de omor mi se pare o sălbătăcie şi o laşitate chiar şi atunci când cel osândit e un criminal. Să fie condamnat la muncă silnică, la orice suferinţă, dar nu la moarte. Acum aveam ordin să mă fac călău, să comand şi să asist la uciderea unor fiinţe omeneşti cu mâinile şi cu ochii legaţi, trebuia să înjunghiem pe ruteni cu baioneta ca pe nişte vite.Trozniturile armelor ar fi tulburat liniştea oştirii şi puteau da naştere la vreo încurcătură. Nişte civili trădători nici nu meritau cinstea de a fi împuşcaţi. Înţelegeam dispoziţiile ordinului şi-mi era ciudă, că mi-a fost trimis tocmai mie.

Am ieşit din casă cu un felinar în mână. Voiam să văd pe ruteni şi să aflu de la ei pentru ce fuseseră condamnaţi. Căutam conştiinţei mele un reazem moral. În fundul unui şopron, păzit de doi soldaţi, zării umbrele. Rutenii vârâţi unul într-altul se ghemuiseră pe paie. Un soldat dădu cu patul puştii şi cu piciorul în ei, strigându-le: Sus! Domnul căpitan. Gesturile brutale ale soldatului m-au indignat, dar nu l-am oprit şi nu i-am zis nimic. O purtare mai omenească faţă de nişte osândiţi la moarte mi se părea ridicolă.

Umbrele se ridicară, gemând. La lumina felinarului nişte ochi căscaţi, teribili, cu licăriri de ură şi de iertare se îndreptară întrebători spre mine. Câte nu-mi spuneau privirile osândiţilor în clipele acelea. Însăşi viaţa omenească se răzvrătea în ochii lor. Sub frunţile rutenilor deznădăjduiţi toate sentimentele dintr-un suflet omenesc se întâlneau într-o singură clipire. Luciri de umbră şi de lumină, protestări şi rugăminţi, îndrăzneală şi umilire. Toate se împleteau în fulgerarea aceleiaşi priviri.

Între osândiţi se găsea şi un preot bătrân, cu plete lungi şi cu barba albă. M-am adresat lui, întrebându-l:

– Ce-aţi făcut, părinte?

– Nimic, domnule căpitan. Suntem nevinovaţi ca cel răstignit pe cruce, – îmi răspunse preotul liniştit. Un ţăran spătos, înalt, cu ochii injectaţi şi fioroşi, se apropie de mine şi, arătandu-şi dinţii laţi, strungăreţi, întregi pe preot:

– Ne-au pârât evreii, iudele blestemate, că ţinem cu ruşii.

Era primarul satului.

– Dar pentru ce aţi fost condamnaţi? îi întrebai din nou.

Un băiat tânăr, căruia abia-i mijea mustaţa, cu o înfăţişare simpatică şi inteligentă, învăţătorul satului, îmi povesti că, înainte cu trei zile, o patrulă de husari a fost atacată şi omorâtă într-o pădure din apropiere. Lângă cadavrele husarilor s-au găsit şi trei săteni cu capetele crăpate de săbii, fraţi cu ţăranii condamnaţi. Evreii din sat au denunţat pe preot, pe fiul lui, învăţătorul, pe primar şi pe mai mulţi ţărani că sunt în slujba ruşilor şi că duşmănesc pe austrieci. Au dat comandamentului şi documente compromiţătoare, găsite în locuinţele osândiţiţilor.

Adevărul e, domnule căpitan, că suntem nevinovaţi. Noi, da, vrem eliberarea de sub jugul polonilor, dar asta nu-i o crimă. Dimpotrivă, credem că propovăduind iubirea de neam şi trezind conştiinţa naţională în popor, ne-am împlinit o datorie sfântă, – sfârşi tânărul.

Fanatismul unei credinţe şi căldura unei convingeri adânci vibra în glasul răspicat al învăţătorului. Sosi un soldat trimis de sergent şi-mi raportă că groapa e gata. Se revărsa de ziuă. Am luat un pluton şi, călăuziţi de soldat, ne-am dus la locul ales de Dobrotă, o poieniţă la margina pădurii de lângă sat, de care ne despărţea un lan de porumb. Am dat ordin ca osândiţii să fie legaţi la ochi şi duşi lângă groapă. Dobrotă i-a înşirat cu faţa spre gura deschisă a pământului ce avea să-i înghită de veci, s-a tras cu secţia lui lângă pădure, aşteptând comanda.

Nu ştiam ce să fac, cum să-i ucid. Soldaţii români stăteau cu capul în pământ, supăraţi, parcă şi ei erau condamnaţi la moarte. Fiecare se gândea cum să vâre boioneta în nişte oameni legaţi la ochi, între care e şi un preot?! Ne bate mânia lui Dumnezeu!... Asta-i năpastă pe capul nostru! le citeam gândul din privirile lor triste. Am întrebat: Care vrea să ucidă pe trădătorii ţării şi ai împăratului? Le ţinui o scurtă cuvântare, arătând crima pe care au săvârşit-o rutenii şi pricina pentru care Consiliul de Război i-a osândit la moarte.

Nu se mişcă niciunul. O tăcere cumplită ne apăsa, ne tortura... Ce n-aş fi dat atunci să scap de datoria de călău, de blestemul stupid de a sili pe soldaţii mei să se facă ucigaşi. Mă uitai poruncitor la ei şi repetai întrebarea, adăugând: Dacă nu se anunţă niciunul, voi numi eu pe cei ce vor avea să, execute ordinul. Iarăşi tăcere... Soldaţii stăteau încremeniţi, ca de piatră. Vitejii, pe care îi purtasem în atâtea lupte şi cu care am trecut şi prin iadul atacului de baionetă, nu se mişcau, nu voiau să verse sângele unor creştini.

Deodată se dezlipi de lângă Dobotă, Isaac Wegmann, veni în pas de defilare până în faţa mea, salută şi zise:

– Trăiţi, domnule căpitan, îi omor eu!

Soldaţii măsurară pe Isaac din creştet până în tălpi, cu priviri de dispreţ şi de mirare. Eu simţii, că indignarea îmi răscoleşte sângele, că trebuie să mă stăpânesc ca să nu scot sabia şi să tai în bucăţi pe stârpitura asta de om, batjocura regimentului nostru. O bănuială mă opri.

– Puneţi baioneta. Pas de atac, marş! – comandai evreului, încredinţat că nu va fi în stare să ucidă pe ruteni. Isaac execută toate mişcările precis. Făcu stânga împrejur şi se repezi spre învăţător, ca o fiară. Îi vârî baioneta prin spate, prăvălindu-l în groapă. Tânărul gemu, când simţi oţelul rece prin trup, apoi, din fundul gropii, horcăi lung şi înfiorător: Mor pentru neam!

Isaac străpunse repede şi pe primar, nimerindu-l prin inimă. Ţăranul urlă şi se izbi cu capul de marginea cealaltă a gropii. Rămase o clipă atârnat, muşcând cu gura în ţărână şi înfigându-şi degetele în iarbă. Se zvârcoli şi căzu greu lângă învăţător.

Isaac lucra mereu. Trecu prin baionetă şi pe ceilalţi doi ţărani. Când scoase baioneta din trupul celui din urmă, lama de oţel era roşie de sânge. O şterse de pajişte, îşi dădu chipiul pe ceafă şi, străpungând întâi din ochi, se dădu doi paşi înapoi, se inieptă, cu o furie de bestie, spre preot, care se întorsese cu faţa spre el şi tremura în genuchi, rugându-se lui Dumnezeu. Soldaţii şi-au întors capetele, făcându-şi cruce. Isaac vârî baioneta până în mănuchi în pieptul preotului, o suci, scrâşni din dinţi şi mugi: g-o-o-i!

Un şuvoi de sânge ţâşni din pieptul bătrânului slujitor al altarului, împurpurându-i barba albă şi stropind arma şi mâinile lui Isaac. Evreul le şterse cu nişte frunze de porumb, rânjind satisfăcut şi mormăind:

– M-am răzbunat, tată, pe muscali: m-am răzbunat...

O pală de lumină străluci pe iarba înrourată şi pe sângele creştinesc de lângă groapă. Isaac asudase. Îşi sbici sudorile cu o batistă roşie, murdară şi, îndreptându-se radios spre mine, îmi raportă:

– Trăiţi, domnule căpitan, i-am omorât!

Evreul se uita mândru şi triumfător la mine. Parcă aştepta să-l laud. În viaţa mea n-am simţit o mai adâncă duşmănie faţă de un om.

– Bestie!

Atât putui să zic şi făcui semn lui Dobrotă să ducă oamenii acasă. Din groapă se auzeau horcăieli, gemete înăbuşite şi izbituri în pereţii de lut. Soldaţii scuipară cu scârbă, în faţă, pe Isaac şi, cu o ură de moarte împotriva întreg neamului spurcat de jidani, s-au întors în sat...

.....

– Ei, mai poftiţi de lăudaţi şi admiraţi vitejia vlăstarelor din neamul lui Israil, – zise căpitanul Negru, luându-şi noapte bună şi lăsându-ne sub cireşul înflorit să păzim pe Magdalena, care nu mai voia să rămână singură.

PAIELE

La marginea satului Cystohorb zăcea, întins pe paie, un soldat mort de holeră. Evreul bătrân de la cârciuma de alături mi-a dat un carnet găsit în buzunarul cadavrului. Era al unui învăţător, care îşi însemnase în el impresiile din război. Pe ultimile foi am citit următorul imn închinat paielor:

Paie, sfinte paie! Lumea a fost nedreaptă şi rea cu voi, a trecut nepăsătoare pe lângă voi, a trecut fără să vă bage în seamă şi fără să vă spună o vorba de mulţumire şi de recunoştinţă. Nu şi-a oprit privirile pe faţa voastră palidă, sărutată de suflul morţii, ca să vă mângâie şi să vă dezmierde. Lumea a uitat că vouă vă datorează pâinea de toate zilele şi fericirea vieţii pământene. Ştiu ca aţi iertat-o, căci tot voi i-aţi dat şi azima de cuminecătură pentru ispăşirea multelor ei păcate, împăcând-o, în faţa altarului, cu prea milostivul Tată Ceresc a toate iertător. Cui i-a dat vreodată prin minte să vă cânte şi pe voi, să vă închine floarea unui gând, proslăvindu-vă? Nimănui! Şi nu mă mir. Binefacerea se îngroapă întotdeauna fără ceremonii şi fără urme de amintiri în sufletul omenesc. Şi desigur nu vă miraţi nici voi, căci smerenia v-a împăcat, din neam în neam, cu soarta. Prea v-aţi obişnuit cu dispreţul şi cu hula, ca să mai îndrăzniţi a visa la cântece şi la osanale.

Daţi-mi voie să vă cânt eu, un umilit luminător al mulţimii, un biet dascăl, care hrăneşte şi el lumea cu roadele învăţăturii, fără să se aştepte, ca şi voi, la recunoştinţa ei. Tagma voastră, ca şi a noastră, îşi împlineşte datoria din dragoste şi se stinge mulţumită că n-a trăit degeaba. Ne întâlnim la muncă în ogoarele satelor şi ne mândrim că din truda noastră frăţească răsare secerişul culturii şi al desăvârşirii omeneşti.

Cântarea mea va fi simplă şi modestă, cum e şi viaţa care ne leagă destinele. Simplă şi modestă, dar spusă din inimă şi împletită din dragoste. Scumpe tovarăşe, vă cunosc din copilărie. V-am văzut încolţind sprintene şi împodobind arăturile cu covoare verzi de catifea, preamărite de glasul ciocârliilor. V-am admirat hârjonirile cu adierile vântului ştrengar, care vă sălta, ca pe nişte fetişcane sperioase, încercând să vă frângă mijlocelul mlădios. Voi, răsfăţatelor, îl lăsaţi să vi se joace prin plete, să vă răscolească sânul şi să vă legene în braţe, chicotind în foşnete zburdalnice şi ocărându-l în şoapte de şagă.

V-am urmărit, cum îngrijeaţi spicele lăptoase, cum le hrăneaţi la pieptul vostru cu sucurile ţărânii şi cum le ajutaţi să se sărute cu lumina soarelui, pârguindu-le. Voi, cu truda voastră, le-aţi înălţat dintre brazde, cu puterea voastră slabă le-aţi apărat de vijelii şi cu trupul vostru plăpând, de piedestale svelte, le-aţi purtat rodirea. V-am văzut, în miez de vară, sub arşiţa dogoritoare, legănând lanurile coapte şi frângându-vă de povară. Holdele de aur, cu spicele înclinate, chemau satele la muncă şi voi aşteptaţi liniştite secerile morţii. Soseau şireagurile de lucrători şi vă culcau la pământ, în cântece de veselie şi în chiote de bucurie. Voi, împăcate cu soartea, suspinaţi de durere şi vă lăsaţi să vă lege în snopi şi să vă îngrămădească în clăi pe ogoarele pustii.

V-am auzit ţipetele sub loviturile îmblăciilor şi vaietele din gurile batozelor, care vă sfărâmau, despoindu-vă de podoaba spicelor. Stăpânii se învârteau mulţumiţi pe lângă lucrători, cumpăneau grăunţele în palmă, îşi lăudau norocul şi îşi făceau socotelile câştigului. De voi nu pomeneau. V-am ascultat plânsul lin, când vă topeaţi în cirezi ca nişte mormane de cadavre, uitate de lume. Voi, care, cu munca voastră, săturaţi milioanele de guri flămânde, care umpleţi cu hrană, podurile din casele săracilor şi hambarele bogaţilor, eraţi aruncate şi dispreţuite. Nu vă lăsau nici să putreziţi în tihnă. Oamenii, în lăcomia lor, vă făceau aşternuturi pentru ei şi pentru vitele lor, apoi vă azvârleau în gunoaie cu care îngrăşaţi pământul pentru urmaşele voastre. Viaţa voastră, paielor, e tristă şi umilită ca a tuturor robilor legaţi de ţărână.

Aveţi o mângâiere, cea de a vă jertfi pentru alţii. Prin pătimirea voastră răscumpăraţi fericirea multor noroade. Poate nu e numai o întâmplare că în ieslele Viflaimului pe voi s-a odihnit şi Mântuitorul lumii. Credinţa celor umiliţi, celor prigoniţi de nedreptate trebuia, să se nască într-un aşternut durat de voi, care simbolizaţi suferinţa. Pruncul Iisus v-a făcut nemuritoare, el v-a sfinţit cu trupul lui dumnezeiesc.

În războiul de astăzi v-aţi sporit sfinţenia, alinând suferinţele oştenilor. Niciodată n-aţi fost mai căutate şi mai lăudate de oameni ca în tranşeele de pe câmpurile de luptă. Soldaţii care aveau un braţ de paie sub căpătâi erau fericiţi. Chiar şi boierii, care înainte vă dispreţuiau, vă căutau şi vă cinsteau când vă

găseau. Voi aţi ferit de umezeala pământului oştirile învrăjbite, voi le-aţi păzit de boli şi le-aţi aşternut culcuşuri de odihnă. În preajma fiecărei nopţi numele vostru era pomenit cu drag şi rostit cu evlavie. Tot voi aţi căptuşit gropile morţilor, căzuţi în lupte, ţinând loc sicrielor şi giulgiurilor ţesute de văduve...

Slavă, vouă, paie sfinte, care aţi alinat atâtea suferinţe!

Să nu credeţi, însă, că după război veţi avea altă soartă, că vă veţi bucura de recunoştinţa oamenilor. Atât voi, cât şi ţăranii care au purtat greul luptelor şi v-au stropit cu potop de sânge, veţi avea parte de aceeaşi nedreptate...

.....

Imnul a rămas neisprăvit. Moartea a stins glasul cântăreţului, aşezându-i cadavrul pe un snop de paie.

LUPTA RĂNIŢILOR...

În Mehadia am întâlnit un vechi prieten, pe căpitanul Baldea, fecior de popă şi neam de grănicer din părţile Caransebeşului. Venise şi el la izvoarele făcătoare de minuni de pe Valea Cernei să se tămăduiască de îmbrăţişările morţii. Fusese şapte luni pe câmpul de luptă din Galiţia şi, în fruntea companiei sale de români, luase parte la peste treizeci de încăierări cu duşmanul.

Salba de decoraţii de pe piept, rănile cicatrizate şi cârja de subsuoară dovedeau că s-a purtat ca un ostaş de neam, cu vitejia moştenită în sânge. Mi-a părut bine, când l-am văzut, căci îl ştiam iscusit la vorbă, glumeţ şi iubitor de petreceri. Un tovarăş bun era cel mai preţios dar, pe care mi-l putea trimite norocul în singurătatea pustie şi străină din posomorâta staţiune balneară.

Mare mi-a fost însă mirarea, când, după două, trei zile, am descoperit în glumeţul şi vioiul meu prieten de odinioară un om ursuz, tăcut şi gânditor, un adevărat filozof îmbrăcat în uniformă militară. Acum abia zâmbea în silă, vorbea serios, încruntat, măsurându-şi cuvintele, cumpănindu-le înţelesul şi rostindu-le cu un fel de evlavie. Dar ceea ce m-a surprins mai mult era dezgustul lui de viaţă şi dispreţul ce-l avea pentru oameni.

A doua zi s-a închis în odaie şi săptămâni întregi n-a mai vrut să dea ochii cu nimeni. Ordonanţa lui ne spunea că citeşte şi scrie într-una, uneori până noaptea târziu, şi că nici pe el nu-l prea rabdă prin apropiere. Am încercat să-i tulbur sihăstria, dându-mi silinţa să-l mai înseninez. N-am izbutit. M-a primit rece şi răspundea prin semne întrebărilor mele. M-am convins că vijelia războiului l-a înfrânt şi l-am lăsat pradă gândurilor lui negre.

– Când ţi-o fi dor de mine, trimite-mi vorbă! – îi strigai din uşă.

– Bine, bine! – răspunse cu o voce trăgănată şi ironică. Ştiam că nu are să mă mai cheme.

Ceilalţi prieteni ai lui au păţit la fel. Unora le-a spus neted să-l lase în pace, căci e bolnav şi vrea să fie singur, în cea mai desăvârşită linişte. Îl compătimeam cu toţii şi-l credeam pornit pe calea celor cu sufletul rătăcit. Bietul Baldea!

Într-o după amiază cu soare de primăvară, o ceată de ologi ne întorceam de la „Peştera hoţilor", o grotă săpată în stâncile de pe ţărmul drept al Cernei. Veneam cu flori în chipie, veseli şi înviorați de aerul încărcat de parfumul tinereţii. Râzând şi hăulind, ne duceam spre restaurant să sărbătorim cea dintâi zi frumoasă din Mehadia. Când era să intrăm, am zărit pe o bancă din faţa spitalului silueta căpitanului Baldea, pe care îl ştiam îngropat în singurătatea lui tristă. Aproape îl uitasem. Sta nemişcat, cu gulerul mantalei ridicat, cu faţa întunecată şi cu braţul rezemat de cârjă. Cu ochii tulburi, obosiţi se uita pierdut la bisericuţa catolică din capul aleii. Umbra statuii lui Hercule din piaţă îi ajungea, până la picioare. În lumina aurie a soarelui ce scăpăta după crestele munţilor părea şi el o statuie de marmură neagră, cioplită în amintirea suferinţelor omeneşti din aceste vremuri ale potopului de sânge.

Ne-am apropiat de el cu sfială, ca de-o umbră ieşită din altă lume. L-am salutat. Ne-a răspuns dând din cap, fără să-şi întoarcă faţa spre noi. Îndrăznii să-i grăiesc:

– Dumnezeiască zi, căpitane!

– Da! – răspunse blând.

– Mâine, de-o fi tot aşa, să vii şi tu cu noi. Vom merge încet, cu popasuri, ca să nu te osteneşti. E o minune pe vale în sus. Azi am fost la „Peştera hoţilor", o interesantă mărturie rămasă din vremurile de sălbăticie ale strămoşilor noştri.

Căpitanul se uită cu nişte ochi pătrunzători la mine, parcă ar fi vrut să-mi citească în suflet.

– Adică tu crezi că astăzi trăim vremuri mai puţin sălbatice? mă întrebă, cercetând ceata camarazilor care îl înconjuraseră.

– Războaiele sunt o nenorocire, dacă vrei un blestem pe capul omenirii, – zisei vesel că-l făcui să vorbească. Ele nu se pot asemăna, însă, cu epoca de fiară a omului. Progresul nu se poate tăgădui, chiar şi sălbăticia s-a mai civilizat.

Se amestecară şi ceilalţi camarazi în vorbă şi se încinse o discuţie asupra rostului social şi cultural al războaielor. Părerea că omul de astăzi e mai bun, mai om, a triumfat. Căpitanul asculta cu atenţie şi se însenina la faţă. Scoase o ţigare de foi şi începu să se învăluie în rotocoale de fum, care îi împrejmuiau capul în aureole sure. Mai de mult aceste rotocoale erau semnul că-i în toane bune.

– Ştiţi voi ce-i războiul? – ne întrerupse brusc. O nebunie; e semnul cel mai răspicat al sălbăticiei omeneşti. E o apologie a crimei şi a duşmăniei dintre oameni. În zadar îmi vorbiţi voi de cultură şi de civilizaţie. Acestea presupun iubirea şi munca frăţească. Dar nu ele călăuzesc viaţa, ci ura. Ura atavică, bestială e legea care stăpâneşte omenirea. Indivizii speciei umane se sfâşie şi se mănâncă unii pe alţi, cum nu o fac nici cele mai fioroase animale. Da, am rămas fiare.

Cultura, civilizaţia, morala creştină n-au îmblânzit încă bestia din om. Ea doarme în ascunzişurile sufletului, aşteptând, pândind să iasă la larg şi să-şi răzbune robia. În război rupe lanţurile, urlă însetată de sânge; flămânzită generaţii de-a rândul, se năpusteşte cu furie, nimiceşte şi ucide tot ce-i cade în cale. Minciuna şi făţărnicia culturii, a moralei sunt călcate în picioare; flamurile de pace sunt înmuiate în sânge de cadavre şi sfâşiate în bucăţi, apoi aruncate ca nişte zdrenţe netrebnice, iar crucile bisericilor sunt rupte de pe turnurile dărâmate, ca pe ele să se răstignească trupuri plăpânde de copii. Cu adevărat, din câte fiare a creat Dumnezeu în zilele lui de hărnicie, omul se poate mândri că e cel mai desăvârşit în sălbăticie.

Căpitanul rosti cuvintele sentenţios, parcă le-ar fi citit dintr-o evanghelie. L-am ascultat cu atenţie, strângând cercul în jurul lui. Bănuiam că filozofia asta trebuie să-şi aibă povestea ei, că nu putea fi născută decât dintr-o realitate înfiorătoare.

– Dacă vreţi – continuă liniştit căpitanul, – am să vă spun o scenă de pe câmpul de luptă, pe care am văzut-o cu ochii şi la care am luat parte. Mi-a venit în minte odinioară, uitându-mă la bisericuţa asta din capul aleii. Ascultaţi-o şi, pe urmă, vă dau voie să credeţi ce-ţi vrea despre rasa divină a omului.

Ne-am aşezat pe bancă, fericiţi că mântuim un suflet, îndemnându-l să se spovedească.

*

Eram după cele dintâi înfrângeri suferite în Galiţia. Întreg Corpul al VII-lea din Banat se retrăgea spre Carpaţi dinaintea puhoiului rusesc. Din regimentul nostru de abia mai rămăsese jumătate. Ceilalţi s-au dus, care în Siberia, care în raiul odihnei de veci, iar cei mulţi au umplut cu nenorocirea lor spitalele.

Aceştia din urmă, răniţii, tăciunii scăpaţi din flăcările războiului, sunt cei mai de plâns. Cu câte o medalie pe piept rămân obiecte de curiozitate în muzeul societăţii. Lumea acum îi sărbătoreşte, după pace îi va dispreţui cu milă. Cu rămăşiţele regimentului apăram retragerea corpului. Sarcină cumplit de grea, căci ruşii ne urmăreau ca o năpastă. Ziua ne luptam deznădăjduiţi cu diavolii de cazaci, ne răream mereu, iar noaptea ne retrăgeam, întărindu-ne în noi poziţii de apărare. Hărţuielile s-au lungit o săptămână întreagă, căci Carpaţii erau departe şi duşmanii nu voiau să ne slăbească, se ţineau ca umbra de călcâiele noastre. Bănăţenii, căliţi, din neam în neam, de mizeriile vieţii, se ţineau voiniceşte. Se luptau, fără să-i laud, ca nişte zmei. Nu i-a biruit decât oboseala. La urmă ajunseseră nişte stafii, gonite de-un blestem prin întunericul nopţii. Îmi aduc aminte de a şasea noapte de neodihnă.

Vă mărturisesc că a fost un calvar greu. Luptele ne istoviseră de puteri, trupurile ni se încovoiaseră de povara suferinţei, feţele murdare ni se lungiseră de groază şi de oboseală, iar picioarele ne umblau singure, ca nişte maşini purtate de ritmul marşului. Mergeam dormind în frunte, iar soldaţii, în coloane, după mine. Cât ţinea tactul bocancilor, trip-trap, nu ştiu ce putere tainică ne mişcă închieturile. Fiinţa noastră plutea inconştientă, legănată parcă de nişte valuri misterioase. Aveam viziuni ciudate, halucinări bizare, visam cu ochii pe jumătate închişi; mi se părea că o corabie cu vâsle ne ducea pe o mare de păcură spre o insulă cu verdeaţă, cu arbori stufoşi şi scăldaţi în lumină. Prin sita genelor zăream insula mântuitoare; nădejdea odihnei mă făcea să lupt cu somnul şi să ascult plescăitul cadenţat al vâslelor. Acolo, pe ţărmul ei, ne vom

odihni liniştiţi şi neurmăriţi de duşmani. Câte un soldat doborât de somn, cădea. Cei din urma lui se rostogoleau grămadă peste dânsul. Corabia se izbea de o stâncă nevăzută. Coloana se oprea brusc.

Tresăream şi ne pomeneam. Viziunea dispărea. Simţeam prin trup fioruri calde, care ne moleşau şi ne tăiau genunchii. Ne lungeam pe marginea drumului. Unii adormeau şi nu se mai trezeau. Cine putea şti dacă sunt vii sau morţi? Plecam. Cum începea ritmul marşului, iar aţipeam. Corabia plutea din nou, vâslele sunau şi insula se depărta în bezna întunericului. Coloana se târa ca un convoi de somnambuli. În revărsatul zilei a şaptea am ajuns în satul Naraiov. Am poposit în cimitirul bisericii. Cerul îşi deschidea genele de lumină, oglindindu-se în crucea de aur din vârful turnului. Soldaţii au căzut, care unde a nimerit, peste morminte şi pe sub streşinile lăcaşului dumnezeiesc.

Ceata prigonită de spectrul morţii îşi găsise în sfârşit un adăpost sub crucile de lemn putrede de odihnă. Eu m-am trântit în tinda bisericii. Drept căpătâi mi-am pus braţul drept al unei cruci îmbătrânite, cu lemnul catifelat de carii. Cimitirul răsuna de respiraţii, de sforăieli şi de gemete. Corul soldaţilor cânta imnul somnului. Toaca de fier din tindă vibra, clătinată de adierile vântului; se tânguia încet, prelung, subţire. Dumnezeu se milostivise de noi; ne trimetea binecuvântarea sa prin glasul de îngeri al tocii. Ni se iertau toate păcatele săvârşite cu gândul şi cu fapta în umila şi nevinovata noastră viaţă de robi ai datoriei.

Soarele stălucea aprins deasupra turnului bisericii, când am primit ordin să ocupăm colinele de la marginea satului şi să le apărăm, cu orice jertfe, timp de 48 de ore. Toaca ne minţise; Dumnezeu nu ne avea grija. Am trezit batalionul, pe care-l comandam de o săptămână. Soldaţii, căscând şi frecându-se la ochi, s-au înşirat, tahui de cap, în coloane de marş. Patru inşi nu s-au mai sculat. Au rămas morţi acolo, unde-i apucase somnul. Doi cu feţele întoarse la pământ, întinşi pe iarba uscată a mormintelor; al treilea cu capul rezemat de talpa bisericii şi cu gura căscată la soare; iar al patrulea cu genunchii adunaţi la piept, îmbrăţişând o cruce prăvălită. Ochii holbaţi, cu cearcăne negre, şi faţa pământie arătau că, acest din urmă, fusese vânzolit şi ucis de holeră. I-am lăsat pe câteşi patru în ştirea Domnului şi a sanitarilor, îndreptându-ne spre colinele de la marginea satului.

Satul Naraiov se întindea pe o vale întortochiată, cu înfundături şi cu cotituri. Casele se înşirau pe vale şi pe sub coaste. Gospodării sărace, păzite de bătrâni neputincioşi, de copii goi care ne ieşeau, cete-cete, în cale, şi de femei îngălbenite de foame şi de spaimă. După a treia cotitură casele se răreau, drumul şi valea ocoleau departe la dreapta, împinse de o muche lungăreaţă, pe care trebuia să o ocupăm. Am urcat-o, trecând prin lanuri de grâu şi de porumb, şi până la vecernie ne-am îngropat în tranşeele, săpate la repezeală pe muchea ei plină de muşuroaie şi de tufe. În faţa noastră se zăreau ondulaţiile altor coline, la stânga o pădure de stejari, iar dincolo de drum, o coastă acoperită cu făget ne închidea vederea. Poziţia era greu de menţinut şi expusă atacurilor prin surprindere. O brigadă, cu contigente scăzute, ce putea face pentru apărarea ei? Celelalte batalioane ale regimentului şi-au întins frontul spre pădurea de stejari din stânga. Eu ajunsesem deci punct de sprijin în aripa dreaptă, stăpânind şoseaua şi valea la distanţe mijlocii. Pentru observaţie şi pentru o eventuală flancare, am ocupat, cu o companie, şi coasta acoperită de fagi. Colinele din dosul nostru, cu gospodării răzleţe, au fost organizate de rezerve pentru a doua linie de rezistenţă a retragerii. Cu ajutorul ei puteam încerca, la nevoie, şi ruperi a luptei, şi întoarceri ofensive.

Când răsărea luna de după crestele de stejari, privindu-ne blând cu obrazul ei de mamă mângâietoare, erau terminate toate pregătirile de apărare. Îmi dădeam seama că inimicul nu ne poate ocoli şi că lupta de tărăgănire va degenera în luptă corp la corp şi va umple şanţurile de pe colină cu cadavre.

O presimţire rea nu m-a lăsat să închid ochii peste noapte. De către ziuă, patrulele de husari ne-au vestit că duşmanul e prin apropiere. Într-un cătun, de pe-o măgură din faţă, au fost văzuţi cercetaşii cazacilor. Soldaţii au vegheat şi ei, pândind primejdia şi numărându-şi clipele vieţii, al cărei fir putea să se curme dintr-un ceas în altul. Am aşteptat noaptea întreagă. Cunoaşteţi chinurile aşteptării, în şanţuri pe întuneric; le-aţi trăit desigur şi voi. Ştii că duşmanul vine, trebuie să vină, îl aştepţi, dar nu ţi-ar părea rău să întârzie, să se abată în altă parte, să nu se arate, să te lase în pace. Ghiceşti ce face, îi urmăreşti mişcările, socoteşti unde a putut ajunge, îl numeri şi te intrebi: Când va începe atacul? Îl vom respinge sau ne va trece prin baionete? Ce se va alege de tine? Oare vei scăpa teafăr, vei fi rănit, vei muri sau te vor duce în Siberia?

Cum va fi pe acolo? Gândul îţi zboară acasă la ai tăi, la durerea lor, care te aşteaptă, torturaţi de aceeaşi nesiguranţă. Vii, nu vii? Viaţa ţi se cinematografiază grăbită prin suflet.

Amintirea ţi-o proiectează icoană după icoană, cu o iuţeală vertiginoasă. Te opreşti, în, treacăt, la răspântiile mari, la zilele frumoase; oftezi şi regreţi că au trecut, că nu te vei mai putea gândi la ele. Ce vor zice prietenii, cunoscuţi, când vor afla ca ai murit? Stai de vorbă cu toţi, îţi îmbrăţişezi amicii şi întinzi mâna de împăcare duşmanilor. Iar te întorci la inamic. Străbaţi întunericul, asculţi, cercetezi, pândeşti.

Oare pe unde ne va ataca? Faci planuri de apărare, îţi întocmeşti arma şi aştepţi... Oboseala îţi înclină fruntea pe creasta şanţului. Aţipeşti o clipă cu patul puştii în braţe... visezi că eşti acasă şi, la gura sobii, istoriseşti păţaniile din război. Toţi te ascultă şi se miră că te-ai întors, că trăieşti. Un foşnet de tufă te trezeşte... te încrunţi, strângi arma în mână şi pipăi cartuşele... şi iar încep să se înşire amintirile şi iar colinzi cărările dintre viaţă şi moarte.

Aşteptarea, în tranşee, e spovedania şi pocăinţa războinicului. Când razele soarelui se iviră printre frunzele arămii ale pădurii de pe colinele din faţă, se auziră trosnituri de arme şi un roi de gloanţe trecu zbârnăind pe deasupra noastră. Soldaţii au tresărit, smâncindu-şi capetele în şanţuri şi cu ochii somnoroşi s-au chiorât prin ferestrele de pământ. Nu se vedea nimic. Ca să zăpăcim pe duşman, am deschis focul pe nimerite, trăgând în muchiile şi coastele şirului de muncele şi de văi, în care bănuiam că s-a ascuns.

O baterie de la spate ne veni într-ajutor, bătând poalele pădurilor cu şrapnele şi rupând drumul cu obuze. Ruşii ne răspundeau cu spor şi tot mai violent.

Pe la prânz se porni o furtună năpraznică. Ruşii ne potopiră cu obuze, prefăcându-ne poziţiile în guri de vulcani, din care izbucneau coloane înalte de pământ, întunecându-ne soarele cu lava lor de bulgări, de ţărână şi de praf. Soldaţii s-au tras în fundul şanţurilor, aşteptând să fie zvârliţi în slava cerului.

Din linia noastră, ici şi colo, abia mai răspundea câte o armă, pufnind îngrozită. Nu ştiu, dacă aţi încercat să vă coborâţi în suflet şi să-i urmăriţi zvârcolirile în astfel de momente. Aţi băgat de seamă cum se reduce omul la instinctele lui de viaţă şi cât de jos se coboară? După fiecare explozie se pipăie, tremură desnădăjduit şi se simte neputincios, un pumn de lut în craterele ghiulelelor.

Împotriva obuzelor nu poţi lupta, fiindcă nu te poţi apăra. Îndemnurile de vitejie încetează în faţa lor, căci nu le poţi opri să te omoare. Te ghemuieşti în şanţ şi ai vrea să te vâri cât mai adânc, să te faci cât mai mic, un biet fir de nisip pe care să-l ia vântul şi să-l poarte departe de locul de primejdie. Spargerile ghiulelelor te toropesc, te buimăcesc, te ameţesc. Funcţiile intelectuale dispar, trezirea conştiinţei se întunecă; devii un animal învins, laş şi umilit. Te scânceşti, cerşind scăpare de la... de la cine? Cine te poate mântui? Norocul, întâmplarea... Numeri clipele clipelor, care ţi se par veşnicii nesfârşite...

Prăpădul a ţinut ceasuri întregi, care ni s-au părut ani. Artileria rusească a început să-şi rărească focul şi deodată a încetat brusc. Ne-am trezit din uluială şi, câţi mai trăiam, am răsuflat fericiţi. Două dintre tunurile noastre mai bubuiau ostenite de la spate, înecând în huietul lor gemetele şi vaietele răniţilor.

Un fior de groază trecu prin tranşee. Din stânga se auzeau tropote şi răcnete neobişnuite. Cazacii!... străbătu, ca un fulger, din gură în gură. O negură de cai şi o pădure de lănci apărură... Veneau ca mânaţi de vânt, împrăştiaţi, în dezordine, şarjându-ne din flanc. Soldaţii se răsuciră şi traseră... alţii au luat-o la fugă... Câţiva cai s-au lungit, căzând cu botul în pământ... în urma lor au răsărit alţii... o mitralieră îi lovi cu un bici de gloanţe... un şir întreg de cai se prăbuşi, aruncând prin aer călăreţii şi îngropându-i sub ei. Zării un cazac strivit sub cal cu lancea îndreptată spre cer şi pe altul înţepându-se în ea şi rostogolindu-se într-o groapă săpată de un obuz. Pe ai noştri, care ieşiseră din şanţuri, cazacii îi măturau, îi secerau, doborându-i din fugă. Am aşteptat şarja după o traversă... am tras în grămadă... pe unul l-am prăvălit în şanţ, când era să mă străpungă.

Cazacii au străbătut coama colinei ca o volbură, au cotit spre sosea şi au dispărut... Ca din pământ a ieşit în urma lor infanteria rusească, venind, în pas alergător, spre noi... Baionetele străluciau, se apropiau ameninţătoare...

Rezerva ne-a sărit în ajutor... am luat o armă şi am tras... după mine se porniră altele... o mitralieră sporovăi şi ea, fricoasă, cu întreruperi... Rezerva mai avea câţiva paşi până să ajungă la noi... ruşii începură să arunce cu bombe de mână, care plesneau scurt, rupându-ne rândurile... Uraa!... Uraa!... a început lupta

corp la corp, cu arma albă... Liniile de vrăjmaşi s-au ciocnit, s-au încăierat... S-a pornit un măcel înfiorător, de fiare sălbatice... Feţe îngrozite, ochi holbaţi de furie şi braţe ce loveau, ucideau, cu baioneta, cu patul puştii, cu pumnii şi cu picioarele. Am ieşit din şanţ cu sabia scoasă, am crăpat capul unuia, care căzu la picioarele mele şi-mi stropi noroiul de pe ghete cu creieri şi cu sânge... În aceeaşi clipă simţii un junghi rece prin braţul drept şi oţelul unei baionete îmi luci pe subsuoară... m-am întors şi cu un glonţ de revolver am trântit pe al doilea...

O arsură îmi amorţi şoldul şi pe pulpă zării picuri de sânge... o izbitură în piept m-a răsturnat în şanţ... Am căzut pe spate în nesimţire...

Când mi-am venit în fire, m-am văzut la biserica din sat. Braţul îmi era uşor străpuns de baionetă, iar şoldul drept împuşcat. În piept primisem numai un strat de puşcă. Gura îmi era uscată de sete şi o piatră îmi ardea şi îmi apăsa plămânii. Respiram greu şi se învârtea biserica cu mine. Ordonanţa mi-a întins o ploscă cu vin. Înghiţiturile gâlgâră cu răstimpuri. Am golit plosca întreagă şi am răsuflat din adânc.

Vinul mă încălzea, mă înviora. Simţiam că trăiesc şi mulţumii lui Dumnezeu că am scăpat cu viaţă din vârtejul luptei înfricoşate. Mi-am aprins o ţigară şi m-am uitat împrejur. Eram lângă strană, întins pe paie. Ochii mi se îndreptară în sus, spre cupolă. Iisus Pantocratorul, cu faţa lui blândă, înseninată de dragoste, înconjurat de cetele de sfinţi, binecuvânta. Biserica gemea de răniţi. În faţa mea zării o uniformă rusească şi o căciulă miţoasă. Mă ridicai într-o mână şi văzui că-i un ofiţer de cazaci, care dormea.

Ordonanţa îmi povesti că ai noştri au reuşit să respingă atacul ruşilor şi că au fost pierderi mari din amândouă părţile. Pe întinsul colinei zac mormane de morţi, iar şanţurile s-au umplut de cadavre încăierate.

– Am văzut, domnule căpitan, – zise îngrozit ordonanţa – pe doi inşi morţi în fundul şanţului, unul peste altul, strângându-se de beregată.

– Dar tu cum ai scăpat? – îl întrebai.

– Ca prin minune. La lupta cu baioneta ai căzut peste mine şi or fi crezut că sunt mort. Vorba e că nici nu m-am mişcat.

Răniţii soseau mereu. Doctorii, instalaţi în casa parohială de alături, nu mai dovedeau să-i bandajeze şi nu aveau cu ce să-i transporte. Fericiţi cei cu răni mai uşoare, care se puteau târî singuri spre ambulanţă. Lăcaşul dumnezeiesc încăpător, care ne ocrotise în ajun şi în turnul căruia acum fâlfâia steagul alb cu crucea roşie de sânge, s-a umplut de schilavi. Ruşii de o parte şi austriecii de alta, despărţiţi de o cărare îngustă prin mijloc. Duşmanii de afară, de pe câmpul de luptă nu voiau să se împace, să-şi întindă mâna de frăţie nici în faţa altarului. Suferinţa şi nenorocirea nu-i îmblânzise. Se văietau, gemeau înăbuşit, uitându-se cu ură unii la alţii. Fiecare căuta cu priviri încruntate pe cel care îl lovise. Mântuitorul din creştetul cupolei, care s-a jertfit pentru răscumpărarea păcatelor şi care a fost răstignit pentru propovăduirea iubirii între oameni, în zadar îi binecuvânta şi le spunea: Pace vouă!...

Se însera. Lumina amurgului se strecura în fâşii de purpură, prin geamurile mohorâte ale bisericii. Un mănunchi de raze străluci pe feţele apostolilor încremeniţi în cadrele iconostasului.

În biserică se făcu o tăcere sinistră. Răniţii îşi întoarseră capetele spre altar, cuprinşi de evlavie.

În sufletul lor sălbăticit de lupte nu se stinsese puterea credinţei. Se mai puteau încă înălţa până la mângâierea binefăcătoare ce o ascund tainele rugăciunilor. Feţele lor se înseninară şi luară o expresie de pocăinţă. Aveam impresia că toţi se închină, rostesc, în gând: Iartă, Doamne, greşelile noastre, precum iertăm şi noi greşiţilor noştri...

Am dat ordin ordonanţei să aprindă lumânările. A aprins întâi pe cele din faţa altarului, apoi candelabrul din mijloc. Mucurile uscate sfârâiau, flăcările ardeau mici, sfioase, parcă le era ruşine să lumineze o ceată de fiare schilăvite. Văzui pe răniţi, făcându-şi cruci largi şi dând, smeriţi din cap.

Un murmur de robi umiliţi se înălţă cucernic în tăcerea sfântului lăcaş. Numele lui Dumnezeu se auzea, rostindu-se apăsat, în toate limbile: Doamne... Gott... Bog... Isten..., închegându-se într-o singură închinare. Lumânările pâlpăiră, îşi măriră flăcările şi umplură biserica de lumină. Sfinţii de pe pereţi îşi arătară aureolele de aur din întuneric şi se uitară miraţi la creştinii întinşi pe jos. Cristos clipea blând şi

mulţumit, ascultând rugăciunile duşmanilor. Cu dreapta îi blogoslovea şi-i îndemna necontenit: Pace vouă!... Pace vouă!...

Închinarea turmei de credincioşi a fost întreruptă de un vuiet, care venea dinspre colinele de la margina satului. Răniţii au tresărit; tăcură şi ascultară nedumeriţi. Se auzeau tunurile bubuind şi armele pârâind disperate. Furtuna luptei se pornise din nou. Ochii duşmanilor se încruntară. Ura le încolţi, iar sufletele şi începură să se străpungă din priviri şi să se rânjească unii la alţii. Sosi vestea că ruşii ne-au ocupat poziţiile şi că ai noştri bat în retragere. Biserica se cutremură de groază. Unii încercară să se ridice, dar căzură neputincioşi, zvârcolindu-se pe aşternuturile de paie. Un cazac se ridică, sprijinit pe palmă, şi începu să înjure. Ceilalţi ruşi se luară după el şi insultele curgeau potop. Ruşii ocăreau şi ameninţau cu braţele pe ai noştri. Flăcările luminărilor fâlfâiră speriate. Crucifixul de argint de pe un tetrapod străluci, arătând pe Cristos răstignit, învins de suferinţe.

Răniţii iar pomeneau numele lui Dumnezeu. Credincioşii de odinioară îl amestecau în sudalmele lor triviale, prefăcând casa Domnului în cârciumă. Ai noştri răbdau ura şi batjocora potrivnicilor. Numai câte un glas timid le răspundea: Tăceţi, porcilor!

De afară nu se mai auzea furtuna luptei, încetase. Intră o patrulă sanitară, aducând pe targa un ofiţer greu rănit. În biserică se făcu o tăcere de mormânt. Privirile se îndreptară cercetătoare spre noii sosiţi. Bocancii soldaţilor, sub greutatea târgii izbeau pripit şi apăsat lespezile de piatră. Tropotul lor răsuna şi huia în ecouri prin ungherele tăcute, fluturând pânzele de paianjeni. Soldaţii se opriră în mijlocul bisericii lăsară targa jos şi se uitară împrejur, căutând un loc ofiţerului. Nu era nicăieri. Unul deschise uşile altarului, făcu un aşternut din nişte odăjdii zdrenţuite, găsite într-un cui, şi aşezară pe ranit în faţa pristolului. Sanitarul din urmă se descoperi şi îşi făcu cruce, iar celălalt se chiorî în potir, îl duse la gură, trase o duşcă şi îşi şterse buzele cu mâneca tunicii.

Când au ieşit i-am întrebat cea fost pe afară?

– Ce să fie, un nou atac rusesc, pe care l-am respins, îmi răspunse cel ce băuse sfânta cuminecătură din potir.

Nu şi-a isprăvit bine vorba lui nemţească, în jargon evreiesc, când văzui pe nemţi şi pe unguri din rândul nostru, mişcându-se furioşi, înjurând, scuipând şi ameninţând pe ruşi. Aceştia pricepură instinctiv că au fost bătuţi tovarăşii lor şi bolborosind indignaţi îşi ascunseră capetele în culcuşurile de paie. Un ungur de lângă mine, coborând pe Dumnezeul lui din cer, îşi apucă plosca goală şi o trânti în cazacul, care înjurase odinioară mai tare. Plosca s-a izbit într-o icoană a sfântului Nicolae de pe perete, i-a sfărâmat geamul de sticlă şi a doborât-o în capul bandajat al unui rus de lângă cazac. Rusul ţipa şi se văieta cumplit. Cazacul se încruntă urât spre ungur, potolind şi mângâindu-şi camaradul lovit.

Sanitarii se uitau prostiţi şi nu înţelegeau cearta răniţilor. Evreiul ridică icoana şi dădu un picior ungurului:

– Ce, nu v-aţi săturat de bătaie?! Fira-aţi voi ai dracului, să fiţi, ticăloşilor! Ura de rasă nu mi s-a părut niciodată aşa de îndârjită, aşa de sălbatică. Fiind martor la aceste scene, mă gândeam că pacea propovăduită de creştinism şi de sufletele visătoare e o utopie, o imposibilitate. Popoarele, deşi amestecate şi născute din plămădeala diferitelor neamuri, rămân fiinţe deosebite, distincte ca fire şi caracter. Mediul în care au crescut, tradiţiile, obiceiurile, limba sapă între ele o prăpastie, care niciodată nu va putea fi desfiinţată. Legea de conservare şi cea de diferenţiere le va îndemna să se urască şi să se duşmănească până la moarte.

Era aproape de miezul nopţii. Aşteptam să fiu pornit spre spital. Doctorii ne vestiseră că soseşte o coloană de căruţe, care ne va transporta pe toţi. De pe colină nu ne mai sosea nicio ştire. Noaptea linişti pe potrivnici. Răniţii adormiseră. Numai cei chinuiţi de dureri gemeau încet, tulburând tăcerea din biserică. M-a furat şi pe mine somnul. Moţăiam şi colindam, în vis, pe acasă. Mă vedeam în satul meu de sub Retezat. Parcă eram la o îmormântare. Tata, preotul bătrân cu pletele cărunte şi cu barba albă, îmbrăcat în odăjdii cernite, cu crucea de argint în spate, slujea prohodul morţilor, rostind rar şi cu ochii plini de lacrimi rugăciunile... Corul băieţilor din şcoală, cu glasul lor de îngeri, cânta: Deşertăciune sunt toate... Tata mă îngropa pe mine...

Ne-am trezit în bubuituri de tun. Exploziile sunau aproape. Ghiulele nimereau în jurul bisericii... Turnul fu rupt de un obuz. Biserica se clătină ca de cutremur şi auzirăm năruindu-se pietre la uşa intrării. Căzură şi clopotele, tânguindu-se jalnic. Peretele de sub clopotniţă crăpă şi o undă de vânt pătrunse prin spărtură stingând lumânările candelabrului şi culcând flăcările celor din faţa altarului. Pe afară se auzea un vuiet de arme şi glasuri strigând: Vin ruşii!

Cazacul se ridică în picioare şi îşi dete căciula pe ceafă. Era un uriaş cu spate lat şi cu faţa păroasă, fioroasă. După el începură să se mişte şi ceilalţi ruşi, turbaţi de mânie... Cu ajutorul ordonanţei m-am ridicat şi m-am îndreptat spre ieşirea bisericii, ţinând revolverul în mâna sănătoasă. Ai noştri făcură sforţări şi, târându-se în brânci, încercau să scape... să iasă din biserică...

Cazacul s-apropie, şchiopătând de crucifix, îl sărută cu smerenie şi, cu o îndemânare de ţircovnic, scoase lumânarea dintr-un sfeşnic de alături, îl apucă de lângă talpă, îi învârti pe deasupra capului şi-l izbi în cel care aruncase cu plosca. Cuiul sfeşnicului nimeri într-un ochi pe ungur care răcni de se zgudui biserica. Trăsei în cazac. Căzu grămadă peste ofiţerul lui de lângă strană... Se făcu o învălmăşeală cumplită, nebună... Răniţii s-au încăierat... se strângeau de gât, se loveau cu picioarele, se muşcau cu dinţii şi îşi rupeau bandajele... Ajunsei la uşă... Biserica urla, se prefăcuse într-un iad al sălbăticiei omeneşti.

Ruşii veneau, iar trupele noastre fugeau în dezordine, urmărite de proiectilele şi de gloanţele duşmanilor. Nu mai simţim nicio durere. Rezemat de umărul ordonanţei, călcam repede. Mă alunga moartea de la spate. Un huruit îmi întoarse capul... Obuzele au dărâmat şi au aprins biserica... Ardea şi se năruia peste cei ce o pângăriseră cu urletul şi cu lupta lor de fiare sălbatice. Răniţii din biserica satului Naraiov, aşa, muşcându-se şi ucigându-se unii pe alţii au fost îngropaţi sub ruinele zidurilor şi arşi de vii în focul altarului şi al icoanelor sfinte...

.....

Iată o ispravă, săvârşită de cei creaţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu. Să vă gândiţi la ea, cercetându-vă sufletul şi nu cred că veţi mai vorbi cu atâta uşurinţă despre achiziţiile morale dobândite de bestia, numită om. Căpitanul Baldea ne întinse mâna şi ne despărţirăm...

II. ÎN ROMÂNIA

ZBURĂTORII[117]

Sublocotenentul George Strat intră radios în biroul de informaţii al diviziei. Aduce o pradă rară: doi aviatori austrieci, capturaţi de el în Valea Asăului, în ziua de 25 octombrie 1916. Ochii tânărului ofiţer strălucesc de bucurie şi obrajii-i se îmbujorează de fericire. Era mândru că izbutise să săvârşească o faptă de vitejie care avea să-i împodobească pieptul cu floarea unei decoraţii.

Aviatorii erau doi vienezi; observatorul, un inginer cu gradul de sublocotenent, iar pilotul, un mecanic cu trei stele de sergent. Pe feţele lor bronzate de vânturile văzduhului, citeam ruşinea care le ardea sufletele îndrăzneţe. Îi poftiră să şadă. Ne mulţumiră şi se lăsară sfioşi pe scaune, neînţelegând amabilitatea ce-i întâmpină pe pământul „valahilor sălbatici". Spre Strat îndreptau priviri încrezătoare, care îl implorau să-i apere de ochii noştri cercetători. Bănuiau că vorbim cu el despre dânşii. Numai după ce le-am oferit câte o ţigară şi le-am grăit în limba lor, au început să se împace cu soarta de prizonieri, de păsări închise în colivie. Îşi înclinară resemnaţi capetele pe piept şi ascultară şi ei pe sublocotenentul vioi şi vesel, care ne povestea cum i-a prins. Ei nu ştiau, nu înţelegeau că din nenorocirea lor se ţese o nouă dovadă despre frumuseţea şi bogăţia sufletului românesc.

Strat ne povesti:

Primisem ordin să fac legătura cu ruşii, care înlocuiseră trupele noastre de la Bicaz până la Dorna. Înălţimea, pe care aveam să întâlnesc patrula aliată, era departe şi trebuia să călcăm voiniceşte, ca, la întors, să nu ne apuce noaptea pe drum. Nu că mi-ar fi păsat de duşmani, căci în faţă aveam austrieci şi ei, după cum ştiţi, se feresc de baionetele noastre ca diavolul de suliţa Arhanghelului Gavril, dar, după o zi de marş, n-aveam poftă să facem mătănii pe cele coaste şi să trezim din somn bolovanii şi buturugile potecilor. Străbătusem, în pace, coastele împădurite ale Obcinii Tâlharului. Înăduşiţi şi cu căciulile date pe ceafă, ne apropiam de curmătura unde pârâul Negru îşi îneacă şuviţa de apă în izvoarele Asăului. Mergeam tăcuţi şi întins spre Piciorul Încrucişat, singurul care ne mai despărţea de ţintă. Pădurea foşnea tristă. Era către amiază. Pânza cerului fâlfâia departe, ruptă în burizuri albastre, tivite pe margini cu horbote de nouraşi subţiri şi argintaţi. Soarele ardea pieziş, topind promoroaca brumii de pe crengile pădurii pustii. Ca flăcăii, pe aripile dorului, colindam pe acasă şi suspinam după dragostele abia înmugurite, pe care cine ştie dacă vom avea noroc să le mai trăim...

Un vuiet de departe ne trezi din mrejele visurilor şi ne opri. Vuietul clocotea, în ecouri lungi, prin văgăunile munţilor, înfiorând pădurea şi tulburându-i văduvia tristă.

– Un aeroplan! strigă un soldat răzleţit pe o măgură.

Ne-am împrăştiat repede şi am început să pândim printre copaci, cu armele gata.

După o muche se ivi pasărea uriaşă, plutind peste crestele pădurii. Venea în zbor lin, la o înălţime de vreo două-trei sute de metri.

– Asta să nu ne scape, băieţi! comandai soldaţilor.

Am ochit-o şi i-am trimis ca pe un pumn de grăunţe, chemând-o să se coboare. Se clătină speriată pe o aripă, se roti zăpăcită, vâjâind pe deasupra capetelor noastre.

– Cade! Cade! chicotirăm, plini de bucurie şi alergarăm spre poiana unde socoteam că se va prăbuşi.

Viră scurt şi se lăsă într-o rarişte la câţiva paşi de noi. Ne-am repezit cu baionetele să o şi punem la frigare, ca nu cumva să-şi ia din nou vânt. Zburătorii au scăpat teferi ca prin minune. Se uitau prostiţi unul la altul şi îşi ridicară mâinile. Soldaţii au înconjurat aparatul şi se zgâiau la şurubăriile maşinii purtată de necuratul prin vămile văzduhului. Unul o călcă pe coadă şi zise râzând:

– De când au intrat oamenii sub pământ, dracii s-au urcat în cer!

---

[117] Publicată în ziarul *Pe front*, la 1 februarie 1917 şi trunchiat, în *România* la 6 martie 1917 [Gelu Voican Voiculescu].

Duşmanii se uitau buimăciţi la mine. Nu le venea să creadă că sunt prizonieri. Ofiţerul făcu un gest parcă ar fi vrut să zboare, să scape. Pilotul încremenise cu mâinile ridicate. Le dădui pâine şi câte-o ţigară din toata sărăcia mea. Le primiră bucuroşi, îngânară vorbe de recunoştinţă. După un scurt popas, le ordonai să mă urmeze. Adânc îndureraţi, se îndreptară spre aeroplan şi căzură în genunchi. Plângeau. Am înţeles că-şi luau rămas-bun de la prietenul lor care îi purtase prin slava cerului şi le întovărăşise îndrăzneala.

Netezeau aripile aeroplanului, îl mângâiau şi-i vorbeau ca unei fiinţe vii. Scena m-a impresionat adânc. Am respectat dragostea lor şi nu le-am tulburat despărţirea. Pe pământul duşman, aeroplanul era un simbol al patriei lor, al puterii care i-a hotărât să-şi expună şi să-şi jertfească viaţa pentru iubirea ce închegă pe oameni într-un stat, într-o ţară. În plânsul lor citeam durerea care le sfâşia sufletul că nu mai pot lupta pentru biruinţa oştirii lor. Îmi roti ochii împrejur şi văzui pe ostaşii mei stând cu capetele plecate. Tăceau. Ei, ca şi mine, au înţeles lacrimile zburătorilor. Cu toţii am luat o clipă parte la durerea lor, căci aceeaşi iubire de casă şi de ţară ne răscolea şi nouă inimile, văzându-ne pământul ameninţat de potopul oştirilor duşmane.

Acolo, în rariştea de lângă pârâul Negru, s-au rostit în tăcere două rugăciuni. A lor şi a noastră. Ei se rugau pentru ţara lor, noi pentru a noastră; ei pentru mântuirea unei împărăţii pline de păcate, iar noi pentru mărirea unei ţări tinere, pentru o Românie a tuturor românilor.

Sublocotenentul Strat ne strânse mâinile şi plecă. Observatorul austriac se uită după el cu admiraţie:

– Ce suflet, ce inimă! zise tovarăşul său.

– Suflet şi inimă de român! lămurirăm pe zburători, mândri de camaradul nostru.

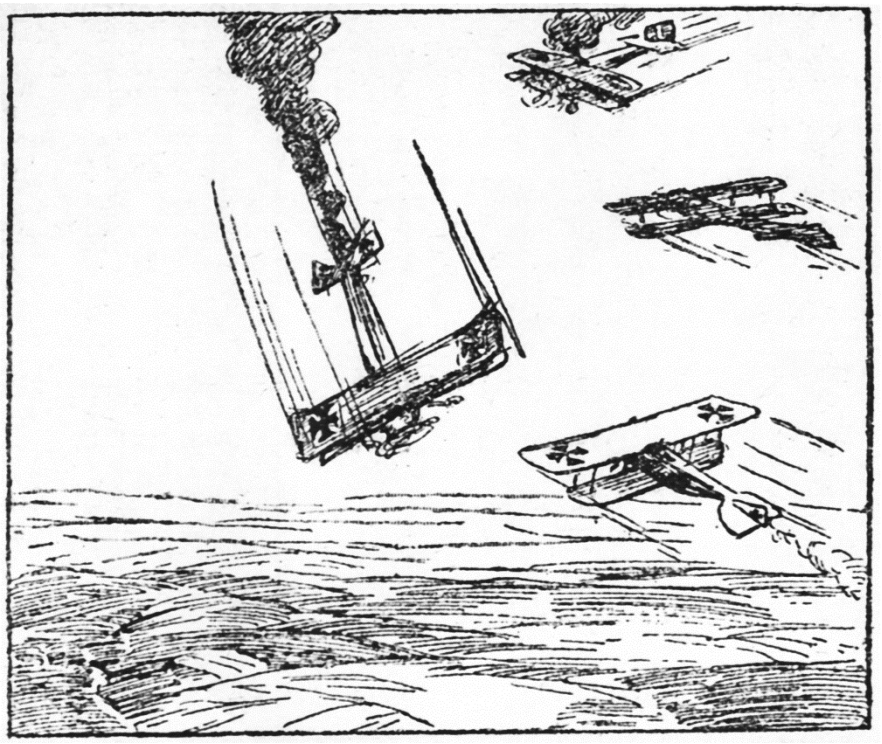

CRUCIULIȚA

Oştirea română năvălise furtunatic prin văile Carpaţilor. Regimentele de cavalerie urmăreau de aproape trupele speriate ale armatei austro-ungare. Căpitanul Dinu Aron, ieşind din Valea Timişului, primi ordin să facă legătura prin Satul-Lung, cu trupele ce înaintau spre Bratocea.

Escadronul de roşiori de sub comanda lui trimise patrule numeroase prin cele şapte sate şi în curând se întâlniră cu avanposturile ce intraseră în Ardeal, înaintând pe Valea Teleajenului. Escadronul cantonă în satul Cernat până a doua zi, când trebuia să primească noi ordine. Era pe înserate. Soarele scăpăta după crestele munţilor înecat într-o mare de flăcări. Căpitanul nimeri la casa gospodarului Ieremia Obancea. La poartă, îl întâmpinară o fetişcană de vreo 17 ani, întinzându-i un mănunchi de flori şi strigând: *Trăiască România Mare!* Copiii umpluseră uliţa, îşi azvârleau pălăriile în aer şi strigau şi ei cât îi lua gura: *Trăiască România!*

Însufleţirea aşteptării milenare izbucnea în urale nesfârşite... Căpitanul Aron descălecă, luă florile şi sărutară fata pe amândoi obrajii.

– Poftim în casă. Vine îndată şi tata. Vai, ce bine-mi pare că aţi venit. De când vă aşteptam, stărui fata, îmbujorată de bucurie.

– Bine v-am găsit! Cum te cheamă?

– Florica.

– De acum eşti a noastră, Florică!, zise căpitanul, uitându-se în ochii ei negri, cu gene lungi, răsfrânte.

Florica tremura de emoţie de mândră ce era. O sărutase un căpitan de roşiori, voinic şi frumos, cum nici în vis nu i se arătase.

Bătrânul Obancea s-a întors în curând de la câmp. A strâns mâna căpitanului şi i-a urat bun sosit din toată inima. Apoi, întorcându-se spre fată, o îndemnă să vadă de ale mâncării pentru nişte oaspeţi aşa de rari şi mari, iar el aşeză caii în grajd le dădu fân şi ovăz şi făcu pentru ordonanţă un culcuş de paie, în şura de lângă grajd. După un ceas şi jumătate, pe masa cu faţă curată aburea o ciorba de găină şi o mămăliguţă aurie.

– Poftim, domnule căpitan, şi iartă că aşa fără veste... dacă ştiam, m-aş fi dus la Braşov şi mi-aş fi pregătit să vă omenesc altfel.

– Mulţumesc, nene Ieremia, să-mi dai voie să mai adaug şi eu câte ceva la ospăţ, zise căpitanul şi dădu ordin ordonanţei să aducă conservele de marinată de peşte şi câteva sticle de vin.

Se ospătară toţi trei, căpitanul lăudând mereu cinstea făcută cât ai bate din palme, de Florica. Apoi închinară pentru biruinţa oştirii şi pentru România Mare. Vinul negru, adus de dincolo de căpitan, plăcu lui Obancea, care răsturna paharul până la fund şi îl proslăvea: *Bun vin, bună ţară!* Fata îl gustă numai la început, dar la îndemnul lui Dinu, al bătrânului, care o încuraja: *Ăsta-i de leac, Florica, n-ai nicio grijă, nu-ţi strică!* – se hotărî să se aşeze la masă şi să bea şi ea.

Lampa din perete începu să sfârâie şi să împuţineze flacăra. Era aproape de miezul nopţii. În casele din vecini se auzeau cântece şi chiote. Petreceau roşiorii şi sătenii. Căpitanul ieşi, dădu ordin ca toată lumea să se culce şi primi rapoartele patrulelor ce adulmecaseră împrejurimile până la Prejmer şi Noa. Nicio primejdie. Inamicul se retrăgea în grabă din garnizoana vechii cetăţi a Braşovului. Era rost de câteva ceasuri de odihnă.

Bătrânul Obancea, ameţit de vin, se întinsese pe laiţa de lângă cuptorul bucătăriei şi dormea dus, când s-a întors capitanul. Florica aşternuse patul din „odaia mare" şi aprinsese o lumânare. Aţipise şi ea pe un scaun, visând la Făt-Frumosul pe care-l aştepta. S-a trezit pe întuneric în braţele căpitanului Dinu, care îşi încleştase buzele într-ale ei şi-o strângea în braţe...

În zorii zilei, căpitanul Aron primi ordin să patruleze drumurile de retragere ale inamicului. Florica, văzând pregătirile de plecare, începu să plângă domol, cu suspine ce-i săltau sânii de piatră. I se risipise un vis frumos, căruia-i jertfise tot ce avea ea mai scump pe lume. Nici nu-şi dăduse seama, dacă a fost aievea sau a visat numai.

Căpitanul ieşi în curte, se apropie de Florica şi o dezmierdă cu vorbe dulci şi-i legă de gât un lanţ cu o cruciuliţă de argint:

– Să ştii că o am de la mama, ţi-o dau ţie, Florică, şi roagă-te să mă scape Dumnezeu cu zile.

Bătrânul Obancea nu se trezise încă. Roşiorii încălecară şi, cât ai clipi din ochi, au dispărut. Nu se auzea decât tropotul cailor din ce în ce mai departe. Florica s-a aşezat năucă la poartă pe un scăunel cu trei picioare. Cu ochii împăinjeniţi de lacrimi, se uita de-a lungul uliţei şi i se părea că roşiorii, se întorc, că frumosul ei căpitan sare de pe cal şi o sărută iar pe obraji...

Au trecut trupe după trupe prin Cernat, dar Făt-Frumosul ce-i furase inima nu s-a mai arătat.

*

Se scursele aproape două luni de când Satu-Lung se găsea în România Mare. Dar în război norocul e schimbător. Ce se cucereşte cu jertfe grele de sânge, luni şi ani întregi, adeseori se pierde în câteva săptămâni sau în câteva zile, iar bucuriile celor dintâi biruinţe se plătesc cu lacrimi amare de suferinţe. Când au început să se îngălbenească frunzele copacilor, s-a răspândit zvonul retragerii armatei române. Ştirea a ajuns şi în Ţara Bârsei şi a prefăcut-o într-un furnicar răscolitor. Gospodarii mai cu stare se pregăteau să treacă în ţară. Nu mai voiau să dea ochii cu jandarmii unguri. Ştiau ce-i aşteaptă. Plecau cete, cete.

La gospodăria lui Ieremia Obancea din Cernat se vărsau lacrimi de despărţire. Mătuşa Gafiţa se învoise să ia în pribegie pe nepoată-sa Florica. Fratele Gafiţei, Ieremia Obancea, le dăduse căruţa şi caii ca să le înlesnească drumul. Florica îşi încărca straiele în căruţă şi plângea...

– Las' nu te mai boci, Florică, ne-o ajuta Dumnezeu şi ne-om întoarce, o mângâia mătuşa-sa Gafiţa.

Convoaiele de căruţe ale gospodarilor din Ţara Bârsei au trecut munţii. Mocanii cunoşteau drumurile şi popasurile. Cei mai bătrâni povăţuiau şi îndrumau pe cei tineri şi pe femeile neumblate. Cum au ieşit din Valea Teleajenului, s-au răzleţit. Cei cu turme de oi şi cu vite multe s-au retras spre munte, în nădejdea că vrăjmaşii nu-şi vor pune mintea cu piepturile munţilor şi codrii bătrâni, care au adăpostit pe vremuri tulburi neamul nostru. Alţii au luat-o spre Moldova, cu gândul de a ajunge în Crâm, despre care le povesteau moşnegii. Între aceştia se găsea şi Gafiţa cu nepoată-sa Florica. Înaintau încet spre Buzău şi Focşani, cu popasuri lungi în satele unde erau primiţi cu bucurie. Din ce înaintau, coloana pribegilor se împuţina mereu. Care cum găsea un loc potrivit de adăpost, nu se mai mişca, rămânând pe loc. Dincolo de Focşani, se întindea o moşie mare boierească, în satul Negreşti. La moşie, se găsea de multă vreme ca pădurar o rudă a Gafiţei, Dumitru Borza, care cum a văzut pe cele doua pribege, le-a oprit la dânsul, în casa încăpătoare din mijlocul pădurii de stejar. Dăduse norocul peste Gafiţa şi Florica.

În casa şi curtea pădurarului, era belşug şi orânduieli cu temei. Cele două pribege se simţeau ca acasă şi moş Dumitru şi cu soţia sa, mătuşa Stana le îmbărbătau să nu aibă nicio grijă, că nemţii vor fi bătuţi cum ne vor sosi ajutoare de la muscali, că nici pomeneală să poată trece „ghermanii" prin strâmtorile munţilor. Vremea trecea încet şi vânturile reci de toamnă au început să şuiere printre frunzele îngălbenite ale pădurii de stejar. Pribegele s-au împăcat cu soarta şi au început să dea o mână de ajutor mătuşii Stana în ale gospodăriei, iar moş Dumitru îşi vedea de treabă. Adeseori, lipsea cu zilele şi se întorcea cu căruţa plină de vânat pentru curte, din care lăsa ceva şi pentru gospodăria sa.

Florica, cu cât trecea vremea, cu atât era mai îngândurată şi moş Dumitru a zărit-o de câteva ori umblând singură prin pădure, scoţând o cruciuliţă din sân şi sărutând-o, apoi îndreptându-se spre heleşteul de la poalele pădurii. Credea că e îndrăgostită şi că i s-a făcut dor de alesul inimii. Păcate de ale tinereţii – se gândea pădurarul, urmărind-o cu privirile de sub spâncenele stufoase. Dar ce caută la lac? – se tot întreba nedumerit.

Pădurarul ispiti pe de departe pe Stana cam ce crede despre ciudăţeniile fetii. Dar bătrâna ocoli orice lămurire: Ce ştiu eu, i-o fi dor de casă! I-o fi!, întări moş Dumitru, apoi mormăi printre

mustăţi: Da ce tot aleargă spre apa lacului? Mătuşa Stana făcu ochii mari. Ea, care ştia taina fetei, înţelese că numai gândurile negre o pot mâna pe Florica spre lac.

A doua zi, era într-o duminică, mătuşa Stana s-a îmbrăcat de sărbătoare, a prins caii la căruţă şi a pornit la biserica din sat de lângă curtea boierească, însoţită de cele două femei pribege. O rugăciune în faţa sfintelor icoane poate va risipi gândurile negre ale fetei, se gândea pădurăreasa. La biserică, se adunase lume multă, mai ales norod de femei, văduve fără bărbaţi pe acasă. Băteau mătăniile şi se închinau cu smerenie în faţa icoanei Maicii Domnului, rugându-se fiecare pentru întoarcerea celui plecat. Când preotul citea sfânta evanghelie, se ivi în uşa bisericii stăpâna conacului, ţinând de mână doi copii, cu două capete de îngeri. Căzu în genunchi alături de celelalte femei, ascultând sfârşitul evangheliei, apoi se îndreptă spre jilţurile de ctitori împodobite cu săpături în lemn, din faţa altarului. Domniţa Aglaia, cum îi zicea satul, era abia de câţiva ani măritată şi trăia o viaţă plină de farmec pe moşia părintească a soţului ei. Războiul îl luase şi ea rămăsese acasă cu cei doi băieţaşi, dintre care cel mai mare abia împlinea 4 ani. Căsnicia ei era un cuib de fericire şi de mulţumire. Nu dorea nimic altceva pe pământ, decât să rămână împreună cu soţul ei la ţară şi să soarbă fiecare clipă din cupa iubirii pe care o visase ca fată şi pe care i-o dăruise norocul din plin.

Când s-a urcat cu copiii pe jilţurile familiei din biserică, femeile din sat i s-au înclinat ca unei stăpâne bune şi milostive. Mătuşa Stana se găsea din întâmplare prin apropiere. Smerită, a sărutat mâna Domniţei Aglaia, pe care nu o văzuse de astă vară, de când a plecat boierul la oaste. Pădurăreasa băgă de seamă că chipul frumos al stăpânei era mai palid şi că ochii ei negri parcă se adânciseră în orbite. Observă că domniţa e iar în stare binecuvântată şi că peste câteva luni moştenitorii boierului se vor mai spori cu unul.

Domniţa văzu lângă mătuşa Stana pe cele două femei străine. Privirile ei se opriră o clipă asupra fetei, Florica Obancea. Înfăţişarea ei plăcută, sănătoasă şi ochii negri cu genele răsfrânte i se întipări în suflet şi imaginea ei îi flutura pe dinainte cu o stăruinţă neînţeleasă. Toane ale subconştientului, care cu luminile lui ascunse ghiceşte atâtea taine, fără să ne dăm seama cum şi de ce. Domniţa Aglaia se simţea atrasă de această fiinţă pribeagă. Îşi întoarse din nou ochii spre ea şi o privi lung, parcă ar fi voit să-i pătrundă în suflet, să o întrebe de unde vine şi cum a ajuns pe moşia ei. Florica stătea încremenită şi adâncită în rugăciune. Mâinile ei împreunate pe piept strângeau cruciuliţa de argint a căpitanului şi se înclina, cerând făcătorului de minuni să-i mai scoată o dată în cale pe Făt-Frumosul căruia îi dăruise fecioria ei. Pe urmă să o înghită apele lacului, ca să scape de ruşinea lumii. Domniţa Aglaia observă evlavia fetei pribege şi o urmărea cu luare aminte tot mai încordată. Când Florica îşi isprăvi rugăciunea şi îşi desfăcu mâinile de pe sânii plini, domniţa zări cruciuliţa de argint şi un fior cald îi străbătu inima. Cum seamănă cu a lui Dinu... – îi şopti un glas tainic pornit din adâncimile sufletului...

La ieşirea din biserică, Domniţa Aglaia sărută împreună cu copiii icoanele, luă anafură şi şopti la urechea mătuşii Stana să treacă pe la curte, înainte de a se întoarce la pădure. La curte, mătuşa Stana istorisi stăpânei că cele două femei străine sunt nişte pribege din Ardeal, că au fugit de frica urgiei ungureşti şi că sunt înrudite cu bărbatul ei. A mai povestit şi năpasta care dăduse peste biata fata, însărcinată de un ofiţer de roşiori ce a trecut prin satul lor din Ardeal.

Domniţa Aglaia tresări şi întrebă:

– Ce ofiţer? Cum îl cheamă?

– Da eu ştiu, Domniţă?

– Ian cheamă fata în casă!

Pădurăreasa ieşi să o caute pe Florica, nedumerită de ce vrea stăpâna ei să ispitească taina fetei. Florica, adusă de mătuşa Stana, nu putu da nicio lămurire Domniţei Aglaia, decât că era un căpitan de roşiori, pe care l-ar cunoaşte dintr-o mie şi că la despărţire i-a dăruit cruciuliţa de argint

şi că i-a făgăduit să vie s-o mai vadă. Domniţa Aglaia se apropie de fată, se uită de aproape la cruciuliţă şi o recunoscu... Era a lui Dinu.

*

Oştirile duşmane au reuşit să treacă prin strâmtorile munţilor şi să iasă pe câmpia Dunării. Fiecare pas, trebuia să-l plătească din greu. Ai noştri se încleştau de pământul sfânt al ţării şi-l apărau cu vitejie. Dar împotriva armelor superioare, mai ales a tunurilor grele, trebuiau să bată mereu în retragere. Se începuse bătălia din jurul capitalei, a cărei pierdere însemna îngenunchierea ţării. Trupele noastre au primit ordin să smulgă biruinţa sau să moară. Armatele duşmane atacau dinspre Dunăre şi dinspre Olt. Mai trebuia să le batem pe rând, înainte de a se uni şi înainte de a ne strânge în cleşte. Eram siliţi să dăm marea bătălie cu forţele noastre proprii. Aliaţii ruşi ne sfătuiau să ne retragem pe Siret şi să facem cadou capitala austro-germanilor, fără nicio împotrivire.

Am urmat glasul conştiinţei şi al demnităţii naţionale. Am dat lupta. Comandamentul nostru superior a ordonat atacarea forţelor de sub conducerea mareşalului Mackensen, care înaintau de la Dunăre. Cavaleria avea misiunea să acopere desfăşurarea trupelor noastre de atac.

Patrule de cavalerie au început să adulmece terenul. Căpitanul Dinu Aron plecase cu divizia spre Drăgăneşti şi, în fruntea unui escadron, pătrunsese în pădurea dintre Târnava şi Drăgăneşti. Patrulele de roşiori au raportat apropierea unei divizii de cavalerie germană.

Un călăreţ neamţ făcut prizonier spunea că face parte din divizia „Von der Goltz". Căpitanul Dinu Aron se distinsese şi în luptele din Ardeal şi fusese lăudat prin ordin de zi.

În sângele lui clocotea un neastâmpăr, care înfruntă primejdiile cu zâmbetul pe buze, ca un copil. Cum află că prin apropiere mişuna cavaleria inamică, îi fulgeră prin cap o năzdrăvănie: să întindă o cursă nemţilor. Soldaţii erau cei mai mulţi moldoveni de-ai lui şi ţineau la el ca la ochii din cap, fiindcă îi ocrotea şi se îngrijea de dânşii ca un părinte. De aceea, îl ascultau orbeşte.

Căpitanul Aron, în ziua aceea de 28 noiembrie 1916, îşi pusese în gând să sfideze moartea. Ocupă liziera pădurii şi aşeză câţiva roşiori descălecaţi în linia de trăgători la mijloc, cu singura mitralieră ce o mai avea, iar el, cu grosul escadronului, se retrăsese ascuns în colţul pădurii. Planul era să silească avangarda inamică să descalece în faţa trăgătorilor, iar el să o şarjeze din coaste.

Roşiorii se închinară cu faţa spre răsărit şi executară ordinul, dar pe feţele lor trudite de nesomn se zărea o îndoială. Cu judecata lor ţărănească, nu înţelegeau de ce trebuie să înfrunte o primejdie, care nu avea să tragă în cumpăna faptelor. Dacă ar fi intrat în planurile căpitanului întreg regimentul, ar fi fost altceva. Dar ei, o mână de călăreţi, ce puteau isprăvi?

Ordonanţa Zosim, om de încredere de pe moşia Negreşti, se furişă lângă stăpânul său şi-i şopti aşa, ca din întâmplare:

– Ce-o mai fi pe-acasă, coane Dinu? Ce-or fi făcând copiii şi Domniţa Aglaia?

Căpitanul îşi întoarse capul spre Zosim şi-l întrebă râzând:

– Ce, ţi s-a făcut dor de casă?

Apoi se uită lung în zare, parcă ar fi vrut să zboare o clipă la casa părintească.

– Las', Zosime, iată, îţi făgăduiesc că după ce isprăvim cu nemţii ăştia, dăm o fugă până acasă.

– Să ne-ajute cel de sus, coane Dinule!, a răspuns îngândurat şi cu glasul tărăgănat ordonanţa.

Abia îşi terminară vorba, când au început să apară din nou patrulele nemţeşti, urmate de formaţiuni de marş, pe şoseaua de la Drăgăneşti. Trăgătorii căpitanului au deschis focul. Patrulele inamice au întors repede caii şi în curând a început să înainteze cavaleria inamică, descălecată în linia de trăgători, artileria lor a început să bată pădurea şi lupta se încinse în lege.

Căpitanul Aron i-a lăsat să înainteze până la câteva sute de paşi. Mitralierele inamice au luat la ochi liziera pădurii, fără să facă, însă, stricăciuni în vieţile roşiorilor, ascunşi după copaci.

– Acu' pe ei, mă! Înainte, marş! – răsună comanda căpitanului.

Roşiorii au trecut ca o volbură prin liniile inamice, secerând capete de nemţi şi zăpăcindu-i. Nemţii descălecaţi au luat-o la fugă. Dar mitralierele lor şi-au înălţat tirul şi au început să urmărească, prin negura de praf stârnită de copitele cailor, ceata voinicilor roşiori. Un glonte nimeri pe căpitanul Aron în inimă şi, în goană, căzu pe gâtul calului. Zosim din urma lui îl zări cum s-a cumpănit. Se dete lângă dânsul şi-l sprijini.

Ieşiţi din zona focului, roşiorii s-au oprit, uitându-se împrejur. Lipseau abia cinci inşi dintre cei porniţi la atac din ascunzişul pădurii. Căutau să vadă, unde-i căpitanul? Zosim îi strigă în ajutor. Îngoziţi, se repeziră să afle ce s-a întâmplat. Coborâră pe căpitanul Aron de pe cal să-i caute rana. Dar căpitanul abia mai dădea semne de viaţă. Trupul îi era cald. Într-o ultimă suflare, mai putu şopti: A-g-la-ia!

Roşiorii îl luară în braţe, nu voiau să-l lase pradă inamicului. A doua zi l-au îngropat în pădurea de lângă Nebuna, sub un gorun bătrân, cu slujbă după legea strămoşească. Comandantul regimentului îl cită prin ordin de zi şi trimise pe Zosim să ducă vestea la Negreşti.

*

Când a sosit vestea în sat la Negreşti că boierul Dinu a căzut vitejeşte în lupta pentru apărarea ţării, s-a adunat întreg norodul la biserică, în frunte cu Domniţa Aglaia, să se roage pentru odihna celui ce nu se va mai întoarce. Părintele Iosif sluji parastasul în curtea bisericii, ca sfintele rugăciuni să se înalţe de-a dreptul spre cerul spre cel Atoateştiitorul. Glasul părintelui tremura şi adeseori, boabe mari de lacrimi picurau pe barba albă a cuvioşiei sale. Norodul asculta rugăciunile în genunchi şi cu capetele plecate. Domniţa Aglaia, în straie de jale, stătea înmărmurită pe un jilţ în faţa preotului, cu cei doi copii alături. Aflase că cel din urmă cuvânt rostit de Dinu fusese numele ei. La o parte plângea Zosim, ordonanţa, ţinând de frâu calul stăpânului.

Pe la mijlocul slujbei a ajuns şi pădurarul Dumitru Borza cu soţia sa Safta, şi cele două pribege. Cum au sosit târziu, s-au oprit la intrarea în grădina bisericii şi au îngenuncheat lângă ceilalţi săteni. Pe moş Dumitru şi pe mătuşa Stana i-au podidit lacrimile. Boceau şi se închinau cu smerenie, rostind mereu: Dumnezeu să-l odihnească!

Un nechezat prelung a făcut pe toţi să-şi întoarcă privirile spre calul lui Dinu. Parcă ar fi simţit şi el că norodul adunat jeleşte pe cel care-l purtase prin atâtea primejdii. Florica se uită şi ea la cal, apoi îşi opri ochii la ordonanţă. Îl recunoscu. Era ordonanţa căpitanului. Se repezi la el să-l ispitească. Află repede totul. Dădu un ţipăt şi leşină.

*

Când înfloreau liliecii, în grădina conacului boieresc se soreau cei doi fraţi nou născuţi, al Florichii şi al Domniţei Aglaia. Al Florichii purta la gât cruciuliţa lui Dinu şi numele tatălui său. Aşa poruncise Domniţa Aglaia. În locul eroului dispărut, creşteau alţi patru...

CRAI DE VERDE

La moşia Tăcuta rămăsese acasă numai stăpâna, Mara Gorzon, una dintre frumuseţile plaiurilor de pe Valea Dâmboviţei. „Domniţa Mara", cum îi zicea lumea, nu era numai o femeie frumoasă şi voinică, ci şi din neamul amazoanelor, care nu ştia ce-i frica. Umbla singură prin codri la vânat şi plăcerea ei cea mai mare era să jupoaie de piele sălbăticiunile mari pe care le dobora cu mâna ei: urşi, mistreţi şi alte dihănii. De aceea ţăranii din partea locului au poreclit-o *Haiduca*.

Într-o noapte, auzi tropote de cai şi zarvă la poarta conacului. Ieşi cu carabina în cerdac şi trase două focuri în vânt, apoi strigă de se cutremură curtea:

– Care-i acolo?

– Eu, Iorgu! – fu răspunsul.

Argăţimea trezită din somn deschise poarta stăpânului, care intră însoţit de cinci călăraşi.

– Bine te-am găsit, Iorgule!, îl întâmpinară Mara pe scările cerdacului, sărutându-l pe amândoi obrajii uzi de ploaie.

Călăraşii s-au oprit în faţa cerdacului, fără să descalece.

– Veste rea, veste rea, Mara, ne-au bătut nemţii şi mâine sunt aici. Am venit să te iau. Să scoată pe Murgu şi să încaleci... Repede, că nu-i vreme de pierdut.

Mara rămase încremenită şi uluită, apoi, parcă ar fi vorbit singură, îngână:

– V-au bătut nemţii!... Să plecam, să lăsăm Tăcuta pradă lor?

Într-o clipă sângele ei de amazoană clocoti cu furie:

– Nu plec. Iorgule!... Şi bătu cu piciorul în podele Nu-i las eu să-mi jefuiască Tăcuta. Să poftească nemţii... Să vie!

Toate încercările soţului de a o îndupleca să plece au rămas zadarnice. Maiorul Gorzon nu avea vreme de pierdut. Dădu câteva ordine, la repezeală oamenilor lui de încredere şi plecă, urmat de cei cinci călăraşi, să-şi ajungă regimentul de care se rupsese, ca să se abată pe-acasă. Mara, rămasă singură, îşi făcu planul de apărare. Chemă pe logofătul Ifrim şi-i dădu ordin să zăvorască toate intrările şi la fiecare să aşeze câte doi paznici înarmaţi.

– Mor pe loc, dar nu deschid! – se răsti Mara către logofăt. Împarte-le arme şi cartuşe, iar tu rămâi în cerdac lângă mine.

Logofătul Ifrim era fiu de răzeş, tânăr şi voinic, pe care maiorul reuşi să-l mobilizeze pe loc, pentru administraţia moşiei. Când auzi poruncile stăpânei, i se făcu negru înaintea ochilor. Credea că a scăpat de război, când colo... altă năpastă. O să-i prindă nemţii ca pe nişte şoareci sau o să le dea foc să ardă de vii. Îşi făcu cruce şi plecă să ia măsurile de pază. *Ce-o da Dumnezeu!* – murmură în gând. Mara, cum ieşi Ifrim, îngenunche sub icoana Maicii Domnului, străjuită de pâlpâirile unui opaiţ, şi se închină cucernic. I se perindau prin minte icoane din trecut. Vedea lunca Siretului înflorită, cu casa bătrânească a boierului Arbore, în care s-a născut şi a copilărit. Îşi aducea aminte de anii de pension de la Paris şi de vacanţele petrecute în casa părintească din Moldova, când încăleca pe roibul său Vântul şi pleca cu tatăl ei la vânătoare prin codrii de pe malul Siretului.

Mama ei, Zamfira, nu se putea împăca deloc cu creşterea băieţească pe care i-o dădea bătrânul Sandu copilei, singura lor moştenitoare. Gândul Marei se opri o clipă la mormintele părinţilor ei, ce odihneau în cripta bisericii de pe moşie. Poate se va întâlni cu ei în cer chiar în noaptea asta. Poposi apoi, mai stăruitor asupra tinereţii ei, când l-a cunoscut pe Iorgu, ca tânăr sublocotenent. Au trecut de atunci 10 ani şi iubirea lor a rămas curată precum petalele unui crin.

Îşi făcu de trei ori cruce şi bătu tot atâtea mătănii, apoi se ridică şi se îmbrăcă în hainele ei de vânătoare, cu surtuc de piele, cu pantalonii bărbăteşti, băgaţi în cizme cu tureci lungi de piele de bou. Îşi încinse pumnalul de vânătoare şi îşi încărcară cele trei carabine englezeşti. Trecuse de miezul nopţii... Mara auzi paşii grei ai logofătului Ifrim răsunând pe podelele cerdacului. Credea

că-i aduce o veste nouă. Ifrim, cu căciula în mână, raporta stăpânei măsurile de pază ce le-a luat, apoi tăcu...

*

Oştirea noastră se retrăgea în ordine. Pierduse trecătorile Carpaţilor şi trebuia să dea lupta în câmpia Dunării. Valea Dâmboviţei cu vechea capitală a Munteniei, Târgovişte, ajunsese în zona trupelor inamice. Sosise vestea că trupele mareşalului Mackensen au trecut Dunărea şi înaintează în direcţia Bucureşti. Marele Cartier General luase dispoziţii pentru concentrarea trupelor în vederea luptei decisive, care avea să hotărască soarta capitalei şi a ţării. Soldaţii noştri făceau sforţări supraomeneşti. În sufletul tuturora, se trezise conştiinţa primejdiei, care le poruncea: Murim ori învingem!

Maiorul Gorzon ajunsese cu rămăşiţele regimentului pe Valea Prahovei şi avea să apere regruparea forţelor în vederea noului plan de luptă. Într-o noapte, patrulele i-au raportat că pe o culme din sus de Câmpina, artileria călăreaţă inamică îşi caută o poziţie potrivită pentru a bate liniile de retragere ale trupelor noastre ce se scurgeau spre câmpia Ploieştilor. Fără să stea mult pe gânduri, se hotărî să încerce a prinde artileria inamică iscodită de patrule. Ordinele de retragere parcă-i pălmuiau obrajii şi mândria ostăşească. Se gândea şi la Tăcuta şi la Mara, care după plecarea lui au ajuns pradă nemţilor, clocoti de mânie şi sângele îi îmbujoră faţa. Retragerea i se părea o laşitate nedemnă de un soldat. Mai bine moartea.

A luat vreo 30 de călăraşi, pe ales şi, cu încuviinţarea colonelului, a plecat cu misiunea să scoată din luptă bateriile inamice înaintate. Patrulele cavaleriei inamice adulmecau şi ele urmele armatei noastre în retragere. Pătrundeau îndrăzneţe până în coastele unităţilor şi, cu ajutorul mitralierelor, provocau panică, apoi dispăreau într-o clipă. Maiorul Gorzon a pornit la drum în revărsatul zorilor şi ocrotit de pâlcurile de ceaţă, a izbutit să se strecoare nesimţit până în Câmpina, unde se opri în curtea unei fabrici, ca să-şi întocmească planul de atac.

În împrejurimi, era linişte. Nu se vestea din nicio parte inamicul. Soldaţii ce iscodiseră bateria primiră ordin să plece înainte. Ceilalţi călăraşi fură împărţiţi în două grupuri, care aveau să înainteze paralel şi să atace bateria din două părţi. Maiorul Gorzon rămase la mijloc între cele două grupuri, însoţit de patru călăraşi. Abia a început înaintarea pe clinul unei coline şi s-au pomenit înconjuraţi din toate părţile de un escadron inamic. O scurtă învălmăşală. Unii dintre călăraşi s-au predat, iar alţii au scăpat cu fuga. Maiorul Gorzon căzu rănit la cap. Îşi veni în fire abia într-un spital din Viena. După ce s-a vindecat, a fost transportat într-un lagăr de prizonieri în Germania, în apropiere de Dresda, de unde a putut să-i trimită cea dintâi veste soţiei sale Mara.

*

Moşia Tăcuta a fost cruţată de nemţi. Mara, după prima noapte de veghe şi de groază, a aflat că trupele inamice s-au dus spre Târgovişte, lăsând în târguşorul din apropierea moşiei numai un post de etape. Zilele se scurgeau grele şi monotone, ameninţate mereu de norii ocupaţiei străine. Nu se putea ca nemţii să nu bată şi la poarta moşiei dintr-o zi într-alta, pentru a o jefui cu rechiziţiile. La moşie se pripăşise o ţigancă, Mirica. Ea îi ţinea de urât Marei, în serile lungi de toamnă şi de iarnă, cu poveşti, cu cântece, dar mai ales cu ghiocul şi cu cărţile.

Într-o seară, după anul nou, Mirica amestecă misterioasele ei cărţi, făcu cruce peste ele şi le taie în patru. Apoi, le întinse pe masă în faţa Marei:

– Să ştii, Domniţă, că azi e zi mare. Aşa prevestesc cărţile.

Mara o asculta dusă pe gânduri. Nu primise încă nicio veste de la Iorgu. Sufletul ei era împărţit între nădejde şi disperare. Trăieşte sau a căzut? De ce nu dă niciun semn de viaţa? Poate o să-i spună cărţile Mirichii.

– Îţi vine vestea mare de departe... începu Mirica sorbindu-şi cafeluţa cu ochii închişi... Veste bună, care te va înveseli... E de la conu Iorgu... Uite, domnealui e... şi arătă un crai de tobă... Dar un crai de verde îţi ţine drumul... nu cu duşmănie, ci cu gânduri de dragoste... Cine-o fi? Că-i pe-aproape... Are să-ţi intre în casă... şi are să se întâmple o nenorocire... Doamne fereşte! – încheie Mirica făcându-şi cruce.

– Cărţile tale mai spun şi minciuni, se răsti Mara mânioasă.

– Astăzi nu, domniţă. Le simt că-s blagoslovite de-un duh bun.

După o săptămână, Mara primi o carte poştală de la Iorgu din Germania, în care o vestea că trăieşte, că e sănătos şi că o duce bine. Gândul e mereu la Tăcuta şi la stăpâna ei, la Mara. Cerea veşti dând adresa lagărului de prizonieri.

– Iorgu prizonier la nemţi?! – murmură Mara îndurerată.

Parcă ar fi dorit să-l ştie mai curând mort, ca un erou, pe câmpul de luptă. Firea ei de boiereoaică liberă şi mândră nu se putea să-şi ştie soţul în lanţurile robiei. În aceeaşi seară i-a răspuns:

Dragă Iorgule,

Cartea ta poştală m-a liniştit. Nu ştiam dacă mai eşti în viaţă. M-ai lăsat fără ştiri atâta vreme.

Acum, am aflat unde eşti şi mă grăbesc să-ţi scriu. Tăcuta e aşa cum ai lăsat-o în seara din toamna trecută. Până acum, nu ne-a tulburat nimeni singurătatea. Nu ştiu ce are să fie de aici încolo. Vezi, că am făcut bine de nu te-am ascultat şi am rămas s-o păzesc.

Îţi multumesc pentru cuvintele calde şi rămân a ta,

Mara.

Răspunsul i se părea cam rece şi cam laconic, dar sub cenzura germană nu putea să-şi dezvăluie gândurile şi inima. Trimise scrisoarea la poştă. Acum, că ştia unde e Iorgu, îşi reluă viaţa ei obişnuită. Ieşea la plimbare, călărea în pădurea moşiei, însoţită de logofătul Ifrim care, în loc de armă, purta o secure atârnată de braţul stâng.

La vestea că trăieşte „conu Iorgu", s-a înviorat argăţimea Tăcutei. Ştiau că la sfârşitul războiului are să se întoarcă din Germania şi bănuiau că poate s-a aranjat dumnealui cu nemţii, ca moşia să-i fie cruţată. Îşi vedeau toţi de treabă şi lucrau mai cu inimă fiecare la datoria pentru care era tocmit. Numai ţiganca Mirica se boierise. De când i-a ieşit dreptatea cu cărţile, nu o mai puteai urni din iatacul Marei. Devenise o a doua stăpână. Mara îi dăruise rochii de mătase şi un batic roşu ca focul, pe care-l purta legat pe după cap, ca să i se vadă părul împletit şi împodobit cu zorzoane.

Primise şi pantofi cu călcâie înalte, de umbla legănându-se ca o raţă, ca să se audă mai bine foşnetul mătăsurilor de pe ea. Trecuse mai bine de o lună de la vestea primită de la Iorgu. Începu să bată vânt de primăvară şi gospodarii se pregăteau să iasă la câmp. Comandatura germană dăduse ordin ca pământurile să fie cultivate şi fiecare gospodărie să anunţe la primărie numărul animalelor şi felul semănăturilor făcute în toamnă şi în primăvară. Moşia Tăcuta se supusese şi ea ordinului. Ifrim duse la primăria comunei statistica întocmită de Mara.

În scurtă vreme sosi controlul. O comisie alcătuită din un ofiţer şi două grade inferioare cercetau dacă au făcut toţi declaraţii. Pe cei vinovaţi, îi pedepseau aspru. Au trecut şi pe la Tăcuta.

Au găsit totul în cea mai desăvârşită regulă. Ofiţerul şi-a exprimat dorinţa să vorbească stăpânei. Ifrim, care purtase comisia pe moşie, îl anunţă. Mara trebuia să-l primească, dar avu presimţiri rele. Se prezentă, în franţuzeasca cea mai perfectă: Rittmeister Freiherr von Kellermann. Felicită pe Mara pentru moşia model şi-o rugă să-l anunţe, dacă ar avea vreo supărare din partea armatei. Îi stă oricând, cu plăcere, la dispoziţie. Mara îi mulţumi pentru amabilitate şi-i spuse că până acum nu a tulburat-o nimeni. Îl pofti să ia loc, dar ofiţerul se înclină, bătând din pinteni.

– Poate altădată, acum sunt grăbit.

– Vă văd cu plăcere oricând, răspunse Mara, întinzându-i mâna.

Trecură câteva săptămâni liniştite. Mara se simţea la adăpost de orice primejdie. Logofătul Ifrim o însoţea pretutindeni pe moşie, ca un câine credincios. Pentru el nu era numai stăpână, ci o icoană căreia i se închina în taină. Când mergea după ea, o sorbea din ochi şi dorinţele tinereţii îi înfierbântau sângele, inima îi zvâcnea în coşul pieptului ca o pasăre în colivie. De-ar şti cât mi-e de dragă! – şoptea în gând. Dar Mara îl socotea numai om credincios, fără să bănuiască ori să simtă îndrăzneala logofătului. Îl trata prieteneşte, fiind mâna ei dreaptă în gospodăria Tăcutei.

Mirica într-o seară, prefăcându-se că citeşte din ghioc, aruncă, în vârful limbii, un ghimpe de iscoadă.

– Domniţă, ai un argat care visează să ajungă boier – aşa spune ghiocul.

– Da? – răspunse Mara îngândurată.

– Da. Mi se pare că-i chiar logofătul!

– Ifrim?

– El!

Mirica se uită pe sub gene la stăpâna ei, ca s-o pândească. Dar Mara nu mai răspunse. Gândurile ei colindau în prejma lagărului de prizonieri. Cum ar vrea să scape şi să se pomenească cu Iorgu la Tăcuta, în iatacul ei. În curând, se împlineşte anul, de când îndură sihăstria văduviei şi de când strânge în braţe cu voluptate perna soţului ei, în nopţile cu luna plină şi cu miresmele îmbătătoare ale primăverii...

*

În pădurea Tăcutei, dăduse frunza şi florile smălţuiau poienile şi luminişurile într-o rară bogăţie de culori. După obiceiul ei, Mara îşi urmă hoinărelile prin potecile pădurii, însoţită numai de logofătul Ifrim. Uneori descăleca, dădea frâul logofătului, şi-şi umplea braţele cu flori pentru oalele din pridvorul conacului. Mergea pe jos ceasuri întregi, ca să-şi dezmorţească trupul lenevit de închisoarea de astă iarnă. Alteori, o lua în goana calului, de Ifrim abia se putea ţine de ea. Sângele îi clocotea să-i spargă vinele, strângea fugarul între pulpe şi alerga... alerga... parcă ar fi vrut să se facă una cu vântul. Faţa i se îmbujora şi ochii îi ardeau sub sprâncenele stufoase. Pieptul îi săltă, ca o mare răscolită de furtună.

În una din aceste plimbări de dimineaţă prin pădure, îi ieşi în cale Rittmeister Freiherr von Kellermann, aşa ca din întâmplare. Îi ceru voie să o însoţească. O luară înainte în trapul cailor şi se pierdură în desişul unor ulmi, străbătut de o cărare îngustă. Caii se lipiră unii de alţii şi scările se ciocneau adesea, zăngănind. Ifrim se ţinea în urma lor, scrâşnind din dinţi. Simţea că răsar în calea lui negurile unor primejdii. Întâlnirile lor se repetară des, aproape tot a doua, a treia zi. Mara, uneori, la întoarcere, îl invita să ia gustarea de dimineaţa împreună în cerdacul conacului. Căpitanul de cavalerie neamţ primea întotdeauna invitaţia cu vădită plăcere. Ce nu era în stare să facă stăpâna Tăcutei ca să-şi apere moşia?

De la o vreme, Mara observă că Rittmeister-ul vine tot mai des la conac şi că nu se mulţumeşte cu plimbările de dimineaţă prin pădure. Nu era greu să-i ghiceşti gândurile. Mirica o vestea mereu: Ăsta-i craiul de verde al cărţilor, domniţă! Vezi, cărţile mele nu au minţit. Doamne, fereşte-ne de nenorocire! – şi-şi făcea cruce şi bătea mătănii în faţa icoanelor.

Într-o seară, sosi căpitanul neamţ la conac. A adus un ordin al comandamentului privitor la rechiziţionarea recoltei. Mara îl primi amabil şi-l reţinu la masa. De asta dată, căpitanul nu se grăbea. Primi invitaţia, ca şi când Mara ar fi fost obligată să o facă. Mirica sta nemişcată in iatacul stăpânei, bătând întruna cărţile prevestitoare de primejdii. Ifrim, ca scos din minţi, certa pe toţi argaţii şi urca mereu scara cerdacului, ca să ceară ordine de la Mara. Trecuse de miezul nopţii şi Rittmeister-ul nu voia să mai plece. Îndrăznise, în sfârşit, să-şi mărturisească dragostea pentru stăpâna Tăcutei şi să-şi încerce norocul...

Mara îşi dădea seama de nenorocirea ce o pândeşte, dacă nu-şi înăbuşe revolta. Reuşi să îndepărteze pe neamţ, fără scandal, rugându-l s-o cruţe. A doua zi de dimineaţă, cadavrul căpitanului neamţ, măcelărit cu toporul, fu găsit la marginea pădurii de lângă curte. Ifrim dispăruse. Târziu s-a aflat că trecuse, printre liniile duşmane, în Moldova. Mara fu internată şi Tăcuta pustiită de armata germană.

– Ai auzit ce sistriţă a sosit la Galaţi?

– Auzit. Se zice c-a trimis Dumnezeu un heruvim din cer să ocrotească cetatea de la Gura Siretului.

– Am zărit-o. E într-adevăr frumoasă!

– Săptămâna viitoare plec la Şendreni. Am să mă opresc la Galaţi să-i prezint omagiile mele. Nu ştii unde stă?

– La „Hotel Paris.

– La Ho-o-tel?

– Da, da!, păzită de doi cazaci fioroşi, trimişi de soţul ei.

– Ce, e măritată?

– Păi, ce credeai?

– Atunci merg la sigur!

– Crezi?

– Cazacilor le voi da o damigeana de votcă şi o să am drumul liber.

Căpitanul Zamfir Arbore, după o săptămână, fu la Galaţi. Sosi seara. Trase, fireşte, la „Hotel Paris". La uşa unei odăi zări, la lumina posomorită a unei lămpi, un cazac voinic, nemişcat, ca o stană de piatră. Se sculă de dimineaţă şi se instală la fereastra cafenelei, la pândă. Avu noroc. În curând, o zări ieşind pe poarta hotelului, îndreptându-se spre spital. La trei paşi după ea, matahala de cazac, somnoros, mergea cu capu-n pământ. Căpitanul Arbore se luă după ea. Înaltă, sveltă, şolduri rotunde, coapse pline. Mers maiestuos, de crăiasă. În făptura ei, o distincţie şi o eleganţă de aristocrată. Trecătorii îşi întorceau capetele şi o petreceau cu privirile. La spital, îi ieşi înainte, o salută respectuos şi se prezentă curtenilor:

– Sunt căpitanul Arbore din cavalerie. Îmi permiteţi să vă cer o informaţie despre un camarad din spital?

Sistriţa avu o clipă de ezitare. Nu ştia, să răspundă sau nu celui ce-i ieşise în cale. Cazacul îşi încruntă sprâncenele stufoase, gata să-şi apere stăpâna. După câţiva paşi, se întoarse şi, într-o bună franţuzească, îi întrebă:

– Ce doriţi?

– Camaradul meu, Jean Cerchez, e mi se pare, în spital la dumneavoastră?

– Da. E chiar sub îngrijirea mea. Voiţi să-l vedeţi?

– Dacă-mi permiteţi...

Căpitanul Arbore era un brad de flăcău, frumos şi chipeş, care nu putea să nu atragă curiozitatea unei femei asupra lui. Avea o fire deschisă, de cuceritor înnăscut. Robea inimile femeilor cu căldura ce o răspândeau ochii lui mari şi negri.

– Uite, aici găsiţi pe camaradul dumneavoastră! – zise Tatiana – şi-i arătă uşa unui salon, pe care sta scris: *Reconvalescenţi*.

Căpitanul Arbore îi mulţumi şi deschise larg uşa salonului. Găsi într-un pat pe căpitanul Cerchez, cu fruntea înfăşurată după o trepanaţie. Era palid şi cu ochii adânciţi în orbite. Când zări pe Arbore, tresări şi-i întinse amândouă mâinile.

– Ştiam că ai să vii!

– De unde ştiai?

– Tu nu puteai lipsi din locul unde a apărut cea mai frumoasă femeie din lume! ea m-a mântuit, Sfânta Tatiana, patroana şi doctorul acestui spital.

– Ce, e doctor? Nu-i sistriţă?

– Şi ce doctor! Dumnezeu a trimis-o pe frontul nostru. Săvârşeşte adevărate minuni!

– Bine, dar văd că te-ai făcut sănătos, dacă te-ai apucat de dragoste...

– Nu păcătui, Zamfire. Asta nu-i o femeie pe care să o iubeşti, ci să te închini ei, ca unei arătări pogorâte din cer. Tu nu ştii ce suflet, ce inimă are fiinţa asta. E îngerul spitalului.

Căpitanul Arbore zâmbi ironic şi cu înţelesuri. Doctoriţa Tatiana apăru în uşă, îmbrăcată într-un halat alb. Ochii ofiţerilor bolnavi din toate paturile se îndreptară spre ea cu evlavie.

Din piepturile tuturor, se auzi un uşor oftat, ca-n bisericile de la ţară, când credincioşii fac mătănii în faţa icoanelor. Tatiana se oprea la fiecare pat, îndrepta sau schimba pansamentele, ajutată de două surori ce o însoţeau. Găsea pentru toţi câte o vorbă de mângâiere sau de îmbărbătare. Unora le adresa şi cuvinte româneşti. Fiinţa ei răspândea un fluid de bunătate, de sfinţenie. O madonă în haină albă, ce umplea odaia de lumină şi de căldură cu ochii ei divini, albaştrii.

Când sosi la patul căpitanului Cerchez, se scuză:

– Nu vreau să vă tulbur plăcerea revederii. Sunt clipele cele mai fermecătoare din viaţă.

– Ne sporiţi plăcerea stând cu noi, interveni curtenitor Arbore.

– Voi reveni, după ce vă veţi despărţi.

*

Iarna anului 1916 se lăsase grea şi lungă. Un convoi de deţinuţi ajunsese la conacul moşiei din Şerbeşti, cu o casă dărăpănată şi cu nişte hambare de scânduri, vai de lume. Ceata internaţilor reprezenta toate clasele sociale şi toate profesiunile. De la directori de bancă, industriaşi, ingineri, meseriaşi, până la lucrători. Arestaţi în pripă la sfârşitul verii, cei mai mulţi purtau îmbrăcăminte uşoară, prin care şuiera năpraznic crivăţul iernii, de-i prefăcuse în nişte stafii cu carnea învineţită de frig. Într-un colţ de hambar, au descoperit o grămăjoară de fasole, pe care au împărţit-o în raţii să le ajungă o săptămână întreagă. O fierbeau într-un cazan, amestecată cu legume îngheţate, găsite în pivniţa cu uşa spartă. Tătucii care îi păzeau le mai întindeau celor bolnavi şi câte o felie de pâine neagră, ca ţărâna.

Noaptea se îngrămădeau unul într-altul, se acopereau cu ştiuleţi de porumb şi cu paie, ca să se încălzească. În fiecare săptămână, ceata lor se împuţina cu câte doi-trei. Toţi se rugau lui Dumnezeu să-i cheme cât mai curând în împărăţia odihnei de veci, unde nu mai aveau să îndure torturile iadului de pe pământ. Comandantul acestei oşti de năspăstuiţi era un plutonier de rezervă, intrat ca voluntar în război. Un profesor, un intelectual ale cărui coarde sufleteşti cunoscuseră gama bogată a gândirii şi simţirii omeneşti din cărţi. Războiul îi dăruise prilejul să adâncească, trăind în realitate, atâtea şi atâtea aspecte noi ale vieţii, împletite din întuneric şi din lumină, din potopul lacrimilor de durere şi din razele senine ale bucuriei. Plutonierul îşi înjghebă un culcuş în bucătărie, singura odaie care se putea încălzi cu coceni de porumb. Un pat de scânduri umplut cu paie şi aşezat lângă plită îi ocrotea odihna nopţilor şi sănătatea. Vrednicia şi inima omului se arată în orice împrejurări.

Plutonierul Grigore Vornicu era un om al datoriei. Lagărul de internaţi devenise problema de conştiinţă a vieţii sale. Ca soldat, avea ordin să-i păzească, să nu evadeze la inamic, iar ca om se simţea dator să le uşureze suferinţele şi să-i împiedice să evadeze, din cătuşele vieţii, în lumea cealaltă. Se aşternu pe lucru şi, cu ajutorul tuturora, reuşi să organizeze un lagăr suportabil. Pe cei atinşi de molime contagioase i-a separat în aripa reparată a clădirii. Pe cei răciţi i-a primit în bucătăria sa, la căldură, unde, în jurul pereţilor, le-a aşternut paturi de paie, jos, pe podele.

Se îngriji de o aprovizionare mai regulată cu alimente şi făcu rost de cât mai multe scule trebuincioase unui trai mai omenesc. Grosul internaţilor au fost adăpostiţi în barăci înjghebate din scânduri, în care ardeau şi câteva sobe de tuci. Lagărul de stafii se schimba, încetul cu încetul, într-o gospodărie de oameni sănătoşi şi mai împăcaţi cu soarta. Vornicu le-a făcut, toate, nu cu ajutorul uniformei ce o purta, ci cu puterea cuvântului, pentru el arma cu care a biruit întotdeauna. Biruise şi acum. Avea mulţumirea să simtă în jurul său suflete pline de recunoştinţă şi de iubire, pe care nu le poţi dobândi decât prin fapta şi vorba bună.

Într-o duminică dimineaţa, pe la mijlocul lui Faur, se auzi, pe şoseaua dinspre Galaţi, clinchet de clopoţei. Întreg lagărul se răcoli ca un muşuroi de furnici. Tătucii îşi luară armele şi făcură un cerc de santinele reglementar. Credeau că soseşte cine ştie ce inspecţie. În faţa conacului, opri o troică rusească, trasă de trei cai înhămaţi alături şi mânaţi de un cazac cu o căciulă cât o căldare. De lângă cazac, sări un căpitan român să ajute două doamne să iasă din blănurile în care erau învelite.

Apăru o doamnă înaltă, cu căciulă şi manta brumărie de astrahan. După ea, se coborî o tătăroaică mărunţică, cu doi ochi ca două mărgele negre. Plutonierul Vornicu dădu raportul căpitanului: 10 soldaţi, 500 de internaţi. Căpitanul îi predă un ordin de la comandament să trimită la spitalul din Galaţi o sută de oameni, pe cât posibil tehnicieni, meseriaşi, apoi salahori, pentru lucrările de la aripa nouă a spitalului.

– Să-i aleg eu sau să fac apel la ei, care vrea să meargă de bunăvoie? – întrebă plutonierul.

– Avem nevoie de oameni de ispravă! – răspunse cu înconjur căpitanul.

– Am înţeles!

Vornicu întrebuinţă metoda sa. Ţinu o cuvântare. Era de părere că fapta omenească iese mai bine, dacă se reazemă pe însufleţire. În vorbe simple, dar calde, care străbat în împărăţia inimii, le spunea internaţilor să dea o mână de ajutor pentru ridicarea unui adăpost menit să aline suferinţa celor schilodiţi de mânia zeului care a învrăjbit neamurile. Să nu se ducă la această lucrare din poruncă, ci din datorie omenească, din dragoste pentru aproapele. Un spital e ca un templu, în care duşmăniile se curmă şi toţi devin fraţi întru suferinţă. Ei, care au băut din paharul amar al suferinţei, să aducă o jertfă pe altarul închinat mântuirii atâtor vieţi.

Glasul plutonierului Vornicu vibra în unde armonioase şi convingătoare. Părea un apostol, ca pe catedra sa de dascăl. În timpul vorbirii, doamna înaltă se apropia de el, ca să-l audă mai bine şi să-i soarbă fiecare cuvânt. Părea că ascultă o muzică de mult visată. La sfârşit, ruga pe căpitan să facă prezentările şi strângând apăsat mână plutonierului, îi spuse:

– Sper că vei veni dumneata să aduci pe cei aleşi. Să ştii că te aştept cu deosebită plăcere!

– Mulţumesc! E o deosebită cinste pentru mine, răspunse Vornicu, abia atunci observând frumuseţea femeii ce-i dăduse atâta atenţie.

A doua zi, plutonierul trimise la Galaţi pe cei 100 de internaţi, cu un căprar.

*

La Galaţi, Tatiana, după o lună de şedere la hotel, se mută în apartamentul pregătit anume pentru ea la spital. Trei odăi mari, luminoase, zugrăvite şi mobilate după gustul ei, cu vederea spre grădină ce avea să înflorească în curând, deodată cu sosirea primăverii. În apartamentul ei, nu primea pe nimeni. Uşa era păzită de cazaci, ca şi la hotel. Singura fiinţă care intra şi care o şi servea era tătăroaica. Socotea că locuinţa ei e un sanctuar de linişte şi de odihnă după munca istovitoare din spital. În ceasurile de reculegere, privea lung portretul soţului ei atârnat deasupra patului, de care o despărţise valurile războiului. Doi ani au lucrat împreună la spitalul Sf. Ecaterina din Moscova. De la intrarea României alături de Rusia, el a fost trimis ca medic-şef al spitalului din Omsk, iar ei i s-a dat conducerea spitalului din Chişinău şi pe urmă a acelui din Galaţi, unde se simţea nevoia intervenţiilor chirurgicale urgente şi ea era vestită, în Rusia, ca operatoare.

Priceperea şi poate, şi frumuseţea ei săvârşeau adevărate minuni. În curând, spitalul deveni neîncăpător. Energia ei hotărî să clădească o aripă nouă, cu o sală specială pentru operaţii.

Ceru comandamentului român, un ofiţer, care să-i stea într-ajutor pentru procurarea materialelor. Sumele de bani le dărui din punga proprie, jertfind venitul întreg pe un an al moşiei sale din împrejurimile Moscovei.

Căpitanul Zamfir Arbore obţinuse de la comandament să fie dânsul numit ca ajutor al Tatianei, oferindu-se să contribuie şi el cu 10 000 de lei la ridicarea aripei proiectate. Mărinimia sa

urmărea alte planuri. Cel dintâi pas pentru cucerirea unei femei e să-i aprobi părerile şi să o ajuţi să-i triumfe ambiţiile. Tatiana se bucură de numirea căpitanului Arbore, pe care-l cunoscuse întâmplător la începutul iernii, şi care îi lăsase impresia unui cavaler. În cancelaria spitalului, au început să discute amănunţit tot ce aveau de făcut şi au stabilit un program de lucru.

Căpitanul a început să adune materialul şi ţinea ca totdeauna să-i raporteze Tatianei cele mai neînsemnate amănunte. Uneori încerca să strecoare, în cursul conversaţiei, cuvinte de admiraţie şi complimente, dar întotdeauna întâmpina privirea rece a unei doamne doctor care, în clipa următoare, se ridica şi pleca în inspecţie.

Într-o zi, cu un transport de materiale, căpitanul a adus, dintr-o seră, 10 ghivece de trandafiri înfloriţi, pe care le-a trimis la apartamentul Tatianei. Erau florile ei favorite. A doua zi, Arbore le-a găsit împărţite în saloanele bolnavilor. Toate încercările cuceritorului de femei de a se apropia de Tatiana, n-au dat roade. Dar între căpitanul de cavalerie şi frumoasa rusoaică s-a închegat o camaraderie, ca între fiinţele bine crescute care slujesc aceeaşi cauză. Arbore nu-şi pierdu nădejdea. Ştia că unele femei găsesc un deliciu în a se juca cu favoritul lor înainte de a se dărui, că le farmecă mai mult preludiul, decât plăcerea actului iubirii. Şi mai ştia că stăruinţa e cheia cea mai sigură cu care poţi deschide inima unei femei hotărâtă să reziste.

După drumul pe care l-au făcut împreună la lagărul de internaţi de la Şerbeşti, căpitanul a descoperit o nouă portiţă de a se strecura în sufletul Tatianei, portiţa cuvântului într-aripat.

Cum era înzestrat cu toate însuşirile cuceritorilor, la înapoiere pe drumul Galaţilor începu să-şi înstrune lira pentru un sonet. În aceeaşi seară, îl aşternu pe hârtie. Se hotărî să nu-l trimită, ci să-l citească Tatianei, ca să sublinieze cu modulaţiile glasului cadenţa strofelor şi profunzimea sentimentelor care l-au inspirat. Aşteaptă prilejul potrivit, ca sonetul, cu rimele lui, să-i mărtuisească dragostea.

Prilejul sosi pe neaşteptate. Jean Cerchez, prietenul lui, părăsea vindecat Galaţii şi Tatiana i-a invitat pe amândoi la un ceai, în cancelaria spitalului. Arbore aduse vorba de literatură. Recită fragmente din poeziile lui Musset şi Verlaine. Apoi, ceru voie să citească şi compoziţia sa proprie, pe care nu o socotea inferioară versurilor recitate din literatura franceză. Îşi luă o poză de trubadur şi declamă sonetul, aşa cum îşi închipuia el că citea Petrarca versurile sale iubitei Beatrice.

Pe buzele Tatianei flutura un uşor surâs de dispreţ, ascultând mărturisirile căpitanului îndrăgostit. La sfârşit, Arbore se înclină până la pământ şi oferi muzei sale cea dintâi inspiraţie poetică.

– Sonetul e prea frumos pentru o femeie măritată. Păstrază-l pentru o fată!, răspunse Tatiana, înapoindu-i hârtia.

*

Duminica următoare, după slujba sfinţirii pietrei fundamentale a aripei spitalului, Tatiana se urcă singură în troică şi plecă spre lagărul de la Şerbeşti. Zăpada nu se topise încă, dar un soare cald prevestea sfârşitul iernii. Pavăza de gheaţă ce acoperea faţa Siretului strălucea ca o fâşie de argint. În câteva locuri, apa îşi făcu loc printre crăpături şi clocotea inima unei femei în care a început să se strecoare cele dintâi unde ale unei iubiri nedesluşite.

Tatiana se ducea spre un bărbat pe care îl văzuze în treacăt şi nu-şi dădea bine seama ce o atrage spre el. Încerca să-şi ghicească singură germenii sentimentelor ce o îndemnau să-l revadă, să-l simtă aproape. Aceştia erau aşa de subţiri şi aşa de diafani, încât îndoiala cercetării le frângea firul, fluturându-se capetele rupte în boarea uşoară a respiraţiei. În clipa următoare, când închidea ochii şi nu se mai gândea la taina sentimentelor ei, firul frânt se înnoda din nou şi-i arăta drumul unei fericiri necunoscute încă.

Troica se opri brusc. Tatiana deschise ochii şi văzu, apropindu-se, pe plutonierul Vornicu să o întâmpine.

– N-ai venit, îi reproşa Tatiana.

– N-am putut. Sunt părintele nenorociţilor acestora şi nu-i prea pot părăsi. Am o datorie faţă de ei – încercă să o lămurească plutonierul.

– Dar te-am aşteptat.

– Să mă iertaţi, dar nu prea înţeleg de ce trebuia să fac eu drumul până la Galaţi, ca să predau pe cei 100 de internaţi?

– Nu înţelegi?

– Nu!

– Am să-ţi explic. După masă la cinci, îţi voi trimite troica şi te rog să vii, să luăm o ceaşcă de ceai împreună. Cazacul te va conduce.

– Mulţumesc. Sunteţi foarte amabilă, dar...

– Să nu mă refuzi, îl întrerupse speriată Tatiana. I se năluci că firul ce o adusese până aici se destramă în mii de bucăţele şi pentru totdeauna.

– Sunteţi cam severă. Dacă-mi porunciţi, mă voi supune, răspunse râzând Vornicu.

– Da, da, îţi poruncesc. Te aştept. La revedere... şi dispăru, fără să-i mai dea răgaz plutonierului să se răzgândească.

– Ciudată rusoaică! – mormăi profesorul rămas în drum.

La ora 5, sosi troica şi Vornicu fu dus de cazac de-a dreptul în apartamentul Tatianei, în care până acum nu primise pe niciun bărbat. Căpitanul Arbore l-a zărit, când a intrat, şi-şi muşcă buzele de ciudă. Dânsul nu se bucurase încă de această cinste!

– Ce poate avea Tatiana cu acest profesor de liceu? – se întreba nedumerit. Bănui un răspuns mulţumitor.

– Poate vrea să ia lecţii de limba română. Dar i le puteam da şi eu.

În clipa următoare, îşi şi croi planul de a scoate din şea pe Vornicu şi de a se instala în locul său ca profesor. În colţul salonului de primire al Tatianei, lângă o canapea largă, acoperită cu un covor persan şi umplută cu perne în fel şi fel de culori, pe masă ardea un samovar uriaş, străjuit de patru ceşti. Tătăroiaca primi pe Vornicu, îl prezentă unei doamne bătrâne, care citea din Turgheniev, şi-l pofti să ia loc într-un fotoliu verde, aşezat în faţa canapelei. Îşi făcu ochii roată. Întreg apartamentul trăda un lux şi un gust de aristocrată. În curând, apăru şi Tatiana, îmbrăcată într-o haină viorie, strânsă pe trup şi cu aripi la umăr şi la mâneci, care îi dădeau înfăţişarea unei zâne din *O mie şi una de nopţi*.

– Îţi mulţumesc că ai venit! – exclamă stăpâna casei, întinzând mâna lui Vornicu, care o strânse între palme, o sărută şi ţinând-o încă apăsat, răspunse cu înţelesuri:

– Dacă ştiam ce rai mă aşteaptă, veneam duminica trecută. Eu credeam că voiţi să mă puneţi şi pe mine sub comanda căpitanului, prietenul dumneavoastră. Ca să ajut la construirea aripei spitalului.

– Ceea ce poţi dumneata construi, nu va putea niciodată căpitanul Arbore, care nu e prietenul, ci ajutorul meu.

– Vă felicit că aţi reuşit să recrutaţi din armata română un ajutor aşa de chipeş. Sper că ne face cinste!

– Da, e cavaler desăvârşit şi un bun camard.

– Şi un om de ispravă, adăugă bătrâna într-o franţuzească perfectă.

Se servi ceaiul şi Vornicu, văzând volumul lui Turgheniev, începu să vorbească despre scriitorul rus, favoritul casei.

Improviza, încântat de mediul în care ajunsese şi mai ales de frumuseţea şi de distincţia Tatianei. Vorbea inspirat şi cu o competenţă care le uimi pe rusoaice. Bătrâna îşi trase scaunul mai aproape de el, ca să nu-i scape niciun cuvânt, iar Tatiana, când îl fixa parcă ar fi vrut să i se coboare în suflet şi să-i măsoare adâncimile, când închidea ochii şi-l asculta vrăjită de muzicalitatea glasului. Fiecare glas omenesc are o muzicalitate individuală care redă bogăţia stărilor sufleteşti şi

care trezeşte în alte suflete înrudite rezonanţe corespunzătoare, vibraţii şi melodii lăuntrice ce nu se pot exprima în cuvinte. Profesorul şi-a terminat lecţia, fiindcă şi aici ţinuse o prelegere în faţa unui auditor cum nu mai avusese în viaţă. Rusoaica bătrână, entuziasmată, îl felicită pentru cunoştinţele lui aprofundate despre Turgheniev.

Tatiana oftă adânc. Simţea un regret, că se sfârşeşte minunatul vis trăit al iubirii siderale, că se încheie extazul armoniilor interne, necunoscute până acum, care i-au revelat un nou înţeles al existenţei şi că se întoarce iar, la banalitatea vieţii de toate zilele. Acum, îşi dădea seama ce o atrăgea spre acest om. Vraja melodiei cuvântului, care-i trezeşte în suflet ondulaţii de frenezii nebune cu ceruri noi de fericire. La despărţire, transfigurată, îl rugă pe Vornicu să vină cat mai des, dacă a simţit aceeaşi încântătoare plăcere ca şi dansa.

*

Grigore Vornicu era un flăcău abia de 28 de ani. Urcase un calvar greu de mizerii până să-şi poată lua licenţa în Litere şi până să obţină o catedră de profesor definitiv la liceul din Galaţi.

Deşi tânăr, ajunse una dintre mândriile învăţământului. Inteligenţa scăpărătoare, bogăţia cunoştinţelor, dar mai ales darul vorbirii îl făcură repede cunoscut în cercuri mai largi. La Galaţi se bucura de o reputaţie aleasă şi casele celor mai mari bogătaşi se simţeau măgulite, dacă le primea invitaţiile. Femeile şi fetele făuriră în jurul numelui său un mit. Vorbeau despre el ca despre un fenomen. Nu admirau la el fizicul, ci strălucirea spiritului care le fermeca. Unele îl porecliseră vrăjitorul! Deşi cucerise câteva inimi cu talentul său, nu s-a gândit încă să-şi întemeieze un cămin, să-şi jertfească libertatea pe altarul căsniciei. Cultiva numai simpatia unei fetişcane, ai cărei părinţi îl lăsau să înţeleagă că ar fi fericită să-l aibă ca ginere. În plin război, care cine ştie când avea să se sfârşească, cum era să-şi mai bată capul cu astfel de gânduri. Pe adoratoarea lui, părinţii o duseseră la adăpost departe, tocmai la Odessa, de unde îi trimitea răvaşe parfumate, scrise în stilul ei naiv de copilă îndrăgostită.

Acum, îi ieşise în cale Tatiana, aristocrata asta din Rusia, femeie măritată şi mai în vârstă decât el, dar fermecătoare şi seducătoare, plină de mistere şi de pasiuni ciudate. În exilul şi primitivitatea de la Şerbeşti, ea apăruse ca o rază de lumină şi izbutise să-i trezească în suflet o curiozitate, pe care nu o putea preciza încă, dacă e din domeniul intelectual sau cel sentimental. Poate chiar dintr-amândouă. Prin intuiţie, ghicea că rusoaica e un suflet cu rezonanţe rare.

A treia zi după vizita de la Galaţi, s-a trezit cu troica la Şerbeşti. Lângă cazac, stătea tătăroaica, iar ea singură, la spate. L-a invitat să facă împreună o plimbare pe Siret în sus. A primit, fireşte. Cum era să o refuze?! I-a vorbit de natura care învia, de darul dumnezeiesc cu care era înzestrată, de a întineri în fiecare primăvară. Cum stătea lângă ea, înveliţi într-o singură blană, îi simţea căldura fiinţei sale, aşa de îmbătătoare, că-l făcea să-i înconjure privirile aţintite asupra lui. Sub poala unei păduri s-au oprit, s-au dat jos şi au cules mănunchiuri de ghiocei.

– Ce n-am da, dacă şi în inimile noastre ar înflori ghiocei proaspeţi de dragoste în fiecare primăvară! – aruncă o exclamaţie Vornicu.

– Am fi veşnic îndrăgostiţi şi fericiţi, răspunse Tatiana.

– Dar, poate, am muri mai devreme, copleşiţi de atâta fericire.

– A muri în voluptatea iubirii e suprema bucurie a vieţii. E sărbătorirea clipei când simţi paroxismul plăcerii căreia nu-i mai poţi supravieţui, încheie Tatiana, urcându-se în troică şi dând ordin cazacului să întoarcă.

La întoarcere, a urmat o lunga tăcere, până aproape de Şerbeşti. În inimile amândurora, înmugureau ghioceii dragostei pe care nu-i găseau încă destul de înfloriţi ca să-i scoată la lumina mărturisirilor.

– Duminică te aştept, întrerupse tăcerea Tatiana.

– Vin! – răspunse Vornicu, strângându-i şi sărutându-i mâna la despărţire.

Întâlnirile lor, când la Şerbeşti, când la Galaţi, n-au mai contenit. La Şerbeşti, deodată cu cele dintâi raze ale primăverii, internaţii au construit comandantului lor un chioşc în grădina conacului, unde îşi primea iubita. Tatiana îl ruga pe Vornicu să vorbească, iar ea se întindea pe canapea, cu faţa în sus, închidea ochii şi îl asculta, privindu-l prin zarea întredeschisă a genelor.

Cădea într-o exaltare spirituală care-i descoperea o lume lăuntrică nouă şi trupul ei simţea fluidul cald al unor vibraţii necunoscute încă. Întreaga ei fiinţă era ameţită de sonorităţile unor sentimente proaspete, ce se închegau în melodii ale căror unde o înălţau pe culmile albe ale iubirii, cu delicii erotice îmbătătoare, cu senzaţii virginale renăscute, pe care nu voia să le dăruiască ispitelor şarpelui, ci să le păstreze pure în paradisul dorinţelor neîmplinite, pentru a le prelungi viaţa în văpaia reveriilor, pentru a le feri de stingere, de moarte.

Vornicu, alături de Tatiana, avea o vervă de care se mira singur. Sufletul său devenea o fântână nesecată de idei, de imagini şi de metafore, ce se înlănţuiau în fraze armonioase, rostite cu glasul său mlădios şi arzător. Când vorbea Tatianei, simţea că i se revarsă în şuvoaie izvoarele spiritului, cu toate adâncimile lui surprinzătoare. Femeia din stepele Rusiei îl făcea să se descopere, să-şi pună în valoare însuşirile virile, neîncercate încă până la ce grad de intensitate se pot ridica. Într-o întâlnire din luna aprilie, Tatiana l-a vestit pe Grigore că Zamfir Arbore a fost rechemat şi înlocuit cu un căpitan din administraţie. Căpitanul Arbore a plecat fără să-şi vadă sfârşită opera începută la spital şi fără să reuşească a-şi realiza planul de a scoate din şea pe Vornicu.

*

În luna mai, Grigore Vornicu avea să raporteze comandamentului că lagărul de internaţi e ameninţat de epidemii şi cerea un doctor şi medicamente. Sosi în Galaţi, la revărsatul zorilor şi, până la orele de serviciu, mai avea să se plimbe. Hoinări pe cheiul Dunării, apoi se abătu pe la spital şi intră în grădină să se odihnească. Păsările ciripeau, florile îşi răspândeau mireasma în unde îmbătătoare. Se aşeză pe o bancă sub un cireş ce-şi fulguia petalele albe pe aleile grădinii. Ochii i se îndreptară spre apartamentul Tatianei. Zări ferestrele larg deschise. Oare doarme? – se întrebă sfios. Ce-ar fi dacă aş striga-o? Demonul dragostei îl îndemna să îndrăznească. În clipa următoare, aiurit, se trezi sub ferestrele ei. Strigă încet, silabisindu-i numele:

– Ta-ti-a-na!...

Capul ei, cu bucle blonde în dezordine, apăru în pervazul odăii de culcare.

– Tu eşti, Gri? Vino repede! Pe scara din dos nu te vede nimeni.

Se urcă încet pe scară, cu popasuri, ca să-şi liniştească inima care-i spărgea coşul pieptului. Se simţea un hoţ care intra în grădina altuia să fure fructele oprite. Tatiana îşi aruncă în grabă o rochie de casă, fără să-şi poată ascunde formele sculpturale ale trupului. Tremura de emoţie, ca o fecioară. Când se treziră faţă în faţă, fără niciun cuvânt, s-au luat în braţe şi un sărut lung, cel dintâi în viaţa lor, le-a pecetluit legăturile sufleteşti cu flăcările buzelor ce se doreau de atâta vreme. S-au supus legilor pământului, legilor omeneşti.

Tatiana sorbea din gura ce-i fermecase sufletul o nouă otravă, care-i înfioră trupul şi-i fulgeră fiinţa. În dragostea lor din acea dimineaţă de mai, s-a unit ceea ce e pământesc şi ceea ce e divin în firea umană. În întâlnirile lor, de aici încolo, iubirea lor s-a adâncit şi desăvârşit. Armonia lor sufletească cerea o legătură legală. Într-o zi, cam pe la sfârşitul lui iunie, Tatiana îi spuse lui Grigore:

– Nu mai pot, trebuie să plec.

– Unde? – întrebă înmărmurit Vornicu.

– La Omsk. Trebuie să-i spun tot. Să-i cer dezlegare. Simt că nu mai pot trai fără tine.

– Bine, dar cât are să dureze călătoria până în Siberia?

– Patruzeci de zile, dus şi întors.

– Şi ai să sacrifici din viaţa noastră patruzeci de zile? De ce nu-i scrii?

– Nu se poate! Trebuie să-i vorbesc, să-i spun că nu-l mai iubesc, să-i explic, să-l conving.

– Şi ai să reuşeşti?

– Cred că da!

– Şi ai să revii tot aşa cum pleci?

– Am să revin liberă şi să-mi urmez destinul.

Încercările lui Vornicu de a o abate de la această hotărâre au rămas zadarnice. Tatiana a plecat. Pe la mijlocul lui august, Grigore Vornicu auzi că Tatiana s-a întors la Galaţi de câteva zile fără să-i dea nicio veste, fără să-l cheme. Nu ştia ce să creadă. După o săptămână, i-a trimis un buchet de flori, crini albi, îmbrăţişaţi de trandafiri galbeni. Voia să o vestească, prin parfumul florilor, că a auzit de întoarcerea ei. Nu i-a scris niciun rând. De ce să o tulbure? Poate are motivele ei să tacă. Cine ştie, poate nu s-a întors singură, poate a sosit cu soţul ei, ca să o păzească de a se mai pierde în reverii şi de a călca poruncile bisercii pravoslavnice.

I-a mulţumit printr-un bileţel şi l-a rugat să vină la Galaţi să o vadă şi să ia un ceai împreună. Cam ceremonioasă invitaţia, la fel ca prima oară când s-a dus la ea. S-a hotărât să se ducă, dar nu s-a grăbit. Aşteptarea, cu misterele ei, biciuie curiozitatea femeilor şi le nelinişteşte.

A plecat abia duminica următoare, după masă, la ora 5, ora oficială a ceaiului. L-a primit singură, prieteneşte, dar i-a întins numai mâna să i-o sărute. Grigore n-a protestat. A privit-o lung şi s-a aşezat în fotoliul în care stătuse la cea dintâi vizită. Nu a întrebat-o cum a umblat şi ce a isprăvit. Vorbeau despre lucruri indiferente. Despre aripa nouă a spitalului, de curând terminată, despre mişcările revoluţionare din Rusia, pe care le prevestise Dostoievski şi despre lagărul din Şerbeşti. Vorbeau ca un frate cu o soră, intim, dar fără fluidul acela tainic, care vrăjeşte şi îmbată simţurile. La sfârşit, Tatiaua s-a spovedit:

– Ştii că am fost la Omsk. I-am spus tot. M-a înţeles şi m-a iertat. E un om aşa de bun. M-a rugat să nu ascult de îndemnul unui capriciu, de ispitele unei aventuri şi să nu mă despart de el. M-aş putea căi. M-am învoit. Dar m-a făcut să jur pe icoana Maicii Preciste că nu te voi mai revedea. Şi am jurat!

– Ai jurat? – o întrerupse Grigore, mirat.

– Da şi trebuie să mă ţin de jurământ. Gri, nu-i aşa că mă ierţi şi tu şi că vom rămâne buni prieteni? Voi păstra amintirea ta.

Grigore Vornicu se sculă, îi sărută mâna, ca de despărţire, hotărât să-i respecte sentimentele şi jurământul. O iubea şi o stima prea mult ca să nu i se supună...

Pe drum spre Şerbeşti, cu inima cernită de durere, mormăia mereu: Ciudată femeie! Ciudată femeie! După două săptămâni, se pomeni cu Tatiana la Şerbeşti. Îl luă în braţe şi-l sărută prelung, ca prima oară.

– Ţi-ai uitat jurământul? – o mustră Vornicu.

– Nu pot, nu mai pot!... E peste puterile mele! Te iubesc mai mult decât credeam, răspunse plângând Tatiana.

S-au aşezat iar în chioşcul lor şi Vornicu a început să vorbească despre enigma ei sufletească. Tatiana îl asculta, ţinându-l de mână, şi i se părea că trăieşte din nou în vis, că-i cresc aripi şi se avântă spre zări senine, cu explozii de beţie dulce şi mângâietoare, care-i adoarme conştiinţa şi o face să plutească într-un zbor cosmic al iubirii... Vornicu simţea că are în faţa lui o fiinţă de neînţeles, o rusoaică...

În toamna anului 1917, armata rusească din Moldova se răsculă; soldaţii şi-au degradat ofiţerii, desfiinţând orice ierarhie şi orice autoritate. Aruncau armele şi se scurgeau puhoi spre Rusia. Vornicu se hotărî să plece la Galaţi, să afle ce soartă a avut Tatiana şi să-i stea în ajutor dacă va fi nevoie. Se gândea s-o ascundă la Şerbeşti, între internaţi, dacă ar ameninţa-o vreo primejdie.

Cu greu, a putut pătrunde în Galaţi. Străzile erau pline de soldaţi beţi, care se ţineau pe după cap şi cântau... Se strecură până la spital. La poartă, o santinelă de-a noastră îl opri să intre.

Află de la santinelă că Tatiana a plecat spre Rusia de două zile, cu toţi bolnavii ruşi din spital, în stare să călătorească. Vornicu ceru voie şefului spitalului să intre în locuinţa Tatianei.

Era neschimbată. Pe măsuţă unde luau împreună ceaiul, găsi un plic cu adresa lui, înfăşurat în şalul ei. Îl desfăcu şi citi:

Dragă Gri,
Îţi mulţumesc pentru fericirea ce mi-ai dăruit-o. Adio!

Tatiana.

Vornicu plângea. La plecare, luă şalul pe care-l păstrează şi azi ca amintire.

CARAIMAN

Trupele noastre înaintau spre Miercurea Ciucului şi, în drumul lor de eliberare a bătrânei Dacii, au semănat cu jertfe de vieţi pământul ce se întregea iar, după 2000 de ani. Spitalele din Târgu-Ocna gemeau de răniţi. Doamnele şi domnişoarele din oraş au alergat să-i îngrijească şi să-i mângâie. Între ele, cea mai sârguincioasă era duduia *Alice*[118], odraslă de viţă boierească, tânără şi frumoasă. Nu se dădea în lături de la cele mai grele munci. Căra, cu targa, trupurile găurite de gloanţe ale soldaţilor de la gară la spital şi spăla rănile cele mai urâcioase pentru ochii ei de fată.

Toate le făcea cu o însufleţire şi cu o veselie de serafim. Soldaţii o numeau: *Raza noastră de lumină*. După înaintarea vijelioasă, oştirea noastră se retrăgea iar în cetăţile munţilor. Vrăjmaşii ameninţau vechile hotare ale ţării. Târgu-Ocna primi ordin de evacuare. În zarva şi graba plecării, tocmai sora cea mai vrednică, duduia Alice, a fost uitată. Rămăsese aproape singură în târguşorul pustiu. Rudele ei cele mai apropiate se găseau pe Trotuş la vale, la Pătrăşcani. Cum s-ajungă până acolo?

Fatma Alice Sturdza (1893-1964).

Seara târziu, a prins o locomotivă ce cobora spre Adjud, ca să ajute urcarea pe deal a unui tren de muniţii. Se rugă de maşinist să o ducă până la Rădeana. O primi şi o aşeză pe un maldăr de cărbuni, peste care îşi aşternu, întoarsă pe dos, bluza albastră, ca să nu-i păteze haina albă de soră. De după coama dealurilor, se ivi luna plină, somnoroasă, aruncând fuioare de lumini peste Valea Trotuşului. Sirena şuieră şi locomotiva porni.

Maşinistul începu să fluiere un cântec bătrânesc din Munţii Tarcăului, unde copilărise el cioban la oi. Melodia se răsfrânse în ecouri duioase în inima duduii. Cântecul i se părea că vine de departe, din adâncimea veacurilor de mărire, să-i mângâie jalea retragerii din cuibul părintesc.

Fără să se clintească din loc, îşi întoarse capul spre flăcău ca să prindă mai bine mlădierile legănate ale doinei. La lumina lunii, zări un bărbat voinic, lat în umeri, cu faţa bătută de vânturi şi înnegrită de fum. Stătea nemişcat, ca un chip cioplit în piatră, cu ochii aţintiţi pe linia ferată şi pierdut în cine ştie ce amintiri. Fluiera tot mai cu patimă, parcă voia să vrăjască tăcerea nopţii. Duduia Alice nu-l slăbi din ochi şi simţi că ar fi în stare să meargă alături de el până la capătul veşniciei. Sirena locomotivei şuieră din nou, rănind farmecul nopţii şi al sufletelor cu ţipătul ei de cucuvaie. Treceau printr-o haltă, fără să se oprească. Ce taine s-au trezit în inima odraslei boiereşti, ca să se poată opri la ciobanul din Munţii Tarcăului de pe locomotivă? Cercetă veacurile ca să găsească o înrudire sufletească. Un glas din trecut parcă vrea să o desluşească. Maşinistul se întoarse, o învălui în flacăra ochilor lui negri şi o vesti:

– Fiţi gata, ne apropiem de Rădeana!

[118] Duduia *Alice*, personajul nuvelei finale. În realitate era *Fatma Sturdza*, la 20 octombrie 1918, botezată şi *Alice*, după mătuşa ei Alice Jora, căsătorită Rosetti. Ea va deveni a doua nevastă a lui Octavian C. Tăslăuanu [Gelu Voican Voiculescu].

Duduia se ridică şi-i mulţumi:

– Să trăieşti, a fost o călătorie ca în vis!

– Nu te superi, surioară, dacă-ţi mărturisesc că alături de dumneata m-a apucat dorul de munţii mei din copilărie şi de haiducie... De dragul matale am şuierat doina învăţată când băteam cei codri... Locomotiva se opri. Duduia întinse mâna maşinistului să-i mulţumească încă o dată. Flăcăul o strânse între palmele lui aspre şi, privind-o drept în ochi, zise:

– Pot să-ţi fac o rugăminte?

– Cum nu? – răspunse, zăpăcită, duduia.

– E cam îndrăzneaţă.

– Spune-o! – gemu sora tremurând.

– Te rog să nu uiţi pe Caraiman...

În reveriile ei tăinuite, îi răsare adeseori chipul de bronz al ciobanului maşinist.

Fatma – a doua soţie a lui Octavian C. Tăslăuanu, Sovata, 1924.

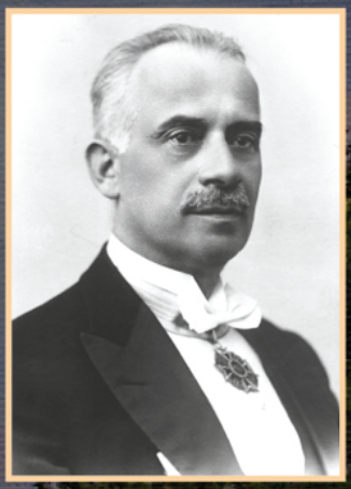

„Sunt două feluri de oameni preţioşi pentru neamul lor. Oameni de talent, care răspândesc cu dărnicie darurile înăscute ale sufletului şi inteligenţei lor şi organizatorii, care nu lasă să se prăduiască şi să se destrame ceea ce talentele au creat. Tăslăuanu a fost înainte de toate un organizator. [...] Cel care în redacţia *«Luceafărului»* ducea tot greu redacţional şi administrativ era Tăslăuanu. El îmi scria adesea că abia pridideşte cu lucru, dar îl făcea bucuros şi visurile lui cele mai fericitoare erau cele ce imaginau o mărire, îmbunătăţire şi răspândire tot mai mare a revistei. [...] Oferindu-mă să-i strâng din Bran obiecte de valoare pentru Muzeul etnografic din Sibiu, el acceptă propunerea mea. Găsesc delicios şi caracteristic pentru vremurile şi împrejurările de atunci următorul pasaj din scrisoarea lui de la 25 iulie 1910: *«Deşi anul acesta ni s-au epuizat fondurile, totuşi te autorizez să aduni şi pe seama noastră obiecte rare şi de o deosebită valoare artistică sau etnografică în valoare de una sută coroane»*. [...] ... şi mai dau între ghilimele un pasaj din aceeaşi scrisoare: *«Eu sunt înhămat al dracului la teleaga culturii naţionale şi trag de-mi pârâie oasele şi-mi sticlesc ochii. Noroc că firea noastră de ciobani odihniţi în copilărie, nu se dă cu una cu două. Când suntem mai necăjiţi, îi tragem câte-o doină lângă un păhărel de vin şi a doua zi iară ne aşternem pe lucru. Şi teleaga se mişcă...»*.

[...] Pentru 1914 Astra organizează la Sibiu o serie de conferinţe. [...] În aceeaşi toamnă s-a întors din Galiţia, bolnav Oct. Tăslăuanu, la Sibiu. Eu eram cu o baterie la Cisnădie lângă Sibiu. Mi-a povestit grozăvii despre cele ce avusese să suporte în război. Peste câteva zile a dispărut din Sibiu. Trecuse vama cucului în «Ţară» şi eu i-am pierdut urma patru ani. În octombrie 1918, când în Bucovina ne-am rupt de Austria, întâia grijă mi-a fost să iau contact pe de o parte cu Ardelenii rămaşi în Austro-Ungaria, pe de altă parte cu Ardelenii şi Bucovinenii trecuţi în România. Curierul trimis la Iaşi şi Chişinău avea instrucţii de la mine să-l caute şi pe Tăslăuanu, pe care ştiindu-l la marele Cartier General, îl rugam să insiste ca armatele române să treacă neîntârziat în Bucovina.

[...] De la 4 noiembrie 1919 datează ultima scrisoare primită de la el, în care-mi vorbeşte despre tipografia şi Institutul de editură *«Ardealul»* de la Cluj, întemeiate de el. Se gândea să scoată şi la Cluj o ediţie a *«Luceafărului»* şi să facă din revistă *«ceea ce nu s-a mai văzut la noi»*. Apoi l-a furat şi pe el politica. A fost şi ministru. Apucat pe căile încâlcite ale politicii de partid, s-a depărtat tot mai mult de cel ce-a rămas în camera lui de studii. Când ne întâlneam, din când în când, dar din ce în ce mai rar, ne aduceam cu drag aminte de tinereţea noastră legată atât de strâns de *«Luceafărul»*".

(Sextil Puşcariu, *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*, Transilvania, anul 74, nr. 2, februarie 1943, Sibiu, pp. 103-112).